

הַשְׂרָח.

ירחון

לספרות, למדע ולענייני החיים.

המו"ל:
חברת "אחיאסף".

העורך:
ד"ר יוסף קלוזנר.

כרך ר"ז

(חוברות רי"ז — רכ"ב).

ניסן — אבול תר"ף.

ירושלים.

בדפוס "מוריה", שיינבוים—ווייס.

(על=פי א"ב).

אהרן אהרנסון (אזכרה). א.
 לו ד ו ו י ס ו ל . . . 442
 אויב ומתנקם (שיר). י. א ל ש ר י. 136
 אסיפת-הנבחרים (מאמר ראשון).
 ח י ר ו ת י . . . 172
 באזורים (לרגלי חופעת "אבות
 ובנים" לשרגבניו בעברית).
 א ל ח נ ק ל מ נ ס ו נ . 279
 בארץ ובחוץ לארץ (חשקפה כללית).
 א. ה מ ס ק י. 88
 " " ב. 294
 " " ג. 581
 בגליל העליון. מ ש ה
 ס מ י ל נ ס ק י . . . 74
 בגליל התחתון. " 447
 בדבר-הסתחות והמחצנים בארץ-
 ישראל. ד"ר א. י. ב ר א ב ר . . 575
 ביל (רשימה). י צ ח ק ז ו ט א . 147
 בנין ה"בית הלאומי". ש. א. ס נ . 269
 בקורת-המקרא בצורתה החדשה . .
 ד"ר יו ס ס ר י ו ד ר . 321
 דבר-המלכות ודברי- . . .
 ה נ צ י ב . . . 472
 דוד הקוקי (מעשה סהיה). נ ח ס
 י ר ו ש ל מ י . . . 74
 דוקטורי-תושע מתחן. א י ש ע ב ר י . 99
 דת ומוסר. ד"ר י צ ח ק מ י ר ק י נ . 309
 דאחבה הראשונה (מספורי ויוק וקו).
 א ה ר ו נ א ה ר ז נ י . 320
 הומניססום יהודי. א. מ. ל י פ ש י ק 205
 " (המשך) " 365
 " (סוף) " 504
 הועידה הציונית בלונדון. ד ר
 יו ס ס ק ל ו ז נ ר . . 566
 החיים הכלכליים בישראל בימי בית
 שני. ד"ר יו ס ס ק ל ו ז נ ר . 56
 " (המשך) " 1:3
 " (המשך) " 253
 " (המשך) " 390
 " (סוף) " 5:6
 היחיד והתקופה י ע ק ב
 ק ו פ ל י ב י ק . . . 137
 הל'נפס (שיר). ר ח ל . . 350
 המאורע של סאן-דומינגו. ד"ר יו ס ס
 ק ל ו ז נ ר . . . 197

• II

תוכן = הענינים

519	ג. (סיף מאמר ראשון).	267	גניצבורג
80	עמים ומדינות (א) מדינאי .	492	גנינה שמית. א. צ. איד לזון .
182	" (ב).	66	נוקטורנו. יעקב קוסליביץ .
310	" (ג).	24	סנוט, שאול משרניחובסקי.
453	" (ד).		ספריהתקופה (בקורה).
587	" (ה).	410	יעקב קוסליביץ . . .
	צמור"אדם (שיר). ש. מ. ע. ע.		עבר והווה. יום-טוב הלמאן 1.
517	גניצבורג		עבר וכנען (מאמר ראשון). א. ד"ר
	רבי הרשלי הצידוד (רשימה).	237	נהום סלושץ . . .
261	י. דושמאן	351	" " " " ב.

עבר וְהוּא.

בתליפות עתים יש שעבר תי עורגו

(משרניחובסקי).

שני כחות פועלים הם באדם, שמשפיעים על כוחו וכופים את רצונו, מדעת ושלא מדעת, לעשות את המעשה, אשר הוא עושה; שניהם מתוים לפניו את דרך-החיים. אשר ילך בה. הכח האחר הוא העבר והכח השני הוא ההווה. אחד מהם הוא כח משמר, מחזיק, איגרטי והשני מחדש הוא, דוחף ויוצר. הראשון קורא לדיסקיפלינה, למשמעת, להחזקה בנושנותי, והשני מזרז ליצירה חפזית, לשנויים ולחדושים. הראשון מוקיר את המנהג ושוקד עליו למלאותו; השני קובע את המנהג וספגה לו את הדרך ממנהגים ישנים. האחד שומר על הרשמים, שכבר נתקבלו, ולפיהם הוא מחפן את מעשיו, והשני מקבל רשמים חדשים ומשתדל להטביע את חותמו החדש על המעשים אשר יעשו.

כי, אם אמת הדבר, ש"האדם משול ללוח", שהזמן כותב עליו באצבעו ככל אשר יצו החיים, לא לוח-עץ הוא, שמוחקים מעליו היום-מה שנכתב עליו אתמול וכותבים עליו היום מה שיכול להמחק. למחר. לבי-בשר לאדם יכל דבר, שעושה רושם, מתרשם בו בלי שימחק את עקבות הדבר שקדמו לו. וכלי שימחק אחריו לשם קבלת רשמים חדשים. כל רושם חדש מתוסף על הראשונים, דר עמם בכפיפה אחת וחי עמם את חייהם המשותפים, חיי-נצח. אין האדם שוכח היום מה שראה אתמול. ואם יש שאין הוא מפנה אליו את דעתו, הרי נשאר רושם זה חי בקרבו, שלא מדעת, ודי לו למקרה קל מן הקלים, שיחזור ויעורר בו רושם זה, שלא נעלם לגמרו ורק נסתתר עמוק בלב. מתחת לשכבות הרשמים הרשים. כי מיתתו הנמורה של הרושם באה רק עם מיתתו של האדם, נושא-הרשמים; אבל כל עוד האדם חי על האדמה חיים עמו ובתוכו גם כל הרשמים, שקבל סימי חיותו לאיש. ובכל רגע ורגע שהאדם חי — לא רק רגע זה הוא חי, אלא כל הרגעים שעברו, ביחד עם רגע זה, חיו של האדם הם פרוגרסיבית מתגדלת, שכל חלק מהם מחזיק בתוכו את הקודם בחוספת יחידה. בכל רגע ורגע חי האדם לא רק היי-רגע, אלא חיי כל שנותיו בחוספת רגע זה. ולפיכך אין הרשמים, שדבר אחד עושה בעונה אחת על שני אנשים שונים, שווים לגמרי. כי אם אחד הוא הדבר המשפיע, שונים הם מקבלי-ההשפעה, שהם משנים, כל אחד על-ידי

עקר, את אפיו ותכונתו של הרושם החדש. הרושם מכיון שנחרת, שוב אינו בטל והשפעתו המתמדת אינה פוסקת לעולם. ואם זהו רושם משפיע על הרצון הרוש מעשה אחריו, הריהו עומד. ותובע את שלו עולמית ואינו פוסק לתבוע עד שתביעתו מתמלאת; אלא שיש שהוא עומד על סף-ההכרה וצוּעֵק בקול-קולות ומעכב בעד רשמים חדשים לחכנם עד שנשמעים לו. ויש שהוא עוזב את משמרתו, נכנס לפני ולפנים של מדור-ההכרה ומוען בחשאי. אבל בתדירות, את טענותיו, שאינן נשמעות, אמנם, לעת-עתה מפני קול צעקתם של הרשמים החדשים.

כי, אמת חדרה, אף לא כלי סגור הוא האדם, שמתמלא רשמים עד שפתו העליונה והפִּמְסָה יורד עליהם ומכסם. בלי תת לרשמים חדשים להתכנס. אף אם לפעמים ייעף האדם ויתניע מוחו לקבל רשמים חדשים, שאז נתון האדם כולו פרשות-העבר, — דְּהֵי שעת-מנוחה קלה. שתחדש את כחותיו ותעמידהו על רגליו עמידה נכונה ומאוששת לקראת הרשמים החדשים, שמתכנסים וכאים אליו, והוא קולט ומככלם. כל הרשמים הולכים אל האדם והאדם אינו מלא. כל מה שמצויים עליו רשמי-החיים הוא עושה, אבל הָאֵל אינו נשאר עבד כפות להם. כי גואל חדש עומד לו לאדם ומצילו מידם. הרושם החדש, שהוא מקבל מן החיים, מכה על דקדו ונוזר עליו לעשות מה שהרשמים מסנו החיים עכשיו, בשעה זו. השָׁפֹן התמיד של הרשמים אינו נותן לו להתבסות בגלידי-קרח של העבר. "עוד זה מדבר וזה בא ויאמר", ואין בין רושם אחד, שהוא הולך ונעשה עבר, לחבירו, שממלא את מקומו בהווה, אלא הרף-עין בלבד. אבל סופו של הווה זה שיעשה אף הוא, "עבר". ואף הוא יתן את קולו במקהל-העבר, שעכשיו הוא מתגרה בו מלחמה, כדי שישמיעו ביחד את קולו, קול אדיר, קול העבר החי ותובע במפניע את תביעותיו.

ושני הכחות הסותרים האלה באמת משלימים זה את זה והאדם צריך לשניהם כאחד. חלש הוא האדם יותר מדאי ואי-אפשר לו שיתמכר כולו לשמף-החיים התמידי בלי שימצא משען בעבר ומוֹלֵךְ אחריו ומלוּתו בחיות, וחַיִּי-חיים הוא האדם יותר מדאי, חיים רעננים ומלאי תנועה, חיים משתנים ומתחלפים. ואי-אפשר שלא ישאף לצאת מִכְשַׁת-העבר, ומשני הכחות האלה, ה"עבר" המבין את ה"הווה" וההווה האוחז בעקב העבר, משתלמים החיים השלמה פנימית והיצוגית והם ממלאים את כל גופו ונפשו של האדם; ועל פיהם ובמתכונתם הוא מצייר לעצמו גם את העתיד. גדול כחו של העבר, שהוא סבום כל הרשמים מאז התחיל האדם לחיות ועד השעה שהוא עומד בה. וגדול כחו של ההווה, שהוא סומך עוד על החיים ההיצוגים, יוצריו ומחולליהם, וכשהשנים כתקונן, כשהחיים הולכים לאטם והתבדל שבין החיים החדשים, חיי-ההווה, והחיים הישנים, חיי-העבר, אינו תבדל של סתירה, אלא תבדל

של התפתחות, נלחמים, אמנם, שני הכחות הללו מלחמת הישן והחדש, אבל הם נוגעים זה בזה, משפיעים זה על זה ומתפשרים זה עם זה, עד שלסוף הם מתערבבים זה בזה וחיים בשלום, כי אותה אחיזה עצמה, שיש לחיים החדשים בחיים הישנים, יש גם לרשומיהם הסובקטיביים של חיים אלה ברשמי-החיים הסובקטיביים שקדמו להם, ואותה מדת-התפתחות, שחלה בחיים האובקטיביים, מתאמת היא גם להכרתו הפנימית של האדם. אולם מהפכה כי תבוא בחיים, שהיא משנה אותם שנוי מוחלט ומפריד, מקפדת בבת-אחת את חומת-התפתחותם של החיים הראשונים ומשעבדתם לאיזה כח אחר, לאיזה חוק אחר, שגם הוא מבעי וחכמי, אבל גובע משיטה אחרת, שהולכת ומחששטת וכולעת את כל התקפים האחרים, המודמנים לה על דרכה ב"בכרה", ולפיכך זו היא, פתאומי נקטסטרופאלי לגבי הראשונים. — מהפכה כזו מפרדת גם בין רשמי ההווה והעבר, במלחמה להם או עד מות.

כך הוא הדבר באדם פרטי. וכך הוא גם בקבוצת-פרטי אחד, בקבוצת חברותית או לאומית, חיה היא קבוצה זו בסביבה היסטורית ידועה, בתנאים חיצוניים קבועים, שמשפיעים עליה, על רוחה ועל רצונה, לסדר את חייה על פיהם ולשאוף להגשמתם של אותם האידיאלים, שהם נקבעים על-פי הרשמים ההיסטוריים הללו. אבל החיים שוטפים ומשתנים תדיר, אין האדם הקבוצי-פרטי מספיק עוד לסדר את חייו לפי דרישתו של מושג היסטורי אחד — וכבר מתגלים סימנים של מושג היסטורי חדש, שהולך ובא ותובע להטביע את המעשים, שנעשים בתוקף דרישתו של המושג הראשון, בסטבע שלו. עדיין לא נגמרה השפעתו הפסיכולוגית של המושג האובקטיבי הראשון ועוד לא הספיק רצונו של אדם, שנבנע לו, להתגלם במעשה מתאים לתכונתו של מושג זה, — וכבר נשתנתה ה"סביבה" החיצונית, האובקטיבית, והיא תובעת מרו-חיים חדש, מגלה "אפקים" חדשים, גזרת גזירות נפשיות חדשות ומתנה אידיאלים חדשים. ואין בין העבר ההיסטורי להווה ההיסטורי אלא הרף-עין היסטורי בלבד. התרשמות פסיכולוגית זו ממלאת את זמן-המעבר מן העבר האובקטיבי אל ההווה האובקטיבי. והי החוליה המאחדת את שני פרקי-זמן אלה, שבעודה כפותה לעבר כבר היא פוגשת בדרך-התגשמותה את החווה האובקטיבי. מרצת תמידית זו של החיים ורדיפת-חנם זו של הרצון אחריהם, שלעולם לא ישנם משום שהוא משועבד לרשמי העבר ונאחז בהם, זהו סודו של הפרוגרס האנושי ומכאן ההתמדה של התפתחות-האנושיות, שאינה באה קמעום, קמעום, אלא היא שלשלת ארוכה אחת, שה"עבר" וה"הווה" נעוצים בה זה בזה, ותמיד נמצאים בקבוצה חברותית זו אנשים, שרשמי העבר חזקים עליהם ביותר ורצונם כפות להם לסדר את המעשים לפיהם, ומלחמה להם תמיד באותן הכתות, שלרגלי איזו סבות לא יכול העבר להתרשם בהן כל-כך (על-פי רוב מסבת העדרן או בתור קבוצות חברותיות), והן

נשבעות ביחוד לרשמי ההווה ומשועבדות להם בנופן וברצונן, מלחמה זו שבין „בעלי-העבר“ ו„בעלי-ההווה“, בכל קשיה, סוף-סוף מלחמת-אחים היא, וההבדל שביניהם הוא ההבדל שבין אבות לבנים, בין חדש לישן; שניהם אוחזים בדבר אחד, אלא שאלה אוחזים בקצה מזה ואלה — בקצה מזה. וכשם שהחדש רוא תוצאת התפתחותו של הישן כך בעלי-ההווה הם התפתחותם המאוחרת של בעלי-העבר. ולמרות כנויי הכוז, שמכנים בהם אלה את אלה (את בעלי-העבר — „משמרי-הבל“ ואת בעלי-ההווה — „רודפי-קדים“), הרי מרגישים הם שניהם, שיש דבר אחד משותף להם, שהוא מצריך ומחייב את שניהם, בתור ממלאים ומשלימים אלה את אלה. וסופה של מלחמה זו היא אותה רמונית ההרמונית שבין העבר וההווה, שמתגשמת במעשה לא רק כשני הצדדים מתפשרים, אלא אף כש„צד“ אחד נוחל נצחון נמור. אלא שבתוך כך נעשה „ההווה“ אף הוא „עבר“, ו„ההווה“ חדש הולך ומתקדם, וחצי-הפרוגרם הם מהם והללה.

אולם מהפכה פתאומית כי תבוא בחיים החיצונים וההווה האוביקטיבי אינו עוד תוצאת העבר האוביקטיבי, אלא נגודו והפוכו הנמור, או שאינו נמצא עמו בשום יחס שהוא. — אז נקרעת נפשו של האדם לקרעים; האחד כולו שבוי בידי ה„עבר“, שהוא תובע את שלו ואינו יכול להתמנון בהווה-נגודו, והשני — קול צעקת-ההווה הוא, שמבקש אחיזה בשלשלת-הרשמים ואינו מוצא — והוא דורש תקן לנפשו. מראנידיה נפשית היא, שנעשית מראנידיה היסטורית, כל עוד לא נמצא נשר מאחד את שני העולמות האלה, עולם-העבר ועולם-ההווה.

בהפכה כזו באה בחיי העם העברי עם בוא האסון הלאומי לפני אלפים שנה בערך, שקרע את ההיסטוריה הישראלית ואת הנשמה הישראלית לשני קרעים שאינם מתאחים — לעבר והווה. אלה ההיסטוריונים מסופרי-העמים, שחושבים את היום ההוא לקצו של עמי-ישראל, לסופה של ההיסטוריה שלו, צודקים במקצת. הרי אין צורך לגלות את מצפוני הכחות, שנורמים להתהוותו של עם, לחדור אל תוך סתרי הריגו ולידתו, כדי להכיר ולהודות, שצריך הוא לאותם הכחות עצמם אף אחר יציאתו לאויר-העולם — על הבימת ההיסטורית, ושהם הם שמפרנסים ומגדלים ומפתחים אותו כל ימי-חייו ואינם פוסקים ממנו אף לרגע. ככל אורגאניסמוס חי מעבד העם את האגרגיה הפנימית שלו, אגרגיית-החיים, מן השפעה רב, שהוא מקבל תדיר מן החוץ, וכל זמן שצנור-השפעה זה אינו מסתתם, הולכים ונמשכים ומתחזקים גם כחותיו החיוניים. אורגאניסמוס חי הוא תמיד בבחינת בולע ופולט, יונק ומיניק, ומשעה שיניקתו פוסקת יכול הוא, אמנם, להתקיים עוד זמן-מה בתור „מעלה-גרה“, יכול הוא עוד להשתמש באותה ח„קרן הקיימת“, שצבר ואגר בימי-היניקה, אבל כבר אגד אחד מתפקידיו

היותר חשובים. כמו־כן יכולים עוד חלקים שונים של אורנאָניסמוס צבורי זה להראות סמני־חיים אף לאחר מיתתו של האורנאָניסמוס, בתור דבר שלם, כמו שְׁתֵּאֵי־הגוף מְשֻׁכִּים את חיותם זמן־מה לאחר מיתתו של החי; אבל אלה הם חיים אך על חשבון העבר. למה הדבר דומה? — לאותו אילן, שנקרע משרשו, שעוד דִּיר־לחות בו להרטיב את העלים זמן־מה, ובתנאים נאותים, אף להעלות נצה מועמת. ועקירה=סן־השורש כזו הרי זהו אסוננו הלאומי, שאם לא הביא לנו בכנפיו את המות הרי קבלנו מיד הנדיבה את החיים המְשֻׁכִּים, שהם קרויים „חיי־ישראל“. או, כשפסקו חיינו המדיניים בנִי־החורין, נעשה הקרע הגדול בנשמת האומה, שקבע לְמַפְכֵּךְ את גורלה בכל ימֵי־גלותה ושלא היתה לו תקנה עד היום. עַם־ישראל חדל להיות עם, מסודר ומאורגן במדינתו, והתחיל להיות בתור בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּנִים, שגלו מֵעַל שולחן־אביהם ונעשו מפורזים ומפורדים בכל קצוֹי־ארץ. יחד עם אבֶּן המדינה והאורנאָניאָציה הלאומית אבדו גם כל אותם הכחות הריאליים, האוביקטיביים, שהיו מפרנסים את ישראל בתור עם: הלשון העברית חדלה להיות לשון־החיים, החיים הממשיים והחולוניים, ופסק גם המשכה של הִיצִירָה הדתית, שנעשית „יונקת מאצבעה“, הסכיבה הנכרית, התנאים האוביקטיביים הזרים, השעבוד למושלים הזרים, כל אלה לא הכירו את ישראל מאתמול ולא פָּתְחוּ את כחותיו מאז. כל עבודתו נצטמצמה בהסתגלות אל הווה זה, בהערמה ובזחזחכמות להשתמש בכל התנאים הקשים, באופן שיוכל להמשיך את קיומו, וראי שהיו גם סבות ריאליות, אוביקטיביות, שעכבו בעד טמיעתו בתוך הגוים המרובים; אבל סבות אלו שליליות היו בעיקרן, ולא חיוביות. לא היה אף בִּסְרִיאֵל חיובי אחד, שיחזור ויאגד קבוצות פוזרות אלו לאורנאָניסמוס חי אחד, שהוא יונק את לשדו מאדמת־החווה, הסבות הריאליות שללו ממנו את מנוחת־המות, אבל לא נתנו לו חֲקֻפָּה את כח החיים ושמחתם, שמחת יצירה אורנאָנית־לאומית. אבל דוקא מפני כן לא נתמעט כחו של העבר האוביקטיבי, שהיה ממשיך את פעולתו בתור הווה פסיכולוגי. הגורמים המבעיים, הריאליים, הקדומים, שנתרשמו ברוחו ובלבו של העם העברי, הוסיפו להיות את היִיר־שומיהם, בשעה שפסקו חייהם הממשיים, רשמי־העבר, שאינם מתים לעולם, אבל מפנים הם על־פי רוב את מקומם הנגלה וכובשים להם זוית אחת חבויה בלב, פנה מיוחדת לעבודה תדירית, ואת מקומם שלהם תופסים רשמי־החווה, שהולכים ומתִּפְּסִים עליהם עד בוא זמנם גם הם, לא זזו הפעם ממקומם ולא נתכסו בשכבות חדשות, מחוסר רשמים חדשים בְּנֵי־מִיָּנָם. ההווה החדש כלי־כך זר היה לעבר, עד שלא יכול לחזק את בדיקו בכלום. אבל כִּפְנֵי כן לא יכול גם לערער את יסודות חומתו הבצורה בתוך לב־העם. רשמיו של הווה ארוך זה, שאף הוא אינו „סעור אחד“ וכבר יש לו היסטוריה שלו עם מומנטים שונים ומלחמות שונות בין החדש והישן, מלחמות העבר והחווה בתוך גבולות החווה עצמו, — נצטברו

זה על גב זה והונחו בתור שכבה מיוחדת בצדה של השכבה הראשונה, שכבת-העבר, שאף היא נצטרפה מחוליות שונות, מתאימות לפרקים היסטוריים, אוביקטיביים ופסיכולוגיים, שונים, לא היתה שום מויגה פנימית בין שני המינים האלה, אלא שְׁבָנוֹת זמנית, היצונית, בלבד. כל אחד המשיך את קיומו עלייד אחיו, ואם גם הרשפעו לפעמים זה מזה, לא נגע זה ברשותו ופשלמונו של חברו ולא כלום. והרשויות אף הן נתחלקו והונבלו בנבולים מסוימים: עמי ישראל חי בעֶרְוֹ, ובני-ישראל התפשרו והסתגלו אל ההוה. בני-ישראל נשאו בעול החיים הריאליים, נבם נכפף תחת עולם הקשה ולשונם נכותה מנחלתו הבושרת, ועם-ישראל חבק את חיק עברו המקסים, השתעשע ב"זכרונות מני קדם" ונשא את עיניו למרומים. בני-ישראל חיו חיי כלב מורדף ומעונה, ולפעמים גם נוכח ונושך, ועם-ישראל חי חיי נסיך עדין ונאצל בחיכל-חלב. אלה יָדְעו את הארץ הטמאה, הבולעת את דמם כמים, וזה עיניו לא שבעו מראות את שמי-העבר המהורים. אלה שבעו את צער החיים, אבל טעמו לפעמים גם משמחתם, וזה קונן תמיד על גלות-השכינה. שכינת עם מתפרנס בפירורי-העבר, ויש, אמנם, שאף הוא ירד ממרומי כסא-הכבוד של העבר וכוונן לו את הכנסיה, כנסת-ישראל, בחינת עם-ישראל בעבר, יסד לו גם את בית-הכנסת מעין מדינת-העם בעבר ותקן תקנות צבוריות לְאִנּוֹם של התווה וברוח החוקים של העבר, אבל כל אלה לא הסביבה הטבעית הקימה אותם, אף לא היא שָׁנְהָ. אותם בכחותיה הטבעיים: אלה הם כח-כחו של העבר הטבעי ומעשה-ידייו של העבר, שהוא חי חיים פסיכולוגיים גם בתווה. כי העבר העברי לא בתור "זכרונות" נתקיים, אלא בתור כח חי, שהוא פועל ויוצר לפעמים גם לפי דרכי-השעה, אבל תמיד ברוחו של העבר הנצחי, וכך הלכה ועמקה התהום הפנימית שבין בני-ישראל ועם-ישראל, בין העולם הזר ובין המולדת ה"רוחנית", בין היכולת האוביקטיבית ובין הצורך הסוביקטיבי, בין ההוה הסתובב ובין העבר החי, מה שעשה זה היה מחוסר-ריאליות ומה שעשו אלה היה מחוסר-שלמות. זה נשא את דגל-העבר וכפר במציאותו של "ההוה" ואלו הרגישו בכחו של התווה ושכחו לפעמים מקוצר-רוח ומעבודה קשה את העבר.

וכשכאו הימים המקווים (אין כאן מקום לעמוד על חסכות הריאליות והנפשיות של מחזה נהדר זה) ועם-ישראל סנסה לחדש את נעוריו מפני שאינו מוצא עוד נחמה בחיירותו בלבד, ובאים לו ימיה-המעשה, — והנה נחלק מחנה-ישראל לשנים. הקרע שבלב כל אדם מישראל בימיה-הבטלה נעשה בימי-המעשה קרע חברותי, שקורע את גופו של ישראל לשנים. שלמותו של הלב נקנית על חשבון שלמותה של האומה, אבל המעשה דורש שלמות, והשלמות דורשת קוֹן המרכז למקום אחד. וכך נתגלו בישראל שני זרמים מעשיים כבירים, שקולי-המונם נשמע במחנה-ישראל מן הקצה עד הקצה, וריב לאחד בשני

בכל עוז.

הזרם האחד הוא זה של בעלי-החוות. הללו את העובדות הם יודעים, את המצב הריאלי, וטוענים תמיד בשם של החיים האוביקטיביים. את בטוית הנותר מלא ומורג מצאה השקפה זו בתורתם של הסתת בול לים. אלה עמדו ביחוד על הסתירה שבין העולם הריאלי הנור ובין עמ-ישראל ה"רוחני". ומכיון שקבלו עליהם את מרותה ושלטונה של העובדה הריאלית, באו לידי מסקנה, שאין תקנה לישראל אלא ממיעה, הנע בעצמך: כל קולמורה לאומית אינה אלא פרי הכחות הריאליים שבחיים. עם יושב על אדמתו, עובד אותה ורוכש הלווי-עבודתו את רכושה, מדבר בלי שום כוונות ומטרות מיוחדות בלשונו הפשוטה לשם הספקת צרכיו היום-יומיים הטבעיים, יוצר מסודות, שמכינים אותו לקראת המלחמה הנדולה, מלחמת-החיים, מתעמק לדעת ולהכיר את החיים שמסביב לו ויוצר לו אידיאלים "כדמותם ובצלמם"—והרי הקולמורה שלו נוצרת סאליה. ומכיון שאנו חסרים אנו אותה סביבה טבעית, אין לנו גם קולמורה לאומית משלנו, ומה שיש לנו אינו באמת לא אנאכרוניסמוס משונה, שהרי אף אנו בעצמנו אנאכרוניסמוס אנו במדה ידועה, ואם אנו, בני-ישראל החיים וקיימים עתה, הפצי-חיים אנו, חיים שלמים ומלאים, אין לנו ברירה אחרת אלא להטמע בין הנגיים, — בין אותן הקבוצות האנושיות, שאנו חיים בתוכן ושהכחות הריאליים מנחדים אותן לעמים מיוחדים ומאחדים אותנו עמהן, נזירת-ההווה היא, נזרת החיים הממשיים, ואשרינו אם נדע להשמע לה. וה"עבר" שלהם במה הוא מספק את תביעותיו? — הוא מוצא את תקונו בדת. זו, מכיון ששלטונה על החיים הולך ומתמעט, אין אף לחיים שליטה בת. ולפיכך יכולים אנו, — כך משדלים אלה את העבר החי בתוכם, — להמשיך את קיומנו בתור קבוצה דתית מיוחדת. המתבוללים האלה, שעל-פי רוב הם יהודים כשרים וגם קשורים לעמם, אינם דורשים כך במחשבה תחלה כדי למכור את הבכורה ב"נזיר-ערשים", שאילמלא כן לא היו רק "נאד" דורשים, אלא אף "נאד" מקיימים: היו עוזבים את בית-ישראל וממירים גם את דתם ונפטרים מן הצער המרובה להשאר בתוך הקהל ולדרוש נגדו. הם גם לאומיים במדה ידועה, כי הם רואים את ההתבוללות ומדברים בשבחה רק בתור תרופה לכלל-ישראל ולא בתור "סנולה" ליהודים; זוהי אולי השימה הלאומית הראשונה, שבקשה להתבסס על התווה הריאלי בלבד. אבל היא יצאה וידיה על ראשה, למרות חוסר הסביבה הטבעית הרי בני-ישראל קיימים; וקיימים דוקא בתור אומה עם כל ההתבוללות; שנראית במקצתם ובמקצת קניניהם הרוחניים.

את מקומה הפנוי תופסת אז שימה "לאומית" אחרת, שאף היא רוצה להתבסס על התווה בלבד. אף היא מדברת בשם החיים האוביקטיביים ואף היא יודעת רק את לשון-העובדות. אולם בין כל העובדות הריאליות היא:

מכירה גם בכחה של העובדה ה"מזוהה" קצת, שעם ישראל קיים. אלה מתעכבים ביחוד על הסתירה שבין בני-ישראל ועם-ישראל, הושבים את עם-ישראל לסכמו הכולל של בני-ישראל, כמו שנחוג אצל עמים אחרים שהרי אין בכלל אלא מה שבפרט, ו"מקבלים" את עם-ישראל לא בהתפתחותו ההיסטורית, אלא כמו שהוא עכשיו, באותה שעה. אף הם סודים, שסביבה מבעית מיוחדת, שיהיו שרשינו הלאומיים יונקים ממנה שלא מדעת כחות-הגנה מחוקים, אין לנו, ושהכלכלה—אמה-יולדתה של כל קולטורה אנושית ולאומית—משחפת אותנו עם שאר העמים ומפדת אותנו זה מזה ל"מעמדות" שונים ושונאים זה לזה בנפש. אבל אין הם רוצים לדעת מה ילד יום (מלעשות את המסקנה הדרושה מעב בעדם ה"עבר" החי בתוכם), מסתפקים במה שכירים בזכותו של פרי-עבר זה, שאי-אפשר שלא להכיר בו, שהרי הוא עובדה קיימת (לחקור אחר סבות-קיומו אין ה"חיות" שלדם נותן להם), אבל לעומת זה הם ממצים בו, בכך-חורג זה של העולם האוביקטיבי, את עומק-הדין של תורת-ההווה. זכות-הקיום יש רק למה שהוא קיים, וקיים הוא כל דבר, שהוא נמצא מציאות ריאלית, אוביקטיבית. מכירים הם ב"חסרונות", שיש לעם ישראל בהשתוות אל שאר העמים; אבל ל"תקן" אותם אי-אפשר, שהרי אין התנאים האוביקטיביים מבשירים תקנה זו, ומה שתיה לפנים אינו לא מועיל ולא מזיק, כי מה שעבר — עבר; וזה, לכל חיותו, ענין להיסטוריה ולארכיאולוגיה, אבל לא לחיים, כי החיים יודעים רק את החי ומביאים בחשבון רק אותו; ועל-כן מקבלים הם את העם כמו שהוא ואוחזים אותו ב"חסרונותיו". ואם תשאל: מה הם המניעים החיים, שיהיו מוכיחים, שהוא עם, לאחר שהוא חסר את כל התפקידים העממיים? — להסתלק מ"שם שנתרוקן" זה ולהסתפק בהכרת-קיומם של בני-ישראל בלבד אין הם יכולים בכח העבר החי גם בתוכם, והוא הוא גם המומין תשובה לתוך פיהם על שאלה זו: הלא שון, וכל המסתעף הימנה. ואיזה? — הנה אומר: אותה לשון, שהיא, "עובדה ריאלית". לשון החווה, "אידיש". ומכיון שזהו הסימן הריאלי היחיד לחיי-העם, הסימן, שהנשמה תלויה בו, הרי הם מקפידים עליו ושומרים אותו מכל עין רעה. כי מה יעשו האנשים הטובים האלה, אם יבואו ויזכירו להם, שאף לשון זו ב"גם" גשמתית ושוב אין גם לה כחות ריאליים בחווה, מקוריניקה מתמיד, שתוכל לסמוך עליו? ומה יעשו אז עם ה"עבר" החי בתוכם ותובע תביעת-הנפש ותביעת-הרצון להכיר בקיומו של העם ולשאוף אליו? — הרי עבר זה מעביר אותם גם על דעתם השאולה מאומות אחרות וכופה אותם לחחויק במוסדות הקולטוריים של עם זה, למרות מה שה"קולטורה" אין לה ערך בפני עצמה. הם דואגים לדבר, שכבר עבר, לערכים לשוניים-קולטוריים, אף על-פי שעל-פי תורתם המוחזקת בדם אין לסמוך אלא על דבר הקיים בחווה קיום ריאלי ואוביקטיבי, קיום של

עובדה ולא של רצון, של דבר ולא של שאיפה. ולפיכך, כל מי שבא ומוען נגד לשון זו, בין מימין ובין משמאל, בין בשם העבר, החי ובין בשם ההווה הריאלי, דומה בעיניהם למי שחותר חתירה תחת בנין האומה. את נפש-ישראל, התלויה במימן לאומי יחיד זה, הוא קובע. ומכאן — כל אותו חכעם והמירות, כעם של יהודי עומד על נפשו, שהם מגלים בשעת "ריב-לשונות".

אבל גם בענף יחיד זה, שנשאר לחם סן האילן היהודי הברות, יש עוד מקום למחלוקת בין העבר וההווה. ובשעה שאחדים מהם דורשים "כתיב" עברי בספרות של "אידיש" באים אחרים ותובעים אורתוגרפיה "יהודית" — הווית למלים העבריות, שנשארו לפליטה ריאליה בלשון זו, ואחרים דורשים את חלופה של האלפא-ביתא הכנענית-המזרחית של העבר באירופית-רומית, ומעמם ונימוקם עמהם: או לא יהיה צורך לילד העברי, שה"הווה" דורש ממנו את למורה של הא"ב הרומית, לאבד זמנו לריק על למוד א"ב "מיותרת". אבל גדול כחו של ה"עבר", ש"מגן" על קיומו; הוא נדחק גם לתוך שורותיהם של אלה ושעבד לו את רצונם, אבי-המחשבה, שישפיע על רשמי-ההווה ויכפה אותם עד שבעל-כרחם יענו "אמן" לכל אשר יצוה. לא נתקרה דעתם עד שבאו אחדים מבעלי-ההווה ומצאו בו תנאים אוביקטיביים מכשירים למלא את הפנים של חוסר-טריטוריה. אף זו עלולה להמצא לנו על-ידי תנאי-הברזל של ההיסטוריה, שעסוקה היא כל אותו זמן בבקשתה בכל ארצות-הבבל, ובפי שמכביהם אחרים, עלולות הן כל הדרכים להולכנו ישר... לירושלים. הנה מה דל הוא כה-השפעתו של תזוה ה"תליש" מן העבר, היות, שאינו בא בתור התפתחותו והמשגשו של העבר, ומפני כן אין גם רשומיו יכולים לתאחו ברשמי-העבר ולהעשות קנין שלם אחד ומיוחד, שמשפיע על חברת העולם ותפיסתו ומאפשר את הפרוגרס התמידי, התדירי, שאינו נקפא על שמריו, אלא שומץ והולך בלי שום שָׁקֶר בינתים. אבל בכל עוזה מתגלה העבר החי בארם השני, שנעשה עיקרי ומושל ברחוב-היהודים, — בהשקפתם ובתביעותיהם של בעלי-העבר.

בעלי-עבר אלה, באי-כחו האמתיים של עם ישראל שהוא חי וקיים מדעת ושלא מדעת בזכות זו ובמדה זו, שהעבר חי בתוכו, אינם סומכים אלא על הרצון הסוביקטיבי של עם-ישראל, שנשאר משועבד לרשמי-העבר. הללו מוענים על-פי רוב בשם הצורך ומשתדלים לשעבד לו גם את היכולת. צנוע היה זרם זה מתחלתו ולאט-לאט כבש לו את מקומו המרכזי והמושל בחיים הממשיים. מחולל ומעומץ בחתולי-הדת, מקודש ומרוקם בפי חבריות, מושל יחיד וכל-יכול ב"דברי-שמים" — לא בבת אחת יוצא העבר מתחוליו, נעשה-חולין ומקבל כה-השפעה בעניני-הארץ. מתחלה הוא נתקל בכחה-הנגדות של שומריו, העומדים על ספתן תהיכלי-שבנו לו למטה

בארץ, מכוון ביחוד, כלפי התיכל, ש"למעלה", ואינם נותנים לו לצאת. קשה להם לשומרים נאמנים אלה לראות את בן-המלך שלהם, העדין והמפונק, עובד את כסא-תפארתו. אשר בתיכל פנימה ויוצא אל שוק-החיים להתאבק בעפר הארץ ולחיות כאחד האדם; אבל קשה מזה הוא הפחד הגדול, שתוקף אותם למראה נסיון חדש זה, שלא היה כמותו לעולמים, שמא לא יצלח בדרך החדשה דרך החיים הממשיים, ויכועל לו. מרגישים הם מאמינים בני-מאמינים אלה בחיים הזרים אשר מסביב ובעול הכבוד, שבני-ישראל נושאים עליהם, ואינם מאמינים לו, לעבר הקדוש שלהם, כי יכול ויכול לכחות-המוטאה המושלים בהוות. אמנם, כמה וכמה ניצוצות של קדושה פזורים פה ושם גם בתוך העולם הממא הגדול, וצריך ללקטם ולקבצם ולחוספם על העבר הקדוש, למען יחזק ויוסיף ימים על פני הארץ, עד שיגיע יומו, יוכי-שלמונו על הארץ — בזה מאמינים הם! אבל עד אז, לא ירד בגנו עמנו, כי הוא לבדו נשאר לנו, וקראחו אסון בדרך, אשר ילך בה, והוריד את שיבתנו בינון שאולה". הם לנו מלסב את הדבר היחיד, שנפשנו תלויה בו! וכל מי שבא לעשות את הקדוש חול, ואת לשון-הקדוש וארץ-הקדוש — לשון-החיים וארץ-החיים, לא רק את הקדוש הוא מחלל, אלא גם את נפש-האומה הוא קובע. על-כן מלחמה, מלחמה מורה בהשקפה ראשונה, לשומרי-ה"עבר". בכל אלה, שבאים להתחייב ולהגדיל את שלמונו בארץ, בחיים הריאליים. התנודות זו לא מפני אלול-העבר והפחתת-ערבו היא באה, אלא מתוך חבה יתרה וחרדת-דאגה לגורלו, וגם — מתוך חברת כחו הגדול של התנועה הזו. וזוהי מה שמאחד את שומרינו היותר נאמנים של העבר עם כתות שונות מבני-ההווה, וביחוד עם ספלנת, ה"סתבוללים" — אחד זר ומשונה בסקירה ראשונה. שניהם מכירים בכחו הגדול של ההווה ושניהם משתדלים להחזיק בשתי הרשויות, שקבעו לעצמם העבר וההווה, אף לחבא, אלא שהסתבוללים רוצים לעבור כולם לרשות הזוה ומשאירים לעבר אך קרן-זוית אחת של הדת, והאורתודוכסיה המכרת, שבני-ישראל מופקרים להווה, סתאמצת לבצר את עמדת-הדת ולחזק בזה את השפעתו של העבר על הקבוץ הישראלי. מיהאם את כחו של ההווה אין האדוקים מעזים להוציא את העבר אל מערכה-החיים ומכירים להגן עליו מלחמת-החנת.

ואמנם, יציאתו הראשונה של בן-המלך המפונק עלולה היתה לעורר דאגה לגורלו לא רק בלבבותיהם של שומרינו המושבעים, אלא גם בנפשה של האומה כולה. כהתנופה שצא מקברו, התחלך העבר בחוצות-ההווה. לא יצדחו כל רואיו ותאו גם הוא לא יכיר בהם. כצללים ארוכים נגדו אחריו שולי מלבושיו הישנים, וכשהתחיל לדבר נמנם בלשונו, לשון-העבר העשירה והמנוונת, נדמה היה, כאילו ממולאה היא לשון-צבעים זו מלאי על גבי מלאי. נכשתה מספר — על חיים שעברו ובטלו מן העולם ספר. דומה היה

לזקן מנפלג, שנתעה לתוך כת-ליצנים צעירים והוא משתדל ללד את עצמו: מוציא את לשונו כמוהם, מחקה את ה"עניות" שלהם ורוצה להבמות להם בכל; ובזה הוא מעורר רק רגשות-בחילה, שהרי אין לו היסוד העיקרי, שסלח את כל מעשיהם של הצעירים: יתרון-החיים והתאמת-המעשים אל החיים. עבר זקן זה, שהדרת-שיבה היתה לו בשבתו על כסא-כבודו בפנים-ההיכל, נראה מנוחך ומעורר צחוק ובטול בצאתו החוצה ובהתערבו עם החיים הרעננים והזרים של החוה; כי באין יניקה מן החיים לא יכול ה"עבר" להתחלך בין החיים. אבל — כבר יצא ולחזור בו אינו יכול. תולשה זו, שהגיע אליה, כבר נתגלתה. הובלטה הסתירה שבין העבר ובין החוה, נתגלה הקרע שבלב של בן-העם ובן-הדור והוכרה הנחיצות למלא את דרישות העבר בצורה ריאלית. אז נוצרה השיטה הידועה של מרכז-רוחני, שיטה שהיתה מנסתה לפשר בין שני הכחות המתנגדים האלה. שיטה זו, שעמדה על החבדל שבין בני-ישראל ובין עם-ישראל, אינה לחומה אחר גדולות ואין היא מקבלת על עצמה, לנשכ את הסתירה העיקרית. גדול כחו של ה"עבר", שכבר הוא דורש מעשה אחריו, אבל עוד קטן כחו יותר מדאי ואי-אפשר לו להציל את בני-ישראל מידי אויבו החוה, ולואי שיוכל להגן על עצמו. כי סכרת היא שיטה זו בכל תשישותו של עבר, שאין לו אחיזה בקרקע-החיים. ובחוסר כח-יצירה של עבר, "עקור" זה, שבא רק מניקתו אל החוה. התאכנותו זו של העבר אין לה תקנה אלא שישתמש בקרקע החיים הממשיים ויחזור לשאוב כמקור ראשון כחות-יצירה חדשים. לתכלית זו יש ליצור הוזה ריאלית: מרכז ריאלי, מתאים כרוחו ובצורתו לאותו עבר ריאלי; ורק אז, כשיודקק העבר אל החוה בן-מינו, יחליף כח יוון מנקודת-עמידתו, יהא ל"חי נושא את עצמו", וכח-השפעתו הריאלית ילך ויחזק. ומעטמת היא שיטה זו, שבאה לעולם רק בשם היהדות ולא בשם היהודים, בשם עם-ישראל ולא בשם בני-ישראל. כי, אם אמנם, לא נוצרה היהדות אלא על-ידי היהודים ובשבילם, שונה הוא גורלה זו של היהדות מזה של היהודים: הצורה הכללית של העם נמצאת כולה ברשות-העבר. בעוד שכל הפרטים של הקבוצ מפורטים בידי החוה, ואת הנעשה אין להשיב. ישתעבדו-נא, איפוא, בני-ישראל גם להבא אל חיי החוה ואל יסוהו דעתם מהם אף לרגע. ואם עד עכשיו לא הופרה אחדותם על-ידי כך, הודות לעבר החי בלבם, כח יתר לעבר זה מעכשיו, שמלבד מה שהוא חי בלב, יעשה באותו מרכז גם כח ריאלי, חיצוני. נפשו של בני-ישראל תהא גם להבא קרועה ונתונה בין שתי רשויות. ואם, אמנם, יש צורך סוביקטיבי לאחות את הקרע אין שום יכולת אובייקטיבית לחשי מטה זו. נסתפק, איפוא, לעת-עתה במה שהעבר בעצמו יתמלא פנמו, שהוא יתחיל לחיות הי-חוה; ויש תקוה שיפגשו שני ה"הוים" זה בזה

ויתמוזנו התמוזנות פנימיות. ובני-ישראל ישאבו לחיות חייעם לא בשמים, אלא בארץ. יפה כחו של ה"עבר" — אף למעשה (זהו חדושה של שיטה זו) — בכל מה שנוגע לכלל ישראל וגדול כחו של החווה בדברים היום-יומיים של כל איש מישראל. אף לשון-העבר, שהיא גם לשון-העתיד, עתידו של העם, אינה צריכה, איפוא, לעסוק בדברים, שיש בהם ענין לפרט, ילך לו כל אחד אל אשר ילך למלא רעבונו האנושי הכללי בשדות אחרים, אבל לעומת זה חייבת הלשון הלאומית לספק כל צורך, שיש בו ענין לכל העם כולו.

אבל, מכיון שגמנן פה להעבר האלם והוא התחיל לדרוש מעשים, שוב אינו מתפיים בפשרה והוא דורש שלטון יחידי לעצמו בכל מקום ובכל שעה, בכלל ובפרט. אין הוא מודה בהווה הזר לו ואין הוא מכיר בזכות-קיומו. למרות מה שהוא קיים. הוא שולל את החווה ודורש את שעבודו הנמור. לא רק הקבוצים הדיתיים הקטנים שבכל מקום צריכים לפנות את מקומם למרכז הרוחני, אלא גם זה צריך לעבור מפניה מדינה היהודית. העבר, שנשחמך תחלה בבית = הכנסת, אינו מסתפק עוד במרכז ודורש את תקומת הארץ; ועד שתפנה הארץ שואף הוא להתפשט באופן ממשי בכל הארצות. התשובה אל היהדות (מושג כללי לעם = ישראל) קודמת לשיבת הארץ. מעשה לאומי ולא לפי רוח-העבר — זהו דבר שאין לו מעם. כי שני יסודות יש לכל מעשה, אשר יעשה בתוכנו: יסוד-החווה הריאלי — ואז המעשה הוא אינדיבידואלי ואי-לאומי או גם אנטי-לאומי (לדוגמה, לשון-החווה, "רוסית") ויסוד-העבר הריאלי — ואז הוא קבוצי-לאומי (לדוגמה, "עברית"). שתי דרכים לפנינו: דרך הכלל — דרך-העבר, ודרך-הפרט — דרך-החווה; ומי שמבכר את הכלל על הפרט חייב הוא לבכר גם את העבר על החווה. עם ישראל ובני ישראל, עבר וחווה — אין האחד מתמלא אלא משעבודו של השני. לפשרה אין מקום. כי, אמנם, גדול כחו של החווה, שהכריח את בני-ישראל לשכוח את לשונם ולהחליף את שמותיהם ולהסתגל אליו ביחידות או בקבוצות. ומוכן מאליו, שיותר קל לו לכל אחד מבני-ישראל להמשיך את קיומו גם להבא בדרך הסתגלות זו; אבל יותר שנסתגל אל החיים האלו בתור בני-ישראל יותר קשה קיומנו בחור עם = ישראל. גדולים הם הקרבנות, שבני-ישראל צריכים להקריב לעמם, אבל מה גדול הוא השכר! יקריבו נא הפרטים, ואפילו אם יהיו בסכומם כל נשואי המושג הכללי, את לשונם — ולא רק את לשונם! — בשביל לשון-הכלל ועניני-הכלל. כי כדאי להקריב כל מיני קרבנות על מזבח שלטונו של העבר בהווה, לשם אחי הקרע הנצחי שבין עם = ישראל ובניו. כי זוהי הדרך היחידה, שתוציא אותנו מן המצב המסוכן, מצבו של עם, שנעשה מדרס לשני כחות סותרים זה את זה ונשמתו נתפלגה לשני חצאים, שאינם מתאחים. ולפיכך אין בעלי-

עבר אלה מסתפקים גם בזה, שלשון-העבר תטפל רק בענינים כלליים: היא צריכה להיות מושלת יחידית, ולא רק בכל מקצועות הספרות והחשכלה, אלא אף בחיים. כי בה במדה שהפרט צריך להשתעבד אל הכלל, צריך גם החווה להשתעבד אל העבר.

אבל—כלום אפשר הדבר, שהחווה ישתעבד שעבוד נסוד להעבר, שבני ישראל יפנו ערף לציוני-החיים הריאליים וישמעו רק לקול אלהי-העבר אשר בלבבם? — בתשובה על שאלה זו תלויה, לשיטה זו, גם התשובה על השאלה, אם יעשה ישראל עם חי לא רק בעברו, אלא גם—בהווה שלו, או—ימחה שמו מספר העמים החיים על הארץ? — ומפני כן יש לה רק תשובה אחת: אפשר ואפשר! יתכן, שנחשלים הרבה ינתקו מעלינו ופרטים רבים יפלו חללים במלחמה קשה זו, אבל סופו של הכלל לנצח: הוא מוכרח לנצח, ובצעדי-און מתהלך ה"עבר" בכל תקופותיו בחוצות ישראל, מנצח את הלבכות וקורא בלי-הרף למעשים, למעשים...

הַמְרָחֵק הַנִּפְלֵא בְּלִי גָבוּל וּבְלִי סוֹף.

הַעוֹטָה חֲשָׁכִים וְעֶרְפֵּל,

מְדַבֵּר לְנֶפֶשׁ וּמוֹשָׁף הַלֵּב

בְּרָוִים מְאֻיָּמִים וְפָלִי.

יום-טוב הלמאן.

לְתָם הַפְּנִים

(מספרי-העם).

מאת

י. ל. טויבמאן.

זה היה בצפת בשנת ה'של"א. נשכ או בצפת האר"י הקדוש עם חבריו ותלמידיו. ארג של קדושה מדוקס מחוץ סוד זוהר היה בית-מדרשו. נקודה מזהרת בזהר-כסף היה חדרו, חדר-התיחדותו, מקדש של מטה מכון כנגד מקדש של אש מלמעלה. מבעד חלון-חדרו נולד בעולמו של הקב"ה בוקר חשאי סודי, מיחוד של אב — יום שמישי לוחט — ואם — לילה חור ושלו. ובחדרו, בעולמו שלו, הלכו ונבראו עולמות עם היכלי-נוגה וקני-צפור, והוא ישב בהם ומחקה בהם, והכל גלוי, גלוי וגלוי. לילה לילה, כלהקות של ששים רבוא יונים צהורות עם אברות-כסף, מופיעות אליו אותיות התורה הקדושה מתרפקות ומתלשפות לוחשות ונוחמות: אמת! — וסביבו היה העיגול הקדוש של תלמידיו נאמני-רוחו. בבית-מדרשו ואצל חדרו ישבו, אחד אחד בזוית, אחד אחד בעולמו, וצנורות-קדושתו שפעו ונמשכו ישר אליהם. קרנים מידו להם ובהן אנוד וקישור כל תלמיד ותלמיד. כל אחד לפי סוד נלגול-נשמתו ותקונה היה נשלח מזמן לזמן בשליחויות שונות; זה — לקבלת-שבת בחרון, הלכו ללינת-לילה ותקון-חצות בכפר-סבא, והלה למבילת ראש-חדש באיזו ברכה עזובה ונשכחה ביום-הלולא של תנא או אמורא בכפר-מולדתו. וכך הוצאו בהעברה, במכט, ניצוצות, שנפלו ונשכו לבין המומאה, והושלמו היכלות בסוד כבוד אלהים הסתר דבר.

פעם אחת, בליל-חורף ארוך אחד, אחד מן הלילות, שהאירו בקרני-האור של איץ-הסוף, אור ליום חמישי פרשת-תרומה. ליל-שמורים. בלבבות ערים ונשמות מאורות בקדושת יום-השבת, שהולך ובא, ישבו התלמידים, חשבו והגו בתורת-רבם, האר"י הקדוש. פתאום קרא אליו האר"י אחד מתלמידיו המובהקים וצוה לו, שילך לקדש את השבת בירושלים, ידרוש ברבים על-פי סוד את הכתוב "ונתת על השלחן לחם-פנים לפני תמיד" — תמיד זמנו, בארץ-ישראל ובחויץ-לארץ, בכהנים ובלויים, תמיד ממש.

למחר עם הנץ-החמה אחר-הטבילה, טבילת ערב שבת-קדוש, יצא התלמיד את פני העיר. דמות-דיוקנו של רבו הקדוש לפניו והרים עוברים, יערים מחוללים, שמחים ומרחקים אלכסוניים מתקפלים — והנה ירושלים. ירד וטבל, עלה ושם אל בית-הכנסת פניו. שקעה השמש ושבת המלכה הופיעה, נגד העינים מרחף קלסתר-פניו של הרב, במוח חרותות המלות "ונתת על השלחן לחם-פנים לפני תמיד" — תמיד ממש. והמחשבה אורגת רקמות מסתורין ורזין — חכמת-אמת. בבוקר, בשעת קריאת-התורה, כשהקורא הגיע לפסוק זה, הפסיקו התלמיד, עלה על הבימה ודרש דרשה מלאה סודות ורמזים על יחודים ועולמות, התדבקות של "אבא ואמא" בנפש, רוח ונשמה, על לבושים גשמיים, ועוד. בית-הכנסת היה מלא, הקהל עמד כנדרם. בסוף-הדרשה צעק התלמיד בקול:

— ידע כל מי שצריך לדעת, שהרבי הקדוש אמר, שלחם-הפנים מתקיים לפני ה' תמיד, בארץ ובחוץ-לארץ, בכהנים ובלוויים, תמיד ממש. ויורד.

הקורא המשיך את קריאת-התורה, הקהל התפלא. ממיר ונעלם. אחר ההבדלה שם התלמיד לדרך פעמיו, מרחוק, מרחוק רמזים ונוצצים שביבי-האורות המבהיקים של האר"י הקדוש עם ה"חבריא" — ולהלוי-המלכה בא לצפת. לא שאל האר"י הקדוש ולא דבר דבר. העיף עין עליו — ובת-צחוק ענוגה רחפה על-הצי-קקש מצחו העדין. הרגישו התלמידים, שדבר-גדול נרחש, צהלת-פנים והארה מיוחדת הזירו ברבם. מיום ליום הרגישו דבר זה ביותר, ביהוד בשעת כוונות ויחודים, הליכות ומיולים עם רבם. כל מ"ט שערי-בינה היו פתוחים לר"חקה, מעדות וכוכים של-ציוני תנאים ואמוראים, שהיו שבעה דורות חבויים וסתורים, נתגלו, הועזר ונצטיינו על ידו. יום ליום הביע יותר גדלות ורוממות, שעור-קומה, מעוף של אינסוקה, ער-שהיחודים והכוונות כבי-על-צירי שער הנוץ של חכמה ובינה. הם נשקפו מזוהר-פתחיו בבחינת "מעט מאלהים".

בהשגות כאלו נכנס ויצא אדר, ומקומו מלא ניסן. חג, אביב, מראה כבוד-ה' ועצם-השמים למזרח.

מי-ספרת-העומר, שבע שבטות מימות. קרבו ימי-האבלות לעולם, והאר"י הקדוש עם ה"חבריא" לא ידעו ולא הרגישו בזמן. בעולם המקדש קיים, הכהנים על מעמדם, הלויים על דוכנם, התמיד קרב בזמנו ולא נראה זכוב בבית-המטבחיים. עבדו חרשים. והנה בא יום חורבן בית-המקדש — תשעה באב: נהפכו הספסלים, הוסרת הפרכת, הוקנים והפרושים בצללים שחורים מטיילים כאוננים בבית-המדרש. רק על-פני-האר"י ותלמידיו אין להכיר כלום. להפך, מבין ריסי עיניו העמוקות של הרב צהלת-נפש שזירה נבעה. לאחר טיול ארוך ביהודים וכוונות במקומות שונים באותו ערב מקומות, שבהם הוצארו והושבו לשרשן ולמחצבתן נשמות זה היום, מנהדרי גדולה וקטנה, פרחי כהונה, מוחות רופסים של תינוקות של בית-דבן מנופצים על סלעי-שדה. — היתה בתוכם השראת-שכינה מיוחדת במינה, מין-על-לית-נשמה של חג, בבחינת קרא עליו מועד.

עבד-יום-התענית. בראשית מוהדים עמדו הוקנים עיפי-תענית וצפו לשקיעת-החמה ולצאת הכוכבים. בפאתי-מערב על ראשי-ההרים עמדה השמש השוקעת, הקדה רקידת פרידתה עליהם, הצתה נשמי-ההרים לחלקים, ומתוך ערגות-אש פולסין דנורא, פרפרה להטות ואפלה. השמים נעשו כהלים אפרוהים כמעט ערביים. עוד מעט ויום-התענית פנה הספסלים העומדו ישר, המהפלים המתעלים עמדו כפופים על הגמרות הסומים שללם, שהכינו לסעודת-הערב בבשר שנצטמק מבעוד יום, והמתינו לצאת הכוכבים. . . . ב"ה-הערב . . . צללי-הערב חדרו לאט-לאט לבית-המדרש והעמו אותו במעטה אפולתי עשנות של עינים עיפות קפנות לעבר דלת-הדרו של האר"י הקדוש ומצאות לפתחתה לאט לאט נפתחה הדלת ובראש מורד ארצה נכנס האר"י הקדוש לבית-המדרש. העיפו התלמידים עיניהם ברבם — וכרגע הרגישו את הזמן, הרגישו שהיננו הם רגעי-יום אחרי-הבן והחורבן הריחו לפנייהם בכל מוראו ואמתו. עוד הפעם העפת עין — ונאלץ ברגע אחד הופיע במחשבותיהם בית-המקדש הובוע כולו, כולו הוא אחוז לשונות-אש, שמתפתלות ומונקות, מלטפות ונושקות את פיות הכרובים, מעניני-איש-עליות" שעל ארון-הקודש.

נגמרה תפלת מעריב. כל המתפללים, תמוכי-כח של אנילה קרובה, במצב-רח

מעורר של שבת-נחמו עזבו את בית המדרש והאר"י הקדוש עם תלמידיו נשארו.
הפך האר"י הקדוש את ספסלו וישב ובעיגול מסביב לו — תלמידיו.

רגעי שתיקה נוגה ומעיקה — והאר"י הקדוש הפסיק ואמר:
— כן! עוד הפעם יהיה קשה ואולי עוד יותר קשה. כי יותר קשה הוא יום של

חורבן-מקדש מיום של חורבן ב' = המקדש.

גניחה עמוקה התפרצה מלבבו ונשתתק. שקועי-דומיה ישובו כולם כשעה שלמה.
אחר-כך קם והלך לחדרו. ואחריו — אחד אחד קמו התלמידים והלכו. הם לא
שאלו ולא דברו. הכל נאמר ברור ומפורש. ולאחר כמה שנים נתפרסם הדבר
בצפת על-ידי אחד מן התלמידים, שגילה דבר זה קודם פטירתו. ומספרים שמעשה
שהיה כך היה:

בכפר לא רחוק מירושלים דר כשבעים שנה איש יהודי ששמו היה ר'
משה. דר שם עם אשתו בת-גילו. שניהם היו חשוני-בנים. הוא היה אדם פשוט,
מבין בקושי פירוש המלות, מבינן על-פי דרכו, זהיר במצוות ומקיימן על-פי שכלו
באמת ובפשטות. בהיותו חשוך-בנים וכשאפסה התקוה להוליד בן לזקוני-הזוג, התחיל
להיות חרד על המצוות ביותר. עמדו על פרשת דרכים הוא והיא. הכניסו אורחים.
האכילום, השקום. היה ר' משה מלוח אותם ומביא אחרים תחתיהם. ביתו היה בית-
מחיה; הבהמות שפעו חלב והיקבים — יין. היתה הפרוטה מצויה בכיסו. היה הוא
ואשתו חושכים פרושות-פרושות עד שהיו צוברים צדקות של ממון. ואז היו נוטלים
עגלה ומתפללים תפלה קצרה, שיזמן להם ה' מצוה הגונה. מצוה ממש, שיוכלו
לקיימה בלי שום פניות וכוונות זרות, שתהא מזה נחת-רוח לשמו יתברך ולהם לצדקה;
היו באים לאיזו עיר. פונים בחשאי להרב דמתא. היו פותחים לפניו את הארנק,
ומבקשים, שיראה להם מצוה הגונה ואמתית. הרב היה מוצא לפניו תמיד איזה
ענין חשוב: פעם — תמיכת תלמיד-חכם הגון, פרוש מאשתו, פעם הכנסת-כלה של
עשיר שדר, או תמיכת חוטא בעל-תשובה. והם — בשמחה היו מריקים את כיסיהם
עד הפרוטה האחרונה והיו חוזרים לביתם. הכדים והקדירות מלאים חלב, הכבשים טעונים
צמר, הכל בשופי. לכאורה, כלום אינו חסר — והכל חסר. יום ויומיים לאחר חזרה
מנסיעה כזו היו שבועי-צדון; הלא דבר-מצוה עשו, הרב בכבודו ובעצמו העיד על הנתמך.
שהוא תלמיד-חכם גדול, והם תמכו בו תמיכה הגונה. בוודאי יחא זה לנחת-רוח
לשמו יתברך. ואולם עוברים עוד כמה ימים — ושניהם, כאילו ברעג אחד, בהרגשה
אחת, היו נעשים עצובי-רוח ומלאי-דאגה. מחשבה אחת משותפת היתה מעיקה על
לבותיהם. "לא! — חשבו שניהם יחד — לא מזה יש לו נחת-רוח לשמו יתעלה!
מי יודע כוונתו של הרב? ומה יעשה תלמיד-חכם זה בכסף?" — שאלות כאלו היו
מנקרות במוחם ומרעילות את דמם. ובאמת, פעם בפעם היה מתגלה להם מפי עובר-אורח
מסחים לפי תומם שצדקתו של תלמיד-חכם זה שתמכוהו מוטלת בספק גדול, שהכלה
העניה, שהכניסו לחופה, נעשתה בלתו של אחי-הרב, שהחוטא שחזר בתשובה היה
חוטא גדול באמת. אבל התשובה שעשה אינה גדולה. ועוברים ימים, נמשכים לילות,
אורחים מצויים, סמוכים על שולחנם המלא כל טוב, ממש מקריבים הם את נפשם
בשביל העניים שבהם, וכשהאורחים הללו הולכים לדרכם מלווי עינים מפיקות אהבה
וברכה, חסרה כוס-זהב מן הבית, נעדרת כף, — והלב לוחץ כנתון בצבת:

— בשביל מה? למה?

חולפות שנים. הגב הולך ונכפת. היא מתאוננת, שרגליה צבות פתאום.
תאנקאות הן עוד הפעם מלאות כסף. נוסעים לרב אחר, בוכים לפניו, שלא יחא

מהיר כל-פך בעצותי, יחשוב, יעיין היטב בדברי, שהרי הזמן כבר הוא כצר כל-כך; והרב חזר ומראה להם מצוות מעין הקדמות, הם שומעים דבר-החכמים ונותנים, וחוזרים לכפר שבעי-רצון, כביכול עוברים כמה ימים — ועוד הפעם מחשבות כאלו מגיחות ממחבואן ומנקרות את המוח. לאחר שעה ראשונה של שינה הם מתהפכים מצד אל צד וממתנים לאור-היום.

— כמה ידיים וכמה שליחים! — חושב ר' משה, צריכה המצוה שלי לעבור עדי, — שתגיע לשמי יתברך! הרב קבל מידי את הכסף ומסרהו לתלמיד-החכם. תלמיד-החכם ילך לחנות ויקנה בעד הכסף סנדלים. ובכן, שכר ההנאה של תלמיד-החכם, שקנה את הסנדלים בעד הכסף, שקבל אצל הרב, שנשל מידי, זהו מבטחנו לעת זקנתנו! זה ילוח אותנו וישמור עלינו בקברותינו!

צד וקשה נעשה לו לחיות. התפלות, המצוות שלו היו עליו למשא. הן נעשו מהולות. יאוש ואי-אמון. מיום ליום נעשה לו יותר ברור, שאין לו שום שייכות אל שמו יתברך, שלפניו יעמוד בקרוב. הוא אף פעולה אחת לא פעל, אף מצוה אחת לא עשה, שירע בברירה, שהגיעה לשמו יתברך, יוצרו וקונו.

אחוז רגשות-צער כאלה קם פעם אחת בבוקר, אחר ליל-נדודים ארוך, התעטף בטליתו ועמד להתפלל. ובבהירות נוראה עמדה לפני עיניו הקלות מיום ליום כל הריקנות של המעשים הטובים שבחיו. הוא הרגיש את עצמו ערום ממצוות לגמרי. ברור כשמש היה לו, שאף מצוה אחת שלו לא הגיעה לשמו יתברך. שהרי באמת — חשב ר' משה — עצם מהותן של המצוות היא — מעשים ופעולות כאן למטה, לבני-אדם. בשביל בני-אדם ולא יותר. סוכתו, למשל, היתה תמיד עשויה כדתי, מסוככת ירק ומפוארת כדן, אבל לו לשמו יתברך, מה היה מזה? איזו הנאה קבל הוא מזה? — הנה הוא עומד עכשיו עטוף בטלית מצויצת כחוק; אבל איזו שייכות יש לשמו יתברך אל עטיפה זו של איזה אדם באיזו טלית של תכלת? — קר ונורא נעשה לו לחיות כך. הוא עירי, ימים ספורים. עוד מעט ויעמוד לפני בית-דין של מעלה. מה יביא עמו? מי הרגיש בו שם? מי יודע אותו שם? מי? — בלב נשבר שפך את מרי-שיתו בתפלה והתחנן, שאלהים עצמו ירחם עליו ויראה לו את המצוה האמתית ההולקת ישר לפניו, לפניו ממש.

אחר התפלה חזר לביתו ומצא את אשתו יושבת כפופה, משתעלת, גונחת ועוסקת במחית הבית: מחמאה חלב, רוקה רבש. הוא הרגיש בכל הריקנות, שיש בבית. בשביל מה? למה? —

הכל נעשה מאוס עליו. הנה השלחן ערוך. מסביבו יושבים אנשים סותרים, עוברי-אורח וסתם קבצנים בפיות פעורים, הסנטרים מתנועעים והשנים לעוסות בתיאבון. משוחחים, מספרים בדיחות ומצחקים. שנואים. מאוסים נעשו עליו. לא! לא! הוא לא ישב כאן אפילו יום אחד! הוא יעזוב את הכפר וילך לירושלים. שם ישב ויחכה עד שהאלהים השוכן במרום ירחם עליו ויראה לו את המצוה האמתית, שעולה אליו ממש. בדרך ישרה.

הוא קרא לאשתו וספר לה, שמחשבה זו — לעזוב את הכפר — בלבו נולדה זה עתה ושהוא מאמין, שמן השמים עוררוהו לכך. אשתו — אשה כשרה, שומעת, מאמינה, מכינה צידה לדרך, ומבטי עינים כלות, נוצצות-דמע, מלוים אותו על דרכו. הוא בא לירושלים, מהלך מבית-מדרש לבית-מדרש, מישיבה לישיבה בלב מלא

תקוה, שאלהים העונה ומרחם ישמע תפלתו ויראה לו כאן מצוה אמתית. בכל תפלה ותפלה היה שופך את מרי=שיתו בדמעות. המות והיה שונה ומשלש בקשתו. ולסוף שמע אלהים את תפלתו והזמין לו לשמוע דרשהו של אחד מן התלמידים בשבת זו. שבת פ' תרומה. כל הזמן נדמה לו לר' משה, שמדברים אך ורק בשבילו, שאך אליו מתכוונים. וכשסיים התלמיד, ש"לחם הפנים מתקיים לפני ה' תמיד, תמיד ממש" — עברה רעה בכל גופו וחדרה נעלה אחזתו כלו. הוא לא ידע לנכון, לחם=פנים זה מה הוא ומה טיבו. אבל הרגיש, שהוא אך ורק למענו ובשבילו. בעצמו לא ידע מהו וללכת ולשאול את הרב או אחד מבעלי=המורה הלומדים נת'רא. פניהם השלולים, מצהיהם הגבוהים, שכולם מסיקים חכמה ובינה, דחפו אותו מהם. על=כן התעסק בחונש וב"עברי מיימש" ונהיג לעבד לנכון, מה טיבו של לחם=הפנים. לפי דעתו והשגתו — חשב ר' משה — זה פשוט: בכל שבוע ושבוע היו מביאים מקמח=סולת צה וטוב ומנופה בשלש=עשרה נפה שתי חלות אפופות יפה. קלות ותפוחות, היו מניחים על השלחן והולכים. וכשהיו לרצון לפני ה' היתה יורדת יר מן השמים והן עלו למעלה. קרבן=מנחה לה'. ברור כיום היה לו, שבהשגחת שמו יתברך עליו נודע לו סוד כמס זה. הוא שלחו הנה וזו תהיה המצוה שלו. בכל שבוע ושבוע יביא לחם=הפנים לפני ה', והוא במזה, שאלהים יקבלו ברצון מידו.

אחיו הרהורים מהולי הדוה ויראה, אמונה ופחד מפני הגדלות והרוממות שברעיונו שב לאשתו ולביתו אל הכפר. רעיון אחד לזה אותו על דרכו, המרדו העסיקי, ענה אותו ושמו: צריך לגשת אל העבודה. תיכף ומיד יבור בין תלמי=שדרו ערונה אחת מוכרת, ומן הערונה יבור חצי=תלם טוב ומהודר, יקף אותו בידיו ממש. יחוש אותו, יזרעהו. יעדרהו ויקצרהו, ובזהירות ובחריצות יכין את הכל. בקרבת הכפר פגש אותו גשם רענן, חי וצוהל, שנפל ונבלע בין תלמי=השדות. בא לביתו. בחרוה רבה ספר לאשתו, שאלהים שלח להם מצוה אמתית, שתהיה טובה להם מעשרה בנים. השמים היו יפים וטהורים והוא נכנס לשדרו, בָּרַר חלקה טובה ומוכרתה, ובו ביום הלך והביא מן היער קָבִנוֹת רטובים ועמד להקף את המקום הזה, כדי שלא תשורנו עין.

ומן היום הוא נהפך ר' משה שלנו לאיש אחר. מעיינות=שמחה נבעו בלבו. בחרוה בלתי=רגילה היה מקבל את האורחים ובהתרוממות מיוחדת היה מתפלל את תפלותיו. הוא ידע והרגיש, שהדברים הללו אף הם מצוות הם, אבל כדי להיות שְׁלֵו, בטוח בימי=שיבה ובלי בנים אי=אפשר רק לסמוך רק עליהן. הוא הרגיש, שאינו קדושה טמירה ונעלמת יורדת מטרומי=שחק אליו, שבמשכנו הולך ובא להתארח אורח בלתי נראה ונתפס: כביכול עצמו יהא סמוך על שלחנו.

וכשגדר את המקום, עשה לו פתח קטן ושם עיניו מרחוק על המקום ההוא, לבו נתמלא מורא ופחד. כשעה אחר הקפתו נכנס לשם — ורטט של קדושה אחזהו כולו. אחר יום של עבודה ישן שנה מתוקה, שנח=עובר. למחר, אחר טבילת=ותיקין שלו, יצא השדה, ובעינים מסיקות גיל הביט מרחוק והתפלא. הלא גם מרחוק נראה, — חשב ר' משה, — שהמקום הזה קדוש. לפניך — שדה. ובה ערוגות גדולות וארוכות הולכות ונמשכות. ובין הערוגות — ערוגה אחת ככל הערוגות, עם תחלה, אמצע וסוף, — ופתאום, באמצע הערוגה, בתוכה, בלבבה. עולה מחיצה של ארבעה כתלים קטנים, כאילו פרישו בזרועותיהם על הדבר הקדוש הטמון בתוכם. הוא התפלא אך לא הרגיש עד עתה, שדבר כזה נמצא בשדהו. כל הבוקר עמד ויתד של עץ קדרו וחרש. האדמה היתה רטובה

ולחה, גשומה ורעננה, גושים גושים הורמו, נהפכו ונתחחו. אחר-כך הביא זרע וזרע חטים. שטופי-שמחה וחדרה עברו עליו הימים. זרחו שמשות, ירדו גשמים. נפלו מללים — והוא הרגיש בהם בכל יומו וקיומו. הרגישם ושמח עליהם. המקום המוקף, הצי-הערוגה הרת-הקדושה. לוו אותו על דרכו כל היום וגם בלילה על משכבו. הבית מלא אורחים, המזינים מלאים מזון, הארנקאות — כסף והלב — שמחה. אשתו מרגשת בשמחתו ואינה מעיזה לשאל מה טעמו. הוא החליט, שמן המקום הזה יתן לקט, שכחה ופאה. — הכל כמו בחומש.

עבר החג. ימי ספירת-העומר.

פעמים בשבוע היה נכנס בלב חרד ומהסס לפנים, היה עומד ומביט על שבלי-החטים מורדות-הראש בענות-חן. היה מנכש בזהירות את העשבים הרעים, מטפח את השבלים המלאות, מודד את גדלן בעינו ומצפה לאותו יום. שאפשר יהיה לקצין. ובעולמו של הקב"ה — קיץ וחום. גבוהות ומסולסלות עמדי השבלים, קדושות ומוכנות ליום-הקצירה.

והיום הזה בא...

זה היה ימים אחדים קודם חגי-השבועות. זוכר הוא מן החומש, שבחג זה היו מביאים לירושלים בכורי-התבואה. אף הוא יעשה כך. יקצור את האמים, יאפה חלות מהודרות, יניחם בסל חדש ונאה, והוא ואשתו ילכו לירושלים ויניחו אותן לפני ה' באותו בית-הכנסת, שבו שמע את דרישת התלמיד. ובטוח הוא, שאלהים לא יביישו ויקבל את מנחתו באהבה.

שני ימים קודם חגי-השבועות השכים ר' משה לקום בבוקר. שמש צעירה תלדה ממעלו של נוצץ כפנינים מלמטה. והיא חדשה עליו את נעלהו. בקלות ובזריזות קם והתקין מגל של עץ ובידים רועדות, כנוגע בקודש, קצר את החטים ומלל אותן לתוך הסל החדש. בפאת-השדה שכח מעט והשאיר מעט. בריחים של יד מחן את החטים ובשבע נפות נפה אותן. עד שהוציא שק קטן של קמח, שלבנוניתו היה כלבנת שלג-החמון. כשהקמח היה מוכן קרא לאשתו, הכניסה חדר לפנים מחדר וסח לה הכל. כל מה שהוא בעצמו היה יכול לעשות — עשה, ועכשיו ידוע תדע היא, שדבר גדול יש לה לעשות. חייבת היא להשתדל עד כמה שידה מגעת, שהאפה תהא נעשית בנקיות ובטהרה, בזהירות ובזריזות, שהכל מסביב יהיה מצוחצח ומשופשף ושהחלות תהיינה אפיות כראוי: קלות, טובות ואויות לעלות על שלחן-גבוה.

שני קלחים דקים ישל דמעות חמות ירדו מעיניה. היא נרעשה כולה: היא תאפה חלות להשם יתברך! — מתיראת היתה, שמא תקלקל את הכל, את כל עבודתו וגייעו של בעלה. אבל הוא חזק את לבה ואמר שאלהים חנון הוא ושתקותו חזקה, שהכל יעלה יפה, שהרי רואה היא בחוש, שאלהים רוצה בו ובמנחתו.

דבריו עודדו את רוחה. נטלה וסגרה את בית-המבשלות. התנור הונף. הכל נצטחצח ונשתפשף בשבעה מימות. והחלות, קלועות ושזורות, מיושרות ומסולסלות, טפוחות ונהדרות, הוצאו והונחו על מפה צחה וצחורה. פניהן הלבנות שסומקו הבהיקו והזהירו והרהיבו את העין ב'פין' היא פתחה את הדלת וקראה לבעלה. אָשד של רגשות התלהבות והתפעלות רעש בלב. מרוב שמחה פרץ ר' משה בכי. זרם חם של דמעות סקר משני חורי-עיניו העמוקים. אך הוא הבלג על רגשותיו וזרז את אשתו להתלבש ולטהר וללכת לירושלים. לבשו שניהם בגדי יום-טוב ונתקשטו לכבוד-היום. ובסל מתח

במפות בהירות ולבנות שכבו להן החלות כתינוקות רכים בעריסותיהם ועל הירים נשאו לעיר.

השמש כבר התחילה שוקעת כשבאו שניהם לירושלם. ר' משה מהר והלך להתפלל לבית־הכנסת, שבו שמע את הדרשה ובו היה צריך להניח את החלות. מרחוק עמד והסתכל בארון־הקודש המואר ובלבבו — פלאית־אמונה פחד ותקוה... הוא קם וסקר את כל הנאספים את בגדי המשי והקטיפה שלהם. כולם זרים היו לו, כמעט שנואים עליו.

נגמרה התפלה. כל הנאספים עיזו את בית־הכנסת. אז מהר ר' משה אל האכסניה וקרא לאשתו. ושניהם בידד נשלו את החלות והלכו לבית־הכנסת. בשתיקה ובפסיעות מדודות הלכו כל הדרך. בחישי, בחישי פתחו את דלת בית־הכנסת, שהשמש עדיין לא הספיק לסגרה. אפלה עמוקה וסודית שלטה בבית הקדוש, חָלָלו היה מלא אימה קדושה. דרך החלון העגול של המזרח הבקיעה קרן־אור, שתעזה וחידה אל הבית מבחוץ והצליפה על האותיות של שם־המפורש שבכתב־תורה.

ושניהם, אחוזי אימה של קדושה, חצו את חשכת־החלל ופלסו להם נתיב בין הספסלים המרובים. כשהגיעו לארון־הקודש הוציא ר' משה את החלות, שהאירו בלבנותם את החשכה שמסביב, ושניהם הניחו אותן בידים רועדות על העמוד שלפני־הארון...

תפלה לא היתה בפירם ולא ידעו מה. כאילו ברנע אחד הרימו שניהם, הוא והיא, את ידיהם ועיניהם למעלה... ואלמים, כמסומרים, עמדו כך רגע אחד. כל רחשי־נשמתם הפקידו ברגע ההוא.

בהליכה אחורנית אטית קרבו להדלת. השמים היו זרועים רבבות כוכבים נוצצים כאבני־חן. ושניהם מדרו בלבכות קלים ושמופ־גיל אל האכסניה לסעודת יום־טוב. הם נכנסו לחדרם. מבטיהם נפגשו.

הוא חטף את ידה והתחיל לרקוד עמה.

*

ובערב ההוא רקד עוד איש אחד רקוד קדוש כזה.

זה היה השמש של אותו בית־כנסת.

הוא היה עני מדוכא ומטופל בבנים. כל ימיו התפרנס מיגיע־כפיו ולא נהנה משל אחרים אף פרוטה. רוב שנותיו היה סנדלר מטליא. לעת זקנתו, כשהמלאכה לבדה לא הספיקה לו למחיתו, קנו אותו שמש בבית־כנסת זה. הוא עבד רק בעד השכירות. שום דמ־רגל ודמ־זכור לא רצה לקבל בשום איפן. והיה שבע־רצון ושמח בחלקו. כפי כחו עבד את מלאכתו ושאר זמנו הקדיש לבית־הכנסת. שבועיים קודם החג חלה ונפל למשכב. לעבוד לא היה בכחו, ומלבד השכירות לא השתכר כלום. חזק באמונתו, שאלהים לא יעזבנו שכב על משכבו בחליו. היה כבר ערב יום־טוב — ובכיתו אין כלום. אשתו היא אישה צדקנית. שותקת היא; אינה רוצה להציק לו.

בעד הפרוטות של השכירות קנתה נרות ויין לקידוש — ויותר לא היה להם כלום. בא ליל התקדש החג. ר' משה קם, התחזק והלך לבית־הכנסת. לבקש עזרה לא רצה בשום אופן, כל ימיו לא נהנה משל אחרים ולסוף, אולי בסוף־הסוף, יקבל מתנת בשר ודם. לא! אלהים לא יעזבנו! הוא יראה לו את חסדו. יעשה לו נס.

ברור הדבר, שזהו רק נסיון. אבל הוא יעמוד בו. נגמרה התפלה. אחר כל המתפללים הלך גם הוא הביתה. ושם מצא את אשתו יושבת מלוכשת בגדי יום-טוב. דוממה ועצובה. הוא דבר על לבו. רצה לחזקה, לעורר את הרוח. היו הנאים גדולים, שסבלו יותר מזה. ואלהים עוד יעשה להם נס. מרגיש הוא שזהו נסיון. ועכשיו אפשר שכבר הוא סוף הנסיון. בבית-רגעי שתיקה כבדה ומעיקה. הכל שותקים... כל החושים מרוכזים ופנים לעבר הדלת. דומה, דפיקה, הליכה. קול. דרך החלונות נראים בתים המוארים והשולחנות הערוכים של השכנים. קשה היה לו. מתירא היה לישיבת בבית. לא! הוא לא ילך אל השכנים לבקש צרכי-החג. יעשה יום-טוב שֶׁלו חול ולא יבקש.

בלי מלים יצא מן הבית — ורגליו הוליכוהו, נשאוהו ממש לבית-הכנסת. דבר-מה רהיש לו בקרב לבו, רמז לו וקרא אליו. נפשו השתוחחה מעוצר-יגון. הוא נגש עד לארון-הקודש. ופתאם — דבר-מה נצנץ בהבה באפלה. שתי חלות מסמאות-ענים בלבנוניתן נוצצות במעט מתוך הארון. כאילו קוראות לו: קִהְנוּ: ברגשי-קודש לקח אותן ומהר לביתו.

נכנס לבית ופניו הבהיקו מגיל. בקול רם ובשמחה בך מחדש את כל בני-ביתו בברכת יום-טוב והניח את החלות על השולחן. "תהלה לאל. מידו המלאה והרחבה, לא מתנת בשר ודם". הוא האמין באמונה שלמה, שזהו מן השמים. קדש על היין ובצע את החלות — ומיד אחר המעימה חטף את אשתו ויצא במחול. ושניהם, ר' משה והשמש, רקדו בעת ובעונה אחת.

"רגעים כאלו — הוסיף התלמיד — לא היו לפני הקדוש-בריך-הוא מיום שחרב הבית, ואפשר גם..."

"השכינה, כביכול, פרצה בצחוק...
ונתגלגל צחוק זה בכל העולמות... צחקו האראלים והשרפים. צחקו כל ההנביאים בצלם."

"נשמות ירדו למטה בצחוק ועלו למעלה בצחוק.
לבו של העולם נפתח אז לקראת חדרה שלמעלה".
למחר השכים ר' משה לבית-הכנסת והעיף עין על המקום ההוא. כן! ברור היה לו, שמנחתו עלתה לרצון לפני ה'. נגד עיניו כאלו רחפה אותה היר הנעלמת, שהיתה שלוחה ממעל.

ורגשות כאלה הרגיש למחר גם השמש: מן היום ההוא והלאה היו כל תפלותיו של ר' משה לא תפלת עבד למלך ומישרת לקונו. אלו היו תפלות בן לאב זקן ישיש וכנובד. שהוא סמוך על שולחנו המלא כל טוב. תפלותיו תמיד עוררו צחוק בעולמות העליונים, ואז קל היה לחיות ולהשיג הכל. רזין דמטמרין — מתגלין.
כך היה בכל שבוע ושבוע. בזריזות ובשמירה, בטהרה ובחרצות נאפו החלות ור' משה ואשתו נשאו אותן ביום החמישי בערב לירושלים לבית-הכנסת ההוא. להשמש תמיד קשה היה עכשיו לעבוד. ותמיד לא היו לו חלות בערבי-שבתות, והיה בא אור ליום השישי לבית-הכנסת ומוצא חלות מן המוכן.

ככה היה במשך כל הקיץ.
אבל לא היה העולם כדאי לזה ומעשה-שטן הצליח.

הדבר היה שני ימים קודם שבת-חזון. בירושלים נזרמן רב גדול בנגלה. הרב מחברון, והוא דרש ברבים לפני ההמון כלשון פשוטה ומובנת, כדרך הרבנים שאינם מקובלים, שאסור לאדם מישראל לתאר לו במחשבה איזו תואר ודמות, קלסתר וצורה של שמו יתברך. „אלהים אלהיך אנכי” — התלהב וצעק הרב בקול. — „פירושו: אלהים של אלהיך אנכי. כמו שאתה מצייר לך במחך את אלהים, אנכי הנני האלהים של אלהים זה. לצייר את ה' באיזו צורה ולעבוד לצורה זו — זוהי עבודה זרה ממש.”

ישב מרחוק השמש הזקן ושמע. לבו פג, מת מפחד. דברי-הרב היו מפורשים ומובנים לו למדי. והם מחצו את לבו החולה. הוא הלא מצייר לו תמיד במחשבו את האלהים בתור עשיר אדיר, שמרעיבו, קנאו ומשמחו. הלא אלהים כל-כך קרוב וידוע לו. הלא הוא המפרנסו בכל שבוע ושבוע והוא מקבל צרכי-שבת מידו ממש. ובכן, לפי דברי הרב, הוא עומד עבודה זרה!

כל הלילה התענה ביסורים. בבוקר קם והחליט ללכת לספר להרב מה שאירע לו. הכנים אותו הרב חדר לפנים מחדר והשמש סח לו את הכל: שזה כשני חדשים שהוא בא בכל ליל שבת-קודש לבית-הכנסת ומוצא שם שתי חלות, שמראיהן מפליא ומעמץ — מעם גן-עדן; והוא מאמין, שמן השמים מוכים אותו בהן. התרגו הרב וצעק בקול:

— להמים! מעשה כשפים. אלהיך — נחתום? —! — בוא לבית-הכנסת כקדם ואנכי אחקור ואברר הכל!

אור ליום ששי נשאר הרב בבית-הכנסת ונסתתר בפנה מאחורי ארון-הקודש. כחצות הלילה הוא שומע, שהדלת סובבת לאט-לאט על צירה ושני צללים מתנועעים הולכים ונגשים עד לארון-הקודש, מניחים דבר-מה ורוצים לשוב. הגיה הוא מפנתו, הדליק נר וקרב אליהם. שניהם עמדו על מקומם כנדהמים.

— רשע! — הרעים הרב על ר' משה בקולו: — עובד עבודה זרה! תן תודה! ר' משה — לשונו כאילו דבקה לחכו מרוב פחד. כשנגע קצת התחיל לספר לפני הרב כמתורה: מאחר ששמע מפי תלמידו של האר"י הקדוש, שלחם-הפנים צריך להיות נתון לפני ה' תמיד, קבל מצוה זו על עצמו. וזה כשני חדשים, שהוא מביא לירושלים את שתי הלחם, לחם-הפנים, והחלות נעלמות ועולות לגבוה.

— הדיוש! — דבר הרב בקול-מנצח: — חכה מעט ותראה את אלהיך יורד מן השמים דרך התקרה לקחת את ה„גלוסקאות” שלך. כבה את הנר, והושיבם אצלו.

לאחר חצי-שעה נפתחה הדלת — והשמש נכנס בחשאי, נגש עד לארון-הקודש, נטל את החלות ורצה לשוב.

הדליק הרב את הנר, נטל את ר' משה והעמידם זה כנגד זה.

— ספר את הכל מיד! — גער הרב בשמש.

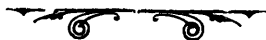
השמש ספר...

בראש מורד ארצה, כמי שנחתך דינו, עמד ר' משה, שמע ושתק. אחר-כך הרים בכבודות את ראשו — ושני מבטים סביישים נפגשו...

עם עלות השחר הוליכו אותם לבתיהם. שלשה ימים שכבה האמונה התמימה והתהפכה בציריה.

עם הַג'ז' קָרְרוּ שֶׁל יוֹם הָרִבִּיעִי נִוְצָה וְנִסְתַּלַּקָה . . .
 בּוֹ בְּרִנֵּעַ — גַּמֵּר הַתְּלִמִּיד — עֲמַדְנוּ בַּחֲדָרוֹ שֶׁל הָרִבִּי הַקְּדוֹשׁ. פָּנָה אֵלֵינוּ וְאָמַר:
 — שְׁלֹשׁ נִשְׁמוֹת נִסְתַּלְּקוּ וְעוֹלוֹת לְמַעַלָּה:
 ר' מִשָּׁה — יְהִי חֶלְקֵנוּ עִמּוֹ . . .
 הַשֶּׁמֶשׁ — זָכוּתוֹ תִּגַּן עֲלֵינוּ . . .
 הָרֵב — נֶאֱמַר וְנִשְׁתַּתַּק" . . .

בְּרִזְנָה. אִייר, תרע"ח.

סוגיט.

עשתרת־י־לִי, הֲלֹא תִסִּיחַ לִי מֵאֵן
אֵלֵינוּ הָלוֹם בָּאת ? הֲאִם בִּיד פִּנְעֵנוּ־צִידוֹן
יִמְעִיר לְמַעֲוִזִּים בֵּין גְּלִי שָׁבוּ וְכָל־צִידוֹן.
הָאֲרָבוּ לָךְ בָּהֶר וְעַם לִיל אֱלוֹפֵי־דָן ?

הֲאִם בְּצִרְרוֹת־בֵּר עַל רַב־שׁוֹת גְּמִלֵי־דָן
וּנְאֻקוֹת מַעֲלֹת חוֹל־הַפֹּז בְּנִיעֵן, בְּנִידָן,
נִשְׁאֵאתָ עִם אֲרָחוֹת־שָׁבָא נוֹשֶׁקֶת רוֹמָה כִּידוֹן,
וְלִפְנֵיהֶם מְמַרְמֵר קוֹל־רְמוֹנִים וְסִהָרוֹן כֵּן ?

נִפְלְאָת לִי, מַח־נִפְלְאָת : עֵינֶיךָ אֶסְמְרְנָדִים,
אֶךְ בְּרַךְ עֲשׂוֹף שׁוֹ, יִצִּירְךָ כִּי מִתְלַכְּדִים.
וְאִין אִישׁ מִנְּגִדָה סוֹד, מִי גִתְנֶךָ לִי — אִין אִישׁ.

סִלְסֵלֶת־הֵאָנִים לָךְ, חֲפִנְתִּי קִמַּח־סָלָתִי.
מִשְׁכָּן־זִיתִי לוֹג . . . אֶלֶיךָ הִתְפַּלֵּלְתִּי :
נִתְחַנְנִי, נַעַר צַח, אֱלִי תִבְיָאֲנוּ חִישִׁי.

ש א ו ל ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י .

יִשְׂרָאֵל נִגְאָרָה וְשִׁירָתוֹ.

מאת

א. צ. אידלזון.

בסוף המאה השלישית ובמחצית הראשונה של המאה הרביעית לאלף הששי נעשתה צפת מרכז חשוב ליהדות. גבורי-הרוח מבחירי מגורשי-ספרד בחרו להם את הגליל העליון למושב. ומתוך מצוקת-נפשם נצנצה בהם חשיפה לשוב למקור-היצירה של הרוח העברי. שאיפה ונענועים ותקווה לעתידותיה של האומה נהפכו בלבותיהם למסתורין, טבע הארץ ועברה השפיעו אף הם עליהם והאטמוספירה המזרחית הוסיפה על כל אלה משלה, ובחתמוג כל היסודות הללו יחד נתחדשה בתוכם תורת-הקבלה וקבלת בתוכם פנים חדשות. קבלה זו בנוסח-צפת הפיחה רוח חיים רעננים בלבותיהם של המגורשים המעונים וקויתקה משיחיים יצאו מצפת וחדרו אל תוך ערפלי הגלות המרה. ועיני כל העם, עיני כל הגולה, נשאו אל המרכז החדש בארץ-ישראל, והמונים, המונים מסלתה ומשמנה של האומה נהרו אל מקום-האורה. נדרו ובאו לצפת מגורשי ספרד ואנוסי-פורטוגאל, גולים ממארוקו, ומאיטליה, מפרס ומבבל, מיוון ומתורכיה, מאשכנז ומפולניה. כולם עלו צפתה ליקנות מזיון של המרכז הרוחני הלאומי בארץ-אבות, להשתקע בו או, לכל הפחות, לבוא ולבקרו. החחילה תנועה רבה של עולים על סנת להשתקע או רק לשם בקור. ואם בשנת רפ"ב מצא נוסע איטלקי בצפת שלש מאות משפחה ושלשה בתי-כנסיות (אחד למסתערכים, א' למערכים וא' לספרדים), הנה במשך, יובל-שנים אחד גדלה הקהלה מאד והנוסע התימני, הפיימן ר' יחיא אל-צ'אחרי, מצא בצפת בשנת שכ"ט חמשה-עשר אלף נפש ובבית מדרשו של ר' יוסף קארו מצא מאתיים תלמידים¹. התסיסה הרוחנית המרכז היתה גדולה. בוגרי ר' יעקב ביי-רב לחדש את ה"סמיכה", שהיתה תכליתה להשיב את עטרת התורה לישינה; בו יצר ר' יוסף קארו את ה"שלחן הערוך", שמצפת נפוץ ונתקבל בכל תפוצות-ישראל בתור "קודם" קובע את כל חייו של חיתודי ואת כל חובותיו לאלהים

¹ עיין בספר-מוסר שלנו, והוא בצורת התחכמוני לריי הריזי (כ"י). שהברו בשנת שכ"ט.

ולאדם. אולם למדום חשיבותה והשפעתה הניעה צפת על-ידי ר' יצחק לוריא (ה אר"י), שאף-על-פי שיש בה פחות משנתים, בשנות ש"ל-ש"א¹, הנה חספיק במשך עשרים חדשים להתפרסם כל-כך בעולם-ישראל ולגדל כל כך הרבה "גורים". כל הנה, שצא מפיו, נתפרסם ונתקדש בכל הגולה. הן מקום על יושביו! שהרי כל ימיו ישב האר"י במצרים ולא "נתנלה", עד שעלה לצפת: אך ארץ-ישראל היא שגרמה לפרסמו. ונפלא הדבר, שתיכף ומיד קנה לו האר"י את לבותיהם של כל הגדולים, החכמים והזקנים וכולם באו להתאבק בעפר-רגליו. קסם פלאי היה לו להאר"י למשוך את הלבבות ולשעבדם, כה הפגומי ממש. ככוכב מזהיר, נפלא ומזהר, חופיע ונעלם לפתע פתאום. פיימן בחיים היה: שירתו היו חייו.

ובמרכז הצפתי קבל הרוח הלאומי כולו הכעה חפשית וחזר ונתחבר אל קרקע-יניקתו. ולפיכך אין פלא בדבר, שבצפת נולדה גם שירה עברית חדשה. לא מקרה הוא זה, שבצפת דוקא קמו משוררים-מזמרים ברוח עממי, שיצרו — לא שירה, אלא זמירות לפי העם. זו היתה יצירה חדשה במינה. לא פיוטים לתפלות. בשעת-התפלה נבראו אה, אלא "זמירות" לכל עת מצוא, להרנין את לבו של היהודי. לא בסגנון הקשה והמעורפל — של פיימני יוון, צרפת ואשכנז, שקריאתם למוד-ביניע היא, ולא פילוסופיה וריאליקטיקה בחרוזים, כרוב שיריהם של הספרדים, להוציא את ר' יהודה הלוי, ר' שלמה בן גבירול ומשה בן עזרא, אלא שירה עממית, כתובה בסגנון קל ורענן, בסגנון הטבעי, הלירי, של התנ"ך, מכול במל היותר על הררי הגליל ומסוגג בשמיות-מורחית. והתוכן? — עוד במאה הי"ג הכניסו בעלי-הסוד את ה"סמל" לתוך הדת הישראלית, ומשה די ליאון מכנה את השכינה "נוקבא" ומזמן שבעלי-הקבלה הכתירו את הקב"ה, על-פי מדרש שיר-השירים, בתואר "חתן" ואת כנסת-ישראל — "כלה" או את שניהם בתואר מלך ומלכה, ועשו את בית-המקדש — לארמון, את סתן-התורה — להתננתם, את החורבן — לגירושיהם ואת ימות המשיח — להחזרת הנרושה, — הרי נפתח כר נרחב לפני בעלי דמיון והזיה ואף לבעלי שיר ופיוט. ותוכן כזה יכול לחיות ענין לאומי ופרטי כאחד. הוא מסוגל למשוך ולהקסים כל אדם מישראל כשזמירות אלו מושרות בסעודות שבת-קדש, שבה כל "יהודי נהפך למלך", או בקבלת "שבת המלכה" או "שבת הכלה". וכך קמים משוררים-מזמרים בצפת בראשית המאה הרביעית ויוצרים זמירות, שנתפרסמו בכל תפוצות-ישראל ונתקבלו באהבה ובחבה, וזה יותר משלש מאות

(1) ולא כדעת אחרים, שאומרים, שהאר"י ישב בצפת שש שנים. שהרי אלאציהרי אינו מזכירו כלל, נמצא, שבשנת שכים לא היה עדיין בצפת, ובתי אב שלי"א או של"ב גפטר.

שנה לא חדלו מלהיות שירים עטמיים, שהם מושרים עד היופ בחשק רב גם בבתי-כנסיות וגם על שלחנו של כל יהודי בשעת סעודות-שבת. ושתי סבות גרמו לפרסומם של שירים אלה, ראשית, מה שנוצרו בארץ-ישראל, ושנית, מה שמחבריהם לא הסתפקו בחבורם בלבד, אלא מסרום לחבורות המוסרים, שהיו בעלי-קבלה "מְכֻנִּים" והיו מרבים לומר כדי לעורר "אתארעותא דלעילא" (כמו שיש בספרי המקובלים, כגון "ב"ספר חרדים", ב"חמדת ימים", ועוד בכמה מקומות). —

המשוררים הללו הם:

(א) ר' שלמה הלוי אלקבץ, שנולד בסאלוניקי בשנת רס"ה ובהתחלת המאה הרביעית התישב בצפת. אבנם, רק שיר אחד שלו נתפרסם בישראל: "לכה דודי" לקבלת שבת; אך שיר זה הרי נתן למשוררו מקום נצחי בהיכל-השירה. לפי המקובל, חָבַר אותו אלקבץ על-פי השפעת האר"י, שקבל שיר זה בחבה והנהיג לופרו בקבלת שבת, כי כן מעיד בעל "חמדת ימים" (ליוורנו תקכ"ג, ח"א, עמ' מ"א): וכבר יסדו מחר"ש כן נבירול והר"א ור"ם בן עזרא פיוטים להלל לשבח יקר תפארת הדרה של שבת, והרב זל"ה לא בחר בהם, כי לא נגה עליהם דרך חקבלה; ובזוהר, פרשת תרומה, אמרו: בשירים ותשבחות, דאית בהון קבלה אמיתית, והוא (האר"י) ז"ל היה אומר פיוט נאה ומשובח, אשר חבר ויסד החכם החסיד שלמה הלוי ז"ל אלקבץ, ושמו חתום בראשו, ואמר הרב, כי רוב דבריו מסכימים אל האמת, והוא לכה דודי⁽¹⁾.

(ב) ר' יצחק לוריא (האר"י). ממנו נתפרסמו שלשה שירים בלשונו: הוזהר, בארמית, לשלש סעודות-חשבת: 1. "אומר בשבחין" (במשקל

(1) בימים ההם הרבו הפיוטנים לחבר פזמונים לקבלת שבת על יסוד המאמר הנזכר כבר בחלמוד: "בוא ונצא לקראת שבת המלכזי", "בואי כלה, בואי כלה" (שבת, קי"ט ע"א). ור' משה בן מכיר, ראש-ישיבה בעין-זיתון על-יד צפת באותו זמן, מביא בספרו "סדר היום", שנדפס בשנת שני"ם, בסדר קבלת שבת, פזמון "לכה דודי" אחר:

לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה.

זכור ושמור בדבורי אחר, נתן לנו המלך המיוחד, ה' אחד ושמו אחד, לשם ולהפארת ולתהלה. קדוש שבת הנחלתנו, ועל הר סיני קרבתנו, ומצוה עשרתנו, וקראתנו עם סגולה. נודה לך, ה' אלהינו, כי ממצרים הוצאתנו, ומבית עבדים פדיתנו, ובכח ירך הגדולה. בתוך יס"סוף הדרכתנו, ובנפול אויב שמחתנו, חיים וחסד עשית עמנו, להעבידנו במצולה. אתה אלהי האלהים, ומי כמוך באלים, משפיל גאים המגדילים, ומרים אביון לגדולה. בואי בשלום עמרת בעלה, וגם בשמחה ובצהלה, תוך אמוני עם סגולה, בואי כלה. אתה, האל עושה פלא, הוצאתנו מבית-כלא, הורשתנו בֵּית מִלָּא, ארץ-עבי מהוללה.

נראה, שהמחבר ראה את פזמונו של אלקבץ ונמל ממנו את הבית הראשון ושלפני האחרון וכן גם את החריזה "להי", אולם צדק האר"י, שבתר בשירו של אלקבץ: "הוא הראה בזה את החוש הפיוטי שלו. כי פזמון זה, שהביא ר' מכיר, אינו אלא, צרופי פסוקים ומליצות.

הנג, מקומע: — — — — — , — — — — — בדלת ובסוגר). 2. "אסדר למעודתא" במשקל הנז'. 3. "בני היכ"א" (בחנו' השלם: — — — — — בדלת ובסוגר). — מעניין הוא, ששיריו שקולים במשקל ערבי מדויק, וזה יפליאנו ביוחד אם נשים לב, שהיה האר"י אשכנזי מצד אביו וכל ימיו היה בקירוב דעת עם האשכנזים והיה דורש כבית הכנסת של האשכנזים בצפת (עיין "חבת ירושלים", סעיף י'). — השירים העבריים, שמיחסים להאר"י, אינם שלו. לא שלו הוא אפילו הזמר: "יום זה לישראל אורה ועמחה", אף-על-פי שבתוך יהודייה לב נמצאים עוד חרוזים לתשלום השם "לוריא" בראשי-החרוזים, שהרי שיר זה כבר נמצא בקובץ שירים כתביד משנת שי"ה, שנכתב בקושטא, ואי-אפשר ששם האר"י, שהיה אז רק בן כ"א, כבר נתפרסם אז והגיע עד קושטא.

האר"י קבע גם חובת הנגינה בשעת-התפלה, כי הנגון מסייע לכוונת ולפיכך הנגינה להקות-זמורים ופתח בשבחות ובמירות לפני התפלה⁽¹⁾. וכן מובא בשכחי האר"י: "שנה אחת הלך הרב למירון עם בנו בשמחה ובשירים"; "פעם בערב-שבת סמוך להכנסת כלה יצא הרב ותלמידיו חוג לעיר צפת... כדי לקבל שבת⁽²⁾", והתחיל: מזמור לדוד הבן, ופזמון מיוחד לקבלת שבת ("לכה דודי") בניגון נאה —.

חקי לאזמר בשבחין של האר"י הוא "אזמר בשבחין... נחורין דורחין" לבנימין נתן בן אלישע חיים, הנקרא נתן העזתי, נביאו של ש"צ, שנדפס במחזור-ספרדים, ליוורנו תרכ"ב, ב"תקוני-שבועות". (ג) ר' אלעזר אזכרי היה, לפי רזאנים⁽³⁾, ספרדי מעיר אושקא. בבחרותו, בראשית המאה הרביעית, עלה לצפת והיה תלמידו של ר' יוסף סאנים. הוא חבר שירים, שאחדים מהם הדפס בספרו "ספר חרדים", משום "שאחד מן הענפים היקרים, שבהתלהבות חשק ישיר האוהב שיר ידירות לפניו, לכן אשים לפניך קצת שירי-אהבה, אשר שרנו בשמחה

(1) כך מובא בספר-חרדים וב"חמדת ימים". ובחמדת ימים, ח"א, עמ' ל"ז מובא גם-כן שבכמה מקומות באשכנז היו מקבלים שבת בניגון בכלי-זמר, נבלים וכנורות.

(2) המנהג לצאת לתפלה, וביחוד לקבלת שבת, אל מחוץ לעיר, אל השרה, שהנהיג האר"י או קרש אותו, נתקבל בכך המורה. כעל "חמדת ימים" מעיד על יהודי-ירושלים, שהיו יוצאים לשם זה מחוץ לחומה. ואומר שם: עמוד מ', שמי שאינו יכול לצאת אל השרה לקבלת שבת יצא, לכל הפחות, לחצר בית-הכנסת: "ונהגתי לצאת החוצה לעזרת ביהכ"ל מקום אויר פנוי לקבל שבת המלכה". ומנהג זה, לקבל שבת בחצר ביהכ"ל, נשא-ברמסק וחלב עד היום. ואפשר זוהי הסבה, האשכנזים נוהגים להפנות פניהם למערב בשעה שהם אומרים: "בואי בשלום עמרת בעלה" — זכר למנהג לצאת החוצה לאויר פנוי כדי לקבל את שבת, המלכה. — ועיין גם: J El-bogen, Geschichte des Gottesdienstes, Berlin 1913, S. 108

(3) דברי ימי ישראל בחוגרמה, ח"ג, עמ' 218.

בחברת חברים מקשיבים¹). ומביא שם בקשה על סדר א"ב; "אומר שירה לפני יוצרי באימה"; וכן שיר ובראשו חתום "אלעזר אזכרי":
 אִרְדָּה כְּחֹק עֶרֶב עָלַי יִמְסַחַח רָבִי וְשִׁשְׁנֵי אֲהוּב נִפְשִׁי כָּל אֲחֵרֵי לִבִּי אֲמוֹשׁ מִגִּנְהָה...
 רְצִין-עֶבְדְּךָ לַעֲשׂוֹת נֶחֱמָה-רַחֵם לָהּ יוֹצֵר-הַכֹּל וְלַעֲרוֹךְ שִׁיתִּי מִי יִתֵּן וְתִיַּחַם-בְּפִועַל-בְּפִנְךָ
 נִמְטָתִי יוֹמִי וְלַיְלָה לְמִצְוֹתֶיךָ לִפְנֵי קְדִילִי אֲנִי יוֹצֵרִי מִחֻלָּה תֵּאָדָר פְּנֶיךָ לַעֲבָדֶיךָ.
 בְּאִיר-בֶּקֶר יִנְרַח שְׁמִשׁ לֹא יִפֹּס וְלֹא יִמָּשׁ וְלֵב עֶבְדְּךָ תִּאֲמִץ בְּאֵשׁ-אֱהֲבָתְךָ.
 רְחוּף יוֹי-שְׁכִינָה עָלַי וְבֵה יִהְיֶה כָּל הַגִּיּוֹנִי וְאִמְרֵי פִי וְעֲנִי עַל-דְּבַר בְּבוֹד-שְׁמֶךָ...
 אולם ביחוד נתפרסם שירו הנפלא, המלא אהבה לא־הים "על היחוד והשק־האהבה": "ידיד־נפש. אב הרחמן, משוך עבדך אל רצונך"²). בסגנונו דומה הוא אל השיר המוכא זה עתה. שניהם — שירים בלתי־שקולים על המשקלים הערביים, אבל מצטיינים ברנש חזק ובאהבה עזה לאלהים. לא פחותה מזו היתה אהבתו של אזכרי לארץ־ישראל. הוא אומר ב"ספר־חרדים" (פרק ב', מן המצוות התלויות בארץ): "כל עת ורגע, שהאדם בארץ־ישראל, הוא מצווה על השמחה... על כן צריך היושב בא"י להיות שמח תדיר באהבתו אותה". ועלומת זה, "הבאים לא"י ואין שמים על לב, שהם בתיכל המלך, ומורדים ופושעים ומרבים במשתאות של סעודה, מרעות ומרוזחים, עליהם הכתוב אומר: ותטמאו את ארצִי". —

מלבד אלה היו עוד פייטנים בצפת, כגון ר' אליעזר בן נבריא ל גאליקו, שהיה בין הרבנים, שנמו אחרי ר' יעקב בי רב בדבר הסמיכה, והדפים בשנת שמו' פירושם על קהלת ואסתר. ממנו מפורסם שיר אחד בין יהודי־המזרח: "אנא גואלי אנא, אנא כלילי אנא, אנא פנה צורי אלי". וכן יש לצרף לחבורת הפייטנים האלה גם את ר' שמעון לביא, אף־על־פי שלא זכה להוציא את תשוקתו אל הפועל ולכוא להתישב בצפת, כי בדרך לארץ־ישראל נפטר באפריקה הצפונית, אך שירו המפורסם "בר יוחאי נמשחת אחרך, שכן ששון מחברך" נתקדש בפי העם. התימנים מזמרים אותו בקבלת־שבת בשעת התפלה. אך מי שראה את ה"הילולא" בל"ג בעומר במירון יש לו מושג מן ההתלהבות הגדולה, ששיר זה מושר בה. — פזמון זה זכה לחקויים הרבה של תכנו ושל סגנונו.

בכל השירים הללו הונח היסוד לרומאנטיקה סודית ומסתורית. תאורי־הטבע והרגשת־הטבע מוהשים בהם כחור סמל לעיונות מופשטים ומסתוריים של הקבלה. יסוד זה, שהבנים משוררי־צפת המן־ובלים, הפרה את רוחם של המשוררים בתימן. אבל הוא הלהיב גם את הנשורר היותר גדול

(1) ספר חרדים, ס"ז. (2) שד"ל, בסבוא למחזור איטליני.

בזמנו, שקם במזרח ולידתו וחנוכו היו במרכז הרוחני בצפת, שבה התפתח תחת השפעתם של הפייטנים הנזכרים.

משורר זה, שמשכמו ומעלה הוא נכוח מכל שאר משוררי-צפת, הוא ר' ישראל בן משה בן לוי נג' ארה.

ר' לוי היה זקנו ממנושי-ספרד מעיר Nejara, שנתישב בצפת. שם נולד בנו ר' משה בשנת רס"ה ושם נולד גם ר' ישראל לא יאחר משנת ש"י. כי בימי האר"י, כלומר בשנת ש"ל – של"א, כבר היה ר' ישראל בא בין אנשים וכבר יצא לו שם בתור משורר והאר"י צפה ברוח-הקודש, ששיריו מתקבלים בשמים⁽¹⁾. ובשנת של"ט מתה עליו בתו אורו (זוהב בספרדית) בת עשר שנים והוא קונן עליה קינה מרעשת-לב. ובוודאי כבר היה קרוב לשלישים במותה.

ר' נג' ארה היה הניצוץ האחרון של השירה העברית הספרדית-המזרחית. הוא היה מחונן בכשרון של משורר אמתי, בעל רגש עז ודמיון נלהב, שהמוחש והנאצל התלכדו והתמזגו בו, אוהב את הטבע ואת החיים המלאים, רומנטי ומאמין, שמי-מזרחי אמתי. אילו היה נג' ארה בתקופה אחרת, לא בתקופת הדלדול של עם-ישראל, ואילמלא היה חניך הקבלה הצפתית, בוודאי היה מעשיר את השירה העברית בשירי אהבה וחשק, ברומאנסים נאים ובשירי-טבע מצוינים. לרוב הפייטנים הקדמונים שלנו היתה השירה אמצעי לקנות את הלכבות לרעיונות מוסריים ובעיקר שמשו לחכלית לאומית או דתית. לא כן נג' ארה. מילדותו מלאה השירה בתור שירה את כל לבו ונפשו. הוא אהב את השירה בכלל, תהיה באיו לשון שהיא, בשבילו לא היה שום הבדל בין שירי-חול לשירי-קודש. כל פזמון יפה וכל זמר נאה הלהיב אותו, על כל שיר טוב התענג עונג אספסימי. כל נושא היה טוב וכשר בעיניו, אם רק הפיח בו המשורר את רוחו, רוח-הקודש, רוח-

(1) "חמדת ימים", ח"א, נ"ה ע"ב: "מעשה היה מימי האור המופלא האר"י ז"ל, שהיה בזמנו החכם ישראל נג' ארה ע"ה, והיה נעים זמירות ישראל, ופעם אי' "בליל שבת, היה החכם הנז' שורר על שלחנו, כמנהגו הטוב, וראה הרב ז"ל מלאכי-צבאות יודון וידון לבוא בביתו להשתעשע בשיריו. ותיכף ומיד הסתכל הרב ז"ל, כי בא מלאך אי' וסילק לכל מחנה המלאכים השרויים שם, על דבר שהיו ורועותיו מגולות ואף גם שלא היה הכובע על ראשו על השלחן אשר לפני ה'. וכשהרגיש הרב ז"ל בדבר שלח למרחצ'ו ולמהר"י הכהן לגלות את אורו לאמר, כי מלאכי-עליון היו משתעשעים עמו שם על שלחנו ונסתלקו על כי לא עמד בפחד ובאימה לפני ה'. והיה כשמוע החכם ישראל הנז' דברי תלמידיו-הרב אחותו רעדה, ועמד מרעיד, וישב בכבוד גדול מעטף בגליטתו וכובע על ראשו, וחזר לשירו בגילה וברעדה, ותיכף ומיד היו מלאכי-אלהים עולים ויורדים, בו כאשר בתחלה, ששים ושמהים ככמומטי חתן וכלה, והרב ז"ל ומהרצ"ו ז"ל רואים ומפליא לעשות". ושם, דף ס': "וכבר חברו חקדמונים וכל בעלי השיר פיוטים מיוחדים לזמר בשבת, ומכולם לא ישרו בעיני אלא פיוט בעל זמירות ישראל, דאית בהון קבלה אמיתית, והאיש המשיכל ושיכל בס, שיש הרבה מהם, שאין לומר בשבתות ויו"ט".

הפיוט. הוא עצמו מעיד על ימי-נעוריו (בהקדמה ל"זמירות-ישראל"): „אני הנבר נער הייתי ומנעורי גדלני כאב אב (כלומר, חשק) וחפץ ורצון ותשוקה בלחקת בני-חבויאים, המה הבאים בשערים המצוינים, פוצח-ירננים, שרים אחר נוגנים, והייתי מתאבק בעפרות זֶהב-מליהם ושותה בצמא את דבריהם. רואה שומע ושותק, פן ירתק חבל הכסף, אשר נכספתי, ומפזי הבל פיהם בדד ישראלי" – ומשום כך נמשך גם אחר המשוררים הערביים, ובפרט לאחר שבא לדמשק „גן-העדן התחתון". כמה גדול הרושם, שעשתה השירה הערבית והפרסית, שהיא כולה אחבה ונענועים לאחבה וגם ליריקה רומאנטית, על רוחו של נג'ארה, לא קשה לשער. —

ואולם כיצד יכתוב פייטן יהודי על הדר-הטבע או על אשה נאה בימים ההם, ימי שלטון הקבלה והאדיקות הקיצונית, ימי בטול החומר והכזו לגשמיות, ימי הקנאות הנפרזה של האנוסים בעלי-התשובה, בזמן שעל כל חטא, שחטא אדם מישראל בחדרי-חדרים, דגוהו ברותחין ובשרפה? כיצד יסתכל יהודי באשה, מקור הטומאה, בימי האמונה בשלטון הרוחות והשדים, הקלפות, סמאל, לילית וכל כת דילחון? ⁽¹⁾ — מה עשה נג'ארה? — שם מנסה-הקבלה מיסודו של האר"י על פני שירתו. אחבת איש ואשה — הרי זה סמל אחבתו של הקב"ה לכנסת-ישראל, היכל-חמד — זה בית-המקדש, הדר-הטבע — ציון והלבנון, ומשתה ושמחה — הרי הם קרבנות ונסכים ועבודת, בית-המקדש. אם מדעת עשה כך ר"י נג'ארה, הרי השתמש באמצעים בלתי-נכונים לגמרי, ואמנם, כשאנו קוראים את שיריו יש שמתעורר בנו החשש, שהפחד, שמא ידונו אותו ברותחין ואת חבוריו יפרסמו כספרים חיצונים גרם לכך, שיכניס קצת קדושה בתאור הטבע והאחבה. והראיה — שבשעה שהוא מזמר על הנושאים הטבעיים שירתו שוטפת ומלאה רעננות, וכשהוא עובר אל הנושאים הדתיים — מיד מרגשת התאמצות ידועה ושירתו נעשית מיטית, מליצית ונבוכה. הרדיפות, שרדפוהו הקנאים המקובלים, הכריחוהו להתקדש ולהתחסר. ואמנם, כלפי רודפיו מכוונים דבריו אלה בהקדמתו ל"מימי ישראל"; „יה שמו אבטח ולא אפחה, פן יהיה כרך זה (כלומר קובץ-שיריו „מימי ישראל") נבזה בעין כל חכם וחווה ולא יכנס עסק בנבול, אשר נבלו ראשונים לספרים חיצונים ודברי גרננים, אשר היה להם בדברי חשק, והתנצלותם בזה, אשר הוא להראות העמים והשרים את יופי מליצתם באגדות של דופי, והנה באמת לא צדקו בשיחם... אמנם, יופי המליץ וכחו-איש, אשר אין מעצור לרוחו להראות שיחו בכל נושא שיהיה, הולך נכוחו ולא

(1) עיין למשל, ספר חרדים, פרק תשובה.

פנה אל רחבים ושירי ענבים, לפלח בחץ לב כל ריק ופוחז. — ומקום אחר הוא אומר שם, ששיריו יפעלו נגד השירים החולוניים והחפשיים, „פי דוברי־שקך ודוכבים שירי־ענבים יסכר ושירי־אהבים לא יעלה על לבם... בראותם הטוירים. כי חזקה על כל איש לא שביק חיתרא ואכיל איסורא“. ומשום כך מוצאים אנו בשיריו של נג'ארה הרבה חרוזים יפים ומוריס פיומיים אבל מועטים הם השירים, שבהם השתחרר מן העול החיצוני ונתן לורם־שירתו להתפרץ ולהתגלות בכל טבעיותה.

בצפת נתחנך ר' ישראל בבית־מדרשם של החכמים הנדולים, שביניהם נחשב גם ר' משה אביו. עוד כשהיה רך בשנים התחילה רוח השירה לפעמו וחבר שירים, בימי תולדות והשחרות, דלא מקבלי מרות⁽¹⁾. לפי מצב־רוחו אז ולפי הדוגמאות, שנטארו מתקופה זו, היו נושאי שיריו ענייני־חול. כנון: אס לָפֶה עֶצֶב בְּיָגִין בְּרָדִם, גַּם מִתְמַל שְׁלֹשׁ וְגַם מֵאֶמֶשׁ, קוֹם, דוֹר, שְׁתֵּה עֵסִים וְיִין אֶרֶם בְּדָם, תוֹךְ גֵּן־עֲדָנִים לֹחַ בְּבוֹא הַשָּׁמֶשׁ.

וכן כתב אז שירי־ידירות. למשל, „על אויגמדור (מניפה, Fächer) משני עברים ברקום כסף וזהב מחוטבים מזה ומהו“, כתב מן העבר האחר: יָד בִּי תִתְמַוֶּה, יוֹשֵׁב צִיָּה, תוֹם־לָפֶה יִשְׁקוֹט יָגִית, עַתָּה לִי תִגִּיף אוֹמֵר: מֵאֶרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ.

ומן העבר השני:

אוֹתִי תִגִּיד לָךְ אֶפִּית, מִחֲמֶה אֶמְצִיא לָךְ פְּדִיּוֹם,
כִּי תִמְצֵא, אִישׁ, קִדְת־רִצַּח הֵן עַד שְׁיַפְנֶה הַיּוֹם. —

כן שר אז שירי התול כנון: „על איש בליעל, אשר בבית־חמיו בעל ארוסתו ולכסות חרפתו הקריב חופתו“⁽²⁾. וכן: „על חזן בעל קול ערב, אבל נוהם כדוב“⁽³⁾. אולם המשורר עבר בשבט־הבקורת על פרי־רוחו מימי־נעוריו ודן אותם ברובם לגניזה: „והיו הלוחות הראשונים אשר שברתי“, כי היו בהם מנרעות שונות. בפרט הקפיד ר' נג'ארה על לשון צחה: „טרם תצמחנה מילי דבידותא (מיטב השיר כזבו) וכילי דביחותא בלב נער מדעת נבער, טוב כי יחקור מקור צחות הלשון... וירגיל לשונו דבר נכונה“⁽⁴⁾. מושפע מן הארזי התחיל מחבר פזמונים בסגנונו של הארזי ובלשונו הארמית, והשיר הראשון ממין זה הוא: „יה ריבון עלם ועלמיא“, שנתפרסם בכל תפוצת־ישראל. משקלו כמשקל „אומר בשבחין“ ו„אסור לסעודתא“ וכן צורתו „מרובע“ כצורתם, אולם מה שמבדילו משירי הארזי הוא — הטבעיות. הריאלית, שיש בו, במקום המסתורין הקמליים שבשיריו של הארזי, וכן גם הכנסת נושא לאומי בשני החרוזים

(1) מי מנוחות, קליית. (2) מי־מריבה, קניח. (3) מימי־ישראל. (4) זק דמו למימי־מריבה.

האחרונים: „אלהא די ליה יקר ורבוא פרוק ית ענך". „למקדשך תוב ולקדש קודשין". וכוזה הולך הוא בעקבות ר"ש אלקבץ בשירו „לכח דודי", שמן חבית השלישי שלו („סקדש מלך") ועד חבית שלפני האחרון („ימין ושמאל תפרוצי") מבטא הוא את השאיפות הלאומיות של ישראל. — ועוד פזמון חבר ר"י בארמית, שהוא דומה להקודם כסגנון וכתוכן, אך אינו מפורסם אלא בין יהודי-המזרח:

יְהִי אֱלֹהֵי מַלְכוּת, עַל־ם מַלְכוּתֵיהּ וְכָב עִם כָּל דָּר וְדָר שׁוֹלְמָנִיהּ...
שְׁוִיב ית עֲמָא, חֲבִלֵי מְקִיפִין, וְמִן מְקַדָּח מְבַע אֲסוּתָא בְּבֵית אֲפִירִי...¹

בצפת נשא אשה וגולדה לו בת, שקרא לה אורו — זהב בספרדית, כאמור, שמה נראה, שלשוננו המדוברת היתה ספרדית. על בתו זו, שמתה עליו בחיולתה בת עשר, נשא קינה זו:

אֲוִיד בְּנַחַל דְּמַעְתִּי, כִּי הִכְרַע הִכְבַּעְתִּנִי, בְּתִי.
יְבַעַר הַדָּר לְבִי כְּאֵשׁ לִהְבֵּי, עַל בֵּית יְחִידָה לְבִי יֶאֱהָב.
אֶקְוֶה: אֵיכָה יִוָּעַם זֶהָב (אֲוִיר), זֶהָב־פְּרָגִים, חֲשֵׁקָהּ חֲמֻדָּתִי...
עַל בֵּית מִתָּאֵת עֲשָׂר שָׁנִים בְּרַגְעַי מְטוֹן נְחֻמָּה מֵאֲתִיר...

זמן מועט אחר מות בתו מתה גם אשתו, ובשנת שלישי או ש"ם התנפלו הדרוזים על צפת והרבה יהודים היו מוכרחים להמלט על נפשם לדמשק, וביניהם — גם ר' משה נג'ארה ובנו המפורר. ר' משה נתקבל בדמשק בכבוד גדול והיה שם מטיף ודרשן בשלשת בתי-הכנסיות, שהיו בדמשק למסותערים, ל„אסקלאון" (כלומר, ליהודי סיציליה ואיטליה) ולספרדים. ובנו המפורר חסה בצלאביו ובזכותו היה קצת שליח צבור ודרשן וקצת סופר-העיר והיה „יוצא ובא בדרתא וביתא כל שעתא ושעתא לכתוב כל הכתוב לחיים מסקא דחומנה, כי ספרא דמתא אנא " ²). בעיר דמשק, שהיא מחוננת במבוע עשיר ורענן, ויושבת חיים חיים עליונים ומלאים ואוהבים שרים ושרות בעל-קול ערב, נפתחו לפני נג'ארה שעריה של חיבת חפיוט וחומרה. ובחיותו אלמן ועירירי בלי אשה ובלי משפחה, מבעי הדבר, שנתן למלאך-השירה למשכו אל תענוגות-החיים, אף אם בוודאי רק בנבול המותר עליפי התורה. מובן, שדרכו זו עוררת התרגשות בקרב החכמים המקובלים על „חכם" יהודי, שמתחבר „לחברת ערמילאין". אך כל הימים, שאביו היה חי, לא נועזו לצאת כנגדו. ואולם מזלו של נג'ארה גרם, שמת אביו פתאם בשנת ש"א. מאז התחילו מתנגדיו לרדפו בכל האמצעים הכשרים והבלתי-כשרים וספרו עליו נזמות ובריוות, עד ששברו את מטה-לחמו ונשאר בלחץ ומצוקה. על-כן הוא מקונן על אביו:

(1) זמירות-ישראל. (2) הקדמתו ל„מימי-ישראל".

אָקונן בַּעֲיֵין-דִּימַע, דִּימַע, דִּמְעָה בַּנַּחַל נִבְעָ.
 אָזַעק בָּמֶר, לֹא אֶתְשָׁה. לֹא אֶתְשָׁה, וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה.
 אִם גָּפְלָה עֲמֻקָּתָה, רֹאשִׁי, אֲדִירָה, קִדְרָה שְׂמִשְׁתִּי גִהְפָּה לְאַבְל מְשִׁישִׁי
 סָגוּר לִבִּי יִקְרַע, יִקְרַע בָּמוֹ פִּילֵחַ בִּזְקָע.
 אָזְכּוֹר כָּל יְמֵי לֹא אֶנְשָׁה, לֹא אֶנְשָׁה יְמֵי בְכִי אֶבְל-מֹשֶׁה...

ועל מצבו הוא מתאונן; „גדע בחרי-אף קרן-ישראל, האשל הגדול, אבא מארי. פנה הודו והדרו, ואחי נבזה בדמשק ערשו, שוכב הוזה על מסגר כנר בארץ-ציה“.

סוף סוף נמצאו לו גואלים, שרחמו עליו: „עד אשר העיר ה' את רוח שרי-הקורש, וחוצות שמו לי בדמשק כחפצי ואבי (כלומר, תשוקתי, עיין למעלה), כאשר שם אבי, ימלאו ספקי ולחם חוקי... נתנני לרחמים בעיניהם ויהי המה מריקים משקיהם אל שקי בצוקי ובצרתי ומידם נשענתי“. בפרט היה בתומכיו ר' חיים בן חייב, שעוררו להדפיס את שיריו ואמר לו: „למה אבני מדעך וספירי שירי שעשועך בין רנבים ידובקו ומימך נאמנים על הארץ תשפכם? קום ספק חבל לחבל ומשיחה למשיחה ודלה מים מבורך ונזולים מתוך בארך, יפוצו מעינותיך חוצה... ולקוט כל מליצה ושיר גרשם מן החורים, אשר התחבאו“. ואמנם, ר' נג'ארת אסף אז את מיטב שיריו במצות הנדיב ר' חיים והדפיסם בצפת בשנת ש"ו במספרו מאה ושמינית שירים כמנין „ח"ק לישראל“.

הקובץ אבד, ואין אנו יודעים מה השירים שבאו בו. נראה, שתרבת מהם חזרו ונדפסו אחר-כך בקובץ „זמירות ישראל“, שהוציא בשנת ש"ט, בקניציא. בכל אופן, הופערו של קובץ זה עשתה רושם גדול בחיוב, ובשלילה, וביותר-בשלילה. בשלילה פעלו שיריו על המקובלים והקנאים, ובראשם ר' חיים ויטאל ור' מנחם די לונזאנו. הראשון השתמש בכל הזדמנות להשפיל את נג'ארת בעיני הקהל וב„שבחי האר"י“ וב„שבחי מהר"י“ מסופרים כמה מעשיות כגנותו של ר' ישראל, כגון: „מעשה, שנכנס השד בבית ר' רפאל בדמשק, וכששאל החכם, אם יקרא גם את חכם ר' ישראל נג'ארת, ענה הרוח: לא תקרא איש זה, שהיא מנוגה. כי אעפ"י שהשירים שעשה משמחים אלהים ואדם והם מקובלים לפני ה' עם כל זה יש לו גנות בהיותו אובל על שלחן מזבח ה' בראש מנולה בעראקיא (מין כפה) אדומה עליה לבד וזרועותיו כנולות, ויושב עם ערשילאין (רמז להתחברותו עם משוררי-הגוים) ואוכל ושותה הוא והם ואינו נזהר בחברות ערשילאין“ (שבחי האר"י). ובמקום אחר (ב„שבחי מהר"י“) נאמר „אמת, שהפזמונים שחבר הם בעצמם טובים, אבל הוא בעצמו אסור לרבר

עמו, ומי שמוציא הפוטונים שחבר רעלו, כי תמיד פיו דובר נבלה וכל ימיו, שכור. והנה ביום פלוני בין המצרים קבע סעודתו בשעה פלונית... והניח כובעו בקרקע, וזמר שירים בקול רם, ואכל בשר ושחה יין, גם נשתכר, ואיך מכריו בשירות בניזבאר (כפר אצל דמשק) ודורש להם תשובה. ועל־ידו של ר' חיים ויטאל עזרה עדת קנאים לרעתו של ר' נג'ארה, ובאחד ממכתביו לידידו ר' ישעיה הכהן מתאונן ר' ישראל מרה: „נפשי נבהלה מאד, נפלה, נפלה... כי נחפכו עליה שיריה לציריה, תחיל תזעק בחבליה, כי לא נפלו לה בנעימים... נפשי, בתוך לבאים אשכבה, לוחמים בומים כמדקרות חרב לשונם וזרונם, אומרים אמור למנעני, כי הפרתי ברית שארית ישראל... נפשי מתונה מדאגה, מדבר ישבה שממה... נאלמה ונעלמה מעיני כל חי מרוב כלימה, כי לא ידעתי מה להשיב אל ערי ושוטני“ (מי מנוחות').

אך התנפלותו הקשה של מהרח"ו לא מנעה בעד נג'ארה להגן על כבודו של רודפו זה כשיצא אדם אחד ממצרים לערער על פסק־דין של ר' חיים ויטאל בעינין ירושה. אז יצא ר' ישראל נג'ארה בתוכחת מגולה לפה דובר נבלה, והרחיב דבור מלה להתמיד עלילה ובמלאכים שם תהלה. על החכם השלם הר' חיים ויטאל, מעטת=תהלה. ור' נג'ארה כותב למצרים על האגרת „אוגרת ומסוכסכת, נושכת דורכת, להכנים קול מפחדים בלב הארזיה, אשר אם יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומחמונם לא יענה, באשר חונה הוא (מהרח"ו) על אדני האושר והיושר... ואיך מלאו לבו ליתוש נמוש רמוש, קצוץ־כנפים, ולזבוב ולדבורה אשר בקצה יאורי מצרים, להרחיב דבור ומענה לשון על אישון פת=עין ולתת רוזנים לאין“ („מי מריבה"). מתוך דברים אלה רואים אנו את גודל־רוחו של המשורר, שהתרומם על ענינים פרטיים והמליץ על רודפו למען האמת, ואולם ר' חיים ויטאל, לכל הפחות, כעם אך על התנהגותו של נג'ארה, שהיתה בעיניו הפקרות ופריקת עול־שמים, אבל את שיריו החשיב; לא כן ר"ם די לונזאנו. הוא שפך בזו על שיריו ואמר ⁽¹⁾: „מה שראוי לסאוס הוא קצת שירים, שמתחילים במלות דומות לשון לעז. והוא לא ידע, ששיר זה פגול הוא, כי האומרן־זוכר דברי הנואף והנאפח... ואולם ראיתי לבעל זמירות ישראל אינו חושש כלל... ואני בחיותי בדמשק הוכחתיו. ועל השיר „יריבוני לחיי דוד“ ⁽²⁾ אומר לונזאנו: „כל סג, יחדיו נאלח ואין ראוי לבוא בקהל ולהאמר לשי". אולם דוקא שיר זה הוא ממבחר שיריו של נג'ארה. משקלו הוא ואפר השלם, שאפילו משוררי ספרד המשובחים לא הרבו להצליח בו (— — — — —), — — — — —.

(1) בספרו „שתי ידות“, קמ"ב. (2) זמירות־ישראל, עולת חודש, ס"ב.

יִרְיוֹנוּ לְחַיֵּי־דָוִד מְאֹד אֲדַמּוּ וְעֵינַיִם קָלִבּ מְרָעוּ וְלֹא דָמוּ.
לְחַשְׁשָׁם גֵּד שְׁנַת־עֵינִי וְלֹא נָמוּ. בְּחִכִּי אֲשִׁי־קוֹד שְׁמוֹ. בְּכֵן אֱלֹהֵי־כַמְתֹּהֲלִיל
יוֹם וָלַיִל.

שָׁפַתָּיו יִטְּפוּ נֶפֶת וְצוּף וְדָבַשׁ. וּבִדְבַר־פִּיו הִרְאָ יִכְאִיב וְגַם יִחְבֹּשׁ.
וּמִדִּי־חֵן וְסוֹת־הָדָר וְהוֹד יִלְבֹּשׁ. מִדִּי־נֶת־הִיפִי כִבֵּשׁ וּבִנְת־הַיִּקָּרִי, שׂוֹרֵל
יוֹם וָלַיִל.

רְשָׁחוֹת שֶׁחַד כִּיד מַעְגָּל לְלִבִּי, בְּחִבְלֵי־אַהֲבָה יוֹם יוֹם מִשְׁכָּנִי.
וְאֵשׁ הַבַּעִיר וְכַמֶּטֶת נִתְנַנֵּי, כִּמּוֹ אֶבְזָר מִכְּלָנִי בְּדַם־חֲשָׁקוֹ, וְאַהֲגִי־לִי
יוֹם וָלַיִל.

אֲדַמָּה זִיו דְּמוֹת־פָּנָיו, כִּמּוֹ נִגְהָה, אֲשֶׁר בָּהּ יַעֲלֶה פֶּרֶחַ וְשׁוֹשַׁנָּה,
וּמִעֵינֵי־שׁוֹעֵה בָּהּ לְרֹאשׁ־פָּנָהּ, וּמִי יַעֲרוֹךְ וּמִי מִנֶּה שְׂכִיחִיהָ וּמִי יַמְלִל
יוֹם וָלַיִל.

לְאִירוֹ אֱלֹכָה חֲשֵׁה וְחִיָּה, עֵינֶפֶה, בַּעִיר נִגְדִי תְמוֹנָתִי נִשְׁקָפָה.
יִאֲמֹן נִשְׁבְּרֵי־לֵבָב בְּנִיב־שִׁפָּה, בְּבֶת־עֵינֵי מְאֹד יִפֹּה, אֲשֶׁר תִּזְחֹר כִּמּוֹ הִילָל
יוֹם וָלַיִל.

תְּמוֹדוֹת כָּל יָקָר נִגְדוּ כִּמּוֹ אֵין, הִבִּי הוּא הַאֲנֹת־לִבִּי, מִדְּמִד־עֵין.
בְּעֵינָיו יַעֲרוֹץ תְּמוֹן כִּמּוֹ זֵין, יִשְׁכַּר בָּם כִּמּוֹ זֵין, לְאִישׁ־שִׁיבָה וְגַם עוֹלָל
יוֹם וָלַיִל.

זִמֵּן אוֹתוֹ לְשֶׁר, כָּל שֶׁר מִשְׁחָהוּ בְּרֹאשׁ הָאֹהֲבָה גִּזְרֵי נִתְנָהוּ.
וּבֵין בְּרִמֵּי־תְמוֹדוֹת שָׁם נִמְעָהוּ, לוֹאֵת כָּל אִישׁ יִדְעָהוּ, בְּכַרְכּוֹ עוֹלָלוֹת יַעֲזֹל
יוֹם וָלַיִל ...

אֲכֵן, צֶדֶק לִזְנוּאָנוּ: שִׁיר זֶה אֵינוֹ רֵאוּי לְהֵאמֵר "לִשׁ"י" ("לִשְׁם יִתְבָּרֵךְ"),
אֵלֹא לְאוֹהֵב בָּשָׂר וְדָם. —

(עֵד יִבּוֹא).

יְמִימָה

(רִישִׁימָה).

מאת

זינה רבינוביץ.

זה כבר אני מטייל ביער זה שמחוץ לעיר. ביער, שהוא מקום-חיול בכל ימות-השנה.

בראשית אביב-הצפון, עונת הריחות של השלֵגִינִית וּנְצִנְצִי־הַסְגָּלִים, יש למצוא ביער זה מרכבות בודדות, ישגלגליהן טובעות עד למהצה בשלוליות של מִי-שלגים נמסים, ופני נוסעיהן על-פי רוב נוגים ועצבים, — פני נשים צעירות כפני כלה המתאבלת על בחירה, שנפל הרחק ממנה חלל בשדה-הקרב, ופני גברים כפני אֶלְמָנִים, שטובעים בים-זכרונותיהם. כולם שקטים כאילו כרתו ברית שלא להשיבית את הדממה הנוגה, שהיא מרוקמת בין צמרות האֶרְנִים ורובצת לרגלי העצים הבוכים חרש... כאילו נדר נדרו, שלא תִּרְאֶה בת־צחוק על שפתיהם עד אם יבשו המים ונראתה פסת-זָרֶק ספוגת-שמש.

ופתאום — את הברית הכרותה לדממה מפירה הסנונית הראשונה. נעלמים הבודדים הנוגים. נזירי-החיים, ועל שבילי היער המכוסים קטִיפֶה ירוקה נראים בערבים צללי זוגות, ומבינות לצפצוף-הסנונית מגיעים לאזנים צלילי נשיקות.

וביום, עת תזרח השמש ותחמם את הקרקע הרטוב, עיניך נתקלות בפני תינוקות המטיילים עם אומנותיהם, ואז עֶשֶׂה את אוזניך כִּאֲפִיכֶסֶת וְקִלִּיט אל תוכך קולות ילדים, קריאות של אומנות, צלילים ראשונים של פסנתר, שנשמעו ביער, גניחת עגלות מעונות רהיטים של היירים העראיים, העוברים אל הקייטנות שביער לימות-החמה... ולעיניך נפתחים אחד אחד בתי-עץ ונקרעים חלונותיהם הנצורים לוחות-עץ, וקולות של דיירים בוקעים מתוכם.

ובימות-השרב, עונת זמזום-הדבורה, רגנת-העפרוני, ניחוחי מִיץ-הארנים המשכר, יבצבצו לעיניך מבינות לסבכים ראשי ילדים, המבקשים פטריות בלוית אמותיהם, שהן לבושות שמלות דקות.

ובראשית-הסתיו יתרוקן היער לעיניך, שיירות של עגלות מעונות רהיטים נמשכות לאט לאט בדרך העירה. אחד-אחד יתרוקנו מעונות-הקִיץ ובעליהם צרים על חלונותיהם לוחות-עץ... המעונות נעשים עֲרִים ושקטים. דכמת-חלל רובצת בכל.

ויש כי תסור לאחד מן הבתים הריקים מדיידיהם הארעיים, תתהלך חרש, בנשימה עצורה, על פני החרדרים האלמים ותוגה תסלֵא את לבך... ונדמה לך, שבת-קולם של היירים טרחפת בחלל. ואתה משתוקק לנתח את בת-הקול הצוללת באוזניך לחושים

דקים — לצלילים קטנים. ונדמה לך, שאתה שומע קול=צחוקו של הילד כשאביו זורקו למעלה ולמטה. קול=בכיו של התינוק בחשכת-הלילה. קול=גניחתה של האם כשהיא נעורה בחצות-לילה לקול בנה, ועל כל אלה גובר קול-צחוקה של נערה ורודה מאחורי החלון... ונדמה לך, שאצבעותיה הדקות מזוינות במספרים קטנים ומקצצות בשושנים שעל יד החלון, ואתה נחפז מן הבית הריק אל הגן.

אך אין כלום בגן. לא שושנים ולא אצבעות דקות מזוינות במספרים. ולא נערה ורודה. אין כלום. הגן ריק. בְּיָמֶיךָ... סתיו... סתיו בְּפֶל... ..

ואתה תועה ותועה עד אין קץ ומסביבך סתיו, סתיו, סתיו... ..

פנים רעננים לא יָרְאוּ וקול צחוק לא יִשְׁמַע...

ופתאם מגעת לאזניך צריחת-העורב... ואתה בורח, אתה בורח מתוך פחד... העירה! העירה!

להחניק את היגון הנובע מעמקי-הלב בתוך שאונן של מרכבות-חשמל, צהלת-הסוסים והמית-הקריה... ..

העירה! העירה!

להטביע את הבדידות בין המון הוללים בבתי-קהל. על-יד שלחנות, שעליהם מסודרים יינות משוכחים, המתנוצצים באלפי צבעים בכוסות-בדולוז, להחריש את הגעגועים על-ידי צחוק של נשים פרוצות, על-ידי שריקת הצוענית, הרוקדת תחת צלילי הקאסאנצ'טות שלה.

העירה! העירה!

אך לא לשמוע את בכי-היער האָבל, את קול הספרדו על החיים... ..

העירה! עד שישקט סערה-געגועים, עד שידום דם-הטבע הנוחר בגסיסתו, עד שיקפא לב-היער ויחדל לפרפר מתחת לשמיכת-החורף, עד שישתקו הכל תחת כסותה של השלוח הלִבְנָה.

ואז, כאשר יגברו עליך שממון-הכרך והמיתו, לִבֵּשׁ את אדרתך החמה וצא היערה כמוני.

הרחק אל תוך עבי-היער תצא, אל בינות לארנים הגאים, אל האשוחים העבותים, הרחק, הרחק! קלוט אל תוך לבך את שלות=זקנתו של הטבע ודום... .. תִּעֶה שעות רצופות בין העצים הדוממים וְשָׁכַח את רתת-האביב, את רעד הנשיקה הראשונה, את שֶׁרֶב האהבה ואת סִתְיָה... .. את יגונך בימות-האסוף, את שממונך בין המון חבריך השְׁפוּרִים.

שָׁכַח! שָׁכַח! התאחד עם היער הדומם, עם שלות-הטבע, והיית לזקן פקח, המבטל בבת-צחוק את כל תענוגי העולם... ..

וכי יעזר רתת-חיים לא פללת בעמקי נשמתך העיפה, צא לעבי-היער, צא אל הדרך הסלולה והארוכה. וכי יפעם לך אל החיים ומתוך קוצר-רוח תִּסְתַּבֵּף בין סבכי-היער, אל תחמול!... .. שבור את הענפים המפריעים את חדירתך אל תוך מעבהו. שְׁבוֹר ופְּרוֹק בלי חמלה ומהר אל הדרך הארוכה, ההומה מהתחרות-מגדרות, מצלול-פעמונים, מנחרות סוסים ומשאון-נוסעים... ..

הסתכל בשביל של המחליקים על הקרח. הסתכל בפני העלמים והנערות, המחליקים מתוך צעקות וצחוק במחלקים של עץ, התבונן אל הנופלים ואל הקמים... הסתכל! ואם גם בלבך נעור חשק צעיר וזר, אל תבייש!

עשה כמוני! לך אל תחנת-המחלקים, פשוט מאלף את אדרתך ולבש חליפת צמר דקה עם צווארון פתוח, רתום רגליך אל מחלקים ארוכים של עץ, השען על שתי משענות גבוהות ורוץ על פני השלג החלק והעלוי...

אל תתבייש אם גם אינך צעיר ביותר! גם אני איני צעיר עוד! החלק, החלק! הרחק להחליק! נטה ימינה אל שביל שקט ורומם, ושם בקצה השביל, כי תראה מגרש נרחב, לבן, דע לך, שזוהי הבריכה... אל תפחד! היא קפואה. החלק, אזור מתניך, ואם תפול לא תראך עין-אדם! ואולם הסתכל ראשונה בשבילים אולי יבצבץ משם ראש של נערה חובשה כפה לבנה?... הסתכל!

שם פגשתי בי מ י מ ה...

* * *

זה היה באחד מערבי-החורף השקטים והשלווים. השמש כבר שקעה וקויה האחרונים דעכו במערב וסגנו מבעד לצמרות-האדנים אודם קל על השלג הלבן.

אני מחליק בשביל שסביב המגרש הרחב — הבריכה הקפואה. רוצה אני לרוץ לקראת המרחב הלבן, — ופתאום, מבינות לאשוחים, מן השביל הרחוק, מבצבץ ראש חבוש כפה קטנה ולבנה.

פני-הנערה הירודים מסמיקים, תלתליה השחורים, שהציצו מבעד לכפה, זעים, ועיניה הכחולות מבעד לריסיה חשחורים והארוכים ננעצו בי, אבל אך לרגע, להרף עין. כחלום יעוף.

ועוד הפעם אני יחדי. אך מרחוק מנצנצים מעל השלג הלבן מחלקיה האדומים של הנערה. שהסבה פניה ובדעתה לחזור. כקפוא אני עומד רגעים אחדים. למה אני עומד? — ואז אני נזכר, שצריך אני לרוץ לקראת מרחב הבריכה הקפואה... אבל למה? אני שב אל "מסלת-המחלקים".

עיני מבקשות את הכפה הלבנה, את התלתלים השחורים, את העינים הכחולות, המביטות בנאות מבעד לריסים הארוכים.

לשוא! לשוא! — אני שב אל התחנה. מחליף את בגדי, מציץ בדלת השניה — בעזרת-הנשים...

איננה, איננה.

לאן נעלמה?

אני שם את פעמי המהירות אל תחנת החשמלית: אולי כבר נסעה? ואולי עדיין היא יושבת באחת ממרכבות-החשמלית על-יד החלון? — אני ממרה ללכת. מרכבת-החשמלית כבר זזה ממקומה. עיני נעוצות בה — ופתאום על-יד החלון מופיעה הכפה הלבנה.

ראשה נשען על כף-ידה העטופה בקיץ לבנה ועיניה נתלו במרחק — עיניה אחוזות-חלום...

החשמלית חולפת לפני... הכפה הלבנה לא הואילה להסב אלי את ראשה.

ולמחר באותה שעה אני עוד הפעם ב"שביל המחלקים". שעה ארוכה משוטט אני בין המחלקים. את הכפה הלבנה איני מוצא...

כבר נוטים צלילי-ערב ואני שב אל „תחנת-המחלקים". אולי היא כאן; אך לשוא! לשוא!

כבר נסגרה התחנה, ואני שם את פצמי אל החשטלית. גם פה בקשתיה, אך לשוא! לשוא! כבר נתרקנה גם תחנת-החשמלית. הרכבת האחרונה. ואני עומד ומבקשה. אם לא אמרר לשבת ברכבת זו, אצטרך ללכת רגלי העירה. כך מזכירני המכונאי — ואני יושב ברכבת.

מדוע לא באה היום? או אולי הקדימה לנסוע הביתה? או אולי חלתה, אולי התקררה אתמול בשעת-המרון, ועתה היא ושובכת על מטתה הלכה ומרדמת הנג'חות, ותלתליה פזורים על קרה הלבן ועיניה הכחולות בוערות כנחלים שחורות. מדוע כנחלים שחורות? —

ושפתיה הבוערות מרוב חום נעות בלי להשמיע הגה, — ופתאם מתפרץ מגרונה איזה שם...

ואיזה שם מבטאות שפתיה בשעת הזיכרון?

וידה, כמבקשות עזרה, תופסות בידי האיש היושב על ידה...

ומי היושב על-ידה בשעה זו? ומי שומע את השם, שמבטאות שפתיה הדולקות? הרכבת עומדת בתחנה האחרונה. זה כבר עברה על-יד ביתי. אצטרך ללכת רגלי... אין בכך כלום!

אבל מדוע עלה על דעתי, שהיא חולה? אולי לא באה היום במקרה? ואולי אתמול באה רק במקרה?

ולעולם לא אראנה עוד? ולא אדע את ביתה ואת חדרה? ולא אדע את שמה ושם-אמה?

ומי היא אמה?

אולי היא אלמנה אכלה, המתהלכת יום-יום על פני חדריה השקטים, ובערבים אולי יושבת היא בכסא רך ועמוק על-יד התנור ומשקפת על לשונות-אש דועכות ובהה הכפה הלבנה, יושבת על ידה ומקריאה לפניו דבר-מה כדי לפזר את ענני-יגונה?

ואולי בערבי-חורף מבטת הבת בקוצר-רוח אל האם היושבת על-ידה והמטרפת בקלפים כדי למצוא בהם את עתיד-בתה?...

ואולי היא מבקשת בקלפים את מראה-בחירה העתיד לבוא ובלבה מרקמת היא את שמו!

אולי?...

ליל נדודי-שנה...

כפה לבנה! לו ידעתי את שמה, כי אז הגרתי לך; ליל-נדודים ראשון: — בגללך...

אני משוטט „בשביל-המחלקים".

עיני משוטטות הגה והנה. זה שלשה ימים, שלא ראיתי, שלא החלקתי... איכה אחליק במחלקים אם היא חולה?

אילו ידעתי את שמה, הייתי מגלה לה, ששלשה ימים לא החלקתי בגללה.

הייתי מגלה לה, ששלשה לילות לא ישנתי בגללה... הייתי מגלה לה...
לא! לא הייתי מגלה לה כלום, לו אך ידעתי את שמה!
כפה לבנה! כפה לבנה! אם גם היום לא תוסיפי לבוא, לא אחליק גם היום.
בדד ונוגה אתהלך בשבילים שקטים ואהגה כך עד אם ינמו צללי-ערב... ואז-אשוב
לאט לביתי, וגם אז אהגה כך ואנחש לי בסתר-אפלת-בדידותי את שמך... *

* *

אני עומד על יד אורן גבוה ומביט אל קצה-השביל... מה שמך, כפה לבנה?
אולי שמך פלורה? ואולי שושנה? ובת-מי את? בת-עמי אובת עם-נכר? אָה! מי
חלף שם, בקצה-השביל?
כפה לבנה! האם זאת?

אני נתר ממקומי. אולי כבר הולכת היא אל התחנה?
כפה לבנה, אל תמהרי! הנני! עיני קלה לדאותך...
אחרת! אחרת... היא כבר נכנסה אל התחנה...
כפה לבנה! מפני מה את ממחרת כל-כך? אולי ראית אותי ומהרת להקנס אל
התחנה? אולי את פני הירא? אל-נא! אל-נא! אנכי אך חולם בודד, הסברך כל
פרח ואינו מריח בו...

אל-נא! אנכי אך חולם נוגה...
ולמח תמהרי? ולאן? אל ביתך? מי מחכה לך שם? אולי אסוף האלמנה,
המטרפת בקלפים עם דמוסי-ערב? אולי היא מצפה לך על יד המיתם המוזמזם לכבוד
בואך?

לא? ומי מחכה לך? ובשביל מי תמהרי ככה?
אולי בשביל בחיר-נפשך?... ומי הוא? בן-עמך, או בן עם זר לך?
ואת? למי תשחתיו אפים ארצה?
התשתחוי לאלהי-נכר בפנת בית-תפלתך המואר למחצה? התדליקי לכבודו בוק רוערב
נרות דקים כאצבעותיך? וריח-שמלותיך בצאתך מבית-התפלה, המהול הוא בעשן-הקמורת?
או אולי אלהיך — אלוה הצנוע, שיום-יום ימעטו דורשיו?
אולי כמוך-כמוני — זה כבר עזבת את בית-התפלה...

ואולי בעברך בשויון-נפש בערב דלוח בחוצות קריה הומיה, פתאום תעמדי מלכת
בסמטה נדחת בשמעך קול-תפלה, שהזכירך את ימי-ילדותך?
ואולי כמוני תשעני על כותל רטוב ובאין רואים תספגי את צילי תפלת כל
נדרי ועיניך כעיני תולוגנה דמעות?
אולי כמוני תזכרי אז את ילדותך, את עיירת-מולדתך, את אימנתך ואת
ספוריה הנוראים?

הוי, לו ידעתי! ונפשי כה שוקקה לדעת את הכל! את שמך ואת חדרך
ואת ספריך ואת ביתך... את שם שפחתך, השלה מעל רגליך את נעליך עת
תשובי מן תהליך-לקה.

ועוד נפשי שוקקה לדעת: אי מזה באת לקריה הומיה זו? הנולדת באחת
המטמותיה השקטות או ברחוב הומה? אולי אין קרית-צפון זו — מולדתך?
ואולי כמוני פליטת-מזרח את?

כי, אם בעיניך הכחולות ישתקף-הצפון, הלא בשערך השחר המזרח שם אותותיו!

* *
*

היא באה עתה בכל יום אל היער.
כבר יודע אני את שעת-בואה, את רגע-בואה.
אני מחכה לה תמיד מאחורי גוע עֵבֶה.. היא אינה רואה אותי. אני מחכה עד
שהיא יורדת מן החישמלית והולכת אל "תחנת המחלקים" להחליף את בגדיה ואת מנעליה.
ואז הולך גם אני אל התחנה כדי להחליף את מלבושי: ללבוש חולצה לבנה
ודקה במקום האדרת העבה.
אני משיקף מבעד לחלון ומחכה עד שתצא מחדר-הבגדים, ואז נוטל גם אני
את מחלקי ויוצא אל השביל.
היא מחליקה ואינה יודעת, שאני מחליק מאחוריה.
ובקצה השביל הצר והשקט, על-יד הבריכה הקפואה, כשהיא רוצה לשוב ומפנה
את מחלקיה, אני בא לקראתה...
אבל איני מתערב... אני מחליק הלאה, הלאה, על פני-הבריכה הקפואה, ואני
שומע את הלמות-לבי...
והיא ?

היא שלזה באולימפוס ?...
בפעם הראשונה נדמה לי, שלחיה האדמו כשראתה אותי. בפעם השניה נדמה
לי, שפניה קָרָו...
לא ! לא ! שגיתי ! שגיתי !
היא שלזה באולימפוס !
עיניה הגאות אינן רואות אותי, אף-על-פי שאני עובר על ידה בשביל צר זה...
היא שלזה באולימפוס !
ואני בכל יום מדי עֵבֶר על-ידה שומע את הלמית-לבי...
ואני בכל יום מדי עברי על ידה משתוקק לנחש ולמצוא את שמה...
ועדיין איני יודע את שמה, את שם ביתה, את שם עמה ואת שם אלוהיה.
עדיין איני יודע... ואולי לעולם לא אדע..

זה היה ביום קר ובהיר.
זה ימים מספר, שלא ראיתיה. נפשי כלתה לראותה. עיני בקשוה בין המון
המחלקים והמשיילים, בין הנוסעים ברכבות-חישמל ובין המתחרים בגרירות חורף...
עיני בקשוה בכל : בקשוה ברחובות השואנים, בקשוה בזווית חדרי האפל,
בערבים ארוכים, על משכבי בלילות. ובכל קִין-זווית של חדרי הריק התנוצצה בחשכת-
הצללים כפתה הלבנה...
איני בקשו את קול-פסיעותיה בין צללי פעמונים של גִּרְדוֹת בין שריקות של
בָּבּוֹת רחוקות, בין הדי-קשקשויהן של מרכבות-החישמלית, בהמית הקריה הפרוצה,
המקושטת בפנסים חצופים כאשת-זנונים בתכשיטי-אתננה.
ומבלי למצוא בכל אלה את קול-פסיעותיה, הרך בקשוה אזני בדממת-חדרי האפלה,
בתוך לחישת-הצללים על-יד מטתי בלילות-נדודי...

נפשי חלתה...

*

זה היה ביום קר ובהיר.
אני החלקתי על פני המגרש הרחב, על פני היאור הקפוא, ונפשי כלתה בגעגועי.
וכה חשבתי אז: היא חולה... היא יושבת על-יד התנור: המאיר בנחליו העוממות
את חדרה... היא יושבת בכסא רך ועמוק, כרוכה במטפחת של קטיפה, ובעינים חולמות
היא מבטת אל הגחלים הדועכות... וממילה, גם-כן בכסא רך, יושב הוא וחרש
מספר הוא לה על חייו, וחרש הוא מתחמא לפניו.
וכך הוא אומר לה: אינני רואה על פניך כלום. לא זעם ולא סליחה... לא חימה
ולא רחמים... אבל דעי לך, שכל מה שגליתי לפניך, גליתי לך כדי להטדר... שכל מה
שהיה עד עתה אינו ולא כלום... ודעי לך, שאהבה טהורה לא ידעתי עד עתה...
והיא יושבת בלי נוע ועיניה נעוצות בגחלים כקדם, ואך על שתי לחייה מתגלגלות
שתי דמעות גדולות.

רחש קל השיבני אל המגרש הלבן, שעליו עמדתי כגולם לבן.
היא! היא!

היא נראתה בקצה השביל הצר כפה לבנה! כבר הגיעה עד קצה-השביל...
הנה היא יוצאת אל המגרש הרחב... כפה לבנה! תודה לך... היא נשאה את ריסיה
הארוכים... הרף-עין... הסבה את ראשה ממני...
מדוע? מה פשעי ומה חטאתי? האמנם בגללי? — איני יודע כלום... עיני
נתונות בכפה הלבנה... אך הנה נסתככה במחלקיה... נפלה! אני רץ כל עוד נפשי
בי... ידי אחזה בידה. הקימותיה.

היא האדרימה. בעיניה התנוצצו שתי דמעות.
— הגברת חשה כאב? — אומר אני מתוך רמט.
— לא, תודה — ענתה, נרתמה במחלקיה, והחליקה ממני והלאה.
קפוא-לב עמדתי והבטתי אחריה.

את יכועסת עלי, כפה לבנה? מדוע? מה פשעי?

למחר השתחוויתי לה. היא ענתה לי.

ומאז, בכל פעם שאנו נפגשים ב"שביל-המחלקים", אני משתחוה לה והיא מש"בה
לי בקידה קלה. וב"שביל-המחלקים" מחליקים הרבה זוגות שלובי-זרוע וחבוקי-מתנים, ומפיהם
נפלטים קולות-צחוק, צלילי פעמוני-כסף, ופניהם מסמיקים ומביעים שמחה, ועיניהם
מתנוצצות, ובהן נשקפת אש-נעורים...

ורק אני החולם הבודד בתוכם, מחליק בדר...

ורק היא בתוך כל הנערות מחליקה בדר בעינים נתונות במרחק. וכשאנו נפגשים
שנינו הבודדים החולמים, בשביל העליו, ההומה מקולות קריאה וצחוק, אני משתחוה
לה בחשאי והיא משיבה לי בקידה קלה. דומם...

* *

*

זה היה ימים רבים לאחר שהייתי משתחוה לה בחשאי והיא היתה משיבה בקידה
קלה. דומם.

כבר ר'תתה בתוך ניהוחי-השלגנית בשורת-אביב רחוקה...
אך עוד התעקש הקרח על הברכה כקדם והשלג עדיין התעצם במלחמתו באביב.

ואני והיא, שני הבודדים החולמים הת־ישי, החלקנו כל אחד בדרך עם הגיון־לבו ועם רתת־חלומותיו, כל אחד עם סודו ויגונו, עם רחשי־נשמתו ונענועיו.
היא עברה לקראתי כדרכה בקידה קלה, דומם. ועל־ידי נפלה ארצה מטפחת קטנה ולבנה.

ובשכבר היתה רחוקה ממני עמדתי מהחליק והירימותי את המטפחת, שנדה ממנה ריח־בשמים עדין כריח ראשית־האביב...
מטפחת־משי קטנה ורכה. ובקרן־זוית אחת רקומות חמש אותיות:
י מ י ה.

תודה לך, ימימה!...
מעתה אדע לברך את שמך ולקדשו...
אל תיראי! חלילה לי משאת את שמך לשוא!
לא אשאנו בקול, לא בתוך המון־הוללים ולא בבתי־קהל מוארים, ואף לא בחוצות־קריה הומים. וגם לאזניך לעולם לא אשמיעהו...
נטע־שעשועים יהיה שמך בנפשי... ובערבי־בדידותי הארוכים אקלע לו בחדר האפל יָרִים רעננים מצצִי נפשי החולמת ובלילות אין־סוף אעטרנו בשִׁקְלִי סתיו־לבי.
נטע־שעשועים יהיה שמך בנפשי.
אל תיראי! לא אשאנו לשוא.

* *
*

באחד מלילות־נדודי קמתי ממשכבי ואשים מעמי אל חדר־המשרתת. מבעד לדלת נראה לי שביב אורה־השמל.
דפקתי בדלת. המשרתת עדיין אינה ישנה.
— יש לי בקשה אליך. — אמרתי לה.
— איזוהי?
— אולי תוכלי לרקום לי על מטפחתי את שמי?...
— למה? — היא הצטחקה חרש. ידעתי את הצחוק הערום של הנשים!
— יש לי צורך...
— טוב...

היא קבלה את מטפחתי. הבאתי לה חושים...
למחר, כשהלכתי להחליק, לקחתי עמדי את הכטפחת. ששמי רקום עליה.
ו"בתחנת־המחלקים" מסרתיה למשרתת, שתשימנה בכיס של מעיל־קטיפה שחור...
מעתה תדעי את שמי...

*

ימים רבים עברו מאז והיא אינה מוסיפה לבוא.
מן מיום ההוא, שבו קבלה את שמי על־ידי מטפחתי, לא ראיתיה. ואיני יודע מדוע...

אולי הזכיר לה שמי את שם אהובה המת או את שם בחירה, שבגר בה?
מאז לא ראיתיה.

ואיני יודע, איך קבלה את שמי — הבכירה אם בקללה?

הַמִּתְכּוֹת וְהַמְחָצִים בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.

מאת

ד"ר מ. זאגורודסקי.

א.

המתכות.

לאחר שמשם מבטיח לעמו "ארץ טובה, ארץ נחלים וגו', ארץ חטה ושעורה וגפן" וגו', הוא מוסיף, שבכלל "לא תחסר כל בה; ארץ, אשר אבניה ברזל ומחרריה תחצוב נחשת". מכאן אנו למדים, שבשעה שנכתבו דברים אלה היה ידוע, שבארץ־ישראל יש מכרות־ברזל ומחצבי־נחשת. וביחד עם זה מוציאות שתי המתכות האלו מן הכלל את כל שאר המתכות, שבפי הנראה, ידעו בברור באותם הימים, שאינם במציאות בארצנו. כדי לדעת עד כמה כל זה מתאים לידיעותינו עכשיו, יש לסקור סקירה קטנה על ההתפתחות הגיאולוגית של ארץ־ישראל.

ארצנו היא חלק מן ההרים הנמישים מן הטוירוס בצפון עד הסיני בדרום, בין חוף ים־התיכון במערב ובין מדבר סוריה וערב במזרח. הגיאולוגים קבעו (בתולדות קדם־הארץ) את תקופת הכלח או התקופה הא־כאית; את התקופה העתיקה, שאליה שייכים הקאמבריום, הסילור, הדיבון, הקארבון והריאס; את התקופה התיכונה או ימי־הבינים; את הטריאס, היורה והקרטון; את התקופה החדשה—השלישית (הטריאס) והרביעונית (הקוואטר), שמתחלקת לדילובים או תקופות—המבול ולאלוביום או תקופת־השרטון. והנה מתקופת־הכלח, מן התקופה העתיקה ומתקופת־הבינים, מן היצירות הבכורות שלה — סלעי־גבישים, נמצאים שרידים רק בצפון הרחוק מארץ־ישראל וברום — בהרי הסיני; בארץ־ישראל עצמה נמצאים עקבות יצירות קדומות ביותר רק מזרחית־דרומית ליס־המלח. בירכתי הנקרה העמוקה, שבה עובר הירדן, נראות במקומות מועטים היצירות ההן (סלע המוגבל, הקדמון) אם בצורת שכבות ענקיות מאד או בצורת מִפְקָעוֹת — תערובת או בליל של נפצים וצורות מגודל שונה ומשונה וחלקי־אבנים מכל מיני סלעים. ויש שהשכבות באות לסירוגין או בערוב עם תוריות (טוף) וולקאניות, שדרכן עוברים רבדים של פורפירית או אבן־הסִמְקִית. כל אלה הם עדים על תקופה עתיקה מאד בתולדות התהוותה של קלפת־הארץ. אבל מקים זה הוא בודד בכל הארץ ובמקומות אחרים לא עוד נמצא כמותו. ובודדים הם בארצנו גם

היצירות מתקופת-היורה; אלה נמצאים בירכתי החרמון, דרומית-מזרחית ממנו. במגדל-שמש — כפר ערבי קטן, שם מצאו התיירים עוד בסוף המאה שעברה את סימני התקופה היורית: השכבה התחתונה היא חרסית כחולה (חומר נקי מצבע כחול) ועליו שכבות (קדרים) של אבן-שיר קשה, שצבעה הכהה עובר מעט-מעט לצבע בהיר; ברזבר העליון נמצאת המאובנת של קפוד-הים, ששמה *Cidaris glandifera*, שהיא משמשת סימן לתקופת-היורה בכל המקומות, שהיא נמצאת בהם. מאובנת זו ידועה בשם „אבן-יהודית“. את שמה המדעי אפשר לתרגם במלים: „מצנפת-בלוטית“ או „כומקתה אכלסית“ על שם צורתה: גופה כצורת המצנפת הפרסית, ששמה ברומית „צידאריס“, ועוקצה דומה לבלוט או אכלס — פרי האלון הבלוטי — ששמו הרומי הוא „גלאנס“; וכל גופה מלא עוקצים כגופו של הקפוד, ומזה שמה: „קפוד-הים“. האגדה מספרת על פרעה נֶקְפָסוֹס, — לערך 2,006 לפני המאה הנוכחית —, שהתעסק בתורת-הרפואות וכבר השתמש באבן זו לרפואה; ממנו ירשו הרופאים היווניים אָפִאִמִּיוֹס ודיוסקורידס — זה האחרון הוא בן-זמנו של נירון-קיסר — והפיצו ברבים את השימוש באבן זו. את ספרי הרופאים היווניים הללו למדו בימי הבינים כל הרופאים, ועל-כן השתמשו אז הרבה באבן זו, שהיתה באה מחפץ-התיכון או מארץ-היהודים; ולפיכך קראוה בשם „אבן-יהודית“ או „בלוט היהודים“ או גם „זית של סדום“. בימי הבינים חשבו, שהיא סגולה למחלות הרבה, יש שני מינים מאבן זו: העגלגלים והעבים הן הנקבות, המוארכים והיותר גדולים הם הזכרים; הנקבות שמשו תרופה נגד האבן בשלחופית-השתן, הזכרים — נגד האבן בכליות. הצלבנים הביאו אבן זו מארץ-ישראל לאירופה ובכל הסממניות היתה מצויה כרפואה בדוקה. ועד סוף המאה השתים-עשרה היתה כל סממניה מחויבת להחזיק מאובנת זו, בין שאר הסממנים הרשמיים. באמת אין באבנים הללו יותר מסיד פשוט, פחמת-הסיד. מקפוד זה יש עוד מאובנת אחת, שבמקום הסיד חדרו אל גופה הצור: מאובנת זו מצויה לא רחוק ממגדל-שמש, וגם בזו טעו התיירים מקצה המאה השמונה-עשרה וחשבו, שזהו מין פרי מיוחד, שהרי חוקרי-אירופה, כשבאים לארץ-ישראל, לארץ הקדושה, מוכנים לראות בכל דבר נסים ונפלאות⁽¹⁾.

מלבד שתי הנקודות העתיקות הללו לא גילו עד היום בארצנו, שום סימן של התקופות היותר קדומות, ועל-כן אין לשתייהן ערך גדול בעיני הגיאולוגים וכל היצירות של ארצנו נחשבות עכשיו כשייכות לתקופת-הקרטון, ובאמת רוב הרי-ארצנו הם מן היצירות של התקופה הזאת: אבן החול הנובית (בים-המלח ובמזרח-היירדן), שכבות עבות של סיד, של דולומית (הרכבת פחמת-הסיד ופחמת-המגנסיה, נקראת על שם מלומד אחד, דולומיה), של טינסיד או רקבובית (עפר מעורב מסיד וחומר או מיט שהצרפתים קוראים לו marne, הגרמנים Mergel והרוסים pyлbа) ואבני-

(1) על-פי הרמאן גומי (Gute) בספרו: Palästina.

צור. צבעי-השכבות שונים ורכבונים הם ובאים מתוך תערובות של מַחֲמֵץ-הברזל ומחמצת-הברזל ומתוך הרכבות של כרום או זרחנית. בתקופה מאוחרת, בתקופה השלישית (המַרְמִיָּאָר) חלו שנויים כבירים בקלפת ארץ-ישראל על-ידי זִנְעוּת, רעידות וזרמות מבטן-האדמה. מן התקופה ההיא נשארו אבני-הבזלת בַּחֲרָן, בגולן, בבשן, בסביבות ים = כנרת, במזרח ים = המלח, ועוד. בתקופה עוד יותר מאוחרת — בתקופת-המבול (הדילובים) — נבקעה הארץ לאֶרְכָּה מצפון לדרום ואחר נפתולים הרבה והעויות שונות של קרום-הארץ נוצרה הנקרה העמוקה או הבקעה הארוכה, שכוללת בתוכה את בקעת = הלבנון. ערבת = הירדן וערבת = יריחו, את ואדי ערבה ואת ואדי עקבה. נגלו על-ידי כך במקומות אחרים שכבות תחתוניות שונות (האבן הנזכרת במזרח-הירדן ושכבות הזינון והמזרח במערבו). הרעידות והזעזועים לא פסקו בארץ עד היום ובכל התקופה ההיסטורית הרעש הולך ונשנה; רק הוולקאנים כבו זה כבר והלכה שבחורן עתיקה היא מאד לימים. השפעתם של הוולקאנים היתה גדולה על צורתה של קלפת-ארצנו או הקרום שלה. ביחוד נכרת ההשפעה בחורן, בגולן ובחוף המזרחי של ים-המלח; במערב הירדן נכרת מעט השפעתם של הוולקאנים במזרחו של הגליל. מפיות הרי-הגעש נשפכו כמויות נוראות של בזלת ולבה, שזרמיהן עברו על פני שפלת הַרְרָן והגיעו עד עמק = יזרעאל וניצוצות מהן הגיעו גם עד שומרון (בסביבות זכרון = יעקב).

יצירות הקרטון בכל העולם (הן נחקרו ביחוד בגרמניה, באנגליה ובצרפת, ולפי השמות, שנתנו לשכבותיהן בארצות ההן, נקראות השכבות גם בשאר הארצות) הן עשירות בכלל בכל מיני אבני-סיד, בשכבות חול ירוק, בחמר (חרסית או טיט), בטינסיד או רקבובית, בקרטון (שמשמש גם לכתובה) ולפעמים גם באבני-חול. יש שנמצא בהן גם הצור ויש שגם אבני-הפחם מתגלות בהן בשכבה עבה למדי (לא רחוק מן העיר אַזְנוֹבר בגרמניה). גם המרי-גפרית נמצאות לפעמים בשכבות אלו. באֶלְפִּים המזרחיים נמצא בקרטון גם צִפְתִּית-החרסית. בקרבת האַנוֹבר מצויים בקרטון גם שכבות של אבן-ברזל, שמוציאים מהן את הברזל. אבל הגיאולוגים מצאו, שכל שכבה זו שייכת לתקופת-היורה ורק על-ידי זעזועים של קרום-האדמה. נסתבכה השכבה הברזלית וחדרה אל בין שכבות-הקרטון. גם אבני-זרחנית נמצאות לפעמים בשכבות-הקרטון. מן המתכות נמצאות באירופה בקרטון: גידים של עופרת-גפרית ושל אבן-גפרית כוֹסְטַפְּאֵלִיה, גידים של חמר (כופר) על גבול הוֹלָאנד, וגידים סמֶרְנִיָּאִיִּית (גם כן בוֹיסְטַפְּאֵלִיה).

לפי זה, אם באמת כבר נחקרו כל השכבות מן היצירות הקרטוניות שבארצנו ואם בכלל הוגבלו על נכון היצירות האלו והתקופות השונות למיניהן, יכולות להמצא בארץ-ישראל מן המתכות לכל היותר העופרת והבדיל. ואמנם, הם נזכרים קצת בכתבי-הקודש, 5 — 6 פעמים הבדיל, 7 — 8 פעמים העופרת. לעומת זה כבר

נזכרים במשנה גם האֶכָר (שאפשר היא היא העופרת) והבעץ. את שאר המתכות ימצאו אם יגלו שכבות של יורה ושל פחמה (קארבון). לפי ידיעות של תיירים אחדים נמצאים בעבר הירדן מזרח סמיני מזרח שונות: נגבה מזרח לים-המלח שבקרבתה נמצא מקום בשם פונן, — מצויים לפי דבריהם, עופרת-נחשת, קוזר — הוא הניקל — ועופרת-כספית. באמת, כל השקומות הללו רחוקים הם מים-המלח. אף-על-פי שהם נגבה-מזרח או דרומה לו, אבל כבר הם בחבל הסיני, — והסיני הוא באמת כולו מן התקופות היותר עתיקות ועשיר הוא בכל המתכות והמחצבים, והממשלה המצרית תצבת בו ומוציאה מתוכו גם שמן-למאור, ועוד.

עוד עומדת ארצנו ומצפה לבנים, שיחדרו אל. מעיה' ויחפשו בכל חרדי, "בטנה": אפשר שימצאו עוד בקרבה מכמנים, שלא שערם החוקרים הזרים, שמסתפקים בבקור של ימים אחדים ומטהרים להוציא משפט. אפשר שמלבד הנקודות הבודדות של היורה ושל התקופות היותר עתיקות תמצאנה עוד נקודות הרבה כאלו תבניות תחת שכבות שרשוניות עליונות, ואז אפשר שיתקיימו דברי חזינו: "תחת הנחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים — נחושת ותחת האבנים — ברזל". (ישעיה, ס', יז).

אבל בין כה וכה אנו עומדים ותוהים: היכן הם הנחושת והברזל, שזכרו בהבטחתו של משה? — במלים: "ארץ אשר אבניה ברזל" אפשר באמת להבין את אבני-הבולת (שהרי השם "ברזל" הוא מן השרש "בול"), מפני שכל אבני-הבולת המרובות מאד בארצנו מראיתן כברזל ודומים הם שני הגופים בצבעם ובקבדם; ואף כמותו של של הברזל שבאבני-הבולת, שמנעת לפעמים עד 20%¹⁰, יכולה להמעות כל אדם בלתי-מומחה עד כדי לחשוב. שלפניו לא אבן-צוקה, אלא אבן-ברזל. אבל הנחושת? המלים, "ומהרריה תחציב נחושת" הלא כבר הן מראות על אופן-העבודה ועל מקום-המציאות! וכי פוונה התורה במלים אלו על הנחושת שבסביבות-תפל? — אבל הלא משה מתואר שם כעומד אז בארץ-מואב ומול יריחו ומדבר בשבחה של הארץ שמעבר לירדן מערבה! מאמינים אנו בדברי אבותינו: כלום יצויר הדבר, שיכתבו בספרי-קדשם דבר, שכל החי בארץ יכול היה להכחישם? — ולפיכך בשוחים אנו, שהגיאותים מאחינו, מלידי-ארצנו, שיקומו לנו בעתיד בכתב-המדרש העליונים שלנו, עוד יגלו לנו שפונות ומבטן-הארמה יעלו לנו את ההוכחות לאמתות-דבריה של ספרותנו העתיקה.

בארצות הסמוכות לארצנו היו בוודאי המתכות מצויות לרוב ויושבי הארצות ההן היו חוצבים בהרים או חופרים בנככי-הארמה והיו מוציאים את הכריות ומעבדים אותן בעצמם או מוכרים לשכניהם בצורת אבני-מתכתאו עפרות-מתכות, ואלה הקונים — שביניהם היו גם אבותינו — כבר היו מעבדים בארצותיהם את הכריות הקניות והיו מוציאים מהן את המתכות. ובאמת אין זכר — מלבד בפסוק "ומהרריה תחציב נחושת" — למכרות של מתכת בארצנו; רק פעם אחד נזכר "מכרה-המלח". צפניה כועס על עמון ובני-מואב, המחרפים ומגדפים את עמו ומסיגים את גבולו של זה ומנבא: "מואב כסדום

תהיה ובני-עמון כעמורה — ממשיך-חרול ומכרה-מ' ל' ח' וגו' (צפניה, ב', ט'). כי מכות-מלח היו בימיו ב-סדום ו-ע-מורה או ב-ע-מק ים = המ' ל' ח'. לעונות זה נמצאנם בספרותנו העתיקה מקומות הרבה, שמראים על הכנת המתכות מן הכריות. "כור-הברזל" נזכר הרבה פעמים, ה"מצרף לכסף" וה"כור לזהב" נזכרים פעמים אחדות. ומהרבה בטוים אנו למדים, שהיתה להם לקדמונינו ידיעה רחבה מאד בזקוק-המתכות. הזהב היה בא אליהם "צרף" ורק לעתים רחוקות בצורת כריות. מ'ניו היו מרובים מאד, כי היה ידוע לאבותינו בשמות הרבה: זהב טהור, זהב טוב, זהב סגור, זהב מופז (מאופז?), זהב שחוט, זהב-אופיר, זהב-פרים, זהב-שבא, פז, בצר, קרוץ, ועוד. ובכור היו משתמשים רק כשצריכים היו להתיך את הזהב ולתת לו צורה רצויה בעזרת-האבנים. לעומת זה ידועים היו צורפי-הכסף. "כסף צרוף בעליל לארץ" — ה"עליל" לצורפים היה באדמה, ושירי כורים כאלה נמצאו עוד בימינו ב-ע-ר-ב-ת = הירדן. על אופן-העבודה של צורפי-הכסף מראה יחזקאל פעמים אחדות: "קבוצת כסף ונחושת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור, לפחת עליו אש, להנתיך" וגו'; ובמקום אחר הוא אומר: "כולם נחושת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור; סיגים-כסף היו!" — וישעיה מוזכר אף הוא את אופן צרוף-הכסף: "ואשיבה ידי עליך ואצרוף כפר (בדואי היה כתוב כפר) סיגך ואסירה כל בדיליך" — כל התערבות, הסיגים, שהם מצויים מטבעם במתכות היקרות או שמוסיפים אותם בכונה כדי להקל את ההתקן, הם ה"בדילים"; נחושת ובדיל וברזל ועופרת. שמלאכה או תעשיה זו — צרוף-הכסף והתוכו — היתה מצויה הרבה אצל אבותינו הקדמונים, מוכיחים הבטויים המרובים: "צרפתנו כצרוף כסף", "הגו סיגים מכסף", "כסף היה לסיגים", "ואסירה כל בדיליך", "נחר מפוח מאש, חם עופרת", וכיוצא באלו.

זכר להתקן ולצרוף נמצא בכל הספרים — בתורה ובנביאים ובכתובים; אבל דברים יותר ברורים על המכירות, ה"מיטאלורגיה" של אותו זמן, נמצאים רק פעם אחת. איוב מספר רק "שמץ דבר" מנפלאות-היצירה ומסתר העולם הגדול, וב"שמץ" זה הוא נותן גם את ידיעותיו על המכירות: "כי יש לכסף מוצא, ומקום לזהב יווקו; ביזל מעפר יוקח, ואבן יצוק נחושה" (איוב, כ"ח, א' — ב'). ובאופנים שונים היו מוצאים ומוציאים אז את המתכות הללו: או על-ידי "אבן-ההכמים", הוא "אבן אופל וצלמות", שהוא מגלה עמוקות גם בחושך ו"חוקר לכל תכלית", כלומר, לכל המעמקים היותר רחוקים (דרך אנכ: באבן זו היו מגלים אז גם מים, כמו שעושים גם עכשיו בעזרת השבט או מטה-הקסמים: האבן "פִּיץ נחל מעם גר", כלומר, מתחת ערמת-אבנים, שהיו "נשכים מני רגל" אדם). הם היו מחפשים את המתכות בשדות הלהב המפורחת והמפוררת, שדות, שהן פוריות מאד, כשדות שמתחת להגלי הוויזיביוס ושאר הוולקאנים: "ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש — מקום ספיר אבניה ועפרות-זהב לו". (שם, שם, ג' — ו'). היו מחפשים את המתכות בין אבני-החלמיש (כי הזהב בא באמת לפעמים ביהר עם הצורה), ברכתי-ההרים, בקירות-

היאורים הגבוהים, באפיקי-נהרות ובחול שבקרקעיתם; ומכל המקומות הללו היו מוציאים "תעלומה אור" (שם, שם, ז' – י'א).

רבות המתכות בארץ-ישראל בתקופת-המלכים מכריח אותנו להחליט. שמוצאם היה מארצות קרובות לארצנו – מארצות יותר קרובות משהיו אופיר, שבא תרשיש, חוילה, ועוד. המתכות באו בוודאי מארם, מעמון, אדום, מואב, חתים, ומכל שאר הארצות. שנשכח עתה שמם, אבל לפנינו היו עומדות בקשר מסחרי עם בני ארץ-ישראל או עם שכניהם הקרובים – הנענים. הצורים והצידונים, ועוד. דוד לקח שלל ומס מן הארצות הקרובות מאד לארצנו – אדום, עמון, מואב, ארם, פלשתים, ועוד, לפי דבריו של בעל דברי-הימים, שאמנם חשוד הוא על הגזמה: "זהב ככרים מאה אלף; וכסף אלף אלפים ככרים, ולנחושת ולברזל אין משקל. כי לרוב היו" (דברי-הימים א', כ"ב, י"ד). מלבד זה הכנים דוד "שלוש אלפים ככרי-זהב מזהב-אופיר ושבעת אלפים ככר זהב מזוקק, לטוח קירות הבתים" (שם, כ"ט, ד'). ואולם אף בעל ספר מלכים מעיד, שבימי שלמה היה "הכסף בירושלים כאבנים", "ואין כסף ולא נחשב בימי שלמה למאומה, כי אני תרשיש למלך בים עם אני-חורם. אחת לשלש שנים תבוא אני-תרשיש נושאת זהב וכסף"; וגם כל מלכי-הארץ "מביאים איש מנחתו כל-כסף וכל-זהב" (מלכים א', י', כ"א – כ"ב, כ"ה וכו'). ואף בימי שאר מלכי ישראל ויהודה היה המתכות הקרות מצויות מאד בארץ, ואף אלו היו בעוכרינו. פי גם הם שמשו תואנה למלכי שאר הארצות להתנפל עלינו ולכבוש את ארצנו.

לפי כל האמור אפשר לשער, שמוצא המתכות היה באמת מארצות שבדרום ארץ-ישראל ושבצפונה, ודבר זה מתאים גם למבנה הגיאולוגי של ארצנו. שהוא מקובל עכשיו אצל החוקרים: משתי קצותיה היצירות הגיאולוגיות עתיקות ונושאות גם מתכות; ובחלק התיכוני ארצנו היא קרשנית ועניה במתכות. או במלים אחרות: ארץ ישראל הקטנה אין בה, לפי החקירות השמחיות, שנעשו על-ידי החוקרים מבני-העמים. לא מתכות יקרות ולא מתכות זולות, אף אם מעבר לירדן מזרחה יש שיווי בתי רחיצת-הזהב ובערבת-הירדן יש שיווי כורי-ברזל, והעריבים מראים על הרים אחרים בהרי-יהודה, שבהם יש נחושת, לפי דבריהם. ואולם בארץ-ישראל הגדולה, עד ארם-נהרים ועד גבול מצרים וים-סוף ועד עמק מדבר ערב וסוריה, יש כל המתכות היקיות והזולות כאחת והתעשייה היהודית תוכל בימים הבאים להשתמש בהן לצרכיה¹. אבל כל המתכות כולן באות ממעמקי-ארץ, מ"בני (נבכי) נהרות", משרשי-הרים. ממקומות אופל וצלמות; ואל מקומות כאלו עוד לא חדרה ידם של חוקרי ארץ-ישראל. יבואו ימים ואנו נחשוף טמוני ארצנו, ואפשר שנגלה בה דברים, שלא שערום אחרים.

(סוף, יבוא).

1) עיין המאמר. החיים הכלכליים בימי בית שני לד"ר י. קלוזנר (להלן, עמ' 56 ואילך, המערכת).

„וְהוּא רַחוּם...“

(רשימה).

מאת

ק. ל. סילמאן.

דירתו של ר' ווילווילי בשפלת מאה שערים — שני חדרים נקיים. כאן הוא יושב לבוש לחצאין כמעט כל היום כפוף על הגמרא ופניו אל מול הקיר. אוסן-למודו — מיוחד במינו: הוא לומד בשתיקה. כמעט בשעמום. הגמרא הדגולה, מסכת חולין, פתוחה לפניו, מבהקת בלובן-הנייר, במרחב-השולים, באותיות-ספיר. היא פתוחה על-פי רוב באמצע, גל-דפים מזה וגל-דפים מזה, ור' ווילווילי הצנום והמצומק, בעל הפנים הדקים והכחושים, השחורים-הצהובים, יושב כפוף-ראש, כנחבא בין הדפים.

משוטטות עיניו הגדולות במרחב, במרחב הספרי, מציצות מלמעלה למטה ומלמטה למעלה, מופנות לפעמים מצד שמאל לימין, מתעכבות על נקודה ואינן זזות אלא אחר נהימה דקה המוצאת מן הפה השותק, הידים ממשמשות בכה ובכה, המוח עובד לאטו והנוף אינו נע מתוך התרגשות, כאילו הוא מוכן לכל גילוי העתיד לבוא בסוגיה. אותה נהימה, דרך זמר, כאלו עוברת מעולם לעולם, יוצאת מפה פשוט וחטרי של העולם הזה וחודרת אל תוך עולם אחר, רוחני, עיוני, ושם מצליצלת הִדָּה הזר, כאילו נכנסה לרשות שאינה שלה; אלא שמיד באה השתיקה הרחבה, העיונית, הבולעת את ר' ווילווילי כולו, והד-הנהימה אובד, מתמוגז ונעלם בשתיקה הממושכת.

יש אשר יקום ר' ווילווילי מעל כסאו ושלחנו הישנים, יגש אל ארון-ספריו ויפתח את דלתו בדממה, ומבפנים תענה לו הדממה, היא הדממה הכבדה, המטירה בספרים המועמדים הכבדים.

כל אוהן הגמרות, שמדת-גובה אחת להן והן עומדות צפופות בשתי השורות העליונות, וכל אותם ספרי-הפוסקים העבים, המסודרים למטה, כולם עומדים בדממה ומציצים ישר לתוך עיניו של ר' ווילווילי: כבר אמרנו כל מה שהיה לנו לומר.

יושם זה בא עם כל פתיחת-ארון. מִקְסָה אפור מכסה את זוגיות-הארון בפנים. צבע כהה לעור-הכריכה של כל הספרים, זכוכית אחת שבורה סתומה בחתיכות-חתיכות של נייר, — הכל מצטרף לרושם-הדממה ולמבט האפל, שנותן הארון בהפתחו בר' ווילווילי בשעה שהלה מבקש פתרון עתיק לשאלות-מוחו החדשות.

יש ארון-קודש בבית-כנסת בעיירה, שאינו מצופה מחוץ בשיש של זהב ואריות אינם עומדים על גבו, ואף-על-פי שהוא נפתח כמעט בכל יום — דממת-קודש מלפפת את כל המסתכל בו פנימה, והיא סודית, קדמונית.

ר' ווילווילי קשור אל מקומו. עשר שנים הוא יושב על כסא זה לפני שלחן וקיר

זה ולומד. הוא בא אל הישיבה לתת את שעורו רק פעם או פעמים בשבוע. אף שם הוא ממעיט לדבר. הוא רק מטעים לפעמים הלכה אחת, משפט אחד, כלומר אחד, בליות תנועת-יד, — ומיד עומדים המזכירים שבתלמידים על הכוונה, והם לעצמם מוסיפים ומפרשים, מרחיבים ומעמיקים.

ואולם את עיקר חרושיו מקבלים תלמידיו בביתו. אלה התלמידים הוותיקים, שהם יושבים בקרבתו ומסתכלים בפניו ובולעים את אויר-שתיקתו ואת מלותיו הבודדות, שנפלטות, כאילו על-כרחו, מתוך אי-רצון לבוא בשיחה גם עם תלמידיו. למה להאריך? מה הרעש?

כספריו כן ר' ווילווילי, דוממים ויודעים הכל, ונמצאים תמיד יחד, במקום אחד. אין נחיצות אף בתפלה בצבור. בפנת הבית, על-יד ארון הספרים, הוא עומד מעטף בשליתו ותפליו ומתפלל בכוונה, מן הלב. שפתיו דובבות חיש, וכמעט אין קולו נשמע.

רק תפלה אחת בשבוע — תפלת ערבית של מוצאי-שבת — מנהגו הפרטי של ר' ווילווילי הוא להתפלל אותה דוקא לפני הכותל המערבי. בספרים, בקונטרסים קדושים, אין העלאה מיוחדת לתפלה זו; אבל ר' ווילווילי נקט תפלה זו כתפלת-חיים לכל ימות-השבוע. ואין דבר מעכב בעד ר' ווילווילי מלכת אל ה"כותל" בשבת עם דמדומים. לא שטפי-גשם, לא קור חודר עצמות, לא חולשת הגוף, אף לא ישיבת-אורחים בבית. מיד, בנמזות השמש של שבת לערב, חוגר ר' ווילווילי את מטפחתו האדומה על בטנו, יוצא מביתו ב"מאה שערים" והולך את מהלכו הרב עד הכותל המערבי.

על-פי רוב עומד הכותל באותה שעה שומם. אין בן-אדם מצוי על המרפסת שלפניו. האבנים הכבדות שקועות בתרדמת-האפלים וכאילו הן מכונסות לתוך עצמן ודבר אין להן עם הפלא הגדול, שעליו ישתוממו כל באי-ה"כותל"; ורק מתוך אלמות הן כספרות סוד קדמוני, מהיר, הפורש על עצמו רקמת הלום עתיק-יומין. ולר' ווילווילי אבן קבועה ב"כותל", שעל-ידה הוא מתפלל תמיד ואינו מחליפה באחרת. שחורה וסדוקה היא דאבן ושקערונית גדולה בה עד כדי הכנסת ראשו של ר' ווילווילי. — וכשמתקרב ר' ווילווילי בדרכו אל ה"כותל", — מיד נעשות פסיעותיו יותר מהירות וחטופות. שקערונית-האבן כאילו קוראת לו בדממה מרחוק. והוא ממרר ומטיל עצמו אל תוך אותה אבן ומוסר לה את נשמתו. רגעים רבים עומד הוא דומם, ראשו שקוע בתוך האבן הגדולה ופיו מודבק אליה, כהצמר אוהב אל שפתי אוהבתה, וקירות-לבו הומים, הומים בלי הגה. אחר — מתחילות אנהותיו וגניחותיו, שמשתפכות זו אחר זו מתוך לבו אל תוך לב-האבן, באין שומע. . .

כך דרכו. וזהו החביקה והנשיקה היחידת, שר' ווילווילי יודע זה כמה. עוברים רגעים, ולאט לאט מתכנסים יהודים בודדים, שחושבים לזכות מיוחדת להם להתפלל עם ר' ווילווילי במנין תפלת-ערבית זו. ועם צאת הכוכבים עוקר עצמו ה' ווילווילי מתוך חיק-האבן, אחד מן המתכנסים נגש בדחילו ואומר: "מנין יש, ור' ווילווילי, בלי להעיק עין מסביב, מתחיל בקול נגינה עורגת, לבבית:

— והוא רחום יכפ — א — א — א — ר עון . . .

ורייזלי, אשתו של ר' ווילווילי, צעירה, בריאה, ועינים דולקות לה. פניה עגולים, נחמדים. שער הראש הצעיר נתן אל תחת התערי, ומטפחת דקה יקרקת

מחדקת הישב את הפאה הנכרית שעל ראשה ומגלה ככל האפשר את המצה הבריא, הבולט, המעוגל; וקצות המטפחת קשורים לאחור. היא שומרת על נקי־החדרים, משגחת על בעלה, מטפלת בו בכבוד, מקשבת לדברי תלמיד־החכמים הצעירים, העוסרים אותו ומשבחים את גדולתו בהתרחק מעליו לקצה־הבית; אלא שהיא אינה רואה את פני־בעלה כמעט כלל. זה עשר שנים שהיא מביטה אליו מצד ערסו, בשבתו על כסאו למול הגמרא ולמול הקיר.

ר' ווילוילי נוהג בה מנהג פרישות זה כמה. בנים אין לה. את האוכל היא מגשת לפניו ועיניה דולקות שלא כ־גיל. אבל הוא עיניו נתונות בגמרא, ושעת־כושר לבוא עמו בשיחה אין לה.

יודעת ריזילי את אהבתו של בעלה אל ה"כותל המערבי". היא מכרת באבן המיוחדת לו והיא יודעת, שבעלה כ־בבק את האבן ומנשקה. וכשהיא עומדת בקרבתי ועיניה דולקות, היא חשה בקורו את קור־האבן, שהוא מביא עמו מתפלת מוצא־שבת.

יש שמתכננים בחורים אחדים אל הבית, והם מתהלכים צפופים בחדר הקטן ומתלהבים בלמודם: סוגיה חמורה לפניהם. ריזילי כבר היא מכרת בנעימות השונות של הפרכות והישובים. ומכרת היא בפניו את האברך היותר מצוין בישיבה, את יונה, אף אם לא דברה אליו דבר מעולם. ריזילי מתהלכת בין הבחורים ועיניה הדולקות מושפלות. היא יודעת, שהכל מתלהבים מרמזי פי בעלה. — ונוח לה, וטוב לה.

ואולם יש שבשעות כאלה תלבש ריזילי עצבת. וכיון שיש אנשים סביב־בעלה, הרי היא יכולה להשתמש. ואז חובשת היא במטפחת את ראשה ומחישת צעדיה בכל המהלך הרב עד הכותל המערבי.

היא עוברת את כל הפשה של מאה שערים, מגעת אל הרחבה ההומה שלפני שער־יפו, נחפזת על־פני חנויות־הירקות, על פני חנות־ממכר־הדגים, על פני חנויות ממכר־הבד, נכנסת אל תחת הקורות המאחילות ומאפילות כמו אל תחת הינומא, הוזרת ומתפלת בכל נפתולי־המבואות, יורדת במדרגות החלקלקות, נכשלת ונתקלת והולכת כקופצת, והנה היא — על יד ה"כותל".

ומיד היא מתנפלת על אותה האבן. של בעלה; מסתכלת בה תחלה בעיניה הדולקות והמסננות, אחר היא מסלקת אותה בידה, נדחקת אליה כנופה הגמיש ונוגעת בה בפתי־פה. באותה שעה היא מרגשת, כאילו נגעה בפי בעלה, כאילו באה במגע עם כחו של בעלה, עם שיוור רוחו ונשמתו אשר במקום הזה הלב הבריא, הרענן והכואב, משתפך אז בתפלה לאל־עליון. לאל אשר ענה לשרה, רבקה, רחל וחנה, והוא מבקש חן וחסד, הריון לברכה, זרע כשר, והעינים הדולקות דומעות דמעות רותחות; והן שופעות אל תוך גומות האבן הקרה.

יונה הוא מן האברכים היותר מצוינים בישיבה, כי על כן הוא אורח תמיד אצל ר' ווילוילי. אין הוא מן החריפים, אלא מן הבקאים. די לר' ווילוילי להפליט מפיו מימרא אחת — וינה "זורק גמרות" שונות ומראה בקיאות גם בפוסקים. ר' ווילוילי מחייך לו לפעמים בהחזיקו בידו את מטפחתו האדומה. ויונה מחזיק בידו את מטפחתו הלבנה ומראה באותה שעה פנים של קצת פזור־נפש, כאילו חס לו ליהנות מחיוכו של ר' ווילוילי, ואולם יש אשר ר' ווילוילי מוכיח גלוי את הנאתו וידו המחזקת

במטפחת האדומה שומה על ראשו של יונה. כאומר: אתה כל הנאת-עולמי. באותה שעה מזהירים גם פניו של יונה, פניו הטובים, הבהירים, הגלויים, שזקן קמץ ורך כמשי סובב אותם. אז מתלקחות עיניו השחורות של יונה מתוך הכרת-החשיבות והן משוטטות ברוחב החדר ונופלות גם על פניה שלה, של רייזלי, שתמיד היא עומדת או יושבת מאחורי ערפו של ר' ווילווילי ושיש לה תמיד עבודה בחדר זה לתקן ולסדר, ועיניה תמיד דולקות, כאילו בעל-כרחיה, ופאתה הנכרית מהודקת הדק הישב מעל לפניה המלאים, הבראים והבהירים.

ובינן שיונה יושב תמיד כמעט מול ר' ווילווילי, הרי שעניו נחות על-פי רוב בחלל-החדר. וכשהיא, רייזלי, מגשת אוכל לר' ווילווילי, הרי היא נמצאת סמוכה לבעלה וליונה. עיניה דולקות מעל לראשו של בעלה היושב בכפיפה. וחלילה לה להפנות מבט כל שהוא כלפי יונה. דבר זה נעשה רק ממרחק, פשהיא עובדת בקצה-החדר, מאחורי ערפו של בעלה, היושב ערום למחצה, בתחתוניו הלבנים, ומפיו מתמלמות נהימות-נהימות כשהוא מנענע תנועות קלושות במטפחתו האדומה, ויונה יושב כנגדו, משיב ומחייב הלבנה, מנענע תנועות רחבות בידו המחזקת מטפחת לבנה, ועיניו מתלקחות בלהבת-עונג, ומשוטטות במרחבי חלל-החדר, ונופלות על פניה העגולים והצחים, שלא בכוונה, ועל עיניה הננעצות פתאום בפנים העגולים והגלויים כנגדה... ודלקה בדלקה נפגשו.

ואז מכסה לפעמים אדמומית שלא מדעת את פני האשה הצעירה, מבטי-עיניה משתפלים, מוחה הולם שלא כדרכו, ולבה רוחש כבוד והערצה לבעלה ולתלמיד ותיק זה, היושב ממולו ופניו מאירים כל-כך בתורה, ולבושו נקי, ועיניו הטובות כה מושכות—שלא מדעת שניהם.

היה שביעי של פסח, שחל בשבת, יום אחד אחר סיום הש"ס על-ידי ר' ווילווילי ותלמידיו. בבית רבו האורחים-התלמידים, ורייזלי היתה לבושה שמלה חדשה, מבהקת, ופניה הטובים האירו ביו של יום-טוב. היא התהלכה חפשיה בין האורחים והגישה לשלחן מטעמים ויין, אף נועם-אמרים חלקה לכמה מן האורחים ובפרט ליונה ה"אורח הקבוע", שהרבה לשתות מן היין לכבוד יום-טוב ולכבוד-הסיום, לחיי ר' ווילווילי ולחיי המסובים, והיה מבוחד מאד בדעתו.

אף ר' ווילווילי היה לבוש מכנסים עליונים, שחורים, ושתה רוב הפוס, ושלא כרגיל הרבה "לדבר בתורה", בענין מצוות שהזמן גרם, ונעץ הלבבות-פסח בהלכות סוכה ואתרוג, עד שבא לדרוש גזירה שוה: נאמר כאן "ו ש מ ח ת בחגך" ונאמר שם "ויין י ש מ ח", והפיק מוסי-השפל ודרך-ארץ, וקולו נשמע, שלא כרגיל, בכל חלל החדר, שאור יום-טוב בו, וכל האורחים היו קצת כמבושמים ועם זה היו תמהים לר' ווילווילי, שמדבר חליפות עם זה ועם זה, ועצור בקלים לא יוכל.

אלא שפתאום נשתתק. הורגשה שקיעת-החמה—בירושלים שוקעת החמה פתאום—ושעת דמדומים אפלים צנחה לתוך החדר. שבה ונחה על ר' ווילווילי ורוחו התמידית, עצבות אלקת אפפתהו, והוא מהר לחגור את מטפחתו האדומה ויצא מן הבית בפנים, שרשמי הכרכומים לא נמחו עוד מאליהם, כדי ללכת אל ה"כותל".

יצא אחריו כל האורחים ויונה בתוכם-כשהוא קצת כושל ברך וכובעו שמוט במקצת הצדה, ורייזלי מכיה את פולם עד הפתח ופוסעת שנים שלשה צעדים מתוין

לפתח ובפניה המאירים היא מברכת את האורחים לזכות לשנה הבאה.

הרחיק יונה ללכת — וחזר.

משום מה חזר? — אפשר לא הרגיש בטחון ברגליו בכל הדרך. אפשר צללו באזניו דברי-הברכה של אשת ראש-הישיבה ומשכוהו לאחוריו, או אולי משום ששכח את מטפחתו הלבנה על השלחן.

הוא חזר ונכנס הביתה בשעה שדמדומי בין-ערבים כבדים שררו בו. בחדרו של ר' וילווילי עמדה באותה שעה רייזלי על-יד הגמרא הסגורה. אף היא היתה נרגשת במקצת. רוחה המה ועיניה, אחוזות רשת-דמעה, נוצצו בחשיכה. ידה האחת היתה שמוטה על הגמרא ובידה השנייה החזיקה במטפחת של יונה, שמצאה על השלחן.

הוא נגש אל השלחן ואחז במטפחתו בקצה השני והרגיש, שרייזלי, כמתכוונת למסור לו את המטפחת, מחזקת בה בקצה.

וכך עמדו זה מול זה על-יד הגמרא הגדולה, שניהם אחוזים במטפחת. ויונה מרגיש את קרבת רייזלי אליו.

נדמה לו, שהיא דומה לו ממש בגבהה ושהיא נלהבת ועיניה יוקדות יותר מן הרגיל. ושבבי-אש מתמלטים ונופלים לתוך לבבו, וחום של גוף גמיש מלפף את פניו ומכהו בתמהון. עיניו תועות ולבו תועה, וראשו כאילו מתכופף לאש-לאש לעומת המצח העגול, הבולט. המהודק בפאה הנכרית. ונקרב אליו . . . רגע נמשך הדמיון — והיה כלא היה.

ובאותה שעה נשק ר' וילווילי נשיקה חמה, מקירות-הלב, את השקערורית השחורה וזקרה שבאבן ה"כותל", ועקר עצמו בכח ממקומו ופתח בנגון עורג ולבבי:
— והוא רחום יכפ-א-א-א-א-א-ר עין . . .

תַּחֲתֵּי הַכְּלִפָּלָיִים בְּיִשְׂרָאֵל בִּימֵי בֵּית שְׁנִי.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

א.

יוסף בן מתתיהו אומר בספרו „נגד אפיון“ (א', י"ב) : „אנו (היהודים) אין אנו יושבים במדינת־הים ואין אנו נוטים לא למסחר ולא למשא־ומתן עם עמים אחרים. ערינו רחוקות מן הים, ומאחר שיש לנו אדמה טובה, אנו עובדים אותה.“ בדברים אלה יש הפרזה לצרכי סניגוריה : במה שהיהודים אינם יושבים לחוף־יָם ואינם עוסקים במסחר רוצה יוסף לבאר את הדבר, שקדמוני־היונים לא ידעו את עמו, אף־על־פי שהוא עם־קדומים, שהרי היונים הקדמונים היו מכירים אך את העמים, שיש להם גְּמִלִים והם עוסקים בסחר־הָיִם. ואולם יש בזה גם הרבה מן האמת. מימי גלות־בבל עד ימי יונתן ושמונאים היו היהודים כמעט אך עובדי־אדמה בלבד : ערי־החוף, ערי־המסחר, היו בידי נכרים : בידי הצורים בצפון ובידי היוונים בדרום. ואולם אף מימי־החשמונאים ואילך היו היהודים, קודם כל, עובדי־אדמה, ואך במדרגה שניה — סוחרים ויודי־הים באניות. ונפלא הדבר : הגליל, שהוא כל כך קרוב לפיניקיה התגרנית, היה מצוין בעבודת־האדמה ובנטיעות (רוב שמן מרוב זיתים) שלו. יוסף בן מתתיהו (מלחמות, ג', ג', ב') אומר על הגליל : „הוא מעובד כולו ומראהו כגן גדול על פני כולו“.

אכן, אדמה טובה היתה ליהודים! — ישי, אמנם, הפרזה מרובה מתוך פטרו־ושינות יתרה בתחלטה, שארץ־ישראל היא „ארץ זבת חלב ודבש“, בנעת־אפיון אכל היהודי לחם; ולא לחנם נולדה בתוכו האגדה, שהאדמה מקוללת בחמאו של אדם הראשון. אדמת־טרישים, סלעים ואבנים וחולות, היו בה תמיד לרוב, אף אם לא בכְּמִינוּ ; ימי העזובה הרבה בארץ והריסות בנינים לאלפים, שאבניהם מנופצות ונופצות על פני כל השדות. והחלוקה הבלתי־שווה של הגשמים במשך חדשי־החורף (ימות־הגשמים) והקיץ (ימות־ההמה) אף היא מכבדת על האכזר והנוטע, ואולם היהודי ידע להשביח את אדמתו, לזבלה ול־מִיִּיבה“. הוא ידע לסקלה מאבנים, לקוצה מקוצים ולסִיִּיגה בסייג של קנים דוקרנים, לבנות מדרגות (מַרְאָסוֹת) על ההרים, לסמך אותן באבנים ולשפוך עליהן עפר כדי שלא ישטוף המטר הסחף של ארץ ישראל בימות־הגשמים את השכבה הדקה של אדמת־הסלעים; ובכלל ידע לגזול מן המרשים את החלקה היותר קטנה

שאפשר לזרוע אותה, ולא היה מניח בורה שום אדמת-זרע. לא היה חרוץ כאכר העברי בימי בית שני. עבודת-האדמה היתה לו מין פולחן (פולח' — פולחן). על בית-הבעל — אדמה מושקת על-ידי המבע, שם, שנשתמר בו עוד ה"בעל" השקני הקדום, אדון-הארץ¹, היה מוסף את "בית-השלחין" — אדמה, שהיה משקה בידיו, על-ידי בורות, בריכות וסילונות. מצוינת ביהודה היתה אדמת-יריחו (מדישנה של יריחו, ספרי, במדבר, סי' פ"א). זו "עיר-התמרים", שזיתת-מחוללת בימי-קדם בפיותיהם של סופרי-ישראל וסופרי-העמים. חטה מצוינת היתה במכמשים ובזנוחה שביהודה וגם בעפריים, שמפני גודל השבלים שלה היה מרובה הקש בתוכה לאחר דישת, ועל-כן נעשה למשל: "תכן אחת מכנים לעפיים" (מנחות, פ"ה ע"א). אבל מצוינת היתה גם החטה, שבאה מן הגליל: מבקעת עין-סוכר ומבקעת-ארבאל, מבורזין וכפר-נחום או כפר-תנחום². אף שעורה, כוסמת שכולת-שועל, שפון ודוחן היו מרובים בארץ-ישראל, ואת השעורה — לחם-העניים — היתה ארץ-ישראל אף מוציאה לחוץ-לארץ. ומן החיץ בא ונתאזרה בארץ-ישראל האורז. — האכר ביהודה היה מוצא בשנה רגילה ובשדה רגילה חמשה שערים; אבל בשנים אסומות ובשדות פוריות היה מוצא גם מאה שערים. בגליל היה מוצא יותר מביהודה. את התכומות היה האכר אוצר באוצרות, שבשדה ושבער. מהם היה נוטל לצרכי-ביתו ומהם היה מוכר. ואף הממשלה היו לה אוצרות כאלה (אוצר של מלכים), כדי שלא יאול הלחם מן העיר. וארץ-ישראל היתה כל-כך עשירה בלחם, עד שלא רק היה מספיק לצרכי-יושביה, אלא אף היה נמכר לחוץ. אך בשנות-בצורת היה מובא לארץ-ישראל לחם מצרים, כמו שאירע בשנות-הבצורת בימי הורדוס (קדמוניות ט"ו, ט"ב). בשנים כתקונן היתה יהודה משבעת לחם ארצות שונות, קרובות ורחוקות. ואף ירקות ו"זרעוני-גינה" היו בארץ-ישראל לרוב, כרוב וסלק, קשואים ודלעת, בצל ושום, צנון ולפת, חזרת וחסה, עדשים, פול וקטניות היו מצוים בה מאז; ועליהם נוספו הירקות והזרעים שבאו ממרחק, כמו שמעידים עליהם שמותיהם הזרים: המלפפון, הקנרס, הירבוז, התורמוס, האספרגוס, הפול המצרי, הדלעת המצרית, הדלעת היונית, ועוד, ועוד. כל אלה היו נמכרים בפנים הארץ והיו המאכל החביב של ההמונים, שלא היו להושים אחר בשר מתוך עניות ומתוך תנאי האקלים החם ולא היו אוכלים אותו אלא בשבת ויום-טוב

1 עיין מה שכתב על זה S. Krauss, Talmudische Archäologie, I, 164.
 2 כך צריך להיות, לדעתי, במקום, כפר אחים, שבא ביחד עם, כרזים" במנחות, פ"ה ע"א. וכך צריך להיות גם בתוספתא, מנחות, ט"ב, במקום, ברחיים וכפר אחוס' — כרזים וכפר-נחום (עיין: Graetz, Gesch. d. Juden, III, 5, 290 Anw. וההרגום העברי של פרידווש, חלק י"א, עמ' XVI). והיה, Kape'naum, שנזכר במתיא, י"א, כ"א—כ"ג, על-יד-בורזין, עכשיו—תל-חום—על-יד-הכנרת, בגליל התחתון, שהוא מפורסם בביה-הכנסת העתיק, שנמצא בו כמו ב"כרזי" (עיין תאורו ב"עולם מתחת" לד"ר י. קלוזנר, עמ' 198—200).

ובמשתאות של קודש ושל חול.

והפירות היו מרובים ומעולים בארץ-ישראל. שדה-האילן (או "שדה" בית-האילן), בית-הנטע, הכרם (או "שדה-הכרם"), הפרדס (או "שדה-הפרדס") והגן היו מצויים בארץ-ישראל לרוב. וכשם שהיו בה "פרדסי רמונים" וגנים של אילני-מאכל, כך היו בה "גינות-תבואה" שמעיקרן באו לשם נוי בלבד, אבל היו נושעים בהן לפעמים גם תאנים (ע"ן מעשרות, פ"ב, מ"ה). ענבים וזיתים, תאנים ורמונים, חרובים ואתרוגים, שזיפים ודובדבנים, אגוזים ושקדים, תמרים ותותים, תפוחים ואגסים, פגעים ופרישים — כל אלה היו פירות ארץ-ישראל מאז; ועליהם נוספו פירות באים ממרחק ונקראים בשמות זרים: קרסומולין (סין קרוב לאגסים), אפרסקים, עוזרדים, ועוד, ועוד.

ביחוד נתברכה ארץ-ישראל בחטה, תמרים וזית, עד שעל גבי המטבעות של החשמונאים מצוירים שבלים של חטה, ענבים ותמרים בתור סמלים לפית-הארץ. ואמנם, זולת בחטה, שכבר דברנו עליה, הצטיינה יהודה ביחוד בזית. היין השרוני (משנה, נידה, פ"ב, מ"ו) היה מהולל בפי כל ונמכר אף בחוץ-לארץ; וההסך ממנו היה היין הכרמלי (ע"ן נידה, ראש כ"א). היין מאשקלון, עזה ולוד היה מעורבם בעולם ומצא לו מהלכים בארצות שונות. שורה ארוכה של מקומות, שהיין שבהם היה מיוחד ומעולה, באה במשנה (פנחיה, פ"ח, מ"ו); אלא שלא כולם ידועים לנו, וגם אין ודאות, שהיו מצוינים בינם אף בימי בית שני. — היה ליהודים יין לבן ("חמר תרנן"), יין שחור ואף "יין כושי", כלומר, יין אדום-כהה. מתוך רביו של היין היו עושים ממנו "יין-הרקח", שכבר נזכר ב"שיר-השירים" (ח' ב), ונקרא בזמן מאוחר בשם הלועזי "יין קונדיטין" (ירושלמי, יומא, פ"א, ה"ד). ומעין זה הוא "יין-המור", שנזכר באיוונגליון (מארכוס, ט"ו, כ"ג), ופליניוס (Hist. nat., XIV, 15) טיבה להללו. וכמו-כן היה ביהודה "חומץ בן-יין", צמוקים, וגם דבש-ענבים. כרמי-יהודה היו מן המעולים שבכרמים. די להזכיר, כמה מרובים השמית העבריים שבמשנה ובברייתות לכל חלק קטן של עבודת-הכרמים ודריכת-היין, כדי לרַכֵּחַ בנקל, כמה חשוב המקום שתפסה הפרמיות ביהודה, ששם האריכו לדבר עבדית יותר מבגליל. ולא מקרה הוא זה, שאף היום עוסקים היהודים ביהודה בין יותר מבגליל והיקב היותר גדול של הישוב החדש הוא בראשון לציון — קרוב להשרון, באופן ש"יין-כרמלי" של עכשיו הוא דוקא ה"יין השרוני", שביט-קדם היה הנגוד הגמור אל היין הכרמלי.

ואף השמן היה מרובה בארץ-ישראל כהגיון ואף הוא היה מוצא לחץ. ואולם כשם שהמובחר שביין היה ביהודה כך המובחר שבשמן היה בגליל. אמנם, השמן הראשון במעלה "אלפא" — האות הראשונה העברית-היוונית) הוא, לפי התלמוד, בתקוע, מקום-מולדתם של האשה התקועית" החקמה ושל הנביא-הסופר הראשון

עמוס (משנה, מנחות, פ"ח, מ"ג); אבל יש דעה, ש"תקועה" זו (בה' בסופה) היא לא ביהודה, אלא בגליל. על כל פנים מצוינות בגליל בששן הן נטופה (כזית הנטופה בשעתו, פאה, פ"ז, מ"א ומ"ב), שסכונ ובית-שאן (הזית השפכוני והג'ישני, פאה, שם, מ"א¹), ובעבר-הירדן—רגב (משנה, מנחות, פ"ח, מ"ג). מהוללת בשמנה ביותר היתה העיר גוש-חלב בגליל העליון, מקום-מולדתו של גבור-החורבן, יוחנן מגוש-חלב (Gischala), ששמה בלבד מעיד על השמן המרובה, שהיו מוציאים מזה השמן. אבל גם ביהודה היו "שדי-זיתים" לרוב, כמו שמעידים על זה השמות "הר-הזיתים", "גת-שמיני" ו"הר-המשחה". והרי גם בימינו יש בשרון חורשות גדולות של זיתים, שמשתרעות על קילומטרים שלמים. אף השמות העבריים המרובים לעבודת-הזית ולמסיקתו ולכתישת-השמן מוכיחים ברור, שהזית והשמן היו מראשי-עסקיהם של היהודים עוד קודם החורבן גם בגליל וגם ביהודה. השמן הצרי-ישראלי, חוץ ממה שהיה משמש בארץ לצרכים שונים, פתח באכילה ופיס. ברפואה, היה נמכר גם בצור ובצידון, בסוריה ובמצרים ככמות מרובה והיה אחד ממקורות-העושר של הארץ.

ואף התמרים היו נמכרות בארץ ונשלחות גם לחוץ-לארץ. היו נעשים מדן יין של תמרים ודבש של תמרים, שאף הם, כתמרים גופם, היו מוצאים גם לחוץ. תמרים מיובשות היו נשלחות עד לרומי. אבגוסטוס קיסר היה אוכל מין אחד מהן לתיאבון. ואף יהודי-רומי היו מחבבים איתן (עיין ירושלמי, מעשר שני, פ"ד, ה"א). וגם התאנים היו נמכרות חיות ומיובשות (דבלות) בארץ ובחוץ-לארץ, וביחוד בתור דבלות היו מוציאים אותן לחוץ הרבה.

הצרי, שנשתבחו בו גלעד ויריחו ושהיה משמש גם לצרכי-רפואה וגם בתור פֶּשֶׁם רִיחָנִי, היה גָּדֵל בזמן מאוחר לכל אורך השטח של ים-המלח—מעין-גדי עד רמתא; ולדברי פליניוס (Hist. nat., XII, 54), היה מחירו כפלים ממחיר-הזהב. אסטראבון (Geographica, 17) אומר, שהיהודים נתנו לגדל את הצרי לא בכל מקום, כדי שיהא יקר-המציאות ויוכלו להרבות במחירו; ובכן ברור הדבר, שהיה מוצא לחוץ-לארץ לשם מסחר. ופליניוס (שם, שם) מספר, שאחד החורבן החריבו היהודים את שיחי הצרי כדי שלא יקנו ממנו הרומיים. אבל עד החורבן הוא אחד מן החפצים היותר חשובים של מסחר-חוץ.

צאן ובקר היו היהודים מגדלים הרבה בימי בית שני. הקרבנות המרובים בלבד היו מזוים לכך. אמנם, היו מובאים לארץ-ישראל ביחוד כבשים ואלים ממואב ומגביות, ביחוד מן הערביים (גָּרָר) השוכנים באהלים והרועים צאן; אבל אף בין היהודים היו אז רועי צאן ובקר הרבה, שלפעמים היו הם עצמם גם מוכרי-בהמות.

(1) הפירושים השונים, ש"נטופה" היא על-שם נטיפת השמן מתוכה, "שפכוני"—על-שם שהשמן נשפך מתוכה, ועוד, אינם עושים בפני חקירתה.

אף-על-פי שהיו ביניהם גם סוחרים במוטות, שאומנותם בכך, ואף מפסמים היו את הבהמות למכירה, ובירושלם היה "שוק של פסמים" (משנה, עירובין, פ"א, ס"ט)¹. ואף צמר היו מוכרים היהודים שבעבר הירדן לחזק, כי היה מקנם רב בימי בית שני כבימי בית ראשון והתקופה שקדמה לו. ובירושלם אף היה "שוק של צמרים" (השנה משנה עירובין, שם, שם, אל מלחמות, ה', ח', א'). ולפי יוסף בן מתתיהו (מלחמות, שם, שם), היו שווקים מיוחדים בעיר החדשה, בצפונה של ירושלים. לא רק לצמרים, אלא גם לנפחים ונגרים וחגיות של סוחרים בד ובגדים. מה שנוגע לעופות הנה השמות הזרים של התרנגול, שדחה מלפניו את השם העברי "גבר", התרנגולת, ששמה העברי אינו ידוע לנו כלל (פרגיה?), האווז (avis) ובן-האווז מוכחים, שאלה באו לארץ-ישראל בזמן מאוחר, אף אם עוד בזמן הבית, על-פי רוב מן החוק. אבל תורים ובני-יונה, שהוצרכו לקרבנות, בוודאי היו מגדלים היהודים עצמם והשם העברי "יונה" הוזכר הרבה במקרא ובספרות שאחריה.

היהודים היו עוסקים הרבה גם בחלב, והשם "טירופיאין" (עמק המגנבים ביוונית, ולדעת קצת זהו "עמק חתרוץ", יואל, ד', י"ד, מן "תריצי-החלב", שמואל א', י"ז, י"ח) מוכיח שיהודים היו עוסקים בעשיית גבינה לא רק לצרכי-בית, אלא אף למכירה: אילמלא כן, לא היו המגנבים תופסים מקום כל-כך בתור "גילדה" מיוחדת.

בימי בית שני עדיין היו מצויים ציידים מישראל. אבל הם לא היו מרובים גם אז. מפני נגוד אינסטינקטיבי לשפיכות-דמים, אפילו דמי חיות ועופות, ומפני הדינים על החיות והעופות המהירים והטמאים ועל השחיטה. לעימת זה היו בין היהודים דייגים לרוב, ביהוד בגליל. בים-כנרת או ים-גניסוס (אחר-כך ימיה של טבריה), היו אז קפצות, כמה וכמה מיני דגים, ובהם מן המשובחים (מלחמות, ג', י', ח'). המון דוגיות היו ממלאות את הכנרת וכפרים-דייגים הרבה היו מסביב לה. מתוך רבוי הדגים היו מולחים אותם ומוכרים אותם מלוחים בארץ ובחוץ-לארץ; ועל שם כך נקראה העיר שעל שפת ים-גניסוס בשם "פאריבאיה" (מן המלה היוונית *Ταρχος* מליח²) ובשנתה טבריה, נעשתה עיר זו מרכז הדיגוסתה-הדגים בגליל. באיוונגליונים נזכרו דייגי-הגליל, שנתחברו אליהם ושנים מהם, שמעון-פטרס ואנדריאס אחיהם שהיו צדים דגים בים גניסוס, הפקיד יישל ל"דייגי-אדם"

(1) יש דעה, שפסמים הם מפסמי-קבורה; אבל דעתו של רייוסי ששוק של צמרים היה (שם, שם), מקרבת יותר את הפירוש שבפנים וכן פירשו כאן "פסמים" גם רש"י ("קצבים") ור"ע מברטנורא (מבחים שמפסמים בהמות לשחוט"). והעירוף פויש "מוכרי עופות". וכן רש"י ביצה, כיט ע"ב: פסם, המפסם עופות, לשון "שפצין". ולא נראה לי.

(2) לדעת קצת, שמה העברי הוא "בית ירח" או "א-יח" שבתלמוד ירושלמי, כלאים פ"א, ה"ד, ומגילה, פ"א, ה"א.

(מתיא, ד', י"ח — כ', והמקבילות). ואולם אף ים-התיכון עשיר הוא בדגים, ואף בערי יהודה וישראל הקרובות אל חופיו בוודאי היו הדגים מרובים משל עכשיו שעדיין נמשך והולך כאן החוק הטורקי המשונה, שעשה את הדייגות מנופולין של הממשלה, אף-על-פי שבמקומות הללו הספיקו הדגים, ששלו התושבים מן הים, אך לצרכי המקום ולא הוצאו לחוץ. וראוי להזכיר, שכירושלים היה עוד בימי נחמיה "שער-הדגים", אף-על-פי שאז, בזמן שיבת-ציון, היו הצורים מביאים דגים למכירה לירושלים (השנה נחמיה ג', ג', אל יג, ט"ז) שהרי אז עדיין היו ערי-החוף בידי הפיניקים בצפון ובידי הפלשתים בדרום. מה שנשתנה מימי החשמונאים ואילך, כמו שנראה להלן.

ומימה של סדום או ים-המלח (ים-המות) היו היהודים מוציאים מלחסדומית וגם כופרומיני שָׁרָף יַחֲמֵד ומוכרים אותם לא רק בפנים-הארץ, אלא גם מחוצה לה. לדברי יוסף בן מתתיהו (מלחמית, ד', ח', ד'), היו צפים גושי הכיפר על הים כגופות-שוורים גדולים בלא ראשים והם משמשים לכפור את הספינות ולכל מיני רפואה. לדברי פליניוס (XIV, 25), היה ה"כופר מיהודה" מהולל בעולם ועד היום נשאר לחקר השם "כופר יהודי" (Judenharz, Judenpech). "נתר אנטיפטריט" (נידה, ס"ב ע"א, וכשבת, צ' ע"א בטעיות "נתר אנפטרין") היה אף הוא אחד מן החפצים המעיברים בארץ. מפרח-הכופר (אשכול-הכופר, שיר-השירים, א', י"ד) היו עושים מן-בָּחַל לכהול בו פני נשים, ומן הוֹרְרִים (השושנים), שהיו גדלים ב"גנות-ורדים", שכבר הזכרנו, היו עושים "שמן-וָרֵר" יקר (משנה שבת פ"ד, מ"ד). מכרות-ברזל היו בלבנון ובצפונה של אדום על-יד העיר פיגון או פונון, ויוסף בן מתתיהו מדבר על "הר-הברזל", שששתרע עד מואב (מלחמות, ד', ח', ב'). אבל עוד בימי איברהים פחה היו כורים ברזל על-יד ג'בל מעראד בעבר הירדן, לערך שעה וחצי לצפון מנחל יבוק (וואדי זרקה), ואך כשחזרה הארץ לידי הטורקים נעזב מכרה-ברזל זה (1).

ובזה אנו עוברים אל המלאכה והמסחר בישראל בימי בית שני.

ב.

אבל קודם שנדבר על המלאכות ובעלי-המלאכות וכן גם על המסחר והסוחרים, בימי בית שני, יש לנו להקדים הקדמה אחת חשובה. בנוגע לעבודת-האדמה יכולנו להשתמש בדיעות מימי-הבית, שיש לנו בספרו של יוסף בן-מתתיהו, ולמצוא בלא חיש גדול סעד וסמך להן בדיעות הקדומות על נושא זה שבמשנה ובברייתות (הדיעות שבגמרא

(1) Frants Buhl, Die sozialen Verhältnisse der Israeliten. עיי' Berlin 1899, S. 72.

הירושלמית והבבלית שייכות רובן ככולן לזמן מאוחר, ו ב ג מ ר א הבבלית יש יותר ידיעות נוגעות בחיי היהודים שבבבל מִבְּתִינָהּם של יהודי ארץ-ישראל). מפני שהאבר הוא מִצֵּמֶר בטבעו ועבדות-האדמה לא אך לא נשתנתה בעיקרה אחר החורבן, אלא כמעט נשארה כמו שהיא אף בתוך הערביים של הכפרים הארצישראליים הנדחים שבזמננו. לא כן בנוגע להמלאכה והמסחר. אחר החורבן ירד המסחר בארץ ישראל מעלות הרבה אחורנית, ועל-כן קשה לשפוט ממצבו כפי שהוא מתואר במשנה ובברייתא על מצבו בימי-השמונאים או בימי-הורדוס. ומה שנוגע למלאכות, הנה אמנם לא נשתנו הרבה בעיקרן; אבל הידיעות, שיש לנו מהן בספריו של יוסף בן-מתתיהו, הן מועשות מאד, ולעומת זה מרובות הידיעות בדבר המלאכה ובעלי-המלאכה במשנה ובברייתות. ואם בנוגע למלאכות יש לנו רשות לחשוב, — למרות מה שהמלאכה קשורה על-פי רוב במצבו של המסחר, — שאין בין הזמן שקודם החורבן ובין זה שלאחריו אלא שני לא-עיקרי ואפשר, איפוא, לעשות את התלמוד מקור עיקרי (אמנם, לא יחיד!) לא רק לתאור עבודת-האדמה בימי בית שני, אלא גם לתאור האומנות לאותו זמן, — כלום יש לנו רשות לעשות את החלק הקדום שבתלמוד. מקור כזה גם לידיעות בדבר המסחר העברי בסוף בית שני?

כמדומה לי, שאפשר להשיב על שאלה זו בחיוב.

החורבן גרם לירידתו של המסחר בארץ-ישראל. ובכן, אם נסמוך על הידיעות התלמודיות, יהא הציור, שנתן סן המסחר הארצישראלי שקודם החורבן, פחות ממדת-המציאות; אבל מה שהיה בו לאחר החורבן קודם החורבן לא כל שכן? — למחוק את הסאה אפשר לנו; לגדוש את הסאה אי-אפשר. ובידיעות בדבר המסחר העברי שקודם החורבן, שיש למצוא אצל יוסף בן-מתתיהו, אסטרציות ופליגיוס, אפשר למלא את הסאה המחוקה, באופן שנתקרב אל האמת. ולפיכך אין השמוש בידיעות המסחריות שבמשנה ובברייתות, למרות מה שהן מאוחרות ברובן לבית שני, שמוש שאינו ראוי. אדרבה, עליהן יש להוסיף, אך מהן אין לגרוע.

אבל קודם כל — בדבר המלאכה.

לא נביא כאן את המאמרים התלמודיים בשבִּתָּהּ של המלאכה ואפילו לא את הדין, שחייב אדם ללמד את בנו אומנות (משנה קדושין, פ"ד, מ"ד). אפשר שכל זה אינו אלא „דעת בית-המדרש“. זו רעה חולה בחכמי-ישראל, שכל מאמר של פנא, או אפילו הלכה סתמית שבמשנה, נחשבים בעיניהם לעובדה מן המציאות והם נשענים עליהם בתאור החיים; בעוד שעל-פי רוב באה״ה הלכה (ואין צורך לומר הדרשה וה״מטרא״) התלמודיות) להטות את החיים לשביל, שעדיין לא הלכה בו המציאות. בזה צריך להשיגה הרבה והרבה! כי דוקא בזה נגדרו אף המיאולוגים מחכמי-האומות, מתוך מיעוט ידיעתם במקורות התלמודיים, אחר חכמי-ישראל, ולמרות

כל מנמטם של הרבה מהם להשפיל את היהדות ולרומם את הנצרות על חשבונה, מצירים הם את החיים הישראליים לא כהיותם, אלא בעיור אידיאלן, שיוצא מתוך ההלכות והמאמרים שבתלמוד. ואולם ראוי להוציא משפט על חיי-המציאות הקדומים לא מתוך מימיות והלכות, שאפשר לא נתגשמו בחיים כלל ונשארו "משאלה חסודה" בלבד, אלא או מתוך עובדות ממש או — מתוך אזכרות כל אחר-יד, שכן נאמנות עלינו מפני שהן מסיחות לפי תומן. וכך ננהוג גם בשאלת המלאכה בישראל בימי בית שני.

בעל-המלאכה או בשמו המורה על התרגלות ובקאות, האומן (אמן-חוק, תקיף באיזה דבר), היה מצוי בכל כך, עיר, עיירה ואפילו כפר הגון שבארץ-ישראל. "אומניות שוקדות" הוא תואר למלאכות קבועות (אבות דר' נתן, נ"א, פרק י"א, ונ"ב, פרק כ"א). אמנם, כשם שיש "אומנות נקיה וקלה", כך יש גם "אומנות פגומה" ו"אומנות ירודה". אבל את ה"בטלנים" ואת ה"טיילים" שנאו בישראל בימי בית שני. לא רק ה"ל"ל, שחי בזמן הבית, נהנה מיגיע-כפיו; אף ר' יהושע בן-חנניה, תלמיד-תלמידו, היה פְּחָמִי; וכן היה ר' נחוניא בן הקנה, בן-דורו של ר' יוחנן בן זכאי, חופי-שיחים, ובזמן מאוחר — התנא ר' יוחנן — סנדלר, התנא ר' יצחק-נפח. ישו הנוצרי היה נגר ועושה עולים לבהמות ושאול הטרסי, פוילוס השליח, נתפרנס מעבודתו בתור רוקם-ירעות (פִּסְקִין).

בימי בית שני אנו מוצאים בישראל בעלי-מלאכה אלה:

חייטים, רצענים (סנדלר אינו עוד ישע עברי, ובכן הוא מאוחר קצת), בנאים, גודרים), סִתְּתִים, חרשים (נגר) הוא שמם המאוחר, שאמנם שמי-כללי הוא ומצוי גם בערבית, סורית ואשורית), פְּחָמִים, אופים או, בשמם המאוחר, "נחתומים" (בוודאי שם בבלי, ככל השמות, שיש להם נ' נוספת על השורש בתחלתם, שהרי האשורית-הבבלית אומר נִפְּחָתָּ במקום "מִבְּכָה", וכיוצא בזה), עבדנים (מעבדי-עורות, ובשמם היווני המאוחר: "בורסים" — *Pursev*; בְּשָׁמִיכִי פְּטָמִים (מפסמי שוורים או מפסמי סממנים, דרוגיסטים, עין הפרק הקודם ובמקרא "רוקח"), קצבים, טבחים ופְּקָחוֹת, רוקחים ורקחות (דרוגיסטים), חלבנים, מגבנים, רופאים ומקוידם, ספרים וגלבים, גְּדָלִים וגְּדָלוֹת, כובסים וכובסות, צורפים, שמתחלקים לִזְהָבִים וכֶּסֶּפִּים, פְּחָמִים (נִפְּחָמִים), אורגים (גדריים), אֶפְעִים, רוקמים, טרסיים, רוקמים בחוטי-זהב) עושי-שיחים, חוצלים (עושי-מחצלות), חופרי בורות ושיחים, דייגים (עין בפרק הקודם), מגדלי-דבורים, יוצרים שמהם גבדלים הקְדָרִים (היוצרים הם רק עושים כלי-חרס והקדרים הם גם מוכרי-קדרות), פְּדָדִים (עושי-כדים), חֲבָתָנִים (עושי חביות או מתקניהן), נִפְּחִים (מזפתים את הכלים מבפנים, ואף היו ביניהם אומנים, שהיו עושים לכלים גלד", שהוא הצפוי הנקרא Glasur), עושי-זכוכית, בהבדל מן הִלְגָּיִם שכבר היו משתמשים בימי בית שני בזכוכית העשויה בידי אחרים ועושים חלונות

וכוסות ומקראות מזכוכית לבנה או מזכוכית צבועה. ואף היו עושים זגזגיות (βλαβή) (Glasperlen), אף-על-פי שהזכוכית בכלל עדיין היתה יקרת המציאות בימי בית שני והיתה מצויה אך בידי עשירים בְּזָגְזָגִים, ועל-כן גזרו התנאים הראשונים (יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן), עוד בימי ראשוני החשמונאים, "טומאה על כלי-זכוכית" (שבת, י"ד ע"ב), כדי שלא יתפשטו המותרות בעם. פסלים לא היו כנראה, בישראל מפני האיסור של "לא תעשה לך כל פסל וכל תמונה" (מאנדראט ופרוטומי). הנוכרות בתלמוד הן תמיד של עובדי-אלילים ועשויות בידי עובדי-אלילים ואף שמותיהן יווניים הם, ואולם צייר היא מלה עברית נמורה וכל-כך מצויה היא בספרות העתיקה שלנו. עד שצריך לחשוב, שהיו ציירים עובדים בצבעים ובחזמנים גם מן היהודים; אלא שלא ציירו תמונות של בני-אדם ושל חיות. הציורים של המנורה בעלת שבעת הקנים, של גפנים וענבים ושל תפרידה (אקאנתוס), שאנו מוצאים על כתלי בתי-הבנסת העתיקים של כפר-נחום ועוד, והענבים ושאר הציורים שעל קברות מלכיה דייב, ומקברות הסנהדרין, — כלם יתכן שנעשו בידי נכרים? — גם "מפתחי פתוחים" (זכריה, ג' ט', דבאי"ב). ב' ו' היו בישראל בימי בית שני, ובן-סירא (ל"ח, כז) — אבל דוקא מהציפסוק זה ואילך חסרה פרשה זו בנפה העברי מדבר על "מפתחי פתוחותמות". לעומת זה המלה גִּלְף קרוב לוודאי, שהיא יוונית (מן glyphō) ובוודאי הופיעה בישראל בזמן מאוחר. — שהיו בישראל סופרים בעלי-מלאכה — כלומר, בני-אדם, שעשו את כתיבת השטרות והעתקת הספרים לפרנסתם — בימי בית שני, אין מן הצורך להוכיח. אבל היו גם עושי מכשירי-כתיבה: מצבדי-גומא (גם "פפיר" בתלמוד — papyrus, שמוה בא Paper papier, בלשונות החדשות) ל"נייר" (שם עתיק, בוודאי מפני שנחשב הגומא המעוכר כ"גיר" חלק והכתב שעליו הוא כזריעתו) וברשים' (אֵם מאוחר xάρις ביוונית), ואחר-כך — גם עושי גויל וקלף; וממ"עפצים וממין וויטרול של נחושת ("קנקנתוס"), ביוונית xάλακτον היו עושים להם דיו ומכנים לעצמם ולמכירה ספרים ומגלות, ובזמן מאוחר — אף פנקסים (ספר-חשבונות, πύλας ביוונית). — ולא רק בספר היו עוסקים, אלא אף בסיף: היו יודעים להכין כלי-זין, שהרי בימי המרידה הגדולה שקודם החורבן רואים אנו את כל הנפחים מישראל מחשלים חרבות ורמחים ובימאדרינוס קיסר הוטל על היהודים, לפי עדותו של דיון קאסיוס (LIX, 12), להכין לרומיים, בתור מס, כלי-זין שונים. אף-על-פי-כן קשה להכריע, אם היו יוֹנִים ליהודים אך לצרכי-עצמם או הוֹנִים הישראלים היו גם מוכרים את פרי-עבודתם לחוץ.

המלאכות היו עוברות על-פי-רוב בירושה מאבות לבנים, כמו באירופה בימי-הבינים ובמזרח — גם כיום. על זה מעיד הבטוי התלמודי: "נגר ובר-נגר" (עבודה

זרה, נ' ראש ע"ב) וכדור מזה: "נגר בר נגרין" (ירושלמי, יבמות, פ"ח, ה"ב). אבל עוד נחמיה יורע את "חנניה בן הרקמים" ואת "מלכיה בן הצורפ[ים]" (נחמיה, ג' ח' ול"א); כלומר בני משפחות, שמסרו את הרקחות ואת הצורפות לבניהם¹). והמסורת הניצירת-היהודית אומרת, ש'ש' ו'יוסף' אביו היו שניהם נגרים. — המילדת מוסרת את אומנותה לבתה והרופא — לבנו. היו בירושלים משפחות שלמות, שהיו בקיאות ביותר באיזו אומנות דקה ולא היו מגלות סודן לאדם זר: בית-גרמו, בית-אבטינס, ועוד (משנה, יומא, פ"ג, מ"א). והיו גם ערים שלמות, שהיו מצטיינות במלאכה אחת. למשל: במגדלא (שממנה באה מרים המגדלית, בקרבת החמה "מגדל") היו צָצְעִים הרבה, בבית-ציידא — דיגנים, בכפר-חנניה ובכפר-שיחין — קָדָרִים וְלֹחֲכִנִּים קדרות לכפר-חנניה" הרי זה כמו "תבן אזה מניס לעצדי" (ברא' פ' פ"ו). וכפי הנראה, היתה נצרת עיר של נגרים, כי כבר שְׁעַר ר' יוסף הלוי, ש"נצרת" היא מן הַנְּסָרִית — נסרים, ואף "נינוס" הוא — גיא-נסים²). — ואף מעין חרושת-המ עשה כהר היתה ליהודים בימי בית שני, ובה עסקו משפחות שלמות. עוד בספי דברי-הימים, שבא עליו הסכם כל החוקרים, שלא קדם לזמנו של אלכסנדר מוקדון, נזכרו משפחות בית עבודת הבוץ לבית אֶשְׁבָּע (דבירי"א, ד', כ"א) ויושבי נטעים היו יוצרים (כך צריך להבין את הכתוב בדבירי"א, שם י"ג). ובוודאי לא היו משפחות אלו יחידות במינן אף בזמן הקדום, ובימים המאוחרים של בית שני היו הרבה כמותן. אמנם "בית-זנג", "בית-פֶּדָר" ו-"בית-צָבָע", שזכרו בתלמוד זה בצד זה (מועד-קטן, י"ג ע"ב, פסחים נ"ה ע"ב), אינם אלא בתי-עבודה פשוטים של בעלי-מלאכה עובדים ביחידות או ב"חד עם בניהם או עם חניך אחד או שנים; ואולם "בית-יצירה", שבא בתוספתא (כלים, בבא קמא, ג', ח'), בשנוי מ-"בית-היוצר" שבירמיה (י"ח, ב' — ג'), קרוב לשער על-פי השם המופשט "יצירה", שהוא מַעֲבָדָה גמורה עם פועלים מרובים או מועטים. (המשך יבוא).

1) Frants Buhl, Die socialen Verhältnisse der Israeliten, S. 43.

2) עיין: פרוש' יוסף הלוי, "שמות ערי ארץ-ישראל" (הקובץ "ירושלים" של א. מ. לוֹנֶק. כרך ד', עמ' 11 — 20).

נוקטורנו.

על מַעַק־עֲלִיתִי, בְּחֻשְׁבַּת לַיִל-סִתְיוֹ, —
נֹשֶׁא־אֶפֶל בְּאֶפֶס — חֲדָר אֶמָּר וּפְרוֹשׁ,
לְסוּר־הַמְּרֻגָּעָה אֶתְפַּלֵּל לַשָּׂוֹא ...

עַל רֹאשֵׁי שָׁמַיִם כְּשֶׁהִתְקַבְּבוּ חֲרוֹשׁ ...

כִּיחַד מִתְפַּכֶּת-עוֹלָמוֹת יָם קְרוֹב, עוֹ, יִגְעֵשׁ,
וְתִמָּר אֶל תִּמָּר בְּאֶפֶס שֵׁם נִגַּשׁ
וְאִמִּיר־אֵינֹת, בְּנִגְעִים בְּמַעַקִּי,
כַּיִם רְחוֹק יִהְיֶה — חוֹף יִלְדוֹת-כֶּרֶתְקִי ...
הֵם! רוֹחוֹת יְדוֹכְבוּ תַחֲנוּן וְאִמָּה ...
כִּדְיוֹתֵי בִי תִכְיֹט בְּאִשְׁמָה ...

חוֹ, תִכְבֵּר! אֶת סַעֲרֶךָ בְּקִבְכֵי הַטִּלָּה,
וּבְמַחִי שְׁלוֹתֶךָ הַפְּעִלָּה ...
וְדַמְמַת-כּוֹכָבִים עִם שְׁאוֹן-יָמִים יַחַד
יִשְׁנֻבוּ בִי רַחֵב וּפַחַד.

וְאֲנִי — עֶשֶׂר-לֵב וְעֵנִי-חַיִּים,
נִדְר־בוֹ וְעֵנוּג־מֵאֲוִיִּים!
לָאֵן אוֹלִיךָ אֶת חֲרַפַּת אֶמּוּנִי יָב נֹאשׁ,
וְאִי בְלִמַּת-מִלְלָיו אֵינִי? —
הִבִּין שִׁיטֵי-מִגְדוֹת, כְּמוֹ-עֵשׂ,
אוֹ בְּמַחֲוֹלוֹת-סְלוּפִים וְגִילָה?
הִכְתִּיק תוֹעֵבֶת-נֶפֶשׁ הָאִשָּׁה, —
אוֹ כְּדָר אַחֲרִישָׁה?

הוֹי, בֹּאִי, הַסְעָרָה, וּפְתִי בִי!
 שְׂאֵינִי, בְּלִבִּינִי, אֶת עוֹרְקֵי הַדְּאִיבִי!
 אִם אֵי חֵן וְיִזִּי הוּא, הַנְסָתְרִי, לְחִפּוֹ הַבִּיאִינִי.
 וְאִם כֹּל־עַמְלָחָה הוּא — אֲלִיוֹ נַפְצִינִי! —
 וּתְמָלוֹךְ עַל קִבְרִי אֲזִי שְׁלֵית־הַדְּמָמָה,
 אֲשֶׁר לֹא תִשָּׂא עוֹד: לָמָּה?
 אֵךְ אֶל־נָא עוֹד תִּחַפֵּר בְּרִגְבִי־הַהֲעָה
 זֶו יְדִי אֵין־אוֹנִים — לְחִפּוֹשׁ מְרַגְעָה ...!

אוֹ שְׂכַחַת, לִבִּי, הַפֵּל — וְדָם!
 וְדָמָה לָךְ לְסַתֵּר בָּרֶם:

בֵּין נִחְשׁוּלֵי עֲבִי־וַעֲסִים,
 תַּחַת גִּלְגָּל עֲנִי־רַעֲסִים,
 הַסְהַר מְפַרְפֵּר, מוֹבֵעַ,
 קֶצֶף־עֲבִים יִשְׁמָפְהוּ,
 אוֹן־מְצוֹלָה יִרְקִידֶהוּ, —
 וּלְשִׁקְמוֹ לֹא יוֹכְלוּ הָרַע:
 הוּא שָׁלֹו בְּמַעְרוֹ,
 הוּא שׁוֹחֵק בְּצַעְרוֹ,
 הוּא קוֹפֵא בְּמַעוּפּוֹ,
 הוּא שְׂכַח אֶת גִּיפּוֹ...

...וּסְבִיבוֹ — שְׁמִיִּם, שְׁמִיִּם בְּלֵאָהוּ:
 אִם אֵין־סוֹף לְבִלְאֹו, אֵךְ בְּלֵאָה הִנֵּהוּ ..

יְדוּכְבוּ רוּחוֹת: הָאֵשֶׁם לֹא כֶךְ הוּא ...
 בְּרוּעֵי־כְבָּלִים חֲפִי־יָם נֶאֱנָחוּ,
 בְּאֶפֶס, בְּאֶפֶס אֶת נַפְשֵׁי אֱלִימָה,
 בְּהִלִּיט הַפֹּחַ מִחֲשָׁבָה לֹא־בַעֲתָה:

הֵן יְהִיָּה לְאַסִּיר בְּלֹא זְמַרְגָּעָה —
 לוֹ הִיָּתָה לִי חֵבֶל בֵּית-כֶּלֶא וְגָהָה!
 אֶךְ לְגִלְסֵי-הַפָּרָפֶר בְּסִדֵּק בֵּית-אַסוּרִים
 לֹא יִהְיוּ לְמִאֲסָר הַקִּירוֹת הָעֲכוּרִים...

כְּפָרָפֶר, כְּפָרָפֶר, בַּעֲלִיצוֹת כָּל גְּנוּבִי,
 עִם שֹׁחַר אֶקִּיצָה לְחֵלּוֹם חַיִּים רָגִים,
 בֵּין כְּנָפֵי הַזְבוֹת
 שְׁלַחְחֹתִי מִפְּכוּת,
 וּבִפְאַתֵי-הַיָּם —
 יִפְקַח הָאֲשֶׁר, הָאֲשֶׁר הֵנָּם!...

.....

חֵלּוֹם! .. הַסִּיֵּת עֲצִים גִּרְעָשִׁים
 בִּי מְסַכָּה חֵלּוֹם מִפִּי-גִנָּה...
 הִבָּה, אֲשַׁבֵּחַ מְדַאוּכֵי-אֲנָשִׁים,
 הִבָּה, אֲשַׁקֵּעַ בְּחֵלּוֹב-הַפְּרוֹגִיעַ!..

יעקב קופליביץ.

הַתְּנוּעָה הָעֵרֶבִית.

מאת

אברהם אלמאליח

א.

מנקודת-מבט גיאוגרפית מעטות הן הארצות שנבולותיהן הם כל-כך ברורים בסוריה וארץ-ישראל: ממערב — הים; ממזרח — מדבר תדמור וסוריה; מדרום — חצי-אי-סיני; מצפון — אלכסנדריה ופרת עם העיר הערבית הגדולה: ארם-צובה. ובאופן-מקביל לשורות-הערים החופיות: אלכסנדריה, גודקיה (לטקיה), טריפולי, בירות, חיפה ויפו — נמצאת במרחק מאות של קילומטרים בפנים-הארץ שורה צפונית-דרומית של מרכזים מרובי-אוכלוסין: אחלב, חמת, חומס, דמשק וירושלים.

תושבי המחוזות הללו הם שונים לנועיהם ולדתותיהם: מושלמים, מרונים, קתולים, דרוזים, ענזרים ויהודים. כל מיני לאומים בני דתות שונות נמצאים כאן; ואך לטורקים לא היתה מעולם בסוריה אחיזה או דירת-קבע. כשבאו הטורקים לסוריה וארץ-ישראל במאה ה"ו והט"ו היה הרוב הגדול של תושביה הערביים או הסוריים שנתערבו — מושלמים; ושום שנוי ניכר לא בא עם ביאת-הטורקים במערמם הדתי והחברתי של תושבי סוריה וארץ-ישראל. כי המהפכה-הדתית, ששנתה את פני סוריה וארץ-ישראל, קדמה לכבוש הטורקים בתשע מאות שנה בערך והתחילה מיום שהובאו הגנה השבטים, שהוצאו מחצי-אי-ערב, וכבשו ארצות אלו תחת הנהלתם של צירי-הנביא דראשונים בשנת 634. על-ידי צירים אלה נתגירה, ברצון או מאונס, הרוב הגדול של התושבים והלשון הערבית, לשון הקוראן, התחילה על-ידי כך לתפוס ולמלא מעט-מעט ולאט-לאט את מקומן של כל שאר הלשונות השמיות ואף הבלתי-שמיות. הלשון הסורית-הארמית היתה עד אז מדוברת בפי המון-האזרחים, והיוונית — בפי חלק מן התושבים, שעוד נשארו ביחס וקשר עם ביזאנטיה. עקבותיהן של הלשונות הסורית והיוונית נשארו עד היום בפי אילו תושבים סוריים מפני שנשארו לשונות-התפלה אבל לדבר בהן פסק הרוב בסוריה זה כבר.

אך טעות היא לחשוב, שהעמים הסוריים, שהם ברובם צאצאי השמיים, הם מנוע ערבי טהור. קשה, אמנם, להגדיר את כמות הלך-הדם הערבי, שנתמוג בדמם של התושבים שקדמו להם. דבר אחד ברור הוא: העמים הסוריים, שנוצרו מתערובת מרובה של זרע-הכובשים בעמי-המדינה הקדומים ביותר, אבדו כמעט את לשונם העיקרית תחת השפעתו של האישלם; וכך "התערבו" רובם ונעשו "ערביים". אולם טמיעה גמורה לא היתה כאן. הבדל-לאומיים חשוב ונקר נשאר עד היום. ואפשר להחליט, שהבדל זה הוא המעצור הגדול להתאחדות המדינית של סוריה. הפירוד השורר גם עכשיו, למרות כל ה"אחדות" המלאכותית והומנית, בין הלאומים השונים שבסוריה, מכאן לנו

הרבה יותר מכל סבה אחרת, איך יכול קומץ קטן של פקידים טורקיים למשוך במדינה גדולה כזו. והפירוד אינו פחות מזה גם בין הכתנות המושלמיות עצמן; ואף בין הנוצרים עצמם, שהם בעלי דתות שונות. ה"אחדות" הנראית לנו עכשיו בתנועה הערבית אינה באמת אלא נראית.

מנקודת-מבט אדמיניסטרטיבית ומדינית היתה סוריה, עד לפני הכבוש הבריטי, מתחלקת לשלושה פלכים או "נְלִיּוֹת": בִּירוֹת, דַּמַּשֶׁק וּחֶלֶב; לַפְּתוֹת-יְרוּשָׁלַם ולפלך אבטנומי עם חוקים מיוחדים הֶלֶב נֶזֶן. והנה מספרים אחרים, שיבאר¹ לנו באופן ברור את חלוקת תושבי סוריה לאומותיהם ודתותיהם:

ערבים וסורים	— — — — —	1.381,486.
עמים שונים (טורקים, קורדים,		
גריקוסים, ועוד) ..	— — — — —	157.006.
קתולים מרוניטים	— — — — —	300.740.
" שונים	— — — — —	240.525.
אורתודוקסים	— — — — —	293.655.
בני דתות נוצריות שונות	— — — — —	65.934.
פרוטסטאנטים	— — — — —	11.714.
יהודים	— — — — —	89,647.
דרוזים	— — — — —	151,837.
ענצרים	— — — — —	128.720.
דתות שונות	— — — — —	11.558.
ס"ה		<u>2.832,822.</u>

סופר ערבי אחד, שאסף מספרים בכל עדה ועדה בסוריה, מצא את המספרים האלה:

מושלמים (מותואלים, גריקוסים, קורדים ופרסיים)	— —	1.593.000
לא-מושלמים ולא-נוצרים (דרוזים, ענצרים, איסמעלים, יוֹרִידים)		
		397.000
יהודים	— — — — —	100,000
נוצרים (קתולים ואורתודוקסים)	— — — — —	922.000
ס"ה		<u>3,012,000</u>

אם נאמין בסטטיסטיקה הראשונה או אם נסמך על השניה, הצד־השוה שבהן הוא — שהמושלמים (סוניים ושיעיים) הם כמעט מחצה ממספר-התושבים הכללי. החלק השני של התושבים הן ככתות, שאינן לא מושלמיות ולא נוצריות, ומספר הנוצרים הוא שליש מכל תושבי סוריה. רוב הנוצרים הם קתולים ומרוניטים, תושבי-הלבנון. חכמתה של הממשלה הטורקית היתה — לסבך דת בדת ולגרות עם בעם. ובזה גלום סוד הצלחתה בסוריה במשך ארבע מאות שנות-שלטונה בה, שהרי במשך כל זמן ארוך זה נשאר הטורק זר לגמרי אל התושבים בלשונו וברוחו. ודבר זה אי־אפשר היה, שלא יעורר תנועה לאומית בכל העמים המשוועדים לטורקיה, ואף בעם הערבי בכללם.

כי התנועה הערבית לא נבראה אך כימים האחרונים: ימיה כימי השלטון

הטורקים. ואולם עד שבאו הערבים במגע עם האירופים ועד שהטורקים התחילו לנפול לפני עמי-אירופה היה שתוק־הדת מכסה על הכל. אבל עוד בימי עֶזְרָא - אֶל־הַנָּזִיר כבר היתה התנועה ערבית ידועה. אמנם, בטורקיה גופה לא היה רְשומה זָקֵר מתחלה מפני המתג והרסן, שהושמו על פי העתונות. העתונים הערבים שבממלכה הטורקית לא היו יכולים לומר אף מלה אחת על שאיפותיהם ותחיתם, והעתונים, שהופיעו מחוץ לטורקיה, כניסתם היתה אסורה כִּאֵן. וכך היה העם הערבי בכללו חוץ מאחדים ממשיכיו וסופריו, שקוע בתרדמה עמוקה.

פתאום והכרזה הקונסטיטוציה בטורקיה ועמה יחד באה גם חירות הדבור והמחשבה. כל העתונים הערבים, שצצו בכל רחבי ערב וסוריה וארם־נהריים, היו כשכורים מן המאורע המדיני הגדול. ואז עדיין היו כולם יחד מהללים ומשבחים את ה־טורקים הצעירים ואת התשועה הגדולה, שהביאו למדינה.

אולם לאט לאט התחילו הערבים להפגש פנים-אל-פנים עם המציאות המרה. ה־טורקים הצעירים שכור־הנצחון רצו „לִפְרֹק” את כל היסודות השונים שבממלכה, להטמיעם בטורקים ולטשטש את צורתם הלאומית. הערבים נתפכחו משכרונם והרגישו שאי־אפשר להם בשום אופן ללכת שלובי־זרוע עם ה־טורקים הצעירים, שמגמתם היחידה היא—להטמיע את כל הלאומים השונים שבממלכה וגם אותם בכלל. וכך נוצרה בפֶּאֲרִיאַמֶּנֶט הטורקי סיעת ה־הֶסְכֶּמָה, שהתנגדה נגוד גמור לה־טורקים הצעירים. לסיעה זו נתנו את ידם כל גדולי הערבים במצרים, בסוריה וערב. עתונים לעשרות נוסדו בכל רחבי המדינה העותמאנית, שהיו מפטמים את קוראיהם בכל מיני דלטוריות על ה־טורקים הצעירים וממשלתם, וכך השרישו בלבותיהם של הערבים שנאה עזה לכל אשר בשם „טורקי” יכונה; וכיחד עם זה פתחו בקרבם רגיש אהבה ל־עַמֶּם וללשונם העשירה, ל־ספרותם הנשגבה ול־ערכם הנהדר.

וכך התחילה התנועה הערבית להתפתח ולהכות שרשים בלבו של כל העם הערבי שבארם־נהריים, סוריה, ארץ־ישראל, ערב ומצרים, וגם עד אמריקה, בראזיליה וארגנטינה הגיעה. ואף העתונים הערבים, שיוצאים בעולם החדש, שמו להם למטרה לִתְקַף את ה־האחדותיים (כלומר, ה־טורקים הצעירים) בעלי האגודה „אחדות וקדמה” ולעפר עליהם בעֶפֶי.

הממשלה המרכזית בקושטה ראתה מתחלה בכל תנועה זו דבר של מה־בכך. אך לאט לאט פקחה את עיניה לראות נכוחה. ואז, רק אז, הבינה, שלא כאשר דמתה כן הוא, והוכרחה לתת להערביים, אם לא את כל מבוקשם, זאת אומרת אבטנומיה רחבה, לכל הפחות, זכויות לאומיות הגונות. היא הכירה את הלשון הערבית בתור לשון רשמית בכל מוסדות־הממשלה ובבתי־הספר הנמוכים, התיכונים והעליונים, מִנְתָּה שופטים, פחות ומושל־פלך ערביים, הנהיגה את הלשון הערבית בתור לשון־הלמודים בכל בתי־המדרש שבסוריה, ארם־נהרים וערב, יסדה בת־מדרש למורים בכל סוריה וערב, שלשון־הלמודים שלהם היא הלשון הערבית, יסדה גימנסיה ערבית בדמשק, אוניברסיטה ערבית לרפואה במכה. ואוניברסיטה־למשפטים ערבית בִּירוֹת. ועוד היתה מוכנת לעשות להערביים הנחות חשובות, ובלבד שיחדלו מדרישותיהם הנפרזות.

אבל כל זה היה ללא־הועיל. התנועה הערבית התרחבה בסוריה מיום ליום. ומה שהיה מסוכן ביותר הוא—שהעומדים בראש התנועה היו מושלמים. מושלמים אלה, שעד אז היו מסיבים לרעיון סִפ־אִיאִט־אִמִּי מפני שתוק־הדת של הערביים והטורקים,

התחילו לתת את ידם לתנועה הערבית בגלוי. כי מיום שהכירה אירופה בזכות, שיש לאלבאנים, המושלמים והנוצרים, להתחנך כאומה מיוחדת בלי שתהיה לטורקים שום זכות להתערב בעניניהם הפנימיים, אי-אפשר היה, שהאלאמים בסוריה לא ידרשו, שינתן להם מה שנתן לאלבאנים באלבאניה. ומצבם הכלכלי והרוחני המזויז של הערבים במצרים, אחיהם של הערבים בסוריה, אף הוא אי-אפשר היה שלא ישפיע על התנועה הערבית. ובפרט שחירות-דפוס היתה במצרים. לכתוב על הטורקים ועל שלטונם, ככל העולה על רוחם של הלאומיים הערביים.

בדצמבר 1909 נסע ה"כידו" של מצרים למכה להשתתף על קבר-הנביא, ונסיעה זו הטילה סער בעולם, מפני שעד אותו זמן לא ניתנה רשות לכידוים המצריים לנסע נסיעות כאלו. ובשנים האחרונות, שלפני המלחמה התחילו נסיכי בית-המלוכה המצרית לטייל מילולים בסוריה והיו מתקבלים על-ידי ההמון בהתלהבות מרובה. ובאותו זמן, מיד לאחר הכרזת הקונסטנטינופול המורקית, התחילה שורה של מפלות לטורקיה. בולגאריה נקרה מעליה לגמרה, ובוסניה והרצוגובינה נתאחדו עם אויסטריה, האשלים נלחמו בטורקיה מלחמה עזה וקרעו ממנה את טריפולי, ולסוף באה המלחמה הבאלקאנית, שקרעה מעל טורקיה כמעט את כל מדינותיה שבאירופה.

כיצד השפיעו אסונות צבאיים אלה על החבל הערבי של הממלכה העותמאנית: על תושבי סוריה וארם-נהרים, וביתר על התושבים הערביים שבחצי ארם-ערב, שהקשרים ביניהם ובין קושטא היו תמיד רופפים ובלתי-אמיצים? קודם כל התחילה שורה של התקוממויות מצד ה"אימאמים" וה"מוהדים" בת' מן, בח'יג'אז ובנקודות אחרות בערב, שגרמו בשנים האחרונות נזקים גדולים לטורקים והצמיחו את הגדורים. שנשלחו נגדם. אבל סוף סוף לא הצליחו המצוקומים. כי מלבד שאדיקותם של "אימאמים" אלה היתה מוקת להם לפעמים, הרי שלטונם והשפעתם לא עבר על-פי רוב את גבולות-מדינתם. הם היו חסיים ביחוד אמצעים כספיים לכלכל את צבאותיהם ולהפוך לכוחיהם של השייכים לטובה, מה שהיה לעבר-אל-חמיד. ועל כן לא הצליחו להבטיח לעצמם השפעה מדינית ודתית מתמדת. אבל את התנועה הערבית הגבירו המרידות הללו לא מעט.

ואולם יותר מן המרידות הוזקו לטורקים שיטת-הרכוז הנפרזה ושאיפת ההשמעה באונם של כל הגזעים השונים. ולאחר שלא הצליחו המורקים הצעירים לא בזו ולא בזו ולאחר שנשלחו מפלה אחר מפלה במלחמות עם איטליה ועם עמ'ה-הבאלקאן, התחזק רעיון-האלמרכיות (הרצינטראליזאציה) בקרב כל התושבים הסוריים. ובפרט לאחר שראו, ששטת-האלמרכיות בלבבן, הביאה טובה רבה לתושביו.

ואולם הלבנוניים כשהם לעצמם לא היו מרוצים אף מן האבטנומיה הרחבה שלהם וקבלו לפני הממשלות האירופיות על הלחץ, שהטורקים לחצים אותם. ועל הגבלת זכויותיהם. שמגיעות להם על-פי ההחלטה הלבנונית.

שטת-הלחץ והעניוים התמדיים, שהכבידה את אכפה על כל טורקיה, לא פסחה גם על הלבנון. כל הזכויות, שניתנו לפלך זה, נשללו ממנו אחת אחת בהפתעה ובפתאומיות. האבטנומיה שלו נתכסלה וכל מושל [לבנוני] קרע נתח אחד כדי להקריבו אישכר לאדונו אשר בקושטא.

ללבנון היו חוקים ובתי-משפט מיוחדים לו. מישלו היבועי, וואסה פחה,

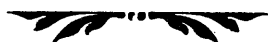
(1883 – 1892), בטלם מצינו הטוב וטלא את מקומם בחוקי הממשלה העותמאנית וסדריה. ללבנון היו חופים מיוחדים מ'עלו וגם את אלה שללו ממנו. נשארו לו אילו מבואות-ים וגם אלה סגורו. ללבנון היו בת-מכס ועבד-אל-חמיד העבירים אל תחת חסותה של הממשלה וקבל את הבנסותיהם. ללבנון היו סקריות-מלח ואנית-שריון "הלבנון", שהשגיחה על חופיו. אך האניה לוקחה ומכרות המלח הותרמו; ואם עוד עומד החיל הלבנוני על משמרתו, זהו אך ורק כדי לנעול את הדלת בפני המסחר ולסגור את בני-מולדתנו בתוך מאס-הסלע שלהם. החוק של שנת 1861 השיב את תושבי-הלבנון עד דכא ושלל מהם גם את ה'קרקעות, שהלבנונים צריכים להם לעבדם"¹.

וכך נוסדה דוקא בלבנון האגודה הראשונה, שהיתה מכוונת נגד הטורקים. זולת אגודה זו נוסדו כל שאר האגודות הלאומיות הערביות, שנדבר עליהן להלן, על-פי חוקי הממשלה הטורקית. לפי תקנותיהן היו אחדות מהן — ספרותיות ואחרות — מדיניות, ולכאורה לא היתה להן שום מטרה אחת זולת לסייע להתפתחותן השכלית ולהצלחתן וקדמתן של העם הערבי. ואולם באמת נתאחדו כולן בועד מרכזי שמחוקן למוריקה בשם: "ועד האלמרכיות, שמרכזו בקאהיר", ותכנית נכללה בשורות אחדות:

"להחזיר את קרן החליפה במצרים תחת מחסה-בריטניה ולעשות את הקדיון לחליף; להעביר את כל החלק הדרומי של סוריה מחיפה עד הגבול המצרי אל תחת מחסה-אנגליה, ואת החלק הצפוני מחיפה עד אל כסנדריה — אל תחת חסותה של צרפת. ליצור בסוריה נסיכות מושלמית-אבטונומית".

אחרים שאפו גם לספח אל הלבנון את בירות, להרחיב את גבול ה"הר" עד בוקאעה, או בכלל לספח את סוריה לצרפת.

(עוד יבוא).

(1) מתוך התזכיר על שאלת הלבנון, שזרסם הוועד הלבנוני ב פ א ר י ז לפני מלחמת-

העולם.

בגליל העריון.

מצאת

משה סמילאנסקי.

על תולדות־הישוב נוסף דף חדש. דף יְהוֹדָה.
צחק אבזרי של הגורל המר. העם, שסמל כל חייו היה והווה — שנאה לשפיכות־
דמים ושעל סמל זה נעשו דמיון הפקר במשך אלפי שנות־גלותו ; העם, שבמשך כל
שנות־גלותו נשא את נפשו אל האידאל הרם לשוב אל ארצו לא בחיל ולא בכח, —
עם זה מוכרח היה לבנות את ראשית־יצירתו בארץ לא רק על זיעת־אפם, אלא
גם על דמו. ..

"בדג'יך פֿי..."

כי איוז מנקודותינו שרכשנו לנו במשך ארבעים שנה של ישוב מפתח-התקוה עד כפר-גלעדי, לא דוֹסָה מרס בניה־בונה הראשונים, מראשית אונו של הישוב ? ואין פלא בדבר. כאית־שנים עמדה ארץ־ישראל תחת מרותה של־הקיסרות" הטורקית, שזו דרכה — לסבך עם בעם, ועל־ידי כך — להחריב ארצות נושכות וּלְהַחֲזִיר את עמיהן למצב של פראים.

בכל רחבי סוריה וארץ־ישראל נלחמים כל הַיָּמִים בִּסְתֵר וּבְגָלוֹי בִּירוּאִים גִּפְּלֹחִים, אֲנִשֵּׁי־הַעַמֻּקִּים בְּאִשֵּׁי־הַהָרִים, דְּרוֹזִים בְּמִזְוֵאוֹתֵיכֶם, מוֹשְׁלָמִים בְּמִצְרִים וְאֶף הַכֹּתוֹת הַנוֹצְרוֹת הַשּׁוֹנוֹת זֶה בָּזֶה. עַל ״סִדֵּר״ קְבוּעַ זֶה שֶׁל שְׂפִיכוֹת־דָּמִים קָרוּיָה נִתְּבַסֵּם. הַמִּשְׁמֵר הַטּוֹרְקֵי הַיֶּשֶׁן. וְשֵׁתִי תִקְלוֹת לְדוֹרוֹת יֵצְאוּ: תְּכַלְדָּה הַכְּרֻחִית מִסָּדֵר זֶה: אֶרְעִי וְתֵבַעְבּוּדָה — הַפּוֹחֵד תָּמִיד לִנְפִישׁוֹ אֵינִי יוֹכֵל לְהִשְׁקֵעַ רֹאשׁוֹ וְרַגְלָיו בַּמַּשְׁקָן — וְקִבְעֵי עֵצִים בְּשׁוֹד וְגֹל. כָּל הַתּוֹשְׁבִים הֵיוּ תָמִיד מוֹזִינִים וּמוֹכְנִים לְשִׁלּוֹחַ יָד אִישׁ בְּרֵעֵהוּ. וְעַל כָּל הַתּוֹשְׁבִים הִלְלוּ נֶפֶל פֶּחַד הַבִּירוּאִים שֶׁל הַמַּדְבָּר, זֶה הָאֵל־בָּהּ בַּעַל שְׁתֵּי הָרְגֵלִים, שֶׁהָאָרֶץ כִּנְיָן־עֵדֶן לִפְנֵי וְכַמַּדְבָּר־שְׂמָמָה אַחֲרָיו. בְּנֵי־הַמַּדְבָּר הִלְלוּ הֵיוּ מִתְנַפְּלִים מִזֶּמֶן לִזְמָן עַל הָאָרֶץ מִמִּזְרָח וּמִדְרֹם וּמִלִּבְיָה אֹתָהּ כְּלַחֲךָ הַיּוֹשֵׁר. וְעַל־כֵּן אֵין כִּפְרִים לֹא בְּדָרוֹם וְלֹא בַּמִּזְרָח. וּבְמִצְבֵּי כֹזֶה — מָה הָיָה יוֹכֵל לַעֲשׂוֹת הַחֲלוּץ הַקָּטָן שֶׁלָּנוּ, שֶׁחֹזֵר לֵאדָּרְצוֹ בְּכוֹנָה אֶךְ לַעֲבֹד וּלְיִצְוֶה בְּכוֹנָה לְהַשְׁלִיט אֶת הַשְּׁלוֹם וְאֵת סִדְר־הַיִּצִּירָה בְּאֶרֶץ — מָה הָיָה עָלָיו לַעֲשׂוֹת כִּשְׁהַתְּנַפְּלוֹ אֶף עָלָיו מִזֶּמֶן לִזְמָן? — הוּא לֹא הָשִׁיב לְמִתְנַפְּלִים כְּגִמְלוֹם לְהַתְּנַפֵּל עֲלֵיהֶם. הוּא לֹא עָשָׂה כְּמַעֲשֵׂה אֲחֵרִים. שֶׁתַּחַת מִסּוֹה שֶׁל צִדְקָה וְחֶסֶד זָרְעוּ בְּאֶרֶץ גִּיעִינִי פִּירוֹד, שִׁנְאָה וְקִנְאָה. אֲבָל לַעֲמֹד עַל מִשְׁמֶרְתּוֹ. עַל מִשְׁמֶרֶת־הַקְּדוּשָׁה, הָרִי מוֹכֵרָה הִיא! שְׁהָרִי עַל מִשְׁמֶרֶת זֶה נִצְטָוָה עַל־יְדֵי אֲבוֹתָיו הַקְּדוּשִׁים, שִׁצְרוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֹתָהּ וְאֵת תּוֹרָתָהּ, אֲשֶׁר לְאוֹרֶה הוֹלְכִים כָּל הָעַמִּים.

והוא עמד על המשמר! — ולפיכך מונים אנו, במשך כארבעים שנות-חיים, הרבה עשרות קדושים מאלכסנדר ודר וסרף טרוטפלדור. ולפיכך טנו לנו מאות לילות-זוועה מן הלילה של ההתנפלות על גדרה ועד ליל-ההתנפלות על תל-חי.

אבל כל מה שעבר על הישוב במשך כארבעים השנים הללו כאין הוא לעינת המעשים. שנעשו בגליל העליון בימים האחרונים.

וכי אין גם זה אות-הזמן? — עם התכבות הפסקטיבה הישובית נתרבו גם פורענויותינו...

ב.

מיום שנתחדשה טורקיה על-ידי חברת "אחדות וקדמה" (הטורקים הצעירים) נוצרה הטפה של רעל בעתונות הערבית נגד הישוב. הטפה זו, ככל הטפה פונה אל החיה שבאדם, הצליחה במדה ידועה. ובפרט לאחר שהיתה מכוונת כלפי "זרים", שהיו תמיד כסמל הסכנה וה"אפיקורסות" בעיני המזרחי ה"מאמין". ולהתנפלויות על הרכוש ועל העמדות של הישוב ניתן צבע חדש: אנטי-ציוניות. ויש שבלבותיהם של החלקים האנארכיים של הכפר ושל העיר נולד רצון לקיים את הטפת העתונות למעשה ולעשות נקמות ביהודים. אבל רצון זה היה רק "הלכה". בספרות העליונית של הממשלה לא מצא רצון זה חן. ואנשי-המקום, עם כל רוח-הגבורה שבפיהם, אינם מעזים למרות את רצונו של מי שהשלטון בידו. אינם בירואים. שאין להם מה לסכן. להם יש מה לסכן. ולסכן אינם רוצים. בימי-המלחמה, בימי בהא-אל-דין ובתקופת העלילות של ריגול, היו, אמנם, רגעים, שהאוויר נעש מלא שאיפות של דם. אבל דמו אחד מגבוה על גבוה לג'מאל פחה ומג'מאל פחה למטה הספיק להרגיע את הרוחות.

אחר הכיבוש על-ידי הצבא הבריטי שקטה הארץ לגמרה. חדלו הלחישות, פסקו האיומים והיתה הרגשה שימי-האנארכיה עברו לבלי שוב עוד. גם בשורת-ההכרזה של באלפור, שהביא אלינו הצבא הבריטי, נתקבל על לבותיהם של בני-הארץ כדבר מוכן מאליו. להם ניתנה כל ארצם — ולמה לא נתנן ארצנו גם לנו? — והרי גם מפי קדושים שמעו, שארץ זו עתידה לחזור לבניה. לבני-ישראל. כך הבין את הדבר העם הערבי והסכים לו בלבנו. הערביים היו מאושרים וברגעי-אושר אין מקום לצרות-עין. הערביים היו אסירי-תודה לזרים, שנאלו בפעם אחת מפקדי-המזל של ג'מאל פחה, שרחק תמיד על ראשיהם: פחד התליות, פחד הרעב, פחד ה"פיררים" (המשתמשים מעבודת-הצבא), ה"שוכרה" (החפזים), ועוד, ועוד. והיחס אל הזרים — ובכללם היהודים — נשתנה לטוב. אין איש כפוי-טובה ברגע שהוא מקבל את הטובה... וכך היתה התקופה הראשונה לאחר-הכיבוש תקופה של מנוחה ועלולה היתה לעבודה גדולה של יצירה... אבל הנה נשתנה המצב מן הקצה אל הקצה. עברו על בני-הארץ שתי שנים של שובע, של מנוחה. של התעשרות — וישמנו ויבעטו... לאט, לאט נמחה מזכרונם הרע הטורקי ונתעוררו הגעגועים — לאנארכיה הטורקית. והיד הרכה והענוגה של השלישים הקולטוריים החדשים היתה מסייעת לכך. היד הרכה לא עוררה רגשות-תודה: כך דרכו של האדם הפראי-למחצה: היד התקיפה מעוררת בו יראת-הכבוד וגם הבנת הטובה. שגימה לו בזמן מן הזמנים, והיד הרכה מעוררת בו איבה ורצון לפרוק עול. אצל הפראי-למחצה רוך ונועם שמות נרדפים הם לאפסית

כח. ואפיסת־כח מעוררת תשוקה לאנארכיות...

לאט-לאט הלכה ונוצרה בארץ הכרה, שהיחס הטוב והרך של השלטון החדש אינו אלא פרי חולשתו. וכך חזרה לתקפה הטינה שבלבבות לזרים — ובכללם ליהודים או לציוניים. וכשמן לאש ההכרה והטינה הללו היו המבוכות במצרים והאינטריגות בסוריה. ועובדה אחת קלקלה את המצב לגמרי: במזרח־הארץ לא הוגבל כל צרכו ובכל הדיוק הגבול שבינה ובין ממשלת השריף, וממשלה זו הטינה גבול פעם בפעם. מאדרעי. ששם גבולה להלכה, ירדה לאט-לאט כמעט עד לעמק־הירדן. וכך עברו לידי השריף החלקים היותר שמנים של דארץ: סִירִי, בשן וגולן, שבלעדיהם אין הארץ יכולה למצוא לחמה די פרנסתה. והממשלה השריפית נתמלאת רוח של אנארכיה ואי־סדרים יותר משהיתה הממשלה הטורקית. הרברים הגיעו לידי כך, שמלחמה גלויה נמשכה חרשים רצופים בין הבידואים ובין כפרי־חורן. הבידואים באו לתבוע מאנשי־הכפרים מס כבימי הטורקים ואלה האחרונים, שהזדינו משלל־הטורקים ברובים ובמכונות יריה, עמדו על נפשם. כי בכלל מלאה הארץ נשק, שהשאירו הטורקים והגרמנים. הבורחים עד לאין מספר... אבל כל עוד שהצבא הבריטי, הצבא המנצח של עיני בני־הארץ שגר את עוזם של הטורקים והגרמנים, חנה בכל הארץ, לא פיצה האנארכיה גלוי לעיני השמש והטינה לזרים נשארה סמויה מן העין. פחד־הצבא היה על פניהם. ובחוד פחד הצבא הלבן עם גדודי האויסטראליים והעבריים שבו.

אך הנה התחיל הצבא הלבן לעזוב את הארץ ונשארו ברובם המכריע החיילים הצהובים ושחורים. ואז נעשה מעשה, שהיה כאש־לנעורת — ושלחבת האנארכיה פרצה לחוץ...

בתקופת־המלחמה נוצרה ההסכמה הנקראת "הסכמת סייקס־פיקו". אין אנו יודעים את כל פרטיה, אפשר יש בהם מכוונים לתכלית הנכונה; אבל אחד מהם, שהוא נוגע בארץ, הוא עוון כבד. הוא מוסר את הארץ האחת לשתי רשויות. הוא גזל מן הארץ את מוצאי ההשקאה האור והתנועה: את מוצאי־הירדן ואת החרמון, את עמקי חולה ועיון ואת מורד נהר ליפאניה. ביום בהיר אחד, קודם שנגמר המשא־המתן עם טורקיה, קודם שנתברר ענין המאגדאטים, קודם שעברה "הסכמת סייקס־פיקו" תחת שבט־הבקורת של ההגיון והיושר, יצא פתאום הצבא הבריטי מסוריה וקיליקיה וגם מצפונה של ארץ־ישראל ואת מקומו לקח הצבא הצרפתי. על־ידי כך נוצרה הכרה בלבותיהם של הערביים, שכין האנגלים והצרפתים אין שלום ושהאנארכיה יכולה להשתמש במצב זה. נוצרה הכרה, שהצבא הצרפתי חלש הוא, שהרי בני־הארץ לא ראו בעיניהם את גבורתו. את המצב סכסכה התעמולה הטורקית מצד אחד והסורית מצד שני. והאינסטינקטים הפראיים התפריצו חוצה.

מצד אחד התחילו מגיעים ה"שוטרים" המזוינים של השריף עד לכפרים של פלך־מקריה ומצד שני התגפלו הבידואים המורדים של החולה, שקבלו נשק ואופיצירים מן השריף, על צבא־הצרפתים.

ג.

הסכמת "סייקס־פיקו" היתה לא רק גזרה רעה מן הסוג "גזורו!", אלא גם שגיאה גסה כמובן האסטרטגי, שגיאה משני הצדדים. לא רק גבול הארץ נשאר פתוח

לרעה, שיכולה להתחולל מצפון; אף גבולה של סוריה המערבית-דרומית, זו שתחת הסוהר של צרפת, נשאר פתוח ררעה, שיכולה להתחולל מדרום. הגבול הרגלי הרי-הלבנון; שהוא מיושב על-ידי הדרוזים והלבנונים הנאמנים לצרפת, זה היה הגבול הטבעי, ולא הקו העובר בתוך העמקים והמישורים והפתוח לקבוצות-הבידואים. והרעה מדרום התחוללה. כוחותיהם של הצרפתים לא היו מרובים והיו מורכבים מחילים ערביים מושלמים מאלג'יר ותינים, ועל-כן הכנס קבוצות-הבידואים. האות, שניתן מן הדרום, העיר גם את הצפון ובעת ובעונה אחת התנפלו הצבאות הטורקים של מוסתפה קאמיל פחה על הצרפתים בקליקה והכנס ושחטו את הארמנים... החטא של „גזורו!“ נענש מלמעלה.

ובצפון-הארץ השאירו הצרפתים לשלל בידי הבידואים מעט כלי-זין ומוזון. כפרים אחדים של ניצנים וארבע מושבות עבריות. הכפרים של הניצנים נשדדו בלי שנסו וישיבם לעמוד בפני השודדים. גם אנשי-מטולה ברחו. עזבו את מקומם גם אנשי-הקביצה שבחצרה, מפני שישבו באהלי-קרשים, שהיו פתוחים אפילו לכדורי הרובים. אבל נמצאו שתי נקודות עבריות—שתי הקביצות שבתל-חי ובכפר-גלעד—שלא פחדו ולא נעמדו על המשמר עד הרגע האחרון והשאירו להם שם-עולם בתולדות הישוב.

„אתם ברחתם כיהודים וכנשים“ — אמר הגנרל הצרפתי כשבא לבקר בפעם הראשונה את הצבא, שברח מפני הבידואים. אחרת היו אומרים האופצרים הצרפתים אחר התפתחות הכארות בעמק-עיון. „זם גבורים!“ — היו אומרים בהראותם באצבע על תל-חי וכפר-גלעד. ואותם הגבורים היו יהודים וביניהם גם נשים. כן. שם היו גבורים.

המצב היה כך. המלחמה שערכו המורדים על הצרפתים מתחילה לא היתה מבוננת נגד היהודים. כך הבטיחו ראשי הממשלה הערבית בדמשק, ראש-המדר ואף המנהיגים המקומיים. הסכנה, שרפה על הכפרים בכלל ועל כפרי-היהודים בפרט, היתה רק מפני הקבוצות של השודדים, שהשתמשו בשעת-כושך זו לשוד ולבז. וכי מפני שודדים כאלה יברחו העומדים על משמרת-אומתם? — „לא ולא!“ —

כך החליטו אנשי תל-חי וכפר-גלעד, וכך מחליטים גם אנו אחריהם אף היום. בפני קבוצות-השודדים הללו יכלו לעמוד הבחורים עזי-הנפש שלנו. וגם עקדו. אמנם, העמידה היתה כרוכה בסכנת-נפשות. אבל איזו עמידה, ובפרט איזו מעמידתנו בכל זמן ובכל מקום, לא היתה כרוכה בסכנת-נפשות? — לברוח מעמדה כל זמן שיש תקוה להחזיק מעמד בה — חטא לאומי הוא.

אנשי תל-חי וכפר-גלעד עקדו. עמדו, מפני שכלם היו מבני אותו מין הצעירים הדרשים שלנו, שכל חייהם יקרים בעיניהם רק במדה שיש בהם צורך ללאום ותחית. עמדו מפני שבאישם עמד אחד מן המועטים שבינינו, שאך הויתם בקרבנו נוסעת בנו את האמינה, שתקותנו לא אבדה ולא האבדה.

כיון: חדשים עמדו גבורי תל-חי וכפר-גלעד על מקומם, לפעמים רעבים. תמיד עיומים ויחפים למחצה ותמיד ערים, — והכו אחור את כל ההתנפלויות של השודדים. ובין התנפלות להתנפלות יצאו להרוש ולזרוע את שדותיהם.

כל העמידה בתל-חי ובכפר-גלעד היתה סמלית. סמל של הגבורה העברית, סמל של התביעה העברית וסמל של ההגנה העברית. היא אינה יודעת אף

רנע רק את הרובה. תמיד גם המחרישה בידה.
 "באחת ירו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח".
 כך היה וכך יהיה עוד ימים רבים...

ד.

בתחלת טבת התחילו מאורעות הדמים בחלק הצפוני של ארץ-ישראל. זה שתחת החסות הצרפתית. כשגרשו הערביים המתקוממים את החיל הצרפתי מעמק החולה ומן העמדות הראשונות בהרים. התחילו קבוצות של שודדים לשוד את העוברים והשבים בדרכים ולהתנפל על הכפרים של הנוצרים והיהודים. הנוצרים ברחו ואחריהם גם אנשי שני המושבים העבריים: מתולה וספרה. בני שאר שני המקומות, תל-חי וכפר-גלעדי, החלישו להחזיק מעמד כל זמן שההתנפלויות תהיינה רק של שודדים ולא של הצבא המתקומם. ואמנם, הצבא לא נגע ביהודים וגם הבטיח שלא לנגוע בהם להבא. ונגד השודדים עמדו אנשי שתי הקבוצות בגבורה עצומה. הדרכים היו תמיד בחוקת-סנה. היוצאים מן הקבוצות והבאים להגלי עבודתם ולשם ספוק מזונות נשדרו על-פי רוב דרכים וגם נפצעו ובהמותיהם נהרגו. הסכנה היתה גדולה תמיד גם בתוך הקבוצות גופן. ההתנפלויות היו תדירות ותמיד בעזרת כלי-זין של אש. גם בני-הקבוצות השיבו תמיד באש, אבל לא קלעו אל המתנפלים גופם, כי פחדו להסתבך בענין של דם. באחת מן ההתנפלויות הללו נהרג אחד מן המגינים. יוסף שאפושניק, ונקבר בשדה-החיים שבכפר-גלעדי. בהתנפלות שניה על החורשים בשדה נהרג הקנן השני, א. שר, שעלה מבגרת לעזרת חבריו בתל-חי. אבל אף האסונות הללו לא החלישו את רוחם של הגבורים. את הסכנה המרחפת על ראשם ידעו הם למפרע ועל מנת כן באו למלא את תפקידם הקדוש. האסונות הוסיפו להם כח ועוז להגן על קברי חבריהם. האסונות העירו גם את דעת הקהל בדרום. ועזרה נשלחה לצפון, עזרה חמית ועזרת-אנשים, ובעזרת אלה חזר טרומפלדור והוציא את מתולה מדי השודדים בלי קרבנות. וגם מצד שלא פללו באה להם עזרה. הודות ליחסו הטובים של האדון מרגלית קאלוואריסקי, פקיד יק"א בגליל העליון, אל השכנים והודות להשפעתו התחילו בני-הכפרים של המותואלים והשיח הראשי שלהם, קאמיל ק, להספיק מזונות לקבוצות וגם להמציא להן אפשרות לבוא במשא-ומתן עם הדרום.

אבל בימים האחרונים נשתנה לרע היחס אליהם מצד המתקוממים. אין לדעת, אם היה רמז מגבוה על כך או המנהיגים המקומיים החלישו על דעת עצמם להפטר בפעם אחת משאירת הזרם, — אך שיהיה, המנהיגים הללו השתמשו ביחס הדידות, שהיה ביניהם ובין היהודים באו אל תל-חי בי"א אדר כאורחים ונכנסו פנימה — וכיסיחם מלאים פְּצוּת (כומבות). הם חשבו להדהים בפצצות את המגינים הגבורים, להכניס מבוכה בתוכם ולהשמידם עד אחד על-די גדוד של מאתים איש מזוינים, שבאו בעקבותיהם. ואמנם ערמתם עלתה להם להרוג בפצצותיהם שתי נערות בלתי-מזוינות, ששמשו בקבוצה בתור אחיות רחמניות, להרוג עוד שני בחורים, שהגנו על הנערות, וגם לפצוע את המפקד, את יוסף טרומפלדור. אבל הגבור הפצוע התנער כארי ובמשך שמונה שעות עמד פצוע ופקד פקודות. והודות לפקודותיו הכו אחור של שיש וחמש אנשים את מאתים המתנפלים והפילו בהם כעשרים איש מתים ופצועים וגם הכריחו

לברוח ולהשאיר בשרה אחריהם מכונת-ידיה צרפתית. אמנם, הנצחון עלה ביוקר. נפל חלל ומת המפקד הגבור יוסף טרומפלדור. מת והקריאה על שפתיו: „אין דבר טוב למות בעד ארצנו“. נפלו עמו יחד חמשה חברים ונפצעו ארבעה. האבודות הקשות הללו הכריחו את אנשי תל-חי לעזוב את מקומם ולהתבצר בנקודה האחרונה — בכפר-גלעד. והם עזבו את תל-חי. אבל רק אחר ששרפו מה שעמד להשרף ולקחו עמם את נשקם, פצוניהם והרגיהם, ואת אלה האחרונים קברו בכפר-גלעד.

למחר נתחדשו התנפלויות חלקיות על כפר-גלעד ועל מתולה, אבל התנפלויות אלו הוכו אחור על נקלה. ורק ב"ג אדר באו מן המזרח כחות גדולים של פרישים ורגלים ובמחנה כבד התקרכו אל כפר-גלעד והתותחים הנסתרים בין ההרים ירו עליו באש. ואז עזבו המגינים גם את נקודתם האחרונה. הנסיגה אל ההרים היתה מלאה גבורה וקרירות-רוח נפלאה. והם שעמדו להם להסוג אחור בלא קרבנות חדשים. בהרים התאחדו עם אנשי כפר-גלעד גם אנשי-מתולה, ומשם, בעזרת שכניהם המתולאים, עבר חלק מהם צפונה — לצידון ורובם — דרומה, אל המושבות העבריות.

ה.

נפלו גבורים.

נפל יוסף טרומפלדור, זה שציר את הגדוד העברי הראשון, שקדש את שם הציוניות בין סלעי-גאלפולי; זה שנסר, מפח וגבל את „החלוץ“; זה שחלם חלומות מלאים הוד ותפארת על עתידו של העם העברי בארצו.

נפלו חלל שאים מן החילים האמריקניים המשוחררים, טוקאר ושאראף. מחמישת אלפים אמריקנים נשארו בארץ מאתים איש. וממאתים הללו התגדבו שוב ארבעים לעלות צפונה לעזרת המגינים על משמרת-הקודש. ושנים מהם נפלו חלל. נפלו חלל בני-מין מונטר, שרה ציו'יק ודבורה דראכלר, שלשה מאותם מאות הצעירים, שזה חמש-עשרה שנה אינם פוסקים מלתת לעבודת התחיה כל מה שיש להם — את חייהם הצעירים, היפים והמלאים הוד של גבורה ותפארת של קרבן נצחי. נפלו ששת הגבורים ביום אחד. נפלו חלל בערמת-הנחש של המזרח ונקברו לא רחוק מקברי חבריהם, שאפושניק ושר.

אבל לא לחנם נפלו שמונת בחורי-עמנו! דמיהם צועקים אלינו מן הארמה! אלינו ואל כל העולם הנאור. והם לא יחדלו מלצעוק כל זמן שלא יתוקן החטא של הסכמת סייקס-פיקו. וכל זמן שלא יוכרז לעולמים:

— ארץ התנ"ך — מדין ועד באר-שבע, מן היס-התיכון ועד המדבר — לעם התנ"ך! מה שהוכרז מלמעלה לפני אלפי שנים מוכרח להיות מוכרז מלמטה היום. כי יש עין צופיה על הליכות העולם!

עמים ומדינות

(השקפה מדינית).

א.

צדקו כל אלה, שהחליטו, ששלום-נרסליה אינו-השלום, בה"א הידיעה, שעוד נכונו ימים רעים, ימי צרה ותוכחה, ימי מכאובים ומדוים רעים, לאנושיות הפצועה והמתבוססת בדמיה.

אין שלום! — זוהי הרבה המנסרת בחלל העולם הגדול. אין שלום! — זוהי הקריאה המתפרצת מלב כל דואב לצרת-העולם. אכן מקיר תועק וחשוע: אין שלום!

אחרי ההרס והכליה, שבאו לעולם במשך יותר מארבע שנים של מלחמה, אבד שוויון-המשקל ביחסים שבין עם לעם, שבין ארץ לארץ, שבין מדינה לחברתה, ואין קברניטי-האומות, למרות השתדלותם, יודעים, איזוהי הדרך, שבה יכול העולם, להזור למָה שהיה קודם המלחמה; במה אפשר להחליטו, להבראו, להקטמו על רגליו.

נגמרה המלחמה במנצחים ומנוצחים; הללו בוכים והללו שמחים. ועוד המנוצח עומד ומכַּכּה את שכרו, והנה גם המנצח, בחגגו בהמון, בתרועת עלייו-נצחון ושכוריו-נצחון, את שמחתו הגדולה, פורש לפעמים לקרן-זווית ומוריד דמעות. מי זה נוסך טפות-רעל בששוננו? למה זה ומדוע נשמעת זעקת שבר ואבל בתוך צהלת-האבירים, ששבו משרה-הקרב בשרדגלי-הנצחון מנפנף מעל לראשם? — האין זו אות, שרק פיהם מלא שמחת-נצחון, בשעה שבלב תוססת הכרה, שאוי ואבוי לנצחונות כאלה? ...

דומה אירופה לחולה מתהפך על משכבו בחליו, וסביבו המון רופאים מחפשים תחבולות להחזירו לאיתנו — ולשוא. חולה היא אירופה באפיסת-כחות, ונגד מחלה זו אין תרופה אלא בחידוש הכחות החיוניים בגוף. ואיך יחדשו את הכחות אם מזון ומחיה אין? אם חסר הלחם, חסר הסוכר, חסר החלב, חסרות הביצים, חסר הבשר, חסרים כל החמרים הנזקים את גוף-האדם?

לפנים — לפני מבול-הדמים, לפני המלחמה (ואין אנו זוכרים עוד מתי היה זה!), היתה מדינה, שהיו קוראים לה: "החולה הגדול". ועכשיו אחרי מהפכת-העולם כמהפכת אלהים את סדום ועמורה, החיללה הגדולה, החולה שלא על נקלה חָרַפּא, זוהי אירופה. אירופה זו, שהיתה מתפקעת מרוב שובע, שלא פסקו מעל שלחנה מעדני-מלכים ויין-הרקק, שזללה וסבאה עד להקיא, אירופה זו שוכבת עתה בעצמת מכאוביה והיא שואלת ללחם אי! חסרה היא מזון ומחיה לנפשות תושביה; חסרה היא חמרים-נְלָמִים לתעשייתה; חסרה היא פָּחַם להסיק את ה'התנורים', להחם את החדרים ולהניע את גלגלי המכונות בבתי-החרושת.

מה אינה חסרה? — הכל היא חסרה.
ומה פלא? שלשים — ויש גורסים: ארבעים — מיליון כחות-עלומים, מבחירי העוברים והיוצרים, נפלו במלחמה. ומי ימלא מקומם בשדה ובבית-החרושת? מי יבוא במקומם לפתח ולשדר את האדמה ולהוציא ממנה אוכל לבני-האדם הזקוקים לו? מי יבוא במקומם לנצל את אוצרותיה של בטן-האדמה כדי להוציא משם חמרי-הסקה להחם נפש בני-האדם הנמוגים מקור? מי יבוא לרשת את מקומם בכל אלפי סניפי התוצרת, שהם גם גופי הצרכים ההכרחיים של העולם התרבותי? מי יעבוד — ואדם אין בארץ?...
הבחורים שבעמים נפלו שדורים. בחוריה של אירופה — ובמקצת גם של אסיה — הבחורים בכל המזבנים, הרוחני והגשמי, השכלי והשירי, הובאו לקרבן על מזבח של אלהי-ההרמים, אלהי-הקרב, מאדים האדום.
יך־שאיין עובד — אין תוצרת. וכשאיין תוצרת — אין עבודה. מעגל־קסמים...
ובכן:

ויהי רעב בארץ!...

ומפרפר המנוצח בין החיים ובין המות, והמנצח?... זה השתעשע שנה ומחצה בדמיון של נצחון. — והנה הוא מתחיל להתפכח והוא בא לאפ־לאט לידי הכרה, שנצחונו מקסם־כזב, שהמנוצח מושך אותו אחריו תהומה.
קורא אתה עתין, צרפתי או אנגלי — הנוסח קצת שונה, אבל התוכן אחד הוא בשניהם — ואנוה פוגש את המלה „נצחון“ בכל פסקה ופסקה, אם לא בכל שורה ושורה; וכשאתה מגיע לסוף־הגליון, אתה נתקל בבולטיין קטן, שהוא, בכל קטנותו ובכל מעוט־המקום שהוא תופס בפנת־העתון, ראי נאמן הוא למצב־אירופה: היום של שערי־החליפים לכספי הארצות של המנצחים. לפנינו כאן מדת חוס־הקדחת של החוליה המסוכנת, שְׁשֻׁמָה אירופה. והכספית שב־מרחם זה עולה ועולה, בלי לעמוד כמעט על עמדה אפילו יום אחד. יש שהיא עולה ביום דרגה אחת, חצי דרגה או רבע דרגה. ויש שביום אחד היא עולה עשר, עשרים, שלשים ועד חמישים דרגות בבת אחת.

אם שערי־הכספים של הארצות המנוצחות ירדו — אין פלא. אבל שערי־הכספים של הארצות המנצחות? מדוע הם יורדים?

הסבה היא פשוטה. אין תוצרת ואין אמן באפשרות של תוצרת.

הא כיצד? — פשוט. נקח את צרפת לדוגמה. צרפת הוציאה בשנת 1919 סחורה בעד מיליארד פרנק, והיא הכניסה סחורות מחוץ בעד עשרים מיליארד פרנק. עד שהיה שווי־משקל בין האימפורט והאֶקספורט היה גם שווי־משקל בשער־הכספים. אבל כשהאימפורט גדל פי עשרים מן האֶקספורט, ואת תשעה־עשר המיליארדים צריך היה לשלם בזהב, ואת הזהב צריך היה לקנות, אז נעשה הזהב לדבר של מקח וממכר. ועל־פי חוק ההצעה והדרישה, השורר בדברים שעומדים כנגד של מקח וממכר. במדה שגדלה כמותן של מעות־הנייה, שהוצאו למכירה, כן ירד ערךן. ובאופן הזה, כל מה שהוסיפה צרפת לקנות בחוץ כן הוסיפו מעות־הנייר שלה לרדת במחירן. במחיר כל דולאר אמריקני משלמים הצרפתים שלשה-עשר פראנק, במקום חמשת הפראנקים שהיו משלמים במחירן קודם המלחמה. לא צריך לשכות. שתשעה־עשר המיליארדים שהזכרנו — עודף האימפורט על האֶקספורט — נעשו ככה במציאות ליותר מארבעים מיליארד.
(11)

והכסף מאין ימצא?

מציאים מעות-נייר חדשות. לונים ולונים בתוך הארץ ובחוץ-לארץ. ובמדה שנגלים חובות המדינה פחת האמון בכח-הפרעון של המדינה, וחוסר-האמון, זוהי עליה חדשה של הכספים במרחוק של המדינה, או, במלים אחרות, ירידה חדשה לשערי-החליפין של מעות-המדינה. קצת יותר טוב המצב ביחס לליה האנגלית. אבל רק קצת. צרפת נשאה יותר מכל שאר בעלות-הברית את כובד-המלחמה. היא סבלה יותר מכולן. גם בנפשות וגם ברכוש חמרי הפסידה יותר מכולן. וגם אחר המלחמה היא הראשונה לסבול ולא תהיה הראשונה לקום על רגליה.

בימי-המלחמה שמענו את אויבה של צרפת מכריז ומוזיר אותה, שאפילו אם תצא מנצחת לא תצא אכזא בשן ועין. והאויב, אמנם, מלא את הבטחתו. ההרסות והחורבנות, שגים האויב לצרפת, לצורך ושלא לצורך, מדעת ושלא מדעת, בכזונה או שלא בכזונה, עולות על כל מה שיכול דמיון האדם לתאר לו על-פני האדמה. כל תאורי ההרס והחורבן שבספרים הדמיוניים של *דל ס'ס* שחשבוים בני-האדם רק לשעשועי-דמיון עשיר בהמצאות. התאמתו בכל מלואם במלחמה זו, ביחוד בצפון-צרפת. אכזריות ה"חיה המדינית", שקראה לעצמה "אדם" ועמדה את עצמה בשם המפואר "בחיר-היצורים", אינה פחותה מזו של היצור הדמיוני של ולס בספרו: "מלחמת-העולמים", זה שמשכנו בדמיון-המספר, על כוכב-הלכת מאדים.

חמת-האויב נתבה ביחוד על צרפת. בשם שכתחלת המלחמה היתה התאמצותה הראשונה והעיקרית של גרמניה להגיע עד פריז וכל שר-צבא, מן הקטן ועד הקיסר בכבודו ובעצמו, הועיד את ידיו לסעודה בשדות-אליסין בסוף אבגוסט 1911, כך אף לאחר ששבר ז'ופר את הדחיפה ועצת בעד הגל הגרמני, ששב על עקביו מעל גדות הסארנה, היתה ההתאמצות העיקרית של הגרמנים להשחית ולהשמיד את צרפת, להרוס ולהחריב כל מה ששגישו בדרכם.

ובעקבות החורבן בנכסים הגשמיים, בא החיבן בנכסיה הרוחניים של ארץ תרבות זו.

קודם המלחמה היו שלישי-הרוח בצרפת ז'אן ו'י'רס ואנאטול פרנס. המלחמה עם בלהותיה גרמה להפסקה גמורה ברוחו של עס-צרפת. המלחמה הביאה לידי לקוי-מאורות. חשך עולם הרוחני של ארץ זו. שהיתה מלאה זיו-תרבות ונגוהות של יאיפות לתקן העולם במלכות הצדק והיושר. תוצאות-המלחמה היו ששלישי-הרוח מפנים את מקומם לשלישי-החריב. קלימאנסו, שכל ימי-חיו נלחם בקיסריות, בכמירות ובצבאיות, נעשה אחר מבעל-בריתם של הנהוים אחר הקיסריות, הכמירות והמלחמתיות. אין לך דבר יותר מצוין את האופי של המשבר הרוחני, שכשגבת-חמה הכה את השבילים המרכזיים במחו הקבוצי של עם זה, מן הבחירות לאקדמיה הצרפתית אחרי ז'ופר נבחר לחבר האקדמיה הגנרל סושי. ואת מקומו של מי הוא ממלא? את מקומו של אדם, שכל ימי-חיו עסק בחקירת-הטווח, את מקומו של אדם, שישב באהל של תורה. ואחרי פוש נבחר גם קלימאנסו. אין ספק, שלא את קלימאנסו הסופר בחרו לחבר-האקדמיה ואף לא את קלימאנסו המדינאי הראדיקלי, שנלחם כל ימי-חיו בטווח, שהאקדמיה היא מבצרה, עוזה ומשגכה. בחרו בקלימאנסו, שהכריז: "אני עושה מלחמה", בקלימאנסו, שאחר המלחמה סדר את הבחירות ל"בית-המחוקקים על יסוד ברית בין אלמנטים, שבמשך חמישים שנה עמדו בקשי-מלחמה זה עם זה.

אין הדברים מכונים להרשע או להצדיק, אלא לציין את העובדה. והעובדה היא: ירידה מן הנכסים הגשמיים וירידה מן הנכסים הרוחניים. ומלחמה זו, שהפכה את סדרי-בראשית ופְּסָמָה לאל את כל מושגינו, כמלה גם את המושגים של מנצח ומנוצח. גירסת הרומאים: "אוי למנוצח!" מתחלפת בגרסה חדשה: אוי ואבוי לישניהם גם יחד, גם למנוצח וגם למנצח.

יהודי פולני, קטן-קימה ועבה-כרס, אבל גדל מוח ורוח. שלמרות מה שהמיר את דתו וצבר מיליונים בבנין מסלות-ברזל לא יכול להשתחרר מסגל-ירשתו ונשאר נאמן לדם בן-אמוץ, שגול בעורקיו כתב לפני יותר מעשרים וחמש שנים ספר בן ששה כרכים עבים, מלאים וגדושים, שקרא לו בשם: "המלחמה". יאן בלייך בא לידי מסקנא, שהמלחמה היא אי-אפשרית, שכלי-המשחית החדשים, שהמציא האדם, עושים אותה לדבר שנכנס לגדר-הנמנעות. ואז לא השיג עוד האדם את סוד התעופה המיכנית באויר ועוד היו הממציאים מחולקים בדעותיהם על היסודות המיכניים, שצריכים לאפשר את התעופה באויר; ואז לא ידעו עוד את סוד המלגראף האלחוט, ואז עוד לא נחשבה שיטת הצוללות מתחת למים לדבר של מציאות אפשרית. כל הדברים האלה היו עוד אז קנינם של דמיונות נלהבים ושל אגדות-פלאים ושל שיחות בשביל ילדים, קטנים וגדולים, האוהבים להשתעשע בדמיונות והזיות שמחוץ למציאות.

לא שמע העולם בקול נביא-השלום, שיצא בלייך היה אחד כהם. "השלום המזוין" העיק על צוואה של איזופה. "השלום המזוין" — הוא הוא שהיה בעוכרי העולם. "השלום המזוין", זה היה שנון-חרבות בלתי-פוסק, שהיה צריך להביא, שלא יכול שלא להביא לידי הנפת חרבות. כך היה ביבשה וכך היה בים. השלום המזוין על הים הלך בעקבותיו של השלום המזוין על היבשה. רצתה גרמניה להיות מושלת על מים רבים. ומי זה יאשימה על רצון זה? — אבל, צי מסחרי לא הספיק לה והיא רצתה לרשת את מקומה של בריטניה הגדולה בצי-המלחמה; ואין לך דבר מסיכן לאדם ולאומה משגעון של גדלות. ובשגעון כזה הוכה אחרון-ההינדנבורגים. והוא אצל מרוח שגעונו על כל עמו. ההבדל שבין המחונן באמת בגודל ובין המוכה בשגעון של גדלות הוא, שהראשון הולך לו בדרכו בשובה ונחת ומשיג את מטרתו בלי קפיצות. בשעה שהשני סבלותו מתפקעת והוא מתפרץ בשאון דָּבָבִי מרצו, ובקפיצותיו על פי רוב הוא משבר את מפרקתו.

מה שהשיגה בריטניה הגדולה במשך מאית בשנים רצו הגרמנים, מוכי-סנורים והולכים בעינים עצומות בדרך, שהתוה לפניהם שגעון-הגדלות של ווילהלם השני, להשיג במשך דור אחד. את המרץ, את הפסיעות האמיות, בסבלנות ובאוורך-רוח, של הבריטים רצו הגרמנים, ווילהלם שלהם בראשם, לרחליק בקפיצה אחת גדולה. אבל, אין קפיצת בהיסטוריה. את תוצאות הקפיצה רואים הם עתה. הם ירדו תהומות.

ואולם, מי שאינו רואה, שהמנוצחים מושכים את מנצחיהם לעמקי-ההומות-מפלחם, אינו אלא סתום-עינים.

כמלחמה בן שלומה. אכזרית היתה המלחמה ואכזרי היה שלום-ווירסאליה. אכזריות, שאין קִשְׁלָה בדברי ימי-האדם על פני כדור-הארץ, קִשְׁלָה בלי גבול וקץ בהנהלת המלחמה. ואכזריות שאין דוגמתה היתה בהנהלת המשא-והמתן של שלום בוורסאליה. שמו חבל על צוארו של המנוצח ואמרו לו: תקבל את תנאינו — מוטב,

ולא — נמשוך את החבל. כך עשו גם הגרמנים בבריסק=דליטא. מהם למד הצד השני.

כמלחמה כן שלומה. בעל-פה לא נתנו לאויב להתזכר. כל המשיא-המתן היה בכתב. הציעו את התנאים בכתב והטענות היו צריכות להיות גם-כן בכתב. כך עשו הגרמנים בבריסק=דליטא עם הרוסים, וכן עשו להם בוורסאליה. הדברים הנשמעים מפה לאוזן, שעליהם אומרים, כפתגם הצרפתים: "עיקר השירה — בנעימה" (c'est le ton qui fait le chanson), היו אסורים. ובמקום שחסרה הנעימה חסר הלב, חסרה הנשמה.

לשוא באו גרמנים חדשים; לשוא עשתה גרמניה מהפכה; לשוא פשטה צורתה הקודמת ולבשה צורה חדשה. הצד שכנגד המשיל עליה: "היהפוך כושי עורו ונמר הברבורותיו?" — באי-כחה של גרמניה החדשה. זו שלאחר המהפכה, שלאחר הכרזת ממשלת-העם, שלאחרי שבירת כסאות-המלוכות, שלאחרי הסרת העטרת מראשי המלכים, טענו שאין ביניהם ובין גרמניה הקודמת ולא כלום. בעלי-הבית התנהגו עמם כמו שהיו צריכים להתנהג עם שלוחיו של ווילהלם השני.

ובאי-כחה של גרמניה חתמו על כל מה שדרשו מהם. יום נקם ושלום היה זה ולא יום-שלום; יום עברה וזעם, ולא יום של הושטת-יד לשלום. אומרים, שהיו תנאים עוד יותר קשים; אומרים, שפוש דרש הרבה יותר מקלימאנסו; אומרים, שתנאי קלימאנסו הם בבחינת מדת-הרחמים לעונות מה שדרש פוש. אבל אפשר שאפילו מה שדרש פוש צריך להחשב לרך ומתון לעומת מה שהיו דורשים ווילהלם ולורדנורף והינדנבורג. אלמא היו הם המנצחים. אלמלא נגמרה המאגנידיה העולמית בנצחון גרמני, כמו שקוו.

נתקבלו התנאים. ולוחות-הברית עם אדבעז-עשר הדברות של ווילסון היו לשבריר-לוחות. להרס הנשבר, כוילסון עצמו בשיבו לבית הלבן בושינגטון. תשעה חדשים עברו מאז. עכשיו כבר אפשר להגיד: ובכל זאת נזע תנוע! ההתפכחות התחילה. הקולות, שמגיעים אלינו מבריטניה הגדולה, הם חדשים. כבר יש מחשבות האומה האנגלית, שמודים בקול רם, בפחדסיה, בפומבי, שהשלום של וורסאליה זוהי מגלת-נקמה שנקמה היא חיבת-פיסית, שסופה של חרב זו להנעץ גם במנוקם וגם בנוקם.

ולא רק קולות בודדים נשמעים במדבר אי-האפשרות לשלום וורסאליה להתגשם בחיים, אלא גם נשמעים במקומות רשמיים ובאופן רשמי דברים, שנותנים תקווה שחווה וורסאליה אינו נחשב להלכה למשה מסיני. דברים ממין זה השמיע לורד קרזון בבית-הנבחרים. עוד לא נאמר בפירוש שחווה וורסאליה יכולת בקרוב, אבל רמזים די-ברורים יש בנאומו, שחווה זה אינו הלכה לדורות.

ואת נצחוננו של רעיון-השלום על שאיפת-הנקמה אפשר לראות גם בהחלטה לוותר על קריאת פושע-המלחמה גרמניים לדין של "ההסכמה" ולתת לגרמניה עצמה לשפוטם בבתי-הדינים שלה. ויש עוד סמנים.

לפני תשעה חדשים, כשהטביעו הגרמנים את צי-המלחמה שלהם בסקאפולו פלו, הרימו בעלי-הברית קול צעקה, והלוקי-המכתבים ביניהם ובין ממשלת הרפובליקה הגרמנית הראה, כמה חיה להם לבעלי-הברית, כי שלל-מלחמה זה לא נפל בידיהם, כי אם ירד-מצולות. ועכשיו ירפו הגרמנים את הצי האווירי, שהיה מוכן לדמסר על-פי חוזה

ווירסאליה, לידי בעלי-הברית, ואיש לא מחה, וכל הענין עבר בלי שעשה רושם כל שהוא. וגם החלטת-הולאנדריה שלא למסור את וויל ה'ל'ס קיסר לידי בעלי-הברית והמחאה החלשה נגד החלטה זו מצד המעיניגים. כביכול, בדבר זה, כל זה הוא אופי מאד לתאור מצב-ההרוחות בשעה זו — תשעה חרשים אחר התימת חוזה-השלום של ווירסאליה.

ההכרה, שאין אפשרות לגשם בחיים את חוזה-השלום, הולכת ותודרת לתוך לבותיהם של בעלי-הברית. וביחד עם הכרה זו נולדת במוחותיהם מהמחשבה, שבזמן מן הזמנים יהיה הכרה בדבר להתאסף שוב ולחדש את הזוכות בדבר תנאי-השלום על יסודות חרשים.

מענין, במובן זה, גם היחס של בעלי הברית להצעת-השלום עם ממשלת = המועצות הרוסיות. אמנם עדיין עומדת צרפת במדרה ומתנגדת בעקשנות לכל משא ומתן עם "רוצח-מזסקבה" אבל גם שם מתרבים החוגים, שמכירים ומודים באי-אפשרות של מלחמה.

לפנינו הופעה של חוסר-כח, של אין-אונים, במובן הפשוט ביותר של המלים האלו. דומה אירופה לחולה אחר המשבר. רוצה הוא לקום ממשתו. אבל אינו יכול; רוצה הוא להיות כאחד האדם, אבל כחותיו עזבוהו; ואם ינסה לרדת ממשתו ולהציג כף רגלו על האדמה נפול יפול.

אין אירופה יכולה עכשו לעמוד על רגליה. ובאין ברירה תעשה שלום אפילו... עם השטן.

היתה בשעת המלחמה "אחדות קדושה". במדה ידועת נשארה. אחדות קדושה" זו גם לאחר המלחמה. אבל אין מצב כזה יכול להאריך ימים. ואמנם, כבר שומעים אנו את הקריאה: איש לאהלו צרפת! חזיון זה, שסופר כשארל מוראס ביהד עם חברו ל'און דודה, ששניהם דורשים בפה מלא במול המשטר הרפובליקני והכרות משטר ריאליסטי במקומו. יהיו קושרים כתרם לקלימאנסו ושרים לו שיר-תשבחות, — חזיון זה לא יכול להמשך ימים רבים. עיד נוכח לקרוא דברי איבה ומשטמה משני הסופרים המשמרים האלה לקלימאנסו הלוחם נגד הקיסריות הכמירות והצבאיות. ניטל עוקצן של הסבות, שגרמו ל"אחדות קדושה"... יקום נא בולאנז'ה חדש — ואז תחזור תורת-המפלגות לאכסניה שלה. ואפשר שאפילו "לא" זה.

ולא רק בצרפת, אלא גם באנגליה הולך ונחלש יותר ויותר הרעיון שהקים את "הקואליציה" ונתן לה את כח-הקיום ואת הנצחון בבחירות שלאחר המלחמה. סימפטומטית היא, במובן זה, בחירת אסקוויית לבית המירשים. לא המועמד של הקואליציה עמד למול אסקוויית בבחירות אלא מועמד של מפלגת-העבודה. זה של הקואליציה קבל מספר דעות כל-כך פחות, עד שלא כדאי לדבר עליו כעל-מתנגד רציני. על פי מספר-הקולות שלו מתנגדו הרציני של אסקוויית היה — מועמדם של הפועלים. בפני הסכנה, שעומדת לפני הרכוש והמשטר הרכושני באנגליה, השוב הבורגניות האנגלית אל הרעיון הליבראלי ואל תומכיו. באופן טבעי תבטל: כאלה הקואליציה, שנבראה בשעת-חרום ולשעת-חרום, כמו שבאותה דרך המבע-תבטל מאליה ה"אחדות הקדושה" בצרפת. ומלחמת-המפלגות, הנשענת על חלוקת דעות, תשוב להיות מה שהיתה קודם המלחמה. ולא יגור עוד הבולאנז'יטמן מרסל ה'ז'בר עם הסוציאליסטן אלברט טרומה ונמרק לימאנסו עם גרי מוריס פאד'ס לא

ירצו יחדו.

שנה וחצי עברו ניום חתימת שביתת-הנשק ותשעה חדשים חלפו מיום חתימת חוזה-השלום של ווירסאליה. במשך כל הזמן הזה כבר הספיקו כל הלוחמים לבוא לידי דעה, שכלי וותורים הדריים אין אפשרות של חיים בין-לאומיים ובלי חיים בין-לאומיים ממוררים העולם חוזר לתהו ובהו ונשקף אכזרן גם למנוצחים וגם למנוצחים-והתחלה של וותורים אפשר לראות גם בהחלמת המועצה העליונה בלונדון להשאיר את קו שטח בידי הטורקים.

לחשוב, שהגורמים להחלמה זו יסודם בשאיפה לצדק ויושר, קשה קצת. הגרמים הם בעיקר — ובראש וראשונה — ההכרה, שלהלחם אין אפשרות ושלילת-קיומה מידי הטורקים היתה מביאה את בעלי-הברית לידי מלחמה חדשה עם הלאומיים הטורקיים, שהתרכזו באנטוליה וששם הם במולדתם וקל להם להלהיב את ההמון ולגייסו למלחמת-מצוה. ביחד עם זה נפל על הזכמה פחד-הבולשביקים, שהולכים ומתקשרים בברית עם כל העמים הפזורים מעבר לים הכספי ולאורך כל הדרך המוליכה ללונדון. גם מושלי-הודו, שנשארו נאמנים לרעיון שמירת החליפה בידי השולטן הטורקי, משפיעים הרבה על המועצה העליונה, שמשתתפות בה ממלכות. שיש להן עשרות ומאות מליונים של נתינים מושלמים.

הצעד הראשון למובת טורקיה מצד בעלי-הברית עודד את הטורקים ונטע בלבם תקוות חדשות, שלפני שנה ומהצה, באוקטובר 1918, לא היו יכולים אפילו לחלום עליהן. ואין ספק בדבר: מי שאומר א' מוכרח להמשיך עד ת'. ובעלי-דברית, שבטאו את הא' ביחס לקיומה, ימשיכו על פי סדר הא"ב ויגיעו עד הסוף, כדרישתם של מושלמים-הודו. באופן שמלך-הג'ו יהיה סוף כל סוף תלוי בחליף של המאמינים, שמושב בקושטה, אם כי ימלוך במלוכתו האבטומנית — בערב.

ותקופת-הוותורים לאורך כל החזית התחילה דוקא אחר, בחירת נשיא חדש בצרפת ואחר שקלימאנסו פנה את מקומו למילראן.

טעות היתה לחשוב, שדישאל נל ידרוש יותר מפאנקארה ומילראן ירחיק ללכת בדרישותיו מקלימאנסו. דבר כזה היה אולי אפשרי אילו היתה צרפת יכולה לחשוב על מלחמה חדשה. אבל מכיון שזוהי בגדר אי-האפשרות, הרי אפילו אנשים יותר קיצוניים מדישאל ומילראן, לא היו יכולים לשנות כלום. ושני המדינאים החשובים האלה אינם קיצוניים. מה שמציין את אישיותם המדינית, זהו, להפך, כשינוי-ההסתגלות, שמביא, בשעת הצורך לזוויתנות. בימי-המלחמה, וכדי להשיג את מטרת המלחמה — את הנצחון, — היה צורך באדם קשה-כברול כקלימאנסו, שברצונו התקיף יכריע את האויב החיצוני ואת דמתנגדים הפנימיים. משנגמרה המלחמה, כשרשות-הדבור נשללה מן התותח ונגמרה לדיפלומאטיה, כשרשות-ההחלטה נשללה מכלייהמשחת ומלאכי-המשחת ונגמרה לכלי-השלום ומלאכי-השלום, — נגמר גם תפקידם של המדינאים מבני-מינו של קלימאנסו והתחיל תפקידם של המדינאים, שהגמישות היא יסוד חייהם המדיניים. ואין לך אנשים יותר גמישים מדישאל ומילראן. דישאל — זהו סמל הגמישות. כל הקאריקטורה המדינית שלו מצטיינת בגמישות.

בשאלות המדיניות הצרפתיות הפנימיות, שבמשך שלשים השנה האחרונות היו לסלע המחלוקת בצרפת ושועזעו את הארץ ועשוה כמרקחה, אף פעם לא השמיע דישאל דברים ברורים, שלא יהיה מקום לפקפק במובנם. הוא הצליח לעמוד "מעל לכל המפלגות".

יותר מעשרים שנה היה נשיא-הפארלאמנט. במשך זמן זה נבחר הפארלאמנט חמש או שש פעמים מחדש, ובכל פעם נשאר הוא, דישאנל, עומד בראשו. על כסא-הנשיאות קל מאד לעמוד "מעל לכל המפלגות". צריכה רק גמישות. וזו היתה לו. מתתיהו זו נתנה לו מדי הטבע בזה מרוב מאד. ובתור תוצאה מן הגמישות בא הכשרון להשמיע דברים ששיתמעין לשני פנים. אף פעם לא עלה על דעתו של דישאנל לקבל על עצמו תפקיד אחראי של מנהל מדיני, שחייב הוא לקבל החלטות, להגן עליהן לפני הפארלאמנט ולעשותן לחקים, ולהוציא את החוקים אל הפועל. מי שמקבל עליו תפקיד מדיני אחראי, מי שדרוכו בכך להחליט, להוציא החלטות אל הפועל, אין הוא, על-פי רוב, יוצא ידי חובת כל המעוניינים בדבר לזכות או לחובה, ואינו יכול להיות חביב על הכל. כל ימיו שאף דישאנל להיות חביב על כל בני האדם, על בני כל המפלגות, בלי הבדל. ואת מבוקשו זה השיג. אפילו הסוציאליסטים לא התנגדו לו יותר מראי. אדם מתון זה הצליח להכניס בנאומיו מלים כאלו, שאפשר לדרשם כעין רעיונות, שאפשר למצוא בהם סמכים לרעיונות-הסוציאליים. והתפקיד של נשיא הרפובליקה הצרפתית הוא רק זה של בא-כח — תפקיד רפרזנטטיבי — ואין לו שום אופי אקטיבי. ואין לך אדם בצרפת יותר מתאים לתפקיד זה מדישאנל.

אחר לגמרי הוא, אמנם, מילראן. הוא אינו מן העומדים מעל לכל המפלגות כלל וכלל. אבל גמישותו המדינית של זה התבטאה לא בעמידה מעל לכל המפלגות, אלא בקיוון-השעה לעזוב את המפלגה בשעה שזו עמדה לו לצור-מכשול. הסוציאליסט מילראן נעשה ל"סוציאליסטן חפשי". וליציג-הדור מפרשים תואר זה כך: סוציאליסטן חפשי הוא זה שהוא חפשי מסוציאליזם.

שעת המדינאים המוצקים כבר-לעשת, מטפסו של קלימאנסו, עברה. הגיעה שעתם של מדינאים גמישים מטפוסם של דישאנל ומילראן. הוותורים בין-הלאומיים ההדדיים נעשו, בהכרח-המאורעות, לנחיצות. ואולי לא רחוק הזמן ובא-כחם של העמים, בלי הבדל מנצחים ומנוצחים, ואפשר אפילו בהשתתפות הנייטראליים, יקנסו למועצה חדשה, לא כדי לשפוט עם את חברו, אלא כדי למצוא דרך לשלום-אמת, לשלום, שלא יהיו בו מנצחים ומנוצחים, לשלום, שישכין באמת מנוחה בעולם ולא ישאיר מקום לרגשות נקם ושלם. . .

אמריקה, שעזרה לדכא את הצבאיות הפרוסית, תעזור בוודאי לדכא גם כל צבאיות אחרת; והעולם יזכור מחדש, ששכרי-לוחות עם ארבעה-עשר הדברות של ווילסון מונחים בארון-השלום. יציאות משם ויעשו ללוחות-הברית של העולם החדש, עולם שכולו שלום. . .

מי יתן והיה! . . .

מדינאי.

אמצע אדר תרס.

בארץ ובחוץ-לארץ

(השקפה כללית).

א.

I. בארץ. משמחה ליגון, כיצר נתגשמה הכרת-בא"פור?—הפגנות נגד הציונים והפגנות נגד היהודים. "חירות-הרפוס". פרעות בירושלים. נוסח רוסיה. הבדלים. תוצאות הפרעות. קדושים לאומיים. סתירה במקום בנין—המאורעות בגליל העליון. גבורות-לחי ונבירותיה. "מוב למות בעד ארצנו". אנדרת-משה. בחירות ואומץ!—סיבוקה גלותית. אחדות. ארגון ועבודה ישובית-תרבותית. פילאנתרופיה ציונית. אסיפת-הנבחרים ושחרור עצמי. Volenti non fit injuria. הכרוז של אוסישקין ווייצמאן: "אל הקהל העברי".—אסיסת הוצד הפועל הגדול בלונדון. "ציוניות משיחית". מעגל-הקסמים. כחות-פנים ולחץ-חוץ. כלפי ההלאמה. ההחלטה בדבר פתיחת האוברים יטה העברית בירושלים. "מי בז ליום קטנות?". II. בחוץ לארץ: בפולניה. גזרת השבת. תרשומת הזרים. מעשה בפרופיסור מתבולל.—ברוסניה. זכויות אזרחיות, אך לא לאומיות. בפניל אנד. אף לא זכויות אזרחיות!—באונגריה. תגבורת האנטישמות. בגרמניה ובאויסטריה. תגבורת הציוניות. מחשבות. שלא באו לידי מעשה. ברוסיה הדניקינית וברוסיה הבולשוויסטית. באיטליה. בליסטה ובציוני-סלובאקיה כוף הנצחון לבוא.

בשמחת-נפש ובברכת. שהחיינו נגשתי להיות "משקף" ב"השלח" המחודש בירושלים. כלום יש לך "זכיה" גדולה מזו? וכלום יש לך שישון-לב גדול מזה כשמחקימת משאת-נפש של כמעט עשרים וחמש שנים? — והנה נהפכה שמחתי לתונה. וששוני לאבל כבד.

כי המאורעות. שאירעו בארץ-ישראל בחמשת-ששת השבועות האחרונים (אדר" ניסן תר"פ) יכולות למלא את הנפש אך תונה תהומית, שקשה למצוא לה תנחומים. ואף בחוץ-לארץ אין נחמה. שבת ששון בעולם-ישראל.

כשנתיים ומחצה עברו מיום שכבשה אנגליה את ארץ-ישראל ומיום שהכריזה בחתימת באלפור ראש-שירה על "בית לאומי לישראל" בארץ-אבותיו. ואולם אך עברו חדשים אחדים — ואך מי שהוא סומא בשתי עיניו לא ראה, שיש כאן משוא-פנים לערביים והסתרת-פנים מן היהודים. מבטיחים לאומה בית לאומי — ואוסרים לה להרים את דגלה הלאומי ברמה ולשיר את שירה הלאומי באספות-עם. מבטיחים לאומה בית לאומי — ואך לאחר מלחמה עזה מחלקים ללשונה הלאומית את המקום הרביעי בהודעות-הממשלה; ובמקומות רשמיים הרבה אין שום זכר לעברית כלל. מבטיחים לאומה בית לאומי — ובאותה שעה מכבירים על בניה של זו בקבלת הרשיון היותר קל והקונצסיה היותר קטנה. מבטיחים לאומה בית לאומי — ובאותה שעה נותנים להערביים שבעיר שכם שלא להתיר התישבות יהודים בתוכה. כלומר, לקבוע "תחום-מושב" רוסי בארץ ישראל. מבטיחים לאומה בית לאומי — ובאותה שעה נותנים לעתוננים הערביים להתנפל עליה באופן שלא נשמע כמוה אפילו ברוסנה הצאריסטית... נגוד זה בין הכרת-באלפור ובין המציאות

ובין המציאות היה מפליא את הכל. לעג־השמן לעם מדוכא ומורדף היה בזה. לרדיפות ועלבונות במקום שלא היו הבטחות כבר הורגלנו. אבל רדיפות עם הבטחות, העלבונות היותר קשים בצדה של הכזות־בא־לפור — מה זה אם לא לעג לרש, שאך אשמדאי עצמו יכול היה להמציאו?

והערביים הרגישו בדבר מיד. הם ראו ונוכחו, שכל הכזות בא־לפור אינה אלא "פסת־נייר", — "פסת־נייר", שאין נלחמים בעדה כמו שנלחמה אנגליה בעד "פסת־הנייר" הקלגית... אלא שחששו שמא סוף־סוף יקסר המאנדאט על ארץ־ישראל בידי אנגליה בתנאי למלא אתר הכזות־בא־לפור, ואז סוף־סוף תהא ליהודים רשות לתבוע דבר־מה. ולפיכך, יותר שקרבה שעתה של ברית־השלום עם טורקיה, יותר נעשו הערבים חצופים בעתונותיהם. הגיע הדבר לידי כך, שהערביים בשכם, בצפת, ועוד, נזעזבו להציע לפני הרברט סמואל המיניסטר האנגלי, לפני הרברט סמואל היהודי, שתבטל אנגליה את הכזות־בא־לפור ושלא תתיר הגירת־יהודים לארץ־ישראל!... ובעצם שהייתו של סמואל מסדרים הערביים הפגנה (מאניפסטציה) אחת (בח' אדר 27 פברואר) נגד הציוניים ונגד הגירת־היהודים, ולאחר עשרה ימים (בי"ה אדר, 8 למאריס) מתירים להם הפגנה שניה, למרות כל התנגדותו של ועד־הצירים, והפעם — לא עוד נגד הציוניים בלבד, אלא אף נגד היהודים בכלל, בצירוף קריאות לכבוד המלך פייצאל (שהוכתר יום אחד קודם לכן בדמשק למלך לא רק על סוריה, אלא גם על ארץ־ישראל!). בצירוף קריאות מעין "פלשתינה — ארצנו, כל יהודי — בִּלְגִינו", ואפילו בצירוף קריאות ונאוטים כלפי האנגלים, "שילכו מכאן, ואיזמים בלתי־נשמעים לשני פנים, שאם לא יועילו ההפגנות והנאוטים, יעשו מעשים ליהודים, שיכריחום לעזוב את הארץ... הפגנה זו, כמו שאפשר היה לדעת מראש, לא עוד עברה בשלום כהראשונה; נפצעו חמשה יהודים ונשבר השלט בבית־החולים היהודי, שהיה "מגן־דוד" על גבו... ובהפגנה זו השתתף הערבי ראש העיר ירושלים, שנתמנה על־ידי השלטון — ונשאר על משמרתו. אז, רק אז התעורר המושל הצבאי בולס לאסור את ההפגנות. אבל צריך לקרוא את הפקודה על אסור זה! כמה היא רכה וכמה היא משתדלת לבאר, שנאסרו ההפגנות לא מפני שאסור להסית עם בעם, אלא מפני שאין עוד צורך בהן, שהרי הממשלות כבר יודעות את "רצונו של העם הערבי", וחזן מזה, הוא, המושל הצבאי, יקבל בחפץ־לב מלאכות עם תזכירים ומחאות. כאילו לא די היה בתזכיר, שהגישו בעלי ההפגנה הראשונה להמושלים האנגלים ול־הקונסולים הזרים, ובו הזכירו הם, המושלמים, שאסור למסור ליהודים את הארץ, שבו נמצא קברו של ישו המשיח, ושאין ארץ בעולם, שבה לא רדפו ולא שחטו את היהודים, ובכן... אבל דברים יותר ברורים באו בכרוז, שפרסם העתון "סוריה אל־ג'נוביה" (סוריה הדרומית, כלומר, אין שום ארץ־ישראל בעולם, אלא יש סוריה דרומית) בלבד — שם כזה התירו לעתון ערבי, בעוד שלעתון העברי "חדשות הארץ" לא התירו להקרא "ארץ־ישראל" והתירו לו להקרא אך "הארץ" בלבד... שם נאמר: "אם מחאות־הדברים שלנו לא תשמענה נעבור למחאות במעשים. במקום עטים נשתמש בהרבות ובמקום דיו נשתמש בדם". וכשהעיר ועד־העיר העברי של ירושלים את המושל הירושלמי על הסתה־איום זו, השיב המושל: "ומדוע פרסמתם אתם מכתב נגד ראש־העיר בירושלם?" — תשובה חוננת מאד אם יושם לב, שבמכתב זה לא היתה אף מלה אחת נגד הערביים.

ואך נאמר בו, שאדם משתתף בהפגנות כלפי היהודים, שהם רוב העיר ירושלים, אינו יכול להיות בא־כחם של יהודים אלה... ההסתה בעתונים הערביים נמשכה, בעוד שהעתונים העבריים או שתקו לגמרי או דברו רכות, והועד הזמני של יהודי ארץ־ישראל יצא בכוח אל העם הערבי, שאף הוא היה רק משמץ; וכשנועז העתון העברי "דואר היום" לצאת במאמר ה"ף פחות או יותר נגד הדימאגוגים הערביים לרגלי ההפגנה השנייה, נקרא עורכו אל המושל, וזה איים עליו בהפסקת העתון וזהו "חירות־הדפוס", שבה התנצלו השלטונים בשעה שקבלו חברי ועד־הצירים על מאמרי־הרעל נגד היהודים של העתונים הערביים).

ומה הפלא, שכל פוליטיקה זו של האדמיניסטרציה מקומית (אנו רוצים להאמין בכל לב, שפעלה כאן על דעת עצמה בלבד!) הביאה בימי ב', ג' וד' של חג־הפסח תר"פ (4 — 6 לאפריל, 1620) לירי פרעות בירושלים לכל משפטי־הפרעות ברוסיה בימי ניקולאי השני? — היתה כאן תהלוכה דתית (בדרך לקבר "נבי־מוסה", כלומר, הנביא משה — נָרָם נאה לפעית בעם־ישראל!), היה כאן חג־הפסח, חגיגת־החירות, חג מוכן לפורענות של פוגרומים מאז; היתה כאן הרמת תמונתו של המלך פייצ'ל; היתה כאן התנפלות בחרבות, בסכנים ובאבנים על יהודים מכל המעמדות, בלא הבדל מין וגיל, מיהודים בני שמונים (הרבי ר' מוסי' ונשים בנות ששים ושתים ועד נערים בני שלש־עשרה וילדים בני חמש ויונקי־שדים; — — —

— — — — —; היו כאן — — — — — ומאמר של פלוגות ההגנה העברית עם ז'אבוטינסקי בראשו — ז'אבוטינסקי זה שהתמכר לאנגליה בלב ונפש בימי־המלחמה היותר קשים; היו כאן שוד של חנויות קריעת כרים וכסתות; היתה כאן שריפת בית־כנסת עברי על "ספרי" (הוא הוצת שתי פעמים בימים שונים), ולסוף — לא היו חסרים גם ענוי שתי בתולות בציון וחלול־קברים... וסך־הכל — ששה הרוגים, וביניהם האגרונום שמואל הרמתי שווארץ, הרב לאזובסקי ונער תימני בן י"ג, יתום מאב ומאם, כמאתים פצועים, וביניהם כחמשה־עשר פצועים קשה, קבוצות שלמות של חברי־ההגנה במאסרי עשרות חנויות שדודות, בית־כנסת שרוף, שתי נערות מאונסות וארבעה־עשר קברים מחוללים...

בירושלים קרה הדבר, לא בקיישוב ולא בליסאוויתגרצד, ועל־יד ה"כותל המערבי" קרה הדבר, במקום שהטיפו ישעיה ומיכה לאחות־העמים ולשלום־עולמים. והרבה מן הפצועים היו מאלה שחלכו להתפלל ביום הראשון לחול־המועד של פסח לפני ה"כותל־הגד, ובימי שלטון־האנגלים קרה הדבר, לא בימי שלטון הטורקים או המונגולים. ואחר הכרזת־בא־לפז קרה הדבר ולא בימי מסעי־הצלב. אכן, אין זה מאורע, אלא חזון־בלהות. אין מלה בפנינו קיישוב היה נורא, אבל קיישוב, אינו לב־האומה ומקדיש־האנושיות; הפרעות של שנת תרס"ו היו נוראות, אבל אותן פרעו בני אומה צורית־ליהודים ולא אחים בני־נוע; הפרעות באוקריינה ובממשלת־דניקיין ובפולין וליטא נוראות הן — אבל הן נעשו בימי ממשלות ירודות וכושלות ולא בימי ממשלתה של ברטינה הנאורה והמנצחת; וניקולאי השני ופולורד ודיניקיין, ועוד, לא הכריזו לעולם על בית לאומי לישראל בנבולות ממשלתם... דברי ימי־ישראל העקובים מדם אינם יודעים עוד צרה כצרה שבאה עלינו עתה. העלבון הצורב הוא הפעם כבד מנישוא לב־האומה נפצע במעמקי פצע, אשר ימאן הרפא.

מה תהינה תוצאות הפוגרום בירושלים. עיר-הנביאים?

שהערביים ועוזריהם מן הפקידים לא ישיגו את משיגם — לאיים על היהודים ועל הממשלות כאחד ולהפטר מן ההתחייבות ביחס אל עמי-ישראל — זה ברור. אדרבה, עמי-אירופה ישתמשו בפקרית כדי להוכיח, שהערביים הם פיאס ופועים ואינם ראויים לחירות גמורה. ואולם הציוניות לא תרצה. תקוה-תפלה. תקוה-אמונה ותקוה-תנועה לא תעלם מפני רציחות דליקות וענויי-נשים. הרציחות והענויים אך יולידו בעמנו קדושים לאומיים כמו שהולידו עד עכשיו בישראל קדושים דתיים. ישראל הוא אגוז קשה, שאומות יותר חזקות מן הערבית שבר בה את שניהם! ומי הוא התליין-העם או התליין-השלטון שהמית רעיון על-ידי מעש-אונס? — הדם הנקי, שנשפך בעיר-הנביאים, יצק אל השמים ויחדור אל כל העולם כולו. הציוניות היא תקות-ישראל היחידה והאחרונה — לערביים יש גם מצרים וערב, סוריה ואי-ג'הרים, תונים ואלג'ור, טרפולי ומארוקה לישראל אין כלום בלתי כבדת-אצו הקטנה. ועדיין אין העולם יודע, אך אומה נלחמת על תקוה האחרונה. כארי יתגבר ישראל וכדוב שכול ילחם אם ירצו לקחת את זו ממנו. ואז תרעדנה אומות וממשלות תתמוטטנה... וכי רצוי לערביים וכי טוב לאנגליה ולאנושיות כולה להפוך אומה רודפת שלום ורוצה בעבודת-בנין שלוה בארץ-אבותיה וביחד עם העם הקרוב לה בנוע לעם מוכרח להרוס ולסתור, לעם שואף לנקמה ושלמים?

הבישו וראו, עמי-אירופה כולכם: הרדיפות והצרות כבר הספיקו להפוך חלק ידוע מעם-ישראל למהפכים ומחרסים שלא בטובתנו ושלא בטובתכם; הציוניות היתה התרים היחידה בפני ההריסה, מפני שבנין כל מגמתה. וכי טוב הדיבר, שתכריחוה ליהפך גם היא לחומר מפוצץ, שיכלה אותנו ואתכם גם יחד?

אם לא בזה אתם רוצים — שימו קץ לצביעות, — — — קייכו את הבטחתכם ההגנית, פתחו שערים להגירה חפשית כדי שנהדל להיות המעט גם בארץ-אבותינו, ואז תראו, שנהיה לברכה בקרב הארץ גם לנו, גם לערביים וגם לכם, עמי-אירופה. שאנו, העם האירופי-האסיי האחד, מוכשרים לבדנו לשמש גשר ביניכם ובין עמי-אסיה.

וכי יש בנו כח לעמוד על נפשינו — המאורעות בגליל העליון יוכיחו ביא אדר, ש"ו, בין הפגנה ערבית אחת לחברתה. באו לתל-חי — הוה עבירת קטנה לא רחוק מתולה, שהיא עכשיו, לאסוננו, באזור הצרפתי" — ארבעה אופיצרים ערבים מן המתקוממים על הצרפתים ובתחבולות-ערמה הביאו לידי כך, ששתי מאות ערביים התנפלו על תל-חי. הצעירים המועטים (ל"ה איש) הגנו על עמדתם בגבורה שלא נשמעה כמותה, ובמלחמה של מועטים כנגד רבים נהרגו ששה אנשים, וביניהם שתי עלמות (שרה צ'ז'יק ודבורה דראכלר) ויוסף טרופלדור, גבור פורש-אטור וגאליפולי. דבר זה גרם לעזיבת תל-חי, כפר-גלעדי, חמרה ומתולה — עמדותנו הישוביות היותר צפוניות⁽¹⁾.

שישה היו הקרבנות של תל-חי, כמספר ההרוגים בפרעות בירושלים. אף ביחס להרוגי-ירושלים אי-אפשר לומר, שדומים הם לקרבנות הפיעות בגלות. שם מים הוא הדם השפוך: שעיר לעזאזל הוא שם ישראל, שמן-המשחה על גלגלי מרכבה זוהי. כאן עם נלחם על חירותו — והקרבנות הם קרבנות-גאולה. אבל רוב ההרוגים

(1) על המאורעות הללו עיין המאמר "בגליל העליון" של משה סמי לאנסקי, שבא בחוברת הנוכחית, למעלה, עמ' 74 — 79 (המערב).

ומאות הפצועים שבירושלים נהרגו בהסחף-הרעת. אמנם הם לא נסו מנוסת-חרב, כמו בגלות, הם הגנו על עצמם — ביחוד הספרדים — בעוז ובאומץ. אבל סוף-סוף הם לא צפו למות, שבא עליהם כח-תף. בתל-חי הלכו צעירנו וצעירותינו בהכרה לקראת המות. הם ידעו את הסכנה. הם יכלו לעזוב בעוד מועד את החוות הקטנות, שנשארו בלא מחסה ומגן לאחר שהלכו הצרפתים משם, רבים דברו על לבם לעזוב, אבל הם לא יכלו — יכולת נפשית — לעזוב את האדמה. שרותה זעמם, ואת המקומות, שספגו את תקות-עמם האחרונה: „נקודה עברית בארץ-ישראל — איך אפשר לעזבה?“ — כך אמרו כולם והלכו לקראת המות. „טוב למות בעד ארצנו“ — אמר טרומפלדור, ושמחו יצאה באהבת-עמו.

גדולות אלו פעל רעיון-הגאולה. ואותו רוצים הערביים ועוזריהם להשמיד על-ידי פרעות? — כדבר הזה היה לא יהיה! לנביא מוסה הלכו הערביים — ופרעו פרעות בעמו של משה. יודעים הם את האגדה על משה? — פרעה רצה להרגו וכבר פשט את הסיף אל צוארו; אבל צוארו נעוץ שישי והסיף התפוצץ עליו. בני משה אנו וצוארנו שישי, ששונאנו יתפוצצו עליו. עד אשר יִבְחַמוּ ויבקשו שלום וישלימו עם העובדה, שארץ-אבותינו תהא גם ארץ-בנינו, ואז יִבְנֶה גם הם בתוכנו.

והפרעות בירושלם והקרבות בתל-חי צריכים להיות לעמנו כאש-מזרח. בפני האויב כולנו שוים — נהיה איפוא, שוים כולנו כהגנתנו על אומתנו כלפי האויב. אל נקהל ואל נתיאש, וביחוד אל יבוא בנו רוח-הגלות, רוח הפחד והיאוש, רוח ההתרפסות וההתחננות. נאבד בכבוד משנחיה בקלון. אבל אנו לא נאבד! הצרות הסמו אותנו ועשוננו ברול. עם, שתקוּת-תחיה לו, אינו סח. עם, שתקוּת-גאולה לו, כבר נגאל. ביחוסינו אל הערביים צריכים אנו מעתה לראות את עצמנו כאומה עומדת על נפשה. ואם לא רצה העם הערבי בשלום, ידוע לנו, שתהא לו מלחמה לא כריבית היהודים שבארץ בלבד, אלא בשלשה-עשר מיליון היהודים שבעולם כולו. וביחוסינו אל האנגלים צריכים אנו לדרוש בהירות. אנגליה צריכה לדעת, שאין אנו בארץ „כמות מבושלת“ ושאין אנו מוזתרים על מה שהובטח לנו בפני כל העולם כולו על-ידי ממשלתה ונתאשר על-ידי ממשלות צרפת, איטליה וארצות-הברית. בימי-המלחמה ידעה להוקיר את הסימפּתיה של עם מדינת-השפעה; ועם זה לא אבדה השפעתו גם בימי-שלום. הוא לא יתן להוריד את עצמו למעלת אזרחים ממדרגה שניה בארץ אבותיו! ההכרזה בדבר „בית לאומי“ נטעה בלבו רגש של אדנות בארצו והגש של עבדות לא עוד סובל רוחו השב לתחיה!

אבל העיקר — שלא יולידו הפרעות פסיכיקה גלותית. השם „פרעות“ הוא אחד כאן ושם, אבל מהותו, וביחוד הסבות להן, אדירות הן שם וכאן. ובהסכם לשנוי שבסבות צריך להיות שנוי בהרגשה. „מה לעשות — ובגלות אנו“ — מימרה שפלה זו צריכה להחמק ממלונם של יהודי ארץ-ישראל. אם יהודי יחיד ישאיר בארץ — יהיה הוא הטוען מיופה-הכח על ארץ-אבותינו בשם מיליוני יהודים, שבמקרה הם עדיין בחוץ. דבר זה צריך להיות „מישכל ראשון“ להנהגתנו להסתדרותנו לכל יי-דותינו ולכל מפלגותינו. בפני האויב, שיכול לאחד מושלמים ונוצרים — איש ומים — צריכים אנו, שיש לנו דת אחת ולשון אחת ותקוה אחת, להיות מאוחדים שבעתים. אינטרס-האומה צריכים עכשיו לעסם ולטשטש — ויהא רק לזמן — את אינטרסי העדות והמפלגות. דבר, שבדמינו קנינו אותו, נעשה לנו יקר ביותר: מעכשיו בצפרינו

ובשנינו נחזיק בארץ ולא נרפנה. ויהודי כל ארצות-תבל יהיו בעוזרינו. אבל אֶרְדְּנוּ צריכה להיות מעתה: אך בעבודה-עצמית נִשְׁלֵם. ועבודה עצמית מסתעפת לשנים: לאֶרְגוֹן ועבודה ישובית-תרבותית. הארגון הוא כח. ועובדת הישיב והתרבות הם התאחדות בארץ.

והצעד הראשון והיותר חשוב לסדור וארגון יהיה — פְּנוּס אֶסְפֵּת הַנִּבְחָרִים. הוועד הזמני של יהודי ארץ-ישראל, שנתוועד ביפו בימי ד'—ו' אדר, ש"ה, החליט פה אחד לאסוף את אספת-הנבחרים. התחילו מבינים כמעט הכל, שנמצב של עכשיו אי-אפשר בלא באי-יכח ומיפידה של אותו חלק מישראל, שכבר נתרכז בארץ. לקולם של באי-יכח אי-אפשר שלא ישמע עם-ישראל, אי-אפשר שלא תשמע גם אנגליה. קול יוצא מעל במת-נבחרים בציון ימצא לו בתקול בכל העולם כולו. אבל יש דבר חשוב גם מזה.

שני אסונותיה של ארץ-ישראל היא — האפיטרופוסות והתמיכה. הנשמע דבר כזה בכל הארצות ובכל הגוים, שארץ שלמה תצפה לחסדים מן החוץ? דבר זה משחית כל חלקה טובה בארץ-ישראל בכלל ובירושלים בפרט. זוהי פילאנ-תרופיה ציונית. שבאה במקום פילאנתרופיה חלוקנית. אי-אפשר שיהיו חיים טבעיים, יחסי-מעמדות בריאים, התפתחות נורמאלית, בשעה שהכל בא מן החוץ והקהל העברי שבארץ-ישראל יודע, שיש לו ברוך-השם, מי שידאג למצבו המדיני, למחיתו ולרוחו. ולפיכך אין דעת-קהל בארץ זולת חבובי-מפלגות ונגננות וטענות על הכל ועל כל: אין שאיפה ברורה ואין הלך-רוח נכון. ולפיכך אף כל יצירותינו הכלכליות אין בסים להן. אין אנו יודעים, מה שיש בהן מן הבריא ומה אינו אלא מלאכותי ובא מן החוץ. ולפיכך אף ההתנחל והספורת שלנו אינם טבעיים: ראש גדול על גוף צנום. צריך שיבוא הקץ לכל אלה. צריך שאנו בעצמנו, בני-הארץ, נקח את גורלנו בדיננו. המדבר היא ארץ-ישראל אם ארץ מלחה, שמסודות הצדקה, הצבור והתרבות, שיכולות לפרנס העיירות העניות שבליטה וגאליציה, אין ארץ-ישראל יכולה לפרנס? — בטוחים אנו, שאילו נמסרו עניי-הצבור כולם לידי יהודי ארץ-ישראל, עם כל מעוטם, היו מפרנסים אותם על חשבון-עצמם. ואם על-ידי כך היו מספר בתי-החולים שבירושלים ובתי-הספר העבריים השונים והמשונים שבכל הארץ מתמעטים ואף כמה מוסדים כלכליים נופלים, הנה, לעומת זה, היה כל הנשאר מכל המוסדים הצבוריים והפרטיים יותר בריא ויותר טבעי, כלומר, מוֹחֵלָה על-ידי הצרכים האמתיים של הארץ ולא על-ידי הצרכים, שמצאו לנחיצים בשביל יהודי ארץ-ישראל היהודים שברוסיה או באמריקה או בגרמניה.

ואולם יש דבר אחד, שמעכב למסור את כל עניי-הארץ לבני-הארץ. יהודי ליטה וגאליציה עוברים בשביל עצמם בלבד, ואילו כל מה שנעשה בארץ-ישראל נעשה בשביל היהודים שבכל העולם כולו, שארץ-ישראל כבר היא מרכז הלאומי מהיום. ולפיכך אי-אפשר שלא ישתתפו יהודי כל ארצות-תבל בסדור עניניה של ארץ-ישראל. השתתפות זו מוצאת לה בטוי בהסתדרות הציונית והנהגתה ובוועד הצירים. ולפיכך אין רשות מוסרית ליהודי ארץ-ישראל לעשות הכל על דעת עצמם בלבד. ואולם עיד פחות מזה יש להנהגה הציונית ולועד-הצירים רשות מוסרית לעשות את הכל בלא תשומת-לב לדעתם של בני ארץ-ישראל. צריך לשתף את אלו ואלו בהחלטות ובהוצאה-לפועל. ושתופם של בני ארץ-ישראל בכל הנעשה בשביל הארץ

ובתוכה יכול לצאת לפועל אך ורק על-ידי אסיפת הנבחרים. זו תהיה דעת הקהל של יהודי ארץ-ישראל וצריך יהיה להשתדל, שיושם לב אליה בכל מקום ובכל דבר נוגע לארץ. אמנם, יש לחשוש, שמא תמעה דעת-קהל זו, שלא נתבשלה עוד כל צרכה, ותוציא החלטות לא-נכונות ואפשר גם מזיקות לעצמה. אבל טוב דבר מזיק ונעשה על דעתו של הניזק מדבר מועיל, שנעשה בעל-כרחו של זה. יש כלל גדול בתורת-המשפטים: *Volenti non fit injuria* (מי שרוצה בכך אין עול נעשה לו). וכלל זה צריך להיות לנו? קנין. על-ידי אסיפת-הנבחרים יתחילו יהודי ארץ-ישראל לעשות את ההיסטוריה שלהם בידי עצמם, לכל הפחות, במדה ידועה — בשתוף עם ההסתדרות הציונית ועם ועד-הצירים. וכבוד ויקר לאומי שקין ווייצמאן, שבכרו, שהוציאו בו' ניסן תר"פ אל הקהל העברי (הארץ, ש"ז גליון רכ"ז), הגידו מפורש: "ידע נא הקהל העברי, שהועד הפועל הציוני וועד-הצירים יתחשבו בעבודתם בשביל הארץ ובארץ אך ורק עם אסיפת-הנבחרים, עם בא-כחה והחלטותיה". זוהי ראשית השחרור-העצמי של יהודי ארץ-ישראל. בזה יעמדו על רגליהם ויקבלו על עצמם, לכל הפחות, חלק מן האחריות בעד העבודה הגדולה והקשה, שעומדת לפניהם בימים הקשים הללו.

ודבר זה הבינה גם אסיפת הוועד-הפועל הגדול, שנתאספה בלונדון בימי כ"ב שבט — ה' אדר (11–24 פברואר), ש"ז. אף היא החליטה לקרוא לאסיפת הנבחרים בארץ-ישראל. אבל לא זה היה עיקר פעולתה. העיקר היה, קודם כל, בירור המצב המדיני. באסיפה זו מצאו הציונים המדיניים המהורים מקום לגבות את חובם מן ההנהגה של עכשיו. יעקובס כהן, ז'אן פישר, ד"ר פרידמן וביחוד ד"ר מארמורק מתחו בקורת קשה על ההנהגה, שלא דרשה מאנגליה בשעת-הכושך יותר ממה שיש בהכרח-באלפור ושאניה יודעת להעמיד על דעתה בכל הנוגע לדרישותינו בארץ-ישראל. זהו כל מה שאנו יודעים מתוך ההודעה הרשמית הקצרה, שנתפרסמה בעתונים. פרטי הווכוח לא ניתנו לפרסום, ואולם אפשר למלא אחר מה שאנו יודעים על-פי מאמריהם ונאומיהם של ד"ר נורדוי, ישראל זנגוויל, יוסף קוען וזאב ז'אבוטינסקי. אילו ניתנה לי רשות, הייתי קורא לתביעותיהם בשם, ש'ראה קצת פאראדוקסאלי: דרישות משיחיות. כי אמנם, לא ציוניות מדינית היא הציוניות של מארמורק ואף של ז'אבוטינסקי, אלא ציוניות משיחית. מה ההבדל בין הציוניות ובין המשיחיות העברית (לא הנוצרית)? — הציוניות, בתור תנועה היסטורית, טבעית, חברתית-לאומית, מביאה בחשבון את המצב ואינה דורשת אלא מה שאפשר להשיג על-פי המציאות הלאומית ועל-פי יחס-הכחות. אם בארץ-ישראל עדיין יש רק משבעים עד מאת אלף יהודים, אי-אפשר לדרוש, שתמסר להם הארץ לגמרה. ההשגות המדיניות הנדולות הן תוצאות מהשגות ישוביות ותובנות קטנות ובינוניות, שמצטרפות לחשבון אחד גדול. ולעת-עתה אפשר לדרוש אך מה שמתאים ליחס-הכחות, אפשר להשיג רק מה שמגביל אל הכח הממשי, שכבר השגנו בארץ ושאנו קרובים להשיגו. כי ההיסטוריה אינה יודעת קפיצות, ואפילו במומנטים ריבולוציוניים, יוצאים מן הכלל, אפשר להשיג הרבה, אבל לא יותר ממה שבית הקבול של האומה יכול לתפוס, לבלוע ולעכל. הציוניות המשיחית אינה כן. לה נראה, שהכל אפשר. המשיח המדיני, כהדת, הוא כל יכול. צריך להשתמש ברגע הגדול ולקחת בפעם אחת את הכל. לקחת מה שאי-אפשר לתפוס. מה שאי-אפשר

לא רק לעכל, אלא אף לבלוע. זוהי דרך המהפכה, שכבר ראינו, כמה היא מצליחה, אם העם והארץ אינם מוכנים לה. ד"ר ווייצמן השיב להמבקרים הקשים אך בהרצאת המכשולים הנוראים והמרוכבים, שעמדו על דרכנו, — והמבקרים נשתתקו ואחרים אף לחצו את ידיו בהבה. המכשולים, ככל צרותינו בארץ-ישראל כיום הזה, באים מתוך מה שההבטחה של ממשלות-ההסכמה והתנועה הציונית הן גדולות עד לאין ערך מן ההשגות שהשגנו עד עתה בארץ-ישראל. אי-התאמה זו היא מקור כל אסונותינו. ועד שתבוא הגירה רחבה באופן שנעשה כח גדול בארץ, אין תקווה לפנות מעל דרכנו את המכשולים ולהפטר מן הצרות. אבל דוקא מפני שאנו מיעטים עדיין שמים הערבים ועוזיהם מן הפקידים המקומיים מכשולים על דרכנו, מרבים את צרותינו ואינם נותנים לנו להעשות מרובים. וכך אנו עומדים בתוך מעגל-הקסמים. ממנו נצא לא על-ידי טענות על ההנהגה, שיותר משעששה לא יכלה לעשות מפני יחס-הכחות שבארץ, אלא על-ידי תגבורת הכחות מבפנים ועל ידי לחץ מורג ובולתי-פוסק על הכחות שמבחוץ. עד שיפקע המעגל וכר נרחב יהיה לעבודתנו. דבר זה בוא יבא. אי-אפשר שלא יבוא. ואילו הייבים לבוין את כל מחשבותיהם ואת כל כחותיהם כל הציוניים וכל היהודים הלאומיים הקרובים לנו ברוח שככל ארצות-תבל.

משאר עניני האספה של הועד-הפועל הגדול ראוי לציין את נטיות כלפי הלאומיות בכל הנוגע לעבודת-הישוב. קשה לדעת, אם בא דבר זה מתוך הלחץ של רוח-הזמן ושל חברי "הפועל-הצעיר", שהשתתפו באספה, או מתוך ההכרה, שהכספים של כל היהודים האמידים והעשירים בכל הארצות, זולת יהודי-אמריקה ויהודי-אנגליה, אבדו את כל ערכם ובין כך ובין כך לא תהא יכולת לעשות בדם הרבה בארץ. בדבר האחרון יש להודות בדאבון-לב. ומה שנוגע להעד הפרינציפאלי שבדברי, הנה אדם מסור לרעיונות-הנביאים אי-אפשר לו שלא לשאוף, שהארץ תהא נחלת האומה ולא נחלת-יהודים. ואולם מי שיועד את אמצעייה הדלים לערך של הקרן-הקיימת הלאומית (אפילו אם נניח, שיתרבו על אחת שבע), כיור ויבין, שעל-ידי כספיה של זו לא נגאל את אדמת-ישראל אלא מעט מאד, אפילו לא במדה מספקת בשביל הגירה מצומצמת, ובפרט בשביל הגירה חפשית ורחבה. ואם המפלגות הסוציאליסטיות שלנו דורשות גם הלאמה גמורה של הקרקע וגם הגירה חפשית בעת ובעונה אחת, הרי הם דורשים דבר והפוכו.

חשובה היא ההחלטה של אסיפת הועד-הפועל בדבר פתיחה חלקית של האוניברסיטה העברית בירושלים (מסדרות-חקירה לפסיקה, חמימה, מיקרוביאלוגיה וחקלאות, מוסד ללשון העברית, בקטראות לפילוסופיה, לפדגוגיה ועניני-הדות). קשה להעריך את כל ערכה החשוב של החלטה זו. אין בזה רק משום העמדת "גולת-הכיתרת" על גבי כל בנין החנוך והתרבות שלנו. אין בזה רק משום חזק הלשון העברית בתור לשון שולטת בארץ. יש בזה גם משום חזק עצמותנו המדינית בארץ. נזכירה נא, שבית-המדרש העליון לא היה נעשה מרכז לכל תנועה מדינית-לאומית למושלימים. וגם ערך ישובי מרובה יש בזה. די שנוכחי, שכל שנה עוזבים את הארץ עשרות ומאות צעירים ילידי-הארץ, מבחר כחותיה של האומה. חלילה לנו לאחר כלקיים החלטה זו אף יום אחד מכפי ההכרח! צריך לפתוח מוסד אחר מוסד וקתדרה אחר קתדרה בהקדס האפשרי. ואל יאמרו: אין לנו כחות מדעיים, אין לנו פרופסורים הגונים! אם נרצה בפרופסורים "הגונים" נוכרח לקחתם

מבין אלה שאינם יורעים עכרית. וזה יהיה אסון לכל עבודתנו התיבותית, בכ"ה לדורות. ואם בפופיסורים עבריים אנו רוצים — ואחת אפשי שניצה; מוכרחים אנו להספק במה שיש ולנחם את עצמנו שלעת-עתה. תזא לנו אוניברסיטה בינונית. אבל בינונית, שתשאף להיות גדולה. שתתפתח ותשתלם מעט-מעט. כך דרכו של בנין, כך טבעה של יצירה. מעט-מעט, ממדרגה למדרגה, עובדים הם מן הקטנות אל הגדולות. "מי בו ליום קטנות?" — קרא הנביא בתחלת בית שני — והבית הקטן והדל היה לאורגונים...

וכהמצב בארץ כך אף המצב בחוץ-לארץ: הבטחות מבשרות ישועות ונחמות והתגשמות ההבטחות הללו בצורה שהלב נשבר למראיה.

פולניה, רומניה, צ'כוסלובאקיה ויוגוסלאביה גכלו בתוך ברית-השלום את הסעיפים הנוגעים לבטחון זכויותיהם האזרחיות והלאומיות של מעוסי-העמים (אמנם, במדה צומצמת, כעדותו של בנטוויטש); ובנוגע לפולניה אף קבלה עליה "אגודת-העמים" לשמור על סעיפים אלה. ואף-על-פי-כן כלום לא קבל הסיים (הפאראלאמנט) הפולני זה לא כבר את חוק שמירת היום הראשון. שמכריח את היהודים או לחלף את השבת או לשבות שני ימים בשבוע, ועל ירי כך-שלא לעמוד בהתחיות בין בעלי-המלאכה והסוחרים מישראל ובין הסוחרים ובעלי-המלאכה הפולניים, ששובתים רק יום אחד בשבוע? וכשהיה להם צורך לשלול מן היהודים בחמילניק את זכות-הבחירה — כלום לא הועידו את הבחירות ליום-השבת? וכדי להפטר מחלק גדול מן ה"זרים" כלום לא הוציאו פקודה, שכל מי שלא היה רשום בתור תושב-פולין עד ימי-המלחמה י'שם מחדש, כדי לרעת כמה זרים יש בארץ וכדי לשלול מהם היום או מחר את זכויותיהם? — חברי-הסיים היהודים, והציונים גרינבוים ודרטונו בראשם, יצאו בכרוז מצוין נגד גזרת-השבת וכמו-כן מחו נגד התדשמות של ה"זרים" ויעצו שלא למלא אחר הפקודה, ואילמלא ה"מוקמנט" של צייטלין ה"חסיד", אפשר שהיו מצליחים בדבר זה. גם "ועד-האיצות" שבפאריז מתח מחאה עצומה כלפי מעשיה של פולניה. שמתנגדים לברית-השלום. אבל עד היום לא שמענו, שתבטל גזרת-השבת, שיש בה אסין דתי כלכלי ותרבותי כאחד ליהודי פולניה. ולא די להם לפולנים בכל אלה, אלא שאפילו יהודי מתבולל גמור ואחד מסובי הדיסמוריקנים הפולניים כהפרופ' הלבבי שמעון אשכנזי לא יכול הסנאט הווארשא' לאשר לפרופיסור בווארשה, — דבר שגורם להתפטרותם של הפופיסורים פטראיז'יץקי ובודואיף-די-קורטני, מאורות-המדע של פולניה ומבחר בניה.

ברומניה המצב אחר. שם הרי לא היו ליהודים זכויות אזרחיות פשוטות. אלו סוף סוף ניתנו להם, יולעת-עתה לא על גבי הנייר בלבד. ואולם נגד הזכויות הלאומיות יצאו המיניסטרים הרומניים והם משתדלים למעט את דמותן כמה שאפשר. ולצערנו, מצאו סעד וסיוע בד"מ שהגאסטריה, ה"חכם" של הפרוטוגיזים בלונדון ויהודי רומני הוא עצמו, שהוא ציוני מפורסם וחכם בחכמת-ישראל. אף הוא יראת הג'ט והחכוכים הפנימיים עליו. יש בדבריו מקצת אמת. ורק לדבר אחד לא שם לב כלל: בין גטו וחכוכים פנימיים ובין תגבורת-התבוללות יבחר כל יהודי לאומי בראשונים ולא באחרונים... ופ'נל אנד, שאף בה, כרומניה, לא היו ליהודים אף זכויות אזרחיות, נתנה להם זכויות אלו על-פי החלטתו של בית-הנבחרים הפיני מיום 12 ליאנואר 1918.

ואולם בית-הנבחרים התחכם ליהודים והחליט, שלא כל יהודי-פנילאנד מזוכים בזכויות אזרחיות בבית אחת, אלא כל יחיד מישראל צריך לדרוש ולקבל את זכויותיו. ועל-ידי כך קבל רק החלק החדש מישי יהודים אלה זכויות וארבע חמישיות עדיין הן משוללות את הזכויות היותר יסודיות. וכל זה נדאי להפינים בשעה שיש בפנילאנד לא יותר מן 2,000 יהודים! מה קשה השנאה אם מספר מועט כזה למשא הוא על הפינים או על ממשלתם ה"ליבראלית"!

ובאונגאריה לאחר דכוי הבילשויות, שכמובן, האשימו בה את היהודים לבדם, נעשה מצבם של 400,000 היהודים, שנשארו בארץ המוקפנת נורא מאד. ה"טירור הלבן" שופך את כל חמתו על היהודים. בדרכים, במסילות-הברזל ובכל מקום שאפשר הורגים יהודים בלא חמלה. — נוסח אוקריינה. ועלילות-דברים שמה לכל יהודי שאפשר גם הממשלה עצמה ומציאה להורג או למאסר יהודים נקיים. וביחוד הלב דואב לראות, שהסמודנשים האונגאריים — תקות-האומה — עוברים כל גביל, כשנאתם ליהודים. באוניורסטטה שבבודאפשט נתלתה כתובת: "ליהודים ולכלבים הכניסה אסורה". פרופיסורים מישראל מוכרחים להתפטר או לשבוע קלון ולעג. דגיעו הדברים לידי כך, שהגרנף אפוניי, שיחפטר ממשרת מיניסטראם לא יושם קץ לרדיפות-היהודים, וכל זה נעשה בארץ, שנחשב שם מצבם של היהודים להזותר טוב והיותר בשות...

ואף גרמניה הסוציאליסטית, גרמניה הלוקה ביסורים, שופכת את כל המתה על היהודים. לא היונקרים ואף לא הסוציאליסטים, אלא היהודים אשמים בכל מפלתה ובכל צרותיה. הכל מעידים, שלא היתה בגרמניה אנטישמיות חברתית נוראה כבזמן הזה. ואף כאן הסמודנשים הם ראשי הצורים. מה שהם עושים לחבריהם היהודים, מה שהם עושים לפרופיסורים-מאורות כאיינשטיין ודומיו קשה לתאר. אלא ששים לכל הפחות, אין הממשלה מחזקת את ידיהם של הצורים. וקצת תנחומים יש לנו שם-מצד אחר: נתחזקה בתוך יהודי-גרמניה התנועה הציונית והעברית במדה שקשה היה לקוות. והיום או מחר תתן פרי, שינחמנו על הרבה ממה שבא עלינו בארץ זו.

ואויסטריה כגרמניה — אנטישמיות מעבר מזה והתגברות הציוניות והעבריות בצירוף שאיפה עצומה להתישב בארץ-ישראל מן העבר השני. אלא שהרלדול הכלכלי על-ידי ירדת שער-הכספים וגם אסור-ההגירה גורמים הרבה ואינם נותנים למחשבה הטובה להצטרף למעשה. אבל המעשה בוא יבוא אף הוא, אף אם יתמהמה!

וברוסיה הדיניקנית הלכים ונמשכים הפוגרומים ביהודים וברוסיה הבולשוויסטית הפוגרומים ביהדות. יש, אמנם, ידיעות, שהבולשוויקים, בהשתדלותם של גורקי ושל קאמינוב, מרשים לציונים לעבוד עבודה לשם ארץ-ישראל והלשון העברית. אבל מה יושיענו זה. אם יודעים אנו מן הנסיון, המר, שכל מקום, שהבולשוויקים באים לשם, האירישיסטים באים עמם, ובעוד שהלשון העברית היא שם נסבלת, הוצאגון מקבל תמיכות של מליונים. הגיעו הדברים לידי כך, שדובנוב הלאומי, דובנוב המיטיב כל-כך לכתוב עברית, התחיל לכתוב בזארגון חבורים מדעיים שעד עתה לא עלה אף על הדעת לכתבם לא בעברית או בלועזית. הקהלות נתפורו, המפלגה הקומוניסטית היהודית נכנסה לתוך המפלגה הקומוניסטית הכללית (נהנה ההגדרה-הלאומית של הבולשוויקים!), ה"בונד" הפועלי-ציון עברו

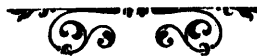
רובם ככולם. אל — הקומוניסטים "וצעירי-ציון" מתחילים אף הם להגרר אחריהם, — ומה ישרא שם לציוניות? ומה ישרא שם מקדשי-האומה כולם? ודלדול הבורגנים" (85 למאה יהודים). וירידת השער של הרובל הרוסי עד תכלית הירידה, ואי-האפשרות לעזוב את הארץ, — ואי-הבטחון ליום מחר (כי מי זה יבער לחשוב, שהבולשוויות תחזיק מעמד לאורך ימים?), — כל אלה ביחד עלולים לדכא את הנפש ולמלאותה יגון תהומי...

וכי נתנחם בקוטץ של יהודי-איטליה, שנהפכו יותר ויותר לציונים עד שבבחירות האחרונות לועד-הקהלה בפירנצי נבחרו ציונים בלבד והוציאו החלטה, שהקהלה תעסוק בעבודה ציונית "עד כמה שלא תהא מתנגדת לתורה". אבל כמה נאה הוספה זו בפי חבורה, שכולה ציונית!...

או נתנחם באכטונומיה הלאומית הגמורה בליטה ובציכוב-סלובאקיה, שבלשה נוסף עליה גם מיניסטר יהודי? לצערנו, ידענו גם ידענו, שכל עוד איזה עם חלש הוא וזקוק לנו, מוכן הוא לתת לנו את הכל. ולישה עדיין קרועה על-ידי פולניה לשטים, והבולשוויקים מאיימים אף על החלק הנשאר ממנה, ועזרתם של היהודים נחוצה לה מאד. ואף ציכוב-סלובאקיה עדיין אינה חזקה כל צרכה. אבל מה יהיה כשתתחזק זו וזו או כשינצחו אותן. אויביהן? וכי לא תגוללנה או שתיהן את כל האשמה על היהודים? — הרי כך היה באוקריינה, כך היה באונגאריה וכך הוא אפילו בגרמניה.

לא רק נחמה, אף חצי-נחמה קשה למצוא בימים הנוראים הללו. אבל מאמינים אנו בכח-רוחו של עם-ישראלי. הוא לא נשבר כלה. שבע נפל וקם — והוא יקום. גם עתה. כל העולם מלא מהומה ומבוכה — וכל מה שהעולם לוקה בו ישראל מרגיש בזה יותר. יחלפו הימים הרעים, ישתנו הזמנים — ואף מצבנו ישתנה. רק אל-נא יפול רוחנו ואל-נא תרפינה ידינו! כולנו חיילים עומדים על המשמר אנו בימים הקשים הללו, וכל חייל צריך לקוות לנצחון ולהאמין בנצחון. וכל המאמין בנצחון מקרב את הנצחון.

ה מ ש ק י ת.

דוקטור יהושע טהון.

(תר"ל—י"ב אדר—תר"ס).

בי"ב אדר, ש"ו, מלאו חמשים שנה לחייו של הד"ר יהושע טהון.

הוא נולד בי"ב אדר תר"ל בלבוב. בשנות-התשעים למד באוניברסיטה הקרלינית, שבה הוכתר בכתר ד"ר לפילוסופיה בשנת תרנ"ה. הוא היה שם אחד מבני החבורה הקטנה של סטודנטים עבריים, שהפצו בלבוב-גרמניה את תורת הלאומיות הישראלית, את רעיון חבת-ציון ואת רעיון תחית הלשון העברית. בחבורה קטנה זו, שממנה יצאו אחר-כך מכתר סופרינו ועסקנינו הצעירים: ד"ר נייט ארק, ד"ר אהרן פרייז, ד"ר קרדיצ'בסקי, ד"ר שטריה לוין, ד"ר היינריך לויה, ראובן בריינין, ליאו מוצקי, ועוד, ועוד, — תפס ד"ר טהון אחד מן המקומות היותר חשובים גם בתור בעל-עיון וגם בתור בעל-מעשה. הוא היה אחד ממסדריה של האגודה Jung-Israel, שאילמלא היא — מי יודע, אם היתה הציוניות מוצאת לה קרקע בקרב יהודי-המערב. הוא היה אחד מן היותר זריזים להטף לציוניות גם בגאליציה ארץ-מולדתו, ששם היה בין המסדרים והעוזרים הראשונים של העתון הציוני בלשון פולנית Przyslosé. והוא חמך במאמרו גם את עתוניו המספים לציון של הד"ר נתן בירנבוים: Selbstemanzipation, Jüdisches Volksblatt, Zion. אפשר לומר בלא שום הפרזה, שאילמלא עבודתו שלו ושל חבריו היותר קרובים, לא היתה הציוניות של תר"ל מוצאת לה דור צעיר ורענן, מסור ללאומיות הישראלית ולרעיון התחיה בציון, בווינה בפרט ובמערב-אירופה בכלל.

ובציוניות החדשה תפס הד"ר טהון מקום חשוב. לא היה כמעט קונגרס, שלא השתתף בו. עומד על בסיס הציוניות המדינית: ד"ר טהון לאחד עמה את שאיפות התרבות, הכשרת-האומה ותחית הלשון והספרות, שהציוניות הרוחנית הטיפה להן מאז. בלא שפרץ את גדריו המשמעת של ההסתדרות, שהיתה תמיד יקרה לו ביותר בתור הכשרה למדיניות עברית ציונית, הכניס הד"ר טהון לתוך מסגרתה של התנועה כל אותם הקננים הלאומיים העליונים, שבלעדיהם לא היתה הציוניות אלא גוף בלי נשמה. אבל הד"ר טהון תופס מקום חשוב — אפשר הרבה יותר חשוב מזה — בספרות העברית. פשטא אחר-העם בשנת תרנ"ז לברלין, והתחיל מוציא שם את "השלח" — מיד ראה את עצמו מוקף באותה חבורה קטנה של עבריים משכילים, שלחם נשוא "השלח" את נפשו. סופר-ישראל עדיין היו אז ברום חובשי בית-המדרש. כאן מצא את הנצנים הראשונים של השכלה עברית-אירופית. היו כאן סופרים צעירים, בעלי השכלה עליונה, שלא נשו להתבוללות והיו רחוקים מן "ההשכלה" במובן של שנות-השבעים; ולעומת זה היו קרובים בלבם ונפשם לרעיון-התחיה. אל צעירים כאלה התפלל "אחדיהעם", אל צעירים עבריים-אירופיים כאלה התפללה הספרות העברית כולה. הצעירים הללו נעשים סופרי-השלח, ותחת עריכתו של סופר-מסולל מסלות חדשות הם מחדשים את פני ספרותנו. אבל הם מזהקים ללכת גם מאחד-העם. הם דורשים שנויים יותר ראדיקאליים בספרות, הם גם "מדיניים" יותר מאחד-העם. "אחדיהעם" מתנגד להם, נלחם בהם, אבל הוא מתבבם: יודע הוא, שכוונתם לשם שמם ושמהם תביא הפראה והתחדשות לספרותנו.

ובין הצעירים הללו נמנה גם טהון. נייט ארק, אהרן פרייז וטהון —

זוהי ה"שלישיה הגאליציאית", שעד מהרה נעשתה אהובה ומכובדת על כל קוראינו הצעירים. מיום שנוסד "השלח" ועד הימים האחרונים לא חדל הד"ר טהון מלפרסם בו מזמין לזמן מאמרים, שבהם היה נוגע תמיד בשאלות-חיים ושאלות-ספרות, אבל שבהם היה מתרומם תמיד עד לגובה פילוסופי. כי הד"ר טהון בקי גדול הוא בפילוסופיה החברתית. בתורת-המוסר ובסוציולוגיה. וכל אחד ממאמריו כולל איזה ענין סוציולוגי חדש, רעיון חברותי מבריק, מובע בסגנון עברי חדש, מדויק ומדעי למרות קלותו.

ועל-ידי מאמריו אלה ב"השלח", וגם בלוחות "אהיאסף", ועוד בכמה וכמה קובצים ועתונים עבריים, למד אותנו הד"ר טהון דבר אחד גדול: שתנועתנו, התנועה הציונית והעברית, אינה קפריסה של נלהבים או חולמים, אלא ענין נתון תחת חוקים חברתיים ומשועבד לכללים סוציאליים, שמתוכם נראה את טבעיותה ואת הכרחיותה של תנועתנו. וזוה נשע בנו אמן לתנועה, אמונה בעבודה הלאומית ואף — אמן להסתדרות הציונית. כי הד"ר טהון אינו שולל ומהרס, אלא מחייב ובונה. הוא נלהם, אבל מעולם לא בטל, הוא התווכח, אבל מעולם לא קל. מעולם לא ידע איתה בחילה אסמטיות בתנועה הציונית או בספרות העברית מפני החסרונות שבהן — בחילה זו, שהיא עדות נאמנה על חולשת הרצון ועל שטחיות-ההבנה, הרצון החזק מגנה את החסרונות כדי לתקנם, אבל אינו מסתיר פנים מתנועה כבירה ומספרות רעננה בסבתם. וההבנה המעמקת יודעת, שהמתבונה אינו שלם; ותנועה אינה אלא התהוות. וד"ר יהושע טהון הוא בעל רצון כזה ובעל הבנה כזו.

ד"ר טהון פרסם ב"השלח" (מרכים מ"ה, י"ח וכ') ספר שלם על "הברבס ספנסר", שיצא אחרי-כך גם בהוצאה מיוחדת (אודיסה, תרס"ט). גם בגרמנית, באנגלית ובסולנית כתב ספרים ומאמרים חשובים, שכראי להזכיר מהם את אלה: Die Grundprinzipien der Kantischen Moralphilosophie in ihrer Entwicklung; The present Status of Sociology in Germany; Zur Geschichtsphilosophischen Begründung des Zionismus. Etc.

אבל הד"ר טהון הוא לא רק ציוני וסופר. הוא גם עסקן ציבורי יהודי-לאומי. בשנת תרנ"ז קבל "התית-הוראה" מבית-המדרש לחכמת-ישראל" שבב"ר לין; ובאותה שנה נתקבל לרב ומשיף בקרצקיה. בתור דברן מצוין וטורה תולדות-ישראל בגימנסיות פולניות היתה השפעתו מרובה בגאליציה. ועוד יותר — בתור חבר כמעט לכל הקונגרסים הציוניים וכמעט לכל הועידות של יהודי-גאליציה. ומיום שנוסד הסיים הפולני בווארשה נלהם הד"ר טהון, ביחד עם מר יצחק גרינבוים, מלחמה קשה בעד הזכויות האזרחיות והלאומיות של יהודי-פולניה. הכשרון המיוחד של הד"ר טהון להפעים את העיקר בנחת ובלא חיפזת ימרה נותן לו לדבר באספת-נבחרים אנטי-שמית זו את דבריו הנכוחים בלא שישתיקוהו אפילו הגרועים שבין שונאי-ישראל. וכך הוא מטלא אחר גרינבוים, החריף, שאינו שש מעצור לרגשותיו ומביא את שומעיו מבין שונאי-ישראל לירי "ציאה מן הכלים". ולסרות מתינותו — או דוקא בסבתה — נקרה השפעתו של הד"ר טהון על היהודים בגאליציה בפרט ובפולניה בכלל.

וליום מלאת לו חמשים שנה אנו מברכים אותו, שיזכה להוסיף ספרים על ספריו ומאמריו בלשוננו הלאומית ויזכה לראות, עולמו בחייו — את ישראל עמו מושרש בקרקע מולדתו העתיקה ואת היהודים אחיו חזקים בלאומיותם בארצות-פזורהם. כי זה כל העולם וכל השקפת-העולם לסופרים-עסקנים מעולים כד"ר יהושע טהון.

איש עברי

בְּנֵי־הָאָרֶץ.

מאת

ד"ר מ. זאגורודס קי.

א. הכית הלאומי, שאנו ננשים לבנות, לא על מנרש ריק מאדם ומתרבות הוא עומד להבנות. בארץ־ישראל אנו עכשיו מועט בין רוב; רוב זה, אף־על־פי שאינו חֲקִינוֹנִי, שהרי הוא מורכב מדתות שונות, ובמובן ידוע—גם מעמים שונים, הצד השווה שבו הוא—שכל חלקיו מתנודים לנו וכולם משתדלים להפריענו מעבודתנו. ולפיכך אין אנו יכולים לקבוע מסמרות בשיטת־עבודתנו. אין אנו יכולים להתנות תנאי מראש, שאם לא הצלחתנו בתכנית זו או אחרת, אנו מסתלקים מעבודתנו לנמדה. השיטה הנכונה היחידה בשבילנו היא—השימוש בכל השיטות ובכל הדרכים, שמוליכים לכבוש הארץ. במצב זה, שאנו נמצאים בו כיום, חולכים בכל הדרכים ואם נכשלים באחד, פונים אל השני. שבע נפול—ונקום!

ואין בנידון זה הבדל בינינו ובין אומות־העולם. נביא רק חוכחה היסטורית אחת, שאסור להתוות מראש שיטות קבועות ולהציג מראש תנאים קבועים להתישבות: התישבות לאומית דוקא, או דוקא קואופיראטיבית, או פרטית דוקא; התעסקות בהקלאות דוקא או דוקא בתעשיה; סדור משקים זעירים דוקא, מושבי־עובדים או דוקא חוות ואחוות פרטיות, וכיוצא בזה. חוכחה זו באה מתולדות ההתישבות של הגרמנים בארץ־ישראל. אף בתוכם—המנוסים בהגירה ובהתישבות בין בני־עמים אחרים—מי שהלך בשיטה אחת ויחידה וקבועה מראש והעמיד תנאים כדרכונות, לא הצליח. בשנת 1865 דרש הד"ר צימפל במועצת העסקנים הגרמנים בדבר התישבותם בארץ־ישראל, כתנאי הכרחי וראשון להתישבות בריאה של גרמנים בארץ הקדושה, סלילת מסלת־ברזל מִפּוֹ לירושלים ובנין נמל בִּיפוֹ; בלא שני הדברים האלה אי־אפשר להתחיל ביסוד מושבות. הסוף היה, כידוע לכולכם, שאת המסלה העבירו לאחר שנים מרובות דוקא הצרפתים ואת הנמל עוד לא בנו עד היום, — ואף־על־פי־כן נוסדו שבע מושבות גרמניות, אמנם, על־ידי עסקנים אחרים (הֶרְדֵּג וְהוֹפּמַאן). שלא הודו בשיטתו של צימפל ולא התנו תנאי של בני־ראובן.

ב. דבר אחד ברור לנו: אם רוצים אנו להיות רוב בארץ, או לכל הפחות, מעוט חזק לעומת רוב חלש, חייבים אנו לכבוש בכל הדרכים האפשריות את הקרקע, את העבודה, את התעשייה, את המסחר, את האמנות ואת התרבות בארץ. מועים אלה האומרים, שצריכים אנו להסתדר בארץ רק כעובדי־אדמה ובעבודה עצמית בלבד; שהרי דבר זה אי־אפשרי הוא לא לבד לנו — עם שנתלש מאדמתו זה אלפי שנים — אלא גם לעמים אחרים, שעוד לא נסחו מעל אדמתם. לא לבד עכשיו, שבסבת המלחמה וההפקרות החברתית שבאה בעקבה שוטף ועובר זרם של בחילה בעבודה את כל העולם ובתוכו — גם את עמנו; אף קודם המלחמה היו רוב העמים בורחים מן החקלאות ומן העבודה הקשה והיו עוברים מן הכפרים אל הערים והכרכים כדי להתעסק שם בכל דבר, אבל רק לא בעבודה קשה כעבודת־הכפר.

וגם בנידון זה אנו יכולים להסתייע מתולדות התישבות הגרמנים בארצנו: הגרמנים הראשונים, שבאו לארץ הקדושה ל„חונן עפרה“, בתחלה היו מתעסקים בערים במסחר, בתעשייה ובמלאכות־יד. ואך לאחר שהתאקלמו והתרגלו ללשונה ולמנהגיה של המדינה עברו מעט מעט אל החקלאות. ואחר כל אלה נשאר חלק גדול מהם בערים, וממנו נכנו שלש חמשות העירוניות שביִּפּוֹת, יפו וירושלים, שיושביהם היו מתעסקים במסחר, בתעשייה ובמלאכת־יד והיו מתחרים תמיד בנו ובילדי־הארץ בטוב־עבודתם ובדייקנותם. רק לווי־הלמה באו אכרים מנוסים, שעוד נחיותם בחוץ־לארץ הכינו אחרים בשבילם את הקרקע, ועל־כן לא השתקעו רובם בערים.

בשנת 1874 היו ביפו 40 משפחה של מהגרים גרמניים, ובהן 283 נפש, שבע מן המשפחות הללו היו עסקות בבית־הספר ובבית־החולים; חמש משפחות היו את חייהן הפרטיים, אכלו מן המוכן והרויחו מכל מה שאנה המקרה לידם; עשרים ושלוש משפחה מצאו את מחיתן במסחר ותעשייה, והן העסיקו ששים איש פועלים, חניכים בבתי־המלאכה ומשרתות, ורק חמש משפחות ישבו באחוזותיהן בקרבת ה„מושב־השבעיר“. לא היו מתביישים. הגרמנים הראשונים להיות גם עגלונים ויושבי יפו ושרונה מן הגרמנים סחרו שרות של עגלות יוצאות יום יום מיפו וירושלמה וחזרה. נוסדה חברה לתכלית זו; שרכשה לה 28 עגלות וארבעים סוס, ובכל יום יום בשעה מדויקת היתה עגלה יוצאת מיפו והולכת וירושלמה, ובדייק באותה שעה עצמה היתה יוצאת עגלה מירושלים ליפו. מספרם של הנוסעים והתיירים היה גדול תמיד בארצנו, ועל־כן היו הגרמנים ה„אכרים“ מרוויחים כסף.

ג. העמדנו בראש דרכנו את כבוש־הקרקע מפני שכבוש זה הוא חיותר קשה. ארצנו נהפכה לזרים וכל הרכוש הקרקעי נמצא בידי אֶפְנָדִים

מענלים וחומסים, שמנצלים רק את כחו של העובד מאחיזה, אבל לא את הכח הפורה של האדמה. מוכרחים נחיה לנאול את הארץ מידי הנכרים. ועל-כן אין להעמיד שום מפריעים לנאולה זו לא בצורת פחד מן הרכוש הפרטי, שינצל את העובדים, ולא בצורת פחד מפני הספסרות וכיוצא בזה. חירות נמורה צריך לתת לכל הבא לעזור לנו בכבוש הקרקע, כמו גם בכבוש המסחר והתעשייה, ועוד. המוסדים הלאומיים והכספיים שלנו צריכים לעזור גם לפרטים, שיבואו לכבוש איזה ענף של תוצרת בארץ, וגם לחברות כאלו. היראה מפני הספסרות והרחקת יהודים מעסק רכישת הקרקעות יכול לסכן את כל קיומנו בארץ. אי-אפשר לסמוך על הנכרי ולקנות קרקעות רק בדרך ישרה מן הנכרי, שהרי אבדנו על-ידי כך סכומים הנוגים. השיטה לקחת קֶף לגרון מחוך אותו היער העומד להחטב, אף היא שיטה היא ואין למאוס בה; אבל הגרון ברזל הוא...

כשתבוא הגירה רחבה נצטרך לקנות במשך זמן קצר עשרות מיליונים של דונאמים. זעל-כן נחיה מוכרחים לשלם במיטב כספנו בעד כל כבדת-ארץ שנרכוש. אבל הרי אין ערך גדול למחיר האדמה בהשתנות אל מחיר הבנינים העירוניים, שיגנו עליה, או למחיר המשק הכפרי, שיסודר עליה.

ד. על כל שטח של אדמה, שנרכוש או שכבר רכשנו, צריכים אנו לגשת תיכף אל יסוד מושבות וישובים. אין לבכר שום רכוש על חברו. על אדמת הקרן-הקיימת, החברות הפרטיות והבעלים הפרטים, בקרבת הערים ובתוכן — בכל מקום חייבים אנו למהר ולהקים נקודות של ישוב, בלא שום הגבלות לא בכל הנוגע לגידל המושבות ולא בכל הנוגע למספר התושבים. נתחיל להניח אבני-יפנה בכל מקום שידנו תגיע, ואם אחר-כך נעזור ונסייע לישובים החדשים, יתפתחו מאליהם ויגיעו עד לגודל הרצוי ולמספר-התושבים הדרוש. מסכות שונות ומובנות צריכים אנו ליסד נקודות ישוביות חדשות במהירות קדחתנית; והמהירות אינה סגולה לדיוקנות ולרוחים.... אבל כל מתישב חדש בתקופה זו חיי-חלון הוא לכבוש הארץ בדרך של שלום ו"העם" — המפקד הראשי, המוציא את בניו אל המערכה להלחם בעד קיומו — מחויב לתת ללוחמים את כל האמצעים הדרושים לקיומם ולסדרם. ולפיכך אין לשים לב לדיפציטים ביסוד המושבות החדשות: כל נקודה חדשה מבצר הוא לעם הכובש תשלום. ועל-כן אין להבחיל אם כבוש כל נקודה יעלה אפילו פי עשרה מן התקציב, שהכינו בשבילו למפרע.

לגרמנים, שבאו להתישב בארץ-ישראל, היתה תקנה, שכל מתישב חדש צריך להביא 15,000 פראנק במזומנים לסדור משקו. סכום זה היה מספיק לפני 40-50 שנה לסדור משק של אכר בארצנו. אבל, מכיון שלא כל המהגרים היו יכולים להביא סכומים, כאלה גמלו עד מחרת תקנה זו והממשלה

והחברה היו עוזרות לכל מוכשר לעבודה להסתדר במקום החדש, אם לא היו לו למהגר אמצעים משלו. גם בחברה לסדור המהגרים מן הגרמנים נסו להכין תקציבים לכל דבר, אבל גם שם לא נמלטו מדפיצימים, ואלה היו די גדולים גם בהשתוות אל הדפיצימים שלנו עכשיו.

ה. התורה והמעשה החקלאיים חזרו, שהמשק הנדול בכל הארצות מכנים רק מעט. הריוח, שבעל האחוז הענקית מקבל מאחוזתו בגרמניה או גם באמריקה, הוא לא יותר מן הרבית, שמקבלים בעלי הכספים כשהם באים להניח את כספם למשמרת בשילְהִנָּה היותר בטוחה: 2—3 אחוזים ולא יותר! — לעומת זה מרוויחים הרבה יותר האכרים תבינונים והזעירים. הסבה היא — שהמשק החקלאי יכול לתת ריוח הגון רק כשבעל-האדמה עובד בידיו ובידי בני-משפחתו את אדמתו וכשהאדמה שייכת לו לצמיתות או, לפחות, למשך דורות הרבה. אם נשים לב אל החומר האנושי מאחִינו, שיבוא להתישב על הקרקע, גורדים נצחיים — שרוצים להחזיקו, אנשי-אוויר, שרוצים להתאכר, — נבוא לידי מסקנה, שאסור להפריע בעד אנשים פרטיים, שיוודעים את החקלאות, מלהסתדר במושבות החדשות. להיפך, אנו מחויבים למשוך אנשים כאלה מאכרי-חשובות ומבניהם אל הנקודות החדשות, שעומדות להוצר. אבל כל המושבות החדשות האלו צריכות להביד גרעין עיקרי של מושבי-עובדים. משק מעורב ממזרע, מנטיעות ומנידול בקר וצאן ועופות ודבורים; משק מרוכז, שמכניסים בו חזן רב ועבודה מרובה על שטח קטן; ובכלל — משק רבגוני, באופן שאם יִפְשֵׁל המתאכר החדש בענף אחד, יעזר בענף שני, ואם לא יתחבבו עליו כל המקצועות ביחד, יתמכר, לפחות, למקצוע אחר, שבו ישים כל מעיניו וממנו יִפְנֶה.

ומסבות אלו נצטרך להחכיר את הקרקעות, שתרכוש לה הקרן-הקיימת, למשך של מאות שנים. הרי כבר יש דוגמאות, שעיריה מִחְפֶּדֶת את הקרקעות השייכים לה לתקופה של 99 שנה! תקופה כזו איננה שונה בכלום ממכירה לצמיתות. הקרן-הקיימת שלנו, שהיא עניה עד היום בקרקעות, לא תוכל להחכיר את האחוזתיה לתקופה ארוכה כזו. אבל הזמן היותר קצר, שיתרצו אליו אכרים חרוצים להחאכר ממש, היא 99 שנים: בזמן פחות מזה לא יתרצו רבים לגדל נטיעות יקרות, שמתחילות להכניס פירות רק לאחר עשרות שנים.

ו. המצב דורש עכשיו מהירות-ההתישבות, ועל-כן חשובה עכשיו הכמות הרבה, אף-על-פי-כן אנו חייבים לשום לב גם לאיכות. כבר אמרנו, כי ל"דפיצימים" אין ערך גדול במצב של עכשיו. אבל אם המִשְׁפָּרִים יבואו תכופים, הלא ילאה העם לנסות ולחזור ולנסות, לתת ולחזור לתת, ולפיכך

צריכים אנו לסדר את עבודתנו עוד מראשיתה באופן שלא נכשל ביותר ושיהיה לנו פחות או יותר בטחון בהצלחה. חייבים אנו עוד מהיום לשים לבנו להכנת האנשים המוכשרים להתמסע בחקלאות במושבות, בסדור המושבות החדשות צריך להשתמש קודם כל בעזרתם של בני-הארץ, שנולדו בארץ והתמחו בעבודה במשקיהם או במשקי-אבותיהם. אל אלה אפשר לצרף פועלים, שהתמחו, לכל הפחות, כשנתיים אצל אכרים ולפחות ארבע או חמש שנים בחוות שונות (הפועל בחוה מתמחה על-פי רוב רק בעבודה אחת או במקצוע אחד, בו בזמן שהאכר מתמחה בעל-כרחו בכל המקצועות).

בהכנת הפועלים ובחכשורתם לעבודה עצמית חקלאית לא עשינו עד היום כלום, ולפיכך, כשהגיע הזמן, שאפשר לסדר מושבי-עובדים, הביאו חשבון ומצאו, שרק כארבעים איש מן הפועלים מסוגלים במקצת לסדור משק של עובדים. כל שאר הפועלים אין להם בכלל מושג מן המשק החקלאי הזעיר והסרוכו מרובה-ההגונים. יודע כל אחד מהם איוו עבודה מן העבודות המרובות והשונות שבחקלאות; אבל לנחל משק אינם יודעים.

כדי להכין במהירות את החומר האנושי הדרוש לסדור משקי-העובדים חייבים אנו לסדר בשביל הצעירים ביותר בתי-ספר חקלאיים והוות-למוד; ולפועלים הבוגרים צריך לתת את האפשרות לעבוד אצל האכרים. בנידון זה עלינו להשתמש בכל האמצעים, אפילו אם נצטרך לשלם בעד זה שכר-למוד (כמו שנחנו בכל העולם וכמו שעושים בגרמניה, ועוד). צריך להכנים את החקלאות לכל בתי-הספר בארץ ואת הגננות — בכל מקום שאפשר. צריך להקים מוסדים רבים ושונים, שאפשר ללמוד בהם את החקלאות ולהשתכלל בה. צריך לתת לרבים מן הפועלים את האפשרות ללמוד את החקלאות הערבית ואת אפני הנהלת-המשק שלהם, ובכלל צריכים אנו להשתמש בכל הדרכים, שבהן אפשר להרבות את מספר האנשים היודעים את החקלאות הארצישראלית למעשה והיכולים להשתמש בידיעותיהם לשם סדור משק לעצמם בארצנו.

ז. מחליטים, שהרעיון של התישבות קואופוראטיבית לא הצליח בארצנו, ובתור ראיה לזה מסתייעים במשבר של מרחביה; ולעומת זה יש בינינו מחזיקים בקומוניסמוס, שנעשה להם אמונה ממש, ולראיה מביאים הם את דגניה, שעדיין היא קיימת. באמת אין לנו ללמוד כלום לא ממרחביה ולא מדגניה. אטנם, מרחביה נתפזרה בבוקר לא-עבות אחד; אבל גם דגניה הולכת ומשתנית משנה לשנה ואין דגניה של עכשיו דומה אף במקצת לדגניה שלפני המלחמה: כבר בת גולדה לה וכבר יש לנו דגניה א' ודגניה ב', ומי יודע מה ילד יום? — אבל, מפני שהשובה לנו מהירות ההתישבות, אין להפריע או להתנגד גם לנסיון חדש של יסוד מושבה קואופוראטיבית או קומונית או

ממפוס אחר. אם הקואופיראציה בטלה, הרי מרחביה קיימת; אם הקומונה תבטל, הרי דגניה תתקיים. אם רק ימצאו האמצעים הכספיים והחומר האנושי הדרושים לכך, הלא תתרבה לנו בין כה וכה נקודה ישובית אחת; וזהו מה שהוא חשוב בעינינו עכשיו ביותר. ואולם אין להעלות את היסודים-הנסיונות למדרגת שיטה ואין לחשוב, שדרך אנב, בזמן יסוד מושבות כאלו, ילמדו החלוצים את העבודה. באופן כזה — עלידי למוד דרך אנב — נכין רק פועלים בעלי-מומים ולא אכרים עובדים ומועילים.

ומטעם זה אין לקשור גם את שיטות-ההתישבות שלנו בשום מפלגה או מעמד: זקוקים אנו להתישבות של יהודים ולכבוש-הארץ בשלום על-ידי היהודים, יהיו מי שיתוו לפי מחשבותיהם והגיון-לכם ומעמדם. השאיפה לתלות את ההתישבות במפלגות או במעמדות תביא לידי התפוררות-הכחות. נצטרך לפורר את עבודתנו לפי מספר המפלגות ונסדר אז מושבות, שלא בנין עס-ישראל בארץ-ישראל יהיה בהן העיקר, אלא נסיון לגשם איזו שיטה סוציאלית, מאותן השיטות, שעדיין לא ראינו להן תוצאות ברורות בשום מקום ובשום ארץ. את התישבותנו אנו צריכים לסדר בלי שים לב לתביעות הקיצוניות של מנהלי-המפלגות שבינינו ולחלוקי-הדעות שביניהם.

ח. בפרקים הראשונים כבר הראינו על חשיבותו של כבוש-הקרקע בדרך שלום. לרכוש קרקעות אנו מוכרחים בכל האמצעים הכשרים, אבל גם בכל קצות ארצנו, בלי לתת את זכות-הכבירה לאיזה חבלי-ארץ שהוא; כסובן, עד כמה שהאמצעים הכספיים יספיקו לכך. אבל ראשית עבודתנו צריכה להיות במקומות, שהאדמה היא מוכנה וגם כל שאר התנאים מתאימים למשק חקלאי. הלא עוד נצטרך לסגל את העובר אל האדמה ואל העבודה; וזה אפשר רק במקום שכל שאר התנאים הם טובים או במקום שלפחות נורמים אחדים מתאימים הם למטרתנו, אם נביא אנשים מחוסרי-נסיון אל מדבר בלי מים, אל ארץ, שאדמתה — ברזל ושמיח — נחושת, ובמדבר זה עוד יהיו כל הפגעים הרעים והשכנים הקשים מדריכים מנוחה, — בוודאי לא נצלית, אם נתחיל את ישובנו, למשל, דוקא בנגב, או במדבר הזה נוציא את רוב כחותינו לריק. חייבים אנו להתחיל את עבודתנו בארץ נושבת, במקום של אדמה פורייה, במקום שעיונות-מים יוצאים בהר ובבקעה. נשים עינינו אל הנליים: שם ישוב ערבי דלול, אדמה מוכנה ופורייה, גם מים יש לרוב. ושם כבר יש גרעין חזק של ישוב עברי עירוני וגם שטחים גדולים עם כפרים עבריים, שהעבודה בהן היא עצמית ברובה. שם אפשר לנו עוד להשתמש במי הירדן בחלקו העליון — מסי-מרום ועד כנרת; שהרי בחלקו התחתון של הירדן כבר משתמשים אחרים, שקשה יהיה לנו להתחרות בהם:

המורכמים הצירקסים, הדרוזים והבידואים, שהתישבו בערב-הירדן במשך 15-20 השנים האחרונות משתמשים במי הירדן להשקאת שדותיהם, ועליכן כמעט אין מים בירדן שבחבל בית-שאן בכל חדשי-הקיץ.

ובין הקרקעות, שאנו צריכים לרכוש, חשיבות מיוחדת יש למושבות הנרמניות. ובאן לא כבוש השטחים כמו שהם חשובים לנו, אלא התוצאות: נרחיק מתחרים מסוכנים מעלינו. בני שלש המושבות העירוניות של הנרמנים יחזרו ויתפסו מיד את המסחר והתעשייה בידיהם וכני ארבע המושבות הכפריות שלהם יתפסו את המחלבות, את גידול-הירקות וגידול-הבקר; הם, כמומחים לדבר, שכבר הספיקו להתאקלם ושאנם מתחשבים עם עבודה זרה, ועוד, בוודאי יצליחו בדרכם ולבני-מושבותינו לא תהיה תקומה בארצנו במשך עשרות שנים.

ט. ומכיון שארצנו לפי טבעה היא ארץ של נמיעות ורק בחלק קטן ממנה היא מסוגלת גם למזרע, צריכים הפועלים ללמוד את העבודה ביחוד במושבות של נמיעות ובכל מקום שאפשר להתמחות במקצוע זה. גם המשקים הקטנים, שעומדים אנו לסדר, צריכים ביחוד להיות מעורבים מחלק גדול של נמיעות ומחלק קטן — רבע או שליש מכל השטח — של משק ביתי: מספוא, ירקות, עופות, כוורות, ועוד.

אבל אין לתת לכל מהישוב חדש לסדר את משקו כמו שיעלה על דעתו. אנשים חדשים בארץ חדשה עלולים תמיד לשנות; ובפרט במקצוע חדש כל-כך במקצוע החקלאות לאחינו. אם איזו חברה עשירה מקברת את מיליוניה בבנין בתים קודם שרכשה לה קרקע ובקניית כוסים קודם שבנתה בשבילים אורוות והכינה בשבילים מספוא, אין זה עוד נורא כל-כך. ואולם אם מתישבים פרטיים ועניים יכשלו ויפלו, יהיו למשא על הארץ וגם יפחידו את הבאים אחריהם מהתישבות בארץ.

ועדה קטנה של מומחים צריכים לעבד בשביל כל מושבה חדשה תכנית מפורטת בהתאם לתנאי האדמה, המקום, הסביבה, וביחוד בהתאם לחומר האנושי.

י. יש בארץ-ישראל עסקנים ציוניים, שתולים את כל העבודה בארץ במלאכות של מומחים, שתכננו ותכברו ותקבע את הכל. ויש מהם דורשים, שאין לנקוף אצבע בארץ עד שיבואו המומחים ויגידו, שבידן יש מים להשקאה או אין, שהשכבה הגיאולוגית שמתחת לאדמה עסק-יזרע אל או הנגב היא דילוביאלית, אלוביאלית, ועוד, שאפשר להשתמש במי הירדן או הירקון או נחל-ראובן ליצירת כח חשמלי ושאת תבתיים במושבות צריך לבנות בנגות אירופיים או באופן מזרחי. בין כל

המומחים שבארץ אין אף אחד, שיודה במלאכויות אלו כבת נאי
הכרחי. ולעומת זה מודים כל המומחים שבארץ, שועדות ומלאכויות של מומחים,
תחנות של נסיון, משתלות, נגידתאקלמות, מכונים לנידול-מקנה, מוסדים מרכזיים
ארצישראלים, מעבדות וכיוצא בזה, — רצויים מאד לישוּבנו. מהם אפשר לצפות
הרבה להשבתת החקלאות, שהרי בזה אין ארצנו נבדלת לרעה משאר ארצות:
מה שם התחנה לנמיונות מביאה תועלת אף כאן עלולה היא להביא תועלת
(כמוכן, אם לא תמפלגה בה ידיים של עמי-ארצות). אבל כל מומחי-הארץ
מודים, שאין לרחות „מעשים“ מפני „גורמים“. ביחד עם התפתחות-הישוב יבוא
גם סדור כל המוסדים הנזכרים: ואנו מרחיקים אנו ללכת: חייבים אנו ליסד
תיכף-ומיד הרבה מוסדים מדעיים, ואם אפשר — צריך שניסד גם את כל
המוסדים שמנינו למעלה, אבל חייבים אנו גם להתחיל תיכף-ומיד בהתישבות,
ובפרט במקומות שכל אגרונום מכירם, יודע את טיב אדמתם, את עומק מי-
התהום ואת כמות מי-הנחלים שבהם ואת טבע הצמחים, שאפשר לגדל בהם.
יא. הארכנו בדברנו על החקלאות, כי מקובל לחשוב, שהיא היא
עורקי-החיים בכל חברה אנושית. אבל למטרתנו — התפשטות מהירה בארץ
— צריכים אנו כאותו זמן עצמו להשתדל לפתח גם את התעשיה, המסחר,
המלאכה וכל שאר ענפי התוצרת האנושית בערים ובמושבות כדי להגדיל
— ויהא אפילו באופן מלאכותי — את הישוב שלנו בכל הנקודות השייכות לנו.
בעל-כרחנו צריכים אנו לתודות, שכל בית-מסחר, העומד בקשר עם הארץ
ועם חוץ-לארץ, כל בית הרושת, ובפרט זה שמכין תוצאות גם בעד הסביבה
והארצות הזרות, ואפילו כל בעל-מלאכה מחונן, — כל אחד מהם מכלכל
הרבה יותר אנשים מן האכר הזעיר. ומשום כך, מכיון שמטרתנו העיקרית
ברגע זה הוא הכבוש המהיר, אין לנו לחוס על שום אמצעים גם בכבוש
התעשיה והמסחר; ועוד, בדרך שלום, אין לשים לב גם בנידון זה לחשבונות
ולדפיציטים. צריכים אנו לפתוח בתי-ספר למלאכה, לתעשיה ולמסחר; ליסד
מוסדות כספיים, שיעזרו לכל מי שרוצה להתעסק באיזה מקצוע של תוצרת;
להכנים גם מחוץ-לארץ בעלי-מקצוע מומחים בענפים אלה; לפתוח בתי-
הרושת אחרים לרונמה, אם גם הבתים האלה יפסידו חלק מכספם, ועודי
ועוד.

בקשר עם התאמצותנו לפתח את המסחר והתעשיה חייבים אנו
להשתדל בכל כחותינו, שנרכוש כל מה שאפשר מן האוצרות הטבעיים
שבארץ. אם תהיה, למשל, האפשרות לרכוש את המי-טבריה, אין
לחוס על כספים ואין להביא בחשבון את הרווחים המקווים ממוסד זה. אנו
צריכים לרכוש לנו את ענפי התוצרת שבארץ, אף אם יעלו לנו בדמים

מרבובים. ואנו צריכים להיות מוכנים להתחרות גדולה כשנבוא לרכוש את אוצרות-הטבע; ולפיכך אין לשים לב במקרים כאלה לחשבונות שולחניים: החשבון הלאומי יש לו כללים אחרים וה"חסור" לפעמים "חבור" הוא בו...

יב. כל כה שאמרנו עד כאן טיוסר על ההנחה, שבמהרה נקבל זכויות בארץ, ואז בוודאי נמצא את כל האמצעים הכספיים, שנצרכים כדי להשתמש ברחבה בזכויות הללו. אבל... שרים מתחלפים ועמם גם אופן התגשמות ההבטחות, והכסף בא אלינו גם-כן לא ממכרות של מחנות, אלא מכסי אנשים קרוצי חומר וכני-חלוקה, שהיום דעתם לתת וידם פתוחה ולסחר חזרי בדעתם או אכדו את כספם בענין רע.

ולפיכך, כל זמן שאין עוד "כף זבח וצלמונע בידינו", חייבים אנו להגדיל את הישוב שלנו בנקודות השייכות לנו זה מכבר: צריכים אנו להגדיל את הישוב העירוני באמצעים שונים; להמציא עזרה לישוב הקיים במושבות ובחוות, כדי שישוב זה יתקשר אל אדמתו; לשפר את החיים במושבות, כדי שגם האכרים וגם הפועלים לא יפשו העירה; לסדר בכל המושבות מוסדים חנוכיים לחקלאות, לתעשיה, למלאכה, ועוד. כדי שזרם-ההגירה ילך לא רק אל הערים, אלא גם אל המושבות; להעביר מוסדים צבוריים וחנוכיים הרבה מן הערים אל המושבות הקטנות, ועלידי כך — לבצר את קיום המושבות ולהפוך אחדות מהן למרכזים ישוביים חזקים וחשובים.

בעבודות אלו לא יתחרה בנו איש ואיש לא יפריענו מהן. ובמשך שנים אחדות נוכל להעשות עלידיהן כח חשוב וחזק בארץ. כי במקום הנקודות החלשות והשומטות יהיה לנו ישוב חזק ומרובה-אוכלסין, באופן שהשפעתנו תגדל בארץ אם גם לא יגדל ישובנו בשטח: הוא יחזק בכחו ויגדל באיכותו.

חֲבֵלֹו שֶׁל מִשִּׁית.

(מסורת-אגדה).

מאת

משה סמילאנסקי.

א.

לרגלי העצמון, מלך-ההרים אשר למנשה, הנושא את ראשו על פני כל ארץ-הגליל, לפתח קברו של ר' שמעון בן יוחאי, ישב השמש ר' יוסי, חומר מגוע הבעש"ט, ושמר על נר-התמיד שעל הקבר הקדוש, שלא יכבה ולא יחזור. חלילה, העולם לתהו ובהו.

עני מדוכא ומרוד היה ר' יוסי כל ארבעים שנות חייו. את שמשותו קבל בירושה מאת אביו ז"ל. הוא זוגתו ובתו היחידה וחתנה דייג, שותף לאחד מן הדייגים הנכרים שבטבריה. אינם נזונים ממוצא-שבת ועד ערב-שבת אלא בקב-חרובין. פניו מקומטים וכמושים בפני זקן. אבל לא מדאגת-פינסה ולא מרדיפה אחר עושר נזרקן, אלא... אין מגלין דבר זה אלא לצנועים, ורק מפה לאוזן: בין מ"ת ש"ב = קצ"ן היה חלקו. מיום שעמד על דעתו נמשכה נפשו אחרי חשבונות-ה"קן והגה בהם להלכה. ומאז חזר מן הישיבה שבצפת אל בית-אביו. במירוץ, וקבל עליו, לאחר פטירתו של אבא, את השמשות ליד הקבר הקדוש, שקע כלו בחשבונות ה"קן למעשה. שום אדם לא עמד על סודו זה. את לבו לא גלה לשום ילוד-אשה. רק לזוגתו הצנועה יגלה לפעמים אפס קצם של חשבונותיו. היא שומעת את דבריו ומנענעת לו בראשה להסכמה. מסכמת ונאנחת בשברון-לב. אבל לא לקן היא נאנחת. היא אינה פוסקת אף רגע מלצרך צירוף-חשבונות, פיוטה לפיוטה כדי לכבד את השבת. שכרו של בעלה — מג"די לשבוע, וחלקו ב"חלוקה" מקיפסת ר' מאיר בעל הנס — מג"די לחדש. החתן הדייג אינו מביא הביתה אלא דגים ליום השבת. דאגת-הפרנסה ובפרט דאגת-השבת — עליה.

לא לעונג היו חשבונות-ה"קן לר' יוסי. ימים ושנים ישב עליהם, ואף עשה לילות כימים, וצרך צרופים, חוג וזיונים, ושחה בים-הגמטריאות. והרבה "קצים" מצא. "קצים" שנתבראו ורמנא-ליצלן. ועל ה"קן האחד עוד לא עמד. השטן מקטרג. יש אישר ימצא את הדרך הנכונה וזיו-הקודש יאיר את הניב מראשיתו ועד אחריתו. יש אשר יגיש בכל ישותו, כי הדבר קרוב, קרוב מאד, וכמעט בידו ימשגנו. עוד יום של דעה צלולה ושל מחשבה מיושבת, עוד ימים — וה"קן בידו... והנה ידיעה מתיריה: פירות פדעו בישראל; גורה של שמד נגורה; עלילה עוללו, שיש בה מחלול-כבודם של ישראל ותורתו; ור' יוסי קודע קריעה, שם אפר על ראשו ושק על בשרו, ומתענה

לפתח־הקבר, ומתאבל כעל מת. כל אסון של כלל־ישראל — אסונו, וכל עלבון — עלבונו. כי מה יש לו בעולמו, אם לא כבוד ישראל ותורתו? — ואז, מרוב צער ועגמת־נפש, דעתו מתבלבלת והוא שוכח את צירופי חשבונותיו ואת מסקנותיו, שנתבררו לו כשמש. כל החושים המקשרים והמאגדים מופסקים. האור מסתלק, וחושך כבד מכביד על פָּחוּ. וכשהוא נח מעצבו ומרגונו הוא מתחיל שוב כבתחילה. מתחיל ועמל ויגע ומוצא. ועוד פעם אסון ותקלה. וחוזר הלילה... השטן מקטרג.

כיום עשרים ושנים, ששמש את הקבר הקדוש, לא עברו לחנם. מלאות היו עבודת ה'. רק בימי שבת ויום־טוב אין לבו ונפשו אל חשבונותיו. כלו משועבד לנשמה היתרה' — לכבדה, לצננה וליהנות מזיוה. וגם בימי־הצום הרגילים ובמשך ארבעים יום של צום, שהוא משיל על עצמו חובה שנה־שנה, אינו עוסק בעבודתו: אז מתאבל הוא על גלות־השכינה. מלבד הימים האלה כל ימיו ולילותיו מוקדשים לעבודת־הקדוש. בוקר, בוקר, לאחר הצליחה והתפלה, ימסור את שמירת נר התמיד לגנרתו הבתולה, השומרת על הנר כעל אישון־עינה, והוא ילך לנדוד בסביבה, ועד לתפלת־המנחה לא ישוב הביתה. את ארוחתו פת־הקֶבֶר ישים בתרמילו. את ידיו ירחץ במי־המענות. ואת ברכת־המוון ישיר בין הסלעים, שחרם יענה המיד לעומתו. ובכל הסביבה אין סלע, אשר לא יִדְעוּ, אין עשב אשר לא יִקְרוּ, ואין מערה, אשר לא בא עד סופה. ואף את הדרווישים ואת הכִּנְיִים הוא יודע, אותם ואת שיחם ואת הגיגם. שפתיו מדברות ערבי־ת צחה. ומכולם: מן הסלע והעשב, מן המערה וההר ומן הדרווישים ועם־הארץ, משך קיום דקים מן הדקים, ומהם ארג את חשבונות־הקץ. ומי יודע? — לולא שעת־מנחה, שבאה ומפסיקתו ממחשבתו ומהגיגו ומפסקת בידו עם זה גם את חוט־הקסם המקשר אותו עם הסביבה ועם עקבות הקדושים הרחוקים, שהיו עוברים כאן לפני אלפים בשנים, מי יודע? — אפשר שהיה בא ביום מן הימים עד הִקֵּץ... אבל חוֹבֵתוֹ מפסיקתו והוא חוזר אל המערה ואל הקבר ואל ביתו לרגלי ההר. חוט־הקסם פוסק ורק למחר יתחיל לטוותו מחדש. ובילות ישב יחיד במערה. נר של חלב בידו האחת וה־זוהר" בידו השניה. וגם נייה מקומט ועפרון קטנטן, שנתישן מרוב שמוש, לנגדו. והוא קורא ומחשב ורושם. ואין סוף למספרים. וגדולים חקרי־לב... והנה שעת חצות הגיעה. ושוב מפסיקתו החובה. ר' יוסי משתקע ב"תקון־הצות". ובכה יבכה בקול מר על גלות־השכינה ועל חרפת עַם־ישראל. ושוכח הוא את כל עולמו. וישכח גם את חשבונותיו. ואחרי "תקן הצות" יישן שנת־חיבה, שנה חסופה, ועד מהרה יתעורר לעבודת הבורא. וכשיאור הבוקר ימצאהו במערה חֹרֵר כמת, ולבו ריק, ומחו ריק, וכולו רצון ושבור כחרס הנשבר, ונפשו מחשבת להתעלף. ולולא זוגתו הצנועה, שימביאה לו בשעה זו כוס־חמין, היה מתעלף באמת...

אבל, כאמור, לא לחנם עמל ויגע ר' יוסי עשרים ושנים משנות־חייו. הרבה דברים נתבררו לו. אפילו אם יבוא כל מלכי מורח ומערב וכל הקדושים אשר בארץ, לא יזוהו מדעתו וזו כל שהוא. שלשה מספרים של שנת־הגאולה מצא. את האלפים, את המאות ואת היחידות. כל אלה בדוקים ומנוסים. ורק את העשרות לא מצא. ודא עקא, מה הן? — הנה הקושיא!... והיא מרגיש בכל כחות נפשו, שהשעה קרובה, שאין שום אפשרות, כי תתעכב עוד הרבה... מה הן ימי־שנותינו? — שכעים שנה, ואם בנבירות: שמונים שנה. והאות צריך לבוא בימיו. הנחה זו ברורה לו כשמש.

והיה מעשה וכמעט שעמד גם על המספר הרביעי: על העשרות. אור גדול נגלה לו וכמעט שהפסו בידו. ושוב מעשי-שמן... בשל הנערה נגלה לו האור ובשלה נגנו. ומעשה שהיה כך היה:

ב

באחד מערבי-השבתות: עוד מזחילת-הבוקר, טבל ר' יוסי שלש טבילות; התפלל, תקן את מנורת-התמיד ויטלאנה שמן-זית זך; צוה על נכדתו, שתשמור על הנר בשבע עינים; נטל את מקלו ואת תרמילו והלך בשדה, לנדוד לבין הסלעים. לפני מספר-ימים עמד על פרח-בר אחד, שלקח את כל לבני ר' יוחי המיונה, מראהו המלא-קסם וכל תבניתו הפלאית הגידו לו, שמור הצוק בו, בפרח זה. ברור לו, שלא ככל פרח-השדה הפרח הלו. אלו שם ר' יוסי פעמים, אך, בטרם יגיע לסלע, אשר מתחתיתו צמח הפרח הנפלא, הרים את ראשו וביט — ולא נותר בו נשמה; ליד הפרח הנפלא כורעת נקבה על ברכיה. והיא ממששת באצבעותיה בפרח ובוחנתו בעיניה. עוד מעט וקריאות "השם" היתה מתפרצת מפיו מתוך בהלה. לא היה ספק בעיניו, שהשם בתבנית אשה עומד לפניו וכוונתו ברורה: לבלבל את דעתו של ר' יוסי כדי שלא יעמוד על טיבו של הפרח. אבל טים יוציא ר' יוסי הגה מפיו — והנקבה נצבה על עמדה ושמה בו שתי עינים. והעינים שתורות ותמימות כעיני ילדה ומלאות עצביות עד לאין-סוף. וזיק אש של קדושה מתנוצץ בתוך הבבות.

— שלום עליך, סבא! וכי אין אתה ר' יוסי השמש. השומר על הקבר הקדוש של ר' שמעון בן יוחאי?

והקול-קול רחש של תפלה וזה, טהור כטל-הבוקר ומלא חמימות ונפשויות כתקן-חצות.

— עליך שלום, בתי-כן, אנני הוא השמש. מה חפצך ומה בקשתך? הגידו! ורק לאחר שהפליט הפה את המלים הללו התבונן ר' יוסי בוו העומדת לפניו — ונפשו מתה בקרבו. במרכיה ולמטה יחפות רגליה. זרועותיה חשופות, ושעירות ראשה מגולות ועשויות תלתלים, וגופלות על ערפה.

שוב גדל בלבו ההשר ופניו הלבנו.

— מי את? — שאל בקול קשה, זועם ורועד כאחד.

— פועלת אנני. מן המושבה הקרובה אשר מאחורי ההר.

— ומה שמך?

— רחמה.

— ומה מעשיך בזה?

— את האלהים אנני מבקשת. את אלהי-הגאולה, אשר יקנא את קנאת-עמו והשיב לעולביו כגמולם.

ר' יוסי עמד נבוכ ומשתומם למראה-עיניו ולמשמע-אזניו. אזנו לקחה שמין דבר מן "מושבות", אשר נבנו בארץ ואשר בניה עובדי-ארמה הם והבנות תעבוננה שם כגברים בשדה. אבל ראה לא ראה אותן ולבו לא הלך אחריהן, כי "שן הרע הרחיק את נפשו מהן: הרי מגמתן למרוד במלכותא דארעא ובמלכותא דשמיא — אל תפתח פה לשטן... והנה אחת מאלו עומדת עכשיו לפניו. אבל מה העצב הקדוש אשר בעיניה? ומה נר-התמיד אשר בכבותיה? ומה החן השפוף על פניה השזיפים

מישמש? ... ובשם אלהים היא מדברת וקנאת. עמו אֶלְלֵתָה... מדרש=פליאה.
— למה יביט בך, סבא, נכה? כי שחורה אני? — השמש שזפתני: כי לבי
שחור משחור=פני? — צרות=עמי השחירותו. סבא, מדוע כל הערים על תלן בנויות
וירושלים שועלים הלכו בה?...

— בתי, עמא קדישא עוד לא נתמלאה סאת=ענשו. עוד לא בא ה"קין".
— סאת — ענשו? — דמו=הפקר: כבודו הפקר. תורתו הפקר. אין לו אתמול.
ואין לו מחר. אין טעם לחייו ומותו מות=קלון. במה תמלא סאתו עוד?...
כבו של השמש נעשה רך כדונג ודמעות חמות שמו מחנק לגירונם ופתאום
הרים את ראשו ואמר בקול=עוז:

— אל תשתחח, בתי, ואל נא תהמי! ה=קין אינו רחוק. אראנו—והוא קרוב,
אשורנו—והוא עתה. בזמן קרוב, בדוק ומנוסה. ברור כשמש.

והזקן התחלחל מדברי=עצמו. נרתע לאחוריו. וירעד כעלה נרף. זו הפעם הראשונה.
שנמלט סורו מפיו. ובפני מי? — בפני נערה יחפז ומנילה זו. הוי חרפה ובושה!
עתה נשתנו הדברים: הנערה עמדה כמוקסמת והקשיבה רב=קשב לדברי הזקן.
— האמנם אמת נכון הדבר, שמספרים עליך, סבא, כי מחשב=קצין אתה?
ופתאום שחה הנערה לארץ וצחוק פרץ מפיה. ורסי=הצחוק התפזרו בכל
הסביבה, נפלו בין הסלעים ובעמק ובין הסבכים. וידם חזר ויפול על ראש השמש
החור ועל ראש הנערה, אשר פסקה מצחוק ותעמוד אף היא חריה פשד...

— לא, סבא, לא זה הדרך! אתה, התם והישר, מחשב קצין במערה זו. והם,
החוטאים, טמאו את הארץ. את האלהים ואת הגאולה ימכרו בעד בצע. ואין איש שם
על לב. ואין איש, אשר יקום את נקמת עלבוננו ישל מקום. מחיץ תאכל השנאה
ומבפנים תשכל העבדות. לא, סבא, לא בתפלות תבנה הארץ. בזיעה ובודם תפדה.
רואה אתה פרח=בר זה? — אם יפול גרעינו במקום שספג זיעה ודם יצמח ויגדל כמה
עשרות שנים.

השמש נודדעז כולו. כאילו הצליף דבר=מה על פניו. התעורר מתרדמתו,
תרדמת הקסם והאפון, שהפילו עליו דברי=החוצפה של הנערה. נזרק וצעק:
— בתי! כמה?... כמה?... אוי, הגירי=נא לי כמה? ..

אבל הנערה לא שמעה את דבריו ולא פנתה אליו. מבטה תעה במרחקים, כאילו
בקש עזרה מן הסלעים. ומן העמקים. ומפיה נתמלטו מעצמם דברים קשים ומרים:
— לא על זיעתנו ולא על דמנו צמח פרח=בר זה... העם נמכר לעל=הזהב...
ועוד דבריה בפה — נעלמה בין הסלעים. והשמש נפל על פניו ארצה ויתפלל
ויתחנן:

— אלי, אל רחום! ... גלה לי רק את הדבר האחד הזה: כמה שנים יחיה
פרח=בר זה?

ותפלתו נפלה ותמות בין הסלעים. אין קול ואין קשב. נפשו התעטפה עליו...
לפני שקיעת=החמה חזר ר' יוסי אל המערה. והחלטה גמורה בלבו: במוצאי=
שבת ישנס את מתניו וירד אל המושבה, מאחורי ההר, ובקש את הנערה ומצאה,
ויקיר מפיה על הפרח.

אבל בעהרים שמע את חתנו מספר עם אשתו, שהדייגים הוציאו מן הכנרת
במכמורת גופת=נערה.

— הנערה? עבריה? מה מראיה? — צעק השמש בחדרה.
 אבל באותו רגע עצמו הבהילו קול-הפחדים של נכדתו:
 — סבא, סבא! נר-התמיד עומד לכבות... הנה, הנה!...
 השמש כמעט פרח נשמתו. הוא רץ אל המערה, אל נר-התמיד, שעמד
 לכבות, חס-ושלום...

ג.

במוצאי שבת-קודש אחר ההבדלה, 'רד' ר' יוסי למבריה ומשם — למושבה
 הקטנה אשר מאחורי ההר, ויקח דברים עם הדייגים, שהוציאו את גופת הנערה מן
 הכנרת, עם חבריה במושבה וגם עם רב-העיר. ביום הראשון שב עם השכה למירון
 שבור ורצון משהיה.

הדברים, אשר שמע, הולידו הרהורים קשים בלבו.
 חבריה, ש"קדעו" כולם וישבו שבעה על הברתם, אמרו לו, שעוד לפני שני
 חדשים נפרדה מהם ותלך אל ההרים, ועד היום-הששי, עד שהוציאוה ממי הכנרת, לא
 ידעו את מעשיה...

הדייגים ספרו, כי ביום הששי, כשעתים לפני הצהריים, ראו מרחוק נערה יורדת
 מן ההרים, ראשה נטוי למעלה ורגליה הולכות וצועדות לקראת הכנרת. הגיעה עד
 מימיה והוסיפה ללכת הלאה, הלאה... המים הגיעו עד צווארה, עברו ראשה —
 ואיננה... חיש, מהר רצו לעזרתה, פרשו מכמורת במקום ההוא — והוציאוה בלי כל
 רוח-חיים...

ורב-העיר ספר לו בחרדה ובלחישת, מפה לאוזן, כי בערב שבת נתעכבה שקיעת-
 החמה עד שחזרו הקברנים מבית-העולם... והקברנים מסרו לו לרב, באלה ובשבועה, כי
 רנבי הקרקע, שהושלכו אל הקבר, עמדו כקשת מסביב לקרשים ולא דחקו עליהם...
 ובעמל רב הכניסו את כל הקרקע בגל...

ימים קשים באו לר' יוסי, אשר כמוהם לא היו לו אלא לעתים רחוקות מאוד.
 השמש ידע פתאום דבר, אשר לא ידע מאז היותו לאיש. נערה זו, שטבעה
 במי-כנרת, נעשתה יקרה לו מבת, מאשת-חיק ומכל אשר לו... והלא במשך כל חייו
 לא משכו שום דבר ולא נתקשר לשום עצם, היה מסור כולו לעבודת המושל
 עליו, כולו לקדושה... וזו — כאילו חלק מן הקדושה עצמה היתה...
 הוא התאבל עליה אבל כבד.

„וכי אברה את עצמה לדעת?.. למה?.. ומה הם אותות-הכבוד, שהראו לה
 משמים?.. וכי יש תקנה לנשמתה?.. או גורלה כגורל כל הנשמות הערשילאיות —
 לגלולים קשים ונצחיים ללא מנוחה?..

ובצר לו פנה לעזרתו של הקדוש. לא פעם ולא שתים עמדה לו בנסיונותיו
 הקשים סיעתו של הבעש"ט.

ויפקד את נר-התמיד בידי הנכדה. ויצו עליו גם לזוגתו. והוא לבש שק, ואפר
 שם על ראשו, וירחק נודד להתבודד בין ההרים. ויתאבל ויענה את נפשו בצום שלשה
 ימים ושלשה לילות, להם לא אכל, מים לא שתה ותנומה לא נתן לעפעפיו. ויפר
 תחינתו לפני הבעש"ט הקדוש להאיר את נפשו ולעמוד לה בדין לפני כסא-הכבוד
 לבקש רחמים ותנינה ותקן לנשמתה, שלא תענש בעונש הקשה, הצפוי לה... וגם

לא חדל מלבקש על גלוי הסוד של הפרה, פרה-הבר הפלאי...
 וכל אותם שלשת הימים עמדה סערה בין ההרים. רוחות-צפון פרצו ממחבואן,
 ויהמו וירעשו, ויעקרו עשבים וסככים, ויסיעו אבנים ממקומן, ויניעו את יסודות-ההרים...
 זועפים וקודרים היו פני-העצמון. סלעיו החדים נתבלטו. נתחדדו, וראשו נשתרבב למעלה
 וכאילו הוחרר אוהרה אחרונה לעולם כולו... על מה הוא מזהירו?.. פני יודפת,
 הנשקפת מבין ההר-זבולון, חפו מאשר היו כל הימים. אין זאת, כי אם קרעה הסערה
 את הקרום, שנקרע על חרפתה מרוב ימים, ויציגה ערומה לעין כל... והמערות הגדולות
 פתחו את לוען יותר ויותר, כאילו הסערה הרחיבתן... וקול-בכי, קול-נהי עולה כאוב
 מבין להמית-הסער ועוטף את ההרים, ועוטף את העמקים, ומתגלגל לכל נקיק ולכל
 גיא, וממלא את הללו של העולם כולו... הקולות המעונים והמומחים על קדוש-
 ה' התגנבו ויצאו עם הסערה מתוך המערות, שנסתמו בהן?.. ואור השמש חשך.
 והאבל הכבד, הרובץ על ראשה של גוש = חלב, נעשה כבד שבעתים
 ומראָה שחור משחור. והיא העקובה מדם-הלילה... ורק הראש של התבור, הצופה מבין
 לסלעי-המגור, עגול וירוק הוא ככל הימים, וזהר לו, זתקוה ובשחן, ורוחה של הגבורה
 מרחפת עליו, ומנחמת, ומעודדת, ומבשרת גאולה...

ובלילה הרביעי נפלה תרדמה עזה על ר' יוסי, ובחלמו בחזון-לילה, והנהו
 עומד במרקלין מלא אור וקדושה, ולפניו על כסא של זהב, יושב הבעש"ט הקדוש
 בכבודו ובעצמו ואמר לו:

— בני, מה החרדה, אשר תרדת אלי?

— רבי וטורי, שאנא את פני עבדך. נפשי בשאלתי ונשמה יהודית בבקשתי:
 נפש-אדם כי תחמא ותאבד עצמה לדעת, יש לה רחמים בדין?
 — אין.

— רק זאת הפעם שאנא את פני עבדך: הרק הטומאה מעברת את האדם על
 דעתו או יש אשר יגרום לכך גם יתרון של קדושה, שאין ילוד-אשה יכול לעמוד בו?
 — רק הטומאה. בני.

אנחה כבדה התפרצה מלבו של השמש הזקן והחרידה את ההיכל.
 — מה לך, בני, כי נאנחת?

— קדושי, על חרפת עמך ישראל אני מתאבל. הורד כבודו עד שאול תחתיה
 וחרפתו מעברת את בניו ובנותיו על דעתן...

— בני, האם לא לזו, אשר קְשֹׁה ממי-כנרת בערב שבת, ירמוזן מליך?

זיק של תקוה האיר את חשכת-לבו של הזקן. ויתעורר ויאמר:

כן, קדושי. נפשי בשאלתי ותקון-נשמתה של זו בבקשתי... ידעתיה, והיא
 זכה ותמה...

הקדוש נאנח. יסודות-העולם רעדו.

— בני, מאחורי הפרגוד הוגד לי. גזרה היא...

— ומה דתה של נשמה ערילאית זו?

דממת-מות עמדה בהיכל. השמש כרע ברך והשח את ראשו תחת נטל
 אבלו הקשה.

והקדוש שריו בצער.

קול דממה דקה נשמע:

— בני, הגיעה השעה לגלות לפניך את ראשית הקצין...
השמש חדר כולו כחדרת העלה הנדף. וירם את עינו בתפלה אל הקדוש.
— בני, גלה את הפרוכת מעל חלון-ההיכל וראיה את הנעשה מאחורי
הפרגוד...

בברכים כושלות הגיע השמש עד חלון-ההיכל והרים את קצה-הפרוכת: ליד
עמוד של שיש עמד מרותק בכבלי-ברזל המשיח... ויד נעלמה יד עלמה, מנתקת
את כבלי-הברזל מעל ידיו ורגליו...

צעקה גדולה פרצה מפי ר' יוסי ויפול מלוא קומתו ארצה. העלמה, אשר עמדה
לנתק את כבלי-המשיח, היתה זו שראה אותה על-יד פתח-הבד...
וייקץ והנה חלום. ותפסם רוחו. ויתפלל:

רבנו של עולם! היה רצון מלפניך לגלות לפני טעה — למה כסית טעמים?
אימתי יהיה האות הזה?

אבל השמים היו קשים ואלמים.

שבור ורצון, נדכא ונענה, חזר השמש לביתו. וישמור את הדבר בלבו.

ד.

עברו שנים.

השמש ר' יוסי נודקן מאד. בתו נתאלמנה. בעלה — סירתו נטרפה במי-כנרת
ויטבע. הנכדה, השומרת על נר-התמיד, נשאה לאיש. והרי היא הרה כיום. ראשית-
הריונה. העוני שכבית גדל. הפיות — תביעותיהם מרובות וההכנסה במקומה עומדת.
בעלה של הנכדה דיב אף הוא. ואינו משתכר יותר מחותנו. עליו השלום. אבל לא
דאגת-הפרנסה ולא צער גדול-בנים הזקינו את ר' יוסי. הערפל, שכסה את חשבונותיו
ביום ההוא, כשפגע בנער, לא נתבהר עד היום הזה. וימים קשים באו לו. ימי ספקות
והרהורים. ויש אשר לבא לפומא לא גלי. יש שקיר-הברזל מתחיל להתמוטט. והוא
מתחיל להטיל ספק... ויש שדעתו עומדת להטוף עליו. דם-ישראל הולך ונשפך
כמים. כבודו היה למשל ולשנינה. ודי בזיון וקצף. ועקבות-משיחא עדיין אינם נראים...
כל יום ויום מביאים חבלי-משיח — ומשיח איננו... יש אשר יתגבר כארי וינחם מן
האבל הקשה, המעיק על לבו:

„אם לא עכשיו... לא ירחק עוד... אם אני לא אזכה — בני יזכו“...

נתך כדי מחשבת-נחמה זו יקפוץ כאלו עקצו עקרב. והוא חוזר על חשבונותיו:
„האמנם לא בימיו?“...

יתוש מנקר במחו, מטיל קרח בדמו ומעכב את דפיקות-לבו.

ועוד דאגה מסותרת אחת בלבו, דאגה, אשר לא יגלנה מפורש אפילו
לעצמו. והיא כרקב בעצמותיו. האלהים מנע ממנו בן-זכר... זאת ועוד אחרת: קבלה
בדין מאבני יצחק אביו — מזקנו, כי בי"ט כסליו, ביום שנשתחרר הצריק יסוד-עולם
ר' שניאור זלמן מבית-הסוהר, עתיד להולד זה שיקדים לביאת-המשיח... ר' יוסי לא
הלך בגדולות מימיו. אבל ... מעשה-שטן: בכל פעם כשהיתה אשתו הרה, ואחר-כך —
בתו, היתה מחשבתו עושה מעצמה, בלי רשות-בעלה, את חשבון-ההריון... ומרכו
החשבון — י"ט כסליו. וכשר' יוסי תופס את עצמו במחשבתו זו יקהל ויתע לאחוריו,
וירוק במי-שהוא, ויגער במי-שהוא. וישם פעמיו בכבדות אל הקבר... אין ר' יוסי ביד-

מזל. ההריון הראשון של אשתו נגמר בנפל. השני הביא לו את בתו. ומני אז עמדה אשתו מלדת. לבן־זכר לא זכה. ההריון הראשון של בתו הביא לו את נכדתו. ונסגר גם רחמה, והנה עכשיו היתה נכדתו... וכשלחשה לו זוגתו על הסימנים הראשונים של הריון־הנכדה נדר נדר, שלא יחשוב על זה כלל וכלל ולא יתרחק בזה בשום ענין ואופן. וכשהיה תופס את עצמו בהרהור קל ממין זה, היה מכה על לבו ורץ בכל מאמציו־ כחו אל הקבר, כאילו בקש לאחוז בקרנותיו ולהנצל מרדיפותיו של מִי־שהוא. אבל בפנה נסתרה של מעמקי־לבו, מתחת לגל של אפר, היה חי זיק של תקווה...

ה.

י"ט בכסליו־חל ביום־השבת. ליל י"ט היה, אִפוא, ליל התקדש השבת. נוהג היה ר' יוסי כל ימיו להוסיף בלילה זה נר משלו על קברו של הצדיק. ולאחר תפלת־מעריב היה שותה "לחיים" ושועם מטעם הדג המלוח, שהיתה אשתו הצנועה מכינה לו בכוונה באותו ערב. כי מִי־נעוריו אוהב מאכל־תאווה זה. הפעם יצא ר' יוסי ידי חובתו בסעודת ליל־שבת, שאשתו היתה מכינה כל ימי־חיה "כיד־המלך": "לחם־סולת, בשר ודגים. ומן הבוקר של היום הששי היה ר' יוסי במצב רוח של בגילופין". נגון עצוב ולוקח לב, מנגוני קִרְאֶצְלֶאב אשר אהב, נסתנן מבין שניו גם כלכתו אל המקהה וגם בהניחו את התפילין, גם בתקנו את נר־התמיד וגם בהכינו שִׁבְכֵי־עצים לאשתו, לכבוד־שבת, וגם בהתבוננו מתוך הנאה למלאכתה של אשתו, כיצר תקנה ומלחה את הדג הגדול, שהביא בעל־הנכדה מבעוד־יום מטבריה. דג להפליא. לא ראה ר' יוסי כמותו מיום שעמד על דעתו. גדול ושמן וחי ומפרנס מתחת לסכין, כאילו עמד על נפשו. מי יודע, אם לא היה בו גלגול של נשמה ערשילאית...

בצהריים, כשעמד ונטל את ידיו קודם הסעודה, עברה עליו נכדתו וכרסה בין שניה, עסוקה בסדור הבית ליום־השבת, וגחכה לו גיחוך של חבה, כי אהוב אהבתו מאד. ועל פניו של ר' יוסי עבר צל. של רצון או של צער? — קשה היה להבחין ברגע זה. וזוגתו, כשנודמנה גם היא באותו רגע לחדר, השחה את ראשה עד לאוזניו ותלחש לחש־חרש.

— עוד חודש ימים ללידה... ישמרנה אלהים מכל טרעין בישיין...

— א... א... א...! — גמגם הזקן בפיו, כאילו בקש להגיד דבר־מה ולא יכול להוציא שיחת־חולין מפיו קודם שבדך את ברכת "המוציא" ובצע ומעם מן הלחם. מה שבקש הזקן להגיד, ואם בכלל בקש להגיד דבר־מה, נעלם מן המסובים. ורק אחת ברור היה לכולם, כי רוחו הטובה, שהיתה עליו מן הבוקר, נסתלקה לפתע־פתאום. ענן של דאגה רחף על מצחו וכסה את פניו.

"מה היה לו?... ובמה המריתי את רוחו?...?" — חשבה הזקנה בלבה ונשכה את בשר־שפתיה בשניה מתוך חרטה — ולא ידעה בעצמה על מה היא מתחרטת. ופת־החלה וחתוכת הצנון העשוי בשמן לכבוד ערב־שבת עמדו לה הפעם כעצם בגרין. עוד השמש עסוק במלאכת־הקודש, ליד המערה ונר־התמיה, והשמש נסתה לערוב. קרניה הוהיבו את מי הכנרת, הנשקפת מבין להרים, מתוך האפיק השקט שלה. השמים היו זכים כבדולה. ורק בקצה הצפון, מעל לחרמון, נראתה עב קטנה ככה־איש. והישוער, החג' השחור, שהיה בא לשמור על נר־התמיד מערב שבת ועד מוצאיה עוד מימי שמשותו של אבא ז"ל. השקף בעינו השמאלית — עינו הימנית נסתמאה

מלדותו — כלפי הכנרת השלוה יללה-מות וכלפי הענן הקט שעל ראש הסבא והניע בראשו לסמן של חשד. ר' יוסי לא השגיח בשוער, בכנרת ובעב הקטנה. ראשו ורובו היה שקוע בהכנות לקבלת שבת המלכה. הוא חזר וטבל במקוה שבמערות, לבש את ה"חלטי" הלבן מלמטה ואת ה"קפוטת" של קטיפה, שבאה לו בירושה מאביו ז"ל. מלמעלה, ובמתניו הגר את האכנש של משיח. הפוזמקאות היו לבנות כשלג, המסולס מסוגלים מבעוד יום בירי הנכדה, ועל ראשו חבוש ה"שטריימל" בעל שלש הקצוות. פניו נהרו ב"נהורא קדישא". את נר-התמיד שלפני הקבר תקן כהלכה. יצק בו שמן, שיספיק עד למוצא-שבת ועד בכלל. ומסר את ההשגחה לידי החג'. השומר את משמרתו זו באמת ובאמונה ולא יצאה מעולם תקלה מתחת ידיו.

ועוד ר' יוסי עושה כה וכה ועל סף-הבית נראתה הזקנה. פניה מלאים דאגה, מבוכה וצער ובידה רמזה לו כי יגש אליה. ושפתותיה נעות, נעות וקולה לא ישמע. ר' יוסי לא השגיח בה — עד שהעיר השוער את תשומת-לבו. אז הביט אל אשתו ולא הבין. מה הרמו, שהיא רומזת לו, ומה הלחש האלם אשר על שפתותיה. וירגן עליה בלבו על שהיא משרידתו בשעה זו. ויגישו יאמר:

— מה התרדה אשר תדעת עלי? ..

— יוסי... יוסי... המה אחי, יוסי... שמע... הנכדה... יוסי... הנכדה...

— מה לה? .. מה לה לנכדה הגדי? ..

— ה-ס-ס... יוסי, היא כרעה ללדת... צירים וחבלים אחוזה... אוי לי...
התפלל אל הקדוש...

ועל פניו של ר' יוסי הבהיק פתאום זיו של אור. הוא החזיק בזוגתו והעביר על פניה מבט של אושר.

— זקנתי, מה לך כי נבהלת? — נשא כפינו ונודה לרובנו שר עולם על החסד הגדול...

— זקן, דעתך מתבלבלת עליך... היא מקשה ללדת... סכנה... אל אפתח פה לשטן... עוד חודש ימים...

— שתקי, פתיה... אל תשיחי דברים כלפי מעלה... מהו חודש ימים, מהי שנה ומהו דור? — כמר מדלי וכשחק מאזנים כלפי רצונו של הכל-יכול... זקנה, זקנתי... פתיה, פתיתי... אור לי"ט כסלו... הנה זה בא היום המקוה... זקנה!... תני נרות!... אנכי גזר עליך בגורת בעל... הוציא את כל הנרות!... שפכי את כל השמן, זקנה!... גדליק נרות, גדליק שמן... נעשה הדלקה גדולה, זקנה!... פצחי פוך ברנה... שירי שיר!... נשיר, נגיל כולנו!... בוא!... בוא!... רקדי עמדי... הנה יום-הגאולה בא. בא!... הטי אוזן, שמעי!... הנה קול שופרו של משיח... הנהו בוקע ועולה מבין להרים... יום נקם באי יום-שלוטים, יום-הישועה... זקנה, בקע אור-השחר... אור גדול יאיר לנו...

— וכי נטירה דעתכם עליכם או יצאתם לתרבות רעה? .. קול-השופר נשמע מצפת, שעת הדלקת-הנרות הגיעה... ואתם, הזקנים, מתעלסים באהבים...

קולו של השוער, החג' הזקן, העיר את ר' יוסי מחלום חזיונו ויחרד כולו. וגם הזקנה חרדה ותביט אליו מבט של חנינה ותפלה, כאילו היא מבקשת רחמים על נפשו, על נפשה, על הכורעת ללדת ועל נפש העולם כולו...

— זקנה, ברכת-הנרות... כבוד-שבת קודם לכל... זקנה, הנרות!

הזקנה נחפזה ללכת ור' יוסי הדליק על הקבר נר מיוחד לכבוד-שבת ושבת אל ביתו לשמוע את ברכת הנרות של שבת. אבל רק הודלקו הנרות, רק מתה הברכה מעל שפתי הזקנה — והנה... הזקן נשאר עומד כמסומר על מקומו...

קול צווחה משונה עבר מסוף העולם ועד סופו. צחוק פרוץ. צפצוף-רעל מלא הוצפה והעזה. הַצֶּלֶפֶת שוט אדיר באוויר. קלס. לעג. רִנְיָה-נצחון... ולעומת הקול ענו, מכל עבר ופנה, מכל סלע ומערה, מאחורי כל אבן וסבך, קולות מקולות משונים, אשר לא שמעתם און-אנוש מאז היתה הארץ הרום לרקיע. קול-צעקה פראית. קול-מחאה. קול-רוגז. מקטרג, משמין. קול רווידם, רווית-אואה... ופני-השמים נתכסו עננים שחורים וכבדים, שהיו כמחיצה של ברזל בין הארץ ובין השמים. וסער התפרץ מצפון להרמון בכח של אלפי רבבות מרכבות של אש. ויהום. וישאג, ויגמא ארץ ושמים. ויהפוך, ויטאמא, וישמיר, ויחריב את כל אשר מצא על דרכו. עקר עצים, הפך בתים, העתיק הרים ממקומם. וסער גדול עמד בכנרת. נחשול על נחשול עלו ויבלעו את כל אשר על פני המים. והמים התפרצו מגבולם ויאמרו להשחית תבל ומלואה... ריח של קטב, כליון ומות נדף מכל. סופו של עולם הגיע. כאילו גועו, מתו כל הברואים בפעם אחת. אין מי שיעמוד בפרץ. אין מי שיציל מן הכליון. הדרך לשמים נחסמה. נסגרו שערי-הרחמים. והתהום פערה פיה לבלע חוק...

רק שלשה דעתם לא נטרפה עליהם ונשארו עומדים על משמרתם. השוער סמוי-העין סבך בגופו ובעביוֹתיו על נר-התמיד, שלא תגע בו הסערה

לרעה.

הזקנה הדליקה את חמשת הנרות הגדולים שלה, נר לנשמתו של כל אחד מבני-הבית, ועוד נר קטן, ששי, לנשמה זו, העומדת לבוא לעולם. והנה נגעה הרוח בארבע פְּנוֹת-הבית להפילה על הזקנה. על הכורעת ללדת ועל הנרות... אבל הזקנה את מקומה לא הניחה. את סינורה של משי, הסינור של שבת, ירושת אמה עליה-השלום, פִּרְשָׁה וסככה בו על הנרות. והסער לא יכול להם...

ור' יוסי — כנפות-קפוטתו, פאותיו וזקנו נתבדרו ונתפשלו על-ידי הרוח. עיניו השחורות הבריקו כשני לפיד-אש. ופיו לא פסק מלומר זמירות ותשבחות ליושב-מרום... על מקומו לא עמד. פעם ירוץ אל הקבר ויזרו את החג' הזקן ויאמץ את לבו. פעם ירוץ אל הבית ויביט אל זוגתו ויחזק את רוחה. ופעם יטה און-קשבת לשמוע את קול האנחה החרישית והדקה, התודרת מבין פתחי-הבית ומפלטת לה נתיב בתוך רעש-הסער. והוא מעורר את הכורעת ללדת ומתפלל לשלומה...

— זקן, זקן! — נוגע לאוזניו של ר' יוסי קול-הלחש של החג' והוא רואה את ידו הרומזת לו וקוראת לו. ויגש אליו.

— זקן! אין תקנה ואין תרופה כי אם לשכך את חמת ה...

— חמתה של מי?...

השוער השח את ראשו קרוב, קרוב לאוזניו של ר' יוסי וילחש לחש-חרש:

— של הכנרת...

— למה? מה?!

— היא כועסת. על הדגים, שאחם נוטלים ממנה בכל ערבי-שבתות לכבד את

פני המלכה. היא מקנאה.

— הבל יפצה פִּיךָ!...

— אל תכעס. אתה — שמש וחכם. אנכי — שוער ומנוסה. מפי זקנים שמעתי.
בששת ימי בראשית היתה היא, הכנית, פלג־גופו של אֱלֹהִים. וביום השביעי ירשה
המטרוניא שלכם את מקומה. ומני אז היא נושאת את צערה ואת קנאתה בחובה
ובחשאי. בקש השטן לנחמה, והיא, הפתיה, בעטה בו. רק פעם ביוכל, פעם ביוכל
היא מתפרצת ומשיחה דבר־תוכחה כלפי מעלה... המעט שהבלימוה עוד מוסיפים
לקחת מכבודה, מדגתה, לכבד את פני צרתה!... ואז... כאשר תפרוץ חמתה, אין לה
תקנה אלא ב ב ש ר ה של אחת מבנות־ישראל, המכניות את הדגים... בזה ישוכך כעסה...
— ע ב ו ד ה ז ר ה!... — צעק ר' יוסי וירוק בפיו אל מול החג'.

— לא עבודה־זרה, זקן, אלא עבודתכם. השבת שלכם. והכנית לכם היתה
ואליכם תחזור. ולא תגאל אלא ב ד מ כ ס. הזכור תזכור את זו שששו הדגים מן
הכנית במכמורת?.. היא בקשה לתת לה את עצמה, כי תגאלי ולא זכתה. אחרת
תזכה...

— שתוק!..

— לא אשתוק. אין לך תקנה, זקן. אלא להבטיח לה את בשרה של זו, העומדת
דהוֹרֵךְ מנכדתך... ואם לא — אברנו. הנר אשר על הקכר יכבה עוד מעט. הנרות אשר
למול הזקנה יִהְיוּ הפכיו הפיטור כבי נקרע לגורים. וכל העולם יהפך לתהו ובהו. הכחות
שלמטה גברו על הכחות שלמעלה. הבטיחה לה, זקן, ונצלנו כולנו בגללה...

— א ש מ ד א י ז ק נ, שים מחסום לפיך!.. ידעתך! הכרתך! רק בעור של
שוער התכסית כל ימך. בא יומך, הנה הוא בא!.. זה העומד להוליד אור לי"ט כסליו
בשורת־הגאולה בפיו. הנה אקרא בשמו של זה, שהנולד מבשר את בואו, ויסתתמו
כל טענותיך. ונהפכת לגל של אפי, וכל כחותיך, אשר אספת להפוך את הקערה על
פיה, יהיו כאין וכאפס. הנני וקראתי בשמו:

— מ ש י ח!...

ועוד טרם תמות הקריאה על שפתי ר' יוסי — ומכפנים הבית התפרץ קול
צפצוף דק... הניות אשר למול הזקנה עמדו הכן. היות והסער והקולות המשונים כאילו
לא היו. השוער, החג' הזקן, נמלל ונתהפך באויר ונעלם כמון מפני רוח. ומנוחת־
ש ב ת הוטלה בכל פנות־העולם.

ר' יוסי הרים את ידיו למעלה ופיו נתמלא שירי הודיה ותשבחה.

— יוסי, יוסי, שבת טובה וסימן טוב!.. נכדתנו ילדה בת למזל טוב!..
ר' יוסי נפל מלוא קומתו ארצה ויתעלף.

ו.

ובלילה, כשתרדמה עזה נפלה על ר' יוסי, בא אליו הבעש"ט בכבודו ובעצמו
ואמר לו בוז הלשון:

יוסי בני, אל תצטערי נכדת־הזקנים, שנולדה לך עם התקדש השבת,
— בזמנה ראשית החזון, אשר הראיתך...

ויחרד הזקן חרדה גדולה וישאל:

— קדושי, ומה השם, אשר אקרא לה?..

— שא עיניך והבטת לפנת־החדר.

— הנני...

ר' יוסי־נשא את עיניו לפנת־החדר—ונפשו מתה בקרבו. לעימתו עמדה ה' א. הרגלים יחסית מן הברכים ולמטה. הזרועות חשופות. השערות מגולות. עשיות תלולים ויורדות ונופלות על שכמה; ובתוך השערות סבוכים וברוכים ירשי העשבים אשר בבטן־הכנרת... והעינים גדולות, שחורות, ומלאות הן ניצוץ של קדושה. ומתפללות הן תפלה זכה ואלמת...

— ה' א?.. על שמה? שאל ר' יוסי בחלחלה.

— כן, יוסי בני, על שמה. אין נכדתך אלא גלגול־נשמתה של זו...

— סבא... והלאו היא... וכי נשמתה קבלה תקון?

— אל תחקור במופלא ממך. גדולים חקר־לב. ואת אשר שמעת מפי תעשה. מאחורי הפרגוד הוגד לי.

בשבת, בהתאסף מנין של מתפללים מצפת ומטבריה, ליד הקבר של ר' שמעון בן יוחאי, בשעת קריאת־התורה, קרא ר' יוסי לנכדתו. שנולדה שם בישראל. רוחמה. ובמוצאי־שבת. בטרם יכבה נר־ההבילה. יצאה נשמתו במהרה. וישכב בקברות אבותיו. ולתקופת־השנה מתה גם הזקנה, אשת ר' יוסי, והבת האלמנה, הנכדה ובעלה והילדה הקטנה יצאו ממירון ויתישבו במושבה אשר מעבר להר. ובעל־הנכדה היה לעיבוד אדמה. בזיעתו הרטיב את אדמתו ואכל את לחמה. כי ככה נמצא כתוב מפורש. שחור על גבי לבן, בצאתו של ר' יוסי, אשר צוה לביתו אחריו...

רחובות. הורף תרע"ט.

יִשְׂרָאֵל נִגְאָרָה וְשִׁירָתוֹ.

(סוף).

מאת

א. צ. אידלזון.

אחר־כך הורע מצבו של המשורר והיה מוכרח לעזוב את דמשק. נע ונד היה מעיר לעיר. וכך אנו מוצאים אותו מתגורר אצל ידידיו מאחלב ועד ברוסה הסמוכה לקושה. ידידיו היו חכמים, רופאים ומשוררים או חובבי־שיר. שמו נתפרסם בכל המזרח ושיריו נודעו ביחוד בבית־מדרש־השיר, שהקים בסאלוניקי הנגיד והמשורר גדליה אבן־יחיא השני. זה היה כעין מקום־התחרות בשירים. ר' ישראל נג'ארה שלח אל בית־מדרש זה את שיריו ועל־ידו נתפרסמו רבים וגם נדפסו הרבה מהם במאלוניקי⁽¹⁾.

אבל נג'ארה קצה נפשו בנדודים וחזר לדמשק. שם נשא אשה שניה, שילדה לו שלשה בנים: אברהם, משה ויעקב⁽²⁾. מהם ידוע לנו משה, שהיה רב ומורה־צדק בעזה ובעל "קורא הדורות" מצא אותו שם בשנת ת"ה ולמד בחברתו. כנראה, עורר ר' חיים בן חיים את נג'ארה שנית לחזור ולאסוף את שיריו ולהדפיס קובץ גדול. כי, למרות ההתנגדות הקשה מצד הרבנים, נתקבלו השירים בעם והיו מושרים בחבה יתרה: כח שמיר היה בהם; מתוך החיים באו ומלאי־חיים היו. ועוד דבר גרם הרבה להפצת שיריו של נג'ארה. הוא היה גם בעל קול ערב וכשרון נגוני וידע את המקומות של הנגינה המזרחית על קרְיָה. ואף היה מלחין נעימות בעצמו או מתאים לשיריו נעימות של שירים זרים וכמו־כן היה בוחן בעצמו בקולו, כל שיר שחבר, עד כמה אפשר לנגנו. או היה מחבר מעיקרו את השיר ביחד עם נעימתו בבת אחת. ויש שהיה מתפעל מנעימה עד שהיא היתה מעוררת לחבר לה מלים. ולאחר שהיו השיר ונעימתו מוצאים חן בעיניו, היה מוסרם לידידיו המנגנים כדי שיומרום. כי הוא אומר: "על משמתי אנכי נצב כל הלילות, כותב על נייר ועל הדפדפא כל שפה ברורה... לנגונים, להתשיר תשורה בכללים ופרטים לפורשים עלי הנבל"

(1) עיין על זה באריכות: ש. רוזאניס, ימי ישראל בתוגרמה, חיג, עמ' 28 ואילך.

(2) כך אומר רחאניס, שם, עמ' 179. אבל איני יודע מנין לו דבר זה, ידועים רק שני בניו בשמות: משה ויעקב. אפשר שהיה לו בן ושמו לוי, כי בקובץ כתביד "שארית־ישראל" לוי נג'ארה נמצאים שמות פזמונים לוי בן ישראל.

(בהקדמה ל"מימי ישראל"). והכל לפי מצב רוחו ולא על-פי הזמנה: "ביום צרתי-מלתי ואחותי ובאש-עברתי גילי ושמתתי" (שם). או: ירעד לבי עת שיר אהבה, ירפק לשן בלשן, יבער בקרבי כמו גחלת, כך מתחיל שירו, שאינו בקובץ "זמירות ישראל" ונדפס בקובץ אחר בכלכותה ובגדאד.

בתוצאה החדשה של ישיריו עבר עליהם מחדש ושם לב ביחוד אל הסגנון, שצריך להיות מנופה בנפה מכל שפה חצופה בומה שטופה, ונפשי שאפה ונכספה גם כלתה מעודי אותיות נקות, טוב לשמים ולבריות. והנה נרשם בלבי בשעור ואמור, כי שיחת ת"ח צריכה תלמוד, ובגמרא אות רשומה, ר' אבהו כי היה משתעי בלשון חכמה, היה אומר למשרתיו: זרזין מקדימין, אתריגו לי פחמין (שם). מי שיש לו יתם כזה אל התוכן ואל הסגנון של יצירותיו אינו פה דובר נבלה' במובן הפשוט, בדבריו של ר"מ לונזאנו. ועל-כן מתעורר החשש, שמא קנאת-משוררים דברה מתוך גרונו של זה האחרון. שהרי אף הוא היה פייטן והדפיס המון פיוטים בספרו שתי ידות" — ומעולם לא זכו לפרסום ולא נתקבלו כלל. —

את ישיריו סדר נג'ארה בשלשה חלקים: א) עולת תמיד — כ"ב שירים, לכל ימות השבוע. מסודרים על-פי המקמות והנעימות, שבהן הם מושרים. ב) עולת שבת" — נ"ד שיר, לכל שבתות-השנה, וכל שיר מספר על תוכן פירת-השבוע. ג) עולת החדש" — ס"ז שירים לראש-חודש ומועדים.

ישיריו קלאו את כל חייו. מהם היתה פרנסתו ובהם היו כל חיי-רוחו. וכן הוא אומר: "אלה הם מימי והמה לחמי, לחם ביתי לכלכל שיבתי". שאיפתו הרוחנית נתמלאה, כי קובץ-ישיריו נתפרסם בכל תפוצות-ישראל במזרח והועתק ונדפס חלקים, חלקים בהוצאות אין מספר. אפשר לומר בבטחה, שאין בתוכנו שום משורר או פייטן שזכה לכל-כך הריבה מהדורות כנג'ארה. אין לך קובץ-פזמונים בכל המזרח, בין בדפוס בין בכתב-יד, זה שלש מאות וחמשים שנה, שלא יהיה בו מספר גדול משרי-נג'ארה. בכלכותה, בומבי, בגדאד, חלב, ירושלים, קושטה, סאלוניקי, בליגראדו, עדן שבתים, אלכסנדריה, אלגזיה, תוניס, ליבורנו, וויניציאה, — בכל המקומות האלה נדפסו קובצי-פזמונים, ובכולם נוטל נג'ארה חלק בראש, ולפעמים הוא תופס כמעט את חצי-הקובץ. ואולם שאיפתו החמית לא נתמלאה, כנראה, כי לפי המסורת המתהלכת בעם, היה מוכרח לעת-זקנתו ללכת לעזה, שהיתה בה אז קהלה יהודית, ולהיות בה רב ומורה-צדק. ושם נפטר בערך בשנת ש"פ. אמנם, אין שום הוכחה ברורה לדבר — וכל הראיה היא מה שמספר בעל "קורא הדורות" על בנו של נג'ארה, שהיה רב בעזה, כאמור; אבל כך היא המסורת שבפי העם ובדאי יש בה מן האמת.

חמש שנים לאחר שהדפיס את קובץ ישיריו אסף את מכתביו ואת שירי הדידות וההזמנות שלו והדפיסם בוויניציאה בשנת שס"ה בשם "מימי-ישראל", שהם

נחלקים לששה "נהרות":

- מ' השלוח — אשלחם אל כל הבם, אל כל חוזה.
- מ' מנוחות — הן יקדם איש-גילות ושמחות יחזה.
- מ' מריבה — במ ילחם איש חיל עם כל איש נבזה.
- מ' מצור — הנה ידלחם כל איש מצוק ואיש רוה.
- מ' מזהב — הם לאכול לחם דל ורש מזה ומזה.
- מ' המרים — במ יתנחם בשאון-יגון שוכב הזה.

ובסופו באה כעין פואמה בשם "משחקת תבל" — על משחק-תבל ועל הבליה וקריאה לחיים מסיירים. שיר זה כבר נדפס בצפת, שנת שמ"ז, והמוציא העיר עליה: "נמצא אצלנו האגרת הזאת משחקת תבל, מעשה ידי אומן... הסכמנו להדפיסה ג"כ, למען יהיה הספר הזה שלם כפי היכולת, ולהודיע לבני האדם גבורות המחבר הזה ולעשות לו שם תפארת, להיותו ראש המשוררים והמדברים, ומי כמוהו מורה". שיריו המכונסים בקבצים "זמירות-ישראל" ו"מימי-ישראל" הם מבחר-שיריו. וכנראה, פסל בעצמו הרבה משיריו מלבוא בדפוס ונשארו בכתב-יד; ואף-על-פי-כן נתפרסמו גם הם. נדפסו ממנו לאחר פטירתו: א) פזמונים בהוצאת פרידל נדר, ווינא תר"ז — ק"כ שירים; ב) בקובץ כלכותא ובגדאד — כששים שיר, חוץ מזה נשארו הרבה שירים בכתב-יד בקובץ "שארית-ישראל" בבת-ספרים אחדים. בקובץ זה נמצאים הרבה מן השירים, שכבר נדפסו בקבצים הנזכרים, אבל יש בו גם חלק, שעדיין לא ראה אור-הדפוס. בסך-הכל ידועים לנו כשמונה מאות שירים שייכים לנג' א"ר. יש גם חקוים, שיש בראש חרוזים, ישראל, שספק הוא אם הם שלו, כמנהגם של בני-המזרח להתלות באילן גדול כדי שיהיו דבריהם נשמעים.

גם בספרות הרבנית עסק ר' ישראל. הוא חבר ארבעים דרושים, חבר ספר בשם "שוחטי ילדים" — למוד שחיטה בחרוזים, ו"פצעי-אוהב" — פרוש לאיוב. אך חבורים אלה אינם ענין לפרצופו בתור משורר. אפ"ו הפיוטי מתגלה בכל יפיו רק ברגעים, שבהם השתחררה רוחו מן המועקה הרבנית.

צד יפה באפיו של נג' א"ר הוא השתתפותו בצרת-עמו בכלל ובפרט — השתדלותו בכל מקרה רע וצרה, שבאו על צפת עיר-מולדתו ועל קהלת דמשק, ולא פחות מזה בעד ירושלים. הוא אינו סוגר את עצמו בד' אמותיו, כהרבה משוררים, אלא הוא חי עם הצבור ולבו ער ורגש לכל המתרחש בעולם לכלל. ולא פחות מזה לפרט. רגשות-דידותו לחבריו מפליאים בעמקם. תמיד הוא מוכן לבוא לעזרה, — הוא, שתמיד היה הוא עצמו זקוק לעזרה. הרי דוגמאות משירי-דידות שלו:

לידוידו המשורר אברהם לחמי (הוא כותב¹) במשקל ואפר מקוטע

(1) מימי-ישראל, קע"ו.

בא לדמשק לאסוף נדבות לטובת ירושלים. נג'ארה תמך בו והלך עם ר' בצלאל סובבים בעיר להעיר לבבות ולגבות על דלתי יחידי הקהל" לטובת "בני ציון, אשר נפשם יבשה". וכדי שלא להטריח את ר' בצלאל אשכנזי ללכת לחלב, כתב נג'ארה לרב בחלב, שמואל לא נידו, ובקשו, שיאסוף כסף וישלח לר"ב אשכנזי, — והשתדלותו פעלה. ומאז היה נג'ארה מקבץ נדבות בעד ציון. כשמת ר' בצלאל נשא עליו המשורר קינה:

אֶסְפֹּד בְּנֶפֶשׁ עֲנוּכָה, שׁוֹמְמָה, עַל יוֹשֵׁב בְּצֵל הַחֲבֻמָּה,
לְצַרְפָּה אוֹתִיּוֹת, בָּם אֵל צָר תִּבְרָא, יוֹדֵעַ תִּהְיֶה בְּצִלְאֵל...
וְיִמְנֶה צִיּוֹן רוֹמְמָה, קוֹמְמָה, כִּי הוּא מָלֵא רוּחַ-תְּהֻמָּה...
אֶרְצָה הַצִּיּוֹן לְדָרֶה, הָרָה, מְצַרִּים אוֹתוֹ הַנְּבִירָה.
אוֹיְגָא לָהּ, צִיּוֹן אֶמְרָה בִּי אֲבָרָה תְּחַדֵּת כָּל שׁוֹאֵל...

כשקמה צרה על קהלת-דמשק, התעורר נג'ארה וכתב בקשה לראש-הרבנים בקושטא, ר' מאיר שנג', על עריצותו של הפחה, שהציק ליהודים. ודבריו פעלו, כי שאנג'י השתדל אצל הממשלה ובפקודתה הומת הפחה. וכן בקיש על קהלת צפת וכתב לר"ם שאנג'י זה: "על המלשינים... להפיל עניים ואביונים... יוציא שם בקיטשנדינא מאמר מהמלך והמשנים לשרשם מארץ-חיים". וכן כתב בקשה לגבירי-קושטא בעד אחיו פליטי-צפת, שבאו לדמשק: "חכמי העיר צפת רובם ככולם בורחים מפני חמת המציק, אשר עשקם ורבה". וכוונתו על התנפלות הדרוזים על צפת בשנת שס"א.

וגם בכל מקרה, שקרה לאחר מידו, בין שמחה ובין צער, אנו פוגשים את המשורר משתתף בשמחתו וצעריו של זה על-ידי שירים. והוא שר גם על מה שקרה במשפחתו כגון על מחלתו הממושכת של יעקב בנו:
אֵיךְ עַל תְּחֵמָה שׁוֹקֶעֶת, בֵּין חֲלָי עֶפְרָי לְרִקּוֹב,
חוֹסֵי עַל תּוֹלַעַת, בִּי אֲבִי אֵת יַעֲקֹב...
רִנְיָה בְּשִׁיר-יִבְרִי בְּתִיָּתָם שְׁרוּפָה,
אֵיךְ יִמְצָא עוֹד לְעִרְיָ² וְלִמְכֹאֲבִי תְרוּפָה?...

צרותיו העבירו אותו לפעמים על דעת-קונו והתחיל מפקפק בהשגחה ובהנהגת העולם בצדק. עלתה על לבו הטענה הישנה של "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו". ואז הוא שר על קירות הזמן ותמורותיו במשקל ואצר מקושע:
לְקוֹל שִׁטְף הַמֶּזֶן מִי יִסְיָאוֹנִי, אֲנִי אֲשִׁיר לְבִישִׁיר אֵת גְּאֻנִּי.
אֲנִי אֲשִׁיר לְהַסִּיר צִיר-לִבִּי, בְּמִתְקִיפָה וְעַם זְמֶרֶת-דְּשׁוֹנִי.
בְּמִתְקִיפָה וְנִיב יִשְׁפָּה בְּרוּרָה אֶחָד שִׁיר דְּהַשְׁקִיט חֵיל-יִגְוִנִי.

הגדולים לרי חיד' אזולאי (חיד'א), ובאריכות—בספרו של רוזאניס, ח"ב, עמ' 184 ואילך.
(2) כלשון "וכנגד עדים" (שעיה, ס"ד, ה'). המערכת.

ראות תמיר חלופיתן חליפות לך נבר ואיש מן מין כמיני.
לאיש רשע ומלא משאלותיו. ואם יהיה אפיקורוס ומיני:
ואיש צדק הלא ידק דעפר, יצודנו למרחפות ועוני.
וזאת כי יתברר לבי וימר, לתכל לענה ומסוף גייני.
אבל זאת נתמתי לי בחדלי. בקורותיו אשר אראה כעיני
אשר לא כי לבר הניף קדי. כי ברבים הם שבעים הי וגם ני.
ואקים קד חלופותיו ואשקים דקול שטף תמין מי ים שאוני. (מי המרים, י"ח).

כבר העירונו למעלה, שאך מועטים הם שיריו, שאפשר כיום לקראם בשלמותם שירים מוצלחים כאלה הם על-פי תכנם הבעת הרגש הטבעי, בלי תערוכת של יסודות דתיים. בשירים אלה מתגלית רוח השירה המזרחית-השמית בכל תקפה הן בתכנם, שהוא בטוי חיי-המזרח, והן בסגנונם, שהוא לשון תנכ"ית רעננה, מבהקת בבטויה ובצלצולה ומושפעת משפעת הלשון הערבית ושירתה. הרי דוגמאות אחדות: במשקל רגז:

יברו) שנת-עני ואפער) פאני חוה ים-תשוקה ואף אוקרה.
דוד נעלה, תמבת-מהללי.

לו אהיה יונק. ואתה אומני. אינך שדי-יפה, צמאי אשברה.
לו אהיה שלח ואתה ואני נשב בצל-גני ופרך אשברה.
לו אהיה רומח ואתה נותני חוה לב משנאי. בךמם אשברה.
לו אהיה אהל ואתה שוכני. נתעלסה אהב. בגיל נתאזרה.
לו אהיה צשון ואתה מעני. אשקים יקוד-חשקה בשרי ואומרה.
לו אהיה עבד ואתה ריוני. אשאף עבודתך, דרור לא אבברה.

או במשקל הקודם:
יפעת תמונתך תביאתני בבור-חשק וטבעתי בים יגון ואת.
עני מאור-הודך פספסים ורה. הנם בלב אישים כמו אשים, פאה.
שפרה מאד קומתך. דוד-אהבים, אדון לרגלך ראש הלא יפוף ושת.
נחלי-תשוקה אכלוני. אני, איש מגדודך מת בפיו דובר ושת.
רשת ללכדני תכנית ופת, גדי משכמני במתג-חן וחת.
אכן רהוקות מאסר-חשקה הלא אחשוב ערי-בבד. חלי-כהם וחת.
אל מאורך כל מאורים קנאו. נגדה כמו חרם מאור-חרם וצח
כל רוצחים צרים בחרב הורגים, אה את *) געי גיף, יריר אדום וצח...
רגז מקושע-היתר בשתי מדותיו האחרונות (— — — — —) :

(1) במקום "תדר", כרי שיצא. ישראל בראשי-החרוזים. (2) בקובץ-בגדאד: "ומסערי".

(3) במקום "אתה", רגיל אצל משוררי-הזמן.

ה ש ל ח

נִפְשִׁי בְּאֵרֶךְ תַּחֲעֹז וְתִשָּׁפַע בְּחֶלֶב יִדְשֹׁן.
 יִשְׁעֲתָהּ לֹא הָיָה שָׂדֵי, דְּמוּתָהּ בְּגֵן בָּעֵדֵן.
 אֶתְבַּתָּהּ לֹא יִבְכֶּה יִרְדֵּן, יָפָה תִּכְעֶר בְּמוֹ אוֹד עֲשֹׂן.
 שְׁפֹתֶיהָ צוּף יוֹבֹון וַפְּנֵה לֵב יִיטִיבֹון,
 וְעֵצֶיהָ הֵם (הֵן) יִרְהִיבֹון, יָפָה יַעֲרִירוּ כָּל כְּבֹב־שֹׁן...

והנה חרוזים נבחרים מתוך שיריו, והם כולם שירי-אהבה, אבל הסמל שלהם הוא, שהקדוש-ברוך-הוא וכנסת-ישראל הם דוד ודעיה:

יִשְׁאָפוֹן לָךְ בְּעֵינֵי וְלָךְ בְּפִשִּׁי שְׁוֹקָה.
 רִחֲקָתָּ נִדּוּד וּבְמִחְנֵי דוֹרֵי שְׁמִתָּ מוֹעָקָה.
 הַגִּידָה לִּי מְאוּד־עֵינִי אֵיכָה תִּשָּׁבַח תִּשְׁוֹקָה?—
 חוֹן בָּח, הִלְמָה דוֹפָקָה, עֲלֶיךָ מִתְרַפָּקָה... (זמירות ישראל, ח"א, י"ב).

... שׁוֹאֵן נִשְׁאָרְתִּי כְּלִבִּיא, נִשְׁקָפְתִּי בְּעַד אֲשַׁנְבִּי,
 לִשְׁאֹל עַד הַתְּדַת־לִבִּי: חֲסֹק עָבַר—הַשִּׁיבֹונִי. (שם, שם, י"ט).
 ...אֵי־תִידָה עַד מִשְׁכְּבִי אֵף רוּחִי לָךְ דִּוְכָבָה:
 מְתִי תִרְפָּא מִשׁוֹבְתִי וְתֹאחֲבֵנִי נִדְבָה... (שם, שם, כ"ב).

יָפִית וְנַעֲמָתִי צְבִית־חֵן, עֵין קָשָׁם שָׁבוּ.
 צָאִי מִשְׁבִּי וּשְׁבִי־נָא עִם מַלְכָּה בְּמִסְזוּ...
 אֵל נִהְרִי נִחְרִי דָּבֵשׁ וְחִמָּאָה בּוֹאִי,
 וּקְחִי מַעֲבָדִים לְנַפְשָׁהּ, עַד כֹּל תִּתְנַשְׂאִי.
 דָּאִי בְּנִשָּׁר עַד שׁוֹנָאָה וְעֲלִיו תִּצְבֵּאִי... (שם, שם, כ"ג).

...שְׁמִתֵּנִי בֵּין שְׁגִי־גוֹרִים, וְאֲגִי אוֹחִיל דְּרוֹרִים.
 דְּהִנְנִי־קִבֵּץ עֲדָרִים, פְּזוּרִים הֵם בְּכָל פְּזוּת... (שם, שם, נ"ב).
 ...שְׁאֵת לֹא אוֹכֵל עוֹל־שָׁבִי, אֵלֶּה נֵד מִאֶרֶץ־צָבִי,
 עַד אֲנִה תִּכְבַּח בְּצָבִי?— שׁוּב אִתִּי, נִפְשִׁי רִפְּאָה... (שם, שם, ע"ו).

יִדְמָה נוֹד־דוֹד בְּגוֹר וּמֶרֶץ מֶרֶץ, אֲדָם אֲבִרִי,
 אֲשֶׁ־חֲשָׁקוֹ בִּי מְגוֹר וְלִבִּי אֵינְנוּ אֲבֵל... (שם, שם, צ').
 יִשְׁנָה בְּחִיק־תַּאֲוָה, מִתְנוֹסְתָהּ עוֹרִי,
 לִבִּשִׁי עוֹי, אִסְרִית־תִּקְוָה, מַעֲפָר הַהִנְעָרִי...
 מַעֲמָתִי מִחֲק־שְׁפֹתֶיהָ וְיִתִּי כִּדְבֵשׁ לְחִיָּה,
 בּוֹאִי־נָא, תִּמְסִי בְּצִלִּי, וְגוֹרִי תוֹךְ חֲדָרִי... (שם, שם, ק"א).

שְׁעֵר־רֹאשָׁהּ דְּמָה תִּקְנֵת חוּס־זָהָב,
 לְחִיָּה בְּאוֹר־חִפָּה, בְּמֶרְכָּבִי לְחֵב,
 קִרְבָּתָהּ אֲיָמָה לְדִי יֹאחֲבִי, דְּרוּיָה נְעִימָה מֶרֶב פְּנִינִים.

רשפי־אֶהֱבֶהָ בְּלִפְדִּי. יִבְעֶר, וּבִינִי־תִשְׁקָחָהּ לְבָבִי וְיַעֲרֶר (שם, שם, ק"ר).
 יִפֹּת עֵינַיִם וּבָבוֹת, בָּם תִּצְדִּי כָּל לְבָבוֹת.
 שִׁפְתֶּיהָ רִבֵּשׁ וּבֹת וּפְנִיהָ לֹא־עָבוֹת...
 אֶר קוֹלָהּ אֲנִי בְּשׁוֹבוֹת, צְבִיחָה עֲפֶרֶת־אֶהְבֹּת (שם, שם, ק"ו).
 וּפִלְצָן פִּשְׁי־שִׁנְדוּדָהּ דוֹר, מְלַע־קִבְבִּי.
 צִיר־נְדוּדָהּ בִּי בְּפִיר יִבְעֶר, יָגֵה שְׂבִיבִי.
 בָּהּ שָׁמְתִי שְׁבָרִי, חֲבוּשׁ שְׁבָרִי וּשְׁכוֹן סְבִיבִי...
 יִנְאֻנָּן מוֹאֵב מְנַעֲרִיו וְאֲנִי מִמְּדָמָה.
 וְאִי־בִי אֶשְׁקֵט עַל שְׁמָרְיוֹ, שְׁמִי יִרְעֵפוּ מָר... (שם, שם, קמ"ד).
 יִפֹּת־תוֹאֵר, יִפֹּת־מִרְאֵה, עֲרִינָה, עֲמִי צְבִיחָה וְאֵה עֲרִינָה עֲרִינָה.
 בְּעִיר־צִיּוֹן, מְכוּן־עֲלִיּוֹן, חֲנִינָה אֲנִי אֶפְדֶּה וְאֶתֶּן לָהּ חֲנִינָה.
 יִקְרָה מִפְּנִינִים אֶתֶּן, פְּנִינָה, יִשְׁנַעַת בְּר־מְעֻנִים חִישׁ פְּנִינָה.
 שְׂאִי יוֹסִי־סֵם אֱלֹהִי מִכְּבֹדָה תִּחַנֶּה, שְׂאִי שִׁיר בְּעֹבֹר נִפְשָׁה תִּחַיֵּנָה (שם, שם, קס"ט).
 יִרְחִיק נְדוּדֶיהָ דוֹר נַעֲמָן, וְאֲנִי בְּלִתִּי כְּמוֹ אֶלְמָן.
 לְשׁוֹב עֲמִי כִי הַבְּסִיחַ, וְהִגָּה אַחֵר רַב־זֶמֶן.
 שְׁאִפְתִּי נִשְׁקוּת־פִּיהִי, בִּי מוֹבִים דוֹדִיו, קְדוּשׁ הוּא.
 אֶהֱדַנּוּ וְאֶנְהִי כְּשִׁיר יִנְעֵם בְּצוּף וָמָן.
 רַב־צִתִּי אֲנִי יוֹנְתִי, בְּחִיק־אֲדוֹנִים וּזְכָתִי.
 אֶלּוּפִי עוֹב בִּית־שְׁבֵתָהּ, וְאֲנִי בֵּיד אֶלּוּפ־תִּימָן... (שם, שם, קס"ו).
 יִרְהִיבוּנִי עֵינֶיהָ, נִפְהָ, בְּעֵת יִרְמֹנִי.
 רַבִּים חֲלָקִים וּפִירוֹן וּבְחָצִים וְקִחְמוֹן.
 נִדְבַרְתִּי בְּתוֹף רִשְׁתָּהּ וּפֶחֱחֶשֶׁקָהּ דִּי טָמוֹן.
 פִּצְחִי שִׁיר בְּמִלְיָהּ, אֲשֶׁר בּוֹשֵׁל יְקוֹמוֹן... (שם, שם, ר"ה).
 וְעַכְשֵׁי נְבִיא דוּגְמָאוֹת מִתּוֹךְ "הַפּוֹמִינִים":
 יִפֹּת־קוֹל וְהִיטִיב גִּגָּן, בְּבֵר הָאֵל מִחֲנִיָּה (שם, שם, ק"ח).
 אֲשֶׁר אֵין לוֹ קוֹר בְּהוֹנֵן, רֵוֶן מִמֶּה שֶׁחֲנִינָה.
 בִּי אֶר לְבָב נוֹצֵר מִגֵּן, וְהוּא שֵׁם גִּיב בְּגִרְוֹנָה...
 שׁוֹר, בְּךָ הַעוֹפּוֹת קְמִינִיהֶם וְשִׁירוֹ בְּקָר וְעֶרֶב.
 וְאֵין גַּם אַחֵר נִפְסָר מִהֶם, בְּאֶמֶר, בִּי אֵין קוֹר עֶרֶב... (שם, שם, ק"ו).
 לְמַה בְּרָחוֹב תִּרְוֶן, בֹּא אֶר גֵּן שֵׁם אֶלֶן.

(1) במלצח, אסער כאני תוך ים תשוקתך כבר השתמש בשיר "ידיר שנת־עיני"; וכן חוזר הוא על עצמו הרבה מאד. (2) מלות שוות בצלצולן ושונות במובנן. מעין זה יש הרבה בשירי הספרדים. (3) הנכון "החונך" ומיוסד על מאמר חז"ל: "כבד את ה' מוהונך, אל תקרי מוהונך אלא מוהונך".

וְאֶנֶּכָּה מִיּוֹב מִלֵּן עֲרוֹנוֹת־מִצְעִי ... (שם, קי"ב).

הדוגמאות הללו יש בהן כדי להכיר את מהלך שירתו הלירית הרומאנטית, בטעם המזרח, של נג'ארה. תאוריו ותמונתיו מיוסדים על הליריקה התנ"כית, ששירת-הספרדים הושפעה ממנה. אולם סגנונו יש בו מן הקלות והטבעיות התנ"כית הרבה, ויותר ממה שיש בשירי הספרדים. כי עממי הוא. אין מקוריות מרובה בציוהיו, בסגנונו, אין יצירות חדשות בלשונו, אבל חדושו הוא — הטבעיות והעממיות. נג'ארה השיב לשירה העברית, לכל הפחות במזרח, את הפשטות ואת הבטוי הטבעי. הוא השיב ללשון העברית את רענותה התנ"כית ובער אחר הסגנון הפיוטי המשונה. הקשה והמלאכותי, ששלט בשירה העברית במשך שבע מאות שנה. הוא שחרר את הבעת הרגש השירי מן העול הכבד, ששם עליו ר' אלעזר הקליר בלשון-הברזל שלו, ומן המועקה, שהוסף עליו דונש בן לברט במשקל הערבי. אמנם, אף הוא עצמו שקל כחמישים משיריו במשקלים ערביים והראה את כשרונו במשקל-ערבי, כנראה מתוך הדוגמאות המובאות, וכן היה גם הוא עושה לפעמים. מטעמים מלאכותיים כדרך הפייטנים. ואף הוא חבר שירים-פיוטים בסגנון ה"רהטא", כלומר, שכל סוף-בית גומר בחלק מפסוקי התנ"ך, וכן אלפא-ביתות ארוכות, או שיר, שכל מלה שבו מתחלת באלף ושקרא לו "אלף ישראל" (זמירות-ישראל, נ"ד): "אהיה אשר אהיה אלהים אל אמת, אומן אמונתך אני אודיע", ועוד, וכן שיר שכל מלה בו מתחלת במ"ם: "משובח מפואר מלשון מלאכיו מתי משמר" (פזמונים, פ"ט). ואולם המשורר עצמו מזלזל באפנים הללו של מלאכת-השיר ובאחד ממכתביו לחברו המשורר יוסף-טוב הוא אומר: "...אפס כי לא תהיה תפארתם בעיני כחרוזים" כי בדרך ההיא אין בה רק יגיעת חיפוש המלות⁽¹⁾. וכן שנא נג'ארה לחקות מעשי אחרים ולהתקשט בנוצות-זרים. כי במכתבו לאחד, ששלח שירים מחוקים, הוא כותב: "...נתנך עוונך היום הזה בידי לגלות חרפתך בקהל קדושים, הנגשים אל מלאכת המליצה להיותך לשמצה בקמיהם ולגונב דבריהם הנאמרים באמת. במה תתפאר, איש בער לא ידע, לדבר דבר בשמך, אשר כבר היה מלפנים, אשר נכלו ראשונים (?) במה כחך גדול? האם לגנוב חידות ומליצות מבעלי מועצות, ולהעתיק שירים מעל ספרי נוגנים ושירים, הם המדברים דברים ברים, ותשלך אותם ארצה בלשונך, לשון-מרמה, ותעתק משם רננים מהקדמונים... ומהחריזי לקחת חרוזים... ותתגדל בשירים, אשר לא עשית, ובתים מלאים כל טוב, אשר לא בנית. ועתה קום ברח לך... ואל תוסף עוד להעתיק מכל ספר אמרי-שפר ולהדביקם אל משליך, משלי אפר. כי לא אחריש בדיך... ולשעבר נמלכתי, כי המלכתי אותך והבאתיך במספר מפקד בני הנביאים הבאים בשערים המצויינים לרננים"⁽²⁾.

אולם למרות התנגדותו הנמרצה לחקויים ול"השאלות" לא נקה הוא עצמו מחטא זה. אף אם חקוייו אינם גנבות או "השאלות" פשוטות, והנכון לומר, שהלך בעקבות

(1) מ-מנוחות, קנ"ב. (2) מ-מריבה, קנ"ז.

אחדים ועשה מה שעשה בהכרה שאינו לוקה מאחרים. הוא מעיד על עצמו: „לשון זר שנאתי, ושירם בחלתי, כבדים הם אחי, כמשא על כתפי“. הוא חקה — ולא הרגיש, כי מחקה הוא. הרי דוגמאות מחקיו:

„אמלל בצנחין ומירין ושבחין לברא כל רוחין ותמהוהי סנין“, וכו' — זהו חקוי לאומר בשבחין של האר"י. „יעלה קומתך דמתה לחמר, זיו שפתותיך כמו חוש שני“ — חקוי „יעלת חן, קולך ערב“ לר"י הלוי. „יוגתי מהלך נודדת מקן אל קן תרחפי“ — חקוי „יוגה נודדת מקנה“ לר' יהושע קשל ארי. „ידיד נפשי בך חשקי, צרי תשלח לציר לבי“ — חקוי „ידיד נפשי, ידיד חשקי“ לר' יחיא ל. „יבוא דודי לגן-עדנו, למה מני בצבי ברח“ דומה בתכנו לידידי. השכחת חנותך בבין שדי לר' י הלוי. — ובכלל, בתאורים, שבו נעשתה היונה סמל לבנסת-ישראל, יש הרבה מסגנונו של ר' יהודה הלוי. ישנה בחיק תאווה מתנומתך עורי“ מזכיר את המאורה „ישן בכנפי הנדוד“ לר"ה. „אשיר עוז אל לב חוקר וארנן לבוקר“ הוא חקוי להפזמון הידוע: „אודה לאל לבב חוקר“ לר' שמעי'ה. „יום זה מכל יום מכובד אל השית, כי מכל מלאכתו בו ידו שם חפשיה“ הוא חקוי ל„יום זה מכובד מכל ימים, כי בו שבת צור-עולמים“, שהוא לר' ישראל אחר ואינו נג'ארה, שהרי נדפס עוד בשנת ש"ה במחזור קושטא⁽¹⁾. אלה אוזכרה ועיני יולו דמעה“ הוא חקוי לקינה: „אלה אוזכרה ונפשי עלי אשפכה“ וגם לקינה: „אם תאכלנה נשים פרים“. — „רבנו של עולם, בראותי כי רד יומי“ הוא חקוי לוודוי הגדול של ר' שם טוב ארדוטיאל: „רבנו של עולם, בראותי בחורותי“⁽²⁾. הנה אל ישועתי, בו אבטח ולא אפחד“ הוא חקוי לההבדלה הידועה. וחקיים כאלה בתוכן ובסגנון מרובים הם בשיריו של ר' ישראל נג'ארה, והם על פי רוב חקיים שלא מרעת ושלא בהכרה, שלא העירו התנגדות בזמנו.

אולם החקיים, שעל-ידם העיר נג'ארה את חמתם של הרבנים ושל ר"מ די לונזאנו בראשם, הם אותם שחקה בהם שירים לועזיים חילוניים. אמנם, אף זה אינו חדושי של נג'ארה, שהרי עוד לפניו היו מכניסים מן החול אל הקודש והיו משווים את צלצול-ההברות של שירים לועזיים להברות עבריים, כנראה מתוך הפזמונים שבמחזור ארם-צובה (וויניציאה רפ"ו); והדבר נהוג במזרח בכלל ובסוריה בפרט עד היום. נג'ארה ידע ספרדית, ערבית וטורקית, וכתב שירים עבריים על פי השירים שבלשונות הללו. הוא חשב, שההמון יפסוק מלשיר שירי-עגבים אם יהיו לו שירים בעברית בתוכן של קדושה, שהם שקולים על הנעימות הלועזיות ועל צלצול-הברותיהם. ידעתו בלשונות הללו באה, כנראה, רק מתוך השמועה ולא מתוך הכתב. על זה יעיד אופן כתיבתו את התחלת השירים הלועזיים באותיות עבריות⁽³⁾. ומלבד החקוי הצלצולי הכנים נג'ארה את התוכן החלוני אל הקודש. והרי דוגמאות אחדות לשווי הצלצול,

(1) עין צונץ, תולדות הפיוט, עמ' 511; (2) צונץ, שם, עמ' 502.

(3) עין מאמרו של החכם בא"כ בכתב-העת: Revue des Études Juives, LVII, 243.

על־פי הדבור המתחיל של השירים הלועזיים, שהוא עצמו מביאם (את כל נוסח השירים הלועזיים אין אנו יודעים, כי השירים הללו נשתכחו במרוצת־הזמן).

מספרדית :

קומה יונה יקושה=לינדה אי־הרמוזה (יפה היתה ונאה).
מה־לך דוה בת נאזה=גרימזם דאנה לה פאבה (היתה גוערת החיה המורפת).
יעלת=המור= פרטומי די אמור (בסערת־האהבה).
אל ההרים אשא עיני, מאין יבא עזרי=אלש מונפניאש מי אלמה אלש
מונפניש מי אי־רי (אל ההרים נפשי אל ההרים אלך).

מערבית :

שבח אקום לחת בנעימה= שוֹבֵחַ אקום אברך אל שובחי (בבוקר אקום ואברך את בקרי).

אנא הושע מאור עיני=אנא מוטבע אלי עיני (אני נגרר אחרי עיני).
צורי גואלי יה־סִי־די מוגואלייא סידי מואלייא (אדוני אישוני, אדוני מרי).
איחל יום לי אל יאמיר־מה ייחל מין אללה ייא אימיר (אינו רצוי מאת
אלהים, הוי נשיא!).

יפה מה תהמי־חוב אל נאג'אמי (אהוב את הגר).
לבי ומעי יהמו־קקבי עזי־ך מוטאיימו (לבי משתוקק עליך).

ממורקית :

ידיד מנחיל דודיו עדן=עושק לי ביר דימדין.
ינמו צללי כבודי=אקשאם אול־י גיון דלזגדי.
לאבלי ציון נחום=מל־ךי דילדי פאמי שאקום.
יה לי קרא בן בכורי=יורי הארה גוזלי יורי.
נפשי באורך תתעדן=פיליך ביר מאהי תאבונדאן.

כבר אמרנו, שנג'ארה השתחרר מעולו של המשקל הערבי. זה בא בוודאי מתוך החקויים, שחקה את השירה הספרדית. כי מכיון שחקה את השיר חקה גם את משקלו. ועל־פי רוב הוא מאיר : "לחן... ומשקלו". אולם גם בחקוייו לשירים הערביים והמורקיים הוא משתמש במשקל־התנועות, בלי שיתחשב בשוֹא. כי עוד קודם לנג'ארה נסו הפייטנים במזרח לפייט במשקל־התנועות. — מכל שירי נג'ארה יש כחמשים במשקלים ערביים, שבהם הראה את אומנותו המרובה לא פחות מגדולי המשוררים הספרדיים. ואלה הם המשקלים הערביים, שבהם שקל את שיריו.

א. הוג' — — — — — (זמירות ישראל) : "ידיד נפשי בך חשק"; "הלל ניב שפתינו"; בשיר "חדש אקדמך"; "ריבוני לחיי דוד" — .
(מימי ישראל) : לקנאת אל בשוש־לשון. —

הזג' מקושע — — — — — (ז"י) : "אקדם אל עליון"; "אמלל בצוחין". —
 (מ"י) : "פה נוף צחות שח"; "יפצון אור בהיר". — (פזמונים) : יקר צדק נוהג;
 "יעלת המור ומדברך נאווה". —

ב. נאפר מקושע — — — — — (ז"י) : "הלל
 פי לצד ארץ ודומה"; "אזמרך, אלהי כל יצורים"; "יפת תואר, יפת מראה עדינה"; "ירומם
 פי לצור שוכן סדומות"; "יקר-רוח ואיש חכמה ובינה" — (מ"י) : "יסוד היסוד
 ושורש התהלה"; "ידיד-רוחי, סגור לבי בקרבי"; "לקול שטף המון מי ים שאוני";
 "ברכה בו להנחיל אוהבים יש"; "ידיד השקי, אשר יתה בחיקי"; "יעירוני מזמתי
 ולבי"; "ראוי, אישים, מתי-שכל בכרכא"; "כאור שמש"; "דברך לי צרי".

ג. רגז — — — — — (ז"י) : "אהיה אשר אהיה,
 אלהים אמת"; "אחי, שעו מני, אמרר בבכי"; "ידד שנת עיני ואפער כאני" —
 (ז"י) : "מי בזמן גבר"; "גחלי חמתך"; "רוח זמירות נוססה"; "איך נעלה נוסר סגן
 הכהנים" — (מ"י) : "מה לך, איומתי" — (פזמונים) : "יפעת תמונתך הביאתני
 בבור" (ז"י). רגז מקושע — — — — — (ז"י) : "יהמו לך מעי וקרבי". —
 רגז מקושע — — — — — (ז"י) : "גדל בפי תמיד". — "יושב בכסא
 הוד". — "משח זמן אותי" (מ"י). —

רגז בשנוי המדה השלישית — — — — — (ז"י) : "נפשי
 לך תערג כמו אילת"; "ילחמו כוכבי שמי יפעתך" (ז"י). "יום נגלתה קשת"; "דוד
 נעים זמר"; "יפף זמר שירך"; "אם לבך עצב"; "מה לך ידידי" (מ"י). —
 ד. סתקאריב — — — — — (ז"י) : "יסוד המליצה" (מ"י). "יה רבון עלם"
 — (ז"י).

ה. בסיט — — — — — (ז"י) : "יונה ואיך תרביצי" (ז"י). —
 ו. סתקאריב — — — — — (ז"י) : "יאנח בשבי
 בן ידיד רב צבי" (ז"י).

ז. רקין או משקל-התנועות, בו נתחברו רוב שיריו. אך נהג בו מנהג חפשי:
 פעם הוא מרבה את מספר התנועות ⁽¹⁾ ופעם הוא גורע ממנו.

חדוש גדול הכנים נג' ארה בשירה העברית כשקבע בעצמו את הנעימות, שעל-
 פיהן יושרו שיריו. יתר על כן, הוא סדר את שיריו עפ"י הסקמות של הנגינה
 הערבית, הפרסית והטורקית, כנהוג בשירה המזרחית. התאמת נעימות זרות לפזמים
 עבריים היתה נוהגת עוד מראשית הפיוט העברי וכבר מתרעם על זמורת-זר ר' יצחק
 אלפאסי ⁽²⁾. אולם כוונתם של הפייטנים היתה לשם שמים, וכמו שכבר ראינו מתוך
 דבריו של ר' נג' ארה : "פי דוברי שקר ודובבים שירי ענבים יסכר ושירי אוהבים לא
 יעלה על לבם... כי חזקה על כל איש ואיש לא שביק היתרא ואכיל אסורא, ובפרט

(1) על רקין יעיון מה שכתבתי בקובץ, מזרח ומערב, לאל סליח, ח"ב, עמ' 130.

(2) שו"ת לריי אלפסי, ועיון צונץ, הפיוט, עמ' 114, רישום, עמ' 17.

בהיות הניגונים בלתי משתנים לא ילכו להנקש בלשון זר ואכזר... ויניחו מלבקש ה' לזמר דברים המצודקים, אשר ערכתי כשלחן ערוך לפניהם". ופייטן מאוחר בחל ב מבאר סבת הכנסתן של הנעימות הזרות אל הקודש בזה: "...עוד נראה לענ"ד לתת טעם לשבח — יען כי הניגון הוא ניצוץ קדוש, וע"י שמנגנן בשירי עגבים אז נטמע הניצוץ בקלי' (בקליפה — המערכת), על כן בכל ניגון חדש, שיצא מגויים, צריך ליסד לו דברים מפי סופרים, דברי קדושה, כדי להמשיך הניצוץ מסטרא אחרא לסטרא דקדושה. זו היא דבר שבחובה, כאשר צריך להמשיך הפושעים החטאים להשיב רבים מעון ולהוציא יקר מזולל, לברר ניצוצי הקדושה"¹. — אולם חובה "קדושה" זו, להכניס זרים אל תחת כנפי השכינה², גרמה להמתת כח היצירה של הנגינה העברית המקורית. זוהי הסבה, שחדלו יהודייהמזרח ליצור נעימות מקוריות. ואילו היו בעלי הקבלה גזירים, שאסור להכניס נגינה זרה אל הקודש מחשש "קלפה" ו"סטרא אחרא", כי אז היו המנגנים היהודיים יוצרים נעימות, מקוריות וממשיכים את התפתחות הנגינה העברית-המזרחית, שפסקה עם נגנות התנ"ך והתפלה. — נג'ארה היה מחונן בכשרון נגוני. וכבר אמרנו, שהיה מלחין נעימות בעצמו להרבה משיריו. על גבי שירים כאלה היה כותב: "לחן מחודש חדשתי אני"; אמנם חדש על-פי המקומות הערביות או הטורקיות. ואלו הן הנעימות. הללו לפי הסדר בקבציו:

1. ראשית = راس (פרסית) — הקול הישר, והוא מלה קרובה למלות rectus, recht, right. במקמה זו הוא מתחיל את הקבצים שלו כהמשוררים המזרחיים ונמצאים בו בזמירות ישראל' כ"ח שירים, בפזמונים כ"ו וב"שארית ישראל" י"ח שירים.
2. מאהור = مأور (פרסית) — המהיר: "זמירות ישראל" — א', "פזמונים" — "עשרה שירים" ושארית ישראל' — שבעה שירים.
3. חוסיני = حسینی (ערבית) — על שם הקדוש חוסיני בן עלי החליף: ז"י — ארבעים, "פזמונים" מ"ב, ש"י — ל"א.
4. דוגא = دوگا (פרסית) — דו' = שנים, "בא" — מקום, זאת אומרת, הקול השני שבסולם, שהוא "ב", ועכשיו נקרא ביאיתי. ז"י — כ"ט שירים.
5. בושקיק = بوشك (פרסית) — "בוס" נשיקה קלה, ומובנו כאן: נגיעה קלה, כלומר, העלאת הטון בקלות באופן לירי ורך: ז"י — י"א, שיר, ש"י — ט"ז שיר.
6. שיגא = شگا (פרסית) — "ש"י — שלשה, "בא" — מקום. ז"א הקול השלישי שבסולם, שהוא "מ": ז"י — ל"ה, ש"י — ל"ה שירים.
7. שיגא ערק, ז"א "שיגא" המיוסד על המקום ערק הערבי שבבבל, שהוא בקווארטה נמוך משיגא ומתחיל מן הטון "ס": ז"י — ט' שירים, ש"י — כ"ז שירים.
8. ג'ברוז = جوز (פרסית) — היום החדש (ראש-השנה), והערביים קוראים לו עאג'ם = عجم והוא כנוי לכל זה בכלל ולפרס' בפרט: ז"י — י"א שירים, "פזמונים"

(1) רפאל יצחק ענת בי בהקדמתו ל"שירה חדשה", ירושלים תרמ"ח.
 (2) גם בכנסיה היגית בימי הביניים היו מנהג כוח לתבנית נגונית-תול אל הקודש.

עשרה, ש"י — ט' ושיר.

9. נָא = נו (פרסית) — טון, נעימה: זי — ל"ד שירים, ש"י — ל"ג שירים.

10. נוא-ערק, כנו' שיר אחד בז"י.

11. עוזא = عوزال (ערבית) — והוא הַנְּאִי בקווארטא נמוך. כי ההנְּאִי מתחיל מוור" ועוזאל מוּלָה: זי — ימ, ש"י — כ"ב שירים.

12. צָאָא = عا (ערבית) — אהבה טהורה, ילדות, אביב, פזמונים — כ"ג שירים, ש"י — כ"א שיר.

13. סְבֻכְרִי = سبكر (ערבית) — כנוי לבתולה טהורה: „פזמונים" — שישה שירים, ש"י — ט' שירים.

ובקובץ „שארית ישראל" נמצאות עוד המקמות:

פֶּנְיָקָא = پنجاك (פרסית) — הקול ההמישי "סול", ד' שירים.

אֹוְגִי = اوج (פרסית) — הבר קול רם, קיבו להמלה hoch, houch, houe. בטורקית שנו את ה' לרפה, שנשמע כמו ג', ובפי הערביים בסוריה נהפך לג'. הוא מסמן את הטון „סי" הגבוה. כ"ב שירים.

גֶּרִיָא = جهرآه (פרסית) — הקול הרביעי, פֶּה, י"א שיר.

במרוצת-הדורות נשתכחו הנעימות, שקבע ר' ישראל נג' ארה לשיריו. כי בכל מדינה ומדינה קבעו להם היהודים השירים אותם נעימות אחרות, שהיו חביבות על בני-המקום, ובכל דור ודור מתחדשות נעימות חדשות, כדברי הגאון יעב"ץ: „שירו לנו שיר חדש, חדשו לו תמיד שיר חדש, כי מהישן והרגיל לא תתפעל הנפש כל-כך" (1).

למרות התנגדותם של הקנאים לשיריו של נג' ארה נתקבלו כמה מהם אפילו אל תוך המחזור, כגון „חדש ישועה חדש ליי", שמזמרים בשבת ראש-חדש; „ינוב פי נב יקשיח" — רשות לש"ץ למוסף יום-כפור, מחזור-ספרד, ליורנו תקפ"ח; „ירד דודי לגנו לערוגות בשמו", כתובה לשבועות, מחזור-ספרד; „ירום ונשא גבה מאד וישכיל עבדי" — לשמיני של פסח, מחזור-ספרד, ווינה; וכן „גלה כבוד מלכותך"; „ידיד הלך לו לרום זבולו"; „יה אלה-מלכות"; „שימי, רעיה, בעצבון" — תעניות, מנהג ספרד; „עם זה למול מלך ישפר", — „תכלאל" ח"ב, קכ"ה. וכן הרבה פזמונים באן במחזור-קוג'ין, דפוס בומביי. כבר הוכרנו, שמלבד הקבצים הנדפסים „זמירות-ישראל" ו„פזמונים" הנזכרים יש עוד קובץ כתב-יד בשם „שארית-ישראל". קובץ זה נמצא באוקספורד ובאמסטרדם ובעזבונו של דוד קופמאן, ובאכר דבר עליו באריכות (2). בו נמצאים שלש מאות פזמונים, שלא באו בקבצים הנזכרים. כחמישים מהם נדפסו בקובץ הפזמונים, דפוס כל-כותה, תר"ו, בומביי תרמ"ב, ובג' א"י, תרנ"ו.

(1) עיין ההקדמה ל„שינה חושא" הנו למעלה.

(2) באמרו במכתב-עתי Revues des Etudes Juives כיים 58—100.

אויב ומתנקים.

מהקל אדני, בי עשה נקם לי!
ממרום תפארתך-עז, אויבתי, איך נפלת!
ובנפלתך מה-שפלת, בי באת עד שחת-בדי,
וכבודך - גאון-פך-צבי, בידך את חללת.

עד-תם שתית הפום מצית וגם נערקת!
הראון לכל-עם, מתעבת-גוי, בכלי
אין-חפץ בו הטלת, בך-מך התגוללת...
מהקל אדני, בי הפליא נקם לי!

וארור שמך לעד! - למכותיה את
כל פצע-בי נתת, זו העלו עור פמעט
שוב נקרעו-ויב הדם בביאב אכזרי...

הוי, מעי רתחו בי, בלחץ רע ורך
בתחולל לבי דם... הנהמה לי או לך?
עניה סוערה, הכי עצמי את ובשרי ?!

הַיְחִיד וְהַתְּקוּפָה.

מאת

יעקב קופליביץ.

מדברים על תקופות בהיסטוריה, תקופות בתנועה צבורית, ביצירת הגאון, בחיי האדם, ואפילו באחת מנשיותיו של הפרט או גלגלו, אך לא תמיד נותנים לעצמם דין-וחשבון על הקשר שבין ההופעה ובין תקופתה, על זקת-הגומלין שביניהן. מתוך הנטיה הטבעית של האדם לראות את סבות המאורעות מחוץ לעצמו ולא בתוך עצמו, להשליך ייבשו על כח נעלם ממנו, נטיה טבעית, שהולידה את האמונה בכלל ואת הדתית בפרט, רגילים אנו לדבר על התקופה שבחינו, או על התקופה שבחיי הצבור, שאֵליו אנו שייכים, כעל סבה ולא כעל מסובב, ואנו מודים למפרע על שליטתה בנו. העולם הוא הפרמיניסטי מאד באופן-מחשבתו, אף על-פי שאינו מודה, ואף אינו מכיר, בזה, והרעיונות, הנגלים כאופוזיסים באנושיות, הרעיונות על שלטון האדם בגורלו, על האדם העליון המתעלה על התפתחות-עצמו, אינם נקלטים כלל בפסיכיקה בה במדה שנקלטו במחשבה.

בני-אדם חושבים, איפוא, את עצמם לתלויים בתקופה, תקופת צבורם ותקופת התפתחותם. בלי שירגישו בזה הם עצמם, עוברים הם מתקופה לתקופה, משתנים עם הצבור ועם מהלך-חיי ורואים את השנוי אך לאחר שהוא נגלה להם בתור עובדה קיימת, — בלי שירעו עד כמה השתתפו הם עצמם בשנוי זה ובאיזו מדה סייעו לבואו. וכך הם נמצאים בתקופת-מעבר הולכת — ונמשכת, כנקודה מתימטית זו, המתנועעת על התקף, שיכולה לתאר לעצמה, כי מתנועעת היא בקו-ישר הואיל והיא הולכת תמיד קדימה. שהרי את הכיוון, את תואר-הקו אפשר לראות רק ממרחק ידוע. אין אדם רואה דבר אלא אם פרש ממנו. גם צורתו של כדור-ארצנו נעלמה מעין-הבשר שלנו.

ללא-הועיל יהיה הדבר, אם נבוא לטפל בשאלה, מה קודם? מה ומה פועל על מה: הופעה אנושית על מהלך תקופותיה? או מהלך התקופות על ההופעה, אם שליט הוא האדם בתקופת-רוחו, ברוח-תקיפתו או עבד נרצע הוא לה. האומר: „אהבתי את תקופתי, את מסגרת-רוחי, לא אצא הפשי“? — זוהי מסוג השאלות הנכדפות, שתחלתן נעוצה בסופן. החיים והתקופה הם כמרכז-העיגול והקף. מהו המרכז בלא העיגול? לא-כלום! נקודה אובדת בתוך החלל. כאדם שאין בו אף התפתחות, כרעיון שלא יצא לפועל, כספר שאין לו קוראים. הנה אומר: התנועה היא העיקר, היא העצם; ההתפתחות היא הכל ואין זולתה. ואולם, מצד אחר, כלום יתכן הקף בלי מרכז, וכי יש חיים בלי נפש? — הן השאיפה של המרכז להגיע ולגעת בקרנים, שהוא שולח, בחוג רחב עד כמה שאפשר, זה המשוש והחפוש על

סביבו, סביב-עצמו, הלא הם הם שבראו את ההקף מעיקרו, בהם תלויה מדת-גדלו, צורתו, הלא הם עצם יציית-ההקף לנשמתו. הוה אומר: יש יסוד קבוע, מופשט, שממנו תוצאות להתפתחות מתחדשת, לתנועה הניזונה מן הקיום, לדינאמיקה על יסוד של סטאטיקה.

לפנינו שני נגודים, שאינם אלא שני צדדים של מטבע אחד. מלהתחבט בשאלה, לאיזה צד משפט-הבכורה, מוטב שנכיר באחדותו של המטבע, שמטבע בנו המטבע. אנו תלויים בתקופה, שבה אנו עומדים; ואולם היא תלויה בנו במדה לא פחותה מזו. כחנו תלוי בהקפנו. ואולם אנו המרכיז. אם יש בנו די אור פנימי, נשלח את קרני-האור על פני חוג יותר גדול, לצור לנו צורה יותר מקפת. ואם הצטמצם האור בתוכנו, קצרה תהיה הקרן, הקוטר יקטן, ויקטן גם ההקף עמו וכח-המרכז לא יהיה נכר בהגותו.

כל אחד ואחד מאתנו הוא בבחינת הקף עם מרכז, ההולך במסלולו כגלגל שמימי זה, וכל צבור הוא כמערכת-השמים כולה, עם כוכביה ומזלותיה. ההבדל הוא רק בזה, ששם הכל הולך למישרים, על-פי חוק קבוע לנצח, וכאן רבות הן ההתנגשויות, כוכבים נופלים ומזלות מתנפצים ושוקעים בתהום... אך כלום אין די לנו בזה, שמרכזנו הוא בנו בעצמנו? אם כי מרה היא ההכרה, שמדת-גדלו של הקפנו, כלומר, כח קרני-הנפש המשמשים קוטר, אינה תלויה ברצוננו.

כן. המרכז הוא שלנו, הקוטר — כחות-הנפש הפועלים על סביבם — אף הם שלנו, ואולם יש שאנו גדלים מתוך עצמנו. מרחיבים את השפעתנו החיונית על זולתנו, חיים בעצמה ובאקטיביות, — ויש שאנו עומדים מלגדל, מצטמצמים והולכים — מתוך רוח פסק וכפירה בכחות-עצמנו חיים באינרציה ובאופן פאסיבי. אמנם, לאדם-הפרט יודעים השנויים האלה, בתור הופעות, שאין להם תוצאות ממשיכות על-פי רוב, בשם „מצב-רוח“ או יותר נכון בעברית: „הלך-נפש“. ואולם, גם ברגע שהלך-הנפש שולט בנו אנו יודעים, שההכרה החוקרת והעומדת על אמתו של דבר טובה לאדם מלכתו עזר אחר-נטיית-רוחו הרגעית, החולשת עליו. כי ההכרה האנושית היא הנקודה העליונה בפונקציות שלו והיא משמשת נקודת-הפוך למהלך-רוחו. בו ברגע שהאדם הכיר את הקיצוניות שבכיוון-רוחו, כבר חדל מלהמשיך את כיוונו זה והוא עומד רגע בנקודת-הפוך כזו. אפשר שהוא רק עומד לפי שעה, ואולם — הוא חדל מלרדת, זאת אומרת, יש לו תקוה לשוב ולעלות. אם נרחיב את הדברים ונהפוך את מטבע-המשקלים למטבעות יותר מפורטים של המציאות, יצא לנו שאיזו תקופה בחיי אדם או צבור, כלומר, מהלך חיים ורוח בכונן מיוחד, „ההולך אחרי נטיה סתימה, שלכאורה אין לבארה ואין להתגבר עליה, — פוסקת בו ברגע, שההכרה האירה אותה לפני עיני האדם או הצבור והראתה לו את מקומו בחיים ועד היכן הגיע בתקופה זו. השלטת ההכרה היא נקודת-ההפוך. בלי יודעים מתחלת מעבשיו תקופה חדשה, שנבנית מחורבנה של הקודמת, והכח הריבולוציוני היה ההכרה. כי ההכרה היתה תמיד הריבולוציונר היותר גדל. בחייו של האדם הפרטי יש תמיד רגעים, שבהם הוא נותן לעצמו דין וחשבון על עקריו הקרוב. אין זה מכון לחוש הבקורת העצמית, שהוא מזהה את האדם התיבותי תמיד, בכל עת ובכל שעה; בקורת זו עוסקת בבירור הפרקים והקיום היחידים; אין בה עדיין מן ההארה הכללית, מראית הכלל והקשר שבין העבר והעתיד. ואולם יש שתיים-שלוש שעות גדולות בחייו של כל אדם ואדם, שבהם הוא שופט את עצמו,

רואה את עצמו, נהפך כולו להכרה. הרגעים האלה, הם תמיד נקודות-הפוך; זהו רגע, שבו נגמרת תקופה ומתחלת תקופה. עד הרגע היא לא היה האדם חפשי; אחריו אפשר שוב לא יהיה חפשי; ואולם באותו רגע חפשי הוא ואנושי; אז הוא חי בצלם, יען כי הוא שליט על עצמו ולא עבד לכחות הפועלים בו. חי לו אדם משך כמה שנים, אסור בעבדות העגלה, שהגורל נוהג בה, — הגורל, כלומר, סכום הגורמים השונים, כמו אפיו, מצבו, נשיותו, כשרונותיו וסביבתו, — חי בלי לראות את הדרך — את הכיוון — שהוא הולך בה, — ופסאום יתעורר, יפתח צוהר בהכרתו ויראה את מרומי ההרים, שכבר ירד מעליהם מכול המאורעות הבלתי-תלויים בו, והנה גם יונת-התקופה באה אליו ביעף ועלה-זית בפה, סגל לכשרון המיוחד באדם למצוא את הנכון והצודק, למרות היותו הוא עצמו מלא שקר ושעות; ואז ידע, שהתחילה תקופה חדשה בחייו, תקופה שאחרי-המבול, וצבעי-הקשת, ההרמוניה של ההסתכלות, מאירים לו כמו שער, שדרכו יכנס לחיים חדשים. טוב כי יאריך אדם לעמוד בשער זה, שער ההסתכלות וההרמוניה, כי אם יעבור את השער, מי יודע אם לא יגרו עליו שנית החושך והגשוש במחשכים. שנית שייך הוא לתקופה, כלומר, לא לעצמו. אלא לדרך, שהתוו לו כחות נעלים ממנו ונסתרים ממנו, שנית הוא עבד ואומלל. עבד בכל אופן ואומלל אם גחלת-ההכרה לוחשת בו, מטבעו בתוך האפס של הפסימיות האפורה...

כך הוא בחיי-הנפש של היחיד, והוא הדין בחיי-העבור. בחייו של כל צבור יש עליות וירידות. תקופות של התעוררות ואקטיות, של אמונה בכחות-עצמו, של אופטימיות, — ותקופות של חלוק, של פאסיביות, של אינרציה וקפאון, של פסימיות. עליות וירידות אלה, התחלפות זו היא אפשר כל היום, שיש בחיים כשמשקפים עליהם מלמעלה. זהו הקצב, הפינול הנצחי, שהוא יסוד כל היפה. הקצב, מתחת הנשיות המתנגדות, היש והאין בנפש ובשירה, האור והצל בצורה, התנועה של האויר עם העליה והמנוחה עם הירידה במוסיקה, הקיום השואפים להתלכד והשואפים להפרד בארכיפקטורה, באחת — תגבורת הכחות וחולשתם — זהו יסוד-היופי. ואולם כדי שיוֹלד היופי צריך שיהא מורכב מן הכחות המתנגדים הבודדים. שכל אחד בשאיפתו הקיצונית יכול להגיע לכיעור, כלומר, לעבור את גבול-המדה. וכדי שהעבור יראה כחופעה הרמונית בעיני החוקר, נחוץ וטבעי הדבר, שהפרטים, שמהם הוא מורכב, ימלאו את תפקידם הטבעי ולא יתעכבו על השתקפותם של הדברים. לא יחטטו במעשיהם באפס מעשה. כי באותו רגע, שרוב היחידים של העבור מחטטים בהם בעצמם, פוסק תפקידו של העבור, פוסקת הליכתו קדימה בדרך העליות והירידות; ואז מגיע רגע של מעבר בין תקופה לתקופה בחיי-העבור. באותה שעה נתון גורלו של העבור — העבור בתור מושג בפני עצמו, שהוא יותר מסכום הפרטים, שהרי יש בכלל מה שאין בפרט — בידי היחיד. זכה היחיד ועלה על עצמו — ויתעלה גם העבור עמו, לא זכה ושקע בתוך יאוש ואינרציה — וישקע גם העבור עמו.

כאן נפגשים חיי-היחיד, והתקופה החברתית, שבה חי היחיד. ואולם היחיד, כשהוא בא לחשוב על אודות עצמו, נוטה לראות את עצמו כתוצאת הסביבה, התקופה והעבור, שבהם הוא חי, ביחס לאופן-מחשבתו, למהלך-דעותיו. יש גם שהוא מגויס באותה מדה, עד שהוא מבאר על-ידי שלשת אלה את אפיו

העצמי, כמו שנראה לעתים תכופות אצל אנשים חלשים ברוחם, שהם מבארים את חסרונותיהם בפעולת הסביבה הרעה, הדור הרע. היחיד בתור תוצאת התקופה, זהו — שקר, שקר מוסכם. ואולם, ככל שקר, יש בו גם מקצת אמת. נתעכב כאן על אִפְסֵים של הדברים.

לכל אדם יש שני אפני-מחשבה, שני יחסים אל החיים, שתי אִמְאָנְצִיּוֹת נפשיות: האחת אקטיבית והשניה פאסיבית. יש שאנו חושבים על דבר בחיוב, או ברצון, או בבטחון, או בנענועים, ויש שאנו חושבים על אותו דבר בשוֹיֵן-רוּחַ, או ברשלנות, או בספקנות, או בפחד. אופן-מחשבה של אדם כח הוא, ויש לו פעולה מְשִׁיחִית, כמו שיש לזרם פיזי כלומה. פעולה מושכת או דוחה. יתר על כן: המחשבה היא עובדה מפני שיש לה כח של עובדה. אִם אני חושב על דברים מועילים אני איש מועיל; אם אני חושב על דברים מזיקים — אני איש מזיק. האדם יפה או מכוער לפי מחשבותיו, טוב או רע גדול או קטן — לא לפי סימנים חיצונים גם לא לפי מעשיו, אלא אך ורק לפי מחשבותיו. מחשבות-האדם יוצרות את חייו. אדם המוסר את כל כחות-נפשו לדברי אחר, אם קטן ואם גדול, והוגה בו יומם ולילה באופן אינְטֶנְסִיבִי, סופו להשיג דבר זה. המושגים החיים בנפשו של אדם, שהם רֶקֶת השתקפות מופשטת של העצמים, של המציאות, יש להם במדה ידועה השפעה על העצמים גופם, על המציאות גופה. סוף-סוף אנו יוצרים לנו את מציאותנו בדמיוננו. אנו עשויים מאותו חומר, שממנו נעשים החלומות — אמר שקספיר.

אם אני חושב תמיד, באופן אקטיבי, על איזה עצם, התוצאה היא, שאני נפגש בו לפעמים יותר קרובות במציאות, ולבסוף גם שולט בו בתור קנין. אם נראה אדם, שהוא מצליח בדבר אחר, אין זאת כי אם המושג, של דבר זה חי במוחו זמן יותר ארוך ויותר תכוף מן המושגים של כל שאר הדברים. אם איש-הרוח אינו מצליח במציאות של החיים, אין זאת כי אם מפני שֶׁאֵל המציאות ואסדר-החיים היה לו יחס פאסיבי של מחשבה, ואת כל האקטיביות שלה נתן למקצועו הרוחני. הדברים האלה יכולים להראות כמסתורין, ואולם קרובה אולי התקופה, שבה יכנסו גם הם אל המדע המדויק. ותקופה זו תקרב בה במדה, שבה ירבה מספר-היחידים, שרעיון זה, רעיון הקשר הנסתר והממשי שבין המחשבה והעצמים, יהא מעסיקם באינְטֶנְסִיבִיּוֹת.

על-פני-רוב נותן היחיד את האִמְאָנְצִיּה האקטיבית שלו לדאגות קיומו הפרטי ורק את האִמְאָנְצִיּה הפאסיבית הוא מוסר לדאגות העתיד הצבורי. על-כן מועטים הם בערך המקרים של כשלון גמור בחיים החמריים. חיון בלתי-נפרץ הוא, כי ימות אדם ברעב; שאיפת המחשבה של האדם למצוא לחם-חוקו היא גדולה כדי להמציא לו בזמנו את המינימום הדרוש; ואולם מרובים הם המקרים של כשלון גמור בחיים הרוחניים, וביחוד בעולם האידיאות הצבוריות. כי לצד זה שבתוכו נותן כל אדם רק את המעט מכחות-נפשו או משעבד לו מהלך-מחשבה מסתכל, קוֹנְטֶמְפְּלֶאטִיבִי, ולא כיוון-מחשבה פועל של משתתף במעשה. אם נאמר, שכל אדם הוא בעת ובעונה אחת גם יחיד וגם חלק מן הצבור, אז האדם היחיד שבו יתפוס את הרב היותר גדול מכחות נפשו ומחשבתו; ורק מעט מן המעט היא כמותו של כח-הנפש, שהיא יוצרת את האדם החברתי — את האִטְמוֹסֶפֶר הצבורי — שבכל אחד ואחד מאתנו (הרי כמות גדולה של יחידים מצטרפת רק ליחידה צבורית, על כן יהיה בכל יחיד רק אִטְמוֹסֶפֶר של צבור, בעול שבשביל לעמוד ברשות-עצמו בתור יחיד צריך אדם להיות שלם בכל התפקידים,

כלומי: צבור! עיר, עולם קמץ).

אמנם, בכל מקום ובכל זמן ראינו יחידים, שמושגי-התקופה הם אקטיביים ברוחם. לא על מה שקורין "עסקן צבורי" אנו מדברים בזה. כי כדי שנוכל לראות באישיות יחיד שנתמזג עם תקופתו, צריך שיהא זה טפוס של "מעונה" צבורי, המשליך את נפשו מנגד, ולא איש-מצליח, הקופץ בראש; ואף גם אז עוד שאלה הוא, אם לא האיש לרוח תקופתו, כי ⁵21 לרוח התקופה, זאת אומרת — לכוון לא לרוח "ההוה", אלא לרוח = העתיד. מסירות צבורית וסבל פרטי — זהו הטפוס של ריבולוציונר, שהוא נמצא בכל התקופות באחוז ידוע, וכשהוא מתרבה, באה מהפכה ומתחלת תקופה חדשה. כשמחברב כמות האמאנאציה האקטיבית של מחשבת-היחידים בעולם האידיאות הצבוריות, צועדת ההיסטוריה קדימה.

ואולם נפש-התקופה, בדברי-ימיו של איזה צבור, זו היריעה הרחבה, המצוירת בצבעים של ארגמן-מלחמה ותכלת-שלום, הלא היא נרקמת מאותם חושי-הנפש, שנתנו בתור תרומה היחידים של הדור. וזוהי הבחינה, שבה התקופה תלויה ביחיד. ואולם, גשנת-רקמה נפש התקופה מתוך נפשית-היחידים, הריה פורשת על היחיד את צלה והוא רואה הכל דרכה, והיא תמשול בו. או יעמוד למבחן כל יחיד ויחיד. או יראה יציא לאור משפטו של כל יחיד, אם האדם הצבורי שנתוכו הוא רק בן-העדר, אם חושו הצבורי הוא רק אינסטיקט של עדר, או אם התרומם על מדרגה זו והוא יודע להקפא את ההוה של התקופה, שבה הוא חי בקשר עם העבר והעתיד. כי טועים הם האינדיבידואליסטים הקיצונים, החושבים, שצבוריות היא בכלל הרגשה של עדר. זה נכון רק ביחס לצבוריות פאסיבית, כלומי: של יחיד, שאין גילוי למושגיו הצבוריים, ואולם משהוא מתעלה לראות גם את צורך התקופה בתור צורך נפשו ואת דרך-עתידה בתור דרך-חיו שלו, הוא נעשה בזה לאחוז-ההנהגה לגורם-פועל בחיי האנושיות. אדם כזה הוא יותר רוחני, מפני שהוא יותר מקיף. הוא רואה לא רק את עצמו, אלא גם מה שמחוצה לו, את זולתו. והלא זהו סוד השפעתו של הסופר ואיש-הכשרון על התקופה. הסופר אינו אלא מקרה מוצלח של פגישת נפש-היחיד עם נפש-התקופה; הסופר אינו אלא יחיד המכיל בקרבו את הרבים, בעל נפש מורכבת מהרבה אפשרויות, שכל אחת מהן לבדה היא נחלת יחיד אחר, מחוס-כשרון. כל מה שהסופר מכיל בקרבו יותר אנשים שונים, יותר גדול הוא ויותר גדולה השפעתו על בני-דורו. אפילו אם הסופר אינדיבידואליסמן גמור הוא ומתאר רק את נפש האדם ונפתוליה, הוא נעשה על-ידי כשרון עצמו הופעה צבורית. כי, מצד אחד, מושפעות ממנו נפשות היחידים, שמחקים את נפשות גבוריו, ונמצא סופר זה משפיע על אפיה של התקופה, ומצד שני, הנפש כשהיא לעצמה מתגלה רק, או ביחוד, במגעותיה עם זולתה, ע"י מה שמחוצה לה, וזהו כבר מושג אנושי-צבורי. כל מה שנוגע לזולתו כבר הוא קנין-הכלל. ולפיכך הסופר הוא קנין-הכלל. הסופר הוא, אפוא, הופעה של פגישת בחינת-היחיד ובחינת-התקופה. ואולם מה שפועל הסופר-היחיד יכולים לפעול אלף יחידים שאינם סופרים, אם יקגשו יחד לכיון את מחשבתם האקטיבית, את נפשם הצבורית, לאופק הרחוק, שמשם צריך להבקע שחר של תקופה חדשה, במקום לראות את סוף האופק בתקרת-ביתם.

וכך ראינו את היחיד והנה בידו עתות-האנושיות ובנפשו הפקדה נפש-התקופה.

היחיד הוא הכח-המניע של הצבור. ואולם כח בלי הכרה הוא לא כלום; כח כזה הוא עבד, כח כזה הוא מכונה. בהכרתו של היחיד הוא רואה על-פי רוב את הצבור בתור כח-מניע בחייו שלו. הוא מסתכל, הוא טראני במלחמתו עם הצבור, זאת אומרת, נאבק רק כדי להכניע סוף-סוף. קחי הסבה? — הסבה היא מפני שביחסו אל הצבור ותקופתו הוא משתמש באמאנאציה פאסיבית. מחשבותיו הצבוריות אינן מזשבות של אדם ההולך לקראת משרה ברורה מתוך בטחון שישגיגה אלא, להיפך, מתוך הכרה, כי הולך הוא בדרך שהתנו לו מן התוקן, או למעלה, וכי הוא הולך רק מפני שאינו יכול לחדול מלכת. הרבה יהודים הם יהודים רק מפני שאינם יכולים לחדול מלהיות יהודים; ועליכן אין העם היהודי יכול לחדש את כח-יצירתו. סוד הדבר ושרשו — הוא עצלות — הנפש: החטא היותר גדול, שהיחיד יכול לחטוא לעצמו ולקביו, שאליו הוא שייך. רק מתוך עצלות-הנפש אין היחיד יכול ליצור לו תקופה חדשה.

ועד כמה-נוראות הן תוצאותיה של עצלות-הנפש הן נוכל כולנו לראות, אם נעמיק קצת חקר בנו בעצמנו. התוצאה הראשונה היא הכפירה. היחיד, ועמו הדור, ניסה לכפור בכל; הלאו שגור על שפתיו וותר מן ההן. ומכיון שהוא כופר בוולתו, קדל הוא סוף-סוף גם להאמין בעצמו וגם לכבד את עצמו. כי יחס של כבוד אל אחרים וכבוד-עצמו אינם אלא דבר אחד: מי שמכבד את עצמו מכבד גם אחרים. כבוד-מיוחד זה קשקש של הנפש: כמוהו הוא נותן ריח בעצמו ובהשפכו על עצם אחר הוא עושה בליקני גם אותו. וכשהאדם חדל לכבד את עצמו הוא מגיע לירי יאוש, תוצאת הכפירה. האוש מכלה באברים את כל השתילים של נה-הערן החברות, שהצבור צריך להאמין בו כדי לחיות. עוד לא יצר איש מתוך יאוש; היוצא שהאוש מדבר מציירת, גם הוא האמין בדבר-מה, האמין ביצירתו עצמה. הצבור, העם יכול לפיזה ולהצליח רק כשהוא מאמין בכחותיו. אין לך עם מצליח כעם האנגלי ואין לך עם המכריח את האחרים להאמין בו כמוהו. וזהו מפני שמכל אנגלי יוצאת אמאנאציה של בטחון ואקטיביות. כל אנגלי בשוח בעמקי-נפשו, שהאושר היותר גדול הוא להוליד אנגלי. והוא מביט בתמימות על כל בן עם זר כעל פרברי, כעל יצור יותר נמך. הטימ' האחרון מרגיש את עצמו נעלה על פיש. פוש, אמנם, גרצל גדול הוא, אך אנגלי איננו. ואולם היהודי היותר טוב — משנהרסה חימת אותה בחדתנו — חושב בעמק-לבו, שהגוי היותר מתועב יש לו יותר זכות-קיום ממנו, והוא מבטל את עצמו. האמאנאציה שלו היא פאסיבית — ואין יכונו את שבתו באיחן?

בחייו של כל צבור יש תקופות של כפירה ויאוש כאלו. הן באות תמיד אחר תקופה של התאמצות-הכחות, אחר-מהפכה ומלחמה, והן חדלות ומתחילות להשתנות רק בשעה שהיחידים ש-כיהו את רוחם לזהם בכונן אקטיבי לקראת משרה, שהכרתם התיקה להם, מגיעים למספר, שהם יכולים לחיות, לפחות, סורגאט לבח-פעולתו של גאון אחד, שאילו היה בא בזמנו היה הוא משפיע להפוך את הקערה על פיה. ואולם הגאון נעדר; היחידים מרגישים מה שחסי ומה היה הגאון יכול לעשות, כלומר, מה צריך להעשות, ואף-על-פי-כן אין הם יכולים לעשות, זאת במקומו משום הפאסיביות שבם. יחידים אלה הם טראגיים. שזרי הם הולכים בנחישותם אחר רעת התקופה האסירת אותם, מפני שנששיתם בשבי של התקופה, במקום להיות מעין המרתה

את צמאון-התקופה. על כן אנו רואים, כי בצבור קומי, כלומר, בצבור, שפניו המעויים מביעים את כל חוסר שוויון-המשקל שבו, היחיד הוא טראגי. והמשל היותר טוב הוא הצבור הארצי-ישראלי. זהו צבור קומי, שהוא מורכב מ'יחידים טראגיים'.

ה'יהודים היושבים כיום בארץ-ישראל נמצאים בתקופה של ירידה, של עצלות-הנפש, של כפירה. סוף-סוף יגיעו אל האוש, אם בעוד מועד לא תתרבה כמות האמנאציה החיובית של היחידים ולא תצמח תקופה חדשה.

אל נא נכחד מעצמנו, כי ביחס אל הישוב בארץ-ישראל שעד היום (לא זה של מהר, כפי שאנו מקוים!) אנו עומדים לפני חיון פרובלמתי. פנת-יקרת מופשטת זו, שהיתה נקודת-הבעירה של קרני ההכרה הצבורית-הדתית או הצבורית-הלאומית (כי גם הדתיות בישראל צבורית היא) כל זמן שהיתה מושג מופשט בחייו ובמחשבתו של היהודי בנלותו, עומדת בסכנה ל'הפך' לצור-מכשול לנסינו, שדורנו מוכרח לעשותו: הנסיון להגשים את המושגים הצבוריים בחיי היהודי נעדרו הגשמיים הצבוריים. היהודי, האזרח-למופת במדינתו המופשטת, הנפשית, מועל בו בעצמו, ב'תעודתו', שהוכיח לעמים רבים, כשהוא בא להיות אזרח ממש על קרקע של מציאות. רבעה-מאה האחרון לפני המלחמה, התקופה הקצרה, שבה סוף-סוף הספיק היהודי תושב ארץ-ישראל לקבל אופי קבוצי, הוליד או גלה (לא כאן המקום להחליט) ביישוב היהודי בארץ-ישראל תכונות, שהן עלולות להרוס בשרשה כל צבוריות וחי-צבור פרודוקטיביים, נשיות, שאינן קרקע טיב לנטיעת גן-עדן צבורי. ניתנה האמת להאמר: היהודי לא היה מעולם אדם צבורי במובן התרבותי של המושג. כל ישראל ערבים זה בזה — הוא אך מושג ניבוע מתוך האינסטינקט של קיום האומה החלשה. לעומת זה היה האידיאל הצבורי של היהודי אפילו בזמנם של מלכי יהודה: 'איש תחת גפנו ואיש תחת תנתנו' — התבדלות-הפרט, אי-צבוריות. ההתרחקות וההתבדלות על שטח כל-כך קטן בארץ-ישראל כולה, התרחקות והתבדלות זו של יהודה וישראל. אי-הסכלנות הבערת, ההורסת, רוח-הקטב של קנאת-אחים ושנאת-פנים — כל אלו מבצבצות ועולות מכל דף ודף של כתבי-הקודש. אי-הצבוריות הן היא שגרמה לחורבן הבית. אך היהודי האירופי, שידע כל-כך לאמץ את כח-מחשבתו האקטיבי כדי להלחם על קיומו הצבורי בגולה, טשטש לארץ-ישראל בזמננו, הוא מרגיש פתאום עפית, שלא היתה בו קודם לכן, כנודד זה, שהוא חש יותר עיפות ברגע שישב לנוח מבבל שעות-הליכתו. היהודי בארץ-ישראל רוצה רק ב'נחת-רוח', באושר פרטי. הוא בא לנוח — ולא לעמול. ודרכו של אדם לנוח ב'יחידות'...

אולי אחטא בשפתי, אך ודאי לא אשקר בהן, אם אגיד, שהיהודים בארץ-ישראל הם קבוצה של כופרים, ולא צבור. אין מלה אחרת לציין בה את התקופה. שבה עומד כעת הישוב דארצי-ישראלי, אלא זו: 'תקופה של כפירה'. היהודי, שבא לארץ-ישראל, הביא עמו מגלותו נטיה טבעית ללגלוג, לבטול, לכפירה בכל מה שאינו 'תלוי בדבר'. זוהי נטיה המחשבה להציג את הדברים ערומים מכל כוונה חיובית מפני שהיא רואה 'תמימות' בחיוביות זו, שמתבטאת כאמונה ברוח האדם באשר הוא אדם. נטיה זו היתה לו ליהודי בנלותו כל-יזין נגד שונאיו-מבטליו. אבל כאן הפך את פני ארסה של נטיה זו אל מול עצמו עד כדי בטול עצמי. ובכנו, שהוליד כאן, היא

מהולה עוד באותה ערמת-החדשנות המורחית, שקבל אותה מבן-דודו הערבי: הארץ-ישראלי אינו מאמין ב"שום דבר". עוד על ספסל בית-הספר הוא מאבד את האמונה במוריו, ועל בן אינו מכבד גם את התורה, שהם מקנים לו. הוא אינו מאמין בעסקניו — הוא חושד אותם ברדיפה אחת תועלת פרטית. הוא אינו רואה אותם כנושאי אידיאה צבורית, אלא כפריטים, העושים מעשי-פרטים. הוא אינו מאמין בדבר של המפלגה, שאינו שייך אליה על פי רוב, וצוחק לו בלבו. כמו שהוא צוחק לדון קישוט, באופן שהדבר המפלגתי בארץ-ישראל ממלא תפקיד של "וישחקו הנערים לפנינו" — לפני הקהל המתחכם באדישות ובכת-צחוק של בטול גמור לכל הענין. והדבר מוכרח להיות כאן "צורה קומית", מפני שהמפלגות, שהן מתנגדות ושונאות זו את זו תכלית שגויה, הן באמת קיימות יותר בפסיכיקה של הרבנים ותומכיהם המעטים ממציאות. והיהודי הארצי-ישראלי אינו רואה גם בסופר נושא של תפקיד ידוע בספרות, אלא פרט, היושב בקבו ודוחה להתעלות עליו — אינו עוזר! — על ידי כתיבת דברים, שמעולם לא היו עלים על דעתו. שלו... והרי זה סימן-העניות היותר גדול. זהו סימן להעדר גמור של אותו חלק מנפש-האדם, שהוא, כמו שאמרתי קודם לכן, באכחו של הכלל האנושי. שאליו שייך הפרט של האומה, של התקופה. כי לא די שאין לו אורגן מיוחד בשביל אידיאות כלליות, קרני-משוש בשביל לראות באדם-היוצר לא רק את הפרט הריאלי שבו, אלא גם את התפקיד המופשט, שהוא ממלא במהלך התקופה, לראות, למשל, לא את האדון הסופר, אלא את יצירתו ומה שמשתקף בה בתור דבר בפני עצמו, בתור אידיאה אפלטונית; אלא רואה הוא את הצד הפרטי גם בקנין צבורי, את הפרט = האדם בסופר, שהוא קנין הכלל בה במדה שהוא סופר. וראו זה פלא! דוקא האנגלים, למשל, שהם, כידוע, היותר ריאליים באופן-מחשבתם והפחות מוכשרים להפשטה או לראות ערך אחר בדברים מערכם השמשי, דוקא הם יודעים להתחכם אל הפרט כאל ממלא תפקיד צבורי ידוע, ורק כך אוהבים הם לראות את הפרט, והם סבלנים באותה שעה ביחס לחייו הפרטיים: עד כמה שחיים אלה אינם נוגעים לרעה בחיי-הצבור. הסבה היא במה שהאנגלי הוא צבורי במהותו גם בתור פרט, בעוד שהיהודי הוא פרטי ואינרטי גם בתור חלק מן הצבור.

רוח-כפירה זו, תכונת-בטול נגד-צבורית זו היא מקור כל האבסורדים שבחיי-הישוב עד היום, מקור כל הדימוראליזציה, שהיא שולטת לפי שעה בפסיכולוגיה של אוכרסיו. תושבי ארץ-ישראל התרגלו לעבור על הכל בבטול של אינרציה, בעצלות-נפש, ואין הם רואים כתובם דברים, שהיו מעוררים צחוק או זלעזול בכל מקום אחר. וביחד עם זה אין התעניינות חיובית גם במפעלים חיוביים של יחידים ואין פעולת-רושם כבירה על רוח הישוב הזה ממאורעות גדולים ורבי-ערך, שסוף-סוף הם מקבלים את ערכם רק בפסיכיקה של האנשים, שעליהם פעולתם. ומאורעות הגדולים עוברים על יהודי ארץ-ישראל כקולות רעם רחוק של סיפה... כאילו מלב הרום, הפוקה את עפעפו כבדי-התנומה ומכיר לרגע את סביבתו, כדי לחזור ולשקוע בשנתו העצלה, מתעורר לפעמים הישיב, מבוסס בצעדים עסקניים כשהוא עומר על מקום אחד, נלחם הוא גופו באיבריו — וחוזר ומשתקע בתרדמה...

יבואו ויאמרו לי, שסוף-סוף אין בין הישוב הארצי-ישראלי ובין שאר מדינות מיושבות אלא הבדל קנה-מדה בלבד. כך הדין בכל העולם וכך מנהגו. היכן אין

בזמן הזה, לאחר מלחמת-העמים, עיפות ורפיון ידים ורוח? איזו חלקה טובה השאירה עיר-רוח-הכפירה המשכלת גם באירופה המערבית?

תירוץ זה הוא האשמה היותר ממאירה, שאפשר להטיל על הישוב. ישוב ארץ-ישראל בכלל לא יהיה ולא יוכל להיות פתרון כל שהוא בשביל היהודי המודרני אם רק זאת יעשה, כי ישנה את חיי-היהודים לחיים, שמתוכם נמלט מן הגולה. היהודי המודרני מיכר יהיה לחפש בהתחדשותו הצבורית בארץ-ישראל לא רק שנוי מצב, אלא גם חידוש והתחדשה: לא את פתרון שאלת-היהודים בני-גזעו, אלא את פתרון חידת היהדות וקומה בקרב, בקרב דפרט בן-התקופה. הציוניות צריכה להיות בשביל היהודי המודרני ראשית שאלת-רוחו וכיוון להתחלת תקופה חדשה ברוחו. והיא תהיה חדשה ומחדשת לגביו רק אם תציע לו פתרון לדילמה הקשה של היהודי בתור פרט והיהודי בתור בן-הצבור, דלסת-הגלות. ארץ-ישראל יש לה ערך בשביל היהודי המודרני רק בתור סינתיזה ולא בתור פאליאטיב. בתור חוק-נדידה אין בינה לבין אוגאנדה ולא כלום.

רק יחידים מרגישים בזה גם היום וחושבים, שלא להם לתקן את הדבר. זוהי טעות. הציוניות, כמו שהיא, נעשית כיום הזה, היא ירידה ועלבון לרגש-הכבוד הלאומי-הפרטי של אותם היהודים המועטים, שרגש-הכבוד הפרטי שלהם ורגש-הכבוד הלאומי שלהם הם דבר אחד ביסודו. ואולם מן הרגע, שהיחיד, כל אחד בפנת, מתוך עולמו הפנימי, נעשה חדרו בהכרח, שהוא חי בתקופת-ירידה, שהוא נסחף עם הזרם הפאסיבי המזיק, היוצא כאמאנאציה נפשית משאר היחידים בני-סביבתו; מן הרגע, שבו הוא מכיר בחטא, שהיחיד שבו חוטא לבן-הדור שבו; מן הרגע, שבו מתחלת הכרתו לזרם בכיוון אחד מזה של התקופה, — מאותו רגע הוא נעשה יוצרה של התקופה החדשה העתידה לבוא. ההכרה של האדם עושתו שותף במעשה-בראשית. ההכרה היא עובדה, כי למחשבה האנושית יש כח של עובדה. וכשם שמחשבות-האדם נותנות לו את צורתה, כך מחשבות-היחיד נותנות לתקופתו את צורתה. המחשבות של הפרטים הציוניים יכולות לתת לציוניות את צורתה החדשה. האינדוידואלית-הלאומית.

כי בכל דור ודור מגיע בחי-היחיד רגע של מעבר בין תקופה לתקופה, רגע, שאופי התקופה הצבורית, שבה הוא חי, משתקפת בפרוץ הנפשי-הפרטי שלו. אז יתחיל היחיד לחשב את דרכיו ולחקור. הוא רואה פתאום לאן הוא הולך שלא ברצונו — ועומד מלכתו. עמידה זו היא התחלת הליכה בכיוון אחר חדש. אולי זהו מצב-העמידה, שבו אנו נמצאים כיום. מגיע רגע בחי-היחיד, שבו הוא מאחד בקרבנו את שתי הפונקציות של הפרט ושל בן-הכלל ומחזק את הקשר ביניהן. רוצה הוא להשליט הרמוניה בנפשו ושלוש בנשיותיו המתנגדות. הוא רואה, שלפי מצב-התקופה גדול הוא יותר מדי הקרע שבין חפצו בתור פרט, זה החפץ בקורטוב של אושר פרטי עד כמה שאפשר יותר גדול, ובין הכרתו בתור בן לאנושיות, הכרה, שלחשת לו. כי הוא חוטא בכח חפצו זה, בלי כוונה, חוטא לזכותם של היחידים האחרים על אותו קורטוב של דאושר הפרטי. והוא מבין, כי צדק ושלוש יבואו לעולם רק אם לא יהיה עוד ניגוד בין אושר פרטי ובין אושר צבורי. שהוא הצדק (ובאופן מקביל: בין אושר פרטי-לאומי ובין האושר של צבור-הלאומים). נותן הוא אז את לבו למצוא

סִינְתִיזָה. כלומר צורת־חיים, שתהא מספקת כבֵּת־אֶחָת את שְׁתֵּי הנמיות גם יחד. הוא רוצה לאחד את האדם שבו עם בְּנֵה־אומה שבו, את האדם החפשי עם היהודי החפשי. הוא אינו רוצה להיות פריט לחוד ובֶן־העם לחוד. משתוקק הוא לַעֲרֹךְ חדש בשביל עצמו, ערך בן־מדרגה יותר רמה, שימוג את שְׁנֵי בְנֵי־האדם. שיש בכל אדם — הפרט וחֶלְק־הכלל — לאדם חדש אחד ומאוחד. היחיד רוצה בהתחדשות בתור בן־העבודה, שאליו הוא שייך. הציוני האמתי רוצה בהתחדשות נפשית בתור ציוני.

מה הן הדרכים אל סִינְתִיזָה זו? על נסיון של תשובה על שאלה זו — במאמר מיוחד.

ב י 5

(מספוריו של בן-הגדוד").

בעצם ימי-החורף העבירוני מגדודי במחנה האויסמראלי אל גדוד-הפרשים שבאותו מחנה, שָׁחָנָה בסביבת-יְרִיחוֹ. כשכבתי רכוב לשם ירד גשם שוטף, נגשתי עד האוהל של המפקד, נכנסתי לתוכו, ובמשך רגעים אחדים¹ גמרתי את כל ה"רשמיות", שהייתי חייב למלא.

כשִׁנְצֵאתִי החוצה עמדתי עוד רגעים אחדים בתוך הגשם השוטף. — ובעצב ובבחילה הרהרתי על משכבי הלח, שהוא מיועד לי הלילה בתוך רפש עמוק זה. בעמדתי שקוע כה במחשבות אלו, הגיח מאחד האהלים אשר ממולי חָלִי נגש אלי בקפיצות זריזות ושאלני: על מה אני עומד כאן בגשם שוטף זה?² ספרתי לו שהעבירוני אל גדוד זה וְתָרַנִי אני אחר מקום להעמיד את אהלי עליו. הוא הסתכל בי רגעים מספר ואחר הומיני ללון הלילה באהלו. מהרתי וקשרתי את סומי ליד סוסו, הכנסתי את חֲפָצֵי ה"רטיבים אל אהלו, — ואחר זחלתי גם אני פנימיה, לתוך האוהל. למחרת לא פסק הגשם וגם לא בימים שלאחר-כך. וכך נשארתי אורחו במשך ימים אחדים. ובמשך הזמן הזה נשאנו, כנראה, חַן אִישׁ בעיני רעהו ונחליט להגדיל קצת את האוהל ולדור בו ביחד.

בִּיל היה שם חברי החדש. כבן שלושים היה, שְׁוֹף־פְּנִים, בעל תנועות קצובות, שהעידו עליו, כי חָלַל בעל-נפיון הוא וכי כבר עברו עליו שנים אחדות בצבא. גופו היה חסון ומוצק ופניו הביעו כח רצון כביר. ברכ עיניו עיני תכלת עמוקה, לא התאים כלל להבעת פניו אלה. דומה, כאילו מחפשות עינים אלו איזה פתרון לשאלה נעלמה ומטרתה, המעיקה על הנפש. וברגעים שהיה ביל יחידי היתה נשקפת מעיניו אלה עצבת עמוקה ומלאה-יאוש. ושחקן גדול היה ביל, מקמץ בדבריו. לעולם לא שמעתי מפיו מאמר ארוך משש-שבע מלים. שותק היה בעבודתו ושותק באהלו. וכשהייתי מציק לו לפעמים בפספוסים, היה רטט עצבני קל עובר על שפתיו והיה מכִּין עלי זוג עינים בזהות — ומיד הייתי משתתק.

מה שהתמיהני ביותר היה — שלא דאיתיו כותב מכתבים או מקבל מכתבים, — דבר, שאינו מצוי בין החיילים, שלהוטם הם אחר כל מלה מן הבית ומן החוץ. וכשִׁשְׁאֲלֹתִי פעם את ביל, אם אמנם אין לו איזו נפש אוהבת או נאהבת, שתתא כותבת גם לו אילו שורות, — נעץ בי רגע את עיניו, ולא עוד. ואולם עד היום לא אוכל לומר מה הביעו עינים אלה באותו רגע. רק הרגשתי, שִׁשְׁאֲלֹתִי הנואלה נגעה בפצע עמוק שבנפשו, ולבי נקפתי.

מחבבי בגדודי שמעתי, אמנם, לפעמים קטעים ממאורעות-חייו, ואולם עד כמה

שמתתי סדר ולהביא קטעים אלה לידי שלמות, לא עלה בידי להבין כלום מהיו של ביל.

ושוב היו ימי גשם וקור. ובאחד הימים האלה קבלנו את הפקודה להיות נכונים לדרך ולהתקפה בכל רגע. קפרנו את אהלינו וחבשנו את הסוסים, ובמשך שעות שעות ארוכות של צפיה, עמדנו בגשם כשאנו שותקים. ידענו כולנו, לאן אנו הולכים, וכל אחד ואחד מאתנו התכנס לתוך "גרתיקן", הררר לו את ההרריו — ושותק. לא רחוק ממני עמד ביל. ונדמה היה לי, כי גדולה היתה שתיקתו היום מבשאר הימים וכי שתיקה זו מכבדת ומעיקה עליו. הוא נעץ עיניו נכחו, כאילו שם, הרחק, באותו מקום, שנרכב עכשיו לקראתו, מצפה לו פתרון-חייו. פעמים אחדות במשך היום נגיש אלי, כאילו רצה לומר לי דבר-מה, אלא שכנראה חזר בו וחדל. כשעתים לפני חצות-הלילה קבלנו את הפקודה לזוז ממקומנו. צלחנו על הסוסים ורכבנו. ביל רכב לימני.

חושך היה הלילה ואפל, ללא-דח וללא-כוכבים. גשם מורד וקר לא פסק מאז הבוקר, ונרטנו עד עצמותינו. ובתוך שחור-לילה זה התקדם מחנה-הפרשים כגוש ענק ושחור. לפעמים נראו לאורה האדום של איון מקצרת פנים מגואלים בטיט ועינים מרוכזות? — ואחר היה דועך גם אור עלוב זה, ושוב חושך. ובאפלה זו נשמע רק קול הסוסים בדוֹשם בתוך הרפש העמוק, ונשמעה איון קללה מרוסקת, פקודה קצרה. — ושוב חושך ורפש ודממה.

ביל הוציא את מקמתו, מלא אותה טבק, ולמרות הגשם והרוח הצליח באמנות מרובה להבעיר בה אש. שאף מלא פיו פעמים ושלוש. ולאור המקטרת המבהבת ראיתי בהתבונן פניו מרוב התרגשות פנימית. ופתאום, בלי כל הקדמה, פנה אלי: — חבר, לבי אומר לי, שלא אראה עוד את אור-הבוקר... הלילה כבר אפול...

איני דואג, איני חרד... ברוך יהיה לי המות... גאולה יביא לי המית...

נדחמתי לשמע מאמר כל-כך ארוך יוצא מפיו של ביל. והרגשתי, שהנה בא סוף-סוף הרגע, שבו יספר לי ביל את מאורעות-חייו בתוך הלילה האפל. וביל התחיל בספורו במקריא מתוך ספר, וכאילו מתוך הנאה לספר לו לעצמו עוד הפעם — ובקול — את פרשת-חייו זו:

— שלושה חברים היינו בילדותנו: טום, אני ואליס, בתו של בעל אחת האחוות שבסביבה. שלשתנו גודלנו יחד ושלשתנו בקרנו בית-ספר אחד. חברה טובה היתה לנו אליס. היא השתתפה עמנו בכל תעלולי ימי-הנוער, והזיוותה "ואומץ-לבה" העירו בנו רגש-כבוד וידידות מיוחדת. קראו לנו "החוש המשולש". כשגמרנו את למודנו בבית-הספר התיכוני, נכנסה אליס אל אחד הפנסיונים שבעיר ואנו — לפוליטכניקום. וגם אז לא פסקה ידידותנו. ואולם במשך הזמן נשתנה יחסנו אליה, כי על-כן חדלנו מהיות נערים. יחס של הערצה ואהבה לקח את מקומו של רגש-ידידות, שהיה בלבנו מאז לאלים. כמעט בכל יום היינו, טום ואני, מבקרים את אליס. מביאים לה פרחים, מטיילים עמה ושמים עמה בטירה או יוצאים יחד לרכיבה. ביחידות לא היינו הולכים אליה, ומסופקני, אם לא היתה אליס כועסת, אילו היה בא האחד מאתנו בלי להביא עמו את חברו.

— וכשגמרנו, טום ואני, את למודינו בפוליטכניקום, החלטנו לקבל משרה שנינו יחד באיזה מקום. ואחר זמן-מה עלה חברי בדינו. נתקבלנו בתור מהנדסים אלקטרי-

שכניקים לאחד מבתי-החרושת שבדרום. נפרדנו מאֲלִים, שנשארה גלמודה. היא הבטיחה לבקרנו תכופות ולכתוב לנו.

— גם בעיר, שעבדנו בה, גרנו יחד, בבית אחד, וחסונה של אֲלִים כאילו קרבני עיד יותר עם טום — וחברים היינו בלב ובנפש.

ביל נשתתק לרגע. מקצתו כתבה. הוא בקש ממני גפרור. הגשם עוד לא פסק, והסוסים התנהלו בכבדות כשראשיהם מתנענעים לכל פסיעה ופסיעה.

— ובאחד הימים החלטתי להקים לי בית משְׁלִי. לא מפני שקצתי בחברתו של טום, אלא מפני שרציתי לקחת לי את אֲלִים לאשה. ספרתי זאת לטום. הוא נדהם קצת ובקול רפה אמר: „עשה כשוב בעיניך, ביל!“ ואחר הוסיף: „גִּסָּה והצלח!“ — חשבת, שטום כועס עלי על שאני נפרד ממנו, ובאתי לו, ששום אשה ואף לא אֲלִים, לא תוכל לשנות את אהבתי אליו, ולהפך: היות ושלשנתו נִקְצָא בסביבה אחת, יגדל אשרנו. טום לא ענה כלום. הוא רק נצטחק ושתק. ואני נסעתי אל אֲלִים ובלי הריבות דברברים בקשתי את ידה. היא הביטה רגע בעיני ושאלה: „וטום מה יעשה?“ — ספרתי לה על שחתי עם טום. הוא נמלכה רגע ואחר הסכימה. לאחר חודש ימים נשאתי את אֲלִים לאשה. שבתי עמה לעיר-הדרום, שבה עבדנו, אני וטום. שכרנו לנו דירה קטנה וחביבה באחד הפרוורים. גינה יפה היתה סביב הבית. עצים עתיקים הִצִּילו על החלונות. פרחים, פרחים לרוב, עמדו בערוגות — והיתה השלוחה. הצעתי לטום לגור עמנו יחד, אך הוא התנגד. „אני רוצה — אמר — להפריע את אֲשֶׁרכם.“ לשוא פָּצְרתי בו. הוא גָּמַן.

— ואם גדול היה אשרי עד היום הזה, גדל עתה שבעתים. אשה טובה היתה לי אֲלִים. היא היתה כל עולמי. כל לבי היה נתון לה. מובן, שמקומו של טום נשאר גם הוא שמור בלבי. נדמה לי, שִׁפְרִיבוֹת אֲשֶׁרִי גדלה גם אהבתי לטום. וכשהיינו יושבים בערב-קִיץ בהרים בגינה חווים וחולמים, יש איש הייתי תופש בידים של אֲלִים וטום יחד ולחצן אל לבי, שחשב אז להמג מִיֻּב אוֹיֶשֶׁה. ובלילות-החורף, כשהיינו יושבים בחדרנו המואר לחצאים באור אדמדם, יש שזיתת אֲלִים נגשת אל הפסנתר ומנגנת את שירי-האהבה של דורות עתיקים במנגינות שכל צליל וצליל מהן נופל כשמן רותח על לבך ורוצה אתה אז לבכות ולצחוק גם יחד מרוב האושר השמור לנו... בלילות אלה יש אשר הייתי נבהל פתאום, ברגע קט, למראה רוב האושר, שנפל לי לחבל. צל של דבר-מה שחור ואיום היה חולף בנפשי ומחירדני.

— וכשנולדה לנו ג' ל' לא היה קץ לאשרי. גם טום, אשר מיום חתונתי לא היה מרבה לבקרני, התחיל רץ ישר מן העבודה אל ביתי, והוא לקח לו את גלי לשלו. הוא היה משפל בה, משחק עמה, מדבר אליה דברי-כבושים. נושא לפניה נאומים ארוכים ומשתמה עמה. ומתרגש היה טום אם היתה אֲלִים או אני רוצים לקחת את גלי מידיו. צועק היה, שנלי היא שלו, רק שלו, ולי אין כל חלק בה.

כך חיינו בשלוחה ובאושר שלוש שנים. עד שבאה הקריאה הגדולה לעזרת-מולדת. נלחמתי בנפשי, וקשה היתה המלחמה — ואתנדב. אֲלִים לא אמרה לי כלום. גם בעיני לא רצתה להביט כשספרתי לה על החלטתי. היא בכתה. טום לא התנדב. לשוא בארתי לו את חובתי, לשוה רבתי והתווכחתי עמו. הוא עמד על דעתו — ונשאר.

את המלים האחרונות במא ביל כמתוך לעג מר — ונשתתק. הגשם פסק קצת. מבין קרעי-העננים נשקף לפעמים איזח כוכב עירי. עברנו על פני פלוגות של רגליים,

שנחו בצל סלע כבד. לא ראינום. רק אָשִׁי הסיגרות הבהיקו כעיני-חיה בחשכה. נשמעו אילו דרישות-שלום, נסיונות להלצה על טיבו של מזג-האוויר או סתם צחוק צרור. ואחר — שוב שתיקה. דומם רכב ביל לימיני.

— נשלחנו כולנו למחנה-התגלים ונשארו שם בערך כרבע שנה. כמעט מדי שבוע ביטבע הייתי נוסע לביתי. יחסה של אָלים אלי נשאר במקורם. רק הרגשתי שדבר-מה אינו כשורה בינינו. אבל לא יכולתי לעמוד על הדבר. טום חדל לבקרנו בקָרָו.

ואחר-כך נשלחנו אל החזית שבצרפת. איני רוצה ואיני יכול לתאר לך, כיצד חיינו שם, בחפירות-פלאַנדריה, ובוודאי כבר שמעת על כך מפי חברים אחרים. את חובתי עשיתי בתור איש-צבא ולא תרדתי ולא פתי מפני שום סכנה. לא השתמטתי גם כן העבודות היותר קשות ומסכנות צפויות.

מכתבי-אלים היו מגיעים אלי כמעט בכל שבוע. הם היו מביאים עמם מקצת מאותה המנוחה אשר לגינת-ביתי הרחוקה אל הסביבה הַנְּת־הדמים, שנמצאתי בה. ואולם במשך-הזמן התחילו מכתביה להתקצר. מבין שורותיהם הרגשתי איזה שוויון-רוח אלי. מלוי-חובה סתם. שמא יודע אתה, חברי, מה זה מכתב של אהובה, שעיפה ומפחדת רהדות על עיפותה? — בקצור: מכתבים אלה הרגיזוני מאד. הבלגתי על כעסי שכעסתי על טום וכתבתי לו שיודיעני מה קרה לָאֵלים ולמה זה מכתביה כל-כך קרירים. מטום לא קבלתי שום תשובה.

קבלנו פקודה לנוח. ירדנו מעל סוסינו העיפים. אחדים סעדו את לבם בביסקוויטים רטובים, אחרים עָשְׂנוּ. הגשם כבר חדל והעננים נתפורו. השמים היו טוהרים, והכוכבים הבריקו, כאילו אך זה יצאו מן הריחצה של העננים. עם הפסק דגשם כאילו הוקל לנו. נשמעו אי-אלו הלצות מפה ומשם — נסיון לגרש את התנומה. מי-שהוא צפצף מתוך איזו מנגינה רגשנית — וגמר בקללה. הסוסים עמדו בלי נוע כשראשיהם נטויים למטה ואזניהם סרוחות. נחנו כרבע שעה וחזרנו ועלינו על סוסינו ונרכב הלאה. — בהתקפה אחת בפלאַנדריה נפצתי קשה בקווי ונשלחתי למצרים. כשלושה חדשים הייתי מיטל בבית-החולים. וכשנרפאתי קבלתי הופשה לארבעה חדשים. החלטתי אז להפחית את אשתי ולנסיע הביתה בלי להודיע לה את דבר-בואי. בשעה תשע בלילה הגעתי לביתנו כשאני רועד כולי מתוך התרגשות. חדר-האורחים היה מואר. ואני איני יודע מה היה לי. דבר-מה צבת את לבי. וכעין פחד — לא, כעין חשד — לא, חברי, לא חשד, לא, לא חשד היה בלבי. רגש הרבה יותר אינס סָלָא אותו. נגשתי במהירות עד גדר הגינה, קפצתי מעליה ובצעדי-חתול עליתי על המרפסת. נגשתי אט עד החלון והצצתי דרך הווילונות. לבי כאילו התאבן. חנקתי את שאנתי-הכאב, שעמדה להתפרץ מגרוני — ועמדתי והבטתי. טום ואָלים ישבו על הספה, וידיו של טום שָׁקָקוּ בשערותיה. ומבטיה, המבטים ששלחה בו כמה בוערים היו, כמה חמים! באותו רגע הובן לי הכל, נודע לי הכל. — בדחיפת-רגל אחת פתחתי את הדלת — ונמצאתי בפנים החדר. שניהם נִתְּרוּ ממקומם בחדרה. ובשהכירו בי — הִתְוַיְּרוּ. טום רעד כשכור. רגליו כשלו והוא חזר וגפל על הספה כשעיניו נעוצות בי. אָלים נשארה עומדת תִּירָת, ידה האחת תומכת בשולחן והיא משקפת

ישר אלי. — ועל שפתותיה הדקות רחף דבר-מה אָיוֹם.
— אָלים! — פרצה שאגה מלבי — אָלים! אָלים!
היא הביטה ישר אלי ואמרה בהראותה על טוס:
— אֶזְזוּ וְאֶהְבֵּתִי תמיד, תמיד.

קספֿה-ערפל אדום הלִיש את עיני וילדי־מהשבות ושבר־רגשות רחשו כנמלים
בראשי ובלבי — ואחר־כך איני יודע עוד מה היה. שלפתי את כידוני ובקפיצה אחת
נגשתי עד טוס, שישב על הספה. הוא לא נסה להשמט, הוא רק הביט בעינים
קמות אלי. אלים התנפלה ונדחקה בינותנו. בידי הפנויה דחפתיה הצדה. היא נתקלה
בשולחן. דבר מה נפל ברעש ונתפוצץ — ואז הכנסתי את כידוני עם הנצב בחזו של
טוס. והוא הביט אלי בעיניו הקמות ולא הוציא דגִי. זיס־דדם פגע בידי — ובו
ברגע כאילו פג השכרון ממני. לא ידעתי מה לעשות.

— אמא! אמא! — נשמע אז קולה של גִלי מן החדר השני.
רציתי לברוח החוצה, אל רוזה־הלילה הקר. חשבתי שמשוגע אני. פניתי לצאת,
ונכשלתי באלים. שפתיה לחשו: "רוצה". ובחפזי נכנסתי לגלי דקטנה.
החדר היה מואר באור חלש ואדום. גלי ישבה על מטתה הקטנה והתכוננה
לבכות. כנראה, הקיצה בבהלה על־ידי הרעש. כשראתה אותי חככה את עיניה באגרופיה
הקטנים, ואחר קפצה בקסל־לילה ממטתה ובקול שמחת־אוישר התנפלה אל בין זרועותי.
ואני חבקתי את גיפה החמים, חבקתי בכל כח ונשקתי איתו כמשוגע — נשקתי את
בתי הקטנה ופיה הקטן השיב לי על כל נשיקה.

— אמא, אמא! בואי, אבא בא! — התחילה גלי מוראת בשמחה.
מן החדר השני לא נשמע כל קול.
— אמא, בואי, בואי! — ואין קול.

ואני חבקתי ביתר עוז את גלי ואשכיבנה במטתה, ובקול רועד אמרתי:
— אמא איננה בבית.

— כן, יודעת אני. — התחילה אז הקטנה לפטפט, — היא הלכה עם הדוד טוס.
אני לא אודבת את הדוד טוס. אמא אמרה, שהדוד טוס יהיה עוד מעט אבא שלי.
אני רוצה. אני רוצה את אבא שלי... אני רוצה את אבא שלי...

וכך נידמה כשהיא ממלמלת עוד קטועות. וכל מלה ומלה היתה כחרב, שקרעה
וַיִּסְעֶה את לבי. ואם, חבר, יש גיהנום בעולם — אני הרגשתיה באותה יעה, כששכבתי
ופני בכרה של בתי והאזנתי מסביבי. רגע חכיתי, שתכנס אלי אלים ותכרע על־ברכיה
על־ידי, על־יד מטת בתני הקטנה. — ואילו באה, ודאי סולת הייתי לה ומוחל. אך
אלים לא באה.

וכשהאיר השחר היתה ההלסתי ברוֹחַ. יצאתי בזרירות מחדרה של גלי ועברתי
את חדר־האורחים. על הספה ישבה אלים כשהיא אווזת את ראשו של טוס על
ברכיה. מבטה היה ריק. על הרצפה נסתמנה שלולית של דם קרוש.
התייצבתי לפני המשטרה הצבאית, ספיתי לה הכל, כמו שהיה. לאחר חקירה ודרישה
של כמה חדשים יצאתי זכאי. חזרתי והתנדבתי לצבא. לא יכולתי להשאר עוד בארץ.
קודם נסעתי אל התות רציתי לראות רק עוד פעם את גלי.

את ביתנו מצאתי סגור. השכנים ספרו, שאָלים נסעה לדודה עם הילדה. באתי
לשם. היא קבלתני בחדרה, לבושה שחורים, הביטה ישר אל עיני ושאלה לרצוני.

— את נלי רוצה אני לראות...

— נלי מתה לפני חודש ימים.

נשכתי את שפתי כדי שלא אצעק מרוב כאב. הבשתי ישר בפניה. מבטח לא ספר ולא גלה לי כלום. החויתי לה קידה — והלכתי, ידעתי, שהכל נגמר. חיי היו עלי למשא.

...ומאז אני שוב חייל. נלחמתי בעזה, בבאר-שבע ובכל אותן המערכות

הגדולות. שהרבה מאתנו שלמו בהן בדמם. — ורק אני, אני עודני חי. — — —

עמוד-השחר כבר האיר, ואני רכבתי שותק כשראשי נטוי על חזי. בושתי להביט בפניו של ביל. מה קטן הרגישתי עצמי לפניו — לפני האדם, שהרגיש את כל המרוחות של משחק-החיים. בושתי להביט בפניו: אולי יכיר כמה נרגשתי מספורו. והרהרתי אז: מה דלים ושטחיים הם יסורי-נפשי לעומת תהום-הכאב שבלבני.

הגענו עד האזור, שהוקצב לנו. ירדנו מעל סוסינו והתחלנו מחקרמים חדש, מאימת האויב הקרוב. באנו לעמדתנו. וכשהתחילה פתאום מנגינת-המות לקראת ההתקפה הקרובה, נתן לי ביל את ידו לשלום. אני תפסתי בשתי ידי ואלחצנה ארוכות. בשעה ארבע תקפנו.

בשעה תשע קברנו את ביל ליד גשר-הירדן.

ירושלים.

יצחק זוטא.

חֲתִיִּים חֲבִיבִיִּים בְּיִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי בֵּית שְׁנִי.

(המשך).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

ג.

נוכחנו. שהיו בעלי-מלאכה מרובים ומשונים בישראל בימי בית שני ושתפסו בארץ-ישראל מקום חשוב. ואף על-פי-כן לא הם היו עיקר האוכלוסים הישראליים בארץ. אלה היו האכרים בעלי האדמות הקטנות. דבר זה מוכח ממה שרמשה והברייתות מרבות לעסוק בעובד-האדמה מישראל וממטות — בערך ובהם — לעסוק בבעל-המלאכה; ואף האיוונגליזם, שבאו בהם משליו המרובים של ישי, שכמעט כולם לקוחים מן החיים העממיים, מרבים להביא משלים מחיי-האכר וממטות במשלים מחיי-האומן, למרות מה שישו עצמו וגם אביו היו בעלי-מלאכה. וסבת הדבר היא — שבעלי-המלאכה העבריים לא היו יכולים להתחרות באומנים הנכריים, שבחוקי-לארץ, וכל כלי או בגד פחות או יותר הישוב היה מובא לא"י מן החוץ: מן הספסל (subsellium) עד הקערה השטוחה (אסקוטלה — scutella), מן המטפחת (סודר — sudarium) ועד המעיל העבה (סגום — sagum), מן הסנדל (sandalion) ועד הכובע של לבד (פיליון — pilion ביוונית)¹, מן הקופסה (capsa) ועד המלתחה (קמטרא — kamptra), כל אלה, וכיוצא באלה הרבה, היו מובאים מן החוץ ומתחרים בתוצרת של האומנים המקומיים. הגיע הדבר לידי כך, שכנוי לבגד פחות או יותר מכובד הושאל מן הלשון היוונית: "אצטלא" (stola ביוונית). אמנם, גם זרעים וירקות וסיני-אוכל שונים היו מובאים מן החוץ; אבל, ראשית, הזרעים והירקות והפירות נתאקלמו בארץ-ישראל והיו גדלים גם בגינותיהם וגניהם של האכרים היהודיים; ושנית, כל אלה, ואף מיני-האוכל, לא היו תופסים כל-כך מקום בכלכלת המדינה והיו מאכל-תאווה אך לעשירים ואניני-דעת; בעוד שהתוצרת של האומנות הזרה היתה משמשת לכל התישבים. ולפיכך לא הגיעה המלאכה לידת-פנים בארץ-ישראל לאותה מדרגה גבוהה, שעלתה אליה עבודת-האדמה העברית. על כל פנים לא מצאנו, שתהיינה תוצאות התרופות העברית מוצאות מארץ-ישראל ולחוץ, בעוד שמפריה של

1) מתוך הקושי לסדר כאן אותיות יווניות, שמפני כן אף נשתבשו המלות היווניות שבהמשך הקודם, אני נותן את המלות היווניות באותיות רומיות.

עבודת־האדמה הארצי־ישראלית היו נזונות גם א־צות אחרות, כמו שכבר ראִינו למעלה⁽¹⁾.

עיקר האוכלוסים שבארץ־ישראל היו א־פוא, האכרים. ובעיקרם — האכרים בעלי האחויות הקטנות. זהו „בעל־הבית” שבמשנה ותרגומו היווני המדויק שבאיוֹנוגליון: oikodespotes. אכרים לא־עשירים אלה, שאדמתם היתה כדי פרנסתם בצמצום, היו רוב־מנינה ורוב־בנינה של האומה. הם היו ממלאים את הכפרים המרובים, שהיו מגיעים ביהודה ובגליל למאות, וכן גם את הערים הקטנות והבינוניות, שלפעמים נשאר להן שם „כפר”, אף־על־פי שבאמת לא היו עוד כפרים כלל (למשל, כפר־סבא או כפר־נחום, שהיו ערים ממש), מפני שאף מסביב להן היו שדות וגנים, כרמים וגנות, שהיו שייכים ליושביהן. „אכרים ועירים” אלה היו נהנים מיגיע־כפיהם. בעצמם, הם ובניהם, היו חורשים, חורעים, קוצרים ומעמרים, דשים חורים. את רוב תבואתם היו מניחים לצרכי־ביתם. ואולם חלק ממנה היו מוליכים לעיר ומוציאים בחלופים או מוכרים בכסף, כדי לספק את שאר צרכיהם ההכרחיים. חֲסִכִּיּוֹת לא היו לו לאכר כזה ודי היה בשנת־בצורת אחת או שתיים, בחלקתו או לעצלות או למחלה, שתמצאנה מקום בביתו. כדי שירד מנכסיו ויִתְּפֶה לשיכיר או לפועל, לאחר שמכר את חלקתו הבלתי־גדולה, או יִעֲשֶׂה בעל־חוב לאכר יותר אָמִיד והלה יקבל בחובו את אדמתו של המרושש, ואם אף זה לא יספיק — ישעבדנו לעבד (עברי). אותו ואת אשתו, את בניו ואת בנותיו. אבל אף בלא מקרי־אסון או סבות תלויות באכר הזעיר יכולים בניו לִיִּתְּפֶה לשיכירים או פועלים. כשהוא מחלק את חלקתו הקטנה לבניו — אם יש לו יותר מאחד — ונותן לבכור „פי שנים”, כחוק התורה, הוא משאיר לכל אחד מבניו נחלה בלתי מספקת: היא מתפוררת לחלקים קטנים, ששוב אינם יכולים לפרנס את כל בניו. אלה, שאדמתם אינה מספקת את צרכיהם, בעל־כרחם נעשים „פרוליטארים” — בני־אדם, שאין להם אלא כח־ידהם. ואם אינם מוצאים שמוש לכח זה, הם יורדים למדרגת „פועלים בטלים”, מה שקוראים בזמננו „לומפנפרוליטאריאַט”, ונעשים עניים מחזרים על הפתחים או — חסִמִּים = סִקְרִיּוֹן, כמו שנראה להלן.

ואולם היו בגליל, וביחוד ביהודה, גם אכרים אמידים, שהיתה אדמתם יותר מרובה והיתה מכנסת להם יותר מכפי צרכיהם. והם הם שהיו מְלֻוִּים לאכרים הזעירים שנתרוששו כסף או זריעה או צרכי־אוכל־נפש באפותיקי על אדמתו של האכר הזעיר, שפעמים היתה לסוף עוברת אליהם ומרחבת את נחלתם, והם היו מחלקים קודם מיתתם את האדמה ליוֹרְשֵׁיהֶם כולם ומעניקים להם גם מחסנונותיהם. „אכרים אמידים” כאלה הניחו יסוד למסחר העברי בארץ־ישראל, ביחוד למסחר־התבואה. בעל־אחזה בינוני זה היה עושה סחורה בכסף, שהיה מקבל במחיר תבואותיו וירקותיו ופירותיו המרובים ושהיה נשאר לו ממנו עודף על צרכי־ביתו. בעלי־אחויות

1) עיין בפרטות על זה: R. P. Schwalm, La Vie privée du peuple - Juif à l'époque de Jésus-Christ. Paris 1910, pp. 262 — 272.

גדולים, "בעלי-נכסים" או "עשירי-נכסים" ("עתידי נכסין" בארמית), גבורי-החיל של המקרא, היו מועטים בארץ-ישראל לערך. "בעלי-נכסים" היו או המלך וביתו ופקידיו העליונים (החורים והסגנים) בימי החשמונאים ובימי הורדוס¹ ובניו או משפחות הכהנים הגדולים והמשיאים לכהונה, או האכרים האמידים, שצברו מעט-מעט ולאט-לאט שדות וכרמים של אכרים עניים ונעשו בעלי-אחזה גדולים, או, לסוף, הסוחרים, שנדבר עליהם להלן. "לאִיפונדיות" כמו שהיו באיטליה וגרמו לחורבנה של מלכות-רומי, לא היו בישראל אלא מועטות לערך. אבל הן היו והיו. האיוונגליונים יודעים את האיקונומוס ואת האפיטרופוס, שהם ממונים על האחזה הגדולה להשגיח על פועליה המרובים, בעוד שבעל-האחזה העשיר יושב בעיר או הולך לנסיעותיו בעסקי-מסחר (לוקאס, מ"ז, א' ח'; מתיא, כ"ז, ח'; ועוד). והמשנה יודעת, שרבן גמליאל השני (רביננה) היו לו פועלים, שעבדו את אדמתו (דמאי, פ"ג, מ"א), וגם היה נותן את שדותיו בארסות (משנה, בבא מציעא, פ"ה, מ"ח). דבר זה אפשרי הוא רק בבעל-אחזה גדולה, שאינו יושב על נחלתו. ואמנם, רבן גמליאל, לפי מצבו ומעשיו, ישב בעיר ולא בכפר ועל אחותו היה מפקח בא-כחו — איקונומוס או אפיטרופוס.

וכבר אנו רואים מתוך כך, שבעלי-הנכסים שבארץ-ישראל, ואף האכרים האמידים, לא היו יכולים, כמו שמחייב טבע-הדברים, לעבוד את אדמתם המרובה בידי עצמם. ועל-כן היו משתמשים בשכירים או בפועלים. השכיר בימי בית שני היה נשכר, כמו בימי בית ראשון, למשך זמן קבוע; אך לא לשלש שנים דוקא, אלא גם לשנה, לחודש, לימים אחדים, ליום אחד (ומכאן הכנוי "שכיר-יום"), או אף לחצי יום. ואפילו לשעה; אבל לא יותר מלשבע שנים (העבד יוצא לחפשי בשנה השביעית — והוא אינו עבד). זה היה, על-פירוב, אכר קטן מן הכפר הסמוך או הרחוק, שנתדלדל באשמתו או באשמת-המסכות, או בן-אכרי, שאביו העני לא הניח לו, להבן השני או השלישי אדמה במדה מספקת (הבכור קבל פי שנים, כחוק), כמבואר למעלה. ועל-כן הוא נשכר בלחם לאכר אמיד למשך זמן ידוע, כדי לשפר את מצבו עד שיהא יכול לקנות אדמה לעצמו או להוסיף על האדמה שיש לו. יחוסו אל האכר האמיד הוא זה של הקליאנט אל הפטרון² ברומי³. ואולם היו ביהודה ובגליל גם אכרים מחוסרי-קרקע, שכל ימי חייהם היו נשאים שכירים. עובדים בנחלותיהם של האכרים האמידים או של "בעלי-הנכסים", ואלה נקראו "קוטות" (רבים מן "קוט") והיה גם כפר שלם בארץ-ישראל שנקרא "כפר לקוטיא" (איכ"ה, עה"כ: על אלה). שונה מן-השכיר הוא הפועל. אף הוא נשכר לפעמים לזמן ידוע, ובוה הוא דומה לשכיר; אבל הוא שונה ממנו במה שהלה (השכיר) נשכר לעבודה סתם, לכל עבודה גסה שתהיה, שאין מן הצורך להתמחות לה, והלו (הפועל) נשכר למלאכה ידועה,

ואף למלאכות שונות. אבל במקצוע ידוע. זהו ההבדל בין השכיר ובין הפועל: השכיר הוא מה שהרוסים קוראים *Чerno-работный* והאנגלים — unskilled labourer. אף הפועל הוא אחר שאין לו קרקע, ופעמים שאין לו אף עבודה, ואז הוא „פועל בטל“. מני מתמיד זה בתלמוד מוכיח על מציאותו של „לומפנפרולטאט“ מחוסר-עבודה בתקופת-המישנה; ומשל אחר של האיוונגליון מדבר על „בעל-הבית“, השוכר את הפועל. שמצא פועלים יושבים בטל לא רק בשעה שנכר התחילה העבודה, אלא גם פועלים „בשלים כל היום“ מפני ש„לא שכר אותם איש“ (מתא, כ' א' — ז'). „בעל-הבית“, נותן-העבודה, עושה עם הפועל אמנה, על-פי רוב בעל-פה, ולפעמים אף בכתב, וכל המבטל דבר מן האמנה או „הוזר בו“, צריך לשלם קנס; ובה שני הצדדים שווים. הנמיה לצד הפועל. כשהוא טוען, שבעל-הבית לא שלם לו שכרו, אם יש ספק ילדבר, וגם התביעות המרובות בכל הנוגע למאכלו ומשתהו של הפועל, שכן מצויות במשנה וישנותנות כבוד לתנאים ולחוש הצדק וההומניות שלהם⁽¹⁾, הן מומן מאוחר לימי בית שני וברובן הן „דעת בית-המדרש“. בהיים בוודאי לא היה מצבו של הפועל (וכן גם של השכיר) טוב ונאה כל-כך. אף-על-פי-כן לא היה מצבם של הפועל והשכיר ביהודה ובגליל קשה ועלוב כמו שהיה ברומי או במצרים ובבל. החיים בארץ-ישראל חיו פרימיטיביים יותר וההבדל בין העשיר ובין העני לא היה כאן גדול כל-כך, ועל-כן לא היה כאן מקום לעריצות ועלבויות קשים. ואף הרוח הדמוקראטי של הפיושים, שזורישו את-כך להתנאים, רָפָה הרבה את הבדל-המצמדות ולא נתן להביאם לירי פירוד קיצוני, כמו בשאר ארצות בימי-קדם ואף בימינו.

הפועל הוא לא רק עובד בשדה. לא אף לאכרים בלבד, אלא גם לאומנים יש פועלים ואף הניכים (בארצית: „שוליא דנגרי“, פסחים, ק"ה ע"א, „שוליא דנפחי“, בבא קמא, ל"ב ע"ב, ושוליהן של אוריג-יריעות“, לפי גרסת ה„ערך“, שבת, צ"ו ע"ב). הפועלים הם פְּתָפִים וסְפָלִים קבועים — מה שאינו חרגש התמחות מרובה וראוי אף לשכירים, — נגרים, דורכים בנת, ועוד. הפועל מקבל שכרו אך לאחר שגמר את עבודתו. שעת-העבודה היתה מן הבוקר ועד הערב, עם שעה של מנוחה ושעה של אכילה ביניהם. — מה שיהא בארץ-ישראל לערך עשר שעות ביום. שכרו של הפועל הוא מאס' עד סלע, אבל בדרך ממוצעת אדרכמון (טוביה, ה' ד') או דינר ליום (מתא, כ' ב', מ' י' ו"ג), — שני משבעות, שמחירם שוה (86 סנטימות צרפתיות) ושהיו משמשים במסחר במחיר כזה מימי מלכי פרס ויוון עד ימיו של נירון קיסר. סימן הוא, שבמשך כל אותן השנים המרובות לא נשתנה מחיר-העבודה בארץ-ישראל.⁽²⁾

(1) D. Farbs tein, Das Recht der unfreien und freien Arbeiter nach jüdisch-Talmudischem Recht. Frankfurt a. M. 1896.
 (2) על מיניה-שכר השונים עיי' בפרטות: L. Herzfeld, Handelsgeschichte

ובעבודת-האדמה יש, היין מן האכזרות הרגילה, עוד אכזרות-למחצה' שחלק ממנה מתקרב לאכזרות האמידה וחלקה האחר — לאכזרות הזעירה. בה עוסק, ראשית, הקבלן או הקבל, בן-כפר, שמקבל את השדה מבעל-האחוזה הקר בדרך לעבוד את כל שדהו או את כל כרמיו, לזרעו, לנכשו, לזמרו (אם זהו גן או כרם) ולעשות בו את כל הדרוש. והוא מקבל על עצמו את כל ההוצאות, שיש להוציא על זה, ואף לשלם את כל המסים, ואחר-כך יקבל מחצה (או רק שליש או רביע) מן התבואה או מן הפירות. — שנית, האריס, שמתאים לה-Colonus הרומי: אכזר עני, שש"הו הקטנה אינה מספיקת לפרנסתו, והוא מקבל על-פי "שטר-אריסות" חלק מאדמתו של האכזר האמיד או של "בעל-הנכסים" (אלה הם "אריס בתי-אבות", בבא בתרא, מ"ז ע"ב, כי "בתי-אבות", תוספתא, תרומה, ב', י"א, יש להם מובן של "לאטסיפידיות"; ולאחר שזלה ניתן לו את הזרע, את כלי-העבודה ואת בהמות-העבודה, מה שאנו קוראים כיום ה"אנוניטשאר החי והדומם", הוא מעבד את האדמה בידיו, כלומר, נותן את כח-העבודה (פעולה) היא נקראת בתלמוד) ומקבל בשכר "פעולתו" מחצה, שליש או רביע מן התבואה. האריס נבדל מן הקבלן בזה, שהקבלן עצמו נותן גם זרע וכלי-עבודה ובהמות-עבודה ואף שוכר הוא פועלים, מה שאין כן באריס, שהוא מקבל את הכל מבעל-האחוזה והוא עובד את אדמת-האריסות בידיו. אריסים אלה היו מסלאים את אימליה כמעט בזמן שאנו עומדים בו על פני כולה ולהם מיחסים את מפתח-רומי: מאחר שלא היו בעלי-האדמה, היו מנצלים אותה עד היסוד בה ולא היו דואגים להשבתה הנכסים כלל, עד שבאו האחוזה ליד ירידה גמורה. בארץ-ישראל לא היה הפרולטאריאט הכפרי מרובה כל-כך, ועל-כן לא היו האריסים רוב עובדי-האדמה בימי בית שני. אבל אף בהם תופסים מקום חשוב. ואף ביניהם ובין בעלי-הנכסים שלטו איבה ותחרות, כמי שאפשר לראות ממשל איוונגליוני מסיח לפי תימו (מתיא, כ"א, ל"ג — מ"ב). — שלישית, החוכר, שהוא שונה מן הקבלן והאריס במה שהוא, החוכר, מקבל עליו את ההפסד אם השדה תתן פחות מכפי דמי-החכירה. ואילו הקבלן והאריס אינם מקבלים עליהם את סכנת ההפסד; אבל, לעומת זה, אם השדה נותנת יותר מכפי דמי-החכירה, השכר הקר הוא של החוכר, מה שאין כן בקבלן ובאריס, שהם מקבלים רק את החלק המוקנה ביניהם ובין בעל-האחוזה. והחוכר דומה להאריס במה שהוא משלם את דמי-החכירה (או ה"חכירה") בעין, כלומר, נותן לבעל-האחוזה (ואף כאן הוא לפעמים "בעל-הנכסים": "חכורי בתי-אבות", ירושלמי, ביכורים, פ"א, ה"ג, מתאים אל "אריס בתי-אבות" שהוזכרו) מחצה, שליש או רביע מתבואת-השדה או מפירות-האילן, ולא כסף. — ולסוף, רביעית, השוכר, שהוא נבדל מן החוכר במה שהוא משלם דמי-שכירתו בכסף ולא בתבואה או בפירות. ובה הוא דומה להאריס ולהקבלן, אלא שהאריס והקבלן אינם

אתראים בעד ההפסד והשכר היתר אינו שלהם. והשוכר, כהחוכר, אחראי הוא בעד ההפסד והשכר היתר הוא שלו.

אני רואים, אפוא, לפנינו בארץ-ישראל של סוף בית שני המון אברים עניים, בעלי-נכסים עשירים מועטים ואף פרוליטאראט גמור, אם לא במספר עצום, על כל פנים במספר מרובה. אלה הם השכירים, הפועלים, הקוסמות, האריסים, החוכרים והשוכרים, ובמדה ידועה גם הקבלנים. עליהם יש להוסיף גם את בני-הבית — מין פועלי-אדמה לעבודת-הבית בלבד, דוגמת המשרתים¹ וה"משרתות" שלנו — והשמשים והשמשות או המשמשים והמשמשות — מין מסייעים לכני-אדם פרימיטיבי, ובפרט לתלמידי-חכמים וקנים, שקשה להם לעשות את צרכי חדריהם ותלבישתם בעצמם, דוגמת ה"לאקייאים" בזמן הזה². כל אלה הם בני-אדם, שאין להם אלא כח-ידיהם בלבד, ועליו הם חיים וממנו הם ניוונים. אם יש להם עבודה — מוטב, ואם לא — הם נעשים או קבצנים או חמסנים.

ד.

כל הפרוליטאריים המנויים למעלה בני-חורים הם, לכל הפחות, מן הצד המשפטי. כח-ידיהם נמכר לאחרים, אבל גופם אינו משועבד לזרים. נופלים במצבם מצד אחד ועיקרי. אף אם עולים עליהם מצד אחר, הם העבדים. "עבדים בשלים" אין: העבדים אי-אפשר שיגיעו ברעב מחסר עבודה ושכר-עבודה: עבודתם ולחמם שניהם ניתנים להם מיד אדוניהם. אבל, לעומת זה, אין הם בני-חורים: אינם יכולים לבחור עבודה לעצמם ולהחליף אדון באדון כהפועלים והשכירים והשמשים. חירות זו אינה נתונה אף לעבד העברי. שזולת דבר זה אינו עבד, אלא שכיר לשיש שנים, לכל היותר, ובשנה השביעית הוא יוצא לחפשי. ברניו של עבד זה, כפי שהם בגמרא, במשנה ובבבלי³, הרבו חכמינו לעסוק⁴. ושוב אנו צריכים להחיות יתרה. הדינים הללו, כפי שאנו מוצאים אותם מוצעים, למשל, ב"משנה תורה" ("היד החזקה") להרמב"ם ("הלכות עבדים"), הם כל-כך הומניים. עד שהם מתבססים כולם על ההשקפה, שעבד עברי רק כח-ידיו קנוי ו"אין גופו קנוי" (ע"ן משנה, ערכין, פ"ח, מ"ה, נגד דעתו של רבא, קידושין, ט"ז ע"א וכו"ח ע"א, ובבא קמא, ק"ג ע"ב). ומסיימים באמרה הידועה: "כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו" (קידושין, כ' ע"א וכו"ב ע"א). אבל אין שום ספק בדבר, שהלכות אלו הן רק "דעת בית-המדרש", שנותנות כבוד לבעלי-התלמוד ואפשר נתקיימו בחיים לאחר זמן מאוחר, כשהתנאים נעשו שליטים-רוחניים יחידים בקרב ישראל; בחיי-המציאות של בית שני עדיין לא היה להם מקום. בחיי-המציאות היה אז העבד העברי בבית העברי — עבד ממש, משועבד לאדונו במשך זמן ידוע בנופו וברוחו.

1 עיין עליהם: S. Krauss, Talp. Archäologie, II, 101—102.

2 עיין למשל, ספרו של צדוק כהן: "העבודות על-פי התורה והתלמוד", תגב מצרפתית והוסיף הערות י. ש. פוקס. קראקא תרנ"ב.

עושה כל מה שדורש זה מידו ונשמע לו בלא פקפוק, ומתפנים משיירי-שולחנו של אֲדוֹנָיו; אלא שלא היתה לו ההרגשה של עבדות-עולם, ועבדות זמנית (עד השמיטה, ולכל היתר) — לשש שנים) אינה עבדות. ההבדל בין העבד העברי ובין הפועל והשכיר היה — שהעבד היה משמש לכל צרכי-אֲדוֹנָיו, בלי קביעת מקצוע, כשכיר, ובלי קביעת זמן-העבודה ושעותיה; שהיתה לו לפועל, והיה קשור יותר מהם אל בית-אֲדוֹנָיו, שהיה נשאר בו, שלא כפועל, ביום ובלילה. העבד העברי היה נמכר ליהודי (להציא את העבדים מִיִּשְׂרָאֵל, שהיו מוכרים המושלים הזרים לאחר מדידה או מלחמה ביהודה) אך כדי לשלם את חובותיו, ועל-פי רוב היה נמכר למי שהוא, העבד, היה חייב לו כסף; ובכן היה שכרו נקבב אף בשעת ההתקרות לעבד, ולא כשכיר וכפועל, שהיו מקבלים שכרם בזמנים קבועים או לאחר גמר-העבודה. עבודתו של העבד ודאי היתה קשה וממושכת מעבודתם של השכיר והפועל, שהרי תמיד היה מוכן לעשות רצון אֲדוֹנוֹ או "רבו", מפני שהיה יושב בבית "רבו". ובודאי היו גם מאכלו ומשקרו גרועים מאותם של הפועל והשכיר. עריצות וענויים לא היו אף כאן. מפני היחס הפרימיטיבי, שהיה בין ה"רב" ובין העבד בארץ בעלת משק בינוני ובעלת רוח פרושית-דמוקרטית; אף-על-פ-כן היה האדון מלקה את העבד העצל או הסרבן ברצועה ובתחם אליו כאל בריה שפלה ממנו הריבה. על כל פנים, לא היו העבדים העבריים מרובים בארץ ישראל ולא היו גורם גדול כל-כך לקלקול-המדות וירידתן של עבודת-האדמה והאומניות כמו ביוון, ובפרט ברומי⁽¹⁾. אבל העבדים העבריים היו גורם סוציאלי חשוב במהפכות המדיניות והרוחניות של עם-ישראל בימי בית שני והיו חלק מאותו הפרוליטאראט העברי בסוף הבית, שבלעדיו אי-אפשר לבאר את המדידות התכופות ואת התנועות המדיניות והדתיות השונות. במקום שאין המונים מחוסרי-כל בצדם של בעלי-רכוש קטנים מתרוששים והולכים, שם אין מדידות לאומיות ויש רק קשרים מדיניים של המעמד המושל והמועט באוכלוסיו בעזרת הצבא הנשמע לפקדיו בני מעמד זה.

מרובים מן העבדים העבריים היו העבדים הכנעניים. כפי הנראה, היו רובם באים מן השווקים של צור וצידון, ועל שם זה נקראו "כנעניים"; או, אפשר, שם זה נשאר מימם-המקרא, שבו כתוב: "אדון כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו וגו', ברוך ה', אלהי-שם, ויהי כנען עבד למו" (בראשית, מ', כ"ה — כ"ז). ובחשמונאים ב' (ח', י"א) אנו מוצאים, שהמפקד הסורי ניקנור הציע לפני סוהרי העבדים בצור וצידון 90 עבדים יהודיים בככר סורי אחד, כלומר, אם נחשוב בכסף של עכשווי לערך 40 פראנק העבד. ללמוד מזה, שהכנענים היו סוהרי-העבדים העיקריים בימי בית שני, אנו רשאים; אבל ללמוד מזה על מחיר העבד בכלל אין אנו רשאים:

(1) וכבר H. H. A. אֲדָרְיָאָס מציג במכתבו-המצומצם: Die Sklaverei im Altertum. Wirtschafliche Entwicklung des Altertums. Jena 1895. שם מפרטים על מספר העבדים ועל השפעתם על ירידת המשק החקלאי והתעשיית העירונית.

בעל חשמונאים ב' רוצה להבליט בזה את הזלזול בערכם של היהודים העומדים להשמיד מצדו של ניקנור צוררם. במשנה (בבא קמא, פ"ד, מ"ה) אנו מוצאים, שהמחר היותר גדול של העבד הוא מאה מנה והיתר מיעט — דינר (זהב). אבל זה וזה נאמר לשם הגומה. יש לשער, שבחשבון מציצ' היה מחרו של עבד כנעני לערך 100 פאנק בכסף של עכשיו. ומחירה של השפחה היה פחות מזה. אבל הכל היה תלוי בימים ובבשרונותיהם ובכחותיהם של העבד והשפחה, ואף — בלאומיותם. היו עמים, שעבדיהם היו מפורסמים לשבחם, למשל, העבדים הסורים (ואפשר, שאף מזה נסתעף הכנוי „עבד כנעני“, שהרי בשביל היהודי היה הסורי אף הוא כנעני או הכנעני — סורי). בין העבדים והשפחות היו מרובים גם הכושיים, והשפחה כושית היא מן דמציות. אין לך מלאכה בבית ובשדה ואמנות קלה וקשה, שאין העבד והשפחה הכנעניים מוכשרים לה ועושים בה. העבדים הם חייטים וספרים, נחתומים וטבחים ומנקבי־מרגלות, ואפילו מלמד־תינוקות ופרגונים, והשפחות הן גרלות (מגרלות שער, ומזה אולי — מרים המגדלית, אם אינה מעיר מגדל או מגדל לא בגליל התחתון) וזקרות ומחוללות, ועוד. הם נמכרים בשטה, כחפץ וכבהמה, ונעשה בהם „רשום“, כדי שיוכרו בכל מקום: שמם חותם או אף זוג (פעמון מקשקש) בצוארו של העבד, כמו לגמלים בארץ־הקדם ולפירות בהר־שווייציה, או על גבי מעילו, או „כבול“ (מעין „כפה“) על ראשו, ופעמים אף כוים לו קליה בבשרו לסמן. כבהמה ממש. על־פי החוק, העבדים הם כחפץ וככלי של בעל־הבית. העבד אין לו קנין פרטי: „מה שקנה עבד קנה רבו“. מעשי־ידיו ומציאותיו ואפילו דמי צער ובושת שלו לבעליו. ואף על־פ־כן (ובזה טוב מצבו של העבד הכנעני בארץ־ישראל מזה של העבד ברוסיה) „יד עבד כיד רבו“ ו„עבדו של אדם כנופו“. מאכלם וקשחתם של העבד והשפחה הכנעניים נופלים, כנראה, מאותם של העבד והאמה העבריים (עיין משנה, גיטין, פ"א, מ"ו). — את העבדים היו חושבים לעצלים, מופקדים, מחוסרי־בושה ופרוצים בעריות. וכל־כך לא היו מתביישים בפניהם, עד שכמעט לא חשבו לבני־אדם: היו אדונים, שהיו משמשים מטותיהם בפני עבדיהם שפחותיהם (נידה, י"ז ע"א); והיו אדונים ובניהם, שהיו „נוהגים היתר בשפחות“⁽¹⁾. האדונים היו רודים ומלקים אותם בשוטים וברצועות, בפרגול (flagel-lum — מין שוט) ובמגלב ומעין „נא־היקה“ רוסית, וגולה של מתכת בקצהו, והיו מספגים אותם ארבעים חסר אחת או ששים „פולסים“, ורק אם העבדים היו נעשים על־ידי כך בעלי־מומים, היו יוצאים לחפשי, ואם היו מתים מתוך החבלות של בעליהם היו הבעלים נהרגים (מה שמוציא אותם מכלל חפץ או בהמה). זולת זה הם כבהמה לכל דבר. על־פי דין אין להם לא יחס ולא אחוה, לא נשואים ולא גירושים ולא אלמנות, ואפילו לא עריות! — אבל בפועל לא

(1) ויקר, פ"ט; אכנס. מאמר בזמן מאוחר. אבל גם פרוה, אחיו של הורדוס, אף הוא אהובתו היתה שפחה: עיין מלחמות־היהודים, א', כ"ד, ה'; ועיין יבמות, פ"ב, מ"ה.

היה הדבר כך. אם רבן גמליאל הנשיא התאבל על טבי עבדו וקבל עליו תנחומים ואם בביתו של הנשיא היו קוראים — אמנם. בזמן מאוחר — להעבד, זקן. הבית "אבא" ולהשפחה הזקנה "אמא", ודאי היה כך אף בזמן בית שני, כשהחיים היו פשוטים ושבעים עוד יותר; וכמה זמן. עבדים כשרים כמבי היו, אם לא כבנים, לכל הפחות, כבני בית לאדוניהם. למרות מה שלכאורה לא היה להם קנין פרטי, היה לחלק מהם כסף (peculium ברומית) לפדות את עצמם, ופעמים שהיו אדוניהם משחררים אותם חנם, מתוך חבה והכרת תודה. דבר זה היה גם ברומי, ובארץ ישראל לא כל שכן? — על כל פנים, העדות הכנענית היתה מכה נוראה ומחפירה אף בנוף היהודי, כמו בזה של כל שאר הלאומות בימי קדם. ועבדים כנעניים היו בישראל הרבה יותר מעבדים עבריים. ואולם צרי להטעים, שמספרם בארץ ישראל היה הרבה פחות ממספרם בארצות אחרות מארצות הקדם, ואין צורך לומר ממספרם ברומי; שהרי מספר העשירים ובעלי הגנים ~~שלו~~ לקנות ולפרנס עבדים הרבה, היה בארץ ישראל מועט לערך. אבל סוף-סוף גורם זשיב בחיים המדיניים והרוחניים של האומה הישראלית בימי בית שני לא היה העבד וכנעני, ובנידון זה ערכופה ות אפילו מזה של העבד העברי. (עוד יבוא).

חרבון.

בְּקֶסֶם-עֲצָבִי אֶעַל מִתְחוֹם דְּקוּמִים
נִבְיֵא-הַחֲרָבֹן יִרְמְיָהוּ נְבִיא-הַדְּמָעָה.
כְּעִנְיַת-אֶבֶל בְּרַחֲבֵי-לֵיל עֲגוּמִים
אֶרְאֶנּוּ שְׁחֹר־הַמָּבֹט עֲטוּף-הַגְּלִימָה.

כְּנִפְשֵׁי נִבְכִי-תְחֹה נִפְשֵׁי הוֹמָה...
כְּאֶפֶל-מִבְטָה דָם אֶטְבָּעָה.
יִרְמְיָהוּ נִפְשֵׁי תִבְךָ לַחֲלוּמָה
לֵאלֹהֶ בְּסַעֲרַת-אֵימִים נִדַּח תָּעָה...

נָם אָנִי רָאִיתִי עֵינַי-דָם כִּי צוּפוֹת.
מִקְדָּשֵׁי-לֵב אֶפְלִים
נִשּׁוּשִׁים סְבִיבִי עֲרֻבוֹת-הֶרֶם קוֹפְאוֹת.
שִׁירֵי-נֶעַר חֲלָרִים.
שְׁמַעְתִּי תְרוּעוֹת-גִּיל בְּנֶפֶל הַמּוֹנִים
וְדָבִי שֶׁל תְּאוֹת-פְּרָאִים.
וְאֲחִי דוֹמָמִים בְּמָוֶת וְגֵאוֹנִים.
כְּשִׁירֵי-מָרִי נִשְׁאִים.
מִפְּרִתְקוֹ-גּוֹלָה דִּמְעָה שְׂרִידָה הִבֵּאתִי
לְמוֹלֶדֶת-אֲמָא.
עַל עֵי-תְפֹאֲרֹתַי וְשִׁדְכַת-שְׂאֵתִי
רוֹעֶדֶת הַדְּמָעָה...

כְּגִנַּת-צֶעַר בּוֹדְדָה.
עַל אֶפְיָקִים שְׁחֹרִים גְּמוּלָה עֲרֶפְלִי-עֶלְבָּלִי

תחת עֲרֶכָה קוֹדֶרָה וְרוּעַפַת־כָּכִי.
 שָׁם תַּעֲמֹד, יִרְמִיָּהוּ, בְּשִׁכְנָה דְּוִיָּה.
 דָּם יִדְלָה מִבְּמֶתֶד בְּנִבְכְּאֵי־מֶרְחָקִים
 נִשְׁמֹת עֲרִמִילָאוֹת, רַבּוֹת וַעֲזוּבוֹת,
 בְּגָאוֹת מְקֻדָּשׁ בּוֹעֵר צִדְּלוֹ וְסָפוּ.
 בְּאֶבְרֵי־גוֹלָה עֲלָפוּ עַל נְהִירוֹת־נֶגֶד.
 סוֹכְכִינִי בְּאֶבְרֵתְךָ, שִׁכְנָה דְּוִיָּה!
 נִשְׁמֹת חַדָּשׁוֹת דּוֹאבוֹת הִבְאֵתִי.
 בְּאֶמְצַע גִּיל־תִּקְוָתָן נַעֲלָבוּ, נִשְׁמוּ.
 וְעַד מִצְחָן אֵיתִיּוֹת־אֵשׁ חֲרוֹתוֹת: "יִרְוּ שְׂלִיִּים".
 הֵצִית מוֹתָן קְדוּשַׁת־נִנְה זָכָה
 בְּאֶפְלַת־הַזֶּדוֹן הַזֹּעֶמֶת.

תְּזִיזְנוֹת־עֲבָרִי מוֹפִיעִים לִי בְּדַמָּה,
 כְּרוּב־הַנְּשִׂיָּה יַעֲלֶה בַתְּנִינָה הַנִּרְדָּמָה...
 אֶרְאֶה, יְרוּשָׁלַיִם, גִּזְלַת־בְּרוּשִׁים, יַפְת־תִּמְרִים.
 כְּתִפְלוֹת־לִבְנוֹת מִגְדָּלֶיךָ הַמְּוֹאָרִים.
 בְּהִיכָל־פֶּזֶז גִּר־שַׁחַר עָנַג יָאִיר.
 נִתְכִּים רַחֲמִים בְּמֶרְחָב הַבְּחִיר.
 עַל הַר־הַבֵּית מִתְמַר רֹם
 עֲתֵר עֲנִי־הַקְּטָרֶת כְּחֹלֹם.
 כְּמַהֲרֵ צֶף, רִקּוּם רַחֲשֵׁי־צִבְעִים.
 וְשִׁירֵי־לְוִיִּם, צִלְיֵי־הוֹד נִשְׁאֵים,
 לִישָׁח הַדָּבָן מִשְׁתַּפְּכִים וְעוֹלִים.
 הֶרְרֵי־מֹאֵב בְּאֵד כְּחַל צוֹלָלִים.
 הוֹזִים מִקְשִׁיבִים לַחֲדִים הַבּוֹקְעִים,
 לְקְדוּשָׁה הַשׁוֹרָה בְּהָרִים הַחֲחֻקִּים...

כְּרוּב־הַנְּשִׂיָּה יַעֲלֶה בַתְּנִינָה הַנִּרְדָּמָה.
 תְּזִיזְנוֹת־עֲבָרִי מוֹפִיעִים לִי בְּדַמָּה...

"בֵּין קְבָרֵי-הָאֲבוֹת גָּשִׁיתִי הַנְּדוּדִים.
 הִצִּיצוּ מִתְלֵים חַלּוּמוֹת גְּלָטוּדִים.
 וזָרְחוּ, וְרָמְזוּ צָבָא שְׁיִכַּח וְנִכְוָרָה.
 בְּלִירוֹת יִתְפָּרְצוּ, כְּרֻנָּה עֲצוּרָה.
 בְּזוּיָה-פּוֹכְבִּים יְשׁוּמוּ נְנֻעִים.
 אִזּוּ נִשָּׂא לְבָבִי עַל רְאשֵׁי-הָהָרִים.
 לִדְבַּע עֵין-עֵתִידִי צוֹפֶיָה כֹּה בְּהִירָה.
 בְּנִפְשֵׁי הוֹדָה, אֲמוֹנָה וְשִׁירָה.
 חִלְרֵעַם חֶרֶף בְּנִפְשֵׁי וְהִדְהִימָה...
 אֲסַפְּנִי יִרְמְיָהוּ, נִבְיֵא-הַדְּמָעָה.
 גִּזְ הַחֲלוּם — —
 חֶרֶבָן.
 דָּם.

א . סו ל ו ד ר

ירושלים, ימ־הפסח, תר"ס.

הַתְּנוּעָה הָעֵרֶבִית

(המשך).

מאת

אברהם אלמאליח.

מלבד "אלנוהרה אל-לובנאנייה" (התחיה הלבנונית), שנדבר עליה להלן ושחבריה היו רק נוצרים והיא עבדה בטורקיה כשתיים-עשרה שנה תחת הסותן של ממשלות זרות, נוסדו כל שאר האגודות הערביות הלאומיות אחר מתן הקונסטיטוציה בטורקיה. ואלו הן: א) אל-אכ'א אל-ערבי (האחזה הערבית). לאחר מתן הקונסטיטוציה בטורקיה התאספו בקושטה מורשה-דמשק בפארלאמנט הטורקי ועוד ערביים אחרים לאספה כדי לעבד תכנית לאגודה בשם "האחזה הערבית". באמצעות הרבה צעירים הפיצו בין הסיריים תושבי קושטה כיוזים מודפסים, ובאמצעות העתונים קראום לאספות. ובכרוז של אגודה זו נאמר, שמטרתה היא:

א) להגן על הקונסטיטוציה מכל סכנה הצפויה אליה; וכל חברי האגודה נשבעים להקריב את כל הונם, ונפשם לטובת המולדת.
ב) להסביר לערביים בפרט ולכל העותמאנים בכלל, שהממלכה העותמאנית היא גוף החברה העותמאנית, ולפיכך חובה על כל ערבי להגן עליה ולהרחיק את כל מי שישתדל להפריד בין הלאומים השונים שבממלכה העותמאנית.

ג) חובה על כל עותמאני להאמין, שכל פריט ופריט מן העותמאנים, בלי הבדל דת וגזע ולשון, הוא אחיו. ולפיכך מזכרת האגודה את הערביים, שהם אחים לשאר העמים שבממלכה העותמאנית והם מאוחדים עמהם.

ד) להיות שכסא-המלכות העותמאני הוא הקשר היותר אמיץ בין הגזעים השונים והמדינות העותמאניות השונות, לפיכך רואה האגודה חובה לעצמה להיות קשורה ודבוקה בכסא זה.

ה) מובן, שכל גזע מגזעי הממשלה העותמאנית צריך למלא את חובותיו הפרטיים בתור גזע. ומה גם הגזע הערבי, שיש לו לשון עדינה. לשון-הקוראן, ועבר נהדר. ולפיכך משתדלת האגודה בכל מאמציה כחה להרים את קרן הערביז והערביים בכבוד בקרב החברה העותמאנית ולתת לכל בני ערב, בלי הבדל דת ושייף, שוויוניות גמור.

ו) ובהיות שחלק אחד מפלגי-עותמאניה עודנו עד היום מחוץ להשפעת הממשלה העותמאנית, צריכה הממשלה להתעניין בשאלת חלק זה ולהשתדל ולהבטיחו לתוך גבולות החברה העותמאנית.

ז) האגודה תשתדל להפיץ את אור-ההשכלה על-ידי יסוד בתי-ספר והדפסת

ספרים ועיתונים.

ח) תאמץ את ידי הערביים להשתתף עם העותמאנים ביסוד אגודות, שמטרתן היא קדמת המסחר והתעשייה ועבודת-האדמה בכל פנות הממלכה העותמאנית.
ט) תסייע עד כמה שאפשר להעריבים בעניניהם ושאלותיהם ותתמוך בכל עניינם, הוליהם, יתומיהם ואלמנותיהם.

הקרא רואה, שאגודה זו עדיין אינה אנטי-טורקית, ואין צורך לומר, אנטי-יהודית. היא מחזקת בידי הממשלה הטורקית ומשפת לחי-שלום עם כל הגזעים, האומות והדתות, אלא שהיא שואפת להרים את הערביים משפלונם ולהחיות ולהלהיב את הרגש הלאומי שלהם. לתכלית זו החליטה האגודה להוציא שלשה עתונים : אחד ערבי, אחד טורקי ואחד צרפתי, כדי לאמץ את הקשר בין כל פלכי-ערב ובין החליפיה, כדי להפיץ את עריונות-האגודה וכדי לתת ידיעות על קושטה ועל המצב המדיני בתוכה ומחוצה לה ממקורות נאמנים.

לאחר יסוד האגודה בקושטה באו ראשיה למצרים ולבירות וקראו לאסיפות בבירות ובדמשק כדי לחברות הברים לאגודה. ועד האגודה הוציא עתון ערבי בשם "אל אכ'א אל ערבי" (האחזה הערבית), וכל מורשי הפלכים הערביים, שהיו באים לקושטה, היו מתקבלים על-ידי חברי האגודה בהפגנות רועשות ושואנות ומובלים "ישר למרכז האגודה".

ובה בשעה שהסתדרות התחילה להכות שרשים בעיר-המלוכה העותמאנית, שלחה את יונקוניה לכל פלכי-ערב, וביוחד לסוריה וארם-נהרים, וניבות ותרומות היו נשלחות אליה מכל עבר ופנה, וגם מאמריקה הבטיחו נדיבים ערביים לתמוך בה בסכומים הגונים.

ולמרות דבקותה של האגודה בממשלה הטורקית ובכסא-המלוכה של החליף בקושטה, התחילו העתונים המצודדים בזכותה של האגודה : "אל אכ'א אל עותומאני" בקושטה, ה"מופיד", "אל אית'האד אל עותומאני", "אל אחוואל", "אל חוריה", "אל אהראם", "אל מוצא'ים", "אל מוצ'יד", "אל נוהדה", "אל הרה" האל חמארה" בסוריה, במצרים ובאמריקה, מפרסמים מאמרים, שבהם היו מבליטים את הולשתה של הממשלה העותמאנית ואת רפיון כחה והשפעתה. עתונים אחרים באמריקה ובמצרים התחילו מדברים בגלוי ובלי סתר-פנים על שאלת השתחררותם הגמורה של הערביים. בעתוני-מצרים באו מאמרים שהצטיינו ברוח איבה ושנאה לטורקים. והעתונים הערביים שבאמריקה לא היו נוהרים בלשונם כלל וכלל והיו מזלזלים בכבודם של הטורקים מעפרים בעפר לעומתם ומשרישים בלבבות קוראיהם את הרעיון, שאפשר להפטר מממשלה זו בלי שום קושי.

וסוף כל סוף גמלה הממשלה המרכזית בקושטה אגודה זו וסגרה את סניפיה ואת כלי-מבטאה "אל-אכ'א אל-ערבי".

ב) אל-מונתדה אל-אדבי (הקלוב הספרותי). האגודה הערבית, שהאריכה ימים הרבה יותר מכל שאר האגודות הערביות, היא אגודת "אל-מונתדה אל-אדבי", שנתקיימה משנת 1909 עד 1916. היא נוסדה לאחר סגירת האגודה הראשונה. כי חברה התחילו מנהלים תעמולה חדשה בין הערביים שבקושטה ויסדו אגודה חדשה, שתכליתה היתה לאסוף את כל הצעירים הערביים שבקושטה, ליסד בשבילם שעורים לטורקית, לסדר הרצאות על נושאים היסטוריים ולדבר על זכויות-הערביים הנרמסות בגלל. לאגודה היו "הודעות סודיות", שרק החברים המיסדים ידעו.

מסרתן של ההרצאות היתה לפתח את שכלם של הסוריים-הערביים על-ידי הטפת רעיונות לאומיים ושיחרור מדיני ולהכין בשביל פלכי-ערב פשחלה של פקידים ומנהלי-תעמולה. החברים המיסדים היו חייבים לבקר פעם או פעמים בשנה את הסניפים שבפלכי בירות, דמשק והלבנון. כל המאגפסטים והכרוזים של האגודה, שהיו נדפסים במצרים או בבירות, היו מתחלקים בסוד גמור בין כל הצעירים הערביים. האגודה היתה מפרסמת, מחלקת או מפצה גם את הכרוזים וגילויי-הרעת הבלתי-חוקיים, שהיו מגיעים ממצרים.

«אל-מונתדה אל-אדבי» עמד בקשר ישיר עם כל שאר החברות הערביות. אחד מן המיסדים היה נוסע למצרים כדי לעמוד בקשר ישיר עם «האגודה האלמרכיות» וחבר אחר — לבירות כדי לשאת ולתת עם «אגודת-התקנים».

אגודה זו נתבטלה בשעת הכרזת מלחמת-העולם.

ג) האגודה הקהטנית. אגודה זו נוסדה בשנה השניה לאחר מתן הקונסטיטוציה בטורקיה על-ידי וזי-ההקדשות בממשלה הטורקית ועל-ידי פקיד-צבא אחדים. אחר-כך נספחו אליה עוד אחדים מראשי הערביים ויצרו את הוועד המרכזי. מוצתה היתה — לסייע להתפתחותם, לקדם אתם ולשפור-מצבם של הערביים ולעזור בקרבם וגשות לאומיים. כל חבר היה רשאי להכניס עוד חבר; וכך נתיבה מספר החברים. לחברי האגודה היו סימנים מיוחדים כדי להכיר עליהם זה את זה. החברים האזרחיים השתדלו לרכוש חברים מבין האזרחים, והאופיצירים השתדלו לרכוש חברים מבין הצבא.

מכרזו אחד, שפרסמה האגודה, נוציא את הקטעים האלה:

אל בני קהטן וצאצאי עדן! עד כתי תרדמו! וכי לא שמעתם את השאון אשר מסביבכם? וכי לא תדעו, כי חיים אחס בזמן, שהישן הוא מת, והמת — כלא היה? מתי תפקחו את עיניכם לראות את להט החרב המתהפכת מעל לראשיכם? מתי תדעו, כי מדינתכם נסכרה לזרים? עד מתי לא תדעו, כי ככדור-משחק אתם בידי אנשים, שכל שאיפתם בחיים היא — להמית את הערביים ולשלול את רכושם. המדינה — מדינתכם, והם אומרים לכם, שהשלטון הוא לעם; אולם אלה המדברים בשם הקונסטיטוציה אינם חושבים אהם לבני-העם. כעדר-צאן אתם, שגוזזים את צמרו, שותים את חלבו ואוכלים את בשרו. מדינתכם נחשבת בעיניהם כארמה, שיטושה מאכותיהם, ותושביה עבדים שפלים להם.

מן האגודה «קהטניה», שנתקיימה עד שפיצה המלחמה המריפוליטנית, שאז עזיבה ראשיה היותר אקטיביים, נולדו שלש אגודות חשובות אחרות. ואלו הן:

ד) אל-עדה (השבועה).

לאחר שיחרור עזי-עלי מן המלחמה המריפוליטנית לקושטה, הפריד את אגודת «קהטניה» לשתיים: ה-«עדה» הוא הסניף, שנוצר לנהל תעמולה אך ורק בין הצבא, ולתוכו נתקבלו אך ורק אופיצירים ופקיד-צבא, ולא אזרחים. לאגודת «עדה» היו סניפים בדמשק, בחלב, ועוד, והאופיצירים החברים עמדו ביחסים ישירים עם ראשי התנועה הערבית בדמשק.

מסרתם של האופיצירים חברי ה-«עדה» היתה — לבנס את כל האופיצירים הערביים אל תחת דגל אחד, להכשירים ולהכניס ליום, שבו תוכרז המהפכה הערבית. כדי שיעמדו הם בראש המהפכה.

משיר אחד, שנמצא בין כתביהם של ראשי-האגודה, אפשר לקבל מושג ממטרתה:

«ממנה (האשה הצעירה, הנזכרת בחרוזים הראשונים של השיר, שהיא ממל

תנועת השחרור הערבי! לך דור גבורים, שיגן על המולדת ויבטיח גם את החירות. "היא תלך דור אציל גבור ונדיב, שירחק את הטורקים, את אלה היצורים השפלים ובני-הבלעל, דבריות הגמכוזת שעל פני תבל. "הגבורים האלה ימלקו את צואר הכלבים בני הגזע הטורקי במלחמתם בדם ויבטיחו את אושר-הערביים ודורם".

בראשית-ימיה לא רצתה אגודת "אל-עהד" לבוא בדברים עם אגודת ה"אלמרכוזה" מפני שחשבה, שכחה יפה מכהה של זה, ביחוד לאחר שהיא כולה מורכבת מאפיצירים ופקידי-צבא. אבל אגודת ה"אלמרכוזה" הסכימה להספה אל "אל-עהד", ולסוף השלימו ביניהן ושתיהן היו לאחת. וכך נתאחד הכה-הצבאי עם כח הממוני.

ה) א-ל-ע-ר-ב-י-ת = אל ערביה (האגודה המהפכנית הערבית). אגודת "אל-עהד", לאחר שנתאחדה עם ה"אלמרכוזה", נקרא שמה: "ג'מעיית סורייה אל-ערביה" (האגודה המהפכנית הערבית). ההבדל היחיד, שבין אגודה זו ובין שאר האגודות הערביות היה, שהיא לא עשתה שום דבר בסתר ובחשאי. הכל היה גלוי, ובגלוי היתה מפצה את כל הכרוזים המהפכניים שלה ושל ה"אלמרכוזה", שמטרה אחת להן.

מתוך כרוז, ששלחה אגודה מהפכנית זו, נוציא את הקטעים האלה:

"אל הערביים בני-קחטן!

דעו לכם, כי עומדים אנו בערב יום הקריאה למחפכה גדולה,

התנערו מעפר, בני-קחטן! עזרו, עזרו מתדמכתם!

הארמנים, שמספרם ביחס לכם הוא הרבה יותר מועט, השיגו אבטנומיה בעיני ההנהגה, ומכאן ואילך הם חפצים ואדוני-מצבם, ואחם תשארו לצד עבדים-ניצעים לצאצאי "חולאג'יו" וג'נג'יו, שהצמיחו את המדינה הערבית היפה בגראד, הידועה בשם "דא- אל סלאם", ולבני פ כורלנק, שכנו בארם-צוא מנדל מגולגלות של שמונים אלף ערביים.

בכדי להנעל פוינת-ביזאנטיה הם מקריבים לקרבן את כבוד נשיכם, את חיי-בניכם ואז ע-שר-בתיכם, כספכם כשמש לספק תענוג-יבשר להאזיותיהם של הביזאנטינים, בשעה שאחיהם הערביים שופכים את דמם בתימן, בקרן ובח'ורן. אחם רוצחים את אחיהם בפזרות הטורקים ואינם יכולים, כאימים, לשפוך את דמכם כדי להגן על זכויות-גזעכם.....

"ערביים, התקוממו-נא! בני-קחטן, שלפו-נא את חרבותיכם מתערן, הושיעו והצילו את מדינתכם מידי אויביכם, מידי גזעכם ושפחכם, מידי האנשים האלה, שהם אויביכם-בנפש, שהם שוטמים אתכם ממצה עזה.

"ערביים, נוצרים ויהודים, התאחדו-נא! תנו-נא את ידיכם לאחיהם המושלמים! אל נא תמו אוזן קשבת לאומרים לכם, שהם קבקר'ים את הטורקים בלי דת על פני הערביים בעלי אמונות שונות. רק הנבערים מדעת מתנכרים לעניניו החיוניים של הגזע.

"ערביים! דעו לכם, שנוצרה ועדה "פידאית" (מקריבת את עצמה), שתכניתה היא להמית את כל רוצחי-הערביים האלה. המתנדרים לתקונים הערביים, שלא יוכלו בשום אופן להתאים ליסוד שיפת-הרכוז תחת ממשלת-קושטה, כמו שחושבים אחרים, אולם כשתחדשו את עברכם המחזיר, תצמיחו את השועלים-המנוסים האלה. שהרכו ותחייבו עד היסוד כל שריר של זכויות-הערביים במדינה. תכניתנו היא — יסוד מדינת ערבית בלתי-תלויה בידי שום מרכז אחר".

ו) א-ל-נוהדה אל-לובנאנייה (היקיצה הלבנונית). אגודה זו שכבר הזכרנוה, נוסדה בלבנון זמן מרובה קודם יסוד כל האגודות האמורות ונספחה אל ה"אלמרכוזה" שנים אחדות קודם הכרזת המלחמה העולמית. ה"יקיצה הלבנונית" נוסדה בחשאי, ולה היו סניפים במצרים, בפאריז ובאמריקה. ראשיה היו שוקרי ג'אנם בפאריז, אס כנדר ע'טון במצרים ונעים אפנדי באמריקה ומטרתה היתה — ספוח בירות ללבנון והרחבת גבולות ההר עד בוקאע.

לרגלי הזכויות המיוחדות, שהיו ללבנון, היה תמיד הר זה כמקלט-בטוח לכל חברי-ועדה של האגודה. עתון, שהופעתו היתה אסורה בבירות, היה יכול לצאת באין מפריע במרחק עשרה רגעים מעיר זו, במקומות, שבהם לא היתה לטורקיה שים דריסת רגל ושום כח להבליט את שלטונה.

אגודה זו הקדישה את כל כחותיה להטפת כבוש סוריה והלבנון על-ידי צרפת, והיא היא שהגבירה את השפעתה של זו והשתדלה להשריש בקרב הסורים אהבה לצרפת. הממשלה הצרפתית קבלה תחת הסוה את הלבנונים. שישבו בצרפת, יהגדה ביהוד על אלה, שכתבו במאן שורות-מאמרים על הלבנון וסוריה. במשך השנים האחרונות שלפני המלחמה נשלח תייר א ל א ה — מזכיר-האגודה — שלש פצמים במלאכות מיוחדת אל הלבנון.

הממשלה הצרפתית קצבה סכומים הגונים תמיכה לעתונות הסוריות. העתונים הבירותיים. אל-אחואל, נצר, זהרת-אל-פתה, אל-סכאת, La Revue, היו כולם פרו-צרפתיים; ליסאן אל-חאל — פרו-אנגלי. חלק גדול משאר העתונים היומיים דבירותיים היה אורגאנם של דורש-התקונים או של האגודות הלבנוניות. אחדים מהם הגנו ישר על עניני-צרפת ואחרים — על עניני-אנגליה.

אל-נוהדה אל-לובנאניה התעניינה גם בעבודות שאר האגודות הלאומיות הערביות ויחוסים היו לה עם "אגודת-התקונים" בבירות. בקשרים יותר אמיצים היתה אגודה זו קשורה אל אגודת "אלמרכיה" במצרים. הנשיא של אגודת ה"נוהדה" היה גם חבר הוועד המרכזי של "אלמרכיה". שתי האגודות החליטו להתאחד לאגודה אחת ולעבוד שכם אחד נגד טורקיה בשעה שזו תקנם לאיזו מלחמה.

בימי המלחמה העולמית נוסדה בתור עוזרת לאגודה זו, אגודה חדשה בשם "האגודה הסורית".

האגודה הסורית המרכזית נוסדה בפאריז ביום 16 יולי, 1914, במטרה לאסוף אל תחת הדגל כחות צבאיים מבין הסורים, שישפחו בתור מתנדבים אל הצבא הצרפתי חלק כל המובות, שעשתה צרפת לסוריים. וכשהשתתפה טורקיה במלחמה ונספחה אל ממשלות-המרכז, רבו המתנדבים מבין הסורים בחיל-ההסכמה ובסוף שנת 1917 השתתפו בפועל בתוך צבאות-ההסכמה במערכות ארץ-ישראל. באמריקה ובבראזיל היה רבו המתנדבים לצבא-צרפת מבין הסורים, שהמציאו להסכמה גם סכומים הגונים.

א ל ג' מ' ע' א ל = א צ ל ח' י' (אגודת-התקונים).

בשנת 1912 עבר על כל סוריה זרם של תנועת-תקונים. בולמוס-התקונים תקף את כל התושבים ומלה זו היתה גשאה על שפת-כל. בראשית המלחמה הבאלקאנית היתה המלה "תקונים" הנושא היותר חביב של-העתונים הסורים. כל איש ואיש נתן למלה זו פירוש וביאור לפי מדרגת תרבותו, שאיפותיו ונשיותיו. היו זמנים, שבהם לבשה שאלה זו צורה של התנגדות-שיטתית אל הממשלה. דושה היה, כאילו המלחמה הבאלקאנית הרעילה את רוח ההמון, שהתחיל מראה סימני קוצר-רוח ותסיסה.

בשנת 1912 נוסדה בבירות אגודה סורית בגשרה לתבוע. הממשלה המרכזית בקושטה, שתכנים תקנים רציניים ככל ענפי-ההנהגה. הממשלה הטורקית היתה אז חלשה ומדוכאה ממלחמת-הבאלקאנים ולא היתה מוכנת למלחמה-פנימית. ולפיכך השתמשו הערביים בהזדמנות זו ובחרו מתוכם שמונים באי-כח, ומביניהם נבחר ועד פועל בן כ"ד איש לעבד הצעת-תקונים. וועד זה הגיש את דרישותיו לפני ההנהגה

המורקית הגדולה ודרש במפגיע, שתגש להגשמתן מיד, בלי שום דחוי. הוזהר של או הודיעה לדורשי התקונים, שהממשלה עוסקת בסדור כל פלגי הממלכה העותמאנית, ובתוכם הרי נכללת גם סוריה. עוד זאת: בפתחת הפארלאמנט יודיעו מורשי הפלכים את דרישותיהם ותביעותיהם בנוגע לצרכיהם האמתיים של התושבים, שבשםם הם מדברים. לפי הצעת-התקונים החדשה, היו צריכים בתי-המכס, העיריה, הבולשת ועוד מחלקות אחדות לעמוד תחת מפקחים זרים.

בינתיים נפלה וזרת קייאמיל-פחה, שהסכימה לתביעות-סוריה, ונזרה חדשה, אחדותית, הוקמה, שהתנגדה נגוד גמור להגשמת התקונים ואסרה את ראשי דורשיהם. ראשי-האגודה, כשראו את ההתנגדותה של הממשלה, פקדו על כל החנויות שבבירות להסגר לאות-מחאה במשך שלשה ימים ופרסמו, שכן יהא המצב גבשך והולך כל זמן שלא ישתררו ראשי התנועה, שנאסרו משעם הממשלה. האחרונה הוכרחה להכנע לפני דרישות העם ושתררה את התפוסים.

כדאי לציין, שבין ראשי אגודת-התקונים וחבריה היו גם חברים מן ה"גהדה אל-לובנאנאיה", שעניניהם מתנגדים לגמרי לעניניה של אגודת-התקונים. אולם במלחמה בטורקיה נזדונו לעשות שלום ביניהם. בין הנוצרים ובין המושלמים שבסוריה לא היתה מעולם הסכמה בשום דבר. אולם, כשהענין דרש כך, עמדו הנוצרים שבבירות והשתתפו עם דורשי התקונים המושלמים, וביחד עמיהם עקדו את הצעת-התקונים: (א) כדי לסכל את עצתה של הממשלה העותמאנית. (ב) כדי להכניס אל הצעת התקונים את העיקר של בקורת אירופית בכל ענפי ההנהגה ולהוכיח על-ידי כך לכל העולם, שאין תקנה לטורקיה כל זמן שלא תונהג בה השגחה אירופית.

הנוצרים שבסוריה דרשו איפוא:

(א) כבוש סוריה על-ידי צרפת.

(ב) אבטנומיה שלקה לפלך-בירות תחת מפקדה ובקרתה האמתית של אירופה.

(ג) ספוח פלך-בירות להלבנון והעמדת שניהם תחת בקורת ישרה של צרפת.

דורשי-התקונים היו מאז מכשירי הפעולה של "אל-מרכזה" ויסדו לתכלית זו

כלובים בהרבה מרכזים אחרים: בארם-נ-הרים, בסוריה ובמצרים.

הקלוב הערבי של בצרה שבארם-נ-הרים פיסס כרוז, שבין שאר דבריו נאמר בו:

— — — — — שלום לך, אומה עותמאנית נרדפת ועשוקה, ושלום לך, צבא מקריב את

חייו לשוכת הדת והפולדת.... עריצים אחדים, ונער יכתבם, כבשו את השלטון ורודפים באף ובחימה את האומה... באשמת הנהגתם הרעה ובגידתם המדינית כרעת רבצה המדינה תחת סבל חובות

עצומים... מסרו לאויב פלכים עצומים שלמים, שנכבשו נדם של מאות אלפים מבנינו, וסכנה

צפה, גם לשארית-הפלטה. בלי פחד ובושה רוצים הם לוותר גם על חלק זה של מולדתנו...

עכשיו התחילו לוותר גם על ארם-נ-הרים. הם מכרו לצמיתות את כל אחוזות

הממשלה בקושטה ועוד מעט ומכרו גם אותנו, את כבודנו ואת רכושנו כסמכרת חמור ביריד.

ועל-כן דעו-נא, שיסדרנו עתה אגודה גדולה עם כלובים בארם-נ-הרים, בקורדיסטאן, בסוריה

ובאנאטוליה; מטרתנו היא — למנוע את הזרים מלהשיג זכויות שהן מעמידות את מדינתנו

בסכנה, להכריח את הממשלה, שתמכור את קרקעותיה לאזרחים, אם מוכרחת היא באמת למכרם,

ושתתן לנו מרכזה "אל-מרכזה" באמת.

אין אנו מורדים בממשלה, אך רוצים אנו להגן על אשרנו, חיינו, הוננו ומולדתנו.

(ח) "אל-אל-לא-מרכזה" (אל-מרכזיות).

בשנת 1910 נתאספו במצרים הרבה מגדולי הערביים, שישאפו תמיד לגשם את

ההכנית של "אלמרכוזיות" (ריצנטרליזאציה), וירו את אבן-הפנה לאגודה יסודית אחת,

של אחר התיסדותה בקהיר פרסמה תכנית רחבה וכרוזים שונים. תביעותיה ודרישותיה היו ברורות ומוחשיות; לה היה צביון של אגודה מדינית והיתה מתנהלת על-ידי מושלמים ונוצרים.

בתחלת הוסדה במצרים היו לה יחוסים ישרים עם סיעת ה"הסכמה" המורקית, שנוסדה בפארלאמנט העותמאני על מנת להתנגד למורקים הצעירים". ראש סיעת-ההסכמה" וראש ה"אלמרכיה" היו בדעה אחת והחליטו להתנכל לוורה ה"אהדונית" (של "אחדות וקדמה"—מפלגת המורקים הצעירים) ולהפילה. שליחים באו אז לדמשק, לביירות ולכל סוריה לנאום נאומים שונים לפני העם. השליחים האלה יסדו כלובים בכל מקום. כרוזים מהפכניים לאלפים נפוצו בין העם הערבי בסוריה, והעתונים הערביים עזרו על-ידיהם.

מטרתה של ה"אלמרכיה" היתה לקחת את רסן השלטון בידה ביחד עם "סיעת ההסכמה" שבפארלאמנט המורקי. אולם, מאחר שרציחת מחמוד-שבקת-פחה לא נתנה את התוצאות המקוות, לא ראתה האגודה שום צורך בדבר להמכסות בצעף של עותמאניות ויצאה במלחמה גלויה לטובת הערביות.

בין מטרתיה של האגודה אנו מוצאים:

א) להראות את כל הטובות שבשלטון אל-מרכי בממלכה העותמאנית, שהוא מורכבת מגזעים שונים, דתות שונות ולשונות שונות. היא תשתמש בכל מיני אמצעים, שהשלטון בסוריה יתבסס על יסוד אל-מרכי.

ב) אין לסיעה זו שום כוונה מסותרת. הכל גלוי ומפורסם.

ג) כל עותמאני מבן עשרים שנה ומעלה יכול להתקבל כחבר לאגודה בתנאי שיהיה נהנה מכל הזכויות האזרחיות ושלא יהיה מן הנענשים באיזה עונש שהוא או אדם שהנהגתו רעה.

(עוד יבוא).

אִסְפֵּת־הַנְּבָחִים

מאמר ראשון.

א.

הולכת ומתגשמת אחת ממגמות הישוב, שעלתה במחשבתו מיום היותו. מזמן לזמן ומתקופה לתקופה נסה הישוב לגשמה במעשה. אבל הדורות לא הוכשרו לכך והנסיונות השונים לא הצליחו. היתה הכרת-הנחיצות בלב, היה גם הרצון, אבל חסרה היתה היכולת.

אכן, עוד עם הנצינים הישוביים הראשונים יסדו המנוח י. מ. פיינס וא. בן = יהודה את "תחית ישראל" — הנסיון ההסתדרותי הראשון. אחריהם, בשנת תרמ"ב, יסדו ז. ד. ליבונטיץ וחבריו, הראשונים לישוב החקלאי את "חלוצי יסוד-המעלה" — הנסיון ההסתדרותי השני. מעניין הדבר, שכבר אז, כשבאו שני הנסיונות הראשונים הללו, הונחו ביסודם פרינציפס, שהם אבני-פנה גם לאספת הנבחרים כיום: גאולת-הארץ; איסור הספסרות הפרטית בעניני-קרקעות; השלטת הלשון העברית בחיים; פעולה עצמית של הכחות המקומיים.

ביחד עם יסוד ראשון-לציון וגדרה נתיכזה העבודה הצבורית במשך תקופה ארוכה במושבות. המושג "ישוב" היה כולל בעיקרו של דבר — מושבות. ולפיכך אף מחשבת ההסתדרות' התחילה מתקמת או במושבות ועל-ידי אכרים. ולידי הרגשת הצורך החיוני בארגון הביאה ההתנגשות עם פקדיהם של חברת "כל ישראל חברים" ושל הנדיב. והיא שגרמה ליצירת "אגודת-אחים" בין האכרים וגם לסדורה של "אגודת-הפועלים" הראשונה. שתי ההסתדרויות נוסדו בראשון-לציון. אבל לאחר נצחונה של הפקידות פסקו חייהן של שתי ההסתדרויות גם יחד. הפקידות נצחה והחיים ההסתדרותיים במושבות נשתתקו. במשך שנים אחדות נשתכחו מן הלב כל המחשבות בדבר התאגדות והסתדרות: כחמא היו בעיני הפקיד בלוד וסיעתו. ורק מת-מספר מן הצעירים ה"מתפרצים" בראשון הישנה וברחובות החדשה הוסיפו לרקום במושבתם את הרעיון הכפול של שחרור מעולה ומאפסטרופסותה של הפקידות ושל הסתדרות כחותיו של הישוב. אך משנת תרנ"ט ואילך נעשו שני הרעיונות הללו גם רכושו של הקהל הגדול. ובימי בקורה שליש של אחד-העם בא"י, בשנת תר"ס, העמדו הצעות ממין זה על סדר היום. "על-העם" בראש ואחרים אחריו התחילו מדברים בגלוי על שחרור הישוב מאפסטרופסות-חזין ומסירת גורלו בידי עצמו ועל יצירת הסתדרות של הישוב. והכל הבינו אז, שהמעשה האחרון יהא ראשית והתחלה להמעשה הראשון. ואמנם, באותה שנה נוצרה בסיועו של אחד-העם ההסתדרות הכללית הראשונה של פועלי א"י. ועל-פי עצתו של א"ה נוצרה בשנת תרס"א ההסתדרות הכללית הראשונה של כל מושבות הארץ, מתולדה ועד קאסטינה, וששים ציר מכל המושבות הללו נאספו בבית-העם

בראשון-לציון להניח את היסוד להתאחדות המושבות ולשלוח את המלאכות הידועה לפאריז, שהיתה צריכה להלחם על שחרור המושבות מעול-הפקידות. זו היתה האספה הראשונה בארץ, שכללה בתוכה מספר גדול כזה של צירים, שנבחרו על ידי נקודות-ישוב הרבה. — ואולם "מלאכות" זו, שהלכה לפאריז, לא הצליחה בדרכה ועמה נפלה גם ההסתדרות, שנוצרה בעיקרה לשמה. גם ההסתדרות הפועלים נהפכה לאט לאט למוסד, שאך דואג הוא לשכלול-חבריו — ולא יותר.

והארץ שתקה עד שבא אוסישקין בשנת תרס"ג ועד שקרא להכנסה בזכרון יעקב. שם הונח היסוד ל"הסתדרות הכללית בארץ-ישראל". זה היה הנסיון הראשון לסדר את כל הישוב — העירוני והכפרי כאחד — וליצור בא"י קהל מאוחד. מסודר ומאוגד.

ממרת ההסתדרות היתה: "לאחד את כל הכחות העבריים החמריים והרוחניים שבא", כדי להגדיל ולפתח את כמותו ואיכותו של היסוד העברי בא"י. וליסודה של ההסתדרות ראשונה זו הונחו פרינציפים, שאמנם, לא כולם נתקבלו או בכנסיה, אבל שאז הוכרו עליהם ראשונה ולאט-לאט נקלטו בלבבות ובמחזות. ואלה הם:

1. ההתנהגה הראשית של הישוב צריכה להיות בידי הכנסיה של הישוב.
2. הכנסיה היא קבוצה של צירים, שהם נבחרים ע"י בחירות נעלמות, ציר אחד לכל חמשים בוחרים. לחבר ההסתדרות ולבוחר יוכלו להיות כל איש וכל אשה בא"י מן ימיה שנה ומעלה, היושבים בא"י לא פחות משנה אחת ושאינם מתפרנסים מן הצדקה. לציר נבחר יוכל להיות כל בוחר או בוחרת מבני כ"שנה ומעלה.
3. הונח אז גם היסוד של משפט-השלוש.
4. הונח היסוד של הנקודות. ועל יסוד זה נתן לגדרה, שהיו בה רק 18 בוחרים, לבחור ציר אל הכנסיה. והוחלט: "המקומות הרחוקים מן הישוב יכולים לבחור ציר גם אם יש להם רק עשרה חברים".

5 הלשון העברית היתה בפעם הראשונה השלישה באספה ובכל המשא והמתן שלה.

גם נסיון זה לא הצליח. אחר שנתיים של קיום עלוב נסתם הגולל על ההסתדרות הכללית. הסותמים הראשונים היו, כמובן, ה"חרדים" למיניהם, והאחרונים — הסכסוכים הפנימיים. והעיקר: חסר היה קשר חיוני בין ההסתדרות ובין המציאות. חסר היה כח ממשי, שיתמוך בהסתדרות.

ההסתדרות הכללית נפלה. אבל בתה, "ההסתדרות-המורים", שנוסדה באותו זמן ומקום גופם ועל-ידי אותו המיסד עצמו, נעשתה אחד מן הגורמים החיוניים בישוב וחוליה ראשונה בשלשלת ההסתדרויות השונות, שסוף-סוף הביאו לידי "אספת הנבחרים".

לאחר הנסיון של זכרון-יעקב חזרו ונסו בזמנים שונים להקים את ההסתדרות פעם בצורה של סניף להסתדרות הציונית, פעם בתור ההסתדרות של אנשים המשלמים מס ידוע ופעם בתור איחוד כל הקהלות — "ועד כל הועדים"; אבל אף נסיון אחד מאלה לא יצא מכלל מחשבה טובה.

ובין כה וכה באו זמנים חדשים ועמם — אנשים חדשים. אנשים אלה קבלו חנוך הסדרותי בחוץ-לארץ והיו רגילים למשמעת ההסתדרותית. והם יצרו עד מהרה רשת של ההסתדרויות חלקיות, מוצקות וחזקות. תחילה — הפועל הצעיר, אחר-כך — הפועל-ציוני, ההסתדרות החקלאית הבלתי-מפלגתית, מרכז בעל-המלאכה, אגודת-הפקידים, אגודת-הרופאים, ועוד, ולסוף — "אחדות-העבודה".

ובימי יסודן של ההסתדרויות החדשות הללו התחילה ההגמוניה לעבור מן

המושבות אל הערים וביחוד ל"פ. או התעוררו המושבות להציל את כבודן הראשון ולחזור וליעשות הסדרות כלליות. שנים מן הנסיונות הללו לא הצליחו; אבל לסוף, כשגדל הצורך בכחות הסתדרותיים, נוסדו "התאחדות המושבות ביהודה" וה"הסתדרות" בגליל, שעד מהרה הכו שרשים עמוקים בחיים ובשנים הקשות של המלחמה עמדו על הגובה הצבורי הראוי ועבדו עבודה ישובית גדולה.

וביחד עם ג'הוק החיות התורקית בעזה ועם בשורת השני לנובימבר התעורר הרצון להסתדר ביותר. ועוד לא פסק רעם כלי-התותח בחזית פתח-תקוה—וכבר יצא הכרוז לבני הישוב: הסתדרו!

מתחלה נתיכזה המחשבה על "אספה מיסדת". מצב-הירוחות בימים ההם, התקוות הגדולות ושבעו הנלהב ביותר של עם ישראל גרמו לכך. ואולם נמצאו מתנגדים לאספה כוו מטעמים עיקריים אלה:

1. השם "מיסדת" מתאים רק לאספה, שתכליתה תהיה ליצור את התבנית ואת התכנית של ה"בית הלאומי" בארץ.

2. "אספה מיסדת" זו יכולה להקרא לא בשם האוכלוסים היהודיים המועטים, שיושבים עכשיו בא"י בפועל והם המיעוט בין יושבי-הארץ, אלא בשם המיליונים העומדים תחת הרגל של ההסתדרות הציונית, שחושבים את עצמם — ובצדק — לאזרחי ארץ-ישראל.

3. רק ההסתדרות הציונית רשאית לקרוא ורק בידה היכולת לקרוא ל"אספה מיסדת", מפני שלה ניתנה הארץ.

4. "אספה מיסדת" יכולה להקרא רק כשיהיה בידה הכח המשפטי להחליט מה שתחליט ולהוציא את החלטותיה לפועל.

וכי המענות הללו היו צודקות — המעשים יוכיחו. ה"אספה המיסדת" הרי עמדה להקרא עוד לפני שנתים ולפני שנה. ומה היה גורלן של כל אותן ההחלטות בדבר מסים ותשלומים מיניטאליים בעד עבודה, ועוד, ש"האחדות-העבודה" מכרות עליהן, אילו קבלה אותן ה"אספה המיסדת"? את מי היו ההחלטות הללו מחייבות? ובאיוזה כח היו יוצאות לפעולה? — הרי המציאות היתה עושה את כל המלים היפות הללו דברים בטלים.

ואולם כל אלה שהתנגדו ל"אספה מיסדת" מפני שעדיין לא הגיעה שעתה, קראו בכל כחם לאספה, שתאחד ותאגד את היהדות הארצישראלית, שתיצור את הסדרותה הכוללת ותהא באות-הכח הנבחרת של העם היושב בארץ, שתדבר בשמו כלפי חוץ וכלפי פנים ותשתתף בשמו בעבודה הציונית הנעשית בארץ.

אבל שלושים החודש של תרדמה, שעברו על הציוניות בכללה ועל הישוב בפיטו, הטביעו את חותמם גם על ענין-ההסתדרות. ההחלטה בדבר האסיפה נרתתה מחודש לחודש ומשנה לשנה ובכל פעם נמצאה אפ"ל אחת לכך. תחלה — מפני שהגליל עדיין לא נשתחרר; אחר-כך — מפני שירושלים עדיין אינה מוכנת; שוב — מפני "דרכי-שלום", שלא להרגיז את ה"חרדים", ולסוף — מחמת גזרה "מלמעלה". וכך עברו על הישוב שלושים חודש של פקפוקים, ספקות ודחיות. אמנם, במשך הזמן הזה היו שלש אספות כלליות, שהשתתפו בהן באי-כחו של כל הישוב על-פי השיטה הישנה: באי-כח של ההסתדרות והעדות. נבחר "ועד זמני", שלכאורה עמד בראש כל הישוב, אבל גם האספות וגם ה"ועד הזמני" היו כאילו "מתין לחיים";

לא הושפעו על-ידי החיים ולא השפיעו עליהם. יחוסו של הקהל אל האספות הללו ואל החלטותיהן ואל ה"ועד הזמני" היה קל. והוא הוקל עוד יותר לאחר שהורגש שאף "מלמעלה" מקלים בערכן. בעיר ובמושבה הדלו מלהתחשב בהחלטותיו של ה"ועד הזמני" ולעשות לפעמים את ההיפך מאלו.

בין כה וכה באו זמנים קשים. הורגש ביותר הצורך החיוני וההכרחי בבאות כח קבועה, שהישוב נתן לה יפוי-כח ועל-כן היא יכולה לדבר משפטים בשמו, לעמוד על זכויותיו ולתבוע אותן בפה מלא. הישוב סבל הפסד חמרי ועלבונות רוחניים אך ורק בשביל שלא התארגן כהוגן, לא עמד על משמרתו ולא הגן על עניניו בכל תוקף. עד שלסוף פקעה הסבלנות לאחר שהמקרים המעציבים האחרונים בגליל ובירושלים נתנו את הדחיפה האחרונה לבקשת עזרה עצמית — והבחירות אל "אספת הנבחרים" יצאו לפועל.

ב.

מה תוצאותיהן של הבחירות ל"אספת הנבחרים"?

אחדות-העבודה שולחת אל האספה 80 ציר; "הפועל הצעיר" — 40; התימנים — 20; הספרדים — 50; ה"מזרחי" — 5; ה"ביכרים" — 5; החרדים — 20; האכרים — 15; ה"הזרח" — 2; המתקדמים ו"הבלתי-מפלגתיים" — 20 (*). בכלל שולח הישוב אל אספת-הנבחרים לערך 260 צירים, שמדברים בשם 20,000 בוחרים או יותר נכון, בשם 50,000, כי על מספרם של 20,000 הבוחרים נוספים בערך 30,000 שעדיין לא הגיעו לגיל של בוחרים.

ומתוך כל המספרים הללו יש להוציא מסקנות אלו:

א. הישוב התעורר כולו לחיים צבוריים. והוא נוטה כלפי שמאל. הנצחון הגמור בבחירות הוא לצד מפלגות-העבודה. ציריהם המאוחדים של "אחדות-העבודה", "הפועל הצעיר" והתימנים יהיו — 140 איש, כלומר, הרוב המכריע של האספה.

ב. נכנסו לתוך החיים הצבוריים יסודות חדשים, שעד עכשיו לא לקחו חלק בחיים הללו: הבוכרים, התימנים, ובראש-הספרדים, ששלחו אל האספה לערך 50 ציר.

ג. זולת האשכנזים הלכו כל העדות אל הבחירות כאיש אחד, בכל המונן. אבל הליכה זו טפוסית היא: כולן הלכו אל הבחירות לא בתור מפלגות ולא בתור קהל עברי סתם. אלא לפי הארצות, שמהן יצאו: ספרדים, תימנים, בוכרים... וכי יש ללמוד מזה, שאין שום דבר מבדיל ביניהן זולת ארצות-גלות? וכי אין דבר כללי אחד, שיטשטש בתוכן את ההבדל הארצי ויאחדן לצבור עברי אחד?

ד. באשכנזים חלה היד הקשה של הפירוד הגלותי. אל האספה הלכו בתור תשע או עשר מפלגות נבדלות, אף אם על-פי רוב מבדילות ביניהן רק מלים.

ה. כל המתונים, מן ה"מזרחי" לצד ימין ועד המתקדמים לצד שמאל, נפלו בבחירות. וכי יש ללמוד מזה, שהחיים לא השאירו מקום למתינות? — ייג או שמאל. חרד או אפיקורוס. בורגני או פועל. מפלגתי או מחוץ לחיים הצבוריים. כלום הגיעה הדיפרנציאציה לנקודתה הקיצונית גם בתוכנו?

ו. רוב העסקנים הצבוריים הישנים, שעמדו בשורות הראשונות של העסקנות

(* כל המספרים הללו עדיין אינם סדויקים, אבל קרובים לוודאי.

הישובית במשך עשרות שנים, נשאר מן חוץ לאספת-הנבחרים. מזקני העסקנים, מימי בני-משה ועד כנסית זכרון-יעקב ומכנסית ז"י ועד הועד-הזמני, ועד בכלל, נבחרו רק מועטים, ומהם על-פי-רוב רק אלה, שהיו בתוך מפלגה זו או אחרת. וכי זוהי תשובת-הישוב על עסקנותם עד עכשיו? או יד המתינות היתה בהם ובמפלגתה נפלו גם הם?

ז. גורלו של הישוב יעבור מעכשיו לידים חדשות ובראש הנהלת הישוב יראו פנים חדשות.

וכיצד עברו הבחירות?

אחד מן העומדים בראשה של אחת מן המפלגות בארץ סח לי: — איני יודע, כיצד נעשות בחירות בארצות הדימוקראטיות שבעולם. אבל אם הן נעשות בכל מקום כמו שנעשו כאן, אצלנו, אני מתנגד גמור לבחירות. הן אינן מחנכות את הקהל, אלא מקלקלות אותו.

ויש בדברים אלה לא מעט מן האמת. תום, יושר, גילוי-לב ויחס של קדושה לא היו בבחירות כאן כמו שאינם בשום בחירות שבעולם. האדם והמפלגה הרוצים להבחר — רצון זה עצמו אינו נתון להם לעמוד מעל לקהל ולהעלות אותו אליהם, אלא מחייב אותם לרדת אל הקהל, לדבר בלשונה, להחניף לנשיותיה, להבטיח לו מה שיש ביכולת לקיים ומה שאין ביכולת לקיים, לעורר בו קצת קנאה וקצת שנאה וללחוש על אזניו קצת לשון-הרע. הנבחר, יותר ממה שהוא אדון ומחנך לקהל, הוא עבד לבחיריו. עבד במובן הגרוע. ואף-על-פי-כן, כל זמן שהתורה החברתית לא המציאה לנו אמצעים יותר הגונים להביא את רצונו של הקהל לידי בטוי, נהיה נאמנים לבחירות. אפשר, שיובאו יום והחברה תבוא לידי כך, שבא-כחה יהא נביא, שנבחר על-ידי האלהים שבלבו ולא על-ידי קלפי. אבל עד אז טוב בעינינו גם הנבחר של היום מן המנוי של אתמול.

והבחירות בתוכנו לא נעשו באופן יותר גרוע מן-האופן שבו נעשו בארץ ובכל מדינה. ומי שענינו בראשו היה יכול לראות את תוצאותיהן מראש. אפילו אם נניח, שאמנם מפלגה זו או אחרת השתמשה בזמן הבחירות בערמה זו או אחרת, תוצאות הבחירות לא נשתנו על-ידי כך אלא מעט.

כי בחירותינו היו האספקלריה הנכונה של החיים. בשאלות המדיניות והתרבותיות מחולק הישוב שלנו — אם לא נביא בחשבון את עולם-החלוקה — לרוב חזק ולמיעוט חלש. וכך יהיה מצב-הדברים גם באספת-הנבחרים. כל קבוצות השמאל, המתונים והרוב המכריע של הספרדים ידברו כמעט בלשון אחת בכל שאלות המדיניות והתרבות. המתנגדים שלהם בניהון זה באספה: החרדים, המזרחי וחלק מן האכרים ומן האזור, לא יוכלו לשנות את מצב-הדברים בלבד או במעט. מספרם קטן וחסרים הם כחות אינטלקטואליים. ואולם בשאלות הכלכליות-החברתיות מחולק האספה לרוב קטן ולמיעוט גדול או לשתי קבוצות שוות במספר; ובהתנגשותן של שתי הקבוצות הללו יש סכנה לאספה, סכנה של התפוצצות. סכנה זו תגדל מפני שלא היה באספה שום כח מרכזי, שום כח מפשר ומאחד, שיוכל לקרב את הקצוות וליצור ביניהם שווי-משקל ידוע. ושוב: כך מצבנו גם בחיים. כל הישוב נחלק עכשיו בשאלות הנזכרות לימין ולשמאל, בלי מרכז מרכזי באמצע. שני הצדדים רחוקים זה מזה, עוינים זה את זה, חושדים זה בזה, וקשה מאד

ליצור ביניהם אפשרות של עבודה משותפת. ואותו מספר מצומצם של עסקנים צבוריים, שהיו יכולים לעמוד מעל למפלגות ומעל לקיצוניותן, נשארו מנהיגים בלי קהל, מצוים בלי מצויים. ברובם הם הוגים חבה לשמאל, אבל רחוקים הם עם זה ממטרתו המבסימלית, ועל-כן אינם יכולים לתמוך בו ולהתמך על-ידו. עוד יותר רחוקים הם מן הימין. גורלם מזכיר לנו את גורל הק"דיים בתחלת המהפכה ברוסיה: קרחים מכאן וקרחים מכאן... ובכן משקפות תוצאות הבחירות את מצב חיינו כיום במלאו. ואין לנו לבקש חמאים בבחירות. אם היו ואם לא היו — תוצאות הבחירות לא יכלו להיות אחרות ממה שהן.

ג.

מה הן התביעות, שקבוצת הנבחרים השונות מביאים אותן אל אספת הנבחרים? קשה למסור בזה את כל התכניות של כל המפלגות, שהן מצטרפות לספרות שלמה. המתעניינים בדבר ימצאון במקורן. אעמוד רק על הסעיפים המפוסים שבהן התכנית של "אחדות העבודה" היא כמעט חוקה של ממשלה אבטונומית. בה נכללו: הנחת היסוד לכנסת העברית האבטונומית בא"; הרשות לחוקק חוקים, להטיל מסים ולבטל מסים; ליצור משקים צבוריים ולרכוש - קונצסיות; אנגור האומה הישראלית והגנה על עניינה וזכויותיה; בנין ארץ ישראל והשתתפות בשלטון הארץ. לא פחות ולא יותר.

התכנית של "הפועל הצעיר" היא הרבה יותר צנועה. העיקר שלה: להקים את ההסתדרות הצבורית של יהודי א"י. ההבדל העיקרי שביניה ובין התכנית הנוכחית היא: הראשונה מדברת על ה"כנסת" כעל "כל-יכלה", כעל השלמת על הישוב וכמעט על כל האומה; והאחרונה מדברת על הסתדרות. שמשתתפת בעבודתה של ההסתדרות הציונית ומכרת בהגמוניה של זו. הסעיף העיקרי שבתכניתו של "הפועל הצעיר" הוא — ההלאמה: "הישיב העברי בא"י יבנה ע"י עבודה עצמית כללית על היסוד של הלאמת הקרקע, אוציותיה הטבעיים ואמצעי ההובלה". אמנם, התכנית מדברת גם על זה לא כעל חוק, אלא כעל שאיפה להשפיע על ההנהלה הציונית ולסייע לה.

התכנית של ה"מתקדמים" שונה מן התכנית של "הפועל-הצעיר" רק במה שאינה מטעמת את ההלאמה. וה"אזרח" וה"אכרים" שונים מכל אלה במה שהם מטעמים את התנגדותם להלאמה ואת נגודם להגמוניה של קהל העובדים. וה"מזרחי" והחרדים שונים מאלה ואלה על ידי שנאתם לעבודתה הצבורית של האשה ואל התרבות המזרחית. וביחוד ע"י התנגדותם לבסיס החלוני בחיים הלאומיים.

הספרדים, התימנים והבוכרים הולכים אל האסיפה בלי תכניות מפורשות. אבל לא קשה לחזות מראש, שהספרדים יתאחדו פעם עם המתקדמים ופעם עם ה"אזרח", התימנים ילכו אחר קהל העובדים והבוכרים אולי — אחר החרדים.

מה ערכן המעשי של כל התביעות הללו?

לא צריך להיות מדינאי יתיק כדי להבין, כי לתכנית היפה והעשירה של "אחדות-העבודה" אין כל מצע חיוני ומציאותי; כלומר, לאותו החלק של התכנית, שהוא מסמן אותה ביחוד. "תפשת מרובה — לא תפשת". על צד האמת, זוהי התכנית של האספה-המיסדת; ואנו כיום אין אנו הולכים לאספה המיסדת של הציונים,

אלא לאספת-הנבחרים של הישוב: האספה המיסדת תהא בממסד שיהא הקונגרס הציוני. אם את הכל נפדר אנו — מה יהיה תפקידו של הקונגרס הציוני ואפילו הקונגרס העברי? — כלום רק לענות „אמן” אחר מה שיחליטו באי-כחו של הישוב? אבל מי מסר לנו תפקיד זה? ומה כחנו הממשי לתיב את כל האומה, שתהא נשמעת לנו? מובטחני, שאם לא ירעי צירי „אחדות-העבודה” להצטמצם, לוותר ולהתפטר, לא תהא השפעתם על האספה מרובה, למרות נצחונם המזהיר בבחירות. וחבל. מפלגה זו יש בה כחות אינטלקטואליים ידועים, שחוסר השפעתם הישרה על יצירת הישוב יהא מרגש מאד.

ויש מה להעיר גם על ה„חסר” בתכנית של „אחדות-העבודה”, למרות כל „עשירותה”: לא הומעם בה הערך המכריע של השלטת הלשון העברית בצבור — ובחיים. התכנית מזכרת רק במקום אחד את „מפוח השפה והתרבות העברית” ובמקום שני — ש„הלשון העברית היא שפת-ההוראה”. ומה היא שפת-החיים? ומה שפת הכנסת? ומה לשונן של אספת-הנבחרים בהוה ואספת-המיסדים בעתיד? ש ת י ק ה זו מה היא? — וכי באה בתור פשרה פנימית? אם כן, יצר לנו מאד. עד עתה ידענו את חברי „אחדות-העבודה” כלוחמיה היותר עזים של העברית בכל מלוא-החיים. התכנית של „הפועל הצעיר” היא מעשית ומציאותית ברובה. ויש לחשוב, שהיתה יכולה להתקבל באספת-הנבחרים אילו ידעו בעליה לעשות פשרה בנקודה האחת. שהיא אמנם המרכזית לגביהם: בנקודת-ההלאמה. כי בסעיף זה לא תוכל להתאחד כל האספה ואף לא תהא האפשרות ליצור מסביב לו רוב מכריע. המיעוט הגדול של האספה, שהוא הכח המכריע בחיים, בחיי-הארץ ובחיי-הגלות, הם „בעל-בתים” החיים על עבודה שכירה; והם לא יסתמו בידיהם את הגולל על עצמם. ואף אין שום כח, שיכריחם לכך למרות רצונם. „מיעוט” זה עדיין הוא מודה בזכות קיומו, ואפילו בתועלת, שיש בו לישוב. מפני שלפי דעתו לא תכנה הארץ רק על האמצעים הלאומיים בלבד. להתאחד יכלו ציריהן של רוב המפלגות רק אם, בצד ההטעמה, שכל מה שיהא נקנה בכסף האומה. יהא שייך לאומה כולה. וכן אוצרותיה המבעים של ארץ-ישראל, יותן מקום גם להתיישבות רכושנית פרטית, שהיא מיוסדת על עבודת-שכירים, ובלבד שהעבודה תהא עברית.

קשה להאמין, ש„הפועל הצעיר” או „אחדות-העבודה” יסכימו ל„תקן” כזה, אף-על-פי שבתכניות של שתיהן יש רמז לכך. המפלגה הראשונה מדברת על „מניעת ילדים מגיל של כ”ם מעבודה שכירה”, והשניה מדברת על: „השגחה על בתי-העבודה הפרטיים, המעסיקים פועלים שכירים”; ובכן הרי שתיהן מודות בעבודה שכירה. ואם לא יסכימו, קשה למצוא איזו תכנית מכל התכניות המוצעות, שתהא יכולה לאזן את הרוב המכריע של האספה. לכל שאר התכניות, וביחוד לימניות, בודאי אין שום תקוה. מפני שתומכיהן מועטים הם ודלי-השפעה.

ד.

מה צריך ומה יכול להיות תפקידה של אספת-הנבחרים? העיקר הראשי והראשון של האספה צריך להיות: כל מעשיה הם רק בתחום הרשות והיכולת של הישוב העברי בא”י. ולפיכך צריך להיות עיקר פעולתה: יצירת ההסתדרות של יהודי א”י ובאות-כח דימוקרטית כלפי פנים וכלפי חוץ.

מובן מאליו שיסודות-ההסתדרות צריכים להקבע באספת-הנבחרים. ואלה הם היסודות העיקריים :

א. תוכן חלוני. ההסתדרות, בתור כוז אין לה שום עסק עם עניני-דת ועניני-הדת אין להם שום שייכות להסתדרות.

ב. בחירה כללית, פרופורציונאלית, שווה, ישרה וחשאית בלי הבדל מין. על דבר זה לא יוותר עוד הישוב בשום אופן. לקאנוסה לא נלך.

ג. ידיעת הלשון העברית בדבור ובכתב היא חובה על הנבחר ועל כל מי שקבל התמנות צבורית.

ד. ההסתדרות הארצישראלית היא רק חלק מן ההסתדרות הצייונית. בכל עניניה הפנימיים היא חפשית לגמרה. ובכל הענינים הישוביים הכלליים, המדיניים והכלכליים, היא משועבדת להגמוניה של הציוניות וסרה אל משמעתה.

ה. ההשתתפות של באות-הכח הישובית בכל העבודות של ההסתדרות הציונית — הכלכליות, הרוחניות והמדיניות — עם דעה מחייבת היא דבר של חובה.

ו. פתוח משפט-השלום בארץ ורכוזה.

ז. סדור הקהלות בערים ובמושבות לפי היסודות של ההסתדרות הכללית.

ח. יצירת שמירה והגנה עצמית.

ט. כל הצרכים של ההסתדרות מתמלאים על-ידי האמצעים העצמיים ונגבים ע"י

מס-ההכנסה.

וכיוצא בזה.

אם האספה תיצור אך הסתדרות כוז-דיינו. כדאי היה כל העמל והמורח, שעמלו וטרחו בשבילה. ולפיכך צריכה עבודה זו לעמוד במקום הראשון של סדר-היום. והיה אם לא תמצא דרך משותפת, שתאחד את רובה המכריע של האספה גם בשאלות אחרות, נסיים את האספה בזה ; כל שאר השאלות תוחלטנה או בקונגרס הציוני, שגם הישוב ישתתף בו, ועל-כן ההיינה חובה גם עליו.

ואולם יש שאלות מן השאלות הכלליות, שאם האספה לא תוכל להחליט אותן, מחויבת היא לסמוך, לכל הפחות את יחוסה אליהן. ואלו הן : א) היחס אל שכנינו ; ב) היחס אל העבודה ; ג) היחס אל התפקיד המדיני של ההסתדרות הציונית.

אנו מוכרחים ליצור בינינו לבין שכנינו יחסים של אחוה ושלום. שכנינו צריכים לדעת, שארץ-אבותינו ניתנה גם לבניהם ואין שום כח בעולם, שיבטל את הדבר הזה. ביחד עם זה הם צריכים סוף-סוף להבין, שהארץ, שכלכלה בימי-קדם מיליוני נפשות, תוכל לכלכל גם הפעם בעזרת הפכניקה המודרנית. ואנו מצדנו צריכים לדעת, שאותן שש מאות אלפים הערביים היושבים בארץ וכל הרבוי הטבעי שלהם בעתיד — חברינו הם לבנין ולעתיד-הארץ וגורלם קשור בגורלנו לעולמים. כולנו יחד צריכים אנו לעבוד לשבולתה של הארץ וכולנו יחד צריכים להלחם בכל האלימינטים האנטיים, שהחריבו את הארץ עד עכשיו ואומרים להחריבה אף להבא. אנו צריכים להיות עם שכנינו הערביים כעמים שוים לכל דבר. אבל חלילה לנו וחלילה להם לחשוב איש-איש על חשבון אחיו מחשבות של התבוללות ושל ניצול. הם עתידים להיות חפשים ואבטונומיים בכל חייהם הפנימיים כמונו ; עם הקהלות שלהם, בתי-הספר, בתי-המרפא, הספרות והמוסדים הצבוריים שלהם. רק על-פי בקשתם והצעתם נוכל להושיט להם יד-עזרה, יד-אח, בכל הענינים הללו. עזרה של כסף

ועזרה של מומחים ובעלי-מקצוע. אנו והם חייבים להתרחק ממחשבות של התבוללות. כי אין התבוללות ושמיעה לאומיות לעולמים, יש רק משמוש זמני. עם שעת-הכושר הראשונה מתעורר שוב הכח הלאומי הממיר; ובשעת-ההתעוררות הזו כרוכה תמיד סכנה לסביבה, שבקשה לשעבדו. כל לאום השומר את נפשו ישמר ויזהר מלשעבד את הלאום חברו שעבוד לאומי.

ובאותה מדה עצמה, שאנו חייבים להתרחק ממחשבות של התבוללות, חייבים אנו להזהר מניצול הדדי. אין לך דבר מסוכן ביחסים של שני לאומים כיחס של מנצלים ומנוצלים. מנצלים ומנוצלים של לאום אחד יכולים להתאחד בשעה של סכנה לאומית כללית; הצרה המשותפת משטשת את השנאה הכבושה בלבו של המנוצל למנצל. אבל לא כן כשהמנצלים והמנוצלים נפרדים לשני לאומים, בכל צרה חיצונית של הראשונים האחרונים נוספים על אויביהם לכלותם ער תומם. חובתנו לעזור לאנשי הערבי, הזעיר נגד הניצול, שמנצל אותו אחיו בעל-האחזה הגדול; אנו צריכים לעזור לו ולסייע לו לעשות את עבודת-שדהו באופן יותר משובלל; אנו צריכים לעזור לפועל הערבי שיתחזק על אדמתו בתור עובד. אבל חלילה לנו לשעבד את החקלאי הזעיר של הים לחקלאי הגדול שלנו ואסור לנותן-העבודה שלנו לנצל את הפועל של הים. ביחסים הללו כרוכה סכנה לאומית. טועים הם אלה החושבים, שביחסים הללו יש כעין התקרבות. להיפך: הם — מקור-ההתרחקות, מקור-השנאה.

ומכאן — היחס לעבודה השכירה. דעתנו היא, שבלא עבודה שכירה לא תבנה הארץ. אבל הפועלים השכירים צריכים להיות משלנו. ודעתנו זו נובעת לא מתוך הרצון להתרחק משכנינו, אלא, להיפך, מתוך הרצון להשאר ביחסים טובים עמם כמו מתוך הרצון לחנך את עמנו על עבודה ולבנות את אִשְׁרָוֵנוּ רק על עבודתו. ולפיכך צריכות כל עבודותינו הפרטיות להעשות רק ע"י פועלים משלנו. כאן אל יקצא יהודי המנצל ערבי. ואולם בכל עבודותינו הצבוריות, שתעשינה לטובתה ולשכלולה של כל הארץ ושאין קשורות דוקא במקום עברי זה או אחר, יעבדו שכם אחד פועלים עבריים וערביים. עבודותינו הצבוריות הכלליות בשביל כל הארץ תהיינה מרובות, גדולות ומורכבות כל-כך, עד שיספיקו עבודה לכל הפועלים הערביים המקומיים ולכל הפועלים-המהגרים שלנו.

את יחסנו לשתי השאלות הללו צריכה אספת הנבחרים לסמן באופן בולט וברור. וכן עליה לסמן את יחוסה לשאלה השלישית — לשאלת המדיניות של ההסתדרות הציונית.

בעבודתנו הציונית שלטו תמיד שתי נפיות: מדינית ומעשית. היתה גם שלישית, שבקשה ליצור סינטיזה בין שתי הנפיות הללו. ורצה המקרה הצנרי, שבראש העבודה המדינית שלנו יעמדו דוקא המעשיים. וידוע: במקום שבעלי-תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ודוקא המעשיים הסתפקו במשך שנות עמידתם בראש רק במדיניות בלבד. שום מעשה ממשי, שיסמל ויגשם מדיניות זו, לא נעשה. אנו רוצים לקוות, שמנהלינו הצליחו להציל את העיקר. אבל מכאן ואילך אין אנו רוצים ואין אנו יכולים לסמוך על הגם. אנו רוצים במעשים. מעשים בולטים. הבטחת סאן-רימו לא די שתכנס בספר-הברית. צריך שתכנס תיכף-ומיד בספר-חיים. ולפיכך צודקת מאד כל התביעות של "אחדות-העבודה" בנדון זה, שאפשר לשכם אותן בדברים אלה:

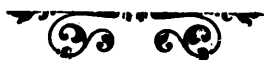
- א. מנוי קדשות חדשה בארץ, שתהא נאמנת בפועל להבטחת סאן-רימו ושנהא יכולים לבטוח בה.
- ב. פתיחת שערי א"י לעלית ההמונים העבריים בלא שום הגבלת-הכניסה.
- ג. קיום הגדוד העברי והגדלתו לשם הגנת הישוב.
- ד. העברת כל הקרקעות הממשלתיות בא"י, כל אלה, שאין להם בעלים, וכל אלה, שאין לבעליהם זכות משפטית עליהם, כמו גם מימיה ואוצרותיה הטבעיים של הארץ, לרשות ההסתדרות הציונית.
- ה. שחרורם של ז'אבוטינסקי וחביריו (אם לא ישוחררו עד פתיחת אספת-הנבחרים) ועונש כל האשמים בפרעות הירושלמיות.

וכי ירעו נבחרינו להשאר בגבולות המציאות? כלום ידעו הקיצוניים שבהם מיטין ומשמאל לזוהר על קיצוניות ולהתרומם עד ההכרה העליונה של טובת האומה, לעמוד מעל לפניות הפרטיות והתביעות המפלגתיות ולהיות ראויים לשעה הגדולה והמכרעת, שאנו עומדים בה עכשיו?

את התשובה על כל השאלות הללו ישיבו — הימים הקרובים.

חירותי.

יחובות, י"ט אייר, תר"ף.

עמים ומדינות

(השקפה מדינית).

ב.

החודש שעבר היה חודש של סאן-רימו. המועצה העליונה כאילו הקיצה משנתה, שפשפה עיניה בחוקה והחליטה סוף-סוף לתת פתרון לשאלות, שעמדו על הפרק זמן מרובה בלי למצוא פתרון. בראש וראשונה עמדה שאלת-גרמניה, כלומר: שאלת חוזה-ווירסאליה. חוזה זה הוא כעצם בגרון הדיפלומטיה, לא לבלוע ולא להקיא. הדיפלומטיה באה לאט-לאט לידי דעה, שאין בחוזה-ווירסאליה כדי להשרות שלום בעולם, מטעם פשוט: אין תנאיו יכולים לצאת אל הפועל, מפני שהם בגדר הנמנע, שהוצאתם אל הפועל הם הרס וחורבן לגרמניה, ושההרס והחורבן של גרמניה ימשכו אחריהם — וכבר מושכים אחריהם — חורבנה של אירופה כולה. צרפת היא היחידה, שעוד לא הבינה את האמת הזו, והפוליטיקנים ישלה מיספים להתעקש ולעמוד בכל תוקף על הנקודה — הנקודה המטה — שעמדו עליה בוורסאליה. יקוב הדין את ההר. דמיונה של צרפת, ביחס לגרמניה, הוא זה של שמשון ביחס אל הפלשתים. תמות נפשי עם גרמניה — כאילו אומרת צרפת. בריטניה הגדולה ואיטליה נוטות להנחות וצרפת עומדת וצוחת, שעל גרמניה למלא את כל חובותיה, שלקחה על עצמה לפי חוזה-ווירסאליה. אם יש אפשרות למלא את התנאים האלה ואם לא — אין היא רוצה לדעת. חתמת, התחייבת — פלא! ולא — אני מוכנת ללכת ברלינה. איום זה כבר ניטל ממנו עוקצו. אבל הוא מוסיף להשמע בזמזום מטרד, כזמזום הזבוב של סוף הקיץ.

והקב"ה הוז'ן לה לצרפת הודמנות להראות, שאמנם יודעת היא לא רק לאיים, אלא גם להוציא אל הפועל את איומה. המצדדים בזכות משטר הקיסריות והצבאיות נסו לסדר בגרמניה מהפכה, שארכה רק ימים אחדים. מפני שהעם סדר נגדם מהפכה איקונומית בצורת שביתות כלליות. אבל המהפכה הצבאית הביאה לידי אנארכיה למשך ימים אחדים והקומוניסטים השתמשו בזה ונסו להנהיג את משטר-הסובייטים בגרמניה, כדוגמת הסובייטים הרוסיים. ממשלת-הריפובליקה, לאחר שהחזירה לעצמה את השלטון של הארץ, הציגה לה, כמובן, למטרה, לדכא את הבולשביזם בגרמניה, כמו שכבר עשתה זאת פעם אחת. דבר זה הכריח אותה לשלוח אֶכְסֵפִידִיצִיה צבאית לבקעת הרוהר, מקום של תעשייה גדולה, מקום שיש שם הרבה פועלים ואֶלֶמנטים קיצוניים ונסיגות מעשיים להתגשמות הֶאֶסֶפֶרֶטִיקוֹת הגרמניות. הרוהר נמצא באזור הנייטראלי ועל-פי חוזה-ווירסאליה אין רשות לגרמניה להחזיק שם צבא. הכל מבינים, שהאֶכְסֵפִידִיצִיה הצבאית של הממשלה הריפובליקנית לרוהר היא דבר פנימי של גרמניה ושאינן כאן כוונה של חדוש-מלחמה. הכל מבינים, שאם אין לגרמניה אפשרות לדכא מרד פנימי אין לה אפשרות לחיות.

הכל מבינים, איפוא, שהתנאי, של חוזה=ווירסאליה בנידון זה אינו יכול לקבל ביאורים עפ"י המובן המדויק של האות המתה והוא זקוק לפירוש גמיש, ככל חוק, שאינו מתאים. אל דרישות-המציאות ושהוא נגד תנאי-החיים, או, יותר נכון, שתנאי-החיים הם נגדו.

אבל „הפחד הוא יועץ רע” — אומר הפתגם הצרפתי בעצמו, שהוא פרי „השכל הישר” של העם הצרפתי. צרפת חשבה לאפשר לכבוש שתי ערים גרמניות, גדולות וחשובות: את פראנקפורט על נהר מיין ואת דארמשטאט. היא עשתה את מעשיה בלי להתייעץ תחלה עם בעלי-בריתה ובלי הודעה מוקדמת. כמובן, העירה נגדה את בעלי-בריתה, ובין לונדון ופאריז התלקח ויכוח חריף בעתונות, שיכולנו בנקל לשמוע מתוכו הד הויכוח, פחות חריף אולי במלים, אבל לא פחות שנון בתוכן, שבין דיפלומטי שתי הארצות האלו. הדיפלומטיה יודעת להלביש את רעיונותיה במחלצות של סגנון נמוס, אבל אוזן דיפלומטית נכזיב במלים היותר מתונות. היותר שקולות, היותר נמוסיות. אין המסורת המדינית והבין-לאומית של בריטניה הגדולה מתאמת לזו של צרפת. אף היא רוצה לדכא את גרמניה. אבל היא מבינה, שאין לדכא עד היסוד, מפני שאז אין עם מי לדבר ואין ממי לתבוע. מלבד זאת, אין היא יכולה להסכים לכבושים מצד צרפת בנפות-אירופה. וכניסת הצבא הצרפתי לפראנקפורט ודארמשטאט פירושה: כבושים חדשים. אמנם, מדברים, על אוקופאציה זמנית. אבל, מי לא יודע פירושן של מלים כעין אלו כשהן מכוונות ל„מעשים שנעשו”? — יש בקולן הדיפלומטי ובמשפט בין-הלאומי המון מלים, שהמושגים הכלולים בהן הם גמישים ויכולים לקבל כמה פירושים, הכל לפי המעשה והעושה. דכאו את האימפריאליזמוס הגרמני באש ובברזל ובמקומו בא האימפריאליזמוס של המדכא, של המנצח, של הכובש.

שתי השכונות — צרפת וגרמניה — ממשיכות את ההיסטוריה שלהן, היסטוריה מלאה דם ואש ותמרות-עשן. כל אחת רוצה להבנות מחורבנה של חברתה וכשזו נופלת זו קמה. נפוליאון דכא את גרמניה בתחלת המאה הי"ט; גרמניה דכאה את צרפת בשנות-השבעים; עכשיו צרפת נוקמת בגרמניה... וחוזרת ההיסטוריה ונשנית... עכשיו נמצאות שתי „שכונות הנחמדות” בתקיפת חוזה-ווירסאליה. וחוזה=ווירסאליה פושט את הרגל בכל יום ויום. מנסים להקימו; משחדלים להפיה בו רוח-חיים. אבל, הוא אינו בר-קיימא. והוא לא יחיה. אין המשולות רוצות להודות בזה. אבל סוף-סוף תהיינה מוכרחות להודות. סאן-רימו ישר כמה הדורים, אבל העקוב לא היה עוד למישור. הולך המלאכותי, שנוצר בוויירסאליה, אינו עומד על רגליו ולא יעמוד לעולם, כי אין לו רגלים, מפני ששקר אין לו רגלים. והוא — פרי השקר, פרי שקר, שאינו נכנס אפילו לגדר „שקרים המוסכמים”.

שקר הוא, שאין צרפת רוצה בכבושים. שאין היא אימפריאליסטית. שקר זה נראה ובולט ואין להאפיל עליו בשום מלית מצויצת של תרצים והצטרקות. אילמלא היה זה שקר, היו נותנים לה לגרמניה לבוא גם היא לסאן-רימו ולהציע את מענותיה על-פה, כמו שבקשה זאת מן ההסכמה. בריטניה הגדולה ואיטליה הסכימו למלא את בקשת גרמניה ורק צרפת מתתה נגד זה. מפחדת היא צרפת ממלה חיה; מפחדת היא לשמוע דברים היוצאים מן הלב אל הפה; מכרת היא את עצבנותה ואת החולשה הכרוכה בעצבנות. הנעימה החיה, הישרה, בלתי-האמצעית, המרככת, המישרת, המכה על המיתרים הדקים, החודרת אל הלב, הנוגעת עד הנפש, המשככת את הכעס, המכבה את החרון —

— אפשרות נעימה כזו מצד הגרמנים מפילה על צרפת אימה ופחד. זוהי הפסיכולוגיה של העצבנים וזוהי הפסיכולוגיה של צרפת העצבנית ביחס לגרמניה. וצרפת זו היא היא שחצה משמש על קאיו לשלש שנים מאסה, לשלילת זכויותו המדיניות לעשר שנים ולקביעת מקום-מגורו עפ"י רצון הממשלה. מהי אשמתו של קאיו? —

אשמתו היחידה היא — שהוא היה תמיד רודף שלום עם גרמניה. עוד שנים אחדות קודם המלחמה האירופית הגדולה עמדה צרפת לפני אפשרות של מלחמה עם גרמניה בשביל מארוקו. משרדי המיניסטרוֹן לענייני-חוץ התנהגו אז באופן שהפחד מפני אפשרות של מלחמה בין שתי השכנות גדל אז מיום ליום. הקאטאסטרופה העולמית היתה אז קרובה להחפץ. ורק התעביותו הפרטיות של קאיו, שהיה מיניסטר לענייני-חוץ וחשב לנחוץ לא לסמוך על המשרדים שלו ולקחת את העניין החמור בידו הפרטית, הצילה אז את צרפת ממלחמה את העולם — מן ההרס והכליון. אילו היה קאיו בראש הממשלה ביולי 1914, אולי היה גם אז מציל את אירופה מן הצרה שהשיגה.

במשך ימי-המלחמה לא חדל קאיו, וכנראה, מלחפש דרכים לשים קץ לשאיפות-הדמים. אם כי לא מצאו שום רמז לא-אלו יחסים וקשרים מצד קאיו עם האויב, אבל בגרמניה ידעו את רצונו של קאיו למצוא דרכים לשלום. והחיגים האימפריאליסטיים השתמשו בזה. אך על בגידה במולדת לא יכלה להיות שום שאלה. ואולם צרפת האימפריאליסטית מצאה בו עון אשר חטא. שפטוהו לא בבית-דין פשוט ולא בבית-דין צבאי. שפטוהו חבריו בפארלמנט. בית-הדין היה מדיני. המשפט היה מדיני. הסניאט, בית-המחוקקים העליון, נהפך לבית-משפט מדיני עליון. קאיו יצא חייב. איש לא פלל לפסק-דין כזה. ממהלך-המשפט, להפך, נתקבל רושם, שיצא זכאי. פסק-הדין היה הפתעה גמורה. זה היה פסק-דין מדיני ולא משפטי. הבחירות לסינאט היו בראשית השנה והן הושפעו מן המלחמה ומתוצאותיה. הרוב בסינאט היה מן "הגוש הלאומי", זה שנחאחרו בו כל האלמנטים שלפני המלחמה עמדו בקשרי-מלחמה ביניהם ושהמלחמה אחדתם לחטיבה שובינית אחת. רוב זה מוכה עורוֹן שובני ואימפריאליסטי, לא יכול לסלוח לקאיו את עון רדיפתו אחר השלום.

מלבד אשמת אהבת-השלום רוכצת על קאיו עוד אשמה אחת: שאיפתו התמידית, בכל ימי עמדו בראש השלטון, לשנות את שיטת-המסים בצרפת, באופן שעול-ההוצאות של המדינה יפול על האזרח בהתאם להכנסותיו. קאיו עבד הצעת-חוק, המטיל מסים על ההכנסות. הבורגניות השבעה והאגואיסטית ראתה בו את אויבה בנפשו. הוא לא היה סוציאליסט. אבל הוא רדף צדק בחלוקת המסים בין התושבים. והצדק אינו מנת-חלקה של הבורגניות הצרפתית. והיא סדרה נגדו מלחמה אכזרית. היא הכריעה את אויבה ותשימהו לאל.

את ז'ורס הרגו יום לפני הכרזת-המלחמה ואת רוצחו שפטו יום אחר גמר-המלחמה. את רוצחו של ז'ורס זכו בדין ואת קאיו חייבו. זהו ההגיון של האימפריאליסטים. הוא מוציא לטבח מליוני בני-אדם, מוכה בדין רוצחי-אדם ומחייב את אלה, שרצו למנוע את שפיכות-הדם.

ולפיכך אין פלא בדבר, שהממשלה המתנגדת ביותר לשלום עם רוסיה הסוביטית וזוהי — הצרפתית, מפני שני דברים מפחדת צרפת, ראשית, שהמיליארדים,

שנתנה קודם המלחמה ובשעת המלחמה לרוסיה הצארית, ילכו לאבוד, כי בפרוש הכריזה רוסיה הסוביטית על בטול כל החובות הצבוריים של הממשלה הקודמת. ושנית, מפתחת היא מפני התעמולה דבולשביסטית. בצרפת עקמה יש די חומר תוסס בשביל התפריצות, ואם יתוסף אליו החומר ותוסס, שיבוא ממסן קבה, אז מי ינבא עתידות באמת?

גם בשאלה זו אין אנגליה תמימת־דעים עם בעלת־בריתה. למן היום שממשלת הסוביטים הכריעה את אויבה, השמידה את צבא דניקין וגרשה את צבא קולצ'אק מסיביריה. התחילה אנגליה לחשוב על אפשרות של כריתת ברית־שלום עם ממשלת לנין וטרוצקי. יודעת היא אנגליה את כל אפסות־הכחות של רוסיה הצארית. היא נסתה לעזור לדניקין ולקולצ'אק, המציאה להם חמרי־מלחמה לרוב. וכל זה הלך לאבוד, כי אפס הכח של הצאריסטים ואין להם כשרון לסדר ולהוציא אל הפועל דבר־מה. ורוסיה הגדולה באוצרותיה הטבעיים הכבירים עומדת ורומזת מרחוק על אפשרות לפתוח לאירופה אסמ־בר וחמייס־גלמים, על אפשרות להמציא מזון ומחיה להמון רב וחמרים בשביל התעשייה. מלבד כל זה מבינה הגדולה, שעד שלא יהיה שלום עם רוסיה לא יהיה שלום בעולם בכלל. ואין העולם יכול להשאיר לעולמי־עד במצב, שבו הוא נמצא עכשיו. מצב זה, שאינו מלחמה ואינו גם שלום, והוא דורש כספים עצומים — והאוצרות ריקים. אנגליה נוטה, אפוא, לשלום עם לנין. והתחילו הדבורים על שלום עם הבסים המסחרי. מתחלה חשבו, שיכונן בדברים עם הקואופיראטיבים, עם חברות־ההפסקה שברוסיה, ויחליפו עמם סחורות שונות. הקואופיראטיבים ימציאו לאירופה מזון וזו תמציא להם מכונות. כשנועדו יחדיו שני הצדדים, הודיע בא־כחם של הסוביטים, קראסין, שאין ברוסיה קואופיראטיבים עומדים ברשות עצמם, ואם ההסכמה רוצה לקשר יחס־מסחר עם רוסיה, לא עם אנשים פרטיים או עם חברות פרטיות יכולה היא לבוא בדברים, אלא עם ממשלת הסוביטים, עצמה, מפני שהכל בידה והיא המושלת על הכל, היא המוציאה והמביאה, ואין אדם פרטי או חברה פרטית יכולים למכור אף פוד אחד של חטה בלעדיה. על השאלה: מה יש ברוסיה מן המוכן, שאירופה תוכל ליהנות ממנו? — לא נתן קראסין שום תשובה. הוא רק הזהיר, ששום דבר לא יעשה מצד ממשלת־הסוביטים עד שלא יכרתו עמה ברית־שלום ועד שלא ימציאו לה את כל הנחין כדי לסדר את אמצעי־ההובלה. לידי גמר לא באו. ובינתיים מקוה אירופה, שרוח ההצלה יעמוד לה מפולניה ואוקריינה, שמתקפות את הצבא האדום ומצליחות בימים האלה: כבשו את קיוב ואת אודיסה. ועוד פחות מפרובולמה הרוסית היתה אחדות בין צרפת ובריטניה בפרובלימה הטורקית. פרובולמה זו היתה תמיד לסלע־המחלוקת בין העמים והמדינות. ידועה האניקרוטה בדבר הדיפלומטים. שהיו מסוכים כברלין בסעודה לפני ארבעים ושנים שנה, אחר מלחמת רוסיה וטורקיה, ודנו בשיחת־דעים על חלוקת טורקיה. מספרים, שקם אז גורצ'אקוב, הוציא מצלחתו עצם שמנה, נגש אל החלון הנשקף אל החצר, הזמין אל החלון את חבריו־לסעודה, והשליך את העצם לתוך החצר. ובחצר התנפלה עדת כלבים רעבים על העצם והתחילה להתקוטט... — הנה מדוע אין מחלקים את טורקיה — אמר הדיפלומט לחבריו. הוכוחים המלאים רוגז, שהתלקחו בעתונות הצרפתית והאנגלית בדבר פתרון השאלה הטורקית קודם ועידת סאן־רימו, מאמחים למעשה מה שמביעה האניקרוטה באופן סמלי.

לצרפת יש אינטרסים כספיים בטורקיה וביחוד בקושטא. והיא רצתה, שקושטא תהיה בידה. אבל לבקש, שימסרו לה את המאגראט על קושטא, לא העזתה, בדעתה שזהו בגדר אי-האפשרות. ולפיכך דרשה, שקושטא תישאר טורקית, כלומר, שהשולטן ישאר בה. בקושטא הטורקית ההשפעה היותר גדולה תהיה לצרפת, ע"י המוסדות הכספיים שלה שם.

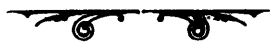
אנגליה, להיפך, ועמה גם ארצות-הברית, רצו לשים קץ פעם אחת לפרובלימה זו. רצו לגרש את טורקיה מאירופה ולהושיב את השולטן באחת מן הערים שבאנטוליה.

לפני המלחמה היתה גרמניה ה"מגינה" על טורקיה נגד רוסיה, אנגליה וצרפת גם יחד. כשנפלה גרמניה ורוסיה מתגוללת עוד באשפת-האנארכיה הבולשביסטית ומתבוססת בדמיה במלחמת-אחים, נמלה עליה צרפת את התפקיד של "מגינת" טורקיה נגד אנגליה. ואולם, מנהלי "אחדות וקדמה", שנהפכו למפלגה לאומית עם מוסתפה קטל בראשם, מתקוממים בכלל לכל הזרים והם סדרו צבא-התקוממות באנטוליה ובאדרינופול. נגד צבא זה וכדי להכריח את טורקיה לחתום על חוזה-השלום, שיגישו לה, נכנס צבא-ההסכמה לקושטא. בפועל אוקופאציה זו היא בריטית, לאחר שאדמיראל בריטי הוא המפקד את צבא-האוקופאציה ובירדו מפתחות כל הענינים. עובדה זו עוררה בצרפת התמרמרות מרובה. הצרפתים הזכירו לאנגליה, שצבא-המשלחת הצרפתי בסאלוניקי הוא ששבר את החזית המזרחית ולמפקד הצרפתי לא ניתנה אז רשות להכנס לקושטא. ועכשיו בראש הצבא שבקושטא עומד דוקא אדמיראל בריטי והמפקד הצרפתי צריך להכנע לפקודותיו.

בסאדרימו ניתן פתרון לפרובלימה הטורקית. במדה ידועה נצחה צרפת. קושטא נשארה טורקית. אפילו אזמיר נשארת תחת השלטון העליון של טורקיה, אבל בהנהלה וינית. אוי לו לשלטון עליון שכזה. אבל זהו ספוק רוחני לכליפות הטורקית סוריה וא"י מערבה, ארם נהרים מזרחה וארמניה צפונה נקרעות לגמגמן מעל טורקיה. מפת-טורקיה החדשה נשארת בגבולות טורקיה האתנוגראפית. אבל, היחדלו החכוכים בין העמים והמדינות? — הנה שומעים אנו, שלנין, בשם ממשלת-הסובייטים, דורש את קושטא בשביל רוסיה. הגם לנין באימפריאליסטים? אכן, יש איזו נעימה הומוריסטית בדרישה זו שמתאמת למצב המדיני של העולם כולו בימים המשוונים האלה...

סוף אייר, תר"פ.

מ דינאי

מִנְדֵּט, חֲסוֹת וּבֵית לְאֹמִי.

(סקירה משפטית).

א. שלש נוסחאות.

הציוניות שואפת ליצור לעם ישראל מקלט בטוח במשפט גלוי בארץ-ישראל.
הממשלה הבריטית אומרת לברוא לעם-ישראל בית לאומי בארץ-ישראל.
אלו הן שתי הנוסחאות, שעליהן יסדה ההיסטוריה את עתידנו בארץ-אבות.
הראשונה נוצרה ע"י הקונגרס הציוני העולמי, והשניה היא הכרזת וזירה של בריטניה,
הכרזת-באלפור.

שתי הנוסחאות הללו היו מכוסות בערפל: מה זה "מקלט"? מה זה "משפט גלוי"?
(öffentlich = rechtlich) ומה זה "בית לאומי"? — כל השאלות הללו לא נפתרו כראוי גם ע"י הכרזת-באלפור כמו שלא הובררו מימי הקונגרס
הבאלאיי הראשון ועד היום.

עתה באה הנוסחה השלישית — הנוסחה של סאן-רימו:

"מועצת הממשלות, שנתאספו בסאן-רימו, מחלטת להכניס את הכרזת-באלפור
לתוך תנאי-השלום עם טורקיה, כלומר: לברוא לעם-ישראל בית לאומי בארץ-ישראל,
בלי לנגוע בזכויותיהם הדתיות והאזרחיות של הערבים ובזכויות היהודים יושבי שאר
ארצות. המאנדאט על ארץ-ישראל נקן לבריטניה".

הקורא רואה, שנוסחה זו היא חזרה על הכרזת-באלפור עם הוספה קטנה, שכאה
להרניע את רוחם של הערבים ושל היהודים המתבוללים בארצות-הגולה.
וכי נפתרו כבר, על-ידי הנוסחה של סאן-רימו, כל השאלות, הקושיות והפרכות,
שעוררו הנוסחאות הקודמות לה?

לא ולא. עדיין אנו עומדים ותוהים על השאלה הראשונה: מה זה "בית לאומי",
— מושג, שבא במקום המושג של "מקלט בטוח", שהכניס לחיינו הלאומיים הקונגרס
הציוני הראשון? ואיך נבין את התנאים, שנתוספו בנוסחה של סאן-רימו?

לפתרון השאלות הללו אנו מקדישים את המאמר הנוכחי.

מובן מאליו, שאין אני משלה את נפשי, שאפתור את השאלות הסבוכות האלו
פתרון גמור. באמת, פתרון שאלות, שיסודן במשפט הבינ-לאומי, הוא כמעט דבר
שאי-אפשר. אם אף בדבר המשפט הכללי עדיין עומדת בתקפה ההלצה: של הינה:
"ההחלטים עדיין הם מתוככים ומתפלפלים בשאלה: מה זה משפט?" — צודקת הלצה

זו ביותר בנוגע להמשפט הבין-לאומי. אין עיקרים קבועים למשפט זה. למשל, עוד בתורת-משה הונח היסוד: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה, וקראת אליה לשלום". ובאמת, כל חכמי המשפט הבין-לאומי באו לידי מסקנה, שאסור להשקיע על ארצות האויב בלי אוזרה קודמת. והנה באה יאסאן והשתערה על רוסיה בלי אוזרה — ולא היתה ממשלה, שמחתה נגד עובדה זו. אדרבה, היו חכמי-משפט, שהתחילו מורים להלכה, שאף זה מותר.

מובן מאליו, שבאופן כזה קשה מאוד "לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" גם בנידון שלנו. אף-על-פי-כן אין אנו פטורים מלברר וללכך את הענין עד כמה שאפשר. אדרבה, בקורת תהיה! יבואו-נא חכמי-המשפט ויצרפו את המושגים החדשים, שנתוספו להמדע.

אנו נתן רק את המבוא, את הפתיחתא לשאלה משפטית חדשה זו.

ב. המאנדאט.

מועצת סאן-רימו נתנה את המאנדאט על ארץ-ישראל לבריטניה.

מה זה מאנדאט?

מאנדאט הוא הרשאה ויפוי-כח, שנותנות הממשלות לאחת מחברותיהן לעשות דבר-מה בשקן. ומזה יוצא:

(א) הממלכה המאנדאטארית, כלומר, זו שקבלה את המאנדאט, נעשית השליח המורשה של הממשלות;

(ב) שליח עושה את שליחותו לפעמים בשם-שולחו והמיד על אחריותו של שולחו;

(ג) שליח מה שעשה — עשה, אך הוא מחויב לקיים את תנאי-השליחות ולתת דין וחשבון לשולחו, אם הם ידרשום ממנו.

(ד) רק השולח יכול לשנות את תנאי-השליחות, או גם לבטל את השליחות לגמרה, אבל לא השליח.

בנידון שלנו, הממלכה הבריטית קבלה את המאנדאט על א"י. כלומר: הממלכה הבריטית קבלה הרשאה ויפוי-כח מן הממשלות להגן על א"י ולעשות בה סדרים ידועים. או, יותר נכון — הממשלה הבריטית מקבלת את הארץ תחת חסותה, תחת הפרוטקטוראט שלה.

מאנדאט זה קבלה בריטניה לא בלי תנאי קודם למעשה. אדרבה, הותנו עמה תנאים צאנים. ואלו הם:

(א) הממלכה הבריטית מחויבת ליצור בארץ-ישראל "בית לאומי" לעם-ישראל;

(ב) הממלכה הבריטית מחויבת להתחשב עם זכויות-הערביים ועם חשיבות המקומות הקדושים.

על-פי הכלל: אין בכח השליח יותר ממה שיש בכח שולחו, מתעוררת

השאלה: אם יש להממשלות, שנתוועדו בסאן-רימו, הזכות לקחת את א"י תחת חסותן?
א"י היא — נוף, שנקרע מעל ממלכת טורקיה המנוצחת על-פי תנאי-השלום.
אם כן נוף זה שייך להממשלות שנצחו על-פי חוק-המלחמה (ius belli).

אגב נעיר, שהפעם מתאימים חיקי-המלחמה האמריקניים לחוקי הצדק והיושר.
ראשית, הממלכות לא התנפלו על טורקיה, אלא להיפך: טורקיה התגרתה מלחמה
בממלכות וגרמה להן נזק רב באדם ובכסף. אם כן הדין גותן, שתשלם את הוצאות-
המלחמה ותוותר על אחדות מארצותיה. שנית, טורקיה, ש'יכלה לכבוש בתרבה ובקשתה
מדינות רבות באירופה, אסיה ואפריקה, לא יכלה לעשות את המדינות האלו למאוסרות.
אדרבה, היא גרמה להורבנם של הארצות ותושביהן. ולפיכך מן הדין הוא, שתמסור
אותן לידים יותר חרוצות. ושלישית, אם הממלכות מחזירות את הארצות, שנקרעו מעל
טורקיה. להעמים שנתרחקו מהן בזרוע, הרי אין כאן גולה, אלא השבת-גולה.

בסאן-רימו נתוועדו באי-כח של הממלכות שנצחו; ועל-כן היתה להם הזכות
לעשות בארץ-ישראל כאדם העושה בתוך שלו. ומכיון שהם הסכימו פה אחד למסור
את המאנדאט להממלכה הבריטית. — מסרו להממלכה הבריטית את זכויותיהן של
ממלכותיהם על א"י על-פי התנאים המבוארים למעלה. היוצא לנו מזה:

א) המאנדאט, מבוסס הוא די צרכו, מכיון שלהממלכות, שדנו בסן-רימו,
היתה זכות-הקנין על א"י, שנקרעה מעל טורקיה המנוצחת;

ב) הכרות-באפסור נכנסה אל תנאי-השלום, כלומר: בנין בית לאומי לעם-
ישראל בארץ-ישראל, הוא אחד מן התנאים, שהותנו בין הממלכות המנוצחות ובין
הממלכה המנוצחת (לאחר שסוף-סוף תקבל טורקיה את תנאי-השלום), מצד אחד,
ואחד מן התנאים, שהותנו בין הממלכות שנצחו בנין לבין עצמן, — מצד שני.

וכך מובטח הבנין הלאומי שלנו לא רק במשפט גלוי (öffentlich)
(rechtlich) — מושג ערפלי, שקשה לבארו — אלא על-פי המשפט הבין-לאומי
(völkerrechtlich, Droit international).

וצריך להודות, שסדר זה, שבו הוכטחו זכויותינו בארץ-ישראל, הוא היותר
מוצק, שאפשר לשער. באמת, מה זו חסות? — זוהי ההתחייבות, שמקבלת על עצמה
ממשלה גדולה וחזקה להגן על מדינה קטנה וחלשה ולהצילה מיד רודפיה. מדינה
חלשה באה תחת חסותה של ממלכה גדולה בשלש אופנים:

א) מדינה גדולה, כשהיא רואה, שהמדינה הקטנה עוד מעט ותפול תחת
חסותה או השפעתה של ממלכה אחרת, שהיא צרתה של המדינה הגדולה ומתחרה
בה, ממחרת להכניס מדינה קטנה זו תחת כנפיה שלה. באופן זה נעשית החסות
למרות רצונה של המדינה, שנכנסה תחת החסות, ונעשית בכח-האגרוף של הממלכה,
שקבלה על עצמה את החסות. כך, למשל, נטלה רוסיה את הפרווקמוראט על בוכארה
וזווייה. כך נטלו רוסיה ואנגליה, שתי ממלכות, שהיו מתחרות זו בזו, את

הפירוק מוראט על פה ס; וכדי שלא יהיה ריב ביניהן, חלקו ביניהן את "תחומי-ההשפעה". ממילא מובן, שחסות כזו יכולה להתקיים רק כל זמן שכח-האגרוף של הממלכה בעלת-החסות גדול כל-כך, שיש בידה להשתיק את המדינה, שנפלה תחת חסותה, ואת הממלכות-צרותיה. אם יתגבר הכח של הממשלה החלשה, או הממשלה, שמתחרה בה, תמצא די כח להתגרות בצרתה, תעבור החסות ותתבטל.

(ב) לפעמים המדינה החלשה עצמה מבקשת לה חסות תחת כנפי ממשלה אחרת, כדי שלא תפול ברשת שממנה לה אויבתה החזקה ממנה. אז החסות נעשה ע"י כתב-התקשרות שבין שני הצדדים. אם הממשלות הנימראליות אינן מוחות, החסות מתקיימת. אם מחתה ממשלה אחת או יותר, החסות מתבטלת: או הממשלה, שקבלה על עצמה את החסות, תסוג אחור, או היא תוכרח לבוא במלחמה עם צרתה. כן, למשל, כמעט נתלקחה המלחמה העולמית הרבה שנים קודם שנת 1914 מפאת ההתחרות בין צרפת ואשכנז בנוגע להחסות על מארוקו.

(ג) לאחר המלחמה יושבות הממלכות שנצחו לדון — לחלק את המדינות הנכבשות וזככל להציב גבולות-עמים. מהן יוצאים פסקי-דין: "חבל-ארץ פלוני לעם פלוני", "מדינה קטנה וחלשה זו תבוא תחת חסותה של ממלכה גדולה זו". משמר כזה הוא משמר חזק, שאין מערערים עליו, מכיון שהממשלות המנוצחות קבלו עליהן את גור-הדין על-פי תנאי-השלום, שהותנו בין הצדדים, והממשלות שנצחו ושנחבל הנכבש שלהן היא עכשיו באו לידי הסכמה ברצונם המוב.

משמר כזה יכול להבטל רק אם ישתנו פני הארץ מחדש. כלומר, לאחר מלחמה קשה וממושכת.

מסקנה: החלטות סאן-רימו מבוססות על יסודות חזקים ומוצקים של משפט בין-לאומי. כלומר: המאנדאט והבית הלאומי הם עכשיו פסקי-דין וחוקים, שאין מערערים עליהם.

ואולם בעלי-הספק עומדים ושואלים: הלא ארצות-הברית לא השתתפו במועצת סאן-רימו בפועל, ואם כן יש להן זכות-הערעור?

על זה נשיב: ארצות-הברית אשרו את הכרזת-באלפור עוד לפני שתי שנים; והרי זוהי אותה הכרזה עצמה, שנכנסה לתנאי-השלום. אם כן דוקא תנאי-שלום זה הוא אפשר האחר, שקבל את הסכמתן של ארצות-הברית. ובנוגע למסירת המאנדאט לבריטניה, אי-אפשר לה לאמריקה לערער עליו, מכיון שהיא מסלקת את ידה לגמרה מא"ה מאנדאט שהוא מא-חפצה להפך באיזה דבר את העיקר של מונרוואה. ממשלת ארצות-הברית היא הממשלה, שהגנה יותר מכל הממשלות על ארמניה; ואף-על-פי-כן אינה רוצה לקבל עליה את המאנדאט על ארץ זו, למרות כל בקשותיהן של הממשלות, מן הטעם הנזכר, ואיך תערער על מסירת המאנדאט על א"י לבריטניה?

ג. החסות.

ובכן, מכנסת ממלכת-בריטניה את א"י תחת חסותה, כלומר, א"י באה תחת הפרוטקטוראט של בריטניה.

מה מהותה של חסות? איזה יחס מתהווה בין המדינה המכנסת תחת חסות למדינה הבאה תחת החסות?

קודם כל יש להטעים, שבריטניה אינה מקבלת ע"י החסות את המרות העליונה (souveraineté) על מדינת א"י. כבר בארנו, שמאנדאט הוא רק הרשאה להטיל חסות על מדינה, וחסות אין באורה "סובירייניטי", אלא הגנה. כל המלוכדים מסכימים לדעה, שמדינה, שבאה תחת חסותה של מדינה אחרת, אינה מאבדת את זכות המרות העליונה שלה וכל דיני המשפט הבין-לאומי ויחוסיו נוהגים גם ביחס אליה (*). ולא עוד, אלא שהממלכה המאנדאטארית (ישקבלה את המאנדאט) מחויבת לעשות את רצון-שולחיה. המועצה של סאן-רימו לא אמרה לבריטניה: "לכי וזכי במקדך, או במתנתנו", אלא "לכי והגני על מדינה זו", מבלי לבלוע אותה. הרשאה כזו אינה יכולה ליהפך לזכות-הקנין מאליה, כלומר, בלי גלוי-רצון של נותני-ההרשאה. זאת אומרת: דבר זה יכול לבוא רק על-פי הסכמה חדשה של כל הממלכות, לכל הפחות של אלו שהשתתפו במועצת סאן-רימו.

הרשאה כזו אינה יכולה להמשך בלי סוף, שהרי אז אינה עוד חסות, אלא הבלעה. אמת, שזמן החסות ומועד-הפסקתה אינם מוגבלים; אך מכאן אין ראיה, שהחסות תהא נמשכת לעולם ועד. אדרבה, מכאן מוכח, שניתנה לזמן, עד שיבטלו התנאים, שגרמו לחסות, וכשיבטלו התנאים תפסוק גם החסות עצמה.

ואולם, כל עוד החסות קיימת, יש לה להממשלה הנותנת את החסות זכויות שונות במדינה הנכנסת תחת החסות. מה הן זכויות אלו?

קשה להשיב על שאלה זו, מפני שאין חוקים קבועים בו או גם פרינציפלים (פסקי-דין או מעשה-רב) קבועים בענין הפרוטקטוראט. החוקים משתנים ממדינה למדינה ומזמן לזמן.

פרוטקטורט של ממלכה גדולה על מדינה קטנה באירופה — אומר המלומד האנגלי הול²⁾ — שונה מן הפרוטקטוראט של ממשלה אירופית על ארצות-המזרח; וכן גם פרוטקטורט במובנה של אנגליה שונה מן המובן של גרמניה וצרפת. הצד השווה שביניהם הוא רק זה, שמדינת-הפרוטקטוראט אין לה רצון חפשי בנוגע למשא ומתן עם ממשלות אחרות, כלומר, בנוגע לעניני-חוץ.

יש שלשה טפוסים של חסות.

1) Wattel, Les droits des Gens.

2) W. E. Hall. The foreign powers and jurisdiction of the british crown.

הטפוס הראשון — חסות על ממלכה תרבותית באירופה. כאן המדינה המקבלת את החסות אינה קאבֶּרֶת את זכויותיה בנוגע לענייניה הפנימיים; יש לה ממשלה, שוטרים, חוקים, בת-משפט, פֶּלֶקל מדינה ומדינה, ואין הממלכה המגינה מתערבת בענייניה הפנימיים. כך היתה, למשל, החסות על מונאקו ואיי־היונים שבכיום שנה לפני זמננו, וכך בודאי תהיה החסות על מדינות פחות או יותר תרבותיות, שנבראו עכשיו, כמו ארמיניה, גרוזיה, וכדומה.

הטפוס השני — חסות על ממלכות-המזרח, כלומר, על ארצות-תרבותיות. כאן המדינה הנותנת את החסות מתערבת פחות או יותר בענייני המדינה שתחת חסותה. על־פי הדין, המדינה, שבאה תחת החסות, היא חפשיה ובלתי-תלויה באחרת, זאת אומרת: הפרסוריה שלה היא חיצונית ותושביה הם חיצוניים (כלומר, אינם נתינים) לגבי הממשלה הנותנת את החסות. הממשלה, המשטרה, בתי־המשפט והחוקים — הם ברשותה של המדינה, שקבלה את החסות. אם היו־סדיקציה שלה אינה חלה על נתיני ממשלות-אירופה — זהו רק מפני שאין רוחו של אדם אירופי נוחה מן המשטר המשפטי, שיש למדינות-המזרח, גם בלי להטיל פרוטקטוראט על מורקיה כפו אותה ממשלות-אירופה לקבל את ה"קפיטולאציה" בנוגע לנתיני א־צות-אירופה. כלומר, שהנתינים האלה היושבים במורקיה, יהיו נדונים על־פי הקונסולים של ארצותיהם שלהם ולא על־פי חוקי מורקיה ושופטיה.

טפוס כזה של חסות אנו מוצאים בארצות ברוני וזאנזיבאר. בשנת 1888 באה הממשלה הבריטית לידי הסכם עם השולטן של ממלכת ברוני, שעל־פיו נכנסה שולטנות זו תחת חסותה של בריטניה על־פי התנאים אלו: השלטונות והמשטרה מתמנים ע"י השולטן ועומדים ברשותו וחוקי-המדינה נשארים בתקפם. אך נתיני בריטניה ואותם האנשים, שבריטניה לקחה תחת חסותה (Protected men), יהיו נדונים ע"י הקונסול הבריטי על־פי חוקי בריטניה. ובפירוש הותנה, שנתיני ארצות אחרות נשארים תחת היו־סדיקציה המקומית. וכן הוא בואניבאר ובכמה מקומות אחרים.

הטפוס השלישי — הוא הפרוטקטוראט של האי קפריסין. על־פי חוק־בריטניה של ספטמבר, שנת 1878, מושל האי הוא — ה"קומיסיונר הגבוה" של קיסר־בריטניה והוא מושל בשם קיסר בריטניה ובשבילו. לצדו עומדים מועצת־מחוקקים וועד־פועל. כל חוק ופקודה מוציא הקומיסיונר לאחר שהוא נמלך במועצת־מחוקקים; אך לקיסר־בריטניה יש הזכות לבטל את הדין או את הפקודה, וכן יש למלך־אנגליה הזכות לקבוע להקומיסיונר תקנות, אך להנהיג את ענייני־המדינה. במקרים יוצאים מן הכלל יש להקומיסיונר רשות להוציא חוקים זמניים או פקודות גם בלי השתתפותה של מועצת־המחוקקים. יש לו גם־כן הרשות לתת במתנה חלקות־אדמה, למנות שופטים ושוטרים, וגם לפטרם. ויש לו אף הזכות לתת חנינה להנדונים ולבטל לגמרו או להקל ולהקטין את העונש, שהטילו השופטים על פושע איזה שהוא.

החסות מן המפוסים הראשון והשני נהגת במקום שקודם קבלת החסות כבר היתה ממשלה מסודרת ושכלל החסות הוטלה לא מחמת חובה, ולא אחר המלחמה, כאחד מתנאי-השלום, אלא על-פי הסכמת שני הצדדים.

החסות מן המפוס השלישי נהגת גם במקום שקודם קבלת החסות לא היתה ממשלה מסודרת או במקום שהחסות הוטלה מחמת איבה או בשביל להגביל את ממשלת-המקום ולהקטין את כחה.

הקונפונציה של כל הממלכות בבריטניה החליטה: „בשביל לעצור בעד מסחר באדם, שהולך ופורח באפריקה, צריך לקחת את מדינות-אפריקה תחת חסותן של ממשלות-אירופה, באופן שהשלטון, הצבא, המשטרה, ענייני-המשפט וגם ענייני-הדת יהיו נתונים על-פי הממשלה האירופית“. זו אינה עוד חסות, אלא כבוש (occupation), שבא בתור עונש או כעין אמצעי לעצור בעד הרעה, הבאה להאנושיות כהנהגתם של פראים-למחצה. אבל בכללו של דבר מודים כל מלומדי-משפט, כמו שכבר ראינו, שמדינה העומדת תחת חסות אינה מאבדת את הזכויות של מדינה בלתי-תלויה במדינה אחרת ושלחממשלה הנותנת את החסות אין הזכות להתערב בענייני הפנימיים של המדינה העומדת תחת חסותה.

עם ישראל לא עם ברברי הוא, שצריך לשמור עליו, שלא יחמא, חלילה, נגר המוסר האנושי. לאחר שהחליטו הממשלות, שבארץ-ישראל יקרא בית לאומי לעם-ישראל, אין עוד אי-הפקר, שכל הקודם לתקפה זכה בה, או שמותר להטיל על התושבים חסות, שתהא שוללת מהם את כל זכויותיהם בתור תושבי-המדינה. בריטניה לא הטילה על הארץ חסות משום איבה. היא לא הטילה את החסות מדעתה, אלא הטילה על-פי הרשאת הממלכות ולתכלית עליונה—ליסד בה בית לאומי לעם נודד.— תכלית, שהיא מסתעפת מן הפרינציפיון ההומני הרים, שכל איש ואיש, וכן גם כל קבוצה של אנשים, עריבים זה בזה.

היצא לנו מזה הוא: שהחסות, שהוטלה עכשיו על א", יכולה להיות רק מן המפוס הראשון, כלומר, חסות של ממלכה אירופית על מדינה תרבותית, חסות, שאינה נוגעת לענייני הפנימיים של המדינה החסויה. וחסות, שנתסדרה רק כדי להציל את המדינה מהתנפלות של ממלכה תקיפה.

ואולם אפשר שתנאי-המקום (וביחוד רובי-התושבים) דורשים איזו חסות יוצאת מן הכלל: הבית הלאומי של ישראל הוכרז, אך טרם יבנה, ממשלה מסודרת אין ופדורה דורש זמן וחירות יתרה.

אך נראה נא, מה קבלנו כבר ע"י הכרזת בית לאומי לעם-ישראל בארץ-ישראל.

ד. הבית הלאומי.

כל עיקרו של המאנדאט הוא לבנות לעם-ישראל בית לאומי בארץ-ישראל. המונח „בית לאומי“ חדש הוא במשפט הבין-לאומי והוכח אל המדע רק ע"י

הכרת-באלפור. בשביל להבינו אנו צריכים להקדמה קטנה. אין משלים חסות על אומה, שנבלעה בתוך ממלכה שייכת לעם אחר. בני אומה כזו הם נתינים של ממלכה זו ואין עושים חסות על חלק מן הממלכה, וכמו-כן אין משלים חסות על ארץ בלתי-נושבת: ארץ כזו היא הפקר וכל הקודם לכבשה זכה. משלים חסות רק על ממלכה.

המושג "ממלכה" מורכב משלשה עצמים: (א') עם, (ב') ארץ, (ג') ממשלה. עם-ישראל מפוזר ומפורד הוא בכל ארצות-תבל, אך מי שמכחיש במציאות, מכחיש בדבר הנראה לעין. אחדות-הגזע, שהוטבעה בגופו של ישראל ובכל הכרתו, אחדות-האמונה, ולסוף, שתוף-ההיסטוריה, שבראה הויה אחת ותרבות מיוחדת, ואחדות-הלשון, שמלווה את האומה מאברהם אבינו עד "אחרון היהודי" ומאור-כשדים עד סלעי-פינלאנד, — כל אלה הם סימני-עם ואין סימנים אחרים. אדרבה, יש עמים, שאין בהם כל הסימנים הללו: הרבה עמים חסרים, למשל, את אחדות-האמונה. וגם לרעתו של ר' נאן, האומר, שכל מהותו של עם היא — רצונם של ההמונים להיות עם, — בני-ישראל הם עם. בימים האחרונים הראו בכל ארצות-פזורים את רצונם העז לא רק להיות עם, אלא גם להיות עם יושב על אדמתו. יש בתוך העם הזה אברים מדולדלים, אך לאיזח עם אין אברים מדולדלים פחות או יותר? — הרי בימי המלחמה האחרונה נלחמו קוילבארים הרוסי בקוילבארים הגרמני וצ'מברלין הגרמני בצ'מברלין-האנגלי. ולעם ישראל, יאמרו מה שיאמרו, יש ארץ.

רק לעם אחד היה משפט-הבכורה על ארץ זו — לעם-כנען, שממנו לקחו העבריים את ארץ-ההבטחה בחרבם ובקשתם. אך העם הזה מת, ועבר ובטל מן העולם. ולא עוד, אלא שהיהודים בנו את הארץ לא רק בחרב ובקשת, אלא גם בעבודה כלכלית ורוחנית. הם הפכו את הארץ הנשמה לארץ זבת חלב ודבש, מצד אחד, ולארץ מפוארת בתרבותה הרוחנית, לארץ, שעני כל העמים נשואות אל נביאה, נביאי-ישראל, מצד שני. והלא ידוע, שאין אופן-בנין יותר טוב, יותר מוצלח. מבנין על-ידי עבודה. מיכל-אנג'לו, שגנב חתיכת-בר וצייר עליה ציור, קנה את הבד הנגנב על-ידו. באו הרומיים והפרידו את עם-ישראל מארץ-ישראל בזרוע. אך גם עם-רומי עבר ובטל מן העולם.

יש בעולם עוד שני עמים, שיש להם תביעות על הארץ: עם-הטורקים ועם-הערביים. להראשון יש מענת-הכבוש; אך לזה יש תשובה: ע"י הכבוש באה הארץ לידי הטורקים וע"י הכבוש נקרעה מעליהם. לעם-ערבי יש מענת רבוי-אוכלסים. תביעה זו היתה אפשר תביעה היותר צודקת, אילו היו האוכלסין של הערביים ממלאים את כל הארץ עד אפס מקום. אך הערביים במשך אלף שנה ויותר לא רצו או לא יכלו למלא את כל שטח-האדמה, לא רצו או לא יכלו לעבוד אותה כראוי, ואדרבה, החריבו את המעט, שנשאר מתקופת-הפריחה של הארץ, תקופת שלטון-היהודים. ומ'

יאמר, כי לעם כזה יש זכות-הקנין על הארץ? — עמים מתפרצים מנבולות-ארצותיהם והולכים לנוע אל ארצות חדשות ולבקש מקום לעבוד ולחיות. אנשים מחזיקים בשטח-מאלתוס מיאוש, שבא מתוך חוסר שדה-עבודה, — ועם-הערביים נמל לעצמו חבל-ארץ רחב ונס עליו את שנתו הארוכה! הרי האוכלוסים של הערביים הם מעוט בלתי-נפר בשטח-הארץ, שהיה יכול לתת מחיה למספר עובדים חרוצים גדול פי עשרה ממספר-הערביים.

היוצא לנו מזה, שעם-ערב לא קנה את הארץ:

א) לא בחרב ובקשת (jure belli), שהרי הטורקים נטלו אותה ממנו;

ב) לא בחזקה, שהרי הוא מחזיק רק את המועט;

ג) לא ע"י עבודה, שהרי, אדרבה, הוא הפך ארץ נושבת למדבר;

ד) ולא ע"י יאוש בעלים, שהרי היהודים מעולם לא התיאשו ולא הסתחו את דעתם מן הארץ. אדרבה, הם קראו לה. ארץ-ישראל, בעוד שהערביים לא נתנו לה את שמם והסיפו לקרוא לה. פלשתינה בשמו של עם, שכבר נטרד מן העולם ושישב רק ברצועה קטנה של ארץ זו. ולעומת זה, למרות כל הרדיפות וההריגות נשארה הארץ ריקה מאיש-ישראל: אחר כל גירוש וגירוש היה העם שב אליה תמיד, כאדם שישב אל ביתו.

ואם-כן, מכל העמים הנזכרים יש זכות-הקנין על הארץ רק לעם היהודי. מובן מאליו, שאין עם-ישראל רוצה לדחוק את רגלי הערביים, שנתאחו בארץ. אדרבה, עם-ישראל רוצה לחיות עם העם הקרוב לו בנזע ובלשון בשלום וביושר. בטוב לעם ישראל יוטב גם להעם הערבי.

אך מכיון שכך הדבר בפועל, מה הועילו הממשלות בסאן-רימו בהחלטתן? אף קודם החלטת סאן-רימו היו היהודים עם בפועל. אך מכיון שהתואר "עם" לא קבל אשור בדרך המשפט הבינ-לאומי, לא היו עם נושא זכויות, אלא נתנים של ארצות שונות.

מועצת סאן-רימו הכריזה, שיש עם-ישראל בעולם; ולא רק הכריזה אלא גם התחילה לבוא עמו במשא-ומתן, כמו עם עם נושא זכויות. ומכיון שההחלטה של 24 באפריל, ש"ז, נהפכה לחוק, נמצא, שעם-ישראל נעשה עם נושא זכויות בינ-לאומיות בדרך המשפט הבינ-לאומי, כלומר, עם ככל העמים, היושבים על אדמתם.

לכל עם ועם יש ארץ. היהודים הכירו בהכרתם הפנימית וגם הטעימו כלפי חוץ (התפללות. יחס כל עם ישראל ליהודים, שנתישבו בארץ-ישראל), שיש להם ארץ. אך העמים לא הודו בזה. ולפיכך לא היתה ליהודים, במובן המשפטי בינ-לאומי, חבל-אדמה תחת השמים.

מועצת סאן-רימו הכריזה, כתבה וחתמה, שהבית הלאומי של עם-ישראל נמצא

בארץ-ישראל. נמצא, שבדרך המשפט הבין-לאומי נעשה לחוק, שארץ-ישראל היא נשוא = הזכויות של עס-ישראל, נושא = הזכויות.

מובן מאליו, שהיהודים, שרוצים להשאר בחוץ-לארץ, ישארו נתיני הארצות. שהם יושבים בהן. על זה מעיד הסוף של החלטת סאן-רימו: "בהתחשבות עם זכויות היהודים יושבי שאר ארצות". בסאן-רימו נתחדש רק דין אחד: יש לבני-ישראל הזכות להיות נתיני ארץ-ישראל. הם אינם עוד נתיני טורקיה או ארץ אחרת, אלא נתיני ארץ-ישראל, העומדת תחת חסות-בריטניה.

אלה הם חדושיו של סאן-רימו.

ומעתה כבר יש לנו שני עצמים של המושג "ממלכה": יש עם ויש ארץ; חסר רק העצם השלישי — ממשלה, שהיא גולת-ההכותרת של כל "בית לאומי". וכאן מתגלית הטראגדיה של הגלות שלנו.

יש גוף יורדי, אך גוף יורדי, שהוא צבור של גופים טבעיים, אינו יכול לעשות בעצמו את צרכי-הצבור. צריך שיהא לו מתוך — אורגאן-פועל, כלומר ממשלה. אילו היו בני-ישראל רוב התושבים של ארץ-ישראל, היו בוחרים להם ממשלה והיתה ארץ-ישראל לבירה עומדת בפני עצמה, כלומר, מדינת-היהודים במובן המשפט הבין-לאומי, ולהממשלות לא היה נשאר אלא להכיר בזכותה של מדינה זו, ואחר-כך, מכיון שהיא מדינה חלושה, להכניסה תחת חסותה של ממשלה גדולה וחזקה, למען תוכל עמוד, כמו שעושים, למשל, לארמניה. עכשיו, שאין בני-ישראל רוב התושבים, התיסדותה של מדינת-היהודים עומדת בפני עצמה תלויה ועומדת עד... קבוצת-גלויות.

וההיסטוריה רבת-השנים של עם-ישראל עומדת וצווחת: "ישראל, דע את חובתך! אם לא עכשיו — אימתי?" —

כן! או עכשיו, או לעולם לא תהיה.

מסקנה:

עתידה של ארץ-ישראל תהיינה לו שלש תקופות:

(א) תקופת-המעבר, שהגיעה עכשיו;

(ב) תקופת החסות מן המפוס הראשון;

(ג) תקופת עמידה חפשית.

התקופה השלישית מובנת מאליה ואין צורך להרחיב עליה בבאורים; על תקופת-החסות כבר דברנו למעלה. אבל העיקר היא — תקופת-המעבר. זוהי התקופה היותר קשה: היא מטלת עלינו, על עם-ישראל, את האחריות היותר גדולה בפני הדורות הבאים.

המאורע של סן־רימו.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

בו' אייר (24 לאפריל). ש"ז, הוחלט בוועידת-השלום של ממלכות-ההסכמה. שנתועדה בסן־רימו שבאיטליה, למסור את המאגראט (נפוי-הכח לנהל ולשלום) על ארץ־ישראל, בשם אגודת-העמים, לברית־אניה הגדולה ולהכניס את הכרזת-בא־לפור, שארץ־ישראל צריכה להתכשר עד כדי להיות "בית לאומי" לישראל, לתוך גוף האמנה, שתכונתה ממלכות־ההסכם עם טורקיה ושעליה תהיינה חתומות אנגליה, צרפת, איטליה, ועוד.

זהו מאורע היסטורי ממדרגה ראשונה. ולא להנם חגגוהו כל הציוניים והכרוכים אחריהם בכל ארצות־תבל, למרות כל היואוש, שתקף את כולם זמן מועט קודם לכן מפני המאורעים הנוראים בכל ארץ־ישראל ובפרט בירושלים.

זכרתי ימים מקדם. ימים לא רחוקים כל־כך. אך לפני עשרים ושלוש שנים היה הדבר. ובקונגרס הראשון היה. אז התלקחה מלחמה עצומה בין שני מחנות: בין אלה שדרשו להכניס לתוך הפרוגראמה הבאזילאית "בית מובטח במשפט־העמים" (völkerrechtlich) ובין אלה שדרשו להכניס לתוכה אך "בית מובטח כמשפט" (rechtlich). המלחמה היתה ארוכה: אפילו הרצל, אבי השאיפה לבטחון במשפט־העמים, מצא לנכון לוותר ולהסתפק במשפט־סתמי, ואפילו נורדוי, חברו בדעות, הגן על הנוסח הסתמי, מפני שאף שני ה"מדיניים המהירים" הללו לא האמינו אז, שאפשר לדרוש מן העמים והמדינות בימים ההם, שהם יבטיחו לנו את "ביתנו" הלאומי. ולסוף נתפשרו שני הצדדים ועמדו על הנוסח "מובטח במשפט גלוי" (oeffentlich-rechtlich). ואף זה היה חלום רחוק, שהיה לו זכר בפרוגראמה הציונית, אבל בחיים הציוניים — מי השגיח בו, מי קוה לו? — והנה עבר פחות מחצי־יובל שנה, וועידה אינטרנאציונאלית של גדולי האומות המנצחות, שגורל־העולם בידיהן לעת־עתה, מבטחת לנו את ביתנו הלאומי ב"משפט־העמים" במדה שלא יכלו לפלל לא הרצל ולא נורדוי ואף לא מוצקין וחבריו, הקיצוניים שבפּעֵנִים המדיניים בימי הקונגרס הציוני הראשון בבאזל! ואיך לא יצהל לבנו ולא תגל נפשנו ולא ירון כל רגש עברי חי בתוכנו? —

כי, קודם כל, דבר גדול אחד הושג בסן־רימו: הציוניות יצאה מקרן־זוית לאויר העולם הגדול.

עד עכשיו היתה התנועה הציונית תנועה של קרן־זוית: תנועה יהודית ככל התנועות היהודיות. תנועה חשובה, תנועה עמוקה, תנועה גדולה, — אבל ענין יהודי מיוחד, שבעיקר־הדבר אין לשום אומה אחרת עסק בו. בוודאי התעניינה בה טורקיה, בוודאי השתדל הרצל לעניין בה את בריטאניה ואת גרמניה ואת איטליה ואת רוסיה ואת האפיפיור.

זה היה הצעד הראשון, שצעד המנהיג המנוח בדרך אל מדיניות יהודית עולמית. אבל סוף-סוף לא היה זה אלא צעד — שאיפה ונסיון לגשמה. ושאיפה כזו הרי היתה אף ל פ י נ ס ק ר. הכרת-בא לפור היתה הצעד שני העל דרך זו. ב א ז ל מלא אחר ק א ט ו ב י ק, לונדון מלא אחר ב א ז ל. ואולם ס א ז ר י מו השלים את כולו. בקאטוביץ נולד הרעיון, בבאזל נתקבל ונעשה נסיון לגשמו בלונדון ניתנה הבטחה ובסאן-רימו באה התחייבות. התחייבות חתומה בידי כל העולם המדיני התקיף באותה שעה. ובוזא יצא הרעיון של קאטוביץ ובאזל מתונו הצר ונעשה הופעה מדינית-כללית, שאינו עוד ענין ליהודים בלבד, ואפילו לא ענין שבין היהודים ובין ארונ"ה-הארץ, כמו שצייר לו הרצל בימי הקונגרס השלישי (צ'ארטר של הוד-מלכותו השולטן), אלא הוא ענין עולמי, שכל המדינות וכל העמים מודים בו וערים להתגשמותו. ובוזא גדול המאורע מאותו שבועי כורש. שהוא בלבדו, בריבוי הטוב, נתן רשיון של עליה ויכול היה אף לבטל רשיון זה ברצונו; מה שאין כן אנגליה. אלא שאין לא נסתפק המצב על-די אומה וזה שבקרב כל חלקי-הארץ כולס והעם לא נתיחק מעל אדמתו במשך אלפי שנות-גלות. אם לא נשגיח לפי שעה בהבדל זה לרעה, יהא המאורע המדיני, שאירע לישראל בסאן-רימו, לאחר כבוש-טורקיה, גדול לאין ערך ונבלל לאין ערך לטובה מן המאורע המדיני, שאירע ליהודים לאחר כבוש-בבל.

אבל הרי אין זו יותר מהתחייבות. כן הדבר. ואולם התחייבות, שחתומים עליה אנגליה, צרפת, איטליה וטורקיה, היא שטח-החוב הגון. שטח-החוב, שאמנם לא כל-כך מהר יגבה, אבל עומד הוא לגובהו. ואף דבר זה אין לשכוח, שיש אל מי לפנות בקובלתה אם לא ירצה בעל-החוב לסלק את-החוב. תזא אגודת-העמים כח גדול או כח קטן — העובדה בלבד, שאנגליה אינה "בעלת-דבית" גמורה וחלושה בארץ-ישראל, אלא אך אפטרופסית וממנה עליה צריכה להביא לידי כך, שלא יהא מקום לקובלות על גולי-משפט גמורים. הפעם "פסור בלא כלום אי-אפשר". כבר יש מקום לתביעה לאומית על יסוד משפטי. כבר יש להדיש פדות לציון לא בצרקה ובחסד-לאומים, אלא במשפט. ואל יהא דבר זה קל בעינינו. אל נא נעבור מקצוניות לקיצוניות — מאמונה סמויה בפלאות, שכבר ניתנה לנו, מדינת-היהודים, אל ספקנות מחוסר-יסוד, שאין כאן אלא הבטחת. לא הפעם (בהבדל מזה שהשיג הרצל, ואפילו מהכרזת-באזלפור) יש לא רק הבטחה, יש גם התחייבות. והמצע החוקי הרי הוא תנאי קודם לכל מעשה מדיני גדול. המצע החוקי — זהו "משפט", ולא "צדקה", ולא חסד ורחמים. הוא אינו הכל, הוא אינו אפילו ממצה, אבל הוא הרבה. הוא אינו הבנין, אבל הוא היסוד, שאפשר לבנות עליו. הוא אינו הגאולה, אבל הוא המצע, שהגאולה יכולה וצריכה להשתרע עליו.

ועוד דבר אחד נותן לנו המאורע של סאן-רימו. כבר נסיתי לבאר במקום אחד (בעתון השבועי "ברקאי", שיוצא באודיסה) גליון

בעוד שלהם יש עוד כמה וכמה ארצות. כך דורש היושר, כך דורשים יחסי-הכחות הראיאליים, שלא ישתנו כל-כך מהר. גליות חדשה נברא בארץ-ישראל אם נוותר בקצו של יו"ד על זכויותינו, אם נרשה לעשותנו אויבים ממדרגה שניה אפילו בדבר של מה-בבך. אז נאבד את רגש-האדנות במובן שאמיתי. או לנו אם הפסיכיקה הגלותית תשתרש בנו גם בביתנו הלאומי! אז אנדנו. אז אין תקוה עוד. אז על מאה הנקודות הגלותיות, שיש לנו בעולם, תתוסף נקודת גלית מאה ואחת — ולא יותר. אז תהא באמת אמריקה יותר ארץ-ישראל מארץ-ישראל וניו-יורק יותר ירושלים מירושלים. אבל או לנו גם-כן, אם בכח ה"בית הלאומי" ננסה לדכא אחרים. אז תרגו הארץ "תחת עבר כי ימליך". אז יהיו נביאינו תוכחה אלמת נדנו. הם יסתלקו מאתנו — וכל כחנו הלאומי הגדול, שעמד לנו במשך שנים לאלפים, יסור מעלינו כמו משמשון הגבור לאחר שגלחו את שבע מחלפות-ראשו. לא עריצות ולא עבדות, אלא אדנות ושיויו. זהו מה שאומרת לנו אמנת סאן-רימו, זהו מה שנתן לנו המאורע ההיסטורי הגדול. "ציאה מקרן-זוית, התחייבות חתומה בידי אדיר-העולם ורגש של אדנות — כלום יש די מלים בפינו לבאר את ערכם של שלשת הדברים הגדולים הללו לאומה, שעוד זה לא כבר כפר העולם הגדול במציאותה?"

ואף-על-פי-כן, אם נורדוי אמר בנאום-החגיגה שלו ש.אין לנו לשיר עוד את שירת-התקוה — תקותנו כבר נתקיימה, וברתולד פייבל ענה אחריו ש"מהיום והלאה פסק קיומה של הציוניות מפני "שכבר הגיעה למטרתה", — חטא ובדבריהם חטא גדול, שיש לו כפרה רק ב"שכרון-הרוח, שטבעי היה שישלוש ברעם הראשונים לאחר התקבלותה של אמנת סאן-רימו. לא. תקותנו רק נתחזקה הרבה, אבל לא נתקיימה. והציוניות — היא באמת רק התחילה עכשיו. הרצל אמר, שקודם כל צריכה הציוניות לברוא לא *Dinge* (ערכים), אלא *Bedingungen* (תנאים). התנאים הללו נוצרו עכשיו על-ידי הפוליטיקה. אבל הפוליטיקה אינה יוצרת ערכים לעולם. צדקו האנגלים, שיש להם פתגם: "הפוליטיקה היא אויבתה של היצירה". הם, שכל חייהם המדיניים מלאים פוליטיקה, מבינים אמת זו ביותר. יתר על כן: היצירה מפלסת נתיב גם לפני הפוליטיקה, לא פחות — ואולי יותר — משהפוליטיקה מפלסת נתיב ליצירה. אילמלא המושבות בארץ-ישראל לא היתה הכרזת-באלפור באה לעולם; כמו שלא היתה באה אילמלא עורר הרצל תנועה מדינית גדולה בעולם כולו. יש, אפוא, פעולה של גומלים בין הפוליטיקה ובין היצירה. הפוליטיקה עשתה את שלה. ולעולם לא ישכח עמנו את צ'לינוב וז'אבוטינסקי, ווייצמאן וסוקולוב, שגרמו בדרך ישרה או בלתי-ישרה להכרזת-באלפור ולאמנת סאן-רימו. הפוליטיקה יצרה תנאים של עבודה; את הערכים צריכה ליצור העבודה עצמה. והיא לא קלה תהיה ולא מהירה. מעות היא בידי נורדוי, שחושב, שאפשר להעביר לארץ-ישראל חצי-מיליון של יהודים בשנה אחת. דוגמת הגייסות העולים למיליונים, שהיו הממלכות מעבירות בימי-המלחמה. הממלכות — חוץ ממה שיכלחן החמית היא הרבה יותר גדולה — היו מעבירות

רק חיילים בלי נשים וילדים ומושיבות אותם באהלים ובקסקיטס; אנו צריכים להעביר גם בעלי־משפחה, שלא ישבו לא באהלים ולא בקסקיטס. ושעות היא גם בידי המפלגות השונות שלנו, שחושבות, שדי לאנגליה להתיר "הגירה בלתי־מוגבלת" — וישאלת ארץ־ישראל העברית נפתרה. זהו פרוצס ממושך עם עליות וירידות. עם תקוות נפרזות — ונכזבות, עם נסיונות מוצלחים — ועולים בתהו. צריך יהיה להלחם על כל צעד ושעל באויבנו המרובים, מבין הערביים ומבין הנוצרים־הצוררים, שלא כל־כך בנקל ישלימו אף הם עם הרעיון, שה־ארץ הקדושה תהיה בידי היהודים (אף לאחר הוצאת המקומות הקדושים שלהם מידינו), ברעת־לבם של הפקידים, במכשולים, שישימו על דרכנו על כל צעד ושעל אויבים מסינים שונים, קרובים ורחוקים, גלויים ונסתרים. ההוספה בלבד, שלא יעשה כלום ממה שיכול להזיק לזכויות האזרחיות והדתיות של העדות הבלתי־ישראליות, שיש בהכרח — באלפור, — כמה אפשר להשתמש בה לרעתנו!... ויותר מכל זה תהא לנו מלחמה קשה במכשולים — בעצבנות היהודית ובדרשותנו הנפרזות, שאין יודעות הַמְקָנָה מצד אחד, ובפסיכיקה הגלותית שלנו, שמתגלית בהתדבקת בורים, בדיכוי אחר התקפה, בחיסור אָמון בכח העצמי בכטול העובר היהודי מכל סוג ומין, בחקיו ללשונם ולמניגים של הערביים והאנגליים כאחד, בוותרנות ובפשרנות, ברפיון־הרוח ומחירות־היאוש, בהתרגלות להשתמש בכחו של הזר ולהסתמך על כתפים זרות, ברוח ההתגוררות של העדות, ברבוי־הלשוניות שלנו, בפשריוטיות המקומית של יהודי הארצות השונות, ועוד, ועוד, ועוד. כל אלה ביחד הם מכשולים. כל־כך מרובים וקשים, עד שהם אינם יכולים להביא לידי יאוש אלא את הזוכר תמיד, שעם־ישראל התגבר על מכשולים גדולים מאלה במשך אלפי שנות רדיפות וצרות, שאין דוגמתן בעולם. במצב כזה, כל האומה, שתקותנו כבר נתקיימה ושבעיוניות כבר אין צורך, הרי הוא מתחייב בנפשה של התנועה, בנפשה של האומה.

אבל גם המכטל את ערכה של אמנת סאן־רימו עתיד ליתן את הדין.

המכשולים, שאין מספר ואין דומה להם, שמנינו למעלה ושלא מנינו דורשים תגבורת־הכחות, שאין כמותה בעולם. ומאין נקח תגבורת־כחות זו אם לא — מתוך אמונה עמיקה, שאין אנו בונים על חול, שכבר נוצרו תנאים מתאימים לבנין־הארץ? — מתוך ספקנות ורפיון־רוח לא נוצר עוד שום דבר גדול! רק השתרשות האמונה, שסאן־רימו הוא מורע בתולדות־ישראל, שגדול הוא הדבר, שנתן לנו בו אייר תרין, תעשה את המאורע — מאורע באמת. אם תגבר אמונתנו באמנת סאן־רימו, יגדל בזה גופו כלה של אמונה וגם בעיני העולם השליט, ולהפך, אם תחלש אמונה זו, נחליש בזה עצמו את כחה של האִמָּנָה... אם אדם מאמין, שיש לו כח — מתוסף לו כח זה, כולו או מקצתו, בפועל, מפני שאמונתו בעצמו מכנסת אמונה זו בלבוותיהם של אחרים; ואם הוא עצמו אינו מאמין בכחו — איך יאמינו בו אחרים? — די שישמעו הזרים פעם אחר פעם, שאין אמנת־סאן־רימו דבר גדול בעינינו —

כדי שיהא כך גם בעניהם. ותוצאותיו של דבר זה מוכנות הן מאליהן... על-כן חלילה לנו להרעיל בספקנות שלא במקומה את משוש-חגנו לכבוד המאורע של סאָר־ימו. אין היצירה באה מתוך עצבות וספקנות, אלא מתוך הרחבת-הרעות, שמחה והתלהבות, אמונה ובטחון. באמונתנו ובכסחונונו במאורע הגדול נשאב שפע של כחות בשביל היצירה ולשם העבודה, שהן הכל ומהן הכל. וכך תבוא לנו אותה תגבורת-הכחות, שבלעדיה לא יוסרו אלפי המזשולים הקשים, שבנין-אומה ובנין-ארץ פוגעים בהם על כל צעד ושעל.

ועוד דבר אחד עלול לגרום לתגבורת-הכחות.

בסערת-הפוליטיקה וריבות-המפלגות וויכוחי-התכניות נתקמנה הציוניות מאד. אנו קמונו כולנו — והרעיון הגדול אף עמנו. אנו כולנו מנקרים באשפת הפרטים ופרטי-הפרטים, שיש, אמנם, חשיבות ידועה גם להם, אבל לגרום לעליית-נשמה ולתגבורת-הכחות החמריים אינם מוכשרים. בתוך נפתולי הפוליטיקה והמחלוקות שכחנו את העיקר — את תכלית ה של הציוניות. זה שנים, שלא נשמעה בתוכנו מלה מרוממת-רוח על עצם שאיפתה של זו. סמולנסקי ופינסקר, הרצל ואחד העם לא היו שוכחים אף באחד מחבוריהם או מנאומיהם מלהטעים. כל אחד עליפי דרכו, את המטרות הקרובות של התנועה הלאומית-האנושית הגדולה. ובזמננו רק נורדוי עדיין הוא מרים לפעמים את הרוח העברי על-ידי גילוי אפקים רחבים של ארץ-ישראל עברית. השאר מסתפקים באותן הפראזות החבוטות, שנער ציוני בן ט"ו כבר קצה נפשו להן, וביגע הגדול והמרומם, כשהתנועה הציונית השיגה יותר ממה שקותה... בבאול... כשנצאה מקרן-הזווית היהודית לאויר העולם הגדול, כשנעשתה פאקטור צולמי וצמי.

כל העמים נטויות אליה, — חייבים אנו לקרוא קריאה גבולה נרמית:

— נשובה אל הציוניות! נשובה אל האנושי-הנצחי! שבה!

הבה נחיה את הרעיונות הגדולים, שהנחנו ביסודה פינסקר וזקנו ואחד העם. נזכור-נא, שלא רק מקלט בטוח אנו באים לבנות, אלא חברה לאומית חדשה אנו באים ליסד. נזכור-נא, שלא להתכוון רקן חיה שפאסיה מנפנת, אלא לאחד את-המזרח עם המערב, להעביר את כל טובו של המערב למערב, אבל גם להביא למערב את קסמי-המזרח, את זוהר-שמשו ואת הדר-כוכביו. כי זה העולם החדש, שהעולם הישן וההרוס מתאזר לו, בלבנו הוא על שמיר ועל ארצו — בספרי-נביאיו ובחזיונות-חלמיה העתיקים והחדשים. ולא-רץ-ישראל באנו לא רק להנצל מדיפות, אלא גם להציל עולם מלא מעושק והתנוונות.

ואל לשפך רוחות מושפלות ציטים אנו לקרוא קריאה גדולה זו לא בדי להגבית עוז-העם את החזיונות של המהפכות ועל-אדמקת-בארץ דוקא במי שיצחק-היהודי מכל השדרות בתים הארשיים החדשים גדי שיאמן את כל בחותני לבנות בפועל את ביסן מלאומי צריך הוא להתקפת בריחה ונמרצה שישתמס עליה העולם כולו ומצא בה חסן אף הוא. והחיה כו יכולה לבוא רק על-ידי אדיאל רס כרימו של הרעיון הנשיח מקור-הציונות, וגדול כגודל המאורע ההיסטורי, שצפינו לו כאלפים שנה —

להחלפת סְרִימוֹ.

מאת

ד"ר הוגו ברגמאן.

עם-הקצוות אנחנו. אנו הולכים ומתנדנדים מן הקצה אל הקצה. כשבאה הכזת-באלפור, לא ידעה שמחתנו גבול. אנחנו, עם-הספר, שכל סימן כתיב קדוש בעינינו, שכחנו לגמרנו את המרחק שבין דברים-שבכתב ובין הדברים עצמם, וכבר האמנו, שארץ-ישראל שלנו היא, ותנועה משיחית ממש אחות חוגים רחבים של העם, שחשב בתום-לבו, שבבר באה הגאולה. שכוח שכחנו, שיש חבלי-שאל הקורמים לה. עש, שבמשך אלפים שנה חדל ליצור לו את דבריו-ימיו ושהיה רק נשואה הפאסיבי של היסטוריות-עצמו, לא יכול לחשוב אחרת אלא שנו תנים לו את מדינתו ב מ ת נ ה .

ואחרים לא נתנו לנו את מדינתנו. באו שתי השנים האחרונות, שנים מלאות פראגמטיקה שאין כמות. כשהעם שהבטיחו לו את הכל ושנתעורר ע"י הבטחה זו ורצה לחדור ולהכנס אל הארץ שהבטיחו לו, — מצא את הרל"ה סגורה לפניו. והוא המתין וישב בחבוק-ידיים, המתין עד שיוגמרו הם את עסקיהם המרובים וימצאו את שעת-הפנאי כדי לשמוע לדרישותיו ולהחליט עליהן. הכינו וצפינו — ולא ראינו שום צעד קריטה, שנות-הצפייה לא רק שלא קרבו אותנו אל המטרה, אלא אף הרחיקו אותנו מקנה. כי כל מה שאנו יושבים ואיננו עושים, אנו סאכדים: הזמן הוא בעוכרינו. באו המאורעות האחרונים של איבוי זה, הפרעות בירושלים ומשפטם של חברי-ההגנה. והנה עברנו אל הקצה האחר: יאוש תקפנו, אל הכסחו בנדיבים! שקר ומרמה בכל. העינים, עיני-העם, שעד הנה היו נשואות לגמרין לשמי-הגוליטיקה: משם תבוא עזרתנו, — העינים הללו שחו, הכוכבים רמו אותנו. אין תקנה...

ובאה החלפת סאן-דימו, כעין רפואה למכה, ושוב אותה הקפילוג, אותה הקיצוניות. אלא שהעם נבדלות הדעות. והמפראמנט מחליט ומכריע: יש מי שמאמין עוד בזוהר-הנוככים, ואז אחם שומעים, שבא הקץ לגלותו: ויצאנו מן הכרת לחרות, משעבוד לשחרור — זהו הטון הרשמי. וכן הצד האחר באים בעלי מרה שחורה, אלה שיש להם טמפראמנט חולידי, ומכריזים: אין דבר, עפר ואפר, דברים בטלים, סמרטוט של נייר, ונגמר.

כך שופטים בתוכנו, בתוך עם חולה-הצפיה, שלמד להיות סמוך תמיר על כתפם של אחרים. ובין שאנו מתלחבים ואממינים ובין שאנו מתאשים ואין אנו מאמינים, הקותנו תלויה בהם ולא בדון היצירה ובכח הפנימי שלה. ואין אנו ממהרים — בין כך ובין כך — לחזק את עמדתנו בארץ וליצור, לפחות, באותה מדה, שהתנאים פורשים ליצור.

וכי גם עמים אחרים היו מקבלים עליהם באופן כזה את מרותה של פוליטיקה זרה? וכי היו גם עמים אחרים יושבים ומצפים בחבוק-ידיים עד שיוגמרו אחרים את אלה אי-פני-עסקיהם בסדר העולם החרום? או, אולי, היו הם, קודם כל, יוצרים ובונים עד כמה שאפשר, מ ש מ ש י ם בפליטיקה בתור כלי-זין ואמצעי, אכזעי אחר בין שאר האמצעים, והיו מוצאים להם את דרכם בין התקוות, מלוא והכחלתן — היו לפיכך הציני, שרכש לו את מדינתו בסוף המלחמה. כמה צרות עברו עליו לא רק בשלש מאות השנים של תרבותו, אלא גם לאחר שקם לחזית! פעם-היתה ידו עד העליונה בפוליטיקה של המדינה האוסטרית ופעם היה הכל בעוכריו. ואף-על-פי-כן לא פסק אף רגע מלהכין את עצמו כלפי הגאולה. הסורה, שהנך על ידי ספרי למור פטריוטים אויסטרים דורות של שונאי-אוסטרים, המשרתת והפועל, שעזו את הכפר הציניקי ותורו אל תוך המחזות הגרמנים כדי לרכוש להם שם קרקע-בעד ובעד עמם, אלו שבאו מתחלת לעשרות, ואחר-כך למאות ובעקבותיהם באו בנין בית-עם, בית-ספ' פרטי, שנהפך עד מהרה לבית ספר רשמי, עד שבבוקר לא עבות אחד היה הכפ' או העיירה בידי הציניקים. — המדינה, הפועל והמשרתת הציניים

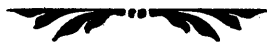
לא שאלו הרבה על המצב המדיני שבפארלמנטים. הם ואגודות-ההתיישבות, שעזרו להם, הלכו בדרכם והפוליטיקה, יותר משמייעת להם, קצרה את פרי-חלוציותם. כי הפוליטיקה יכולה רק לברוא תנאים ליצירה ולסכם את פרי-היצירה, אבל היא אינה יוצרת בעצמה. העם הוא היוצר בחיי יום-יום, בהתמכרותם של חלוציו המועטים ובהשגבת עבודתם ע"י-ידי המרוכזים הבאים אחריהם. העם הוא היוצר ואין לו לעם, ש"ת"ר על זכות היצירה לטובת הצפייה לגאולתו על ידי הפוליטיקה. אילו היינו סבינים דבר זה, כי אז, ורק אז, יכולים היינו להעריך את החלטת סאן-רימו בצדק, ללי להפריז על המדה, אבל גם בלי ללול בה.

כי בזה אין שום ספק: החלטת סאן-רימו היא עובדה היסטורית מן המדרגה הראשונה. מה שאף לא נועדו להביע במלים בשנת 1897, בזמן הקונגרס הראשון, כשנסחו את הפרוגרמה הבאזילאית והחליפו את המלה "משפט-לאומים" במלה "משפט גלוי", שלא אמרה כלום, — כל זה נתמלא, הוכרז בתור עם במשפט-לאומים, הוכרה זכותנו על ארץ-אבותנו, ועל המדינה היותר כבירה שבמדינות-אירופה הוטלה חובה לעזור לנו בבנין ביתנו הלאומי. עד כמה שיכולים להתחייב לכל חוב זה ולבעל-החוב (אגודת-העמים) בספק, אין מי שיכול לחלוק על זה, שהפעם נעשה ביחס אלינו מעשה רב שאין כמותו. יפה אמר אחד ממנהיגי התנועה הציונית, שאי-אפשר לה לאנגליה לחזור מהכרזת-באָלפור. ועל אחת כמה וכמה אי אפשר לה לאגודת-העמים, יתר על כן — לעמים עצמם, לחזור ממה שהוחלט בעיירה איטלקית ביום 24 לאפריל, שנת 1920. והו ערכה ההיסטוריה הנצחית של החלטת סאן-רימו. היא הכירה בזכותנו על-ארץ-הסולדת של עמנו, אך אין לערוב את הערך הנצחי בערך האקטואלי של ההחלטה. ערך נצחי, מירושו: שאולי עוד לאחר מאות שנים, אף כשישתנו פני-העולם לגמרי, יבואו נכדנו ונראו על מה שהוכר לעולמים בסאן-רימו, אבל כהו ערכה האקטואלי של ההחלטה: במה היא עוזרת לנו עתה לבנות את ארצנו? מה היא, התכלית של ההחלטה?

על שאלה זו אי-אפשר להשיב ברגע זה, כשעוד לא עברו ארבעה שבועות מיום שהוחלט לקבוע את הכרזת-באָלפור בחוזה-השלום הטורקי. כי עתה צריך לבוא הצעד השני, היותר חשוב בשבילנו: ההסכמה בין נזשאת-המאנדאט, בריטניה, ובין ההסתדרות הציונית בתור באת כחו של עם-ישראל (אם תשאר ההסתדרות הציונית באת-הכח היחידית של ישראל או אם תוותר על זכות-הקדימה שלה לטובת הקונגרס העולמי של עם-ישראל, — דבר זה אינו בא בחשבוננו ברגע זה). רק כשנרע את תוכן ההסכמה בין אנגליה ובין ההסתדרות הציונית, — רק אז נדע, כמה גדולה השפעתנו על עתידה של הארץ ואם באמת נזיהו אנו הבונים אותה, כמו שהבטיחו לנו. רק אז נוכל לאמר, איזה ערך ממשי ותבוך לא רק נצחי יש להחלטת סאן-רימו. הסכמה זו, שהיא כעין חלק שני למאנדאט, לא תגמר, כמובן, ביום אחד, אך עוד קודם שתקבע בצורה אחרונה נדע, לאן מנשבות הרוחות: גורלם של ז'אבוטינסקי ותבריו יורנו זאת.

אך אם גם יעברו שבועות וחרשים עד שישגר כל העם הצולטי, אל-נא נשב עוד פעם בחבוק-ידים כמו שישבנו במשך שתי השנים האחרונות. שבהן לא יצרנו אף פנה אחת חדשה בארץ. אין שיפול הגורלות, הלא חוקה בנו התקוה, שארץ-ישראל תהיה שלנו בכל התנאים, ובכך חייבים אנו גם לעבוד בכל התנאים, ואף שעה אחת אינה צריכה לעבור אי-מנוצלת, עוד יש אפשרויות הרבה של עבודה גם בתנאים הנוכחים, שלא השתמשנו בהן; אך קודם כל צריכים אנחנו לדרוש תיכף-ומיד, עוד קודם הסרור המוחלט של גורל הארץ, אותו הדבר האחד והיחיד, שהוא חשוב לנו ביותר ברגע זה: את חירות-ההגירה לארץ-ישראל:

ועוד פעם אני חוזר על דברי, הפוליטיקה יכולה רק לברוא את התנאים החיצוניים, את מסגרת-העבודה, את התנאי היותר חשוב, העיקרי, במובן זה נתנה לנו החלטת סאן-רימו. ועתה חייבים אנו למלא את המסגרת של ההחלטה בעבודתנו, בעליית-המונים ובהכשרת הארץ לעליה. פרשת-הצפייה נגמרה. תתחיל-נא, סוף כ" סוף, פרשת-העבודה. ואם אין אנו לנו, מי לנו?

הוֹמֵנִיסְמוֹס יְהוּדִי⁽¹⁾.

מאת

א. מ. ליפשיץ.

השאלה על צביון בתי-הספר, יסודותיהם ועיקריהם, עוררה את הרחוקות בכל הארצות, והמפלגות מדיניות ומתעצמות במחלוקת זו. ועדיין אין פתרון, שהכל מודים בו. בהספדנו בשאלה זו נעיין תחלה בתולדותיה, אולי עלולות הן לפרש לנו גם את מהותה ולעזור לנו לפתרונה.

ההומניסמוס בבית-הספר נולד יחד עם התנועה, שנקראה בשם זה, על פרשת תקופות, בקרוב אירופה ממסגרותיה. ששמו עליה מורה מדריכיה. עד אז היתה ההשכלה בעיקרה דתית: דעת הספרות הדתית היתה תכליתה. ספרות זו היתה כולה רומית. לשון זו שלמה בכנסיה הנוצרית ובבית-הספר. לשון זו, שבה שמשו בימים ההם, לא היתה, אמנם, לשון הסופרים העתיקים; אילו קמו אלה מקברותיהם, כי אז לא הבינו מה שחו הכהנים והמורים. זו היתה רומית, שהסתגלה לצרכי כסונים. העולם והאדם בתוך העולם נראו לאדם עצמו בחלוס-קסמים מבעד למלית טווייה נצרות והויה. אף את עצמו לא הכיר האדם אלא בתור חלק של קבוצה. האדם היחידי לא היה במציאות. המחשבה היתה משועבדת לכתב. לא רק כתב-קודש: גם ספרי-חול וסופרי-חול היו, שמרוחם היתה מוטלת על הרחוקות. כשם שלא העז אדם לפרש מקראות שלא על דעת הכהנים, כך לא ההין איש לחשוב שלא על דעת הפילוסוף, הוא אריסטו. וכל הפילוסופיה של זמנם — האסכולסטיקה — מוקדשת לפשרה בין המסורת הדתית ובין דברי אריסטו, לפי הפירוש שפרשוהו האחרונים, אם גם יש שאגב פלפולם נתחדשו חדושים נפלאים במחשבה. לפי השכלתם בכלל היתה גם השכלת בית-הספר בעיקרה רק קריאה במקורות-מספר.

באה תקופת הריניסאנס, ועמי-אירופה אמרו לחזור אל האידיאלים של

(1) על השאלה בדבר הומניסמוס וריאליסמוס בבית-הספר הרציני בשנות תרע"ה — תרע"ו הרצאות אחרות בירושלים. בשנת תר"ע פרסמתי מאמר ב"השלח" (כרך כ"ב, עמ' 24—41) בשם גמנסיון עברי, שבחלקו הראשון טפחתי גם בשאלה זו או בחלק מסמנה. בשם לב לזה, שאין בעברית ספרות מקצועית, הארכתי בכמה פרקים, שמקומם בספרי-מיתודיקה ושנגעתי בהם אגב הרצאה. השאלות הן היום אקטואליות בהגיע שעת סדור תכניות לבתי-הספר הבינוניים, ועת-החנך בארץ-ישראל עסוק בזה.

העולם העתיק, רצו להחזיר עולם-פלאות לתחיה. כנגד השעבוד הרוחני העמידו את חירות היחיד, אמרו להחזיר את עזרת האנושיות המהורה לישנה. יש כאן גילוי-האנושיות שבאדם, שחרורה משכבות-הזיה, ששבו עליה. הסובקטיביות של האדם נעורה בכל כחה. האדם היה לאישיות והכיר עצמו בתור אישיות. כך הרגישו עצמם בני-ישראל בשעתם כלפי האומות, וכך הרגיש עצמו היוני כלפי הברברים. ההומניזם מוס, פתוח האנושיות, השתלמות הרוח האנושית, התפתחות כחות-הנפש — זוהי התכלית, שאליה שאפו יחידים-סגולה. והעמים העתיקים היו להם למורי-דרך על ארחות המרירה בכנסיה. בהערצה שאין כמותה נאחזו בתרבות העתיקה, וההערצה הגדולה, ככל הערצה אמתית, הביאה לירי מעשים גדולים וחרשים. שאיפתם היתה — להחיות את העולם היפה של היונים והרומיים. כי בו מצאו את הגשמת האנושיות המהורה. בסופרים העתיקים מצאו את אידיאליהם האנושיים; ינקו מרוחם, למדו אל צרכי מחשבתם והרגשתם, חשבו לרונמאות ליופי נצחי שאין לו תמורה ולמקור כל דעת והשכל. סלסלו כל שירי העבר, זיפו את פני ההווה, ויש שאף אנסו את עצמם ואת רוחם. ההערצה הביאה לירי חקוי, והחקוי הביא לירי תחיה. בימי פריחתה לא היתה הרגיסאנס חקוי בלבד ולקפ" לקטויות, אלא תחיה אמתית, ולסוף — יצירה חדשה. זה היה מעשה רב: מלבד הכנסיה הנוצרית, שרק ביותה ותחת כנפיה נתאחדו עד עכשיו כל עמי-אירופה — מלבד נולד עוד מדע רוחני חדש, שנעשה יסוד-חיים לכל משכילי-אירופה. בתי-הספר פתחו שעריהם ללמודי-חול. נולד מדע של חול, ספיות חול ורות חול על-יד הנצרות ומדעיה. על-ידי חקוי חזרה גם הלשון הרומית העתיקה לתחיה ובטלו את הלשון השלטת אז. הרומית עד אז, בכל השתבשותה, היה היתה, והם אמנם המיתוה ובטלוה משמוש חי — כמו שמשכילינו בתקופת-ההשכלה המיתו כמעט את העברית ביצורם את המציאה ובבטלם את הסגנון הרבני. — והרומיים של ימי הרגיסאנס לא הסתפקו בסגנון הסופרים העתיקים. מביניהם בחרו באחרי — בציצרון — לחקותו, להשתמש במליו ובבטויו ובדרכי דבורו. שירה רומית חדשה אמרה "לפרנס את צרכי-הדור בצורות עתיקות. גם תוכן וחומר מדעי למדו מן הסופרים העתיקים, אף החיים יצאו בכלים שאולים של שמות וכנויים עתיקים. אבל העיקר היה — שבא שינוי בדרכי-המחשבה ובאפני-ההרגשה ובתבונת-ההשגה. רוח האלילות תהיה חתירה תחת מערכת-המחשבות הנוצרית. הפילוסופיה העתיקה הרסה את כל בניי האסכולסטיקה, ונפקחו עיניהם של בני-הדור לראות את תעלולי חקי-הכנה הרומית. כל משכיליהם היו הולכים בדרך הפשרה וההסתגלות לעולם העתיק, שסוף יכול היה להיות מיתת-נשיקה לנצרות. אירופה המודרנית-החילונית נולדה אז. כל השכלת-אירופה מיוסדת על העיקרון שיצר דור-פלאים ההוא, שהוכה בסנוורים, ובלי לראות את כל אשר סביבו הונח כל תכליות-החיים, ובעוורון שאף לתכלית אחת — להחיות את העולם העתיק. הספרות העתיקה תוליד לאנושיות צרופה, והכרת העולם העתיק היתה לתוכן כל השכלה. ההשכלה ההומניסטית נעשתה יסוד כל ההשכלה במשך דורות באין מותה.

בהומניסמוס בתחלתו צפון, אם כן, נגוד לאסכולסציקה ולדקדוקי-נצרות, וכנגדם שלח את חצי-לענו. מהר מאד קנה ההומניסמוס שליטה בכל ארצות-אירופה. בית-הספר היה כולו רומי ולשון-ההוראה בו היתה רומית. על התלמידים היתה חובה לחבר שירים וחבורים רומיים ולדבר בינם לבין עצמם רומית, והמדברים בלשונם נענשו. וידעת הרומית היתה הכרחית. הספרות היתה רומית וכללית-משותפת לכל עמי-אירופה. פֶּטְרָאָרְקוּס קוה לעלמות ולזכר-עולם רק בזכות שיריו הרומיים. והמשכילים בעם הביעו צער על אשר שרד אֶנְטוֹנִי את שירתו הגדולה באיטלקית ולא ברומית. משפטי-רומי שלטו בכל מדינות-אירופה, ולשון בית-דין היתה רומית, ובה נכתבו כל מעשי בית-דין. לשון המדיניים והפקודות והנאומים והכתובות היתה רומית, ואף לשון אגרות-שלומים היתה רומית — והכל צריכים למשכיל רומי. והרומית הלא היתה והוזה לשון הכנסיה הנצרית עד היום הזה.

בכל התנועה הגדולה, שִׁשְׁנָתָה את פני אירופה, לא השתתפו בני-ישראל. ומכאן למעשים גדולים תוצאות. לפני הרינסאנס לא היה מרובה ההבדל בין השכלת-ישראל ובין השכלת-העמים. בארצות-העריבים היו ישראל שותפים בכל דבר חכמה והשכלה, וחלק כחלק עדרו בשדות-הרוח. בארצות-הנוצרים היה החלוק העיקרי בלשון-ההשכלה. שהיתה עברית לחכמי-ישראל וגלחית (רומית) לחכמי-האומות. כאלה כן אלה רכשו להם השכלה דתית, עסקו בביאורי-מקראות ובמדרשם. את דעת העולם והמבט רכש אדם מתוך החיים. אדם, שנשע הרבה והיה מעורב בין הבריות, ידע את העולם, ויש שהרכ עלה בזה על הכהן הרומי. רש"י לא יתבייש בדעת-העולם בפני פְּרֶנְהָאֶרְד הקדוש. בשחלה אירופה בחבליה של תקופה גדולה זו התכנסנו לתוך עולמנו. התקפלונו בנפשנו, ולא היה לנו חלק ברינסאנס ואחיה בהומניסמוס. הסבה לחזיון זה אפשר היתה דוקא בשלילה הצפונה ברינסאנס, שלא היתה שלילתנו; המרידה בכנסיה הרומית ובכהניה לא היתה ענין לנו. ואפשר גרמה לכך הלשון, שהרי כל עיקר החלוק היה כאן בלשון, והתחיה היתה הפעם גם-כן לשונית, באה אם כן בנקודה המבדילה בינינו וביניהם; והשאיפה היתה להחיות עולם עתיק, שגם בשעתו וגם לאחר שעתו היה זר לנו.

גם לעברית היה חלק ברינסאנס, וגם קצת יהודי-איטליה השתתפו בה, אבל חלקה מועט. לאירופה נולדו אז מדעי-חול ופילוסופיה חדשה, ולנו לא היה חלק בהם. ואז הונח היסוד לפרובלימה המצְעֶרֶת את כל הטובים בנו, הפרובלימה של גשירת גשרים על התהום העמוקה, המבדלת בין ההשכלה האירופית ובין היהדות.

מאז, מתקופת-הרינסאנס, היו כל בתי-הספר, למן בתי-הספר העממיים ועד האוניברסיטות, הומניסטיים ורומיים. הנצרות עשתה שלום עם ההומניסמוס; והיו תקופות, שבהן נעשה ההומניסמוס מגן לכנסיה הקתולית מפני הרוחות המגשבות בעולם. בשניהם טמון נגוד כלפי יחוד הלאומים וכלפי הלשוניות הלאומיות. הנצרות היא בעצם מהותה כללית, והאינדוידואליות, שנולדה בימי הרינסאנס, בהגיעה לידי

גבהה, מביאה לידי קוסמופוליטיסמוס. אולם לאט-לאט עשתה הרומית שלום גם עם הלשונות הלאומיות, שבעזרת הרומית יצרו להן כל-בטוי ומכשירי-מחשבה, ואלה חדרו לבית-הספר, כבשו את בית-הספר הנמוך לגמרו וקנו מקום גם בבית-הספר הבינוני, ולסוף — אפילו בבית-הספר הגבוה.

בסוף המאה ה'ח, כשננלו השנויים והחלופים הגדולים, שנעשו בעולם-הרוח, ברעיונות וברגשות ובכל נפשיותם של בני-האדם, נולד בתור בטוי לזה ההומניסמוס החדש. מובן-השאלה לא היה עוד לשוני בעיקרו. ברור היה, שאי-אפשר לבני-דורותינו לשוב ולהיות רומיים עתיקים ושאינן חפץ להחליף את לשונם בלשון הרומית; אבל רוח יון ורומי מועתק לרוח-ההוה צריך לחיות בבית-הספר ובחיים. להשכלת הימים ההם היתה נטיה אסטימית חזקה; שאפו להגשים יופי אידיאלי בצורות ועל-פי כללים נצחיים, שנתגלו בכל יפעתם בימי פיתח-יון. להשקפת העולם והחיים היה אז צביון קוסמופוליטי, מעין נגוד חשאי כלפי הלאומיות המתעוררת אז. רוח זו מלאה גם את רוח המשכילים אצלנו בימי ההשכלה הגרמנית. כל המגמות הללו בקשו להן בטוי גם בבית-הספר הבינוני, ששלט בו ההומניסמוס באין מעצור ושפרשוהו פרוש חדש. הדרישה היתה מעתה: פתוח האדם כלו, פתוח נפשו וכל תכונותיה היפות. השלמה והשתלמות-האנושיות שבאדם, כך פירשו את ההומניסמוס. היונית, מאחר שהריניסאנס שאבה את רוחה בעיקרה מתוך תרגום רומי, לא תפסה עד אז מקום רחב בבית-הספר; נקודת-הכבוד היתה בו בעיקרה הרומית. אפשר גרמה לכך שנאת בני-איטליה, ארץ-מולדתה של הריניסאנס, ליונים. עכשיו הטעימו ביחוד את ערך היונית. את האידיאלים הנצחיים ליופי ולאנושיות יפה מצאו ביון, שבה ראו אחד מן הגלויים הכי יפים של רוח-האדם. ההומניסמוס החדש דרש מאת האדם להכיר את האדם. הכשר-הכרה מצאו ביון. ולפיכך יכלה גם ההיסטוריה לרכוש או מהי מקום מרכזי בבית-הספר, ונתמלאה אז ביד רחבה הדרישה לקצוב זמן לראשית למודים פילוסופיים. אם היה זה מקרה או מסובב מתוך הסבות הללו — על-ידי ההומניסמוס החדש זכו הגרמנים ועוד עמים לפריחה נהדרה וגדל הקציר הרוחני, שאסמה אירופה בה בתקופה. הנימנסיון ההומניסטי קבל בימים ההם את אפיו, שלא נשתנה בעיקרו עד היום.

ובתקופה ההיא נשמעו ראשונה הדרישות של השכלה ריאליסטית, שנולדו בעיקרן בנגוד להומניסמוס החדש. והתחיל אז פולמוס בין בעלי-שיטות, ונתפלגו למפלגות, והמחלוקת עדיין היא הולכת ונמשכת. מתוך ההתאבקות בין החולקים נולדו מגמות חדשות, ונעשו נסיונות חדשים, והמציאות האפילה על הגגות הקיצוניים. בלי שנוי-שם קבל ההומניסמוס תכנים אנושיים ולאומיים חדשים ונרות רוח חדשה, והריאליסמוס החנוכי גבל לו גבולים מיוחדים במפוסים מיוחדים של בתי-ספר.

כדי לפתור שאלות אלו צריך לברר את היסודות השיטתיים של בתי-הספר. בית-הספר הוא מוסד צבורי, וצביון צבורי לו. הוא עצמו — צבור קטן של

מורים ותלמידים, וצריך הוא לשמש לצבור, לאומה. זהו המטיל חובה על הצבור למפל ביסודו ובקיומו ונותן לו זכות לפלס נתיבותיו.

תפקידו הצבורי של בית-הספר הוא—להנחיל לךור יבוא את הקנינים הרוחניים של ההוה, את קניני-הצבור. ההוה מן העבר ירשם ועל-ידי עבודת-רוח וחיים רכשם. רצון-הכלל הוא — לשתף את כל בניו בקניני הרוחניים. מטבע קניני-הרוח, שירבו ויתוספו בנפש הרבים: "נר לאחד, נר למאה" — ומאורות-הרוח יתלכו ברבות הנפשות המקבלות אורם. מיטב תרבותם, מבחר נחלתם הרוחנית ימסרו דורות לדורות. שאיפת בית-הספר היא — להכשיר את תלמידיו, שיחדרו לרוח התרבות הלאומית והכללית, לנטוע בלבם את משאות-נפשה של האומה, לשכלל את עצמותם האנושית בצורה לאומית עלית, לעשות את כל הניכיו בנים מעולים לעמם. שימשיכו את עבודתו ההיסטורית וישאו במשא תעודתו ההיסטורית.

כל תרבות חיה פרה ורבה כנטיעה, והיוצרים שבאומה הם נטעי הנטעים על ערוגות מטע-הצבור. במסור בית-הספר את כל מורשת-העבר להוה, יכשירהו להיות כלי-קבול ליצירות היוצרים, שנולדו מתוך ובתוך קניני-מורשה. תכליתו של בית-הספר הבינוני היא — להקנות לחניכיו השכלה, כלומר, אותו סכום של ידיעות, שיעשה את האדם בחוג ידוע ובזמן ידוע לחבר בחברת-המשכילים, — אותה מדה של מדעים, שהיא הכרחית בשעתה כדי להחשב למשכיל. השכלה — זוהי ההכשרה להבין את היצירה החיה של ההוה. בין יסודות-ההשכלה תחשב, לפי זה, דעת ההוה-הודעת מורשת-העבר החיה בהוה, כי בהעדרה אין הבנה שלמה ליצירות היוצרים. בתקופתנו לא יחשב למשכיל גם מי שאין לו מושגים כלליים במדעי-הטבע עד כדי להבין את ההמצאות של גדולי הממציאים ואת יצורי-לבם של החושבים. וגם מי שלא יראה את יסוד ההתהוות בכל חיי-החברה ולא יכיר בשכבות הצפונות תחת שטח המעשים והדברים, שיסודם בעבר וסופם לעתיד. ידיעה מתה אינה השכלה. ההשכלה היא חיים. היא תמלא את כל נפשו של האדם, תהא לחלק מעצמותו, תפריח את כל האפשרויות היפות שבו, תרבה את המוסריות בחייו ותשווה עליו חוד-אצילות בחברה. השכלת-זמננו מרובת-צדדים היא. מי שישתקע במקצוע אחד וכחפרפרת זו יחפור במקומו ויתכנס לתוך מאורתו. חכם יקרא, משכיל לא יקרא; אבל גם האיש, אשר כטיילים הללו ישוח בגנות-הרוח לרצונו ולא יקבע לו צורה במקצוע אחד, משכיל יקרא ויגיע לחריפות צפה. שתענג אותו ואת כל, אבל אין לה פרי. כי אם פריחים. בית-הספר חייב להנחיל השכלה, אבל הוא חייב גם להכשיר את תלמידיו לעבוד אחר-כך במקצוע מיוחד, שבו ימלאו תפקידם בחברה. השכלת בית-הספר היא השכלת-חיים.

יש מקרים יפים, שבהם ישאפו ההורים והבנים למשרות נאצלות. יש תקופות של התפעלות כללית, שבהן תורה נלמדת לשמה, מורה עם תלמיד יעבדו לטובת הכלל; למטה מזה אם ישאפו לרכוש השכלה כדי לפתוח פתח לעצמם אל חברה-

המשכילים וליהנות מכל התועלויות הכרוכות בזה; ולמטה מזה — אם ילמדו כדי להגיע לתכלית ידועה בחיים, למצוא ספוק לכחות־נפשם בתפקיד ידוע או במלאכה ידועה. כל אלה כמטרותיהם השונות לא יאמרו, כי הם הם שבחרו את מנין הידיעות והלמודים, את גירורם וסדורם. החברה המטפלת בבית־הספר היא שהטילתם עליהם חובה. כמובן הזה, העומד על גשר וגובה מס ידוע מן העוברים, כך עומדת החברה על מעברות־החיים, על המעבר אל בתי־מדרש גבוהים. אל מלאכות ואומנויות ידועות, ודורשת סכום של ידיעות. זהו קשר־המוכסים, שבני־אדם חייבים להביאו בצאתם מבית־הספר אל החיים. החברה קבעה אי־אלה ללמודים, שהם הפותחים שער לפני הדורשים זכויות יתרות בה. כשיסדה החברה בתי־ספר הוכרחה לבור תחלה בין הלמודים הנמסרים לדור יבוא, לבקר אלה על אלה, ולהכריע, אי־אלה מקצועות נלמדים בבית־הספר ואי־אלה הם ענין לבעלי־מקצועו, אי־אלה עיקר ואי־אלה מפל. הכלל יבחר את חלמודים ובור ביניהם לפי צרכי־חיויו, לפי משאות־נפשו ולפי תכונות־מורשה. ובכל העמים ובכל הדורות הבדילו קנינים רוחניים ידועים, אשר לכל בהם חיי־רוחם, ואותם עשו עיקר בהשכלת־הדור. בכל דור היה מדע ידוע או קבוצת־מדעים, שבהם יסוד חיו־הרוח, מרכז כל הלמודים, וההתפתחות ההיסטורית היא שגרמה ועשתה ברירה זו, וקבעה את עיקרי־החנוך.

לא רחוקה מאתנו התקופה, שתורה ותלמוד היו כל השכלתנו, שאין עמה צורך בהשכלה אחרת. התלמוד היה ההשכלה, ובן־תורה היה משכיל, ומדרגת־ההשכלה נמדדה במדת דעת־התורה. ראשית־ההשכלה היתה ידיעת חומש ורש"י, ועצם ההשכלה החברתית היתה דעת דף תלמוד ותוספות. למעלה מזה — ידיעות מיוחדות לרבנים לחכמים ולראשי־ישיבות. המשכילים של הדור ההוא שענו בתורה תמיד, בה שוחחו ובה הגו, ומי שידע תורה ארח לחברה עם בני־תורה. היצירות החיות של חכמי־האומה היו במקצוע התורה: או דרוש ואגדה לשעשע את הנפשות ולבטא הגיוני־רוחם. כספרות יפה בימינו, או פלפול של הלכה, כספרות מדעית בתוכנו. והתורה היתה תורת־חיים. סדרי־החיים של הקהל והיחיד היו כתורה, והמסחר והמלאכה וכל דין ודברים נדונו בדיני התורה; המשפטים הם סדרי־החיים, צורות־החיים — ובני־ישראל חיו את חייהם לפי משפטי־התורה. היא היתה המסגרת לחייהם, היא היתה חייהם. כל שאיפותיהם הנאצלות ומחשבותיהם התרומיות היו מושרשות בתורה. ועדיין היום יש שדרות בעם, שבהן לא נשתנה כלום במצב זה, ובית־המדרש הישן עדיין קיים כצורתו וכדמותו.

אצל המצרים היו הכהנים המשכילים היחידים. וכל מדע היה בבחינת מסתורין. ספרים קדושים אחרים (ספרי תוש - הרמס) היו תוכן־ההשכלה, ובהם עסקו ואותם הורו לתלמידיהם. לצרכי הפולחן הדתי נצטרפו עוד מקצועות, שבהם היו, אמנם, נצני־מדעים. ביחוד הושם לב למתימטיקה ולמוסיקה, שנחשבו על המדעים הקדושים, באופן שנגטינו כהני־מצרים בימיהם בידעות הללו.

אצל ההודים מקרא הנדודות, פירושם ולמודם. דקדוק לשונם וצורותיהם, הם מרכז הלמודים, ועל-כן — אופי לשוני להשכלתם. מתוך העמקה בוידדות צמחו שיטות הפילוסופיה ההודית, שיש בהן עמקי מסתורין, וזוֹ"הגיונות ומרחבי־הרגשה. מתוך סגנון מחיבה מיוחד. לצורך עבוד-שנים נצטרפו התכונה והמתימטיקה לשכלל את השכלת־משכילהם. השכלת הסינים היא דעת סכום של ספרי-מורשה, שידיעתם תפתח את כל השערים לכל מדרגות־החברה.

גם אצל היונים היה מרכז־ההשכלה הומירוס ועוד שירת סופרים ומשוררים אחרים. אבל אל אלה נצטרפו כמה הכשרות גופניות, כגון התעמלות ומוסיקה, וכמה מקצועות רוחניים, כגון ריטוריקה ומתימטיקה, וגולת־הכותרת — הפילוסופיה. בכל אופן היו ביון גם למודי־חול והיה כאן רבוי גונים וצדדים.

ברומי היתה דעת היונית יסוד כל השכלה.

בימי הבינים היתה הרומית מרכז־הלמודים עוד לפני תקופת־הרינסאנס ומה גם אחריה. וההומניסמוס החדש רוצה לשים במרכז־הלמודים בבית־הספר את הלמודים ההומניסטיים, ומביניהם ביחוד את הלשונות הקלאסיות. לפי הסֵפֶר ההומניסמוס, תכלית בית־הספר היא: פתוח האדם על־ידי הכרת־האדם, הכרת־נפשוֹתו, הכרת פעולותיו בעבר ויכלתו בהווה, הכרת מקומו בחברה ובעולם, התקשרותו בחברה, צמיחתו מתוכה וגידולו בתורה ודעת חוקותיו וחיותיו בה. האובֶּקְט הכי חשוב ללמוד הוא האדם. את האדם נכיר מתוך גלוי־רוחו ומשם נלמוד לדעתו. אין להכיר את האדם מתוך מערכת כללים ונסיונות, מתוך סכימה של נוסחות; אפשר רק לקלוט את הרוח ודעת רוח־האדם מתוך יצירות־רוחו. על־התלמיד להכיר את התרבות האנושית, את מהות־האדם, את עצמו. אין גדול לאדם מדעת־עצמו, ועל־כן דורש ההומניסמוס החנוכי מן החברה לבחור בלמודים ההומניסטיים ולעשותם מרכז כל הלמודים. למודים הומניסטיים הם אלה המלמדים להכיר את האדם ואת רוחו, את חיי־הרגש וחי־המחשבה, והם הם הלמודים הנלמדים מתוך האדם, שהם פרי רוח־האדם, שבהם רוחו מתגלית ומתגלמת: לשון וספרות, היסטוריה כללית ולאומית, תורת הנפש וההגיון; בעיקרם למודים, שהמדעים הבלשניים וההיסטוריים יצרום ושהם נחשבים על סוג מדע־הרוח. בית־הספר ההומניסטי ישתדל לנסוך מרוחו גם על כל שאר הלמודים, בשאפו למצוא תמיד את נקודת־המגע שביניהם ובין האדם. מלבד למודי הבלשניים הקציע בית־הספר מקום למתימטיקה, לגיאוגרפיה, שתלמדנו להכיר את מקום פעולותינו, את העולם, ובלעדיה אין ללמוד דברי־ימי־עולם; וגם ללמודים הריאליים הוא קובע מקום עד כמה שהם נדרשים להשכלתם הכללית של התלמידים. הלמודים הריאליים הם אלה שילמדנו להכיר את הדברים שמתחין לנו ושדרך חקירתם והכרתם הוא הנסיון: פסיקה, בוטאניקה, זואולוגיה וכמיהה. מענה עיקרית של ההומניסמוס היא — שאי אפשר לתת לכל הלמודים חלק שווה בבית־הספר, כלי למודים מרכזיים לא יהיה גון מיוחד לבית־הספר. לא יהיה צבע

כללי אחד לו. רוח-התלמיד תִּקְשַׁךְ לַכֶּמֶה צַדִּיק וְתִקְרַע לַקְרָעִים, בֵּית-הַסֵּפֶר יִבְלַב אֶת דַּעַת תַּלְמִידוֹ בְּמָקוֹם לַהֲנִיחַ אֶת דַּעְתּוֹ, וְיִלְךְ תּוֹעָה תַּחַת לִנְהַל בְּדֶרֶךְ כְּבוֹשָׁה, בְּנִתְיֹבוֹת-עוֹלָם. עַל-יְדֵי כֵךְ לֹא יִסְתַּדְּרוּ הַלְמוּדִים בְּרוּח־הַתַּלְמִידִים, לֹא יִהְיוּ לַקִּנְיָנִים אֲוֶרְגָּאִיִּים, הָעוֹל יִכְבֵּד עַל רֻחוֹת־הַצִּעִירִים, וְלֹא תִהְיֶה הַשְׁתַּתְּפוֹת עִירָה בַלְמוּדִים.

הַלְמוּדִים הַהוֹמִינִסְטִיִּים, דּוֹקָא בְּאֵין לְרֹבֶם תְּכִלִּית מַעֲשִׂית, יִרְגִּילוּ אֶת הַתַּלְמִידִים לַלְמוּד תּוֹרָה לִשְׁמָה, יִרְגִּילוּ לַפַּעֲוֹלָה אִידִיאִלִּית, שְׁאֵין תּוֹעֵלַת פְּרָטִית בְּצַדָּה. אִפֹּה הַלְמוּדִים הָרִיאִלִּיִּים נִלְמָדִים כֹּאן רַק לִשֵּׁם הַכֶּרֶת-הָעוֹלָם וּמִקוֹמוֹ שֶׁל הָאָדָם בְּעוֹלָם, וְלֹא לִשֵּׁם הַנֶּאֱחָה. בֵּית-הַסֵּפֶר הַבִּינּוּנִי אֵינוֹ בֵּית סֵפֶר מִקְצוּעִי. צִרִיךְ הוּא לַתֵּת הַשְׁכָּלָה לַתַּלְמִידִים וּלְבַלִּי לַלְמָד „מִקְצוּעִי“.

בִּיחּוּד יִגְדַל בֵּית הַסֵּפֶר הַהוֹמִינִסְטִי עֵרֶךְ הַלְמוּדִים הַלְשׁוֹנִיִּים. הַלְשׁוֹן הֵיא רֹחַ הָאָדָם בְּמַלִּים וּבְכֻלָּיִם, הֵיא הַמַּעַע לַמַּחֲשֶׁבֶת הָאָדָם וּלְהַרְגָּשׁוֹ. רֹחַ-הַיִּחִיד הַבִּקֵּשׁ גִּילּוֹי וְנִאֲוֹלָה בַלְשׁוֹן; וְהַלְשׁוֹן הֵיא הַקִּנְיָן הַכִּי חֲשׁוֹב שֶׁל הָרַבִּים וּבֵין הָרַבִּים הַנֶּצֶר. הֵיא — אֶסְפֶּקְלָרִיָּה לְרוּח־הָעַם וּלְתוֹלְדוֹת־רוּחוֹ. שְׁפוּנֵי הַמַּלִּים יִלְמְדוּנוּ לַפַּעֲמִים תּוֹלְדוֹת תְּקוּפוֹת שְׁלֵמוֹת וּמִסְבוֹת־תְּרִיבוֹת וְגִלְגּוּלֵי מְאוּרָעוֹת רֻחוֹנִיִּים בְּמִלָּה אַחַת. וּבַלְשׁוֹן יִמְסוֹר דוֹר לְדוֹר אֶת הַקִּנְיָנִים הָרוּחוֹנִיִּים, מֵה שֶׁהוּא מַעֲצֵם-מֵהוּתוֹ שֶׁל בֵּית-הַסֵּפֶר. בֵּית-הַסֵּפֶר תְּכִלִּיתוֹ — הַסֵּפֶר, הַבֵּנֶת הַסֵּפֶר. אִפֹּה לְמוֹד לְשׁוֹן זָרָה יַעֲזוֹר לְהַבִּנֵּת רֹחַ הָאָדָם וּלְהַבִּנֵּת רֹחַ-לְשׁוֹנוֹ. הַדְּקֻדָּק, כְּלוּמָר, דְּרִכֵּי-הַלְשׁוֹן בְּכֻלָּיִם וּבְהַפְשָׁטוֹת, יַעֲלֶה אֶת הַרְגֵּשׁ הַלְשׁוֹן לִידֵי הַכֶּרֶת וְיִבְרָאָה בְּמָקוֹם שְׁאֵינָה. עֵרֶךְ מִיחּוּד בְּשִׁבִּיל הַהִשְׁתַּלְּמוֹת הָרוּחָנִית יֵשׁ לַלְמוּדֵי-הַלְשׁוֹן עֶקֶב הַעֲגוֹל הַבַּלְשָׁנִי הַמַּצִּיִּים: הַכֻּלָּיִם יִתְבַּרְרוּ מִתּוֹךְ הַשְׁמִיּוּשׁ, וְהַשְׁמִיּוּשׁ יִקְבַּל גִּירוֹר מִתּוֹךְ הַכֻּלָּיִם; כָּל צוּרָה, כָּל נִשְׂיָה וְכָל מִשְׁקָל וְכָל מִלָּה יִבּוֹאוּ לַלְמָד עַל עֲצָמָם וְעַל כָּלל הַמִּשְׁפָּט, שְׁבוּ הֵם רְצוּפִים, מִשְׁמַעוֹת הַמִּלָּה מִתְּפַרְשֶׁת מִתּוֹךְ הַמִּשְׁפָּט, וְיֵשׁ כֹּאן מָקוֹם לְהַבְחִנּוֹת דְּקוּיֹת בֵּין הַהוֹרָאָה הַקְּבֻעָה שֶׁל הַמַּלִּים וּבֵין הוֹרָאָתָן הָעֵרָאִית בְּאוֹתוֹ מִשְׁפָּט. וְהַמִּשְׁפָּטִים עֲצָמָם פְּשׁוּטִים נִלְמָד מִתּוֹךְ הַמִּשְׁךְ הַכְּתוּבִים. יֵשׁ כֹּאן הַמּוֹן פַּעֲלוֹת הַגִּיּוּנוֹת, שְׁאֵין מִשְׁלֵן בְּמִקְצוּעַ אַחֶר, שֶׁתִּתֵּנָה לְרוּחַ עֲרֹת מִיחּוּדָת בְּרִצּוֹא וּשְׁבוּ מִן הַכֻּלָּל אֶל הַפְּרָטִים וּמִן הַפְּרָטִים אֶל הַכֻּלָּל, בְּבִירוֹר וְהִרְכָּבָה, בְּהַפְרָדָּה וְחִבּוּר. וְעַל-כֵּן גְּדוֹל כְּחוֹ הַפּוֹרְמָאֵלִי שֶׁל הַדְּקֻדָּק לְהַשְׁלֵמַת-הָרוּחַ בְּדִרְשׁוֹ הָעֵמָקָה מְדוּיָקָה, וְהַמַּעֲוֹת בּוֹ עוֹלֹלָה לְהַגְלוֹת לִיּוֹדְעִים מִיד. יֵשׁ גַּם עֵרֶךְ מוֹסְרִי לְהוֹרָאָה הַדְּקֻדָּק בְּהַרְגִּילוֹ אֶת הָאָדָם לְדִיּוֹק זָהִיר.

הַלְשׁוֹן הֵיא מִפְתַּח לְהַבִּנֵּת הַסִּפְרוֹת, לְהַבִּנֵּת הַיִּצִּירוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁל רֹחַ הָאָדָם. בְּסִפְרוֹת תְּדַבֵּר אֲלֵינוּ רֹחַ דּוֹרוֹת שֶׁעָבְרוּ; כָּל שְׂאֵר שְׂרִידֵי-הָעֶבֶר דּוֹרִשִׁים פִּירוּשׁ בַּלְשׁוֹן; לֹא כֵן הַסִּפְרוֹת, שֶׁבָּה יִדְבְּרוּ אֲלֵינוּ הַדּוֹרוֹת בְּעֵין. אֶת כָּל הַגְּבוּלוֹת, שִׁיּוֹצַר רֹחַ-הָאָדָם בְּכָל הַתְּקוּפוֹת וּבְכָל הָעַמִּים, יִכִּיר הַתַּלְמִיד, יִקְשִׁיב לְקוֹל־דְּבִירָהָ וְיִרְאֶה נִצּוֹרוֹת כְּרוּחוֹ שֶׁלֹּא חֲזוֹה מִיָּמִיו. סִפְרוֹתוֹ הָלְאוּמִית תִּטַּע בְּלִבּוֹ אֶהְבָּה לַעֲמֹ וּתְנַחִילָהּ אֶת כָּל הַיֶּקֶר וְהַיִּפָּה אֲשֶׁר לַעֲמֹ. סִפְרוֹת דּוֹרוֹת שֶׁעָבְרוּ תִּרְאֶה לוֹ כְּמַחְזוֹה אֶת הַדּוֹרוֹת הַחֵם.

דעת תורת-הספרות ותורת-הסגנון, שנקנות מתוך הסופרים המובהקים, תתן לאדם קנה־מדה לגבי יצירות הספרות החיה, תתן לו השכלה ספרותית, שהיא יסוד ההשכלה של זמננו. מתוך הקריאה בסופרים הגדולים יקנה אדם את השליטה המלאה בלשון, את הכשרון לבטא רעיונותיו כמו שהם ולפרש את כל הגיון־לבו והרגשתו. כשרון־הבטוי הוא לעתים גם כשרון־המחשבה, הבטוי לעצמו — גם הבטוי לאחרים.

הלמודים ההיסטוריים תכליתם להקנות חוש היסטורי, הם מרגילים את האדם לראות את המעשים בהתפתחותם ולראות בדברים את התהוותם; לדעת שרשי-ההוה בעבר, יסוד המוסדות החברתיים בקדומי-העם, תולדות המציאות החברתית ודרגי השתלמותה מעבר להווה. הסתכלות היסטורית מציינת ביחוד את העולם המודרני. בה כלולה הערכה היסטורית באמת-מדה היסטורית, שתדון את כל המעשים והעושים מתוך הבנת זמנם וחוגם; ובה נלמוד לעמוד בראת־הכבוד לפני הדברים, שנתהוו ויתן ההוה וההתהוות עליהם. למוד ההיסטוריה פותח לפני התלמידים שערי ספרות שעברה, שהיא מובנת רק מתוך ידיעת־תקופתה. על־כרחנו נלמדת ההיסטוריה בבית־הספר רק בקצור. קריאה במקורות או בקטעי־מקורות, הכרת תקופות ידועות בהרחבה על־ידי קריאה בספרים המיוחדים, תרחיבה את הידיעות. בית־הספר נתן הבנה בהיסטוריה, נתן הבנה היסטורית — ודי לו בזה. פרטים צפונים לחוקרים ולחכמים.

פילוסופיה והמקצועות הקרובים לה תפסו מקום בבית־הספר ההומניסטי עד ימי ההומניסמוס החדש. אחר־כך פנו אליהם משם. הסבה העיקרית היתה מפני שקשה היה על מסדרי־תכניות ועל שלמוני בתי־הספר להכניס ראשיתם בין ההרים הגדולים, שמא ירצו את גולגלתם; ובפילוסופיה החדשה אין שיטה שלמה, שיאמרו עליה, כי היא זאת, שלה אפשר למסור את השליטה הרוחנית בבית־הספר. והפילוסופיה גובלת בדת, ונרתעו מפני ההכרעה בשאלות העומדות ברומו של עולם, שהן ענין לריב דתות וכתות. ואז גם היתה תקופה קצרה, שבה ירד כבוד־הפילוסופיה בעולם. אבל בזמן האחרון שוב יש דרישה להחזיר את למוד־הפילוסופיה לבית־הספר הבינוני, לתת לתלמיד הכשרה, שיוכל אחר־כך לבקש צורה מסוימת להשקפת-עולמו, לבל יהיה מחוסר-הבנה בשאלות הכי חשובות לרוח־האדם. לכלל פילוסופיה עצמה לא הגיע עדין גילם של התלמידים. יש להקנות כאן מושגים, שאין היום הבנה מושכלת בלעדיהם⁽¹⁾. הגיאוגרפיה משמשת עוזר להיסטוריה ומשמשת לעצמה, ולפיכך עומדת היא בתוך בין הלמודים ההומניסטיים והריאליים. היא מלמדת להכיר את

(1) בגימנסיות באויסטריה נלמדת פרופידיבטיקה (הכשרה) פילוסופית 4 שעות בשבוע, בוויירטמברג — 2, בסאכסן — 2, בבאדן — 2, בצרפת — 6, בבלגיה בבתי-ספר אחרים — 6 — 12, בפורטוגל — 6, באיטליה — 6 שעות. לפי רוב מספר השעות נלמדות כאן תורת-הנפש, תורת-ההגיון ותולדות־הפילוסופיה. או גם תורת־המוסר. ויש שקוראים גם קטעים מספריהם של גדולי-המחשבה. בפרוסיה מוטל על המורים וזנית וגרמנית לקרוא קטעים מספרי-הפילוסופיה.

גי'ההויון לתולדות העמים, משתדלת ביהוד לגלות את הקשרים שבין האדם והעולם ומחזקת את הקשר שבין אדם וארצו. תחלתה בלמוד-המולדת, וארץ-המולדת היא מרכזה כל ימי-בית-הספר. אחת מתכליותיה העיקריות היא — להרגיל את תלמידיה בקריאת מפות, ועליה להקציע זמן גם ליסודות-התכונה, להכרת השמים וכוכביהם. מקצוע עומד בתוך בין מקצועות שונים היא גם המתימטיקה. גדול ערכה לעצמה ויסוד היא למקצועות אחרים. מעשית היא ותועלתה גדולה בחיי-יום-יום, ועוסקת היא בהפשטות ובכחה לפתח את המחשבה. מלבד זה הקציעו בתי-הספר ההומניסטיים גם מקום ללמודי-הטבע. הספרות הכללית דורשת היום ידיעה במקצועות הללו.

למודים הומניסטיים הם, אם כן, בעיקרם למודים בלשניים=היסטוריים. מביניהם צריך לבדור אחד ולשימו מרכז ועיקר בבית-הספר, וסביבו יתרכזו ויסתדרו הלמודים. בית-הספר ההומניסטי, בהתאם להתפתחותו מימי הרינסאנס ועד הנה, עשה את למוד הלשוניות הקלאסיות יסוד גדול ונושא-ההומניסמוס. בית-הספר של היום הלא הוא המשך של בית-הספר ההומניסטי הקודם, שהיה כולו יומי. דורות-המורים לא מתו בבת אחת, אלא דור חי בתוך הדור הבא אחריו, והמסורת הישנה לא פסקה בשום פעם. הרומית היתה כל ימי-הביניים לשון ההשכלה והמשכילים, לשון החכמים והחכמה. לא רב הזמן, שהיתה לשון המדינה ושרי-המדינה, לשון הדין והדיינים, ועבודת עורכי-דינים היתה לכתוב קובלנות ובקשות דוקא ברומית. ועוד לפני זמן קרוב בערך היתה הרומית לשון-ההוראה באוניברסיטה ולשון-החקירה, שבה נכתבו ספרי-מחקר. והשפעת הלשוניות העתיקות עדיין לא פסקה. יש פנות בחיים הרוחניים, שבהן עדיין הרומית שלטת במקצת. האוניברסיטה מתקשמת בה עדיין ויוצאים עדיין ספרים ואפילו עתונים מדעיים ברומית. ועדיין היא לשון הבנסיה הרומית, כלומר, לשון-התפלה לחלק גדול של בני-אירופה. יש מקצועות, שאין לעסוק בהם מקבצם בלי ידיעת הרומית והיונית. המשפטים של כל ממלכות-אירופה מוסדים על המשפטים הרומיים. המוסדות החברתיים והמדיניים של זמננו יתפרשו רק ליודעי העולם העתיק. הטרימינולוגיה המדעית, שהיא כלשון כללית לחכמי-אירופה, למעלה מעל ללשוניותיהן, בהבטיחה הבנה שווה ושלמה לחכמי כל האומות במושגים היסודיים של כל מדע, טרימינולוגיה כללית זו לקוחה ברובה מיונית ומרומית. ההיסטוריה והפילוסופיה מצריכות את ידיעת הלשוניות העתיקות, שבהן יש מקורות חשובים למקצועות הללו. רבים היושבים לאיראל גדול לשוב עוד פעם אל לשון מתווכת אחת לכל חכמי-אירופה. ומוצאים אפשרות לכך בהשלמת הרומית מחדש.

לשוניות אלו נלמדות, אם כן, מחמת השפעתן בעבר ועיכין בהווה, בגלל הקשרים שבין התרבות הנוכחית ובין התרבות העתיקה. התרבות האירופית מתבססת על התרבות היונית והרומית, ולמען הבין את עצמם את מקורות תרבותם, לומדים עמי-אירופה יונית ורומית. המפתח לידיעת תרבות היא הלשון של תרבות זו.

מלבד התנאים האלה, שבראה התפתחות בתי-הספר, ומלבד הטענות מתוך התפתחות התרבות, יש עוד טענות בפי הטוענים, שהן נשמעות במלחמת-הדעות: ביון ורומי נתגלה רוח-האדם בצורה עלית; חירות ויופי התגשמו ביונות. קצב ועוז — ברוח-רומי. העולם העתיק היה עולם שלם, ובשתי הספרויות העתיקות יכיר התלמיד אנשים מקוריים. שאפים, מעור אחד. מלבד זה גדולה טבעיותן של הלשונות העתיקות, בהיות הוראת מליהן ממשית, קרובה לשרשן ומובנת על נקל. לדקדוק הרומי מיחסים כח מיוחד לפתוח ההגיון הלשוני. דקדוק זה, בכלליו הקצובים, בקשיו המדויק ובהמשך מאמריו המורכבים, קאמן את המחשבה להשוות ולהפריד, להרכיב ולהבדיל תדיר. הלשון היונית פותחת את שערי ספרותה, שהיא יסוד כל חנוך ספרותי, כי בה מקור ראשון לכל הצורות הספרותיות השולטות היום; וליפי-יצירותיה אין חליפות. אילו לא למדו התלמידים יונית אלא בשביל הומירוס ובשביל אפולונו ואריסטו, הומירוס אין יפיו מורגש אלא במקורו, ואינו מובן אלא ליודעי עולמו, והוא אבי כל אפיקה. כל מה שעתיד להתחדש ברעיונות האנושיים כבר נמצא יסודו באפלטון ואריסטו; זהו הים הגדול, שטמנו באה ואליו שבה מחשבת-האדם. מלבד כל אלה היה תמיד מספר כתבים, שידעתם הובה על המשכילים; ומאות בשנים כתבים אלה לאירופה הם יוניים ורומיים; סופרים יוניים ורומיים אחדים, וספרי האיוונגליונים. הספרים ההם הם חלק יסודי בתרבות העמים החדשים ואין להחליפם ולהמירם באחרים בלי לסכן בנפש-התרבות. ולמרות החולקים המרובים נתקיימו הלמודים הקלאסיים בכתי-הספר הבינוניים באירופה, ועדיין הם נוטלים רוב שעות הלמוד בגימנסיות (1).

יש ארצות באירופה, שבהן אין אדם מערער על למוד הלשונות העתיקות: ביון אין חולק על הוראת היונית העתיקה, וכשאמרו השלטונים לתרגם את האיוונגליון יונית חדשה, לצורך מדיני, כדי להפריד מן הכנסיה היונית הכללית, צווחו ביחוד הצעירים, ומחאחם הועילה לבטל את הגזירה. וכל העמים הרומניים לא יחדלו מלקבל שפע מאם-לשונותיהם — מן הרומית, שהיא נחוצה להבנתן העמוקה.

וכך ההומניסמוס החנוכי באירופה הוא הומניסמוס קלאסי ועדיין הוא שליט בכית-הספר הבינוני.

(עוד יבוא).

(1) מספר השעות בשבוע, המוקדשות לשתי הלשונות ולעברית בגימנסיות של ארצות שונות: בפרוסיה 25—רומית, 36 יוונית, 6 עברית. בבאריה: 66 רי, בסכסן 71—73 רי, 40—42 יווי, 6 עי. בבאדן: 73 רי, 36 יווי, 8 עי. בקסל: 68 רי, 36 יווי, 4 עי. ווירטמברג: 81 רי, 40 יווי באלזאס-לוזר: 71 רי, 36 יווי. באווסטריה: 50 רי, 28 יווי. באונגריה: 49 רי, 19 יווי. בבאזל: 61 רי, 30 יווי. בלוזאנה: 53 רי, 30 יווי. בבלגיה: 53 רי, 25 יווי, ויש בתי-ספר בבלגיה, שבהם מלמדים 90 ש' ורומית ברוסיה: 42 רי, 33 יווי. ביון: 77 יוונית. בקצת ארצות-גרמניה נלמדת עברית בחור למוד חפשי, אבל הובה הוא לאלה הרוצים ללמוד תיאולוגיה. זוהי ירושה מן ההומניסמוס העתיק; ומתקיים למוד זה לתועלת מקצוע חלשונות המורחיות באו בכרסמיה, שעליהן כן נצרך בכל גימנסיון סורה בעל-מקצוע.

רַבִּי הַרְשֵׁלָה הַצֶּרֶד

(רשימה).

מאת

י. דו ש מאן .

א.

נזע תנוע העיירה!

ר' הרשלה הצרוד יתפלל בשבת־נחמו בבית־הכנסת הגדול עם משורריו! הראשון, שבשר בשורה זו היה ר' עזריאל השמש, יהודי פוזנא ופטפטן, כף־הבוחשים של העיירה. הוא היה בביתו של הגבאי ר' נח בשעה שנתקבלה הידיעה, ומיד שנס את מחניו ורץ בכל מאמצי־כחו אל ר' זליג הקצב, אחד מן התקפים שבעיירה וידידו של הגבאי, ומסר לו בקוצר־נשימה את החדשה המעניינת. ומובן מאליו, של אחר זמן מועט לא היה אף תינוק בעריסה, שלא ידע את הדבר. כנופיות, כנופיות עמדו יהודים מאז הבוקר של ערב־שבת ברחובות העיירה ודברו בהתלהבות במאורע החשוב. כל אחד הראה את בקיאותו בחזנות והרגיו ממנוחתם את החזנים השונים, שהיו מפורסמים בכל תפוצות־ישראל. אחד הרים על נס את ה"אברך" מוילנה והראה באותות ובמופתים, שהוא אחד ואין שני לו; השני קלס ושבח את ניסן בִּלְרֵי, שהיה פאר הזמרה העברית ושהיה מפליא לעשות ב"אמירה" שלו. אחרים פטלו את שני החזנים האלה גם יחד ורוממו עד שמי־השמים את ה"בחור" הידוע, שהצטיין בקולו המתוק מדבש וידע־לעשות מעשי־להטים בקולו הנפלא. ובשביל לחזק את דבריהם, התחילו שרים באמצע הרחוב. האחד שר "כבדתי" של הבחור, השני — "וכך היה אומר" של ניסן בלזר, והשלישי — "יעלה" של האברך מוילנה. ותקם ערבוביה של קולות וסלסולים, של אנחות וגניחות, של דבקות והתפעלות, עד שלא שמע איש את קול־רעהו. ביחוד הרעיש עולמות נחמן באס, בחור צנוע וקלוש, בעל דמיון ונפש מתפעלת, אחד ממשורריו המושבעים של ר' שאול בעל־התפלה, שמתפלל זה עשר שנים "מוספים" ה"נעילה" בבית־הכנסת הגדול. נחמן באס היה מתנאה מאד בבאס שלו והיה מתיחס במטול גמור לשאר הקולות. קצת ותין היה רק ביחס לסופראנו, משום שזו גופו היה סופראנו בילדותו, הוא היה מדבר רמות ונשגבות על שאליאפין וולאנסוב ועל כל הבאסים שבעולם; וחזן מזה זכה בעיניו באטיסטיני, אף־על־פי שהיה באריטון. מנין לו כל המזמרים האלה — לא ידע שום אדם, שהרי מעולם לא עזב נחמן את עיירתו המטנה. אבל דוקא מתוך כך נהגו בו כבוד ודעתו היתה תמיד המכרעת בכל מה שנוגע לשירה חמדה. נחמן באס זה נהם עכשו בבאס שלו והסה את כל המדברים. — מה יודעים אתם? מה מבינים אתם? — התרגש נחמן באס: — כל אותם

החונים שמניתם הם כאין וכאפס לעומת ר' הרשלה הצרוד. מילתא זוטרתא — ר' הרשלה! חזן שכזה! כלי שכזה! הנגונים שלו — נופת צופים! האמירה — לעילא ולעילא! — לפנים היה לו לר' הרשלה באם עמוק וכשהיה מתפלל, היו באים שרים ורוזנים להתענג על קולו הנפלא. ושר-העיר בכבודו ובעצמו לחץ את ידו ואמר לו: בראבו! — מספרים עליו, שר' יצחק אלחנן ז"ל ברך אותו שיזכה להתפלל בבית-המקדש ושהוא גופו יזכה לשמוע את תפלתו...

קריאת-תמיה פרצה מפיות כל השומעים.

— ומה שהוא צרוד? — המיל ברוך הספקן פתאום לתוך הכנופיה. ברוך היה מלמד וידוע בעיירה למקשן, למפרך, למבטל ומלגלג. על שפתיו היתה תמיד תלויה השאלה: "ואתמא אפכא?" — כל בני העירה היו מפחדים מפניו והיו נמנעים מלבוא עמו בשיחה. אך נחמן באם היה רודף אותו תמיד באף ובחמה. — ומה שהוא צרוד? — חזר ברוך הספקן בנצחון, לאחר שהרגיש בירושם, שעשתה שאלתו על הקהל — הא, וכי אין בזה פגם?

— צרוד? — זקף עליו נחמן באם זוג של עינים וכמעט שעשאהו גל של עצמות: צרוד! אי, שוטה בן פדהצור! מה לך אצל חונים ושירה, כלך לך אצל הדרדקים שלך! צרוד! הידעת, חושים שכמותך, שלר' הרשלה היה באם שכזה, שמיום ברוא אלהים שמים וארץ עוד לא היה באם כמוהו. באמיסמיני עצמו... יודע אתה מי זה באמיסמיני? — איני יודע את הבסטרונים שלך, — בטל ברוך הספקן את מתנגדו בלעג — ממציא שמות של עשרת בני-המזן ומכה בהם על ימין ועל שמאל!

— הוא אינו יודע כלל מי זה באמיסמיני! — נעלב נחמן באם ופרש את ידיו אל הקהל: — אמרו לו אנשים טובים, בארו לו, מי הוא מזמר גדול זה, שאינו נופל בפרסומו משאלאפיין וולאסוב...

כל הקהל נחן בספקן עיני-חמלה על שאינו יודע את המזמר המפורסם; אף-על-פי שכמעט אף אחד מהם לא שמע את שמעו בלתי היום.

— דעו לכם, — נהם נחמן באם והסב עיניו בבטול מן הספקן, — שבשעה שר' הרשלה היה מרים קולו בשירה, היו נעות אמות-הספים של בית-הכנסת. מובן מאליו, שכל החונים קנאו מאד בקולו של ר' הרשלה ושכחו עצות, כיצד להפטר ממתחריה שכזה. מה עשו? — עמדו והזמינו אותו למשתה והשקדו מין סם, ומאו אָבד את קולו. אך למורת-רוחם של מקנאיו לא הופחת מגדולתו של ר' הרשלה אף כחוט-השערה. כי באם, אף-על-פי שנצטרד, באם הוא. אדרבה, באסו הצרוד עושה ר' הרשלה נפלאות. דוקא צרידותו היא שעמדה לו להתפרסם בכל העולם כולו. יודע ר' הרשלה לעשות מטעמים נפלאים בקולו הצרוד...

נסתחמו כל טענותיו של ברוך הספקן והוא מצא לטוב לפניו להסתלק מתוך הקהל. אך זמן רב עוד שמע את קולו התוסס והנוהם של הבאם דולק אחריו: צרודו צרוד! ! ! .

גם בבית-הכנסת הרבו לדבר באותו בוקר בר' הרשלה הצרוד. עטופי טלית ותפלין עמדו חובבי-הנגינה ושוחרו ביניהם על החזן הנפלא. השמש היה מתפרץ פעם בפעם לבית-הכנסת בחפזן גדול, זורק מלים בלתי-מובנות — ומטהר לברות כשהוא טעון סלים מלאים כל טוב. בקושי גדול עלה להציל מפיו שר' הרשלה יבוא אחר הצהריים ושהגבאי יצא בעגלה ביחד עם הקצב לקראת האורה.

התפלה בבוקר זה היתה הטובה מאד, הרבה יותר הטובה מתפלת מעריב שאחר נעילה. כריכה, נשיקה, קידה, ריקה — ונגמר. והרבה עבודה היתה מוטלת אז על התינוקות — לכוון את התפלין ולקפל את הטליות של אבותיהם. הכל מהרו אל מחוץ לעיר לפגוש את ר' הרשלה. העיירה כמעט נתרקנה מיושביה. כל מי שרגלים בראות לו רץ אל מחוץ לעיר. הילדים הקטנים נתלו בראשי האילנות והשקיפו משם על הדרך המוליכה אל התחנה, וגם הזקנים נודיינו במקלותיהם, נמשכו אל מחוץ לתחום העיירה וישבו עליה. דרך, מצפים לקראת בואו של החזן המפורסם. בעיירה נשארו רק הנשים והבתולות להכין לכבוד השבת. רוצות היו אף הן לצאת לקראת החזן ולראות את התכונה הרבה, אבל מה לעשות והן מוכרחות לבשל, לאפות ולמנון. מאושרים הם הגברים. תמיד הם חפשים לעזוב את הבית. במה זכו לכך, רבונו של עולם?

ובין הגברים היו רק מועטים, שלא נתפעלו מכל הענין. בעל־הקריאה, אדם קפדן וירא־שמים, ישב בכיתו ו„עבר על הסדרה“ במנוחת־לב גמורה ואחר נטל את צפרניו כחוק. גם שאר „כלי הקודש“ לא עזבו את המחנה ועסקו בקבלת־שבת. אף הבלן נשאר על עמדתו. הוא צריך היה להסיק את התנור ולהרבות בהבל בבית־המרחץ לכבוד האורחים. ולא יצא לקבל פני ר' הרשלה גם ר' שאול בעל־התפלה. זה שנה שלמה, שיש לו סמך עם הגבאי, ובמשך כל אותו זמן הגבאי רודף אותו. הוא נישבע פעם בחמתו, שיומין חזן הגון על חשבונו — ובלבד שר' שאול לא יתפלל. ולפיכך, כשנודע לו, שר' הרשלה נוסע בדרכו לוילנה, שלח אליו שליח מיוחד והבטיח לו שכר הגון, ובלבד שיבוא להתפלל, לכל הפחות. שבת אחת, ור' שאול שרוי בפחד. לבו מנבא לו, שהעמוד יוקח ממנו אף להבא. והוא נוטל את צפרניו מתוך מרידות ואינו מרגיש כלל, שחתך מתוך פוור־נפש באצבעו עד שפך דם. אשתו של ר' שאול, בתיה לאה, משתתפת בצערו של בעלה. לבה מלא כעס על רשע־מרושע זה. על הגבאי. אך מה יכולה היא. אשה חלשה, לעשות? — והרבה אנלי־דמעות נשרו מעיניה לתוך הפשטירה של שבת, וכשהיא רואה את הדם הנגר מאצבעו של בעלה, היא חוטפת פתאום את המגרפה. עולה על כסא, מסירה מזוית־התקרה קורי־עכביש, שמה על הפצע וכורכת מטלית של בד לבן על האצבע בעוד היא נמנעת להביט אל בעלה היא אומרת סתם, בעלמא: „צריך להזהר בסכינים. הם חדים כחלפים!“

בצהרים הופיע ר' עזריאל נשר ועיף, כולו שופע זעה, כובעו שמוט הצדה ושוליו קפוטו מבודדים לכל רוח. הוא רץ כחץ מקשת לבשר לאשת־הגבאי ולאשת־הקצב, שהחזן נוסע ועוד מעט ויבוא. אחר התחיל לרוץ לשאר הבתים, מקום שם יתארחו המשוררים, להודיע גם שם, שר' הרשלה קרוב. לאחרונה קפץ אל שרה האלמנה, אמו של נחמן באם, להודיע גם לה, שהבאם של ר' הרשלה יהיה סמוך על שלחנה. הנשים הקיפו אותו בשאלות, שיספר להן את האורחים היקרים, את קבלת־הפנים, ועוד. אך ר' עזריאל השתמש מתשובה, נפנה בידיו וצעק מתוך מרצה: — הנחנה לי! הנחנה לי! אין לי פנאי! רבונו של עולם, מה הן רוצות ממני?

ואף־על־פי־כן עלה בידו אשתו של הקצב להודיע שר' הרשלה הוא יהודי זקן, שפרקו נאה וזקנו הלכן יורד על חזהו, שמטפת אדומה־כרוכה על צוארו ושהוא „צרוד כהכותל“, ש„קבלת־שבת“ לא יתפלל, משום שהוא עיף וחלוש; שבנו, בחור יפה ואדמוני בן ארבע עשרה שנה, הוא כלי יקר. תפארת־המשוררים, ושבגרוננו, לפי דבריו של נחמן באם, יושב מלאך־אלהים ומצלצל בפעמוני כסף; שהבאם הוא יהודי כבן ארבעים,

אדם גרץ ובעל כתפים רחבות ותבלול לו בעינו הימנית; שנחמן באפנצמד אליו כעלוקה, רוקד סביבו, מכבד אותו בסיגארות, הזמינו לשבת, וכשהם שניהם פותחים פיהם לדבר, ירעם הרעם והארץ תבקע לקולם; שהגבאי חלק אה המשוררים ביי בעלי-הבתים החשובים; שהחזן עצמו יהיה סמוך על שלחנו של הגבאי ושבונו הסופראנו הנפלא, יהיה אורחו של ר' זליג הקצב, ושו... ושל ר' שאול... אך, יהי-נא הדבר בסוד, לר' שאול לא נתן אף משורר אחד...

יותר לא יכלה אפילו אשת-הקצב להציל מפי השמש, כי היה נחפו לרוץ. ומוכן מאליו, שלא היו רגעים מועטים — וכל הפרטים האלה, ביחד עם הסוד, נודעו בהוספות שונות לכל מי שנשאר בעיירה.

וכמה טרחה העיירה ביום ההוא לכבוד האורחים! כל היום אפו ובשלו וטגנו. וריח-ניחוח היה נשא באויר עד למרחוק. ביחוד רבה התכונה בבתי הגבאי והקצב, שני גבירי-העיירה. השמש ר' עזריאל העתון החי של העיירה, רץ בלי הרף בשליחויות שונות, ואף-על-פי שהיה טרוד מאד, הספיק לתאר בפרוטרוט את פרשת המאכלים, שהוכנו לכבוד האורחים בבתי-הגבירים. לפי דברי ר' עזריאל, היו שם רק ל"קדוש" דובשניות של אגוזים ורקיקים של ביצים ולביבות מטוגנות ולחמניות רקות מבית ומחוץ במרקת ועוגות של גריסין משובצות שקדים וכעכים פתוחים ותופנים שריונים בחלבון טרף; ויין וי"ש ושכר ולימונדה ו"קס". מלבד גופי המאכלים; בשר ודגים וקורקבנים ופשוט'דות וגרגרות ממולאות. ומי ימנה מספר לכל מיני הפירות לקנוח-סעודה: התפוחים והאגסים והאפרסקים והשזיפים והדובדבניות, ועוד, ועוד, ועוד. קצורו של דבר: לפי דעתו של ר' עזריאל, שהיה בקי בהלכות מאכל ומשתה מתוך שהיה שמש ושליח בכל שמחה בעיירה. — היתה זו סעודת שלמה בשעתו, מעדני-מלך!

גם נחמן באם הכין מכל טוב לכבוד אורחו. מדי רגע היה רץ לחנות לקנות דבר-מה וכמעט שהציג ככלי ריק את אמו האלמנה. הוא לא ידע ממש במה להנות את אורחו. היה מרקד כנגדו ומשמש אותו ביראת-הכבוד. מלתא זוטרתא — באסו של ר' הרשלה! הוא בחר לו ביצים טריות, הכין לו "חלב-צפור", נשא את כליו לבית-המרחץ, יצאתו ברחיצה, נדף לו הבל והצליף עליו במטאטא של זרדים. והבאס קבל את הכל באהבה ונהם לו "מתוך שביעת-רצון גמורה באוקטאבה היותר נמוכה של באסו: תודה! תודה! — ולשמחתו של נחמן לא היה קץ.

ב.

בשבת בבוקר נהרו המונים, המונים לבית-הכנסת הגדול לשמוע אל הרנה ואל התפלה. בכל המינים ובשאר בתי-הכנסיות התחילו מתפללים עם השכמה ונודדו לגמור את התפלה. כדי שלא לאחר את השחרית של ר' הרשלה. בית-הכנסת היה מלא מפה לפה וגם בעזרת-הנשים היה גדול הדחק. ר' הרשלה עמד על הבמה מכונס בשליתו הצהובה מרוב שמוש ועשרת-הספק כסתה אתחצי פניו. מימינו עמד בנו הסופראנו, משמאלו — הבאס ומסביב עמדו בחצי-גורן עגולה שאר המשוררים, כולם בטליות קטנות על כתפיהם ובכפות-משי מרובעות על ראשיהם.

בקוצר-רוח צפה הקהל עד לאחר "נשמת". ובעל "פסוקי דזמרה" ידע את אשר לפניו ודאח כעל כנפי-רוח בתפלתו. כי על כן היה תאב אף הוא לשמוע את תפלתו של ר' הרשלה. לאחרונה מיום בהכרזה: "היושב על כסא רם ונשא!" — והפנה את

ראשו כלפי הבמה, כאומר: אני את שלי עשיתי!

אז קם ר' עזריאל והקיש על סדרו שלש פעמים, למען דעת, שהתפלה העיקרית מתחלת אך עתה. באותה שעה התחיל ר' הרשלה מכעב ע ומתקין את גרונו, ומן הקהל סייעו לו אחרים בשעולים, כמזורים אותו להצהיל את קולו. אחר פתח ר' הרשלה את פיו והכריז: "שוכן עד מרום וקדוש שמו!" — ומכאן ואילך התחיל קורא בהטעמה פשוטה את פסוקי-התפלה. את מקומות-החזרה, מקומות הש"ץ, אמר לבדו, בלי עזרת המקהלה. והאמירה היתה בנוסח רגיל ומקובל, בישוב-דעת ובמתינות, כאדם המרצה את טענותיו בבטחה גמורה. לא נשמעו בתפלתו לא סלסולי-נגינה ולא זמירות סבוכות, אלא תחנונים והתחמאות לפני אבי-הרחמים. אולם קולו המרוסק והסדוק היה רועד וצרידות צורתם את האזן היתה מתרחרת בתוך גרונו הזקן.

הקהל לא היה מרוצה כל עיקר והתחיל מושך בכתפיו באי-סבלנות. מחליף מבטים תמהים, מולל באצבעות ומתלחש. אחרים ירו חצי-לעג בנחמן באם, שהרבה לקלם את ר' הרשלה, וברוך הספקן נעץ בו את עיניו הירוקות והחדות ובלעג שנון, כאומר: איה איפוא פיד? — אך נחמן באם עמד על-יד הבמה במנוחה גמורה, לא שעה אל הספקן, לא שם לבו לרמזי-הלעג ותלה את עיניו בכטחון ובאמונה באילולו שעל הבמה. ואולם אף הגבאי עצמו הראה אותות אי-רצון ולא מצא מנוחה לנפשו. הוא התרוסס פעם בפעם ממקומו וחזר וישב תחתיו — ושוב קם, פגע במבטיו של הקצב ושניהם כאחד משכו בכתפיהם בתמיה ופרשו בידיהם בהתרגזות: נו, נו! והבחורים והאברכים כמו באגרופיהם את פיותיהם וחנקו את צחוקם, שחלחל בגרונם לשמע קולו הצרוד של ר' הרשלה. גם בעזרת-הנשים שלמעלה הורגשה תנועה. הורמו קצות היולונות וגראו פני הנשים, שמבקשות פתרונים מבעליהן שלמטה. והשמש ר' עזריאל עמד על הבמה כעל גחלים לוחשות, השקף ממרום במבוכה ולזה בעיניו את הגבאי בהכנעה כזה, כממתין לפקודה, ובפניו נראתה כעין הצמדקות: "ואני מה, כי תלינו עלי?" — רק ר' שאול בעל-התפלה היה משמיע מדי רגע שעול רב-ערך, מצליף שביבי-לעג על הגבאי ובת-צחוק של נצחון מרפרפת על שפתיו...

ועל הבמה עומד החזן בהרכנת-ראשו, נשען על זרועו האחת, ומוסיף להרצות את דבריו לפני המקום; ומקהלת-משורריו עומדת על ידו, בלי פצות פה, בלי קנר עפספה, כל אחד שקוע בסדרו הקטן, ואין איש נע ואין איש זע. כאילו הוכו כלם בשתוק-אברים ונסתלק מהם חוש-השמע.

פתאום נזדעזעה המקהלה. החזן רמו לבנו הבן — לבאם, הבאם — לפינור, המינור — לאָלט, ונהימה מכוונת וחשאית, כנהימת-גלים רחוקה, נשמעה על הבמה. לאט, לאט צף ועלה על גלי-השירה קולו הצרוד והמרתת של ר' הרשלה. הוא פונה אל משורריו ושואל: "פועל-גבורות?" — ומתוך הנהימה מצטללת תשוקה קצרה וברורה: "כי הוא לבדו!" — ושוב מקשה החזן: "עושה-חדשות?" — לאמור: מי הוא זה ואיזה הוא, היכול לעשות חדשות? והמקהלה עונה לו בטון, שאין להרהר אחריו: "כי הוא לבדו!" — לאמור: לשאלה מה זו עושה? גלוי וידוע: "כי הוא לבדו", רבון-העולמים הוא כל יכול! — ור' הרשלה הולך ומונה, הולך ושואל: "בעל-מלחמות? זורע-צדקות?" וגומה, והמקהלה עונה לו כדרכה: "כי הוא לבדו!" — רק הוא לבדו. עד שהגיע ר' הרשלה ל"אדון-הנפלאות" ועמד מלשאול, ועמדה המקהלה מלענות, וכל המית-הגלים החרישות נעלמה פתאום ותהי כלא היתה. רק בתלל-האוויר נשאר תלוי עוד

הד-הנגינה...

כן יש אשר תעבור פתאום רוח קלילה ביער עבות, תניע את צמרות-העצים, תרעיד את תלחלי-הענפים, תלחש איזה רו שמי — ופתאום תעלים ואיננה, וכל היער עומד תוהה ומצפה בלב פועם וחולם לגשם-נדבות, שעוד מעט ויתך משמי-שמים ארצה... בבית-הכנסת השלך הם. רגעים אחדים עמדו המתפללים בראש נטוי אל הבמה. וכתום השירה הקצרה התחילו כולם מנענעים ראשיהם לאות-רצון. תלונתו של הקהל שככה פתאום ובמקומה נולדה תקוה לשמוע עוד נצורות וגדולות מאלו.

אך ר' הרשלה חזר וממשיך את תפלתו בנוסח רגיל. הוא רק מדגיש ומפרש ומגיש פסוקים ושם בפי הקהל דברי אלהים חיים מובנים ומחזירים, קלים ונוחים. הנה גם שמונה-עשרה, והנה הקדושה — והכל באמירה פשוטה, בלי השתתפות המקלה, שעומדת שוב על עמדה כתמונה חיה, באין אומר ודברים. והקהל מחכה, מצפה, משתאה לדעת מה מתרחש שם, על הבמה. אך הנה חזרה ונודעוזה המקלה. ההזן מתחיל: "ממקומך, מלכנו, תופיע!" — והוא פורש את כפיו ושואל את רבין-העולמים: אוי, אב רחום וחונן, מתי, מתי תמלוך בציון? — והמקהלה מתחלקת לכתות, כתות האלפים והסופראנים, תינוקות אלו, צאצאי-קדושים, עוזרים על-ידו ומצטרפים אליו בשאלה הנצחית, מתחננים ומפללים בהבל-פה הטהור: הוי, הוי, אב-הרחמים, מתי תמלוך בציון? — וקולו של הסופראנו, בנו של ר' הרשלה, רוכב על גבי הקולות המצלצלים, מרקיע שחקים, רואה על כנפי-נשרים, מתחטא ומחנן קול, קול-פלאות: "מתי? מתי?" — והנה — הם! הבאסים והטינורים מפיסים את התינוקות: שובו למנוחתכם, בנים: "בקרוב בימינו, בקרוב בימינו!" — ור' הרשלה משתמש בשעת-הכושר וקורא בכל מאמציו-קולו הנחר: רבנו של עולם, "לעולם ועד תשבון, לדור דוד ודור ולנצח-נצחים!" — רק לא גלות שלישית! אל תעובנו עוד, רבין-העולמים! — והשאלה הולכת ונשנית, והתשובה חוזרת ומבטיחה, עד שלבסוף מהיגשבת דעת-המשוררים עליהם והם מתפייסים לאט, לאט, קולם הולך ונחלש, הולך ונרגע, כבכית תינוק המפוס על-ידי אמו. ור' הרשלה עצמו אף הוא נרגע ומפוס, ומלא אמונה ובטחון הריחו הולך ומתאר את תמונת-העתיד ומגלה סוד כמס לתינוקות: "ועינינו תידינה מלכותך!". לא רחוק היום! כולנו נזכה לראות את הגאולה!... ור' הרשלה נאנח מתוך נחת — הקב"ה שמע בלי ספק את תפלתו. והוא ממשיך בעונג את פסוקי-השירה ומקלם לשוכן בערבות עד סוף תפלת-שחרית. ואז הוא מפנה מקום לספר-התורה וביחד עם המשוררים הריחו יורד מעל הבמה. הם יושבים לנוח קצת: עוד רבה הדרך לפנייהם...

הפסקה קטנה. קוראים בתורה: הקהל מביט בהערצה אל ר' הרשלה, היושב ומעיין בפרשת-השבוע. בחשאי וביראת-הכבוד משוחתים היהודים ביניהם ומקלסים את ר' הרשלה בכל לשון של קלום: אך זהו חזן! אך זוהי תפלה! ישוב-פסוקים זה! פירוש-מלים זה! הפלא ופלא! קץ כל בשר! — אין איש עוזב את בית-הכנסת, כולם רוצים ליהנות מזיו-פניו של ר' הרשלה, הנה מכבדים אותו בשלישי, את הכאם — בששי ואת בנו של ר' הרשלה, את הסופראנו הנפלא — במספרי. והקהל נהנה כך נאה להם, זכו לזה באמונה, הגבאי משפשף את ידיו בנחת, רומם בשמחה לקצב; הלה מצטחק לו בנעימות — אף הוא שבע-רצון מאד. ופניו של נחמן מבחקים מאושר. הוא אינו זו מן הכאם, מתלחש עמו ולוחץ את ידיו. וברוך הספקן המקי עבר — מתירא הוא להפגש עם נחמן באם. רק פניו של ר' שואל בעל-התפלה חפז, עננה

שוכנת עליהם. הוא כבש את פניו בחומש ורק לפעמים היה סוקר בזהירות את ר' הירשלה...

והקהל הולך ורב. הדחק בבית-הכנסת מתרבה. האויר מחניק. הכל עומדים צפופים ונרדקים אל הבמה. דלתותיו של בית-הכנסת פתוחות לרנחתה וגם החצר מלאה קהל רב. שום איש לא נשאר בבית, הבתים נתרוקנו וסוגרו על מסגריהם. הכל תאבדים לשמוע את החזן הנפלא.

הם! השמש מקיש בשלחן. נגמרה קריאת-התורה. החזן ומקהלת-משורריו חוזרים ומופיעים על הבמה.

— "יקום פורקן מן שמיא!" פותח החזן בתפלה לשלום כל העוסקים בתורה והולך ומפיש את המלים הארמיות — והקהל מבין ונהנה. אך הנה הגיע ר' הירשלה ל"אב-הרחמים", להזכרת נשמות הצדיקים, שמסרו את נפשם על קדושת-השם. כאן הגיע ר' הירשלה למרום גבוה. זה היה מרכז-תפלתו ובוה הראה את כחו וגבורתו. והמקהלה אף היא הראתה נפלאות: זו היתה משפחה שלמה, קשורה ומאוחדת עם אביה החזן. גוף אחד, לב אחד ונשמה אחת. הנה התחילו האלמים והבאסים מסיחים לקהל צער ישינ: "החסידים והישרים והתמימים!" והסופראנים והמינורים מחרים, מחזיקים אחריהם, חוזרים על דבריהם בהרמוניה עצובה וקובלים אף הם: אמנם כן — "החסידים והישרים והתמימים!" — "ור' הירשלה מתנער כארי פצוע ונופל לתוך שירתם בזעקה נחרת, זעקת עם שלם, שקולו כבר נחר מצעוק אל אביו שבשמים על דם-עבדיו השפוף. ושינוע הוא ר' הירשלה מעומק-לבו: הוי, הוי, רבון העולמים! "קהלות-הקודש, שמסרו נפשם על קדושת-השם!" — ופתאום צף ועולה קולו של בנו הסופראנו ושואל שאלת-נעלב, שאלת דווי וסנוף, שאלת עם נרדף על לא עול בכפו: רבוננו של עולם! למה? למה? למה? — "ור' הירשלה מתרגש עוד יותר: הוי, הנאהבים והנעימים בתייהם ובמותם לא נפרדו! — וכאן חזרה ובאה טענת המקהלה: "החסידים והישרים והתמימים!" ושוב בוקע ועולה קולו של הסופראנו, נישא עד שמי-השמים העליונים, בוקע רקיעים, משתטח לפני כסא-הכבוד ושואל את הקדוש-ברוך-הוא: "למה? למה? למה?" — "ור' הירשלה אינו יכול עוד להתאפק וזעקת נקם מתפרצת מלבו: "וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוף!" — וכל המקהלה כאיש אחד דורשת נקם: "ונקם ישיב לצריו!" — נקמה! נקמה! .. ובוקעים הקולות ועולים מעלה, מעלה, מרחפים בשמי-מרום, מתלבטים כיונים ומבקשים תשובה. ופמליה של מעלה מזדעזעת, ומלאכים יחפזים, עומדים כתות, כתות. ובחיל ורעדה מצטרפים הם לשועת ישראל הנעלב ודורשים נקם... הם! הם! הקדוש-ברוך-הוא נענה להם, הוא רואה בצער-עמו, נפשו קצרה בעמלו של ישראל והוא שם בפי ר' הירשלה תשובת-נחומים, תשובה נצחת: הרגעו, בנים! — "כי דורש דמים אותם זכר, לא שכח צעקת עניים!" — והמקהלה נרגעת ושבה למנוחתה: ההוא אמר ולא יעשה? ודבר — ולא יקימנה? ...!

זיע ורתת עברו בבית-הכנסת. העם מבין, הוא רואה את הקולות ואת הדברים. הפצעים הנושנים נתגלעו והתחילו שותתים דם; כל לב התחיל דופק. כל עין התחילה דומעת. הנה נשמעה אנהה עמוקה ואחריה — מלים מקושעות: "אוי לי, אני מתעלף אני גווע ממתיקות!" — זה היה קולו של יוסי שואב-המים, יהודי פשוט, עני ואביון, ממוסל במשפחה גדולה. ר' שאול בעל-התפלה עמד נשען אל עמודו, ראשו גתב

בין כפות-ידי ונופו ריגד לפרקים; בעל-הקריאה, אדם יבש וקפדן, שהיה עומד תמיד כפסל-שיש על מקומו בלי פנות ימין ושמאל, — עכשיו אף פניו הירוקים מְפִנִים אל הבימה. ונחמן באם עמד בפנים חֲרִים על-יד הבימה וטבע את עינו בעיני ר' הרשלה, מוכן ומוזמן לבוא בעדו באש ובמים. מכל צד ועבר נשמעו אנחות וגריפות-חוטם. והנשים בעזרה הרעישו עולמות — בכו ויללו מרה. עד שמצא השמש לנחמן לחקיש בעמוד ולחתרים כלפי מעלה: „נשים, הם!“ — אך שזמע לא היה לו. הנשים — כך דרכן של נשים — עוד חוסיפו להתייפח ולגנוח. באותה שעה דחק ר' הרשלה את באסו לאמר: קום אתה ופגע בהן! אז קם הבאס והרעים בקולו האדיר: „מבקשים את העולם לשבת במנוחה!“ — ובין-רגע השלך הם בכל בית-הכנסת. רוחו של הקהל שבה אליו, המתפללים הרימו את ראשיהם, הביטו אל הבאס ובת-צחוק שכנה על כל שפה. בעזרת-הנשים נשמע פתאום צחוק חנוק של עלמות. והבתורים אף הם לא יכלו לחתאפק: „איזה קול, רבנו של עולם! רעם ולא קול!“ — רק הילדים הקטנים הביטו בתמחון בפני אבותיהם הרטובים מרמעה ושאלו בתמימות: „אבא, מה לך כי תבכה?“ — והאבות חייכו מתוך דמעות והחליקו את לחיי-בניהם בחבה: אין דבר! אין דבר!...

בחזרת-השׁוץ שרה המקהלה את הקדושה. אלא שמעכשו היתה השירה יותר משעשעית, יותר נוחה. האלטים והסופראנים רקדו, קדוש, קדוש, ושרו בהרמוניה: „מלוא כל הארץ כבודו!“ — ואז עמד שוב בנו של ר' הרשלה, הסופראנו היפה והערב, המקשן המושבע של המקהלה, ושאל שאלת-תם: רוצה הוא מאד, מאד לדעת: „איה מקום כבודו?“ — ומפני שלא מהרו להשיב לו תשובה, חזר על שאלתו בקצת תרעומת, כאומר: אבא, מפני-מה אינך עונה? רוצה אני לדעת — „איה מקום כבודו?“ — אי חייך ר' הרשלה ודחה את הבאס. והבאס ענה תיכף ומיד אף הוא בבת-צחוק, כמו שעוניה גדול על שאלה תמימה של תינוק: בוא ושמעי, חביבי, וחקוק זאת על לוח-לבך: „כבודו מלא עולם!“ —

הקהל נמוג מנחת ומכל צד נשמעו הערות: „טוב מאד! נופת צופים! דבש וחלב: צפיחית בדבש!“ —

ור' הרשלה גומר את הקדושה לכבוד, בלי עזרת-המקהלה, כאילו נתכון בזה להשהות את טעם הנגינה הקודמת בפי הקהל. ואחר הוא חוזר לפרש את הפסוקים, לרכך את המלים הקשות, להנעימן ולהמתיקן ולעשות מטעמים לקהל. ועוד פעמים אחדות השתתפה המקהלה בתפלה: ב„תכנת שבת“, ב„רצה“ ו„בשים שלום“ — והכל באותו הנוסח, בנוסח של שאלות ותשובות, של ישוב פסוקים ופירוש-מלים קל ונוח, — והתפלה סוף-סוף נגמרה.

הקהל היה מאושר ולא היה קץ ללחיצות-הידיים ולברכות המאליפות, שנתכו על ראשיהם של החזן ומשורריו. כל אחד מצא לנחמן להביע באיזה אופן את שביעת-רצונו, אחדים בהתלהבות ותשבות ואחרים — ב„ישר כח“ בלבד. גם הרב הזקן, בכבודו ובעצמו, הודה לר' הרשלה ולחן את ידו בחבה. הנשים שכחו כל בושה: הן סלקו את היילונות לגמרי, אכלו בעיניהן את החזן ואת המשוררים והמטירו עליהם מכול של בנות-צחוק ותנועות-חן. וברוך הספקן התחיל פתאום מקלס ומשבח את ר' הרשלה ונתבון בזה לפיים את נחמן באם ולהראות, שהוא, ברוך הספקן, מודה ומתודה, ששעה במשפטו. אך נחמן באם עשה את עצמו כאילו שומע ולא כבד אותו אפילו במבט אחד.

לאט, לאט עזבו המתפללים את בית־הכנסת. כולם הבישו בקנאה רבה אחרי בעלי־הבתים, שמוליכים את החזן ואת דמשוררים לבת־הים. ביחוד קנאו בגבאי ובקצב. וכבוד גדול נעשה לו ר' הרשלה. שכל הקהל, אף־על־פי שהיה רעב וצמא, לזה אותו עד ביתו, ברח אותו ב"שבת־שלום" ורק אז הלך איש, איש לביתו.

ג.

יום־השבת עבר על העיירה במערנים וברננים. בכל בית, שבו התארח אחד ממשורריו של ר' הרשלה, היה השלחן ערוך בכל מיני מטעמים, ושיר וזמר לא פסקו שם בכל שעת־הסעודה. המשוררים היו מוכרחים לחזור על פרקי־השירה של אותו יום ולהוסיף עוד מנגינות מתפלות שלש הרגלים והימים הנוראים. ובני־הבית, מקמן ועד גדול, עזרו על־ידם והראו אף הם את כחם בשירה.

גם בשאר הבתים, שלא היו בהם משוררים, היתה מורגשת שמחה יתירה. הרושם הנעים של תפלת ר' הרשלה לא נמחה כל היום; ובעלי־הבתים, כשבו לבם, פזרו תהלות ותשבחות לבעלות־הבית על התבשילים הערבים ועל החמין הצמודים יפה. ובעלות־הבית, הנשים הצנועות והכשורות, היו מסמיקות מרכ נחת ודוחות את המחמאות בענות־חן. לא בזכותן, כביכול, עלו התבשילים יפה, אלא בזכותו של ר' הרשלה. ובכל מקום הושרו, מלבד הזמירות של שבת, הנגונים היפים מתפלתו של ר' הרשלה. והנשים אף הן היו מתערבות בקולן הרך בשירת־הגברים. לפעמים היה פורץ גם סכסוך קטן על דיוק המסירה של הנגון, אבל עד מהרה היו מתפייסים ושרים יחד בהתפעלות עצומה.

ובביתו של הגבאי היה השלחן ערוך כיד־המלך. חבל, חבל, שר' הרשלה אינו יכול למעום מן היינות המשובחים. לעומת זה רשאי הוא ר' הרשלה למעום מפשטידה ומעוגה זו — כל זה קל ונמוח בתוך הפה, מוכן ביחוד לכבוד האורח היקר. הגבאי אינו זוכר, אימתי היה טובע בים של תענוג כמו ביום הזה. הוא היה מרגיש את עצמו מאושר אילו היה רוצה ר' הרשלה להתפלל בעיירה זו בימים נוראים. הוא, הגבאי, לא ירתע לאחוריו משום הוצאות וישראל, הם מלהזכיר בשבת, כפי אשר ישית עליו ר' הרשלה. ובנוגע לר' שאול בעל־התפלה אין לו לר' הרשלה מה לחשוש. הוא, הגבאי, יסדר את הכל על הצד היותר טוב. והרי ר' שאול עצמו 'נתר על חזקתו, היות שהקהל, לאחר ששמע תפלה הגונה כזו, לא יוכל להסכים, שר' שאול יתפלל בימים הנוראים. — הלא? הגבאי! מה דעתה? — בלי ספק! בלי ספק! היא טעמה היום טעם גן־עדן. היא מוכנת לוותר על שנים אחדות מחייה, ובלבד שתזכה לשמוע את תפלתו של ר' הרשלה בימים הנוראים! 'ואל־נא ר' הרשלה ויסכים, וה' יברך אותו בחיים ארוכים ובשלום! היא מזמנת אותו לביתה. יקבעו לו חדר מיוחד וארוחתו תנתן לו על שלחנם. הרי עניני הרואות, שאין הם חסרים, ברוך השם, כלום. השם יתברך ברח אותם בכל. רק בנים חשך מהם. ר' הרשלה יוכל לאסוף אל ביתם את כל המשוררים ולשיר כאות־נפשו, איש לא יפריע... ור' הרשלה מודה מאד, אלא שאין הוא יודע. חושב הוא ללכת לוילנה. קהלה גדולה. עיר ואם בישראל. לא יתכן. אולם אין הוא דוחה עדיין. הוא עוד יראה, יתיעץ במקהלה שלו. עוד חזון למועד! ...

גם בביתו של הקצב היתה רכה השמחה. עקרת־הבית, אשה שמנה ובעלת פנים ירחבים עם סנטר כפול, הגישה מדי רגע לסופר־אנו לבנו של ר' הרשלה, ממיטב

המאכלים. ואף הקצב עצמו היה מזוז אותו לרגעים ומשדל אותו בכל לשון של שדול, שיאכל וישחה ואל יתבייש: ירגיש-נא את עצמו כמו בביחו! בניו ובנותיו ישבו כשתל-ליותים על-יד השלחן, אכלו בתאבון גדול את המאכלים הערבים והבישו בקנאה אל הנער המשורר. ורבקה-לה, נערה יפה כבת חמש-עשרה, היתה טעיפה לפרקים מבט גנוב על הנער הנחמד ובלתייה העגולות היו פורחות שושני-חן. ההורים הרגישו במבוכת-בחס והחליפו זה עם זו מבטים רבי-רמז. ובמחו של הקצב חלף רעיון נפלא: מה טוב יהיה לארס את רבקה-לה לנער-הפלא הלך, לכלי יקר זר. הוא גם מוכן לתת ה' מאות רז"כ נדוניה! ומיד אחר הסעודה נמלך באשתו בענין זה. והיא — לב-האם שבה רעד מגיל — היא מסכמת בכל לב! הלוואי, רבוננו של עולם! מי יתן זוכתה לאושר כזה! — ודמעות חמות, דמעות-שמחה, התחילו זולגות מעיניה הקמנות...

ונחמן באם אף הוא מעניק ביד רחבה לבאסו של ר' הרשלה. ואמו של נחמן, ברוכה תהיה לו, מביאה לרגעים מן המשבח מטעמים שונים ומתייכת כחן לאורח הנכבד. היא מבקשת אותו, שיאכל וישחה ויהי-נא לו לרפואה. והבאם מודה בנהימה ושועם מכל מאכל וגומע מכל משקה, מהלל את התבשילים ומשבח את היינות. וכשוב לבו הריחו מספר נפלאות על ר' הרשלה. אַה, אילו היה ר' הרשלה רוצה להתפלל כאן "ימים נוראים", היו גוועים סמתיקות! צריך לשמוע, כיצד מסדר ר' הרשלה את העבודה! מה יש לומר! — נראית בעליל כל עבודת-הכהנים. בית-הכנסת נהפך אז לבית-מקדש קטן. לא לחנם ברך ר' יצחק אלחנן את ר' הרשלה, שיזכה להתפלל בבית-המקדש. הם ודאי שמעו זאת, הדבר ידוע לכל! אבל ר' הרשלה נוסע מכאן לוילנה, והוא, הבאם, מזמין אותם לבוא לשם לימים הנוראים. הם לא יתחרטו... ונחמן באם רועד לשמע דברי-הבאם ומחליט בלבו לעזוב את ר' שאול בעל-התפלה ולנסוע לוילנה. הוי, כמה היה רוצה להכנס אל המקהלה של ר' הרשלה! ימליץ-נא עליו הבאם הנכבד לפני החזן והוא, נחמן, אסיר-תודה יהיה לו כל הימים! — והבאם הנכבד מקמט את מצחו — קשה הדבר, כמעט מן הנמנע: ר' הרשלה קפדן הוא בבחירת משוררים וצריך להיות מושלם בשביל למצוא חן בעיניו. אולם הוא ישתדל. באסו של נחמן מוצא חן בעיניו. ינסה-נא לקחת "דו", "רד-נא ממנו עד סוף". לא רע! אף-על-פי שהקול אינו מעובד, אבל יש חומר טוב, אפשר לעשות ממנו כלי... אַה, עדיין אין על מה להודות! הוא עדיין אינו מבטיח כלום. הוא יכול רק להשתדל והוא מקוה שיצליח, כי על כן נמלך בו ר' הרשלה תמיד. אך מי יכול לדעת?... דופקים בדלת. — מי שם? — אני! — אַה, חיה-ברכה! בבקשה, בבקשה! תשב-נא!... זוהי שכנה שלנו! — תודה! אינה רוצה להפריע. היא סרה רק לרגע. יש לה בקשה קטנה: אפשר ויאל האדון הבאם לבחון את קולו של בנה זה. יש לו קול מצלצל ושמיעה טובה. די לו לשמוע איזו נגינה פעם אחת, שיהא יודע למסור אותה לכל פרטיה ודקדוקיה. — האדון הבאם מחייך משוב-לב: אדרבה, נשמע. ישיר נא הילד דבר-מה. מה הוא יודע לשיר, פעוט זה? — שירה, דוד'ל, שירה, אל תתבייש. הוא ביישן גדול! שירה דוד'ל! הבן יקר לי אפרים, או "עץ-חיים היא"... — הָמָּה. לא רע! לא כן נחמן? — יש לו מצוי-סופראנו לדרדק זה, אלא שהרגיסטר שלו קטן ביותר והזונים הגבוהים הם בחזקת פאלצט; אף-על-פי-כן לא רע, כלל וכלל לא רע!... כן, אשה טובה! יש לו איזה קול, אך הוא עדיין רך, אל ירבה לשיר. אפשר שביבות הימים יתפתח אצלו קול הגון!... — חיה-ברכה מודה מאד ומבקשת סליחה על

שהטריחה את האדון הבא... שבת טובה! — שבת טובה — שנה טובה!
 — קה-קה-קה! תמיד באים אליו לבחון קולות! הרבה קולות כבר בחן בחייו!
 כן, יש קולות יפים לאחינו בני-ישראל, אלא שאינם מעובדים די צרכם. חבל! חבל! ..
 שוב דופקים! לא, נחמן, בבקשה! הוא עיף מאד ואינו יכול עכשיו להתעסק בזה עוד.
 אחר-כך, לפנות ערב. רוצה הוא עכשיו לנח. שנה בשבת תענוג, חה, חה, חה —
 הלא? ...!

הם! העיירה חבוקה בורועות-התנומה. היהודים עיפים, חשים קצת בראשם. הם
 התרגזו היום דים. צריך לנח קצת... „הוי, מפליא, לאט לכם, אל תקימו רעש! תנו
 לנמנם!“ — והמפליא יוצאת החוצה, מתישבת תחת העצים, מספרת ספורים ואגדות
 על ר' הרשלה ומשחקת בחזן ומשוררים. לפעמים באים הילדים לידי ריב, ואז נפתח
 החלון של אחד מן הבתים, נשמעת גרירת סנדלי-בית ופנים אחוזי-שנה נראים פתאום
 בחלון ונחפזים בקרינים: „הסו, שקצים, אינם נותנים לעצום עין! הנני אליכם!“ —
 הילדים נבהלים, משתתקים, והפנים הזועפים מסתלקים ונעלמים באנחה. הילדים מביטים
 עוד זמן-מה אל החלון, מטים אוזן! אם כבר נרדם הנוחף — וחוזרים לסורם.

לא ינום ולא יישן רק ר' שאול בעל-התפלה. דבר-מה מוצץ בלבו ומדריכהו
 מנוחה. גם בשעת-הסעודה ישב אבל ונוגה על-יד השלחן ולא יכול לגעת במאכלים.
 אשתו ישבה על-ידו והחרישה. אף היא, בתיה-לאה, היתה היום בבית-הכנסת. והיא
 מוכרתת להודות. שר' הרשלה הכחה לגמרו את זיוו של בעלה. אולם אין היא רואה
 עדיין שום סכנה בדבר. ר' הרשלה יסע מכאן ובעלה יכהן במשרתו כקדם, על
 אפו ועל המחו של הגבאי, הרשע-המרושע. יש לה בטחון בשם יתברך. יהודים
 בני-רחמנים לא יעשו עולה לבעלה, לא יגזלו את חזקתו ממנו. לא כן ר' שאול. הוא
 שריו בפחד ולבו מנבא לו רעה. אולם הוא משתדל לגרש את המחשבות המרות —
 שבת היא מלועוק! והוא פותח בזמירות של שבת: „ברוך אל עליון, אשר נתן מנוחה!“ —
 אבל קולו מתחיל רועד והוא מספיק פתאום, קם ויוצא לחדר השני — הוא חש מאד
 באצבעו! ומיד הוא שב ובת-צחוק אנוסה מרפרפת על שפתיו החורות. הוא מתנצל
 לפני אשתו: „איני בקו הבריאות, חש אני בראשי“, ממחר לגמור את הסעודה ושוכב
 לנח. אך גב בשכבו אינו מוצא מנוחה. הוא מרגיש את עצמו כה חלוש, כה עלוב.
 זה עשר שנים היהו מתפלל כאן. עשר שנים! האמנם יהא הקהל כפוי-טובה! הוא
 חושש מאד — הגבאי תקף גדול הוא ומושל בקהל ביד חזקה. אדם זה כמה הוא
 עולב אותו! לא מצא לנחון לשלוח אליו אפילו אחד מן המשוררים! אַח, אילו
 היה כאן בניו, בנו שבאמריקה! לפניו היה יכול להסיח את צערו והוא היה יכול לריב
 את ריבו. אך עתה הוא יחיד, בודד. ואשתו-הלא רק אשה היא, ומה יכולה היא להבין
 בענינים כאלה? — הנה היא יושבת בחדר השני וקוראת לה במנוחה בציאנה וראינה
 ישלה. הוא חושד בה, שאף היא מבכרת את ר' הרשלה עליו. — לבו מתמלא רחמים
 על עצמו, הוא הופך את פניו אל הקיר ועוצם את עיניו...

זמן מרובה שוכב ר' שאול למעצבה, גם ולא גם, ופתאום הוא קופץ ממטתו
 ונגש אל החלון.

תנועה בחוץ. הקהל נוהר אל בית-הגבאי. הנה הולך נחמן באם עם באסו של
 ר' הרשלה. הם עוברים על-יד ביתו ונחמן אף את ראשו אינו מפנה כלפי חלוננו של
 בעל-התפלה, שהוא, נחמן, משוררי. כפוי-טובה זה! הרי ר' שאול לקח אותו למשורר

בשהיה עדיין פרח ונקרא נחקה וקולו היה אז כקול האפרוח. ובמשך עשר שנים טפל בו ר' שאול, למד אותו הרבה שירים, עשה אותו לאיש. עכשיו — הריהו בועט בו. הצל זה לא ידאב לכו? — הנה נחפז ר' עזריאל. הוא תמיד נחפז, אפילו בשבת. ר' שאול רוצה לעכבו. לחקרו, לדעת פרטים, אך מיד הוא נחם: אינו רוצה להתראות בקלקלתו לפני השמש. אה! הנה שכנו עכבהו. הוא שואל לחדשות והשמש מסרב, מסרב ומספר בכל זאת: שהגבאי משתדל להשפיע על ר' הרשלה, שיתפלל גם ב"מים נוראים"; שאף הקצב עוזר על-ידו. אלא שר' הרשלה עדיין מפקפק, מסרב; שר' הרשלה שאל את הגבאי, מפנימה אין רואים את בעל-התפלה, ושהגבאי ענה, שר' שאול אינו בקו-הבריאות; שהקצב לושש עין על הסופראנו. בנו של ר' הרשלה, רוצה לקחת אותו לחתן לרבקה'לה שלו. ויש אומרים, שהוא מבטיח לתת אלף ר"כ נדוניה; שנחמן בא' רוצה להמנות על משוררי ר' הרשלה, והבא' הבטיח לו להשתדל; בדבר ש' ש' ש'... אך ר' שאול אינו שומע עוד. דבר-מה נקרע בלבו. הוא צונח על כסא לפני החלון וקורא: "בתי לאה! בתי לאה!" — אין קול ואין עונה. איננה! אנה הלכה? הגם היא שם, בין המון הנשים הצובאות על ביתו של הגבאי? — ור' שאול נאנח. הוא כובש את פניו בין שתי כפותיו ושפתיו רועדות: בדר! בדר! — ובחזן — דרומי-ערב. זה עתה שקעה השמש ושמי-המערב בוערים באש-ארגמן. נהרי נחלי אש שוטפים ועוברים על פני הרקיע, וביניהם מתלבטות צורות שונות נבלעות ומאוכלות, ואחרות באות במקומן ואף הן טובעות בים-הלהבה ועד מהרה תעלמנה והיו כלא היו. ועיני היהודים נשואות אל מראה-ההתערה אשר בשמים, ולבם מתפרץ מצער ומרחמנות על הרשעים, שעוד מעט וישובו שואלה וישבו להתענות באש-הגיהנום, במדורי-התופת...

לאט, לאט יורדים צללי-ערב, הולכים הלך וכהה, הלוך והתעבות, ונחים על פני העומדים על-יד בית-הגבאי ושומעים בחרדה את שירת המקהלה, שמשתפכת בצער ויגון, בקינה עגומה על פרידת שבת המלכה, על סלוק הנשמה היתרה. ויהודים נאנחים. בעיניהם מתחלת לפעפע דאגה מרה, דאגת-החול. ענות-עצב מלישה את כל העיירה ומעיקה על נשמתה. ומתוך העננה בוקעת ועולה ומתלחלת באויר תלונה חרישית, נוגה, מדכאת, שכאילו היא קובלת ואומרת: "הנה כי כן מהרה השבת לחלוף! כך חולפים הימים, השנים, כל החיים!..." —

המתכות והמחצבים בארץ־ישראל.

(סוף) (*).

מאת

ד"ר מ. זאגורודסקי.

ב.

המחצבים.

על המתכות אנו צריכים לדון לפי המבנה הגיאולוגי של א"י המשוער על־ידי חוקרים. שרובם עסקו בחקירת ארצנו דרך אנב ובאופן שטחי, ולפיכך מוטלות כל מסקנותיהם בספק. לא כן הדבר בנוגע למחצבים: אלה על־פי רוב גלויים דם. גלויים היו לאבותינו וגלויים הם לנו. בכריתם וחציבתם היו עוסקים תמיד בארצנו ומתעסקים גם היום. ומציאותם מתאמת גם לפי ראות־עינים וגם לפי ההשערה; שארצנו היא כולה קרמונית. התאור, שנתתי למעלה מן היצירה הקרמונית בארצות־אירופה, נותן רשות להחליט, שאוצרות־המחצבים, הנמצאים בכל שאר הארצות מאותה היצירה, נמצאים גם בארץ־ישראל. ודבר זה מתאמת גם להלכה וגם למעשה.

בחקירת־המחצבים בארצנו עסקו רבים. כי חקירה זו קלה היא בערך ואינה דורשת עבודות נמשכות שנים ומצריכות התאמצות יתרה והוצאות גדולות (מלבד, כמובן, חפירות של שמן־אבן). אבל ביחוד עסק בחקירה זו בלאונקנהורן, גיאולוג גרמני, שבקר את ארצנו פעמים אחדות והשתמש גם בדיעות של אחינו היושבים בארץ זה כבר. בלאונקנהורן כתב ספר מיוחד, שבו הוא טבאר ומפרט את כל הידוע לו על המחצבים בארצנו. ולפי ספר זה, שנכתב בשנת 1902, אנו נותנים בזה ציור קצר מן המחצבים היותר חשובים. וראוי להעיר, שהמחבר הגרמני ידע מה לגלות ומה לכסות, ויש שהוא מגלה טפח ומכסה טפחיים; ודברים הרבה אף לא פרסם כלל בדפוס וגלה רק לשולחיו: הרי לא היה בטוח, שאם יראה בדפוס את מקום מציאותם של הנפט או החמר בדיוקנות יתרה, יבואו דוקא הגרמנים וישתמשו בהוראותיו. התורות המופשטות והדעות העיוניות נקנת להגלות לרבים ולכל העמים, אבל המדע השמושי והחקירות, שיש בהן משום נצול ורוח, באים רק בשביל צבור ידוע ועם ידוע.

לפי בלאנקהורן, נמצאים אוצרות של מחצבים שונים בארץ-ישראל בסביבה הקרובה והרחוקה של ים-המלח או במי הים ההוא. לפי זה, יש מחצבי-יבשה ויש מחצבי-מים: מחצבי-היבשה מסתדרים לפי ערכם בקרוב בסדר זה: שמן-אדמה או פטרום; חמר נקי (אספאלט או כופר); סיד מוּפֶּת או רווי-חמר; זרחניות מרוכזות (שיש בהן אחוזים מרובים של חומצת הזרחנית); זרחניות קרמוניות; מלחים לואיים (Abraumsalze), שקיומם מוטל עיד בספק; גפרית נקיה; מלח סדומית או מלח-מכרות; מלח-החלום (כרום=אוקסיד).

המחצבים שבמים (מי ים-המלח) הם: הכלור האשלגי והכלור המאגנסי; הברום המאגנסי; היוד האשלגי.

משתי קבוצות-המחצבים שרשמנו מעניינת ביחוד הקבוצה הראשונה, קבוצת מחצבי-היבשה, ועליה נדבר ביחוד בפרק זה.

(1) נושא-המחצבים ההם הן השכבות הגיאולוגיות האלו: (1) הדולומית מן היצירה הצינונית, שנמצאת להגל המורד המוצק שבמערב-הים (ים-המלח); דרומה לעין-גדי נמצאים בשכבה זו מלחי חומצת-המלח וחומצת-הגפרית; גפרית-המאגנסייה $MgSO_4$, כלור-המאגנסייה $MgCl_2$, — כלור הסידן $CaCl_2$, כלור הנתרן $NaCl$, כלור האשלג KCl ; המלחים האלה נפרשים (מוצעים) החוצה מתוך השכבה, ומהם אפשר ללמוד, שבתוך ההר או בעצקו (בשרשיו) מצויים מלח-האבן והמלחים הלואיים למלח זה (אלה הם המלחים המליים את המלח הרגיל, ששימש חומר-חציבה: כדי לחצבו מרחיקים ומשליכים הצדה את המלחים האחרים; ומהם שמם בגרמנית אבראומזאלצע, ובעברית «לואיים»). מתוך סדקי הדולומית הזו — במקום שכבות הדולומית באות לפעמים גם שכבות של מינסיד — יוצא לפעמים החוצה החמר (הכופר) הנקי. חזיון זה מצוי במקומות שונים שבסביבת-החוף: מצדה, ואדי-אל-קהנה, באמצע החוף המזרחי. ויש מקומות בשכבה זו, שהאבנים בהם מחודרות ורדיוות זפת. ביטומיות הן וצבען חום הוא, כצבע הפחם העפורי החום; אלו המזופותות נמצאות בוואדי-אום-בגע'ק.

(2) שניה בערכה היא היצירה של הצינון התיכוני, שנקראת באצות-אירופה «קמפנייה». מעניינת היא אותנות במדרגתה המכילה מינסיד מנומר, גבס, מיני סיד מוּפֶּתים (ביטומיים) וגם מינסיד, שמכיל אבני-צור. כל אלו הן יצירות, שהן ידועות באירופה בשם שרמוני-לידה, קרמוני באקוליים, צפחת-הדגים. כל השכבות האלו עשירות מאד במאובניות: מיני חלולים או פוראמיניפרים, מיני רכיכות או מולוסקים, מיני דגים. מהתפרדותן של בעלי-החיים ההם נוצרה הופת (השמונית) של הקרמונים המוּפֶּתים, בוודאי משיירי בעלי-החיים ההם נוצרה גם חומצת-הזרחן בורחנים השונים המבעיים. חבור השכבות האלו וקבוצו למקום אחד יוצר את כל הגבולות (Hochplateaux) התחתניות לאורך כל החוף המערבי של ים-המלח (מדבר-יהודה) וגם את

הגבלה ישל מורה-הירדן, בכל מלוא-שטחן, אבל ביחוד בצפון, נמצאים כאן תרביצים של סיד זפתי ושל זרחניות. והתרביצים פצם הם בני ערך גדול בכמותם ובאיכותם ופעם — פחותי-ערך, כי קטנים הם.

גם במצרים עשירה השכבה של הצינן התיכוני או הקמפניות באותן הזרחניות. בשנת 1886 נגלו תרביצים הרבה מחומר זה — הזרחני — במדבר הדרומי של הארץ, — ומיד התנפלו עליהם חברות אנגליות והתחילו מנצלות אותם לשכות החקלאות. אבל מחצבי-הזרחנת שבמצרים עניים הם בחומצת-הזרחן. לעומת זה עשירים הם ביסוד זה החמרים המכילים את הזרחן, שנמצאים במורה-הירדן, וכמות האחוזים של הזרחנת, הכלואה באבני-הזרחן שבארץ-ישראל, היא היותר גדולה שבאבני כל העולם; ובשביל זה כדאי גם להעלותן לאירופה ולעבדן שם. במצרים נמצאות רק הזרחניות הקרטוניות, שבהן אולי אפשר להשתמש בפנים-הארץ, אבל לא כדאי להעלותן לחוץ-לארץ, כי קטנה כמות-הזרחן שבהן ויצא שכר-המלקוח בהפסד ההוצאות להובלה ולעבוד. — בדרום החבל ההוא, בסביבת ים-המלח, נראים לפעמים "גידים" ירוקים בתוך שכבת הקיטון של הקמפניות. הגידים מסולסלים ומפוזלים הם, ומכילים הם בתוכם את מחמץ-הכרום.

3) הרבדים השרטוניים מן התקופה הרביעונית (הקווארטר) בסביבת ים-המלח ובעמק-הירדן מכילים בתוכם במקום אחד מפקעת (קונגלומיראט) אחת עשירה בחמר, מפקעת חמרית, שהיא כולה חול וחצין מודבקים יחד בחמר נקי, שכמותו בתוך המפקעת מגעת עד ל-20% מכל קאבן. מוצא יצירת האבן הזו, כמו שאפשר לשער, הוא מהתפרצות הפטרול ממעי-האדמה בזמן רעידת-הארץ בתקופה קדומה.

שכבות-השיסיד הקרטוניות שעל חופי ים-המלח עשירות הן לפעמים בגבס, ובמקומות הרבה מצויות בהן גם פקועות של גפרית נקיה. נוצרו פקועות הגפרית ההן על-ידי התפרצות מעיינות טיט-האדמה, מעיינות, שהכילו בתוכם מימן-גפריתי.

את הפטרול גילו בשני מקומות בסביבת ים-המלח; המקום האחד הוא במערב והשני — במזרח. ומעיין הדבר, שישני המקומות האלה נמצאים בדיוק אחד מול השני. קשה לנשט אל שניהם; יותר נקל לנשט אליהם בסירה או ברגל דרך החוף מדרום, אבל לא ברגל דרך החוף מצפון. לרוב הים; ממזרח למערב, עוברת בקרקעיתו רצועה כעין עמק צר וארוך או כעין תעלה מחוף אחד למשנהו; על שתי קצות התעלה הזו נמצאים, כנראה, שני המעינות ההם של שמן-האדמה⁽¹⁾. כל השכבה

(I) כשם "נפט" ידוע במסחר חומר אחר, לא הפטרול או שמן-האדמה. אבל לשם הקצור נשתמש גם אנו לחלף בשם זה.

העשירה בנפט היא, כנראה, שייכת כולה לרצועה התיכונית ההיא, שהיא בקמפניות המדרגה היותר עשירה במאובניות. אילו היו עושים קדוחים (חפירות לעומק) לחפוש הנפט, הדבר קרוב לוודאי, שהיו מוצאים את הנוזל היקר הזה בכל החוף המזרחי והמערבי של עמק-הים, החל מן הקצה הדרומי של ים-המלח ועד יריחו, זאת אומרת, בכל השטח העשיר בחמרים מזופטים או בנפתנים. ביחוד היו מצליחים בקדוחים בקרבת שני המעינות הנוכחים⁽¹⁾. כדאי להתחיל בקדוחים מתחלה בסביבת המעינות הללו ורק אחר-כך יש לעבור גם אל הקצה הדרומי-המערבי של הים, במערב הר-סדום, ואל הקצה הצפוני-המזרחי של הים, מפני שבשני המקומות האלה נגלו ממעמקים הפך-שיות וזפתיות, שמעידות על הנפט שבנכבי-האדמה, וגם מפני שבמקומות אלה נמצאים מעיינות מלוחים, שאף הם משמשים סימן לנפט.

מי-ים-המלח יורקים לפעמים מעצמם את החקר למעלה ולפעמים נפלט האספאלט באופן זה בכמיות גדולות. מתרומם הוא מקרקע הים, בוודאי מנקע או סדק, שעובר את כל קרקע הים לארכו. דבר זה מוכח מתצפיה זו: על פני המים רואים לפעמים לאורך כל הים קו רחב של קצף לבן, שהוא מעניין מאד במראהו. קו זה נראה עד למרחוק, ובודאי מתאים הוא לסדק שבקרקע-הים מתחת לארץ⁽²⁾.

מציאת-החמר בתמידות, בצורת-מחצבים, ידועה ביחוד רק בשני מקומות. אבל בשני חופי-הים אפשר למצוא עוד מקומות אחרים, שהחמר מצוי בהם. באחד משני המקומות הללו. במפקעת החקרית שביצירת-השרטון, בקצה הדרומי-המערבי של הים, כבר מוצאים לערך 1,000 מטר מעוקבים של חמר משבח, שמחירו בוודאי מגיע עד חצי מיליון מארק (על-פי המחירים של שנת 1902).

אפשר להוציא את החמר גם על-ידי קדוחים בעמק-האדמה. את המפקעת החמרית הנוכחת אפשר לעבד בגלוי. אבל בסלע נמצאים עוד אוצרות-חמר, וצריך יהיה לכרות בו ולחפש אחרי עקבות-החמר גם במעי-האדמה. כי בכל הנקעים שבסלע נגלים עקבות-החמר.

בהר אל-סֶבֶה (סֶצְדָה) אפשר היה לסדר מכרות פנימיות, במכרות שבכל הארצות העשירות במחצבים: אבל בארץ-ישראל עדיין לא נחקרו התרביצים של החמר לא מצד טיבם ולא מצד כמותם וגדלם.

גם בחוף המזרחי של ים-המלח כאילו החמר מבצבץ ויוצא מתוך הסלע, כדרכו בהר אל-סֶבֶה; אפשר שהמקום נמצא בקרבת מעין-הנפט, שדברנו עליו לפני זה.

(1) את מקומם של שני המעינות אין בלאנקנהורן רושם בדיוק מטעם שרמונו עליו למעלה.

(2) על רצועת-הקצף כתבו תיירים. שונים ושערו עליה השערות הרבה. תיירים אדים ראו גם בטרומ-הירקיע רצועה לבנה מקבלת לרצועת-קצף זו. וזה גם גרם לספקות ופקפוקים בהשערותו של בלאנקנהורן.

השידוך הַפְּרִי (אספאלט־קאלק' בגרמנית) נמצא בכמויות גדולות במדבר־יהודה בכל היצירה של הצינון התיכוני (הקמפניות), לאורך האזור המקביל לים־המלח ולעמק־הירדן; ביחוד מרובה סיד זה בסביבת ההר הנבי־מושה. אפשר להכיר אותו בנקל לפי צבעו החום־השחור במקום השכר. כמות הזפת באבן משתנית מאד במקומות שונים. בנבי־מושה הכמות היא עד 25%; תרביץ גדול נמצא שם, שכמות־החמר שבו הוא מן 10% עד 25%. אפשר לשער שסיד חמרי זה יתאים במקרים רבים לרצוף הרחובות בחמר (כותשים את האבן לאבק ואבק זה נשפך ונרמס או נכתש ונלחץ לשם רצופם של רחובות־העיר), אבל לשם זה צריך יהיה לעשות עוד הרבה נסיונות. גם בהרטוב, על אדמת־המושבה, מצויה בעומק של 15 מטר שכבה של סיד חמרי זה; באש הוא ביער בשלהבת כזה קטנה. לפי דבריו של בלאנקנהורן, — שאליו שלחנו דוגמה ממצב זה, — אף יצירה זו מתאמת לרצוף־רחובות. בהסקת המכונות של המחנה ושל בית־הבר אין בעלי־המחצב משתמשים באבן זו, כי, כנראה, עניה היא בחמר ומבִּדֶּדֶת היא על דשון התנורים. בלאטרון — בדרך מירושלים לִיפו — מצויה שכבה זו בעומק של יותר ממאה מטרים. בשני המקרים נגלתה שכבה זו בזמן הפיתוח־בארות. יש מקרים, שהשיד הוא כל־כך עשיר בחמר, עד שאפשר גם להוציא חמר נקי ממנו. וכדאי להעיר, שכל בתי־המסחר בחמר, שהתקיימו בברלין, היו מביאים את כל צרכיהם המרובים מאד בחמר־לכבישים בערים הגדולות — מאיטליה ומאי סיקיליה; והרי הסיד החמרי הבא משם הוא תמיד פחות מכן 20% חמר, ועל־פי רוב הוא בכמות ממוצעת בין 12% — 15%.

על הזרחניות המרוכזות לא כתבו התיירים עד בלאנקנהורן. הוא היה הראשון והיחיד, שגלה אותן וכתב עליהן במאמריו ובספריו. המקום, שבו נמצאות הזרחניות המרוכזות הללו, ידוע רק לו לבדו. נמצא הוא, לפי דבריו, בחבל־ארץ עשיר בגשמים על פני הגבִּלָה של עבר־הירדן מזרחה, בגובה של 900 מטר על פני־הים. האבן המבילה את הזרחנת מכסה את כל הגבלה ועליה עוברת דרך של ארחות־גמלים. את הבחינה החימית הראשונה של הזרחנים הללו עשה חימאי אחד⁽¹⁾. אבל בבחינתו של חימאי זה היה חסרון אחד: הוא לא הגביל בדיוק את כמות החרסית שבאבנים הללו. מפני כן נספרו האבנים לבחינה אחת, למימחה לזרחנים, דִּרְאָל שֶנֶר, והלו מצא, שההרכבה של אבני הזרחנת היא 83,68% של תִּרְבֵּת־סיד־זנית (טריאלציום־פוספאט), ומחמץ־החמרן ומחמץ־הברזל (שניהם נקראים בחימיה הגרמנית בשם "עפרוריות חרסיות") מצויים בהן רק בכמות קטנה של 1,12%!

זרחנות פחות עשירות בזרחנת הן הזרחניות הקרטוניות. רבדים של

(1) שמו זאכסה, והוא כתב בכתב־העתי ZDPV, 1897, מאמר בשם: חומר להכרת ההרכבה רכימית של המחצבים האבנים והמימות של ארץ־ישראל.

חומר זה באים לסירוגין עם רבדי השיד הזפתי בכל הקמפניות של מדבר-יודרה וכמותם של חמרי-הזרחן היא יותר גדולה מכמותן של הזפתנים. אלשנר הזכיר, החימאי לזרחנים, עשה כעשר בחינות מן הקרטינים ההם ובכולם מצא פחות או יותר זרחנת. אפשר להכירם בחיצוניותם לפי שיורי הרגים המרובים שבהם, ביחוד שדרות (חוליות-השדרה) וקופרוליטים. גם הקרטון הזרחני וגם הסיד הנק'תי שניהם עומדים גלויים בתרביצים גדולים ואפשר לעבדם כגלוי במחצבים, בלי צורך במכרות תחתיות (בעמק-הארמה). המקום העיקרי נמצא על-יד הדרך מירושלים ליריחו. לא רחוק מחאן-אל-חירורה. בקיר אחד של הדרך, בשכבה, שעקיה כשבעה מטרים. מצא בלאנקנהורן שלשה רבדים של סיד זרחני, שכדאי, לדעתו, לנצל: רובד אחד עביו כחמשים סנטימטר, הרובד השני עביו כמטר אחד והשלישי — כחמשה-עשר ס"מ; בסך-הכל עקבם של שלשת הרבדים הוא 165 ס"מ. סיד זה מכיל הנ'כתת-סידונית לערך מן 47 עד 50 אחוזים ומחמצי הברזל והחמרן — 2.51 אחוזים.

הקרטינים והזרחניים והסידים הזרחניים של מערב-הירדן יכולים להתחרות בזרחנים מאותו הטוב, הנמצאים באלג'יר ובנפסה, שהרי אלה שבארץ-ישראל נמצאים בקרבת מקום-ישוב סמוך לירושלים. הזרחנת, שאמרנו עליה למעלה, שהיא מרובת האחוזים של חומצה זרחנית, היא מן המין האפטימי ויש בה 83% של זרחנת סידית (זרחת-הסיד) ורק לערך 1% מן המחמצים המשושים (מחמץ-הברזל ומחמץ-החמרן). זרחנת זו יכולה לשמש חומר מסחרי חשוב מאד בתעשית הזרחניות, אם, כמובן, התאמת ההשערה, שבמקום זה יש תרביצים אחדים, יותר גדולים בכמותם. אבל כל התעשייה של הכנת זרחנת תשתנה כולה אם רק ימצאו מכרות של זרחניות כאלו בקרבת מסלת-הברזל דמשק-מכה, שהיא קשורה כנמלים שבחוף הים-התיכון.

מכנים את הסיד הזרחני בפלורידה ש בא מריקה, כי האבן שם עשירה היא בזרחנת והעבודה כדאית היא: המלקוח של חומצת-הזרחן גדול הוא. אבל כמה הרפתקאות עוברות שם על תעשייה זו ומה קשה שם הדבר! קודם כל, צריך לגלות את הרובד הדרוש לעבוד מתחת שכבה עבה של עפר; אחר-כך צריך להרים ממעמקים את החרסית המכילה בתוכה את הזרחנת; צריך לרהוץ, לשדוק, לנפות את החומר, ואחר-כך להביא את החומר המעובד אל מסלת-הברזל-שלפעמים דחוקה היא מילין אחדות מן המכרות. הזרחנת הארצישראלית לא תדרוש רהיצה, שרפה ונפוץ; צריך יהיה בוודאי אך לנקות מעט את החומר הבא בצורת רגבים גדולים, כי כל האבנים המעובדות הן בצורת סלעים. הוצאות-העבוד תהיינה לפי זה די קטנות.

לפי הנראה מתאור קצר זה, נמצאים אוצרות של מחצבים מועילים גם בקרב עפרות-ארצנו. אבל אלה לא הועילו עוד לאנושיות במשך אלפי שנים; ואף עכשיו עדיין הם עומדים ומצפים לשחרורם מנכב-הארמה. דרוש לשם זה הון רב, אבל ביחוד אהבה לארץ ורצון גדול להועיל גם לתעשייה שלה. אלה הם האוצרות הנסתרים,

שהיו סמויים מן העין או שתועלתם נודעה רק בזמן האחרון (הזרחניות כרשן לאדמה, ביחוד לאדמות-ארצנו. שהן עניות ברובן ביסוד זה). האוצרות הגלויים, שהשתמשו באחדים מהם גם אבותינו, מועטים הם: המלח, הגפרית, החמר והגבס. הגפרית והמלח היו ידועים לרע לאבותינו, כי בכל מקום, ששם נמצאים שני הגופים האלה, האדמה "הולח" היא ואינה מגדלת שום צמח מועיל — כל זמן שאין רוחצים אותה במים רבים אדמה "מלחה" כזו מצויה בשטחים גדולים בקרבת ים-המלח, וגם הגפרית לפעמים פורחת על-פני האדמה ההיא. גם המלח וגם הגפרית הם סימנים של עזובה, כי בארץ תרבותית, בארץ של ישוב צפוף, "מרפאים" אדמות כאלו: במצרים רוחצים אותן שנה-שנה וזורעים עליהן אורז, ואחר האורז בא צמח תרבותי — צמר-הגפן, התלתן או הדגן.

הציור בתורתנו מתאים הוא מאד למציאות: "הדור האחרון וגו' והנכרי, אשר יבוא מארץ רחוקה, וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלו אי איה אשר, חלה ה' בה: גפרית וטלח שרפה כל ארצה. לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב" — ואמרו: איך זה היה הדבר הזה: הלא כל כנר-הירדן היה "כנן ה', כארץ מצרים"? — ויספרו להם, כי נוסרו יושבי-הארץ ונתשו מעל אדמתם, והושלכו אל ארץ אחרת, ותישם הארץ, ותהי לערבת-מלח (דברים, כ"ט, כ"א — כ"ז). השטחים, המתכסים מלח וגפרית ילכו ויגדלו אם לא נחוש לעזרת ארצנו ולא נשתמש במי-הירדן המרובים לתועלת-חופיו, אם נתן למים להתגדף חנם ולא נשתמש בהם לצרכים תרבותיים, להבראת-העפר, לנקויו מן הגופים המזיקים, לרחיצתו ולהכשרתו לגדול צמחים תרבותיים. מן המלח ומן הגפרית הנפרשים על פני הארץ בקרבת חופי-הירדן ובסביבת ים-המלח אין שום תועלת ליושבי-הארץ. מלח זה אין לו בכלל ערך וגם הגפרית אינה מצויה שם בכמויות מרובות כל-כך, עד שכדאי יהא לטפל בה. אין זו הגפרית המצויה בקרבת הבאלקאנים שבאיטליה, בפומאדוליס, ואין לה ערך כלכלי-לאומי.

לעומת זה יש ערך גדול למלח הרגיל. בעבודו התעסקו אבותינו (מכרה=מלח) והכנת המלח מן המים הרוויים היה באותו אופן, שמכינים אותו גם עתה במקומות הרבה ולמשל, בקרים, בקרבת פיריקופ, על האגמים המלוחים, באיפאטוריה, בקרבת הלימאן, ועוד). על ים-המלח ועל העריכה השוטמה כבר דבר יחזקאל. אם מי-הירדן אינם מבריאם את הים הזה — כי באמת מי-הירדן עוד מוסיפים כל מיני גופים נהבתיים ומחצבים, שהרי הם מביאים לו יום-יום חומר מים רבים עם כל מיני מלחים נשמים בהם מן המעיינות המינרליים המקיפים את חופיו — אז נחל חדש, היוצא מירושלים, נחל-מים בריאים ומתוקים. ישפך אל הים ההוא, ובאו הימה, אל הימה המוצאים, ונרפאו המים. וביחד עם זה תרפא כל הסביבה וגדל בה כל עץ-מאכל. ומפני שגם המלח הלא נחוק לקיום-האדם, על-כן "בצאתו וגבאו (של ים-המלח, אלה

שבהם מכינים גם עכשיו את המלח) ולא ירפאו למלח נתנו" (יהזקאל, ט"ז, ח' — י"א).

זוהי באמת התעשייה היחידה (מכרה־מלח), שכראי לדבר עליה במצבנו כיום. שאר התעשיות עדיין הן מוטלות בספק גדול; שהרי גם מחצבי־החמר, שנמצאים עכשיו בידי בידואים (ערביים אחדים חופרים אותה, מוציאים החוצה ורוחצים במי־הירדן — ומי־וחים בזה אילו גרושים ליום) צריכים עוד למוד וחקירה. לפנינו בוודאי היה החמר גלוי (ועמק־השידים בארות־בארות חמר"), אבל עכשיו כמותו הגלויה הופחתה עד מאד ודרושים קדוחים וחפירות יקרים כדי למצוא את החמר הממון והנסתר.

גם תעשיית־הגבס עומדת ומצפה לימים טובים מאלה, כשתשוב אירופה לקדמותה ונוכל לבנות כבשונים ולהמציא לה חומר זה מארצנו; בפנים־ארצנו אין לו לגבס ערך חשוב.

בְּחִנָּה.

אָנִי — בְּהוֹחֲלִיו קֶלֶל־לָב.
קֶלֶל־צַעַר בֵּין פְּרָפְרֵי־נֶפֶשׁ.
הַנוֹסֵף יוֹן־נְעוּרִים עַל רֹאשׁוֹ
וְעֵינָיו לַתְּהוֹם יְתוֹר־פְּעֻמּוֹ...
אָנִי — קוֹסֶם־קָדָם נְבוֹן־לִחַשׁ.
הַפְּרָקִיד תְּלוּמוֹת פְּנִחָשִׁים.
וְהוֹפְכֶם לְגִבִּישֵׁי־זָמָן נוֹצְצִים
עַל רִים עֵינֵי־זָרָה בַּחוּצוֹת...

יִפְת־עֶמֶק מְגֵלֶת־הַתְּלוּמוֹת
וְעֶדְכָה לָלֵב בּוֹזֵי־תֵבֵל !
אֵךְ יוֹדֵעִי גִיל־צִדְקַת־הַשְּׂכָחָה
בָּהּ יִקְרָאוּ כְּבִישְׁפִּירֵי־שָׁמַיִם...
בָּהּ בְּדִידוֹת קוֹרֶנֶת בְּאֵם־בָּנִים.
בָּהּ שְׁכָרוֹן־פּוֹכְבִּים בְּלִיל־יְלָדוֹת.
לָהּ הֵד מְעִינֵי־אֶמֶן עֲלֵיוֹם.
לָהּ פָּנֵי יָדָד שׁוֹחֵק עַל קִבְרִים...

אָנִי — בְּהוֹחֲלִין קֶלֶל־לָב.
הַנוֹצֵר אֶת מְגֵלֶת־הַתְּלוּמוֹת
וּמִשְׁבָּצָהּ בְּבָלִיל פְּנִינֵי־צַעַר
מִחֲשָׁפֶת לָבָבֹת שְׁפוּלִים...
מִי יִירֹשׁ אֶת מוֹד־פְּלֹאוֹתֶיהָ.
בְּרִדְתִּי עֲצוּם־לָב אֵל תְּהוֹמִי ? —
זֶה אֲחִי הַשׁוֹכֵן בְּעֵבֶר־הָעֵתִיד.
אֶל־נֶעֱר, תַּחַן רוּחוֹת־בִּקְרָה !

רחובות, תר"ף.

יעקב קופליביץ.

עֵבֶר וְכִנְעָנִי.

מאת

ד"ר נחום סלושץ.

מאמר ראשון: האמורי והכנעני.

א.

האמורי.

בראשית ישבו בארץ־ישראל שבטי עמים שונים, שהיו שייכים לסוג האדם הקדמון מן התקופה הנאוליתית, שאת עקבותיו מצאו החוקרים בכל ארצות היס־התיכון⁽¹⁾. בני־האדם הקדמונים הללו התגוררו במערות. השתמשו בכלי־אבן והיו שורפים את מתיהם. החפירות, שנעשו בימינו בג'ר, ל'כיש, ת'ענך ושאר מקומות בארץ־ישראל, הפיצו אור ידוע על ארחות־חייהם ועל הזמן שחיו בו, שנמשך עד לערך ראשית האלף השלישי לפני סה"נ. יש משערים, כי שבטי הרפאים, הזוזומים ושאר העמים הלועזים, אשר שרידיהם נשארו עוד בארץ בימי כבוש בני־ישראל, היו התושבים הקדמונים האחרונים הנותרים בתקיפה ההיסטורית. כמרכן נעלה כמעט מעל כל ספק, שתושבי־הארץ הראשונים היו שונים בגזעם ובתרבותם מבני־שם, שבאו אחריהם. המצרים הקדמונים מן האלף השלישי לפסח"נ והלאה קוראים לכל הארץ, שהשתרעה מנחל־מצרים ועד הלבנון, נשם ה'ר, שם, שהוא מתאים לעברי "חור", כלומר, יושבי־המערות⁽²⁾. והנה עד היום אנו פוגשים בארץ את המערות הרבות והעצומות, החצובות בהרים; וביחוד רבו כמו רבו בארץ־אדום או שער החור'. ומערות מעין אלו נמצאו בכל ארצות־הי־התיכון. ובהרי־האטלאס במארוקו חקתי קבוצות של מערות קדמוניות, שהרבה מהן מקיפות שטח של עיר שלמה, כולה חצובה בסלעים, עם מסדרונות מתבדרים ביניהן ועם חלונות עליים ותחתיים. בצפינו של מרבר־צחרא (סהרה) המריפולאית נמצא חבל של יושבי־מערות, שנקרא בשם "ע'ריאן" או ארץ־המערות⁽³⁾.

(1) עיין: ד"ר י. קלוזנר: האדם הקדמון, ווארשה תרס"ט, עמ' 130 ואילך.
(2) E. Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Orient, p. 210 — 211.

(3) שם מצאתי גם יהודים שוכנים בכפרים מיוחדים, שבתיהם הפורים פתחת לארמה.

עי' ספרי: Un voyage d'Études Juives en Afrique

בסוף ימי התקופה הקדמונית ההיא, כלומר, בסוף האלף הרביעי, התחילו בני־שם נודדים ויושבים באוהל לנסוע בארצות הקדם¹) והמערב ובקשו לרשת משכנות לא־להם. אין את נפשנו להכנס כאן בעובי־החקירה של המחלוקת בדבר מוצא התרבות הבבלית־האשורית הקדומה, שחכמים רבים מִחִסִּים אותו לבני־שִׁמְרָא וְאִכַּד ולא למשפחת עַמִּי־שֶׁם, בעוד שחכמים אחרים הוכיחו, להיפך, כי מבני־שֶׁם מוצאה²). אבל דבר אחד נתברר עתה: כי המלכים הראשונים, שמלכו בשנער, כבר הרחיבו את גבולות־מְשִׁלָּתָם עד קצות הים האחרון או המערבי. על סִּרְגוֹן הֶרַא שוֹן, שמלך באכד (לערך שנת 2600), מסופר, כי „עבר את קצות־ים המערב וכבש את כל הארץ ויאמר לעמים לדבר בשפה אחת, וגם שבוים הביא משם”³).

בכתובת שומרית אחרת נאמר, כי „הכניע סרגון את ארץ מבוא־השמש כולה, כי האלהים נתנו בידו את ארץ מֶרְחָ⁴), את ירמות ואת גובילה (גבל?), עד יער־הארזים והרי־הכסף”. כדברים האלה מספר גם נֶר־סִיִּן, בנו של סרגון הראשון, שמלך אחריו).

והנה השם השמירי „מרתו” הוא בלשון אשורית „אמור”. ואין ספק בדבר, כי סִּרְגוֹן כבר כבש את ארץ־הַאֲמֹרִי עד הַלְבָנוֹן (עד „יער־הארזים”). מהעת ההיא והלאה נודעה כל ארץ־המערב לבני־ארץ־נְהַרִים⁵) או בשם ארץ־הַאֲמֹרִי, שהיתה למס עובד למלכי בבל ואשור במשך כאלף שנים.

השושלת השמית הראשונה, שנוסדה באכד, לא האריכה ימים, כי עלו עליה מלכי־עֵלָם והכניעו את כל ממלכות ארץ־נְהַרִים. ימי־גְּדוּלָתָם של מלכי־עֵלָם ארכו כִּשְׁשׁ מאות שנה (2600 — 1950 לפסח"נ), ועל־כן ניכרה השפעתם על כל התרבות הקדומה של עַמִּי־אַסִּיָּה. אף על פי שהוברר הדבר, כי העם, שִׁיֵּשֶׁב בעֵלָם, הִיָּה מבני־יִפֶּת וקרוב בגזעו לעמים האִירָאֲנִיִּים. וכי השמות, שבהם נקראו מלכי־עֵלָם, הם זרים ללשונות־שֶׁם (כדור־נְחֹרִדִי, כדור־מְבִיג), הנה יש לנו סימנים מוכחים, שתרבות עַמִּי־שֶׁם השפיעה על מלכי־עֵלָם ועל המפלגות העליונות השפעה גדולה מאד, עד שנחשב

(1) עיי' הכתוב: „בנסעם מקדם, ועיי' ספרי: Les Hébréo-Phéniciens, 1909. פִּרְקִים א' — ד'. כמה מהשערותי נתאמתו מאד, אבל כאן נמנעתי מהשערות בכלל.
(2) ידועה המחלוקת שבין אֹפִירֶס וְהַלְוִי על הלשון השומרית. מאספירו סברו כינייהם וחושב, שהתרבות השמית היתה פרומישטית, כלומר, מתקופה שקדמה להתחנות הלשון השמית המקורית. וכזו היא גם דעתו. אם נקבל דעה זו, יהיו תושבי קדמת־אסיה — אולי גם הסצרים והֶרְבָּרִים — מבני־שֶׁם קדומים בתקופה, שעדיין לא התפתחו בה הלשונות השמיות בצורתן ההיסטורית.

(3) עיין על זה ספרי של King, Chronicles concerning early Babylonian Kings.
(4) שם שמירי לאמורי, כמו שזכיר להלן.
(5) כתובות־היתדות, שנוגעות למלכים הקדמונים האלה, נתבארו עיי' הוֹמִיל והיבאו בספר דהי' למלכי־אשור של קִיִּנֶג (הנז' 1. 113 ff.).
(6) אני מבדיל בין ארם־נְהַרִים שבמקרא, שהוא ארץ מִיתָנִי או ארם כשני עברי הפרת ובין ארץ הַנְּהַרִים, שהוא מִיסוֹפּוֹס מִיה ביוניית.

עולם בבחי-הקודש לבכורו של שם בן נח⁽¹⁾.
אחד מן המלכים האחרונים של השושלת העילמית הוא אביו של כודור = מבוג, שהוכה ע"י חמורבי מלך-בבל, דומה, שהוא הוא כדרל עומר מלך-עילם, הידוע מכתב-הקודש, כי על כודור=מבוג נאמר מפורש בכתובות, שמשל, בארץ מרתו, היא "מת (ארץ) אמור" (האמורי). עובדה זו מקיימת את יסודו של הספור שבספר-בראשית על המלחמות, שנלחמו מלך-עילם ובעלי-בריתו בארץ-ישראל בימי אברהם העברי.

לא כאן המקום להתוכח בדבר היחס שבקשו למצוא בין השם חמורבי ובין השם אמרפל מלך-שנער, אף-על-פי שעתה נודע הדבר, שהאשורים כתבו את השם הזה בפ' (חמורפי). לא באות ב' ⁽²⁾. אבל חשוב מאד הדבר, שהזמן, שלו מיחסים, כה"ק את הופעת-העברים הראשונה בתור קבוץ מדיני, סתאים לזמן, שבו נשתה גבורת-עילם וההגמוניה עברה לשושלת שמית, שהיתה קרובה כל-כך בתרבותה, ולפי-הנראה, גם בגזעה ובלשונה, לעברים הקדמונים.

קרוב לשנת 2000 נוסדה ב"ארץ-הים" או בדרום-נהרים על גדות הים הפרסי ממלכה שמית גדולה, שהראתה את פעלה המדיני ואת השפעתה התרבותית על כל הדורות הבאים. החכם ווינקלר, אשר כרוב לתוצאות המדעיות הממשיות, שהביאו חקירותיו בארצות-הקדם, כן רבו ההשערות התלויות על בלימה המיוחדות לו, היה הראשון, שחפר במעבה-האדמה וגלה את עקבות ממשלת ה"שושלת השלישית", כמו שקוראים לשושלת זו ⁽³⁾. אחריו הוכיח קינג ⁽⁴⁾. שהמלך הששי של שושלת זו כבש את עיר = בבל וישימה לעיר-מלכותו, ומאז תחילה גדולת-בבל בתור ראשית ממלכות-הקדם.

תוצאות-החקירות מוכיחות לנו, שהכובשים השמיים האלה היו קרובים בלשונם וברתם לבני-שם המערביים. השמות המיוחדים למלכיהם דומים לשמות העבריים והארמיים הקדומים, כגון עמי-צדוקה (עמי-צדוק), אבישע או אבישוע, שמשי-אלונה (שמשיאל) או שומי-לא-אילו, שם שהוא דומה לשם ערבי. וכי השמות האלה היו זרים ללשונם של בני-בבל השמיים הקדמונים — על זה תעיד העובדה, שבכתבי-היתרת אנו מוצאים את תרגומם בלשון אשורית. הנה כי כן נקרא חמורבי בשם כמתו רפשתום, מה שמוכיח, כי בעברית צריך לקרוא את השם הזה עמירב דוקא; כן

(1) כדאי להזכיר בזה, כי עיר-המלוכה של עילם היתה שושן הבירה, שהיא ידועה מימי מלכי-פרס, על התרבות השמית של עילם עיין ספרו של האב שיי: Mémoires de la Délégation de Perse, V, 1.

(2) על חמורבי-אמרפל ואברהם ותחברה ספרות שלימה. עיין מספירו, אדוארד סייער וד. ה. מילר, שתרגם את קובץ-הדינים של חמורבי גם לעברית.

(3) עיי: Hugo Winckler, Geschichte Israels, II, 30.

(4) קינג בספרו הנזכר, חיא, ע' 113 — 93.

תרגמו את השם "עמיצדוקה" — "כמתום כיתום" או עמיצדק⁽¹⁾.
 וכאילו אין די בשמות העבריים בלבד כדי להראות, שמלכ"י שנער הקדמונים
 האלה היו יותר קרובים לבני-עבר מאשר לבני-אבד ושמה, בא וינקליר והוסיף עליהם
 מספר מלים, שגילה בחפירותיו, ומלים אלו מוכיחות, שהבשדים הללו השתמשו בתור
 ספנים ויורד-ים במלים ובטויים, שהם דומים לאותם של שפת-כנען המאוחרת⁽²⁾.
 חכם גרמני זה נפל על מציאה זו והתאמץ להוכיח, שהבשדים הללו כובשי-בבל היו
 באמת מגזע הכנענים, שהרי לא לבד שכבר דברו, לדעתו, בלשון כנענית-עברית
 בתקופה קדומה זו⁽³⁾, אלא שאחדים משבטיהם אף עלו על ארץ האמורי, כבשו
 אותה והביאו אליה את תרבותם ולשונם ואת סחרם וספנותם. והם הם אבות הכנענים
 והפיניקיים, שמשלו בארץ-כנען אחר-כך.

כנגד השערה זו יצאו חכמים שונים והפכו את הסדר. הם טענו, שאין יסוד
 להשערה, שהכנענים מיסדי מלוכת-בבל עלו לארץ-כנען ונאחזו בה, אלא שנהפוך הוא:
 שבטי האמורי, ששכנו בין הרי הלבנון והחרמון מימי קדם-קדמתה, מצאו שעת-
 כושר בתקיפת ירידתה של ממשלת-עילם לעלות על בבל ולתפשה. וראיה לדבר הם
 מוצאים באילו כתובות, שהן מקיימות את דבר ישיבתם של בני-האמורי בבבל. למשל, בימי
 המלך השלישי לשושלת-חמורבי נזכרו בכתובות שמות "מרי אמורורואם", כלומר,
 "אנשי-האמורי", שישבו בבבל⁽⁴⁾. כמו-כן בקשו ומצאו, שבכתובת אחת קוראים לחמורבי
 בשם "מלך-האמורי" סתם ובקובץ-החוקים שלו קורא המלך הגדול הזה לדגון בשם
 יוצרו וכוראו; ולפי דעת חכמים שונים, מוצאו של האל דגון הוא מארץ-המערב,
 כלומר, מאחת הערים של חבל-הים⁽⁵⁾.

לדעת החוקרים האלה, הציפו האמורים ושבטי מדבר-סוריה את ארץ ארם-נהרים
 ושמו קץ לשאירות-התרבות של השמרים, בהמשילם בה את התרבות השייכת לבני-שם
 המערביים, כלומר לאמורים, לעברים הקדמונים ולבני-קטן.

היוצא מכל החקירות וההשערות האלו הוא — כי בראשית האלף השני
 התפשטה תרבות שמיית קדומה במלוא רוחב כל ארץ-הקדם, מקצות עילם וכשדים
 ועד הים האחרון, ותשלח את נטישותיה עד לוד או מעון⁽⁶⁾ ועד איי-הים ממערב.

(1) קינג מפרש את השם כמתום רשעותם: a Vide'y in'ended ki dred (משפחה רחבה), בעוד ש, כמתום כיתום, היא a just kindred (משפחה צדיקה).

(2) עי' ווינקלר, שם, וכתוב: "וכשדים באניות ריגתם" (ישניה, מג, יד).

(3) כאילו אפשר לה ללשון מדוברת, שתאריך ימים בסך כלשלת אלפים שנה בלי שתשתנה בפי העם המדבר בה. כמו שנוכח להלן, נזכרו העברים זמן מרבה קודם הופעת השם "כנען" עצמו.

(4) קינג בספרו: Sumerian and Acadians, נוטה אף הוא לדעה זו. והחכם האמריקני קליי הקדיש זה מקרוב לאמורי וממשלתו נאסיה ספר שלם.

(5) דגון היה ראש האלים של ערי הפלשתים.

(6) לוד הוא, לפי כתבי-הקודש, אחר מבני-שם. עד תקופת-הוסיורוס נקראה לודיה בשם "מיאווניה" או "מעווניה". ואין ספק בדבר, שהתרבות של בני-שם הגיעה לוונגים באמצעות

הדבר, שהתפאר בו סרגון הראשון, שעל-ידי נצחונותיו "היו כל הארצות האלה שפה אחת", ונוסף לזה — גם כתב אחד — הוא כתב-היתדות, — נתאמת בזמן קדום זה. ואף המיתולוגיה, המשקלים והמדות וחזון-העתים⁽¹⁾ היו אחדים בכל הארצות שבין החדקל ובין הים האחרון.

החכם קינג מחליט, שאחד-עשר מלכים משושלת-חמורבי משלו בבבל ובארצות המערב וימי ממשלתם איכו 368 שנה. אבל רק בימי-חמורבי הגיעו לגדולה, כי הצליח חמורבי לפרוק את עול מלך-עילם מעל צואריו (בערך שנת 1980) ושם את בבל לבירת בני-שם. הוא קנה לו שם-עולם בכתובות, במעשים מדיניים ותרבותיים חשובים וביחוד בקובץ-החוקים הנעלה, שנתגלה בימינו והוא מעיד על המעלה העליונה במוסר ועל המקוריות הגדולה, שנתחדה בה התרבות הקדמונית ההיא.

התקופה הראשונה של מלכות-בבל מתאמת לדורות, שבהם נתפשטו שבטי הבידואים הנודדים בכל קדמת-אסיה מדרום ומצפון. הרבה מהם אף החרידו את גבולות-מצרים, עד ששם אמנימחת הראשון, מיסד השושלת היבומית גדולת-מצרים, את לבו להגן על גבולות ממלכתו מפני השושים, הוא השם, שנקראו בו הנודדים השמיים בכתב-המצריים.

בעת ההיא (לערך 2000) ברח האציל המצרי, סינחית לחבל ארץ סואיץ ופגע בשבטי נודדים שמיים, שהבקיעו עד ארץ-ישראל. ספור המעשה הזה, שכל תכנו מתאים לארחות-החיים של העברים הקדמונים מימי אברהם ולוט, הוא עדות נאמנה על קדמות הספורים המובאים בספר בראשית⁽²⁾.

ובימי קנוקרם (קיוסטרס) השני (בערך 1920) באו ל"ז אנשים מבני-אסיה, ונשיא-ההרים בשם אבישו עמהם, והביאו מנחה לפרעה. צלמי דמות השמיים האלה, תלבושתם והכרת-פניהם, דומים בכל לקלסתר-פניהם של הבידואים והעברים בתקופת המאוחרת. ועל-פי מה שנראה להלן, מופיעים בתקופה קדומה זו גם ה"כירי" או העברים הראשונים, שנשכרו בתור שכירי-צבא בחיל מלכייבבל, בגליל עיר חרן, עיר-מולדתו של אברהם.

לימי-ממשלתו של בית-חמורבי הושם קץ על-ידי תנודה של עמים כובשים, שהתחילה מצפון להרי קוקו, ארמניה וטורוס בראשית האלף השני ושהיא מקבלת לגידותם של שכני בני-שם, שקדמה לה, והיא שהציפה את ארצות השמיים בדרום ובמערב. עוד בימי שמשודיתנה מלך-הכשדים עלו החתים, שזכרונם בא

הלורים: המיתולוגיה, המדות והמשקלים, לוחות-הזמנים וגם עבודת-היחיד, כנגוד לשמש. — כל אלה מציגים את התרבות הזאת.

(1) הוא היה מיסוד על חשבון הדשי-הלבנה. כי עברו מלכי-אכד הקדמונים לירח (סין באשורית), כנגוד לעמים הכובשים האחרים, שהיו עובדים לשמש.

(2) עי' מספרו עמ' 122

אז בכתב בפעם הראשונה⁽¹⁾, מהרי"א רר"ט על ארם-נהריים, החריבו את בבל ולקחו את פסילי-אלהיה עמם. וכך נחלשה מלכות-שנער ונתפרדה החבילה, שחברה יחד את ארצות-הנהרים ואת ארצות סוריה וארץ-ישראל במשך כאלף שנים רצופות, היא התקופה. שהניחה את חותמה השמי המקורי על הארץ ועל תושביה לדורי-דורות. אחת מן התוצאות הישרות של התרופפות-בבל היתה, שעלה סגורט (ס' זוסטריס) השלישי מלך מצרים באמצע המאה ה'ט על ארץ-ישראל העזובה והמפורדת לחלקיה; ובזה התחילה ההתגוששות הגדולה, שנמשכה במשך אלף שנים אחרות בין תרבות-מצרים ובין התרבות השמיית. ואולם זו האחרונה השכילה לעמוד על נפשה ועל עצמותה ואת מקומה ותכונתה לא הניחה.

בכל אופן הוברר עכשיו, שבכל משך ימי התקופה הקדומה ההיא לא בא זכר שם הכנענים בשופ מקור היסטורי ולא נקראה עוד בשם ארץ-כנען זו הארץ, שאנו קוראים לה בשם ארץ-ישראל.

(פרק שני יבוא).

י. ל. פֿרין

(רשימה של בקורת).

מאת

ד"ר א. א. קֶבֶק.

י. ל. פֿרין היה יליד זאָמאָשץ, עיר של חסידים בפּוֹלֵין.

לפני שלשים-ארבעים שנה עוד היתה היהדות בער־פּוֹלֵין בעצם-תקפה. דורות כפתוה וחבשוה ברצועות של מנהגים ומסורות. בין דפי אותו „אורח־חיים“ הבלה, שהחסיד האַמוֹשצי היה מתפלל בו, היו משתמרים הכתמים הצהובים של דמעות אביו ואב־אביו; אותה מנורת-החנוכה עם אריות-הכסף המחזיקים בלוחות, שהיהודי האמושצי היה מדליק, אותה כוס־הכסף, שעליה היה עושה קדוש והבדלה, אותו ה„הדס“, שהיה משמש ל„בורא מיני בשמים“, היו נוצצים ומבהיקים עוד מבעד לזכוכית ארון־הספרים של הסבא נ"ע... ויחד עם המסורות העתיקות של היהדות היתה עוברת מדור לדור בער־פּוֹלֵין, גם-כן כעין מסורת קודרת, הרלות היהודית, —שפלות-החיים, כפי־פוט־הגוף ונמיכות־הרוח... אולם לפני שלחנו של ה„רבי“, ב„שטיבל“, בשעה ששוחים „תקון“, או סתם כשהיה יושב בחברת „אנשי־שלומר“, — היה החסיד שובח את עניו ומידו, את רעבונו ומחסורו. שם היה נתון בעולם של התפשטות־הגשמיות, של התלהבות והתעוררות... החסיד היה יודע, שה„שמחה במענו“, שְׁאֵת הבורא-יִחְבֹּרֵךְ אין עובדים אלא מתוך חרה. מצד אחד — נשמתו של החסיד היא כצפור בכלוב, שבויה, בעולם צר של היי־שעה, של דאגות־פרוטה, של פ־נסת קב־חרובין; ומצד אחר — עולם של נסים ונפלאות, של התעוררות־הנפש, של דביקות. בין שני עולמות מתלבטת נשמתו: בין אור וחושך, בין קודש לחול, בין חיים של בושה וכלימה, של רעב וכפן, ובין חיים של „עליה“, של „זמירות“ ו„רקודים“...

פֿרין נולד בתוך סביבה זו. בִּשְׁנֵי יָמֵי זֵינֵי זֶה נולד וחונך. וחסיד זאמושצי נשאר פרץ כל ימיו. עד יומו האחרון התלבט בין שני עולמות, ויותר נכון: שני עולמות התרועעו בנשמתו. הדפים היפים והדקים ביותר, העמוקים ביותר שביצירותיו, הם אלה שכתב אותם החסיד שבו. אפשר שהם קוסמים ביפים הדק והנוגה ובחריפותם המשכרת, אפשר שהם חזקים ועמוקים, דוקא מפני שהטראניקה שבהם מרובה מאד. כי טראניקה יש בכל מקום שהנשמה אינה „מעור אחד“, בכל מקום שמרכוז־הנשמה נשחטט מִהֶקְצֵא ונלחם בהקפו. כשיש לה לנשמה „סטרא אחרא“ ומלחמה לה עם „סטרא“ זו... —

פרט קטן אחד ומעניין מאד:

מ. ר. ח. וַאֲנִי גִּירָדֵקִי, ירידו של פֿרין, מספר אַפִּיזודה זו: מר זאנורודסקי התאכסן אצל פֿרין בעוד שזה היה עורך־דין. פֿרין לקח אותו פעם אחת עמו כשנסע

אל כפר רחוק אחד לטעון בבית-דין של הכפר לאחד מן האכרים הנשפטים. "בצאתנו מִזֶּמְרָא מוֹשֵׁן — מספר מר זאגורדסקי — החל פֶּרֶץ לרקום ברעיונו ולספר לי ספור, וילך ויטווה וירקום וישזור, ולאט לאט צוד צדני אותי ואת כל חושי בי, ואסחף ואתקשר בספורו, אשר הלך והסתבך, הלך ונמשך בשלל-צבעים, בחליפת-גבורים, בתעצומות-רגשות ומלחמות-הנפש, ולא התבוננתי, כי כה עבר עלינו הדרך ואנחנו כבר בכפר. ובשמעי את טענות פֶּרֶץ לפני השופט, חדודו וחריפותו ויושר הניונו הפרזי, לא האמנתי, כי זהו בעל-הדמיון, בעל-החלומות, אשר לקחני אתו בהרקייעו לשחקים" (לוח אחיאסף, תרס"ב).

יש בני-אדם, שנשמותיהם הם כבתי-התפלה הגותיים, שאין אור-השמש נכנס לתוכם אלא דרך זכוכיות מגוונות בשלל-צבעים. פֶּרֶץ היה איש כזה...

*

חבל, שאנו יודעים מעט מאד מראשית-התפתחותו של פֶּרֶץ; כמעט שאין אנו יודעים ממנה כלום. עדיין לא נתפרסמו פרטי-חייו בִּזְמַנֵּנוּ. ספרויותנו — העברית החדשה והז'ארגונית — עדיין הן מצוינות במדת הצניעות ביחס אל הסופרים; אין הן נוהגות לחטט בחייו הפרטיים של הסופר. הן גוזרות מלפסוע על מפתח-חייו שמאחורי הקלעים ולראות את האדם באוהל... המי הוא מפל, המה הוא עיקר אצלו. אפשר שכך נאה להן. אך החוקר הספרותי, המבקש לקבוע את החזיונות הספרותיים במסגרת-הסביבה, המבקר המבקש את המצע הפסיכולוגי של היצירות הספרותיות, יצמער הרבה מאד על צניעות זו. שאינה סימן לבגרות...

מתחילים אנו להכיר את פֶּרֶץ מן ה"ידישע ביבליאטעק" ואילך, כלומר, את פֶּרֶץ המשיכיל.

פֶּרֶץ יצא אל הקהל בתור משיכיל עברי. משיכיל — הוא אומר: טפוס! משיכיל — הוא אומר: תקופה שלמה. בהתפתחותנו התרבותית; הוא אומר: הסתכלות בעולם ידועה! לא בתוך העם ולא מחוצה לו עמד המשיכיל, אלא למעלה הימנו. מגבוה שלח אמריו אל הבורים בעם, זאת-אומרת, אל העם כולו, להשכילו. ובלי שום רגש של כבוד אל הצורות ההיסטוריות של החיים הפנימיים של העם, אל הוה-הקדומים של המסורת. כל מה שלא מצא כדומה לו שם, אצל הנאורים והחזקים, כליה גור עליו. בבחינה ידועה היה זה הצרפתי של המאה ה"ח, מזמנו של וולטר וודידרו. אף האנ-ציקלופדיסטים היו "משיכילים". המשיכיל הלך אל העם בראש נאור ובלב מצומק ויבש. הרבה דעות וכוונות טובות. — ומעט מאד אהבה וכבוד אל העם, וכיחוד אל ההמונים. אולם פֶּרֶץ היה משוור עוד קודם שפרסם את יצירותיו הגדולות. וגם בתור משיכיל היה משכמו ומעלה גבוה מכל בני-תקופתו. הוא התנשא עליהם ברוחב הבנתו ההיסטורית, שהבין את חיי-העם, ובהכרתו, שהכיר את הנשיות העמוקות הקבועות בנפשו. הוא מדבר על העם בחום-נפש, והעיקר — באהבה.

"התכנית שלנו, כתב פֶּרֶץ בימים ההם, היא השכלה; אנו רוצים להשכיל את העם; לעשות את השוטים — בעלי-דעת, את החשוכים — משכולים; את הולכי-הבטל ושואפי-הרוח — עמלים; אנשים מועילים וושרים, שנחנים פוגיע כפיהם, ועבורתם מביאה תועלת גם לאחרים. אנו רוצים להשכיל את העם וכותבים בז'ארגון, מפני שיש לנו שלשה מיליון נפש,

שמבינים רק זיארגון. אולם אין הווארגון קדוש לנו. לבנו נוטה אחרי אלה, שרוצים להחליף את הווארגון באינו לשון-מדינה חיה, וכו'. עוד יותר מחזיקים אנו בדעתם של בעלי "שפה ברורה" במדה שהם מציגים להם למטרה הפצת הספרות העברית ותמיכת סופרים, וכדומה. משאלתנו היא, שעמנו כולו ידע-עברית כדי שהתנ"ך לא ישבת ממנו... התנ"ך הוא אוצר-אמונתנו, לאומיותנו, והמוסר שלנו! מן הצורך הוא להשתדל, שהתנ"ך יקצא לא רק בארגון של כל יהודי, אלא גם בידו בלבד ובכוחו... אנו רוצים בחי-נצח, והנצח לא יקנה ולא יקדר. מתחלפים הזמנים; משתנים הימים והלילות... אולי עוד יום-מחר צפויים לנו נסיונות חדשים. רק התנ"ך, רק הוא לבדו יכול ליתן לנו כח, "אומץ-רוח" וכו'.

וביחוד יש ללשון-הקודש עוד ערך חשוב בשבילנו. הפרט אינו נקודה יחידה ובגורדה בעולם. הרי אינו אלא ענינה אחת בתוך הרשת הפרושה על שטח ידוע של אדמתנו. רשת זו דורו היא. האדם הוא חוליה בשלשלת-אין-חסוף, שנמשכת מאברהם אבינו עד סוף כל הדורות. מי רשאי לומר, שהוא קשור בעם? מי שקשור בתוך כל עניבות הרשת הפרושה בכל העולם ומכיר את השלשלת הנמשכת מאברהם אבינו עד תיום הזה.

הלשון העברית, שכל היהודים בכל הארצות יודעים אותה, היא הרצועה, שמחזיקה את הגלגלים שלא יתפורו, הדבק היחיד, שמאחז את עצמותינו הפזורות.

הלשון העברית היא גם מחזיקה את הטבעות בתוך הזמן. היא מקשרת, אותנו אל משה רבנו, אל הנביאים, אל המשנה, אל הגמרא, אל כל כוכבינו הגדולים, שהאירו בשמינו! הלשון העברית מקשרת אותנו אל אלה שבנו פיתום ורעמסס, אל אלה ששפכו את דמם על חומות-ירושלים, כמו גם אל אלה שצחקו, שמע ישראל, בתוך מדורות-האש, לשכוח את הלשון העברית, זאת אומרת: לשכוח את התורה, לשכוח את הנביאים, לשכוח את דבריימינו. להנחק כענף מעץ, לרקוב זמן-כה — ולהעלם...

לזיארגון אין שום תביעה למלא את מקום לשון-האם בבית יהודי. מקום זה ממלאה וצריכה למלא לשון-הקודש. לזיארגון אין תביעה למלא תפקיד של מחנך. תפקיד זה שייך לעת-עתה ללשון-המדינה אינו שתהיה. הזיארגון אינו אלא אומנת. אין כוונתו אלא ללמד ללכת ולתקוף הדבור... ואחר-כך — הרשות בידם לגרש את האומנת, או להקציע לה, מתוך הכרת-טובה, מקום אצל השלחן* (בילדונג, יובילעאומס אויסצאבע).

בזיארגון זה, בלשון-האומנת, כותב פרץ על-כרחו; אנוס על פה-הצורך להשכיל את-העם. הוא-מפרסם מזמן לזמן קובצים ספרותיים, כותב מאמרים פופולאריים על החלוצים, על סוציולוגיה, ספורים בעלי תוכן פובליציסטי וסתם ספורים טרגיציים, שתוכנם רצון מוסר-השכל. לאותה תקופה שייכות יצירות כמו "די שטריימל", "מוסר", "לג-בעופר", "עולם-התהו", ועוד. כדי למצוא נתיבות אל לב-העם, צריך, קודם כל, להבין לידו שנוי-ערכין גמור. צריך, קודם כל, לשלח יד באנטוריטט של הרבנים, ה"למדנים" ו"יודעי-הספר", שפוסעים על ראשי-ההמון; צריך לסגר את האנטוריטט מכסא-הגיבנות. בעולם יש דבר יותר חשוב, יותר תקף מן הדינים היבשים של ה"שלחן ערוך", והוא — החיים עצמם. צריך להחזיר ליהודי את זכותו על חיים חפשיים, על-אחבה חפשית, על הצחוק, על ההוללות ועל השמש המופקרת לכל בן-אדם; צריך לתבוע את זכות ההמון הנכנע והמושפל תחת ידם של ה"חכמים" וה"לומדים"!... ודבר זה ידע פרץ להביע בפתוס כזה, בהתלהבות-חסידים כזו במרץ ובכוח-שלי-בטוי כזה! כרעם עבר ה"שטריימל" ברחוב-היהודים. בצינעה היו קוראים אותו; במסתרים היו מתכנסים קבוצות-קבוצות, לשמוע לקראתו פאמפלט משונה זה, שהמיל ארס בנשמות הצעירות, השבית את מנוחתן, עורר בהן הדים אטומים של מחאה... אם הפרליריון שלנו זקק בימינו את גבו ובהכרת ערכו הגאה יצא לכבוש את מקומו בחיי-החברה היהודית, — הרי אין זה אלא תוצאתה של התפתחות פנימית ארוכה.

שאת דחיפתה הראשונה אנו מוצאים ב"שטריימל". בפליטון הקטן "מוסר" אנו שומעים מחאה עזה נגד האפֿיטרוֹפּסות, שדעת־הקהל נטלה על חיו האינטימיים של הפרט בלי נטילת האחריות על זה. זוהי קריאה לבת־ישראל הצנועה, האסורה ברצועות הנמוס הדתי, המוסיי, ועוד יותר מזה — בנמוס המקובל, המותנה, — לקרוע את הרצועות הללו, להתפרץ מאפֿיטרוֹפּסותה של דעת־הקהל, שבקשה לרכב ולהחניק בקרבה את חמדת החיים ואת ששון־האהבה... ובלי מגמה חברתית לא נכתבו, כמובן, גם יצירות מעין "באָנציע שווייג".

ובאותו זמן היה פרץ המשכיל, המחנך, המשנה־ערכין, המפֿיץ דעות חדשות בוצ'ארגון — סופר עברי. הוא השתתף ב"השחר", ב"הבוקר אור", ב"האסף", הוציא קובץ של שירים ליריים "העוגב", קובץ ספרותי בשם "החץ". ביתו היתה — הספרות העברית. הספרות הוצ'ארגונית היתה — המשרד, לשכת הנהגת־העדה, הלשכה, ששם נשא את משרתו בתור עובד עממי...

וכאן אנו נתקלים בסתירה נפשית, בחצאיות פנימית. ש פ ר צ בקש אחר־כך לתקן — ולא עלה בידו.

פרץ היה חסיד. אחד מן היסודות החשובים בחסידות הוא — ההמוניות, הדימוקראטיזם. ב"שטפיל" של החסידים אין כותל־מזרחי, אין "פני". בשיחותיהם אינם יודעים להשתמש בלשון "אתם". ובשעת־חדווה, כשעושים רקוד, יד ליד, שכם לשכם, כשהלכות דופקים בהלמות אחת, כשגשמות מתלקחות ללהבה אחת, — אז כששטשים התחומים החברתיים, אין נקלה ונכבד, אין עשיר ורש. כולם בנים הם לה' ולרבי' יחיה... עורק דימוקראטי זה פעם נחזקה בעמקי־נפשו של פרץ. והמשכילים העבריים לא היו דימוקראטים כלל וכלל! המשכילים והסופרים העבריים יצרו קבוצה ידועה בתוך העם, קבוצת־האינטליגנטים. יתר על כן: הם התבדלו למעמד מיוחד בתוך אוכלוס־העם. מעמד מובדל משאר המעמדות. עם הרבנים והחרדים מצד זה הלא עמרו תמיד בקשי־מלחמה; וההמונים מצד זה לא הבינו אותם, פחדו מהם, לא האמינו בהם, ולפעמים בצדק. הרי זה היה מעין מעמד של אריסטוקראטיה רוחנית, שאי־אפשר היה להכנס אל תוכה אלא בקושי גדול. אמת, קושי. שבא לא מבפנים, אלא מחוץ. אבל סוף־סוף היתה הספרות העברית תמיד בכחית "כותל מזרחי". תמיד היה המון גדול, שלא היתה לו דריסת־רגל אצל "כותל" זה... ואולם החסיד אינו אוהב במבעו את הפני' ואת ה"כותל" שלו! אורן של ההשכלה העברית, של הספרות העברית היה מלא אורו חירות, אבל קר היה, — ונפשו של החסיד צמאה לחום, להתלהבות, לדביקות!... המשכיל והסופר העברי היו מן המועטים המעולים, שהתנשאו מעל לה מרובים, "עמי־הארצות", — והחסיד, ש"השמחה במעונו", אוהב דוקא את ה"חברותא" ואת "ברב עם"!

זוכרים אתם את החלום, שראה תלמידו של הרב מבריסק, באחת מיצירות־פרץ היותר שלמות, היותר עמוקות: "בין שני הרים"? — הרב מבריסק נהג והולך את תלמידו לפלשטין גדולים ורחבים, האחר גדול ונהדר מחברו, עד לאין סוף. ואור יקר יצא מכתליהם. אבל ריקים היו האלמים, בלי נפש חיה. רק הרב ותלמידו לבדם. וקרים היו הכתלים המאירים, קרים עד לקפוא ביניהם, פחד גדול נפל על התלמיד. ונעניעים עזים תקפו אותו. נענועים ליהודים, לחברים, לכל ישראל! מלתא זוטרתא — אפילו יהודי אחד לא ראו! — אל תחגענע לאיש! — אמר הרב מבריסק —

פלטין זה רק לשנינו לבדנו הוא! ... גם אתה עתיד הנך להיות רב מבריסק! ... או נבהל התלמיד עוד יותר. — רבי! — קרא — הוציאני נא מפה. איני רוצה להיות שריו כאן ב"חידות. רצוני להיות עם כל ישראל! ולימים, לאחר שהתלמיד ברה משיבת-רבו והיה לרבי מביאלה, אירע, ששני ההרים, הרב מבריסק וה"רבי" מביאלה, נזדמנו יחד. ועל שאלתו של הראשון, למה ברה משיבתו. מה היה חסר שם? — משיב מי שהיה תלמידו, שאויר היה חסר שם לנשמתו. תורתו היתה רק בשביל המאושרים המועטים ודע"התורה. אולם אמור נא לי, רבי, מה יש לך בעד כל ל = ישראל? בעד חוטב-העצים, בעד הקצב, בעד בעל-המלאכה? מה יש לך בעד היהודי הפשוט? ... וביחוד בעד היהודי החוטא? מה יש לך, רבי, בעד אלה שאינם "לומדים"? —

אותם הגעגועים, שגרשו את הרב מביאלה מהסתמח בנחלת הרב מבריסק, בפלטין הקרים שלו, אותם הגעגועים ידע גם פרץ. שתי נשמות התרוצצו בו: נשמת-חסיד ונשמת-משכיל. והראשונה נצחה. לבו נמשך אל תחתיות העם, אל "עמי-הארצות", אל בעלי-המלאכה, אל היהודים הפשוטים, אל אותן השדרות, ש"בא נציע שווייג" נושא בתוכן את כובד-חייו בלי תלונה, בלי מחאה, אפילו בלי תרעומת בלב, כופף את גבו, ומקבל את מכות-גורלו. בנפש אלמת, עד שהוא נעלם כצל... והסופר העברי נעשה מכותב מאמרים פופולאריים וספרים סגנן נציזויים בוצ'ארגון — משורר יהודי בלשון יהודית!

על פרח-האהלה (aloès) מספרת האגדה, שפעם במאה שנה היא פורחת פתאום בין-לילה; כחץ מקשת היא פורצת מגבעולה בכח עז, מרקעת שחקים — ומתפתחת בבת-אחת. אולם לשון אינה כפרח-אהלה זו. עד שז'ארגון, שמתר לגרשו מן הבית, נעשה "לשון לאומית" או "אחת מן הלשונות הלאומיות" שלנו, — צריך היה לעבור סבביון של נסיונות נפשיים, של תנועות נפשיות עמוקות.

אמרנו: נסיונות נפשיים, תנועות נפשיות. מפני שלא מהלך החיים הצבוריים שלנו, אף לא השנניים והתהפוכות ברחיבנו היו יכולים להשפיע על פרץ ולהזיזו מנקודת-מבטו. אמנם, מן המאמר "בילדונג" (שהזכרנו למעלה) עד הועידה הצרנוביצית הרבה נשתנה בעירת-התחום. רצועות המסורות והמנהגים, שקשרו את היהדות, נתפקעו אחת-אחת. האופק מעל לראש נתרבה, והמעמד מתחת לרגלים נצטמצם ונודעזע. העיירה נתקרבה אל הכרך. נשימתו הלוהטת, הקדחתנית של הכרך זעזעה ועברה את האויר הקופא והצלול של העיירה, נדפה את ריח-העבר, את קדושתו. הנדירה, לשם פרנסה, אל ארצות-הים, ואחר-כך — נדירת בני-הגעורים אל הערים הגדולות לשם השכלה והתכלית, הבשילו וסיימו את הפרוצם המהיר של התמוטטות היסודות בעיירה, של שניו כמה וכמה ערכין... אולם למרות כל השתנות זו, שחלה סוף סוף בצורת-החיים יותר מבעצם-החיים, למרות השפעתן של הקבוצות הדימוקראטיות והיודישיזםיות, חלה סוף-סוף רק בשטח ולמטה מן השטח לא חדרה לעולם: העם בעמקו ביסודו, העם בשכבותיו היותר מוקפות ומוצקות נשאר כמו שהיה לפני שלשים וארבעים שנה. התיחסותו אל התורה, אל "לשון-קודש" ואל "עברי-מיטש" לא נשתנתה. התיחסותו אל ה"לשון הלאומית" החדשה היא שלילית בהחלט. "לשון לאומית" זו אצל פרץ לא היתה, פורגראמה, לא היתה פתרון לשאלה צבורית-עממית, אלא פתרונה

של שאלה פרטית-נפשית. נסיון לפשר סתירה פנימית אחת גדולה. מעין "יש לי שם"
על איזה "ורפניה" חמור...

*

עם הדימוקראטיות מזוג בתוך החסירות עוד יסוד שני, חשוב לא פחות ממנו,
ולכאורה רחוק ממנו בעצם-מהותו — המסתורין.

המסתורין היהודיים, בהמסתורין האנושיים בכלל, הם פרי הפילוסופיה באדם ובעולם.
במקום שאין שלום לאדם עם נפשו וקדושה נפש זו לשתיים: האחת פורצת מכלולה
בכליין-נפש לזהב, מרקעת לשחקם ומתנגעת למקורה, מקור-החיים והשניה שקועה
במ"ט שער-שומאה, נתונה בשבי בידו. סיגרא אחרא; במקום שמתנגשים החלומות
העפליים, שרקמו בעצב צללי בין-השמשות כדי למצוא סתירה מתרועעת-הצחוק האפיקורסי
של הצהירים שמופ-השמש, — שם אתה מוצא את המסתורין. במקום שהאדם
עומד יחיד אבוד ובטל בתוך איך-הסוף של הטבע, עלוב באפסותיו ומעונה בכליין-
נפשו העז להתמוגג עם תבל כולה; במקום שסמלאים אותו אימה שני דברים: איך-
הסוף, שממנו הוא בא, ואיך-הסוף שאליו הוא הולך, ונפשו הנפעמת בין שתי התהומות
הללו. מבקשת נקודות-משען או בשמי-מרום או בשאל-תחתיה, — שם אתה מוצא
את המסתורין. ושני מוקדים אלה: הפילוסופיה והסתירה הפנימית, התמות בתוך הטבע
והנגועים על החברה, — מונחים גם ביסודה של היצירה הפרצית הנפלאה.

פרץ ראה את הנשמות הגלמודות העצובות ברחוב היהודים שהן בודדות עם
צערן ועם אהבתן: לתחת עב' הענן של חי-החול הכבדים והכהים, נוצצו לעתיד של פרץ.
כתולעי-יתונא-שבעדי הדרכים באפלתם של לילות-מרחשוון, געמעים כמיסים, מתצטעים
ונתנקים. הלזמות עוממים על אושר, שעדיין לא מעמו ממנו, על אבדות שאינן חזרות...
זוכרים אתם בוודאי את ה"נגון החדש" שלו. במוצאי-יום-המפדים, לאחר שקדשו את
הלבנה, התפזרו והלכו כל המחפלים איש לביתו. בתלונות-הבתים הודלקו אורות
חמים מסביב לשולחנות המעונים תבשילים מסיקים הבל נתכנסו המשפחות העליונות
אחרי יום-צום ארוך. רק שנים נשארו בחשכת-הלילה ברחוב: הגורד הנכרי ובנו.
שניהם רעבים וחלשים, שניהם עזובים ונשכחים. הילד מבקש לחם, והאב, במקום
לחם, שר לו את ה"נגון החדש" שלו. נורא הוא בוודאי "נגון חדש" זה. ששרים
הרעבים הנעזבים, הנשכחים!... נגון זה, כמדומה לך, שאתה שומע אותו מכל הדפים
היפים, שכתב המספר הגדול. "נגון" כזה הוא בריינה, שעובדת ועמלה כל ימיה
בשארית-כתותיה בשביל מנדיל בעלה, ובלבד שיאכל וישתה, ובלבד שלא ידע
מתסור. שלא יצטער, חלילה, שלא יופחת מכריאותו, חלילה; ואת כל זה היא עושה
באהבה מוצנעת וכמוסה ממנה גופה, במסירות-נפש השאית של בת-ישראל בשדה.
והוא, מנדיל, אוכל ושותה מתפסם, נעשה שמן ועבה, ואינו רואה, שכחותיה של
בריינה הולכים וכלים, שעורה צפר על עצמותיה. ולסוף, כשהשיבה בריינה את
נפשה. אחר חי-סגופים, אל האלהים, הנה מנדיל ומתפלא: למה זה מתה פתאום?
מה היתה חסרה?... (מנדיל בריינה'ס). "נגון" כזה הוא אותו מלמד, שנושא בחובו
גענועים שאין להם סוף לאהבה אבודה, לאושר נהרס, ואינו מוצא לו נחומים; וידיו
הטוב, המסור לו, הדואג לו באהבה רבה, אינו יכול להבין, למה זה אין ידיו מוצא
מרגוע לנפשו. דמה נקעה נפשו מחיי-נשואים, למה שפתיו אינן פוסקות מלמלל: "לא

זה... לא זה... והפתרון היחיד והאפשרי שמצא לחדרת הנפש השרופה הזו, היא: "כשאומרים, משוגע" — "האמין" — "החמשוגע" — תנוק כזה נשמע אפילו במרחק, שהוא משוגע; לבמה וכמה משפחות עניות ועלובות-גורל; מנודי-החיים ששם הקציע' לו זה צעידה אחת; זמן קצר אחר חתונתו מקום שמאחורי הקלעים. שם, בפנתר הקטנה, מסתתר הזוג מעין-שכניו הצרה בשמחתו הצעירה, זוג רך זה — שניהם אחובים; שניהם מאושרים ושניהם מתביישים באשרם הצעיר והחדש, כנפים טמירות ומלטפות מורידות אור על שני הראשים; אולם מעבר לקלעים מה, שקועי-השכחה נמים ואינם נמים; מדי נפש, ואכול-דאגה ומתעטפים ברעב. קו-האור הפורצים אליהם דרך סדקי-הקלעים ביחד עם צפצופי הנשיקות אינם נותנים להם לישון כדבורים עליונות ומזומנות אלו; שפרצו מן האור והחום של הצהרים אל אפלת חדר סגור-תריסים... הנבילה נגמרת בקללה חריפה. תמציצה: שהיא שלושה מחשבת-המרחק לעבר הזוג שמאחורי הקלעים... ("במרחק"). וב"בד" ובמעשיות ועוד בכמה וכמה יצירות קטנות ויפות כיוצא בהן מפעמת אותה הנעימה: "האדם עומד יחיד, עובד וגלמוד בתוך הרבים, בתוך העולם הכולל אותו; הוא אפס וחלומיתו הם אפס בתוך היסביב" העדא... אותו הננוק החדש! —

קו אופיי! כמעט כל הספרים האלה כתובים בסגנון הומוריסטי בריא וזכאי, שנובע מתוך הצורה הריאלית של הדברים, מתוך החיים והריאליות שבדיאלוגים... יצירות כ"בד" או "משוגע" אי אפשר לקרוא בלי נחץ על השפתים, ואפילו בלי לפתח פעם בפעם בצחוק; ורק בשאתה נזמר את הדף האחרון יורד שלא בידעתך איזה כובד על הלב, וענן מסכה על העינים... יש שמגיע פדן בספורו למקום קצת פתטי, כשאתחלת העצובה מתעללה ביותר, כשנפש-היברים נחשפה — אז הוא מזרז חורק קד הומוריסטי, מצחיק ביותר, נאילד כמו בפתקין לטשטש את הרזשם, — ודוקא אז נעשה-המומנט המדאני בולט ביותר. היחודי אינו אוהב להתעכב הרבה על עניני לבו ורגשותיו האינטימיים; וכשהוא רואה פתאום שגלה מהם טפחים, הדיחו מפסיק את עצמו בתנועת-יד של בטול, כ"אט!" או סתם בהלצה... מעומק הפסיכיקה של פדן נובעת כפילות זו בהוצאת הדברים, הרצאה הומוריסטית-ריאלית על ענינים רצינים ועצובים מאד. וזכר את האפיוורה, שספר לנו ואגורודסקי...

יש אצל פדן כך בשם "מפי העם" (הוצאת "מודיה", ב' ארגון) — פאָלקסשטימ = ליבע געשיכטען). הרי אלו אגדות עממיות עתיקות בעלות צורה מוסרית בולטת והסתכלות-בעולם ידועה ומסומנת בשרטוטה: הסתכלות-בעולם של עם-נויר נודד, מעונה על קדוש אלהיו ותורתו. מי ימנה את המשעולים והנתיבות, שבהם נבראו האגדות האלו, מי יסוד את העבר החוקי שממנו באו אלינו...! אבל מי כתב את הספר הזה. מפי העם? העממי הדימוקראטי או בעל-המסתורין? אפשר ששניהם שותפים בבריאתו. כמו שהדימוקראטיזם והמסתורין משותפים בנשמת-החסידות; אך ברי לנו, שידו של האחרון היתה כאן על העליונה. גם הרומאנטיקאים במחצה השניה של המאה ה"ח, שרעד מסתורי חזק עבר את נשמתם מן הקצה אל הקצה, אף הם לא יכלו להצטמצם בתחום המקום והזמן... שבהם חיו ופעלו. צר היה להם המקום והעיקר — יותר מדאי בהיר וגלוי... והנה הוא יותר מדאי מכלל הצדדים, מפורלש, אס' אפשר לומר כך... וישאו את נפשם למרחקים. הצרפתים נדרו אל מעבר לימים רחוקים ואל ארצות לוטות חידה וסוד ושאר ריאן, ביינאודין סאן פיר, קונסטאן, ועוד, והאשכנזים נשתקעו באפלולית המסתורית של הקתוליות, בערפלי ימי-הבינים

הגותיים (ש'ג'ל, ט'ק, זכריה, ועוד). הצד השווה שבהם היה: הנפש מעונת הנענועים הבלתי-ברורים, הנפש הבודדת והנונה אינה אוהבת כל מה שקרוב אליה ביותר, כל מה שבהיר ביותר. האפקים הבהירים מפחידים באין-הסוף שלהם. היא מבקשת את המרחקים המעורפלים, את הקיום הממושטשים, הנראים-ואינם-נראים, את הפרצופים המרפסים ומשתמשים מתפיסתך.

ופרץ המסתורי ברח אף הוא מן ההוה הרועש שלו מ"הבלי העולם הזה", ובקש מנוס ומפלט תחת צללי ערב עתיק, בתוך דממת-קדומים, ששוכנת במעמקים הרחוקים של הנפש העממית...

וסגנון מצא בשביל האגדות הללו, שהוא דוקא צלול, דוקא שקוף, ושלו פשוט ומחמם. בלתי-מודר, אך הדור בשבעו, מרגיע במנותחו הנשגבה, — כולו כנשמה היתרה של אותם היהודים הזקנים והטובים, שכבר היו ולא יהיו עוד...

*
על-פי הסתכלותו בעולם היה פרץ אידיאליסמן. לא במובן הרגיל של מלה זו. הוא היה אידיאליסמן במובן המיטאפיזי, האפלטוני. בשבילו לא היה העולם אלא משכן של אידיאות, שהאמין בריאליותן, ביש הממשי שלהן. עולם זה, שאנו נתונים בו, אינו אלא הרמוניה אחת, הזמורת ענקית של נגונים בלי קולות... פרץ לא ראה את העולם כראות אדם פשוט, כלומר, בעיני-בשר. לא הסתפק במראה הקליפה הגסה. הוא בקש את הנשמה החיה והמפרפרת מבעד לקליפה... אחד מחסידיו מתאר במלים אלו את ההשקפה ההמונית, שהיא רגילה אצל בני-אדם: "הלמדנים, שתורתם היא שטחית, נמשלים לאנשים נכרים, שרואים מן החוץ את היכל-המלך, נהנים ממנו, ואינם יכולים להכנס פנימה. אין הם מעיזים אפילו לדפוק בדלת, שמא יפתחו להם... אין הם יכולים לראות אלא את הכתלים, את החלונות והארובות, ואל אונם יגונבו לפעמים קולות העבדים והשפחות, הסובבים אילך ואילך בפרחודוריו של היכל-המלך... אבל מי שמתעמק ב'תוך' של התורה, מי שמתדבק בנשמתה של התורה, הוא נכנס לפנים ההיכל, רואה את כבוד המלך, שומע את הזמירות והקילוסים, שמקלסים את המלך, ומתדבק בזמירות והתשבחות לפני המלך"... ופרץ היה לא למדן, אלא חסיד, חסיד "מקובל". כן, מקובל. שהרי באמת "מקובל" הוא כל פיישן גדול בעל השקפה עמוקה ונאצלת בעולם. הוא היה "מקובל" מפני שבקש למצוא את סוד ציורם-האותיות בחיים, מפני שיצר ספירות עליונות ושאף אליהן, מפני שלא הסתפק לחיות בשוק, בתוך "היריד": הוא רצה לראות את "השוק בלילה אחרי היריד"... הגוף החי היה של האדם בשבילו, הת, הגוף המת של הטבע היה בשבילו חי. הוא ראה חיים ונצח לא בצל הרובין על-פני המים, לא במים עצמם השוטפים ועוברים, אלא בצחוק, שיש בצל זה שעל-פני המים, ביופי שבצחוק זה. כך רואים "חסידיו" של פרץ את העולם:

"הגלגלים, קיימא לן, מזמרים: יום ליום... לילה ללילה... כל אחד והזמר שלו... בני-אדם ובעלי-כנף מזמרים. חיות ובהמות ואומרות שירה... אכן באבן משמיעה קול, המכתת מצלצלת... מים כי יורטו אינם שותקים. ועכשיו—היעיר! לכל רוח קלה חרי הוא מנגן "וולאך" (*). "וולאך" חרושי, מתוק! והרכבת, למשל, — חיה רעה זו, בעלת העינים האדומות והלוחשות, כשהיא רצה לדרך, כלום אינה מחרישה אזנים בזמירתה? אפילו הרג האלם, מצאתי כתוב בספר קדמון אחד, מוציא לפעמים קול-נגינה. יש דגים — כך כתוב בספר —, שבאים מזמן לזמן אל החוף, מקישים ונביחם באבן ומשיבים בוח את נפשם...

(* נעימה עממית בדרומה של רוסיה.)

כלום מעשים הם הקולות ? ובלבד שתהא האוזן קולשת אותם כמו בכברה, סופגת אותם כמו בספוג ! אולם מקולות-הנגינה בלבד אין הנגנון נברא. גל של אבנים אינו בית ! הוא זקוק עוד לנשמה ! ונשמתו של הנגנון הוא הרגש, שיש באדם : אהבתו, כעסו, נקמתו, חסדו, כליון-נפשו. נחומיו, צעריו, — הכל, כל מה שהאדם מרגיש יכול להכנס לתוך הנגנון, והנגנון — חי ! ("גלגולו של נגון").

"וכל אדם הוא כלי-נגינה, וחי-האדם הם נגנון, עליו או עצב, וכשמסוייבם את הנגנון אז הנשמה פורחת מן הגוף, והנגנון, ר"ל הנשמה, חוזר ומתדבק עם הנגינה הגדולה שלפני כסא-הכבוד...

ואוי לו לאדם, שהי בלי-נגונו שלו ; הרי אלו חיים בלי נשמה, הרי אין זה אלא חריקה ונאקה, — אין אלה עוד חיים..." (משנת-חסידים).

"יש נגון, שזקוק למלים, וזהו בחינה שפלה מאד. יש בחינה גבוהה ממנה : נגון, שמתנגן מאליו, לגמרי בלי מלים — נגון טהור ! אולם נגון כזה דרין זקוק הוא לקול... ולשפתיים, שדרך בהן יוצא הקול ! ושפתיים — מבין אתה — הן גשמיות ! ואפילו הקול, אם כי הוא גשמיות נמצאת, אבל גשמיות הוא !

"הוא שהקול נמצא על הגבול בין הגשמיות ובין הרוחניות !
"בין כך ובין כך, הנגנון, שנשמע על-ידי קול, שתלוי בשפתיים, עדיין אינו טהור, עדיין אינו בתכלית הטהרה... אינו רוחניות אמיתית...

הנגנון האמיתי מתנגן בלי קול... הוא מתנגן בקרב האדם, בלבו, במעיו" (מקובלים").

מי שאזניו קולטות את הקולות והנגונים, שממלאים חללו של עולם ; מי שנגונים בלי קולות מתנגנים בלבו, — אדם זה אור גדול נפל על קרן-זוית מחידת-חייו הנסתרה והרצודית ; אדם זה פריש מעמק-הבכא, מן העמק העכור, לעולם שכולו טוב, כולו זמר, סדר ושלמות ; הוא נכנס להיכלו של מלך-הכבוד פנימה, ושם, רק שם, הוא עובד את כוראו מתוך חרה ("שיחות"). שם הרע אינו רע וגם הטוב אינו טוב, כי במקום שאין רע אין טוב. העולם יצא מתחת ידו של הבורא שלם ומתוקן ומסודר בסדר נפלא. הוא — הרמוניה מותקנת מראש". בכל הרמוניה יש גובה ושל, יש אור וצל... לשוא יבקש האדם לתקן, לשנות. מה שיש בהרמוניה הכל מחויב, הכל מוכרח להיות. אפילו "יצר-הרע" לא במקרה הוא קיים, ואין להשמידו מתחת שמי"ה. כי אין מקרה במקום שיש הרמוניה. הכל יוצא מרשות-הבורא והכל שב אל רשותו. ואין בנים ובנים-חורגים לאב שבשמים (המגיד מחלם ; "שיחות"). עולם שכזה אפשר לראות לא מבעד למשקפים שאולים, אלא בעינים מסוגלות לראיה זו בטבע-בירית. יתר על כן : את העולם הזה גופו מביא האדם עמו יחד בשעת לידתו ונושא אותו בקרב נפשו. מנפשו הוא נוטלו, קובעו בכל מה שמסביב לו ומשיל בו ארוכות וקצרות כשליש יחיד, במלך בפלמין שלו. ומי שקונה עולם כזה הריהו נדון לבדידות. קשה לו למצוא בו שכנים. רק משקפים אפשר לו לאדם להקנות לחברו, אבל לא את עיניו לא את נשמתו...

והרבים ? — הם עומדים מחוץ לפלמין זה בחשכה ורואים את חלונותיו כשהם הולכים ומארים אחד-אחד, בשעה שמי"הוא מתהלך בתוכו ומנורה בידו...

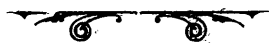
*

בשניות ובסתירה פתח פריץ, בשניות ובסתירה סיים. החסיד-הדימוקראט שבו דחק אותו אל ההמונים, אל עמי-האצות, אל ה"יהודים הפשוטים" ; בעל-המסתורין והאידאליסט שבו, האריסטוקראט שבו דחה אותו מהם ... כן, פריץ היה אריסטוקראט. ידע את ערכו של היחיד, את ערכה האישיות כלפי ההמון, האוכל אותה ... עציבה

היא אנדרתו על העתוד, שֶׁבַח נפלא היה בקרינו, שהגיעו לשמים ונגעו בכסא-הכבוד. ויהודים "בעל-תכלית" היו באים. היו מקצצים מקרנו פסיקות-פסיקות ועושים להם קוסמאות של טבק. והוא לא קִרְבִּי, כי לב טוב היה לו... ("התניש"). פ ר ן כתב בלשונו של ה ה מ ו ן, אבל יצירתו היתה בשביל י ח י ד י ם, שלא מצא אותם בתופו. כי קורא בעל קלסורה גבוהה. בעל טעם ספרותי דק ומפותח, שדרשה יצירתו, אין לו ארגון. הספרות היא ארגונית עלתה בימים האחרונים על שלחנם של האינטליגנטים הצעירים שלנו. אבל אין אלה האחרונים, חניכי בתי-הספר הרוסיים והספרות הרוסית, אלא חובבים, "חובבי-יודיש" בבחינת "חובב שפת-עבר". אין הספר הארגוני לקורא האינטליגנטי אלא חובה, קיום של מצוה. מצוה לאומית, שמעונה כוונה מיוחדת ולא צורך טבעי, כמו לנו הספר העברי, שחונכנו עליו, שהורגלנו בו מילדותנו, שאנו מוצאים בו מה ששום ספר בשום לשון אחרת, ויהא הטוב בספרים, אי-אפשר שיתן לנו... ופרץ אף בלשון אחרת היה כוצא רק קוראים. קוראים, אבל לא קהל, לא תלמידים, לא בית-ספר. למנדלי מוכר ספרים אפשר שהיו עוד תלמידים, שדמו לפנים ללכת אחריו, משלום = עליכם עוד נהנים, אבל אין חולבים אחריו, כי אין הוא קורא לשום מקום. פרץ, אמנם, קורא אחריו, אבל קשה להדביק... אולי יש בזה טראגיקה. אבל טראגיקה זו היא רק מנת-גורלם של יחיד-סגולה.

הסופרים ההולכים אחר דורם, — סופם למות קודם דורם; הסופרים ההולכים עם דורם — במות הדור ימותו גם הם; הסופרים ההולכים לפני דורם — הדור סוקר-סוף ידביק אותם ושניהם כאחד ימותו. אולם הסופר, שאינו הולך לא עם דורו, לא לפניו ולא אחריו, הסופר העומד לבדו — הוא היה יחיד...

ליוזאנה.

הַחַיִּים הַכִּלְכְּלִיִּים בְּיִשְׂרָאֵל בִּיָּמֵי בֵּית שֵׁנִי.

(המשך).

מאת

ד"ר יוסף קליזנר.

ה.

האוכלוסים נתרכו בארץ־ישראל. מלבד כפרים למאות ועיירות לעשרות יש בה מימי אלכסנדר ינאי ואילך גם כמה וכמה ערים גדולות וברכים (ערים מבוצרות) בין קטנות ובין גדולות⁽¹⁾. העיר היותר גדולה, העיר־הראשה, ירושלים, היו אוכלוסיה מגיעים בימי אלכסנדר ינאי והורדוס עד 100,000 איש (יותר מכן היא גוזמה, עיין להלן). מרובות באוכלוסים, חוץ מן הערים היווניות שבארץ־ישראל (הדיקאפולים), היו גם שומרון (סבסטי), קיסריה, חברון, בית־לחם, לוד, יבנה, בית־גוברין, טבריה, בית־ירח, צפורי, ועוד. יש, כמובן, הפרזה בדברי־התלמוד: "מגבת עד אנטיפטריס ששים רבוא עיירות" (ירושלמי. מגילה פ"א, ה"א); אבל יוסף בן מתתיהו, שכל עבודתו המדינית עוברת בגליל ושכתב בימים שגליליים הרבה ישבו ברומי והחי היה יכול להכחיש את החי, מעיד, שבגליל בלבד היו עד 1,200 כפרים, ערים ועיירות ביחד; ולפי דיון קאסיוס, ככשו הרומיים ביהודה במלחמת בר־כוכבא ואדריונוס קיסר 950 ערי־מבצר. וכך היתה ארץ־ישראל באמצע ימי בית שני ובסופם מרובה באוכלוסים בלי שום ספק. ורבי־אוכלוסים יכול לבוא רק במקום שעל עבודת־אדמה אינא־נסיבות ואומנויות רווחות נוסף גם ה"מסחר". ואף את העשירות באחוזות ובעבדים אי־אפשר לבאר, — אם לא נראה אך ורק בתור תוצאה מן המתנות בקרקעות, שהמלך נותן לשריו ופקידיו, ומשלל־המלחמה, שהמפקדים שוללים לעצמם ומחלקים לפעמים אף בין הצבא, — אלא על־ידי התפשטות המסחר בארץ. אבל הרי ראינו למעלה, בתחלת המאמר, שיוסף בן מתתיהו עדיין הוא סמעים, ש"אין אנו (היהודים) נוטים למסחר". כיצד נבאר סתירה זו?

כבר רמזנו, שדבריו של הסופר היהודי־היווני באו בעיקרם אך לשם — סניגוריה:

(1) עיין: פרוס, שמואל קרויס: "הכרך, העיר והכפר בתלמודי", (העתיד).

ספר שלישי, עמ' 1 — 50).

כדי לבאר בזה, מפני מה לא היה עם קדום ביהודי (וזהו עיקר הדבר, שבא להוכיח דספר "קדמות היהודים נגד אפיון", שבו נמצאת פיראזה זו על אי-נמיתם של היהודים למסחר) ידוע לסופרים היווניים העתיקים. התישובה היא: מפני שהיהודים אינם נוטים למסחר, על-כן לא באו במישא-ומתן עם עמים אחרים בזמן קדום ולא נתפרסמו בעולם, שהרי רק המסחר הוא שמקרב עמים אלה לאלה על-ידי המישא-ומתן שביניהם. ואולם יש בדבריו של יוסף בן מתתיהו אף מקצת אמת. היהודים למדו את המסחר מן הכנענים היושבים בצפונה של ארץ-ישראל בימי בית ראשון ותחלת בית שני ומן היוונים, שתפסו בסוף מלכות-פרס, וביחוד מימי אלכסנדר מוקדון ואילך, כמעט את כל ערי-החוף של ארץ-ישראל — באמצעותם וסופם של ימי בית שני. על זה מעידה יותר מכל — הלשון העברית. בימי בית ראשון ותחלת בית שני — הכנעני הוא הסוחר, כידוע. "אשת-החיל" שבמשלי — "סדין עשתה ותמכרה, וחגור נתנה לכנעני" (משלי, ל"א, כ"ד). ובימי בית שני יש שמות עבריים (שבוודאי היו משותפים גם לכנעניים) ל"רוכל", ה"המחור בעיירות" בקופת-הרוכלים" שלה, לסוחר", שאף הוא סובב בערים ובמדינות לשם מקנה וקנין ("רכל", "סחר" מובן אחד להם — "סבוב", לה"חנות" וה"תקנוני" וכך צריך לקרוא, בחי"ת קמצה ולא סגילה, בקריאה חנהגה: הסורים מנקדים מלה זו בקמין ואף "גנית" ברבים "חתיות", היא בחי"ת קמצה), להפגזר (מלה, שאנו מוצאים אותה ויש ממנה "הגזר", ואפשר גם "הגזר", לראשונה רק בבן-סירא, מ"ב, ה', ול"ז, י"א, אבל היא שנית-מקורית, שהרי היא מצויה באשורית, סורית וערבית, ומערבית עברה למצאצאית, ומצאצאית לרוסית: *toprovaab*), לה"ש"ל-תני" (שמתאמת לנמרה למלה היוונית *trapezitis* מן *trapeza* — שולחן, אבל בוודאי קדמו הכנענים להיוונים בחלפנות), וכן למושגים המופשטים: מססחה ססר (ססחה ואתננה), ישעיה, כ"ג, י"ח), סחורה (יחזקאל, כ"ז, מ'), סקח וממכר (ובנחמיה, י', ל"ב: "מקחה" — סחורה), ולסוף-משא-ומתן גם במובן מסחר, שהרי כבר ראינו, שהמסחר הוא הוא שהביא בימי-קדם לידי יחסים עם עמים זרים, ועוד. כל זה מוכיח, שהמסחר בישראל קדם להשפעה היוונית. בוודאי היתה כאן השפעה כנענית קדומה, שבאה מן הגליל ליהודה: מן השבטים הצפוניים, שהיו מעורים בצורים ובצידונים, אל השבטים הדרומיים, שמתחלה הרחיקום הפלשתיים מעל חופיהם ואחר-כך דחקום מעליהם היוונים, יורשיהם של הפלשתיים. ואולם שבאמצע בית שני ובסופו היה המסחר ברובו בידי היוונים — אין הלשון העברית של אותו זמן משארת שום ספק. אפילו מוכר-התבואה מקבל אז שם יוני: "סיטון" (*sitones*). המוכר לאחרים, ביחוד לחם הוא, "פלטר", (*prater*), לדעתם של שירר וקרויס, *poleterion* לדעתו של הרצפלד (המוכר רק מין אחד של תבואה או סחורה הוא "סקגפול" *monopoles*), לא

מונופולין" במובן שלנו). וספר-החשבונו של הסוחר הנוטן. ב.ה.ק.ה' (מלה עברית!) הוא ה"פינקס" (pinax). הבגדים והאריג של הבגדים נקראים רובם ככולם בשמות זרים, למשל: "פילוסין" ו"הנדוין" (אריג של פלוסיון, על גבול מצרים, ושל הודו או הנדקיס), "קילקי" (לבוך מקיליקיה), "דלמטיקון" (בגד דאלמאטי), "סגוס" (כך צריך לקרוא, ולא "סגוס" בסמך, שהרי זהו sagum ברומית — מעיל קצור ועבה, שהיו מתעטפים בו הגרמנים במלחמה ומשקללים אותו על הכתף, ומלה זו באה לרומית מלשון קלמית), "פרגוד" (paragaudion), "אצטלא" (stola), "סודר" (soudarion, ביוונית — משפחת-הזעה), "פליון" (pilion, ביוונית — כובע של לבד), "אנפלאות" (enpilia, ביוונית-פונקאות של לבד), "סנדל" (sandalon, sandalion), ומה — "סנדלר" (sandalarius), "ספסל" (subsellium), "קתדרה" (kathedra), "וילון" (velun), "טבלא" (tabula), "אסקוטלה" (scutella, ברומית Teller), "תיק" (theke), "קופסה" (kapsa), ועוד, ועוד. כל אלה היו מובאים לארץ-ישראל מן החוץ על-ידי סוחרים יווניים ואף רומים. אפילו ה"מראה" העברית העתיקה נתחלפה ב"אספקלריה" הרומית (specularia). אפילו ה"קנבוס" (cannabos) בא ליהודים באמצעות היוונים. וה"חוף" העברי קבל שם יווני משובש "נמל" (מן limen, ואולם אפשר שאין זו מלה יוונית כלל והדמיון בהפוך-אותיות אינו אלא מקרי, או הלשון היוונית שבשה מלה זו על-פי מלה כנענית). והסוחר היווני הביא עמו עוד כמה וכמה מלות זרות, שנתאזרו אחר-כך בעברית החדשה: "טופס" (typos), "דוגמה" (deigma), "הדיוט" (idiotes), "גנ"ס" (nannos), "ליסטים" (leistes, ביחוד בסמך, ורק ברבים "ליסטים" במ"ס), "אסתנים" או "איסטנים" (asthenes), "סיקין" או "סיקיקון" (sicarii), ועוד, כל-כך נתאזרו בעברית החדשה, עד שנשארו נכסי צאן-ברזל של הלשון העברית ודחו מפניהן את המלות העבריות המקוריות, שבוודאי היו מצויות במקום אחדות מהן (למשל, במקום "גנ"ס"; וכבר נבנה מן "ליסטים" הפועל: "מלסטטים" (כך צריך לקרוא במקום "מלסטמים") את הבריות". כל זה מוכיח למדי, שלאחר שאבדו הכנענים את ההגמוניה המסחרית שלהם אפילו בארצות הסמוכות לצוד וצידון, עבר המסחר ביהודה לידי היוונים. אפילו הלל הזקן, הלל הבבלי, שהרבה מפתגמים נשתמרו בארמית, כשתקן תקנה לטיבת המסחר בארץ-ישראל, קרא לה בשם יווני: "פרוסבול" (prosbole).

וכישומת-המסחר כך אף שמות-מטבעות, מתחלה הם בעברית: ה"שקל", שבעו השמונים בעקבות המטבע הכנעני-העברי הקדום; ה"מעה", שמתאמת להמטבע היווני (obolos) ושנעשתה במספר-רבים (מעות) שם-נדרף לממן בכלל, — וה"פרוט"ה, המטבע היותר קטן (לערך הצ'סאטנים), שמתאים למטבע היווני lepton, ואולם מימי הורדוס ואילך נעשים המטבעות רומיים ויווניים כולם.

הדינר, של כסף, ושל זהב, denarius ברומית, שדחה מפניו גם את ה"שקל" העברי וגם את ה"זוז" השמי (ואולם, לדעת קצת, נקרא כך על שם צורתו של זיאוס, Zeus, שהיתה חקוקה עליו); הפונדיון (dupondius); האסר, או ליתר באור, האסר האיטלקי (as, או ברומית העתיקה, assarius, ביוונית assarion), המרפעי (tropaeikon), הקוטרוניק (quadrans)¹). אמנם, לא תמיד מלים זרות מעידות גם על הדבר, שהן מציינות אותו, ישאף הוא בא מן החוץ. "ההשאלות הללו (מלשין יוונית) — אומר שוואלם — אינן מראות, שהדברים הנסמנים במלות אלו באו ליהודים מן היוונים: פשוט, הלשון של המסחר הלאומי נתגמר (se bigarrait) בנאיולוגיסמים, מפני שהלשון המסחרית ביחוד היתה זו של היוונים. כך היה סמך במאה השני, שאו הביאו לנו הפלוקנטינים, שנדרו ועברו לצרפת, מלים מוסקאניוה, שעכשיו נתלצמו: banqueroute, banque, agio, bilan²). אבל סוף-סוף המון מלים כזה מוכיח, שההשפעה היוונית היתה חזקה בחיים החיצוניים של ארץ-ישראל בכלל ובעולם-המסחר בפרט. ואולם גם היהודים עסקו במסחר בימי שמעון בן מתתיהו ואילך, ובפריט לאחר שנכבשו כל ערי-החוץ לפני אלכסנדר ינאי. שבערים הללו, שקודם לכן היו יווניות גמורות, נתישבו בתקופה שבין אלכסנדר ינאי ובין הורדוס ובניו רבבות אלפי יהודים, — דבר זה יש לראות מתוך העובדה, שבימי המרידה הגדולה, שקדמה לחורבן, נהרגו בקיסריה יותר מן 20,000 יהודים, בבית-שאן — 13,000, באשקלון — 2,500, בעכו — 2,000, ובפסו — 8,400; ונהרגו יהודים הרבה גם בסוסיתא וגדר (מלחמת-היהודים, ב', י"ח, א' — ה' ו"י). באותו זמן וקודם לו נזכרו בספרות של התקופה יהודים גם בעזה, אנתידון וגרש. ובכן היו אז יהודים בערי-המסחר המרכזיות של יהודה וגליל, אף-על-פי שישבו בתוך היוונים; ובערים הללו ודאי עסקו גם היהודים במסחר לאחר שלמדו אל דרכי היוונים, — ומכאן הקנאה והשנאה הכלליות, שנגרמו לפרעות והריגות, נוסף על השנאה הדתית והגזעית. וכמו-כן יושבו יהודים בקרב הצורים והצידונים — עס-המסחר בימי-קדם. כי לפי עדותו של היקאטיאוס (נגד אפיפן, א', כ"ב), נתישבו יהודים הרבה בפניניקיה מיד לאחר מיתתו של אלכסנדר מוקדון. בארץ-ישראל ישבו יהודים בימי שמעון חשמונאים (חשמונאים א', ט"ו, כ"ג); והיהודים שבצור וצידון נזכרו בימי המרידה: יהודי-צור נהרגו ברובם והרבה מהם הושמו בנחוששים וליהודי-צידון לא נעשתה רעה (מלחמות, ב', י"ח, ה').

(1) עיין על זה בקצוי: S. Krauss, Talmudische Archäologie, II, 355—56. ובאריכות: E. Schürer, Geschichte d. Jüd. Volks, II, 4, 67—82. ואולם שירר, ובמקצת גם קרויס, מנו בתור יווניות כמה וכמה מלות, שאפשר הן שמיות ומן הכנענים באו גם לחיונים וגם לישראל למשל: אויר, מסה, קוסה, ועוד.

(2) Schwalm La Vie privée du peuple Juive. pp. 325—326.

היהודים למדו, איפוא, את דרכי־המסחר משני העמים־הסוחרים היותר מצוינים שבימי־קדם. סחר = פנים היה ביהודה מאז, כמובן. כל יום ששי היה יום־שוק בירושלים, ואף בכרכים ובעיירות של יהודה, שבהם היו הכפריים מוכרים תבואותיהם ופירותיהם להעיריניים. יום־שוק זה, שנקרא גם יום־הכנים ה, היה מתכנס אחר־כך ביום ב' וביום ה' (השנה תוספתא בבא־מציעא, ג', כ', אל משנה מגילה, א', א' — ב', וג', ו'). עיקרו היה לשם מסחר, ואך לאחר זמן היו משתמשים בו אף לצרכים אחרים (חתונות, ישיבת בתי־הדינים וקראת־התורה). שווקים היו בכל עיר ועיירה, ואפילו בכפרים הגדולים, והיו רואים בהם מוסד יהודי קדום; מוסד נכרי וקביע רק בכרכים הגדולים, שזבס, או רובס הנכרי. הם נכרים (עמאוס, אשקלון, עזה, עכו, אנטיפאס, צור, בית־שאן וקיסריה) היו הירידים. כנראה, מוצא־המלה הוא מן הפועל „ירוד“, מפני שרוב ה„ירידים“ היו מתחלה בערי־החוף, שהן במורד קרוב אל הים (השוח: „ירד־הים באניות“, ובארמית „נחותי = ימא“, לחלן). ומדרש מאוחר פונה אל עשיו ואומר לו ביחס אל יעקב: „את[ה] יש לך ירידים (מלת „שווקים“, שבאה כאן, הוא ביאור לירידים, ואת־כך הוכנסה במעות לתוך הפנים) והוא (יעקב) יש לו שווקים“ (בר', פס"ז). בשווקים היו נמצאים למכירה צרכי אוכל־נפש, בגדים ושאר פרי תעשיית־הבית של הכפרים. בעוד שביירידים, שהיו קשורים בחגים הנכריים („איד“, בסורית עאדא, חג, ובערבית — עיד, והפירוש „איד“ — אסון, אינו אלא מאוחר ואגדי, ואפשר לשם כך נתחלף בבבלי מע' לא', בעוד שבירושלמי נשאר „עיד“ בע'). היו השווקים מביאות סחורות־חוץ, מיני בשמים וכל מיני חפצים של מותרות וגם — עבדים ושפחות.

ומסחר עצום ודאי היה מתפתח בירושלים בשלש רגליים, כשהעולים לרגל היו מגיעים לרבבות ואפשר גם — למאות אלפים. אמנם, המספר שבתלמיד (תוספתא, ד', ג', ובבלי פסחים, ס"ד ע"ב) — „כפלים כיוצאי מצרים“, ובכן 1,200,000 של פסחים, שעל כל אחד מהם נמנים עד עשרה אנשים (ובכן 12,000,000!) — ואפילו זה של יוסף מתתיהו (מלחמות, ו', ט', ג') — 2,700,000 או, כמו שהוא אומר במקום אחר (נשי' ב', י"ד, ג'), 3,000,000 — מספרים עצימים אלה מופרזים חס. כבר הוכיח ד. חוולסון, שאפילו אם היו ממלאים את כל ירושלים (וששטחה היה לפי יוסף בן מתתיהו לג' רים, קרוב לשני קילומטרים ומחצה) בני־אדם מן הקצה אל הקצה, לא היה משתרע עליה מספר עצום כזה של אוכלוסים⁽¹⁾. אבל העולים לרגל ודאי היו מרובים מאד ובוודאי היו מגיעים עד 100,000 איש. ופרנסתם של המונים עצומים כאלה ואף קרבנותיהם ודאי דרשו מכירות וקניות הרבה. העליה־לרגלים גרמה, איפוא, להתפתחותו של המסחר הפנימי. אבל רבבות היהודים, שהיו באים לירושלים מארצות

D. Chwolson, Das letzte Passamahl Christi etc., ע"ן: (1
2. Aufl. SS. 49—54. Leipzig 1908.

אחרות, לא רק היו מביאים עמם הרבה ממון ומציאים אותו בעיר-הקודש, אלא אף היו מקשרים יחסים של משא-ומתן מסחרי עם תושבי-ירושלים בפרט ועם בני יהודה והגליל בכלל. וכך היתה העליה-לרגלים לא רק גורם לאומי, מדיני ורוחני, חשוב, אלא אף גורם כלכלי גדול¹). ודבר זה קרוב לוודאי מאחר שכבר הראה הרצפלד²). שעוד בימי בית שני היה המסחר רונם בין היהודים, שישבו בהמונים לא רק בבבל ובמצרים, אלא גם בכנען ובסוריה ובקפריסין, בקיריני, בכוש ובערב, באסיה הקטנה על פני כולה, ואף ביוון, באיטליה כולה, וביחוד ברום, ובספרד (אספמיה), ועוד. כל היהודים הללו עסקו באצות אלו לא במלאכה ובחרושת-מעשה, שלא הצטיינו בהן מן התושבים העיקריים, אלא בעבודת-האדמה, במקום שהאדמה היתה מוכשרת לכך ביותר (למשל, בבבל), וביחוד במסחר. אי-אפשר הדבר, שלא תהא פעולת-גומלים מסחרית בין יהודי ארץ-ישראל — המטרופולין — ובין יהודי-הגולה — הבנות וה"מושבות" של יהודה וירושלים. תפוצות-ישראל — הגולה הגדולה והרחבה, שהיתה קשורה ביהודה, המטרופולין שלה, והיתה שולחן לירושלים סכומים עצומים — היו מתעשרות עלידי המסחר. העובדה, שהמלך מטרדת מפונטוס יכול היה לגזול באי-קום, לערך בשנת 70 קודם ספ'נ', 800 ככר, שצברו שם יהודי יוניה וזכריה בשביל בית-המקדש (קדמוניות, י"ד, ז', ב', עדותו של אסטרכובן) ופלאקוס הרומי — 100 ליטרה של זהב, שצברו יהודי אפמיה ולודקיה לתכלית זו עצמה (Cicero, Pro Flacco, XXVIII), — עובדה זו בלבד מעידה על עשירותם המופלגת של יהודי-הגולה, שיכלה לבוא רק מן המסחר בלבד או לכל הפחות, מן המסחר ביחוד. והיא מעידה גם על דבקותם במטרופולין. נקל, איפוא, לשער, שאף עלידם היה המסחר בארץ-ישראל מרחב ומתפשט.

ו.

סחר-הבינים בארץ-ישראל צריך היה להיות לא קטן. כי המדינות השונות שלה היו עשירות ביבול ממין אחד ועניות במינים אחרים. השרון ביהודה היה מוכר את יינותיו ואת בהמותיו וקונה לחם; יריחו ושפלת-ג'ינוסר היו מוכרות את פירותיהן המצוינים ואף הן קונות לחם; השפלה ביהודה היה לה עודף של לחם ושמן, והגליל — של תבואות וירקות. ועל-ידי כך היה מתפתח המסחר בין המדינות של ארץ-ישראל מבפנים. אבל היה לה לארץ-ישראל גם סחר-חוץ. כבר ראינו למעלה, בתחלת דברינו, שיהודי ארץ-ישראל היו יוצרים יותר מכפי תביעת ההספקה הפנימית והיו מוציאים את עודף-היצירה לחוץ. ההוצאה של ארץ-

1) עיין בפרטות: I, Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, S. 73.

2) שם, עמ' 194 — 270 וגם Note 34, עמ' 336 — 344 בפרטות.

ישראל לא היתה מועטה. יין=יהודה היה נמכר במצרים ובסוריה ועוד בארצות סמיכות ורחוקות. גם השמן וחמטה של הגליל היו משובחים והיו נמכרים בשוק העולמי. ואף פירות שונים והמוכן מהם היו נמכרים בחוץ-לארץ ועד רומי הגיעו. פרי האומנות והתרושת היה נמכר, אמנם, אך בארץ בלבד; אבל אפשר שהיה מגיע לארצות-חוץ על-ידי העולים-לרגל.

ואולם אף ההובאה לארץ-ישראל מן החוץ לא היתה פתוחה מן ההוצאה שלה. הרצפלד¹ חשב ומנה עד 240 חפצים של משא=ומתן מסחר, שהיו להם מהלכים בארץ-ישראל, וביניהם עד 130 חפצין מקח וממכר (ובכן — יותר ממחצה!). שהיו באים מחוץ-לארץ. אפילו אכלים ומשקים, שארץ-ישראל עשירה בהם, היו מביאים גם מן החוץ. בארץ-ישראל היו מהלכים לכותח הבבלי, לשכר המדי, לחומץ האדומי ולזיתוס (מן שכר) המצרי (נזכרו כולם ביהוד במשנה, פסחים פ"ג, מ"א). אף הפול המצרי, החרדל המצרי והדלעת המצרית היו מצויים בארץ-ישראל ואף מיני דגים מיובשים ומיני עדישים היו מביאים לשם ממצרים. מקילי=קיה היו מביאים גריסין (גרים קיליקי, מעשרות, ה' י"ה; כלים, י"ה; י"ב; נעים, ו' א'), מיוון — דלעת (דלעת יוונית, כלאים א' ה' ו' י"א; ערלה, ג' ז'; אהלות, ח' א'), מבית-וניה — גבינה (גבינה ביתוניקית או "גבינת ביתוניקי" צריך לקרוא במקום "גבינת בית-אוניקי", משנה, עבודה זרה, ב' ד'), מספרד — את הרג קוליאס (קוליאס האספנין) משנה, שבת, כ"ב, ב'; מבשירין, ו' ב') ממצרים — את השום (שום בעל-בכי, מעשרות, ה' ח'). והפירוש שום, שהענינים בוכות בשעה שהוא נאכל לרוב חריפותו, אינו אלא דרשה) ומפרס — את האפרסקי (כלאים, א' ד'; מעשרות, א' ב', Persike ביוונית). ואפילו היין, שהיה כל-כך מצוי בארץ-ישראל וכל-כך מובחר במינו, לא דחה מפניו את יינות חוץ-לארץ לגמית. כך נזכר במשנה יין איטלקי ויין קיליקי (מקיליקה), ואפשר — גם יין קפריסין (שלדעת אחרים, זהו יין מפרי-האבינונה, אבל יותר קרוב, שזהו יינו של האי קיפרוס). יין כושני נקרא כך בודאי יותר על שם מראהו השחור מעל שם מוצאו מארץ כוש. בזמן מאוחר נזכר גם היין העמוני (סנהדרין, ק"ו ע"א).

מערב היו מביאים לארץ-ישראל גמלים וחמורים ועורות, ואף חמור לובי לא היה יקר-המציאות ביהודה. פילים, שן, קופים, טווסים, ועוד, היו מביאים מארצות רחוקות. ארגמן וזכוכית הבניסו מצור ותכשיטים — מאלכסנדריה של מצרים. וממצרים היו מביאים אף גומא וקלף מעובדים. מקלף היו נעשים מגלות ושמיזות וספיים ומגומא — גם סלים קטנים וגמא (כפיפה מצרית, משנה, סוטה, ב' א') וגם סלים גדולים ופשוטים (כפיפה מצרית, טבול

יום, ד', ב'; אהלות, ה', ו'). על הבגדים, שהיו מובאים ממצרים ומהודו, מקיליקיה ומדאמאציה, כבר דברנו למעלה. וסמילס היונית היו מביאים אריגים של צמר דקים כמישי ("כלי מילת", שבת, ל' ע"ב; כתובות, קי"א ע"ב), שכבר הם משובחים בפייהם של אריסטופאנס (הקומדיה, הצפרדעים, V, 644) ופליניוס (Hist. nat., VIII, 73).

התבואות, הפירות והסחורות השונות היו עוברים בפנים הארץ ממקום למקום על ידי "חמרת" וגמלת" (מלים עבריות מקוריות וקדומות), כלומר, על ידי שורה של חמורים וגמלים, שהיו מובילים תבואות וסחורות הרבה ביחד, כדי להבטיח מן השוודים האורבים על הדרכים (משנה, סנהדרין, פ"י מ"ה). והתבואות והסחורות מן החוץ היו באות לארץ ישראל, קודם כל, על ידי ה"שירות" (בסורית "שיירתא", בערבית "סא'רף"). ודרכי השיירות, דרכי הסחר העתיקות, שהיו מוליכות לארץ ישראל או עוברות דרך בה, מרובות הן וחשובות מאד. דרך אחת היתה מוליכה מערב הדרומית = מערבית, בקקלה לים סוף וללשון-הים של אילת (מכאן — הערך הגדול של עציון גבר למלכי יהודה. משלמה עד יהושפט) ומביאה את תוצאותיה של "ערב המאושרת" ושל כוש לסלע-ערב (פְּתָרָה), שבעים קילומטר דרומית לים המלח; ולסלע-ערב היתה מוליכה את השיירה גם בדרך אחרת — מלשון-הים הפרסית באלכסון דרך ערב — ומביאה את תוצאותיה של בבל והודו. שתי דרכים אלו נגעו בארץ ישראל אך מעט. ואולם מסלע-ערב היתה מוליכה דרך אחת למצרים, שניה — לעזה ושלישית — לדמשק דרך החופים המזרחיים של ים המלח ושל הירדן. דרך-עזה היתה מוליכה לצד-צפון על ידי שפלת-יהודה לירושלים, או — ללוד ושומרון (זוהי, כפי הנראה "דרך-הים" של ישעיה, ח', כ"ג, שאף בימי הבינים נקראה Via maris). ובעמק יזרעאל היתה נבלעת בדרך אחרת, שהיתה מוליכה לעכו; ומעכו היתה מוליכה דרך רומית עד אנטיוכיה, בירת סוריה. ואולם מבבל הוליכה הדרך על-יד נהר פרת האמצעי אל המדבר הערב-הסורי עד תדמור, ולאחר שהיתה עוברת שטח לא-גדול מן החוף המזרחי של הירדן העליון, היתה עוברת את הירדן מדרום לים = כנרת (ים-גניסר) או מצפון על-יד "גשר בנות יעקב", שהוא טיבי-הרומיים (על-יד דמושבה משמר-הירדן). בגליל העליון, והיתה חוצה את בית-שאן ואת עמק יזרעאל ומגיע עד הכרמל, אשר ימים-יבוא. ומאכל בית-מעכה (Abila), ממערב לעיר זו, היתה מסתעפת עוד דרך אחת — דרך מיוחדת לדמשק¹). גם מירושלים היו הרבה דרכים מוליכות לדמשק, חוץ מן הדרכים הפנימיות, שהיו מוליכות לשכם

1) עיין על כל זה: Herzfeld, Handelsge'chichte, SS. 22 — 23 141 — 142; Krauss, Talm. Archäol., II, 327; Buhl, Die Sozialen Verhältnisse d. Israeliten, SS. 7 — 8.

ושומרון, ליפו וחברון¹). הדרך-מצרים היתה עוברת, מימי הרומיים ואילך, לאורך חופי הים-התיכון מפלוסיון דרך רינוקולורה ורפית עד עזה, ומשם היתה עוברת דרך אשקלון, יבנה, יפו וקיסריה ומגיעת עד צור (מלחמות, ד', י"א, ה'). דרכים אלו של יבשה היו מבואות לארץ-ישראל בכלל ולירושלים בפרט את כל תבואות אסיה ואפריקה, מהודו ועד כוש" ממש.

חוץ מעל-ידי שיירות בדרכי-היבשה היו סחורות חוץ-לארץ באות לארץ-ישראל דרך הים: ה"מפרש" (בָּסִס) בא בתלמוד ביחד עם ה"יוצא בשיירא" (גִּישׁוֹן, ס"ה ע"ב). מדינות-הים הוא בטוי עברי קדום. חוץ מן הספינות היו גם אלפות (כך בסורית, ובאשורית אֶלֶף — ספינה), בדרך כלל — ספינות יותר קטנות, ארבות — מין סירה גדולה להובלת תבואות (ועד היום נקרא מין סירה גדולה של קרשים בשם *apba* ברומית, ובודאי בא שם זה לרומית מטורקית-טאטמארית, ולטאטמארית — דרך הלשון הערבית מן הסורית), דוגית (ובכלל נקראה ביצית), שכנראה, שְׁמִשָּׁה מתחלה לדיוג בלבד ("סירת-דוגה" במקרא), ולסוף, עריבה — מין סירה קטנה ושטוחה, שהיו מובילים בה תבואה על פני הירדן ("עריבת-הירדן", ירוש', שבת, פ"ה, ה'), מעין *périssaire* בצרפתית או *дуперубка* ברומית. הספינים היו לא מועטים בין היהודים בימי בית שני ונחשבו ל"צדיקים" ו"חסידים". לעומת החקרים והגמלים שנחשבו כולם או רובם לרשעים (השוה תוספתא, שבועות, ו', כ"ו, שם, קידושין, ד', י"ח, ונידה, י"ד ראש ע"א, לעומת משנה, קידושין, פ"ד, מ"ד). המלות העבריות (זולת הארמיות והיווניות) המרובות, שמשמשות להוראת חלקי-הספינה וצרכי השיט²), מוכיחות למדי, שהיהודים הרבו לעסוק בסחר הים. ואמנם, הם היו עוברים בספינות את הים-התיכון, את ים-המלח, את הנילוס, את הפרת, את הכנרת, ואפילו את הירדן הקשה לשיט מפני עקוליו המרובים וזרמתו המהירה. יוסף בן מתתיהו מזכיר 230 ספינות בעלות ארבעה משוטות בבית-ירח (טאריכיה) על-ידי ים-כנרת (מלחמות, ב', כ"א, ח'); ובודאי שמשו לא רק לדיוג, אל גם לשיט תבואות וסחורות. ובמצרים היו היהודים משגיחים על סחר הנילוס וים-הסוף וחוכרים את המכס של היאור והים (נגד אפיון, ב', ה'); והערב ארכוס (או האלאבארכוס), שנחשב לראש הקהלה היהודית האלכסנדרונית המפוארת, היה בעיקרו גובה מכס-הנהרות.

סחר-הים של היהודים בארץ-ישראל היה יוצא מערי-החוף יפו, קיסריה, אשקלון, עכו ואנתידון, ומחוץ-הפצם של "יורדי-הים" או "מפרשי-הים" (ירושלמי, שבת, ראש פ"ב, ובבלי, שבת, כ' ע"ב, בארמית. נחותי ימא, והשוה

1) Herzfeld, SS. 46 — 47; Kraus, S. 142.

2) נאמנו כולן בספרו הנ"ל של Kraus, II, 338—349.

למעלה: „המפיש והיוצא בשיירא“ בין הסוחרים היהודיים היה רומי (תחנות=בינים היו לאלו בריגדיסיון ודיקיארכיה-פוטילאולי) וקיליקיה (ביתוד אי־טארסוס), ואף לגליה ואספמיה (היספניה=ספרד) היו מגיעים בספינות¹.

וכל־כך היה המסחר חשוב לאומה עוד בפני הבית. עד שכתפלתו של הכהן הגדול ביום־המסחרים אנו מוצאים: „יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע, שנת משא־ומתן“ (ירושלמי, יומא, פ"ה, ה"ג). ולא עוד, אלא שבסופה של תפלה זו היה אומר: „ואל תפנה לתפלת יוצא־דרכים“ (ירושלמי, יומא, שם, שם), או בנוסח אחר: „ואל תכנס (נ"א יכנסו) לפניך תפלת (נ"א תפלות) עוברי־דרכים“ (יומא, נ"ג ע"ב; תענית, כ"ד סוף ע"ב). כלומר: יהי רצון שיהא גשם על הארץ, אף־על־פי שרוב הסוחרים „יוצאי־הדרכים“ לשם מסחר (יותר מושעם מ־עוברי־דרכים שבבבל), חוששים לו, שמא יעכב את נסיעותיהם המסחריות. שהרי קשה לחשוב, שהכהן־הגדול דאג לעוברי־דרכים סתם, שרוצים באויר יפה, ועל־כן הם חוששים מפני הגשם. בוודאי היו מביאים את רוב סחורות=חוק יוונים וכנענים מיוונים; אבל גם היהודים, יהודי ארץ־ישראל, ועוד יותר — יהודי־הגולה, כבר היו עוסקים אז בסחורות של „מדינות־הים“. כי, בהפך מדעתו של קרויס², כבר היו מימי אלכסנדר ינאי ואילך, גם בישראל לא רק „תגרים“ (תגרי־ירושלים), „תגרי־לוד“, אלא גם סוחרים גדולים וראויים לשם זה.

ז.

את התבואות, הפירות והסחורות היו אוצרים באוצרות ומוכרים בשווקים; ורגיל הוא הבטוי: „מעצרים את השווקים בפירות“ (משנה, ביצה פ"ה, מ"א; מועד קטן, י"ג ע"ב), כלומר, מסדרים כעין תערוכה של פירות בחנויות של השווקים או על גבי תריסים בתוכם. את כל אלה מוכרים ואף בירידים, אבל גם בחנויות, — מלה עב־ית טהורה, שכבר הזכרנוה. בתנך ובתלמוד נזכרו: חנות של נחתמים, חנות של צִקְצִין, חנות של פִּשְׁתָּן („חנותא דכיתנא“), חנותו של בשש, שוק (חוק)=האופים, שוק־האורגים, שוק־הנפחים, שוק־הזנגים, שוק־הנגרים, שוק של צמרים, ועוד³. וכבר הבאנו, שיוסף בן מתתיהו מונה בעיר החדשה, בצפונה של ירושלים, לא רק שווקים מיוחדים לצמרים, נפחים ונגרים, אלא גם חנויות של סוחרים בדובגדים (מלחמות, ה', ח', א').

המטונה על השוק היה „בעל־השוק“ (בכתבות הכנעניות „רב־שוק“) בעברית, וביוונית — „אגורנומוס“ (ירושלמי דמאי, פ"ב, ה"א — Agoranomos). „בעל־

1) Krauss, II, 344; 2) Ibid., II, 352, 355; 3) Ibid., II, 366.

שוק" או "אגוראנומוס" כזה כבר נזכר בהיסטוריה שלפני מרד החשמונאים. (השמונאים ב', נ', ד'); חמץ מועט לאחר מיתתו של הורדוס אנו מוצאים את אגריפס נכדו (מי שעתיד להיות המלך אגריפס הראשון) אגוראנומוס בשוקי-טבריה (קדמוניות, י"ח, ו', ב'). היו גם שקאים של הסחורה וגם. משער בשוק" (כ"ה, פצ"ט), שבוודאי היה קובע את השער של הסחורות בשוק. במקו לין (macellum) היו קונים בשר, ובעטליו (אטליו, קטליו — katalysis) — שוק-עראי של השיירות — היו קונים, מלבד בשר, גם בהמות ויין, ועוד. לחם ("פת") היו קונים מן ה"התומר" ואף מן הפלטר" (מלה יוונית, שכבר הזכרנו); ובפלטר" היו מוכרים גם ירקות. בשוק היו "קבע" ו"תריס" (מה שהגרמנים קוראים Stand והרוסים Лоток). שורה של חנויות היתה גם בסטיו (stoa היוונית) — אולם של עמודים, שהיה שייך לעיר ומסתיים בכפא. ששם היו בת-המסחר ו"בתי-המחיה" (ישווקים ובתי-המחיה, ספרי, במדבר, קנ"ט); וזהו מה שקוראים בגרמנית Markt-hallen, בצרפתית depôt וברוסית Рынки. "כפה" כזו היתה, למשל, באנטטיפטריס (תוספתא, דמאי, א', י"א); ובירושלים היתה — אמנם, לפי עדות מאוחרת (ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי: איכה רבתי, עה"כ: ספקו עליך; פסיקתא רבתי, פמ"א) אף כפת-החשבונוט", ששם היו הסוחרים מחשבים את חשבונותיהם וקוצבים שער לסחורותיהם, ובכך, — מעין בורסה של עכשיו. לצרכי-המסחר שמשה גם הבסיליקי ("שלוש בסילקאות הן: של מלכים, של מרחצאות ושל אוצרות", עבודה זרה, ט"ז ע"ב). לפחות, יודעים אנו, שבאשקלון היו הבסילקאות משמשות למכר-חטה (תוספתא, אהלות, פ"ח). באלכסנדריה של מצרים היתה ה"בסיליקי הגדולה" (שבטעות נחשבה קודם לכן לבית-כנסת) כעין סמיו ובורסה לבעל-מלאכה שונים מישראל, שבוודאי לא רק היו עובדים שם במלאכות שונות, אלא גם מוכרים שם את פרי-מלאכתם, כמו שהדבר נהוג בארץ-הקדם עד היום (סוכה, נ"א ע"ב; ירושלמי, שם, ראש פ"ה). ולעיריות, ואף לכפרים, היו הרוכלים מביאים מן הערים הגדולות מיני סחורות בסלים על כתפם, כמו בימינו, ו"רוכלים המחזרים בעיריות" הוא תואר מתמיד בתלמוד (מעשרות, פ"ב, מ"ג). אבל מפליא הוא, שכבר אנו מוצאים במשנה, מוכרי-כסות", שנושאים עמם את הבגדים למכירה ומשפילין אותם, במקל לאחוריהם" (כלאים פ"ט, מ"ה; שבת, כ"ט ע"ב; פסחים, כ"ז ע"ב).

בעד הסחורות היו משלמים מכס של ההוצאה וההובאה — מכס של פנים ומכס של גבול. הרומיים היו קוראים למכס Vectigalia, כדי להבדילו מן המס — tributum, והיו מוסרים את גבית המכס ל"גבאים" (גובים), "בגלשים" (בודקים ומחשבים אחר מברחי-המכס) ו"מוכסים", שהיו חוכרים את המכס מן הממשלה או חוכרים אותה מן החוכרים. המכס היה מרובה וקשה עוד בימי הפרסים:

או היו נוטלים מן היהודים „מנדה” — „מַנְדָּה” באשורית — „מדת-המלך”, „בלו” — בִּלְהָ — באשורית — כנראה, מס צרכי אוכל-נפש, ו„הֶלֶךְ” — כנראה, מס-הדרכים („אַלֶּךְ” — הלך באשורית)⁽¹⁾. בימי הסיליקיים היו היהודים משלמים מס-הגולגולת, מס-המלח, מס-הכלילים (עשרות חתן וכלה), מס-הקרקע, מס-הבהמות ומס של פירות-האילן (חשמונאים א', י', כ"ח — ל"ג, ו"א, ל"ד — ל"ו). מה היו המסים והמכס של החשמונאים — אין אנו יודעים בבירור; אבל קרוב לוודאי, שהם השאירו לעצמם כל מיני מכס, שהיו באים תחלה לידם של הסיליקיים, אבל הפחיתו את המסים הישירים על הנמכר בשוק. אילמלא כן, לא היה העם מסור להם כל-כך ונלחם את מלחמותיהם בעקשנות ובגבורה במשך ארבעים שנה, מימי כבוש-פומפיוס עד ימי הורדוס, ושומר להם אָמון עד ימי אגריפס הראשון, ועד בכלל. לא כן הורדוס. מיד אחר מיתתו אנו רואים את העם דורש לבטל את „המס השנתי” ואת „המסים, שהיו נוטלים בלי חמלה מכל הנקנה והנמכר בשוק” (קדמוניות, י"ז, ח', ד'). ואולם על הפוליטיקה הכלכלית של החשמונאים ושל הורדוס עוד נדבר להלן. המכס והמסים, שהיו נוטלים נציבי-רומי, היו מרובים וקשים; מס-המים, מס-הערים, מכס צרכי אוכל-נפש ובשר, מלח, ועוד, מכסי הדרכים. ביחוד היו קשים מכסי-הגבול: כל עיר ועיר היתה גבול לעצמה. פליניוס מעיד, ש„כמעט בכל תחנות של יבשה או של ים היו גובים איזה מכס” (Hist. nat., XII, 65); באופן שהסחורות היו נמכרות בשוק הרומי פי מאה מִכָּפֵי שְׁוֵין במקום-מוצאן או במקום-עבודן. בת-מכס אימפריאליים (כלומר, קבועים על-ידי השלטון הכללי של מלכות רומי) היו בתשע או בעשר מדינות, וביניהן — במדינת-אסיה, שלתוכה נכנסה גם ארץ-ישראל. במדינת-אסיה היה המכס הרשמי אך $2\frac{1}{2}$ אחוזים משווייה של הסחורה. ואולם המוכסים הישירים והמעוקפים (החוכרים מן המוכסים) היו מוצצים את לשדו של העם ומתמלאים מחורבנו. ועל-כן היו שנואים על העם ועל מנהיגיו במדה שאין למעלה במנה. כל שנאתם ל„אדום-רומי” אפשר שהיא נובעת משנאתם למוכסים אלה, שהיו בעיני העם וחכמיו ההגשמה של השלטון ה„קיסרי” החמסני. בתלמוד ובמדרש בא „מוכס” ביחד עם „ליסטים” (ספרא, ויקרא, כ', ס"ה; שבועות, ל"ט ע"א), „מוכסין” ביחד עם „גולנים” (החמסנים) (תוספתא, סנהדרין, ה', ה') ו„גבאים” באו ביחד עם „גנבים” (משנה, חגיגה, פ"ג, מ'; תוספתא, טהרות, ח', ה'). „הֶרְגִּים וְחָרְמִים וּמוֹכְסִין” באים זה בצד זה (ירושלמי, נדרים, פ"ג, ה'). מוכסים פסולים לעדות (סנהדרין, כ"ה ע"ב), ואין נוטלים צדקה מתיבת-המוכסים,

(1) עיין: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, I, 138; ואולם לדעתו של פראנסס בולה (בספרו: Die Socialen Verhältnisse, S. 119, Anm. 2), „הלך” הוא מכס על סחורות ההובאה וההוצאה, ו„מנדה” גבול” הם כסיכ של כסף ושל דברים בעין (Natalia).

אף אין פורטים מעות מתוכה. משום גזל (משנה, בבא קמא, פ"י, מ"א) ⁽¹⁾. ואף באיוונגליון נזכרו תמיד ה"מוכסים והפושעים" ביחד. ועד היום אומרים ברוסית мытарства (הרפתקאות) מן мытарь (מוכס). ואמנם הם היו גורמים עניים לבעלי הסחורות, שהיו עוברות דרך בתי-המכס, כדי שהללו לא "יבדחו עצמם מן המכס" (פסחים, ק"ב ע"ב) או "יגנבו המכס" (בלאים, פ"ט, מ"ב — הוחרס בהוצאותינו על-ידי הצנזורה) על-ידי הבקעה הסחורות המעונות מכס בין הסחורות; שאין דין-מכס חל עליהן. היו להמוכסים ומשמשיהם "מקל של בלשים", שבו היו מבדרים את הסחורות, נזכרים ומחטטים בתיבות ובדוקים את הסלים ואת החבילות עד מקום שידם מגעת (משנה, כלים, פט"ו, מ"ד). לסימן, שכבר נגבה המכס (ביחוד כשהיה צורך לבעל-הסחורה לעבור את הנהר), היו המוכסים עושים "קשר של מוכסין" (משנה, שבת, פ"ה, מ"ב; תוספתא, שם, ח', י"א). את דמי המכס היו המוכסים משלשלים לתוך "חיבת-המוכסין" (משנה, בבא קמא, פ"י, מ"א). — לשם גביית המכס או לשם בדיקה, אם נשחלם כהוגן, היתה באה לפעמים "בגלשת" שלמה (משנה, עבודה זרה, פ"ה, מ"ז; שבת, קמ"ה ע"ב; ביצה, כ"א ע"א), שהיתה סיעה של מרגלים בכלל. ודבר זה השניא את שלטון הזרוע, מלכות-הזרן, על העם עוד יותר.

על-ידי המסחר, כעל-ידי האחוות הגדולות, שנתהוו מעט-מעט מתוך נטילת האחוות הקטנות בחובותיהם של האכרים הזעירים, נתרבו העשירים בארץ-ישראל, וביחוד ביהודה. מספר-העשירים שהורדום האשימם במרידה והחרים את רכושם. עלה לעשרות (קדמוניות, ט"ו, א', ב', ועוד). יקרי-ירושלים (משנה, יומא, פ"ו, מ"ג; סוכה, ל"ז ע"א) הגשים יקרות שכירושלים (סנהדרין, מ"ג ע"א) הם לא רק חשובים ונדיבים, אלא גם עשירים. כלבא שבוע, נקדימון בן גוריון, בן-ציצית (פ"ק ⁽²⁾). א לעזרסוס ומרתא בת בייתוס ידועים בתלמוד בעשירותם המופלגת. שמנעת לידי אגדיות. בני-ירושלים הם "אנשי-שחין" (שבת, ס"ב ע"ב) — רודפי-תענוגות, מתהדרים בדבורם ומתגדרים במותרותיהם, כהעשירים שבכל הזמנים ובכל הארצות. ולעומת זה מרובים בארץ-ישראל מחוסרי-הקרקע ומחוסרי-העבודה והפריי-הכל. הלקטות וה"הפועלים הבטלים", שהחלשים שבהם נעשים "עניים מחורים על הפתחים" וממלאים את כל חוצות הערים והכפרים בקבצנותם והעזים שבהם נעשים חסמים וסיקריקין וגם מורדים, שממלאים את המערות ואת המדבריות ואת ההרים

(1) רשימה של כמעט כל המאמרים על המוכסים והגבאים במשנה, תוספתא, ברייתא ומדרש עיין: A. Büchler, Der galiläische Am-Haaretz des Zweiten Jahr-
hundreds. Wien, 1906, S. 8, Anm. 2, S. 177, Anm. 3. אבל הוא מאחר את השנאה להמוכסים עד המאה השניה לספירה, שלא בצדק.

(2) כך יותר נכון לקרוא במקום "הכסתי" שבבבלי (גיטין, נ"ז ע"א). עיין מה שכתב על J. N. Epstein, Monatschrift, 1919, SS. 262 — 263 זה:

ונקיקהם. אלה ואלה מבקשים גאולה מַעֲנֵיָם ומחסורם ; אלא שאלה מבקשים אותה בדרך תפלה ותשובה ומתוך הכנעה לרצון האלהים — ומגיעים לידי תנועות משיחיות רוחניות ולידי חומרות בקיום המצוות ופרישות וסגופים, וחלק מהם—אף לידי הגאולה המסתורית, "לא מעולם זה", של הנצרות ; והללו מבקשים את הגאולה בדרך טבעית. מדינית וחברתית וקוראים למרידה ברומי ולמהפכה סוציאלית עם כל תוצאותיהן — הרג ושווד ביחס אל המעמד האמיד והמיוחס, שהמעמד המנוצל והדל רואה בו את אויבו המדיני, החברתי והלאומי כאחד.

(עוד יבוא).

משירי-הזמן.

מה לָכֵן, שְׁמִשְׁנוּתִי

שְׁבִיבֵנוּ מְזִיבוֹת ?

לָמָּה רִאשֶׁכֶּן בְּפוּף בָּכָה,

בְּכָלִי אוֹנִים תָּלוּ ?

הֵאֵם אוֹרֵב לָכֵן אִסּוֹן,

אִם בְּכָר בָּא בְּגִלּוֹ ?

רוּחַ נִשְׁכָּה וְשִׁמְשׁוֹנִית

עֲנָתָה לִי וְאַמְרָה :

”בַּעֲלַת-הַבַּיִת אִמָּה

הִיא עָלִינוּ שְׁמָרָה.

”בָּאֵם אֶהְבֵּת לָנוּ הַיָּתָה,

נִבְשָׁה הָעֲרוּגוֹת

אֶף הַשְּׂקִמִּים בְּיָדֶיהָ

נִקְשׁוֹת, וְאֵם עֲנוּגוֹת.

”עֲתָה הִיא זֶה בְּמָה יָמִים

שׁוֹכְכָה בַּיִת, חוֹלָה,

אֶפֶס לָחֵם, מִן הַבַּיִת

צֵאת לֹא עוֹד יִכּוֹלָה...

”וְשִׁמְשׁוֹנִית אֶחָת אָרְכָה

עַל חֲלוּגוֹת-אִמָּה,

שְׁמָעָה אוֹתָהּ בּוֹכָה תָּרַשׁ

וּמְשִׁחַתָּה עִמָּה ; —

”מְשִׁחַתָּה — וְנִפְקְדָה,

תְּרִישִׁית, מִן הָעוֹלָם...

I.

כִּי הִבְקֵר בְּמַתִּי עָלַי

וְאֶשְׁוֹר בְּשִׁמְחָה.

רוּחַ בָּא בַּחֲלוֹן וְסָח לִי :

”הַשְּׂבִיבָה אִמָּה ?

”בָּא אֲנִי מְשׁוּמַת בְּמִרְחָק

הַחֲבִי-אֶקְרִינָה :

שָׁם מִפְּרִיחִים שְׂדוֹת-הַבְּרָכָה

עֲתָה רוּשׁ וְלַעֲנָה.

וְהִרְעֵב רִוְחֵ-הַפָּנִים

אֵט בַּחֲלוֹן דוֹפָה,

וּבַחֲלָל כָּל בַּיִת מְנוּת

בֶּף שֶׁל שְׁלֵר סוֹפָה...

II.

אִי, עֲרוּגוֹת-פְּרָחִים, פָּרְחִי !

נוּגוֹת אֶתֶן, נוּגוֹת...

מִמִּרְחָקִים אֶרְאֶה אֶחְכֹּן ;

סָבִיב בַּיִת-אֵם עֲרוּגוֹת.

תוֹף חֲנֻנָה הָאֶבְלָה

דוֹם, כְּלִי מַל, תִּנְגַּעֲנָה.

כְּתוּף הַחֲנָה, פֶּנֶת יִקְרַת

הַחֲבִי-אֶקְרִינָה.

אִי עֲרוּגוֹת, עֲרוּגוֹתִי !

מַה לָּכֵן תִּבְיָבוֹת ?

דמעות-דדם המפאתי.

ואמרתי לה: קחי בתי,

תמה-ועדינה!

נותנה תמיד ללא-תשלום —

עתה פצם קחי-נא!...

הוי, שמשונית, שמשונית!

ברכי אמי בעדי.

אמרי לה: פגועה שמה —

אננע פה לבדי...

על-כן שחחו הפרחים
ולא עוד נשמע קולם"...

•III

הוי, שמשונית, שמשונית!

ברכי אמי בעדי.

אמרי לה: בכליתה שמה —

אכלה פה לבדי.

לו הייתי צור-פנה,

הן אזיה עפתי.

על משי-לחיה בלא עת קמטה,

שטעון גינצבורג.

בְּנֵי הַבֵּית הַלְאָמִי

(סקירה משפטית).

תנאי־השלום עם טורקיה מונחים לפנינו. והרי הסעיף בנוגע לארצות סוריה, ארם־נהרים וארץ־ישראל⁽¹⁾ :

"הצדדים הגבוהים, הבאים בהתקשרות, מכירים את ארצות סוריה וארם־נהרים למדינות בלתי תלויות באחרים על־פי הסעיף 22 של תקנות אגודת־העמים. בנוגע להגהלה, תבואנה ארצות אלו תחת חסות עד היום, שהמדינות תהיינה יכולות לנהל את עצמן. ביורר הגבולים של המדינות ובחירת המורשה יצאו לפועל על־ידי ממלכות־ההסכם הראשיות.

"על־פי ההלכה של סעיף 22 של קנות אגודת־העמים, הנהלתה של ארץ־ישראל גם־כן תמסר ליד ממונה (Mandataire). ביורר הגבולים ובחירת הממשלה המאנדאטארית יצאו לפועל על־ידי ממלכות־ההסכם הראשיות".

"ההכרזה, שהוכרזה בראשונה בשמונה לנובמבר שנת 1917 על־ידי הממשלה הבריטית ושנתקבלה אחר־כך על־ידי שאר ממלכות־ההסכם, בדבר יצירת בית לאומי לעם־ישראל בארץ־ישראל, מתאשרת עכשיו.

"קומיטיה מיוחדת עם יושב־ראש, שיתמנה על־ידי אגודת־העמים, תחקור ותסדר את כל הדרישות השונות בנוגע לקהלות דתיות שונות בארץ־ישראל. הזמנים של המאנדאטים יקבעו על־ידי ממלכות־ההסכם הראשיות ויוצעו לאישור לפני המועצה של אגודת־העמים".

אלה הם בקצרה הסעיפים של האמנה בין ממלכות־ההסכם ובין טורקיה בנוגע לארץ־ישראל והארצות הקרובות אליה.

הסעיפים האלה נכתבו עוד לפני מועצת סאן־רימו (כנראה מגוף הדברים) ונתאשרו על־ידיה. כנראה מתוך חשבתו של המיניסטיריון בפארלאמנט הבריטי, כל הענין דורש אישור על־ידי אגודת־העמים.

אי־אפשר לפקפק כלל, שהסעיפים הללו יקבלו אישור במלואם. כל ענין ה"בית הלאומי" יש לו באירופה "עתונות טובה". לא רק העתונים האנגליים היותר חשובים ולא רק העתונים האמריקניים, אלא אף הצרפתיים, שהם עכשיו מתקנאים קצת באנגליה,

(1) עיין: J& 21.470: „Temps".

וכמו־כן עתוני אירופה כולה, מוחאים כף להחלטה של סאן־רימו. מעניין הוא, שגם העתונים הגרמניים והאויסטריים מודים, שהכח־המניע את אנגליה לקבל עליה את המאנדאט על א"י ולבנות לעם־ישראל בית לאומי בא"י הוא לא שאיפתה למשול על גוים וממלכות, אלא רגיש יותר נאצל: "מצד הפסיכולוגיה הלאומית — אומר, למשל, עתון אויסטרי אחד — אפשר לבאר את יחסה של אנגליה להציוניות ושאופיותיה רק בזה, שהעם הבריטי הוא העם היותר קרוב אל התנ"ך שבאומות־זמננו. עם זה יודע את הברית הישנה לא פחית מאת הברית החדשה; ועל־ידי ידיעתו ובקאותו זו למד להוקיר את עם־התנ"ך הזקן ואת ארצו. הנה כי כן היה העם האנגלי מוכן ומזומן מכבר לעזור לעם היהודי, שיתחיל בארץ־התנ"ך תקופה חדשה, תקופת־נביאים, שהעם האנגלי מעריץ אותם כל־כך".

זהו הסוד, שהכרזת־באָלפור לא מצאה לה מתנגדים בין הפארלאמנטריים באנגליה, אף בין אלה שמתנגדים תמיד לשיטת־הקולוניאלית של הממשלה הבריטית ויוצאים נגד התפשטותה היתרה של האי־מפ־יין האנגלי, שגורמת להוצאות מרובות.

אופיית היא מאיד התשובה, שנתנה הממשלה הבריטית לאחר מן הסתם־מקשים (איברלייטנאנט מאַל־וֶן), שהיה בפארלמנט האנגלי לפה להיהודים הליבראליים (כלומי, המתבוללים), שאינם מצאים קורת־רוח בהכרזתו של באָלפור ובהחלטתה של סאן־רימו.

על השאלה, מה עשתה הממשלה הבריטית בשביל לדעת את רגשותיהן ויחסן של קהלות יהודיות אחרות בנוגע לשאלת־א"י ואילו תוצאות יש ליריעה זו, השיבה הממשלה: "הממשלה לא מצאה לנחון לקבל ידיעות בדבר הרגשות והחסם של אילו קהלות יהודיות אל שאלה זו, אם כי הרגשות אלו וחסם זה ידועים לה".

זאת היא באמת סבת לחי לשולחיו של מאַל־וֶן!

אחר כל האמורי אין ספק, שהנוסח המובא של האמנה יאושר במלואו ויש לראותו כדון מפורש.

נוסח זה מאשר את כל מה שאמרנו על מהות המאנדאט והחסות⁽¹⁾. ארצות סוריה, ארם־נהרים וארץ־ישראל הן ארצות בלתי תלויות באחרים, אך זכויותיהן בין־הלאומיות מוגבלות מחמת שעדיין אינן מוכשרות להנהלה־עצמית. אגודת־העמים, שהוא באת־כחן של כל הממלכות, נשלה אותן תחת רשותה ומסרה את הנהלתן לממשלה המאנדאטרית (סוריה) — לצרפת, ארם־נהרים וא"י — לבריטניה. המאנדאט הוא לזמן מוגבל. קביעת הזמן היא ברשותן של הממלכות ואגודת־העמים. החסות מכוונת היא לא רק כלפי חוץ, אלא גם כלפי פנים, כלומר, תכליתה היא לא רק לשמור על ארצות אלו מפני התנפלותן של ממשלות

(1) עיין מאמדנו: "מאנדאט, חסות ובית לאומי" (השלח), הכרך הנוכחי, חוברת ב' ; למעלה, עמ' 187—196).

חיזוניות, אלא גם לשמור על הסדר הפנימי שלהן ולהקים בחוכן משמר חזק וקיים. ההבדל בין חסות כלפי חוץ וחסות כלפי פנים הוא, כי בחסות לתכלית חיזונית נשארת ההנהלה בידי הממשלה המקימית, ורק הזכות של משא-ומתן עם ממשלות חיזוניות עוברת לידיה של הממשלה המאנדאטרית, ובחסות לתכלית פנימית אף ההנהלה עוברת כולה או מקצתה לידי הממשלה הממונה. ובענין זה אין הבדל בין סוריה וארם-נהרים לארץ-ישראל, כיון שאי-הכשרון להנהלה נובע ממקור אחד: אי-שלום בין התושבים וחוסר כחות של יצירה.

על-פי הסעיף המובא למעלה, את בירור גבולות-הארץ ובחירת הממלכה המאנדאטית רית קבלו על עצמן ממלכות-ההסכם הראשיות. הדברים האלה נכתבו לפני מועצת סאן-רימו ועכשיו השאלות הללו כבר נפתרו. המאנדאט על א"י נמסר לבריטניה; ובנוגע לקביעת-הגבולים, מלאו הממלכות את ידי בריטניה לבוא בדברים על ענין זה עם המדינות הנוגעות בדבר (ביחוד עם צרפת).

ועכשיו לפנינו שתי פרוגרמות של עבודה לעתיד הקרוב:

א) קביעת-הגבולים,

ב) בירור אפני-ההנהלה.

שתי הפרוגרמות הללו צריכות להתאים אל התכלית העליונה, שהסכימו עליה הממשלות — אל בנין בית לאומי לעם-ישראל בארץ-ישראל.

בית לאומי, איך שנבין במי זה, צריך להיות מסומן בגבולותיו, שאם לא כן הרי הוא פוסק מלהיות בית מיוחד לעם מיוחד.

בית לאומי זה הוא — ארץ מיוחדת. אם כן, בשביל שתוכל ארץ-ישראל להיות ארץ בפני עצמה, צריכים גבולותיה להתאים לדרישות הכלכליות של העם, שארץ זו היא ביתו. ובכן השאלה הראשונה היא שאלת-הגבולים.

עד עכשיו היתה הארץ בידי בְּשָׁלָנִים, שלא דאגו הרבה להתפתחותה. מה היא א"י של עכשיו? — מדבריות של חול עם נאות-מדבר קלושות בצורת כפרים, שבהן עובדים הפלחים את האדמה באַת ומעדר של ימי ישעיהו הנביא; בהבדל זה, שאז היתה הארץ כולה מעובדת ועתה שלשת-רבעי-הארץ הם עזובים ושוממים. במצב כזה אין דואג לגבולים: אדמה יש די והותר — ומה לנו עוד? — לא כן הדבר, אם יש להכשיר את הארץ לקבלת אוכלוסים מזויבים; אז צריך לקבל כלי שלם ולא שביר-כלי. באמת, איך נשקיע כספים בעבודת החשמול (האלקטריפיקציה) של הארץ, אם אין אנו בטוחים, שהמעיינות, שמהם יוקחו המים לצורך זה, לא יכרתו מאתנו על-ידי אלה, שנמצאים מחוץ לגבולותינו?

וכך יתוארו גבולותיה של א"י:

בצפון: הגבול הולך מנקודה אחת על שפת הים-התיכון לדרומה של צידו;

ועובר דרך אשד-המים אצל הגלי הלבנון עד גשר קאראון וא"ל = בירה. ומשם הוא נמשך לבין הנחלים ואדי-אל-קרן וואדי-אל-תים, פונה לצד מערב ומשתרע בין שתי גבעות החרמון עד למערכה של בית-גן; משם הוא פונה לצד מזרח ועובר לצפון של נהל-מוע' אניה ומשתרע לאורך כל מסלת-הברזל של הג'אס.

במזרח הגבול עובר בצפונה של מסלת-הברזל של הג'אס עד למפרץ עקבה.

בדרום — יקבע הגבול על-פי הסכם מיוחד עם ממשלת-מצרים. משערים שיכנס לתחום ארץ-ישראל גם נחל-מצרים, הוא ואדי-אל-עריש. במערב: הגבול הוא — הים-התיכון.

כפי שמודיעים העתונים, יש תקווה, שצרפת תסכים לסמן את הגבולים בין א"י וסוריה באופן המבואר. אחרת אי-אפשר, שהרי כאן בודאי מתאמת הפתגם הידוע: זה נהנה וזה לא חסר. לנו הגבולים האלה הם תביעת-החיים היותר תקיפה, שבה תלויים קיומה של הא"ץ ועתידותיה בתור ארץ של תרבות, ולהם, לסוריה או לצרפת, זוהי שאלה של רצועת-קרקע פחות או יותר גדולה.

השאלה השניה והיותר חשובה אינה פשוטה כל-כך. זוהי שאלת-ההנהלה.

הממשלה הבריטית, על-פי המאנדאט, שקבלה מן הממלכות או מאגודת-העמים, יש לה שלשה תפקידים:

(א') להקים בארץ-ישראל בית לאומי לעם-ישראל;

(ב') להקים בארץ משטר חוקי וסדר מוצק;

(ג') לעזור לעם-ישראל, שיעשה את ביתו הלאומי — מדינה יהודית ממש.

ארץ-ישראל היתה מעולם הבית הלאומי של עם-ישראל. הבית, שהבעלים הורחקו ממנו בזרוע, אינו פוסק מלהיות קנין-הבעלים. עד עכשיו לא הכירו העמים בזכויותינו על ביתנו זה, והיינו מוכרחים לשבת דומם ולצפות. עכשיו, כשהכירו העמים בזכויותינו, מחויבת הממשלה המאנדאטרית, על-פי תנאי-המאנדאט, להתאים את מעשיה להכרה זו. ואם כן:

(א') שמה של הארץ צריכה להיות מעכשיו לא "פלשתינה" (שם מנוחך ובלתי-היסטורי כלל), אלא — "ארץ ישראל" ("The Land of Israel");

(ב') הדגל הציוני, שנתקבל על-ידי העם כולה, אותו הדגל הלבן-הכחול, שבהכרח התנופה מתחלה בארצות זרות, יהיה הדגל הרשמי של ארץ-ישראל;

(ג') תקבע נתינות של ארץ-ישראל, שבה יזכה כל מי שנולד בארץ או נתישב בה על מנת להשתקע מזמן ידוע. דבר זה חשוב ביותר גם להארץ, גם לעם. הנתינות מוכיחה:

1) שהארץ אינה חלק או נוף של ארץ אחרת, מכיון שהיא ניתנת זכות-הנתינות לתושביה והם, התושבים, נזקקים רק לה, ולא לארץ אחרת; 2) לאיש עברי יש עתה הזכות לאמור: "עברי אנוכי מארץ-העברים".

ד') בביתו הלאומי של עם-היהודים יהיו החגים הלאומיים שלנו — כלומר, השבת והימים-הטובים, לימי-מנוחה רשמיים. אין זאת אומרת, שכל מי שאינו יהודי יהא מוכרח לנחל ב'מים האלה, או, מה שעוד יותר זה, לעבוד בחגו שלה, אלא זאת אומרת, שמוסדי המדינה והצבור יהיו סגורים בימים האלה.

ה') היהודים ישתתפו בועד-הפועל שעל-יד הנציב.

ו') הלשון העברית תהא אחת מן הלשונות הרשמיות בארץ במוסדים כלליים והלשון היחידה במוסדים עבריים: בכל מוסדי הקהלה העברית ובכל המוסדים העירוניים של מושבות בלתי-מעורבות, כלומר, שאין בהן תושבים לא-יהודים.

השקפת הממלכות על א"י צריכה להיות אחת מהשקפתן על ארצות-המזרח בכלל. יהודים הם עם בעל תרבות גדולה ומדינתם לא תהיה, לכל הפחות, גרועה מכל ארצות-אירופה הן בנוגע לתרבות החמרים והן בנוגע לתרבות הרוחנית. אם כן הקפיטולאציות, שהיו נהוגות בארץ כל עוד היתה תחת שלטון-טורקיה, עכשיו בטלות. קפיטולאציות — אלו הן הוותורים, שמוותרות ארצות-המזרח בעל-כרחן לנתיני ארצות-אירופה, היושבים בקרבן, שהיו נשפטים לא על-פי משפטי הארץ ולא על-פי דינים של הארץ, אלא ע"י הקונסולים של ממשלותיהם ועפ"י חוקי-מדינותיהם. עכשיו כשנצאה א"י מרשות טורקיה, שוב לא תהייה הקפיטולאציות נהוגות בארץ, אלא "חוקה אחת ומשפט אחד לאזרח ולגר בתוכה".

ובוודאי שלא יקופחו זכויותיהם של העמים האחרים. וביחוד תהיה תשומת-לב אל הזכויות של הערבים. יתמנה מיניסטר מיוחד לענייני-הערבים, שיכנס לוועד-הפועל שעל-יד הנציב בתוך חבר. ומלבד שתהיה לחבר זה רשות לחוות דעה בכל הענינים, שנכנסים לחוג-עבודתו של הוועד-הפועל, עוד תהינה לו זכויות מיוחדות בנוגע לעניני ההקדש הבלתי-יהודיים (נוקף): כל המשרד לענינים האלה יהיה ברשותו, הלשון הערבית תהא גם היא לשון רשמית בארץ ושוויון גמור יהא לה ולהלשון העברית, באופן שכל תעודה או ענין ממשלתי יהיו בעברית ובערבית.

בשביל לשמור על זכויותיו של כל מעוט ומעוט, שיש בארץ, יבא מוסד חוקי: "קהל לאומית". כל קבוצה לאומית או דתית, יהודית, נוצרית או מושלמית, בכל עיר, עיירה, מושבה או כפר יחשב לקהלה לאומית ויקבל שלטון עצמי גמור ושלם בכל עניני הפנימיים.

הקהלה תהיה כעין ממלכה בתוך ממלכה. לה יש זכות להטיל מסים על

חבריה באופן הכרחי; היא תנהל את עניני־הדת, וכנהוג בארצות־המזרח, אל הענינים האלה יִקְשְׁבוּ גם דיני נשואין, גישין וירושה; היא תנהל את עניני־החנוך שלה; לה הרשות ליסד בתי־ספר מכל הסוגים — נמוכים, בינונים ועליונים; ובידיה יהיו עניני העזרה החברתית, כלומר, יסודם והנהלתם של כל מוסדי־העזרה. ולא עוד, אלא שתהא לה גם הזכות לסדר את עניני־המשפט בנוגע לחבריה. מעושים קטנים יבולים להגדיל את השפעתם ע"י יסוד אגודות של קהלות, כלומר פירי־אציות, ולהקהלה תהא גם השפעה על הממשלה הכללית, כי יש לה זכות־פְּסִיצִיָה, כלומר, הרשות לפנות אל הממשלה בבקשות ודרישות בענינים הנוגעים להקהלה או גם להארץ ככלל.

וכך יהא כל מעוש ומעוש תלוי בדעת־עצמו בענינים, שנוגעים להייו הפנימיים, ושום כפיה מצד הרוב לא תשלוש בו. בארץ, שיושביה מתחלקים לכמה אומות וכל אומה ואומה — לכמה קבוצים דתיים, משטר אל־מרכזי כזה הוא המשך־היותו עלול להמיל שלום בין חלקי־התושבים. כי באין כפיה אין קנאה ואין נגודים. ואי סרריה ורוסיה יוכיחו: אילו היה שם משטר של שוויון לאומי ודתי כאותו שאנו מתארים כאן, אפשר שהמדינות הללו היו עומדות עוד ימים רבים. אך מכיון שהיה שם אי־שוויון בין הלאומים השונים, שגם לקנאה, איבה ותחרות ביניהם, ועל הקשורה שנקשרו במרכז, שטר רק כח־האגרוף, — חרבו הממלכות הללו ביום חרוץ־אֶת־ה' והאומות שקללו נתפזרו לכל רוח כהתפזר עדשים, שהורקו מן השק.

הממשלה המנדאטרית יש לה, כאמור, תפקיד להקים בארץ משטר חוקי וסדר מוצק. תפקיד זה היא מְמַלֶּאֶת על־ידי הנציב או הפקיד־העליון (High Commissioner), שהיא מכנה בארץ על־פי בחירתה. הנציב עומד ממעל למפלגות של התושבים ומשגיח ומגן על זכויותיהם של כל תושבי־הארץ, בלי הבדל הגזע והדת. אבל אי־אפשר הדבר, שהנציב יהיה מושל יחיד: ראשית, מפני שכבר הדבר מאיש אחד לנהל מדינה שלמה; שנית, מפני שאין הוא יודע היטיב את תנאי־המקום; ושלישית, מפני שא־אפשר לממשלה דימוקראטית למשול בלי להתחשב עם רצון־התושבים. ולפיכך יקרא מוסד חדש: „ועד־פועל“, שלתוכו נכנסים הפקידים העומדים בראש כל המחלקות של השלטון. חברי־השלטון מתמנים על־ידי הממשלה הבריטית, אך מתוך רשימת המועמדים, שמציעים באי־כחה של היהדות. למסדר זה יהא אופי מחוקקי ושלטוני ביחד. כלומר: הוא יחוק ויוציא חוקים, שנוגעים לשלום־הארץ, ועל־ידי פקידיו גם יחזיק את השלטון בארץ. אף־על־פ־כן יש להממשלה המנדאטרית זכות עליונה ב„ועד־הפועל“, כי לבא־כחה — הנציב — יש הזכות להוציא איסור (Veto) על כל החלטותיו של הועד־הפועל; אבל, לעומת זה, יש רשות לוועד־הפועל להביא את חלוקי־הרעות עם הנציב לפני הממשלה המנדאטרית ודעתה של הממשלה העליונה היא מכרעת.

אין הועד־הפועל מהערב כלל בענינים אלה:

א' עניני צבא, שהרי האחריות על הסדר מוטלת רק על הממשלה המאנדאטית;

ב' בעניני משא-ומתן עם ממשלות אחרות, שהרי לשום מדינה "חוסה" בצלה של ממלכה אחרת אין זכות כזו: זכות כזו מתנגדת לעצם המושג "חסות".

ג' בעניני הדת, ההשכלה והסתדרות-הקהלות, מכיון שבענינים אלה יש לקהלות חירות גמורה, כאמור.

ד' בעניני המקומות הקדושים לאינם-יהודים, שהרי על-פי החלטת סאן-רימו תהא מפקחת על הענינים האלה קומיסיה בין-לאומית.

שלטון כזה שתארינו הוא הטפוס של השלטון על אי-קפריסין באילו הוספות לטובה (חירות גמורה של הקהלות).

אך יש מיסד אחרי, שנותן לשלטון על א"י צורה חדשה לגמרה. זהו הסעיף, שעל-פיו נכנס בא-כחו של עם ישראל לתוך המיניסטריאט של הממשלה הבריטית בתור סגן-מיניסטר לעניני א"י. זאת אומרת: אי-אפשר לדון במועצת הממשלה הבריטית על עניני א"י בלי לשמוע את פות-דעתו של בא-כח-היהודים; ולא עוד, אלא שכל עניני א"י מוגשים להמיניסטריאט ויוצאים משם דרך צנור זה. בא-כחנו זה יהא תמיד, כלומר, לא יתחלף בחליפות המיניסטריאט, מכיון שדבר אין לו עם הפוליטיקה הכללית של בריטניה. לסגן-מינסטר זה תהא השפעה ישרה על עניני א"י. מכיון שחברי-הועד-הפועל שעל-יד הנציב יתמנו ע"י הממשלה המאנדאטית מתוך המועמדים, שמציע סגן-המיניסטר לעניני א"י.

ובנוגע להתפקיד השלישי, שהוטל מטעם אגודת-העמים על ממשלת-בריטניה, כלומר, התפקיד לעשות את הבית הלאומי מדינה יהודית, חייבת הממשלה המאנדאטית אך לסייע לעם-ישראל בנידון זה. אבל המעשה יעשה על-ידי היהודים עצמם. לתכלית זו תנסה הברה יהודית לישוב א"י. החברה תתאשר ע"י הממשלות, כלומר, ע"י שולחיה של הממשלה המאנדאטית. חברה זו תקבל צ'ארטר. על פרטי הצ'ארטר עוד מוקדם לדבר, אך בכלל נאמר, שהמטרה הראשית של החברה היא לסדר אימיגרציה מארצות-הגולה לא-ישראל ולהכשיר את הארץ לקבלתם ולהתישבותם של אוכלוסים מרובים.

הזכויות הכלכליות של החברה: שהן תנאי להכשרת הארץ אל התושבים החדשים, מתאימות לאותן שיש לכל ממשלה בטרטוריה שלה. לה תהא הזכות היחידה לנצל את כל האוצרות הטמונים באדמה, ובכלל את כל אוצרות הטבע וכחותיו, הזכות היחידה לבנות מסלות-ברזל וחופים ולסדר עבודות-השקאה, הזכות היחידה לתת קונצסיות בכל הענינים האלה. וגם — דין-קדימה בכל מקח-ומכר של קרקעות וכיוצא בזה. להחברה תהא הרשות לקנות, להחזיק, לשכור

ולחשכיר ולמכור כל מיני רכוש. לעסוק בכל מיני עבודות צבוריות וליסד כל מיני מוסדים לשם פתוח-הארץ או הבראתה; להטבת החקלאות, המסחר והתעשייה בארץ ולהצלחת התישבותם של היהודים.

כבר הזכרנו פעמים אחדות את המשרה של בא=כה=היהודים. וכאן השואל עומד ומקשה: מי יבחר בבא=כה זה: היהדות הארצישראלית, היהדות העולמית או — ההסתדרות הציונית? — היהדות הארצישראלית ל ב ד ה אינה יכולה לחתוך משפט בדברים כאלה. מכיון שהיא עצם משתנה בכמות באופן בלתי-רגיל. מקום אנו. שבעוד שנים מועטות יגדל מספר היהודים תושבי א"י פי עשרה; ומכיון שאי-אפשר לעשות בחירות פעם בפעם, נמצא, שהחלק הקטן של העם המצוי בארץ יהא מכריע את הקף. היהדות העולמית — אין לה עתה פתחון-פה לדרושי, שהיא תהא הבוחרת את בא=כחם של היהודים. בשיתועד קונגרס יהודי-עולמי. ולא לעניני-הגולה, אלא לשם בנין המדינה העברית בארץ-ישראל, בוודאי יהיה הוא בא=כחה של האומה במובן הבין-לאומי והוא יחתוך גם את כל עניני ארץ-ישראל, ואולם עד אותה שעה יש רק מוסד אחד יהודי-עולמי. שלו הכח והזכות לדבר בשם האומה על עניני א"י. מוסד זה הוא — ההסתדרות הציונית העולמית. על-ידה נלתה האומה את רצונה להיות עם. על-ידה הושבה לעם-ישראל האבדה הגדולה, שאבדה לה במאה הראשונה לספירה הרגילה, היא היתה לפה לעם-ישראל ביחוסיו אל אומות-העולם בעת הצב גבולות-עמים, ועל-כן יש לה יפוי-כח לכלכל את עניני האומה הישראלית, שקמה לתחיה בארצה, אף להבא. לה יש עכשיו תפקידים גדולים:

א' להתפשר ולחתום את האמנה עם הממשלה הבריטית בנוגע להנהלת-הארץ.
ב' לבחור, בהסכם שני הצדדים, בא=כח של היהודים, שישמש בתור סגן מיינסטר לעניני א"י במיינסטריון בריטי.

ג' ליסד חברה לאומית ליישוב-א"י.

שתי שאלות מנקרות במוח, שקשה מאוד לפתור.

ראשית, שמענו אומרים, כי אל המעמד הלאומי (הנתינות) של א"י יתווסף נוסח, שיהא מעיד על יחוסו של הנתין למדינתה של הממנה (המאנדאטריה). ואם כן יהא הנוסח כזה: נתין חוסה בצל בריטניה של ארץ-ישראל (British protected subject of the Land of Israel). ואני שואל: הוספה זו למה? מה מיכה? — יודעים אנו, שבכל ארצות-המזרח הוספה כזו אינה באה אלא להוציא את ה"חוסה" מתחת המשפט (היוריסדיקציה) של מדינתו. במדינות-המזרח, שיש שם קפיטולאציה, כלומר, שנתני-חוץ-לארץ נידונים בהן לא ע"י שופטי-המקום ומשפטיה, אלא על-ידי הקונסולים של ממשלת מדינתם, נותנת ממשלת-אירופה לעמים זכות-החסות גם לנתיני הארצות האלו. נתין בעל זכות כזו נשאר בכל נתין-הארץ כקודם, אך הוא יוצא מכלל המשפטים של מדינה זו ונידון על-ידי הקונסול של המדינה, שתחת

חסותה נתקבל. בשנים האחרונות פסקו ממשלות-אירופה לקבל תחת חסותן את נתיניהן של ארצות-המזרח. בתור יוצאים מן הכלל עוד נהנים מזכויות-החסות נתיני-הארץ הנושאים משרה בקונסולאטים האירופיים, והחסות נותרת רק בזמן-שירותם: בה בשעה שנושא-המשרה מתפטר ממשרתו הוא מאבד גם את זכות החסות (*cessante*) (*ratione, cessat et ipsa lex*). ומכיון שבארץ-ישראל מתבטלות הקפיטולאציות, שהיו בה בימי שלטון-טורקיה, מה תכליתה של ההוספה שמרצה על החסות?

ועוד שאלה אחת:

אומרים ליסד "יורסדיקציה לאומית", כלומר: כל בני לאום אחד (חברי-קהלה לאומית) נשפטים בענינים שבינם לביניהם על-ידי שופט-הקהלה ובמשפט-הקהלה. משמר זה לא רק מתאים לרגש-הצדק, אלא עוד מונע מריב-אחים. אין לך דבר שמרגיז כל-כך את האדם, כמשפט על-ידי דיון זר: הוא רואה בו כפיה והעדר-האמת וחושב אותו לאי-צדק. אם אחד מבני-עמו יחטא נגדו, הוא מטיל את האשמה על היחיד; ואולם אם אחד מבני עם זר יחטא נגד האמת והצדק, הוא מטיל את האשמה על כל העם. ואדם, שהשופט הכריע נגדו, חושב תמיד, שהשופט חטא נגד האמת והצדק. — אבל איזה משפט יא נהג בארץ-ישראל החדשה בדברי-ריב בין שני אנשים מקהלות שונות? משפטה של המדינה המאנדאטרית או משפט אחר? — לדעתו. לשם "משפטים מעורבים" כאלה צריך ליסד בית-דין של שלשה באופן, שיצטרפו לבית-דין שני חברים משני הצדדים ושופט אחד של הממשלה המאנדאטרית או של קהלה שלישית. בכלל, אי-אפשר לעמוד על הפרטים עד שיסודר הדבר באופן כללי.

ממוצא כל הדברים אפשר להחליט, שכך תהא התכנית (מלמטה למעלה) של ממשלת ארץ-ישראל בעתיד הקרוב:

(א) הקהלה החפשיה, שעל-ידה ידאגו כל אומה ואומה, כל דת ודת, כל קבוצה וקבוצה בעצמה, בלי כפיה מן הצד, לצרכיהם החמריים והרוחניים (מבין מאליו — בחוג המיוחד להם) ועל-ידה יביאו את תביעותיהם לפני הממשלה.

(ב) הועד-הפועל — מוסד מחוקק ושלטוני ביחד, שידאג לצרכי כל הארץ. חבריו אינם נבחרים, אלא מתמנים ע"י הממשלה הבריטית מתוך המועדים, שמציעה ההסתדרות הציונית העולמית. הם, החברים, עומדים גם בראש כל המחלקות (דיפארטמנטים) של ההנהלה. בתוכם יהא מיניסטר מיוחד לעניני הערביים, שיתמנה מתוך הערביים.

(ג) נציב (High Commissioner), שמתמנה רק ע"י הממשלה הבריטית,

והוא "עינה וידה" של ממשלה זו.

ד' סגן־המיניסטר לעניני א"י במיניסטריון הבריטי, שהוא "עינה וידה" של העם היהודי וארצו בממשלה המאנדאטרית.

אלה הם המוסדים לעבודת־ההוה, עבודת כל שעה ורגע. ביחד עם זה תוסד:

ה' חברה מיוחדת, שתדאג לצרכי העתיד הקרוב והרחוק, או יותר נכון, שתקשר את ההוה עם העתיד. לה יהיו שני תפקידים: ישוב הארץ והכשרת הארץ לישוב קולטורי.

כך יהיה משפט הבית הלאומי בהבנותו!
 הדור! אתה "האחרון לשעבוד וראשון לגאולה". הנה תקע השופר, התנוסס הנס! "קום עבוד, קום עשה, כי עמנו יד=אל!".

ש. א. פֶּן.

בַּזְאוּרֹב

(לרגלי הופעת "מאבות וחבנים" לטורגניוב בחרגום עברי (*).

מאת

אלחנן קלמנסון.

א.

הג לי היום. אורח יקר הופיע בארצנו: יִבְנֵי וואסיליוֹבִיץ באַזְאוּרֹב בא-לארץ-ישראל!

הדור הצעיר הארצישראלי יביט בתמהון וישאלני בתמימות: „לשמחה מה זו עושה? ומה כל הרעש? — תרגמו עברית רומאן רוסי, שבזמנו היתה לו השפעה על האינטליגנציה הרוסית ושהגבור הראשי שלו הוא טפוס של צעירי-הרוסים לפני ששים שנה. אנו מכירים ומודים, שראוי לתרגם עברית כל ספר, שהיו לו ערך והשפעה בזמנו. אבל חגיגות זו למה?“ —

כן, חביבי. זר לכם באַזְאוּרֹב. אתם אינכם יודעים את הסביבה, שבה חי ופעל. ההסתכלות בעולם שלו כספר החתום היא בעיניכם. כי לא ידעתם את נפשו, את רוחו, את מטרתו ורצונו. על-כן הרשוני נא להפיץ מעט אור על ספר זה, ואז אולי תשתתפו בשמחתי ותקבלו בסבר פנים יפות את האורח היקר.

באַזְאוּרֹב! הלא זהו מורה-הדרך הנפלא, שכל-כך הרבה להשפיע על הדור הצעיר. באַזְאוּרֹב! הלא זהו שם-הקסם, שמשך כמו בכה היפנוטי את לבותינו עוד לפני ארבעים שנה. כל אחד מאתנו השתדל לחקות אותו לא רק בַּמַּהְלָךְ-מחשבתנו, אלא גם באופן-מחשבתנו וגם בדברים חיצוניים: באופן ההלבישה, האכילה, בדרכי-הנמוס, ועוד. באַזְאוּרֹב היה לנו לסמל האדם השלם והוא העמיד דור שלם. „המחזות של רומאן זה — אומר מבקר אחד — הם כל-כך קרובים לנו, עד שכל הדור הצעיר עם שאיפותיו מכיר את פרצופו בנבורים, שעוברים לפנינו ברומאן זה.“

באַזְאוּרֹב הוא בן לאבות דלים. אביו, שהיה רופא צבאי פרובינציאלי, מספר, שבנו לא פנה אליו מעולם, שיחמוך בידו, זאת אימרת, שבאַזְאוּרֹב, כשהיה תלמיד-האוניברסיטה, חי על חשבון-עצמו — על שעורים זולים; ואף-על-פי-כן עלה בידו במצב קשה כזה לשמוע שעורים באוניברסיטה ולהכין את עצמו לעבודת-העתיד. חיים קשים אלה, שהיו מלאים עבודת-פרך ומחסור תמיד, עשו אותו אדם חזק כבדול. הבינה, שחונן בה מטבעו, התפתחה בו במדה מרובה על-ידי שקידתו על מדעי-הטבע, וכך הרגיל עצמו שלא לקבל שום מושג ודעה בלי בקורת צרופה והכרה פנימית, הוא

(*) א. ס. טורגניוב: מאבות וחבנים (רומן). תרגם מרוסית מנחם פוזננסקי. הוצאות, ועד החנוכה, יפו תרע"ט.

נעשה אַמפיריקן: — הנסיון היה המקור האחר להכרתו. ההרגשה העצמית נעשתה בעיניו הראיה המוכיחה היחידה והאתרונה. "אני — אומר באורב — הולך בדרך-השלילה; וזהו דבר שבהרגשה. נעים לי להיות שולל, מחי עשוי כך — ונגמר! משום מה חביבה עלי קמיה? מפני מה אתה להוט אחר תפוחים? — גם אלה דברים שבהרגשה. חוק אחד לכל; לעולם לא יגלו בני האדם יות- ולא יעמיקו יותר". בתור אַמפיריקן מודה באזורב רק במה שהוא יכול למשש בידים, לראות בעינים, באחת — הוא מודה רק במה שאפשר להוכיח על ידיי המשת החושים, שנטע הטבע בנו. וכל שאר ההרגשות האנושיות הוא זוקף על חשבון פעולתם של העצבים. ולפיכך אין בעיניו יתרון להתענוג וההנאה, שאנו מקבלים מפי הטבע, הצוירים השירה והאשה, על התענוג וההנאה. שאנו מקבלים מסעודה שמנה, מכוס יין טוב. מה שעלם נלהב קורא. "אדיאל" אינו שוה פרוטה בעיניו של באזורב, הוא קורא לזה "רוטאנטיקה", ולפעמים במקום המלה "רוטאנטיקה" הוא גורם, מַפְשֹׁת.

באזורב הוא שקדן גדול. שוקד הוא על המקצוע, שבחר בו אך ורק מפני שיש לו נטיה לכך, מפני שטבעו בכך. הוא טועם טעם מיוחד בעבודה. ומלבד זה הוא עובד בשקידה גם בחשבון ברור: כשוח הוא, שהאדם, שפָּר את ה"פרופקציה" ואת ה"ריקומנדציה" על העבודה, אפשר ייגיע למדרגה גבוהה בסולם-החברה, למשל, למשרת שר-הגליל, אבל ברור לו, שבעזרתן לא הגיע עוד שום אדם להיות, למשל, וואשינגטון, גאריבלדי, קופרניקוס והיינץ. ואפילו ה"רוסטר" ש נעשה אישיות היסטורית לא על-ידי המלצות. ולפיכך הסיסמה של באזורב היא: "אל תתרפה, אל תתרפה, כי לא במרפה מנוח". ולפיכך תמיד הוא טרוד, תמיד הוא פועל.

באזורב אוהב את עצמו; אבל אהבה זו אינה נכרת, אינה בולטת — דוקא מפני שהיא גדולה ועמוקה מאד. באזורב בו לכל הקטנות והפעילות, שמהן מתהללים היחסים בין אנשים בינונים. את באזורב אי-אפשר לעלב על-ידי יחס של בוז אליו ואי-אפשר לשמחו באיתות של רגשי-כבוד, שנביע לו. הוא כל-כך מלא מאהבה-עצמו, כל-כך רש וגדול בעיני-עצמו, עד שהוא מתחס בקרירות גמורה ליחסים של אחרים אליו. הדוד של קירסאנוב קורא בצדק לבאותו של באזורב: "גאות-השטן".

ובכן — אומר המבקר פיסארב — באזורב בכל מקום ובכל ענין מתנהג רק על-פי רצונו שלו, כפי שנוח ונאה בעיניו. הוא אינו מודה בשום ריגולאטור, בשום דיין מוסרי, בשום פרינציפיון, לא ממעל לו, לא בפנימיותו ולא בספירה הסובבת אותו. אין לו תכלית נשגבה לעתיד. בהכרתו אין שום רעיון נאצל. ואף-על-פי-כן אצורים בקרבו כחות גדולים מאד. אבל אם כן — יאמר הקורא — הלא באזורב הוא אדם בלתי-מוסרי, רוצח ממש, בריה משונה! טוב, יהא כן: רוצח, בריה משונה! הרבו לחרף ולגדף אותו. כתבו עליו סאטירה, עקיצות שנונות, ליריקה מלאה רעל, הקימו עליו את דעת-הקהל! אימו עליו במדרות-האש של האנקוויזיציה, בגרדום של התליין. עשו מה שברצונכם. אבל אין בכחכם להשמיד בריאה משונה זו. אם באזורים היא מחלה, הרי היא מחלת-תקופתנו ואנו חייבים לשאת אותה בדומיה: כל האמצעים לא יועילו לגרשה. התיחסו אל הבאזורים כחפצכם, כי זה ענין שלכם, אבל השמד לא תשמדוה; היא — חלי-רע! —

מחלת-המאה מתרבת בראשונה באישים, שעל-פי שכלם עומדים הם למעלה ומן הקמה הכללית, למעלה מן הבינונים. באזורב, שדבק בו מחלה זו, מצוין בדעתו

הרחבה. ולפיכך עושה הוא רושם גדול על האנשים. שהיתה להם הזדמנות להפגש עמו. רק זה קרוי אדם — אומר באזארוב — שבני-האדם אינם מהרהרים אחריו, אלא נשמעים לו, או — שונאים אותו. ואדם כזה היה באזארוב עצמו: תמיד היו בני-האדם שבמחיצתו שמים אליו את לבותיהם ומאזינים לדבריו. הוא מפיל פחד עליהם, אחדים מהם הוא דוחה מעל פניו ואחדים הוא מכניע להיות חסדיו; ולא כל כך בראיות מכריעות, אלא בהבנתו הפשוטה והישרה. שיש לה כח-השפעה גדול. בתור אדם מציין לא פגש באדם דומה לו: „כשאפגוש — אומר באזארוב — באדם. שלא יפחד מפני, אשנה את דעתי על עצמי“. הוא משקיף על בני-האדם מלמעלה למטה ואינו מסתיר את רגשי-הבז, שהוא מרגיש להאנשים השונאים אותו, או — הנשמעים לו. הוא אינו אוהב שום בן-אדם. אף על-פי שאינו קורע את הקשר והיחס שבינו וביניהם, לא יפסע אף פסיעה אחת כדי לחזק קשר ויחס אלה. והוא לא ירכך את קולו ולא יתאפק מלהביע את המלה החריפה, העוקצת. את הפתגם החד והנוקב עד התחים, את המהתלה השנונה. הדוקרת והמכאבת.

באזארוב בא בתור יורשם של המשכילים היחידים, שהופיעו בשנות-החמישים של המאה שעברה בתור שכלים בודדות ברוסיה. הם היו, אמנם, אידיאליסטים גדולים. הם לא מצאו שום ספוק נפשי בסביבה והם ידועים בקפדות הרוסית ביש „בני-אדם מיותרים“. הם היו על-פי רוב אנשים אמידים, בעלי אחיזות גדולות, שהיו בטוחים במצבם החמרי האיתן ולא היו צריכים לדאוג דאגת-פרנסה. אבל נשמתם בקשה תקון לעצמם ולעמם ובכל נימי-נפשם הרגישו את הכתוב: „לא על הלחם לבדו יחיה האדם“. הם לא מצאו ברוסיה הניקולאיובית כר נרחב לפעולה פוריה, וגם לא יכלו ללכת בדרך הסלולה לריבים. החטא והזימה, העריצות והבערות שבתוהו-הממשלה מלמעלה, המפשות והפראות של שדרות-העם מלמטה, הרפש והזוהמה וההתמוגגות של כל החסרונות הנמצאים מלמעלה ומלמטה בחיי המעמד הבינוני — כל אלו ביחד דכאו את רוחם, עשו אותם אנשים חלשים מחוסר-ידעון, תלשו אותם מעולם המציאות, מעולם-הממשיות. והם נעשו בעלי-חלומות. נפשם התגעגעה על אידיאלים מעורפלים, שאין להם יסוד בחיים. הם בקשו דבר-מה, שיתן להם ספוק רוחני, אבל תמיד נשארו רק מבקשים ולא מוצאים. השעמום גבר עליהם, והיגון, יגון-העולם, היה חלקם. כי הם לא מצאו את הבטוי הנכון להאידיאולוגיה שלהם: סודית היתה זו ומעורפלת ולא היתה ברורה אף להם לעצמם. והחברה לא הבינה לרוחם. לא הבינה מפני-מה הם תמיד נוגים, תמיד בלתי-מסיפקים. מפני-מה אינם מוצאים מנוחה לנפשם? מה הם חסרים?

ומפני ש.בני-האדם המיותרים היו בעלי-נימוס ולא נשמעה מפייהם אף מלה אחת נגד וחריפה, על-כן התיחסה אליהם החברה בחמלה. היא ראתה בהם חולי-רוח. בני-אדם טובים ורכי-לב, שאך מפני איזו מחלה נפשית טמירה אינם מוצאים מנוחה לנפשם ותמיד הם נודדים ממקום למקום לגרש את העצב המכלה את נשמתם. החברה השלימה עם האנשים האלה מפני שנוכחה, שהם אינם מסוכנים לה כלל וכלל, ולא-אט לאט התרגלה בהם והתחילה רואה בהם חלק מעצמותה. כלומר, החברה הכירה, שלשם הרבגוניות יש לה צורך גם ב.בני-נש' כאלה, שמשפירים קצת את החיים על-ידי „שאיפותיהם“ ומסיפים לו גון חדש של תיגה עליונה. הניגטלמנים העלובים האלה, שתמיד רדפו אתר איזה חזון-מסתורין ולא השיגוהו,

סוף־סוף פָּנוּ את מקומם בשנות־השישים של המאה שעברה לטפוס חדש—ל באז ארוב.
באזארוֹב יֵשׁ מהם את אִי־המנוחה, את אִי־הספוק. כמוהם לא השלים אף
באזארוֹב עם הסביבה, עם החיים הרגילים. אבל בכל שאר הדברים היה שונה מהם
בתכלית. הם היו חלשים ורכילֵב והוא היה חזק ואמִיץ ולבו קשה מצור. לבם היה
מלא חמלה ולבו היה מלא בוז. נשמתם שטה בעולם הדמיונות והפנטסיה והוא עמד
על בסיס הריאליזם, הממשיות. באזארוֹב אומר על ה"מיתרים": "נפלאים הם הזקנים
הללו מדור הרומאנטיקה! הם פָּתְחוּ להם מערכת־עצבים רגשנית עד כדי גְרוֹי... ושלֹת־
הנפש כלא היתה". העיקר מה שהיה לו והיה חסר לאדונים האלה לגמרו — זוהי
השנאה העמוקה משאול, הרחבה מני ים, העזה כמות, השנאה לכל המקובל והמסור,
לכל אידיאולוגיה, לכל מיני אידיאליים מסתוריים. שנאה יוצרת כוז לא היתה להם.
אבל להם לא היתה גם אהבת־העבודה, שיש לבאזארוֹב: הם היו בטלנים והוא היה שקדן
וחרוץ, כאמור. וחזן מזה: בעוד שה"מיתרים" משקיפים על הסביבה הרוסית של זמנם,
בעינים חולמות, רואה אותה באזארוֹב בעינים פקוחות. הוא רואה מה שיש באמת: רואה הוא,
שהממשלה היא עריצה וחוקה, שההמון פרוץ לשמצה ומבלה את זמנו בשכרות,
בזנות ובקביה, שהעם הוא פראי, "מלא אמונות־תפלות גסות ביותר" ועובד כשור
וכחמור. באזארוֹב הכיר, לפי בינתו אן, שאִי־אפשר לשנות את הִי־החברה. הוא עוד
לא ידע אז את הסוד הגדול, שנגלה רק בזמננו, כי כל ההופעות הללו הן פרי
המצב־הכלכלי. הוא חשב אז, שאין כמעט שום קשר בינו ובין החברה, שהוא בודד
במועדו. ועל־כן היה מלא רעל ומרורות והתחיל להרוס מה שהיה אפשר להרוס.
הוא רמס ברגלים את כל המקדשים האידאליים, שהיו קדושים ומקודשים לחברה של
זמנו, הרים את כל מבצרי הדת, השירה, האמנות. הוא קרא בקול גדול, ש"זוג־נעלים
הוא דבר יותר חשוב מכל שירי פושקין". הוא "הרים ולא חמל" את כל האידאולוגיה של
הדור שעברה.

— — — והבאזארוֹבים, או ה"ניחיליסטים", כמו שפנו אותם אז, צצו
לרוב בכל הערים והעיריות שברחב־רוסיה. אלה היו הגברים במגפים הגדולים. במעיל
הרוסי ובשערותיהם הארוכות והנשים בשערותיהן הגווזות ובחולצותיהן המיוחדות.
ובכל מקום שהופיעו — היו לחומר־ההרס. בלעגם המר ובמהתלתם השנונה בטלו
את כל דרכי־הנמוס, את הפראק השחור, את הצוארון המגוהץ ואת בגד־השרד הצבאי
— אלה סמני האצילות של הזמן ההוא — שמו לסמל של אפסות, של סִפְרָתִיּוּת, של
של דלות השכל. החברה היתה נבוכה בלי שידעה אין להתיחס לניחיליסטים. אחדים
התייחסו אליהם בשנאה מסותרת, אחרים — בהערצה גלויה, אבל כולם יחד פחדו מדם.
הכל הרגישו, שגולד איזה יצור חדש, שאיזה כח גדול הופיע. אבל עוד לא הוברר מה
מהותו ומה מגמתו. הממשלה התחילה מבטת עליהם בעיני־חשד. אבל לא מצאה אִמְשָׁלָה
לרדוף אותם, שהרי ניחיליסטים אלה, מצד אחד, לא דתקוממו על משטר הממשלה
ביחוד, ומצד שני לא בקשו שום התמנות בממשלה. כל אחד מן הבאזארוֹבים עבד
במקצועו שלו בהור אכר, סופר, רופא, וכן הלאה. אבל כולם יחד עשו את מלאכתם
באמונה — להרוס את כל הארמונות והמגדלים המיפשישים של החברה הישנה. כאילו
יד נעלמה בתייה בהם ומסרה להם תעודה מיוחדת — להחריב ולהרוס כל מקדש.
והם מלאו את תפקידם על הצד היותר טוב.

החברה ראתה פתאום, שהיא עומדת דלה וריקה, שאין לה באמת שום אידיאל

בהיר, שום רעיון-ברור ופורה. הכל נהרס. הכל חרב!
 — — — ואז פנו הבאזארובים, לאחר שהכשירו את הקרקע, את מקומם
 להפליכאנובים וללהלאוורובים. ואלה התחילו להרוס אותם המקדשים,
 שהבאזארובים היו מתיראים לגשת עדיהם, — את המקדש המדיני והכלכלי. והמלחמה
 עוד לא נגמרה עד היום.

ב.

מה היה באזארוב לנו, היהודים?

... ואני זוכר נשכחות.

היהדות הצעירה בשנות השישים שעברה סגלה לה את הלשון הרוסית והתחילה
 שוקדת על ספרותה. הספרות הרוסית היתה מלאה רוח ניהליסטי. פיסארב,
 דוברולובוב וצ'רנישבסקי שלטו בכל הז'ורנאליסטיקה של אותה
 תקופה. הדור הצעיר היהודי שתה בצמא את דבריהם הלוהטים וראה פתאום אור גדול.
 פיסארב שנעשה, בלי שידע דבר זה הוא עצמו, רבן של כל בני-הגולה. פיסארב, זה המבקר
 הנחמד, החרף והשנון, שלשונו היתה כתער מלוטש וסגנונו היה כל-כך נעים ומושך
 את לבות קוראיו כמו בחבלי-קסם, — פיסארב זה היה בעצמו הטפוס היותר בהיר
 והיותר מצוין של הבאזאריות. במאמריו הנפלאים והמלאים "העזה" ויפעה הפיץ בריבים
 את תורת-הניהיליות הרים את באזארוב על גס, חשב אותו לסמל-ההשתלמות ודרש
 מקוראיו הצעירים, שאליו יביטו, אליו ישגיחו וממנו ילמדו. טורגניוב קורא את
 פיסארב בשם, צעיר נחמד ובעל-כשרון ומוריוזוב התנפל בשביל כך על טורגניוב
 בירחון "כתבי-המולדת" והחליט, שפיסארב הוא לא רק "צעיר נחמד ובעל-כשרון", אלא
 סופר גאוני, שעשו עשה מהפכה גדולה בלבם ובמחם של בני-דורו, שהוא גלה לפניהם
 אפקים רחבים ויצר להם שמים חדשים.

ובני-ישראל ובנותיו שקדו על ספריהם של פיסארב, דוברולובוב וצ'רנישבסקי
 בחשק נמרץ. הסופרים הנחמדים האלה היו לנביאיהם.

המהפכה הרוחנית היתה כל-כך פתאומית, התהום שבין העבר הקרוב ובין ההווה
 היתה כל-כך עמוקה, עד שאי-אפשר לי בעטי הדל לתאר תמונה נפלאה זו. האבות
 לא מחו כנגד מה שבנותיהם ובניהם קוראים רוסית, כי לא ראו בזה שום סכנה להדת,
 להמסורת. כי מה יש בספרות הרוסית? — מעשה בריבה אחת ומעשה באכרים ובסוסים
 וכלבים, וכדומה. וכי "שמויות" כאלו יכולות להזיק לספיינו הקדושים עם עמקותם
 וחשיבותם והיפותם? — והלשון הרוסית הרי יש בה צורך שמושי. בתור לשון-המדינה.
 לאבותינו התמימים לא היה שום מושג, שום חוש להבין ולהיגש, שמן הספרות הזרה
 תפתח הרעה, שהספרות הרוסית, היא ודוקא היא, ולא הספרות העברית החדשה
 התמה והילדותית, היא מקור-הכפירה. אבותינו התמימים חשבו, שספרים כ"אבהת-ציון"
 וה"ציפה לבית-ישראל" מכלים מבשר ועד רוח, אבל לא ספרי הערלים. כי מה יש
 בהם? — וכך התחילו צעירי-ישראל וצעירותיו לעסוק בספרות הרוסית.

אחת מתבונותיו של עסי-ישראל היא הקיצוניות. ואף הספרות הרוסית מתקופה זו
 היתה קיצונית; ובכן כאילו נוצרה בשביל ישראל. זוהי אחת מן המראגי-קומידיות
 שבהיסטוריה האנושית. הספרות הרוסית, הצעירה ומשוללת-המסורת, שבסופה וסערה
 ודתה דרכה, שבלעג מה, בסארקאסמום של אשמדאי, הראתה על המפשות של כל-

מיני מסורת וירושת־אבות, ובהתלהבות ובהתמרמרות דרשה להחריב, להפיל, ולהשמיד את כל ארמוני הדת והאידיאולוגיה. — ספרות ראדיקאלית זו מצאה לה מעריצים נלהבים דוקא בתוך עַם־המסורת ועם הדת והספר והרוח. והיא השפיעה באופן מבהיל על היהודים והיהודיות הצעירים. הדור הצעיר השליך מעליו את כל כבלי־הדת, את כל מורשת־האבות. לא הספרות העברית החדשה השפיעה על הצעירים להתחם בשנאה לכל אידיאולוגיה ולכל מסורת — הספרות העברית פסעה פסיעות אַטיות ובלתי־בטוחות, היא גלתה רק טפח מתכליתה — ונרתעה לאחוריה מפני התוצאות האחרונות של גלוי זה — אלא הספרות הרוסית, שדברה בהתגלות־לב והכרזת גלוי, שכל ירושת־העבר אינה שווה פרוטה. הספרות העברית דרשה „השכלה“, אבל לא היה בכחה לבאר מה זו השכלה; והספרות הרוסית דרשה: שהחברה תכיר אך במרע המהור האחד והמיוחד — ב מ ד ע - ה ט ב ע. היא דרשה לגשם את הדרישות במעשה ושלא לשוב מפני־כל, — ובנות־ישראל בנות־האמידים, ברחו מאבותיהן לא, חם ושלום, עם מַאֲבִיחָה, אלא עם חשוקתן לקנות „מדע“. הן ברחו לפטרבורג, למוסקבה ולכל מרכז ומרכז, שאפשר היה לשקוד בו על למודי־הטבע. בני הדור ההוא יודעים לספר על טראגדיות גדולות בחייהן של משפחות־יעקב בזמן ההוא. את „רגש־אהבת־האבות“ חשבו אז ל„רומאנטיקה“, ועל־כן לא התחשבו כלל עם צער־האב, עם יגון־האם. בקרירות־רוח גמורה היו בנות־ישראל עוזבות את אבותיהן. ובני־ישראל היו עוברים על כל התורה כולה, מחללים את השבת בפרהסיא, בלי שום תשומת־לב, שהם עולים בזה באופן נורא את הרגש הדתי של אבותיהם. בן־דורנו אפשר לא עוד יבין את דברי־שהרי האבות של דורנו הנוכחי כבר הם אחרים: הם עצמם כבר חסרים הם את הרגש העמוק והחם, שאין כדוגמתו — את רגש־הדת. אבל צריך לשים לב למצב־הדברים אז. היהודים האמינו אז באמונה שלמה, שכל מנהגי־ישראל הוא קודש־קדשים, כאילו נתן מסיני, שלכל אחד מן הקדמונים היתה יכולת להחיות מתים, ושכל דין, כל חוק הוא נצחי, בלתי־משתנה. ופתאום קם דור צעיר, שהוא כופר בכל ומהרס את הכל. אמנם כן. זו היתה טראגדיה נוראה, טראגדיה, שהיא כתובה בדם ובדמעות על דפי תולדות־ישראל. כי זו היתה לא התפתחות אטית, מודרגת, אלא קפיצה מהירה ופתאומית. מן התלמוד ונושאי־כליו — לפיסארי, מ„ראשית־חכמה“ — ל„חומר ורוח“ של ביִּכְנֶר. עוד זוכר אני את האַכסספלארים ההקטוגראפיים של הספר „חומר ורוח“, שעברו מיד ליד. איך היו קוראים אותו, איך היו לומדים אותו ואיך היו שוקדים עליו! ממש כמו שאבותיהם היו שוקדים על התלמוד... והנה נהרסו וחריבו כל המקדשים הרוחניים שברחוב היהודים. הבאואריבים היהודיים צצו מכל החורים והסדקים וממטא גדול בידם הכבירה למטאטא את כל האבק, הרפש והזוהמה, שנצטברו באוצר בית־ישראל במשך דורות הרבה — דורות־הגלות. הם הרסו בכח, בשנאה, בתאוה ובאכזריות כל אמונה, כל מסורת, כל רעיון מופשט וקדושה עתיקה. חכל היה לשממה — למעי־מפלה. והספרות העברית החדשה עסקה בזמן ההוא בעניינים חשובים מאד. היא בקשה „הפיר“ אצל התנאים, האמוראים והגאונים ללמוד... עברית, „התר“ ללמוד לשונות־העצים ו„הכשר“ על חכמות־הגויים („תעודה בישראל“, וכדומה). והשירה העברית שרה על הכתרת־המלכים, העירה קינה על מות מלכים ורוזנים, נלחמה ברכנים בדבר קצו של יוֹד, שרה על ההשכלה בת־השמים („שירי שפת קודש“, וכדומה) מוכן, כי לספרות זו לא היתה שום השפעה על הצעירים. הצעירים כבר היו חיים בעולם

אחר, בעולם מלא מהפכה עיקרית ושנויים מן הקצה של הקצה. ואולם אף הספרות העברית הפחדנית, הזהירה, שלא נועזה למוטט את יסודות המסורת, לא נצלה מן ההשפעה הניהיליסטית. אחדים מצעירי הבאזארוכים היהודיים התחילו כותבים את ספריהם עברית. זה היה "רעם ביום בהיר", שהרגיז את כל הסופרים המפוסים מדור המשיכילים. זוכני את המבוכה והמהומה, שקמה במחנה של סופרי-ישראל כשהופיעו הספרים "חקר דבר" ו"ציצים ופרחים" מאת אורי קיבצ'ר. זה היה כלבת-אש, שמתפרצת פתאום ומרעדת מוסדות-תבל. קובנר הראה לסופרים העבריים את טפשותם ואפסותם. הוא הוכיח, שאין להם הסתכלות-בעולם, שהם חיים בעולם-ההווה. שאין בסיס תחת רגליהם ושהם חסרים חפץ ורצון ברורים; שהם עצמם אינם יודעים לאן הם מוליכים את העם. הוא הראה להם, שאין להם לשון מדויקת וסגנון מתאים, שהם מגנבים מליצה על גבי מליצה וכל דבריהם הם שברי-פסוקים. הם מבארים את המקרא בלי שידעו את הלשונות השמיות, בלי שידעו את המצב המדיני והחברתי של הזמן, שבו נברא המקרא. באחת, הוא הציג אותם ערומים לפני הקורא. הסופרים העבריים היו אז שקטים ושואגים בבצתם ועסקו במכתב-תהלה זה לזה; ופתאום נודעוהם הצצה... קובנר היה מושפע כל-כך מן הספרות הניהיליסטית, עד שנועז לומר על כל הספרות העברית הישנה והחדשה כאחת, שהיא רפת המלאה גללים, ואף היתה לו החוצפה לומר על התלמיד, שהוא "גל של הבלים".

מי שקרא את "פי-הפולימיקה" של צ'רנישבסקי יזכה, שקובנר בספרו "ציצים ופרחים" נטל ממנו לא רק את הרעיונות העיקריים והיסודיים, לא רק את אופן ההרצאה והסגנון, אלא גם את הלעג והבטול: על צד האמת, הספר "ציצים ופרחים" הוא כמעט תרגום מצ'רנישבסקי. וזה אין אני מפחית את ערכו של הספר. אני רק מגלה בזה את הסוד, מפני-מה היתה להספרים "חקר דבר" ו"ציצים ופרחים" השפעה כל-כך עצומה. זו היתה המלה הראשונה, הפשוטה והישרה, שחדרה לתוך הספרות העברית. הצעירים ראו לתמהונם, שגם בספרות העברית אפשר למצוא ניצוץ של רעיון; ודבר זה השפיע על הרבה מן הצעירים, שיקראו עברית. תולדות הספרות העברית אי-אפשר לה לעבור על עיבדה זו בשתיקה. האישיות של קובנר לחדר וספרי-קובנר — לחדר. אני איני רוצה לדעת את קובנר הביגוד בעמו, שהמיר את דתו לתועלתו הפרטית, אבל אני רוצה לדעת את ספריו, שכתבם כשעדיין היה נאמן לעמו. קובנר זה היה הסנונית הראשונה, שבשרה את האביב. אחריו באו אחרים. בא פאפירנה בספרו היקר "קנקן חדש מלא ישן" — בקורת חריפה על הספרות העברית זכתובה בסגנון רוס-פיסארי, שבה הוא מראה על השמות המנוחחים, שהמחברים העבריים קוראים לספריהם. וקורא לצחוק על סגנונם הרצוף ועל כל הפראות השוררת בספרותנו. בא לילינגבלום במאמרו הנפלא "עולם-התהו", שנדפס ב"השחר". עדיין זוכר אני את הרושם הכביר, שעשה עלינו, הצעירים, מאמר זה. זה היה ממש פיסארי בעברית — פיסארי העברי קראנו לילינגבלום, בעוד שאחרים קראו כך לקובנר או לפאפירנה. וכשנודע לנו מכתב פרטי של לילינגבלום, שבעל "השחר" מחק הרבה דברים ממאמרו. שריחו של פיסארי נדף מהם ביחודי, נרגזנו כל-כך, עד שהחלטנו ליסר ירחון עברי חדש באודיסה, שלילינגבלום-פיסארי יהא עורכו. אלא, שלא עלה דבר זה בידנו.

הקורא רואה, שהספרות הבאזארונית חדרה מעמ-מעט גם לתוך הספרות העברית.

אבל לא הספיקה להתפתח ולהשתלם בתוכה, כי עד מהרה עבר זמנה גם בספרות הרוסית. זמנים חדשים, צפנים חדשות ושירים חדשים.

באזארוב היה לפליכאנוב, והבאזארובים היהודיים — חלק מהם הלך אחר פליכאנוב וחלק נעשה ציוני אבל לשניהם כבר היתה מטרה ברורה. שניהם עמדו על בסיס "המציאות". כל אחד מנקודת-מבטו. מן הראשונים יצא גרשוני, ומן האחרונים — ליליינבלום הציוני. ובמרוצת-הזמן נתאחדו הזרמים הללו והיו לפועלי-ציון.

אלה תולדות בני-ישראל ברוסיה במשך חמשים השנים האחרונות.

ולפיכך אני שבע-רצון כל-כך, שבאזארוב" בא לארץ-ישראל. הוא ימצא כאן עקבות-פעולתו, ואפשר אף המשך-פעולתו. הרי אף אנו בארץ-ישראל, לא נקינו מן השלילה הקיצונית, שעומדת על גבול הניהיליות...

וברוך יהיה מנחם פונאנסקי, שהכניסו לארץ-ישראל. תרגומו עשה עלי רושם טוב מאד. אפשר שיש למצוא בו טורים אחדים, שאינם מדויקים כל-כך; אבל בכלל הוא קל ונוח למקרא. והעיקר — הקולורית הכללית של המקור נשתמרה בו. ועל זה יש להודות למר פונאנסקי ביותר.

מִן הַגּוֹלָה

(רשמי-מסע).

מאת

ש. א. פֿין.

א. רוסיה בגולה.

בבוקר השכם עזבנו את אודיסה.

כשהלכנו מן העיר אל החוף היו הרחובות מלאים פגרי אדם. בבית, שאני דר בו, המיתו בלילה יהודי אחד, שומר חנות של סחורת זהב וכסף. זאת עשו ה„מתנדבים“, ודוקא האופיצירים שבהם. לפני פתח הבית „מגולל“ פגר-אדם. זה היה מן ה„מתנדבים“ — ניכר על־ידי הכתפות המוזהבות. פגרי ה„מתנדבים“, מתבוססים בדמיהם, היו מצויים כמעט על־יד כל בית ובית...

ובכן התחילה השלחמה ה„חשאית“, כלומר ההרגות. שקודמות תמיד לחלוקה = ממשלה בערי רוסיה הבולשביסטית. אלו, שמוכרחים לעזוב את העיר — הבולשביסטים או מתנגדיהם — רוצים לקחת עמהם בגולה הרבה כסף וזהב, — ומתנפלים על החמון, שאין לו עסק במלחמת־האזרחים ורוצה רק לשבת בשלוה; ואלה שיוורשם את מקום הבורחים, מתחילים לקצות כאלה שהם צפויים לגירוש ומטילים אימה עליהם.

ובעת ההיא היו עוזבים את העיר ה„מתנדבים“, מחיילותיו של דִּי־קִי־ן. חיילותיהם של הבולשביקים היו עוד כארבעים מיל מחוץ לעיר. אך הבולשביקים המקומיים כבר התחילו להלחם ב„מתנדבים“ מכל קרן־זווית של רחובות העיר. מלחמת-גִּירִילִיָה, כביכול! זוהי המלחמה היותר נוראה! האויב רואה ואינו נראה. אפשר שההורג יגח פתאום ממחבואו ולאחר שהרג יהיה הראשון, שינוד לקרבן זה.

— האסון הוא — אמר לי שר־גדוד אחד — שאיני יודע, מי מסב עמי? — הנה יושב לו ממולי עוזרי, האופיציר. כלום יודע אני, הלנו הוא אם לצרינו?

— יחפש-נא הדרת-כבודו את ה„צר“ בין האנשים הגבוהים ממני — ענה האופיציר עזות.

וכשבאו הבולשביקים מצאתי את שניהם גם יחד, את שר־הגדוד ואת עוזרו, בי המפקדים שעל חיל־הבולשביקים.

והמבוכה היתה גדולה מאוד גם בין החיילים וגם בין החמון הפשוט. אין איש יודע מה יהיה מחר. מספר האופיצירים של חיל הניקין היה כעשרים אלף איש, מלבד החיילים הפשוטים. המרגלים הודיעו, שמספר החייל הבולשביסטי, ההולך ומתקרב לעיר, אינו עולה על מאות אחדות. ואף־על־פי־כן נואשו ה„מתנדבים“ מלהגן על העיר עתה הבינותי את פירוש הכתוב: „כי נפל פחדם עליהם“...

שרי-הגדודים של האנגלים והצרפתים, שהיו בעיר, היו מתפללים ומשתוממים : — מה זאת ? הלא המתנדבים הם לעומת הבולשביקים אלף כנגד אחד. אילמלא קבלנו פקודה מממשלותינו שלא להתערב בענינים הזרים האלה, היינו מטביעים את "המוניהם" של הבולשביקים ברוק-פינו.

והם לא ידעו, שכך היה גם לפני שישה חדשים. בשעה שהבולשביקים נדחו מפני המתנדבים. אז היו חיילי-הבולשביקים עושים תהלכות בחוצות-אודסה בהמון חוגג. כסבורים היינו — צבא אדיר ! והנה באו מן הים מאה ועשרים איש — קרי כתיב : מאה ועשרים איש ! — וגרשו את הצבא האדיר הזה את מקומו לקהו המתנדבים, חילו של דניקין, שהיה הולך וכובש ערים ומדינות. עכשיו הגיעה שעתו להגרש מפני המועטים ממנו לאין ערך.

מפני-מה נשתנו כאן סדרי-בראשית ?

סוד זה גלו ראשי הממשלות — לֵנִין ודֵנִיקִין — בעצמם.

לֵנִין אמר :

— בתוך מאה בולשביקים יש תשעים שוודים, תשעה שוטים ואחד סיציאליסטן אמתי.

ודֵנִיקִין אמר :

— בין החיילים הפשוטים שלי מצאתי איש ישר אחד מני אלף ובין האופיצרים גם אחד לא מצאתי.

ובאמת אין בין החיילים של טרוצקי לבין חייליו של דניקין אלא שנוי-השם בלבד. גם לטרוצקי וגם לדניקין אין צבא, אלא אספסוף. אלה הם אנשים הולכים לצבא לא מפני הכרת החובה המוטלת עליהם וגם לא מתוך כפיה — קל מאוד להשתמש מפניהם ! — אך מפני טעמים אלה : (א) עבודה אחרת ברוסיה החריבה אין ; (ב) בצבא אוכלים לשבע ויש גם בגד ללבוש ; (ג) משמעת, שהיא קשה כל-כך בצבא מסודר, אין ולעומת זה יש בזה ושלל.

בצבא כזה אפשר עוד לכבוש ערים, אך להחזיק מעמד בערים אי-אפשר. בשעת הכבוש יש בזה ויש שלל, שאלהים נושאים הנלחמים את נפשם. אך לאחר הכבוש צריך להתגבר על תאות-הבזה — והחבילה מתפרדת. החיילים עוברים ממחנה למחנה בקלות, שאין דוגמתה.

הנה בראש הגדוד הבולשביסטי רוכב על סוס אדיר בגאון שר-הגדוד. לבוש הוא כחייל פשוט. אך על הכובע מזהיר הכוכב הבולשביסטי של חמש זוויות ועל חזהו סרט אדום. מי הוא זה ? הכרתו ! הלא רק אתמול ראינוהו, עם הכתפות המזהבות ועם אותות-ההצטיינות של הצאר על חזהו, בראש הגדוד של המתנדבים ! — כלום אין עונשים על בגידה כזו ?

— עונשים בעונש חמור ! עונש=מות צפוי לבוגד בשני המחנות ! אך עונש זה משיג רק את הסכלים, שאינם יודעים איך להסתדר. הפקחים יודעים, איך להראות פנים לכאן ולכאן : הם תמיד ממלאים תפקיד של מרגלים. במחנה-דניקין אין הם מפסיקים את יחוסיהם להמחנה הבולשביסטי, ולהיפך.

וזהו הסוד של נצחונות-פוליניה : צבא מסודר קטן יתגבר תמיד על הגדול שאינו מסודר.

ובין "מחנות" הללו נמצאים ההמונים כבין הפטיש והסדן. בשעת הלוק-הממשלה.

שנא לאחר כל שלשה חדשים, צריך כל אחד ואחד מן התושבים לפשפש במעשיו: שמא חטא באיזה דבר נגד המשטר העומד להוסיף, אולי פשע נגד האנשים העולים עכשיו לגדולה. הלא האנשים האלה היו יוצאים¹ ובאים בתוך ההמון ואיש לא ידע מי הם. מי יודע? אולי אותו אדם, שרב עמו וחרף וגדף אותו על-פי מקרה, יתמנה מחר² לקומיסר ואז בוודאי יתפך התושב הפשוט, הבלתי-מפלגתי הזה לקונטרא-ריבולוציונר מסוכן, ואחת דתו ליהרג. במקום שהשופט שופט בלי חוקים, במקום שפסק-הדין סומך על "יושר", ולא על יושר פשוט, אלא על "יושר ריבולוציוני" — יש גם בריה נפלאה כזו! —, במקום שהעונש הוא לא לפי החטא, במקום שהעונש היותר קל הוא — מיתה ביריה, במקום שטעות-בית-דין מתקנים רק על-ידי אנחה קלה, — במקום כזה יש נחיצות גדולה לפשפש במעשים ולהוכיח, אם יש תקוה להשאיר בעיר הנכבשת או יש רק דרך אחת — מנוסה, מנוסת-חרב.³ זרק שער-הכספים עומד כתרים בפני הפורענות של מנוסה כללית: אם בעד הונך העצום של מיליון רובלים אתה מקבל בחוץ-לארץ 150 לירות אנגליות, — אז סגור. לפניך העולם! מנוסה כזו היא קפיצה מן הקומה השביעית של בית, שאחזה בו האש. יש גבורים, שמוכשרים אף לכך!

*

הספינה הפליגה בים. בתאיה עומדים צפופים ושוכבים כרגלים מלוחים בתוך החבית אלף וחמש מאות איש.
רוסיה בגולה!

נוסע-הספינה, שכולם נסו מחמת אויב אחד, כולם יצאו לאויר-העולם בלי דעת היכן ימצאו מקום-מנוחה לראשם, צריכים — כך מחייב השכל הישר — להיות לאגודה אחת. אך גולי-רוסיה מיד נפרדו לכתות שונות.

בראשונה נחלקו הנוסעים, כמנהג-רוסיה, ליהודים ושאינם יהודים. כאן קבלנו עוד שיעור אחד. שהיה מיותר לגמרי. בתורת הפסיכולוגיה של העמים. נוכחנו שאין עם משנה את טבעו אפילו על-ידי ריבולוציה עצומה, שמועזת את כל כוחותיו הפנימיים. עם-רוסיה לא שכח כלום ולא למד כלום. בוז ומשטמה ליהודים מבצבצת ועולה מתוך כל רמ"ח איבריו. במשך מאה וחמשים שנה האשימו רוסיה את היהודים: באדיקות מסוכנת, בכפירה עצומה, בבערות עזה, בשאיפה יתירה להשכלה, בנצול על-ידי המסחר, בהתקוממות סוציאליסטית על הסחרים, ועוד, ועוד. עכשיו מאשימים אותם בכורגניות יתירה ובפרולטריות מופרות. ומכיון שלכל עם, כמו לכל קבוצה, יש תכונות ושאיפות שונות, מוצאים המאשימים סמך לאשמותיהם באופן קל. העיקר — "יהודי צריך להשרף!"

ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך, הקורא! איך שתגמר המהומה הרוסית, אי-אפשר ליהודים לקוות לעתיד טוב ברוסיה. לכל הפחות, העתיד הקרוב יהיה נורא! עד המהפכה היתה האנטישמיות הולכת ומתמעטת מימין לשמאל. היא באה עד קצה בהאקטוביריים, ומכאן ואילך, כלומר, מן הק"דיים ולשמאל, השנאה היתה פוסקת לגמרי, והיתה גם אהבה ליהודים, כאל עם נרדף. עכשיו השנאה מצאה לה קץ גם בלכות הק"דיים וגם — נורא לאמר! — בתוך המפלגה הסוציאליט-הריבולוציונית, שהוא המפלגה הסוציאליט המחברת לקרקע-רוסיה. השנאה פוסקת רק במפלגת הס"דיים ואילך. ואפשר אך מפני שמכאן ואילך הרוכזים הם יהודים.

גְּבִירַא נִיִּין הַסֵּר נהפך לאויב גלוי ליהודים ובונין המשורה שתרגם קמעים מ"עיר-ההרבה" לביאליק, הִנֵּן על נבראז'ין ואופן-ההגנה היה — שהיהודים הקימו אינקוויזיציה ואסרו את חירות-המחשבה, הרפור והדפוס בנוגע אליהם. כשעלתה המפלגה הק'דיית לגדולה בממשלת-דניקין, לא מצאה לנחון להכניס להמינסטרוין הדניקני אף יהודי אחד, ואפילו לא את מקסים מזאיסיביטש הנכבד (ווינאבר) בכבודו ובעצמו. והק'דיים היו מצדיקים בסתר-לבם — ואחרים מהם גם בגלוי — את הפוגרומים. בכל אופן: "ליב טרוצקי שלכם, פינקלשטיין שלכם" — זה היה המוטיב הראשי בעתוניהם ובשיחותיהם עם היהודים. ומה תקותנו כי ניחל?

ובכן היו הנוסעים לשני מחנות, וכמעט שלא הגיע הדבר לידי קטטה גלויה, ואפשר גם למלחמה. רגשותיהם של הרוסים נתגלו ביותר בדבורו של אחד מהם: — איך הייתי מאושר לקרוע את ציוריהם של האנשים האלה ולשפוך את דמם על הארץ! בשלהם כל האסון!

והשנאה הובלטה עוד יותר בקו שטח. שם פתחו הרוסים בתי-משתה הרבה. "זרוק חטרא אאורא — אעיקרא קאי". לבית-משתה כזה נכנסה משוררת יהודית. — ומיד התחיל הרעש בין האזרחים: "האלה היהודית!" (נכנס יין, יצא סוד!). היהודית הושלכה אתורי הדלת והמוזה.

הדבר הגיע אל העתונים הקושטאים, שהתמרמו מאוד. — אל-נא תביאו, רוסים, לארצנו המהורה מפלצת זו, שעל-ידה הרבה ארצכם! — קורא עתונאי אחד.

ובתוך הכתות הלאומיות של הרוסים עצמם גס-כֵּן לא היה שלום. האזרחים היו מאשימים את הצבאיים, שהם מסרו את העיר להאויב בלי מלחמה. — פחדנים, רוצחים, שודדים, — אלו היו הכנויים, שחלקו להם, כמובן, שלא בפניהם. והצבאיים היו אומרים, שהפקידים האזרחיים לקחו שוחד ולא תמכו בידי הצבא. האמת היתה עם שתי הכתות גם יחד: ספינת-רוסיה היתה טובעת, ומי שהיכולת בידו היה מציל את נפשו.

וחרפה להודות: גם בתוכנו היהודים שבספינה, היו נכרים סימני הפירוד — פירוד-המעמדות.

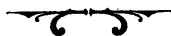
היו בינינו מן ה"מיליונרים החדשים", שהובילו עמהם סחורות — מרבדים, פְּרוּוֹת, אטונים יקרים, וכסף, כסף, כסף. כל הממלכות: כסף-רוסיה של כל המזנים, כסף-טורקיה, כסף-אויסטריה, כסף-גרמניה, כסף אנגליה. מי יודע? — אפשר מטבעות אלה הם אֵלֶּה־הכסף? — היו בינינו אינטליגנטים עניים, שכל המשא שלהם היתה חבילת-ספרים — החריב, שעליה אמרו לחיות בגויים. והאינטליגנטים שאלו את עצמם: מה לקדרה אצל הדוד? מפני-מה ברחנו גם אנו מפני הפרולטריום. — אנו, הפרולטריום שבפולישריים, אנו, הפרולטריום היותר אומללים. היותר ראויים לחמלה, להגנה?

רדיפת האינטליגנטים ברוסיה הסוציאליטית תשאר חרפת-עולם להבולשביקים. כלומר, להאחד הישר שבמאה המנוולים והטפשים, לפי נוסח-לנין.

והספינה עם יורה רותחת זו מפלסת לה נתיב במעמקי הים השחור הסובל את הכל. רק הטבע קצת מרגו-עצבים ושולח בנו את כל חציו: סופות-שלג, ענני-ערפל, גלים הומים — ותועים אנו בלי דרך.

הָמוּ גִלִּים
 בְּרוּץ גִּלְגִּים
 וְעֵבִים וְקָדִים
 עַיִן פְּנֵי הַיָּם (יהודה הלוי).

אך המכונה מתגברת על הכל. לאחר חמשה ימים אנו נכנסים אל הבוספורוס
 ולפנינו קו שטה העיר, שרבות ראתה ורבות סבלה. קושטה, שאויבתה היותר גדולה
 ועצומה היתה רוסיה, מקבלת עכשיו את גולי־רוסיה ברחמים רבים.
 חמלה — זוהי הנקמה היותר גדולה!

בִּאֲרֵן וּבְחוּץ-לָאֲרֵן

(השקפה כללית).

ב (*).

I. בִּאֲרֵן. האפילוגוס של הפרעות בירושלים. מעשה בז'אבוטינסקי ותשעה-עשר חבריו. עלילה מנוחכת ועונש מבחיל. המחאות כלפי עוות'הדין. מאבל ליום-טוב. בחיל ובכח' או "כרוח"? — מנויו של הֶרְבֵּרְט סְמוּאֵל. הַבְּחִירוֹת לֵאסִיפֶת-הַנְּבַחְרִים. אסור-פתיחתה. זכרו את אסיפת-הנבחרים! — הַחֲלֻטֹּת סֶאן-רִימוֹ. עיקר חשיבותה ברגע זה. חשיבותה לעתיד. פוליטיקה ועבודה. — שְׂבוּעַ-הַגְּאוּלָּה נדבות או תרומות? — תחית-האידיאליות. מרפא לשבורי-לב.

II. בְּחוּץ-לָאֲרֵן. הוועידה המשותפת של "צעירי-ציון" ו"הפועל הצעיר" בִּפְרָאנֵה. התחלת-הגאולה ובקשת-הגאולה. טפת-נחמה. שעוריות בִּפְּוֹלֵינֵה: "פרובוקציה" מצד היהודים. שעוריות בִּוּוִינֵה. ה"טורור חלבי" בִּהוֹנְגְרֵיח. מאסרו של הרב עֶמֶס נֹא לֵיֶף. הבחירות בִּצִיכֹס לֹוֶבֶאֶקִיֶה. ארורה הגלות! — התפטרותו של ר' חיים נָחוּם. שנויים ביחוסה של חברת "כל ישראל חברים" אל הלשון העברית. אותות-הזמן.

הפרעות, שהתחוללו בירושלים בימי חג-הפסח, למרות מה שעברו מאז שני חרשים ויותר, עדיין מוסיפות להכות גלים בחיינו. אף החג הגדול, חג סֶאן-רִימוֹ, לא השקיש את המכאובים ולא מחה את רשמי היסורים, — היסורים הנפשיים יותר מן הגופניים.

מכל צד נתרבו המשתדלים להוכיח, שהיהודים ולא הערביים אשמים במה שהוכנו — היהודים. ה"מופת" הירושלמי העליל, שהחיללים מן הגדוד העברי התנקשו בנפשו. העתונים הערביים כאילו תרגמו את מאמריהם הראשונים על הפרעות מרוסית — מעתוניהם של קְרוֹשִׁיווֹאָן וסוֹבוֹרִיָן: היהודים הם הם שעשו פרעות בעצמם כדי להעליל על הערביים ולקבל כסף מן החוץ. המנהיג הסוציאליסטי בֶּאֶרְנֵס, "ידידנו" כביכול, רמז אף הוא בעתונים האנגליים רמזות נסות למדי, שהיהודים במנהגם ה"חצוף" גרמו להפרעות, — הכל כמנהגי רוסיה ופולניה. בפאָרלמֶנט האנגלי היו כמעט כל התשובות של המיניסטרים משתמעות לשני פנים, בלי דברים ברורים ונמרצים. וועדת-החקירה, ששלח הגנרָאֵל אֶלֶנְבִּי, מצאה "עדים כשרים" מן הערביים במספר מרובה ביותר, שכבר הספיקו לרקום אגדה משונה על יהודי שֶׁרָק בדגל הערבי. ועדיין מתירים לערביים לכתוב אם הדברים היותר קשים כלפי הציוניים בפרט והיהודים בכלל; ואך כשהעתונים העבריים שאינם פוסקים מלדבר דברים מתוקים

מדביש על „אחינו העיביים” ועל שאיפתנו לשלום עמהם (ומה שגורים לערביים לראות בנו חנפים ופחדנים כאחד), מעיזם להשיב תשובה קלה על דברי החוצפה והגסות, — מיד מזכירים להם, שיש צנזורה בעולם.

אבל המעשה היותר גורא הוא — המעשה בז'אבוטינסקי ותשעה=עשר חבריו. הם נאסו לא רק בתור חברי ההגנה כלפי הפורעים ומחוקי-כלי-זין, אלא בתור — קושרים ומורדים! ז'אבוטינסקי, זה הנלחם כל ימיו המלחמה לכבודה ונצחונה של אנגליה, בתור מורד באנגליה זו! ואימתי? בשעה שהיהודים הם מעוש בארץ וצפויים לחסדיה של אנגליה! ועלילה מגוחכת זו יש בה די לרדן את ז'אבוטינסקי למ'ו שנים של עבודת=פרך ואת י"ט חבריו — לשלש שנים של עבודה כזו!

נזרעוץ עם=ישראל בכל העולם כולו. גבול של מחאות התחיל מציף את האספות היהודיות ומבול של שאלות — את הפא-למנט האנגלי. ובארץ=ישראל הובעה המחאה בצורה מתאמת ביותר. למחר את-פסח פסק-הדין הוכרז בסול-מלאכה: נסגרו כל החנויות של היהודים בכל השכונות העבריות, שבתו בתי-הספר, שבתו העתונים ולא הוציאו אלא מגלה=עפה קטנה בדבר פסק-הדין. אחדות והשתתפות בצער באלו לא הראתה ירושלים מעולם! ואולם באה פקודת=הממשלה לפתוח את החנויות — ובחוק-יד נפתחו. אבל הרושם לא נחלש. על-ידי כך ועל-ידי השאלות בפא-למנט הוכרחו השלטונות הצבאיים להפחית את העונש המופלג ולהעמידו על שנה של מאסר מדיני במצצר=עכו ז'אבוטינסקי וששה חרשים — לי"ט חבריו. ועדיין לא נשתתקה ההרגשה של עוות-הדין בלבו של העם היושב בארץ=ישראל. ביום ח' אייר נגזרה תענית צבור, שזעם קראו לו שם: „צום ז'אבוטינסקי וחבריו”. בכל הארץ כילה נתוועדו היהודים בבתי=כנסיות, קראו „יוחל” כעל פורענות של צבור, ומחו בריבים על העלבון הקשה. אבל לשעת תפלת-המנחה נתקבלה הידיעה, שהוחלט בסאן-רימו להכניס את הכרות=בא-לפור לתוך ברית=השלום עם טורקיה — והאבל נרפך ליום=טוב.

ועדיין אין הנפש המרגשת יכולה להרגע. הכיצד? — מכרזים על בית לאומי בארץ=ישראל — ואלה, שעשו את הכל כדי להחריב בית זה קודם שנבנה, במקומם הם עומדים, ואלה, שהסיתו לפריעות — הראש שבהם ברח בנקל, רובם יצאו זכאים ושנים מהם נענשו עונש קל. והגבורים המגינים מפני הפרעות עדיין הם אסורים כפושעים ומורדים, והאיש, שהוא הוא שהיה הנג'ם הראשון להכרות הבית הלאומי, נענש כפושע המדיני היותר גדול! — על=כן סוערת הארץ והומה. על=כן אין השמחה שלמה. על=כן אין להתפלא, שאסירי=עכו אינם מוצאים מנוחה בבית=כלאם והם מתרגשים ומתמרמרים ומאיימים: וכשמבקשים את האשם, מוצאים אותו, כמובן, במקום שקל מאד למצוא: בועד=הצירים, בועד=הפועל, בהסתדרות הציונית כולה. ואולם הרי כל זה לא נכון כלל. אין אף אסיפה ציונית אחת לכבוד סאן-רימו, שלא נתבע בה

עלבונם של כל המגנים הנאסרים כולם וז'אבוטינסקי בראשם, אין שיחה של ווייצמאן, אין מאמר של נורדוי, אין נאום של סוקולוב, שלא הוטעם וחזר והוטעם בהם אי-הצדק הנורא שבמאסרם של ז'אבוטינסקי וחבריו, ומה שנוגע לעד-הצירים — מי כמנו, תושבי-ירושלים, יודעים את כל השתדלותו במצרים ובירושלים, את כל דבוריו הקשים אל המושלים הצבאיים, את כל השליחים ששלח ואת כל ההודעות למקומות הראויים ושהודיע? ומה יעשה עוד? יעשה מעשה-נערות — לאיים בקשתות של "ג בעומי, או מעשה חטא ועוון — לעורר את חמומי-המוח לצעדים לא-זהירים? ואימתי? בשעה שווייצמאן מתחנן שלא להפריעו מעבודתו הקשה ברבד סדור-פריטו של המאנדאט, שעל-ידיהם יהיו נקבעים כל משט-חיינו וכל אפשרות-עבודתנו בארץ לדור שלם! "בחיל ובכח, אבל לא ברוח" — כך אתם אוטרים, לאחר שבהפכתם את סדר הכתוב הנבואי. אבל קראו את נאומו האחרון של סוקולוב בחגיגת-הגאלה בפאריז (הצפירה), מיום כ"ד אייר, ש"ז, גליון 101) ותבכוהו, שדוקא "הצד המוסרי שבדבר (בדבר הענין הגדול של שיבת בנים לגבולם) השגיע הרבה מאד על עס-הביבליה". ובשעה שגדול הצורך, שמנהיגנו ישקיעו את כל נפשם בפרטי-המאנדאט, הלילה לנו להסב את תשומת-הלב מאחרי ענין גדול זה, שכל פרט מפרטיו עולם מלא הוא, אפילו על-ידי התעקשות למד בשחרור הנשפות היותר יקרות לנו ובהסרת העלבון הלאומי היותר צורב צריך שברגעים היחידים-במינם הללו יהיו מנהיגנו, בעלי מלאכה אחת, כלומר, נתונים לענין אחד גדול בלבד, ושאף באי-כחה של הממשלה הבריטית לא יהיו מושפעים ברגע גדול זה מן הרעיון, שהנה כבר התחיל הקושי הגדול שבסדור היחסים בארץ מפני-שקשה לעבוד עם היהודים". הלא אף המעולים שבאומות-העולם נוטים לחשדנו בקטרגנות וטרגנות.

ודבר זה לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. הנה נתאשרה השמועה, שהרב רט סמואל, זה שבקר את ירושלים בימות-הגשמים, מי שהיה מיניסטר אנגלי בימי-המלחמה, יהא הנציב הראשון ליהודה. גדלו של מאורע זה קשה לשער. לא לחנם אמר סוקולוב לסמואל, כששמע בדבר מנויו של זה:

— אתה תהיה נחמיה שלנו!

אבל נחמיה אנגלי אינו נחמיה פרסי. "ואמרם ואקללם", ואם תשנו-יד אשלח בכם" — כל אלה אינן ממרותיה של אנגליה שאחר המלחמה. הרי אף היא עיפה ממלחמה, ולפיכך היא נותנת לערביים במצרים (ושם אין שאלת-יהודים כלל) להטח דברים כלפי שלטונה, שאף הממלכה היותר קטנה לא היתה סובלת, ונותנת להבידואים להחריב גם כפרים ערביים ופריסים בגליל, ולא כפרים יהודיים בלבד. הרב רט סמואל יהא, איפוא, מתן והור למדי. וחלילה לנו להשתער גם

עליו "בחיל ובכח". בזה נסב גם את לבו מן העיקר האחד החשוב לנו ושהוא מומחה לו באמת: הבנין הכלכלי של הארץ והשקטת התלונות הערביות. אילמלא היה לנו מה לאבד, כמו שנראה לנו בימים האחרונים קודם סאן-רימו, היו הרעם והרעש יכולים רק לעזור למגמתנו העיקרית. לא כן עכשיו כשיש מה לאבד.

והשבועות שאחר הפרעות היו ימי הבחירות בכל ארץ-ישראל. עליהן ועל תוצאותיהן כבר דברו ב"השלח"⁽¹⁾. מזרחות הן התוצאות: הספרדים, שנחשבו לקרי-רוח וישו"נפשי, הצטיינו הפעם במרץ גדול; ומן האשכנזים לא נבחרו טובי העסקנים של הישוב הישן. ולעומת זה נבחרו הרבה צעירים ממפלגות-השמאל, שכל זכותם של כמה מהם היא מה — שהיו שמאליים ביותר. דבר זה יש לבאר בוודאי גם במה שהצעירים השמאליים הם יותר אַנרגיים בכל הנוגע לתעמולה ולקבוץ כרטיסי-בחורים; אבל גרמו לכך קודם כל ריותר מכל הפרעות בירושלים. הן הן שנסכו רוח של אופוזיציה עזה בלבותיהם של רוב הבחורים; ואופוזיציה זו דמו למצאה ביחוד במפלגת "אחדות-העבודה". ברגע האחרון קודם פתיחתה של אסיפת-הנבחרים נאסרה זו על-ידי הגנרל אלנבי; וביחד עמה נאסרה גם איוו כנסיה של ערביים. לנו אומרים, שבשביל כניסתם לקתה אסיפתנו ולהם בוודאי אומרים, שכדי שלא נתאסף אנו אסרו את הכנוס גם עליהם. אך שיהיה, חלילה לנו לשכות את הכחות המרובים. שהשקענו בבחירות לאסיפת-הנבחרים, ואת הצורך החיוני, שיש לנו באסיפה זו ושכבר בדרוהו ב"השקפה" הקודמת. באפשרות הראשונה צריכים נבחרינו להתכנס. הבה נקוה, שיעשו זאת בימי הנציב הראשון ליהודה. כי אסיפת-הנבחרים היא היא שתעשה מעט-מעט המועצה שעל-יד הנציב (דוגמת זו שבא"י = קפריסין). שבאמת ההנהגה האמתית בידיה היא ואך ההנהלה היא בידי הנציב. אפשר שיורגש בה או יותר חוסר הכחות המנוסים בעבודת-הישוב, שלא נבחרו רק מפני שהבחירות באו לאחר הפרעות. אבל אִבת-האומה וההתמכרות לישוב, שמקננות בלבותיהם של כל בני מפלגותינו, תמלאנה מה שיחסר מתוך מעוש-נסיון. כי טעות היא בידי האומרים, שהאהבה מוכה-בסגורים היא. לתפק: אין פקוחת-עינים כהאהבה הטהורה, בלי תאוות ובלי פניות, ואין רואה את הנולד כראגה הנולדת מתוך אהבה ומתוך התמכרות.

גם על סאן-רימו הרבו לדבר ב"השלח"⁽²⁾. השמחה גדולה ביותר מפני

(1) עיין, אספת הנבחרים" לבי "חירותי", "השלח". הכרך הנוכחי, החוברת הקודמת (למעלה, עמ' 172 — 181).

(2) עיין הסאורע של "סאן-רימו" לדיר יוסף קלוזנר, "להחלסת סאן-רימו" לדיר הוגו ברגמאן, "מאגנאט, חסות וכית לאומי" למר ש. א. פֶּלֶי ("השלח", הכרך הנוכחי, החוברת הקודמת; למעלה, עמ' 187 — 201).

שכמעט נזאשנו מהכרות-באלפור. היה רגע ואפשר היה הדבר, שנהיה מוכרחים, אנחנו הציונים, לפנות בשאלת עבודתנו בארץ-ישראל למלך פייצאל וליועציו מן ה"קנסיס הסורית" השוביניסטית-הקיצונית (הרי לא היינו פסיקים מעבודתנו בארץ-ישראל אפילו אם היתה הארץ באה בידי אדונים יותר קשים אף מהם!). ובכן אין השאלה, אם החלטת סאן-רימו פתרה את שאלת-היהודים או הגשימה את הציוניות (מפתרון זה ומגשימה זו אנחנו חוקים עוד כחוק מורחט מערב!), אלא אם יש לשמוע שבמקום "חסרו" של פייצאל יש לנו עכשיו התחייבות של ארבע ממלכות אדירות ושל הרבה ממלכות ממדרגה שניה — ושורקיה בתוכן, אם כך נעמיד את שאלתנו — כמדומה לי שלא יהא מי שיחלוק על זה, שהחלטת סאן-רימו היא מאורע היסטורי שמדרגה ראשונה. ובמה השגנו? בחיילותינו העצומים או בכספנו המרובים? או בהשפעתם של גדולנו, שרובם ככולם הם כתבוללים ועשו כל מה שאפשר כדי להזיק לנו, כמו שהשתדל להזיק לציוניות גם הקצה האחר — האדוקים הקיצונים? — הרי הרב הריפורטי ד"ר מאצק, שהוכיח ב"טיימס", שאין לאנגליה לפתור כבעצם של יהודי-אמריקה מפני שרוב בעלי-ההשפעה בין היהודים האמריקנים הם אנטי-ציוניים והד"ר יונג, מ"שלומי אמוני ישראל", ששלח תזכיר לועידת-השלום, שמסוכן הדבר למסור לציונים החפשים את הארץ הקדושה, — "מדין" ו"עמלק" אלה הושיטו יד זה לזה כדי לאבד את ישראל. ומה יכלו הציוניים להעמיד כנגד שטנות אלו זולת התקוה המשיחית הישנה והעיוורה של הישוב החדש? — ואם זה הספיק, ואם על-ידי שני אלה נצחנו נצחון אדיר זה, — הרי אין זה אלא אחת מנפלאות-ההיסטוריה, כשעה ש"אין בעל-הנשם מכיר בנסו", — ואיך לא נגיל ברעדה ולא נעשה יום זה — יום זכרון וחג בתולדות-ישראל לדור-דורות? —

ואמנם, גדלה השמחה בכל תפיצות-ישראל. כאילו קנויה היתה בדבר, נתקבצו כל היהודים מאדום=אביבה עד וולאדיבוסטוק ומטראנסוואל עד פינלאנד לבתי-קנסיות וגמרו את ההלל, כבימי תשועת-החשמינאים. אכן, בשורת סאן-רימו, אם אפשר עדיין אין לכנותה בשם בשורת-הגאולה, אבל בתור הבשורה של התחלת הגאולה כבר, רפאה לשבורי-לב וחבשה לעצבותם. קשה לצייר את היהודים בכל העולם, שהם כורעים תחת משא-הפרעות ועומדים על עברי פייפחת של האוש הגדול, בלא תחנומותיה של סאן-רימו. הלא חיים בלי קראור קשים הם מנשוא וסופם בליה! — והו עיקר השמחה על החלטת סאן-רימו. ובנוגע לתוצאותיה — הנה לא עד מהרה תגלינה, עוד יסורים הרבה ועוד התפכחות קשה והקצבות-התקוה לא אחת ושנים שמורים ומוכנים לנו בשנים הקרובות. המצב בכל העולם נסתבך עד לאין מוצא, שזנאינו החיצונים והפנימיים מרובים יותר ממה שאנו מצירים לעצמנו ואוהבינו אין בהם אהבה אקטיבית, זולת מועטים שבמועטים. והעיקר — הצרות דכאו את רוחנו, עשנו חשדנים, קטני-אמנה ומחוסרי-

משמעת, ושוב אין אנו מוכשרים לעבוד ושלא להתיאש ימים ושנים בסבלנות ובקבלת-יסורים ובאמונה, שסוף התוצאות של עבודה כשרה לבוא. כל זה אי אפשר שלא יכבד על בנין הבית הלאומי עד לאין שעור. והפוליטיקה מעולם לא בנתה "בתים", אלא אך יצרה אפשרויות לבנינם. ולפיכך "עוד הדרך רבה, עוד רבה המלחמה". חלילה לנו להיות שכזים ולא מיין! מה שהשגנו אינו כמעט כלום לעומת מה שאנו חייבים ליצור על-ידי עבודה חמרית ורוחנית. אלא שאף מקום להתיאש אין. שהרי אילו נתאשו הבונים הראשונים, ב"ל"ו, בן-יהודה וחבריהם מחובבי ציון, לא היה בידינו כלום, אף לא הבטחתו של באלפור וההתחייבות של סאן-רימו.

ושעור לא תמו כל כחותינו לריק — שבוע-הגאולה יוכיח. הידיעות על שבוע-הגאולה, שבאו מחוץ-לארץ, ממלאות את הלב גיל ורעדה. ההלהבות מעין זו שנחלתה בפולניה, בליטתה, ברוסניה, באמריקה, לא ידעה היהדות מעולם. הטון החגיגי של הידיעות והכרוזים עצמם כאילו מעוררים בנו הדים לא-מוכרים של פעמי-הגאולה. לפעמים אנו נבהלים מרוב החגיגות ונרתעים לאחורינו: מה יהיה אם תבוא, חלילה, התפכחות אחר שכתן זה, כנהוג בתוכנו שאנו עוברים מקצה אל קצה, — וכי לא תזיק ההתלהבות היתרה יותר משתועיל?... אבל זוהי התפרצות נשמתו הכמהה של העם, ששבע צרות ותלאות עד לבלי נישוא והוא צמא למלת גאולה, למטה ערבה אחת מכיס-הנחמה. והוא אינו מסתפק בדבור בלבד. העם — העניים והבינונים — תורם את תרומתו "חלילה לנו לקרוא לזה "מתנב" וגדבה"! בעין יפה. העניים נותנים יותר מכפי כחם והבינונים — כפי כחם, ופעמים אף יותר מזה. יש נותנים את הכל — כל מה שיש להם מדברים שבערך. והאשה העבריה, שהחשוכים שלנו בארץ-ישראל רצו לגזול ממנה את זכות-הבחירה, הראתה הפעם, שהיא בבוני — ובראש הבונים. היא יודעת למות בת-לחיה ולהתפרק את תכשיטה בשם החיים הלאומיים העתידים. כך עשתה בכל מקום, וכך היא עושה ביחוד בארץ-ישראל. ארץ זו, שהורגלה לקבל ולא לתת, הראתה הפעם את הנפש החיה שבה, שלא המיתוה לגמרה לא "הלוקה" חישנה במשך מאות שנה ולא החלוקה החדשה, שקורין לה "תמיכה" ו"סיוע", במשך ארבעים שנה. אפילו האכזרים הזקנים, שכבר "הוסכם" בינינו, שכל האדיאליות שלהם נתנדפה ולא נשאר לה זכר, התנערו והראו, שעוד רוחם הכבי של בוני-הישוב חי ובינם-גדולות ונדיבות. ביום-קטנות הוא נרדם והאכזרים עושים מעשים, שמזיקים להישוב החדש ולהאכזרים עושיהם עצמם. אבל בא היום הגדול, יום ההתלהבות הגאולה, והנשרים הזקנים החליפו כה ומושבה קטנה ביחס כיבנאל תרמה 3,000 לירא מצרית ומושבה שיש בה רק עשרים משפחה. כבאר-יעקב תרמה 1,000 לי"מ! אלו הן תרומות, שידע להעריכרן מי שידע את המצב האמתי של אחדות ממושבותינו, ביחוד של אלו החיות על השקדים, שסבלו בשנה זו מפני השלגים והרוחות הסוערות המאחרות. ואף יפוי בכלל ותל-אביב בפרט

הזכירו, שהריבה מן הטענות כנגדן אינן נכונות אלא בהגבלות ידועות. כשבא היום להקריב קרבנות — אף הם הראו את עצמם מוכשרים לכך, כל אחד בשלו. ויש תקוה, שאף ירושלים לא תבייש את שמה הגדול. סוף־סוף ארץ־ישראל היא קבוצת של אידיאליסטים, שבאו רובם ככולם אל הארץ ושאיפה לאומית גדולה בלבבותיהם. זהו לעתים קרובות אסונה של הארץ: רבוי המפלגות, רבוי הווכחים, מעוט העבודה הפשוטה והגסה, החטוט והנקור, החשדנות וההתנגדות על כל דבר, שבלתי אידיאליסטי אף לא ישגיה בו. אבל זהו גם אשרה של הארץ: ביום־גדולות יש כאן התעוררות ויש כאן הקרבה־עצמית, שהגולה לא תוכל אף לצייר לעצמה.

ואף כאן — לא הכסף הוא כל העיקר (בוודאי הוא עיקר־גדול), אלא תחית־הלבבות. בלי כסף, בלי מליונים אי־אפשר לעבוד. אבל גם בלבבות שבורים ובנפשות נואשות לא נעשה עוד שום דבר גדול. וכלום יש בעולם דבר גדול מבית לאומי לעם נודד, מוכה ופצוע, שאין בו כח עוד לשאת את יסוריו ולהוסיף ו"לערוך גלות" בלי קץ ובלי תכלית?

ומן המעשים, שנעשו בשני החדשים האחרונים בחוץ־לארץ, יש להזכיר, קודם כל, את הועידה המשותפת של "צעירי־ציון" ו"הפועל הצעיר", שמצאה מקום בחודש ניסן בפראג. איזו רוח חדשה נחה על ועידה זו. אילמלא יראתי, הייתי אומר, שבועד שסאן־רימו היא התחלת־הגאולה, ועידות כאלו הן בקשת־הגאולה. א. ד. גורדון וחביריו מצד אחד ומארגסין בובר וחבריו מצד שני כאילו בקשו את אלהיהם, בקשו את גאולת־נפשם ואת גאולת־נפשה של האומה כולה — ומצאום בעבודה ובארץ־אבות. שתי קדושות אלו עתידות לגאול את האומה ואת היחידים כאחד. אפשר שהרבו להמעים את גאולת־היחיד יותר מדאי: אין כיהדות תורה חברותית ואין כציוניות תנועה לאומית־קבוצית. ואולם סוף־סוף תחית השאיפה לעבודה כשרה ומכשרת, שהיתה חיה גם בלבבותיהם של הבילויים הראשונים וממנה התחילה תחית־הארץ, היא שאיפה כל־כך נעלה וכל־כך קשה להפריז על מדת הערכה בימי־העליה הגדולים, שהולכים וקרבים בצורה זו או אחרת, עד שקשה להפריז על מדת־ערכה של הועידה אף אם תוצאותיה המעשיות, המוחשיות, תהיינה קלושות למדי.

כי קול גדול מנסר בכל תפוצת־הגולה: המסחר הולך ויורד ואין דרך לעם־ישראל אלא לפנות אל עבודה פרודוקטיבית — עבודת גינה וגן, מלאכה ואומנות ותעשיה בכל צורותיהן. קול כזה נשמע זה לא כבר מווינה, ממינכן (ה"קבר־דינאל" מיסודו של הד"ר נתן בירנבוים), מליטה ופולניה, מהונגאריה, וביחוד — מרוסיה הבולשביסטית, שהחריבה את כל ענפי־הפרנסה הקודמים של היהודים. לתוצאות גדולות אין לפלל לעת־עתה. אבל ההתעוררות כשהיא לעצמה הרי היא זריעה בלבבות, שסוף־סוף, מחר או מחרתיים, תצמח צמח ותתן פרי.

ואפשר זוהי — זולת תקות-הגאולה — טפת-הנחמה היחידה בחיי-דגולה

האפורים.

כי „לא נחת ביעקב". מפולניה אנו שומעים על שערוריות חדשות. לא על פרעות, אלא על שערוריות. אין עושים עוד פוגרומים ביהודים — אלה מעוררים את הרוחות בחוץ-לארץ יותר מדאי — אבל מכים ואף הורגים יהודים ברחובות ובמסלות-הברזל ובכל מקום שאפשר, בפשיטות, בלא הכנות מיוחדות. וכשהיהודים חברי-הסיים הפולני מתאוננים על החיילים מפוזנה, שהגיעו לידי שפיכות-דמים בראשון למאי בתחנת בריסק שבליטה (שאו נהרג היהודי רוטנברג), משיבם מינסטריון-הצבא, שאין זה אלא פרובוקציה מצד — היהודים. הכל כנהוג...

וכשהגיע הסיים לידי הצעת-חוק בדבר זכויות-המעשים והחכרי צחק גרינובים רצה להבטיח לעמו זכויות לאומיות ראויות לישיש זה, קמו נגדו כמעט כל חברי-הסיים, ואף היהודים בכלל, והזכויות הלאומיות נתקפחו. אמנם, אף מה שנשאר הוא דבר, שלא פללנו לו לפני שנים אחדות. אבל הרי ידוע, שיש „תורה שבכתב" ו„תורה שבעל-פה", והלאי שיוכלו אחינו להגן על אותן הזכויות הלאומיות, שהסכים להן הסיים הפולני.

ושערוריות מלאה גם ווילנה הסוציאליסטית. התנפלות קשה מצד הסטודנטים האנטישמיים על הסטודנטים היהודיים נסתיימה במפלה גדולה של הראשונים: הסטודנטים הציוניים הבו את שונאיהם אחרו. אבל בזה לא נגמר הענין. החוצפה הגיעה לידי אותה מדרגה, שהסטודנטים הנוצרים דורשים על-ידי חברי הפארלמנט האויסטרי הגבולות בקבלת סטודנטים יהודיים מגאליציה. ודרישה כזו דורשים ברצינות גמורה לא בארץ-הרומא נובים, אלא בריפובליקה, שהעומד בראשה הוא סוציאליסטן ידוע ומצדד בזכותם של המעושים הלאומיים מאז...

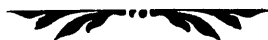
ובהונגאריה מוסיפים להציק ליהודים וגם לשפוך דם כמים — ואין מוחה. הטרור הלבן שפך את ממשלתו על הארץ ואת חמתו הוא שופך ביחוד על היהודים. בארץ זו, שנחשבה למבצר-השוויון בעיני היהודים המתבוללים, מושיבים עכשיו במאסר את החכם המפורסם על-ידי חבריו בחכמת-ישראל, ר' עמנואל ליף, הרב בקדין, בנו של הרב ר' ליבוש ליף, שאף הוא עסק בחכמת-ישראל בלבד, בעלילות משונות, שהן מתאימות לחכם רחוק מפולישקה זה כיושר וצדק לממשלת-הונגאריה של עכשיו. והדברים מגיעים לידי כך, שמיניסטר הונגארי אומר בבית-המחוקקים, קבל-עם, שצריך לגרש את היהודים ולהחרים את רכושם, כמו שעשו פרדינאנד-ואיזב בספרד לפני ארבע מאות שנה ויותר... וממלכות-ההסכם חושבות לנכון שלא להתערב בדבר „יותר מדאי"...

צ'יכובס לובאקיה, בתור מדינה צעירה, שלא עבר עליה עוד „יד-הזהב" של חירות ובראשה עומד הפרופ' מאסאריק, שעוד לפני כמה שנים פרסם את דעותיו

של "אחד העם" בלשון צ'כית. הכירה, אמנם, בשוויונם הגמור ובזכויותיהם הלאומיות של היהודים היושבים בתוכה. כמו שכבר הודענו בהשקפה הקודמת. אבל — ארוכה הגלות עם כל זכויותיה! היו בחירות בצ'כוסלובאקיה, והיהודים השתתפו בהן השתתפות אקטיבית, שלא נשמעה כדוגמתה. — ואף על פי כן לא נבחר לבית המחוקקים דצי"כ סלובאקי אף יהודי אחד, מפני שאין היהודים יושבים בארץ זו בקבוצים גדולים. ומה תועלת, איפוא, בכל הזכויות? האזרחיות והמדיניות כהלאומיות?

ובקושה אירע בחדשים האחרונים מאורע חשוב: הרב ר' חיים נחום הגיש כתב-פטורים מכהונת חכם-באשי ובמקומו נתמנה הרב האדרינופולי ביג'יראנו. סבת הדבר היא — המחלוקת, שפרצה בין החכם-באשי ובין הממשלה הטורקית: הרב דרש, שתהא זכות-הבחירה בקהלות הישראליות גם ליהודים שאינם נתיני-טורקיה, והממשלה עמדה על דעתה, שאך יהודים עותמאניים יכולים לבחור ולהבחר בקהלות-טורקיה. הפעם קדש ר' חיים נחום שם-ישראל; המעים את אחדותה של אוסמה, בלי שים לב ל"נתינות". ועל זה יזכר שמו לטובה. אכן, אות-הזמן הוא: הרב ה"חוסה" בצל ה"אליאנס" נתקרב הפעם להשקפות הציוניות ואף צדד בזכותה ב"שיחות" שונות. ואולם אף בחברת "כל ישראל חברים" עצמה נראו אותות-הזמן לפני חדשים אחדים פרסמה מכתב-חוזר בדבר הרחבת למוד הלשון העברית בתור לשון חיה בבתי-הספר שלה, — מכתב-חוזר, שיכול היה לכתבו כמעט ציוני גמור. הרב ברוך מתוך המכתב, "שחברת "כ"ח" נוכחה, שהלשון העברית תהפוס בקרוב מקום חשוב בחייו-ישראל — ולא רק בחיים הדתיים בלבד; ולפיכך צריך לוותר וותורים לתביעת האבות לשון לאומית-דתית זו ולהגדיל את מספר השעות של הוראתה, וגם — להורותה על-פי שיטה חדשה, שיטת עברית בעברית. אימתי שמענו דברים כאלה מפי ה"אליאנס"? — אפשר, חברה זו מרגשת יותר מאתנו, כמה נתקדם הרעיון הלאומי העברי, ורואה את נצחונו הקרוב יותר מאתנו דוקא מפני שהיא רחוקה ממנו ויש לה פֶּרֶסֶקְטִיבָה יותר נכונה. על כל פנים, אחד מאותותיה של התחלת-הגאולה יש גם בזה.

המשקיה.

עמים ומדינות

(השקפה מדינית).

ג.

הועידה של סאן-רימו ננמרה פחות או יותר בכי טוב. ההחלטה החשובה ביותר, שבה נסגרה ועידת סאן-רימו, היתה, שביעידה הקרובה, שצריכה להיות בֶּסֶה, יתנו לבאי-כחה של גרמניה לבוא ולשבת יחד עם באי-כחם של המנצחים, להציע לפניהם את הצעותיה, לשמוע את דרישותיהם ולהשמיע את טענותיה נגדם, להתוכח בדבור-פה, לקבל או לדחות מה שידרשו ממנה אחר וכוח חי וחפשי, לעמוד על כל תנאי ותנאי בכחה-שופט של השכל הישר.

החלטה זו יכולה להחשב כמהפכה שלמה בהלך-הרוחות של המנצחים. מיום ליום חודרת יותר ויותר למחותיהם של בעלי המחשבה וההגיון שבמדיניות האירופיים והאמריקניים ההכרה הברורה: שחוזה-ווירסאליה הוא "חמא מעורר זוועה". בשם זה קורא לחוזה-ווירסאליה אחד מן המתונים שבין האנגלים, אחד מאלה שבעצמם השתתפו השתתפות אקטיבית בוועידת-ווירסאליה בתור מומחים מצד בריטניה הגדולה, האדון קיינס. הוא היה יכול להכיר את האנשים, שעמדו בראשה של ועידת-ווירסאליה, ואת כל מפעל הוועידה לפרי-פרטיה. בספרו, שהוציא על הוועידה, על תוצאותיה ועל האנשים, שמלאו בה תפקידים מכריעים, מעביר קיינס תחת שבט בקורת חריפה את העיקרים, שעליהם נבנה בנין התרמית והשקר, ששמו: חוזה-ווירסאליה. קיינס זה הוא שנתן לחוזה זה את השם: "הפשעה-המפלצת של תקופתנו". וקיינס מראה, שחוזה-ווירסאליה אינו רק עול, אלא גם טפשות. דבר שאינו יכול להתגשם בחיים. המצפון העולמי לא ינוח ולא י שקוט כל זמן שלא תהיה בקורת לחוזה-ווירסאליה, כל זמן שבנין-השלוש לא יבנה על יסודות חדשים. השלוש של וירסאליה הוא ראש-פנה לפוליטיקה העולמית. ובכל אשר יפנו מנהיגי-האנושיות יתנגשו בחומת-ברזל זו. כל מאויהם לסדר את העולם ינופצו אל חומת-ברזל זו לרסיסים — והעולם יישאר שקוע ברמדומי בין-השמשות שבין מלחמה ושלוש.

אבל, הבקורת של חוזה-ווירסאליה דורשת מהפכה גמורה בהלך-הרוחות של כל אלה שיצרו מפעל זה, או, יותר נכון, דורשת, שכל יוצרי-החוזה יפנו את מקומם לאחרים. ולעת-עתה אין אנו רואים עוד באופק-השמים של חיי-העולם שלאחר המלחמה את פס-הפס, המבשר את זריחת-השמש הקרובה.

בין כל חמש האומות הגדולות, המשותפות לנצחון על גרמניה ובעלות-בריתה, האחת, יֶאֱפֶאן, אין לה יחס ישר אל כל ענין זה. היא קבלה את שלה בסיין — ובשאר השאלות אין היא מתערבת ואין היא עומדת על דעתה, כי אין לה אינטרסים חיוניים, שיכריחוה לעמוד על דעת-עצמה, והיא נגדרת, איפוא, אחר בעלות-הברית שלה ועונה אמן אחר כל מה שהם רוצים להחליט ואחר מה שהם מחליטים. השניה, ארצות-הברית של אמריקה הצפונית, לאחר ששכחה, במשך ימי-המלחמה, את תורת-מוריסון, ולאחר שנתנה לשר של שכחה לשלוש בה גם במשך כל ימי

ועידת ווירסאליה, פתאום שבה רוחה אליה ונזכרה ברבה הגדול מונרואה ובתורתו, עזבה את אירופה לנפשה והחליטה, כנראה, שלא להתערב בעניינה של זו ובכל מה שאינו נכנס בגבולות העולם החדש, ככתוב בתורת-מונרואה.

נשארו שלש האומות הגדולות באירופה עצמה: אנגליה, צרפת ואיטליה. הן עכשיו ההותכות את גורלו של העולם; הן הן שבאי-כחן נאספו בסאן-רימו. עוד אף ועידת סאן-רימו בקשו הגרמנים זכות של באות-כח. אנגליה ואיטליה היו מוכנות למלא את משאלתה זו של גרמניה. אבל צרפת התנגדה לזה — ודעתה הכריעה. יודעת היא צרפת, שבאי-כח של גרמניה, אם יועדו יחד עם באי-כחם של המנצחים, לא יסתפקו בנכוחים על פרט זה או אחר "שבחזרה ווירסאליה, אלא יעוררו לאט-לאט את שאלת כל התחזה במלואו ובשלמותו. ודבר זה מפיל עליה פחד.

"את המדות היותר רגילות אצל האדם הפרטי חסרים בני-אדם לעתים קרובות כשהם נעשים באי-כחם של העמים; מנהיג-עם, עומד בראש שלטון, לא יחשוב לראוי לנויפה הריפה אם יראה את עצמו נוקם ונוטר, ערום ומלא תחבולות-רשע ואגואיזם קיצוני". את הדברים האלה כתב קינס בספרו ביחס לאנשים, שעמדו בראשה של ועידת-ווירסאליה מצד המנצחים.

הראשון והיותר מצוין ביניהם היה קלימאנסו. אבל, לדעתו של קיינס, הפוליטיקה של קלימאנסו היתה זו של "זקן", שאינו רוצה, או אינו יכול, להודות, שבמשך חמשים השנים האחרונות נוצר מצב חדש באירופה; קלימאנסו רצה לשוב למצב-הדברים שלפני 1870. הוא רצה להרוס את כל מה שגרמניה יצרה מאז ועד המלחמה האחרונה. קלימאנסו רצה להעמים על המנוצח שלום כדוגמת השלום, שהיו מעמיסים על המנצחים בימים מקדם. והוא לא הבין, שאין גלגל-ההיסטוריה חוזר אחורנית. שלום כזה הוא עכשיו דבר אי-אפשרי. עכשיו פועלים כחות אחרים, ואלה יורסו את הבנין, שנבנה על-פי נקודת-המבט של קלימאנסו.

במלים עוד יותר הריפות מדבר קיינס על לוי-ג'ורג' ווילסון. את האחרון הוא שם לאל, מראה אותו כאיש מחוסר-כשרון, שבא לוורסאליה בלתי-מוכן כלל לתפקיד הגדול, שנפל בגורלו. ווילסון, לפי דעתו של קיינס, היא "מין כומר, בעל מחשב ומוג של כומר, של כהן-הדת, שבא לוורסאליה בדעות מקוטעות ומעורפלות. חוץ מזה, היא לא תפס את הענינים אלא לאט-לאט. הוא היה מחוסר כשרון לתפוס כרגע את דברי חבריו, לשפוט כהרף-עין על מצב-הדברים, שהיה נוצר אז. קשה למצוא מנהיג-עם, עומד בראש השלטון, על משמר במדרגה ראשונה, שכל-כך יהא בלתי-מוכשר להבין השתלשלות-זכוח".

במלים כאלו וכדומה מסמן קיינס את כל יועציו של ווילסון. הוא חושב אותם למחוסרי-נסיון ולבורים בעניני-אירופה כווילסון עצמו.

לדעתו של קיינס, לא דאגה ועידת-ווירסאליה לחיים העתידים של אירופה. היא דאגה לגבולות וללאומים, לשווי-המשקל של הכחות, להתפשטות אימפריאליסטית, להחלשת ארוב חזק ומסוכן, לנקמה, להעברת העיל הכספי הכבד מנישוא משכמי המנצחים על שכמי-המנוצחים.

קיינס מאשים את לוי-ג'ורג', קלימאנסו ווילסון, שרמו את גרמניה, שהבטיחו לה שלום אחר למרו. והוא חושב את הפוליטיקה של ווירסאליה "לשתנגיד לדת ולמוסר, למושחת ולבלתי יכולה לצאת אל השועל, למתנגדת למבע

האנושי ולרוח-זמנני. אם יחזיקו בה אף להבא, תביא לידי הרס וחורבן של כל החיים התרבותיים באירופה.

וקיינם רואה רק תרופה אחת לככם כתם שחור זה מעל אירופה ולשים קץ להטא זה, שמעורר זוועה, והיא: בקורת גמורה של החווה לטובת גרמניה, הוצאת הלוואה בין-לאומית, שהחלק היותר גדול ממנה ינתן לגרמנים, התהוות אירופה מרכזית, שתשתרע מהאמבורג עד קושטא, ואולי עוד יותר רחוק, תחת מחסה של שיטת-מכס מאוחדת, ושתכיל את גרמניה, את פולין, את אויסטריה, את צ'כוסלובאקיה ואת יוגוסלאביה החדשות ואת טורקיה. וחזן מזה דורש קיינם, שיעזרו לגרמניה לחדש את תפקידה בתור יוצרת עשירות ומסדרת אותו בתוך שכנותיה בדרום ובמזרח, כדי להחיש את היום, שבה יוכלו סוכניה של גרמניה לפעול ולעבוד להתפתחות החיים הכלכליים בפנות היותר נדחות ברוסיה.

כדבר הזה דורש אנגלי, שהוא חבר האקדמיה, פרופסור באוניברסיטה של קמברידג', שהיה פקיד גבוה במיניסטרוני של הכספים במשך ימיהם המלחמה, בא-כחו של מיניסטרוני זה בוועידת-השלום וממלא-מקומו של שר-הכספים במועצה הכלכלית העליונה.

הייתה כדבר הזה? הימצא קיינם אזנים קשובות? היבינו, שההוצאות הכלכליות של השלום (וזה שם הספר) הן הרס וחורבן גם למנוצחים וגם למנצחים?

על-פי מצב הדברים עכשיו רפויה מאד התקיה, שקרוב הזמן, שבו תהיה בקורת לתזה-וורסאליה במובן האמור. לעת-עתה עוד העם הצרפתי הומה ורועש ודורש נקם ושלום במזבנים היותר פשוטים — אם לא לומר: גסים — של המלים האלו. וראשי-צופת מבנים, שהעם ברובו לא יסבול שום ותורים על התנאים שבחווה. העם חושב גם את התנאים האלה לבלתי-מספיקים. אם קיינם חושב את תנאי-החווה ל"פשע מעורר זוועה", הנה פואנקרה, למשל, אף הוא אינו מרצה בתנאי-החווה, אבל — מנקודת-מבט הפוכה מזו של האיסקונמיסטן האנגלי. ופואנקרה מביע את דעותיו של רוב העם הצרפתי.

לא לחנם אומר ה"עתון הפראנקפורטי", ששלישי האויבים לא מלאו בפאריז את הכטחותיהם, אבל אפשר לא מפני שלא רצו, אלא מפני שלא יכלו.

היוכלו עכשיו?

לבריטניה הגדולה יש מסירת של גדול-לבב ביחס לאויבה והיא נוטה לוותרים. היא גם סבלה פחות מן המלחמה ויותר תרירה ממנה. ואף עכשיו היא סובלת פחות ממי שהוא מתוצאות-המלחמה. שער-הכספים שלה לא ירד אלא על פחות מעשרה אחוזים למאה משנים הרגיל. למרות המלחמה היו מחסניה מלאים חמרים-גלמים, ביחוד צמר, וגם סחורות מעובדות. והמחרים עלו ועלו. והיא הוציאה ומוסיפה להוציא לחוץ — ומתעשרת. מחיר הפחם שלה הוא עכשיו פי חמשה ופי ששה משהיה לפני המלחמה. ספינות יש לה עוד לרוב, למרות היצמות, ששמו בצי-המסחר שלה צוללותיה של גרמניה במשך ימי-המלחמה. ומחירי ההובלה עלו למעלה. בריטניה הגדולה עם האים-פריזן הכביר והעצום שלה היא עכשיו, במלוא מובן-המלה, חולשת על גוים לא רק במובן הצבאי ורמדיני, אלא גם בחייה הכלכליים.

מה פלא אם היא נוטה לוותרים ולותרנות?

אבל צרפת?

אמנם כן! בחצות פאריז עוד נשמע שיר-הנצחון. אבל בתוך-תוכה של נשמת הצרפתי חביבה ההכרה, שזהו נצחון-פירהוס. יודע היא את האסון הגדול, שקרה לאומתו: עמדה מלדת. ואומה שעמדה מלדת היא אומללה שבאומללות אפילו אם לא אבדה אף איש אחד במלחמה. וצרפת הרי אבדה מיליונים מכחיר-בניה. היא עמדה מלדת והיא חדלה ליצור. והאויב שם שמות נוראות בחלקים העשירים ביותר של ארצה. אומה חזקה היא רק ביצירה ובהוצרת. ואם אלו אין לה, עיני וריש מנת-חלקה. אנשים חסרים ועול-המסים מכבד על צואר-האומה. עול של שמונה מיליארדים ומחצה של פראנקים בצורת מסים חדשים שם בית-הנבחרים על צוארי האומה הצרפתית. והוצרים נתמעטו והתוצרת נתמעטה. וכסף מאין ימצא? איה המקור של דאגתיה הלאומית. שתתן כח לשאת את המשא הכבד הזה?

בתים למאות אלפים צריכים להבנות בפלכים שנהרסו וחרבו; ואת החמרים לבנין צריך להביא מן החוץ ואת החומר האנושי לבנין — את הבונים — צריך להביא מן החוץ. שער-הכספים ירד ובעד דבר, שלפני המלחמה היה שווי פראנק ושעכשיו שווי שלשה או ארבעה פראנקים ויותר, צריך לשלם בניין פי שנים ומחצה ועד פי שלשה משווי עכשיו. תוצרת אין, לחם אין, חמרים-גלמים בשביל התעשייה אין. את הכל צריך להביא מן החוץ. ולזה נצרכים אוצרות של כספים. האומה, שהיתה לפני המלחמה הבאנקיר של אירופה, מחפשת דרכים למצוא לכסף מוצא. ומה פלא, אם אין היא רוצה לוותר ואין היא נוטה לוותרנות, והיא עומדת על חוזה-וורסאליה?

החליטו לתת לבאי-כח של גרמניה לשבת בוועידת-ספה בתור חברים שווים לחובות ולזכויות. משחתמה גרמניה על חוזה השלום חדלה להיות „אויב“ והיא יכולה לבוא לוועידה כחבר. אבל, טוענים הצרפתים, גרמניה צריכה למלא את תנאי-החוזה, והיא יכולה לשלוח באי-כח רק על יסוד מלוי-התנאים של דחוה ולא כדי להתוכה מחדש על תנאים אלה. קבעו את ועידת-ספה לראשית יוני. עכשיו כבר דחוה לראשית יולי. בינתיים אין מילרדן פוסק מלהתראות עם לויד ג'ורג' ולנהל משא-ומתן ברבר הועידה הקרובה. מוט כזה היה בהייט-פולקסטון; הלך אחר-כך מילרדן גם ללונדון. גם לויד ג'ורג' עומד על מלוי תנאי-החוזה של וורסאליה, אבל בכיאותם ופירושים לקולה. מילרדן דורש, להפך, שיתחשו לגרמנים בכל חומר הדין.

בשעת המלחמה היתה סיסמה: שלום בלי פצוויי-מלחמה ובלי ספותים של ארצות זרות. אחר המלחמה ובחוזה-השלום נהפכו פצוויי-המלחמה להקמת-הנהרסות והספותים לענינים של ממונות. בהקמת-הנהרסות לצרפת משפט-הבכורה. היא מקבלת 55 אחוזים למאה מן הכסומים, אנגליה — 25% והשאר מתחלק בין שאר הארצות המשותפות לנצחון. החלק של צרפת ביחס לחלקה של גרמניה הוא היחס של 11 ל-5. על זה כבר יש, כנראה, הסכם גמור. השאלה היא רק זו: כמה צריך לדרוש מגרמניה? צרפת, כנראה, דורשת, שסכום זה יהיה 125 מיליארדי-מארק בזהב. מצד הגרמנים מראים, שדרישה זו היא אבסורדוס. ב„ברלינר טאגבלאט“ עישה מי שהיה מיניסטר למושבות-גרמניה, דרגבורג, חשבון קצר: סכום כסף ברבית של 5% נכפל במשך 14 שנה. 125 מיליארדי מארק זהב ידפך לקץ שלשים שנה ל-550 מיליארדי מארק זהב. אם יחלקו את זה לתשלומים שנתיים לזמן של שלשים שנה באופן שוה לכל שנה יצאו 30 תשלומים שנתיים, כל אחד 18 מיליארדי מארק זהב. על-פי שער-

הכספים עכשיו, שמונה-עשר המיליארדים כזהב הם שמונים מיליארדים בנייר. במשך שלשים שנה תצטרך. אפוא, גרמניה לשלם אלפי מיליארדים של מארק-נייר. במדה שתוציא מארק-נייר חדשים ירד מחירם יותר ויותר. ואפילו אם יוותרו על הרבית וידרשו מגרמניה רק את הקרן, כלומר, 1250 מיליארדים, גם אז, על-פי שער הכספים עכשיו תצטרך לשלם 1250 מיליארדים של מארק-נייר. ודגבוג, שהיה ראש המלאכות הכספית של גרמניה בוועידת-השלום, אומר: „זהו דבר בלתי-אפשרי!“ — והוא מוסיף: „חוזה-השלום הולך ומת. הוא מת מיתה טבעית בשעת-התגשמותו“.

זהו התיזים של הגרמנים הצרפתים חולקים עליו, הם מראים חשבונות אחרים. אבל גם על-פי חשבונותיהם יצטייכו גרמנים לשלם קרוב לעשרה מיליארדים של מארק-זהב, שהם על-פי שער-הכספים עכשיו קרוב לחמשים מיליארדים מארק לשנה בנייר. וזהו גם כן קרוב לאלף וחמש מאות מארק-נייר במשך שלשים שנה. מאין יוקח כל הכסף הזה?

עוד בשעה שחזר ליד ג'ורג' מסאן-רימו אמר בבית-התחתון: „שואלים, איך תפרע גרמניה מה שמטילים עליה אם היא גיועת ברעב? — זוהי אמת, — אומר ל. ג. — אבל גרמניה לא תמשיך לגווע ברעב. אוכלוסיה מגיעים לששים או לשבעים מיליון נפש. ואנשיה חכמים ונבונים וחרוצים מאד מאד. והם בעלי-מלאכה, אמנים, שיש להם כל האמצעים ליצור עושר. גרמניה תקום לתחייה“.

זהו האנטיתזים מצד המנצחים.

מחבר הספר: „התוצאות הכלכליות של השלום“, הפיוס' ג'ון מיינרד קינס, נותן את הסתגותה. קינס רוצה לתקן את חוזה-השלום. הצעותיו מסוכמות בששה סעיפים: א. סכום התשלומים, שגרמניה תהא צריכה לשלם, הן בתור הקמת-הנהרות והן בתור החזרת ההוצאות, להחזקת הצבאות בארצות האויב, צריך להקבע לשני מיליארדי לי"ש, כלומר, לארבעים מיליארדי פראנק.

ב. מסירת ספינות-המסחר הגרמניות וכבלי-הטלגרף שבמים שהותנתה בחוזה; מסירת חמרי-המלחמה, שהותנתה בתנאי שביתת-הנשק; מסירת כל הנכסים הממלכתיים במדינות שהוחזרו; ותור על כל החובות של המדינות האלה ועל חובות גרמניה עצמה, שיש לה נגד אלה שהיו בעלי-בריתה. — כל זה מוערך בסכום כולל של חמש מאות מיליון לי"ש לזכות-גרמניה.

ג. הסכום הנשאר של 1.500 מיליון לי"ש ירשם לחובת-גרמניה בלי רבית ויופרע בשלשים תשלומים שנתיים, כל אחד בסכום של חמשים מיליון לי"ש.

ד. הועדה להקמת-הנהרסית תבטל, או שתשמר כמסד מיוחד על-יד אגודת העמים; היא תהיה מורכבת מבאייכח של גרמניה ושל הארצות הנייטרליות.

ה. גרמניה תהא חפשיה לפרוע את תשלומיה השנתיים באופן שיחיה יותר נאות לה. כל טענה נגדה בשביל אי-מלוי חובותיה תמסר לאגודת-העמים. כל החרמה של נכסים, שהם שייכים לאנשים פרטיים גרמניים מחוץ לגרמניה, צריכה לחלו.

ו. שום תשלום לא ידרש מאויסמריה.

פורגראמה זו של בקורת החוזה של ווירסאליה, שהגרמנים עצמם ודאי היו מוצאים בה ספק שלם, אינה נותנת עוד ספק לקינס והוא דורש עוד תקונים, שכדאי להביאם מפני שהם מסמנים הלך-רוחות מעניין בחוגים בריטיים, שלא הוכו בעויון ושבולמוס-האימפריאליסמוס לא אחז בהם עד כדי שאיפה לדכא עמים תחת רגלי מנצחיהם לנצח

נצחים. דרישותיו של קיינס מסוכמות בחמשה סעיפים אלה:
 א. בעלות-הברית מוותרות על זכותן לדרוש מגרמניה פחם. לכל היותר יכולה צרפת לדרוש כמות של פחם, שת"א שווה להפרש בין תוצרת הפחם בשני אזורי-הפחם הצרפתיים שלפני המלחמה ובין זו של עשר השנים הבאות. אבל גם התחייבות זו צריכה להבטל אם השליבים ציט ישלול מגרמניה את מחזות הפחם של ליזיה העליונה.

ב. כל תנאי בנוגע לאזור-הפחם במחוז-הסאר צריך להבטל; לאחר עשר שנים צריך מחוז זה לחזור לגרמניה בלי שום תנאי קודם למעשה. השמוש במכרות-פחם אלה לא ימסר לצרפת אלא אם תקח על עצמה להמציא לגרמניה, במשך עשר השנים הללו, לפחות חמשים אחוזים למאה מתוצרת מכרות-הברזל בלוזרינייה, כלומר: אותה הכמות, שהיתה גרמניה מוכרת לה קודם המלחמה.

ג. הפלבים ציט בשליזיה העליונה יצא, אמנם, לפועל, ככתוב בחוזה, אבל גורל-הארץ יתך לא על-פי רצון התושבים בלבד, אלא גם בהתאם לתנאים האי-קונומיים והגיאוגרפיים. התושבים צריכים להביע את דעותיהם גם בשאלה, למי צריכים להיות שייכים מכרות-הפחם.

ד. הקומיסיס לעניי הפחם, שנסדרה ע"י בעלות-הברית, צריכה להכנס לאגודת-העמים ולעבוד על-ידה בתור מוסד מיוחד תלוי ברשותה של אגודת-העמים. היא צריכה להיות מורכבת מבאי-כחה של גרמניה, מבאי-כחן של שאר מדינות מרכזה ומזרחה של אירופה ומבאי-כחן של המדינות הנייטרליות של הצפון ושל שוויציה. ה. ברית-מכס על יסוד של חלופי-סחורות חפשיים צריכה להפרת תחת הקשגחה העליונה של אגודת-העמים. בין עמים, שמטילים על עצמם שלא לחוק חוקי-מכס מגנים זה נגד זה על הסחורות הנכנסות לארצות מארצות ברית-המכס. גרמניה פולין, המדינות שיצאו מרשות טורקיה ואויסטריה, וכל הארצות, שנכנסו לרשות ממנות, צריכות להתחייב, שתכנסנה לברית-מכס זו ותשתתפנה בה במשך עשר שנים.

כפי שמתברר, רואה קיינס באגודת-העמים את הנקודה המרכזית לשמירת השלום בעולם. השלום של קיינס הוא באמת שלום של סליחה הדדית כללית, משותפת לכל העמים ולכל המדינות, שלום, שאינו משאיר מקום לרגשות של נקם ושלם בין עם לחברו, בין מדינה לחברתה. וכאילו כדי להראות את כל העקביות, שהוא רוצה להכניס לחוך הפרוגרצמה שלו, הוא דורש עוד דרישה אחת. מקורית מאד: בטול קחובות, שבעלות-הברית המנצחות נשארו חייבות זו לזו. החובות האלו מסיכמות בטבלה זו:

א. ארצות-הברית של אמריקה הצפונית הלוו:

לבריטניה הגדולה	21.050	מיליארדי פראנק
לצרפת	13.750	" "
לאיטליה	8.125	" "
לרוסיה	900	" "
לבלגיה	2.000	" "
לסרביה (עכשיו יוגו-סלאביה)	500	" "
לאחרים	875	" "

וביחד 47.200

ב. בריטניה הגדולה הלוחה :

לצרפת	12,700	מיליארדי	פראנק
לאיטליה	11.675	"	"
לרוסיה	14,200	"	"
לבלגיה	2.450	"	"
לסרביה	500	"	"
לאחרים	1.975	"	"

וביחד 43,500 מיליארדי פראנק

ג. צרפת הלוחה :

לאיטליה	875	מיליארדי	פראנק
לרוסיה	4.000	"	"
לבלגיה	2.250	"	"
לסרביה	500	"	"
לאחרים	1.250	"	"

וביחד 8.875 מיליארדי פראנק

כפי שאנו רואים, אין שווי-משקל בין החובות. אמריקה תפסיד יותר מן 47 מיליארדים ואנגליה — יותר מן 22, בשעה שצרפת תרויח 17 מיליארדים, איטליה — 20, רוסיה — 19.

מעניין לציין, שבשעה שכל הפרוגרממה של קיינס מצאה התנגדות חריפה ועזה מצד צרפת, סעיף אחרון זה מצא לו מצדדים במדינה זו. ומבקרו של קיינס, האָקִי-נומיסמן המפורסם רפאל ג'יאורג' לוי, מוצא טעם לשבח לדעיון הבטול ההרדי של החובות בזה. שרכושן של ארצות-הברית הוא לאין ערך יותר גדול מרכושה של כל מדינה אחרת, שארצות-הברית סבלו מן המלחמה הרבה פחות מכל מדינה אחרת, שאנגליה נמצאת באירופה. מנקודת-מבט אֶקוֹנוֹמִית, במצב מצוין.

על-ידי הבטול ההרדי של החובות רוצה, כנראה, קיינס להקל על כל מדינה, שתקום לתחיה, ולתת לה אפשרות לא להעמיס את עול-חובותיה על גרמניה המניצחת. ואנו עומדים בפני הופעה זו, בפני ספרו של קיינס, וביחוד בפני קיינס זה עצמו. בן העם, שבמשך חמש שנות-המלחמה לא חדל לדבר על ה"הונים" ועל ה"ברברים" הגרמניים, ושואלים: העורב הוא זה, שיצא, יצוא ושוב, מתיבת-נח, שצפה על פני מבול-הדם, שהציף את העולם? היונה היא, שאינה מוצאת עוד מנוח לכף-רגלה? היונה היא, שכבר עלה-דיות מרף בפיה? — מה שברור לנו. הריהו זה: שעדיין אין זו היונה. שלא יספה לשוב אל התיבה. עוד לא חרבה הארץ מדם בניה, שנשפך עליה; עוד לא נראתה היבשת; עוד נלחמים טורקים בטורקים באנאטוליה; עוד נלחמים פולנים ברוסים; עוד שופכים אחים דמי-אחים ועוד היר נטויה; עוד לא רותה הארץ מדמי בני-אדם. עוד אש-הנקמה בוערת, בוערת ואין מכבה; עוד רומם מנצח ברגל-נאווה את המניצח ואין אומר: השב; עוד מסכסכים, עם בעם ועוד מגרים את רגשות-המשטמה בין מדינה למדינה; עוד החוק שואף לבלוע את

החלש, והחלש — את החלש ממנו. גדל התיאבון בתקופים בשעת-אכילה, והתעורר תיאבון בהלשים עוד קודם שישבו אל השלחן הבלתי-ערוך עוד. עוד אין שלשון בחיים לדברי נביאינו על צדק, יושר, שלום, אחוה... עוד המלים של נביאי-זמננו: חירות, אחוה, שוויון חרותות על קירות כל בתי-השלשון, אבל לא על לוחות-לבותיהם של בני-אדם. עוד מעמידים פנים של חרדת-קודש לקריאת דברי-נביאינו — והלב מחייך כמו שמחייכים לדברי-בטלנות. שאין להם אחיזה ממשית בחיי-המציאות.

אמנם, הוציאו הצרפתים את צבאותיהם מפראנקפורט ודרמשטאט. אבל אין הם מוותרים עוד על שום דרישה מדרשותיהם ביהם לגרמניה. בטורקיה עוזרת בריטניה הגדולה למתונים לדכא את הקיצוניים. וצרפת כועסת, מתמרמרת, מוחה נגד אנגליה, שממציאה נשק לממשלת-קושטה כדי להלחם בצבאותיו של מוסטפה קמל באנאטוליה.

וכשפולין יוצאת למלחמה על רוסיה האדומה, ואנגליה, שמנהלת משא-ומתן עם אותה רוסיה האדומה, נוזפת בפולין, באה צרפת ומטרת את השריץ הפולני, נותנת צדק לפעולות-המלחמה שלו.

והקלחת רותחת. והחיים כים נגרש. הגלים הומים. והקצף על פני המים מפיל אימה. הרתיחו את ים-החיים ואין משביחם.

שביתות על שביתות. בטול-מלאכה אחר בטול-מלאכה. מלחמה לעם בעם ומלחמה למעמד במעמד באותו עם.

אירלאנד נלחמת לחירותה ולעמידתה ברשות-עצמה, וביחוד ליציאתה מרשות הממלכה הבריטית הגדולה. והמלחמה אכזרית.

מיום ראשון למאי התחילו שביתות בצרפת. דרישת השובתים אין להן אופי כלכלי, אלא מדיני. אין דורשים הגדלת-המשכורת או הפחתת שעות-העבודה ביום. דורשים: מהפכה; דורשים: הלאמת מסלות-הברזל, הלאמת אמצעי-ההובלה בין בים ובין ביבשה. דורשים הלאמת מכרות הפחם והמתכות. דורשים ודורשים.

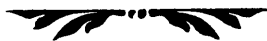
היחה שביתה כזו גם באנגליה. ואז במשך חצי-יום נתאספה הבורגנות האנגלית. יצאה לעבודה ומלאה את מקום הפועלים. ראו הפועלים — ושבו לעבודה.

רצתה עכשיו צרפת לחקות את מעשי הבורגנות האנגלית — ולא הצליחה.

האנגלים הם עם של תקפי-אופי והצרפתים הם עם של נלהבי-מזג.

היה עוד עם, שחשבונו לעם של תקפי-אופי. זה היה העם הגרמני. אבל חשכו מאורותיו והוא, כנראה, נותן לצערו לשלוש בו על חשבון-אפיו. תוצאות הבחירות לרייכסטאג הן סימן רע לאומה הגרמנית. היא נעשתה עצבנית ונכנסה תחת השלטון של הקיצוניות משמאל וימין. האמנם תתן לשתי הקצוות להחריבה?

מדינאי

דת ומוסר.

מאת

ד"ר יצחק מירקין.

א.

שני גדולי האסכולה, תומאס מאקווינז ויוחנן דונס סקוטוס, נפלטו בשאלה אחת דתית=מוסרית חשובה. דונס סקוטוס אמר: בלי צו וגזרה מה, אין טוב ואין רע בעולם. ורק על-ידי הצו והגזרה מה' לעשות איזה דבר נעשה הדבר טוב ועל-ידי הצו והגזרה שלא לעשות איזה דבר נעשה הדבר רע. ותומאס מאקווינז אמר: לא מפני שה' צוה וגזר לעשות איזה דבר או לאו, אלא מפני שהדבר טוב מצד עצמו, על כן צוה ה' לעשותו ומפני שהדבר רע מצד עצמו, על כן צוה ה' שלא לעשותו.

מהו יסוד המחלוקת שביניהם?

— לכאורה לא נחלקו אלא על אבסטרקציות והטרזנומיות מוסריות.

לפי דונס סקוטוס, שמחליט, שאך על-ידי צו וגזרה מה' לעשות איזה דבר או לאו, נעשה הדבר לנו, בני-האדם, טוב, שחובה עלינו לעשותו, או רע, שחובה עלינו להמנע ממנו, — המוסריות היא הטרזנומית. כלומר: המוסריות באה אלינו מן החוץ על-ידי רצון שאינו שלנו. ולפי תומאס מאקווינז, שמחליט, כי מה שהוא טוב ורע במובן המוסרי הוא טוב ורע מצד עצמו, ולפיכך צונו ה' לעשותו או לא לעשותו, — המוסריות היא אבסטרקטית, כלומר: המוסריות אינה באה אלינו מן החוץ, אינה באה אלינו בתור רצון זר, בכפיית הר כניגית, אלא בתור דבר, שאנו בעצמנו רוצים בו בלי שום כפייה והכרח, באופן חפשי. כי אנו בעצמנו בוחרים בטוב מפני שהוא טוב מצד עצמו ואנו מוסיפים ברע מפני שהוא רע מצד עצמו.

לפי שיטת=המוסר הגזרתית, ה' הוא הגזר ובני-האדם מחוייבים ומוכרחים לקיים את גזרותיו אך ורק בשביל שהן גזרותיו; זאת אומרת: המוסריות היא הטרזנומית. ולפי שיטת=המוסר הדיקטתית ה' הוא המורה והמלמד לאדם דעת טוב ורע, שהוא טוב או רע מצד עצמו. וכשם שהתלמיד, הלומד מרבו, הרב אך מקיל עליו ועוזר לו להבין, לדעת ולהכיר, אבל מה שהוא מבין ומכיר, מבין הוא ומכיר סוף=סוף בשכלו ותבונתו שלו, כך אף ה' במצוותיו לבני-האדם הוא אך מקיל עליהם ועוזר להם למצוא

ולחביר את הטוב והרע, שהוא טוב או רע מצד עצמו. אבל סוף-סוף בני האדם בעצמם מכירים מעצמם את הטוב שהוא טוב, ואת הרע, שהוא רע; ובכן הם בוחרים בטוב ומאסים ברע על-פי הכרתם העצמית. זאת אומרת: המוסריות היא אבטונומית.

אבל צריך להודות, שהלוקן זה בין שתי ההשקפות אינו מוכרח כל-כך. שהרי אפילו לפי שיטת-המיסר הגורתית עדיין אפשר להזיק באבטונומיה המוסרית. השכל והתבונה של האדם בכלל והתבונה המעשית הצרופה. כלומר, ההכרה המוסרית של האדם, בפרט, בתור תכונות מיוחדות של האדם, אינן יצירותיו של האדם עצמו, אלא הן, כמותו עצמו וככל הטבע, בריאות-ה'. ואפילו למי שאינו מאמין בה' הרי על כל פנים האדם לא ברא את עצמו, אלא הוא עומד וקיים על ידי כחות-יצירה. שאינם הוא עצמו ושפעלו בעולם עוד קודם שנברא ונולד. ואף-על-פי כן אנו מדברים על אבטונומיה מוסרית. כלום מדברים אנו על אבטונומיה כזו שלא בצדק? — על שאלה זו ישיבו תמיד בחיוב. ומפני-מה? — מפני שכיון שהאדם, העומד וקיים כמו שהוא בטבעו וטיבו ותכונותיו, אחת היא על-ידי מה ומי ואיך נברא ונהיה, מרגיש ומכיר בכח-עצמו את הטיב, שהוא טוב, ואת הרע, שהוא רע, ובחר על-כן על-פי בחירה חפשית (כלומר: על-פי הכרתו העצמית) בטוב ומאס ברע ולא על-ידי צו וגזרה הבאים אליו ממקום זר ועצם זר, שאינו הוא עצמו, — הרי הוא אבטונומי במובן המוסרי. ועל-כן יש לנו הרשות לדבר על אבטונומיה מוסרית. וכן גם הדבר אם אנו סוברים, שכל הטוב והרע באים לעולם אך ורק על-ידי צו וגזרה מה' לעשות מעשים ידועים ולהמנע ממעשים ידועים. מכיון שה' צוה וגזר, הרי נעשו הדברים יצירה טבעית במובן המוסרי כהיצירות האחרות במובן הפיסיקלי. ומאחר שהיצירה המוסרית, הן במה שנוגע לטוב והן במה שנוגע לרע, עומדת וקיימת, יש בכחו של אדם לבחור בטוב ולמאס ברע על-פי הכרתו, על-פי התבונה המעשית הצרופה העצמית שלו. ובזה אנו רואים את האבטונומיה המוסרית של האדם, שהוא בוחר על-פי הכרתו בטוב ומאס ברע, במה שנהיה ובמה שהוא לו ובשבילו טוב ורע אם על-ידי אופן זה או אופן אחר. האבטונומיה המוסרית אינה תלויה, איפוא, בזה, אם הטוב והרע עומדים וקיימים מעצמם, או אם נבראו בתור טוב ורע על-פי צו וגזרה מה'. כי בין כך ובין כך, מאחר שנבראו ונעשו טוב ורע על-ידי מציאות-ה' וגזרתו הם יצירה קיימת ועובדה טבעית עומדת ככל יצירות-ה' ועובדות-הטבע האחרות, וכשכל-האדם ותכונותו והתבונה המעשית הצרופה שלו.

אלא אם יש למצוא חלוק בין שתי ההשקפות של תומאס מאקווינו ודונם סקוטוס, אין לבקש אותו בתוך תחום-המוסר בלבד, אלא בתחומים המשותפים להתי-אולוגיה ולתורת-המוסר. לפי ההשקפה שבלי גזרה וצו מה' אין טוב ואין רע בעולם ורק על ידי הצו והגזרה מה' לעשות איזה דבר נעשה הדבר טוב ועל-ידי הצו והגזרה של א לעשות איזה דבר נעשה הדבר רע, — לפי השקפה זו מושגי-המוסר, דטוב והרע וכל פרישהם, הם בריאה מה' ככל הטבע וכל מה שיש בו, וכשם שאפשר להעלות

על הדעת ולחשוב, שהקדוש ברוך-הוא בונה עולמות ומחריבם ובונה עולמות אחרים בצורות אחרות ובתכונות אחרות ועל-פי חוקים אחרים. שאינם ידועים לנו עד היום, כך אפשר לנו גם-כן להעלות על הדעת ולחשוב לאפשר, שהקב"ה בורא מישג-מוסר אחרים מאלה הידועים לנו עד היום. כלומר: ה' מצוה לעשות דברים, שהיו אסורים עד עכשיו, ואוסר דברים, שהיו מותרים עד עכשיו, ומחפך בזה את כל מושג-המוסר, את הטוב ואת הרע וכל פרטיהם, מן הקצה אל הקצה.

אבל לפי החשקפה, כי לא מפני שה' צוה לעשות איזה דבר או להמנע ממנו נעשה הדבר טוב או רע, אלא — מ פ נ י שהדבר טוב מצד עצמו, ע ל = כן צוה ה' לעשותו, ו מ פ נ י שהדבר רע מצד עצמו, ע ל = כן צוה ה' שלא לעשותו, — לפי השקפה זו מושג-המוסר שלנו, הטוב והרע וכל פרטיהם, אינם בריאה מה' ככל הטבע ומה שיש בו, אלא הם נצחיים, בלי ראשית וכלי סוף, כה' עצמו. וכיון שאין שום דבר מחוץ לה', כלומר: כיון שאין שום דבר, שאינו או ה' עצמו או בריאת-ה', בעל-כרחו של השקפה מוסרית זו כל המושגים והחוקים של המוסר הם תכונותיו ומדותיו של ה' עצמו ומיסודים בעצמותו, שאין לה שני ותמורה בשום פנים. כלומר: הם נצחיים מוחלטים בהחלטיות נצחיותו של ה' עצמו.

מובן מאליו, שחלוק זה מעניין מצדו המוסרי לא פחות משהוא מעניין מן הצד התיאולוגי שלו.

לכאורה מצויות הדעות השונות הללו גם בתלמוד. כי במשנת-ברכות (פ"ה, מ"ג) שנינו: "האומר על קן צפור יגיעו רחמיו ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים, משתקין אותו". ועל זה אומרת הגמרא (ברכות, ל"ג ע"ב): "בשלמא מודים מודים משתקין אותו, משום דמיחזי כשתי רשויות, ועל טוב יזכר שמך נמי משמע על הטובה ולא על הרעה, ותנן: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, — אלא על קן צפור יגיעו רחמיו מאי טעמא? — פליגי בה תרי אמוראי במעריבא: רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבדא, חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשי בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות". הדבר ברור: מי שמנמק: "מפני שמטיל קנאה במעשי בראשית", סובר, שרחמיה' על כל מעשיו ולא רק על קן-צפור יגיעו רחמיו; ובכן, מצוות-ה' הן לא פקודות וגזרות, אלא רחמים, והוא ציונו לעשות את הטוב מפני שהוא טוב מצד עצמו ואסר לנו את הרע מפני שהוא רע מצד עצמו. אבל מי שמנמק: "מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות", סובר, כנראה, שמצוות-התורה הן פקודות וגזרות מה' ואנו אין לנו אלא לקבל את גזרותיו ואסור לנו לבקש טעמים למצוותיו של הקב"ה. ולפי זה מה שצוה לנו ה' לעשות, חייבים אנו לעשותו מפני הצו והגזרה ולא מפני שהוא טוב מצד עצמו. וכן מה שצוה לנו האלהים שלא לעשות, אסור לנו לעשותו מפני הצו והגזרה ולא

מפני שהדבר רע מצד עצמו.

אולם כבר עמד על ענין זה המהרש"א ב"חידושי אגרות" ואמר: "ומאן דאמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות ר"ל במצוות שאין מפורש טעמן כמו בשלוח הקן". לפי זה גם להאמורא האחרון יש הרבה מצוות, שמפורש טעמן מפני הרחמים או מפני טעמים אחרים, ואינן גזרות בלי טעם. גם באלו שאין טעמן מפורש, אסור לנו לבקש טעם כיון שלא נתגלה לנו; אבל בזה לא נאמר עוד, שאין להן טעם ולא נצטוו מפני שהן טובות מצד עצמן. כי קשה-מאד להעלות על הדעת, שבין חכמי-התלמוד יש מי שחושב, שה' צִנְנו לעשות את הטוב לא מפני שהוא טוב מצד עצמו והזהיר אותנו על הרע לא מפני שהוא רע מצד עצמו, אלא להיפך: מפני שה' צוה וגזר לעשות איזה דבר, שמצד עצמו אינו לא טוב ולא רע, נעשה דבר זה לנו, בני-האדם, טוב אך ורק בשביל הצו והגזרה, ומפני שהי אסר עלינו איזה דבר, שמצד עצמו אינו לא רע ולא טוב, נעשה לנו, בני-האדם, דבר זה רע אך ורק בשביל הצו והגזרה. ובכן אין הטוב והרע מושגים החלשים, שהם מיוסדים בנצחיות המוחלטת, כלומר, בה' עצמו ובמדותיו, אלא הם רק דברים מקריים, מוכשרים לשנוי ותמורה. שהרי מזה היה יוצא, שהטוב והרע הם רק מושגי בני-אדם ורק ענין לבני-אדם, שהם מחויבים לשמוע בקול המושל לכל אשר יצום. אבל אינם ולא כלום לגבי ה' עצמו, שהוא גבוה מעל גבוה ואין מי שיצוה עליו. והשקפה זו מתנגדת נגוד גמור לרוח היהדות במקרא, במשנה ובגמרא. כי בכל מקום, שאנו מתבוננים בדברי התורה או בדברי התלמוד, מוצאים אנו את ההפך ממש מהשקפה זו. די להביא אך מקומות אחדים לדוגמה:

כשמשנה רבנו קיסל'ה את פני ה': "הראני נא את כבודך" (כמו עצמך: ראב"ע), נענה לו ה': "ויאמר: אני אעביר כל טובי על פניך". וכתוב אחר-כך: "וידר ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'. ויעבור ה' על פניו ויקרא: ה' ה' אל רחום וחנון, ארך-אפים ורב חסד ואמת", וכו'. המדות הללו, שהן גם היסוד לכל מושגי-המוסר של בני-האדם, הן אם כן במקורן מדותיו של הקב"ה, הן כבוד ה' ועצמותו ומחלשות ונצחיות כמוהו.

וכן כשהתורה מזהרת: אל תהא קשה-לב ואל תמצה את עומק-הדין כלפי חברך, וחייב אתה להשיב למי שהלוית כסף (כסובן, בלי נשך ובלי תרביית) את העבוט. את שלמת רעך עד בוא השמש, "כי היא כסותו לבדה, היא שמתלו לעוור, במה ישכב?" —, היא משננת חובה גדולה זו בדברים הנמצאים: "והיה כי יצעק אל ושמעתי, כי חנון אני!" — הקב"ה ישמע, כי הוא, הוא עצמו, חנון הוא, כי החנינה מיוסדת בעצמותו של ה'.

וכן כשהתורה מצוה על פניו אב ואם, על שמירת השבת ועל איסור עבודת-אלילים, על החובה לעזור לעני ולגר על-ידי השארת לקט ופאה, פֶּרֶט ועוללות, כשהיא

מזהרת על גנבה, כחש ושקר ושבועת=שוא, על עושק, גול והלנת פעולת=שכיר, וכן על שאר ענינים ממין זה. כמו "לא תקלל חרש" וג' לפני עור לא תתן מכשול", "לא תעשו עול במשפט", "לא תקום ולא תשור", "ואהבת לרעך כמוך. אני ה'", — בקצור, כשהתורה מחייבת את ישראל בכל הענינים, שהם עיקריה וגופיה של המיסריות המקובלת עכשיו בכל האומות המתקונות, — היא מתחלת כאילו בהקדמה ונתנת טעם כללי לכל המצוות והאזהרות הנזכרות בדברים: "קדושים תהיו. כי קדוש אני ה' אלוהיכם!". הדברים האלה בהירים הם ומובנים מאליהם. לא משום שאיזה מושל עריץ מצוה וגזיר עליכם דברים, שאינם ולא כלם מצד עצמם ולגבי הַקְצָנָה עצמו ואך ורק מפני הצו והגזירה של המושל אתם מחויבים וצריכים לשמור ולעשותם. לא ולא! אלא מפני שאם תשמרו ותעשו את כל המצוות הללו תהיו קדושים ודומים לה' המצוה, שהוא עצמו קדוש, לפי שהקדושה (כלומר: הטוב והישר) מיוסדת בעצמותו, ועל=כן ובשביל כך הוא מצוה אתכם עליהן, כי רוצה הוא בקדושתכם.

ועיד פסוק מפורש: "כי המצוה הזאת, אשר אנכי מצוה היום, לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא. לא בשמים היא לאמר: מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישימענו אותה ונעשנה. ולא מעבר לים היא לאמר: מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה וישימענו אותה ונעשנה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך. לעשותו" (דברים, ל', י"א—י"ד); מצוות-ה' אינן, אם כן, גזרות וצווים, שבאים אל האדם, מיהוק, מן השמים או מעבר לים, אלא הן קרובות מאד אל האדם, הן בו בעצמו, בפיו ובלבבו: הוא מכיר אותן בתכונתו המעשית הצרופה, שמצוות-עשה שבהן, הן טוב, חיים וברכה מצד עצמן, ומצוות לא-תעשה שבהן הן רע, מות וקללה מצד עצמן. וה' המצוה לא צוה את המצוות, החוקים והמשפטים כאיזה מושל עריץ, שגזיר גזרות שאין טעמן בהן בעצמן ושכל ערכן וכבודן הוא רק מפני שהן גזרות ופקודות של מושל. אמנם, כשאתה שומר מצוות ה', חוקותיו ומשפטי, אתה הולך בדרכי ה' ואתה אוהב את ה'; אבל זאת אומרת רק דבר אחד: החוקים והמשפטים האלה הם טובים מצד עצמם וחיים וברכה בהם בעצמם, לפי שהם מיוסדים במקור הטוב — בעצמותו של ה' ובמדותיו; ובמובן זה כל השומר אותם הולך בדרכי ה' וכל האוהב אותם אוהב את ה'.

ואף בתלמוד ובמדרש יש מקומות אין מספר, שנראה מתוכם, כי מושגי המוסר הם מושגים נצחיים מיוסדים בתכונות ה' ובמדותיו, ושהקב"ה צונו לעשות את הטוב מפני שהוא טוב מצד עצמו ואסר עלינו את הרע מפני שהוא רע מצד עצמו. אנו מוכרחים להסתפק רק במראי מקומות אחרים.

"אבא שאול אומר: זה אלי ואניוהו — הני דומה לו: מה הוא חנון ורחום. אף אתה היה חנון ורחום" (שבת, קל"ג ע"ב; מכילתא, בשלה, וטסכת סופרים, פרק ג', הלכה ג'). ובית פרשתי: "ואמר רבי חמא בר חנינא: מאי דכתיב: אחרי

ה' אלהיכם תלכו (דברים, י"ג, ה') — וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? — והלא כבר נאמר: כי ה' אלהיך אש אוכלה (שם, ד', כ"ד)? אלא הלך אחר מדותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים, דכתיב: ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית, ג', כ"א). אף אתה הלבש ערומים; הקב"ה ביקר חולים, דכתיב: וירא אליו באלוני ממרא (שם, י"ח, א') — אף אתה בקר חולים; הקב"ה נחם אבלים, דכתיב: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (שם כ"ה, י"א). אף אתה נחם אבלים; הקב"ה קבר מתים, דכתיב ויקבור אותו בני (דברים, ל"ד, ו') — אף אתה קבור מתים (סוטה, י"ד, ע"א).

כתיב ואותי עזבו (ואת תורתי לא שמרו) (ירמיה, ט"ז, י"א) — שמא תורתי שמרו? — הלאי אותי עזבו ותורתי שמרו, שאילו תורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה, היתה מחזירן אצל" (איכה רבתי, פתיחה ב', ויילקוט).

מכל המקומות האלה ומן הדומים להם, יוצא ברור, שהקב"ה בעצמו רחום וחנון שהקב"ה בעצמו מקיים את המצוות שצוה לנו, כהלכת=ערומים, בקור=חולים, נחם=אבלים וקבורת=מתים. לפי שהקב"ה הוא מקור-הטוב ועושה את הטוב בעצמו ועל-כן רוצה הוא שבראו בעל-החבונה יעשוהו, גם הם ולפיכך נזח לו להקב"ה, שיעזבו בני-ישראל אותן, משיעזבו את התורה, שהרי כל רצונו הוא רק לזכות את ישראל במצוות ומעשים טובים. שהם טובים מצד עצמם ולא מפני שהם צו וגזרה מעמו. כי לא משום שה' גזר וצוה לעשות איזה דבר או שלא לעשותו נעשה הדבר טוב או רע, אלא להפך: מפני שהדבר טוב מצד עצמו, צוה ה' לעשותו, ומפני שהדבר רע מצד עצמו, צוה ה' שלא לעשותו. מושגי-המוסר הם מושגים נצחיים, מיוסדים במדות ה' ובעצמותו. שהוא מקור הטוב המוחלט והנצחי, ותעודת האדם ותפקידו הוא להיות דומה לה' ולהלך אחר מדותיו. זאת אומרת: להכיר בתבונתו הצרופה את הרע, שהוא רע מצד עצמו, ולמאוס בו ולהכיר את הטוב ולבחור בו מפני שהוא טוב מצד עצמו.

ב.

כל מצוות-התורה שבין אדם לחברו, אלו שהן בקום ועשה כאלו שהן בלא-תעשה, הן לא רק דרישות דתיות ומוסריות, אלא גם חוקים מדיניים, חוקים, שיסודתם בקיום החברה והמדינה וסדריה. ובתור חוקים כאלה הן גם דרישות חברתיות ומדיניות, כלומר חוקים, שאֵת שמירתם לשלום דורשות החברה והמדינה בפועל מכל חברה ואזרחיה, ובא-כחן של החברה והמדינה, הפקידים, השוטרים והשופטים, מפקחים על הוצאתם מן הכח אל הפועל ושומרים עליהם, שלא יחוללו על-ידי שום איש. ומפני כן המצוות הללו מכוונות קודם כל ובעיקרן אל חומר-המעשים ותוכן-הפעולות ב"חוקים שבין אדם לאדם, שהם נראים ונגלים לעיני בני-אדם, ולא אל מניע-הרצון, כלומר כוונת-הלב, שהן המטרות והתכליות המחמדות, שמניעות את הרצון ומביאות אותו

לידי החלטה, פעולה ומעשה.

כי המניעים הפנימיים האלה הם דברים שבלב ותעלומות סתרי-הנפש, שהם מכוסים על-פי רוב מעיני-הבשר של באי-כחה של החברה, השופטים והשוטרים, וגלויים וידועים הם רק לפני העין הפנימית, לפני השופט הפנימי שבלב. הפועל והעושה בעצמו, או לפני ה' הבוחן כליות ולב ויודע יציר=מעלל=איש. ולפיכך כל המצוות שבין אדם לחברו הן בהכרח, בתור חוקי החברה והמדינה, מצוות מעשיות, כלומר מצוות, שכל עיקרן הוא המעשה הממשי, שהפעולה החיצונית עיקר בו. אבל בתור צוויים דתיים, או בתור דרישות מוסריות=זולתיות הן בהכרח, כשאר המצוות הדתיות והמוסריות, לא מצוות, שכל עיקרן המעשה הממשי והחיצוני, אלא מצוות, שהמעשה הטוב והפעולה הרצויה שבהן הם תולדות הרצון הטוב והפיקוד הרצויה. כי כשם שכל הפעולות והמעשים הדתיים, בתור דתיים בלבד, "רחמנא לבא בעי" והעיקר בהם כוונת-הלב והעשייה לשם ה', כך כל הפעולות והמעשים המוסריים, בתור מוסריים בלבד, צריכים כוונת-הלב ועשייה לשם הטוב. במלים אחרות: בעצם המובן המוסרי, מתוך נקודת-המבט המוסרית העצמית והמוחלטת, כל פעולות-האדם ומעשיו ראויים להקרא בשם טובים=מוסריים אך כשהם תולדות הרצון הטוב, שהוא מכוון אך ורק אל הטוב המוסרי; אך כשהם לידי השאיפה והחפץ לעשות את הטוב והישר לשם הטוב והישר. כי המעשים והפעולות, בתור מה שהם, בלי הביא בחשבון את הרצון הטוב המוליד ומוציאם מן הכח אל הפועל, הם דברים חיצוניים, שהם שייכים אל העולם החיצוני, הסובב את הנפש המשכלת, את האדם, ואינם שייכים אל העולם הפנימי של האדם; וככל הדברים של העולם החיצוני, שאינם חלק מן העולם הפנימי של נפש משכלת, יכולים הם אמנם, להיות, מועילים, כלומר: "דברים שמביאים תועלת", אבל מביאים "תועלת" לאחרים, לנפשות חיות ומשכילות; ולפיכך אין להם "ערך עצמי". ובכן אין להם "ערך", אלא יש בהם "תועלת". הם רק "אמצעים" למטרה ותכלית ולא המטרה והתכלית עצמן. — ועל-כן אינם טובים מצד עצמם, לעצמם, כשהם לעצמם, אלא הם יכולים להביא טובה במובן התועלת לאחרים. בקצור: המעשים והפעולות בלבד, בלי צורך הרצון הטוב של הנפש המשכלת המולידה אותם, אפשר שהם מביאים תועלת לבני-אדם, לנפשות משכילות, אפשר שהם טובים, מביאים טובה לאחרים, אבל אינם טובים מצד עצמם, לעצמם, אינם נופלים תחת המושג טוב ורע מצד עצמם, או, מה שאחת היא, אינם טובים במובן המוסרי. רק הרצון הטוב, החלטת הרצון של נפש משכלת לאחוז בטוב ולעשותו לפי שהוא טוב על-פי ההכרה העצמית, — רק החלטת-רצון כזו, או רצון כזה, הוא טוב במובן המוחלט, במובן המוסרי.

המצוות שבין אדם לחברו הן, לפי זה, בתור צוויי החברה והמדינה בעיקרן חוקים מעשיים (משפט, דין). ובתור צוויי-הדת הן קודם כל חוקי-הלב וכל עצמן היא הכוונה לשם שמים (דת), "הצנע לכת עם ה'". אבל בתור צוויי-המוסר הן

כל עיקרן חוקי־הרצון, שהוא מכוון אל הטוב והישר לשם הטוב והישר (צדק, חסד). וכבר אמרו בתלמוד (מכות, כ"ד ע"א): "בא מיכה והעמידן (כדומה, את כל מצוות התורה) על שלש, דכתיב (מיכה, ו', ח'): הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך: כי אם עשות משפט (דין, חוקי החברה והמדינה), ואהבת חסד (צדק, טוב מוסרי), והצנע לכת עם אלהיך" (דת). אצל משפט כתוב עשות, כי בחוקי החברה והמדינה המעשה והפעולה הטמשים הם העיקר. אצל חסד כתוב אהבה, כי בחובות מוסריות אהבת־החסד, החפץ והרצון לעשות את הטוב לפי ובשביל שהוא טוב — עיקר. אבל אצל אלהיך כתיב והצנע לכת, כי בענינים דתיים "רחמנא לבא בעי" והעיקר — עשיה לשם שמים, דבקות בה' והתהלכות עמו כמו עם אביו, רבו ואהבו כאחד.

וכשם שעל־פי האמור עד כאן יש למצוות־התורה שבין אדם לחברו שלשה מיני אופי, כך יכול קיומן של מצוות אלו להיות בשלשה פנים. אפשר שהמקיים עושה אותן: א) בתור צוויי־החברה (חוקי המדינה או העם), ב) בתור צווייה' (חוקי־הדת). ג) בתור צוויי התבונה המעשית הצרופה של האדם (חוקי־המוסר). מניעי הרצון של כל אדם ואדם בקיום מצוות־התורה שבין אדם לחברו יכולים להיות: הדעת, שהחברה, (המדינה או העם), שהוא חבר לה, דורשת את קיומן, או האמינה, שה' דורש אותה, או ההכרה, שהאדם עצמו (כלומר: אנושיותו, תבונתו המעשית דצרופה) דורש דבר זה. אבל אפשר גם־כן, שיתחברו שני מניעים מן־השלשה — או אף כל השלשה כאחד — לגורם משותף אחד של הרצון לקיום המצוות האלו. אולם המניע הראשון בלבד מספיק רק במקרים גלויים, או דעכדי לא־גלויי, או על כל פנים במקרים, שיש אפשרות, ועל־כן יש פחד, שיבואו לידי גלוי. אבל בכל מקום, שאין לפני המקיים את המצוות אפשרות או פחד של התגלות, בהכרח מצטרף אל המניע החברתי עוד אחד משני המניעים האחרים בפעולתו על הרצון להביאם לידי החלטה ומעשה: או המניע הדתי, האמונה, שזוהי דרישת ה', שהכל גלוי וידוע לפניו, או — המניע המוסרי, החכמה, תבונתו המעשית הצרופה, רגש־המוסר שבעומק לבבו, אנושיותו זאת אומרת: הוא עצמו.

ואמנם, המצוות שבין אדם לחברו, המפורשות בתורה, מראות ברובן בגדול על איזה מעשה מפורט ופעולה מסוימת ומצוות לעשותם או שלא לעשותם. למשל, המצוות: "השב תשיבם" (השבת־אבדה), "עזוב תעזוב" (פריקה), "הקים תקים" (טעניה), "לא תשיך" (ואסור ריבית), "לא תעשוק", "לא תגזול", "לא תלין פעולת שכיר", לא תקום ולא תמור; וכן ברובן הגדול. ולפי שעיקר צוין היא המעשה בחיוב ובשלילה — לעשות איזה דבר מסוים ומפורט או לחדול ממנו, — על־כן הן במקרה ראשונה חוקי־החברה (חוקי־המדינה, או חוקי העם המאורגן), שעיקר תפקידם הוא בהכרח —

להציב גבולות למעשיהם, של חברי החברה ולסדר בכלל את הנהגתם ב'חוקם' זה לזה ולהצבור בכללו, באופן שהפרטים יסודרו לכלל, לצבור ולחברה מאורגנת, שכל פרט ופרט ימצא בה את מקומו הראוי ואת מלוי צרכיו האנושיים.

אבל על השאלה: מי הוא מציב-הגבולות, מי הוא המצוה והמסדר? — יש להשיב: מאחר שהמצוות והסדרים נתקבלו על-ידי העם ונעשו חוקי-החברה של העם, הרי שהעם והחברה, זאת אומרת: העם המסודר והמאורגן, הוא המצוה והמסדר והעומד על המשמ- להשיג, ולפיק, שכל חבריו, בני-העם, ישמרו את הסדרים וימלאו אחר הצווים לעשותם ולקיימם. אולם כל זה אינו מכריח ומצד עצמו-אף אינו קרוב אל הדעת, שהחברה, כלומר, העם המאורגן בכללו, שבתור עם מאורגן ועומד הוא גם המקור, כלומר: המסדר והמצוה הראשון של הסדרים והצווים. — הוא מתוקק החקים האלה על-פי הסכמה מקרית וקבלה פתאומית. כי זה לא היה מספיק ואינו אפשרי. אינו מספיק, מפני שצווים וסדרים, שהם רק של החברה בלבד, כלומר: צווים וסדרים, שנתקבלו באופן פתאומי על-ידי העם המאורגן בכללו, ואם-כן נתקבלו על-ידי רוב העם או על-ידי ראשיו באופן מלאכותי, בלי הדרגה והתפתחות פנימית טבעית, אינם מכילים בקרבם, בהם עצמם, שום ערובה לשמירתם וקיומם מצד כל העם, ואפילו מצד אלה, שהם עצמם היו המחוקקים והמציגים הראשינים של החוקים והסדרים. כי אלה מן העם, שלא קבלו מעיקרם על עצמם את החוקים והסדרים ברצונם הטוב והחפשי (וזה יהיה אולי רוב העם, אם החוקים נתקבלו רק על-ידי ראשי-העם, ועל כל פנים יהיה זה מיעוט ניכר אפילו אם נתקבלו החוקים והסדרים על-ידי רוב העם, כי בדברים כאלה יש תמיד מיעוט המתנגד). ישתמשו בכל מקרה הבא לידם להשתמש מלשמות ולקיים את החוקים והסדרים, שנתקבלו נגד דעתם, הכרתם ורצונם. ואפילו אלה: שהם עצמם היו מחוקקי החוקים ומקבלי הסדרים על עצמם, מי יודע, כמה היו בהם, שכל בְּנֵיהֶם היתה רק להטילם חובה על אחרים כדי להוציא מזה תועלת לעצמם ולעניניהם הפרטיים ולעניניהם של הקרובים אליהם? — ואפילו אלה מהם, שלא טובת עצמם היתה לנגד עיניהם כשקבלו את החוקים והסדרים, אפשר שקבלום רק מפני שאיזה סדר שהוא טוב מלא-כלום, טוב מהעדר-סדר, אבל בסתר-לבם לא היו רואים בחוקים עצמם, או על כל פנים דוקא בחוקים האלה עצמם, שום דבר, שמכריח ומחייב מצד עצמם לעשותם ולקיימם. והילכך אף הם היו עושים בסתר ובצנעה ובכל ענין, זמן ומקום, שלא יבוא לידי גלוי ואין בו משום הפרעת-סדרים, מה שטוב בעיניהם ונצרך להם באותו ענין, זמן ומקום. מכל זה ומן הדומה לזה יוצא, שאף מן צד הסבכי לא היה מספיק חוק ומשפט וסדר, שנתקבל באופן חיצוני-מלאכותי על-ידי החברה, על-ידי העם המאורגן בכללו, אם על-ידי ראשיו ואם אפילו על-ידי רובו. כי קבלת חוק באופן חיצוני-מלאכותי כזה לא היתה נותנת שום ערובה ושום בטחון למלווי וקיומו מאיזה צד שהוא, ואפילו מצד אלה, שהם עצמם היו המחוקקים והמקבלים את הסדרים עליהם.

אבל חוץ מכל זה אי־אפשר ואין בנמצא דבר כזה, שיתקבלו חוקים וסדרים באיזה עם, שהוא, כיון שהוא מקבל חוקים, כבר מאורגן באיזה ענין, או שיתקבלו חוקים באיזו חברה, שהיא כבר מסודרת באיזה מובן שהרי כבר היא "חברה" — באופן מקרי, מלאכותי-חיצוני, רק על-ידי הסכמה חיצונית, מקרית, של רוב החברים, או ברצונם של הראשים והמנהיגים. רק אם העם עצמו, על כל פנים על-ידי דעות רוב חבריו, מקבל את החוקים והסדרים, הוא מביע ומגלה בזה, שלפי דעתו והכרתו הפנימית הם נאותים, טובים וישרים מצד עצמם. וכך הוא מקבל עליו באמת רק גלוי ומפורסם מה שהוא מקובל כבר בלבם של רוב חבריו, ברגשם ובהכרתם; ולא ימלט גם־כן, שכל זה מקובל בתוכם זה מכבר אפילו בפועל בתור נימוסים ומנהגים יפים וטובים. העם מקבל באמת רק באופן רשמי מה שכבר חי וקיים באופן טבעי, פנימי, בהרגשת-הלב ובהכרת-השכל של רוב חבריו, והוא קובע מסמרות ברמות חוק במה שהוא זה מכבר אחד מן היסודות המוצקים, שהבנין של אחדות־העם עומד עליהם, ואחר מן הבריחים החזקים, שמברחים את כל חלקיו לעם מאורגן אחד. כי האמת היא: לא מפני שהוא עם מאורגן ונכבד מסודר הוא מקבל עליו חוקים כלליים, אלא להפך: מפני ובמדה שכבר הגיע להתפתחות פנימית משותפת לכל חבריו, מפני ובמדה שכבר נתקבץ ונצטבר אצור של קנינים רוחניים דומים ושיום באיכות וגון וכמות בהרגשת-הלב ובהכרת השכל והתבונה של רוב חבריו עד כדי אפשרות לחוק חוקים כלליים בשביל כל העם, — מפני־כן ועל-ידי כך ובה במדה נהיה לעם, הגיע למדרגת עם וראוי להקרא בשם עם.

ואם העם מקבל את החוקים על-ידי ראשו ומנהיגיו, לא ימלט, על-כל פנים במה שנוגע לחוקים, שהם עוסקים ביחסים שבין אדם לחברו ולא ביחסים בין המושל או המושלים ובין העם, שהם מתקבלים ונשמרים לאורך־ימים או על-ידי אמונת העם במחוקקיו שהחוקים מה' הם להם, החפץ אך את הטוב והישר, או על-ידי הבטחון והאמינה במחוקקים עצמם, שהם יודעים ומכירים מה טוב ודורשים רק את הצדק והמשפט. ובכן מתקבלים החוקים על-ידי אמונה, שיש לה יסוד ואינה תלויה על בלימה, מפני שסוף־סוף מיוסדת היא על הרגשת-הלב ועל ההכרה, שהחוקים הללו מצד עצמם הם טובים וישרים וצדיקים, וביחד עם חוקים כאלה אפשר שמתקבלים עוד גם חוקים אחרים, שאינם מובנים עוד כל-כך, או אי־אלה שאינם מובנים עוד כלל לעם ואינם עוד פרי־רוחו, בתור תוצאה של התפתחות פנימית.

ואמנם, כן הדבר בתורת־ישראל ובמשפחה וחוקיה, שנתקבלו על-ידי העם ובעם, הכו שרשים חזקים למטה ועשו פרי־תבונה למעלה לאורך ימים. כי החוש המשולש לא יתק לעולם והישרש המשולש לא יעקר לגמרי: ההתפתחות הפנימית של העם, התפתחות הרגשת-הלב והכרת התבונה המעשית, בקצור — רגש־המוסר המפותח של העם, התחבר והתלכד בישראל באמונה, או יותר נכון, ירה אבן־הפנה, הכין ובנה את היסוד

האיתן שלא ימוט לאמינתו בה', שנתגלה לו בעיקר על ידי תורותיו, חוקיו ומשפציו הצדיקים, — הצדיקים על=פי הרגשת=לבו של העם והכרת המתבוננת עשית, על=פי רגש=המוסר, שכבר היה מפותח, ער וחי בלב ובשכל של בני=האומה, אף אם לא במדה שזה בכולם, אלא אצל אלה באופן בהיר וברור פחות, ואצל אחרים — באופן בהיר וברור יותר. ובכן קבלו בשם הדת בתור חוק חברותי ומדיני קבוע מה שכבר היה בעצם הדבר חוק הרגשתם המוסרית ותבונתם המעשית.

ולסיכך רשאים אנו לומר: לא מפני שה', שהאמינו בו, גזר וצוה, קבלו ושומרים בני=ישראל את התורה, אלא מפני שה' צוה את התורה, האמינו ומאמינים בה בני=ישראל עד היום.

הַהֶכֶּה הָרֵאשׁוֹנָה.

(מספורי רווק זקן).

מאת

אהרן אהרונ'.

...הדבר היה בשעת חתונה, בכפר אחד סמוך לעיירתנו. החתן היה משרת בחנותנו. הוא נשאר יתום מאביו ואמו בעודו קטן. אבותי אספוהו אלינו ומאז גדל בביתנו ושרת בחנות. אנשים יותר קרובים מאבי ואמי לא היו לו, ועל־כן נסעו אבותי אל חתונתו. לעמוד לו במקום הוריו. הם היו שושביניו, כמובן, ונחלו כבוד רב. הם נחשבו למתנתים היותר חשובים, וכמשך כל הערב חזרו אחרים ושמשו אותם בהכנעה יתרה. וכי קטן הוא הדבר? — גביר-העיריה בעצמו הוא מצד החתן...

מובן מאליו, שגם אותי לא שכחו. בכל רגע היו מחזרים אחרי ונותנים לי מיני-מתיקה. ואני ראיתי את עצמי באותו ערב מיוחס ומסונק והייתי שבע-רצון מאד. בין הנערים, שהיו בחתונה, לא מצאתי לי חברים לפי כבודי. התהלכתי גאה ומתנפח כמחותן גדול — והשתעממתי.

כחצי-שעה קודם החיפה, בשוטשי בדד באולם-המחולות, שלא היה אלא אורזה מנוקה לשם זה, ראיתי פתאם המון אורחים עומדים צפופים ועיני כולם נטויות לאיזה דבר שבפנים-העגול. סקרנותי נתעוררה בי. אך ה"כותל האנושי" היה גבוה ממני. התחלתי להדחק בין העומדים — בלא כל צִרְמָנוּחַ. אחד מן המחותנים, שהרגיש בי, רצה להרימני למעלה, כדי שאוכל לראות מנכוח. אך אני ראיתי בדבר זה עלבון לעצמי וכעסתי על מרימי, והאיש הטוב הוכרח להרפות ממני. בקושי גדול נדחקתי ובאתי לתוך העגול. שם נגלה לעיני מחזה מעניין. ילדה קטנה, בת-גילי, רקדה "קאזאצ'וק". ומה נפלאה היתה ילדה זו!... שערותיה הקצרות, הזוהבהבות והמסולסלות, שסָרָט כחול היה קלוע בהן, התנפפו באויר עם כל תנועה עזה שלה. פניה המאדמים היו מלאי-התעוררות ועיניה התנוצצו כנחל-אש. היא לבשה שמלה לבנה "וקצרה", שמתחת לה התנוצצו והחליקו על פני רצפת-הטרישים רגליה הקטנטנות במהירות נפלאה. רגע טפסה קומטיות ורגע רחפה למעלה ואחר-כך ירדה כשיסה, כאילו רצונה לשבת על הארץ. הנה שלבה את זרועותיה על הָזֶה והנה ניפפה בהן באויר ונראתה כמעופפת... התוף הכה בעוז את רקוד-החירות האדיר, והקהל הקציב את הטאָקט במחאות-כפות רועשות. והילדה דאתה בעגול הרחב, קלה כנוצה ובלתי-מתיגעת...

לאחרונה התחילה אשה אחת קוראת: "די, די לרקוד!", תפסה את התינוקת בתוך מעופה ומשכה אותה אליה. זו היתה, כנראה, אמה של הילדה. הילדה נשארה חבוקה בזרועות-האשה ונלחצה אל לבה. אך בפניה נשארה ההתעוררות הראשונה ועיניה עוד היו מתנוצצות. כאילו המשיכה להתנשא בדמיונה ולרחק באויר... גם התמורת המשיכה עוד לתופף את ה"קאזאצ'וק", עד שנתנו לה אות — ותחדל...

הענול התחיל מתפורר מעט-מעט. אך אני נשארתי עומד ומסתכל בילדה נפלאה זו. עד שהכריו הברדקן, שמוליכים את הזוג אל החופה, ובידי תקע מי-שהוא נר קטן ופרח של נייר אדום מענדו. לא ראיתי אפילו — מי. בקהל התחילה תנועה חזקה, האשה והילדה נעלמו בהמון, ואני נסחפתי בזרם-ההולכים והנר בידי. כששבנו מן החופה מצאתי בין מחנה-ההולכים את הילדה שלי נושאת נר דולק כמוני. כרגע הלכתי בצדה. רציתי מאד לשוחח עמה — ולא ידעתי במה לפתוח. לאחרונה שאלתיה:

— את — אחות-הכלה?

— לא! — ענתה הילדה בצחוק, וקולה היה ערב כל-כך, עד שפתאום נעשיתי עליז: — אני בת-דודתה של הכלה.

— ומי היא דודתך?

— דודתי פייגה, אם-הכלה.

— מאין את? מכפר זה?

— לא! — צחקת שוב בצחוקה המשמח: — אני כאן בפעם הראשונה. אני מ... — וקראה בשם עיירה לא-קרוכה.

— מה שמך

— שמי — גיטלה... ושמן?

אמרתי לה.

— הו-ו-ו! האריכה בהעויה של אי-שביעת-רצון: — שם לא נאה כלל. כמו ליהודי זקן... יודע אתה, כיצד אקרא לך? ... זיזי! ... כן, כן... רוצה אתה? .. — זיזי? ! — מפני-מה — זיזי? — אין שם כזה... — העיריותי נבוכ. — יש ויש! — התעקשה גיטלה: — אני שמעתי, כן, כן... כך אקרא לך. זיזי! .. זיזי! .. זה כל-כך יפה! ..

לאחר רגע כבר מצא השם חן גם בעיני. את-על-פי-כן הפניתי מיד את ראשי לאחורי ולצדדין להוכיח. אם אין מקשיבים לשיחתנו. שנאתי את הגדולים. תמיד אוהבים הם להקשיב לשיחותיהם של הקטנים ואחר — ללעוג להם... אך איש לא שם לב אלינו. רק אשה אחת, זו שהעמידה את גיטלה באמצע-קדורה, הציצה אל בת-שיחתי באהבה רבה כל-כך. עד שכשעבר מבט זה ונח רגע עלי, נעשה לי טוב ונעים ושמח במדה שדומני, לא הרגשתי את עצמי מעולם.

כל אותו ערב לא סרתי מעליה. בשעות-הסעודה ישבנו זה ליד זה. באולם התהלכנו יחד ופספסנו או הסתכלנו ברוקדים. גיטלה עצמה רקדה הרבה, אך לא "קאזאצ'וק", למרות הפצרות כל האורחים. אמר לא נתנה לה. חששה, כנראה, לעין רעה.

פעם יצאתי אל אחורי האורווה, הוא אולם-המחולות, במקום שבני-אדם, מלבד אורחים בודדים, לא היו מצויים, וראיתי מרחוק דבר מאיר ומתנונץ כאש, כאוצר... האור היה מיוחד במינו: כחלחול, כזה, חסר-תנועה כמת... העיריותי על הדבר את תשומת-לבם של ילדים אחרים והלכנו יחד לראותו. כשקרבו אליו נתקלו רגלינו בבולי-עץ מפוזרים בלי סדר. האש היתה קרה ורכה. זו היתה רקיבית של אלון.

דבר זה לא היה חדש לי. ראיתי הרבה פעמים וככר רציתי לשוב. אך באותו רגע נזכרתי בגיטלה. פרכתני מן העץ הרקוב גוש קטן ומדדתי לשוב אל האולם. מצאתי אותה יושבת לבדה על ספסל בפנה.

— הוי, זיזי! היכן היית? — קראה אלי בשמחה כשראתה אותי.
— גיטלה! — מהרתי אליה בסודיות ובזיוז: — בואי-נא עמי החוצה וצארה
לך דבר-מה.

— מה? אמור...

— בואי, בואי... תראי...

יצאנו. באפלת-הלילה הבהיק בידי לעיניה אור-הזרחן.

— הוי, מה זאת?

— גחלת, — עלה במחי להפתיע אותה.

— באמת? — השלך, מהר... הן זה כואב...

— לא... אין זה כואב... נסי גם את לנגוע...

— בשום אופן — לא. ידי תכוה...

— אל תפחדי. גיטלה! אין דבר! האש-קרה...

סוף-סוף נאותה לנגוע באש.

— זיזי! תן לי את זה... צארה לאמא.

— בווראי אתן לך, גיטלה... אבל באולם, באור, לא תראי אותו. זה לא

יאר שם...

— מפני-מה?

— כך, זה מאיר רק בחושך... גם ביום — לא...

באותו הרגע נצנץ רעיון חדש במחי.

— גיטלה, רוצה אף? — אשים את זה על ראשך ויתנוצץ בין שערותיך...

בכל אשר תלכי יתנוצץ — ויראו אותך... כן, רוצה אתי, גיטלה?

— טוב, זיזי, טוב...

פוררתי מהר את הרקבובית והתחלתי לשפוך על ראשה של גיטלה גשם מזהיר,

מתנוצץ...

— די, די!...

ואני שופך עוד. התחילה בורחת — ואני רודף אחריה.

החשנה היתה גדולה, אך שמלתה הלבנה לפני ובין שערותיה הזוהרו יהלומים,

כוכבים...

רצנו לאורך הרחוב הריק והדומם, עד שצדתי אותה בזרועותי כשהיא צוחקת

בצחוקה המצלצל והמשמח. שערותיה דגדגו את לחיי, פניה נשמו בחום על פני —

ופתאום נשקתי לה... לא ידעתי בעצמי, כיצד עשיתי זאת. היא היתה כה חביבה

באותו רגע. אך מיד נבוכתי מאד. נכלמתי.

כרגע חלפה עליוזתי — ונשתקתי. אף היא נשארה רגע דוממת.

— זיזי... — קראה לי. אני שתקתי.

— זיזי... — חזרה בחשאי... ופתאום לפתא את צוארי בשתי ידיה ונשקה

לי נשיקה טובה, של אחות קטנה על לחיי...

— אתה ילד טוב מאד, זיזי... אני אוהבת אותך.

— גם את? ... גם אני... — גמגמתי אחריה.

עוד הייתי נבוכ, אך כל-כך שמח, כל-כך מאושר...

גיטלה עזבתני פתאום וחזרה בריצה אל האולם.

— הפשני, זיו! — קראה לי בצחוק.

אך כבר היתה רחוקה ממני. רצתי אחריה, ושוב התנוצצו בחשכה הכוכבים בראשה. באולם כבר מצאתיה רוקדת איזה רקוד עליו; אך היהלומים לא הזהירו עוד... היא רקדה אחר-כך בלי הפסק ואני לא עוד יכולתי להיות על-ידה. הייתי עיף-מאד, ואיני יודע עד היום, כיצד, אימתי והיכן נרדמתי. אף לא הרגשתי כשהוציאוני מן האולם והשכיבוני במטה.

בבוקר השכם העירתי אני לנסוע. רצתי מאד לישון והייתי רוגז מתחלה ומתנמנם בעגלה כל הדרך. התעוררתי רק על-יד ביתנו...

יומים. שלשה ימים אחר החתונה הייתי מהלך כחולם. באוני עוד צלצלו השאון, המהומה והתזמורת. ובעיני עמדה תמונתה של ג'נטלה. בבית-הספר ישבתי בפזורה-נפש ולא הקשבתי לדברי המורה, ובבית לא דברתי עם שום אדם. בימים ההם הספקתי לקבל "יחידות" אחדות מן המורים וסמירות-לחי אחדות מאבא...

מעט-מעט חלפו הרעש וההמולה ממחי, ואני ישבתי למעמד-נפשי ולעסקי הקודמים. אך תמונתה של ג'נטלה לא חלפה עוד מלפני עיני-רוחי. לא ראיתייה עוד אחר זה; אולם תמיד שוחחתי עמה, השתעשעתי עמה והרהרתי בה, ומאות פעמים חזרתי בדמיוני על כל מלה, שנאמרה בינינו, והוספתי עליהן מה שצריך ונאה היה להגיד...

*

שנים עברו. מנער נעשיתי בחור. נסעתי לכרך גדול ללמוד. יצאתי מן התחום הצר של העיירה הקטנה ונכנסתי לתוך החיים הרחבים והשואנים. הייתי מלא שמחת-חיים — וחיותי. במשך שנות-הלמוד היו לי רומאנים הרבה עם בנות-כרך שונות ומשונות. אך תמיד זכרתי את ג'נטלה ברמותה ובתארה...

פעמים התאמצתי לתאר לי אותה בתור עלמה מגודלת. אולם תמונה זו היתה ממושטשת ומתחמקת ממני, ובדמיוני היתה צפה ועולה בכל פעם תמונתה של ג'נטלה כמו שראיתייה רוקדת את ה"קאזאצ'וק", בשמלתה הלבנה והקצרה, בשערותיה המזהבות והמסולסלות ובסרט הכחול שבהן, מרחפת על פני רצפת-האולם... ובתמונתה זו היתה יותר מקסמת. עדיין היתה מושכת את לבי ממש כמו שמשכתני אז, כשהייתי קטן גם אנכי... ונפלא הדבר: ילדה זו היתה מעסקת את דמיוני הרבה יותר מן העלמות, שהיו קרובות לי במקום ובזמן. בכל פעם שהיו חוזרות ועולות על זכרוני המלים התמימות שלה: "אתה ילד טוב, אני אוהבת אותך", — היו נשנות בקרבי, ההרגשות של אותו הערב.

רבות הרהרתי בה, רבות חלמתי עליה. תמיד היתה בקרבי איזו תוחלת בלתי-ברורה. שאפגש עמה עוד פעם, ותמיד הרגשתי אליה געגועים רכים, רוחניים, קלים וזכים כאתר...
פֶּתִי

*

עברה כעשרת-שנים. לבית-אבותי בעיירה לא הייתי חוזר אלא לעתים רחוקות ובלי חשק. כאן היה משעמם וריק, כרגיל, ולא כראי היה לעזוב את החיים שם. בעולם הגדול, בשביל ה"אה-המשפחתית", התקועה בפנה נדחת זו. ולפיכך, כשהייתי מבלה את זמני-החירות בביתי, הייתי משוטט כל הימים משממון ומאפס-עבודה בסביבות-העיירה, בכפרים ובתצורות.

פעם הרחקתי ללכת ובאתי לפנות ערב לאותו כפר, שבו נפגשתי לפני עם גישלה. כבר היה מאוחר. ונוסף על זה גראו בשמים סימני סערה קרובה. החלטתי ללון כאן ושאלתי לביתו של היהודי שבכפר. את הדירה לא עוד מצאתי כמו שהיתה אז, ביוס־החתונה. שָׁנו אותה. האזורה, ששמשו אולם למחולות, לא היתה עוד במציאות. הרסוה.

בבית פגשתי אישה זקנה. היא קבלה אותי יפה. ללון? ... כמובן, אפשר. אין מגישים יהודי מן הבית. ... גם לאכול אפשר; בוודאי. ...
הזקנה היתה נוטה מאד לשיחה. כשנודע לה, מאין ומי אנכי, שמחה מאד. אם היא מכירה את אבותי? — שאלה יפה. היא הכירה אפילו את סבי וסבתי. היא מכירה את כל משפחתי.

— כך, ובכן, אתה בנו של שְׁעִיה... אִי־אִי־אִי, אב רחום! רק תמול, שלשום היית 'קורקבן' קטן כזה, ועכשיו כבר אתה, בלי עִי־דעה, בן־אדם... בן כמה אתה?... עשרים ושתים?... כן. ומה? זוכרת אני עוד את כלולת־אמך. כבר עברו וראי עשרים וחמש שנים. אחים אין לך?... לא כן? גם אחיות — לא... אני יודעת... י' י', מה שנעשה במשך זמן קצר זה. הרי בתי היחידה; אותה אתה מכיר. בעלה הלא גרל בביתכם...

— אני יודע... הייתי בשעת־חתונתה כאן, — מִהֲרִי להודיע לה. ובאותו רגע נזכרתי בגישלה והחלטתי לשאול את הזקנה עליה, כך, דרך אנכי, כלא־במחשון. ברור היה לי, שאם עלי־י זקנה זו לא יודע לי כלום על גישלה, לא אדע דבר לעולם. אך לא ידעתי אף כיצד לשאול. ידעתי רק את השם: 'גישלה' — ולא יותר. לא שם־משפחה; לא כלום. לתאר לזקנה את תמונתה — כלום תדע, תזכור?... שכחתי לגמרי, שזו היתה בת־אחותה.

— אתה היית בחתונה? — התעוררה הזקנה. — כן, באמז, עתה זוכרת גם אני. אביך ואמך היו... הא, הא, הא... זו היתה חתונה! ... בכל הסביבה דברו עליה. עוד היום זוכרים אותה השכנים. היו ימים לפני... (היא נאנחה נאנחה עמוקה). הִי... עתה אחרת. בתי דרה בעיירה שלכם. בוודאי אתה יודע. רחוקה היא מלהיות עשירה. מוזמן לזמן אני שולחת לה קצת חמאה־גבינה, תפוח־אדמה... אך כלום יכולה אני להחזיק בהם, אני — החרם הנשבר?... הוא, שלי, בוודאי שמעת, מת עוד לפני שש שנים. כן, בתשעה־באב תמלאנה בדיוק שש שנים. מאז נשארתי לבדי בכל הבית. לעזוב, למכור, להרוס את הכל. — עבירה גדולה היא. כאן אפשר למצוא פרינסה בקרוב. אבל לחתני אסור לגור כאן, בכפר, הלא יודע אתה... מה עשיתי?... היתה לי אחות אלמנה. היא דרה ק... ולה ילדה מן הבעל הראשון. מתחלה לא רצתה אחותי להנשא. לא רצתה להכניס את הפעוטה לביתו של אב חורג. אך כלום אפשר לחיות כך?... סבלה, סבלה העלובה, וסוף־סוף נישאה לאיש. נמלה עמה את הקטנה ובאה לבית־בעלה — והנה היא מוצאת שם חמשה ילדים משלו, משל אשתו הראשונה... רמו אותה. אמרו לה, שאין לו ילדים כלל. אילמלא כן, לא היתה מסכמת... נה, מילא, יש ילדים... מה אפשר לעשות?... הלא אין להשליך אותם החוצה. אך מקום לקטנה של אחותי כבר לא היה שם. כלומר: הבעל לא אמר כלום. אך אחותי בעצמה לא יכלה לשאת את עינוי־הילדה. בני־הבעל הגדולים רדפו אותה בכל מה שיכלו. והיא, אחותי, אינה כאותן האמות החורגות. שצועקות ומקללות ומסיתות את הבעלים.

היא, המסכנה, הריהי יונה שקטה. רק בכתה בחשאי כל הימים, ולו לא הגידה כלום... כשנודע לה, שנתאלמנתי ונשארתי לבדי, לא חשבה הרבה, נטלה את הילדה ובאה אלי... חבין מעצמך, שבועוג גדול אספתי את התומה אל ביתי, ועכשיו היא מנהלת את כל הבית והרהי המשען היחיד שלי. אני צריכה לה כלעצם-החיים. את הכל היא עושה: אופה, מבשלה, מטגנת — את הכל. אני כבר חלשה יותר מדאי. אין כח עוד... נו, מה אתה חושב? — הוסיפה באנחה לאחר הפסקה קצרה. בעוד מאה ועשרים שנה, בבוא יומי, לא אשכחך. בינה ובין בתי לא אבדיל... ראה-נא! — אמרה פתאום כמתעוררת: — אני מפשטת ואתה יושב רעב ושותק. לא לחגם הבריות ואומרותי, שתשעה קבי-שיחה יש בהן בנשים. מיד אתן לך...

והתחילה לשוטט על פני החדר.

— אין דבר... אין דבר... יכול אני להמתין. — התאמצתי להרגיע אותה מפני דגמוס, ובאמת צפיתי לגמריספורה בקוצר-רוח. הייתי רעב ככלב. הזקנה נדדוה והגיישה לי אוכל.

ברלת החיצונית נשמעה דפיקה. מישוה נכנס אל חדר-הכניסה ולא הוסיף ללכת. — מי יש? — קראה הזקנה בקולה הרצוץ לעבר הפתח רוסית. ומיד הוסיפה יהודית-אשכנזית: — את היא זו. גיטלה?

דבר-מה פתאומי בברק לחץ את לבי — והפסקתי מאכילתי. כהרף-עין נתחוויר לי, שגיטלה כאן, היא כאן... ישבעוד רגע אראנה... הייתי נרגש מאד, שמח ונבהל כאחד...

ובעוד אני יושב מלא סקרנות עצומה — מה טרפה, דמותה, וחושב, באיזה אופן אפגוש אותה, מה אניד לה, כיצד אתודע אליה, — נפתחה הדלת והיא באה החדרה.

עשיתי תנועה רפלקסיבית לקום, אך נשארתי יושב על מקומי... היא היתה גבוהה ולבושה בגדי-עבודה כפריים ישנים; על הראש — מטפת לבנה ועל הרגלים היחפים — סנדלי-עץ. כל זה תפסו עיני בבת אחת. כמבט הראשון. רק הפנים לא היו נראים באפולולית בין-הערבים, שמלאה את החדר הנמוך והרחב. למראה אדם זר נבוכה מעט, אמרה: „ערב של שלום“ כללי וסתמי, בלי שפתה אל איש, ועברה לאורך כל החדר. קולה היה גם במקצת, בלתי-נעים וזר. זה לא היה קולה של גיטלה, היא, גיטלה שלי.

היא נמלה דבר-מה ויצאה.

המשכתי לאכול לאש-דלאש ובלי תיאבון. בערתי כולי באי-סבלנות לראות את פניה לאוד-הני, לדבר עמה... סוף-סוף שבה, כשהיא נושאת דבר-מה מכוסה בסניורה. כך נושאות הכפריות את החלב מן הרפת, משום חשש לעין רעה.

— גיטלה! הדליקי, בתי, את המנורה. כבר חושך, — אמרה לה הזקנה מתוך

החשכה.

להבהוב-הגפרור ולאוד-המנורה הראשון נגלתה לי צורה. הפנים היו מלאים ומוארכים, שזופים ומגושמים במקצת; אך בקלות הבחנתי בהם את שרשומי אותם הפנים הקטנים, העדינים, בחוך מסגרת של קוצות-זהב, שהיו חקוקים בזכרונ... היא הרימה רגע את עיניה עלי — והורידה אותן מיד. עיניה היו שחורות ויפות כאז...

זמן מרובה לא יכלתי לשוחח עמה, למרות חשקי העז. היא התהלכה בחדר

אילך ואילך אי היתה נכנסת ויוצאת. נדמה לי. שבכוונה בקשה לה עבודות שונות, כדי שלא לשבת על מקום אחד דומם. פעמים היתה פינה אל הזקנה באיזו שאלה מחוסרת-ערך, ובפי שנדמה לי, גם שלא לצורך. ואני בקשתי בקולה את הנעימה החביבה הישנה, הידועה לי כל-כך — ולא מצאתי... קולה נשתנה, כמו שנשתנתה כולה.

לאחרונה הכניסה החדרה והעמידה על השולחן מיחם ישן נושן, שהיה כולו מכפכך ומקטר.

— תודה. איך בחוץ? השמים מעוננים עוד? — פניתי אליה סוף-סוף כשהגישה לי מה.

— כן. השמים מעוננים עוד, אך, כנראה, יתבהרו מהר. — השיבה לי, פרשה לה עם כוס מלאה אל קצה-השולחן, בצל המיחם.

— ובכן, היא סוברת, שלא ירד גשם?.. לו ידעתי זאת, הייתי צועד הביתה. כאן אמרתי לעצמי: "טפשי!". ההוספה שלי היתה מחוסרת כל טעם. ללכת הביתה פתאום..

— בשעה זו היית שוב הביתה? — נבהלה הזקנה: — בלילה? באפלה כזו? השם ישמר! מה אתה סת?

— אפשר ירד עוד גשם, — הוסיפה גיטלה בלי שהביטה אלי. — לא... "אמרתי כך, סתם... כמובן. לא אילך עכשיו. חשבתי, לפנות ערב... מחר בבוקר אצא לי. אקום בשעה מוקדמת... בארבע... יהיה טוב ללכת, קריר... עוד אספיק לבוא לסעודת-הבוקר הביתה. — הוספתי בנחוק. — ומה דעתך? — פניתי שוב אל גיטלה: — כמה שעות צריך ללכת מכאן אל עיירתנו? הן זה לא רחוק ביותר? —

הרגשתי גם עתה, ששאלתי טפשות: הן באתי משם... — כלומר: אני יודע... הלכתי הנה. אלא שהלכתי בדרך-המלך, ובוודאי יש דרך יותר קצרה. לא כן?

— איני יודעת, — השיבה גיטלה בתמימות: — נסעתי פעמים אחדות אל העיירה, אך תמיד בדרך-המלך.

— כך?... היא באה לעתים קרובות אל עיירתנו? יש לה שם מכרים? — כן. כשצריך לקנות דברים שונים... איני מכירה שם הרבה אנשים. רק בחנויות... בחנותו של אבי... —

— היא מכירה את אבי? — קראתי בתמהון: — כלום היא יודעת, מי אני? — כן. ראיתיו כמה פעמים בעיירה... גם בחנות... — פלטה גיטלה כמעט בלחש כששמטה שקוע בכוס.

— "הפלא ופלא!.. ואני רואה אותה בפעם הראשונה... כלומר: לא... — כך יקרה לפעמים. — נכנסה הזקנה לתוך דברי: — האחד מסתכל בחברו — והלו אינו יודע כלל.

הערה זו היתה בלתי-מחוכמת, לפי דעתי, ושלא במקומה.

— ובכן, היא מכירה אותי. — שבתי אל הענין: — היא יודעת, שלפני הרבה שנים היינו ידידים טובים?.. היא זוכרת את החתונה?.. —

— אני זוכרת... — לחשה גיטלה. העיפה עיין עלי, חייכה ונתאדמה.

בינתיים התחילו נכנסים הביתה אכרים, צעירים וצעירות. בחדר קם מעט-מעט שאוץ-דבור רם, צחוק. גיטלה קמה למכור להם טבק, גפרורים, ועוד מיני סחורות כאלה,

שהוציאה מארון גדול שבאותו חדר. לא יכולתי עוד להמשיך את השיחה עמה. — הריא אתה? — התאוננה הזקנה לפני — כך בכל ערב. כסבור אתה מרוויחים אצלם הרבה? ... על כל שונאי רווחים כאלה. אך מה אפשר לעשות? — כך נהוג כאן מאז. אי-אפשר לשנות. פינסה. באים, מזללים את הבית עשן, מכניסים רפש...

הזקנה ודאי היתה פותחת בספור ארוך. אך אני השתמשתי בהפסקה קצרה, כשפנתה אליה אכרה אחת באיזו שאלה, ואצא החיצה.

בחוץ היה ערב נעים, שקט. העננים האפלים התחילו מתפורים, ומבין הגושים הכבדים נראו פה ושם קרעיקיע כהים-עמוקים, זורעי כוכבים זעירים. נשבה רוח קרירה, נעימה. ברחוב, ליד הבית, שעמד בקצה-הכפר, היה שקט. ורק מפנים-הבית הגיעו אלי מפרק לפרק קולות-האכרים.

עמדתי נשען אל הגדר והרהרתי בגיטלה. כמעט שעוד לא דברתי עמה. וכמה צפיתי לפגישתה זו!... אך כמה נשתנתה במשך הזמן, ולעיני חזרה וקמה גיטלה ההיא. מובן, אז היתה תינוקת. בוודאי גם אף אני נשתנית בעיניה... אבל אז היתה יותר יפה ומקסמת... זה לא חשוב. אך נדמה לי כך, משום שתמיד תאמרה לי אחרת. באמת הן לא ראיתיה עוד כראוי ולא דברתי עמה עוד... מה עשתה בכל השנים הללו? — יושבה כאן... הא, היא זוכרת את החתונה. אותי הכירה, ראתני הרבה פעמים, ואני — בול — עץ — לא הרגשתי בזה. מובן, מי פלל לזה... זו שתמיד הלמתי עליה היתה כל-כך קרובה אלי... ואף היא לא התודעה אלי. ודאי זוהי צניעותן הארורה של הנשים. קשה היה לה הדבר. אפשר חלמה אף היא על... אפשר אף היא... הן היא זוכרת... "אתה ילד טוב, זיו... אני אוהבת אותך"... אה, צריך לדבר עמה...

במחשבתי כבר דברתי עמה. חזרתי, כדרכי, על כל המשפטים שנאמרו בינינו בערב זה, תקנתי אותם והוספתי עליהם, המשכתי את השיחה הלאה... הזקנה כבר היא ישנה, ואנו יושבים שנינו זה ליד זה על הספה ליד השולחן. ידה בידה בתחלה היא נבוכה, מתביישת, אינה מכסת אלי ומשיבה בלחש תשובות קצרות, מגומגמות. אך מעט-מעט נמס הקרח שביחסינו ואנו נעשים יותר קרובים, ידידים... היא מספרת לי, שאף היא חשבה תמיד עלי, שבעיירה. בכל פעם שראתה אותי, פעם לבה. פעמים רצתה לגשת אלי, לדבר עמי; אך לא נועזה: התביישה. נדמה לה, שאני מכיר אותה, אך בכוונה מתנכר אני לה, משום שהיא עלמה עניה, פשוטה, כפרית... אני — נעלב, כמובן, על-ידי חשד כזה. מוכיח אותה בחבה — ומתפייס מיד... ואנו מתלחשים חרש, כמגלים סודות בחשכת-הלילה... אנו קרובים כל-כך ונלחצים זה אל זה... היא קוראת לי "זיו", כלפנים, ואני לה — "גיטלה", והשם כל-כך נעים לבטאו... אנו מזכירים זה לזו את פרטי ערב-החתונה ההוא, את הנשיקה... גיטלה שותקת, ואני יודע, שהתארמה באפלה... ופתאים מתמלא לבי רגש עז, חם, רותח... אני מנסק לגיטלה נשיקה עזה על שפתיה... היא אינה משיבה בנשיקה, אך ראשה גוחן ונח לאט על כתפי וכל גופה נלחץ אלי — והוא רועד... אני מרגיש...

התעוררתי בבת-אחת מדמיוני, רקתי ואמרתי: "טפשות".

מן הבית עוד נשמעו קולות-האכרים, ואני לא רציתי להכנס לתוכו החלטתי להמתין עד שיתפורו כולם ועד שתשכב הזקנה... ושוב התחלתי לעוף על כנפי-הדמיון כבראשונה...

עבר, כנראה, זמן מרובה; ואפשר רק נראה לי כך. התנערי מן החלומות, אך גופי עדיין היה לזהם בקדחת של רגשות חזקים, בלתי-ברורים... צריך להכנס. הרבה אכרים. שעובו את הבית, עברו על-ידי ומכפנים לא נשמע עוד השאון הקודם. נכנסתי. החדר היה מלא עשן="מאחורקה". האויר היה מחניק ומלא אדים רעים, הרצפה מלוכלכת בכיח. מסביב לשלחן ישבו ארבעה, חמשה אכרים צעירים. הם שמו יין-שרוף וגיטלה ישרתה אותם. הזקנה לא היתה עוד בבית. הבינוני מיד, שמוכרים כאן משקאות חריפים בסתר. והדבר היה כה מוזר לי ובלתי-נעים... השותים עדיין לא היו שכורים, אך כבר היו מבוססים. בגלופין...

— ואדון צעיר זה מי הוא? — שאלו עלי בלשון אוקריינית.

היא הגידה להם, שאני אורח מן העיירה.

— בוודאי בא להשתדך עמה, — הביע את השערתו האחד.

— בוודאי כך! — הסכים הברו.

פניה של גיטלה התלקחו. היא לא הביטה אלי.

והאחד מהם פונה אלי ואומר:

— אדון צעיר, קחנה. היא נערה טובה, חיה... חלקה כל-כך...

והוא צחק "לחכמתו". וכשעברה גיטלה על-ידו מפח על כתפה. אף שאר ה"מסובים" צחקו בקול גדול. וכאן ההחילה שיחה, עם בטויים ומשפטים, שהאדמו גם את פני ולא יכולתי להרים את עיני אליה.

כל ימי אני מצטער על שלא לבשתי באותו יום את בגדי-השרד הסמוך-גטיים שלי. בהם הייתי מגרש ברגע אחד את כל השכורים האלה החוצה. כי הכפתורים המתנוצצים עדיין הם מטילים אימה על האכר הרוסי. הם מזכירים לו שישנאצ'אלססנו" (שלטון) בעולם... אך בבגדי הרגילים לא הייתי אלא "ז'דוק" (יהודוני) פשוט. והוכרתי לשבת כאן, לשמוע את נבולי-פידם של דאכרים ולראות את יחס המהוצף אל גיטלה. פעם בפעם, כשהיתה מגשת דבר-מה אל השלחן, היה אחד מהם מושכה אליו. או היה צובט אותה, והיא היתה משתמטת דומם מידיו ופורשת לה לפנתה...

חמה כבושה מעורבת בקנאה קשה, רתחה בקרבי באותם הרגעים. אך הייתי אין אינים... כעסתי גם על גיטלה עצמה. היא שתקה כל הזמן, לא דברה אלי מפני שאני לא דברתי אליה, התהלכה נבוכה על פני החדר. ולי נדמה, שאך מציאותי בחדר אוסרת אותה ואינה חפשית במעשיה... וראי מרשה היא לאכרים, שיתחסו אליה באופן כזה: אלמלא כן, לא היו מעזים... ואף נדמז לי, שעם כניסתי מצאתיה יותר חיה ושמחה מעתה...

לא רציתי להשאיר כאן עוד. קשה היה לי. שאלתי, אם אפשר ללכת לישון. בחדר הסמוך המתין לי משכב מוכן. שכבתי. אך השינה נדרה מעיני הפעם. בקרבי עוד תססה ההתרגנות העצומה על כל המחזה שראיתי... גיטלה! .. אותה גיטלה המהורה, התמימה, שחיתה כל השנים בלבי! .. הרגשתי, שדבר קדוש לי נתחלל, שדבר יקר לי טחוי אבר. ואני כעסתי והתרגזתי ומר היה לי...

לרגעים הייתי מצדיק אותה. היא אינה אשמה. גדלה כאן, בכפרי, בלי אב ואם, בלי מחנכים ומשגיחים. ומכשפה זקנה זו לא איכפת לה, אינה דואגת כלל לנערה זו ונותנת לה לשרת אכרים שכורים... והריני מתאר לי בתוך כך לילות-חורף ארוכים, וגיטלה — בחברת השכורים עם התאוות הלוהטות משתיה... מי יודע?...

ואני חוזר ומתרגז וסובל ענויים קשים... הרבה פעמים רקתי ואמרתי לעצמי: "טפש! מה זה נוגע לך? מה אתה הושע לעסקי-זרים? ארוסתך היא? אהובתך? מה?"... ואז הייתי מתעטף בפה-יפה בשמיכה, הופך את פני אל הקיר, מתקפל ומחליש לישון. אך לאוני מגיעים קולות-השכורים המעוררים, צחוקם הצרודי, שיחתם ושירתם המרופות ומחוסרות-המובן וקריאותיהם התכופות: ג'יטל! ג'יטל! ג'יטל! ג'יטל! ג'יטל! ג'יטל!...

לפעמים נשמעת לי כרוז גם לחישה מתרעמת שלה באוקיינוס: "הניחה לי! לך לעזאזל!" — ואז יודע אני שאחד מהם נגע בה... לבי היה נוקס, ושוב היו מתחילים הענויים שלי...

זמן מרובה נמשך הדבר, עד ששמעתי את גיטלה משדלת אותם בדברים רכים ללכת לביתם. כבר השעה מאוחרת. הם ממאנים, מקללים את כל היהודים, מאיימים, והיא פוצרת, מתרגזת, משדלת ומתחננת. לסוף נשמעו הזוזות-כסאות וצעדים בלתי-בטוחים עם שירים צרודים ומקוטעים. אך לא כל-כך מהר עזבו השכורים את הבית. הרבה היתה גיטלה קשדל'קס.

וכשסוף-סוף נפתחה הדלת והתחילו יוצאים, חזרתי ושמעתי את המלים: "הניחה לי, אנשון! לך לעזאזל!" — אני התדוממתי על מרפקי, אורב ומוכן לקפוץ. הקשבתי אם לא תצא גיטלה אחריהם אל הפרוזדור האפל החוצה... היא לא יצאה. נשארה בחדר. ואני שמעתי אותה עוברת ממקום למקום, פותחת וסוגרת את הארון, מסדרת את הכסאות. כנראה, נקתה את הבית.

התרגשויות הראשונה עברה, ומעט-מעט התחלתי רואה את מצבה בעינים אחרות. בלבי נתעוררו רחמים עליה. כפי הנראה, כך צריכה היא לאחר שבת בכל ערב ולסבול מן האכזרים השכורים... ועדיין היא משפלת שם... מסכנה... עתה היא לבדה... אחי, למה שכבתי לישון?.. ואולי לקום, להתלבש ולצאת אליה? למצוא איזה פתחון-פה... שטויות. זה לא יפה. מה זה פתאום לקום?.. מפני-מה לא המתנתי... טפש אני... במה היא אישמה?.. ובכלל, לא יפה עשיתי, שעזובתיה שם לבדה... אי-נמוס וגסות... אפשר תכנס לכאן לקחת דבר-מה... אקרא לה, והיא תשב כאן, על ידי, על הכסא... לא, אצלי, על המטה... ואנו נשוחח, נהיה קרובים וישוב אני מתחיל לעוף על כנפי-הדמיון. אח, אילו באה... טפשות. לא. אפשר אקרא לה?.. אניד לה דבר-מה?.. מה?.. אני יודע?.. שתעירני בשעה מוקדמת... כן... לא... טפשות. היא תבין... לא נאה... ואולי, באמת, לקום.. כן, אני קם...

מהרתי להכניס את עצמי לתיך בגדי בחפזון, במהירות של קדחת... הרגלים לא יכלו למצוא את פתחי-המכנסים, הידים לא פגעו בתורי-השרוולים — ואני התרגזתי... סוף-סוף הייתי לבוש איך שהוא ועמדתי מוכן לצאת... מן החדר הגדול לא הגיע אלי כל קול...

"יצאתי. היה שם חושך גמור ודממת-מות. אפשר בחוץ היא?.. גשתי זמן מרובה באפלה, נתקלתי בכסאות, בשלחנות, עד שמצאתי את הפתח. הדלת היתה נעולה... אף-על-פי-כן יצאתי החוצה. אפשר תשמעי, תבין, תצא אחרי... הכפר היה דומם כמת. אף שביב-אור בחלון לא נראה. מרחוק נשמעו רק קריאות-תרגזולים. כבר היתה השעה השנייה אחר חצות-לילה.

זמן מרובה עמדתי ליד הגדר והמתנתי... לסוף נכנסתי החדרה משומם ונוגה,

ולבי כה דואב ורוחי כה מרה...

שעה רבה התהפכתי מצד אל צד עד שנרדמתי. אך לא ישנתי זמן מרובה. כך הרגשתי. וכשנתעוררתי כבר התחילו מבצבצים דמדומי-הבוקר הראשונים. בחדר היה חום מחניק. הזכוכים התעוררו, זמזמו, טרדו ולא נתנו מנוחה. ראשי היה כבד, כאחר ליל-נדודים... מהרתי להתלבש ויצאתי החוצה.

רוח-בוקר קריה, רעננה, השיבה מעט את נפשי. התהלכתי שעה קלה על-יד הבית — והנה יוצאת הזקנה. שמחתי מאד לכך ונגשתי להגיד לה, שאני הולך לי. — כל-כך מוקדם? — תמהה.

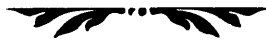
בשום אופן לא רצתה לקבל כסף בעד האוכל והלינה. דבר זה היה לי לא-נעים. הודיתי לה בגמגום ומהרתי ללכת. . . . — — —

*

לאחר זמן מועט עזבתי את העיירה וחזרתי אל הכרך, אל הלמודים. אל החיים הרועשים, אל הרומאנים עם בתולות-הכרך... את גיטלה לא ראיתי עוד אף פעם. אמרו לי, שכבר נישאה לאיש. בעלה — חייט או נגר, — ה' יודע...

תאמינו לי? — דומה, שאני אוהב אותה עוד גם עתה.

המישבה מסלה חדשה (על-יד קו ש ט ה). אב.

בְּקוֹרַת הַתּוֹרָה בְּתִקּוּפַתָּה הַחֲדָשָׁה.

מאת

ד"ר יוסף רייזר.

א.

בעולם האמונות והדעות אין דבר עומד וקיים, מתמיד ומוחלט, שאין להרהר אחריו ולפקפק בו. יש שדעה אחת תשתרר על חברתה מאות בשנים, ואורך-ימיה נראה לנו כמופת חותך על אמתותה; אבל פתאום תתעורר רוח חדשה ממקום בלתי-מקווה ותעקור את הדעה הקבועה משורש ותתן מקום לדעה אחרת מתנגדת לה. כי בכלל אי-אפשר שתהיה לראות הנדסית לדברים בנויים על אסמכות והשערות במקום עובדות ממשיות. אמת זו יורו לנו כל השיטות המיטאפיזיות הישונות וכל המסקנות של ספרות-הבקורת, שצצו ככמהים ופטריות מאז ומעולם ונתאזרחו רק לזמן פחות או יותר מרובה, עד שהגיעה שעתן לעבור ולהבטל מן העולם. אכן, דוגמה יותר בולטת נראה עכשיו בחוג הבקורת של התורה: לאחר שהורגלנו להאמין, שששת הספרים הראשונים של המקרא (חמשה חימשי-תורה וספר-יהושע) נתחברו ונתאחו מקמעים שונים כתובים על-ידי אנשים שונים ולאחר ששיטת-קמעים זו כבר נתאזרחה ונעשתה מסקנה רווחת ומחוייבת כשיטה הקופניקנית בחכמת-התכונה, נתעוררה פתאום מלחמה חריפה ושנונה נדה, ואין שום ספק בדבר, שסכנה גדולה צפויה עכשיו לעצם קיומה. המלחמה באה מצדדים שונים, מאנשים שונים, וגם מתוך נטיות שונות; אבל המטרה אחת היא: לשים קץ לשיטת-הקמעים השולטת עכשיו בחקירת ספרי-המקרא.

כדי שיבינו הקוראים את מהות הבקורת החדשה צריך אני להקדים דברים אחדים על בקורת-המקרא בכלל ובפרט — על ה"בקורת העליונה", או התולדתית-הספרותית. של התורה.

עובדה ידועה היא, שהנוסחא העברית של כתבי-הקודש, נוסחת-המסורה, למרות עתיקותה המופלגת ודייקנותה המפורסמת, אינה חפשיית מגוונים והפכים עיקריים. שאי-אפשר לפשר ביניהם ולאמת את כולם ביחד. כדי ליישב ולתירץ גוונים אלה, או בדברים יותר ברורים, כדי להשיג נוסחה יותר מדויקת מנוסחתנו המסורתית⁽¹⁾, אוהזים

(1) נוסחת-המסורה היא בת התקופה שאחר חורבן בית שני, תקופתו של רבי עקיבא. כל התרגומים, שנעשו אחר-כך, כמו תרגומיהם היווניים של עקילס, סומכוס ותיאודוטיון,

המבקרים בשתי דרכים: הדרך האחת היא — להשוות את הנוסחה העברית אל הנוסחאות העתיקות האחרות, ביחוד אל הנוסחה היוונית (הספואניגסה או תרגום-השבעים), שנוצרה במאה השלישית קודם התאריך הנוצרי "נוסדה" על-כן על נוסחה עברית, שקדמה למסורה⁽¹⁾. פעמים שאנו מוצאים בזה האחרונה מקרא משובח ועולה על זה של המקור העברי, באופן שמוכרחים אנו לבכר את הנוסח היווני על פני הנוסח העברי. דרך זו, שהיא ידועה בשם "בקורת נוסחאית", היא עתיקה מאוד: אור' י. ג. ס, אבי הכנסיה הנוצרית, שחי במאה השלישית, אחז בה בהגהתו הגדולה והמונומנטאלית של תרגום-השבעים⁽²⁾. ואחריו החזיקו בזה מבקרי-מקרא שונים בימי-הביניים, "ובימינו — פויל די לאגארד ואדוארד קסלי". הדרך השניה היא — לחקור את תוכן הספרים לאורה של ההיסטוריה האוניוורסאלית בכלל והמזרחית בפרט, להשוות את דספורים השונים בינם לבין עצמם ולמצוא את יחוסם אל המאורעות של העמים הקרובים והרחוקים, שבאו במגע עם בני-ישראל. זהו מה שקוראים "בקורת עליונה" (בנגוד אל הבקורת הנוסחאית, שקוראים "בקורת תחתונה") או בקורת תולדתית-ספרותית. לפי עדותו של היירונימוס בפירושו לספר דניאל, כבר השתמש בבקורת זו הפילוסוף הניאופלטוני פורפיריוס (חי במאה השלישית לתאריך הנוצרי), שהוכיח בראיות ספרותיות ומופתים היסטוריים, שספר דניאל אינו פריה של גלות-בבל, אלא יליד תקופה מאוחרת, זו של אנטיוכוס אפיפאנס. גם פרשנו הגדול, ר' אברהם אבן-עזרא, מסתייע בבקורת

בנות המאה השניה. ותרומתו הרומי של היירונימוס במאה הרביעית לתאריך הנוצרי, הולכים אחר הנוסחה העברית ומוסרים אותה כמעט מלה במלה, והתפרש ביניהם הוא על-פי רוב רק בדברים פגומים, כאותות-התנועה ודבריי-נקוד, שלא לבשו צורה קבועה עד המאה השביעית או השמינית.

(1) אין שום ספק בקני המומחים לרבר, שנוסחת התנ"ך היתה קודם חורבן בית שני במצב, נזולי ובלתי-קבוע. עדים הם השנויים המרובים, שאנו מוצאים בין הנוסחה העברית ובין נוסחת-השבעים, עיין בספרו של זכריה פראנקל: "Vorstudien zu der Septuaginta, Leipzig 1841", וסם בספרו של הפינפוסור סוויט: "Introduction to the Old Testament in Greek, Cambridge 1902".

(2) אוריגנס, שלמר את הלשון העברית מתחלה נמצוים ואחר-כך — בקיסריה שבארץ-ישראל, ניכח לדעת, על-ידי היקש בין הנוסחה העברית והיוונית, שהאחרונה היא פגומה ומקולקלת בהרבה מקומות, לתקן את המעוות באופן הכיף אי-אפשר היה לו, מפני איצטלת-הקדושה, שהכנסיה הנוצרית הלבישה את נוסחת-השבעים, ועל-כן סדר את ה"הקפאפלה", זאת אומרת: ספי גרול של ידיעות רחבות בנות שש עמודים, באופן זה: בעמוד הראשון כתב את הנוסחה העברית; בשני העתיק את האותיות העבריות לאותיות יווניות לשם הסבטא, בשל שו רשם את תרגומו היווני של עקילס ברביעי — אותו של סומכוס, בחמושי — אותו של השבעים, ובששית — אותו של יאודוניון, בסידור זה של כל הנוסחאות על דף אחד זו בצד זו היה מתכוין להקל את ההשוואה למראית-עין לכל מי שרצה לחקור אחר האמת. אבל אוריגנס לא הסתפק בסידור בלבד ומתח גם קי-בקורת על נוסחת-השבעים, סבור היה, שהמקור העברי הוא צח וטהור ושהטפוס היווני היא פגום ולקוי בכל מקום שהוא משונה מן הראשון; ובכן סל כל חסר ויגל בטפוס היווני בסימנים מיוחדים: שם חנית (אכילוס) לפני מלים ומאמרים עודפים ביוונית וחדרים בעברית, וכוכב (אסטריוסקוס) לפני מלים ומאמרים חסרים ביוונית ומצויים בעברית.

זו, שהרי הוא רומז פה ושם בפירושו אל התורה, שעל-פי טבע הענין אי-אפשר היה למשה רבנו לכתוב מקראות ידועים. ובמקום אחד (בראשית, ל"ו, ל"א) הוא מזכיר אדם ידוע בשם יצחקי, שחי הרבה שנים לפניו וכתב ספר להוכיח, שהתורה לא נתחברה על-ידי משה ולא בזמנו של זה, כמקובל⁽¹⁾. במאה השבע-עשרה קמו תומאס הובס⁽²⁾, ברוך שפינוזה⁽³⁾, רישא-סימון⁽⁴⁾, ועוד, ומתחו קו-בקורת כזה על כל ספר-התנ"ך. אבל כל אלה היו רק ניצוצות-שעה וברקי-רגע, נסיונות קטועים ופעוטים, בלי נתוח מקיף ומיוסד על יסודות של חוקים קבועים ומוצקים.

הבקורת השיטתית והאנאליתית התחילה רק עם הרופא הצרפתי יוחנן אסמרוק, שאחר הקידה עמוקה ומקפת בספר-בראשית בא לידי מסקנה, ששני מקורות שונים נשתמשו בחבור ספר זה: את האחד קרא J (Jahweh=יהוה), מפני שיהוה הוא הנושא שם, ואת השני ציין E (Elohim=אלהים), מפני שאלהים הוא המדבר בו⁽⁵⁾. בתור ראיה לדבר חלק אסמרוק את הספר לשנים, ספר-יהוה וספר-אלהים, והראה, שכל אחד מספר שלם בפני עצמו ושהרבה מן המאורעות המסופרים במקור האחד מוכפלים במקור השני. שיטה זו, שהיא ידועה בשם שיטת המקורות (Quellenhypothese), נתפשטה בארץ-אשכנז על-ידי יוחנן גושפריד אייכהורן⁽⁶⁾.

אבל הנתוח, כיון שהתחיל, לא עמד עוד ולא הסתפק בשני מקורות בלבד. קארל דיר אילגן⁽⁷⁾, ואחריו הרמאן הופף⁽⁸⁾ חפשו ומצאו עוד מקור שלישי, מקור "אלהים" שני ושונה מאותו של אסמריק, וקראו את שמו P (Priester-codex = תורת-כהנים), מפני שלפי הישערתם נתחבר על-ידי חבורת-כהנים. בין כך

(1) יש אומרים, כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה, ויצחקי אמר בספרו, כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה. ואף-על-פי שהראב"ע מתנגד לדבריו של יצחקי, אנו מוצאים גם אותו משמש בסגנון זה. על הפסוק: "והכנעני אז בארץ" (בראשית, י"ב, ו') הוא אומר: "ויתכן, שארץ כנען תפשה כנען מיר אחר, ואם איננו כן יש לי סור, והמשכיל ידום, כנראה, נזהר היה; הראב"ע מפני חמת-האדוקים, ועל-כן לא גלה את פורו. במקום אחר (דברים, א', א') הוא כותב: "ואם תבין סוד השנים עשר [פסוקים אחרונים של התורה] גם, ויכתוב משה" (דברים, ל"א, א'). והכנעני אז בארץ" (בראשית, י"ב, ו'), "בהר' יראה" (שם, כ"ב, י"ד), גם, "הנה ערשו ערש. ברזל" (דברים, ג', יא) תכיר האמת". אכן למרות זהירותו קבל הראב"ע נויסה מן הרמב"ן, שקרא עליו: "הולך רכיל בתוכחת מגולה ובאהבה מסותרת, יוצק זהב רותח בפיו, מגלה סודי אני" (2) עיין ספרו: Leviathan, פרק ל"ג.

(3) עיין: Tractatus Theologico-politicus, פרק ח' וט'.

(4) Histoire critique du Vieux Testament, יצאה בשנת 1682.

(5) שמו של ספר חשוב זה במלואו הוא: Conjectures sur les mémoires originaux, dont il paroît que Moÿse s'est servi pour composer le livre de la Genèse, יצא בשנת 1753.

(6) Einleitung in das Alte Testament; 1780 בספרו.

(7) Urkunden des ersten Buches Mosis, 1798 בספרו.

(8) Die Quellen der Genesis und die Art ihrer Zusammensetzung, 1853 בספרו.

וכך מצא החוקר האיטלקי די וויטי⁽¹⁾ עוד מקור רביעי בספר-דברים, — הספרי שלפי הדעה השולטת עכשיו הוא ספר-התורה, שנמצא בהיכל-יהוה בשעת בדיקת-הבית בימיו של המלך יאשיהו (מלכים ב', כ"ב וכו') — וקראו לו בשם D (Deuteronomium).

לא ארכו הימים ושיטה חדשה באה לעולם, הלא היא שיטת-הקטעים (Fragmentenhypothese), שהנהיג אלכסנדר ג' ד' ס⁽²⁾ באנגליה ויוחנן מקרין פאטר⁽³⁾ באשכנז. לפי שיטה זו קבץ העורך קטעים מיתולוגיים והיסטוריים מפי העם, אחז אותם ועשאו חטיבה אחת שלמה ומוצקה, וגם הוסיף נוסף משלו ככל מה שמצא לנכון. הנהגה זו, לאחר שנתמתחה קצת ונשתלשלה ובאה לידי החלטה שהיו עורכים הרבה לחומש, מיכרתה היתה להוליך אל הדיהיסטוריואציה של התורה והטעמת אפיה האגדות, כמו שנראה בהתפתחות הבקורת העליונה⁽⁴⁾ בסוף המאה התשיע-עשרה תחת הנהגתם של גראף, קינג וויל הויזן.

אבל גם שיטת-הקטעים לא ארכה. היא הניחה את מקומה לשיטת-המלואים (Ergänzungshypothese) של היינריך א' וואלד⁽⁵⁾, יוחנן בליק⁽⁶⁾ ופרידריך טוך⁽⁷⁾. על-פיה נמצא בששת הספרים רק ספר אחד ארוך ומורכב, וכל היסודות המתנגדים אל הספור המקורי הם רק פירושים ומלואים, שנעשו על-ידי בני אדם. שחיו בימים מאוחרים ולא הבינו עוד את מהותו ואפיו של המקור העתיק.

כמובן, לא היה שום קסם בשיטה קונסירוסיאבית זו בשביל חוקר-התנ"ך הקיצוניים, שכל מגמתם היתה להרוס ולפוצץ, לנתוש ולנתוץ. ובכן נראה את הבקורת הוותיקה לישנה — אל שיטת-המקורות של אסמרוק. כמאה שנים אחר הופעת ספרו של דרופא הצרפתי בא הרמאן הופפד⁽⁸⁾ ויסד את שיטת-המקורות החדשה, שעל-פיה נתחברו ששת הספרים מארבעה מקורות ראשיים ושונים זה מזה. המקורות האלה, לפי זמן הופעתם, הם: E=אלהים, P=תורת-כהנים, J=יהוה, D=משנת-תורה; וכולם יחד נודונו ונתמזגו על-ידי עורך או מסדר, שמצא אותם במסורת-העם. שיטה זו נשתמרה עד ימינו אלה, אלא שנשתנה בה סדר-המקורות על-ידי חקירותיהם של קארל היינריך גראף⁽⁹⁾, אברהם קינג⁽¹⁰⁾ וויליום וויל הויזן⁽¹¹⁾. גראף היה הראשון,

(1) בספרי: 7 — Beitr#ge zur Einleitung in das alte Testament, 1806.

(2) בספרי: 1792 — The Holy Bible.

(3) בספרי: 5 — Commentar über den Pentateuch, 1802.

(4) עיין: 1831 — Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik.

(5) עיין: Bleek. Einleitung in das Alte Testament, ספר, שיצא בהוצאות הרבה.

(6) בספרי: 1858 — Commentar über die Genesis.

(7) עיין למעלה העמוד הקודם הערה 8.

(8) בספרי: 1865 — Die geschichtlichen Bücher des Alten Testaments.

(9) בספרי: 1861 — Historisch-Kritisch Onderzoek.

(10) בספרי: 1876 — Die Composition des Hexateuchs.

שהראה במופתים חותכים, שתורת-כהנים היא, על-פי תכונתה וסגנונה, דאחרונה בזמן; ילידת-התקופה שאחר רגלות. ודעתו זו נתעבדה ביתר עיון וחקירה על-ידי קינן ונתבססה על בסיס קבוע ומוצק על-ידי ווילהלם.

בקורת זו, ביחוד איחור-זמנה של תורת-כהנים, עוררה התנגדות עצומה במחנה החוקרים המתונים. רודולף קיטל⁽¹⁾, יוסף הלוי⁽²⁾ דוד הופמאן⁽³⁾, ועידה, כתבו ספרים ומאמרים להראות את טעותם של תלמידי „בית-הספר ההולאנדי-הגרמני“. אבל קולם היה כקול קורא במדבר וזרם-הזמן גרפס. עיקר רפיונם של הלוחמים האלה היתה העובדה, שנלחמו בדעה השלמה בכלי-הזיון של הבקורת העליונה עצמה: בטענות ספרותיות והשגות היסטוריות קלוטות מן האויר ומחוסרות בסיס ממשי, במקום להסתייע בכלי-זיון אחרים, כבקורת-נוסחאות וכיוצא בה. אמנם, נפלא הדבר, שהמבקרים הקיצוניים, שקצצו בנטיעות-התורה ועשו בה כאדם העושה בתוך שלול, לא חשבו לנחון אף רגע לבחון קודם כל את המקור העברי על יסוד של בקורת נוסחאית, כדי להשיג את הנוסחה הטורה, ששלטה קודם המסורה, במקום לבנות שיטות והשערות על יסוד הסגנון, שלעתים לא-רחוקות הוא מזויף מפני תלאות-הזמן וקלקול-הקלף. למשל: „המבקרים העליונים“ מחלקים את „חומש“ למקורות שונים על יסוד השמות האלהיים הנמצאים בו: אם פרשה בתורה מצטיינת בשמוש השם „יהוה“, מסמנים אותה בתיר חלק מן המקור J, ואם „אלהים“ מופיע בה, אז ממקור E היא. אבל מי יעיבו, שהשמות האלהיים כמו שהם נמצאים בנוסחתנו המסורתית הם מקוריים ונאמנים? שנמקום שיש „יהוה“ עתה לא היה „אלהים“ בימים קדומים? — טענה צודקת: זו כבר נשמעה בשנת 1784 בתור תשובה בודדת על שיטתו של אסטרוק. הטוען היה ברני-הארד די-רוסי⁽⁴⁾, שנתפרסם על-ידי חקירותיו בנוסחאות הישנות של המקרא. חוקר זה השתדל להוכיח, שהשמות האלהיים אינם יכולים ואינם צריכים להיות לקור-מבדיל בנתוח-המקרא. מפני שכתבי-היד של התורה נבדלים זה מזה בשמוש השמות האלה: לפעמים נמצא „יהוה“ בקלף אחד ו„אלהים“ בקלף שני. אבל ביתר עוז ובהטעמה מרובה בטא יחנן דוה זי השגה זו בשנת 1903 והזמין את המבקרים העליונים להשוות את השמות האלהיים בנוסחה העברית אל תרגומיהם והעתקותיהם בנוסחאות היווניות⁽⁵⁾. מאמרו של דוהוי היה כמין פתיחה לספרו הנעלה, שהחלק

(1) בספרו: *Geschichte d-r Hebräer*, 1888.

(2) עיין: *Revue de l'histoire des eligions*, כרך י"ד, עמ' קפ"ט ואילך.

(3) בספרו: *Die negativen Instanzen der Graf-Wellhausenschen Hypo-* these, 1904.

(4) עיין את הערתי ברק וי. ברך א', של ספרו המפורסם: *Variae Lectiones Ve-* teris Testamenti.

(5) עיין: *D o h s e*, *Textkri iche Bedenken gegen den Ausgangspunkt der* heutigen *Pentateuchkritik*. שנדפס בכתב-העת: *Archiv für Religionswissen-* schaft, 1903, עמ' 305 ואילך.

הראשון ממנו הופיע לפני שנים אחדות⁽¹⁾. בספר זה משתדל המחבר להוכיח, שבכל מקום, שהנוסחה העברית והנוסחה היוונית אינן מתאימות זו לזו בנוגע אל השמות האלהיים, הנוסחה היוונית, משני שהיא מיוסדת על נוסחה עברית יותר עתיקה מן הנוסחה המסורתית, היא מקורית ואמתית ויש לבכרה על פני חברתה. ושנויים כאלה בין שתי הנוסחאות, כמו שמוכיח דוהוי על-ידי מערכת טבלאות מדויקות ומפורטות, נמצאים לעשרות בספר בראשית בלבד⁽²⁾. הנוסחה המסורתית היא, איפוא, לקויה ופגומה ואינה יכולה להיות יסוד וקריטריון לחלוקת-מקורות, ובהכרח כל עבודתם המגיעת של המבקרים מימות אסטרונק עד וילהליון היא בטלה ומביטלת.

דוהוי הוא בעל שכל חריף, ויש לו כח אנאליטי דומה לזה של המובחרים שבמתנגדיו. הרבה מטענותיו, אף אם לא כולן, הן חזקות וצודקות. למשל: לפי דברי ה"מבקרים העליונים", המקרא, ושמ"י יהוה לא נודעת להם (שמות, ו', ג') הוא הבסיס, שעליו הושתתה כל השיטה הספרותית: הטעמת השם "יהוה" מראה, שמחברים של דברים אלה אינו יכול להיות מחברן של כל הפרשיות בספר-בראשית, שבהן מצוי שם זה. אבל — משיג דוהוי — הכתוב מרובה-ערך זה הוא משובש: עדים הם השבועים, אונקלוס, התרגום הסורי, הוולגאט וכתב-יד תימני אחד, שיש בהם מלת "הודעתי" במקום "נודעתי" הקשה להולמה. וחזן מזה, יוסט' ג' ו אחדים מאבות-הכנסייה קראו "ושמ"י לא הודעתי", בלי "יהוה", באופן שאי-אפשר לומר עוד, שכחוב זה הוא בננוד אל שמות, ג', ט"ו. גם השם אל שדי, לפי החלטתו של דוהוי, הוא מאוחד: השבועים מעתיקים אותו באופנים שונים, פעם "אלהי" ופעם "אלהיך", וגם "אלהיהם", וכדומה. אין זאת כי אל שדי הוא תקון הסופרים המאוחרים, שמפני יראת-הכבוד ומעלת-הקדושה שנו מקודש לחול⁽³⁾. במקום אחד (בראשית, ט"ו, י"א) אומר הכתוב: "וקראת שמו ישמעאל, כי שמע יהוה אל עניך": נקל לראות מן השם המורכב "ישמע אל", ש"אלהים" היה כתוב כאן במקום "יהוה"; ואמנם, כתב-יד עברי אחד ושני כתב-יד יווניים, התרגום הרומי העתיק (Itala) ושתי הנוסחאות הערביות, כולם יש להם "אלהים". לפי דברי דוהוי, נמצא משגה כזה גם בבראשית, כ"ט, ל"ב: "ותקרא שמו ראובן, כי אמרה, כי ראה יהוה בעיני". ראובן היה במקורו "ראובאל", ובכן "אלהים" הוא יותר עתיק כאן מ"יהוה".

על-ידי בקורת מפורטת וחדה כזו בא דוהוי לידי מסקנה, שבדרך-כלל אי-אפשר להסתמך בשמות האלהיים לצורך נתוח ספרותי, מפני ששמות אלה לא היו קבועים ועומדים, והשתנו חליפות לפי תנאי-השעה ומאורעות-הזמן. אבל כלום יש איזה סדר ושיטה בחלוקה זו? — דוהוי שמחריב הוא גם בונה. לפי דבריו, היו ארבע הוצאות

(1) שמו: Textkritische Materialien zur Hexateuchfrage, 1912.

(2) דוהוי מונה ארבעים ותשעה שינויים כאלה בספר זה.

(3) על ענין זה עי' א. גייגר, Urschrift.

לתורתנו, וכל הוצאה הצטיינה בשם אלהי מיוחד לה: הנוסחה העברית, שהיתה יסוד לתרגומי-השבעים, שנתה את השמות האלהיים לפי הסדרות; הנוסחה המסורתית — לפי הפרשיות; נוסחה אחת של השבעים השתמשה בשם הכפול, ארוני אלהים, רק במקומות-מעבר, ונוסחה אחרת של השבעים הלכה בעקבותיה של נוסחתנו העברית. זהו מין סדר בלי סדר. היוצא מדבריו הוא, שאינן שום שיטה מיוחדת, אין שום אחדות קבועה בשמוש השמות האלהיים, וכל אנאליזה מיוחדת על השמות האלה מושעת היא למפרע ומופרכת מעיקרה!

דוהוי נושא ונותן גם בשמות, יעקב וישראל, שהם מבקרים העליונים עשום קונתוח מיוחד, ומשתדל לפתור את השנויים בין הנוסחאות השונות על-ידי אותם האמצעים, שהשתמש בהם בפתורנו לשמות האלהיים. מעניינת היא דעתו על תורת-כהנים או P: לפי דבריו, היסודות האלה הם רק הערות נוספות לצורך תפלה, שנכתבו לכתחלה בשולי-הדף ובמשך הזמן נשתרכבו ובאו לתוך גוף הדף של הספר. ספר-תורה כאלה, עשויים מגיל או נייר, היו משמשים סדרי-תפלה בבתי-כנסיות ובתי-מדרשות, וכל יודע ספר היה עושה בהם ציונים והערות ממה ששמע מפ' הדרשן.

כדי להעריך את הרושם, שעשתה בקרתו החריפה של דוהוי, כדאי לסמן את העובדה, שוויל הויזן בכבודו ובעצמו הארי שבחבורת המבקרים העליונים, כתב אל המחבר והודה לו, שבמאמרו הפריליטימי בשנת 1903 נגע בנקודה מסוכנת של שיטת-המקורות.

ב.

דוהוי אינו בודד במלחמתו ב-בקורת העליונה. לצדו עומד הארולד ווינר, עורך-דין עברי בלונדון, שכתב שורת מאמרים מצוינים ברבעון: Bibliotheca Sacra ואחדם אחר-כך לספרים מיוחדים⁽¹⁾. ווינר הוא מבקר חד ושנון, ספוג ידיעת הלשונות הקלאסיות; ואף-על-פי שאינו מומחה בתיאולוגיה ובפילולוגיה השמית, יודע ומבין הוא לחפש ולמצוא את הצד החלש בתורתם של מתנגדיו. ביחד עם דוהוי קיבל הוא על המבקרים העליונים, שנתעו להאמין באמתותה ודייקנותה של הנוסחה המסורתית. ועל יסוד אמונה זו התחילו להפריד ולהבדיל מקורות שונים. אבל קודם שנעשה נתוח כזה חייבים אנו לטהר את הנוסחה העברית ולתקנה כפי האפשר על-ידי נוסחאות עתיקות אחרות, כתרגום-השבעים ובנותיה הנוסחה השומרונית, התרגומים הארמיים, תרגומיהם היווניים של עקילס, סומכוס ותיאודוטיון. השוואה בין הנוסחה העברית ובין הנוסחאות האחרות מוכיחה, לדעתו של ווינר, שהראשונה נסתרה ונשתבשה במרוצת-הזמן מסבות שונות, באופן שאי-אפשר להשתמש בה

1) Essay: in Pentateuchal Criticism, The Origin of: הספרים האלה הם: the Pentateuch. Pentateuchal Studies.

בתיר קנה-מדה לנתוח ספרותי ולפירוד-מקורות. כתב-היד היותר עתיק של ה"חומש" העברי, שיש לנו עכשיו, הוא בן המאה השביעית לתאריך הנוצרי⁽¹⁾; ובכן הוא יליד התקופה של חתימת-המסורה, כשהנוסחה העברית כבר היתה קבועה ונטועה כמסמרות ולא היה כל שנוי ניכר בין כתב-יד אחד לחברו. יתר על כן: יש טעם להאמין, שהנוסחה העברית כבר היתה קבועה ועומדת במאה השנייה לספירה הנוצרית. וראיה לדבר הם חרגום-עקילם והתרגום הרומי (וולגאטה), ששניהם מתאימים אל הנוסחה העברית כמעט מלה במלה⁽²⁾. ולפיכך, אם רוצים אנו להגיע אל האמת העברית, זאת אומרת, אל הנוסחה העברית שקודם המסורה, הייבים אנו להשתמש בנוסחאות העתיקות: בחומש השומרוני ובתרגום-השבועים, ועוד, שנבראו מאות בשנים קודם התאריך הנוצרי ושונים הם פחות או יותר מן הנוסחה המסורתית. ובאמת משתמשים המבקרים הקיצוניים והחוקרים האדוקים בבקורת נוסחאות בפרושיהם לכל ספר מן התנ"ך-חוץ מן החומש. בשמואל א' ב' א', לרונגמה, מתקנים הם "אלהים" תחת "יהוה" השני על יסוד עשרים ושמונה כתב-יד עבריים ותרגום-השבועים, ולמה לא יעשו כך בששת הספרים?

השנותיו הראשיות של ווינר הן:

א) א-אפשר לחלק ספר-בראשית לשלושה מקורות ראשיים J, E, P מפני המעטים והנימוקים האלה: (1) בנוסחת P, שהנושא שלה צריך להיות "אלהים", נמצא "יהוה" שתי פעמים (י"ו, א', כ"א, א'; 2) בנוסחת E נמצא "יהוה" ארבע פעמים (ש', א', ב', כ"ב, י"א, כ', ז'; 3) בנוסחת J נמצא "אלהים" הרבה פעמים, כמו ג' א', ג', ה', ד', כ"ה, ועוד. מלבד זאת משתמש J בשם "יהוה" קודם שנודע שם זה: לפי דבריו, "הוחל לקרוא בשם יהוה" לאחר שנולד אנוש (ד', כ"ו), אבל באמת נזכר יהוה קודם לכן. וחוה כבר אמרה, כשילדה את קין: "קניתי איש את יהוה" (ד', א'). נגד הפגמים האלה מתנצלים המבקרים העליונים "על-ידי ההשערה, שיד העורכים והמסדרים היתה בכל מקרא, שבו נמצא שם אלהי זר למקור. אבל איזה ערך מדעי יש להתנצלות כזו? האין אפשר לשער, שהעורך, שגלי ספק היה אדם מלומד ובעל שכל ישר, יעריב שמות מרובי-ערך כאלה ויפקיעם מרשות אחת לרשות אחרת?

ב) נתוח-המקרא בהתפתחותו הקיצונית הוא למטה מכל בקורת. כשמפרידים פרקים שלמים כמו בארשית א', י"ד, י"ו, ומחלקים אותם למקורות שונים, אין הדבר רע כל-כך; אבל כשמפוצצים ומסדרים מקראות למחצה ולשליש ונותנים שבר אחד למקור זה ושבר אחר למקור אחר כדי לאמת את ההשערה השלטה, ספק גדול מתעורר בלבנו באמתותה. בפרשה ט"ו, למשל, השמוש של "יהוה" בפסוק ב' מכריח את המבקרים לעקור את

(1) עיין: Murray's Illustrated Bible Dictionary, עמ' תר"ו.

(2) עיין בספרי: Prolegomena to a Hebrew-Greek and Greek-Hebrew Index to Aquila.

הפסוק מן התוכן של P, אף-על-פי שאי-אפשר לתוכן בלעדיו. בפרשה י"ט, שהוא שייכת אל J, הם עוקרים פסוק כ"ט, שהוא מתאים מאד אל התוכן, ונותנים אותו אל P מפני שנמצא בו "אלהים" אחד. בפרשה כ"ח הם עוקרים את המאמר "והיה יהוה לי לאלהים" וזוקפים אותו על חשבוננו של J' בעוד שהמחצה הראשונה של הפסוק שייכת אל E. מעשה כזה הריהו מעשה-נערות ומלאכת-שעשועים, שאין מוחו של אדם בעל-שכל יכול לתפסו (1).

ואולם ספרו של דוהוי הכריח את ה"מבקרים העליונים". לצאת מגדרם ולפרסם את תשובותיהם. ואחד מן המעולים שבהם, הפרופסור יוחנן ס' ק' נר, מן האוניברסיטה הקמברידג'ית באנגליה. מצא לנחוץ לכתוב ספר על "השמות האלהיים בספר בראשית" (2) כדי לבטל את טענותיו של דוהוי. בספר זה, שהוא כתוב בסגנון בהיר ועצמי, משיג המחבר: א) ששיטת-המקורות נוסדה לא רק על השמות האלהיים, אלא גם על ראיות והוכחות אחרות, כמו קשור התוכן ויחסו ההיסטורי, השוואה כללית בין הספור העברי ובין ספורים כמו אלה בין עמים מזרחיים אחרים, וכיוצא בזה; ב) שהנוסחה המסורתית, עם כל פגמיה וחסרונותיה, היא משוכחת ועולה על כל נוסחה אחרת, ואף תרגום-השבעים בכלל; ג) קודם שנגש להקיש את הנוסחה המסורתית אל זו של השבעים חייבים אננו לבחון ולבדוק את זו האחרונה ולהחליט באופן בלתי-מסופק, אם אפשר לסמוך עליה; אבל החלטה גמורה כזו אינה אפשרית עוד במצב הנוכחי של בקורת ה"פספואניטיה". סקניר הולך ומונה את כל המעלות שר הנוסחה העברית ומשתדל להוכיח, שבשעת-ספק חייבים אננו לבכר את המסורה על כל תרגום. יהיה מה שיהיה, מפני טעמים ונימוקים אלה: א) הנוסחה המסורתית היא תוצאת ה"מספיקה תמידית מעברית לעברית". בעוד שנוסחת-הישיבעים היא העתקה והעברה מעברית ליוונית. אין זאת אומרת, שאי-אפשר לתרגום נוסחה יותר טהורה מזו של המספה; אבל כיון שאין לנו ראיות מוכחות, שהרבר הוא כן, נוטים אננו להאמין בטובה של האחרונה, ביחוד מפני שאין היא משועבדת לאותם הספיקות, שבהם מסתבך מוחו של המתרגם בשעת-תרגומו; וב"חוד בתרגום-השבעים, שכידוע, לא דיין הישב במלות כשהן לעצמן ולעתים קרובות השתדל לתת רק את תמצית-הענין. ב) הנוסחה המסורתית היא ילידת ההגהה הארצי-ישראלית הרשמית של התנ"ך, אבל נוסחת-השבעים נוסדה באופן היותר טוב על הגהה אלכסנדרונית, שבהכרח לא יכלה להיות מדויקת אות באות כזו של ארץ ישראל. ג) ביחס אל השמות האלהיים אננו למדים מן החומש השומרוני בהחלט גמור, שהנוסחה הפלשתינית לא נשתנתה כלל משעה שנפרדו ההגהות הארצי-ישראלית והמצרית זו מזו. נוסחת-השבעים, להפך, היתה תמיד במצב "נוזל" ובלתי-מתוקן. אם מצב זה

(1) מעניין הרבר, שגם בנוגע לבקורת-ספריו של הומירוס היווני, כבר גמרה ונתברחה חלוקת-המקורות, שהונהגה על ידי לאמאן, בספרו של קויער: Grundfragen der Homerkritik.

(2) באנגלית: The Divine Names in Genesis, 1914

בא במקרה או כמו שדוהי משתדל להוכיח, הוא בא בתור שני מכוון, דבר זה אינו מן העיקר: בכל אופן עובדה היא, שהקילו באלכסנדריה בשמות האלהים וערבבו אותם באופן שלא הורשה להסופרים העבריים בארץ ישראל. (ד) אף אם נניח, שנוסחת השבעים יש לה מקראות מיוחדים, שלפי נתוח פנימי טובים הם מאותם של הנוסחה העברית, אף על פי כן, כשנבחין היטב את הנוסחה היוונית בכלל, נמצא, שפחותה וגרועה היא בהשוואה אל הנוסחה המסורתית. משפט זה הוא למעלה מכל ספק, ואין גם מומחה מקראי אחד, שלא יסכים לכך. אמנם, פעמים שאנו מתקנים מקראות עבריים בעזרת התרגומים היווניים; אבל במה דברים אמורים? — כשאנו מוצאים ביוונית מקרא משובח ומחור, שיסביר את הענין באופן יותר טוב מן המקרא העברי. (ה) הנטיה למעוות היא יותר גדולה ביוונית מבעברית: באחרונה נקל הוא להפריך בין שם העצם הפרטי "יהוה" ובין שם היחס "אלהים", אבל בראשונה אין חילוק גדול ומוחש בין שני שמות העצם הכלליים $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ ו $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ (שמהכוזים ומתקצרים בכתיב יד לסתם $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ K — Θ), והסופרים היווניים משתמשים בהם בערכוביה ונוטים על פי חוש טבעי אל השם $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ ⁽¹⁾.

סקינר מקדיש גם פרק אחד לשיטת הסדרות והפישיות של דוהי, ובו הוא משתדל להוכיח, ששיטה זו היא מיכנית ומחוסרת כל יסוד ממש, ובה, אמנם, צדק המחקר: מן הנמנע הוא, שהיה בכתיב כנסיות ספר מקרא מורכב ורבגוני כמו שמצייר דוהי. — סדר תפלה, שפשט צורה ולבש צורה לרצונו של העורך והמסדר בגדר זמן מיוחדת, וחוקי מזה, שיטתו של דוהי, שמסתיעת בשני עורבים נבואיים, עורך ליטורגי ועורך תיאולוגי, אינה טובה הרבה משיטת המקורות הישנה עם ארבעת עורכיה. האמת היא, שהמבקרים הנוסחתיים "מחזיקים ללכת בה" מבקרים העליונים". בוא וראה מה שעשה אחד מן הראשונים, הפרופסור שלי יגל בווינה, שהתעצם להוכיח, שבכל מקום שאנו מוצאים "יהוה" בספר בראשית חייבים אנו לסרו ולקראו "אלהים" תחתיו! ⁽²⁾. אנו רואים, איפוא, שכל כחם של דוהי וחבריו הוא ב של יל ה: בנסיונם להטיל ספק בנוסחה המסורתית, ולא בפתרון, שהם נותנים לחידה התורתית. ומפני כן עושה סקינר רישם ידוע בתשובתו, אף על פי שרפיונו נכר בה פה ושם. למשל: טעות היא להתקומם על דוהי, שדרכו להעריך את השמות האלהיים בתור העדים היחידים של שיטת המקורות, ובאותה שעה עצמה להאמין, שתרגומו של סומכוס הוא רק הגהה מאותו של עקילס, אך ורק מפני ששני התרגומים האלה מתאימים זה לזה בשמוש

(1) ראוי להעיר בזה, שלפי רענו של הפרופ' אדוארד קינג, הנוסחה הצומרנית אינה משונה כלל מנוסחתנו המסורתית בשמוש השמות האלהיים (עיין במבוא שלו אל התנ"ך, עמ' כ"ה ואילך) זאת ועוד אחרת. יוחנן ה'רמא' הראה זה לא כבר Kittel's Beiträge zur Wissenschaft vom Alten Testament, 1913, חלק יג, עמ' 70 ואילך), שבספר יחזקאל השמות האלהיים בנוסחה העברית הם יותר נאמנים מאלה שבנוסחת השבעים.

(2) עיין: Expository Times, September, 1909.

השמות האלהים בספר-בראשית. משפט זה מוזר הוא ביחוד מפני שידוע ומבין הוא סקני, שמה שנשאר לנו מן התרגומים האלה הם רק קטעים אחרים, שמהם אי-אפשר להוציא משפט במקצוע רב-ערך כזה.

ג.

מלבד דוהוי וחבריו יש עוד לוחמים בבקורת התולדותית=הספרותית של גראף — קינג — וויל הויזן, אלא שהללו מסתייעים בכלי-זיון אחרים, כלי-זיון ארכיאולוגיים, במקום בקורת נוסחאית. הראש שבהם הוא הפרופ' ארדמאנס ההולאנדי. תלמידו הותיק של חוקר-המקרא המפורסם אברדס קינג, שכבר ראינוהו בתור אחד מן המיסדים של שיטת-המקורות הקיצונית. הרבה שנים ישב ארדמאנס על מדוכה זו וחקר את שאלת-המקורות באופן יסודי, ולפני שנים אחדות התחיל להדפיס את מסקנותיו השליליות בספר מעניין ורב-ערך, שלא נגמר עדיין⁽¹⁾. פותח הוא את ספרו בהודעה קצרה ותמציתית, שהוא מתפטר ומסתלק משיטת-המקורות הנהוגה. אין כל ספק בעיניו, שאסטרק אבי ההשערה השלטת, לא רק שלא נתן לנו את חוט-אריאדנה להיכלל התועים של החומש, כמו שרבים חושבים, אלא אף הוליך אותנו שולל והתענו מן הדרך הישרה. באמת אין אנו יכולים לעשות את השמות "יהוה" ו"אלהים" קיום מפורדים ומגדירים בנתוח בקרה, מפני שהשמות האלה הם לא מושגים מונותיאיסטיים אלא מושגים פוליתיאיסטיים. ה"מבקרים העליונים" מאמינים, שהמונותיאסמוס נתגשם בעם-ישראל, אם לא בימי-משה, כי אז, לכל הפחות בתחילת ימי-הנביאים, ועם הנחה זו בתור יסוד ובסיס התחילו לסדר את התורה למקורות שונים על-פי השמות האלהים. אבל, לפי דבריו של ארדמאנס, טעות הוא בידם. באמת המונותיאסמוס הוא צעיר לימים, ולא נודע לא למשה ולא לנביאים; ואם רוצים אנו להבין את המקרא על קרי' חייבים אנו לבחון אותו לבאור=הפוליתיאסמוס: חייבים אנו לדרוש את הספרים בתור אגדות ולפרש "אלהים" בלשון-רבים ו"יהוה" בתור אחד מן האלהים⁽²⁾. ראה לדבריו הוא רואה בספר בראשית, א' כו': "ואמר אלהים: נעשה אדם". גם גונקל מסכים, שאין סימן-הרבים כאן משמש אות=כבוד למלכות (pluralis majestatis), מפני שהאחרון היה נהוג רק בזמן מאוחר, בתקופת

(1) שמו: *Alttestamentliche Studien*, Gießen 1908.

(2) אם נענין היטב במאמרי-ה"אלהים" נמצא, שנוסדו על יסוד פוליתיאסטי: עדים הם הנשואים בלשון-רבים, שנמצאים פה ושם, כמו בראשית, א' כז. כמו-כן מוכיחים הרבה ממאמרי-יהוה, שבראשיתם נמצא בהם אלהים במקום יתוה. ראה לדבר מוצא ארדמאנס בבראשית, י"ט, כ"ד: "ויהוה הממיר... מאת יהוה מן השמים". פירושו של "יהוה" השני, לפי דבריו, הוא שמים כהים ומעוננים. שמשם באים נפירות ואש. אבל "יהוה" הראשון אי-אפשר הוא כאן, ועל-ידי הקש הכתוב לעמוס, ד', י"א, נבין, כי "אלהים" היה במקומו, מן השמים" הוא פירוש למאת יהוה" הבלתי-רגיל. כמו-כן נמצא מקראות אחרים, שהחליפו "אלהים" ב"יהוה". בעוד שהרבה כתובים נשארו מסבה בלתי-ידועה אם לא מחוסר-דיוק, כמו שהם, בלי שנוי מ"אלהים" הפוליתיאסמוס, אכן ארדמאנס מתנגד לשטחו של הפרופ' קרצ'מאר (*Zeitschrift der alttestamentlichen Wissenschaft*, 1897, עמ' 81, "אילך"), שלפנינו מונח חבור משולב ומשורר מספור אחד בלשון-יחיד וספור אחד בלשון-רבים.

מלכ־פרס. ראי' אחרת: בחנוך ונוח נמצא: „התהלך את האלהים” (בראשית¹ ה' כ"ב וכ"ד; ו' ט'). וכנראה, אין הכתוב רוצה לומר, שהיו יראים וחרדים בדרכי חייהם, מפני שאז היה לו לומר „התהלך לפני” (כמו י' א'); אבל „התהלך את” פירושו „לשאת וליתן” בדרך בני־אדם (כמו בשמואל א' כ"ה ט"ו). ועוד ראי' שלישית מן החומש השומרוני, ששם אנו מוצאים: „והגנו משחתם את הארץ” במקום „משחיתם” (בראשית, ו' י"ג). כל אלה הם מושגים פוליתאיסטיים, והם מצויים דוקא בחלקי־החומש, שהמבקרים מבנים בשם P ושלפי דבריהם, נכתבו אחר גלות־בבל. ובכן עומד אַרְד־מאנס ושוען: איך אפשר הדבר, שמחבר בימי עזרא ונחמיה יכנים מושגים פוליתאיסטיים לתוך התורה? אין זאת כי חלקי־התורה האלה הם עתיקים ועולים לתקופה מתולדותי. עובדה זו כשהיא לעצמה מספקת לעורר חשד בשיטת־המקורות. אבל כשנוסף אותה אל השנותיהם של דוהוי וויגר בדבר חיסר בקורת נוסחאית, יתגבר הספק יותר ויותר. אמת היא, שה„מבקרים העליונים”, מאחר שהם להוטים אחר רשמים עזים ומרעישים, הגפז־תריסין ושפעת־קלגסים, התרחקו יותר מדאי מן הבקורת הנוסחאית. אַרְד־מאנס מוצא, למשל, שבספר־בראשית בלבד משנים השבעים מן המסורה בארבעים ותשעה מקומות שבה הם קוראים „אלהים” במקום „יהוה” ולהפך, „יהוה אלהים” במקום „יהוה” או „אלהים” בלבד. ו„אלהים” במקום „יהוה אלהים”. שנויים כאלה בנם להפוך את כל קצרת השיטת הקיצונית על פיה.

אַרְד־מאנס הולך ומיציג את הספיקות המזכירים, שמתעוררים לרגלי שיטת־המקורות. לפי דבריהם של ה„מבקרים העליונים”, מתחלק P לארבע תקופות היסטוריות, ולכל אחת מן הופעה אלהית מיוחדת עם הכטחות אלהיות ואותות־ברית מיוחדים. אבל באמת שתי התקופות הראשונות, מבריא־ת־העולם עד נוח ומנוח עד אברהם, חסרות הופעה והבטחה אלהיות, ורק התקופות האחרונות, מאברהם עד משה וממשה ואילך, יש להן כמו אלה (בראשית, י"ז א' שמות, ו' ב').

המבקרים מונים במקורו של P עשר תולדות, שמתחילות ב„ואלה תולדות”. אבל תולדות השמים והארץ חסרה פורמולה כזו, כי למרות התאמצותם של המבקרים, א־אפשר לנסח בראשית, ב' ד' בתור פתיחה לתולדות השמים והארץ; וראי' לדבר הוא תיגום־השבעים: „זה ספר תולדות השמים והארץ”. וחזן מזה, „תולדות” הן לא רק פתיחה ליחסי־משפחה, אלא גם לספור סתם, ובנידון שלנו — להספור של בן־העדן (עין בראשית, ו' ט'; כ"ה, י"ט; ל"ז, ב').

המקור P, לפי הדעה השלטת, נברא לאחר גלות־בבל ומדקדק כחומש־השערה במצוות ומנהגים דתיים. ולמה, איפוא, לא דקדק בשבת (ב' ג'), בבית־מילה (י"ז, י"א — י"ד) ובחוקי־האכילה (א' כ"ט — ל'; ט' ג' — ד')?

תורת־כהנים. לפי דבריהם של המבקרים, היא חטיבה בפני עצמה ולא חוליה של שלד־המקרא. הפרשנים המודרניים מביסל עד הויפט מדפיסים את קטעיו של P בידך

ומרתקים אותם לחבור שלם, שמתאים לכל פרטיו ודקדוקיו. אבל התאמה זו צולעת היא : אי-אפשר, למשל, להבין בראשית, כ"ה, י"ט, כ', כ"ו, בלי רמז כל שהוא על הולדת יעקב ועשיו. שהיא מסופרת במקור אחר (כ"א — כ"ו) ; אינ' אנו יודעים מה עשה יעקב בבית לבן, מפני-מה שב מפדן-אריס, למה הלך למצרים ; הופעתו של יוסף (מ"ו, ה' — י"א) היא בלתי-מחזרת בלי ספור דברי ימי-חיו תחלה. פגם יותר גדול נראה בשמות, ו', ג' : P אומר, שאלהים „נראה אל אברהם, אל יצחק ואל יעקב באל-שדי ושמו יהוה לא נודע להם", ואף-על-פי-כן משתמש זה ב"יהוה" בספר-בראשית, במקום שאל שדי" נזכר רק ארבע פעמים. זהו מפליא ביחוד, מפני שבנוגע לאברהם ושרי הוא מקפיד מאוד לקרוא אותם „אברהם" ו"שרה" אחר פרק י"ז. להפך, בנוגע ליעקב הוא משנה מטבעו וקורא אותו יעקב גם לאחר שינוי-שמו לישראל. היכן הוא, איפוא, האחדות של P ?¹

מעורר-ספקות הוא גם דבר זה : מפני מה P, שעובר במהירות על תולדות-האבות ונותן לנו רק תמצית שבחמצית. מחיי כל אחד ואחד מהם, מתעכב פתאום בפרקים י"ז וכ"ג ומספר בפרוטרוט את דבר המילה ומערת-המכפלה ? — כמובן, מתנצלים המבקרים על-ידי ההשערה, שמילה ומערת-המכפלה הם ענינים נכבדים ומרובי-ערך, ועל-כן הרחיב המחבר לדבר עליהם : מילה, כידוע, היא אות-הברית, וקנין המערה הוא להורות, שהיתה לו לאברהם יד בארץ-כנען וזכות-אבות נתגלגלה לבניו כשנכנסו אל הארץ. אבל, משיג אֶרֶמְאֵנֶס מערת-המכפלה היתה חשובה רק בתור קבר-אבות, בתור מקום, שנקברו בו אברהם, שרה ויעקב, ולא בתור כברת-ארץ סתם. בלי ספק, P מזכיר את המקום מפני שידע אותו בתור מקום קדוש, ששם השתטחו בני-ישראל לבקש רחמים על עמם. אבל מפני-מה הרחיב הדבור עליו ?

בימיו של עזרא נפדד עם-ישראל מן העמים סביביו באופן נכר ובולט. בני-אדום היו שנואים ביחוד על עם-ישראל (ישעיה, ל"ד). היהודים הוכרחו לעזוב את נשיהם המצריות, העמוניות והמואביות (עזרא, ט', א' ; נחמיה, י"ג, כ"ג). אנו למדים ממקום אחר (ירמיהו, ט', כ"ד — כ"ה), שהמילה היתה מצויה בין המצריים, האדומים, העמונים והמואבים. איך אפשר, איפוא, שמחברו של P, שלפי דבריהם של ה"מבקרים העליונים", חי בימי-עזרא, יבחר את המילה בתור אות-הברית היחיד והמיוחד בין יהוה ובין ישראל ? — לפי בראשית, י"ז, י"ב, יבוא בברית-קדוש גם „בן-נכר אשר לא מזרעך הוא", אם רק ימול. איך אפשר דבר זה בימיו של עזרא, שכל מגמתו היתה טהרת המשפחה העברית ?

בעת ההיא לא היה מלך בישראל. ואיך יכול P לכתוב את שני הכתובים האלה : י"ז, ו', וט"ז (ומלכים ממך יצאו", „מלכי עמים ממנה יהיו") ?

(1) אֶרֶמְאֵנֶס בורר את כל הקטעים של P וסראה, שאין הם מתאימים ומשתלמים לתורת שלמה ומקפת, מפני שפגמים הם וזקוקים להעזות והארות ממקורות אחרים.

ואף פרשה עשירית של ספר-בראשית אי-אפשר שנתחברה אחר הגלות, כמו שהמבקרים מחליטים. היהודים, שישבו אז ב ב ב ל, ידעו היטב, ש ע י ל ס אינו בן-שם. העיר שושן-היתה אז מרובת-ערך מאוד בתור מרכז מדיני, ושום אדם לא היה מביא אז את עילם בתור ראשון בין בני-שם (י', כ"ב). זאת ועוד אחרת. אנו קוראים בעזרא ונחמיה על מלכי-פרס, שמשלו על ישראל, וכבר יחזקאל מזכיר את הפרסים (כ"ז, י'; ל"ח, ה'). ומפני-מה חסידים הפרסיים בפרשה עשירית? — אי-אפשר הוא, שסופר של תקופת-הגלות יעבור בשתיקה על עס-פ"ס. שלקח חלק כל-כך גדול בחייו של עם-ישראל בימים ההם.

מתורת-כהנים עובר אַרדמאנס אל המקורות האחרים, שהם ידועים בשם הספורים הנביאיים (E, J). כאמור למעלה, שני המקורות הללו נכרים על-ידי השמות „יהוה” ו„אלהים”. זהו הקריטריון הראשי של הבקורת הספרותית. אבל הרבה חוקרים עוד לפני אַרדמאנס הכירו ברפיון שבקריטריון זה. אם אמת היא, כי J משתמש ב„יהוה” מאנוש ואילך, מפני מה מוצאים אנו „אלהים” בפרק ל"ג, שהוא מיוחס אל מקור זה? ואם E משתמש ב„אלהים” עד שמות, ג', ומשם ואילך בא „יהוה” במקומו, מפני-מה מוצאים אנו „יהוה” בבראשית, כ"ה, כ"א, ו„אלהים” בשמות, י"ג, י"ז?

המבקרים העליונים מורים, שמקור J הוא עתיק מאוד ושהוא מצטיין ביסודות אנתרופומורפיים, בעוד אשר E מסתמן על-ידי מושג אלהי רם ונשא, מופשט ונאצל. אבל התאבקותו של יעקב עם אלהים (ל"ב, כ"ב — כ"ט) היא אנתרופומורפית גסה; וכיצא בזה הרבה. וראוי שנזכור, שאין שום חילוק ושינוי בין הופעתם של יהוה ואלהים: שניהם מופיעים על-ידי מלאך (עיין על מלאך-אלהים בראשית, כ"א, י"ז, ועל מלאך-„יהוה” — שם, כ"ב, ט"ו).

ההשערה, שהמקורות „אלהים” ו„יהוה” היו בראשיתם חטיבות בפני, עצמן בלתי נזקקות ליסודות אחרים, כבר הופרכה ונתבררה על-ידי הרמן גונקל. באמת הקטעים של „יהוה” ו„אלהים” לא יתנו לנו ספור שלם ומורכב אם נפרדו מן התוכן התורתי. ובכן גם גונקל מוכרח להודות, שהספורים הקטועים האלה התקיימו בתחלה בתור שברי-לוחות, עד שבא מאסף או עורך, לקטם ואחדם לגוש אחד מוצק⁽¹⁾.

תורת-אלהים, לפי דברי אַרדמאנס, היא חידה בתקופה שלפני הגלות. כל הנביאים אז, הו ש ע, ע מ ו ס, מ י כ ה, ישעיה הראשון וגם ירמיהו, משתמשים „יהוה”. וכפי הנראה, גם הסופרים, שמסתייעים ב„אלהים”, משתמשים במלה זו במובן „יהוה”: שניהם היו שוים להם. ובכן איך נוכל לחלטי, שכתב או ספר שלם נברא אז בלי זכר כל שהוא של „יהוה”? — ואם נאמר, שהמחבר עשה כך מפני שיהוה לא היה נודע לאבותינו הקדמונים, הרי היה צריך לכתוב יהוה בלבד אחר פרשה שלישית של ספר שמות. וראוי לזכור גם-כן, שבתקופה שלפני הגלות היה השם

(1) עיין פירושו לספר בראשית, הקדמה, עמ' ס"ד.

"אלהים" מושג פוליתאיסטי, כמו שהכיר המחבר של ספר-דברים. בספ' זה משמש אלהים בלשון-רבים. המחבר, כנראה, הרגיש את המובן הפרימיטיבי של מלה זו, ועל-כן, כשכתב את משפט=העבדים (ט"ו, י'), עבר בשתיקה על "והגישו אל האלהים" של שמות, כ"א, ו'. עובדה זו תלמדנו, כי E נתחבר בזמן מוקדם הרבה למשנת-תורה או D, בזמן שבו היה "אלהים" משמש בלשון-רבים. ולפיכך קשה לשער, שהיו אז סופרים, שנתכוונו והקפידו לכתוב רק אלהים — ולא יותר. הלא עמים, שחי בתקופה הקדומה ההיא, משתמש באלהים רק פעם אחת (ד', י"א); ואף כאן אין פשוטו — אלהי-ישראל המיוחד, אלא אלהים בלשון-רבים: אותם האלהים, שהפכו את סדום ואת עמורה. ה. צ' מ ר מ א נ השתדל להוכיח⁽¹⁾, ש"מהפכת-אלהים" פירושה "מהפכה גדולה"; אבל פירוש זה אי-אפשר לקבלו מפני ש"אלהים" הריהו באותו כתוב שם-הפעל "ו"סדום" שם-הפעול. קארל מ א ר ט'י סוכר⁽²⁾, ש"אלהים" כאן אינו מקור, אלא נכנס לתוך כתוב זה אחר ימים ושנים. אבל באמת הדבר פשוט הוא אם רק נכיר את העובדה, שעמוס אינו יודע עוד את מהפכת-סדום ע"י יהוה.

אָרדמאנס סוכר גם-כן, שהמבול של נח אינו ציור דמיוני מן התקופה שאחר הגלות, מפני הטעם הזה: לפי דברי הכתוב, המים התגברו הליך והתגבר במשך מאה וחמשים יום, שעולים ומצטרפים לחמשש חדשים. הוי אומר, שחדשים אלה הם חדשי-שמש, שלשים יום לחודש; וחדשים כאלה שלטו בישראל רק בימים עתיקים וקודם גלות-בבל. אחר הגלות הנהיגו בני-ישראל, כידוע, את הלוח הבכלי. המונה ירתי-גרם ולא חדשי-שמש.

ברך זו הולך אָרדמאנס ומחריב את מסקנותיהם של ה"מבקרים העליונים". הרבה מהשנותיו נתבטאו קודם לכן ונעשו מטבעות עיבורות, אבל הוא קבץ אותם למקום אחד ורָקֵקָן לשלשלת אחת, עד שרשומן המהרס את ה"בקורת העליונה" ניכר וכולט יותר. בשכל חרף ובהבנה דקה הוא מנתח את החלטותיהם של מתנגדיו ומראה, שהן מחסרות-בסיס ממשי. וחושו הפילולוגי עומד לו בהרבה מקומות. כמעט כל החוקרים שפנינו זה עד גונקל מצאו מקום להתגדר ב"שניות" או מקראות כפולים ("דובליאיות"), שנמצאים לרוב בכתבי-הקודש, ומהם למדו על רבוי-המחברים. כפי הנראה, מדרו את הסופרים העתיקים בקנה-המדה של זמננו וחוק חקק, שהכפלת-הכתוב אינה לפי מעמה של ספרות מהוגנת. אבל כולם שכחו, שמעמם של אבותינו הקדמונים היה שונה ממעמנו שלנו, ומה שלא ינעם לחך-הקורא המודרני אפשר ינעם לחך, של-הקורא העתיק בתחלת התרבות האנושית. צדק, איפוא, אָרדמאנס, שהחליט, שהסגנון העברי נוהג לחזור על ענינים ידועים כדי להטעים ולהדגיש את הדבר. אם היה, למשל, ספרות חלק מששת הספרים. ודאי היו המבקרים מחליטים, שמחברו של

(1) עיין: Elohim, ברלין 1900, עמ' י"ז.

(2) עיין: Das Dodekapheton, עמ' קפ"ד.

הכתוב א', כ"ב שונה הוא ממחברו של א', י"ט. מפני ששני כתובים אלה מספרים רק עובדה אחת, שרות ונעמי הולכות לבית=לחם ובאות שמה. בעצם הענין, חזרת-הכתוב בקצה הפרשה צריכה היא כדי להטעים את זמן-בואן לבית=לחם. נקל לראות, שאין כאן ענין של שני מקורות שונים. כמו=כן אי=אפשר לומר בבראשית, פרשה י"ב, שהמחצה הראשונה של הפסוק הרביעי והפסוק החמישי הם שני מקורות שונים מפני שהאחד חוזר ושונה מה שכתוב בשני. חוק=הכתוב הוא לחזור על הענין "ליתר ביאור". בנוגע אל השניות בבראשית, ט"ז, ב' וג': המבקרים סוברים, כי "וישמע לקול" פשוטו "ויעש כן", באופן שאברהם עושה בג' מה שעשה כבר בכ'. אבל ארדמאנס מוכיח, כי "וישמע לקול" פשוטו הוא — "נראה לו ישר", כמו בראשית, ג', י"ז ועוד. וחזן מזה, מסירת=הגר לאברהם על=ידי שרה היא תוצאה ישרה והכרחית של פסוק ב', כמו שיוצאים אנו מספר=החוקים של חסוב ב', סימן קמ"ד וקמ"ו: "כאשר יקח איש אשה ותקום ותתן לו את שפחתה", וכו'.

ארדמאנס מסכים עם כל המפרשים המודרניים, שפרשה י"ז, שהיא מיוחדת אל P, נתחברה בתקופה מאוחרת, במאה הרביעית לערך, על=ידי אדם, שערך את הספר והגיה מקומות הרבה בו. "המין=גויים" מתיחס, איפוא, לבני=ישראל הפזורים בגולה, כמו יהודי סוגה וזב (אסורן ואקפאנטינה) שלפי המציאות הארכיאולוגיות של השנים האחרונות חיו חיים לאומיים ורתיים בגולה.

החלט ונגמר בבית=מדרשם של ה"מבקרים העליונים", שכל הידיעות הכרונולוגיות שבתורה הן מעשה=ידי של P. אבל ארדמאנס, שמבטל את שיטת=המקורות, משער, שמספרים מפורטים ומעובדים כאלה הם כולם מעשה=ידי של סופר מאוחר, שהעשיר את המסורה העתיקה בהערות כרונולוגיות מדויקות או בלתי=מדויקות. הוא מכנה אותן בשם "מלואים כרונולוגיים" (*Chronologische Uebersetzung*). ראייה מוכיחה לזה הם — המספרים המדומים והמעושים, כמו למשל, שאבי מלך מתאהב בה בשרה כשהיא בת=ששים. הסופר, שנתן לנו את המספרים האלה, ראה, כנראה, את המקרים הרחוקים מתוך שפופרת מתמוזות ומעורפלת בענני=האגדה. ארדמאנס מחליט גם=כן, שכל יתר או עודף בתורה הוא תוצאת הערות והגהות שנעשו על=ידי קוראים שונים בשולי=הדף והתגנבו אחר=כך לתוך הנוסחה. סימני=עבור כאלה נראים עוד למספיק במקומות הרבה. למשל, פרשה כ"ג, פסוק א': סיפר אחד החסיד לכתוב "שני" בין "ויהיו" ו"חיי", וקורא חמים השלים זאת בקצה הדף וכתב "שני חיי שרה"; אבל המלים האלו, במקום לחדור למקומן הראוי, התגנבו לתוך סוף=הפסוק.

ארדמאנס נוטה להאמין, שגם פרשה כ"ג היא עתיקה, בנווד אל ה"בקורת העליונה". אין כל ראייה חיובית לכך. אבל כיון שיוצאים אנו, שעוד במאה העשירית גמץ שדה בארץ=כנען בשם "שדה=אברהם", אין כל ספק בדבר, שספור זה הורתו

ולידתו בתקופה שלפני הגלות, אף-על-פי שלא נכתב ונחתם אלא בזמן מאוחר. מאחר שנתפטר אַרדמאנס משיטת-המקורות הוא מוצא לנחוץ להשען קצת על שיטת-המלואים (Ergänzungshypothese) הישנה. אף-על-פי שאינו מבטא את השם הזה. מאמין הוא, שסיפר אחד מצא את החומר האגדי במצב נזול, קבץ אותו וסדרו במסגרת היסטורית, וגם הוסיף נוסף משלו. כל המאמרים המסדרים והמכללים כמו „אלה תולדות“ ו„אלה שמות“ הם מעשה-ידיו של סופר זה. גם היסודות הברוני-לוגיים הם יצירי-כסיו. אפשר עוד לצייר לעצמנו את אופן-מלאכתו ודרך חבורו. אַרדמאנס פותח בספורו של יוסף : כאן הוא מוצא שתי הגהות, האחת של יעקב והשניה של ישראל. מאמין הוא, שהראשונה היא קבועה וימקירת בעוד שהאחרונה היא הוספה מאוחרת, מפני שהיא מפרדת עכשיו בין כתובים דברים ומאחים בהגתי-יעקב. נוסחת-יעקב מתחלת במאמר „אלה תולדות-יעקב“ ומסיימת במיתתו של אב זה. אולם יש ידים מוכיחות, שבתחלתה הכילה יותר מתולדות-יעקב בלבד : בתור מאסף תולדתי כללה בלי ספק את כל התולדות, שהן מצויות עכשיו בספר-בראשית. אַרדמאנס מכנה נוסחה יסודית זו בשם „ספר-אדם“ (עין בראשית, ה' א'). המחבר של ספר זה לא בדה דברים מלבדו, אלא לקט ואסף אגדות, שהיו מצויות בפי העם, וחבץ לספור המשכי אחד. ספר זה, שהיה היסוד הראשי של ספר-בראשית הנוכחי, נתעבד אחר-כך ונתרחב כמה פעמים, לאחר שקבל בראשיתו ספור מפורט של בריאת-העולם וקלט לתוכו הגהות שונות, כהגת-ישראל הנוכרת למעלה. בנוגע לשמות האלהיים מתבלטות ומשתקפות בתורה שלש מדרגות של התפתחות : הכתב היסודי משתמש באלהים במובן פוליתיאיסטי ; בקטעים הניספים מופיעים אלהים ויהוה בערבוביה, ויהוה בתור אחד מן האלהים ; ולסוף מופיע יהוה בלבד, סימן לנצחונו של המונותאיסמוס¹).

בנוגע לזמן-חבורו של ספר בראשית סובר אַרדמאנס, שאין שום סבה לדחות אותו עד גלות-בבל, כמו שעושים המבקרים העליונים. ראשית, התקופה שלפני הגלות היתה, כמו שאנו יודעים עכשיו, תקופה של תרבות גבוהה ; עדים הם החוקים והמשפטים של ספר-הברית. שנית, הסופרים, שהיו בחצר-המלך בימים ההם, היו מוכשרים ומהוגנים לברוא חכנית כרונולוגית כזו שנמצאה בספר-בראשית. שלישית, אין ספורי-בראשית לקוחים מן הספרות הבבלית. אף-על-פי שהם מתייחסים אליה יחס בלתי-קבוע. כל אדם בעל שכל ישר יכול להוכיח, שספורים אלה נושאים עליהם חותם חכנית ישראלי ותתומים הם בחותמה של מקורות. ההנחה היחידה היא, ששרשומים משותפים והדדיים נתעבדו ונשתכללו בספריות הישראלית והבבלית באופן בלתי-תכוף

(1) אין לערער כלל על העובדה, שספרות זו ככילה אגדות פוליתיאיסטיות. האגדות מוצאן מתוך שדרות העם, והמון-העם לא היה יכול לעכל הישב את הכונותיאיסמוס של משה-תורה. אין שום ספק בדבר, שהאחרון היה חביב על יהודי-הגלות, ואף-על-פי-כן האמינו בערב רב של רוהות ושדים והתאימו את סציהם הדתיים אל אמונה זו. עבודה זו כשהיא לעצמה תעזור לנו להכיר את הדת הישראלית ואופן-התפתחותה.

ובלי חקיו כל שהוא. ראה מוכיחה לכך היא העובדה, שהתקופה של עשרת האבות הראשונים בבראשית ה', שמזכרת לנו את התקופה של עשרת מלכי-בבל הראשונים, משתרעת לערך אלפים ושש שנים, בעוד שההיסטוריון הכשדי בירוסוס מונה ארבע מאות שנים ושלשים אלף שנה לתקופה זו. ועוד זאת: מלאכת-הכתיבה, לפי שמאל ב', ח', י"ה, מגעת עד לימי-דוד. חוג הסופרים, שכתב את לחות תל-אל-אמארה במאה השלש-עשרה, לא היה יכול לעבור ולהבטל מן העולם בלי להשאיר יורשים אחריו. ידוע הוא, שארץ-כנען היתה לה ספרות רחבה. ושהיתה ספרות לעם-ישראל בתקופה זו — נראה מן הספרים העתיקים, שהלכו לאבוד ונזכרו בכתבי-הקודש רק בשם, כמו „ספר הישר“, ועוד. היוצא מדברינו הוא: שאפשר היה לספר-בראשית להבא קודם גלות-בבל.

ובכן מיחס אַרדמאנס את ספר-בראשית לתקופה עתיקה, לערך למאה השמינית, עלי-ידי מה שהוא פוגם בערכו הדתי וכופר במונותאיסמוס שלו. זהו ההפך ממה שעשו המבקרים העליונים, שהשתדלו להפחית את ערכו התולדותי ולהגדיל את ערכו הדתי. אבל אַרדמאנס הולך לשיטתו גם בנוגע לערכם ההיסטורי של גבורי-ישראל, המופיעים בספר-בראשית. ההיסטוריונים ב. לוטר⁽¹⁾ ואַדוארד מיינר⁽²⁾ החליטו, שהאבות לא היו אנשים קרוצים מחומר, אלא אלהים או בני-אלהים, שנתגשמו במשך הימים והיו לבני-אדם בדורות האחרונים, כהרקולס ודומיו ביוון העתיקה. אברהם קינן חשב עוד לאפשר לחפור ולמצוא את דברי-ימי-ישראל העתיקים מתוך ספוריהם של כתבי-הקודש לאחר שעשה בהם רק שנוי אחד: האנשים היחידים נעשו לו שבטים ועמים שלמים ומסעותיהם — מסעות-העמים⁽³⁾. לאחר זמן קצר עזבו חוקרים כווינקלר⁽⁴⁾ וינגן⁽⁵⁾ גם דרך זו והחזיקו בדרך שלילית לגמרה: כל הספורים הקדומים נעשו להם ילידי-דמיון וקורי-מוח, חבור הגדות והזיות. אבל, קובל אַרדמאנס, יש ראיות מוכיחות, שהרבה מן המאורעות הקדומים הם אמתיים. גלות-מצרים, למשל, היא עובדה, שהרבה מן החפירות, שנעשו בארץ זו במאת-השנים האחרונה, מעידות עליה בלי ספק כל שהוא. המצבה של קַרנפֶּסֶה וכתבי תל-אל-אמארה מספרים על ה„חבירים“, שהתאחו בכנען וכבשו את הארץ. וכי „עברים“ הם ה„חבירים“? — הרבה חושבים, שכן הדבר. בפתרונה ההחלטי של שאלה זו תלוי חלק גדול מן החומש. אכן אַרדמאנס נוטה לדעתו של הייס, שה„אֶפֶרִיִּים“ הנזכרים במצבות מצריות עתיקות הם העברים. דעה זו מברחת אותו לאחר את יציאת-מצרים עד שנת 1130.

אַרדמאנס מגן על הכללים האלה: א) שהאבות אינם אֵלִים מעיקרם; וב) שהספורים

(1) עיין: Leidenener Übersetzung des Alten Testaments, 1899, עמ' מ"ו.

(2) עיין: Die Israeliten, 1906, עמ' חמ"ו ואילך.

(3) עיין: De Godsdiens van Israel, 1869, כרך א'. עמ' קט"ז.

(4) עיין ספרו: Geschichte Israels, כרך ב', עמ' א'.

(5) בספרו: Das Gilgamesh-Epos in der Weltliteratur, 1906.

בדבר האבות אינם אגדות מיתולוגיות או תולדות התנאים האתנולוגיים וסדר-העבודה בתקופת-המלכים.

אֶרֶדְמָאֵנֶס מתנגד לדעתו של וויל הויזן, שהעברים הקדמונים היו נודדים גמורים (נומאדים), וגם לזו של אֶדווארד מיינר, שהעברים היו נודדים-למחצה. על-ידי נתוח דק של כל הספורים, הנוגעים למעשיהם של האבות, הוא מראה, שעבודת-האדמה היתה מלאכתם הראשית. הכתובת של מֶרְנֶפְטָה הנוכחית למעלה מוכיחה, שהעברים חיו בארץ-כנען במאה השלש-עשרה, עבדו ותרשו את אדמתה בהתאם אל הכתוב בספר-בראשית. ועיון זה, שבני-ישראל היו אכרים ולא נודדים קודם התקופה המצרית, מוליך אותנו אל תוצאות נכבדות ומרובות-ערך מאוד, כי בתנאים כאלה כמעט ודאי הוא, שהחוקים והמשפטים, הנמצאים בספר-שמות, הם עתיקים וצריכים היו לשם סדור דרכי-חיהם המורכבות של היהודים האכרים והמנומסים. ספר-הברית יכול היה להבא רק בשביל בני-אדם מפותחים ולא-נודדים, והיהודים בימי-משה כבר היו מפותחים ומנומסים, אכרים ובעל-אחוזה, ולא נודדים עניים ומגושמים. גם את עשרת הדברות מִיֵּחַס אֶרֶדְמָאֵנֶס לימי משה, אף-על-פי שהיו מנוסחים או בקצור נמין ובתערוכת של פוליתיאיסמוס.

זוהי תמצית הבקורת של אֶרֶדְמָאֵנֶס, שעשתה רושם חזק ומתמיד במחנה החוקרים והמבקרים של המקרא. בקורת זו, כבקורת של דוהוי, היא שלילית יותר מחיובית: ביחד עם הבקורת העליונה היא הורסת את אחדות-התורה, אף-על-פי שהיא מגינה על עתיקותה של תורה זו. התלמידים הותיקים של התנ"ך, המחנה הגדול של המחזיקים בנושנות, אפשר שלא יקבלו שום נחמה מסילמוס זה. ואף-על-פי-כן יש כאן חצי-נחמה: מתאמת הכלל הטבעי של "הכל שוטף" והאמיתות של אתמול הן המעויות של היום". דבר אחד ברור הוא: שלא נאמרה עוד המלה האחרונה בבקורת-המקרא. הגיעה שעתה של הבקורת העליונה לעבור ולהבטל מן העולם, ועל מקומה תבוא בקורת יותר מושכלת ויותר חיובית. בין כך ובין כך נעים הוא לראות מחנה שלם של מבקרים צעירים, מעמיקים ותרצים, עומדים ומתעמלים להרוס ולהחריב את שיטת הבקורת הישנה, שכל טיבה היתה השלילה הגמורה. זמנים חדשים — זמירות חדשות". רק לפני שנים לא-מרובות עמדו דיילמאן וקלוסטרמאן יחידים על שדה-המערכה ונלחמו מלחמת-הגנה בעד עתיקות-התורה; עתה הלוחמים הם לגיונות והמלחמה היא מלחמת-תנופה לכל אורך-החזית.

הַלֵּךְ-נֶפֶשׁ.

לא. ד. גורדון.

הַיּוֹם הַלֵּךְ וְהִתְשִׁיךְ
דָּעָה הַיּוֹם.
זָהָב מוֹעֵם צָפוּ שְׁחָקִים
וְהִרְיָרוֹם.

סְבִיבֵי הַשְּׁחִיר מְרַחֵב-שָׁדוֹת.
מְרַחֵב אֵלֶם;
הִרְחִיק שְׂבִיבִי—שְׂבִיבִי בּוֹדֵד.
שְׂבִיבִי שׁוֹמֵם...

אֵךְ לֹא אִמְרָה פִי הַגּוֹרֵר,
גּוֹרֵר רוֹדֶה.
אֵלֶךְ בְּגִירָה קְרֹאֶת הַכֹּרֶ,
עַל כֹּרֶ אִוְדָה !

ב ח ל.

עֵבֶר וְכַנְעֵן.

מאת

ד"ר נחום סלושין.

מאמר ראשון: האמורי והכנעני.

ב. חת וכנען.

בימי ממשלת השושלת של ארץ-הים בכבל התחוללה נדירה גדולה של עמים שונים, שרוב החוקרים מחכים אותם לגזע הקוקו, ויש מהם מחליטים, שהיו קרובים במוצאם לארמנים ולגרוזיים. הם ירדו מהריו-קוקו או ממישורי-ההרים של אסיה הצפונית שבגלילות הים הכספי, וראשית כחם היה ברכב וסיסים. הראשונים מהם, שהופיעו בצפון הרים בימי שמשו-דתנא ובאו לכבל, נודעו בתור חתים. אחדים משבטים שטפו ועברו בארם-נהרים, הגיעו עד בבל, כבשוה ויסדו בה את ממשלת פרדוניאש או כלדיה⁽¹⁾. השבטים האלה נודעו בשם כשיתים⁽²⁾. והשושלת, שנוסדה על-ידם, האריכה ימים משנת 1760 עד שנת 1160 ושפכה את ממשלתה על חלק גדול מארצות ארם-נהרים. התפשטות הסוסים, שהביאו עמי-הצפון האלה לארצות כנען, נעשתה נקודת-מוצא למצב חדש של תרבות צבאית, ובמשך הרבה דורות הפילו הכשיתים והעמים הקרובים להם בגזע את חתיתם על כל העמים הקדמונים שבאסיה המערבית⁽³⁾.

שבטים אחרים, שהם קרובים במוצאם לכשיתים, נאחזו לאורך-ימים בארץ-נהרים העצמית, היא הארץ השוכנת לשני עברי-הפירמצפון, יסדו בה את ממלכת מיתני ובנו את עיר כרכמיש הבירה. עתה אין עוד ספק בדבר, שהשבטים האלה היו חלק מן המשפחה הגדולה, ששם עמי-החתים נקרא עליה ומושבה היה איתן בעיר חת, היא בוגאזקיו, במזרחה של אסיה-הקטנה. להגיל הרחפה, שנתנה נדירה זו של עמי-הצפון לשבטי-הנודדים בארצות-שם,

(1) על החתים הופיע זה לא כבר ספרו של Garsteing, The Hittites.
(2) רוב החוקרים עושים פרות בין הכלדים האלה ובין הכשדים השמיים, שמשלו בכבל.
אבל אין ספק בדבר, שבני-כוש שבאסיה (להבדיל בינם ובין בני-כוש השחורים) הם הם הכשיתים ואליהם התייחסו אחר-כך בני-כנען.
(3) הסוס לא היה ידוע קודם לכן בלשונות כנען כלל. בעת ההיא התחילו לקרוא בשם "סוס" בכבלית, בעוד שבשומירית קראו לו בשם: "אנשי קורא" (חמור-ההרים).

שטפו עמים רבים ושונים ועברו את כל ארץ כנען ואגסיה, ירדו למצרים ומשלו בה במשך כמה דורות. המושלים הזרים האלה נודעו בספרות המצרית בשם הִיִּקְסוֹס (מלכים רועים או "שוסים"); כובשי-מצרים אלה היו, כנראה, ערב-רב של שבטים מגזע הכשיתים והחתים ושל נודדים-יוססים מבני-שם גם יחד⁽¹⁾. בכל אופן הוברר, שההיקסוסים בשטח ברכנם ובסוסיהם, שלא נודעו לפנייהם בארץ מצרים.

ימי ממשלת ההיקסוסים, כנראה, לא ארכו; וכשגורשו ממצרים התפשטו בארץ סוריה⁽²⁾ והתבצרו בנגב ובשפלה, כי לא יכלו להם שבטי האמורי מפני הרכב והסוסים שגברו עליהם.

ורק מן העת ההיא והלאה הוחל לקרוא בשם כנען ביחס לארץ הנמצאת בגבולות ארץ-ישראל הגדולה. דבר זה בלבד, שאנו מוצאים אחר-כך מבני-הכנענים גם בקדמת-אסיה וגם בשפלת צפון-אפריקה, היא סעד וסיוע לדעה, שהכנענים הם שרידי העמים, שבאו עם ההיקסוסים ואחר-כך נתפזרו גדודיהם משני עברי מצרים — בלוב ממערב ו בסוריה מצפון⁽³⁾.

הסופר המצרי מאניתון מקיים עובדה זו בפירושו ויוסף בן מתתיהו, המביא את קצות דבריו בנדון זה, כאמור, מתנגד לדעה, שההיקסוסים והכנעניים-הפיניקיים הם דבר אחד. ודבר זה בלבד, שבזכרונות עם-ישראל נזכרו הכנענים בתור עם, אשר רכב (ברזל-)⁽⁴⁾ וסוסים לו, דומה כאילו הוא מפיץ אור על מוצא-הכנענים, שהיו קרובים בגזע ובתרבות לכשיתים ולחתים; וזה מבאר לנו מפני-מה מיחסים כתבי-הקודש את הכושים, החתים והכנענים ל"אב" אחד.

הצד-השוה שבכל העמים הכובשים האלה הוא — שהם משלו בארצות לא-להם בתור מועט גבור-מלחמה וביטח על רכבו ועל סיסיו. ידוע, שהכשיתים, שמשלו בכלל, סופס היה, שהתבוללו בקרב בני-שם יושבי-הארץ, עד שברבות הימים לא נודע, כי באו אל קרבם. גם עם-הארץ מילידי-מצרים החזיק מעמד בפני ההיקסוסים, שמהרו ללמוד אל דרכי המצריים, ורק שרידי גדודיהם הצליחו לעזוב את ארץ-הנילוס ולשוב לאסיה. ואולם התרבות המצרית בצורתה החדשה, לאחר שנתחדשה על-ידי הכובשים הזרים, לא פסקה מאז מלהשפיע על הגולים האלה, שגם בשבתם בארץ-כנען היו קרובים

(1) השאלה בדבר מוצאיה הִיִּקְסוֹס היא קשה לפתרה, אבל יש יסוד לחשוב, שהיה יחס קרוב בין בני-כוש או הכשיתים, שמשלו בשנער, ובין בני-כוש חלבנים, שאנו מוצאים אחר-כך משני עברי חים האדום ובאפריקה הצפונית (כגון הלובים).

(2) פְּטְרִי מחליט בספרו על "תולדות מצרים", שההיקסוס משלו במצרים רק כמאה שנים בלבד. בפרטות על ההיקסוס, שנודויהם נתפזרו בארץ-ישראל, עיין: יוסף בן מתתיהו (על-פי מאניתון) בספרו "נגד אפיפניוס". מאספירו (בספרו הנוי, עמ' 205—215) מביא את הפרטים ומוכיח בפירושו את שבטי החתים, שהלכו בעקבות ההיקסוס וישבו בסוריה הדרומית.

(3) עיין ההצגה הקודמת לזו.

(4) ברזל לא נדקא עד תקופה-השופטים, כי תעשית-הברזל התפשטה בסוריה בתקופת עמייהם והפלשתים, יתרון החתים והכשיתים הקדמונים היה במה שבטחו בסוסיהם, שלא היו ידועים בארצות בני-שם.

לנמוסי המצרים ולא־לוהיהם, עד שנחשבו בעיני כותב תולדות־העמים בספר בראשית לקרובים בגזע ובדת למצרים¹). ביסוד הדעה, שכל העמים האלה היו מבני־הם, מונחת העובדה ההיסטורית, שהמצרים והכוּשִׁים התבוללו יחד בתקופת ההיקסוסים והחתיים.

ואף החתים, שמשלו במִצְרַיִם או נהרם, לא החזיקו מעמד בפני הרוב השמי, שישב בארץ־ההיא, ובימי מלכ־ישראל נתערכו בכני שם ועבר עד שיצאו מהם בני הגזע הארמי, שכדורות המאוחרים נסך מלשונם ומדרכי־חיינו על תושבי כל ארצות סוריה ונהרים. ואלה משבטיהם, שנאחזו בל־בנון, התערכו בקרב משפחות האמורי וישב־הארץ וברבות הימים לא נודע כי באו אל קִרְקָן.

רק בא־סִי־הַקִּטָּנָה, במקום שלא ניכרה השפעת בני־שם הרבה, הצליחו החתים ליסד ממלכה חתית גדולה ומובדלת מן העמים שכניה. שברבות הימים שפכה את ממשלתה על חלק גדול מסוריה והגיעה עד אִי־כִתִּים או קִי־פְרוֹס, שנקרא מאז על שםם²). לחתים היו כתב ולשון מיוחדים להם ועד היום לא עלה בידי החוקרים לפתור את חידתם. החכם הוגו ווינקליר חפר בשנת 1906 חפירות גדולות בחת־הַבּוּגָאֶזִיקִיִּי, בירת ממלכת־הַגְּדוּלָה³). הוא גלה המון כתיבות חקוקות על אבנים או חרותות על לבנים; אבל, מלבד הכתיבות המועטות הכתובות בכתב־הַחִיתִּיּוֹת האשורית, לא עלה בידו למצוא את פשר כתב־הַחִרְטוּמִּים המיוחד לבני־חת ואף לא להפיץ אור על הלשון, שהיתה מדוברת בפיהם. משמות־העצם הפִּי־שִׁיִּים של החתים, שנמצאו בכתב־הַחִיתִּיּוֹת, וגם מן המלים החתיות המועטות, שהן ידועות מתוך לשונות אחרות, אפשר להוציא משפט, שהלשון החתית היתה שייכת למשפחת הלשונות הקוקיות⁴). חזותם של החתים, כמראה אשר הראינו בכתובות־מצרים וארץ־הַתּוֹכִיָּה, מוכיחה עליהם, שאמנם היו קרובים בגזע לאחד מעמי־קִקְוִן כא־יִמִּיִּים, למשל, יִי־מִנְהִים; חוטם קָאָרֶךְ ולסתות בולטות. הם עבדו את אלהי פרס ועמי־הַאֲרִיִּים בהודו, כגון מִי־טֶרֶה, ווא־רֹנָה, אִי־נֶרֶה, ועוד.

גִּמְצָעֵה האלף השני לפני־ספ־הַנֶּ"נ התפשטה השפעת־החתים על כל העמים אשר סביבותם. מלכ־חת עשו או מלחמת גדולות במלכ־מִיתִי ובכשיתים שבבבל, וביחוד חזקה ידם על ארץ־האמורי הדרומית, שנודעה מאז בשם ארץ־כִּנְעָן⁵).

(1) בימי־קדם היו עובדי אל ידוע נחשבים לבניו, אף־על־פי שלא היו שייכים כולם לגזע אחד. והדברים ארוכים ועוד יבואו לחלק. ההבדל היסודי, שאנו מוצאים בין העמים בני־עֶבֶר הטהורים ובין בני חם ויפת הקדמונים, הוא מה שמשפחות־העברים עבדו יְהוָה בעוד שהאחרים עבדו לשמש. כמו שכבר הזכרנו. עדין היתה עיר חָרָן, כוללת אִכִּי־הַמֶּלֶךְ, מרכז לעבודת־הירח אף בימי־הרומיים (עיי' (Spartianus, Caecalla, 67).

(2) עיי' ספרי: Les Hébreux-Paéniens, עמ' 29 ואילך.

(3) החוצאות הראשונות של חקירותיו נחשפו בתחן: Orient, Literaturzeit., 1906, וגב בקובץ: Mitt. des Deutschen Orientalgesellschaft., 1907, חוברת 5.

(4) כלומר, להלשון הארמנית והגורית. ויש מיחסים אותה למשפחה ההודו־גרמנית (קנוס צון במבוא ל־"אגרות תל־א־ל־מֶרְנָה", שזכיר למטה).

(5) בכל אופן נזכר השם "כנען" רק ימים רבים אחר זה.

הלוחות של תל אל-אמרנה, שהם קובץ מכתבים דיפלומטיים, שהחליפו ביניהם מלכי-סוריה והחתים ומלכי-מצרים במאה ה־15¹). נותנים לנו מושג ברור מן המצב האֶתְנוֹלוֹגִי, שנמצאה בו ארץ־ישראל בזמן קדום זה: בתור יסוד מוסד לתושביה נשארו, אמנם, עמי־שם הקדמונים והחדשים מקרוב באו ביחד עם שבטי־האמורי (ששמות מלכיהם הם שמיים), אבל בכל הנקודות החשובות אנו מוצאים אז גרודי חיל־מצב מגזע החתים וגם שכיר־צבא ומושבנות של נכרים, או גם מושלים ילידי־מצרים. ולא לחנם נזכרו בני־חת בתור מושלי חֶבְרוֹן, בקצה־הנגב, במקרא בימי־אברהם, בעוד ששבט־היבوسی הבודד תפס את ירושלים מידי השמיים תושביה מאז²). הוגו ווינקליר מראה לדעת, שהגרודים של בני אֶרְנָה ובני־לֶפְדָה שנתנו יד לשבט־חֶבְרוֹן העולים לכבוש את הארץ, היה מוצאם ממדינת אֶרְנָה, שכלכה, מֶרְחֹן־בֶּרְכָה משל אז בקיליקיה, במזרחה של אסיה הקטנה³). שמותיהם של מושלים רבים, שמשלו אז בערי־הארץ, מוכיחים על מוצאם החתי. כאלה הם שוֹאֲרֵדָה מושל קֶעֶלְתו (קעילה); בִּירְבִּיָה וישדאתה מושל־מגידו, בן המלך אֶרְמִיָה, מושל בקדש ועל האורונטים), רוֹסֶמְנִיה, מלך שְׂרוֹנָה, וגם שם עֶרְד־חִיבָה, מושל יְרוּשָׁלַיִם בעת ההיא, הוא ממוצא חתי, כי השם חִיב־חֶפִי הוא שם חתי (המלכה פֹדו־חִיפָה היתה אשתו של חתאשילי מלך־החתים). וגם השם עֶרְד־מִזְכִּיה, לדעתי, את שם הכנעני יושב עֶרְד־בנגב (החכם דורם קורא את השם הזה אֶרְת־א־חִיפָה). וכן יש לשם אֶרְנָה היבوسی בימי־דוד צורה חתית או אֶרִיית. ואל יהא מוצא השמות בימי־קדם קל בעיני הקורא, כי הקדמונים היו מדייקים בהם מאד והיו מצרפים אל השם העצמי את שם האלהים המיוחדים לכל עם ועם⁴). בכל אופן נשאר זכר במשלת־החתים בירושלים חרות על לבותיהם של בני־ישראל עד שלא נמנע יחזקאל הנביא (ט"ז, א', ג') מלקרוא לירושלים כדברים הקשים האלה: „אביך האמורי ואמך חתית“!

התקופה של התפשטות מלכות־החתים בנגב מתאמת לזמן, שבו התחזקו־הַכְנַעֲנִים ועמדו בראש ממשלת ארץ־כנען במובנה היותר רחב, ולא לחנם הזכיר סופר־התולדות בכרמית את כנען וחת בתור אחים וקרובים לעמי־כוש; אלא שבשעה שנכתבה פרשה זו כבר נשברה קשת־ההתים וירדו מגדולתם. מה שאירע לכשיתים בבבל ולחיקסוס

1) הלוחות ותרגומם יצאו על־ידי קנוטצון בשנת 1907 — 1909 בשם: Die El-Amarna Tafeln ומהם אנו שואבים את כל הצינונים, שאנו מביאים בזה. הכתבים החשובים האלה נמצאו בחרבות היכלו של אסנהוטפ הרביעי (1379 — 1362) בכפר תל־אל־אמרנה במצרים.

2) עיין מה שמסופר בבראשית, יד, י"ח, כ', על מלכי־צדק מלך שלם והמסופר ביהושע (י, א' — ג') על אדוני־צדק, מלך ירושלים, ועוד.

3) עיין: Knudtzon, Die Zwei Arzawa-Briefe (1902).

4) כך נהוג גם בעברית: מלכי־אל, ישר־אל, ירמ־יהו, ישע־יהו, ועוד.

במצרים אירע גם לחתים המושלים בכנען. העמים הנכבשים על-ידם למדו לנהג ברכב וסוסים וישבו והפכו את פניהם נגדם. ואולם בארץ-כנען העצמית, שכבר היתה אז מאוספת מעמים רבים ושבטי הבידואים השמיים או ה"שוסים" לא חדלו מלהחריד אותה מכל עברים, הצליח בידי גרודי-הכנענים לנער מעליהם את עול-החתים. כי בטחו ברוב רכבם וסוסיהם, עד שלא יכלו הנודדים השמיים, שבאו מן המדבר עניים ורוכבים על חמור או גמל, לעמוד בפניהם. ואולם הכנענים לא הצליחו לכבוש את ארץ-ההרים בלבנון, מפני שבהרים לא יכול רִקְקָם ללחוץ את האמורי; ולא עוד, אלא שבדור, שבו נכתבו לוחות תל-אל-אמרנה, אנו רואים את מלכי האמורי עָבְדוּ-אֱשִׁירְתוֹ וְעִזְרוּ השמיים עולים על ערי חבל-הים. הפיניקי וכובשים את ערי-הכנעני מידי המצריים.

אבל בזה הגענו לפרשה חדשה של תולדות ארץ-כנען: תקופת ממשלת-מצרים על ארץ-סוריה. היא התקופה, שתתאים לזמן, שעליו נאמר: "והכנעני אז בארץ".

(פרק שלישי יבוא).

הַסְפְּרוֹת הַבְּבִלִית.

מאמר ראשון.

מאת

ש. פייגין.

א. תכונת הספרות הבבלית.

בין נהר־פרת ונהר־חֶדְקֶל, במקום שעמדה עריסת־האנושיות והאדם ראה את ימי־ערנו המעטים. ישבו שלשה עמים כבירים: השמרים, האכדים והאשורים. כל אחד משלשת העמים משל אולי פעם בכל הארצות שבאסיה המערבית, בחומר וברוח; כל אחד משלשת העמים יצר את יצירותיו בלשונו המיוחדת ובכתבו המיוחד. כל אחד מהם יצק עליהן את רוחו המיוחדת. אך כל העמים גם יחד, אף אם לא בזמן אחד, נמחו מעל פני האדמה ובמותם מתה גם שכינתם עמהם. ערשילאית התהלכה, אמנם, רוחם בכל ארצות־חבל, במזרח ובמערב, אבל איש לא הכיר בה, איש לא נזכר במפתחה ומשכללה.

מתו השמרים, האכדים והאשורים, — ומתה עמהם הספרות הבבלית. שכוללת את יצירותיהם של העמים האלה, ורק שרידים קלים נשתמרו מהן. בתרגום יונוי: ספרי בִּירוֹסוֹס, דֵאֵסֶאסְצִיוֹס, ועוד. אף הידיעות בדבר העמים האלה הגיעו לנו לא מתוך ספרי־עצמם, אלא דרך כתבי־הקודש, שמזכירים את התנגשות ישראל באשור ובבל, ודרך הסופרים הקלאסיים, שמסרו את הבדיחות של הפרסיים.

אך יצירה אנושית, אָנְרִיגִיָּה אנושית, כָּאֲנְרִיגִיָּה בכלל, אינה אובדת לגמרה. אי־אפשר שלא תופיע בצורתה העצמית בזמן מן הזמנים. קרן־השמש הנבלעת באילן מופיעה שוב בתור משפעת אור וחם במנורתנו; מחשבה אנושית, שהגיעה למעשה, חוזרת ומופיעה בצורת מחשבה מקורית. ואף הספרות הבבלית, שהשפיעה בהשקפת־עולמה על כל התרבות האנושית, סוף־סוף הופיעה לפנינו גם בצורתה העצמית: בלשונותיה העצמיות — השמרית והאכדית, ובכתבה העצמי — כתב־היתדות.

חריפות אנושית, שאין דוגמתה, פתרה את הכתב החתום. גאוני־הרוח גֵרֹאֲטְפֶנְדֶּר הֶגְרִמִּי, רוֹיִלִינְסוֹן וְהִינְקֶס האנגליים ואופרט היהודי, מצאו את המפתח לספר הבבלי; בוטה, ליארד, ראסאס, ועוד מלומדים הרבה, גם חברות שלמות, הוציאו את הספר הבבלי, בצורת לוחות של סֵפֶר וחקיקות על מתכות

ועצמים שונים מתוך מעמקי האדמה על-ידי חפירותיהם הנפלאות באשור, בבל ושאר הארצות הקרובות. במשך מאה שנה עסקו גאוני-האנושיות בהשגת הספר הבבלי, בהבנתו ובהסברתו. אכן, ראוייה היא הספרות הבבלית לגמול מצד התרבות האירופית!

ולא לחנם היה העמל. הספרות שנתגלתה האירה את כל מקצועות הרוח האנושי, וביחוד יצרה את המצע להבנת ספרותנו, העתיקה שברוחה הכביר היתה לקנין כל האנושיות. על-ידי הספרות הבבלית אנו מכירים לא רק את אפני ההוראה וההשכלה של הקדמונים בצורת "סילאבארים" שונים; לא רק את חיי-המלכים: מלחמותיהם, נצחונותיהם, צידם, בניניהם, שהם מתוארים על-ידי המלך עצמו, כמובן, בעזרת סופרו; לא רק את שלטונם הפנימי וחיהם החברתיים של הבבליים. בצורת מכתבים שונים בין המלך ובין פקידיו או בין העם ובין המלך; לא רק את המצב הכלכלי והמשפטי שמתגלה בבהירות ברכבות השטרות ובספרי-המשפטים — לא רק את כל אלה, אלא גם את הדת הבבלית: את אמונותיהם והשקפתם של הבבליים-האשוריים על יצירת העולם והאדם, על יחס האלים לאדם, על המבול וסבותיו; את תהלותיהם לאלים השונים, קינותיהם על-הצרות הלאומיות, על גלות-השכינה בצורת הפסל לארץ נכריה, הספדי האל המת והקם לחייה, הבעת הצער האנושי, שנזכר במשך דורות ונתגלה בחייו של כל פרט ופרט, התאוננות-האדם על האלים המעֲזִיזים את דינו, מלחמה במוזיקים הרבים הממלאים את כל העולם ומשפיעים כל מיני מחלות ופגעים. אכן, עולם מלא, חמרי ורוחני, של עם גדול במשך אלפי שנות-היסטוריה משתקף כבאספקלריה מאירה בספרות הבבלית. אמנם, העבודה עוד לא נגמרה: האת של החופר עדיין הוא חותר במעמקי-האדמה; המלומד הצנוע עדיין הוא עסוק בפרסום החומר ומכינו בשביל חקירת הדורות הבאים, בלי שימצא קוראים ומתעניינים הרבה; בתי-הנכאת מפיצים את גווניהם בעולם; הכתמים מסוגים שונים מכורים, מעתיקים, מתרגמים, מבארים את העולם הזה. "עוד הדרך רבה" אבך דבר ברור אחד מבהיק בכל זיוו ומעיד על הכשרון האנושי הנפלא; הספרות הבבלית קמה לתחייה.

הספרות הבבלית! באמת יאה לה יותר להקרא בשם "ספרות אסיה המערבית". שהרי כל עמי אסיה המערבית לקחו בה חלק: שמרים, אכדים, אשוריים, מיתניים, חתים, מלכי ארץ-ישראל לפני כבוש-ישראל. אבל למרות כל אין הספרות אלא יצירת העם הבבלי. העם הבבלי קבל, אמנם, הרבה מן העם השמרי. ביחד עם הכתב ומושגי הפולחן והאמנות אפשר שקבל מן השמרים גם ספרות ממש; אפשר שיש יצירות בבילות, שלא רק שמריות נכתבו, אלא גם שמרים כתבום. אך בכלל נטמעה הספרות השמרית בבבלית. היוזשים הגדולים הם ששמרו על הספרות והם שפִּתְחוּהָ. האשוריים עשו, אמנם, הרבה לספרות הבבלית. כתבי-מלכיהם הגיעו למדרגת-התפתחות גבוהה. יש גם סגנון מיוחד במכתבים, גם כמה וכמה שנויים אחרים. אף-על-פי-כן לא הם

יצרו את הספרות: הם רק קבלוה בשלמות לאחר ששנו בה שניים. קלים, שמרו עליה ורכוזה בנינוה העיד הראשה שלהם⁽¹⁾. בזה נמלו לה את חסרה האחרון והחשוב. כי רק על-ידי זה יודע העולם עתה ממצאותה של הספרות הבבלית, בשעה שארץ-בבל עצמה רק פירוים וקטעים ממנה נתנה לעולם. אך הספרות בתור תוכן-יצירה באה מן האכדיים או הבבליים.

אמנם, את השם "ארץ-בבל" לא ידעו הבבליים עצמם. בשבילם היתה בבבל רק עיר כשאר הערים. "ארץ-אכד" היתה נקראת ארצם, כמו שלשונם נקראה "לשון-אכד". אבל כל העמים האחרים: העבריים, הפרסיים, ועוד, קראו את כל הארץ בשם "ארץ-בבל", על שם העיר-הראשית. מיכן הדת, הממלכה והספרות. ואמנם, הספרות היא גם בבליית בעצם, שהרי התפתחותה ושבירת צורתה האחרונה חלו בתקופת סומר-בי-מלך-בבל. הוא הרים את האל מרודך, אל-בבל, לראש-האלים. תקופתו הכניסה אחדות בדת מפני שִׁיָּסָה את פעולות כל האלים העומדים ברשות-עצמם למרודך או הביאה את מרודך ביחס של קרובה עם האלים האחרים. כך נעשה מרודך בנו של אָא, שמסר לבנו את שלטונו; כך ירש את שם האל של עיר פור, עד שנקרא בלִי־מֶרְדִּךְ. הספרות, שניצרה במרכזי-הפולחן האחרים, שלא שמו לב למרודך, האל של בבל, נשתנתה בתשומת-לב אל העיבודה המדינית המכרעת: מרודך היה, לפי ספור-היצירה בצורתו האחרונה, היוצר את העולם, שהיתה מתחלה "צירת-אדון-הארצות", בלִי־מֶרְדִּךְ. הספרות הבבלית היא, איפוא, ספרות העיר בבל בשורה ראשונה, כמו שהספרות האשורית היה מרכזה בעיקרו בנינוה בזמן הסרגוניים. אמנם, בבבל עצמה לא גלו החסריות כספרות מרובה כמו שגלו בנינוה; אבל הסבה היא מפני שבבל לא חיבה מיד לאחר שמת העם הבבלי בתור עם-שליט, אלא הוסיפה להתקיים זמן מרובה אחר מפתחה, עד שכל התרבות שלה נעשתה חומר לבנין בשביל תרבות העמים האחרים. ומי יודע כמה "צירות פיוטיות והיסטוריות שקעו בבנין בתי-החומר של הפלחים העניים שבאו לשבת במקום שלישי-העולם? ...

וראוי להעיר מיד: קורא מִי־רִנִּי, שהוא רגיל לחשובלם פרות רק דברי-אמנות, לא ימצא בספרות הבבלית את מבוקשו בשלמות. אבל ספרות הרי מספקת לא רק את החביעה האסתטית, אלא גם נותנת סקירה נאמנה על התרבות הלאומית. במובן זה יש ערך מרובה גם לספרות הבבלית, כי תרבות לאומית אינה מצומצמת בפיוט. הספרות הבבלית, כספרות כל עם, כוללת את כל סוגי-הספרות, שמפצים אור על תרבות העמים שייצרה.

הספרות הבבלית כוללת, איפוא, את הסוגים האלה:

I. ספרות דתית: א) אָפִים ואגדות; ב) ליריקה; תהלות, תפלות, ודוים,

(1) עיר אשור (קלעת-שרקת), שספרותה התחילה מתפרסמת על-ידי הגרמנים בזמן האחרון, למדות חשיבותה, אינה אלא אחד מן המרכזים האשוריים-הלאומיים, כמו שנדאה כמה שהיא מיחסת את היצירה לאנשי-אשור הספרות הבבלית-האשורית כללית היא רק בנינוה.

הספרים; ג) השבעות; ד) דברי-אורים; ה) תורת-האורים; ו) מִסֵּי.
 II. ספרות-הממלכה: ז) היסטוריה, אגדות, כתובת-המלכים, היסטוריה-גראפיה; ח) מכתבים; ט) משפט.

III. ספרות-החברה: י) שטרות ומכתבים.

IV. ספרות-מדעית: יא) פילולוגיה, רפואה, אסטרנומיה, אצטגנינות ועוד.

V. ספרות-עממית: משלים וספורי-עם, ועוד.

הקו היסודי של הספרות הבבלית, כמו של ספרות כל עם מזרחי, היא הדת. לא רק האִפִּים, הליריקה, הגדת-העתידות וההשבעות, שהם דתיים בעקר, אלא גם שאר סוגי-הספרות יש להם איפי דתי: המלך ההולך להלחם ולכבוש ארצות — בפקודת אֱלֹהֵי הוֹלֵךְ ובשבחם הוא פותח; בכרכת-האלים מתחיל ענינו של כל מכתב; אפילו בשטרות מופיעים פה ושם ענינים דתיים. ואמנם, הספרות הבבלית לא רק דתית היא בתכנה: היא אף נוצרה במרכזי-הדת. כל מקדש גדול היה גם מרכז ספרותי; מקדש-שמש בספר, מקדש-בל בנפור, ועוד. היוצר היה הכהן: הוא העתיק את האִפִּים, השירים והשבעות והאורים וכתב חדשים בנוח עליו הרוח העתיק; אך הוא שכתב גם את דברי המלך או הנסיך וגם את כל עניני-האמנה השונים. הכהן הבבלי היה מֵאֲחָד בִּזְמַן העתיק בטר-כהונה, בטר-מלכות וכתר-תורה. בטר-המלכות ידעה להשתחרר מאפסירופסוטה של הכהונה גם כאשור וגם בבבל; אך שחרור התורה מן הכהונה, שבא בכל ארצות-אירופה בעת החדשה ועוד זמן מרובה קודם לכן — בישראל, מתחלה על-ידי הנביאים ואחר-כך — על-ידי הסופרים, לא היה בבבל: הכהן נשאר גם הסופר והספרות נושאת עליה חותם דתי.

רק הדבר הבא במגע עם הכהן נשאר לזכרון. אבל חיי-העם במלואם, עם אהבתו יגונו ושמתו, נשארו מחוץ לספרות, כי לא היו ראויים בעיני הכהן הבבלי לשמרה לדורות. ואולם חוסר הספרות העממית-פיוטית אינו מעיד על חוסר החיים העממיים כמו שספרי הדרוש והפלפול, שהופיעו בספרותנו בתקופה ידועה, אינם מעידים כלל וכלל, שכל עמנו עסק בתקופה ידועה רק בזה בלבד. בבבל, כמו בכל ארץ, היה הבדל בין היוצרים, המושבעים ועומדים לשמור על סוגי-הספרות המסוריים, ובין היוצרים הטבעיים. ואולם בכל ארץ וארץ מתחדשת הספרות פעם בפעם על-ידי מגע בעם: הפצת הספרות הרשמית בין העם וכנוס הספרות העממית לתוך גנוי הספרות הרשמית. בבבל נשארה הספרות כולה רשמית: העם נשאר מחוץ לספרות, יצירותיו לא הגיעו עדיה והיא נשארה סתומה בשביליו. זוהי הסבה, שכל הספרות בת ארבעת אלפי שנות-תרבות הלכה לאבוד: לא היה נושא חי, שימסור את נפשו עליה, שיקנה לדורות הבאים בתור סגולת-הרוח.

ב. הספרות הפיוטית.

משני סוגים היתה הספרות הפיוטית בבבל: פיוט אפי ופיוט לירי. הסוג השלישי של הספרות, הדראמה, לא נתפתחה בבבל כמו שלא נתפתחה בספרות השמיות כולן, והספרות העברית אף עמדה.

האפיקה ביסודה היא התגשמות-היש: האלוהי והעולמי, הטבעי וההיסטורי. האדם שואף לראות את עצמו בתור חוליה בשלשלת, שקצותיה נוגעים באין-הסוף שלפנים ושלאחור. ראשית-ההווה ואחרית-הימים — שני אלה יחזה האדם ויקשט ויפאר פעם את הראשון ופעם את השני. בין שני הקצוות תזרום ההיסטוריה האנושית, שנבדירה נעוצים בקצה הראשון ונביאה בקצה האחרון. כל ההיסטוריה האנושית בעיקרה היא היסטוריה-האלים, היסטוריה-הגבורים והיסטוריה-הנביאים. כך תהיה בעינינו אם נבין בכל אחד מאלה לא את המקרי וההיסטוריה, אלא את הנצחי והמופשט שבהם: האלהים הם גם הטבע ותוצאות השקפת-האלים; הגבורים — מניעי-ההיסטוריה בחומר או ברוח; הנביאים — הנושאים את נפשם לאחרית-הימים, בעמידם חוץ-האחרית מעל להיסטוריה, בתור נקודה, שאליה ישאפי, כמו אל תוצאת השקפת-החיים.

סכימה זו, שהיא בולטת בעיקרה בספרות העברית, מתאמת בחלקיה הראשיים גם לספרות הבבלית. אמנם, חתימת כתיב-קדשיהם אינה ידועה לנו, וכנראה, גם לא היתה במציאות. אין השיטה בולטת בה כמו בתנ"ך. אף-על-פי-כן היא ברורה למדי.

האפוס הבבלי, שכולל חמרי מיתולוגיה בצורה ספורית, ממלא את החלל שבין ההיסטוריה המסורה ובין ראשית-ההווה, מקשר את ההיפעות המדיניות והתרבותיות ביסודי-היסודות של היסטוריה-העולם — באלים. האלים הם אבות-האנושיות. האלים נבראו תחלה, ואחר-כך — האדם. אחי תקופת-האלים מתחלת תקופת-הגבורים, שבעצם הם התגלמות האלים בארץ. זוהי תקופת-המעבר בין תקופת-האלים ותקופת הגבורים ההיסטוריים; מסומנים הם הגבורים האגדיים בספרות הבבלית, כמו בספרות העברית, בתור גבורים שלפני המבול. אבל ה"גבורות", כנראה, לא מצאה חן בעיני מסדרי כתיב-הקודש ונשאר לה רק זכר סתמי: "אלה הם הגבורים אנשי-השם", שנולדו מבני-אלהים "הנפילים", שלקחו "נשים מבנות האדם, אשר בחרו", בלי שספרו מה היתה גבורתם. הבבלים גלו במקצת את גבורת-גבוריהם; יות' מזה — היוונים ...

האפיקה הבבלית נצטמצמה בתאור שתי התקופות, בשעה שהגבורים ההיסטוריים לא הוארו באור הציורה האנושית אלא במקצת. בעוד שבספרות העברית, וביחוד בספרות האירופיות, דוקא גבורים אלה מתוארים בפרטות ובהתלהבות יתרות. אך גם הבבלי האמין, שכל תקופת ההתחוות ההיסטורית נעוצה בהווה, וגם נושאה של הראשונה יוארו על-ידי נושאי-האחרונה: האלים.

ספורי-אלים, ספורי-גבורים, אגדה היסטורית — אלה הם טפוסי האפיקה הבבלית,

כמו שהם טפוס האפיקה המזרחית בכלל, בלי להוציא את זו של ישראל, למרות מה שזו התחילה לא באלהות, אלא בספורי-היצירה; שהרי רמזים על יצירות-האלים, שכמובן, נעשן כאן מלאכים, נשתמרו בספרות החיצונית ובתלמוד, ונבלעו בקבלה.

הליריקה באה בכל ספרות אחר האפיקה: ארכילוכוס וסימונידס באים אחר הומירוס והסיודוס ויצירת המין הנגזרים אחר הניבילונים (ואת העריכה, כמובן, אין להביא בחשבון). תהלים—אחר התורה ונביאים ראשונים. הליריקה היא יחסו של האדם לעולם, בשעה שהאפיקה היא רק השתקפות העולם כשהוא לעצמו. שונה הוא תוכן הליריקה בזמנים השונים כמו ששונה היחס של האדם אל העולם: בקשה ותחנונים לאלים, העריצת גבורתו, תהלת הגבורים, תאורי-יפה-האהובה, — כל זה הוא תיכף-הליריקה; הליריקה בהתפתחותה מנעת עד לידי חזרת האדם אל עצמו: נפשו ורחשיה נעשים עצם קבנה. הליריקה הבבלית לא הגיעה למדרגת-התפתחות זו: מעט מאד בה מן האנדיודואליות, ומפני כן כל השואה בינה ובין תהלים שלנו לא תעלה יפה אלא במהות, אבל לא בתוכן. הליריקה הבבלית, שכוללת תהלות, תפלות, הישבעות, חשוכה לנו כמה שהיא מפציה אור על הדת המעשית הבבלית. באפיקה הבבלית נראית תורת העולם והאלים הבבלית, בליריקה — יחס האדם הבבלי לאלים, תכונת האלים והשפעותיהם, על-ידי מה בא האדם בקשר עם האלים, התנכרותם ואמצעי-ההתקרבות אליהם. ויחוסו של האדם הפרטי לאלים, שהוא נשמת הליריקה הבבלית, אין לו צורה אנדיודואלית טהורה והוא כתפלה העברית, שמביעה את יחס-הכלל. הרבה צער ורחשי-לב עדינים של מאות דורות, של רבבות אנשים הוצקו לתוך המלים האלו; אבל איש לא מס- את שם היוצר הראשון שלהן. ולא רק היחס לכלל נשתמר בליריקה הבבלית. היא נעשתה גם חומר דתי-פולחני, שמישפיע בתכנו על האלים בלי קשור עם לבו של המתפלל. ולפיכך אנו מצאים בבבלית תפלות נהדרות בתור השבעות: אלו שמשו גם להשבעות כנגד מויקים ונשתמרו בתור נושא קדושה עצמית.

אבל אם האפיקה, שהיא משקפת את העולם בצורה-האדם, והליריקה, שהיא משקפת את האדם ביחוסו לעולם, התפתחו במזרח בכלל ובבבל בפרט. הנה הדראמה, שיסודה הוא מלחמת האדם בעולם, מלחמת האדם בגורלו באלים, בחוקי-החברה, לא יכלה להתפתח לא בישראל ולא בבבל. הישראלי הכיר, שיותר מדאי צדיק הוא ה', ואי-אפשר לו לריב עמו. ובשעה שמתחלת מלחמה, באויב, שם מופיעה באמת ראשית-הדראמה. הבבלי הכיר, שהכל בידי הגורל: אין לשנות ואין להלחם; בעוד שהיווני, יוצר-הדרמה, ומשכל-ההתחיל במלחמה בגורל ובאלים. לא מקרה הוא, שדוקא היצירות הנלחמות באלה נשתמרו בדראמה היוונית ושכלל יצירותיו של אסכילוס אך „פרומיתאוס“ בלבד נעשה קנין הספרות העולמית. אלה האומרים, שהעדר דראמה עברית עתיקה מחוסר האמונה בגורל, מן הבחירה החפשית מוצאו, לא

שמו לב לספרות הבבלית, שהיא האמינה בגורל, ואף על־פי־כן לא יצרה שום דראמה. אין זאת, כי המלחמה בגורל ובאלים אי־אפשרית היתה לבבלי; ודבר זה הוא שגים למה שלא נתפתחה הדראמה במזרח, למרות יסוד־המלחמה המוטבע בכל הבריאה. הדראמה לא נתפתחה בבבל, אבל התחלה של דראמה נעשתה גם בה. ראשית הדראמה, כראשית כל הספרות, היא הדת. גם ביוון נתפתחה הדראמה ממשחקים פולחניים; בימי־הביניים התפתחה הדראמה ממשחקי הכנסיה בחגים. הקריאה בימי־החג הבבליים מעניי־היום הביאה גם לידי הצגה דראמטית של התוכן. צימרן היה הראשון, ששער, כי א־דות־האלים של היצירה הוצגו באופן דראמטי. כפי הנראה, גם הספדי־תמוז והקשור בזה היו מוצגים.

הספדי־תמוז היא בשתי מקהלות, של גברים ושל נשים, של שרים ושרות כהספדים על כל מת. המקהלות רן ה"בעל הטוב" וה"אשה הטובה" הנזכרים בהספדים, שהם עובדי האלה עֶשְׂתֵּר. "עשתר הפיתחת", כלומר, הכהנת המשרתת במקדשה של עשתר, היא הכביעה את צערה על אבדן אהוב־נעוריה, והמקהלות עונות לה בחזרות כמו "לאדון" או בתאורי־התמוז החוזרים בכל מקום. ולפעמים יופיע תמוז עצמו ויאמר את פסוקו הקצר: "למלחמה אלכה, אני הגבר, אורח בל ישוב!" — ויירד שאולה", כלומר: אחד מן העובדים, המציג את תמוז, נעלם. עשתר (אהובתו) או גשתן־אֵל (אחותו) תפתח:

הוי, גבור נַן־אֵל!

הוי, אֵלִי דמו,

הוי, בן נַנְשִׁינִידה, ועוד ...

אחר־כך באות המקהלות, שמביעות את יחס העם העובד אל חדלון־הצמיחה:

עַר מְיִי הַנְּצָה הָאֲסוּרָה,

עַר אָנֶה הַצְּמִיחָה הַקְּשׁוּרָה ...

דבריו של תמוז, הספדה של עשתר, שיחתה עם השדים השונים, השואלים על סבת־בכיה, יחס העם להעלם האל, חפוישה של עשתר בשאול, השיחה בינה ובין מלכת־השאול, שיחתה עם תמוז, התאוננותה על חדלון כל פְּרִיָּה וְרִבְיָה בטבע, בקשת־דהמים, שהיא מבקשת על התנובה, גאולתו של תמוז, — כל זה מקבל חיים וממשות רק כשאנו מציירים כל זה בצורה דראמטית.

אבל אם הדראמטיות לא חסרה ביצירות הבבליות, הנה הדראמה בתור יצירה ספרותית מפותחת לא היתה בבבל. גם בישראל לא נעדרה הדראמטיות; ד"ר חכם הראה במאמרו החשוב "שרשי הדראמה" (האזרח, ב'), שהנבואה היתה מוצגת על־ידי מקהלות ונביא, שכא במקום ה'. אף־על־פי־כן אין הדראמה ישראלית ומזרחית, מפני שבתור טפוס ספרותי נוצרה לא בישראל ולא במזרח בכלל, אלא ביוון. קשה לסמן בכל אחד מסוגי הפיוט הבבלי את תולדותיו והתפתחותו מפני שלא

נזכרו על היצירות הפיוטיות שמות יוצריהן: הכל היה עתיק ואין איש, שחשב את היצירה לקנינו הפרטי גם בשעה שיצר ממש. רק המעתיק היה מזכיר לפעמים את שמו, אבל לא את היוצר: זה האחרון חשב את עצמו רק למעתיק ברוחו דברי קדמונים, מעתיק, שאין לו משלו כלום. לא משום ענוה לא הכריזו את שמותיהם, אלא מתוך הכרה אמיתית, שהכל נובע מזמן שהאדם היחיד לא היה עוד במציאות וכל בני-האדם היו רק אדם אחד: הכלל.

והספרות הפיוטית, שערכה חשוב בעיקרה להכרת הדת הבבלית וחייה הכלליים, אינה משוללת גם ערכים אנישיים טהורים.

אחד מן הערכים האלה הוא היגון. מה רב, הוי, מה רב היא היגון בבבל הרחבה והברוכה! — קריאת-אנחה זו מתפרצת מלבו של החוקר את דפי השירה הבבלית. אין אף קו-אור אחת, הכל יאוש שחור. האדם רפה-אונים הוא: בידי הגורל נתן, אין לו שום תקוה להנצל ממנו בלתי אם בהמתו את עצמו.

כל ימי-האדם רעים: מחלות, שדים, מלחמות ומגפות. וכי יש לו גמול בעד זה? תמו חייו והוא יורד לארץ-צלמות, בלי אור שמש וכלי תענוג-החיים המעטים. לפעמים גם מנוחת-השואל תחסר: רעבים וצמאים ידרו הרוחות הערשילאיות במדבריות, יסתתרו בצל קיר נטוי ור יציקו בזעמם לבני-האדם החיים על פני האדמה.

העתיד סתום ואינו מושך את הלב. העבר וההווה רק צער ידעו ומלחמה. מעט גן-העדן, שהקציב העברי הקדמון לאדם הראשון, אין לבבלי. האדם-הראשון הבבלי, אדמה, נקרא השמימה והיתה לו הודמנות לקבל חיי-נצח, אבל מזמזם אלא אלו אוהבו מנעתו והוא חוזר לעפרו.

מלא-מלחמה הוא העבר. נולדו האלים — והמלחמה התחילה. העולם במלחמה נברא. מן השמים והארץ עוד יטפטף הדם של אס-האלים, הדימה. האדם נברא מדמו של אל שחוט.

את מלחמת-הדמים של האלים ממשיכים בני-האדם הבאים אחריהם במשך כל ההיסטוריה האנושית. בכל ארץ-התרבות, מרכז-היצירה של הספרות הבבלית, היתה פתוחה לזרמי האויבים מכל עברים. ממזרח באו בני עילם, קשי, מדי ופרס; ממערב — חנודות שמיות-ערביות. וגם בפנים הארץ, בין הצפון והדרום, בין אכד ושמר בראשונה ובין אשור ובבל באחרונה, היו מלחמות עד אין קץ. ומצב זה משתקף גם בספרותה של בבל: בתורתה ובשירתה. גדול היה הצער בשירי-העם ואף בהשבעותיו. זקן ויגע מופיע הבבלי בספרותו, כי הרבה ראה בימי-חלדו. השמש זורחת עולה בגבורה על פני השמים. אבל הבבלי יודע, כי לא לעולם תחיה, כי תשקע ותמות. הלב נולד, גדל, מגיע לגדולה, מגיה אורו על-פני האדמה. אך לא לנצח קסנו; השדים הרעים נלחמים בו ולוקחים אותו בשבי — ואין אורו מגיע עוד אלינו. האלים חלשים הם כבני-אדם: אף הם יודעים את המות. אבל הם יקומו וישובו

והאדם לא ישוב לעולם.

האלים הבבליים חלשים הם כעם הבבלי ושחרנים ואוהבי-מנוחה כמוהו. הכל מושג בערמה, במזמה. אין יושר בחייהם, אין גבורה אצילית, אין רחבות וגדירות. אף אחד מהם לא נועז להלחם בתחמת זולת מירוד; ולאחר שזה נצה את האלה הקש נעשו האלים עבדים למרודך, שהם מביים לספ את גבורותיו ולפזר לו תהלות ותשבחות. ראש-האלים החליט להשמיר את האנושיות האל אף חס עליה ורצה להצילה. אבל אין לו די אומץ בכל דרוש לדבר זה. והוא אך יועץ להערים על האל ולבנות תיבה. אדפה בן אף נקרא למשפט לפני אל-השמים. ואביו החכם מלמדו להחניף לאלים. שיפגוש על דרכו, כדי שימליצו עליו טובות.

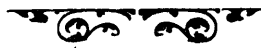
חוסר-מוסריות זה נובעת ממצב-החיים של העם.

העם החלש, הנכנע, המוכרח להחניף לכוּבש ולרקום מזמות כדי שיתקיים, מחס את תכונותיו שלו לאלים. העם השלים עם גורלו: הוא מצדיק את המושלים, מצדיק את האלים. חוזר הוא אחר הכהנים דברי-תהלות מונטוניים ומשעממים לאלים. ישי, אמנם, שתתפרץ שאנה מלכו שלא צדק האל בריבו, שהטיב רע הוא בעיני האל, שמקנא הוא באושר-האדם; יש שהרגש מתאר בהתלהבות ועוז את מלחמת כל העמים זה בזה. עד שיקום האכזרי וינצה את כולם, — אבל רק שירה יתומה היא שירה זו לא מצאה לה ממשיכים ומשכללים.

האהבה, התענוגים, הבנים, הגבורה — רק יגון בסופם. האהבה ותענוגיה מביאים צער לבני-אדם. עשרת, אלת-האהבה, השמידה את כל אוהביה. גילגמש בן לה, גם אינו רוצה באהבה ובבטחותיה. הגבורה והתהלה מעוררות את נפשו של הגבור; אבל מה יתרון להן אם אין הצלה מאותו המצב הנורא, שהלב לא ידפוק והאוזן לא תשמע? גילגמש, אחר כל נצחונותיו, נרעש עד היסוד, עוזב עיר ומתים ומבקש את הנצח, אבל אז הוא שומע רק את דברי האלה: את המות שמו האלים חוק לאדם ביום הבראו!

תורת-העם לעת-זקנתו נושבת מתוך דפי הספרות הבבלית הפיוטית: „הבל הבלים, הכל הבל!“

ירושלים, ניסן, תר"ף.

הוֹמָנִיִּסְמוֹס יְהוּדִי

(המשך).

מאת

א. מ. ליפשיץ.

כנגד ההומניסמוס הקלאסי קמו רבים לערער עליו ולבטלו. אלה הם בעלי הריאליסמוס החנוכי ואחרים. לפי דעתם, אין רשות לחברה לקבוע חובה אלא למודים מביאי תועלת ליהיד ולרבים; אין לה רשות לדרוש דעת ענינים, שיש להם רק ערך היסטורי. שלא יקלו לאיש את דרכו בחיים. את מלחמת-החיים. הלמודים ההומניסטיים אינם מביאים תועלת לאיש. את הספרות העתיקה אפשר להכיר מתוך תרגומים ואין להפריז על ערכה; דוקא המות האנשים המתגלית בה אינה ראויה להיות למופת מוסרי לבני-הנעורים בזמננו. ומלבד זה אין התכלית הנרצית מושגת כלל, יען כי גם מספר רב זה של שעות לא יספיק להקנות ידיעות שלמות, והתלמיד יודע למודיו למקצועים, ולא יגיע לידי הכרת האנושיות העתיקה ביפיה. ואם להשפעה — הנה השפיע המקרא על העולם יותר מהומירוס; ואם לפיוט — במה נוספת גם העברית וגם ההודית מן היוניות, ולמה יגזרו השירה ההגותית (הלירית) שבתהלים, ושיא-האמת בנביאים, ועמקות המסתורין ההודיים בפיוטם הערפלי ועשירי-הגוונים? — היוניות והרומית נלמדות, אם כן, רק לשם העבר, ולמודי-העבר אין להם ערך בחיים. ואי משום מקום הלמודים בחיינו ורשמיהם בספרותנו, אדרבה, היא הנותנת, שנשתדל להפטר מהם ומהשפעתם. אחרי צאת הלשונות האלו מבית הספר, תעבור השפעתם גם בחיים. קיצוניים טענו, שבכלל למוד לשונות, כלומר, לבוש שונה למחשבת האדם. עלול למשמש את המחשבה. די לו לאדם, שידע את לשונו הוא. ואף זו באפן מעשי. בלי הסבר בלשני, ומלבד זה שפה אחת מתווכת, כגון איספירנצטו וכיוצא בה, שצריך להסכים עליה. אין לשאת בעול העבר; די שנדע ליהנות מן ההווה. ההיסטוריה אינה מדע, אלא ספורי-מעשיות, ואין בינה ובין ספרות יפה ולא כלום, בהיות שאין ביכלתה לסכם תורותיה בכללים ולחוקק חוקים, שיתוו מעגלי העתיד לבוא על יסוד העבר. את מקומה צריכה לרשת הסוציולוגיה, שתורנו את כחות החברה ופעולתם ותלמדנו להכריע בשאלות הווה ועתיד.

על האדם להכיר את האדם הכוכב, שעליו נחיה, ואת האיתנים, שישעבדוהו ואשר ישעבדם לתכנת חייו. על האדם לדעת את העולם הממשי, שבו יחיה, ובחלקיו

ישתמש כל ימיו, עליו להקנות לעצמו את הבנת התקונים בחרושת ובאומנות המתחדשים בימיו את הבנוי המעשים, שהוא עצמו עושה יום-יום. אף האדם הוא חלק מן הטבע, ועל-כן גם את עצמו עליו להכיר בתור חלק מן הכלל הזה. ולא רק ידיעה והבנה, אלא גם הכשר-מעשים יש לדרוש, לבל יחא האדם בגדרם בעולם עשיר זה. ויש מגיעים לידי כך, שאין אדם יודע דבר אלא אם כן עשהו.

בגלל כל אלה צריכים להיות מדעי-הטבע ותולדות-הטבע יסוד כל השכלה. צורך טבעי לאדם לדעת את מהות הטבע ועליו לספקו. המקצועות הללו יכשירו את חושינו לראות ולהתבונן ולעשות נסיונות. בהראותם אותנו את הטבע במערכת-סבבתו וביפעת-תכליותיו יקרבונו אליו. בסדרם את כל הזיונות-העולם למערכות ולסדרים, למינים ולסוגים, זה למעלה מזה, ירגילו את האדם לסדר רוחני. בחוקם חקים לטבע יעמידוהו מול המציאות מול ההכרח, יורוהו מחשבה בציאותית ממשית. מדעי-הטבע יוליכו את האדם בדרכי-החקירה של כל המדעים, בדרכי-הנסיון, שבהם יודין בזהירות הנרצה מול השערות ושיטות, ובהערכת עובדין כמו שהם. מדעי-הטבע יפרשו לו לאדם, את כל הקטנות והגדולות אשר סביבו, את אשר תעשינה ידיו ואת אשר יאכל וישתה וילבש. ולכלתי המנע מכל היתרונות, שיש לידיעת הלשונות העתיקות, נוכל לבקש תועלת בהוראת לשונות חדשות. בכל ארץ יש צורך למשכיל לדעת עוד אחת או שתי מלשונות-העמים. התפתחות העמים, תולדות תרבותם, מצרי-ארצם ויחוסיהם המדיניים יכריעו לאיזו לשון יש לתת את היתרון. ברוב מקצועות-המדע נצרכת היום ידיעת לשונות אחרות, שבהן ישנה ספרות עשירה למקצוע ההוא. ביחוד העמים הקטנים זקוקים להורות לשון-תרבות, שהפתח לפני בניהם שער-עולם. ויש ארצות, שבהן ידיעת שתי לשונות מהלכות הכרח.

ובלמוד לשונות חדשות יש תועלת ממשית ושכרן בצדן. כל לשון תגדיל את האפשרויות בחיים. הסוד יבקש על ידן קשורי-מסחר חדשים, הנוסע יצא חוץ-לארצו, איש-המרע ידע מה שנתחדש מחוץ לגבולו, וכל אדם יקנה על-ידי כך מיצירות של ספרות זהה, והכרת תכונות-עמים רחבי אפקי-אדם ותפריש לו תולדות העמים החדשים וחייהם, שהם סוף-סוף עיקרי, כי הם ההווה, הם החיים.

עכשיו למורי הלשונות העתיקות מונעים את כל הטוב הזה מן התלמיד בקפחם את מיטב שעותיו. ובהוראת הלשונות יש הוראה במקצת לדרישות ההומניסמוס, בשימם את נקודת-הכובד בה בהוראת הספרות ובהכרת רוח העם, שהלשון — לשונו. היתה תקיפה, שבה היתה הצרפתית לשון המשכילים והדיפלומטים בכל הארצות, כמעט לשון אינדיאניזאצליה, האנגלית כבשה לה מקום רחב בחיי המסחר והחרושת וקנתה שליטה על ארץ רבה. ואף הגרמנית, יצירותיה הפילוסופיות והפיוטיות, ספרותה האדעית העצומה וספרות-התיגומים העשירה מזיקות רבים לידיעתה, ויש מקצועות במדע (כגון הכלשנות המורחית), שאי-אפשר בלעדיה.

על יד הגמנסיון נתבסס, אם כן, בית-הספר הריאלי, מתחלה בתור בית-ספר

מקצועי, שתכליתו מעשית, אבל לסיף לבש צורה אחרת. אינו עוד בית-ספר מקצועי למסחר ולאומנות בלבד, אלא תכליתו לספק את תביעותיו של הריאליסמוס החנוכי, שהוסבר כאן, והלמודים הריאליים הם בו מרכז-הלמודים. מצד אחר נתקרב לתביעות ההומניסמוס בהיות להוראת הלשונות בו התפקיד לתת לתלמידיו השכלה הומניסטית ספרותית. נעשה גם נסיון ליסד טפוס של בית ספר העומד בתווכו, אלא שעדיין לא הוברר מיבנו.

מצד אחר הוקצע מקום רחב גם ללמודים הריאליים גם בבית-הספר ההומניסטי. תולדות-הטבע ומדעי-הטבע נלמדים כאן במדה מספקת⁽¹⁾. ובכלל בנוגע למענות בתועלת המקצועות הריאליים, בא ההומניסמוס ומקבלן ומסכים להן. בניגע לרוח הכללית אין ההומניסמוס רוצה לשנות משלו.

לדבר אחד שני הצדדים מתכוונים: לתת גוון וצורה לבית-הספר, לעשות למודים ידועים ללמודים מרכזיים. הכל מתנגדים לאחיזת החבל בישיני ראשיי. שני מיני בתי-הספר מתקיימים וממלאים תפקיד בהי-העמים. הקבוצה של בית-הספר מקבל ברוב ימים אופי שונה, אפילו התלמיד מתבדל לפי בית-ספרו ברוב ימים. יש הבדל מהותי בין שני הטפוסים, בהיות ביניהם למידים אחרים במרכז-התכנית, ולא תתכן התרכבות למודית כפולה בבית אחד. גם נסיונות בארץ-ישראל הראו, שהתאחדות שני קורסים, הומניסטי וריאלי בבית-ספר אחד אינה עולה יפה.

וכך לא הגיעו, אמנם, לידי הכרעה במחלוקת זו, אבל הגיעו לידי פשרה ידועה. מה גרם לבטל קיצוניותם של החולקים. ועל יסוד מה הגיעו לפשרה? כמדומה, שבעיקר גרמו לכך מגמות חדשות, שמבלי משים החלישו את כח ההתנגדות. ההומניסמוס הלאומי שנתחזק אז, הוא שהבליע את הנגודים בִּצְרוֹ קרקע משותף לשני הצדדים ובתתו להם שאיפות ורעיונות משותפים, שבהם הכל מודים.

ההומניסמוס הלאומי רוצה לשמור על הגוון ההומניסטי של בית-הספר הבינוני. רוצה הוא באותה השכלה ספרותית היסטורית, שהיא היא השכלת המשכילים היום; אבל הוא שואף לעשות את הלשון הלאומית וספרותה ואת המדע הלאומי, כלומר, את חקירת עֲבָרֵינו וקניני-רוחו, לנושא ההומניסמוס בבית-הספר הבינוני. אדם מופשט ואנושיות מופשטת אינן במציאות והרציה לדעת את האדם על-כרתו עליו לבקש את האדם בצורותיו הלאומיות השונות, שהן חיות וקיימות בהווה או שחיו ועברו מן העולם.

(1) בגמנסיות: בפרוסיה: 8 שעות לשבוע בתשע כתות תולדות-הטבע, פסיקה, הכוללת גם את הכימיה ושאר מדעי-הטבע, 10 שעות. באוסטריה: תולדות-הטבע 10 שעות, פסיקה 10 שעות (כמיא אין לחוד). אונגריה: תחומים: 8 שעות, מדע-הטבע 8. רוסיה: פסיקה 7 שעות. בתכנית הלמודים של שנת 1890 לא מצאנו תולדות-הטבע כלל. כל אלה מוסדות בעלי 9 כתות — כמדומה, שיש אצלנו, בארץ ישראל, מוסדות בינוניים, שיש בהם כפולים בשעות, במדינות, שבהן הרבו בשעות של מדעי-הטבע, נעשה זה עלינו רוב עלינו נכחי מ שעות הסתימתה.

ובלי משים תעשה אומה אחת קנה-מדה לאנושיות, צורה אידיאלית של אדם, שהיא תבוא ללמד על כל שאר האדם. בחיים הדברים הווים כך, שאדם יושב בתוך עמו ומכיר את סביבתו, וזהו טפוס-האדם, שהוא מכיר, וממנו הוא דן על הכלל כולו. ואין לך דבר טבעי מאשר להמשיך מצב זה בבית-הספר, שהוא המשיך החיים ופרוודור להם. אדם קרוב אצל עצמו; ומי קרוב לנו מעמנו ומחיו, שנחים בעצמנו ושלחבינם אנו צריכים. ומחויבים? — התגלמות זו של אנושיות בקרבנו ובלבנו היא; את עצמנו את עצמם נפרש לתלמידים. וכאן ההבנה קרובה וההסבר קל, שהרי כל הקנינים הלאומיים דמנו ובשרנו הם. הדברים קרובים אלינו, בפינו הם, ואין צורך לחתור אחריהם במעמקים. כאן נוכל להקיף את כל החיוניות, להגיע להדירה עמוקה, נוכל להשפיע גם על החיים, לצרף את הפרוטוט שבהיים לדינרים רוחניים גדולים, ליצור כללים, שירחיבו את האפקים הרוחניים ויעשירו את ההרגשה הלאומית.

הלמודים הלאומיים ישמרו על הרציפות הלאומית בפרשם את ההוה הלאומי מתוך העבר, יחבבו את הקנינים הלאומיים לדור וישמרו עליהם מכליה. קנינים רוחניים, כשאין יד הרוחות ממשמשת בהם תדיר, צפויים לשכחה; על-ידי הסברה ופרוש ימנעום מלהשתקע ואת האוצר הלאומי — מלהרדל. שכן-הלמודים הללו בצדם, בהוסיפם התפעלות לאומית, בעוררם את הבנים למרא חובתם לכלל בשעות רגילות, לצרף חפץ-לבם ונשית-נפשם למלו-חובות ולהקריב קרבנות גדולים בהתרגש שעות קשות על העם.

הספרות הלאומית היא בית-הגנוזים של רוח-העם, הלשון היא התגשמות רוח-העם. על המשכילים לדעת את לשון-עמם, להבינה בכל היקפה, לשלוט בבטוייה — מהם השפעה לשונית יוצאת על כל העם. משכילי עם ועם הם נושאי הלשון הספרותית בעם. את ההגיון הלשוני יכול אדם לרכוש לו גם מלשון זרה או מתה; אבל את החיים הפנימיים של לשון יוכל אדם להרגיש רק בתוך לשון-מולדתו. רק בה יוכל לחוש מהות-לשון, התהוות-צורות ויצירת-מלים וחלוקה-הוראות והסתבכות-משמעות והשגת סוד ההתפתחות וההויה על אמתותו.

הומניסמוס לאומי זה בצר לו מקום גם בבית-הספר הריאלי ואחא את הקרעים מעט. כל בתי הספר בת-ספר לאומיים הם; קודם כל צריכים הם לשרת לצרכי-עמם, וגם בבית-הספר ההומניסטי יצרו את מקום הלשונות העתיקות, והשלימו מה שלא יכלו אלה לתת — את הבנת-ההוה, ועל כל הלמודים נסך הוא מרוחו ומהתפעלותו. ברוב מדינות-גרמניה התחילו מלמדים את ספרות ימי-הבינים — ביחוד את שורת הניבולונגים, במקורה, כדי שיכירו התלמידים דרגי-לשון, שקדמו ללשון-ההוה. בכתות נמוכות יושם לב ביחוד להכנים את התלמיד לעולם האגדות הלאומיות. בקצת מדינות-גרמניה נתחדש חוק, המצריך ציונים טובים דוקא בלמודים הגרמניים, בעוד שבשאר הלמודים די בציון מספיק. וכמו-כן בשעת בחינת-הבגרות יצליח תלמיד

רק בהיות לו ציון טוב בחבור גרמני. פקודות מיוחדות של הרשות שגנו למורי כל המקצועות, שישימו לב לצד הלשוני של הוראתם — כל למוד הוא למוד=הלשון — וחובה על כל המורים להשגיח על סגנון התלמידים בהבחנם בעל=פה ובכתב. בהיות השאיפה להעמיד את הגרמנית במרכז הלמודים צריכים כל המורים להיות למופת לתלמידיהם בשליטתם בלשון הלאומית וברוחם הלאומית, למצוא את נקודות=המגע בין מקצועם ובין הקנינים הלאומיים ולשתול אהבה לאומית ואהבה לאינטרסים הלאומיים בלבוית=התלמידים. השלטונים הטילו חיבה בשביל כך ברוב הארצות על כל מורי בית=הספר הבינוני בחינה מיוחדת בגרמנית נוסף על ידיעות בית=הרבס, שהביאו עמם מבית=ספר בינוני מסודר (כמו=כן בחינה ברת ובפילוסופיה חובה על כל המתעתדים להיות מורים).

ב ד א נ י מ א ר ק. נתקנו תחלה בתי הספר לפי נוסח גרמניה בדיוק, כלומר, נוטים להומניסמוס קלאסי. והנה קם רעש במדינה, ואגישיה גדולה נתעוררה, והדרישה היתה לדחית את הלשוניות הקלאסיות בלי למחות את הגון ההומניסטי של הגמנסיון, ואת מקומה תקח גרמנית=צפונית עתיקה. גם בנורווגיה נלמדות הלשון העתיקה והספרות העתיקה גם בגמנסיון וגם בבית=הספר הריאלי.

ב ר ו ס י ה הישנה נטתה התכנית ביחוד לצד הומניסמוס לאומי. התכנית להוראות הלשון הרוסית גדושה ביותר. אחרי קורס שלם של דקדוק הלשון הספרותית בשלש הכתות הנמוכות — קורס של סלאווית עתיקה ודקדוקה על יסוד קטעים מספרותה בכתה הרביעית, ואחר=כך — הספרות העממית (פִּיִּיִּיִּיִּי) והלשון העממית ודקדוקה בכתה החמישית, ועוד פעם שמוש=הלשון ותולדות=הלשון והעמקה בהתהוותה בכתה הששית והשביעית, ולסוף — חזרה על תולדות הספרות בסדר ערוך ובאופן שיטתי בכתה העליונה. לא ידעתי, עד כמה תכנית זו יוצאת מהלכה למעשה, אבל, כנראה, אמנם השיג הגמנסיון הרוסי תוצאות טובות בנוגע ללשון הרוסית ולדיעתה.

ב ה ו נ ג ר י ה היה הגמנסיון השלישי יחירי בחנוך=הדרו. נתיסדו, אמנם, בתי=ספר ריאליים. אבל לפי תנאי העם, שנלחם זה עכשו על חירותו התלהבותו הלאומית ערה ביותר, לא נהה העם אחרי הטפוס החדש של בתי=ספרו והזניחו. והגמנסיון ההונגרי נטה לצד הומניסמוס לאומי. ביחוד תפשה הספרות מקום רחב, התלמיד יעבור כמעט על הספרות כילה בעין, מתוך המקורות. בחוקי בית=הספר נאמר: "תכלית הוראת הלשון האוונגארית היא כלכלת הרעיון הלאומי בגלוייו בדפים הנצחיים של ספרותנו — והנחלת הרוח הלאומית לדורות הבאים".

ב ה ו ד ו ו ב י פ ן תחתבו בפרכובלימות ממש כמונו — אם לעשות את התרבות החדשה עיקר, או את תרבותם העתיקה, הנלמדת מתוך סנסקריט בהודו ומתוך סינית בפיין.

כל שאלה זו, שעליה נחלקו עמי אירופה וחכמיה, לא ננעה בנו לא לפני ימי=

ההשכלה, שאז היה קיים עוד בית־מדרשו הישן על יסודותיו הישנים, ולא אחר ימי־ההשכלה, שאז לא הגבלנו לנו רשות רוחנית לעצמנו. בתי־ספרינו היו לכל היותר הוספה על בתי־הספר של אחרים. כשהתחלנו ליסד בתי־ספר־ביניים בארץ, היה מקום לעיין בשאלה זו ולנסות ולמצוא לה פתרונים.

בתי־ספריהם של כל העמים — בין נמוכים בין גבוהים — ישמשו לצרכי הכלל הלאומי: לחנך את בניהם לפי אידיאליהם החנוכיים ולפי מה שתדרוש מובנם. יותר מכל אומה ולשון לאומיותנו צפונה בקניי־הרוח, שהוריש העבר, וקיומנו לעתיד תלוי בהנחלתם לדורות הבאים. אם לאחרים זוהי שאלת רוח ונפש, לנו זוהי שאלת־קיום, אם לאחרים זוהי שאלת־חיים, לנו זוהי שאלת חיים ומות. תרבות מורשה היא סך־הכל של מהותנו וקיומה בנו היא זיכמחת־קיומנו.

אנו בסכנה וקניינינו הרוחניים בסכנה, אנו בגלות וקניינינו בגלות. "כבשה אחת בין שבעים זאבים", תרבות עצמית תחת עול תרבויות זרות בלי מחסה ומגן מהשפעתן ומחדירתן:

את בית־הספר יסד אף אצלנו הכלל, וזכות לו להתוות לו דרך, שתסכון לו לכלל. על בתי־הספר להציל את קנייני העם, להציל את העם עצמו. בכל קשי־השעבוד, בכל עקת־הגלות, בכל מצוקות הגזרות והשמדות, בקדוש־שם ארץ, במסירות־נפש מתמדת העברנו את קניינינו מעברנו הקדום להוה. את נפשנו נתנו עליהם ונפשנו נתן עליהם לעתיד. זהו עומק הרעיון הלאומי. ורק זהו בית־ספר לאומי שיטלא תפקיד זה כלפי קנייני־הרוח של ישראל. בית־הספר צריך לנטוע בלבבות בנינו את החפץ ואת היכולת להמשיך את חיינו ההיסטוריים, להחיות בהם את רוחנו, למען יחיהו הם.

עם מפוזר כמונו גם ברוח, שאין לו אחדות אלא בקנייני־הרוח המשותפים לכולנו, מוכרח לבקש את יחידו בשתפו את בניו כולם בנחלתו הרוחנית.

השפע היוצא מקנייני־הרוח יחיה את התכונות הלאומיות ובית־הספר הוא בית־היוצר לתכונות־העם. בית־הספר צריך לחנך את תלמידיו, שיהיו יהודים תחלה לפני כל שם־לואי, שתהיינה בהם המדות, שישאל מצוינים בהן, בכל תולדותיהם, שיהיו יהודים באפים ובטפוסם ובחכונותיהם. הקנאות־תכונות לא נמסרה למחנכים בלבד, והתלמידים אינם נייר חלק, אבל השארת הרוח של קדשי־העם על החניכים תביא לידי מטרה זו.

מצבנו הקשה בעמים דורש קרבנות תדירים מן היחיד, ותחיתנו בארץ דורשת מלוי חובות הדור; ואלה מחייבים לחזק את הלאומיות בלבבות, להרימה לידי הכרה, ליצור שאיפות לאומיות מוכרות וברורות, להרבות את חבת־הכלל, למען ילכו בנינו בדרך התחיה ביודעים בלי סמיות־עין, ובחפץ פנימי יקריבו קרבנותיהם לאומה. משאות־נפשנו בכל הדורות מצאו בטויים בספרות כל הדורות ומשם ישאבום הבנים, ומשם יעלו ויבואו לתוך לבם ויִקְפְּכו לבשרם ודמם.

בית־הספר צריך לתת לתלמידיו הבנה מלאה בתרבות אבותיו. בתרבות האנושית בצורה שצרו בה אבותיו; ועל־ידי זה ישע בלבם אהבה וכבוד לאוצרות־הרוח של עם, ילמדם להעריצם, להוקירם בלבם. לחבבם; והחבה מביאה לידי הבנה. וההבנה לידי חבה. כך יהיה בנפשם הרצון והחפץ לקחת את עול המשכת ההיסטוריה הישראלית על שכמם, למען ישאו באחריות הישראלית שעל בני כל העם, אחריות היחיד כלפי הכלל ואחריות הדור כלפי כלל כל הדורות, כלפי ההיסטוריה הישראלית כולה, כלפי רעיונו של ישראל.

על בית־הספר לתת השכלה, על בית־הספר הלאומי לתת השכלה לאומית. לא עשירה יצירתנו בהוה, אבל בת־העתיד היא ונותנת תקוות ואחרית לעם. ובית־הספר צריך להכשיר את תלמידיו, שיבינו את יצירת־ההווה, שיבינו את ההווה היהודי, המציאות היהודית בכל היקפה ואף יאהבו אותה מציאות, לא רק חוץ־רוח לעתיד. כל יצירותנו בהווה מושרשות במשאות־נפשנו ובקנייני־העבר, ואין להבינם ואין לדעת צבינם אלא מתוך סך־הכל היהודי, מתוך הכללות היהודית. רבה האחריות המוטלת על הדור הזה. כל מעשי־הדור יצירה. ועל בנינו להבין את יצירות היוצרים בעם, עליהם להיות יוצרים — ובאין דעת אין הבנה, אין יצירה. יצירותינו נִסְנוּ ביחוד ברוח־העבר, וזכרי עבר מכבדים מתוכן תדיר. ואין להבינו ואין להרגישן בלי דעת העבר. יותר מאשר אצל כל אומה העבר הוא לנו הנחה מוקדמת של כל יצירה, שבלעדי ידיעתו אין להבינה. ועל הבנים לפלס דרך לעתיד; אם לא ידעו את נתיבותינו ההיסטוריות, הלא יתעו דרך. לא רק הקיום הלאומי אלא גם הפוליטיקה הלאומית דורשת את דעת עברנו — עדים אנו, כמה היינו מתלוננים רע על האנשים, שעמדו בראשי מפלגות כאשר דימנו, שלא יבינו לרוחנו.

בית־מדרשנו הישן בעצם מהותו היה הומניסטי. הוא עסק בפרוש מקורות, שהוריש העבר, במסירתם להווה, בהגשמתם בחיים, בפתוח רוח האדם מישראל על־ידי פרי־רוחם של דורות מישראל. צריכים אנו לבקש דרך לעשות את בית־ספרנו המשך לבית־המדרש היהודי. כשם שאצל האומות בית־הספר של היום הוא המשך של בית־הספר הקודם, מימי הרינסאנס ועד היום הזה, ואף הרינסאנס לא שנתה בנוגע ליסוד, היא הלשון הרומית, למוד זה עיקר כל הימים — כך אף אצלנו הלמודים, שהיו עיקר בבית־המדרש הישן, צריכים להיות עיקר גם בבית־ספרנו החדש. בלמודים האלה היתה קשורה, ועדיין קשורה בהם, נפש האומה. ראינו, שמעולם היו אצל כל העמים ספרים ידועים יסוד השכלתם ושבהם אין התמורה שביחה. קרבם ספרים ידועים לנפשנו היא פרי כל ההשתלשלות הרגשית הארוכה ותוצאה מתנאים היסטוריים, שלא אנו בראנום. נוהר לכל תגדל הקפיצה בין הדורות. קרע גדול במהות הפנימית של בית־הספר יכול לקרום קרע באופי הלאומי.

בית־הספר יתן לתלמידיו השכלה, כלומר, יכשירם לחיות בחברת משכילי־עמם. המשכיל היהודי של היום הוא טפוס הומניסטי וההשכלה היהודית של תקופתנו היא הומניסטית. ידיעת המקרא, ואף ידיעת חומש ורש"י, היא סימן לרִגְג־השכלה עד היום. השכלה

מקראית מלאה והשכלה תלמודית ידועה הן יסוד ועיקר בהשכלתנו, וספרותנו החדשה מזקקת להן, מפני שהיא עמוסה זכרי לשון וספרות, ואינה מובנת בשלמות אלא ליודעים. שנוי בבית-הספר בנוגע לאפיו העיקרי יהיה דלוג בין הדורות, בין דור-ההורים ובין דור-הבנים.

אף גם תחית-הארץ דורשת קשירת קשרים אל העבר הרחוק, שהופסק בעקב הגלות הארוכה. עמים אחרים מקבלים בירושה קשרים היסטוריים ורוחות-העבר מרחפים על כל פנה ועבר בארצם. הם מושרשים זמעורים בה. רגשות שבאו בירושה מאבות-אבותיהם, נבלעים בנפשם מנעוריהם בלא יודעים. עלינו לחדש קשרים שנתקו ולהחיות בלבבות הד-הארץ, הנשמע מעבר רחוק. הלמודים הריאליים בלי הסקקה לאומית אינם עלולים לקשרנו אל הארץ ואל-טבע-הארץ.

התחיה בפי כל וכל תחיה מובנה: החזרה וההמשכה וההתמדה של עבר. ולפיכך יסוד העבר רוח היסטורית הם עיקר בהשכלתנו. יש עוד להעיר שבת-הספר הבינונים בארצנו יש להם בעל-כרחם נמיה לשונית. בהכרח נלמדות כאן לשונות אחדות — ומן הקלקולים, שיש בהשכלה לשונית, יש הצלה רק בהעמקה הומניסטית.

דברי בודאי יעוררו נגוד. רבים אומרים, שגדשנו סאה ברוחניות עד היום והגיעה השעה לריאקציה, והם דורשים חזרה אל הטבע ותרבות גופנית. כמדומה, שיש כאן טעות יסודית. רק אנשים, שיש קרע בנפשם, בוראזם נגוד בין תרבות גופנית לבין כלכלת קנינים רוחניים והשתלמות-הרוח, וכמדומה, שיש כאן הפרזה בכלל. רוב שבטי-ישראל ברור שעבר לא היו רחוקים מן הטבע ומדולדלים בגופניותם במדה נפורה, כמתואר בפי הרבים. יהודי-המזרח יש מביניהם חסונים ובריאים. וידעתי את הדור שעבר בגאליציה, הונגאריה, רומניה וביסאריה, שעלה בגופניותו ובקרבתו אל הטבע על רבים מבני הישוב החדש בערי ארץ-ישראל, ואפילו במושבות. היהדות הליטאית, שבה יש באמת לראות דלדול הגוף, היא שגרמה למשפט מעוקל זה. זאת ועוד אחרת: לא למתעמלים ולא תליתים הבכורה במלחמת-החיים. חזק הגופניות הכללית אינו בא אלא מן העבודה בשרה ובאומנות. דומני, שלמועים נתחלפה גופניות בריאה בלמודים ריאליים. אין כלל זוג הכרחי בין למודים אלה או אלה ובין בריאות-הגופים. יכול אדם להיות מרוחק מן הטבע כשבתו בלבורטוריון כמו בהתאבקו בין גנזי-ספרים. רבים באים בשם הצורך של פתוח חרושת וגלוי חמרים בארץ-ישראל, ומשום כך הם דורשים להרבות בלמודי-הטבע. בית-הספר הבינוני אינו בית-חנך מקצועי, וממילא לא יחנך בעלי-מקצוע, ומבית-הספר לא יצאו להשתמש בחמרים המחכים לגלוי. אבל לא נכון הד כניגית על בית-ספרינו ולא נרכיב עליו את ההומניסמוס הקלאסי כמו שהוא. גם באירופה התפתח בית-הספר לצד הומניסמוס לאומי, אל שעמי אירופה לא יכלו לעשות דלוג-פרשיות והוסיפו לשאת בעול הלמודים הקלאסיים.

בתיכנו אין ללמודים הללו מסורת ואין העבר של בתי-ספרנו מכביד אכפו עלינו לצד זה. יון ורומי לא היו לנו מה שהיו לאירופה, ועל-כן גם לא תתנה לנו מה שנתנו לאירופה. אין ידיעתן תנאי הכרחי לידיעת ספרותנו, להבנת מהותנו ומפעלינו בעבר ובהווה. לעמי-אירופה היונית והרומית הן מעבר אל עצמיהם; אנו לא נצטרך לעבור גשר זה אל מקורות מהותנו הלאומית. אמנם, הבנת אירופה תצריכנו להכרת יון ורומי; אבל לשם זה תספיק גם ידיעה מכלי שני. והבנת-עצמנו קודמת להבנת-אחרים.

יסוד בתי-ספרנו יכול וצריך להיות הומניסמוס לאומי. הומניסמוס יהודי, והלמודים היהדותיים צריכים להיות נושאי ההומניסמוס החנוכי בבית-ספרנו. הם צריכים לעמוד במרכז הלמודים. בבתי-הספר ההומנייס ומסביבם יתרכזו ויסתדרו שאר הלמודים.

כיון שלהומניסמוס קלאסי אין יסוד אצלנו ואם יהיה לנו בית-ספר הומניסטי נוכרח לשים איזו אומה לדוגמה ולמופת, ומכיון שלשון-תרבות זוהי נלמדת בבית-הספר והמורים שאבו אף הם השכלתם מתוך לשון זוהי, יש סכנה בדבר, שאומה אחרת תקח מבלי משים את המקום הנועד לעמנו, אם לא תהיה התרכזות למודית מכוונת. והרי הלמודים היהדותיים קרובים ללב ונפש יותר מכל למוד, וכאן החבה נושאת פירות בלמוד. והלמודים האלה אינם רק למודי-העבר, אינם ארכיאולוגיה — הם חיים, לא רק לחלק ידוע של העם, אלא לכל העם. החיים ספוגים ורוויים עבר, אף חיי אלה החולקים עליו. התלמידים יודעים ומכירים בכל חיוניות החיים היהודיים ומרגישים בדרך הרגשה יהודית. מכל האדם קרוב לנו עצמו, ואת אנושיותנו המיוחדת עלינו לפרש לתלמידים. רק על קרקע זה תוכל ההשכלה להשפיע על החיים, להכניס אצילות לתוך נפש התלמידים, לעלות את חייהם ורוחניותם, להרחיבם בהתלהבות לאומית עמוקה. הלמודים היהודיים יש להם היתרון של למודים הומניסטיים, שהם נלמדים לשמם ולשם הכלל וירגילו את התלמידים לשאיפות אידיאליות.

(סוף יבוא.)

דוד המלך

(מעשה שהיה).

מאת

נחום ירושלמי.

I.

בין כל המאולים⁽¹⁾ המרובים, שהם מפורים ליד חופי הנחל סֶרֶק, נחשב המאול צ'ינגה לאחד מן היותר גדולים ועשירים. באמצע המאול עברה דרך המלך הישרה והרחבה, ועל דרך הדרך, במקום המרכזי, התנוסס בית מסחרו הגדול של ירחמיאל חנוכיובי, אחד מיהודי־קוקו היותר עשירים והיותר מכובדים שבכל המחוז.

רוב בני צ'ינגה, למרות מה שהם מושלמים כולם, חשבו את ירחמיאל לבן־כפרם והתייחסו אליו כאל אזרח נכבד, היושב בתוכם מימים קדמונים. רק אחדים מזקני הדור ידעו לספר, שירחמיאל אינו בן־צ'ינגה, אלא יליד העיר קס־ב־יורש. כשהיה עדין צעיר לימים יצא מעיר־מולדתו ובא לאאול צ'ינגה, וכאן פתח חנות של סחורות שונות.

מאז עברו יותר מארבעים שנה. במשך כל השנים הללו חי ירחמיאל בעושר ובכבוד, גרל בנים ובני־בנים, השיא אותם והמציא להם עסקים שונים באאולים הקרובים לצ'ינגה. במרוצת־הזמן הוציא ירחמיאל מקס־ב־יורש את כל אחיו הצעירים והושיב גם אותם עם משפחתם באאולים שונים. וירבו היהודים באותה הסביבה ויצריחו בכל מעשיהם, כי הרגישו את עצמם כבני משפחה אחת. עזרו זה לזה בעת צרה ואסון, ותמיד היו שלום ואחדות ביניהם. גם אם פרצה לפעמים מריבה בין שני יהודים, מהר ירחמיאל לפשר ולעשות שלום ביניהם; וכשנפל סכסוך באיזה אאול בין היהודים ובין רגויים, אף אז היו פונים אל ירחמיאל; כי גם המושלמים בטחו בישורו ובצדקתו של זקן־היהודים בשחון גמור. ואמנם, ירחמיאל, למרות אהבתו ומסירותו לבני־עמו, שכמעט כולם היו מבני־משפחתו, לא נישא פנים לאֶחיו היהודים. „היהודים והמושלמים אחים הם, בני אב אחד — בני־אברהם“, — מאמר זה היה שגור בפיו של ירחמיאל. לעת־קונתו קנה לו ירחמיאל שם טוב בכל הסביבה לא רק בעשרו ויושר־לבו, אלא גם בנדיבותו הרבה, שבגללה העריצותו המושלמים לא פחות מן היהודים. ירו של ירחמיאל היתה תמיד פתוחה לכל עני ואביון, שבאו לביתו, בלי הבדל דת. מדי שנה בשנה, בימי הרמדן, היה ירחמיאל נוהג לחלק לכל המושלמים העניים כבשים לקרבן.

(1) חכמים חקוקיים.

גם היום מרבים לספר באותו מחוז על הנדבה הגדולה, שנרב ירחמיאל בימי-החלירע, בשנת תרנ"ב. מאות של מתים התגלגלו בימים ההם ברחובות, כי לא היה עוד כמה לקבר אותם. אז ציה ירחמיאל להביא אל האאול עגלות טעונות לוחות עץ, הריק אותן באמצע השוק, העמיד נגרים על חשבוננו והכריז לאמר: "כל מי שצריך לארונות יבוא וישל!".

ירחמיאל השתדל להתקרב למושלים בכל דבר: בהליכות=ביתו, בתלבשותו, באופן-דבורו ובמנהגיו בחוץ. המולה בכבודו ובעצמו היה מבקר בביתו של ירחמיאל לעתים קרובות. אבל ביחד עם זה שמר ירחמיאל על כל מצוות-דתו בהקפדה יתרה ולא ופר מאלה אף על קצו של יו"ד. אף אחד מבני-משפחתו המרובים, שהיו סמוכים על שלחנו, לא היה מעז לעבור אפילו על מצוה קלה. וכשנודע לירחמיאל, שבני-בניו כבר הם מתחילים "להקל בעניני-הדת, לא היה לכעסו של הזקן גבול וקצב.

לעת זקנתו שלח ירחמיאל מעל פניו את שארית בני-משפחתו, שאכלו עוד על שלחנו, העניק להם מכספו והמציא גם להם עסקים שונים באאולים הקרובים, — והשאיר בביתו רק את בנו הצעיר, את מרדכי, שעדיין לא היו לו בנים. אבל לאחר שנתים נולד גם למרדכי בן, שקרא שמו דוד.

ויגדל דוד ויגמל, ויהי למקור שמחה ונחת לכל בני-משפחתו, וביחוד לאביו הזקן. כי היה ילד יפה-הואר ואמיץ לב, גם הפליא את כל בני ה"אאול" בחכמתו ובנבוכותו. כל ילדי ה"אאול" שאפו קרבתו של דוד, כי ידעו, שבחברתו לא תאונה להם רעה אף אם יעשו מעשי-ילדות. והיה כי פשטו ילדי ה"אאול", ודוד בראשם, על אחד הגנים שמסביב ל"אאול", לא נועזו בעל-הגן לגרות בהם את כלביו, כי ירא היה, פן ישכו את דוד. והיה כי נתלו ילדי ה"אאול" מאחורי אחד הקרונות, שהובילו את התבואה מן השדה, לא היה יכול בעל-הקרן להניף את שוטו על ה"שקצים", כי היה חושש, שמא יצליף גם את דוד. וידעו הילדים, שגם כאשר ילכו לרחוץ במרק, לא יהיו הדיין לידות בהם אבנים על שהם מברחים את הדגים מזכרתם, כי יפחה, פן יקלע בנכדו של "רחמיל". והיה דוד אהוב ומכובד על כל חבריו, וירגיש את עצמו כאחד מהם. אמנם, הלשון שבה דבר, הוא ואבותיו בבית, היתה שונה מלשונם של כל בני-האדם מחוץ לביתם. ידע דוד גם-כן, שאין כל מנהגי אבותיו דומים למנהגיהם של שאר יושבי צ'ינגה: ביום, שבו פוסקים אבותיו מלעבוד ולבושים בגדים חדשים, אין שאר היושבים ב"אאול" עושים כך; ולהפך, בשעה שכל בני ה"אאול" זובחים וזבחים ועוברים את הרחוב הראשי בתופים ובמחולות, אין אבותיו משתתפים בכל אלה כל עיקר. גם את המסגד אין אבותיו מבקרים אף פעם, ולעומת זה מתפללים הם בבית "בטלית ותפלין". אך דוד חשב, שכך נאה וכך יאה לאבותיו להבדל במנהגיהם משאר התושבים, שהרי הם היותר מכובדים והיותר עשירים בכל ה"אאול", וגם אינם עוסקים בעבודת-האדמה, אלא במסחר ובמלאכות יותר נקיות וקלות. והראה — גם המולה של ה"אאול", שאינו עוסק בעבודת-האדמה, אף הוא מכובד בכפרו ושונה הוא מן התושבים ברוב מנהגיו. יותר מפל הפליא את דוד מנהגו של המולה לעלות 5 פעמים ביום. על ראשו של צריח=המסגד ולשיר שם שירים יפים ועצובים. כמה השתוקק נכדו של ירחמיאל להלוות אל המולה בשעות כאלו!

ואך כשהגיע דוד לשנה השמינית של חייו הרגיש בפעם הראשונה, שיהדותו מפירותו ומרחיקתו משאר בני ה"אאול". עד אותה שנה עברו כל ימיו בשמחה,

במשחקים ובהוללות, ואף עננה אחת לא הקדירה את שמִי־ייו הבהירים. ופתאום ראה ונוכה, שבני־גילו עוזבים אחד־אחד את חברתו ונעלמים מרחוב־ה"אאול" ליום תמים. וינדע לדוד, שאבותיהם של חבריו גזרו עליהם, שילכו אל המולה ללמוד תורה. שם מוכרחים הילדים לשבת כל היום עם המולה ולוחות בידיהם, ומי שמעז לדבר, לשחק, או סתם להסחית את דעתו מן הלמוד, — המולה גוער בו בנויפה, ולפעמים גם מכה אותו. וישמח דוד על שאין שולחים גם אותו אל המולה, כי היה ילד נאה ומתכבד, והרעיון בלבד, שהמולה יכול לגעת בו לרעה, היה מרתית את דמיו. אולם לאחר זמן־מה התחיל משתעמם כל היום וחשגענועים עזים על חבריו שישבו כל היום אצל המולה ולא יצאו אף פעם לשחק עמו כמלפנים. רק אחד מהם, ס ל י מ, היה בא לבקר פעמים אחדות ביום, כי היה בנו של המולה עצמו ואביו היה מתיר לו לצאת ולבוא בכל עת ובכל שעה. סלים זה היה ידידו היותר קרוב של דוד מאז, ועתה דבר על לבו, שילך גם הוא ללמוד תורה מפי המולה. הוא ספר לוי שלפעמים תגדל השמחה ב"מדרשה" עד מאד, ביחוד כשהמולה הולך לעסקיו ועוזב את הילדים לנפשם; ועוד הבטיח סלים, שגם מפני המכות אין לדוד לפחוד, כי אביו מכה רק את בני האכזרים הפשוטים, אך על "נכדו של ירחמיאל" לא יעזו להרים את ידו.

יבוא דוד אל אביו הזקן ויבקשהו, שישלח גם אותו אל המולה ללמוד. ויחך הזקן ויאמר:

— לא תוכל ללמוד יחד עם חבריך. כי חבריך מושלמים הם והמולה מלמדם תורת מומד, ואתה — יהודי אתה, וצריך אתה ללמוד תורת משה רבנו. ויבט הילד אל הזקן בעינים תמרות, כי לא הבין את דבריו. ולא ידע הזקן, למה ועל מה זה נתמלא פתאום רגש־חמלה על נכדו התמים. ויחבקהו וישק לו ויאמר:

— כבר הזמנתי בשבילך רבי, כלומר, מולה יהודי. בעוד ימים אחדים יבוא "רבי" זה לכאן, יתישב בביתנו, ואז תהיה גם אתה לומד כל היום בספרים, כחבריך המושלמים.

ויתעצב דוד על אשר לא יוכל ללמוד יחד את כל חבריו, אך גם נעמה לו ההכרה, שבשבילו מזמינים מולה מיוחד. ויחכה לבואו בכליון־עינים.

לאחר שלשה ימים בא ה"רבי" לבית־ירחמיאל. אך מראה־פניו ובגדיו של ה"רבי" הכניבו את תוחלתו של דוד. זה היה אחד מן היהודים האשכנזים, שנתגלגלו ובאו לקוקו לפני כמה שנים ונעשו כאן "כל־קודש". ויהי כאשר השוה דוד את המולה היהודי בעל הקומה הכפופה, הפאות הארוכות והזקן המדובלל אל המולה המושלמית, המלא גדולה והכרת ערך־עצמו — התכוין לבו של הילד הקטן, כי רגש־נאותו ואהבתו העצמית נעלבו עד מאד.

ואולם ה"רבי", שלמד את לשון היהודים ההרריים, ידע למשוך את לב תלמידו על־ידי ספורים מחיי האבות ומלכי־ישראל, מצרות־הגלות ומן היעודים והנחמות. לעתיד לבוא — לימות־המשיח.

ויאהב דוד לשמוע את ספורי־רבו הנפלאים, וישב על ידו שעות רצופות, וישת בצמא את דבריו, כי בהם נפתח לפניו עולם חדש ויפה. עולם זה וקרוב לו כאחד. יותר מכל מצאו הן בעיניו הספורים על דוד המלך. וישתוקק להיות גם הוא נער גבור ואמיץ־לב כבן־ישי, ויצא פעמים רבות אל השדה לבקש דוכים ואריות, ויאמן את

ידו במקלע=אבנים, עד שלאחר זמן קצר לא ידע עוד נער מנערי-ה"אאול" לידות אבנים כדוד.

במשך הזמן התחיל דוד מבקש את חברת רבו גם מחוץ לשעת-הלמודים, ויתקרב אליו יותר ויותר. כי הרגיש הנער בחושו הדך, שבנוף הדל והבחוש של חמסולה היהודי שוכנת נפש עדינה, רכה וטובה, נפש מלאה אהבה עמוקה אל עמו ואל כל קרָשיו ואם אהוב אהב דוד לשמוע יותר את הספורים על דוד ושלמה, הנה הרבה הרבי"ל לספר במלים רוויות צער ודמעות על צרות ישראל בגלות. וכשהיה מתחיל לספר בקשר עם זה על ימות-המשיח, ימי הגאולה והפדות מן הגלות וסבלותיה, היה מצליח לעורר גם בלב תלמידו אותם הגעגועים העזים לגאולה, שחש בנפשו שלו. ורעיון גדול התגנב אל לבו של דוד, שהוא הוא האיש, שנשל עליו להיות מלך-המשיח, שישים קץ לגלות, יעשה נקמות בגויים וימלוך על עמו בציון.

אולם ידוע דוד, שכדי להיות מלך גבור לא די במקלע-אבנים: עליו גם לאחוז רובה וחרב. ויקח דוד בחשאי כמעט בכל יום את רובה-אביו ואת חניתו, ויצא השדה, ויאמן שם את ידיו בידת-צפרים ודקירת-עצים. ולא תמה איש על מעשי-דוד ועל תרגיליו אלה, ולא שאל איש למטתם, כי כן הורגלו אנשי ה"אאול", שבניהם ילמדו להשתמש בכלי-זין עוד מראשית-ילדותם.

רק לאיש אחד גלה דוד את המטרה הגדולה והנשגבה אשר לתרגיליו: לסלים ידיו הנאמן. סלים לא הבין, אמנם, הפעם את כל אשר סח לו חברו. ככל זאת הלהיב גם אותו הרעיון להיות גבור מהולל, ויאמר לדוד: "אתה תהיה משיח גיאל-ישראל, ואני אהיה שמיאל גואל ארץ-קוקז". ויבטיח סלים לדוד, שישתדל להשיג גם הוא כלי-זין ויצא עמו אל השדה להתאמן בידה מקנה-הרובה ובמלחמת-חניתות. אך, לצערם הגדול של שני החברים, לא יכול סלים לקיים את הבטחתו, כי לאחר ימים אחדים שלח המולה את סלים בנו אל העיר הקרובה ללמוד בגימנסיה של הממשלה. הרבה, הרבה התגעגע דוד עד סלים ידיו, כי שום חבר אחר לא מצא לו תחתיו. ויבלה את כל ימיו קצרים בשדה בחברת הנחל הזקן, ההרים הנשאים והשחקים הבהירים, וחצים בחדר-הלמודים בחברת רבו הזקן, ספריו הישנים וספורי הנוגים.

לא ארכו הימים, ויפקד גם מקומו של ידיו זה למשטרה נודע, שבביתו של ירחמיאל מתגורר יהודי "שאיין לו זכות-הישיבה בקוקן. ותשלח להגיד לירחמיאל: מוטב שימרה וישלח מעל פניו את הרבי", ולא ישריה את הבולשת לבוא ולקחתו.

מעולם לא בכה דוד כמו ביום הפרד מעליו רבו החביב. עוד יותר מכאן הפרידה בדרה את לבו ההכרה החדשה לו לגמרה. שיש בעולם איזה עול מיוחד, שמעיק רק עליו ועל בני משפחתו ועמו, בשעה שכל שאר בני ה"אאול" חפשים ממנו. אמנם, רבות שמע דוד מפי רבו על עול כבד זה — עול-הגלות; אך מעולם לא הרגיש בו באופן מוחש כזאת הפעם: אחד מן האנשים היותר חביבים נלקח מעליו ומעל ביתו לפתע פתאום, ואין בידי אביו הזקן, למרות כל עשרו וכבודו, שום אפשרות לבטל או לעכב את הגזרה הרעה.

ולאחר חצי-שנה נוספה רעה על רעה. והפעם נגעה הרעה, רעת-הגלות, אל עצמו ואל בשרו.

הדבר היה בקץ הראשון. שבו שכ סלים מן העיר לבלות את ימי-הפגרה בבית-אבותיו, והוא כולו לבוש בגדי-תפארת — בגדי תלמיד-הגימנסיה. ויספר סלים לדוד

על חייו בעיר ובגמנסיה. ויקנא דוד בבגדי־השרד אשר לחברו ובחייו החדשים והמעניינים, ויבקש את אביו הזקן, שישלח גם אותו ללמוד בגמנסיה. מתחלה מאן אביו הזקן לשלחו, כי בהיותו יהודי אדוק וחרד, פחד, שמא יפרוק שם נכדו מעליו עול תורה ומצוות. אולם דוד עמד הפעם על דעתו בכל תוקף וידרוש, ויבך, ויתחנן כל הימב, עד כי לא יכול עוד ירחמיאל לסרב, שלח מכתב אל אחד מקרוביו שבעיר ושאל בעצתו.

אך בעוד המשא־ומתן בדבר כניסתו של דוד אל הגמנסיה הולך ונמשך, נתקבלה פתאום פקודה משר־ההשכלה שבפטרבורג שלא לקבל עוד אף תלמידים יהודים־קקונים אל הגמנסיות שבקוקן עד שיתברר מצבם המשפטי של היהודים היושבים בארץ זו. פקודה זו שמה לאל את כל תקוות דוד ברגע אחד.

נגלתה פתאום לעיניו של דוד התהום הגדולה, הרובצת בינו ובין סלים. הרגיש דוד הפעם, שסלים הוא בן עם־הארץ וקוקן היא ארצו, בשעה שהוא, דוד, בן לעבדי עם־הארץ הוא ויושב הוא בארץ לא־לו. וימרר הנער הגאה בכבי על העלבון הגדול שנעלב, ויהי שרוי כל אותם הימים בצער וביגון עמוק. ויקומו כל בני ביתו לנחמו. ויאמר לו ירחמיאל:

— אל נא תצטער, בני, על כל הענין הזה. עלבונך, אמנם, גדול מנשוא, אך הוא ילמדך שלא לבקש דבר, שאין אביך הזקן רוצה בו. ואם בבגדיו החדשים של סלים קנאתי, הרי אני נוסע בעוד ימים אחדים לרוסיה לקנות סחורה חדשה לחנותי, וקניתי גם לך את כל אשר תבקש נפשך.

— אם כן, סבא — השיב דוד: — קנה לי רובה וחרב כמו לאנשים הגדולים. ובלבו אמר: אך אקבל את כלי־הזין האלה, אוסיף ואאמץ את ידי בהם בכל יום ויום עד אשר אגדל ואהיה לגבור. אז אצא אל עמי, אנקמה בכל אויביו, אושיע את בני־ישראל ואביאם אל ציון, ארץ־מולדתנו. שם אפתח הרבה גמנסיות, שבהן יוכלו ללמוד כל בני־היהודים באין מפריע.

ולאחר חודש ימים הביא ירחמיאל רובה וחנית לנכדו האהוב. וישמח בהם דוד עד מאד. ביחוד מצאה חן בעיניו החנית היפה, שהיתה נתונה בנדן יקר, מכוסה כולו פתוחי־כסף יפים ומבריקים. ויתפעלו כל בני ה"אאול" למראה חניתו של דוד, ויערכו את מחירה לסכום עצום מאד — וינחם דוד.

II

עברו שנים אחדות ודוד גדל והיה לעלם יפה וחזק. קימתו הזקופה, מצחו הרחב, פניו השחורים, עיניו הגדולות, השחורות והנוגות, שריריו החזקים ותנועותיו הגמישות, — כל אלה שווו הוד ויפפה על כל חיצוניותו. וישא דוד חן בעיני כל רואיו. שערות שפמו וזקנו אך התחילו לבצבץ מעל עור־פניו העדין — וכבר התפרסם דוד בכל הסביבה כאיש גבור ואמיץ־לב. כשהיה מרדכי אביו נוסע לרוסיה לקנות סחורה (ירחמיאל כבר זקן והיה ליושב־בית) היה דוד מלווהו תמיד, כדי להגן עליו ועל סחורתו מפני ה"אפריקים"¹ האורבים על הדרכים. לא פעם ולא שתים הראה דוד את ידו ה"חזקה לאפריקים" אלה ויפל את פחדו עליהם. וסחרים, שהיו מובילים סחורה יקרה

¹ ה"אפריקים" השחורים.

במחירה. היו מבקשים את דוד. שילום על־דרכם. ואז לא ייראו רע.
בנסיעותיו התכופות לרוסיה למד דוד, להכיר את אחיו המעונים אשר שם ואת חייהם הקשים והמרים. ויראב לבו בקרבו לישמע כל הרדיפות והגזרות, שנתחדשו ובאו עליהם בכל יום ויום. אבל עד מהרה נגעה הרעה גם באחיו היותר קרובים — ביהודי־קוקז. הממשלה הרוסית פנתה בשאלה רשמית אל כל קהלות היהודים אשר בקוקז. לאמר: "המאמינים היהודים הקוקזיים בתלמוד והחושבים הם את עצמם ואת היהודים הרוסיים לבני דת אחת?"

היהודים הקוקזיים הבינו היטב את מטרתה של השאלה. הם ידעו, שבתוצאותיה תלוי גורלם הכלכלי והמשפטי. ולמרות זאת לא רצו להתכחש לאמונתם ולהתנכר לבני־גזעם, ועל כן השיבו כולם תשובה ברורה: "יהודים בני יהודים אנו ומאמינים אנו בתלמוד ככל שאר היהודים".

הגורל הוטל — והיהודים הקוקזיים צפו בחרדה לפקודת הגירוש, מצב מדכא זה גרם לכך, שהשמועות הראשונות בדבר התנועה הציונית, שחדרו לפניה נדחת זו בימים הקשים האלה, — היו להיהודים הקוקזיים כבשורת־הגאולה. במשך זמן קצר צצו בקרבם אגודות ציוניות ככמהים ופטריות, ועד מהרה הקיפה את כולם גם תשוקה עזה לעלות מיד לארץ ישראל ולהתישב בה בתור עובדי־אדמה. נואמים מיוחדים נשלחו על־ידי האגודות לכל הערים והכפרים. שיהודים קוקזיים יושבים בתוכם, כדי להטיף ליישוב ארץ־ישראל ולעשות נפשות לציוניות. ובין כל הנואמים נתפרסם ביותר מ־דִּכִּי אֶחָיו, אף הוא מבני היהודים הקוקזיים, שהצטיין בהשכלתו ובכח־דבורו. מתוך השפעת נאומיו הנלהבים. התעוררו יהודים רבים והחליטו לעזוב את קוקז ולעלות לארץ־ישראל. גם בני־משפחתו של ירחמיאל אמרו רובם ככולם להשתקע בארץ־האבות. אך ירחמיאל עצמו התנגד לרעיון זה בכל תוקף:

— גאולתנו. — אמר ירחמיאל, — תבוא לא בידי אדם. אלא רק בידי שמים. כל זמן שמשיחנו לא בא נסבול גלות בכל מקום, ובארץ־ישראל לא פחות מבארץ אחרת. ואם כן למה לנו להחליף את שכנינו הטובים, שחושבים אותנו לאחיהם. בשכנים אחרים, שלא ידענו את טיבם?

כששמע אחיו, שכל בני־משפחתו של ירחמיאל מוכנים לעלות לארץ־ישראל ורק זקן־משפחתם מעכב, החליט לנסוע לצ'ינגה ולדבר על לבו של ירחמיאל.

ירחמיאל קבל את האורח בסבר פנים יפות, ואחיו ישב בביתו כשבוע ימים. בימים הראשונים היה האורח מתוכח עם בעל־הבית מן הבקר עד הערב. אחיו השתדל להוכיח לירחמיאל, שהשנאה ליהודים עתידה לחדור גם לקוקז, כמו שחדרה לכל שאר הארצות. הוא הזכיר לירחמיאל את המצוה הגדולה, שזוכה בה כל יהודי המהלך ארבע אמות בארץ־ישראל והקונה בה אדמה ומישיבה. ואולם כל הדברים האלה לא הועילו כלום: ירחמיאל עמד על דעתו ולא אבה בשום אופן לתת לבני משפחתו לעזוב את קוקז.

אבל דבריו של אחיו מצאו אונים קשובות במקום אחר: דוד היה נוכח כמעט בשעת כל זכותו אביו הזקן עם אחיו־דברי־האורח פעלו עליו פעולה עצומה. ולאחר שנואש אחיו מירחמיאל שם לבו אל דוד, התרועע עמו ונפשו נקשרה בנפשו של העלם.

בכל ערב וערב היו אחיו ודוד יוצאים לטייל מחוץ לאאול. על שפת נחל מרק. במיליהם אלה ספר אחיו לידיו הצעיר על מצבו של ישראל בהווה ותקוותיו

לעתיד. ביחוד הרבה אחיו לדבר על ארץ־ישראל והישוב העברי שבה. וישבע דוד, כי אך יעמוד ברישות עצמו, יסע לארץ־ישראל ויקדיש לה את כל כחותיו, אף אם אביו הזקן וכל בני־משפחתו יתנגדו לכך.

פעם אחת אחרו שני הידדים החדשים למייל על שפת הנחל. ויוציא אחיו את שעונו המצופה זהב לראות כמה השעה. פתאום ראה דוד, שעל הצד השני של השעון היפה חקוקות אותיות עבריות. וישאל את ידידו, מה פירושן של האותיות. — פסוק הוא מתהלים — השיב אחיו : — "אשכחך ירושלים, תשכח ימיני". — אכן זהו חפץ נפלא ! — התפעל דוד : — לו היה גם לי שעון כזה, הייתי בטוח, שלא "אשכחך אף רגע את שביעתי הקדושה !

ויזכור אחיו את המניג הקוקי, שמחייב את האדם לתת לידידו במתנה כל חפץ, שתחמוד עינו של זה. ויאמר לדוד :

— קח לך שעון זה במתנה ממני. הן בעוד ימים אני נוסע מכאן, והיה לך שעון זה למזכרת ידידותנו.

— איך אוכל לקחת ממך במתנה כלי־חפץ זה ? — השיב דוד נפעם ונרעש : — הן הכתובת העברית שעליו בוודאי תיקר בעיניך עד מאד, כי ציוני נלהב אתה. — אין דבר ! — השיב אחיו : — כשאשוב דביתך אקנה לי שעון חדש, אשלחתי לרוסמוב, ושם יפתחו גם עליו כתובת כזו.

ובדבריו את הדברים האלה הסיר מעליו את שרשרת־הכסף העבה והארוכה ויתננה ביחד עם השעון התלוי בה לדוד ידידו.

בידים רועדות מרוב שמחה וחרדת־קודש שם דוד את השרשרת, כמנהג הקוקוים, על צואריו, ואת השעון עצמו שם בכיס־החזה. שבמעילו העליון.

— היה בטוח, — אמר דוד לאחיו, — שלא אפרד ממתנתך לעולם ושאשמרנה תמיד כבבת־עיני !

באותה שעה החליט דוד בנפשו להשיב לאחיו תחת השעון מתנה אחרת. ויתן לו בשעת הפרידה את "החנית היפה והיקרה, שקנה לו אביו הזקן אחרי שלא עלה בידו להכנס לגימנסיה. במקום החנית קנה לו דוד אקדח קטן, כי אביו הזקן אסר עליו לחגור כלי־זין בשבת, ויאמר דוד בלבו : האקדח קטן הוא, ואותו אוכל להסתיר מתחת למדי גם בימי השבתות והחגים, ולא ארגיש עוד את עצמי בימים כאלה כארי, שעקרו את צפרניו ושניו.

III

כשבויעים לאחר שנסע אחיו ידידו החדש שב אליו ידיד ישן־נושן, שהיה חברו היותר קרוב לו עוד מימי־הילדות — סלים בן־המולה.

סלים גמר אז את חוק־למודיו בגימנסיה ושב אל ה"אאול" לנוח בבית־אבותיו. במשך ימי שבתו בעיר נהפך נער פרא זה לבחור "אירופי" בעל פנים שחצניים ונפש ספוגה "תרבות" רוסית. את "רוסיותו" השתדל סלים להבליט בכל דבר : בהלכותו, בדבורו ובמנהגיו. רק תלבושתו שבה להיות קוקית כלפנים, כי שם, בעיר, הגידו לו, שתלבושת זו הולמת אותו יותר מתלבושת אירופית.

דוד שמח מאד לקראת ידיד־נעוריו. ואף סלים מצדו התחבר אל נכדו של "רחמיל" בחפץ־לב. לעתים הרגיש, אמנם, בן המולה, שלבו מכה על שהוא מבקש

קרבתו של דוד היהודי. כי ביחד עם התרבות הרוסית ספג סלים אל קרבו גם את היחס אל עם-היהודים כאל עם שפל ונבזה, שמוציץ כעלוקה את דמי ההמון העובר. אולם מוסר-כליותו של סלים על שהוא מתחבר ליהודי הושקט על-ידי ההחלטה שאין שום שייכות ליהודים הקוקזיים וליהודי-רוסיה. כמו שאין שייכות לבני-קוקז המושלמים, הנכנעים לרוסיה, ולמושלים היושבים בתורכיה. אבל סלים לא מצא נכון לפניו לגלות לדוד את השקפתו על היהודים הרוסיים. שקנה לו בעיר. ודוד הרגיש, שאין ידיד-נעוריו מסוגל להבין את מחשבותיו הגדולות על עתידות עמו האומלל. ועל-כן השתדלו שניהם שלא להזכיר בשיחתם את היהודים ואת היהדות.

פעם אחת הזמן סלים אל חתונתו של אחד מבני-האכרים היותר עשירים. הוא ידע, שאל חתונה זו תבוא גם ג'ג'י היפה. שאותה חמד בלבו מיום שראה אותה ראשונה. ועל-כן החליט להופיע בחגיגת-החתונה בבגדי פאר והדר ולהתקשט בה בכל מה שיש. ויזכור סלים, שיש לדוד חנית יפה להפליא. וילך אליו ויבקשהו שישאילנה לו ליום-החתונה. ויספר לו דוד, שכבר נתן את החנית במתנה לאחד מידידיו תחת שעון מיוחד במינו, שקבל מזה למזכרת. בן-המולה, שראה בימ-שבתו בכרך שעונים הרבה, הודה, ששעון יפה כשעונו של דוד לא ראה מימיו; יותר מכל מצאה חן בעיניו השרשרת הגדולה והנוצצת. ואמר לידידו:

— אם החנית אינה עוד בידך, השאילני את השעון הזה ואתקשט בו בליל-החגיגה.

— "קחהו" — השיב דוד בלי לחשוב הרבה. כי היה רגיל למלא את כל משאלות חברו בשמחה.

אבל לאחר רגע נחם דוד על מעשיו. "איך זה אוכל להפרד מן השעון הקדוש והיקר לי כל כך אפילו לרגעים אחדים?" — שאל דוד את עצמו; אך הנעשה אין להשיב.

בלב מלא חרדה הפקיד דוד את שעונו בידי סלים ואמר לו:

— אל-נא תשכח להשיבנו לי מחר, פן ישבר בידך.

— אל תירא — הרגיעו סלים בתרעומת קלה: — רגיל אני בשעונים יותר

מסך.

וישם סלים את שרשרת-השעון על צוארו וילך לו.

כשבא סלים בליל החתונה אל מקום-החגיגה, כבר מצא שם את כל הצעירים והצעירות של ה"אאול", שזה עתה התחילו ברקודים ובמתולות. רגע אחד נסבו עיניו של כל חקהל אל סלים המקושט ואחר-כך התחילו מסדרים את הרקוד הקוקזי העממי. הוא "רקוד-השנים". הצעירים ישבו בקצה החדר האחר והצעירות בקצה החדר השני, אלה לעמט אלו. המזמרים נגנו בלי הרף את הנגון המונוטוני, שנועד ללוות את הרקוד, ופעם בפעם יצאה עלמה מקרב חברותיה, נגשה אל הצעירים ו"קנה" אחד מהם לרקוד עמה. מיד היה המזמן יוצא לקראת העלמה שבחרה בו, ושניהם היו יוצאים במהולות באמצע החדר. העלמה היתה פושטת את ידה האחת באלכסון למעלה ואת ידה השנייה — באלכסון למטה, ובידה המזרמה היתה מונענעת במטפחתה הלבנה. וכך היתה הולכת ורוקדת, סובבת וחגה לאט-לאט, כבירבור השט על פני המים. והעלם היה רוקד וקופץ סביבה במהירות ובהתלהבות יתרה, שולף חליפות את חניתו ומשיבה אל נדנה, ונרמה באותה שעה לתרנגול המסובב במרוצה את בחירת-לבנו. אך העלמה כאילו לא השגיחה

בעלם הרוקד סביבה ובקפצותיו ותנועותיו המהירות, שהיו מיגעות אותו עד מהרה; היא היתה מוסיפה לרקוד, הלך וסבוב אותו, במנוחה ובשלווה גמורה. ואוי ואבוי להעלם, שהיה צעזעו לעמוד רגע מלרקוד סביב בת-זוגו ולשאוף מעט רוח. חרפה וכלמה נצחת היה מעטה בזה על עצמו, וישמו היה לשמצה בפי כל בני-ה"אאול". רק לאחר שהואילת העלמה לחדול מרקודה, היתה נותנת חופשה גם לעלם, ושניהם היו חוזרים כל אחד למקומו. הרקוד לא היה נמשך יותר מעשרה רגעים, והזוגות היו מתחלפים בכל רבע שעה.

סלים נכנס אל חדר-הרקודים בשעה שאחד מן הזוגות כבר גמר את מחולו וכל הקהל צפה בכליון-עינים לרקודים חדשים. ועוד לא הספיק בן-המולה לשבת על הספה המיועדת לצעירים ולהתבונן אל העלמות, שישבו לעמדתן, — וכבר יצאה לקראתו עג'י היפהפיה וזמנה אותו ל"רקוד-השנים". מיד נתר סלים ממקומו והתחיל רוקד סביב המחוללת במהירות ובעליצות נמרצה. ובין רגע נמשכו כל העינים אל זוג-הרוקדים החדש ועל פניהם של הרבה מן המסתכלים נכרו סימני תמהון והערצה. כל תנועותיו המהירות והנלהבות של סלים הביעו בטחון בעצמו וזריזות נפלאה; ובשעת כל קפיצה היה עוד מוציא מגרנו קול שאנה פראת, שהחרידה את הלכבות. באותה שעה חוללה עג'י בשלוה ובמנוחה גמורה. כל תנועותיה הקלות היו מלאות חן והוד כאחרי, ורק ראשה הנטוי קצת הצדה ולחייה הבוערות העידו בה, שאף היא את כל נפשה שקעה ברקודה זה.

עברו עשרה רגעים, עבר רבע שעה מאז התחילו הרוקדים את רקודם. — ועדיין מוסיף הזוג לרקוד באותה המהירות ובאותו המרץ שבתחלה ואין בכל תנועותיהם של המחוללים אף סימן של עיפות. עברו עוד חמשה רגעים. — וכבר התחיל כל הקהל להתמרמר על עג'י, שממשכת את המחול "יותר מדאי" ואינה נותנת מנוחה לבחיר-לבה, שבוודאי כבר נת'גע עד מות. ואחד מן הזקנים כבר החליט להפסיק את הרקוד באמצע. אך קידם שהספיק לעשיית זאת, עמדה עג'י פתאום מלחול, הסתובבה על עקבה, — והלכה לשבת בין חברותיה.

הרקוד נגמר. סלים צנח על מושבו באין אונים ועצם רגע את עיניו מרוב עיפות והתרוממות-רוח כאחת. מכל צד הגיעו לאזניו שבחים ותהלות על רקודו הנפלא. "בכל האאול אין זוג-רקדנים מצוין כסלים ועג'י" — הודו הצעירים והצעירות. סלים התפלא לשמוע, שרקודו ארך יותר מכפי הרגיל, כי לו נדמה, שאך רגעים מועטים זכה לחולל סביב עג'י היפהפיה; ויוציא מכיסו את שעונו של דוד להוכיח בדבר.

עג'י ראתה, שסלים מחזיק בידו איזה דבר נוצץ, ותגש אליו לראות מה הוא. ותקח את השעון בידה, ותתבונן אליו, וימצא חן בעיניה.

— כמה יפה וכמה מוזר מראה ההפך הזה! — אמרה עג'י לסלים בהשיבה לו את השעון.

— אמנם כן, — הסכים סלים.

וכשחזר ונטל את השעון בידיו זכה, שזה עתה נגעו בחפץ זה אצבעותיה הענוגות של עג'י אזובתה, — עבר חוס נעים את כל גופו. סלים שם את השעון בזהירות מרובה בחיקו ויאמר לנפשו: עתה, לאחר שנגעו בכל-חפץ זה אצבעותיה של עג'י, לא אסירנו עוד מעל לבי לעולם.

IV

כל הבקר שלמחרת החגיגה יושב דוד בביתו וצפה באי־סבלנות לביאתו של סלים. בטוח היה דוד, שהשעון יושב לו ואף־על־פי־כן לא היה יכול להשתחרר אף רגע מן הראגה לכלי־החפץ היקר והקדוש לו כל־כך. מי יודע, אם לא קרה איזה אסון לשעונו זה? אפשר נפל בשעת הרקוד מכיסו של סלים ונשבר, או אבד לסלים ולא יקצא עוד? — המחשבות הנוגות האלו, שהטרידו את מוחו של דוד כל הבוקר, החגברו בו עוד יותר כשהגיעה שעת־הצהרים וסלים עדיין לא בא. אחר סעודת־הצהרים לא יכול עוד דוד להתאפק. יצא אל רחובות האאול ועבר פעמים אחדות על יד בית המולה: אפשר יראהו סלים דרך החלון ויצא לקראתו. אך גם תקותו זו נכזבה: סלים לא נראה לו כל אותו היום. ואף למחרת לא פגע בו דוד בשום מקום. דוד הבין, שסלים משתמט מלהפגש עמו. אין עוד שום ספק בדבר, שלשעונו קרה אסון בליל־החגיגה. ועל־כן מתבייש סלים להראות עמו, — החליט דוד בלב מלא יאוש והתמרמרות. אך הרי מוכרח אני לשמוע סוף כל סוף מפ־סלים עצמו, מה נעשה בכלי־החפץ היקר והקדוש לי כל־כך!

ביום השלישי שאחר ליל־החתונה, הוא היום הששי בשבוע, התחכם דוד וארב לסלים על יד המסגד בשעה שהמושלים גומרים את תפלתם וישיבים הביתה. הפעם לא מצא לו עוד סלים כל מפלט מפני דוד, יצא מן המסגד והלך לקראת ידידו, והם ברכו זה את זה לשלום.

— למה זה לא ראיתך כל הימים האלה? — שאל דוד את סלים.

אך במקום להשיב על השאלה שנשאל, התחיל סלים מספר לדוד את כל פרטי החתונה, שהותנה לפני שלשה ימים. מענין־החתונה עבר סלים לענין־השעון, והתחיל מספר בשבחו ומהלל את יפיו ואת טוב־מהלכו. דוד שמח מאד לשמוע, שהשעון עדיין הוא שלם ושפל רע לא אונה לו, וצפה באי־סבלנות לאותו רגע, שבו יואיל סלים לשלוח סוף־סוף את ידו אל חיקו ולהשיב לו מה ששאל ממנו. אך סלים הוסיף להפליג בשבחו של השעון, עד שלסוף הבין דוד שידידו רוצה לקבל כלי־חפץ זה במתנה. דוד נבוכ מבוכה רבה, כי לא ידע מה לעשות. מצד אחד אסור היה לו להשיב את פני ידידו ויקם בלי לבאר את סבת הדבר, שהרי בזה יפר את יסודות הנמוס הקוקזי ויקים לו את סלים לאויב. אך מצד שני לא יכול דוד לבאר לסלים אותן ההרגשות הקדושות, שבהן נתקשר לשעון, כי בטוח היה, שבן־המולה לא יבין לרוחו, וחושש היה, שמא יעלוב ויחלל סלים את ההרגשות הללו. ובשעה שכל המחשבות האלו התרוצצו במוחו של דוד, לא פסק סלים אף רגע מלשבח את השעון ולהרבות בתהלותיו. מבוכתו של דוד גדלה יותר ויותר, עד שלסוף התחיל לבקש תחבולה להפטר מידידו, כי חש את עצמו בחברתו כאילו עמד על גחלים לחשות. ויהי אך פסק סלים רגע מלדבר, כדי לשאוף רוח, ודוד מהר לברך את ידידו לשלום ויפן וילך לו.

שני הידידים נפרדו זה מעל זה בזעם. דוד כעס על שלא השיב לו סלים את השעון, וסלים — על שלא נתן לו השעון במתנה בפירוש למרות כל השבחים, שפור לכלי־חמדה זו. ובלילה נדה שנת־שניהם. דוד בקש על משכבו תחבולות ודרכים שונים להסביר לידידו, שצריך הוא להשיב לו את השעון. לאחר פקפוקים הרבה החליט לפנות לעזרת אביו של סלים. הן המולה עוסק תמיד בענינים רוחניים, ועל־כן יוכל

לו יותר להבין את רגשותיו של דוד ואת הטעמים, שמפניהם אינו יכול להשאיר את השעון בידו שלום. צריך הוא רק לבקש את המולה, שיבאר לבנו את כל הענין בזהירות מרובה, ואז יגמר הכל בטוב.

ואף "סלים לא מצא מנוחה לנפשו כל אותו הלילה, כי חלומות רעים בעתוהו. בחלומה והנה בא דוד אל בית־המשפט, וקובל עליו, על סרים, על שאינו משיב לו את שעונו. ומה יהיה באמת — הרהר סלים כשהקיץ משנתו — אם יספר דוד את כל הענין לאחרים מבני־האול" ויגיע הדבר גם לאביו? — הן אז ארד שאולה מרוב בושה וכלימה!" — ולא יכול עוד סלים להרדם עד אור הבוקר.

השחר עלה. ועל צריח־המסגד הופיע המולה הזקן והתחיל סובב את הצריח על־יד המעקה וקורא את כל המאמינים בקול עגום וממושך לתפלת־הבוקר. לקול־קריאתו של המולה התעורר גם דוד. קפץ מעל מישכבו, לבש את בגדיו, חגר גם את כלי־זינו ואמר לצאת את הבית. אך כרגע נזכר, ששבת היום — והסיר מעליו את כלי־זינו, ורק את האקדה הקטן מתחת למעילו הארוך השאיר אצלו.

כשיצא דוד החוצה כבר ירד המולה מעל צריח המסגד ושם הבית. דוד מהר אליו, ומצאהו יושב על הספסל־שעל־יד פתח־ביתו.

— שלום עליכם, אדוני. — קרא דוד.

— עליכם השלום, בני. — השיב המולה, ששמח מאד לקראת נכד ירחמיאל ירדו, שאלהו לשלום אביו הזקן וכל שאר בני־ביתו. לאחר שהשיב דוד על כל שאלותיו של המולה, הרצה לפניו את הענין, שבשבילו בא לביתו.

עננה כבדה כסתה את פני המולה לאחר ששמע את כל דברי דוד. הוא הבין, שענין זה אינו מוסף כבוד לבנו, שאהבהו אהבה נצחת. אך המולה כבש את כאב־לבו, האיר את פניו לדוד ואמר לו:

— הטיבות לעשות, בני, בפנותך אלי. שוב הבית, והיה בטוח, שהשעין יושב לך עוד לפני סעודת־הצהרים.

שמח וטוב לב חזר דוד הביתה, נטל את ה"סנונית" — זו סוסתו האהובה, שהיתה קלת־רגלים יותר מכל סוסי־ה"אול", ויצא להשקותה במִי־המרק הצוננים והבהירים. והמולה נכנס הביתה וישב על ספתו לנוח קצת. לאחר רגעים אחדים נכנסה אשתו והגישה לו ספל־קדוח.

— וסלים היכן הוא? — שאל אותה המולה.

— הוא קם לפני חצי שעה, התלבש, ואחר־כך חזר ושכב, כי לא ישן היטב הלילה. — ספרה האם.

— קראהו אלי. רוצה אני לדבר עמו, — צוה המולה.

כששמע סלים מפי אמו, שאביו קוראו, קפץ נבהל ממישכבו ולבו הגיד לו, שלא טובות ידבר עמו אביו הפעם ונכנס בצעדים מהירים אל החדר, שבו ישב המולה. — ידעת, בני? — התחיל המולה לאחר שהשיב לסלים על ברכתו: — הבוקר בא אלי דוד.

המולה הרכין את ראשו על גבי ספל הקדוח ולא התבונן אל פני בנו, שנתכרכמו וחשכו כשולי־קדרה.

— בדבר השעון? — שאל סלים בקול רועד.

— כן — השיב אביו בלי שהרים את ראשו.

מיד גשמע קול דפיקת הדלת הנפתחת והנסגרת בסערה. המולה נשא את עיניו והנה סלים איננו עוד בחדר.

— מהר, אשתי, קראי לסלים, שישבו! — צעק המולה, שהנהגת־בנו המזורה החרידתו.

אך קודם שהספיקה אמו של סלים לצאת החוצה — וכבר עבר בנה במרוצה את כל השוב ה"אאול" ונעלם מאחורי הגנים.

סלים ידע, שבשעת־בוקר זו נוהג דוד להשקות את סוסתו במי־הטרק הקרים. ועל־כן רץ אל־הנחל בכל כחו. לבי מלא חמה ועיניו הפיצו זעם. רגש עלבון עמוק, עלבון צורב, אכל את כל קרביו. "האך נועז דוד לבוא אל אבי ולהשפיל את כבודי בעיניו! נקים אקום בו עוד היום הזה!" — רובבו שצתו בלחש. והוא הוסיף להחיש את פעמיו כשירו אוחות בחניתו, שלא תחלבט בשעת־מרוצתו.

באותה שעה עמד דוד במנוחה על שפת־הטרק על יד סוסתו האבירה, שהרכינה את ראשה ושתתה בצמא ממי־הנחל הזכים. בידו האחת החזיק דוד פרס־סוסתו, ובידו השנייה סוכך על עיניו מפני קרני־השמש, שעלתה במזרח, והתבונן אל סביבותיו. מימינו נראו גנותיה של צ'ינגה החבוים בצל הגנים, ומאחורי ה"אאול", במרחק וירסטאות אחדות, התנשאו שלש ארבע גבעות, ועליהן עוד־אאולים, שבהם ישבו קרוביו של דוד. משמאלו השתרע המישור הרחוק, שהיה זרוע יערות וקִק־שאות עד קצה האופק הרחוק, שהיה מכוסה בשעה קדומה זו ענני־בוקר קלים ומוזורים. באמצע המישור התפתלה והבריקה לאור־השמש רצועת־מים מכספת — הוא המשך הטרק, ששטף וִשְׁכָּשֶׁף עתה במהירות לרגליו של דוד. מעבר לטרק התנשאו לעומתו המין הרים וגבעות זה מעל לזה, עד שהיו להררי שלג־עולמים, שהרימו לשמים שיאם. אל ראשי־ההרים הגאים והנשאים ההם נשא עתה דוד את עיניו החולמות, ותאר לו בדמיונו את ארץ־אבותיו, המשתרעת שם, הרחק מעבר ההרים ההם. ונרמז לו, שהוא עומד על שפת הירדן העז במרוצתו, לקראתו מתנשא החרמון, ומימינו נראים הרי־הגליל. שם, במישור, עובדים אחיו בני־ישראל הגאולים. בידם דאחת יחזיקו את המגל לקצור בו את תבואתם ובידם השנייה יחזיקו את החרב להגן על חירותם בארצם המבורכת...

כך שטפו זרמו חלומותיו של דוד בלי הרף ובאין־מפגיע, כזרם רוח־הבוקר הענוג והרענן על פני הגיא והגבעות. דומה היה, כאילו כל הטבע מסביב — דגבעות הירוקות מימי, ההרים הנשאים מנגד והמישור הרחב משמאל — כולם נשתתקו יחד והם מאזינים להברי־חלומותיו של דוד. רק שכשוך מי־הנחל הפזיזים וקול צהלת־הילדים, שהתרחצו בטרק למטה, מעבר לגבעה, הפריעו מעט את הרמטה העמוקה, שבה היתה שרויה כל הסביבה בשעת־הבוקר הנהדרת הזו...

פתאום הרמטה הסוסה את ראשה, וקפה את אזניה והביטה לאחוריה. גם דוד הביט מאחוריו — וירא והנה סלים ידיו רץ וקרב אליו.

— סוף סוף מצאתיך, נבוה! — קרא בן־המולה כשאך נגש אל דוד: — האך נועזת להתלונן לפני אבי, שנצלתך ולקחתי ממך את שעונך? חשבתיך עד היום לאחד מבני־קוקו האצילים, שאינם משגיחים בקמנות כאלו. אך עתה ראיתי, שגם אתה מוכן תמיד למכור את כל הקדוש שבעולם בעד פרוטה אחת, ככל שאר אחיך ברוסיה. כן! עתה נוכחתי, שגם אתה — ז'יד!

ז' י ד ! — התגלגל כרעם מהר-קוקו הנשאים ההד, שחור פעמים אין מספר על מלה מורה זו, שלא נשמעה כאן מעולם.

ז' י ד — ז' י ד ! — חזרו עליו בשכשוכם גם גלי-המרק הצוחלים, כאלו שמחו לקראת הברה חדשה זו, שנוספה על אוצר-פטפוטם.

ז' י ד — ז' י ד — ז' י ד — התלחשו גם עשבי-השדה הנרעשים, שכפפו את ראשיהם זה לזה ונשאו את לחשם זה על פני כל המישור עד למרחוק.

ונדמה לדוד, שגם השמים רועדים וכל הארץ מתחת תרגו לשמע המלה הנוראה, שיצאה זה עתה מפי סלים. ודוד התחיל מרתת כולו מרוב התרגשות. ההמה הבוערת, שהתלקחה בקרבנו, שטפה כהרף עין את כל חדרי לבו ומוחו ותהי כאש-צרבת יוקדת בעצמותיו. ידו הורמה מאליה — וסמירת-לחי חזקה ומצלצלת הרעישה את כל האויר מסביב. עיניו של סלים חשכו מרוב כעס. עלבון וכאב. בקול שאנה איומה שלח ידו אל נצב חניתו לשלפה ולתקעה בלבו של דוד. אבל, כאילו על אפו וחמתו, נתעכב חצי הלהב בנדן. בן-המולה הרכין את ראשו אל חניתו ואמץ את כל כחותיו להוציאה מנדנה כשהוא מקלל קללות נמרצות את חניתו ואת דוד כאחד. באותה שעה שלח דוד את ידו אל החגורה שמתחת למעילו, הוציא משם את אקדחו וכוננהו מול סלים. ואך הרים זה את חניתו השלופה על איש-ריבו, ירה בו דוד אחת ושתיים — וסלים נפל ארצה מתבוסס בדמו — —

V

כשראה דוד את סלים נופל ארצה נבהל עד מאד. הוא ידע, שאם ימות בן-המולה, לא ימלט הוא או בני-משפחתו מנקמת-נאולת-הדם של קרובי-המולה. אבל מיד אחר הבריקה הראשונה נוכח, שפצעיו של סלים אינם אנושים ביותר, — וניגע קצת: הוא ידע, שבמקרים כאלה אין הדבר מגיע לידי נקמת-דם. כל הענין יגמר בוודאי במה שבני-משפחתו — כך חשב דוד — יצטרכו לכפר את פני קרוביו של הפצוע במתנה הגונה ויתחייבו לשלם למולה את כל הכסף, שיוציא לרופאים ולרפואות, עד שיקום בנו ממטתו. אך כשהעלה על דעתו, שלפי מנהגי-קוקו יוכרח עוד, לאחר שיחלים הפצוע, ללכת אליו בעצמו ולבקש סליחתו — נרתע לאחוריו. "איך אוכל לבקש סליחה ולהתרפס לפני אדם, שבזה ועלב אותי באופן כזה? לא! מוטב שאברח מזה אל אחד מן ה-אאולים", שבהם יושבים קרובי, ואחבא שם עד יעבור זעם. ועתה ידע זקני להשקיט את הרוחות ולגמור את הכל בשלום. לאחר שנה או שנתים ישכח כל הענין, סלים יסע לרוסיה, ואז אוכל לשוב אל בית אבותי..."

מאחורי הגבעה נשמעו קולות הילדים העולים מן הרחצה. בקפיצה אחת עלה דוד על גב סוסתו הנאמנה ורכב במהירות-הברק דרך השדות אל עבר ההרים, שגראו על פני האופק. באחד מן ה-אאולים, שדבקו אל ראשי ההרים ההם כקני-נשרים, צפה דוד למצוא לו מקלט מגואלי-דמו של סלים. לבו היה במוח, שמצות הכנסת-אורחים לא תתן לבני-ה-אאול' לגלות את מקום-מחבואו של דוד לקרוביו של המולה. וכן היה. והילדים, ששבנו מן הרחצה, מצאו. לאחר שירדו מעל הגבעה, את גופתו של סלים מתגוללת על שפת המרק, וירוצו בהולים ורחופים אל ה-אאול', ויודיעו את הדבר למולה. מיד באו למקום-המאורע החובש, המולה ועוד אנשים אחדים, שהביאו עמם גם מטה, ועליה הטילו את הפצוע וישאיהו הביתה.

בינתים פשטה השמועה ב-אאול', שדוד רצח את סלים. ויתאספו על-יד בית

המולה המון אנשים רוגשים, גועשים וצועקים — ויהי כל האוהל כמקרה. רק בית אחד הוסיף לעמוד בשלוה ובהשקט למרות כל הסערה, שקמה מסביב: זה היה ביתו של ירחמיאל. תריסי חלונותיו שמכחין היו מוגנים ודלתותיו סגורות מפני קדושת-השבת ועל-כן לא הספיקה עוד השמועה המרגיזה להדור גם אל תוכו. כבר הגיעה זמנה של סעודת-השבת. על-יד השלחן הערוך ישבו דומם כל בני משפחתו של ירחמיאל ועקבו בדאגה אחר כל תנועותיו של זקן-משפחתם, שישב בראש. פניו של ירחמיאל קדרו: נכדו האהוב שכח, כנראה, כי שבת היום. לולא זאת לא היה מעיז לאחר כל-כך לסעודה. הן יודע דוד היטב, שאין אביו הזקן נוהג לקדש על היין כל זמן שאין כל בני משפחתו מסובים אל השלחן. הרגעים הולכים וחולפים ברממה — ודוד איננו... מרדכי, אביו של דוד, שישב לימינו של ירחמיאל, כבש פניו בקרקע והתבייש להסתכל בפני זקן-המשפחה: "עליו, בתור אב, חלה כל האחריות בעד אחורו של בנו. גם כל שאר בני המשפחה ישבו מסביב לשלחן כאבלים, ראשם מורד על חום ועיניהם מורדות ארצה. מעולם לא נתחללה השבת בביתו של ירחמיאל באופן כזה.

פתאום זקף מרדכי את ראשו ושם את אוזניו כאפרכסת, כי שמע מרחוק קול שאון והמולה, שלא היה רגיל לשמוע כמותם ב"אוהל". גם כל שאר המסובים על-יד השלחן התעוררו והתחילו להקשיב לקול השאון המור, שהלך ונתקרב אל ביתם. לאחר רגעים אחדים כבר הכירו כל בני-הבית, שזהו קול ההמון בלעז. כרעש של גלי הים הסוער כשהם קרבים אל צוקי-החוף, כן הלך והתגבר הרעש של ההמון הפורע והמתגעש יותר שקרב אל ביתו של ירחמיאל. עוד רגע — ומתוך הצעקות והצוחות הנוראות, שהקיפו את כל הבית, התחילו אוזניהם של בעלי-הבית להבחין את הקריאות הבודדות: "מות יומת דוד! יחרב בית-ירחמיאל! הלאה היהודים!" —

בתוך הבית קמה מהומה; כל המסובים אל השלחן קפצו ממקומותיהם. פני-הגברים הִזְרִי, ועיניהם התחילו תועות על גבי הכתלים ומחפשות את כלי-זינם, שהיו תלויים עליהם... הנשים התחילו סופקות כפיהן ומלבותיהן התפוצצו אנקות פחד ובהלה. אמו של דוד נפלה ארצה מתעלפת...

ברלת החיצונה, שהוליכה אל החנות, נשמעו דפיקות חזקות. מיד פנו ירחמיאל ומרדכי אל החנות. הנשים רצו לעצור בעדם, אך הם הדפו אותן אחורנית וסגרו בעדן את הדלת. בינתיים הלכו ונתגברו הדפיקות ברלת החיצונה. אז נגש אליה ירחמיאל בצעדים בטוחים — ופתחנה. לעיניהם של בעלי-הבית נגלה המון ראשים צועקים, רועשים ומאיימים. על-יד הפתח עמד המולה בכבודו ובעצמו ומאחוריו — כל קרוביו. כולם היו מזוינים ונופפו בקול שאגה פראית את אקדחיהם ואת חניתותיהם השלופות. אך כשהופיע פתאום על מפתח-הבית ירחמיאל, — מיד נשתתקו כל הצעקות, הרעש חדל ונחלש דממה מסביב. פניו האצילים של הזקן, מצחו הרחב וגבות-עיניו העבותות, זקנו הארוך והלבן, שירד על חזהו, ומלבושו היפה והעשיר — מלבוש של שבת, — כל אלה העירו בלבבות יראת-הכבוד, עד שברגע הראשון לא נעו אף אחד מן ההמון לספות פה או להרים יד נגדו. אז פנה ירחמיאל אל המולה ואמר:

— ברוך בואך, ידידי, אל תחת צל-קורת. אך למה זה תדפוק היום על דלתותי בקולי-קולות וברעש-מלחמה? הן ידעת, שלפני ירידי פתוח ביתי לרוחה בכל עת ובכל שעה?

— אין להאמין בידדותיכם, — השיב המולה, — כי כגוד תבגדו בה. גם דוד נכרך נשבע להיות ידיד נאמן לסלים בני, ופתאום קם עליו היום בשדה והתנכל להרגו, — ועל-כן מות יומת דוד!

— מות יומת דוד! — חזר אחריו ההמון.

— ומנין ידעת, שנכדי הוא שהתנכל לנפש-בנך? — שאל ירחמיאל.

— סלים זה עתה ספר לי את כל פרטי המעשה.

— אם כן, בנך חי! — קרא הזקן בשמחה: — נקוה לאלהים, שעוד ירפא מפצעיו. ומי יודע, אולי פגע בו דוד שלא בכוונה, ואז הלא לא תוכלו לדון את נכדי למיתה. אנו מצדנו נעשה את כל המושל עלינו לפי המנהג, נמלא את כל דרישותיכם ונשלם ביד רחבה את כל הוצאותיכם לרופאים ולרפואות. וכך יושב השלום על מכונו. — טעית, יהודי! — השיב המולה: — המנהג, שאתה מדבר עליו, רק בינינו, המושלמים, הוא נהוג. אבל אתכם, היהודים, שם הקוראן לעבדים נרצעים לנו, ועבד, שהרים את ידו על אדונו, דינו למיתה, ועל-כן מות יומת דוד! אילו פגע בסלים שלא במזיד, לא היה בירח מזה. כנער מוג'לב, אלא, היה הוא עצמו מביא את בני הפצוע אלי הביתה. ועתה דע לך, ירחמיאל, — הוסיף המולה לדבר, וקולו הלך וחזק, עד שהיה לקול שועה מחירת את הלב: — דע לך, שדם מושלם, שנשפך עליידי יהודי, לא יכופר במתנות ובתחנות, כי אם בדם שופכו היהודי. ואם דוד נכרך נמלט לפי שעה מדינו — מות יומת מרדכי אביו!

המלים האחרונות של המולה והקול האיום, שבו נאמרו, חזרו ונסכו רוח-עושים על כל ההמון וירעש ויגעש עוד יותר מבתחלה. עד מהרה רתחיל מתפרץ אל החנות וקרא: "מות יומת מרדכי!"

— חכוֹנָא רגע! — התחנן ירחמיאל ונסה לעצור בעד האנשים, שהשתרעו

על מרדכי: — חכוֹנָא רגע! אם צמאים אתם לדם יהודי, פגעוֹנָא בו, כי זקן ושבע-ימים אני, ואחת היא לי, אם אמות עכשו או בעוד זמן-מה. אך אל-נא תמיתו את בני במבחר-ימיו!

— לא! כך לא תגע ידנו — השיבו המתנפלים. — כי אתה השפעת בימי-

חיך רוב טובה על כל ה.א.אול' ובאת תמיד לעזרתנו.

— ובעד כל אלה באתם עתה לשחוט את בני לעיני? — צָנַח ירחמיאל בקול יאוש נורא, והתפרץ לעזור למרדכי, שכבר סבו אותו עשרות אנשים ונופפו על ראשו את הניתותיהם.

אך מיד החזיקו בזקן עשרות ידיים חזקות ולא נתנו לו לגשת אל בנו. ועוד לא הספיק ירחמיאל להדוף את האנשים שהחזיקו בו אחורנית ולמהר אל מרדכי, שקרא לעזרה בקול מיואש, — וכבר נפל אביו של דוד חלל — — —

...לאחר רגעים אחדים נתרקנה החנות ונשאר בה אך ירחמיאל לבדו, יושב כמטרף על-יד גופתו של בנו הנרצח.

VI.

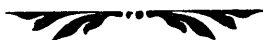
לאחר שעברו ימי שבעה קבל דוד מכתב ארוך מאביו הזקן. בסוף המכתב כתב לו ירחמיאל כיר המליצה המורחית הטובה עליו כדברים האלה בקירוב:

...עכשיו לעת זקנתי, נוכחתי, שכל ימי-חיי עמלתי אך לשוא: חשבתי, שכונה אני את ביתי על יסודות מוצקים, — ופתאום התמוטט הבית וארא, שהוא עומד על בלימה. דמיתי, שבקרב אחי בני-ארצי אני יושב, — ופתאום נפקחו עיני לראות, שבקרב מחנה של אויבים נמיתי את אחלי, ועתה לא אוכל להחיל את בניני מחדש, כי כבר זקנתי ותש כחי. ולפיכך מוסר אני התחלה חדשה זו בידך. עלה-נא, בני, אל ארצנו, אל ארץ-ישראל, וחרת לנו מקום מנוחה ונחלה בשביל כל בני-משפחתנו הקרובים והרחוקים. אנו, הזקנים, נחצוב לנו שם קברים לנוח בהם אחר מותנו, ואתם, הצעירים, חבנו על נחלכם החדשה את בנין העתיד, ומקוה אני, ששם בציון, תדעו לבנות את בנינכם החדש על יסודות יותר מוצקים ונאמנים משהיו יסודותיו של בניני בארץ נכריה.

היה בוקר צונן ובהיר, ועל חוף העיר יפו התאספו המון יהודים לפגוש את המהגרים החדשים, שהביאה הספינה הרוסית זה עתה. הנה הן שמות, הסירות המלאות נוסעים, הנה הן הולכות וקרבות אל החוף. עיני הקהל משתדלת להכיר עוד מרחוק את הסירה, שבה יושבים הצעירים. הנה הנם! מה עלזים ואמיצים פניהם! מה דופק הלב ומה שמח הוא לקראת הכחות החדשים, ההולכים ונוספים על מחננו! הצעירים עולים על החוף. כל הקהל נוהר לקראתם כדי להתבונן אליהם. וכרגע נמשכות כל העינים אל אחד מהם, שהוא הבריא והיפה שבכולם, פניו השחומים, עיניו ושערותיו השחורות והמבריקות. תנועותיו הגמישות וביחוד תלבשתו המזוהר, — כל אלו מעידים עליו, שאינו בן תחום-המושב.

— מי הוא זה, השחרחר? — שואלים אחרים מן הקהל לאחר מן הצעירים. שעלו מן הספינה

— אחד מאנ"ש... בחור כהלכה!.. יליד-קוקז הוא ושמו דוד. דוד הקוקזי. זה היה היהודי הקוקזי הראשון, שעלה לארץ-ישראל.

החיים הפלפליים בישראל בימי בית שני

(המשך).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

ח.

וכך אנו רואים בסוף בית שני את עם-ישראל וכבר יש בתוכו בעלי-אחויות גדולים, שמצטרפים לפועלים ועבדים ושכירים, שמלויים כספים לאכרים העניים באפותיקי של אחוזותיהם הקטנות ויורדים לנכסיהם של אלה בחובותיהם—ואחוזותיהם הולכות וגדלות; אכרים בעלי-אחויות זעירות ובינונים, שעובדים את אדמתם בידיהם ובידי נשיהם ובניהם. והם הרוב המכריע בארץ—ואף אכרים אמידים במספר מסוים, שאף הם עובדים את אדמתם בעצמם ובבני-משפחותיהם, אבל ביחד עם זה הם שוכרים גם פועלים. חוץ מזה, כבר יש בתוכו מעמד שלם של בעלי-מלאכה, שעוסקים באומנויות מרובות ושונות, וברובם המכריע הם נהנים מיגיע-כפיהם בלבד ואף למעט יש גם פועלים וחניכים («שוליות»). ויש גם מעמד של שכירים ופועלים, שמסייעים לעיבדי-האדמה ולבעלי-המלאכה, וברובם אין מצבם רע בהשתוות אל מצבם במדינות אחרות באותו זמן, אבל יש בהם גם «פועלים במלים» ו«לקוטות». ויש בתוכו גם עבדים עבריים, שדינם ומצבם כמעט כדון השכירים ומצבם, ועבדים כנעניים, שמצבם רע הרבה יותר ודינם כמעט כדון-הבהמה, אלא שאלו ואלו אינם מרובים כל-כך במספרם בין יהודי-ארץ-ישראל. ואף אכרים-למחצה יש בארץ-ישראל בצורת קבלנים (קבלים), ארסים, חוכרים ושוכרים, שמקצתם עובדים כשירים ומקצתם סוחרים-ספסרים. ועל כל אלה ניסף מעמד של סוחרים ותגרים ורוכלים וקנונים, שהם נופלים במספרם הרבה מן האכרים הזעירים ומן האומנים, אבל מרובים הם מבעלי-האחויות הגדולים. ביניהם יש גם שולחנים (=באנקרים) עשירים, שכבר יש להם עסק לא בדינר בלבד, אלא גם בככר (לערך 9,448 פאנק), כלומר, בסכומים הגונים מאד לפי אותו זמן, שחוץ ממח שהם עוסקים בחלפנות של המטבעות השונים והמשונים שבארץ ובחוץ-לארץ הם אף מלויים

ברבית ובמשכונות להאכר הזעיר והבינוני, להחנוני והסיטון ואף לבעל-השיירה⁽¹⁾. הצורך ב„פרובול“ שתקן הלל הזקן, מוכיח למדי, שהמסחר פרץ בארץ. אדמת ארץ-ישראל נותנת תבואות ופירות לרוב, והם נמכרים בארץ ובחוץ-לארץ; ואף הרבה ממלאכת-ידם של זואומנים בא אל השוק הפנימי ומעוטם — אף אל השוק החיצוני, על-ידי העולים להגל. והארץ יושבת לחוף-ים ויש לה נמלים לא-מעט, והיא מכנסת הרבה מן החוץ, לא פחות ממה שהיא מוציאה לחוץ, והרבה דברים של מותרות נמכרים בה. וכבר יש בה בארץ-ישראל עשירות ידועה, אם לא מופלגת; אבל הפרולישאריזם שבה אינו מרובה ואינו מסוכן כל-כך. מארץ פרימיטיבית ביצירתה ובצרכיה הכלכליים היא הולכת ונעשית ארץ של רוחה ידועה ושל אומנות ומסחר מפותחים פחות או יותר. ואילו היתה התפתחותה הכלכלית הולכת בהדרגה והמסים והתביעות הפינאנסיות של השלטון לא היו מתרבים בפעם אחת, אפשר שהיתה ארץ-ישראל נעשית מעט-מעט אחת מן הארצות היותר ברוכות במובן הכלכלי והחברתי, ועל-ידי כך — גם מן היותר פורחות אף במובן הרוחני. בא הורדוס והעביר את הדרך על ההתפתחות המודרנית. ואולם כדי להבין דבר זה, מן הראוי לתת השקפה היסטורית קצרה על תולדות הפוליטיקה הכלכלית העברית מתחלת בית שני עד ימיו של הורדוס.

בתקופת שיבת-ציון, בימי העליה הראשונה (538 — 576), ימי זרובבל ויהושע, ובימי העליה השנייה (458 — 414), בימי עזרא ונחמיה, היה המצב מעציב מאד. הארץ היתה מועטת-אוכלוסים, לא היה בטחון החיים והרכוש, באו זו אחר זו שנות-בצורת וה„משתכר“ היה „משתכר אל צרור נקוב“. המסים היו מרובים והארץ היתה „מרבה תבואתה למלכים“. האכרים הזעירים הוכרחו, לרגלי הבצורת, למשכן את כרמיהם ושדותיהם, ואף את בניהם ובנותיהם. היהודים נדחקו מעל הארמה הפיריה — בעמק-זרעאל ובגליל — על-ידי השומרונים וגויים שונים („גליל-הגויים“). ערי-החוף הדרומיות היו מקצתן בידי הפלשתים ותערובת עמים שונים (האשורים — „וישב מזור באשדוד“) ומקצתן — על-ידי היוונים; וערי-החוף הצפוניות היו בידי הכנענים-הסורים. האכר היהודי לא מצא מוצא לתבואותיו והיה מוקף מתחרים ומנצלים מזל צד. וסוחר יהודי כמעט לא היה בנמצא, כי אפילו לירושלים הרחוקה-ביחס היו הצורים, שהרבה מהם נתישבו בה בתור סוחרים, מביאים עוד בימי נחמיה „דג (דאג) וכל מִכָּר“.

כארי התנער נחמיה לתקן את המצב. בסכנת-נפשות לו ולישוב הצעיר שחרר את המשועקדים בחובותיהם. קרא „שמיטה“ (מה שקוראים היוונים = *seisach*)

(1) על הבאנקריים (תחלפנים וחשלחנים) בימי בית שני עיין בפרטות: R. P. Sch w a l m, *La vie privée du peuple Juif, etc.*, pp. 376 — 408.

(thia) לחובות והכריח את העשירים להשיב להמון האכרים הזעירים את אחוזותיהם, שנפלו בידי בעלי-האחוזות הגדולים בחובותיהם של האכרים העניים. ריפורמה אנגלית זו, שעדיין לא עמדנו עליה כחוקן, היא שהכשירה את גדול הישוב הצעיר בעתיד. ארץ-ישראל נעשתה על-ידה למשך של כמה מאות שנה ארץ של אכרים זעירים; לא ארץ של עשירים-תקפים מועטים אוכלים ואינם עושים, מצד אחד, ושל המון גדול של משועבדים להמועטים, שאין להם כל זולת ידיהם, ועל-כן אין להם על מה להגן בארץ-מולדתם ושנאה כבושה בלבם למנהיגי הארץ ולמשטרה, אלא ארץ של בעלי-משק בינונים עם קצת אמידים ועשירים מופלגים. כל הדימוקראטיה הלאומית = המטקדמת, ששלטה בארץ-ישראל מימי נחמיה ועד ימי הורדוס ועשתה את האומה ל"עם-הספר" ולכרוכה אחר "הסופרים" וה"פרושים" בעממיותם הדתית ודתיותם העממית, באה במדה מרובה גם מתוך פוליטיקה כלכלית גדולה זו של נחמיה הפחה. באמת, "זכרה לו, אלוהיו, לטובה" (!¹).

כי מיד אחר ימי עזרא ונחמיה הוטב המצב הכלכלי של היהודים. המעמד של בעלי-רכוש קטנים ועובדים מצד אחד והתורה המוסרית והדימוקראטית מצד שני עשו את היהודי רציני במשק שלו, מתרחק מן המותנות והתאוות וחרוץ מאד. ספר-"משלי", שהוא קובץ פתגמים עממיים ומשלי-חכמים מאותו זמן בקירוב, מלא מאמרים משבחים את העבודה ומגנים את העצלות. בעיקרם היו אז היהודים עובדי-אדמה ומגדלי-צאן והצליחו בעבודתם. בתהלים (ס"ה, י"ד) מתוארים בכטויים פזיטיים פרית-הארץ, רבויי המקנה ושמחת האכר והרועה: "לבשו כרים הצאן ועמקים יעמסו בר, יתרועעו אף ישירו". בוודאי כבר היו ביניהם אף קצת סוחרים. היקצטיאוס מאבדידה, שעבר באותה תקופה, קרוב לזמנו של אלכסנדר מוקדון, בקדמת-אסיה, מוכיר את היהודים ואומר, שהם מצויים בכל הארצות שעבר; מה שאי-אפשר זולת המסחר. כנראה, כבר היו אז ביניהם אפילו "יודי-הים באניות" כלומר, סוחרים עוברים למדינות-הים (משלי, כ"ג, כ"ד, ול"א, י"ד; תהלים, ק"ו, כ"ג, ועוד). אבל עיקר הסוחרים עדיין היו אז — הכנענים. "אשת-החיל" החרוצה, ש"קמה בעוד לילה" ו"נותנת חוק (סדר" העבודה) לנערותיה" עוסקת בתעשיית = בית ימנית לא ליהודי, אלא לכנעני: "סדן עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני" (משלי, ל"א, ט"ו וכ"ד). עדיין היהודים הם העושים והעובדים והכנענים — הסוחרים — והמוכרים. אבל כבר העיר ווילהלם זון⁽²⁾, שאם היהודים יכלו לקיים דין שמיטה (הם מבקשים מאלכסנדר מוקדון, שישהררם בשנת-השמיטה ממס), הרי היה זה אפשר רק אם היו עוסקים במסחר ומביאים תבואה ממקום אחר. מתוך "אגרת-אריסטיאס" (הוצאת

(1) עיין: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, I³, 135 — 138; 161; 174 — 180. ועיין גם-כן: י. קלוזנר, נחמיה (הוצאת "לעם", יפו תרע"ב), עמ' 32 — 34.
(2) עיין: Israelitische. und Jüdische Geschichte, 7. Aufl., Berlin 1914.

8. 190 u. Anm. 1

(P. Wendland, 119 — 120), יש להוציא, כנראה, שהעריבים והיהודים היו עושים מקנה וקנין ביניהם עוד בתחלת בית שני, ועוד בימי מלכי-פרס היו בירים במכרות המתכות שבערב נחושת וברזל והיו מוכרים את המתכות הללו; אלא שמלכי-פרס אסרו דבר זה מאיוזו סבה. ואמנם, מאיוב, שנשנית להוכיח את מקורו הערבי-האדומי (בכל הנוגע לשלד של ספורו ולא לפילוסופיה המוסרית הנשגבה שבו!), ומשלי, שבאו בו "דברי למואל מלך מישא" (ומשא היא ארץ בצפון-ערב, בראשית, כ"ח, י"ד), ברור לנו, שהיהודים סחרו עם העריבים והושפעו מאגדותיהם ופחגמיהם. ושבימים שבין עזרא ונחמיה והחשמונאים התחילו היהודים עובדים במכרות — דבר זה יש לראות ממה שהמחבר העברי של רוב פרקי ספר = איוב הושב את חפירת-הזהב לאחר מפלאת-הטבע (איוב, כ"ח, א' — י"א)⁽¹⁾. על כל פנים, אמידות ידועה כבר היתה בארץ בתקופת אלכסנדר מוקדון.

ובימי שלטון התלמיים והסיליקיים ביהודה (301—170) נתרבה אושר הארץ יותר ויותר. המסחר התחיל לפרוח בכל קדמת-אסיה וצפון-אפריקה, ויהודה הקרובה לאלכסנדריה אף היא נהנתה מהתפתחותו של המשא-והמתן המסחרי. ואף-על-פי-כן, כשנצטרך יוסף בן טוביה (זמן-פעולתו לערך 230—200) לשלם את המס לתלמי השלישי אֵיבְרָגֶטְס, הוכרח ללוות כסף ממכריו השומרונים העשירים (קדמוניות, י"ב, ד', ג'). ואולם לאחר שחבר את המסים של כל חילת-סוריה ויהודה נתמלאה פקידים גובי-מס ומוכסים ממדרגות שונות נתקלקלו, אמנם, המדות הטובות בשדרות העליונות של האומה וחדר לתוכן רוח של יונונה שטחית, אבל העשירות נתרבתה בארץ עליידי כך. ולמרות המסים המרובים, שהיו היהודים משלמים למלכי בית-תלמי ובית-סיליקוס ושמינו למעלה (מס הגולגולת, מס-המלח, המס על עטרת חתן וכלה, מס-הקרקע, מס-הבהמות והמס על פירות-האילן), הלכה עשירות-הארץ וגדלה, אף אם לא בהפלגה יתרה כמו בארצות הגדולות והשליטות על עמים ומדינות. ועשירות זו ודאי שהיתה אחת מן הסבות לשעוריותו של אנטיוכוס אפיפאנס. הרי ראינו עוד את סיליקוס הרביעי פילופאטור אחיו (187—175) שולח את היליודורים לירושלים להביא משם את אוצרות-המקדש מפני שנודע לו, ששם צפונים אוצרותיו של הורקנוס (טוביה) בן טוביה; וכמעט אין ספק בדבר, שעשירותם של בני-טוביה היתה אחד מן הגורמים להשוד והכזה וחלול-הקודש של אנטיוכוס אפיפאנס (חשמונאים ב', ג', י"א)⁽²⁾. ואילמלא צברה יהודה עושר כלכלי ידוע, לא היתה מוכשרת לנהל מלחמת-

(1) עיין: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, I³, 180 — 182; ועל איוב, שם, I³, 190 — 195.

(2) השנה: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, חלק ראשון, I, 207—213—218 — 219, 280 — 287, אל היסטוריה ישראלית, חלק שני (הוספה מיוחדת להשלח, כרך ל"ז), עמ' 4 — 5.

שחרור במלכי בית-סיליקוס במשך שלשים שנה. כי, מלבד שמלחמה כזו דורשת כסף לא-מעט, תמיד באה שאיפת-השחרור כשִׁנְיָטִיבֶר באומה עורף של כחות חמרים ורוחניים, שבמקשים להם מוצא ושמוש — והם פורצים החוצה בצורת מרידה מוצלחת, שמביאה לידי שחרור העם והארץ.

מ.

יהודה המכבי היה טרוד כל הימים במלחמות-מגן ובמלחמות-הצלה ולא היה ספק בידו לנהל פוליטיקה כלכלית ראויה לשם זה. ואולם יהונתן אחיו, כשאך נָח לו קצת על-ידי המהומות המדיניות, שקמו בסוריה, מיד הפנה את לבו אל התביעות הכלכליות, שאי-אפשר היה ליהודה וזולתן.

כי היהודים היה צריכים למוצא אל הים התיכון, כדי שלא יהיו סגורים ומסוגרים ביהודה בלא אפשרות להוציא את יכולם דרך-הים אל מחוץ-לארץ; שהרי כל הנמלים היו אז בידי היוונים (שבאו על מקום הפלשתים) בדרום והכנענים בצפון, כאמור. ושאיפה אחת גדולה מלאה את לבותיהם של כל שלימי בית-חשמונאי מכאן ואילך: להתקרב אל יפו מצד אחד ואל עכו מצד שני — אל הנמל הדרומי ואל הנמל הצפוני (עכו היתה אז מה שחיפה היא היום בארץ-ישראל). והמאורעות אך עזרו על-ידם לספק את הצורך הלאומי, המדיני והכלכלי כאחד, שנתבשל במשך מאות בשנים, מימי עזרא ונחמיה ועד ימי-החשמונאים. זוהי הפוליטיקה הכלכלית של החשמונאים בכלל והפוליטיקה הַמִּית של יהונתן ושמעון בני מתתיהו ושל יוחנן הורקנוס ואלכסנדר ינאי המושלים אחריהם.

עוד בשנת 147, פִּשְׁקֶם דימיטריוס השני על אלכסנדר באלאס, משתער יונתן על חבל-הים, שהיה כולו מלא נמלים, שהיו תפוסים אז בידי היוונים. הוא כבש, קודם כל, את יפו, ואחר-כך — גם את אשדוד ואת אשקלון, וקבל במתנה מאת אלכסנדר באלאס גם את עקרון — את כל ערי-הפלשתים לפניו שעל-יד החוף וסמוך לחוף. ולאחר חמש שנים, בשנת 142, כשנתקשר דיודוטוס טרפון על דימיטריוס השני, כובשים יונתן ושמעון אחיו (זה האחרון — בתור אסטרטגוס של המלך אנטיוכוס השני) גם את עזה, — ובזה עוברת לידי היהודים כל ערי-החוף הדרומיות. וביחד עם זה הם כובשים — למראית-עין בשביל המלך הסורי ובפועל בשביל עצמם ועמם — גם את ערי-החוף הצפוניות, הפיניקיות, ומגיעים עד חצור בגליל העליון.

יפו, בתור המפתח הכלכלי של ירושלים, יפו, שמן הנמל שלה הפליגו ספינות לא רק למצרים, לאילת ועציון-גבר, לצור וצידון, אלא גם לתרשיש הרחוקה (יונה, א', ג', — כנראה, עיר Tartessos בספרד), — יפו זו היתה גם עיקר שאיפת-הכבוש של שמעון בן מתתיהו לאחר שנעשה מושל במקום יונתן אחיו ואחר-כך, כשנעשה נשיא חפשי בישראל (142 קודם ספֶה"ט). אף מלחמתו בגזר

(141) לא באה אלא מפני שזו מושלת על מעברות-ההרים ומקשרת את יפו וירושלים זו בזו. ואף גורת-התיירות של תושבי יפו וגזר, שגרש שמעון מתוכן את יושביהן האליליים והושיב יהודים במקומם ביחד עם חיל-מצב יהודי, — אף יהודי זה של הערים היהודיות, שְׁבָבֶשׁוֹן נכרים, שנראה לנו כנקמה וכריאקציה בלפי הרדיפות על דת, שעברו זה עתה על בני-החשמונאים, בלי שנצדיקו מנקודת-המבט המוסרית, היו לולא רק מעשים דתיים בלבד. היה לו גם טעם כלכלי מובן: צריך היה להפטר ממתחרים כלכליים מסוכנים כסוחרים היוונים תושבי ערי-החוף, שהיו גובים את מכסי ההוצאה וההובאה (אֶכְסִפּוֹרֹט וַאיִמְפּוֹרֹט) מכל הסחורות היוצאות מארץ-ישראל והנכנסות אליה. שהדבר כן הוא ושעוד בזמנו של יוחנן הורקנוס, בנו של שמעון, הוקירו ביותר את הפוליטיקה הַנִּימִית של זה, — דבר זה נראה מתוך דברי-השבח המוטעים, שבאו בנידון זה בחשמונאים א' (י"ז, ה') על שמעון ומפעל-חיו: "ועל כל כבודו לקח את יפו לנמל ועשה מוצא אל איי (נ"א אניות) הים" Kai meta pases tes doxes autou elabe ten Joppen eis limena, kai epoiesen eisodon tais nesois [nausi] tes thalasses. דברים ברורים מאין כדוגמתם. ה"מוצא אל איי-הים", כלומר, אל האיים היוניים, ואף אל ארצות הים-התיכון בכלל, ועוד, מעוטם בכל חשיבותו. ודבר זה מטעים גם סופר נכרי בן-סמך: אֶסְטֵר בֶּן הַיּוּנִי (Geographica, XVI,²) אומר: "היהודים הבאים עד הים משתמשים ביפו בתור נמל". ושָׁאף בִּנְיָ חשמונאי עצמם הכירו את כל חשיבותה של פוליטיקה ימית יהודית בשביל התפתחות הארץ רואים אנו מעובדה זו. שמעון קבר את גופו של יונתן, שנהרג על-ידי טריפון בערמה, במודיעים, עיר קברות-אבותיו ועל גבי מערת-הקבר, שחצב לו בה כוך גם לעצמו, הקים מצבה, שהיתה נראית במרחק רב, אף מן הים, ועל שבעת עמודיה (רמז לאביו ואמו וחמשת האחים) היו חקוקות צורות של כליזין — רמז למלחמותיהם הגדולות של בני-חשמונאי — וגם צורות של ספיונות — רמז לשאיפותיהם למצוא מוצא אל הים, הדבר ברור, שהצד הכלכלי-המדיני של מלחמות בית-חשמונאי הגיע לידי הכרתו של שמעון והיה חשוב בעיני הרבה. ואמנם, הוא בא לעזרתם של עובדי-האדמה, שנתדלדלו על-ידי המלחמות והמהומות בארץ, הבטיח את תבואתם ואת יכולם מפחד אויבים ושודדים ופקידים חמסנים וסייעם להוציא את פרי-אדמתם דרך חוף-יפו. והוא דאג גם להטבת ההנהגה הפנימית של יהודה: עשה משפט בארץ, שבמשך שלשים שנה היתה מרף לַשְׁנֵי הַאֲנֶצְרֵכִיהָ; יסדרים בפקידות; והרי בלי כל אלה לא תכון גם ההצלחה הכלכלית של כל ארץ. ואמנם, על-ידי פריחת עבודת-האדמה ושגשוג סחר-הים נתרבו הכסף והזהב בארץ וביתו של הנשיא היה מלא כל סגולות-מלכים (חשמונאים א', ט"ו, ל"ב). וכך היה הדבר למרות מלחמות בלתי-פוסקות ועוללות לרושש ולדלדל

במשך שלשים שנה ויותר!').

ויוחנן הורקנוס בנו אחז בפוליטיקה הכלכלית של אביו. כשהחריב אנטיוכוס השביעי סירקסס (או אנטיוכוס התישיעי קזיקנוס²) את יהודה וגזל מבית-חשמונאי את יפו וגזר — המפתחות האסטרטגיים והכלכליים של ירושלים, — פנו יוחנן הורקנוס וקבר³-היהודים אל הסינאט הרומי בבקשה, שישפיע זה על המלך הסורי כדי ש"יחזרו להם יפו ונמליה, גזר ומענותיה, ובכלל כל שאר הערים והנפות, שלקח מהם אנטיוכוס במלחמה למרות החלטת-הסינאט⁴; ואמנם, הסינאט הרומי הוציא פקודה לאנטיוכוס, ש"יחזיר להם (ליהודים) את כל המבצרים, הנמלים ובכלל המקומות וכל מה שלקח מהם, וכן — שתותר הוצאת תבואה וסחורה מנמליהם, אבל בתנאי, שלא יעזו שום אדם, לא מלך ולא איזה עם, להוציא איזה דבר מארץ-היהודים או מנמליהם בלא מכס, וזאת תלמי מלך אלכסנדריה, שהוא בעל-בריתנו וידידנו" (השוה קימנויות, י"ג, ח', ב', אל י"ד, י', כ"ב). הפוליטיקה הכלכלית של החשמונאים נתגלתה כאן בבחירות יתרה. ארץ יהודה, מכיון שקבלה מוצא אל הים, החזיקה בו בשתי ידים וידעה להפיק ממנו את התועלת הכלכלית היותר מרובה. יוחנן הורקנוס דאג, איפוא, לא רק להרחבתה המדינית של יהודה, אלא גם להפרחתה הכלכלית. על-ידי נמל-יפו, שנבנה בו מכס, על-ידי השלל הרב, שמצא במלחמותיו המרובות, ועל-ידי סדור המשא-והמתן הכלכלי בכל המדינות שכבש, פתח את החיים הכלכליים של ארץ-יהודה במדה הגונה. הוא בנה בנינים נהדרים בירושלים (אחרים מהם אפשר שבנה אלכסנדר ינאי בנו): את הארמון של החשמונאים, שהיה גשר עובר ממנו אל בית-המקדש; בנה את חומות-ירושלים לאחר שהוכרח לנתון אותן או להשפילן בפקודתו של אנטיוכוס סירסס, בנה את-המבצר המצוין בירה (Baris), שאחר-כך קרא לו הורדוס "אנטוניה" ושנבנה. לדברי אָרְנֵסְטֵרְנַאן⁵, "בסגנון היותר גראנדיוזי של המבצרים באותו זמן"; וגם בנה את המבצר החזק הורקניון כדי להגן על ארצו. ובימי שמעון אביו ובימי נתקשטה ירושלים בבנינים של צבור מפוארים ואף בבנינים פרטיים נהדרים.

ואלכסנדר ינאי בנו הרחיב והגדיל את הפוליטיקה הכלכלית, וביחוד את הפוליטיקה ה'מית', של אביו וקנו. ומאחר שכבש את כל ערי-

(1) עיין: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, חלק שני (הוספה להשלח, כרך ל"ו), עמ' 44, 41, 48, 49, 49, 50, 53, 54, 57, 58, ועיין גם כן: L.

Herzfeld, Handelsgeschichte d. Juden d. Altertums, S. 76

(2) על שאלת שני המלכים השוה: I³, Schürer, Gesch. d. jüd. Volkes,

Wellhausen, Israel. u. jüd. Gesch., 7. Aufl., 259, אל, 261 — 263, Anm. 7

Anm. 1

החוק מרובות-המסחר של ארץ-ישראל (זולת אשקלון ועכו). על-כן היתה בעיניו לפוליטיקה הימית חשיבות מרובה מבעיני אביו וזקנו: על המטבעות ששבע יש, חוץ מקרן-השפע, שהיא מצויה גם על מטבעותיו של יוחנן הורקנוס, והחבצלת והשבילים, הלולב והאתרוג, התימר ואשכול-הענבים — סמלי העושר הכלכלי של הארץ, שעבודת-האדמה בה, עיקר — ושני השופרות — סמל תרועת-המלחמה, — גם עוגן של ספינה: רמז וסמל לשאיפתו של אלכסנדר ינאי לכבוש את ערי-החוף ולהגדיל את סחר-הים של היהודים. ועוגן זה — סמל השאיפה לשלטון על הים — נשאר גם במטבעותיהם של יוליאן המלכה (אלכסנדרה), הורקנוס (יהוחנן) השני ואלכסנדר בן אריסטובלוס (או אריסטובלוס עצמו, שנקרא גם אלכסנדר)⁽¹⁾. כי בזמנו של אלכסנדר ינאי עברו מעט-מעט כמעט כל גלילות-הגויים שבארץ-ישראל — אל מלכות-יהודה, מלכות בית-חשמונאי. והעיקר — יהודה נעשתה ארץ רוכלת עמים, כי ערי-חוף גדולות היו לה, שקודם לכן היו להיווניים והכנענים. ובהתאמה להתעשרותה של הארץ רבו בניניה הממלכתיים והצבוריים הגדולים. אלכסנדר ינאי בנה את המבצר אלכסנדריון על הר סרטיבא בעמק הירדן מצפון ליריחו; וכן בנה את מצודת סכור או מכבר (משנה חמ"ד, פ"ג, מ"ז), ביוניית Machairos (ע"ין מלחמות, ז', ו', ב'), על הגבול הדרומי של עבר הירדן, לצד ערב; והוא גם בנה על החוף המערבי של ים-המלח, לא רחוק מעין-גדי, את המבצר החזק מצדה (מסדה) קוראים לו בטעות אפילו בספרים עבריים!), שיוסף בן-מתתיהו מיהם את יסודו ליונתן הכהן הגדול (מלחמות, ז', ח', ג'), מפני שנתחלה לו יונתן-ינאי ביונתן בן-מתתיהו (אלכסנדר ינאי נקרא במטבעות חמ"ד, יונתן), שהרי גבול-ממשלתו של יונתן בן מתתיהו לא הגיע עד מצדה כלל והוא לא היה חפשי לבנות מבצרים. ינאי בנה גם את הבנין המפואר 'שר-הזווית' שבחברון, שנקרא בשם "מערות-המכפלה"⁽²⁾. וגם בנייה-הקברות המצוינים ביותר: מסביב לירושלים, שהם ידועים לנו בשם "קברות-הסנהדרין", "קבר זכריה", "בית החפשי" (קברות הכהנים לבית חזיר) גיד אבשלום, נבנו בזמנו⁽³⁾. ואלכסנדר ינאי הוא שבנה את "קברו של יוחנן כהן גדול" (יוחנן הורקנוס) שהרי יהודה אריסטובלוס אחיו מלך אך שנה אחת ולא היה ספק בידו לבנותו. ואף באמנות עסק מלך נפלא זה, ששונאיו הפרושים טפלו עליו אגרות משונות, עד כמה שאפשר היה לעסוק בה למלך ביהודה. פסלים ומצבות לא היה יכול להקים; אבל הוא צוה לעשות גסן של זהב במשקל חמש מאות ככר. זה מוכיח על עושר גנוי-המלך.

(1) ע"ין על זה: ש. רפא לוי, מטבעות היהודים, ירושלים, תרע"ג; עמ' פ"ז — צ"א, ולוחות ט' — י" (ציורים מיה — נ"ה).

(2) בדבר בניני-האמנות של מלכי בית-חשמונאי ע"ין: E. Renan, Histoire du peuple d'Israel, V, 129, 275, note 2.

(3) ע"ין: רנאן, שם, עמ' 129. תאור בניני קברים אלה ע"ין: יוסף קלוזנר, עולם מתתיהו, אודיסה תרע"ה, עמ' 152—154.

הגפן היתה מעשה־יד־אמן, באופן שקראו לה בשם "מחמד־עין" (terpôlê). גפן נפלאה זו ראו אסטרבון ויוסף בן־מתתיהו בעיניהם (קדמוניות, י"ד, ג', א) ברומי כהיכל יופיטר הקפיטולי והיה כתוב עליה: Alexandrou basileos (אלכסנדר, מלך היהודים); ואף־על־פי שנתן אותה אריסטוב לוס (ישכנראה מן המטבעות, נקרא גם אלכסנדר, כאמור), בנו של ינאי, מתנה לפומפיוס, קרוב לשער, שאלכסנדר ינאי אביו הוא שעשה אותה, שהרי הוא היה העשיר והתקף שבמלכי בית־חשמונאי.

המצב הכלכלי הטוב של הארץ מתואר בספר, שאנו מיחסים אותו, ביחד עם פ. ווינדלאנד, לזמנו של אלכסנדר ינאי (לערך 90—80 קדם ספ"ג), למרות מה שמחברו מזכיר את אשקלון ואת עכו בשורה אחת עם יפו ועזה, שהרי שתיהן היו זמן ידוע בידי בנ־חשמונאי: אשקלון בימי יונתן חשמונאי ועכו בימי אלכסנדר ינאי; ובכלל אינו חושב אותן לערים מצויות בידי היהודים דוקא, אלא לנמלים מספיקים ליהודים את כל המוכא ממדינות־הים. ספר זה הוא — "אגרת אריסטאס", שנתפרסמה גם בספרות העברית על־ידי מה שנתרגמה מרומית לעברית על־ידי ר' עזריה מן האדומים ונכנסה לתוך ספרו המיפלא "מאורי־ענים". בספר זה, שמשתדל לתאר את יהודה שבימי תלמי פילאדלפוס, אבל באמת משהקף בו זמנו של המחבר — ימי־גדולתם של הכהנים־המלכים מבית־חשמונאי, נאמר כדברים האלה:

"ובאמת גדולה השקירה, ששוקדים על עבודת־הארמה בארץ. הרי ארצם (של היהודים) נצועה לרוב זיתים, תבואה וקפנית עם כרמים ודבש למכירה, בלי למנות מספר לשאר הפירות ולתמרים; וכמו־כן יש כאן כהמות מכל המינים ומרעה טוב בשבילן, ולפיכך הכירו (היהודים), שהארץ צריכה לישוב מרובה, ובנו ערים וכפרים בערך הראוי אלו לאלה. שפעה של מיני בשמים, אבנים יקרות וזהב סביאים הערביים לארץ. כי היא מוכשרת לעבודת־הארמה וגם נוצרה בשביל המסחר; והעיר (ירושלים) עשירה בפרי־הארמה ולא יחסר [בה] כלום מכל המוכא דרך הים, כי יש לה גם נמלים טובים, שמסציאים את כל הדרוש, באשקלון, יפו, עזה וגם בעכו שנוסדה על־ידי המלך (תלמי) פילאדלפוס, ועל־כן שמה היווני פאולימאס; והיא (ירושלים) שוכנת באמצע בין המקומות הנזכרים, לא רחוק מהם, ואולם הארץ יש לה כל בשפע, כי עשירה היא במים בכל מקום ויש בה בטחון. נהר־הירדן, שאינו מכביד־עולם, סובב אותה בזרמיו. מתחלה היתה כוללת לא פחות משישים מיליון אדורות (360, 165 קילומטרים מרובעים); ועל־כן קבלו אחר־כך, כשנתיחקו השכנים (כלומר, כשגורשו שמעון, יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובלוס ואלכסנדר ינאי את העמים האליליים מערי ארץ־ישראל) 600,000 איש חבלי־ארמה של כאה אדורות. והנהר, כשהוא עובר על גדותיו בימות־החמה כנילוס, מִשְׁקָה חלק גדול מן הארץ והוא משתפך בארץ־בנו־עכו (כלומר, בארץ הכנענים, שִׁשְׁבוּ אז גם על־יד ים־כנרת) בנהר אחר, שהוא שוטף אל הים (לאחר שהתירדן יוצא מן הכנרת הוא בעינינו נהר אחר). ונהרים אחרים זורמים מן ההרים וסובבים את סביבות עזה ואשדוד" (1).

כל "אגרת־אריסטאס" היא סניגוריה ליהדות וכל מה שנוגע ליהודים מתואר בה בצבעים מזהירים יתר על המציאות. אף־על־פי־כן נראה מן הדברים הללו, כמה היתה

(1) "אגרת־אריסטאס", הוצאת P. Wendland, פוסקות 112—117, ועיין גם פוסקה 167, תרגום לא־סדוף ביותר עיין במאורי־ענים, הוצאת בן־יעקב, ויילנה תרכ"ג, עמ' 37—38.

ארץ-ישראל פורחת בימי אלכסנדר ינאי וכמה כבר נתפתחו בה אז רק עבודת האדמה, אלא גם המסחר הודות לחופים ונמליהם. וכל-כך ידעו היהודים להחשיב את סחר-הים, עד שאפילו לאחר שכבש פומפיוס את יהודה והורקנוס השני נעשה ממלך ל"נשיא-עם" (ethnarches), הוא משתדל לפני יוליוס קיסר בדבר ערי-החוף ומכס ההובאה וההוצאה. ואמנם, בשנת 44 יוצאת פקודה מן הסינאט הרומי, שתוחזר ליהודים העיר יפו, אלא שלא תשלם מס לירושלים, כשאר ערי-יהודה; שיוחזרו להם הכפרים בעמק הגדול, כלומר. בעמק-יזרעאל, הפורה שבעמקי הארץ, וחוף מזה — גם הערים, האחוות והכפרים, שהיו שייכים למלכי סוריה ופיניקיה, בעלי-בריתם של רומי, כלומר, כל ערי-החוף הצפוניות. נוסף על זה מחייב יוליוס קיסר את כל ערי-יהודה (וזולת יפו, כאמור) לשלם מס לירושלים בכל שנה, זולת שנות-השמיטה; ויושבי צידון חייבים לשלם אחת לשנתיים את מחיר החלק הרביעי של הקציר ולתת מעשר לירושלים; וכך תעשה גם העיר לוד; ובעלי-האחוות הסמוכים לירושלים צריכים לשלם 26.075 כור בעד החטה, שהם מוציאים מדי שנה בשנה דרך חוף-צידון — יהודה נשארת, אפוא, אף בימים היותר קשים להחשמונאים ארץ, שיש לה סחר-הים ושהיא מקבלת מכס מן התבואה היוצאת אפילו דרך החופים, שאינם ברשותה לגמרם.

פוליטיקה כלכלית זו היא שהצילה את ישראל מליפול במלחמת ההתחרות הכלכלית לפני הגויים. שרבו אז בכל אחת ממדינות ארץ-ישראל. אילמלא כבוש ערי-החוף וגירום או גירושם של התושבים האליליים שבהן לא היו היהודים נעשים כח כלכלי בעולם, — והרי בלא כח כזה, בכח רוחני בלבד, אי-אפשר לה לאומה להתרבות ולהתחזק ולהשפיע גם במובן הרוחני. אילמלא הפוליטיקה הכלכלית של בית-חשמונאי היו היהודים נשאים קומץ קטן, מעוט אף בארץ-ישראל במובנה הרחב, והיהדות היתה נשארת — דת של קרן-זוית. העם היה נחנק בגבולותיו הצרים גם במובן האוכלוסים וגם במובן חייו הכלכליים והרוחניים והיה מוכרח להגר — לצאת בגולה ולהתפזר כמעט כולו בתפוצות-ישראל. עלידי הרחבת גבולותיו והאפשרות להוציא את יבולו דרך נמלים קרובים הוקלה עליו מלחמת הקיום והגידול — והוא נתרבה ונתפשט בכל מחוזות ארץ-ישראל. כמעט אפשר לומר, שעל-ידי כך נעשה מסיעה דתית — אומה. אומה בעלת יצירות רוחניות עולמיות. ובמובן זה הועילו המלכים ה"חילוניים" מבית-חשמונאי גם להיהדות הרוחנית — אפשר שלא מדעתם — יותר מן היותר "רוחניים" שבמנהיגיה.

(סוף יבוא).

לִיָּהּ.

I.

לִיָּהּ. הִמָּמָה. רוּחַ-יָם
אֵם גּוֹשְׁבֵת בְּקִרְיָה הַנִּרְדָּמָה.
עֵמְקוֹ שָׁמַיִם. בּוֹכֵב-אוֹר
שָׁפִי יֵאָרֵג תִּקְוָה נִעְדָּמָה.
סֶחֶר. קָשָׁב. בָּיִם-נִגְהוֹת
מִוְבָּלִים חָרֵשׁ פְּאִי-עוֹלָם.
רְשָׁרוּשׁ-עֲלִים; אֲזוּנֵי תַצוּד
הַמֵּית שְׂדוֹת יִשְׂאוּ קוֹלָם.
דְּחַף-הַדָּמָמָה. בֵּין זִהְרֵי-כֶסֶף.
יִתְעַדֵּן עוֹלָם פְּכֻלּוֹת יוֹמוֹ.
גִּלְיֵי-שָׁקֶט שׁוֹמְפִים לָבוֹ
אֵם יִנְיָעוּ סִירַת-חֵירוֹמוֹ.
וַעֲזוּעֵי-זֶהר... הַמוֹכָה בְּקֶה...
דְּכִי-מִצוּלָה... מְרֹאֵה-חוּף...
אֶנְקֵת-אֶשֶׁר בְּתֵהוֹם-חַיִּים.
חִידָה גּוֹסֵם בְּשִׁלּוֹת-נֹף.

II.

לֹא אֵדַע מִה-קְרוֹב כֹּה לִיָּהּ לְלִבִּי—
וְאֲנִי לֹא בְּרֹאֲתִיו;
כָּרַעַב לְלֶחֶם שְׁאֵלָתִי לָאוֹר—
אֵךְ לֹא מִצֵּאתִיו.
שְׂבִילִי הִתְפַּתֵּל וַעֲלָה לְהָרִים
וַיְהִי לִי לְזֹרֵא;

אֶפְסָנוּ הַלֵּיל וַיָּתוּ עַל מַצְחִי
בְּיָדוֹ הַקָּהָה.
שִׁירִי בְּכֹר הוֹשֵׁר, צִיִּיקוֹ נְמוֹנוֹ—
וַאֲנִי לֹא הָאֲזֻנָּתִי.
חֲלָפוּ הַיָּמִים, בְּחֶלֶף צֶפֶר-לַיִל—
וְהִנֵּה זָקְנָתִי!

.III

נָדָם הַסַּעַר בְּנַפְשִׁי בְּנִימָה
כְּדָם שִׁדָּה - קָרָב עַל עֲרֻמוֹת-חֲלָצֵיו;
לֹא יִרְדּוּ הָעֵיטִים, לֹא מָרָא הַתַּנִּים
הַלֵּיל אֵין פֶּרֶשׁ אֶת רִשְׁתוֹת-צִלָּתוֹ.
בֵּין עֵי-לִבִּי בְּאֶפֶס אֲנוּדָה,
אוֹד מְצֹר אֲאֵמֶן, אֲבִקֵּשׁ תְּנַחוּמִים;
מִתְרַסִּי-זְכוֹנוֹת מְבוֹלֵי דָם-נֶעַר
אֲבָנָה מַצְבָּה עַל קְבֻר־עֲלוּמִים.
רוֹעֶדֶת הָיִד, כּוֹס-זֶהַר לְרִגְזִי
בַּסַּעַר נִפְצָה; לֹא שָׁרַד מְאוּמָה.
מִקֵּרֶן מִשְׁכָּה בְּזֻדּוֹנָה תִּתְרוֹנֵן
כּוֹס-הַתְּרַעֲלָה הַזֶּרְקָה עַד תִּפְּהֶה.

ח. בר-דרומא.

חִיּוּבִים

(רשימות קטנות).

א.

דומני, דרגשה גדולה אחת מן הראוי היה, שנהיה כופים על עצמנו כיום, ואז אפשר היינו מתנערים במקצת גם מספקותינו ופקפוקינו והיינו זוכים לחיי-עולם בתוך חיי-שעה. הכוונה להרגשה הגדולה, שאנו כיום — כל הכתובים לחיים בארץ — חיים בימים היסטוריים גדולים, שלא היו עוד כמותם, אם לא אלפים שנה. בכל אופן הרבה מאות בשנים. ואת ההרגשה הזאת, שתהיה מטיפה לנואת הנחמה הגדולה, שהינה אנו עומדים בתוך מרכז של היקף-מאורעות וזוכים לראות בהתהוות חיים חדשים — ובאלה החיים החדשים הרי אנו מאמינים בכל הכרתנו ובכל רגשי-לבנו דערים וההזוים, — אנו צריכים להטף גם לכל הסובב אותנו, ואפילו לבנינו ולבנותנו הקטנים. ימים גדולים וכבירים באו לנו, ימים, אשר לא היו כדוגמתם אפילו בדמינונו החי והיוצר; מעשים מתגשמים, שהיו רק עוד לפני איוז שנים דמיונות נלעגים — ואנו עדיין עומדים כנואשים ופורטים את אמונתנו בגאולה לפרוטות-ספקות קטנות ומשוערים; קבצנים הננו, קבצנים!

ומי יודע, אם מתוך הרגשה "דלה" זו — או הרגשת-הדלות — נוכל לגשת בקרב הימים הבאים, שיתבעו ודאי את הערות ואת ההתעוררות למעשים גדולים, — לבנין, לתקון-הפריצים ולארנון-הכחות?

החיוב הגדול במקום השלילה הרשלנית! רק על-ידי כך נוכל לפרק מעלינו את נטל-הגלוח. ומשום כך יש לראות בחנוך-חיוב זה, שיהא הולך ופושט ללבבות בהשפעת העבודה ובהשפעת ההרגשות החיוביות, שנקנה לכל אשר סביבנו, את הדרך הראשונה לגאולתנו שלנו, הפנימית, בארץ-האבות.

כי גלות זו — השלילה — חיה עדיין בתוכנו ואוכלת כל חלקה טובה וכל הרגשה נאמנה. גם בספרות וגם בחיים עדיין השלילה גדולה ואיומה — ולנו הרי נחוצה כסם-מרפא תורת-החיובים הגדולה. במקום כל ה"לאוים" והפיהוקים-המשעממים והיאוש-צריך שהנציר אצלנו לשון חדשה, ניב-שפתים חדש, שיהיו מעירים ומעוררים לתחיית-הרוח ולקיפת-הנפש ולתירבות עצמית לשם הטפת החיובים הגדולים בתוך לב-ישראל הדווי והנואש.

דומני, ששער-ה"אנחות" התחיל יורד קצת בימים האחרונים. במים מלוחים ובדמעות אין מפריס שדות — דומני, שבדמעות ובאנחות לא נוכל לסנך גם דורות. ועלינו להרכיב כיום במתכוון על הענף והגזע, הנושם לפול, את הרכבת החיוב הגדול. ואז, רק אז, יבואו בהם חיים ולית. שהרי כל העצים פורחים רק על פלגי המים-החיים...

מן המזת הרומאנטי וְשֵׁשׁ ונרחק. את השלילות הקטנות והטהורות נעזב לרגע, ליובל-שנים אחד, ונתן לעצמנו ולבאים אחרינו את תורת-החיובים הגדולה.
 כי בכרית-עם חדשה אנו עומדים היום!
 וזאת תורת-החיובים: מ צ ו ת = ע ש ה .

ב.

קורא מובהק אני. יש דפוס, גם מאלה שנדפסים אצלנו בארץ-ישראל, שאני קורא בהתעוררות ובהשתתפות עצבנית — עד לדמעות. אני אוהב את הדבקות, ואני אוהב גם את הריח המיוחד, שדבק בנו לאחר שעזבנו את המקוואות ואת בתי-המדרש של עיירות-ישראל. גם את אבי הגלותי אני אוהב ואני רוצה לכפות עלי את האמונה, שהוא היה טפוס רומאנטי, שהוא היה מה שאנו לא נהיה לעולם — קדוש וטהור, וכו', וכו'. וקנינו הקדושים והטהורים בודאי היו כלם צדיקים, למן הסנדלר ועד הקצב ועד המלוה ברבית... וברדיצ'בסקי אף הוא ודאי צודק במחשבתו ה"גדולה" והאוריגינלית, שאין לנו שויר אלא לחטט בספרינו הבלים, שאותו ריח עדיין דבק בהם — ואפילו לאחר שגלו לביבליותיקאות שבברסלוי וברלין, — ולהכניס את ה"אטמוספירה" הישנה שלנו אל אהלי-יפת בכלים גרמניים, וכו'. ודאי הצדק והדין עמו. ברם אנו כאן, על אדמת-ישראל, — אנו, המאמינים בכל הכרתנו ונימי-נפשנו המתוחות בלשון העברית שתהיה ובאדמת-ישראל שתהיה, — אנו חושבים, שדף-ההיסטוריה שלנו, של היום, לא האחרון הוא. ואף הרומאנטיקה אינה מושכת עוד את הלב — הרומאנטיקה שלנו, שבספרות עדיין רשים בה מחולשה, מְעַקְרֹת ומחסר יכולת להרים משקלים חדשים וגדולים ולהקיף אֲפָקִים יותר רחבים. רומאנטיקה זו, שהנה העיקרי היו אותן האנחות הנזכרות, ששברו את חצי-גופנו ועשונו דלי-קומה ודלי-רוח (כי, כידוע, זה תלוי בזה...), רומאנטיקה זו, — גם ה"קורס" שלה הולך לאט-לאט ויורד פלאים.

מורה עברי אני. ואני רוגז עשר פעמים ביום בכל שעת-קריאה עברית על שאני מוכרח לפסס את התינוקות ב"הירשלי" של מנדלי מוכרס-פרים. אני מתקומם כולי נגדו. נגד מנדלי. לא כך כמו שהוא ראה אז וכמו שהוא חשב אז וזהו מנדלי חשב בקוצר-ראותו, שהירשלי שלו הוא היהודי האחרון — סמלה של היהדות! עיין שם, רואים אנו כיום את היהודי ואת היהדות. על ספרות כזו אי-אפשר עוד לחנך תינוקות עבריים. אף כאן לפנינו השלילה השבורה. היוצאת בקב קבצן-מסכן ומחייכת ומלעגת. כאשר ילעג כל קבצן-מסכן היוצא בקב ... ואף כאן איתו הבז הפנימי-הנוקב לעצמו, שיש למצוא רק בספרות זו שלנו, שידעה לגרד בפצעה מתוך הנאח-מכאובים כעורה. ואף כאן הדלות, הדלות ולא הצעיר-צעיר-עולם אין בכל ספרות זו שלנו; אין אנהא זו — גם של פייאָרברג וגם של מנדלי ואף של ברנר — מרגיזה מוסדות-הארץ ואינה לופתת את עמודי-הבראה. בממעמקים של אוֹסְקָאָר וויילד אנו עומדים לפני תהומנו וצופים לתוכה בעינינו הבהות: הנה שבר-נפשנו מתגוללים כאן נפוצים! — באנחות שלנו, של ספרות-ה"הו"י שלנו, אין אנו משתתפים, כי אין רגודלי כי אין הראיה הגדולה בבאות — ואין צער-הנצח. זוהי רומאנטיקה, שלא תחזיק עוד מעמד־זמן מרובה. כך אני רואה את כל ספרות זו שלנו בימים אלה, ימי-ההתהוות, ימי-ההפכה בעולם-היהדות.

ולפיכך — ולפיכך די לנו להביא את כל אלה דורון גם לבנינו שלנו. מה יבין קני באלה? ולמה לכונן עליו את ה"הכרה הגדולה", שאנו מן המנוולים שבאומות אנו, וכו'? בחנוכנו שלנו החדש, וגם בחיינו החדשים, לא נתפרנס עוד מכל "הפדויה והכאב" הזה. ואנו, החיים והעובדים, קדושים אנו כאלה שקדמו לנו — וילדינו קדושים וטהורים — והעולם נברא בכ" סגורה ספג'יה: מכאן ואילך הבט לפיך, בן-אדם יוצר! ...

הוי, אמונה זו ה"ריאלית", מי יתן לנו כיום!
... וגם את "האדמה" של "אחדות-העבודה" ושל ברנר אני קורא. ברטש אני קורא. אני פותח את החוברת וקורא מן הסוף ולאחור. "ציוניו" של י.ח.ב. אני קורא תחלה. אחר-כך את רשימותיה של צ'יז'יק, ואחר-כך רשימות א.ז. רבינוביץ, ואחר-כך עוד רשימות, — ועם כל זה, ואגב כל זה, אני חוזר ונושם אותו רוח-המקוה של ה"רומאנטיקה" שלנו וחוזר ומאזין לאותן האנחות הטהורות, הנאמרות תמיד בצבור: רבותי, הב' לן ונאנח!... ואשבע עד מהרה, וארגו, ואעביר את כפי על מצחי בשאלה: טוב, נכון — ואם-כן, איפוא? אם אין כחות ואין תקוה, מה יש לדבר עוד ולכתוב עוד? וחוקי מזה, דבקות זו — ואחדות-העבודה, שהיא מפלגה סוציאליסטית בריאה. "אחדות", "עבודה" — והם מדברים, להבדיל, כאותם הבחורים הקדושים, שהלכו לגרות הירדן אחרי הרבי מנצרת. —

וההשפעה הלא גדולה. זהו הלך-הרוח של הארץ. ובתוכנו קורא הדור הצעיר את הכל — והעצבים מתרבים והשלילה העמוקה וה"אנחה" הצבורית מהלכת שער על-יקרת.

ועל-כן אנו מתפללים כיום לבריאות, לחיובים, לפשטות ולבהירות.

אז בסגנון רומאנטי ישן: "בריות-גופא ונהורא מעליא".
הא בקא תליא.

ג.

(מתוך מכתב).

... האמן לי, שאילו היה כחי בעטי, — ובעיקר: אילו היו דברי נשמעים, — כי אז הייתי מכריז בסימני-קריאה גדולים: ספרות חיונית הבו לנו! ולא עוד, אלא שהייתי אומר וחוזר ואומר, שעלינו כיום להתחיל לכוף עלינו את החיובים האלה, ואפילו — באופן מלאכותי. הרי יודע אתה, שאפשר להרכיב "נשע-זר", שהוא עושה אחר-כך פרי-הלולים. ואמנם, כלום כל שלילה זו וכל ה"דיקאדנטיות" שלנו ואף זו השירה הקטנה, השאולה, שבאה לנו מורשה מספרות שכבר נתינעו אינם בעצם "הרכבה זרה" על רוחנו? ... התבונן במהלך-הרוח שלנו ובדרך-תחיתה של ספרותנו ותראה נאמנה, שרק הראשונים שלנו — ובאלה אין ספק, שראשון-הראשונים הוא ביאליק, — רק הם עוד התחילו מתוך עצמם, רק הם נתנו מעט מן המקוריות — וביאליק לא התבייש להרים משקלים, שכבר הרימום לפניו אחרים ונתינעו ונהפכו לדיקאדנטים... הוא שר שירים אנושיים פשוטים וגדולים, כאילו לא היה כלל לפניו פויטט' של גת⁷ וכאילו לא זעקו לפניו בועקות-שבר ובשועת-נקם:

"דומם נָעו הָעֵצִים, דומם שָׁחוּ אֵלַי:
בוא רִקֵּב תִּחְתָּנִי אִישׁ-חַי!" —

ולא התבייש. וכל אשר נוסף ונקרא בשיריו, נראה, כמה גדול החיוב אצל ביאליק, כמה גדולה אמונתו — ולא כאשר חשבנו בתמימותנו לפני שנים אחדות, שהוא השולל... הוא שר שירים נצחיים. בזה אין ספק. מפני שהמטבע הנצחית נשאית תמיד בעינה ובערכה. רק אסימנים מזויפים לִדְרָדְרִים מִיְדֵינוּ עד מהרה, ללא-הרגשה, ואנו מנענעים ראש: לא די נר היה זה... וקבצנים נשארונו כבתחילה...

ואמור אתה: כלום אין זו ההרגשה האיתנה, הגוברת עלינו תמיד למקרא כל השירה שלנו, הקטנה-השואלה-המרפרפת, הנוגעת ואינה נוגעת? עוד בעצם ראשיתנו, בעוד שרִידִי-ילדותנו התחילו להיות נמתחים באזן אצל ביאליק, והנה יפּוּ יְדֵינוּ מחולשת-גדולים ומתנוונות לא-לנו, והתחלנו כותבים ושרים כמו אצלם, אצל הגויים. שבשבילם היתה ה"יִרְדָּה" טבעית. ואוי לנו; בשעה שהיינו יכולים לצאת בבגדי-תפארת משלנו, התלבשנו בכלים שאולים, מלא-על-גבי-מלא...

כי נשער נא רגע אחד: אילו נסגרה עלינו כל הספרות שלהם, ה"יִרְדָּה", ואילו לא ידענו את הצרפתים ואת הגרמנים ה"אחרונים שכאחרונים", כי אז אין ספק היום — כן, לי אין שום ספק — שהמשורר העברי החדש היה שר שירה חדשה ואיתנה, שירה אנושית גדולה, שהיתה המִשְׁךְ לשירת-ביאליק שלנו, המקורית... והרי זוכר אתה ודאי את הדאטום שתחת שירת "בעיר-ההרגה" — טבת תרס"ו. — הוא, ביאליק, לא התבייש לשיר על קִישִׁי נוב, אף-על-פי שהתימה עדיין לא "נתגבשה", כמו שאנו, הבטלנים, התמימים-המִתְמַמִּים, רגילים לומר ולכתוב: עיין בכל מאמרי-הבקורת "שלנו!" — "התימה לא הספיקה להיות חומר לשירה מתוך חוסר מרחק-הראיה, הדיסטאנס"... הוי על בטלנות זו, שסיבתה האחת היא ודאי רק חוסר-יכולת! כלום הפצע אינו נאמן-אלא לאחר שנתרפא. וכלום אין הִרְאָה הראשונה — הראיה הנכונה, המתרשמת? — והרי זוכרים אנו את המענה הנושנה — זו, שנאמרה, כמו שהכל נאמר אצלנו, ברוב מדע ובנתיחות — שאין לכתוב רומאן עברי משום שאין חיים עבריים עד כדי היקף של רומאן... ואני רואה את הרומאנים מתגוללים בראש דרכים, ורק אין מי שיגש אליהם. הנה רומאן גדול ונפלא — ומקיף כהיקף רומאנים של זולא ופולובר — הצועק לגואלו: הרומאן של חפת-ציון והציוניות. והנה רומאנים גדולים, היסטוריים: תקופת עזרא ונחמיה ועוד תקופות, ואנו, הקטנים, קצרי-העט וחסי-הסבלנות, עדיין אנו עוסקים כל הימים בתאורים, שאולים, מודרניים, של הפסיכולוגיה הבטלה אשר לגבורים דיקאדנטיים, שבשיקום אינם גבורים ואינם דיקאדנטיים...

וודאי משום כך ברח ביאליק כעס אל הלהכה.

הספרות "האגדלית" — זוכר אתה את הבטוי? —

הצדק היה עמו. בהלכה מצא הוא, לפי דרכו ומהלך-רגשותיו באותה שעה, את הגואל החיובי לספרותנו. "עול ברזל... אנו נכוף את ראשנו... הטילו עלינו מצוות...". ושם ראה את התימות, את המשקלים הכבדים, המונחים בִּימֵו של התלמוד כאבן שאין לה הופכין.

ברם, דומני שאין מן הצורך להרחיק גדוד. לעינינו — וביחד לעינינו כאן, בארץ-ישראל — נעשית מיום-ליום היסטוריה גדולה. ולעינינו ועל ראשינו משיקות כנפים של רוחות-שירה — ואין גואל.

המשוררים העבריים בארץ-ישראל — בעלי-היכולת שבהם — מתביישים. לעסוק בכנון דא". „אנו מתפרנסים עדיין משם, מן העיירה". גויים גדולים, כגרה ארד הויפטמאן וריכארד דיה מל, לא בושו לשיר שירי-עם גרמניים בשעת המלחמה, שירת-גבורה להינדבורג — ואנו — מי שר אצלנו על „תל-חי"? ...

ואני רואה את הלעג הקל מעל האולימפוס הספרותי, שילעיגו לי הסופרים: תל-חי? מה סח ברנש זה?

ואני אומר: כן, תל-חי שירה היא — וינסה נא אחד מכם לאבק מעליו את אבק-המליצות — כי מליצה זו, המדרנית, האיומה שבמליצות היא — וישנם את מתניו לשיר שירה גדולה, שירת-אמת על חי-אמת, על המציאות השירית, שתובעת השכס-והערב את בטויה, ותוכחו, שעם שירה זו תגדלו ותרכו ותחיו ותחיו! *Hic Rhodus, hic salta!* — מכאן יתחיל השחרור הרוחני. בעקבותינו נלך, בעקבות התחיה (ולא איכפת לי אם גם מלה זו, „תחיה", השמע כבאנאלית) ועם הגאולה נשיר גם שירי-גאולה — ובלי פחד ובלי בושה — ותנא! גם ספרותנו העברית, שרק אז תהיה גם חדשה וגם מקורית.

ד.

ספרות חיובית — מהי?

לא שביעית-רצון, אף לא תהלות-לאומיות כלפי עצמנו. באלה לא נושע ולספרות זו לא נקוה. לעת-עתה — לפי התנאים הנוכחים — יש רק דרך אחת: לחזור אל הרומאן ההיסטורי, שלא נכתב עוד בכלל אצלנו (ובודאי משום שלכתובת רומאן היסטורי דרושה סבלנות של שנים) ולחזור אל הפואמה.

באלה התחילו כל העצים הניעורים הנאורים. בראשית היתה הפואמה הלאומית. את זו צריך ליצור בתיכנון, את זו צריך לדרוש מאת משוררינו. ואז ננאל קצת מן השירה הקטנה-הקטנטנה, המהגה כל הימים ואינה אימרת כלום. ואז נשתתד גם מהרבה „משוררים", הפרים ורבים מיום ליום, רק מפני שאין צורך בכח וביכולת לשירה זו: מעט סממנים ומעט ערפל והרבה מלים כבדות...

ביאליק וטשרניחובסקי, ושניאור — זה האחרון, אמנם, אינו „שלנו" כראשונים, משום שהוא מרקיע בכוונת-גדלות לשחקים זרים, רחוקים, וכופה על עצמו שירת-אתנים, — אלה השלשה כתבו פואמות; והראשונים השנים: פואמות לאומיות. כיום צריכים המשוררים בארץ-ישראל להתחיל בפואמות-לאומיות חדשות. ושוב בלי לעיגמבזה: אם יש היכולת, היא מתבטאת בכל. טרומפלדור חומי הוא לפואמה (ואל-נא תעוו פניכם!) כמו וולוזה שבכחום היום אשר לטשרניחובסקי — ועוד יותר ממנו. דפדף בקובץ „יזכור" ותאזין לנשמת-גבורים. וְלֵךְ כַּעֲדָה בַּטִּיחַ בארץ-ישראל ותראה כבר אפילו ב„זכרון יעקב" — או דוקא ב„זכרון יעקב" — את הרמאן ואת דורותיה...

— אבל גטה אין.

— גם זה ישנו. לפי אמת = המדה שלנו אפשר ישנו גם בתוכנו.

אבל, כאמור, אין סבלנות, אין כההתמדה ואין החפץ השגות באלה.

והרומאן ההיסטורי — הוא הנחוי לנו כיום כספ-מפא, כשל-תחיה. לרור הצעיר אין ספר לקריאה. את מנדלי — כאמור — אף אנו אין אנו מבינים עוד. ואת שאר סופרי הגלות לא נתן לידי בנינו, כאמור, מפני שזה יחשב — וכך חושב אני כבר היום — לחנוך מוזיק. לא ערצה, שבנינו יתחנכו על אפיסות-כחות ועל חולשת דורות ועל גרוד-פצעים, וכו'. זהו שנוי-הערכים, שכבר נעשה בתוכנו. ומזה יכול להציל רק הרומאן ההיסטורי. ורומאן ההיסטורי דוקא יהיו הסופרים חפשים לנפשם לחת מנפשם את אמת-האמונה, — אמת זו שבספרותם הפקחת-הפכחת ו"הדגנרצמית" היא עומדת מבוששת, מפני שאין מן המודרניות להיות "סטימנטלי" ולהאמין, בתחיה, בציוניות, וכיוצא באלו.

ברומאן ההיסטורי תבוא לידי בטוי אש-האהבה לעם היוקדת בלבנו, — אש זו המכוסה אפר מלאכותי בכוונה, — ויבואו לידי בטוי כל המזור והטמון. בנפשנו מאז גלינו מעל שלהף-אבות ומן ה"חדרים" — לארץ-ישראל.

וזהי ראשיתה של ספרות ארץ-ישראל.

מעט רצון, מעט התאורות הכחות — וגם ארץ-ישראל וחולדות-ישראל יוכלו לשמש חומי, כמו שמשמשים נמשות-החיים עד היום חומי. לכל הכתיבה הספורית והשירית שלנו.

ה.

ועל הלשון, זו לשוננו הכבולה-המליצית, יש לי לומר:

פשוטות בלשון — זוהי. התפלה-הזכה, שכל מושך-בשבט-סופר צריך להתפלל כיום לנפשו. לשון בני-אדם, לשון-חיים, במקום סלסולי-הבעה וצירופי-מלים, זה א"י, הבה לי! כי גם בתפלה זו הקטנה יש לראות מן השקפה לחיובים, שצריכה כיום להשמע השכם והערב בעולמנו המתעורר. גטה אומר: "במקום שחסרים המשוגים — באה תמיד המלה". דמלה הרמה אינה בשום פנים סימן-בגרות וסימן לגובה. לפשטות הגדולה מגיעים רק גדולי-המחשבה וגדולי-המשוררים. אנא טול פראנס כותב נובילות בלשון הרבה יותר קלה מיעקב שטיינברג. וקנוט האמסון בעברית, דומני, היה טובין לכל נערה הקוראת עברית יותר מכל הספרות החדשה שלנו המעפילה בכוונה על-ידי המלה הרמה ועל-ידי צירופי-המלים, שאין עוד מפלט מהם בכתיבתנו.

אילו לא היה בכך משום עלבון, הייתי יכול להעתיק כאן לדוגמה פרקים שלמים, קטעים גדולים, מפרצי-צירותיהם של סופרינו החדשים, והיינו רואים אז בעין, כמה נוטלת אצלנו המלה את מקומה של כל האמת האמנותית ואת מקומה של הראיה הנכונה, הבלתי-אמצעית.

המלה הרמה שלנו היא בעצם המלה המגומגמת שבפי התינוקות, שהם חסרים בטוי מפני שרואים את העצמים ואת העולם כלתי ברורים ומעורפלים. ההבדל הוא רק בזה, שהילד מהגה לפעמים את המלה שלו, המקורית-הפרימיטיבית, — ואנו מוסיפים

לערפר עלינו את העולם על-ידי מה שאנו מרכיבים על עיינינו משקפ־צבעונים שאולים . . .

ובעברית שלנו, שבשביל רוב הסופרים אינה עד היום שפת-החיים בעצם, אלא שפת מחשבתנו ושירתנו, שפת-בודדים קנויה מתוך ספרים, — בעברית צריך כיום כל סופר להזהר בכמה מיני זהירות, שהמלה השאבלונית לא תהא כופה עצמה על הרעיון, לא תאנס, ולא תהא המנצחת העיקרית.

כותב המורים האלה הרגיש לא פעם בשעת גתיבה ציורית בעברית — ציורי-נוף בספור או רומאן — שהגה שפע המלים העבריות, שהן קנויות לנו מורשה מספרים, בא ונדחק באוֹן לתוך ההסתכלות המוח־שֶׁת או הדמיונית בלי שתהא אפשרות להשתחרר ממעגל המליצות וממשק המלים המרובות הללו. ומאחר שנכתבו אותן המלים בציור-הנוף דמה, כאילו הן הן שנצחו כאן — הן כשהן לעצמן ולא הציור, הנוף (*).

והצער גדול. ולא היה מוצא אחר מאשר לשבת ולתרגם מלה במלה את הנכתב ללשון אחרת ולבחון מלה-מלה, אם אמנם נאמנה היא ומבטאה.

ואת ה"אֶכְסֶפְרִימֻט" הזה אני עושה עד היום למקרא כל משפט עברי חונג ועקום. ומה שמתגלה כאן אי-אפשר להעלות על הגליון אלא בדוגמאות. ואולם דוגמאות אלו, כאמור, יכול להיות משום עלבון...

ועוד סבה להופעה זו. ספרותנו העברית — רוב יוצריה צעירים-לימים הם. אנשים, שעל-פי רוב עדיין לא עברו את כל מדורות נפשם המתהווה. "רק בשנות הבגרות תרד עלינו הפשטות הגדולה", אומר הרמאן באהר. היוצר הצעיר אוהב את המלה הרוממה, המקושטת. כי רואה הוא "ה סימן מובהק לכישרונו. זוהי ההתרחקות שבכוונה מן ההמון חסר-הכשרון". על-ידי כך מקוה היוצר הצעיר לעלות בסולם. שראשו מגיע אל האולימפוס. ואת הערפל — אף אותו יאהב, כי יראהו כחזיון מתאים ביותר לרוחו. וודאי משום כך מתחילים תמיד מתחילי-הכתיבה לא בפרוזה אלא בשירה — ועוד יתרה: בשירה מסתורית, כידוע ודאי לכל עורך בישראל ובעמים.

ואולם אם לגבי ספרויות אחרות — במקום שלשון-החיים עומדת וקיימת בבית, בשוק, בבית-החרושת, ועוד, — יש בזה משום משחק של "אמנות לשם אמנות", הנה אצלנו במקום שהספר הוא בעצם עד היום נתח-חיים ומחנך יום-יומי, יש לראות הרבה פעמים במשחק מכון זה "לעג לרש". רבות ידגו הקורא העברי בשעת קריאה על הסופרים, שמלעיגים בו בקיבוצינו, בירחונינו ובעתונותנו. "ידברו בלשון בני-אדם!" — כך מתאונן הקורא העברי בארץ-ישראל —

ולשון בני-האדם עדיין רחוקה מאתנו עד מאד.

ולא אחיה עומד ומשועל, כמו שמשועל שרשם אן בכל הזדמנות: אבותינו ה"מתפללים", חובשי בית-המדרש, הורישו לנו גם "מכה" זו. כי סוף-סוף אין לראות בספרותנו החדשה — ולצערנו — מורשה גדולה כל-כך מ"אבותינו". כאן נשלנו ודאי לרוב ר"ן החוץ, מן הגויים השונים. ואולם אין ספק גם בזה, שיש בלשון זו משום קלקול

(* יקרא הקורא בעיון בכתבי ש. בן-ציון, למשל, וישמע את רעש-המלים ויבחי, שאמנם מלחמה גדולה היתה לו לסופר בברירת-הניבים. והאהבה למלים — באיזו ספרות מקריבים כל-כך הרבה קרבנות לאהבה זו?

רוחנו, ביחוד לנו, ליוצאי בית-המדרש וליוצאי העירייה האזרית. חסרת-הבסיס וחסרת-הפשטות.

...בכל מקצועות חיינו דרושה לנו כיום רק הפשטות הגדולה. דומה, שגם הלב החדש, הישר, יִכְרָא לנו רק כשנתרגל לדבר בפשטות ולכתוב בפשטות. ובמובן זה יש לראות גם ב"שנוי-ערכין" כזה אחד מן החיובים הגדולים-הקטנים, שאנו צריכים כיום לשאוף אליהם בכל חפץ חיינו המתחדשים ובכל האמונה העזה בחיים אלה, שהיא תקיעה ונטועה בלבותינו. ואמונה זו — ראש לכל החיובים היא !

ד. ק מ ח י .

ספריי-התקופה

(רשימות-בקורת).

מאת

יעקב קופליביץ.

כמו אל תערוכה רבת-חפצים, מקום שהמסתכל מקבל תחלה רושם הכללי ואחר-כך — את רושם הפרטים, כך נכנס הקורא לתוך עבי ספרי-התקופה, המוסיפים ליצאת לאור בקביעות משמחת⁽¹⁾. רושם הכללי הוא תמיד חיובי, בהיותו תלוי בכמות החומר ובסדרו, לא באיכותו. בעד רושם הפרטים אחראי, כמובן, מיבו המיוחד של כל פרט, שזכה לבוא בהם. אין צורך לומר, שרושם הכללי של ספרי-התקופה הוא חיובי ומעורר גם יחד: מעולם לא ראינו קבוצת-גלויות כזה בספרותנו המפורזת והמפורדת: שניאורי, שופמאן, עגנון, שמעוני וביץ, כהן, ועוד. מעולם לא ראינו כל-כך הרבה חומר ספרותי במקום אחד, לא ראינו תערוכה עברית כזו. ואולם, ראוי להודות, שאף בקבוצה נשארה תערוכת-רוח זו בבחינת מפורזת ומפורדת. הקשר של החומר הוא חיצוני מקרי. בהכרח הוא כך, בכח מסכות-הזמן ותנאיו. אכן יש כאן "פרטים" המושכים את הלב במשהו, במעלה או בחסרון, ולא לה נתן, אפוא, לדבר בעדם, לעשות רושם לעצמם.

לא נתעכב על הרומאן, שאין לו סוף, "סחור סחור" של שטיינמאן⁽²⁾, שבמגלות-שיחותיו הארוכות, הקושמאריות והמעוררות לפעמים חמלה בלב, מסתתרות פה ושם, בין מסוות-אדם נאלחות, גם ראשי-נשים מחוטבים ומצוררים יפה. ראוי להעיר, אגב אורח, כי שטיינמאן "מצליח בכלל יותר בתיאור אופי נשים ונערות מבתיאור גברים ואפים. לשטיינמאן כבר יש בספוריו גאליה שלמה של טפוס-נשים. זוהי מעלה חשובה לגבי סופר עברי צעיר; מעלה, שהיתה חשובה עוד יותר, אילמלא ידענו, כי לצייר נשים קשה יותר מלצייר גברים: ואם הסופר כבר מצייר נשים יפה וטרים לצייר גבר שאינו קאריקטורה, — מתי יספיק ללמוד?

יעקב כהן מרבה באגדות בזמן האחרון. בספר ג' של "התקופה" הוא נותן אגדה על "מלך-הגמדים" ובספר ד' — על "המכשפה החורת"; ושתייהן נקראות יותר בעונג אסתטי מבענין אנושי. מהי הסבה? — האגדה צריכה להיות גביש של חכמת-חיים, "מראות-עולם במפת טל. אבל אגדותיו של כהן הן מקלעות ארוכות של פרחי דמיון עשיר ועונג, המשתרעות לאורך אופק רחוק של עולם זר, לא-יהודי לגמרי, ואין לראות סביבה הן כרוכות... הן יפות ועשירות, ולשונן יפה ועשירה. אבל הן נושאות עליהן חותם של אופרטזם עם שפעת-הפרטים ועתירת-הקישוט, במקום לשון-הרמזים הענוה והחשאית, היאה לאגדות. הן לא-אפיות כלל, אבל יכולות לשמש חומר לבמה ולבלט. לגבי אגדה — הרצאתה היא יותר מדאי ריאליסטית, שרועה

(1) ולפינו עכשיו ספר ג' וספר ד'.

(2) דברים יותר מפורטים הקדשתי לרומאן זה ברשימה, על "מאספי-התקופה", א' וב', ב"הארמיה", חוברת א'.

ומאריכה; לגבי אופי ריאלי באגדה — רב בהן יותר מדאי יסוד-האגדה והריחוק מן המציאות. ואולם "מלך-הגמדים" מעורר למחשבה ולהרהורים, והמכשפה החזרת היא פיה נהדר וריחני של פרוזה עברית, אם כי פיה בן-יומא.

אך יעקב כהן נותן לנו בהתקופה גם שיר אפי: "באמצע הרקוד" — אחד מן הדברים היותר טובים בספרי התקופה ובשירתנו בכלל. רוח החיוב והתבה ביחס למתואר, השפוכה על פני כל הפואמה, היא המעלית אותה למדרגת-קלאסיות ידועה. הנערות-החברות, תפישות יחד מרגש אחד פלאי... ובעיניהן ובלבבן ים של שירה. מן הרגע הראשון, שהמשורר מתחיל לתאר לנו את הסביבה ונפשיותה, אין שום צל של יחס-מבקר חוצץ עוד בינו ובינה. הכל טוב ומחויב-המציאות, ומתלכד ברקוד. "...על אדמה — נאמנה זו ורקרה — בהרגשה פלאיה אחת — כי יש חיים ויש נחת — ואנחנו חיים אנו — כי יש עולם, כי יש חיים — כי אל אחד בשמים, — אשר באהבתו ברא — את כולנו — ואת האהבה נתן לנו — ואת התורה ואת הצרה — ואת הגאולה מן הצרה, — כי אנחנו חיים!..."

זה מחול השירה, הרווא את העולם בשלמותו האפית.

ואולם גם קיום פסיכולוגיים דקים לא נעדרו ברקמת-השירה הפשוטה והעדינה הזאת. צל כזה של תונת-החיים נמשך מלבה של שפרה'לי השכולה וגזולת האושר היא לה כל-כך, שפרה'לי זו, שנפשה נקעה גם מנפש חברתה הנאמנה ביום היות זו לבלה ולמאושרת. — והצל עובר על פני הפואמה, מתעבה סופה הפתאומי והקטוע במקצת ונופל על לב הקורא ועל דמיונו.

קלה ונאה היא כאן גם לשונו של המשורר בחורונה, חורון בריא ולא חולני. אפס כי נרמה, שחסרה פואמה זו את ההתאם הגמור בין התוכן ובין המשקל. האין האמפיריאיזם (המכריע) או הדאקטילוס שלש-הרגלים מתאים לה יותר מן המרוכיאוס בן-ארבעה? — כשבת כהן במשקל זה נתכוין, כנראה, לשם אופי אפי; אבל סוף-סוף הן לא המשקל הוא הנותן אופי.

עולה אף על "באמצע הירקוד" בשטף-הסגנון המצלצל, התמים והבהיר היא האידיליה הקטנה. מול היער של יעקב כהן בספר ד'. אף כאן אותו יחס-היוצא, הגומל חסר של חיוב והסכמה ליצורי-תאורו. הנערות, בנות העיירה הקטנה, המספרות במוצאי-שבת עם דמדומים בשבת מול היער שבראש ההר, הן "כולן שקטות, כולן ברות". הן סאמינות כשרים שביעה, מסחרות מפני הגולנים שבו ומעריצות את קרושת-התורה של הזקן המתגורר שם. אולם מרים הקטנה היא הנחמדה מכולן, מבלי שאמד לנו זאת המשורר! היא מלאה תמימות וחן, וסוד רענן שמור בלבה הקטן, המחפש את "ציץ האושר", את התלתן בן ארבעת העלים. מרים חביבה זו! מה היה גורלה בעיירה ההרוסה והחרבה של תחום-המושב? ..

בשני השירים האלה קבע כהן הויה אמנותית למשהו מן ה"הוא" של העירה, אמנותיה והויותיה. בשניהם הגיע למדרגה אמנותית אמתית. אף מול היער הוא "שיכבר" קטן.

משבאנו ליעקב כהן נזכיר כאן גם את תרגום "איפיגניה בטוריס" לגטה, שנתן בספר ד' של "התקופה". תרגום שושף וחלקי, שהוא מכיל הרבה שורות מזהירות, ואף-על-פי כן חסר הוא את חותם-השירה העליון ההוא, שנותן לפעמים "עליה" לשממה תוך כדי קריאה במקור...

"איפיגניה בטוריס" אינה, כמו שחושבים, רק שנוי-צורה בלבד של יצירת "אברפידס" ונושאה, אלא, להיפך, משקה-אלים חדש בקנקן ישן. על-ידי שנויים, שעשה גטה במיקנמים אחרים של החזיון העתיק, נפח בו רוח חדשה לגמרה, רוח בהירה של הומניות נאורה ואדיאליסטית. כנגוד גמור לאופי היווני, עם שמינית האכזריות של עובדי-אלילים ועם הערמוניות הסופיסטיות שלו. החזיון של אברפידס הוא — חזיון בעל מגמה פטריסטית, שבו הערמה היונית יוצאת וידה על העליונה ממלחמתה עם כובד-החוששים של "הברברים"; אף בו הוצבה יד לתקופת-מעבר, זמן שהעיון הסופיסטי התחיל מבצבץ ומניח מכל קמטיה של שמלת המיתולוגיה, שבה הלבישוהו למראית-עין (רוברט רימאן). ואולם גטה לקח לו ליסוד את הלך-הנפש של אורסטס המורדף בלי חשך מן הרוחות הרעות (הפטריות). שהרי הוא עצמו עבר דרך מדורות אברון וביעות-נפש. כי הוא לא כתב דבר, שלא חי עליו ולא הרגיש בו. על-כן הומני הוא חזיונו ופועם בשאיפה לבהירות אנושית-עליונה. ואת איפיגניה, בתו הערומה של אנאקסמן המלך, הפך לאחות, שמשקשה את הנפש ומטרת אותה מן הרוחות הרעות, כי שם בה את תמצית ההערצה, שרחש לשארלוטה שטיין האהובה-האחות. שכמו לפני חידה עמד לפניו והאמין לראות בה את אחותו בגלגול-חיים קודם.

הלך-מחשבה נאצל שפוך על "איפיגניה", כמו על "טאסו" אחיה. כל נפשות-החזיון צרופים באש אנושית, ופניהם אל האדיאל הנצחי של השלמות.

אך גולת-הכותרת של החומר המקורי, הכלול בספרי "התקופה" ג' וד', הוא בלי ספק "הנדה" של ש"י עגנון. גבולות רשימתי לא ירשוני כאן להרחיב דברים על עגנון. אך "הנדה" הוא חטיבה מיוחדת בספרותנו החדשה. אף כאן יש קביעת "הוא" עממי לצורה אמנותית מסודרת רמה, חוץ מעבודה ביונה של שאיבה בלתי-אמצעית מאוצרות הלשון ומכרותיה הצפונים, דרך מעינות-היצירה. ואולם ב"הנדה" מעכב שאור-של-שגנה אחד מהותו ליצירה קלאסית:

עגנון בא לידי מקורות-סגנונו המחדשת מתוך חפזים. מדרכי הניאו-רומאנטיקה הכללית סר לנתיבות הרומאנטיקה העממית, גם הצליח. אולם הוא עוד לא אמר די. ועוד המאגניט שלו רועד על סכיבו. והנה הוא מבקש לו מזיגת-מון חדשה של אפיות טהורה עם הומור קל. צורה נאה זו — הצלחתה תלויה כליל בפרופורציה של ההומור, שבו מהולה האמתיות העממית. פרופורציה מוצלחת כזו מצויה, למשל, ב"הכנסת כלה", אך שם היא ממעיטה את דמות החטיבה הספרותית ואת ערכה המחולט; שם הורידה את הדבר מעוית-הרצינות ולא העלתו למיזם-הצחוק. ב"אגדת הסופר", למשל, חסר יסוד ההומור לגמרה. ולמרות גבולותיו הקטנים (והסוף הבלתי-מוצלח) הרי לפנינו יצירה בעלת ערך מוחלט הרבה יותר מרובה. ואולם ב"הנדה" לא עלתה מזיגת האפיות עם ההומור יפה: הפרופורציה, פשוט, לקויה. "שרה-לאה, רבקה-דבורה, דבורה" סושי. הן עם חלותיהן ודגיהן — מקלקלות את השורה. הן מפסיקות באמצע, בהעוית-פרצוף אחת, את חוט-החן המשוך על הרצאת-המעשה ומדליחות את הזרם הצלול, הנובע מתוך העממיות ומנכני אוצר-הלשון, שהם לזימים בסוד-היצירה.

כמעט יעלה על הדעת, כי אולי לא על דרך ההומור ומזיגתו תהיה תפארתו של עגנון. אין סלא, שעגנון רוצה להתעלות על החומר הפכר ממנו — כל חומר הוא ככר מרוחק-היוצר! — בעזרת ההומור ותנופת-ידו הקלה: החומר — בלשון, בצורה

ובנושא — שענגון גלה ורצה בו, הוא כל כך עשיר, רחב־ידים וכבד, עד כי יוכל להפחיד גם את הרוח המעלה אותו; ואז יש כי ילחש מורך-הלב על אזנו הקשובה של היוצר ויפתחו לעשיות בערמה: לפסוח על הקושי בקפיצת־דרך; בקפיצה של שנוי־טון על־די המורה. אך, כאמור, ענגון עדיין מבקש, ברי לידע־סגולתו, כי חושו לא יתן לו לשעות כליל.

אחת יש להוסיף בנוגע לסגנונו של ענגון: כל מחקיו לא יִקְרוּ! ולא מפני שכל המחקר סגנון — מייף סגנון. אלא מפני שסגנון זה שביצירות־ענגון האחרונות, סגנון של פְּנוּם מַחֲדָשׁ, פרי עמל־שעשועים של רוח בְּדִרָה מצבור־הסגנונות ומסגנון־הצבור, אין בו משום חיוניות והפראה, אין בו משום עבוד סגנון פיוזאי חי לשימו בפִי הדור. בתור חשיבה שלמה, בכללותו, לא יעכלו סגנון־הדור בשום אופן; אפס זאת יעשה, כי יפרידו לחלקיו ויוציא ממנו פירודות וגרעיני־יצירו שישמשו מזון ושפע לדור. אך מה רבו בתוכנו המסכים, המחכים למקרה, שיומין להם פרוטופוס להתעלל בו! וזה־הנה אלה מפני הנחש הכרוך על־פי הבאר המהורה של שִׁי' ענגון. סגנונו של ענגון ישאר בתור נסיון נפלא — *tour de force* — ביצירת הלשון, בתור תבשיל של קדושה וטלית של תכלת מארצות האגדה העממית; אך הכח שבו הוא הסבנה שבו, בשמוש־חולין וספרות־יום הוא יכול רק להזמין את הלשון העברית מקו הדבור החי, שהוא בשבילנו חשוב מכל מגדלי־השעשועים, שיש בכח לשוננו להקים ושאיין בהם רוח־חיים, חיי־מציאות.

חיוניות־הלשון בצמצומה היותר אמיתי, כמעט סינתזה בין לשון־הדבור ולשון־הספרות, מוצאים אנו אצל שופמאן. סוף־סוף נקרא הספור החדש ב"התקופה", ד'. מגלה קודרת ועות־קמטים של יאיש החיים ההרוסים, המחכים בכאב אטום — ומצפים לבליון האחרון, שישחרר סוף־סוף... פרשת פעולת המלרמה על נפש היהודי החלושי, התלוי מלא־בלהות מעל לתהומות אנושיות־כלליות. שורות מכהיקות כלה־שרפה בחשכת הלילה. בטויים פולחים ככרך נשק קר. מלים, שנתינו לכאן מעולם אחר, שבעבורו אנו שכולים כל הימים, והן רומזות ומשאירות כאב באחת — שופמאן.

יש שיר לפושקין — על עין ארסי, אנצ'ארי, הצומח בארצות המורה. מן השורש השחור של עץ־מות כזה יונקת רוחו של שופמאן, ששכחה את שאר עצי־הגן, את אביבם הלבן ואת פרים האדמוני. ווירטואוזוס הוא שופמאן, אך ווירטואוזוס המגן תמיד רק מנגינה אחת. רק מנגינה אחת כל ימיו והיא עקשנית ועזה וקודרת. וכי זוהי הסבה, שבקראנו את ספורי־שופמאן האחרונים אנו זוכרים את שופמאן הקודם, מודענו מכבר? ואולם את ספורי שופמאן האחרונים זכרנו לאחר קריאה זמן מרובה יותר משנוכר את ספורי האחרונים. את מקום הפרציפס¹ הבולטים, הנקשים, המורמים אף בערירותם הירודה, שבספורי־שופמאן הראשונים לקחו כאן ראשי־אדם מודרים מכובד ריקניות־החיים ומעוצר־יאוש, ראשים לווים בערפל־מבוכה, שמחה את הכרת־פניהם הקודמת. אנדרלמוסית־העולם צנפה גם אותם בסך־העוועים חסר־התקוה ונפסד־האור, והם נראים לנו כשוקעים בתוך דכאוות כבדה ומבעיתה, שאין ממנה יקיצה... גם המעשה "בהר סיני" של פרישמאן, זה ההמשך מן הסריה במדבר, מזכיר את פרישמאן הקודם. למרות חן־הלשון המקראי וקסם־סגנונו של פרישמאן, שבוחר לו, אמנם, לפעמים אריכות תנכית יתרה בכוונה, מתוך קנקמיות מיותרת, מרגיש הקורא

שהחטיא הספור הזה את המטרה. כמו בי שאר המעשיות של פריה זו, רוצה פרישמאן לעיל בקוף תיטיהוצר שלו את כובר=משאן של פירובלימות=נפש גדולות. ואולם לפירובלימות=נפש גדולות מתאים גם פתרון מקורי גדול, פתרון=צורה חדש, שהוא חסר כאן. כך, אין, בחר סיני" מוליך את הקורא שולל דיו. מושי ופועה אינם נעשים לו סמל, שירש את מקום "פרישמאן ואיוולט", שהלכו למדר=סיני. החדוש וההפתעה שבמעשה אינם גדולים כל צרכם כדי לכסות על אי-ההתאמות המרובות שבחוכו: מושי ופועה — "כשני ילדים היו, קטנים וטהורים ותמימים", ואף=על=פי=כן — הם, לא נשקן איש את אחיו. כי אם אכלו איש את בשר רעהו בכל פה!... ערומים שוכבים הם איש על יד אחיו במדבר שורי, וביניהם מתגלגלת שיחה מודרנית זו:

— עמומה את, ובכדת חוס עצור, כמו הפרח ביער וגו'... מלאה את כליון=נפש תמיד כמו שיר לעת ערב על פני שדה נעזב. כל עצם מעצמך מביאה לידי נסיון כמו פי חרב. אורבת את וקוראת, אורבת וקוראת לי, כמו האור המתעה והכחול אשר על פני הבוץ.

האומנם כך דברו בחורי=ישראל מן העובדים על החומה ברעמסס? — דומה, כאילו לא פי ילד פרא, שגדל על בצלים ושומים, אלא, דנרד', שקם זה עתה מקרוא את ד' א' נ' צ' ו' בשנת den הספוג ריחות אופופנקס וסיגרות=האזנאנה — הוא המדבר כך.

ויום אחד באו אלפי בני=אדם למקום=רבעם לקבל את התורה מתיך קולות וברקים. את תאור מתן=התורה יש לכבר ולמצוא בחומש, שם הוא מוצלח יותר מאשר במעשה של פרישמאן. ואולם הנאהבים נשחנו לגמרם למן הרגע ההוא. אימה נפלה עליהם. פועה מרגישה את עצמה כמגורשה מגן=הערך, והיא מספרת למושי אסוציאציה טראגית זו. ומושי אומר ברצינות משונה, כחיה מלומדת: "לכדה התורה את עצם החיים ותכניעם...".

ואכן רואים אנו בשיר "ברהמה" של פרישמאן (ספר ד'), כיצד לכדה "התורה" — הציפס הספרותי — את עצם היצירה ותכניה. כי יוצר הוא פרישמאן — יודע כל מי "שמעם את הקסם שבמרגליות=המוזאיקה העבריות, שפרישמאן קרא להם פיליטונים. ואולם כשהוא בא לחזור באריכות=מלים ובהוכחות מחימה ומציאות=קאלי על טענותיהם של איוב. מולס טוי ושאר נעני=עולם, יצא, כמובן, דבר מוצלח למדי או גם מוצלח מאד, עשוי על=פי חכמת ידועה ומעלה אסוציאציות ספרותיות ידועות. — אך לא יצירה מקורית. Bedecke deinen Himmel, Zeus, mit Wolkendunst, אומר פרוסית=אוס של גטה, ופרישמאן עונה אחריו: "שים לך עבים למסתור במעבה כפל עבים החבא לך עם סודך — והחבא כל רישך עמך" — כדי לקיים מה שנאמר אצל גטה: Ich kenne nichts Aer=meres unter der Sonne, als Euch, Goetter! כמו שאומר פרישמאן אל ברהמה: גדולה פי אלף מן היוצר היצירה'.

ומשבאנו לפרישמאן נתעכב מעט על התרגום של "מאספרד", שנתן לנו ב"התקופה", ג'. "מאספרד" — זהו אבי אבות הנפש המודרנית, הנתונה לענוי=עצמה, הזרה להמון החיים יען כי נעלתה עליהם עד כדי להקיע מהם הנשאת בכח=הנאווה לעולמות אחרים לשלוט בהם. תחת אשר מאסה בשלטון העולם הזה, הדוחה את אשרה מלפניה ומטיתה אותו בהבל הריחה, ואתה היא ניזונה מקסם העבר הגדול אשר בשבי=

המות. חידה היא הנפש הזאת ותהי לחידה לבני-אדם, אשר לא בעיניהם חבט על הארץ, אשר צמא לא צמא' ותכלית-היהם לא תכליתה גם היא. ואולם בכדידותה הגדולה מסתירה היא את חולשתה הגדולה, ועל כן אילי בורחת היא מפני בני-אדם, כי מגישה היא, שבהתחברת אליהם יורד תרד עמם יחד. כי זוהי נפש רכה, מתפעלת, מתקשרת על נקלה וסתם על נקלה, למרות כל קש-גאותה ושבתה לבדד. מאנפד הוא האינדיבידואליסמן הראשון. וזה כחו — כי היה הראשון בספירות לבטוי ההתברלות האנושית. אחריו במאו זאת אחרים, אולי עוד ביתר כח ועמקית, ואולם הוא היה הראשון. זוהי זכותו של הראשון, כי כל הבאים אחריו ואם גם טובים ממנו, יקראו על שמו.

„מאנפד“ — הוא אחד מן הטובים שבתרגימי פרישמאן. אך מוזר לראות בו את הערכוב של קטעים ושורות נפלאים בשלמות לשונם העברית ונקראים כמעט כשירה מקורית, עם קטעים פרוזאיים וחורים, או מתורגמים תרגום משובש ובלתי-מדויק. ביחוד רבו שבושי-התרגום. עוד בראש הספר אומר בירון:

...But grief should be the instructor of the wise;
Sorrow is knowledge...

(.. ואולם המכאוב צריך להיות מדריךם של החכמים; העצבות היא חכמה...) — ופרישמאן מתרגם:
...וְאֵלֹהֵי יְדֻעָתִי, כִּי נִתְּנִים הַפְּנֵעִים לְנִבּוֹן הַיָּדָה (?) ;
אֲבָל כִּי בִצֵּת הוּא מְכָאֹב... (?)

האמנם אפשר לתרגם Sorrow is knowledge : „אבל כל דעת הוא מכאוב“, ולא להפך?

When the moon is on the wave ;
אומר למאנפד צל=אהובתו :

And when in that secret dread
Thou hast turned around thy head,
Thou shalt marvel I am not,
As thy shadow on the spot.
And the power wick thou dost feel,
Shall be what thou must conceal.

(„ובבואך פחד נסתר ואתה הפכת פניך לאחוריק, או תתפלא על כי אני אינני פה במקום זה, כצלך שלך ; ואותו הכח, אשר אותו תחושי, יהיה זה אשר עליך להסתיר“).
ופרישמאן הופך את המובן ומתרגם :

ותביט לאחור לבעבור הכינו (?)
וראית והיית כלך משומם,

והנה אנכי רק צלך הדומם (?) — להיפך !.

רק (?) ! כחך זה שלבך הכירו
ושומה עליך בכל זאת להסתירו.

במקום אחר אומר מאנפד :

... Now furrow'd o'er
With wrinkles, plough'd by moments, not by years —

And hours, all tortured into ages — hours.
Which I outlive! —

ועתה זהו פני קמטים, שנחרשו לא ביד שנים, כי אם ביד רגעים, וביד שעות, שארכו ביסוריהן כאורך דורות שלמים. — שעות, שאחרין עוד נשארת בחיים! — ופרישמאן כותב:

— ועתה פני קמטי,

קפרו ברגע אחד? — לא בשנים ולא בימים (?) ,

ענו בכור הזקנה (?) ! ימים אאריך ככה!

במקום אחר (אקט III, מחזה א') אומר התרגום: "לא לברוא הפצתי ורק למצוא שממה לפני" — בעוד שדמקור מחבון לומר: היה זה דרכי חמד לא להביא חורבן, אלא למצוא אותו לפני! .. סתה של שגיאה זו היא, שפרישמאן הבין את פירוש הפעל would במקום זה: "הפצתי", בעוד שפירושו כאן הוא "הייתי רגיל", כמו pflegte הגרמני.

אי אפשר להביא כאן עוד מראי-מקומות, אך שבוישים מסוג זה מרובים בתרגום. למרות כל אלה תרגום "מאנסד" — הרבה מעלות כלולות בו והוא עשוי ביד מומחית. בהרבה תרגומים חשובים העשיר פרישמאן את ספרותנו — מפעל גדול, שערכו לא יופחת, כמובן, בגלל איזו שגגות היוצאת מעט-דוספר, ואולם ניחנה האמת להאמר לרובם ככולם משותפת למרות הסגנון הנמלץ והמזהיר, תכונה של עבודה הנגמרת קודם שהיא נשלמת, של "כלאחר-יד" מוצלח. התרגום הטוב צריך להיות בכחית זכוכית אוצמית מקרבת, לא זכוכית פשוטה, בשביל הקורא. כי כל קורא הוא קצת-ראיה לגבי יצירה הכתובה לכתחלה בלשון זוה. תרגום-פרישמאן עשויים זכוכית פשוטה: דמקור נראה דרכם כל צרכו, אך קרי-היצירה אינן משתברות בהם לתוך שדה-ראיתו של הקורא. עד כדי חיים עצמיים. כיצא בזה הוא גם תרגום "ים הצפון", שאת מחזורו השני נותן פרישמאן בספר ג' של "התקופה".

הקו העקרי בתרגומי פרישמאן היא האמנות המיוחדת להרוז במו מליצי אל במו מליצי, באופן שתוכן-המקור יהא כלול בתוכם ממילא, למצוא אותם צרופי-דמלים, ברוח-התנ"ך ועל טהרת העברית. שיתאמו למקור ויכסו עליו. אם זוהי אמנות התרגום, אז יש בתרגומי-פרישמאן אמנות גאנית ואולם התרגום דורש גם דיוק של מושגים מלוליים, והתרגום העברי, דנעשה בימינו, דורש עוד חוץ מזה גם חיוניות הלשון, צירופים לשוניים, שמדם דחפה ומופת ללשין-הדבור, ביחוד כשבאים לתרגם חזיון, העלול לעלות על הבמה ולחדור לאזני שומעים ומאזניהם — אל פיהם. ... מבחינה זו, מצאנו לומר, יש בתרגומי פרישמאן ספנה להתפתחות הלשון העברית, סכנת עוב על דרך יצירתה של לשון ספרותית, שתהא מסוגלת גם לדבור החי, כדי שיהא גם הדבור החי קשור לאוצרות ספרותיים מנופים. לו בא אחר — לא פרישמאן — להחיש מלשון אירופית בשיטה כזו, צריך היה להקהות את שניו. ואולם פרישמאן — נזכרה-נא! — ממשיך מעשה שהיה כל כך גדול בזמנו וחשיבותו ומעמו עומדים בעינים כיום הזה. אמנם, הקורא בתרגומי-פרישמאן מתגולל על שמיח-מליצה רבים ומתפתל שם לפעמים פניות לא-ראיות של המקור. ואולם שטחים אלה מה נהדרים הם, מה יקרים. ומה יקרים! ערכם של תרגומי פרישמאן לא בדיוק, לא בשימוש, אלא בהנאה העברית שקראתם מהנה את קוראיהם. כאן שותה אדם ממעינות

הלשון הטהורים, שאפיקהם בתנך.

עוד תרגים חשוב אחד הביאה לנו, התקופה' (ג): את ה"מיטאמורפוזות" של אוכיריוס. ארון מגולף ועתיק הוא זה, שבו הניחה למשמרת רוח-האנושיות הקדמונה את עדותה לברית שבינה ובין מה שלמעלה ממנה. אוכיריוס זה, אשר בגנוז — כמשה את המן בשעתו — את תורת העולם הקדמון, אמינותו, הזיותו וחז"השקפתו, נהיה לברכה לתרבות הארית ולקללה לעם-הגמנסיאסטים, — אוכיריוס זה היה נתון לנו באן בתרגים עברי מצויין, של יהושע פרידמאן.

משאר התרגומים ראוי להתעכב עוד על ה"פרש" של אדם מיצקיביץ, מתורגם על-ידי יוסף ליכטנבוים. יש שני סוגים של יצירות קלאסיות: אלו שנשארו לדורות מפני שהן נותנות במי לרוח הזמן והמכירה, שבהם נכתבו, — שהעדות שבהן היא הקלאסיות שבהן; ואלו שנשארו לדורות דוקא מפני שהן שוות לכל דור ולכל נפש, מפני שהן מבילות, חוץ מן הנמשל" שבהן, גם סמל, שיש לו ערך עצמי ושהוא כלול בארג סגורה-מעשה כמשמעו. הסמל שבאלו הוא הקלאסיות שלהן. לסוג אחרון זה שייך גם ה"פרש" של מיצקיביץ. הארג החי ור"אלמנטרי של סגורה-מעשה עצמו יישמש כאן תמיד ענין לכרסמוסמיות; בעוד שהסמל הכלול בו ימצא הר ככל נפש לוחמת, שואפת לצאת מנכולות-המציות ואף דרת בחזר העכור, המעכב אותה בסערת-מעופה. עם כל כחות-המדבר העורים והאדירים נלחם ה"פרש", אך התנער ויצא לחפשי. במלחמת-האתנים שלח האדם את מחשבותיו, את "עיקצו" עד לשמים, ואולם כ"דבורה" זו שלח אחיהן גם את נפשו מנאות-הרחיים אל נאות-הנצחים.

התרגום, כמו גם תרגום הבלאדות' של מיצקיביץ על ידי אהרן צייטלין ותרגום "בשוויציה" על ידי יחיא לרוצווייג, יש בהם מעלה זו, שאם מעלות גדולות אין בהם, גם חסרונות גדולים בהם אין.

חלק השירים מביל, מלכר את שירי כהן ופרישמאן, שכבר הזכרנום, שירים מאת פייכמאן, שמעוןוביץ, קאצנלסון ואחריו, ושני שירים רבי-ענין של שניאור. "רבי-ענין" אמיתי, כי רבי-צבעים, כדרך שניאור, אינם. אדרבה, טון אפור להם, כשקיעת-שמש ערפילית וכמכתת-אבן מבריקה, המשמשים סממנים ונושא לשירים אלה. שירים אלה עוזקים לכאורה בפרובלימות קוסמוגוניות, ואף-על-פ"כ אינם אלא "שירים לעת-מצוא". המשורר ראה שקיעת-חמה עמומה בארץ צפונית, — ומראה-טבע זה עורר בו אסוציאציה עם התיאוריה בדבר התקררות-השמש וכליונו הנחרץ של כדור-הארץ. והמשורר מתלהלה ומגולל לפני הקורא, כאילו אומר היא להפחידהו קצת, שפעת תמונות קצין וקטב, אמנם, תמונת-הכליון היא כאן יותר מיבנת בתור תמונת-ציור בלבד, בתור קומפוזיציה של ציור דיקוראטיבי: האדם האחרון, הנלחץ בין הקרחונים של קץ-הימים, שכבר הגיעו עדיו משני הקצוות, מצפון ומדרום, והוא כמעט כולו מכוסה, עוד פושט יד וזעקת לעזרה! — משהיא מובנת בתור אפיפאגה גיונית של כליון-האנושיות. ואולם הסמל הציורי אינו מחויב להיות הגיוני — והוא מצויר כאן ביד-אמנים חרוצה.

בשירי פייכמאן (ספר ג') עומד המשורר פרוש-כפים בהתפעלות ערבה לפני מראה ארץ-האבות העולה לו בזכרונו. ברכות אין-קץ, באהבה המבישה דרך דמעות.

רואה הוא את הארץ ומברך אותה בניבים מתוקים וצלולים, כזהב הרועד על מראות־הנוף שלה. המשורר יודע אותה, את הארץ, את יגונה ואת יפיה ואת עֲפָרָה "כיד אוהבת — חם, כרחש־אמון — דל", והוא מתאר את ה"משהו" המיוחד שבאוויר־ארצנו בצבעים עסיסיים ובהירים ומתיך פתום אמתי, שאמנם, מורגש הוא כנופך נוסף על טבעיות־הציור המיוחדת לפיכמאן.

אגב שיריו של פיכמאן תזכר נא כאן גם מסתו על "אברהם מאפו" (ספר ג'), מסה נהדרת, המלאה לה אור והמית־נפש. כשרונו של פיכמאן שפך על פני מסה זו אורה חושפת — ח י ו ב, אורה מגלה, ולא אור עושה בלהמים בלבד. לא לחנם נקראת מסה־יצירה זו בנועם ובאמון רב: נכה, כי קרבת־נפש רבה היא שעשתה את מאפו. עם כל מלמול לשונו שהוגשה לנחשתי התקופה המליצית, יקר מאד לפיכמאן בן־הדור. אכן צריך משורר לקבל הרבה מחברו הקודם לו כדי שיגמול לו חסד־של־חיוב נאה ואמנותי כזה. פיכמאן במאמרו זה גלה את מאפו במובן־מה לקוראי דורנו, ביחוד לאלה שבאו אל מאפו מן הפרוזה הגמישה של העברית המודרנית: הוא גלה את האלמנטריות ש"בבעל־אגדה אפי" זה. דלית־פנינים זו מין־מיט המליצה היא עצמה אמנות מרובה¹.

צבעים אחרים לגמרי — אפורים וכאילו נראים דרך דוק של הבל — ושון אחר, שון כבוש ועניו, חרישי ומרוכז — אנו מוצאים בשירי שמעוניוביץ (ספר ג'). הוא כמעט אינו מביע את רגשותיו הנעורים בו אגב מומנט זה או אחר שבטבע, אלא הוא נותן לטבע עצמו, לציור הדק והפשוט, לדבר בעדו... זלזול־העצים עורם ערומים ואפורים — "לרוח בוקר ינועו הרש — הבוקר כהה, השחק עכור — יצפצף אנקור בקול מתאפק — יתגר רגע ועמד תחתיו — וכאילו יאזין לקילוח־סתר — מעמקי עולם. גם לבי מאזין... " — ואנו רואים את האביב!

בשירים מסוג זה מתגלה שמעוניוביץ בתור אימפרסיוניסטן בריא.

גם קאצנלסון לא נעדר כאן (ספר ד') במאניירה המיוחדת לו. כי רק אז ישנם הטועים את חנו המיוחד של קאצנלסון, אם יבין, שאין כאן מקום לחפש סגנון מיוחד, אלא מאניירה מיוחדת. סגנונו — סגנון הצבור, מליו הן מלות־הרחוב, ואולם לשירתו יש הבעת־פנים של בת־הרגע ומשיכת־בחפים של חן ורויגנציה, קלות־ראש עם מילאנכוליה יחד. טבעיות של causerie לו לפיטן זה קול־הבטוי, ואולם כמו לאותם פסיל־סינה המתנועעים והמלאים הומור יש גם לו נקודת־כיבוד מתחתיו, שמחזקת אותו בשווי־משקל, למרות קלותו. — הלא זוהי הרגשת החלק והעצב שבחיים, הרגשה, שבלעדיה לא תצויר כל שירה, כמו שלא יצויר ראי בלי כסוי כספית מאחוריו. המשורר היה צעיר, וצעירה היתה הנערה אשר אהב — ואך התודענו, כמעט קט — ואהבנו. הם עזבו את מלוא העולם ותשואותיו — "בתי מחול והיכלי שיר", וחלמו יהדיו בעלית־קיר. כל חייהם חלמו והשתעשעו. הוים וישנים. וכבר הלילה רד והם טרם ידעו כי זקנו. אך יום אחד עברו "בחוצות עיר — על יד בית־מחול" — ופתאום באה היקיצה: שם כבר יצאו ב"מחול חדש", וחדשה היתה גם המנגינה... והם לא ידעו את הרוח² החדשה, שנת־הותה מאחורי גבם. זהו כאב אֶלֶם — "אך קשה"...

(1) אבל ראוי להגיד גם על זה, שמר פיכמאן מדפיס את מסותיו על "מאפו", כמו על גורדון, במקומות שונים כמעט בזמן אחד (המערכת).

האין אלו תולדותיה של המזהה Sans Souci של יצחק קאצנלסון? ... עוד שירים בתקופה מאת וולפובסקי (ספר ג'), ליכנשטובים, פוליאקביץ, ומוטיבים מלשונות זרות, של פרישמאן. "השיר בפרוזה" הקטן של א. י. שטיבל (ספר ד') מושך את תשומת-הלב באמתיותו ובאי-ספרותיותו: מי יודע! אולי זהו יותר מ"ספרות"?

משאר דברי-הפרוזה שבשני הספרים האלה מושכים את תשומת-הלב "בעיר-המצור" של קלאצ'קו, קיץ של צ. ז. וויינברג ו"בשעת מלחמה" של י. ה. ייבין. על קלאצ'קו מתוח כאן חוש של רצינות — בלתי-רגילה בשבילו — שבו לפתחו המלחמה עם בלהותיה. הד המכאוב הנושן, הנקף בפסיכולוגיה היהודית, על הנשיה העולבת, המעוררת או צריכה לעורר תאות-נקם, שיש לבנות-ישראל בכל מקום ובכל זמן "להחליף דמן" עם בני "החיה הצהובה", עם הגזע הארי, — הד המכאוב הזה מפכה בספור שלפנינו, בצד ההסתכלות השקטה, מפכה במנוחה ובעוצר רגשות, כראוי למספר על החיים, אך לבשתם של החיים עצמם.

"בעיר-המצור" היא כעין הד כבוש של רעמי הסערה, שהחריבה את העיירות של "התחום"...

קיץ של וויינברג דומה להיות הדבר היותר-מוצלח בין כל מה שהרפס סופר גזירי-תאונתי זה. גם הרוח המתגלה כאן הוא קיץ — לא אביב רענן ויתום, מאמין ומחכה, אלא חורב, שדפן של הנהגים האכולים באש צמאונם, הלוהטים לעצמם ואינם מאירים לאנושיות. התחלה של סתיו — ושל יאוש היסטורי.

אולם חסרון עיקרי לספור זה, שממני-הלשון העסיים שבו מושכים לא פעם את עין הקורא ונותנים לפעמים ספוק בפני עצמם: אין מסכת של סביבה ברורה וטבעת-אופי ליצורי הפרצופים האלה. הנעים כשבלים שדופות בשדה צרוב-חמה. לאיזה חוג-הברה שייכת היא, סוף-סוף, מארוסיה זו, המליטה את נפשה בקפריס-יסוריה האצילים-עצבניים ומקבלת מתנות מיד סוכן-נוסע גם והמוני, שמעורר בה בחילה ונחשב בעיני הכל, על-פי הסכמתה השותקת והתנהגותה כולה, לחתנה? וכי אין זה קצת חשוד? — רצה המספר לתת לנו טפוס גנסיני — ויצא לו השם יודע מה! צל של תעשית-טפוסים מייפת נופל על הרבה צדדים שבספור זה, למרות צדדיו האמנותיים-האמתיים.

"מעשה במגדל עתיק" (ספר ג') של ח. ש. בן-אברהם ו"חנה" של י. ה. ייבין — שניהם, ברור הרבה, הם רק עיוול של נושא גדול לתוך נקב של צורה קטנה; "גמר" בכלי-חרס, מקום שנפסד טעמו. זהו מקרה מצוי של מזיגת תוכן אמתי, הנובע מן הלב, עם בשרי, נגיד פשוט, בלתי-מוצלח. כך, אנו מאמינים בכל לב לי. ה. ייבין, שאהב אהבה עזה, אבל "חנה" אינה ספור-אהבה. אכן, יודע אני סופרים, שלא אהבו וכתבו ספורי-אהבה מצוינים.

ואולם "בשעת מלחמה" (משימותיו של רופא-לגיון) מאת ייבין זה עצמו, שנכתב בלי ספק בלחץ העצב של בלהות-המלחמה, מכיל הרבה קטעים, שרשום עמוק כרוך בקראתם. החיים, שהשאירה המלחמה בנפשו של הכותב, הוא עצב ולא דכאות: נכר, שנפשו היא יותר מדאי מיסוד-הרחמים, רבת-התפעלות ומרחפת באפקי-אצילות, ולפיכך אי-אפשר לה שתדוכא לגמרה. מבין השיטין של רוב הדברים, שסופר חדש זה מפרסם, נבר שאר-רוח עם אמתיות-ההרגשה, ואולם אחת יש להוסיף: שלמות-הצורה של

ה כ ש ר ו ן חסרה בהם. איזו נאיביות נלית לא פעם אל דבריו כשהוא הוצה לבטא הרגשה, שהרגיש עמוק, ואחרים, — אהה! — הרגישוהו כמוהו ובטאוהו יותר טוב. אך בשעת מלחמה אינה נופלת בשום אופן מרוב ספרות-המלחמה, שנתפרסמה בלשונות הגויים, וגם עולה עליה. באשר הכותב מרגיש לא רק בעלבון-דאדם, אלא גם בעלבון היהודי.

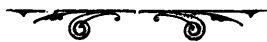
מאמרים מספר מכילים ספרי "התקופה" הללו. ישכל אחד מהם דורש תשומת-לב יותר ממה שרשימות אלו יכולות לכלול. ביניהם גם שני מאמרים מתורגמים של אַמֶרסוֹן, — ג'נטלמן זה שבין אנשי-הרוח, שמדבר בקול עצור וכאילו מנומס על דברים נצחיים, דברים עמוקים מתפיסת אותם השומעים, שכאילו אליהם הוא מכון ומתאים את לשונו... רוח ישל אנושיות צרופה מנשבת על מצח הקורא ומביאה לו הדי דברים, דומים לאלה של אַמֶרסוֹן, או מסקנות מתוכם, שנאמרו מפי הוגי-דעות אחרים, שבאו אחריו. אף הוא היה ראשון לכוון-רוח, וזהו זכותי הנצחית, ואולם יש שהוא מדבר כפרופסור מעל קתדרה, המדבר על נעימית חיי-הכפר וגני-אביב, כשהוא מתפלסף על "האהבה" (ספר ד').

אך "מעניין" במינו הוא המאמר-היומן "על גבול שני עולמות" של הלל צייטלין. מציגה מופלאה, שאין דוגמתה בספרות של רליגיוזיות אמיתית — והזיה של מאניה, שאיפה אנושית-טהורה להתחדשות ולגאולת-הנפש — וצביעות בלי הכרה, מגע דק של החושים, חושי איש-הספר, בעולם המסתורין — ואמינות טהורות, תמימות של נשמת-ילד סוערה-פזיזה — וחומר-טעם של אדם, שתרכות-הצורה זה לו לגמרה.

בספר הג'ש סקירה היסטורית מאת ד"ר י. ל. קאצנלסון. הלל ובית-מדרשו, מאמר על "התנ"ך לפי השערות מבקריו", מאת י. ח. מביוב, "נסיון של השקפה אסתטית" מאת י. ה. ייבין, מאמר-בקורת יפה על "שאל טשרניחובסקי" מאת נ. גרינבלאט, ועוד רשימת-בקורת. בספר ד' — מאמר מענין "מדור הנפש" למ. טייטלבוים, מאמר על "תולדות היהודים בנסיכות-וורשה" לע. נ. פֶּרֶנק, ועל "משפט הסמיכה וקורותיה" לח. י. בורנשטיין. ד"ר שמעון ברנפלד נותן במאמרו. ספרי-חכמה" הרצאת-הרעיונות שבספר "איוב".

ד. א. פרידמאן נותן בשני הספרים האלה מאמרים רבי-כמות ורבי-תוכן על "שאל טשרניחובסקי" (ספר ד') ועל הנושא-ההשואה "מנדלי מוכר ספרים ומינואל סרוואנטס".

הרושם הנשאר בלבו של הקורא לאחר שעבר על כל החומר הכלול בספר השלישי והרביעי של "התקופה" הוא — ישספרים אלה עולים על הקודמים להם. אמנם, גם הם לא נקו מן החסרונות, שדבקו בספרים הראשונים: כמוהם גם אלה נותנים מקום לחומר, שנקומו מכירו יותר בהוצאה פריודית, ולא בכמה — שהרי "התקופה" במה קבועה וקיימת היא — שתפקידה לכנס את יצירות-הזמן הראויות להשתמר. אבל ההבדל הדק, שבו נבדלים הספרים שלפנינו מן הקודמים להם, הבדל ישיאנו נכר בפרטים, פרטי-החומר, ונראה רק מכל-ל-החומר, אף הוא בלבד מספיק לנו לקדם את ספרי "התקופה" בברכה.

הַתְּנוּעָה הָעֵרֶבִית

(סוף *)

מאת

אברהם אלמליח.

הקונגרס הערבי בפאריז.

כשרחצה הממשלה הטורקית את הצעת התקונים, רצו ה"אלמרכזים" להשתמש בשעת-הכושר, שבאה לידם — במלחמת-באלקאן, והחליטו לקרוא מיד לקונגרס ערבי בצרפת. בפאריז נתקיימה אז אנודה בשם: "אנודת המתלמידים הערביים באירופה". שרפה מסביב לה את כל התלמידים הערביים, שבאו לפאריז מסוריה, ממצרים, מטוניס וממארוקן. לאחר זמן-מה נתאספו חברי אנודה זו ויסדו אנודה חשאית, שבה לא היו מתקבלים הסמיננטים אלא לאחר שהיו נשבעים שבועה חמורה להיות נאמנים לעיקריה. כל חבר היה רשאי להכניס גם צעירים מלומדים, שהם מוכשרים לגשם בפועל את החלטות הועדים שבסמבול ובסוריה. מטרת האנודה היתה — לשחרר את האומה הערבית מכבלי-העבדות ולעשותה בלתי-תלויה באחרים, כשאר האומות הנאורות.

מתוך "הקול-הקורא אל בני האומה הערבית" שהדפיסו ראשי האנודה, אפשר לקבל מושג בהיר ממטרת קריאתו של הקונגרס הערבי בפאריז:

"נודע לנו, להערביים היושבים בפאריז, מתוך סאמריה-העתונים והפוליטיקה, שעל-פיה התנהגו הספריות העליונות, שהסכמות בין-לאומיות הוסכמו בנוגע לסוריה, זו הסגולה היקרה של מולדתנו ושל מדינת-ערב. כל הערביים יודעים, שהסכמה זו היתה תוצאה מהתנהגותו של שלטון-הרכה, שעל-פיו התנהגו עד עתה. מצב-דברים זה הכריח יותר משלש מאות איש להתאסף כאן כדי לדון על האמצעים, שבהם צריך לאחוז כדי לקדם את פני היעה ולהגן על מולדתנו היקרה, הרוויה דם-אבותינו. בפני כל התאווה הזרות ולהציל ולהושיע את העם מן העריצות ומן הרדיפות, להגדיל ולהגביר את כוחותינו עלידי הבאת סדרים בהתנהגותנו על-יסוד שיטת-האלמרכזיות, לקדם את פני הרעה הנשקפת לנו מידיה-המוסרית ומכבוש מדינותינו ולהראות על-ידי כך לכל המשחקים בגורלנו, שאין אנו גזע מרכין ראש לפני מי-שהוא ומסכים להשפלה והכנעה. ולאחר מִשָּׂא ומתן החלטנו לקרוא לקונגרס ערבי-סודי בסוף חודש מארס ולהזמין צירים משפיעים ויסודות מתקדמים מן המושבות הסוריות שבסוריה, במצרים, באמריקה ובאירופה. קונגרס זה יהיה בא-כחם ש" הערביים שבכל העולם כולו ולו תהיה הזכות להגיש את תביעותיה של האומה הערבית בנוגע לצרכיה המדיניים והחברותיים. עלידי כך נראה לאומות האירופיות, שהאומה הערבית היא "שות" חברותית חיה ובלתי-נפרדת, שתוספת בין כל האומות

הנאורות מקום מיוחד בשבילה, עמדה מדינית בעלת חשיבות ממדרגה ראשונה, ושהיא — כח, שבו ציורים להתחשב.

קונגרס זה יסביר, שהאלמרכיות היא מטרה-חיינו וחיותינו יקרות לנו מחיינו, הערביים צריכים להשתתף בענייניה הצבאיים, ההנהגתיים והמדיניים של הסמלכה ולנהל בעצמם את ענייניה הפנימיים של מדינתם. הסורים הנאספים כאן בחרו בחתומים מזה בתור מועצת-הנהלה, שתעביר את תכנית-הקונגרס ותקיים את יסודות התעמולה, שתעשה בין בני-המולדת ובין האזילים המדיניים ובאי כחה של העתונות האירופית והאמריקנית.

„עיקר השאלות, שתעמודנה על הפרק, הוא :

(א) חיים לאומיים והתנגדות לכבוש.

(ב) זכויות הערביים במדינה העותמאנית.

(ג) צורך התקונים על יסוד שיטת-האלמרכיות.

(ד) הגירה ופלישה בסוריה.

„לאחר שהקונגרס יגמור את עבודותיו, יודיע את החלטותיו לממשלה והיא צריכה להתחייב, שתפקח על הוצאתן לפועל.

„אנו מומינים, אפוא, את כל מי אשר בשם ערבי יכונה, מאיזו עמדה שחיא, אם רק לבו דופק לשיעשע-שם-גזעו, שיטה אוזן קשבת לקריאתנו זו, כדי להוכיח לכל העולם כולה, שקונגרס זה הוא באמת בא-כחה האמתי והישר של כל האומה הערבית ושהוא יונק את כחו ויכלתו בגזעו.

„וכך יתפזרו העננים השחורים מעל שמינו ושחר תהיחנו הלאומית יקבע ויעלה מבין מפלשי העבים האלה, שלום לכל המבנים ועושים את חובתם.”

ועל החתום : מועצת-ההנהלה של הקונגרס הערבי הסורי.

לראשי התנועה הערבית היו שיחות מעניינות עם באי-כחה של צרפת בקושטא ובבירות בנוגע לקונגרס זה ושאיפות-ההתבדלות, שנתעוררו בקרב העולם הערבי, בנוגע להאלמרכיות, לחבורם ואחודם של שלשת פלכי-סוריה לפלך אחד גדול ולדחית הטורקים מכל המשרות העממיות. היה גם משא-ומתן בין באי-כחם של הערביים ובין ממשלת צרפת, והראשונים בקשו, שהאחרונה תשלח צבא לסוריה להגן על הערביים אם הטורקים ישלחו צבא נגדם לדכא את המרד שיחפרין.

בקהירה היתה לוועד-האלמרכיים ביום 22 לארס אספה חשובה מאד, שבה השתתפו סורים נוצריים ומושלמים ובה הוחלט : לעשות את סוריה לנסיכות אבטנומית תחת שלטונו של נציב מושלמי נבחר על-ידי כל התושבים ועומד תחת חסותה של צרפת. קייאמיל פחה, ראש הוזה העותמאני, שנמצא אז במקרה בקאהירה החניף מאד לחברי אגודת-האלמרכיות והודיע, שהוא מאשר את תכנית-התקונים שלהם גם הבטיח להם, שאם ימשיך שוב רסן השלטון העותמאני בידו, ימלא את כל משאלות לבם למובנה. באספות אלו דברו גם על הנסך, שיעמוד בראשה של סוריה האבטנומית. ואחרים הציעו קאנדידאט ממשפחת אל-עזם הידועה בסוריה, ואחרים רצו באחד ממשפחת הח'ריב המצרי. כנראה, היה גם משא-ומתן רשמי בנדון זה עם המועמד ממשפחת הח'ריב המצרי, והוא קבל עליו להיות נסך-סוריה בתנאי מפורש, שזו תעמוד תחת חסות-צרפת ולא תחת חסות אחרת.

מעניין לציין, שבה בשעה שתנועת-התקונים התפשטה בכל סוריה, — בדמשק לא היה רשומה נכר ולא הגיעה כלל לאותה נקודה, שעליה עמדה בבירות.

ולפיכך באו ראשי התנועה ממצרים לדמשק כדי ליסד כאן ועדים ולעורר את העם מתרדמתו. ועם ביאתו של שפיק ביי אל=מואייאד לדמשק — לאחר ש"סיעת ההסכמה" בקושטה מנרה את כסא=האחדותיים" וחפסה את רסן=השלטון בידה — נפתח קלוב של "הסכמתיים" בדמשק ועתון חדש ושמו "אל כים" התחיל להופיע בה, שהיה כלי=מבטאו של הקלוב החדש. גם יחיא ביי אל אטראשי, שהיה אסור ברודוס ונשתחרר על=ידי האיטלקים, נסע מצרימה ונכנס בתור חבר ל"אלמרכזה".

אולם בהכשל עוזר נפל עוזר. כשהתגברו ה"אחדותיים" בקושטה על "סיעת=ההסכמה" ויכולו לה ופילו את הזרה של קייאמיל פחה, נשארה אגודת=התקונים בסוריה בלי משען. ואז החליטו חבריה של אלה לשלוח למצרים מלאכות, שחשתדל להכריח את הממשלה המרכזית בקושטה, שתוציא לפועל את התקונים.

אגודת=האלמרכזיות באה בדברים עם אגודת=התקונים, האחרונה קבלה את עיקרי הראשונה ושתיהן החליטו לשלוח בא=כח לקונגרס הערבי בפאריז. גם הערביים=דנוצרים שבאמריקה שלחו צירים לקונגרס. אולם לציריהן של שלש הסיעות הללו היו מטרות שונות. דורשי=התקונים נסעו לפאריז במטרה להכריח את הממשלה העותמאנית, שתקבל את הצעת=התקונים שלהם, ואם לא יצליחו — יתחברו עם נשיא הקלוב הלבנוני במצרים, עם נשיא האגודה הלבנונית באמריקה ועם עוד סיעות אחרות ויבליטו את הצורך לספח את בירות ללבנון.

קריאת=הקונגרס נתקבלה בשמחה רבה בכל העולם הערבי והסיעות, שלא יכלו לשלוח צירים, אמצו את ידי הצירים בשלגראמות של ברכה.

הקונגרס הערבי נפתח בפאריז ביום הרביעי, 18 יוני, שנת 1913, באולם הגדול של האגודה הגיאוגרפית ברחוב סן ז'רמן, ובו השתתפו צירים מכל סוריה, מצרים, אמריקה הצפונית, בראזיליה וארגנטינה. הקונגרס נמשך ששה ימים רצופים והיו בו נאומים מעניינים. נשיאו היה עבד=אל=חמיד אל זהראווי. המורשה של עיר חמת בפארלמנט העותמאני וסינאטור אחר=כך (הוא נתלה לבסוף על=ידי ג'טאל פחה בימי מלחמת=העולם). מן הנאומים היותר רצינים נזכיר את נאיו של מוכתר ביי=הום, אחד מנכבדי=בירות ועשיריה וחבר "ועד=התקונים" בבירות: הוא דבר על יחס המזרח למערב ומה צריך הראשון ללמוד מן השני. הוא הראה את ההבדל השולט בין הערביים של ערי=הפנים ובין אותם שבערי=החוף. ועבד=אל=גני אל עורייסי, עורך של עתון ערבי גדול בבירות, הגדיר את זכויותיהם המדיניות של הערביים בתור עותמאנים ובתור ערביים. לאחר שהזכיר שמיום הכרזת הקונסטנטנופול השתדלו השווקים הצעירים למעט את דמותם של הערביים ולשמש את צורחם הלאומית בכל אספה מחוקקת ובהנהגה המרכזית והפוליטית. הטעים שתכליתם היחידה של הערביים היא — להפטר פעם אחת ממצב=דברים זה, שאי

אפשר לסבלו עוד. אין המורקים — אמר הנואם — יכולים לבוא אלינו בדרישה של עם מנצה. משום שמעולם לא כבשו את מדינתנו וחכויותינו שוות לזכויותיהם. אנו קשורים לעותמאניות הרבה, אך עותמאניות אין פירושה מורקיות; עותמאניות — זאת אומרת, שכל היסודות, שמהם מורכבת הממלכה העותמאנית, צריכים לקחת חלק בהנהלת העניינים העותמאניים ביחס שווה לחשיבות=מספרם.

מר נדרה מוטרצן (נוצרי), חבר הוועד הפארזי, דבר על הצורך לשמור על החיים הלאומיים במדינות=ערב העותמאניות. הניאם הבליש את הערכות ההדדית, ששלטה בסוריה בין הנוצרים ובין המושלמים במשך י"ג מאות שנה. המאורעות מרובי=הדמים, שאירעו בשנת 1860, לא היו אלא מקרה=עובר בחייהם של עמי=סוריה. השער העליון הוא הוא שהכינים: כדי לדכא את שני העמים הסית את האחד בשני. לאשרנו. — הוסיף הנואם, — נתפזרו כל חלוקי=הדעות, ששלטו עד היום בין נוצרים ובין מושלמים בסוריה. לכל הסורים המשותפים שתוף גזע, לשון ומנהגים יש כיום רק מטרה אחת: התפתחותה החפשית של לאומיותם תחת שלטון הממשלה העותמאנית.

השיך אחמד טבארה, עורך של עתון ערבי וחבר לוועד=התקונים בכירות, דבר על ההגירה והפלישה בסוריה. לאחר שהבליש במספרים, שיותר מן 550,000 סורים יצאו מסוריה במשך שלשים השנים האחרונות ונתפזרו בארבע כנפות הארץ, שאל: איך אפשר הדבר, שמחוז כסוריה, שבו היו, בימי הרומיים, יותר מ=ששה עשר מיליון תושבים. אינו מפרנס עכשיו יותר משלשה מיליונים? — התשובה על שאלה זו היא פשוטה: מצבה הגיאוגרפית של סוריה לא נשתנה; אקלימה וטיב=אדמתה לא נתחלפו; תושביה לא אבדו כלום מסנולותיהם הפרימיטיביות, ולכל מקום, שאליהם הם הולכים, מצליחים הם לתפוס עמדה חשובה בחיים. ואם סוריה היא עכשיו כמדבר=שטמה, זהו אך ורק משום שהממשלה העותמאנית אינה ממלאת את חובותיה ביחס לנתיניה. ולפיכך, כדי להשיב לסוריה את הודה ותפארתה מני קדם, צריך למסור את רסן=ההנהגה בידי בניה על יסוד השלטון האלמרכיזי.

אסכנדר ביי עמון, סגן=הנשיא של הוועד העליון לסיעת=האלמרכיזיות בקאהיר, דבר על שיטת=ההנהגה הנוכחית בתור גורם עיקרי לכל האסונות, שכאו כחתה על עותמאניה. הוא הראה, שאחר כל המאורעות של השנים האחרונות נמצאת עותמאניה בין עבר מכאיב ובין עתיד מלא=מקרים. הוא התעמק בכל הסבות, שהביאו את הממשלה העותמאנית אל המצב העגום, שבו היא מצויה עתה, והחליט, כי שיטת=הרכוז בעניני=השלטון היא היא שהעמידה את עותמאניה על עברי=פי=פחת. שהרי אם שיטה כזו היא אפשרית במדינה, שיש בה אחדות הגזע, הדת, הלשון והמסורת, אינה אפשרית לגמרה במדינה, שבה אין אף אחד מכל הדברים האלה. במדינה כזו אם אין אל=רכוז, יש רק שיטת=עריצות לכל תוצאותיה. יש אנשים

גדולים בסוריה, אך עבודתם קלושה ובלתי-פורייה. ולפיכך צריכה שיטת-שלטון זו להחדל מיד. לכל אחת מן המעצמות האירופיות יש בטורקיה אינטרסים חיוניים, ואלה פותחים את הדרך להתערבות חיצונית אם האנארכיה תיסיף לשלוט כאן בקדם. וזה לא יעשה מפני שהערביים רוצים לדפרד מעל טורקיה. להפך, כל שאיפתם היא — למלא את מקום השיטה ההנהגתית של עכשיו בשיטה אחרת טובה ממנה. יסוד שיטה זו הוא — שתושבי כל פלך תהיה להם הנהלת עניינים הפנימיים. רק על-ידי שיטה כזו אפשר להציל את שארית-הפלטה מן הבנין הענקי, שהולך ומתערער.

אחריהם דברו עוד הרבה נואמים. באי-כחם של הערביים באמריקה ובארגנטינה, ולסוף נתקבלו החלטות אלו:

הקונגרס הערבי, שנחאסף בפאריז, קבל באספת יום 21 יוני, 1913, את ההחלטות הללו:

(א) תקונים קיצונים ונחוצים צריכים להעשות בממשלה העותמאנית.
(ב) צריך להבטיח לערביים העותמאניים את חירות זכויותיהם המדיניות על-ידי שתופס בתחנה המרכזית של הממלכה.

(ג) צריך להנהיג בכל פלך סורי או ערבי שיטת-אלמרכוזיות בהתאם לצרכי-הפלך.

(ד) ובהיות שפלך-בירות כבר הודיע את דרישותיו בהצעה כיוחדת, שנחאעברה ביום 31 ינואר 1913 ונתאשרה על-ידי אספה-כללית, ותביעות אלו מיוסדות הן על הפרינציפיון של הרחבת שלטון המועצה הכללית של הפלך ומנוי יועצים זרים, — דורש, איפוא, הקונגרס לגשם הצעה זו בפועל.

(ה) צריך להכיר את השלש הערביות בתור לשון רשמית בפארלמנט העותמאני ובכל המדינות הסוריות והערביות.

(ו) עבודת-הצבא צריכה להעשות רק בתוך הפלכים הסוריים והערביים, חוץ מבמקרים של נחיצות גמורד ויוצאת מן הכלל.

(ז) הקונגרס מביע את חפצו, שהממשלה העותמאנית תכניח ללבנון את האמצעים, שעל-ידם יוטב מצבו הכספי.

(ח) הקונגרס מאשר את נטיתו לדרישות התקונים של הארמינים העותמאניים.

(ט) ההחלטות הללו הוגשנה לממשלה העותמאנית.

(י) ההחלטות הללו הוגשנה גם לשאר הממשלות, וידיות-עותמאניות.

(יא) הקונגרס מביע את רגש-תודתו החמים לממשלת-הריפובליקה על אִפְסָן־הַהַנְדִּיבָה. הערה: (א) כל זמן שהחלטות אלו, שנתקבלו ע"י הקונגרס, לא תתגשמה בפועל כראוי, לא יקבילו חברי ועדי-התקונים הערביים הסורים שום משרה בממשלה העותמאנית, אם לא בהסכמה מוקדמת מצד ועדיהם.

(ב) החלטות אלו הן תכניתם הצדנית של הסורים והערביים העותמאניים. שום קאנדידט אל בחירות הפארלמנט לא יתקבל אם לא יתחייב למסרע להגן על תכנית זו ולהשתדל בהגשמתה.

(ג) הקונגרס מביע את תודתו למנהיגים הערביים על חבתם למוולדתם ועל העזרה שעזרתו.

הקונגרס הערבי בפאריז נמשך רק ששה ימים, ואחר-כך נתפזר.

בו נפלו חלוקי-דעות בין חבריו. ואף הממשלה העותמאנית, שענינה היתה צופיה על כל מהלך-הענינים בפאריז, שלחה לפאריז אל הקונגרס הערבי שנים מבאי-כחה, והחללן הצליחו להזכות את לבות אחדים מחברי-הקונגרס אליהם, שעזבו את חבריהם וחזרו לארצם, ואחרים הודיעו לצרפת, שאמנם מכבדים הערביים את הצרפתים, אך רק בתור עוזרים לשמור-המצב ולא לפרוץ-עותמאניה.

לאחר ששבו הקינג'ס־סימס הערביים לקושטה נתקבלו בנאותים נלהבים, שבהם לא חסרו תאורים בצבעים שחורים של מצב המושלגים בתוניס, באלג'יר

ובמצרים באשמת התנהגותם הרעה של הפקידים המורקיים, שמפרידים בין הגזעים ומטילים פירוד-לבבות ושנאה בין מושלמי לאחיו. בנאומים אלה הוצע: לא לשלם שום מס לממשלה העותמאנית ולקנות בדמי-המסים נשק וצרכי-מלחמה, עד שהמדינה הערבית תזוהר כליל מן המהרסים והמהריבים האלה, כי אין עם רוכש את חירותו אלא אם כן שפך את דמו עליה. מובן, שנאומי-הסתה אלה עוררו ערביים אחרים בדמשק, בהלב, בבירות, במכה, במדינה ובערים ערביות אחרות, מתוך דרישת "אחדות וקדמה" או מתוך הכרה-פנימית, לשלוח מלגראמות של מחאה נגד הקונגרסים הערבים שבפאריז, שלקחו עטרה לעצמם לדבר בשם כל העם הערבי.

טפוסית היא מחאתם של השיכים והעולימאים שבערי-הקודש של האשלאם: "אנו, החתומים מטה, — כן נאמר במחאה, — עולימאים ופני העדה במדינה, נודע לנו, כי חֲקֵךְ בוגדים בדתם נתאספו במצרים ויסדו אנודה בשם, אלמרכיזה ואילו צעירים נבערים מדעת, בהסכמת אילו סטודנטים, החליטו לקרוא לקונגרס בפאריז בהסרה להגן על זכויות האומה הערבית. אנו מודיעים, שבאמת אין לאנשים האלה שום משרה אחרת וזלת להבטיח ולהגביר את השפעת הזרים בסוריה ובגלילות ערביים אחרים. וואיל אלוה לסכל את עצת כל הבוגדים בדתם ובמולדתם האלה וליסרם בעונש קשה הסתאים להם. אנו המוחים, קרובי-רנביא וראשי האומה הערבית הרצויים, מודיעים, שאין לבנים האלה. ולא יוכל להיות להם, שוב יפוי-כח להקרא בשם באי-כחה של האומה הערבית ולדבר בשמה. אין לנו. איפוא, שום קשר עם האנשים האלה וחבריהם ואין אנו דורשים כלום מן הממשלה רוצה במה שתאבה לתת לנו בחסדה הגדול, כי היא, ורק היא, מוקירה ומעריכה כראוי את צרכי נתיניה הרבה יותר מכל אדם אחר. הערביים הם הגזע הנאמן ביותר לשלשנות ולכליפות, ולו אין שום אידואל אחר חוץ משמירה והגנה על הדת המוסלמית, שמשפחת-עותמאן המפוארה ידעה להגן ולשמור עליה זה יותר משש מאות שנה".

ועל החתום: המופתי החנפי של מדינת, המופתי השפעי של מדינה; נקיב אל אשראף, או ראש-האמירים, במדינת; ראש-העיריה וראש-התושבים במדינה.

להסתדרות ה"אלמרכיזה" היו סניפים בחמה, בחומס, בג'נין, בשכם, בבעלבק, בבוקאעה, בואדי אל עג'ם, בקצויל, בבגדאד, בבצרה, ועוד. ואולם דוקא בבירות היה מספר-חבריה מצומצם מאד. את המכתבים-החוזרים של ההסתדרות היו מכנים בשם "סתורות-בגדאד", ועינה של הממשלה העותמאנית היתה פקוחה על כל החשודים. העובדים לטובתה של ההסתדרות חשאתו זו היו משלשה סוגים: (א) אנשים נאמנים בטוחים. (ב) אנשים נאמנים, אך בלתי-מוכשרים לנצור סוד, וג) אנשים נאמנים רק כל זמן שנאמנות זו מתאמת לעניניהם הפרטיים. גם אותות-ההצטיינות היו נתנים לכל מי שהצטיין בפעולותיו לטובת ההסתדרות. אותות-ההצטיינות הללו היו עניבות בצבעים לאומיים: ירוק-שחור-לבן, ונושאים היו נחשבים כמסורים לסיעת-האלמרכיזים. ולהסתדרות היו תמיד יחסים עם השיכים של תימן, עאסירי, מונת פיק וסִיִּן ועם האימאם יחיה. והיא שלחה גם מלאכיות לאבן-צבאח ולהאמירים של מאסקאט ומוחאמרה וגם—להודו. הקונגרס הערבי השני והכרזת מלחמת-העולם.

ועד-האלמרכיזות, כשראה, שלא הצליח בקונגרס הערבי הפאריזי הראשון, החליט לקרוא לקונגרס שני. כל החברים היו תמימי-דעה עמו בנידון זה, ושליחים

נשלחו לכל הסניפים להכין את דעת החברים לכך. אולם באה מלחמת-העולם — ושמח לאל את כל תקוותיהם של דורשי-התקונים.

המלחמה העולמית נראתה בעיני הערביים כהזרמות טובה לגשם בפועל את שאיפותיהם. הם קבלו את הכרזת-המלחמה בישמחה וקוּוּ כי ממשבר-עולמי זה יפיקו תועלת, שלא יכלו להפיק מימי-שלום. אולם גם נסיון זה לא הצליח ככל אלה שקדמו לו והממשלה המרכזית באמצעות בא-כחה בסוריה, ג'מאל פחה, נקמה נקמה אימתה בכל ראשי ההסתדרויות הללו.

הועד הלבנוני והאלמרכיזה החליטו עוד קודם המלחמה לעבוד עבודה משותפת אם הממשלה העותמאנית תשתתף במלחמת-העולם. אחת מן הממשלות האירופיות הבטיחה לועדים אלה להמציא להם עשרים אלף רובים כדי להגן על המורדים במשך זמן-המרידה, וכן גם הבטיחה לשלוח להם שלש אניות-שריון, שתסובבנה בכל חופי-כווית, וגם הבטיחה לשתי האגודות את כל ההוצאות שיצטרכו להן, ואז שלח הועד המרכזי של ה"אלמרכיזה" לכל סניפיו מכתב-חוזר, שבו דרש מהם רשימות של אנשים מיוצגים לנהל את תנועות-המרידה.

הרי קטע ממכתב-חוזר, שנשלח לתכלית זו :

"בשעה שמלחמת-העולם בכל מוראותיה ובלחותיה עושה שמות בכל מקום, מקוה המולדת מכל בניה הרבה יותר טובות מכלל שעה אחרת. ניצוצותיה של מלחמה עולמית זו יכולים לפגוע במזרח, להצית את כדינתנו ולשרוף צדיק עם רשע, אשם ונקי-כפים, טורקי וערבי. אם טורקיה תשתתף במלחמה עולמית זו, בטוחים אנו, שהיא לא תצא שלמה ממנה וקצה קרוב לבוא. אם ממשלות-ההסכמה תנצחנה, יעלה הקרץ על טורקיה; ונצחון זה יקל על הרוסים לפתור את שאלת-המזרח.

"וכך תהיינה המדינות הערביות עומדות מול אותה סכנה, שהיא צפויה למדינות-עותמאניות; ובהיות שמרכיזי-הכחות יהיה רחוק מפלגי-ערב והטורקים יוכרחו להגן קודם כל על מדינתם עצמה ועל מרכז-ממשלתם, תהא, איפוא, הסכנה הנשקפת למדינות-ערב הרבה יותר גדולה ממה שאנו משערים. מראש.

"חובה גדולה מוטלת איפוא עלינו, לעין באמצעים, שבהם אנו צריכים לאחוז כדי להגן על חירותנו שנסתבנה, הסתדרותנו וראי חובה" לעצמה לאחוז סתיוס ומעכשיו באמצעים הדרושים כדי להבטיח את שלום-המולדת ואת חיי-בניה וליטול בידיה את הנהלת-ענייניה. לתכלית זו אנו מבקשים מסך לענות בלי אחור על השאלות הללו :

(א) מה הם הכחות, שתוכלו להעמיד בשעת-הצורך כדי להחל בפעולה כללית ?

(ב) אם יש אפשרות של עזרה חמרת מצרכם או קבוץ כספים לצדכי הרעיון ? איזה סכום תוכלו לאסוף ?

(ג) אם יכולים אתם למצוא בקרבכם מקלט-בטוח, שבו יוכלו להסתתר ולחסות חבר אחר או הרבה חברים מאנשי-סודנו ולהתכלכל ע"י חשבוננו כדי שיהיו מוכנים לנהל את תנועותינו ?

(ד) וכי אפשר לכם לשלוח לנו בא-כח של וערכם, שיהיה ציר-אמונים ושיקבל את הוראותינו וילך לכל מקום שנשלחו ?

(ה) ואם אי-אפשר לכם לשלוח לנו אדם בטוח כזה — אם סוברים אתם, שכדאי שנשלח לכם ציר-אמונים, שימסור לכם את הוראותינו ?

כל רגע חולף אברה הוא לחיי-הערביים. הגיע הרגע להקריב את חייכם לקרבן בכדי למלא את חובותינו למולדת.

מרכז-הפעולות היה צריך להיות זה לה שבלבנון.

אולם גם בזה לא היו החברים תמימי-דעה כולם. אחרים נטו אחר צרפת.

ואחרים—אחר אנגליה. החברים המושלמים של האלמרכוזה' נתאספו לאספה חשאית בלי ידיעת החברים הנוצרים והחליטו לעבוד לטובת אנגליה; ובכדי להודיע החלטה זו לועדים הסניפיים באו שליחים ממצרים לסוריה כשלשה שבועות קודם כניסתה של טורקיה למלחמה.

לאחר הכרות הגיוס הכללי בטורקיה התחילו העתונים הערביים שבאמריקה ובמצרים כותבים, שימי=טורקיה ספורים, ואמצו את לב הערביים להיות זרזים ואמיצים, כי ממשלות ההסכמה החליטו להגן על זכויות הערביים. כך כתבו, למשל, עתונים ערביים שונים לאחר שנכנסה טורקיה במלחמה: „אנגליה ובעלות בריתה הכריזו מלחמה על טורקיה לא נגד הערבים, אלא להצלתם ולתשועתם. איזמיר נכבשה, גם תורה של קושטה יגיע בקרוב. מצול ובגדאד אינן עוד בידי הטורקים. אלנא נשתתף במלחמה! עזבונו את המערכה ואל תשלמו את כופר=הצבא“.

ומתוך „קול=קורא שלישי אל העם הערבי“ אנו מוציאים את הקטעים האלה:

הממשלה סוכרת, שמספר המשתתפים בתנועה הוא סועט. היא מסרתם למשפט כדי להחניק את התנועה. אך היא אינה יודעת, שהזרם מתפשט בכל האומה. כל מי שחקר את מצבם של הערביים יודע את הכחות הסמוכים שבהם. הממשלה רמתה את הערביים, אולם הם לא נתרמו ומאנו להיות ככדור=משחק בידה. המעצמות האירופיות רנו את הממשלה הטורקית לשעבוד. טורקיה אבדה את חירותה בכת=המשפט; היא אבדה את חירותה הכלכלית, את חירותה הצבאית ואת יפיקתה, אבדה את חירות הנהגתה הפנימית ואת חירות סריגותיה החיצונית, וקיומה תלוי, איפוא, ברצון=אחרים. כל מי שסובר, שמדינת כוז תוכל להיות אחר ירידה כוז, אינו אלא חולה=רוח; ומי שעלול לשעבד את מדינתו לאומה משועבדת כוז — הריהו בוגד“.

ואחר תאור מצבן של יוון, בולגאריה ומונטינגרו כשהיו תחת שלטון=הטורקים ואת מצבן אחר שחרורן משלטון זה, מסיים הקול=הקורא כך:

כל האסונות הללו בידי הטורקים באו. הערביים יכלו להיות מאושרים הרבה יותר מכל העמים האלה, שנשתחררו מיול=הטורקים משום שמצב=השכלתם הוא הרבה יותר גבוה מזה של עמי הבאלקאן. עד עכשיו האמנו בהבטחותיהם של הטורקים, אך עתה נתגלתה מזמתם. לפיכך ידעו נא האנשים הרמאים האלה, כי יבוא יום וגם עליהם יקיץ הקץ.

ידעו נא הערביים, שאין דבר, שיעצור בעד המרידה. המדינה הזאת ערער תתערער ממסד ועד הטפחות והדגל הערבי יתנפנף על המדינה הערבית“.

וכשנכנסה טורקיה במלחמה=העולם, שלחה בתור מפקד צבאותיה בסוריה וארץ=ישראל את שר=הים שלה, ג'מאל פחה, שהיה ידוע בתור אויבם בנפש של הערביים. ואמנם, ראשית=מעשהו כשבא לסוריה היתה: למנות בעאליה שבלבנון בית=משפט צבאי, שיביא במשפט את כל החשודים להיות מנהלי התנועה הערבית.

בית=המשפט הצבאי אסף את כל החומר, שהובא אליו ושנמצא בבתי=הפרטיים של החשודים ובתי=הקונסולאטים בדמשק ובבירות, והוציא את גזר דינם של כל החשודים—למיתה. ובנוסף לא=עבות אחד נתלו בדמשק ובבירות מבחר

בניה של האומה הערבית: של שים ושבעה במספר; ושלא בפניהם נדונו למיתה עוד ארבעים וארבע אנשים מערי מצרים ואמריקה—כל אלה בעוון השתתפותם באגודות, שמטרתן לעורר מרד במדינות־ערב כדי להנצל משלטון־הטורקים וליסד כל־ימות ערבית.

בין הנדונים, שניתנה להם ארכה להתיצב לפני בית־המשפט הצבאי בעאליה, נזכיר את השריף של מכה, את מלך חיג'אז ובנו האמיר פייזאל, ואת חסיין קאמל, מלך מצרים וסודאן.

וזהו מוסס נזיר־הדין מבית־המשפט הצבאי.

אנו מודיעים, שהשריף חוסיין ובנו פייזאל, וחסיין קאמל, המכנה את עצמו בשם מלך מצרים, שברחו, הראשונים מהם חשודים בפשע גדול של מרד והסתה־למרד בחיג'אז, והשלישי—בהכרזה, שהכריז את אבטונומית־מצרים, ובשלילת־זכויות, ששלל את העותמאנים שבה. זמן של עשרה ימים ניתן להם כדי להתיצב לפני בית־המשפט הצבאי, ואם לא יתיצבו בזמן הזה, יהיו נחשבים כמשתמטים ממשפט, ועל־כן ישללו מהם כל זכויותיהם והם ייפוטו שלא בפניהם.

ג'מאל פשה חשבי, שבתלית ראשי התניעה הערבית הצליח לדכא את המרד, ואולם מדרום נפתחה היעה על כל סוריה: מרד סרץ בחיג'אז שסופו היה — כבוש סוריה על־ידי ממשלות ההסכמה ותבוסת הטורקים לפני רודפיהם.

על תולדות המרד הזה ועל התנועה הערבית בסוריה וא־י־ישראל אחר הכבוש הבריטי — במאמר מיוחד.

מִן הַגּוֹלָה

(רשמי-מסע).

מאת

ש. א. פֶּן.

ב. ה„אדם הגוסס“.

בוספור — הוא בחיר־הטבע, ונקרן-הזהב — גולת־הכותרת של הבוספור. ים־השיש — הוא שיר־השירים של הטבע, הפוכו של הים השחור, זה השב המתאונן תמיד וזקורא תמיד: „הבל הבלים!“. ואיי בני־המלכים — אלו הם השושנים של ים־השיש, וכל המרגליות הטובות הללו משבצות הן להאבן הטובה, ששמה קוֹשֶׁה. מי שלא ראה בריה נפלאה זו לא ראה יופי מימי. מה מנע האל מבת־גענועיו זו? — הכל יש לה: בת־צחוק של השמש, ערפלי־ההרים, מסתרי־העמקים, עינים מזהירות של ים־השיש ועינים מרמזות של הים־התיכון, חרון־אפו של הים השחור ושלוה קדושה של סרט־הבוספור; ועל כולם שליט רוח הקודש, שיִרד מן השמים וחרר לתוך מוחו הגאוני של בחיר־הטבע בשעת „רעוא דרעוא“.

הביטו אל המסגדים הקדושים האלה, המעפילים לעלות השמימה, אל הכפות שעל ראשיהם, שכל אחת מהן מתקנאת בחברתה וכאילו רוצה לקפוץ על ראש שבנתה ולעלות משם אל השמש.

והנה יער־המינִר־תות! — הסגנון הגושי הקל והמתרומם למעלה ירש את מקומו של הסגנון הקלאסי, הכבד ומכביד על הארץ. והנה באו המינִר־תות הדקות ויעלות־החן ונפרדו מעל הארץ לגמגמן. הן פורחות באויר ושולחות את זהב חצי־ירחיָהן אל בין כסף־הכוכבים.

וכשהחזן־המועד'ין מטפס ועולה על מאות המעלות וממרום־המינִר־תות הוא משימיע לארץ, שֶׁאֵין אלוה מלבד אֱלֹהֶה, רוצה אני לומר לו: שוטה שבעולם! בני־האדם היו כְּאֵלֶּה עושי־נפלאות.

אך דא עקא! — את כל המחזות הגאים האלה, את כל החלומות היפים הללו אתה רואה רק מעל הספינה, בשעה שהיא עוברת בין אירופה לאסיה ושתי־הן מישתקפות בכמי־הבוספור. אך כמעט דרכו רגליך על הארץ — והנה גז החלום, נעלם המראה המרהיב, רפיש, חלֵאֵה ונוהמה — וזהו עיר־המלוכה של העותמאנלים

הנאים, שירשו את חצי-העולם בחרבם ובקשתם וממרום המינרות הניפו יד לשמים. המזן נרדם, חצי-מת, — אלה הם בני-בניהם של האחזרים, המוראדים והסלימים, שהפילו חתיתם על כל הארץ.

עם כי יחדב' — אין לך מחזה מעציב יותר מזה!

באנו לקושטה בשעה שקמאל-פחה וחילותיו הרחיבו את ממשלתם על כל ארץ אנאטוליה. אין לכחד, שהטורקים, רובם ככולם, מחאו כף לנצחונותיו של הפחה המתקומם; ואין ספק בדבר, שאף הממשלה היתה עם הפחה המורד במלכות. והדבר היה כל-כך מובן, עד שאין פלא בדבר אם גם הפקחים שבהם לא ראו טורקי, שבאמצעים כאלו לא תושע טורקיה המנוצחת והמתבוססת בדמיה לאחר שכל הממלכות קמו עליה לאבדה.

המאורעות באנאטוליה השפיעו על הממלכות למחר ולהוציא לפועל את אשר ניזמו לעשות. לעינינו היו באים בכל יום לקושטה גדודים חדשים של ממלכות-ההסכם. העתונים — תחת יד צנזורה תקיפה — שתקו, אך כולנו היינו יודעים, שעוד מעט ויתקפו החיילים את עיר-המלוכה. כולנו היינו יודעים — ועל זה כתבו גם בעתונים — שהממלכות היותר תקיפות דורשות לגרש את השולמן מעיר-המלוכה שלו. במצב כזה היה כל עם מעורר תסיסה גדולה וחוקה, היה צועק כל-כך, עד שקולו היה הולך מסוף העולם ועד סופו. כאן לא ראינו שום תסיסה כלל. רק לחש היה עובר מאוזן לאוזן בין האירופים, — הם היו מודדים במדתם שלהם — ישאם יתפסו הממלכות את העיר, או תהיינה שעוריות. היו גם אנשים מלחשים, כי יעשה הרג רב באירופים. — אה! אין אתם יודעים את הטורקי. הוא מחשה עתה, אך אם ישלחו יד בקדושיה יתקומם כאיש אחד ויכלה חמתו בכל הנכרים — הגיאורים הנמכזים. רבים מפליטי-רוסיה, שלהם אחת היא איפה לגור ולבזבז את שארית הונם — בטורקיה, באוסטריה או במדינה אחרת, מהרו לעזוב את העיר מפני פחד הפרעות הנכונות לבוא.

ובבוקר לא-עבות אחד, כמו שאומרים המליצים, מצאי אנשי-קושטה מודעות מודבקות על כתלי-העיר, שהעיר נתפסה על ידי החיילות של הממלכות ושמצב-המלחמה הוכרז.

אין איש פוצה פה ומצפצף: סטאמבול — חצי-העיר הטורקית האמתית שקמה ושאננה, קופאת על שמריה. היתה מהומה קטנה: במשך שתי שעות קנו האירופיים את כל הלחם, שהיה בשוק, מפחד, שמא ישבתו האופים המושלמים לאות-מחאה ויאול הלחם מן העיר. אך עד מהרה נוכחי, שהפחד היה לשוא — ונרגעו.

ולמחר קבלו עליהם באי-כחן של הממלכות את הטורח לתת לחטורקים שעור מה זה מצב-מלחמה. אסור היה לצאת מן העיר ולהכנס לתוך העיר בלי רשיון. גם

יושבי ערי-המחוז או הסביבה, שנמצאו בקושי ש"ה, לא יכלו לשוב הביתה בלי רשיון. אנשים לאלפים היו ממתנים יומים ושלשה ימים על פתחה של לשכת-הצבא כדי לקבל את הרשיון הדרוש. החיילים, שהגנו על הסדר, הכו, פצעו בלי רדם, וביחוד את בעלי הכפות האדומות. "אפיתים דם, ולמה ננהוג בדם מנהג אירופי?" — ושוב להש בין האירופיים: "הם מגדישים את דסאה! אוי ליום עברות! המורקי יתקומם, ואז לא ישאר מִפְּרָה שריר ופליט".

המורקי לא נע ולא זע. הוא גם את שנתו. הסופר הצרפתי פייר לוטי בא מן המערב, עיף ויגע מן הקילטורה, הציץ בחיים השקטים שבסמטובל העיר, ראה את הנשים, שמהן חודרת הלשין הצרפתית לאוזן דרך הצעקה, — ונתפעל.

"המורקים — בתי-קברותיהם על-יד דירותיהם. סימן של פילוסופיה: הם אינם מפרידים בין החיים ובין המתים, אלא מוסיפים לחיות ביחד גם לאחר מיתה".

"נשי-מורקיה, המכוסות בצעפה — כולן מסתוריות, רוא דרוין".

"החוצות בסמטובל שקטים — שלות-הרוח!"

"הנזירים רוקרים לשם שמים, מנבחים ומיללים לשם אלצה ונביאו — התדבקות באל!"

באחת: חיי-המורקי — שירה נשגבה בלי סוף.

איני יודע, אם יש ריח של שירה בחיי-המורקים, או יותר נכון, בודאי יש ויש, מכיון שגם בבית-הקברות יש שירה. אך דבר זה אני יכול להגיד בבירור: כי חיים, חיים ממשיים, חיים ריאליים, חיים אקטיביים, אין כאן. יש רק זכר לחיים שהיו. חורבן, חורבן על כל צעד-ושעל! חורבן המצבות העתיקות וחורבן ההיכלות המפוארים. חורבן המסגדים הגאים וחורבן בתי-הקברות עצמם. חורבן על גבי חורבן!

כי תבוא לקושטה, אל תלך לראות את מסגד-סופיה הקדושה, אם "זכות-אבות" שלה והשאלה העתיקה, מה הולמה יותר: חצי-הירח או הצלב? — אינן מעניינות אותך. שבה את ביזאנטיה ולך לראות את המסגדים של אחמה, של סולימן ושל באיזיד, שהקימו אבות-אבותיהם של בעלי ה"דוויקה" (1) של היום. שמש, אויר וחום! והמינרות הללו בשיאן ותפארתן — באמת עדות הן על חוצפתם ונבחרתם של העותמאנלים, שרכשו להם את הנקודה היותר מזוהה בתכל כילה והצליחו להתאים את האמנות עם הטבע.

אך מה עשו העותמאנלים של היום בירושתם העשירה?

המצבות ההיסטוריות הועמו מהוסר טשול; הכתלים, שהיו מחופים בחרס'נה, נתפוצצו, הרצפות, אלו המוזאיקות הנפלאות, שאֶמָנים רבים וגדולים השקיעו בהן את כל כשרונותיהם, מלאות גומית, הפריכות היקרות, מעשי רקמה שעל הדלתות, מלוכלכות וקרועות, קחצרות, שהיו מיהיבות את העין בבארותיהן, במורקי-המים שלהן, באכסדראות

של עמודים, זכר לאלהמברה, מלאות רפש וזוהמה. לא ריח של לבונה, ארא ריח רע עולה באף המתפללים מחצרות-המסגדים, שהן גדולות כטורקיה הקדומת ומלאות רפש כמוה.

הטורקי רואה ומביט, מנענע בראשו — והולך לשתות את הקהוה : כח אין למעשה !

הדְּרִיִּישִׁים עוד מדיקים ועוד מיללים — כל כתה למינה ! — לשם אלאה הגדול באלים. הם עוד מלאים אש קדושה לזכר מחמד הנביא שבנביאים. אך העותמאנלי הפשוט הולך לו מבית-מסחרו אל בית-המרוח, שותה "דוויקה" עד חצות-הלילה, ומשם הוא הולך ההרמונה לנחם את נשיו.

רואה הוא, המיִּרְקִי, שנחלת אבותיו בסכנה. יודע הוא, שהעיר הראשה שלו נשארה בידי השולטן רק מפני שבעלי-האנרוף לא יכלו לחלק ביניהם את ירושתו. יודע הוא, שלא יעברו ימים רבים ואיוב הקדוש⁽¹⁾ יניח את מקומו לקדוש אחר, ועל גגה של "סופיה הקדושה" יבוא צלב במקום חצי-ירח. יודע הוא, שחייב הוא לעשות דבר-מה בשביל להמשיך את חייו, — חיי בלתי תלוי באחר... אך — באו בנים עד משבר וכח אין ללידה.

ואל תאמר, שאין רגש פטרייטי לטורקי. שאינו אוהב ביותר את עיר-המלוכה שלו. צריך היה לקרוא בעתוני סטמבול את המאמרים המלאים יאוש בשעה שיצא הקול, שנחתך גור-דינו של השולטן להגרש מקושטה, ואת המאמרים המלאים שמחה בשעה שנודע, שקושטה תשאר בידי הטורקים, — צריך היה לקרוא את המאמרים האלו והללו בשביל להוכיח, שהטורקי נקשה בעבותות אהבה עזה לירושת-אבותיו, וביחוד לעיר-המלוכה שלו, שרגלה האחת באירופה והשניה — באסיה.

— שכב, איוב קדושנו, במנוחה תחת צל מקדשך, — קרא עתונאי אחד בהתלהבות עצומה בשעה שנתקבלה הידיעה, שקושטה תשאר בידי הטורקים : — שכב במנוחה ! עצמותך לא יושלכו מקברך. אתה תשאר על אדמת-האיִשְׁלָאם !

אך רגש הוא מתנת-גדולו של האינטלגנטי ומעשה מוטל על העם כולו. ואותו עם כאילו עבר ובטל מן העולם.

רק פעם אחת קם הגבור העותמאנלי משנתו, חגר את כל כחו, לכד את חצי-העולם, הטיל את חתיתו על חבל כולה, כבש את המקום היותר יפה בעולם ועשהו לעיר-מלוכה, ואת העיר קשט בכל פלאי-גאוניותו של האדם, — ומרוב עבודה כאילו גם ליחו, נשבר גופו, מעדו רגליו ונפל. ועתה כח אין לקום.

זה כמאה שנה הולך העותמאנלי ומאבד את נחלת-אבותיו. בשנות-מאה כמעט לא עברו עשר שנים בלי אבדה שאינה חוזרת. אחר המלחמה הגדולה יוצא העותמאנלי נקי מנכסיו באירופה ובאפריקה, ונכסיו באסיה יתמעטו כמעט עד מחצה.

(1) אחד מכוכבי-קושטה, שהוא קדוש מאד לטורקים.

מעתה סכנה גדולה צפויה גם לקיומו. אך עם שחרב — אין רחמים בדן!
ה"איש החולה" (the seek man) — כך הוא שמו של העם המורקי זה
יובל שנים, אך עכשיו כבר הגיעה מחלתו עד למרוס-קצה. לא עוד "חולה" הוא, אלא
"גוסס". הוא לא מת עוד, מפני ש"קק'ק'יו עוד לא הסכימו ביניהם, מי יעפוק בקבורתו.
היתה עוד תקוה אחת לעם המורקי — תקומת האישל'אם. ובאמת, גם עמי-אירופה
היו מפחדים קצת מאימת ה"דגל הירוק". "די להכליף היושב בקושטה רק לזוסף ברגל"
מחמד — ומיד יתקבצו אליו כל המיליונים של האישל'אם, ואז — אוי לו לצלב! —
המלחמה הראתה לדעת, שהאנגלים השיבו לראות. אז, בשעה שנתלקחה המלחמה,
היתה גרמניה מאיימת על אנגליה בהמוניו של האישל'אם. על זה השיבו האנגלים:
"אדרבה, קנאת הפליפות, שכל אחד מעמי-המזרח רצה לקרוע אותה אליו, תאכל את
מורקיה".

אחדות האמונה לא אנדה את עמי-האישל'אם, כמו שאינה מאגדת את עמי-
הצלב. וכשבאו המושלמים של הורדו לפני ל לורד = ג'ורג' לבקש רחמים
מלפניו על מורקיה, השיב להם:
— מה לכם ולמורקיה? אתם מאושרים להיות נתיני-בריטניה. ואלה?! — הלא
מורקיים הם ולא יותר.

והדבר פצוץ! כל עמי האישל'אם מצפים לביאת הבולשביקים כאל ביאת-
הגואל. בבירת-מורקיה אין איש — כמובן, מורקי — מכסה לא את שמחתו להצלחותיהם
של הבולשביקים ולא את יגונו בשעת-מפלותיהם.

ב פורט = ס ע י ד נגש אלי ברחוב עלם, שמראה אירופי לו בכל, אך ראשו,
מוכתר בכפה אדומה, ושאל:

— כנראה, האדון מרוסיה. וכי באמת הבולשביקים תקיפים עכשיו כלי-כך?
זנשדכנתי ראשי לאות תשובה של חיוב, צהלנו פניו משמחה.
— מה לך ולהבולשביקים? — שאלתיו.
— הם יתקנו מה שקלקלה מפלתה של גרמניה.

וכשאמרתיו לו, שהבולשביקים בודאי יעשו שלום עם ממלכות-ההסכם, השיב,
שאינו מאמין בזה, מכיון שהפרינציפים של שני הצדדים שונים מכל וכל.

ושאלות כאלו הציעו לפני גם בק א ה י ר ה מכל שדרות-העם: הסמודג
שבאר לי את סבתה של התהלוכה, שהיתה אז בעיר, מורה-הדרך, ש"נה אותי אל
הפיראמידות, ומשרת האכסניה בשעה שניהץ את נעלי.

יותר מכל הפגישות האלו אופיית היא פגישה זו: בספינה, שהלכה מקושטה
לפורטסעיד, פגשתי על השולחן הערוך בפקידו של פייצ'אל — המלך או האמיר?
— כנפשכם וכרצונכם — שנשע מכירת המורקים לעיר-הבירה — בביכול — של הסוריים.
כשנתודעתי אליו היתה שאלתו הראשונה:

— וכי נאמת מתיחסים הבולשביקים באהבה אל האישלום?

— אל האישלום? — חורתי על דמיון בשאלה.

— כן, אל האישלום!

וכשאמרתי לו, שהבולשביקים מתיחסים באופן שלילי לכל דת, ובדאי גם להאישלום, היה כמשתומם וגם לא האמין לדברי.

— ואני שמעתי, — אמר, — שהם, למשל, סוגרים את בתי-התפילה לנוצרים.

אך לא של האישלום.

כך רוקמים אגדות!

אגדה כזו בפי פקיד גבוה בודאי סימן של טפשות היא. אך מה היא אגדה זו בבבל אם לא — סימן של רקבון?

ג. חזמורחי.

לא על ה"חזמורחי" במרכאות כפולות אני מדבר, אלא על החזמורחי מ מ ש, החזמורחי הפשוט, כלומר, על היהודים, היושבים בארצות-החזמורחי.

מה אנו יודעים מהם?

אנו יודעים, שהספרדים הם ה"פרנקים", שבאים לפעמים לארצות-המערב, נושאים "כפות אדומות" על ראשיהם וכתונת ארוכה על גבי המכנסים, מספרים נפלאות על ירושלם וקברי מלכי בית-דוד ודוכרים עברית מגומגמת. גם יושבי-החזמורחי מן האשכנזים מדברים עליהם בלשון "הם": יש "להם" בתי-כנסיות — שמעו והשתוממו! — כמו "אצלנו". הם נושאים אשה על אשה, מדברים ביניהם באיזו לשון בלתי-מוכנת ומתפללים רק בפתח. בין המנהגים "שללהם" יש הרבה מנהגים בלתי-יודעים לנו.

ואף-על-פי שיש עתה הרבה אשכנזים בארצות-החזמורחי: אינם מתקרבים לאחיהם הספרדים ומסירים תמיד עדות בפני עצמן. האשכנזים מבקרים לפעמים את בתי-הכנסיות של הספרדים, אך לא לשם תפלה, אלא מתוך סקרנות. מספרים נפלאות, שבעיר פלוגית, משנה פלוגית, קרה מקרה, שנתחתן פלוני הספרדי, הס'ט, בפלוגית האשכנזית. מראים באצבע על פלוגי הצעיר שנולד מתערובת של ספרדי ואשכנזי. כמעט "מולאט"!

אין לך דבר, שמרחיק כל-כך עם מעם, עדה מעדה, כהבדל ה"ה"י". אנו מתיחסים לעמים אחרים בלי אהבה, ולפעמים גם בשנאה גלויה. מפני שאין אנו מבינים את חייהם. אנו מתיראים אנו מן הנוצרים, שעושים מעשים זרים לנו כהגיהנם שלהם. והם מאשימים אותנו במצות אכילת דם נוצרי. בימי משפטו של ביי ל י ס אמר נוצרי אחד, פרופסור, ודוקא בקי בעניני-היהודים.

— איני חושד את היהודים, שהם שוחטים ילד נוצרי לחג הפסח. אך בכל זאת יש להם (לא לפולם, כמובן) מנהגים זרים, שאין הדעת סובלתם. למשל, המצה, החלוצה כל השנה בפנה היותר חשובה בביתם (עירובי-חצרות). למשל, הפוקס השחור על-גבי הדלת. הסכימה, שכל אלה מנהגים מזרים הם.

הדברים לא הגיעו עוד לידי פירוד כזה בין האשכנזים ובין הספרדים. אך' אם מצב-הדברים לא ישתנה, נוכח גם להאשמות הדדיות ובלבולים שונים. והרי גם עתה כבר הגענו לידי כך, שאף קבלת-שבת תחת צל ה"כותל המערבי", נוכח האבנים, שאחדו את כל היהודים מן ועד באר-שבע, אינה אפשרית לשתי העדות ביחד. כשראיתי בפעם הראשונה את ה"כותל", פרצתי בכני למראה שארית מחמדינו מימי-קדם; וכשראיתי את הספרדים והאשכנזים המתפללים על-ידו, וכל עדה ועדה פונה לקרן-זוית שלה, שלא להתערב, חם ושלום, האחת בחברתה, בכיתי בדמעות שלישי על החורבן השלישי.

פירוד-בין-אחים זה כבר גרם לנו הפסד טרובה. תנועת-התחיה שלנו, שנפחה רוח-חיים בעצמות היבשות של בקעת-הגליל, כמעט לא הכתה גלים בין הספרדים כלל. יש ביניהם ציוניים וציוניות, חברות והסדרניות. אך ברובם תנועתנו להם ציוניות של נשפי-חשק, של רקודים ומחולות. התחיה עוד לא לקחה בשבי את הנפשי, עוד לא האירה את ההכרה הפנימית, עוד לא הכשירה את הדור...

והפלא גדול. יהודי-המזרח חיו בתנאים היותר טובים להתפתחות קהילות. בארצות-המערב היינו נרדפים על צוואר עד המאה התשע-עשרה, וברוסיה, ששם יושב רוב היהודים, לא פסקו הדיפות עד היום. כשקצבו להם, ל"מערביים", ממרומי-הכסא מעט חירות ומעט אזרחיות. הביאו יהודי-המערב למישיבהם קרבן-תורה — את היהדות. וכשהתעוררה היהדות לתחיה בתחלת המאה הנוכחית, באה לידי הכרה, שאין דרך אחרת להננה על היהדות ועל תרבותה המקורית אלא אבטנומיה לאומית שלמה. המלה "אבטנומיה" היתה לצעקת-הנפש של היהודי. הצעקה הולכת ומקפת את כל שדרות-העם. החל מן הבורגנים, שכבר נטמעו בגויים, וכלה בסוציאליסמן, ששואף למלחמת-מעמדות בתוך היהדות גופה (ה"סיימיים", ובמקצת גם ה"בונד"). ואילו ה"מזרחיים", שהיתה להם אבטנומיה רחבה מאז ומעולם, הלכו בעקבותיהם של יהודי-המערב ועוד הרחיקו ללכת מהם. ועוד גם זאת: המערביים הלכו מתרבות לתרבות ונשארו, לכל הפחות, בני-תרבות והמזרחיים הלכו מתרבותנו הגדולה והרחבה כים אל האפס המורקי ולא שאלו מאנשי-המערב אלא את החיצוניות, הקליפה של יפת'.

את הלשון העברית אין איש מהם יודע; ובקושטה, למשל, לא ידעו אף רוב החכמים שבהם. כמובן יש יוצאים מן הכלל; אך לא עליהם תבנה היהדות החדשה: מועטים הם ביותר.

— הלשון העברית? ! איזו לשון? לשון-הקודש? — שמעתי שואל ומשיב.

היה גם זקן ס"ט הדור בכפה אדומה, שהציע את שאלתו כך:

— הלשון העברית? איזו לשון? זו של "בראשית ברא"?

בבתי-כנסיותיהם בכל ימות-החול אין מנין לתפלה. וליותר להגיד, שאין אף ספר אחד עברי בבתי-הכנסיות, מלבד סדורים קטנים ויבשים, דפוס-וינה, בלי באורים, בלי "מוסר" והנהגות-הארס. בביהכנ"ס הגדול של אורטקיי (קושטה) הראה לי השמש

בגאון "שמות" מפורזים על הספסלים ותחתיהם. הצצתי אל תוכם וראיתי — דפים בודדים של איזה "חוק ליום" למקיבלים, שמבואר בהם, איך לאמור, למנצח בנגינות ז' פעמים ישר והפוך, אילו צרופ־שמות יוצאים מפסוקים שונים. רציתי לקחת לי דפים אחדים להתייבן בהם, אך השמש הזהירני שקדושים הם ואסור להשתמש בהם אלא לראותם בלבד. השעיתי היא, שכאן לפנינו אולי שרידים מתקופת שבת צ'י. אך המקיבלים הקושטאים של זמננו מבינים בהם, כהתרגול ב"בני־אדם". הם באים לכאן בשבת (במספר מועט) ובחג להתפלל בחפזון: כבר מצפים להם השוק והעסק.

בפולין מתלקחת מלחמה עזה ועצומה, מלחמה של חרף־נפש בעד מנוחת־השבת, וכאן, בקושטא, שהדעות לכל איש לשבות את שבתו. עשו היהודים בעצמם את שבתם חול. הנוצרי סוגר את חנותו ביום הראשון, המושלמי — ביום הישי, היהודי? — חנותו פתוחה תמיד.

בשנה זו חל הג'מנצות שלנו ביום אחד (יום הראשון) עם הפסחה הקתולית ו"יום־הבשורה" להיוונים. ולפיכך החנויות של הנוצרים למיניהם סגורות. ורק חנויותיהם של המתשלמים (מדוע לא?) והיהודים היו פתוחות.

הצעירים מישראל, מקושטים ומגורצים, מחלקים את עתותיהם בין השוק ובין בתי־הדקור וג'רלים ללא־תורה וללא דרך־אֶיץ. האינטליגנציה היא יותר צרפתית מן הצרפתים עצמם . . .

ואף־על־פי־כן עוד לא אבדה תקותם. גדול כחה של התחיה שלנו! היא נגעה רק בקצה־כנפיה במוחדי הנדס — והנה הוא, המוחדי, מתעורר ופוקח את עיניו. הוי, אילו ראיתם, איך גם שם בוכה הנשמה היהודית, המשוקעת ב"הקלפות של השוק, במ"ט שערי טומאה של מקח וממכר, על הפירוד בין הדבקים. מתנענעת לשם יחודי, מפרכת לקראת התפארת שבמלכות!

קושטא. אחת מן המבואות המטונפים, שמוליכים מִפְּרֵה המלוכלכל לגאלאטה המזהמת. איזה יווני נושא על כתפיו תיבת־זמרה מקושטת בצעצועים. אחריו הולך יווני אחר ומנענע את האופן. מן התיבה מתפרצים קולות צרודים, שהולכים ומצטרפים — בקושי גדול — למיני נגונים. מקצועה של תיבה זו — הימנונים שונים. ובכן — המארסליזה החצופה, "ציל ה'" המתחסדי, "ענקי דודל" האץ וֶרְץ! והנה . . . שמעו נא, שמעו: עוד לא אבדה תקותנו" . . .

היינו חבורה עליזה, שעברה דרך המבוי האפל הזה. כששמענו את הימנונו העניו מפורש יוצא מן המארסליקה של היווני נתפעלנו ונתרגשנו, והמלים של השיר — ודוקא בנוסח הגולה — התפרצו מעצמן מתוך גרונו.

התיבה מיללת ומתנפחת, ואנו שרים, מחרזים חרוז אחר חרוז. כנופיה קטנה של כפות אדומות עומדת ושומעת כזה פעור ובעינים מאירות. והנה אך נסתיים החרוז

האחרון: "רק עם אחרון היהודי — אחרית תקותנו" — ומן הכנופיה נפרדה כפה אחת, מתקרבת אלי, חוטפת את ידי, לוחצת אל הפה ומנשקת. ידי רטובה מדמעותיה. הוא אינו מבין את פירושי-המלות; אך הוא שמע את שירת-התקוה של העם, — והרי הוא מאושר עד כדי ליפול על צוארי איש זר, עד כדי לבכות.

ובאמת, המזרחי אוהב את עמו אהבה עזה. הוא אינו כופר בלאומיותו. הוא נושא אותה על נס. לפעמים, עד לידי קוריוזיות. על הגשר (בה"א היריעה), שהוא בבחינת בכל מפני שפע ההמון הרבגוני העובר עליו תמיד, פגשתי בפעוט אחד בן שש שנים. כפה קטנה, כנהוג. על החזה דבק סרט ועל הסרט מרוקמות באותיות זהב המלים: "בן-ישראל!". ומפני כן עשו היהודים ללאומיותם בקושטה לתומם, שלא במתכוין. יותר משעשו היהודים בארצות-החירות. קושטה היא עיר אינטרנאציונאלית ועל השלטים של היכלי-מרקוריום המפוארים שלה כותבים בכל מיני לשונות. וגם הכתב האשורי לא נפקד מקומו. אבל עד עכשיו היה הכתב — כתבנו והלשון היתה — הלשון הספרדית. ובימים האחרונים הופיעו גם שלטים כתובים בעברית גמורה.

כיצד מבארים הקושטאים את בורותם הנפלאה?

פעם אחת נכנסתי לחנות של דְּרוּגֶרִי (Droguerie), כדי לקנות דבר-מה. אל שולחן ה"פדיון" ישב איש זקן. כפה אדומה על ראשו, בפיו הקנה הארוך של הנרגילה והוא קורא בה"צב"ח. טורקי טהיר... והטורקי קם ממקומו, נודקף מלוא-קומתו, הצהיל אלי פנים ושאל בשון של חבה:

— ישראלי?

— כן!

— שלום על ישראל!

ברכה יפה ומקורית זו, כסכורים אתם, שיצאה מפי אדם יודע את לשוננו, וספרותנו? — לא! אף לקרוא עברית אין זקן זה יכול, כלומר, אינו יודע אף להתפלל.

— האפיטרופסים שלנו היו בעוכרינו — באר הוא את סבת אידיעתו. עד חצי המאה שעברה היה הספרדי יודע רק שלש לשונות: הספרדית — לשון-המשפחה, הטורקית — לשון-המדינה, ולשון-הקודש — לשון התפלות והלשון המחוככת בין אחים מרוחקים בזרע. כשנכנסנו תחת הפרוטקטוראט של ה"אליאנס", שפתחה בשבילנו בתי-ספר, התחלנו ללמוד את הלשון הצרפתית והיא נעשת העיקר בתוכנו. ידיעת הלשון הצרפתית לא הכבירה עלינו כל-כך, מכיון שהיא קרובה ללשוננו הספרדית. וידיעת שתי הלשונות הקילו עלינו את ידיעת הלשון האשלקית. ומשנתרבו היוונים והארמינים בארץ ומשגדל כח-השפעתם על החיים, צריך היה ללמוד גם לשונותיהם של העמים האלו. והלשון הטורקית — ממילא משמע, שצריך לדעתה. ובכן נעשינו "פוליגלוטים". ואת שפתנו שלנו, את הלשון העברית, עזבנו לגמרה: הלא כך עשו גם אפיטרופסינו; והם, המשיכלים, המאוישים, בעלי העולם-הזה, היפים והמוגזצים, הלא יודעים

מה טוב לאדם!

הוא דבר בהתלהבות עצומה. כאילו רצה לגלות ברגע אחד את כל לבו, כאילו צפה לאותו רגע, שבו יהא יכול להתוודות ולהקל מעליו את משא־לבו.

— באמת, בושח וחרפה לנו בפני אחינו האשכנזים. אתם מדברים בלשון־הקודש ואנו, הס'מים, בני־בניהם של ר' יהודה הלוי ושל בני־עזרא, בני־בניהם של גאונים עמוד־התורה, ממששים בתוך התנ"ך באפלה... בן יש לי, בן יחיד, דוקטור הוא. מה אינו יודע, בני זה? — את הכל הוא יודע! אך את לשון־הקודש אינו יודע! לא למדתיו. לא הלכנו נגד המודה.

עוד נשמה עִטִּילאית בוכה ומיללת על גורלה.

את כל הדברים האלה דבר בלשון צרפתית ספרותית, שהיא באמת הלשון השלטת בין יהודי־המזרח.

בשעה ששהיתי בקושטא עבר דרך שם בדרכו מירושלים לרומי מוניסינור דיבוא. בקושטא בקר את מוסדות־החנוך הקתוליים, ובניהם גם את בית־ספרה של ה־"אליאנס".

המנהל קדם את פני המוניסינור בלשון צרפתית טהורה, בא־כחם של המורים בך אותו בלשון צרפתית טהורה, אחת מן התלמידות ברכה אותו בלשון צרפתית טהורה. ואחר מן התלמידים קרא מזמיר של תהלים בלשון צרפתית טהורה. והמוניסינור שמח מאוד בצרפתים הטהורים, וכל עתוני־קושטא, לרבות את ה־"שחר" (Aurore) הציוני, כתבו על הבקור המצוין הזה בנוסח: "אשרינו שזכינו לכך!".

היתה אפשר אחת, שנתביישה באותו העונג הרב — והיא ה־"אליאנס". ימים מועטים לאחר בקור "מרוס" זה שלחה ה־"אליאנס" Comunique להעתונים, שבו הודיעה בדבר החלטתה להוסיף על השעות, שהוקצבו לתלמודים העבריים. מה זאת? תשובה? ! ואולי? ... אולי לחש להם המוניסינור, שאח־ כל הכבוד, שנחלה הצרפתית, לא רע לשים עין גם על העבריה העזובה והשוממה.

ד. אבר מרולדל.

ביום הראשון אחר שבאתי לקושטא נכנסתי לחנות אחת של יווני — היוונים שם ידם בכל! — לקנות דבר־מה, — ולא יכולתי להסביר לו, להיווני, את חפציי מפני שהוא לא הבין לשון אחרת זולת יוונית. וללשון זו אין אני נוקק כלל. כבר רציתי לעזוב את החנות בלי קניה. אך זקן אחד, שנכנס אז לחנות וראה את ענייני, שאל אותי בעברית צחה:

— עברי אתה ובודאי אתה מדבר עברית? — הבה, אהיה אני המליץ ביניכם.

מדבר אני בשמונה לשונות: עברית, רוסית, טורקית, ערבית, אנגלית, צרפתית, איטלקית וספרדית.

בעזרתו של "פוליגלוט" זה גמרתי עד מהרה את המקח־והממכר וביחד עם איש

שיח' יצאתי החוצה.

— בודאי אדוני ספרדי? — שאלתי אותו.

— לא! לא ספרדי ולא אשכנזי, אלא קראי!

— קראי? — חזרתי על מלתו האחרונה בתמהון, כי לא הודגלתי לראות קראים

דוברי עברית.

— כן, קראי! ומה? אם קראי אני, לא עוד עברי אני? — בא הוא

בשאלה על שאלה.

— חם וחלילה! מי אומר כך?

— אתה לא אמרת כך בפירוש, אך שמעתי זאת מתוך פליאתך. ובכלל

יודע אני, שהרבנים אינם חושבים אותנו ליהודים.

— ואתם? כלום אתם אינכם מתחזקים תכלית רחוק מאתנו? כלום אין בכם

גם אנשישימיים גמורים או, יותר נכון ארזי יהודים?

— לצערי, איני יכול להכחיש את המציאות. הצדק אתך. הקראים ברוסיה —

זהם הרוב — תוציאו את עצמם מכלל-יהדות. הם קבלו שם זכויות... "ויתעבו

בגוים וילמדו מעשיהם", ימה שמם וזכרם.

— את שם מי אתה מוחה?

— את שם הגויים, שם עמלק, על-פי המצוה הכתובה בתורה, ואת שמם של

קראי-רוסיה, שמחו בעצמם את שמם מספרנו הקדוש.

— עד שאתה מוחה את שמם, נסדנא לקרב את המרוחקים.

— אך, למען השם? אפשר בין שני חלקי עם קשה-עורף — דבר קשה!

ואתם, הרבנים, הכי-לב ורודפי-שלום אתם? הלא הרבנים שלכם אסרו את החתון בנו.

וכי מפני שאין אנו מודים בתלמוד אין אנו בני-ישראל כמוכם? ומדוע אתם נוהגים

בנו על-פי הלאו של "לא תתחתנו", כאילו משיבעה עממין אנו? —

בארתי לו את טעם האיסור, שהיה לישיחה בפי כל ברוסיה לפני חמש-עשרה שנה.

— זהו טעם לפגם! — אך שמענא — עכר הוא מענין לענין: — הנה

אומרים, כי יש בו את ארץ-ישראל לעם-ישראל. וכי גם אז תוציאו אותנו מן הכלל?

הלא יש לנו חלק בארץ כמו לכם. ובכלל, מה זאת "לנו" ולכם? יהודים אנו

כולנו, בני אברהם, יצחק ויעקב!

עניתיו מה שעניתיו ונפרדתי מעליו. אך פגישה זו עוררה בי מחשבות הרבה.

הלא הצדק אתו. כלום לא יהודים הם הקראים, צאן אובדות של בית-ישראל?

ומה אם יביאו לנו את ספר-היוחסין עד לאברהם, יצחק ויעקב, נושא-ההבטחה?

ביחד עמנו נלחמו בעד חיות יהודה וישראל, ביחד עמנו ראו שני חורבנות וביחד עמנו

היו מצפים לגאולה. והסכסוך שלנו? "ישא" במשפחה! כי מי מאתנו, הרבנים,

יתפאר, שחי הוא על-פי התלמוד? — לא נכחדו ש"כופר שאני"! אך מה עשינו

לקרב את הצאן האובדות האלו? נסענו לכוש בשביל להכניס תחת כנפי השכינה

אלפים אחדים של פלשים שחורים, שנקרעו מעל האומה. נסענו לסינה בשביל לכלול בתוך העם מאות אחדות של „בני־ישראל” צהובים, שמתפללים לעצמות־אבותיהם. והרי אבר מדולדל זה של קראים עדיין הוא מפרכם ועוד לא נקרע כולו. עדיין הוא פונה למזרחו שולח את תפלתו ל„אהיה אשר אהיה” בלשון־הנביאים. ולמרות כל זה אחינו הקראים הולכים ונמקים. הגלות בין המאמארים הסירה מהם את האצילות היהדותית והפכה אותם לבורים ומגושמים. חנינתה של יְקָאטרינה השנייה, שנתנו להם זכויות והבדילה אותם מעם־ישראל. הפילה עליהם תרדמה, ואיסור־החתון—מצד הרבנים — נתן לפנייהם שתי דרכים: הטבילה או חתון בקרובי־משפחה. והרי שתי הדרכים הללו גם יחד מוליכות אל הכליון.

המזבים שבהם הרגישו תמיד את הנחיצות להתקרב, לבקש את הדרכים לכך. אך ה„חֲבִימִים” שלהם, שנעשו שתדלנים לפני הרשות יותר ממדריכים דתיים ולאומיים, — הם המעכבים.

העם היהודי, שקם לתחייה, אל־נא ישכח את האבר המדולדל הזה!

אֶהָרֶן אֶהָרֶנְסֶן

(אזכרה).

אורות וצללים שמשו בערבוביה באהרן אהרנסון. שמת מיתה משונה ועדיין לא נספר כהלכה. אבל מעלותיו וחסרונותיו גם יחד ציינו אישיות גדולה, בלתי-מצויה, שהיתה, בכל המובנים, משכמה ומעלה גבוהה מכל סביבתה. כשרונות בלתי-מצויים, שאיפה לגדולות, תפיסה מהירה, מכש חד, כח מפליא לעבודה גופנית ושכלית, התמדה עקשנית בהשגת המטרה, רצון-ברזל בלתי-נשברי שהגיע עד לידי עריצות, מזג חם וטהרניש בנקל, אופי תקף ובלתי-נכנע, — כזה היה אהרנסון, ובזה רכש לו אויבים ומעריצים. את מערציו רכש לו על-פי רוב בחוץ-לארץ, ואת אויביו — פה, בארץ.

קשיות-המזג ותקיפות-האופי עשוהו לאיש ריב ומדון לכל עסקני-הארץ. הוא שנא תכלית שנאה את העסקנים הגמישים ואת הגמישות שבעסקנות. כי הוא היה מאלה, שהחיים יכולים לשבר אותם אבל לא לכוף את קומתם.

מראשית דרכו על שדה-החיים הראה את תקיפות-אָפּוֹ. כשגמר את חוק למודיו בבית-הספר לחקלאות בגריניוֹן, בקרבת פאריז, שלחהו הבארון רוטשילד לסדר ולנהל את מושבת-מתולה, שנתסדה אז. אהרנסון הצעיר, שלא הגיע אז לשנת-העשרים לימי-חיו, נגש לעבודה — ונכשל תיכף ומיד. הוא חבר תכניות רחבות, שהפקידות הבישה אליהן בעין לא-טובה. הוא ראה את כל הרקבון שבשיטת הפקידות, ובהיותו חביב-הבארון חשב, שדי יהיה לו לכתב לבארון כדי לשים קץ לכל הנעשה. אבל הוא נפל ברשת-הניגנות, ששמו להגליו פקידו הבארון ושייד בראשם. וכשראה, שאין בידו לתקן כלום ושהוא יהיה רק כלי-שרת בידו הפקידות ויתנוונה מהר, לא חשב הרבה והגיש את התפטרותו. הוא מסר את מתולה לידי פקידו הבארון, רכב על סוסו והלך לשוב בארץ לארצה ולרחבה. ומאז מתחלת חקירת-הארץ שלו.

איש לא אהב את ארץ-ישראל כמוהו, מפני שאיש לא הכיר כמוהו. פעמים אחדות בשנה היה עובר אותה לארכה ולרחבה, מעבר לתרמון צפונה ועד דרומה לים-המלח, מן המדבר הגדול מזרחה ועד הים הגדול מערבה. יחיד, או בלוית משרתו הערבי, מלידי-הארץ, חדר לכל הפנות הנדחות. לכל נקיט-סלע, עלה על כל ההרים והגבעות וירד לכל עמקי-העמקים, למד להכיר את כל החריצים ואת כל הנחלים. הוא גלה את כל מסתרי הדומם והצומח שבארץ. אוסף העשבים והצמחים שלו, שאסף בעצמו, הגיע ליותר מעשרים אלף אָכסמפלָאריִים.. על הקולקציה הגיאולוגית שלו היה גיל בלאנקנהורן^(*) להגיד, שיש בה כדי להספיק "חומר לעשרים

^(*) חוקר גרמני, שהוא ידוע בחקירותיו הגיאולוגיות בארצנו. ביחד עם אהרנסון ועם הוואלוב אהרונזי השתתף באָכסמפּליציציא מדעית לים-המלח וסביבותיו.

או יותר דיסרמאציות.

אין פלא, איפוא, שהוא הוא שגלה את החטה המדברית, או את "אס-החטה". עשרות בשנים התחבטו החוקרים בשאלת המולדת של החטה. במוזיאון בווינה היתה מונחת עשרות שנים שבולת של החטה המדברית, שהביא עמו מנסיעותיו בארץ-ישראל, ביחוד מסביבות-החרמון. חוקר אחד, קאוצ'י שמו, ומאז לא יכלו למצוא אותה עוד פעם. הפרופסור לבוטאניקה והעסקן הציוני הידוע, אוטו ווארבורג, פנה לאהרון אהרונסון, שיתעסק בזה. אהרון אהרונסון נגש לענין ברצינות, שציינה את כל שאר עבודתו. ומה גדלה שמחתו כשמצא חטה מדברית זו על רמות הר-כנען שבקרבת ראש-פנה. בן אכר מזכרון-עקב הצליח למצוא עד מהרה מה שחוקרים ונוסעים לא יכלו למצוא במשך עשרות בשנים!... ולא רק שמחתו גדלה. שמחו כל הבוטאנאים לתגלית זו. אהרונסון הלך בעקבות החטה מהר-כנען עד לראשי-החרמון, עד המקומות, ששם הצומח מתחיל להיות אלפיני. לכל אורך הדרך מצא אהרונסון את החטה בכל צדי-הדרכים. הוא ראה, שהיא גדלה בקרקעות היותר רעים. בזבזות, במקום שכמית הלחות מגעת למדה היותר פחותה. אהרונסון שם לב ביחיד לסגולה מיוחדת זו של החטה המדברית וראה בה הרת תקופה חדשה לגידול החטה על פני כדור-הארץ.

הוא ידע, שהחטה של זמננו, החטה התרבותית, זו שהשתלשלה במשך מאות דורות ונעשתה מחטה מדברית חטה תרבותית, דורשת את הקרקעות היותר משובחים, את העידית. "קרקע של חטה" — שם זה נעשה שם-נדרף לקרקע היותר טוב. אך התפתחה החטה ושתה את כל סגולותיה הטבעיות, עד שמצמח, שמסתפק במעוט שבמעוט של לחות, נהפך לצמח, שדורש את הכמות הגדולה של לחות וחמרי-מזון? שאלה זו הביאה אותו לידי רעיון טבעי, שצריך לקחת את החטה המדברית ולהתחיל בה שורה של נסיונות, על-ידי זווגים ועל-ידי הרכבה, כדי למצוא את האפשרות לגדלה על-פי סגולותיה הקדומות, כלומר: להביאה לידי מצב של חטה תרבותית וכיחד עם זה — לשמור על סגולותיה הטבעיות הקדומות. מכאן — אפשרויות בלתי-מוגבלות בשביל האנושיות. עכשיו רוב הקרקעות של כדור-הארץ הם חריבים ואינם מסוגלים לגידול חטה. אם אפשר להביא את אס-החטה לידי כך שתעשה חטה תרבותית, ולשמור על סגולותיה המיוחדות, אפשר יהיה להטות מיליונים ומיליונים קילומטר של קרקעות, שעכשיו אינם מסוגלים לגידול חטה, לקרקעות של חטה.

מלבד זאת, עם תגלית זו נפתחה תקופה חדשה להקירות כל תולדות הציוויליזאציה האנושית. מולדת-החטה נחשבת בצדק למולדת הציוויליזאציה כולה. אדמת-ישראל נעשית על-ידי תגלית זו למולדת-הציוויליזאציה.

בן האכר מזכרון-עקב, שחוג קטן של מכירים ידעו להוקיר אותו ואת כשרונותיו הגדולים, נחפרם מהר על ידי תגלית זו בעולם הבוטאנאים. אמריקה, שבחקלאות היא הולכת בראש כל העמים, התחילה להתעניין בתגלית זו, ביחוד מצדה המעשי. על-ידי השתדלותו של הפרופסור ווארבורג נשלח אהרונסון לאמריקה הצפונית כדי לקשר שם קשרים ישרים עם גדולי המדע הבוטאנאי והחקלאי, העיוני והמעשי.

לאחר שעבד אהרון אהרונסון בקליפורניה כשנה ומחצה הציעה לו הממשלה האמריקנית קתדרה לחקירת החטה המדברית ולנסיונות עיוניים ומעשיים. אבל אהרון אהרונסון דחה את ההצעה. על-ידי יחוסיו עם גדולי המדע והממשלה הצליח לעורר אחדים מעשירי-היהודים באמריקה, שייסדו תחנה לנסיונות דוקא בארץ-ישראל. היהודים

באמריקה נתנו את הכסף לשם אמריקה, להראות העמים והשרים את פטרוניתם. אבל מחשבתו של אהרונסון היתה אחרת. הוא רצה לתת לארץ-ישראל, לישוענו, תחנה לנסינות לא רק לשם חקירה מדעית טהורה בענין החטה, אלא בכלל לשם דפחות החקלאי של הארץ.

אחר הנסינות בחטה הציג לו אהרונסון למטרה להראות לארץ את הדרכים החדשות לפתוח-החקלאות.

אהרונסון ראה והבין, מראשית עבודתו החקלאית בארץ, את השגיאה היסודית של כל החקלאות הארצי-ישראלית של האירופים, הגרמנים והיהודים. הוא הסתכל בחקלאות המקומית של הערביים וראה, שהערבי המקומי מצליח הרבה פעמים יותר מן האירופי. הוא ראה, שאפילו הגרמני, החקלאי מלידה, אינו יודע לצל את הסגולות המיוחדות של הקרקע מפני שאינו מכיר. לא העבודה האירופית עיקר. ההסתכלות בסגולותיו המיוחדות של הקרקע הארצי-ישראלית, מצד אחד, וההסתכלות באפני עבודה-הקרקע של הערבי המקומי, מצד שני, הביאוהו לידי דהכרה, שלא אפני העבוד האירופי העיקרי, שהעבוד הפרימיטיבי של המקומי יותר מתאים לסגולותיו של הקרקע של ארצנו מן העבוד המוכתר בשם "עבוד אירופי".

האירופי, מתחלה הגרמני ואחר-כך גם היהודי, לא שם לב כלל לזה, שאין הקרקע של ארצנו דומה בעיקרו לקרקעות-אירופה. אירופה היא גשומה וארצנו חריבה. כלומר: באירופה משטר-הגשמים הוא זה של הקיץ ובארצנו הוא זה של החורף. באירופה הגשמים והשלגים של החורף קטנים רקבובית בשכבה העליונה של הקרקע, ובארצנו, ששני שלישי השנה אין גשמים יורדים בה כלל והשמש מיבשת בקיץ את כל הצמחים ואת כל על-העצים הנושרים, אין רקבובית מצויה בה אלא בשכבות העשוקות. שרשי-הצמחים צריכים, אפוא, לרדת כאן למטה בקרקע בשביל לחפש לאדם את חמרי-המוזן ואת הלחות הדרושה לחמרי-המוזן בשביל מסמוסם, שבלעדיו אין חמרי-המוזן יכולים להזין את הצמחים. כמות הגשמים בארצנו אינה פחותה כלל מכמות-הגשמים בארצות גשומות. השאלה היא: איך לשמור את כמות הלחות שבתוך הקרקע, שלא תתנף במשך חדש-הקיץ?

בפתרון שאלה זו גלום סוד הצלחתה של החקלאות בארצנו כמו בכל הארצות החריבות או החריבות-למחצה.

הקרקע שלנו דורש, אפוא, לא עבוד אירופי סתם, אלא עבוד מיוחד, שיתן אפשרות לשמור את הלחות בתוכה, לתועלת לצמחים.

אפני עבוד זה ידועים בכל הארצות החריבות. הם נקראים שם בשם מיוחד: "שיטת קמפבל" או "חקלאות חריבה", ובאנגלית, "דריי-פארמינג".

בגידול-דגן הציג לו אהרונסון למטרה להראות את התוצאות של שיטה זו. הנסינות הצליחו. בלי זבול, בלי השבחה על-ידי החזרת חמרים מזינים לקרקע מן החוץ, ורק על-ידי עבוד, בהתאם לסגולותיו של הקרקע, הצליח להוציא ממנו יבולים של חטה ושל שעורה עד ארבעים ועד חמשים שערים.

אין אני בן-סמך בעניני-חקלאות ואין אני מציג לוחות דעה בענינים אלה. אבל, בתור גר-ראיה, מותר לי להעיד, שהתחנה לנסינות היתה מלאה ענין לחקלאים. במשך השנים המועטות של קיומה נעשו שם נסיונות לא רק במיני הדגן, אלא גם בנטיעות-בעל מרובות. יותר ממאתים וחמשים מין ובני-מין של גפנים היו בתחנה. בפזיים

ואפילים, כאלה שבשלו בסוף תמוז וכאלה שבשולם כבר היה בא בתחלת סיון. היו עשרות בני-מין של תות. נעשו נסיונות במינים ובני-מינים של עצי-זית ועצי-תאנה. הרבה מינים ובני-מינים של עצים הוכנסו על ידי אהרונסון אל הארץ. בתחנה נעשו בהם נסיונות של התאקלמות ושל התאזרחות.

עיקר רעיונו של אהרונסון היה — לפתח, לשכלל, להשביח ולשפר את המינים ובני-המינים של הארץ עצמה, של אזורי-הארץ, של "הצומח-האזרחי", אלה שנולדו בארץ או שהתאזרחו בה, משנים קדמוניות או מזמנים יותר מאוחרים. למינים ולבני-המינים האזרחיים הקדיש אהרונסון מחשבה מיוחדת. טפול מיוחד, עבודה מתמדת ומיוחדת. הוא ראה בהם את עתיד-הארץ ובכר אותם על כל שאר המינים. הוא התיחס כמעט בזלזול לנסיונות להכניס אל הארץ את מיני-הזית האירופיים וחשב, שהשבתה היות של ארצנו של האזרח, יכולה לתת תוצאות הרבה יותר מזהירות מכל מין זית אחר. וכך היה יחסו גם לשאר מיני העצים. הוא חפש תמיד בצומח של הארץ את האזרח. הרבה עצים, שכבר נשמדו מעל פני ארצנו ושנשאר מהם לפליטה רק מספר-אכסמפלרים מצומצם מאד או רק אכסמפלר אחד, מצאו באהרונסון את גואלם. הוא הכניס לתחנה, זרעם במשתלות והעביר את השתילים למקום-גדולם התמיד; וכך חדש את ימיהם נקדם. הוא בקש תמיד את האכסמפלרים יקרי-המציאות, חקרים, הסתכל בסגולותיהם ונסה לשתלם מחדש, לתת להם ערנה אחרי בלותם. הרבה מיני שישים עתיקות מצא בארץ באכסמפלרים מועטים, והוא טפל בגדולם כאב בגידול-בנים. אהבתו לצימח של הארץ היתה בלי מצרים. הוא חי עמו. הוא כאילו היה משוחח עמו. כאחד מן הקדמונים שלנו ידע, "שיחת דקלים" ו"שיחת-עשבים". הוא היה רגיל לומר, שהוא יודע ומכיר את רצונם של צמחים, את דרישותיהם, את שאיפותיהם, את נשמתם. בהערצה היה מדבר על הפסיכולוג של הצומח מטרלינק, זה שתאר את שכלם של הפרחים לכל גוניו ולכל פריטי-ההתחממותו בשאיפתו לקיום-המין.

לצערנו חי לו אהרונסון את חייו המדעיים בודד מן הישוב, שקרא עליו הרם במלוא מובן המלה. בעיקרו בא יחס זה של הישוב אל אהרונסון לרגלי היחס שלו לעבודה העברית. אפשר היה לחלוק על דעותיו של אהרונסון בענין זה. הד"ר קלוזנר בספרו "עולם מתהווה" הביא את דעותיו של אהרונסון מפי עצמו. בתור אדם, שהיה קשור בקשרי-ידידות עם המנוח, התוכחתי עמו לא פעם ושתיים על ענין זה. לפי דעתי, לא צדק המנוח ביחסו השלילי אל שאלת העבודה העברית.

אבל החרם, שהכריזו עליו בישוב בגלל זה, היה שלא בצדק אף הוא. וחרם זה הביא לידי מרירות ולידי רוגז. הישוב כמעט פילו השביעהו ממרוצים. בא הדבר לידי כך, שבשעה שבכל העולם המדעי התחשבו עמו כעם אחד מגדולי המדע הבוטאני, בארץ עצמה נמנעו מלפנות אליו ומלשתף אותו למועצות החקלאיות. יחס זה הגיע הרבה פעמים לידי אבסורדום. פעם נכנסו אנשי-יהודה לישיבה חקלאית והחליטו לפנות למומחה במחלות-הצמחים במצרים כדי למצוא בו עצה ותושיה. באותה שעה היה מקבל אהרונסון מכתבים לא רק ממומחים במצרים, אלא גם מארצות אחרות. בבקשת עצות בעניני מחלות-הצמחים. הקולקציה הקריפטוגאמית שלו היתה מן היותר מפורסמות בכל העולם המדעי. וכן גם הקולקציה שלו של הפטריות. היתה בתחנה לנסיונות שלו ספריה חקלאית של יותר מעשרים וחמש אלפים כרך, קרבאריין

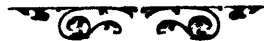
של יותר מעשרים אלף אכס מפלארים, מלבד שתי הקולקציות הנזכרות. ובחדרה ובעת ליט (מגדיל) היתה עבודה חקלאית, מדעית ונסיונית מעשית, ענקית. ואיש מן הישוב לא שם לב לזה.

באה המלחמה. כהרבה והרבה מאנשי המדע בחוקי-לארץ נמשך גם אהרונסון בזרם. הוא כמעט עזב את עבודתו המדעית ונכנס כולו לעבודה מדינית. הוא היה מצד ההסכמה. ועשה מה שעשה על דעת עצמו, בלי להתייעץ עם איש. כל המעשים האלה שייכים להיסטוריה של המלחמה. והיסטוריה זו אינה נכתבת עוד ואינה יכולה עוד להכתב. דבר אחד צריך בכל זאת להאמר: הכוונה היתה בלי שום ספק טובה. היו חכמים בינו ובין אחרים מחברי ההסתדרות הציונית. אבל הוא לא חדל לעבוד בשביל התגשמות-רעיונו. ועבודתו היתה פוריה. ביחד עם בני-היוד ה יכול גם אני להעיד, שסח לי ווייצמן על התועלת הכבירה, שהביא אהרונסון לכל העבודה הציונית קודם הכרזת-באלפור ולאחריה. השפעתו בלונדון וגם בחוגים האמריקניים היתה מן הבלתי-מצויות. ואהרונסון מלא את פקודותיהם של מנהיגי-הציוניות בלי למרות את פיהם. פעם היו בינו ובין חלוקי-דעות, שהביאו אותו לידי רצון להפר את המשמעת. אבל חיש מהר חזר בו מדעתו, בא ונכנע ועשה את רצון-המנהיג.

מח אהרונסון בשעת מלחמה-לציוניות. בהיותו מטבעו עשוי לבלי חת, לא נמנע מלמלא תפקידים קשים שונים בין לונדון ופאריז; וכדי להחיש את משלחתו היה מעוסף באוירון. באחת מן התעופות האלה נפל האוירון הימה ואהרונסון נעלם לנצח (כ"ח אייר, תרע"ט).

איש-הפלאות היה בחייו וכאיש-הפלאות נפל ברגע שמלא את חובתו לעמו ולארצו. עובדה זו ראוי שתשתיק גם את מתנגדיו היותר קשים יבחייו.

א. לורוויפול.

בְּגִלֵּי הַתְּחִתּוֹן.

מאת

משה סמילנסקי.

א.

עברו רק חדשים אחדים מיום שחרב קצהו דצפוני של הגליל העליון—ויד המחרב הורמה גם על הגליל התחתון. מיום שנברה האנארכיה ב"אזור" הצרפתי וקרבותיה היו גבוריני יוסף טרומפלדור וחבריו, ארבע נקודותינו הצפוניות, עשרות כפרים של נוצרים ומאות נפשות, הופרה המנוחה גם ב"אזור" האנגלי. האנארכיה מחלה מתדבקת היא. מתחלה נתרבו הגנבות; אחר־כך נתרבו ההתנפלויות על עוברי־דרכים, — ולסוף התחילו התנפלויות מאורגנות על המושבות. ומעניין הדבר: יותר ש"שקטה" הארץ בצפון, מפני העונש הקשה של הצרפתים, שהפכו למע־מפלה עשרות כפרים, הלך ה"סער" ונתגבר בדרום, וביחוד במרכז, בגליל ובשומרון, והאוויר נעשה רִיחַ פחדים ודם. מה הסבה? האמנם "סאן־רימו", כמו שגורסים אחדים משוטנינו?

המצב בגליל התחתון היה, במשך כל שנות־ההתיישבות קשה מבכל שאר חבלי־הארץ. מצד אחד, פתוח הגליל, בימי־הקיץ, כשמי־הירדן יורדים ומתיבשים, לקבוצות השוודים, שבאים מעבר הירדן מזרחה, מהם לרעות את עדריהם ולשוד ולגזול בדרך ארעי ומהם בכוונה מפורשת ל"הלחם" ולהחריב. כי לשבטים נודדים אלה יש כמעט תמיד "ענינים של דם" ביניהם לבין עצמם וביניהם לבין כפר זה או אפילו מחוז זה. הם באים ל"גאול את דמם" — ובין כך וכך הם שופכים דם נקי ופושטים על עוברים ושבים לתומם. ומצד שני סובל הגליל מתגרת היר הקשה של ה"עריצים", שנשארו לפליטה בארץ מן העבר המזרקי. לפני 50 — 60 שנה עדיין היו כל נפות־מזרקה הרחוקים מן המרכז נתונים כליל בידי העריצים הללו, שידעו לשלוט בכל הסביבה ולרכז סביבם משמר חזק של גבורים. אלה היו מתנפלים על אירחות־הגמלים, שמם מסים על ערים וכפרים ומרימים לפעמים דגל של מרד. ובכדי להגאל מידם היתה הממשלה המרכזית קִמְנָה לפעמים אחד מהם ל"פחה" ומוסרת גם באופן רשמי את הארץ בידו; או היתה מסיתה שני "פחות" כאלה זה בזה. הימים "הטובים" ההם עברו, אבל שלטון העריצים הללו לא עבר מן הארץ ורק צורתו נשתנתה. אף בזמן האחרון קודם המלחמה היו תקיפים מאד. הם ידעו לקנות את לבותיהם של הפקידים הגבוהים מן ה"ואלי" ועד ה"פחה". וכל הפקידים הנמוכים עד הקיימקם ועד בכלל היו נמנים מקדוניהם ומטקוריהם. ועל־ידי כך היו תמיד בידיהם גם גביות־המסים, גם חכירת־המעשר

וגם ה"משפט", ואת הארץ ימו לכל אשר ירצו. וגם קבוצות של שוודים נסתרים עמדו ועומדים תמיד מוכנים ליסר כפר ממרה זה או אחר על-פי קריצת-עינים בלבד. ה"עריצים" הללו מרובים הם ביחוד בעמק, בסביבת ג'נין, ובהרים, בסביבת ש"ס, ואף במרכז הגליל. התחתון. והם הם שעונים היתה רעה תמיד במושבות העבריות, ולא מועטים היו הגליליים, שנפלו חללים על-פי קריצות-עינו של עריץ זה או אחר.

כך היה הדבר בימי העבר הטורקי הקרוב. עם כבוש הארץ על-ידי הבריטים חשבנו, שנצלנו ממארה זו. אבל לא כאשר חשבנו כן היה. הארץ, אמנם, שקטה קדושינה בתקופה הראשונה. אבל הנה נתקלקל דבר-מה — והכל חזר לנשנו.

הבידואים שבעבר הירדן מזרחי ובמדבר נתקלקלו על-ידי המלחמה לגמרי. לשוודים הללו עדיין היתה איוו "מסורת" של "צדק" ושל "התחייבות" ושל "כריתת-ברית". כל זה התדרף כעשן. במשך שנים רציפות קבלו זהב גם מצד הטורקים וגם מצד הבריטים — ורמו את אלה והללו. במשך שנים רציפות קבלו נשק משני הצדדים — ולא נלחמו מלחמה גלויה לא בטורקים ולא בבריטים. אלא היו פושטים על הנחשלים, על הבורחים, על הפצועים — ועל המתים. כל ה"מסורת" התדרפה. נשארו רק שוד וחמס גלויים וצ'יניים. נשארה הכרה מושעית, שהכל צריכים להם. ונשארה הרבה נשק בידיהם. וגרולה חמתם של שוודים אלה על מושבות היהודים, שלפי דברי המסיתים הן באות-כהו של שלטין חדש, ישאומר להחזיר את העולם לסדר ולעבודה ולכתת את התרבות והרובים להרמשים ולמחרשות. וגם ה"עריצים" עינם רעה במושבות העבריות. עיניהם לא טחו מראות, שסוף שלטונם קרוב לבוא ושהמושבות הללו הן הן שמבשרות סוף זה. וגבר בהם רגש-הנקמה. וגבר גם הרצון לשעום בפעם האחרונה מנתח טוב. והם רמזו לקבוצות שוודיות הנגלים והנסתרים...

ועל כל אלה נוסף היחס המשונה של הפקידות המקומית.

המקרים המעציבים ב"אזור" הצרפתי היו כאיש לנעורת גם לעריצי עבר-הירדן, ה"חשק נתעורר. נשארה רק השאלה: "מותר גם לנו או אסור?"..

והנה באו מאורעות, שכאילו פתרו את השאלה בחיוב: "מותר"...

קרה בארץ דבר, שלא היה מאז שלטה האנארכיה בארץ זו. היו פרעות בירושלם. לעיני השמש שדרו מאות אנשים את רכושו של היהודי. לעיני השמש נפצעו מאות אנשים ונהרגו ונאנסו מספר גברים ונשים. ומכל המון השוודים והרוצחים הללו נדונו באופן קשה רק שניים. וביתר עם השנים הללו נדונו דין קשה ואכזרי גם המגנים על נפשות אחיהם, על כבודם ועל רכושם. כדבר הזה לא היה אף פעם בארץ זו!

ואת המאורע המדהים הבין ההמון על-פי דרכו.

קבוצה של בידואים שמעבר לירדן נסתה לעבור את הירדן ב"גשר של בנות-יעקב" ולהתנפל על מישר-הירדן. אבל היא נתקלה במשמר צבאי והוכתה אחור.

קבוצה של בידואים מן ה"חולה" — ב"אזור" הצרפתי — בקשו להתנפל על אילת-השחר. אבל היא נתקלה בחבריו של יוסף טרומפלדור, הוכתה אחור והשאירה חללים בשדה-הקמל. ופקיד-הצבא, החונים בראש-פנה, באו והללו את המגינים על מעשם ושכחם על גבורתם. וכך אשירו את מעשיהם.

אבל עד מהרה ירד מחנה מזוין ומאורגן של בידואים מהר-הגולן, פנה אל

המושבות שבגליל התחתון ונתקרב אל כפר-צמח (צמך). ובצמח עמד על משמרתו גרוד-צבא כריטי, שנהנה את מחנה-הבדואים. הפיל מהם המון חללים וגרשם אל בין ההרים.

ההתנפלויות של הבדואים לא הצליחו. ואז התנפלו העריביים שכני המושבות העבריות, על-פי קריצה-עינים של העריצים, על מרח הסמוכה לזכרון-יעקב, גולו ורצחו; התנפלו על כרכור. גן-שמואל ואל-עדש — והוכו אחור; יצאו בזמן ההתנפלות על כפר-צמח לשוד את המושבות — והיו מידיהם להסתפק רק בשוד הדגיה ב', שהקדימה קצת לעזוב את מקומה; התנפלו על מלחמיה. גולו ורצחו; והתנפלו על כפר-תבור — ושוב גולו ורצחו.

בכל המקומות הללו לא היה צבא. והפקידות דנה את דין השודדים והרוצחים כדנים של חבריהם בירושלם: שודדי דגניה ב' מקצתם יצאו זכאים ומקצתם נדונו לשבועים של מאסר. שודדי מלחמיה ורוצחי-אכריה לא נידונו עדין כלל. לא נידונו גם רוצחי-מרח: משפטם עבר ל"משפט-השלום" הערבי, כלומר, לחברי "העריצים" עצמם. ואף רוצחי כפר-תבור לא נתפשו.

הבדואים לא הצליחו וה"עריצים" הצליחו. אפשר מפני שהצבא מבין מה שאין הפקידות מבינה או אינה רוצה להבין, הצבא מבין יותר, שאנארכיה — חרב-פיסות היא. ואפשר בשביל כך יצאו שליחי המושבות מן הפקידות ודיהם על ראשם וממנהיגי-הצבא — בתקוה של הצלה מכליון.

ב.

לאחר ההתנפלות על כפר-תבור נפל פחד-מות על הגליל התחתון. יצא הקול, כי לימים האחרונים של 'סדן' — חודש-הצום — מתכוננת התנפלות כללית על הגליל התחתון. הוסיפו לספר, שההתנפלות הראשונה על כפר-צמח, שתכליתה היתה להתריב את המושבות, טעתה במקרה בדרכה, והפעם הבדואים מוכנים לסובב את המושבות ולהתנפל עליהן מצד דרום — מצד כפר-תבור ומלחמיה. יחס המושל בטבריה אל המושבות היה רע. לאחר ההתנפלות על כפר-תבור מאן לקבל את באי-הכח של המושבות. וכשאלה כתבו אליו מכתב קשה התרגז ואמר, שהם ראויים שינקם, בהם אבל הוא בטוב ולא יעשה כך. המשמרות הקלות במושבות הוסיפו. הרדיפה אחר העדה, שנגזל מכפר-תבור ושמחירו עלה לעשרת אלפים לירה, נעשתה כאילו רק כדי לצאת ידי חובה. באי-כחן של המושבות הבהילו את באי-כחה של יק"א ואת באי-כחו של ועד הצירים, ואלה התיצבו לפני המושל הכללי בארץ ובקשו עזרה צבאית למושבות הגליל התחתון וגם רשיון לזיין את בני-המושבות, שיוכלו לעמוד על נפשם בשעת-סכנה. המושל השיב, שהעזרה הצבאית תלויה ברצונו של המפקד הצבאי והוא, המושל הכללי עצמו, יבוא בדברים עם המפקד, ואם תשובתו תהא שלילית ירשה לזיין את בני-המושבות. באי-כחם של הישוב פנו בעצמם אל המצביא, שקבלם בסבר פנים יפות, הבטיחם עזרה צבאית וגם נתן רשות לזיין חלק מצעירי המושבות. ולא עוד, אלא שעבר בגליל התחתון והעליון, נתן את הפקודות הנחוצות וסמן את העזרה הצבאית, שהתחילה מיד לצאת לפועל.

בין כך וכך נתרבו הידיעות המרגיזות, שקבלה גם הפקידות. המושל של טבריה שנה את יחסו אל המצב תחת לחץ ידיעיות הללו — ואפשר גם תחת לחץ אחר —

ויצא אל המושבות לעודד את רוחן וללמדן כיצד להגן על עצמן; התחיל מפיל סחרים על הכפרים ודורש בחזקה למצוא את העדר של כפרת-כור. גם את העיר טבריה בצרו מצד היבשה ומצד ים-כנרת, כי יצא הקול, שהבידואים, שעברו במספר מרובה את הירדן במקום שנופל אל הכנרת, חושבים רעה על העיר... באמת לא היה מקום לחשיש, שגורלו של הגליל התחתון יהיה כגורלו של קצה הגליל העליון, מכמה טעמים.

נקודותינו בגליל העליון היו קטנות, מועטות ובודדות. לעומת זה מונים אנו בגליל התחתון, בסביבה של נצרת ושל טבריה, חמש-עשרה נקודות עבריות, שבהן יושבות בערך אלפים נפשות עבריות, ובהן כחמש מאות מגינים, חוץ מטבריה. בין הנקודות הללו יש תשע, שאין להן שום חשש של אויב פנימי, מפני שכולן עומדות רק על העבודה העצמית. נקודותינו בגליל העליון היו קרועות מעל הישוב העברי שבארץ, עוזבות בפנה נדחת, ואף מדרומו של הגליל העליון לא יכלו לחגוע לשם שלא בעזרחם של הערביים שכניהם. והגליל התחתון היהו במרכז הארץ וכל נקודותיו קרובות פחות או יותר למסלת-הכרזל. והעיקר: נקודותינו בגליל העליון היו נתונות בסביבה אנארכית לגמרי ולא יכלו לצפות לשום עזרה מסודרת ולשום סיוע צבאי, שהרי הצבא הצרפתי הוכה שם או ונסוג אחור בבהלה. לא כן בגליל התחתון. כאן חונה במקומות שונים צבא אנגלי, שהוא מוכן לתת עזרה למקום-הסכנה פחות או יותר בהקדם.

להציל את הגליל העליון היה למעלה מכחות-אנוש. ורק גבורים כיוסף טרומפלדור וחבריו, שראו בהצלה זו את סמל התחיה והתביעה ההיסטורית שלנו, יכלו למצוא עוז בנפשם ולעמוד על משמרתם עד הרגע האחרון. התפקיד של הגליל התחתון היה הרבה יותר קל. כאן היה מוטל עלינו להגן על נקודותינו במשך שעות או, לכל היותר, במשך יום או יומים—עד שתבוא מן המרכזים עזרה צבאית. את התפקיד הזה מלא הגליל התחתון תמיד. וכל הישוב עמד לימינו. בשעה שעמד הגליל העליון בסכנה אחר הישוב לתת את עזרתו. אבל אין הישוב יכול לראות את עצמו אשם באסון לאומי זה: אפילו אם לא היה מאחר ואפילו אם היתה עזרתו גדולה פי שלשה סמך שהיתה, לא היה יכול להציל את המצב. מה שלא יכול לעשות צבא-הצרפתים אף הישוב לא היה יכול לעשות. אבל את העזרה הנחושה לגליל התחתון היה יכול הישוב לתת. ולולא נתן, ולו קרה, חלילה, איזה אסון, היה הוא, הישוב, חייב, במובן ידוע, באסון זה.

והישוב נתן את העזרה. הקריאה, שקרא הגליל התחתון לעזרה, מצא הד בלבבות. נענתה ההנהגה הציונית המקומית ויצרה ביחד עם פקידות יק"א את האמצעים הכספיים הנחוצים. נענה, במובן ידוע, גם הקהל. ושוב פעם: בשורות הראשונות נענו הפועלים והתלמידים כמו בימי-התנדבות.

במשך שבוע ימים שלחה יפו הגלילה מאתיים איש מוכשרים להגנה. הסתדרה עבודה של לערך שלש מאות איש כדי לסלול את הכביש שבין טבריה וכפר-צמח, שנמלה „אחדות-העבודה" בקבלנות מן הממשלה. נסחרה קבוצה של עשרים רוכבים לשמור על הדרכים ביחד עם שוטרי-הממשלה, שבגליל טבריה הם רובם יהודים. כל עזרה זו היתה, אמנם, רק חזק והוספה לעזרה העיקרית של הקשות הצבאית, שסדרה משמרות צבאיות חזקות ברוב המושבות ועל הדרכים, ומשמרות

אלו עברו שכם אחד עם ההגנה העצמית.
והסכנה עברה. ימי הרמ'ן והימים שאחריהם עברו והגליל התחתון יכול לחזור
אל העבודה והיצירה.

כי הגליל התחתון, שכולנו היינו חרדים לשלומו במשך שבועות ארוכים, הוא החלק
היותר נאה של היצירה הישנית החדשה.

כאן, גם במושבות, אתה רואה אכר חורש, זורע, קוצר ודש בידיו ממש.
בכל מושבות יהודה ושומרון אתה מוצא חיון כזה רק בזכרון יעקב. אבל,
אם גם במושבות-הגליל עדין חיון זה ארעי הוא וביחד עם האכרים האוכלים את
לחם-אדמתם ביגיע-כפיהם אתה מוצא המון מרמים, — ובכפר-תבור מוסרים אפילו
בימים הללו עדר של מאתיים ראשי בדי נכרים —, הנה רוב הנקודות הישוביות
כולן, ממסר עד המפחות, הן עמל-כפיו של העובד העברי, מן הנטיעות בפוריה
ועד הניר שבדגניה ובכנרת.

כאן הולך ונוצר אותו המפוס החדש של עובד הקלא, שלא פסקו מלחלום
עליו מימי ר' צ"ה קאלישר ועד הר"ר פינסקה. מן הר"ר פינסקר ועד
אחד העם ומאחד-העם ועד חלוצי הפועלים החדשים ועד יוסף טרומפלדור.
„עובד-אדמה“... חן של קסם נפלא היה מלווה מושג זה בכל ימי-תחינתו.
והריהו הולך ומתגשם בחיים בגליל התחתון.

וכאן הולך ונוצר גם המפוס החדש של מגן עברי, שבכל רגע מוכן הוא
להשליך את מחרשתו מידו ולאחוז בחרב כדי להגן על אִיצו וכבודו. כאן,
בשרות-הגליל, צמח השומר, שהוסיף דף חדש ומוזר על ההיסטוריה העברית, כאן
גדלו מגיני תל-הי וכפר-גלעדי וכאן נמצאו גם בני האכרים הצעירים, שידעו
לנפול בכפר-תבור כגבורים — ואף להפיל... .

כאן, בגליל התחתון, צמח הישוב היותר חדש ומכאן יצאו כל הנסיונות החדשים.
יש מהם שהצליחו ויש מהם שהיו כנפל. אבל כולן העידו, שכאן דופק עורק-החיים
החדש ומכאן תצמח גאות-העבודה.

מכאן יצאה „הקבוצה“, מכאן התחלה ל„מושב-עובדים“, מכאן תחילת
ה„קווארפיראטיב“ ומכאן יצאה גם העובדת הפועלת העברית הראשונה.
וכאן נבראו גם נסיונות של חיים חברותיים חדשים. אם ירצום החיים ואם לא
ירצום, בכל אופן קסם של חדש בהם. וגם בתי-החנך המשותפים בדגניה.
ובתל-עדש קסם של דברימה, אשר טרם תבוא אל חקרי, מרחף עליהם... .
ארץ-הגליל, ארץ האכרים הקנאים, יש לקוות, שעתידיה לא יבייש
את צברה... .

ודוקא על הגליל פשט המשחית את ידו להחריבו. פרא-המרבר פשט את ידו לבלע
את התחלות-הקולטורה הקדושות של יוסף בוסל, של ישראל גלעדי ושל
כל אלה, שבגל ורעדה אנו מזכירים שמותיהם... .
אבל יש יד עליונה ויש עין צופיה: מה שנוצר בקדושה — יד-המומאה
לא תוכל לו.

עכשיו עברו ימי הסכנה מעל הגליל. עברו גם ימי הסכנה מעל כל הארץ. את
מקום הממשלה הצבאית — לא הצבאית ממש, אלא החלק ממנה ה„עושה פוליטיקה“ —

נטלה הממשלה האזרחית. ומה שקרה בימי פולס וסיעתו לא יקרה בימי הרברט סמואל. סמל הטוב, שיש בשלטון הבריטי. יש מקום לחישוב, כי מעכשיו יוכל הישוב העובד לכתת את חריבותיו למגלים וחרמשים. יש מי שידאג לו וייעזר לו את האפשרות לעבוד בלבד. ההגנה, בכל הצורך ההכרחי, שיש בה בשעת-חירום, אינה יכולה להיות חזוין עומד קבוע. ועם שעת-החירום העוברת צריכה לעבור גם היא. לפעמים אין תפקיד יותר קדוש ויותר נעלה מתפקידו של המגן; אבל תפקיד קבוע של הגנה הוא אסון לארץ ולעובדיה.

אמנם. אין להעלים עין מן המציאות: עוד במשך הרבה שנים לא יחדלו הסמסוכים בארץ-ערב ועוד במשך הרבה שנים לא יהפכו הבידואים מקבוצות של שודדים לעדות עובדות ויוצרות. ובמשך השנים המרובות הללו לא תמיד תהא המנוחה שורה בגבולותינו, לא בדרום-הארץ, לא בצפונה, והעיקר—לא במזרח. עוד הרבה שנים תצטרך היד האחת לאחוז באמת-הבנין והשניה — בשלח, אבל זה העיקר: לא שתי הידים בשלח! כשאנו באים ליסד מושבות חדשות, וביחוד במקומות הסמוכות לקפרי, יש להביא בחשבון, שתפקידן של המושבות הללו לא יהיה תמיד רק לעבוד, אלא לפעמים אף להגן על עצמן — להגן במשך שעות או ימים עד שתבוא עזרה צבאית. ולפיכך צריכות המושבות להיות תמיד גדולות — עוד טעם חשוב אחד נוסף על כל הטעמים הכלכליים והצבויים, ששוללים את זכות-הקיום של הנקודות הקטנות. ולפיכך צדיכים בחורי-המושבות לדעת גם לחפוש בנשק והמושבות צריכות להמנע כמה שאפשר מאויב פנימי. גם הצבא התמידי, שמנתק את מבחר הצעירים מן העבודה, רעה חולה הוא. אבל רע זה עדיין רע מוכרח הוא: וביחוד לנו, בתקופה הראשונה של חיינו המדיניים. ואנו כולנו עדין נצטרך להקריב קרבנות על מזבח זה במשך שנים לא-מעטות. אם יש צורך הכרחי בצבא עומד בארצנו, צריך צבא זה להיות משלנו. אבל כל הצורות של שמירה לישי שמירה ושל הגנה לישי הגנה צריכות לעבור מחיינו לעולמים. העובד צריך לדעת את ההגנה והמגן צריך לדעת את העבודה. "באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח" — זוהי הצורה של העבודה וההגנה שלנו. הבה נקוה, שהימים המאושרים, שבהם נעשה במלאכה בשתי ידיים, לא ירחקו עוד...

עמים ומדינות

(השקפה מדינית).

ד.

העובדה החשובה ביותר במדיניות העולמית במשך שני החדשים האלה, זוהי מפלת הפולנים ותבוסתם לפני הכחות הצבאיים של הבולשביים. חזרו ונצחו צבאות צ'ינג וטורצקי. והפעם עמדו לא לפני אויב פנימי, אלא לפני אויב חיצוני. ואף-על-פי-כן נצחו. הפעם נלחמו הצבאות האדומים של רוסיה הקומוניסטית לא בשרידי צבאות הצאר הרוסי, אלא בצבא של עם "מחדש נעוריו כקדם", של עם קם לתחייה של עם לוחם מלחמת-קיומו. לאחר שהשמדו את צבאות צ'ינג וקולצ'אק, עומדים ה"אדומים" להשמד את צבאות פטלורה האוקראיני ביחד עם צבאות פילסודסקי הפולני. ונצחון זה של לנין וטורצקי אינו רק נצחון מקומי, אלא נצחון אירופי כללי. ונצחון עצום. אם יצליח בידם לדכא את הפולנים, להכנס לווארשה וללובב, יושישו יד לאויסמריים ולגרמנים. ודבר זה יכול להביא לידי תוצאות, שכל אירופה תעמוד לפניהן בחיל ורעדה.

ואמנם, פולין היא הרלת, שאם יעלה ביד הבולשביים לפתוח אותה, יתפרצו דרך בה לאירופה ויטילו אימתם על צרפת ואנגליה, כמו שהקוקזוס ופרס הם השערים, שדרך במ רוצים הם להכנס לארצות-האישלאם, הגובלות את הדרך להודו. ועבודתם של הבולשביים הולכת, אמנם, ונמשכת על שתי החזיות האלה בחריצות ובכשרון גדול.

בחזית-פולין השעה משחקת להם. הם כבשו את מינסק ווילנה, ועומדים כמעט לפני שערי ווארשה ולובב. . .

פולין פנתה לעזרה ל"שותפותיה". אבל השותפות השיבו לה, שהשאלה תבוא לפני... אספת-ספה. ומה יכלו להשיב לה אחרת? הלא בה בשעה שפולין תקפה את רוסיה הסיבירית וישב קראסין בלונדון בתור שליחה של רוסיה אדומה זו. קראסין בא כדי להכנס במשא ומתן עם ראשי אנגליה ומנהיגיה. מטרתו של משא-ומתן זה היא — למצוא יחד דרך לקשרי-מסחר בין שתי הארצות האלו. במטרה זו מודים משני הצדדים. רוצים רק לחדש את המסחר, אבל אין רצון להכיר בממשלת-הסובייטים. כך היא הגירסה הרשמית. יש קטני-אמנה בגירסה רשמית זו, אבל מי ישים לב להם?... מעניינת היא עובדה זו כשהיא לעצמה, שבלונדון קבלו את באי-כחם של לנין וטורצקי, של "רוסיה האדומה", של "מצורעת" זו, שזה רק לפני זמן-מה שמו עליה הסגר, הוציאו מחוץ למחנה של עמי-התרבות... מספקת היא עובדה זו כדי

להראות. שבא שינוי במהלך-הרוחות באירופה, ומה שלא עשה השכל של אירופה עשה הכח של הבולשביים. אלמלא הראו את כחם, היו מוסיפים להתיחס אליהם כקודם. עכשיו, שהראו את כחם. כבר יש רצון לבוא עמם ליד הסכם. רק עכשיו באו האנגלים לירי הכרה, ששיטת-ההסגר, שנהגו ברוסיה הסובייטית, לא הביאה לידי תוצאות ממשיות. שיטת-הסגר על ארץ אפשר שתביא איזו תועלת אם אינה ממושכת. אפשר היה איזה מוכן בשיטה זו בשעה שדניקין מצד אחד וקולצ'אק מצד שני עמדו על גדות-הוולגה והכינו את עצמם להשתער בצבאותיהם על מוסקבה. אז יכלה להיות, באפן זמני, תועלת משיטת-ההסגר. אבל, משנשמדו שני המחנות האלה, אבדה כל תקוה להנשע גם על-ידי שיטת-ההסגר.

ממשלות-ההסכם בעל-כיהן באו לידי הכרה, שדניקין וקולצ'אק אינם אלא שרידי השלטון הצאריסטי, שהם אינם נלחמים אלא להתחזק עמדת המשטר הצאריסטי לישנה ושהרקבן גרם למשלחם המוחלטת. ומשכאו לידי הכרה כזו, מן ההכרח היה שימשכו את ידיהם מהם ויעזבו לנפשם.

ומאז עומדת לפני ממשלות-ההסכם דילמה: או שהן עצמן תצאנה למלחמה על רוסיה הקומוניסטית ותרכאנה אותה בכח, "בחרבן ובקשתן", ברוביהן. במקלעיהן, בתותחיהן, באוירוניהן, מן הים, דרך היבשה, ממזימי האויר, וכו'; או — שתבקשנה דרכים להסכם ושלוש עם ה-באנדיטים האדומים.

הדרך הראשונה היתה אי-אפשרית. בזה נוכחו צבאות הים והיבשה של צרפת עיד באודיסה. המפקדים נתנו פקודות והחילים לא רצו למלאותן. השוביניסטים הצרפתיים דרשו, אמנם, את-כך ענשים חמורים לה"בונדים" האלה. ואולם עובדה זו אי-אפשר היה שלא תשאיר רושם כביר על מהלך-הרוחות בארצות-ההסכם. פג השכרון. באז ההתפכחות. התעמולה נגד כל נסיון של חדוש פעולות-מלחמה הלכה וגדלה אפילו בצרפת. ובארצות אחרות לא כל שכן? — בשדרות הרחבות של המוני-העמים גדלה ההתנגדות לכל נסיון של מלחמה ברוסיה הבולשביטית. ובלי רצון והסכם מצד ההמונים הרחבים אין שום דבר אפשרי עכשיו. וביתוד מלחמה, שבה הפסיכולוגיה של הלוחם כמלאת את התפקיד החשוב ביותר בשביל התוצאות. כל התרעומת של החלק השוביניסטי שבדעת-הקהל באירופה לא יכלה לשנות בעובדה זו כלום.

את דרך המלחמה צריך היה, איפוא, לעזוב. נשארה רק דרך ההסכם והשלוש. הפקחות המדינית של הבריטים והמסורת הפכחית שלהם לחשו להם את העצת המחוכמת, שמצב חדש מצריך תחבולות חדשות. ובהדרגה, שחותרת-הבריטיות טבוע עליה, נגשו אל הענין. "אגודת-העמים" החליטו לשלוח מלאכות-חקירה לרוסיה, מפלגת-העבודה האנגלית שלחה מלאכות שלה, והממשלה באה במגע ישר עם ה"באנדיט המוסקבאי". קראסין בא לונדון ו"אחוזת-מ-עיהו" עמו. לונדון לא נודעוה אפילו אמה על אמה. את הבוטבית הלא השאיר קראסין במוסקבה ואת חוברות-התעמולה —

בקופנהאגן. שם הניח בכאנקים גם את כספו וזהבו, שהביא עמו מארצו. ללונדון הביא עמו קראסין תכניות של חלופי סחורות, תכניות ולא יותר. בפאריז התחילו כועסים. לא על שקראסין בא ללונדון, אלא על שהשאיר את הזהב בקופנהאגן. בפאריז יש רק תביעה אחת מרוסיה: שתכיר בהחובות הרומאנוביים ביחס לצרפת. רק זה ולא יותר. הבולשביזם היא טרסה-פסולה. אבל כספה כשר בתכלית הכשרות. אילו הביא קראסין מיליונים לצרפת, היו מקבלים אותו גם שם בזרועות פתוחות. אבל, משהשאיר את הזהב בקופנהאגן — למה בא? פאריז נתנה, איפוא, פקודה לבאיר-כחה בלונדון, שלא יטמאו אפילו בהבל-פיו של קראסין זה. ששכח, שכל כסף, שמוצאו מרוסיה, שיין קודם כל לצרפת.

אבל, בלונדון התחילו במשא-ומתן. "מסחרי" עם קראסין ה"אדום". הספקנים, ר"ל, מתיחסים לאופי ה"מסחרי" של משא-ומתן זה בקצת ספק, כאמור. במקום "מסחרי" הם גורסים "מדיני". כך דרכם של ספקנים תמיד. אומרים הם, שהאופי המסחרי הוא רק מסוה. באמת לפנינו משא-ומתן מדיני אמתי לשם כריתת ברית-שלום. אין דבר זה, כמובן, בגדר של הוכחה ממשית, אבל "רגלים לדבר". הנה מודיע המלגראף, שממתינים בלונדון לבוא צ'יץ' ר'ין בכבודו ובעצמו, זה שמנהל את הפוליטיקה החיצונית של הדיקטאטורה הפרולטרית. והנה מודיעים גם-כן, שאנגליה התרתה בסובייטים, שיכרתו ברית-שלום עם פולין, ולא — תעמוד לימינה של זו. והנה מודיעים גם-כן, שיש בדעתה של אנגליה לקרוא לאספת-שלום את באי-כחן של כל הארצות, שנכנסו לפני המלחמה לאימפריה הרוסית הגדולה, וגם את באי-כחם של הסובייטים, כדי למצוא דרך לשלום ביניהם. יודעים אנו גם כן, שעל-פי השפעת אנגליה חדלו פעולות-המלחמה של הרוסים בא'נז'לי שבפרס. כלום אין להוציא מכל זה מסקנה, שגם אנגליה עצמה לא תדחה את היר לשלום, שינישו לה לנין וטרזקי?

בוראי, אין אנגליה הרכושנית יכולה עוד לעכל את הרעיון בדבר אפשרות קיומו של שלטון הפרולטריות. אבל יש כל מיני מיתות בעולם, וביניהן גם מיתת-נשיקה... בכל אופן, מציאות רצון לשלום עם ממשלת ה"באנדיטים המוסקבאיים" אינה מוטלת בספק. ובמצב-רוח כזה לא יכלה בריטניה הגדולה לתת לפולין תשובה אחרת מזו שהזכרנוה. תשובה זו היתה צריכה לפעול על פולין כעין פעולה של מקלחת מים קרים בקרח.

ואמנם, דעת-הקהל המתקדמת כאנגליה היתה מלאה התמרמרות עזה וחרפה על פולין על שנועזה לצאת למלחמה על הסובייטים בזמן שבלונדון מנהלים משא-ומתן עמם. דעת-קהל זו מתנגדת בכלל לכל נסיון של חדוש פעולות-מלחמה באירופה באסיה, דעתה היא, שצריך להשקיע את העולם, ולא לגרות מחדש את האינסטינקטים השפלים של בני-האדם. מיום שישב א'סקווית אל הפארלמנט האנגלי שומעים אנו אותו מרים

את קולו יותר ויותר לרעיון השלטת השלום בעולם. האימפריאליזמוס האנגלי הבלתי-מוגבל, שעתוני-נורחקליף הם כלי-מבטאו המפוססים, פוגש בהתנגדות נמרצה מצד הסיעה הליבית-ראלית-ראדיקלית, שאסקויות הוא דִּקְרָה ומנהיגה. מתנגדת היא סיעה זו אפילו לקבלת המנדט על ארם-נהרים. והיא דורשת מן הממשלה להוציא את הצבאות משם ולהסוג אחור עד בצורה כלומי, לעזוב לא רק את מצול, אלא גם את בגראד.

ואין זה דבר בלתי מובן. על-פי אפיה אין אנגליה ארץ צבאית. היא רוכלת עמים-הרוח הצבאי כשהוא לעצמו זר לה. קודם כל ולמעלה מכל היא סוחרת. הכל נעשה בחוכה בחשבון, אפילו מלחמה. תמיד היא מתחשבת עם מספרים של זכו וחוב, של טובע ונתבע. ההוצאות צריכות להיות בהתאם להכנסות. ואם אין התאמה כזו אין החשבון נכון. ובלי חשבון נכון אין עסקים וקודם כל — העסקים, ה"ביוזנס". למלחמה העולמית הגדולה יצאה מפני ש-אתה סכנה למסחר העולמי, לעמדתה העולמית. עבודת-צבא חיונית לא היתה לה. אם הנהיגה אותה בימי-המלחמה, לא הנהיגה בלי התנגדות עצומה מצד רבים מן העם בפרוש הותנה בחוק. שזהו רק צירף-השעה, שעת-חרום, חוק זמני. פסקה שעת-החרום — פסקה עמה יחד גם החוביות של עבודת-צבא כללית. שבו לשיטה הקידמת של התנדבות ושל צבא פרופסיונאלי. הקהל הרחב, העם בשרותיו העמוקות. נצרך לעבודה של בנין ויצירה, של יצירת רכוש פנימי ולאומי. בלי יצירה בלתי-פוסקת אין ערך לכל הכח העולמי של אנגליה. ולפיכך אפילו האימפריאליזמים שבאנגלים רוצים לדעת את חשבונות ההוצאות וההכנסות של כל מלחמה.

בקושיטה בארץ-ישראל, בארם-נהרים ובמצרים מחזיקים עכשיו האנגלים כמאה וחמשים אלף אנשי-צבא. וצבא זה עולה להם בשני מיליארדים פיאנק לשנה. ההוצאות גדולות. ההכנסות לעת-עתה אינן ידועות. קרוב לודאי שתהיינה. אפשר לבטוח באנגליה, שתמצא שם הכנסות. בשביל הרכוש האנגלי נפתח בר נרחב לנצול של בין-הנהרות ומשני עבריהם למערב ולמזרח. צריך יהיה לחדש את שאלת-ההשקאה, שנתקיימה עיד בימים קדומים ושעשתה אז מן הארץ את החבל העשיר שבעולם. במשך שלשים שנה עלתה מצרים באוכלוסיה פני ששה משהיתה קודם לכן. בעשרה עלתה עד לאין שעור. אנשי-הארץ נתעשרו וגם הרכוש האנגלי מצא כאן מקום להפיק תועלת מיובה. אין ספק, שהאנגלים יהפכו גם את ארם-נהרים לארץ עשירה, ירכי את אוכלוסיה, ייימו את מצבה התרבותית, יהפכו אותה לאותו גוף העדן, שלפי האגדה שם היה מקומו. והארץ תכניס גם לאנגלים. אבל לעת-עתה מוציאים הם האנגלים ואינם מכניסים.

אנגליה יוצאת מן המלחמה ברכוש ארצי גדול. האימפריה הבריטית גדלה כמעט עד לאין גבול. ארץ-ישראל בידה, ארם-נהרים ברשותה, פרס תחת השפעתה. היא תשאר במצרים בצורה זו או אחרת. אבל אין לשכוח, שכל

זה דורש סדר, והסדר דורש זמן. צריך לעכל את המזון שנבלע. הכל עוד במצב של תהו ובהו. הכל דורש עוד הכנה והכשרה. אין ערכים נוצרים מאליהם. צריך ליצור אותם. ויצירה דורשת מנוחה, שקט, סדר. וקודם כל צריכה המלחמה לחדול. אז אפשר יהיה לגשת לבנין.

ופתאום באה פולין ומתירת את האדי מרבעו. והו בשעה שהאדי רואה צורך לו לעכל את מזונותיו . . .

והאדי אכל סעודה שמנה . . . אנגליה מקבלת את ארם-נהרים עד לצפונה של העיר מצול, והעיר נכנסת לגבולותיה יחד עם מעינות-הנפט. מתחלה הוסכם למסור את מצול לצרפת. אבל, כשנגמרה המלחמה, דרש ללוי ג'ורג', שמצול עם מעינות-הנפט יכנסו לגבולות אנגליה. וקלימאנסו נאות לו, ומצול נפלה בידי בריטניה. אמנם, הבטיחה בריטניה למסור עשרים וחמישה אחוזים מן הנפט, שמצויים משם, לצרפת. חלף וחזרה זה קבלה צרפת הבטחה, שימסר לה המאגדאט על סוריה. עכשיו עומד בריאן וצועק חמס על ותיר זה ומאשים את קלימאנסו בבגידה.

וחזיון מעניין לפנינו. אנגליה כועסת על שיצאה פולין למלחמה על רוסיה האדומה. וצרפת, להיפך, כאילו קוראת לה לפולין: יישר כח!

וההיפך מזה רואים אנו ביחס שתי הארצות האלו למלחמה בלאומיים השורקיים באנאטוליה. כידוע, קבלה לרשות לצאת למלחמה על צבאות מוסטפה קמל באסיה הקטנה. באנגליה רואים מלחמה זו בעין טובה, ובצרפת מתרעמים על מעשה זה. רפויה מאד ההסכמה בין העמים של ממשלות-ההסכם. לכל עם ענינים שלו וכל אחד מהם משקף על המעשים, שנעשים תחת השמש, מנקודת-המבט של התועלת שלו. ולא תמיד מתאימים האינטרסים של האחד לאינטרסים של השני. פעמים הרבה מתנגשים האינטרסים האלה. ואז מתחיל פולמוס של סופרים, שמגלה לנו טמונות וגנוי-נסתרות מן האוצר העמוק עד לכלי חקר של נשמות-העמים . . .

הבולשביים, בשאיפתם להכות את אויביהם, הולכים וכורתים ברית עם מוסטפה קמל, ראש הלאומיים הטורקיים ומפקד-צבאותיהם. כמעט אין ספק בדבר, שאנוויר, וגם ג'מל וטלעת, עובדים שכם אחד עם מוסטפה קמל. והרי האידאלים של לנין וטרוצקי רחוקים מאותם של מוסטפה, אנוויר וחבריהם כחוק מורה ממערב. אבל שנאה עמוקה אחת מאחדת את כל האנשים האלה: הישנאה לממשלות-ההסכם. ואף המטרה אחת היא: לדכא את צרפת ואנגליה. לנין וטרוצקי רואים בשתי הארצות האלו את המתנגדות היותר קשות להשלטת האידאלים שלהם בחיים. מוסטפה קמל, אנוויר וחבריהם רואים בהן את קברניה של טורקיה. הבולשביסמוס מבקש דרכים להקים נגד צרפת ואנגליה את ארצות-האישלאם, ובראש וראשונה את טורקיה. וכי אפשר ליער, שלנין וטרוצקי אינם נותנים לעצמם דין וחשבון, עד כמה רחוקות מחשבותיהם

בדבר סדרו-העולם מכל אפשרות של השנה מצד האנווירים והג'מלים? ואף-על-פי-כן נכונים הם להתאחד עם כל האנשים האלה במלחמה, שסופה חירבן-העולם והחזרתו⁶ לתהו ובהו של שלטון-פראים...

צרפת נלחמת בצבאותיו של מוסטפה קמל בקיליקיה. וכשהיא רואה, שידה על התחתונה, היא כורתת ברית של שביתת-נשק עם מצביא צבאות הלאומיים הטורקיים. בינתיים יוצאת יון למלחמה על צבאותיו של אותו מוסטפה קמל באנאטוליה, בהסכמת אנגליה. וצרפת, שהיא בעלת-בריתה של אנגליה, וממילא גם של יון, למרות מה שהיא מתנגדת למלחמה זו, מוכרחת להפר את ברית שביתת-הנשק, כדי שתהיינה ידיה חפשיות להשתתף במלחמה וכדי שיהיה לה פתחון-פה לדרוש את חלקה. וכבר שלה גורו, מפקד חיל-צרפת בבריות, אולטימאטום קשה לפייצאל המולך מעצמו, שהוכרח לקבלו. אנגליה נלחמת בבעלת-בריתה של ממשלת-הסובייטים באסיה, ובלונדון היא מנהלת משא ומתן עם ממשלת-הסובייטים עצמה. צרפת רואה בפולין מה שראתה קודם ברוסיה: עוזרת ותומכת בפוליטיקה שלה נגד גרמניה. והיא דוחפת אותה למלחמה על הבולשביים אנשי-חרטה. ואנגליה, בעלת-בריתה של צרפת, מתנגדת למלחמה זו. סתירות ונגודים על כל צעד ושעל. ואין שביל ישר, שדרך בו אפשר יהיה לצאת מכל הנגודים והסתירות האלה למרחב. ובתוך ערפל דיפלומאטי זה רק דבר אחד ברור לנו: שופכים עוד דם בני-אדם בקיליקיה; עוד יד איש ברעהו באנאטוליה; עוד רעם-התותח נשמע ומחריש אזנים בפולניה, באוקראינה וברוסיה.

ולזה קוראים הדיפלומטים: שלום-העולם!...

באמת את שלום-העולם מחפשים עוד בנרות. ואין מוצאים אותו. כבר עברה שנה מן היום, שבו חברי בוורסאליה ספר גדול, בן ארבע מאות עמוד, מחולק לפרקים ופסקים, סעיפים וסימנים, וקראו לו: שלום-ווירסאליה. תורה מסיני, שלום על הלוחות. ואולם מה שכתוב בספר השלום של ווירסאליה נשאר תורה-שבכתב. אות מתה, סימנים וסעיפים, שאין בהם רוח-חיים. לא עברה שנה — וכבר התחיל חבור תורה שבעל-פה לתורה-שבכתב זו. במקום לעשות מה שהמערביים היו עושים תמיד ביחס לחוקים, כלומר: לבטל מה שטעון בטול וליצור במקומו דבר חדש, עושים כמנהג המזרח: רוצים לכאר ולפרש את דחוק במובנים שונים. אין מעיזים לבטל את החוק בעצמו.

מסאן-רימו עד ספה עברו שלשה חדשים. ובין מסאן-רימו ובין ספה היו: הית, בולוניא¹, בריסיל, מלבד ראיונות בין ללויד ג'ורג' ומילרן במקומות אחרים. וכבר מודיעים, שיתאספו עוד גם בג'ניבה. האסיפה נגמרה —

1 Boulogne-sur-mer. אני משתמש בשם העברי על-פי: Gallia Judaica של ריינאק. הכותב.

בכריאה לאסיפה חדשה.

—ספרה-השלום שלכם, זוהי תועבה, תועבת אלהים ואדם. —כך אומרים וחוזרים ואומרים חסדי אומות-העולם: —שערוריה נעשתה בעולם. במלוי את החוזה. התאספו מחדש ועשו חוזה אחר. אבל ההסכם, כשיילוק של שקספיר, עומד ומשחזר את סכיניו וצווק: — חצי ליטרה של בשר חי! חצי-ליטרה של בשר חי! לא מלאת את תנאיך — אוציא ממך חצי-ליטרה של בשר חי. כך הותנה. . . המרשל פוש כבר עבר תכנית מפורטת לכבוש חבלים חדשים מגרמניה. מתפארים, שאילו נתנו לו לעשות כחפצו, כבר היה נכנס לברלין.

מנהיגי-צרפת הולכים עכשיו בעקבותיהם של מנהיגי-גרמניה לפנים. ואינם חשים ואינם מרגישים, עד כמה הם משפילים את שמה המוכ של ארצם, את השם של העם, שהיה לאור-גויים.

לתאור הפסיכולוגיה של מנהיגי צרפת יכול לשמש מאמרו של פואנקרה: "מכתבים חפשיים", שנדפס בעתון הגדול Temps, מיום 28 יוני, לרגלי מלאת שנה לשלום-ווירסאליה. כל המאמר מלא רגשי נקם. חציו, מור שלם, מוקדש לתאור רגשי-הנקמה, שמלאו את לבות הצרפתים בוורסאליה. אין שכחה לפני כסא-כבודו של מי שהיה נשיא הריפובליקה הצרפתית. הוא זוכר ומזכיר, ומגיה את האינסטינקטים של ההמון. ממש כאיזה בתן ממדרגה שלישית בעתון שנועד להמון הגס. הוא, המנהיג, הדבר; הוא, שהיה צריך להיות למורה, למחנך, למדריך; הוא, שהיה צריך להשתדל, לפחות להשתדל, שצמו יכבוש את יצר-הרע של הנקמה ושל נטירת-איבה; הוא, שאפשר לדרוש ממנו להיות "דובר שלום" — הוא עומד ודורש, אחר שנה של נסיון בלתי-מוצלח, להגשמת שלום-ווירסאליה במלואו, אפילו בלא באורים ופירושים לקולה.

ובספה דברו, אמנם, על מלוי תנאי-השלום של ווירסאליה במלואם. חזרה ועמדה על הפרק הנוסחה הרגילה: פירוק-הנשק, פצווי-המלחמה, שאלת-הפחם, שאלת פושעי-המלחמה.

והפעם, בהתאם להחלטת סאן-רימו, שהיית, בולוניא ובריסל לא הצליחו לבטלה, כבר באו באי-כחם של גרמניה. עם פה רנבך, ראש-המיניסטרוון, בראשם, לשבת ביחד עם "מי שהיו אויביהם". אמנם, עוד לא חדלו בעלי-ההסכם להתיחס אל הגרמנים יחס עולב. "מי שהיו אויבים", שבאופן פירמאלי חדלו להיות אויבים, אינם יושבים עוד יחד כשני צדדים שווים. עוד מדברים עם הגרמנים קשות, עוד מביעים להם אי-אמון על כל מה שהם אומרים.

בשאלת פירוק-הנשק הביאו עמם הגרמנים הרצאה מפורטת על כמות הנשק, שיש עוד בגרמניה, אבל שאינה ברשות הממשלה, מפני שנשק זה נמצא בידי התושבים, וכדי להוציאו מידיהם נצרכים אמצעים חמורים. מסוכנים, שיכולים להביא לידי מרידות. קודם כל קם מילראן והכחיש את המספרים. הכחיש לא במספרים

אחרים, אלא בהשערות, בהקשים. עמדו על התביעה להוציא את הנשק מירי התושבים. ולזה הרי יש צורך בכחות צבאיים. אבל ביחד עם זה דורשים מן הגרמנים להגביל את כחות הצבא עד למספר, שבוודאי לא יספיק לשמור על הסדר בארץ, וכיחוד כשיהא צורך לאחוז באמצעים חמורים נגד התושבים כדי שיחזירו את הנשק, שיש בידם. בשאלת-פצוויי-המלחמה, או כמו שקוראים לזה: "תקן הנקין", טוענים הגרמנים, שכל גרמניה בקרקעותיה, בבתייה, בתעשיותיה, במסחרה, ועוד, אינה שווה אף השליש מזה שדורשים מכנה. משיבים להם, שיעבדו, שייצרו, שישאו בעול, אבל — ישלמו את ה"חובות", שהטילו עליהם בוורסאליה.

בעתן "צרפת החפשיה" מספר אחד, שהיה לפנים, קודם הבחירות האחרונות לפארלמנט, חבר הבית התחתון, ושלא נבחר מחדש, כיאות לאדם כזה בזמן כזה של שלטון-הרחוב ורפורמי המפוסיים כפואנקארה, שכשהיה שואל את המיניסטרים: איך הם מתארים להם אפשרות של פרעון החובות עלידי גרמנים? — היו אלה עונים לו: — נאריך להם את התשלומים עד מאה שנה, אבל — יפרעו את ה כל ; לפרוע הם צריכים!

שיילוק אינו טפוס יהודי כלל וכלל . . .

בשאלת-הפחם מראים הגרמנים במספרים, שנותנים הם פחם לצרפת יותר מכפי כלתם. מראים הם, שהם עצמם חסרים פחם לתעשיותם, והצפתים משיבים: — זה לא עסק שלנו. התחייבתם לתת שמונה-עשר מיליון טון פחם לשנה — תנו!

חשבנו, ששאלת "פושעי-המלחמה" נקברה ושנסתם עליה הגולל. והנה הוציאה מקברה. פושעי-המלחמה! איזו אירוניה מרה בשתי מלים אלו! . . . מי במלחמה אכזרית זו. שלא היתה דוגמתה בדברי-הימים, לא פשע? מי שמר על חוקי-המלחמה? — ידוע, שבטלו החוקים, המנהגים, הגדרים והסייגים. שתקנו "הכמים" בג' נ' ב' ה. ב ה א א ג, ועוד. משני הצדדים גם יחד עשו כל מה שרצו. האחד קצת פחות והשני קצת יותר — אם לדבר בלשון נקיה — לא דקדקו בחוקי-המלחמה. כל כדור-הארץ היה ליער עבות ובני-האדם עליו נדמו לחיות-טרף. וכאים עכשיו לדבר על "חוקי-המלחמה", על "פושעי-המלחמה"! ליצנות! . . .

במה נגמרה אספת-ספה?

המיניסטרים של ה"הסכם" יסעו לעיר אחרת, ילכו למקום אחר, יבקשו את מזלם בנאות-קין של עשירים. שיש להם היכלים וארמונות עם אולמים נהדרים לשיבות. שחלונותיהם נשקפים אל הים או אל גן שתול עצים בני מאות שנה, שדרך ענפיהם המרובים כבר נשא הרוח הרבה והרבה שיחות בטלות. . . וסוף סוף ינבחו, שאין עצה ואין תבונה נגד אי-אפשרות ושצריך לבטל מה שטעון בטל. כל הדרכים מוליכות לרומי. וכל האספות, ואף ספה בתוכן, וגם אלו שתבואנה

אחריה, מוליכות... לאספת-שלום חדשה...

כי שאלת שלום-ווירסאליה זוהי שאלת-השאלות של העולם עכשיו. זהו מרכז כל הסנקים של האנושיות. ועד שלא ירפאוהו אין תקווה שישוב העולם לאיתנו. בשביל חוזה-ווירסאליה מדינים ומתקשרים גם בארצות-הברית של אמריקה הצפונית. שלום-ווירסאליה יהיה לפלאטפורמה של הבחירות לנשיאות שם.

ווילסון נכשל בוירסאליה. דגרי האומה הצרפתית, באמצעי-תעמולה מיוחדים במינם, בקסם שעל שפתותיהם, הכשילוהו. כשהלך לאירופה חשב למשכם אחרי, וכשבא לשם נמשך אחריהם. הוא עלה על הספינה מלא תקווה להשפיע— ולסוף הושפע. הוא לא נצל כראוי את הכח הגדול, שהיה לו בתור בא-כחה של הארץ, שהיא רק היא הכריעה במלחמה, שבלעדיה לא היו מנצחים את הגרמנים. הוא לא הראה את עצמו בעל אופי חזק עד כדי להכניע אחרים ולהכריחם לקבל את תורתו, שכלל אותה ב"ארבעה-עשר דברותיו". הנמר קלימאטו תקע באישיות חלשה זו את צפיניו, הכניעה לחפצו והכריחה לקבל את מרותו. אין-אונים היה ווילסון בפני הקואליציה של הפראנקו-בריטים. הצרפתים נתנו לאנגלים מה שרצו לקבל והאנגלים נתנו לצרפתים מה שרצו הם. ווילסון היה מחוסר כח לעשות דבר וחצי-דבר נגד שני הכחות האלה, שהיו מאוחדים נגדו. הם "הפגמו" אותו. ההיפנוזה שלהם עליו היתה גדולה במדה, שסוף סוף האמין בעצמו, ששלום-ווירסאליה מתאים התאם גמור לארבעה-עשר דברותיו. לאט-לאט באה פעולת ההיפנוזה. הוא אף לא הרגיש בה. ושני הדברים האלה, הרחוקים זה מזה בתכלית: מהות השלום כפי שהובעה ב"ארבעה-עשר הדברות" של ווילסון וברית-השלום כפי שיצאה מכבשן-האש של שנהא ונקמה של שאיפות ומאויים לכבושים ולשלוטן עולמי, של כטרות ומנמות לדכא ולהכניע, — שני הדברים האלה נתמזגו יחד במוחו של ווילסון והיו לאחד. וכשעזב את אירופה, כששב לארצו, כשההשפעה הישרה של ההיפנוזה חללה, ראה ווילסון את כל הנחושתיים. ששמו לרגליו ההיפנוטיזורים הפראנקו-בריטיים. אבל — כבר אחר המועד. כבר אחר אפילו לחזור בתשובה. וככל "נושא של הפונט", לאחר שהוא יוצא מתחת השפעתה הישרה של ההיפנוזה, חלה...

אמריקה לא הלכה אחר ווילסון. זה מובן. היא התנגדה למפעל-ווירסאליה. היא שיצאה למלחמה כמעט כשיש אחד בשביל לדכא את הצבאות, לא רצתה לחתום על שלום, שהוא רק מחליף את הצבאות הפרוסיות בשוביניסמוס הצרפתי ובג'ינגואיסמוס הבריטי, שנתאחדו על-די ברית-אחזה. הגנרל הבורי סמוטס הראה את עצמו אישיות יותר מעניינת מוילסון. הוא לא חתם על השלום. שמו ושם-עמו לא נכתמו בכתם-ווירסאליה. ובני-ארצו של ווילסון הלכו בדרך, שהלך בה הגנרל הבורי.

בעוד חדשים אחדים יעזוב ווילסון את ה"בית הלבן" בוואשינגטון. וכשם שלפני ארבע שנים היתה השאלה בדבר השתתפותה של אמריקה הצפונית במלחמה

לפלאטפורמה של הבחירות לנשיאות, כך יהא עכשו שלום-ווירסאליה הפלאטפורמה של הבחירות החדשות בארץ הגדולה הזו. בחירתו של ווילסון וכניסת אמריקה למלחמה, שבאה אחריה, שמה קץ לשפיכות-הדמים באירופה. אפשר שבחירתו של הנשיא החדש תשים קץ לשלום-ווירסאליה ותביא שלום אמתי לעולם. כך, לפחות, מקוים הטובים שבאומות.

ובהרבה תלויה אפשרות של שלום בעולם גם בתוצאותיו של המשא-והמתן שבין בריטניה הגדולה ובין ממשלת-הסובייטים. והתוצאות האלו תלויות מצדן ברצונם של לנין וטרוצקי לשנות את פני רוסיה הסובייטית, להסכים לווחוריס, שישביעו רצון, לפחות במדה ידועה, את הבורגניות האירופית.

המלאכות של מפלגת-העבודה האנגלית, ששבה עכשו מרוסיה, אינה מלאה התלהבות מכל מה יראתה בממלכת הפרוליטריאט. כמעט כל החברים הוכרחו להודות, שהנסיון של הדיקטטורה הפרוליטרית צריך להחשב בין הנסיונות, שלא הצליחו לשנות את סדרי-העולם ואת פני-העולם. הם לא ראו שם דוגמה, שתוכל לעזור בפועלים האנגלים את הרצון לנסות מה שנסו ברוסיה בלי הצלחה.

לנין הרגיש בדבר, שהמלאכות של הפועלים האנגליים לא נתלהבה למראה שלטון-הפרוליטריאט שברוסיה. וכדי להחליש את הרושם, שיעשו בני-המלאכות כשישובו לארצם, שלח על-ידיהם "כרוז" לפועלי-אנגליה. כמובן, אין בכרוז זה שום דבר חדש. לנין חוזר בו בפעם האלף על כל דברי-התעמולה הידועים, על כל מה שכבר נאמר על ה"שודדים הקפיטליסטים". הוא חוזר גם על כל הטוב, שעשו ושעוד יעשו הפרוליטריאט והדיקטטורה שלו. ה"מאניפסט" לא עשה רושם חזק. הפועל הבריטי אינו מצטיין לא באימפולסיביות ולא בהתרשמות מיוחדת. ה"מאניפסט" שמש רק אפֶּשֶׁלָה לעתונות של נורת קליף להראות, כמה מסוכן לנהל משא-ומתן עם ה"שודדים המוסקבאיים". וכשם שהכרוז של לנין נשאר בלי רושם כך אף צעקות העתונים מטפוסם של ה"שיימס" וה"דיילי מייל" לא הטילו סער ולא הפסיקו את המשא-והמתן בין קראסין ובין ראשי הממלכה הבריטית.

בצרפת אינם מרוצים, אמנם, ממשא-ומתן זה. שם תולים תקוות בצבאותיו של ווראנגל, שהניחו מקרים ומתקדמים לקראת פולטאה. שם נותנים ערך לדבריהם של סטרובה וגוצ'קוב. ה"טאן" יצא אפילו במאמר בשם "קראסין או ווראנגל?" — ואולם מי שקרא את פקודותיו של גניאל זה, שנרפסו בעתוניהם של בורז'ב וחבריו בפארזי. יכול להיכח בנקל, שאף הוא, כאלה שקדמו לו, עובדים בשביל שארית-הפליטה של הרומאנובים, שממתינים מאחורי הפרגוד להזדמנות כדי להחזיר את העטרה לישנה.

לא מהם יושע העולם...

יום-גדולות

(מעשים ויהרהורים).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

I.

אחר יום-קטנות ארוך בא יום-גדולות לתנועה הציונית, לארץ-ישראל, לעם-ישראל כולו. הפרעות בירושלים, החלטת סאן-רימו, מנוי של הרברט סמואל, השבוע של קרן-הנאולה, הועידה הציונית בלונדון, נאומי של באלפור, שחרור ז'אבוטינסקי וחבריו... ימים גדולים, מעציבים ומשמחים, משפילים ומרוממים, אבל גדולים, כבירים, מרובי-תוצאות. אנו, בני-הדור, הרבינו להתמרמר והרבינו לחונג. אבל אין דורנו מוכשר לשער את כל גודל התוצאות ורומן שיתגלו אך ב"שדרות-הדרות".

ומי מאלה, שאינם מ"קוראי-היד" ומן המשכרים את עצמם לדעת, אינו מכיר במעמק-נפשו, שאחר יום-הגדולות יבוא, מוכרח לבוא יום-קטנות? שאתה החג הגדול והקצר יבוא ימי-חול ארוכים ושוממים עם צרותיהם המרובות ועם דאגותיהם הקשות? מי יצו לרמות את עצמו ואת אחרים, שעל-די החלטת סאן-רימו, או אפילו על-די מנוי של הרברט סמואל, כבר נבנה ה"בית הלאומי" בארץ-ישראל?

קשה ומיגעת תהא העבודה, איריה וממושכת תהא המלחמה. שונאינו מחוץ מרובים ועצומים וכלי-זינם חדים וחריפים. די לקרוא את הווכחים מיום כ"ט יוני בבית-הלורדים, את נאומיהם של לורד סידנהם ולורד ג'ינגסון מלא-הארס ואת נאומי המורעל של ההגמון האנגלי בירושלים, שנאם בלונדון ביום מ"ו ליוני, כדי להנכח. שלא בנקל יוותרו הנוצרים על התקוה לנצח את הארץ ואת היהודים והמושלמים שבתוכה. ודי לקרוא את מאמריהם המלאים חמת-עכשוב של העתונים הערביים אף לאחר ביאתו של הנציב העליון היהודי, כדי להוכיח, שלא בנקל יוותרו הערביים על התקוה ליסד ממלכה משתרעת מפנים-אפריקה ועד גבול-ארמיניה. מדין ועמלק עשו שלום ביניהם כדי לגזול את "כבשת-הרש", כדי להשאיר עם עני ודל בלא-כלום — בלא כלום...

והמכשולים מבפנים! הרקבון של האדוקים הקיצוניים המסוגלים לבגידה והבגידה של המתכוללים שעלה בהם רקב — אף כאן ישתערו מדין ועמלק על העמידה הרפויות עדיין של הציוניים וילחמו בהם מלחמת-אחים קשה ומרירה.

ואם נסיף לזה את התורבן וההרס החמריים והמסריים בארצות, ששם רוב מנינה ורוב בנינה של האומה הישראלית, את העצמיות היתרה, שיש-אל מצטיין בה

מאז. את השמות, ששמו בגופינו ובנפשותינו שני אלפים שנות גלות והחזקה ממעינות החיים הטבעיים, את הנטיה לבקורת ולסתירה, שהשחיתה בנו כל חלקה טובה של בנין, ועוד, ועוד, — כלום לא נעמד בלב ד"ר ובנפש נואשת ונקרא מנהמת-לבנו ביהר עם הנביא: "מי יקום יעקב, כי קטן הוא!" —

ואף על-פי-כן יום-גדולות הוא היום הזה. השגנו כל-כך הרבה וכל-כך לא לפי מצב-הרברים בתוכנו עד שלא תפצר מאתנו כל תקוה.

הרבה כבר נאמר על החלטת סאן-רימו. אבל הרבה יותר מזה עוד יש להאמר. "מימי זרקהל ירינו לא כוננו — מפעל-אדירים קמוהו ורב" — לא, אף בימי-זרובבל לא אירע מאורע כסאן-רימו. אף על-פי שהדרכים להגשמת התקוה הלאומית בוודאי לא ישנו הרבה מאותן של ימי זרובבל, עזא ונחמיה ושמעון הצדיק ועד ימי-השמונאים — ועד בכלל.

אנגליה תשלוש בארץ-ישראל. היא תהיה השלטת ולא אנו. בפירוש אמר לורד קרזון בבית-הלורדים, בתשובה על דבריו של לורד סידנהם: "השלטין הממשלתי של הארץ יהא בידי ממשלת-המאנדאט, כלומר, בידי בריטניה הגדולה, ולא בידי המעש היהודי". ולא לחנם הודיע הלורד סידנהם, צורה-היהודים המפוסה, ש"נאומו של לורד קרזון הרגיע את הרוחות בנוגע לארץ-ישראל" .. ואמנם, הנציב העליון היהודי של ארץ-ישראל עושה כל מה שבכחו, שלא יחשבוהו לבא-כחו של "הבית הלאומי", אלא לבא-כחה של אנגליה. אף הוא, כהמושלים האנגליים, נותן משפט-הבכורה ללשון הערבית על הלשון העברית (הלשון הערבית באה בכל מקום — ובשורה השניה, אחר האנגלית והלשון העברית — בשורה השלישית. אחר הערבית, ולא בכל מקום). אף כיום הזה בכל בת-השישפט ובתי-הדואר הלשון הערבית מושלת בצד הלשון האנגלית, והעברית היא כסרח-העודף. אף כינס הזה סכנה ליהודים לבוא לשכם, למשל. אף כיום הזה מראים הערביים את התנגדותם ליהודים בצורה היותר גסה — ואין מוחה; והעתונים הערביים מוסיפים לכתוב על היהודים מה שכתבו בימי-בולס. ואף כיום די היה, שימחה עתון ערבי על שם "ארץ-ישראל" שבתרגום עברי של דבר-המלכות והכרזת-הנציב, כדי שתבוא "פלשתינה" במקומו אף בתרגום העברי... יודעים ויודעים אנו, שאי-אפשר לשנות את הכל ביום אחד. יודעים ומכירים אנו, שכוונתו של סיר הרברט לטובה ושהאיש, שקראו לו גם נורדוי וגם ווייצמאן בשם היהודי הגדול, אי-אפשר לו שלא לרדוף צדק ושיוון ביחס אל היהודים וזכויותיהם המדיניות והלאומיות. ואם למרות כל אלה כך הוא המצב אף לאחר סאן-רימו ולאחר מניין של נציב יהודי, יש ללמוד מזה, כמה גדול הקושי וכמה ממושכת תהיה ההתאמצות להקטינו — — —

ואף על-פי-כן לא היה יום-גדולות לנו כיום שניתנה בו אמנת סאן-רימו. נתקשר העם היהודי בעם האנגלי לכמה וכמה דורות. לא לעולם: חלא

על־כן אך מאַנדאט יש לאנגליה ולא ספוח פשוט; הלא על-כן בנה־בכורה של „אגודת־העמים“ הוא „הבית הלאומי“ של עם־ישראל. אבל לכמה וכמה דורות נתלכדו ונשתלכבו היהודים המצפים לנאולה באנגלים שליטי־העולם. העם היותר בלתי־מוכשר לשלוט נתחבר אל העם היותר שליט חטא חטא עם־ישראל. שלא ידע לשמור על מלכות דוד ושלמה, שלא הקרע לשנים, ועל מלכות בית־חשמונאי, שלא תחרב. וכל חטא גורר אחריו עונש. העונש היה — שעבוד של שנות־אלפים. יסורים שאין כדוגמתם בעולם מִרְקוֹן את העיון הכבד. עכשיו הגיעה השעה, שישוב ישראל ויהא שליט בארצו הקטנה־הגדולה. הקטנה בשטחה והגדולה בתור לב־העולם. אבל השלטון הוא לא רק כשרון; הוא גם אמונת. צריך ללמוד את אמונת־השלוש. וממי יכול ישראל ללמוד אמונת גדולה זו, אמונת־החיים, אמונת הקיום הלאומי והאדנות הלאומית. אם לא מן הארי הבריטי, אמן־השלטון. השליט בצבא קטן כמעט על שליט של כדור־העולם?

לא חרבה ירושלים אלא על שנאת־חנם. האמת שבבטוי שנון זה הוא: חמוסי־מוח היו היהודים בארץ־ישראל יותר מראי. הם ידעו דרך אחד של נצחון: הקיצוניות באמונות ודעות והמלחמה הקיצונית והמרידה בעד קיצוניות אידיאלית זו. כך היו הנביאים בימי בית ראשון, כך היו הקנאים בימי בית שני. ה„סופרים“ בתחלת בית שני והתנאים בסוף־סופו נסו ללמד יאת העם מתינות. הם הצליחו לזמן־מה. אבל באו רדיפות אנטי־יכוים ובאו נציבי־רומי וגזרות־אדר־נוס ושמו קץ למתינות זו. כל ימי־הגלות היו ימי קיצוניות נוראה. או מצוות מעשיות קיצוניות עד להגבלות בנוגע לנעילת נעל ימינית ונעל שמאלית, או — מסתורין קיצוניים עד לסגופים אכזרים וגלגולי־שלג ועריכת־גלות. עד שבא הזמן החדש — ונתגלתה קיצוניות זו עצמה בראדיקאליות וריבולוציוניות עזה, מלאסאל עד טרוצקי. וכי אפשר לעם בעל תכונה כזו לשלוט בארץ, — בארץ, שכל הדתות החיוביות רואות אותה כנחלתן ושתמיד היו בה ההתנקשויות היותר עזות של אומות ודתות וכתות דתיות שונות ומשונות? וכי יקום שלטון כזה של בעלי־עצבים, מלאי־רוח־קיצוניות ומוכנים כל רגע ל„מלחמה“, אפילו יום אחד? —

אנגליה תלמד אותנו, שיש אופן אחר של נצחון. נצחון בלא מלחמה. נצחון על־ידי מתינות, סבלנות, רחויים, המשכת חלוקי־הדעות בלא הברעה, עד שהמחולקים גבול יבלו ועצתו של המתון והסבלן והדוחה — היא תקום... עם־ישראל צריך, צריך הוא מאד לשיטה חדשה זו של שלטון והתאבקות. וארץ־ישראל צריכה לשיטה זו שבעתים. באופן אחר לא נכריע את הקץ לצדנו לעולם. במלחמה מכרעת אויבנו מרובים מאתנו וחזקים מאתנו. אם לכה — אמיצים הם, ואם למספר ולהשפעה — כל הקרקעות בידהם, כחות־העבודה משלהם הם, ואוהבים נאמנים יש להם באותו מספר, שיש לנו שונאים בנפש... ולפיכך אין דרך אחרת אלא ללמוד אל דרכי־האנגלים: להדיין

בסבלנות, לבחור בהתמנה, שלא לדחוק את הקץ, להתרחק מעצבנות. להיות זהירים וזהירים. בטפול ולהתמיד בתכלית העיקרית כאחד, שלא ללחץ ושלא לדכא, אבל שלא לתת גם שירמסו אותנו ברגלים.

נזהר מהתבוללות באנגלים, מדחית לשוננו מפני לשונם — הם אף אינם דורשים דבר כזה בשום מקום; אבל נלמוד אל אמנות-השלטון שלהם, שהיא במצבנו עכשיו, ועוד במשך עשרות שנים, הדרך היחידה לנצחון בלא מלחמה מכרעת, בלא שפיכות דמים, בלא דחיקת-הקץ.

אם "יש דעה בעליון" — ומי שאינו חושב את חיי-האנושיות לתהוה-ובהו, שאין רוח-אלהים מרחפת עליו, מוכרח להודות בזה, — אז אין ספק בדברי, שההיסטוריה חברה וקשרה שני לאומים אלה, שהם שניהם "רוכלי-העמים" ושניהם "מחבבי כתבי-הקודש" בעת ובעונה אחת. כדי להשלים בזה מה שחסר בזה, גם האנגלים ימצאו מה ללמוד מאתנו. הרי גם בנו וגם בהם נלחם רוח-התגרנות ברוח-התנ"ך; ואנו, היהודים, מרגיזים זה כבר את יצר-הטוב על יצר-הרע. ולא האנגלים בלבד. בחירות של התפתחות ובמציגת עשרות התכונות השונות, שקנו להם היהודים בלי משיך בעשרות הארצות, שישבו ויושבים בהן עד היום, ברוחם המקורי, צריכות, מוכרחות להתגלות סגולות של הרוח הישראלי. שישתמס עליהן כל העולם כולו. זהו הסוד הגדול של תקותנו ותקוות אוהבינו, שנהיה בארץ-ישראל. "אור לגויים", ולא כיוונים, שנדעך אורם עם חורבנה (ואפשר אף עם בנינה) של ביזאנטיה ולא הוצת עוד עם תקומתם הגדולה. והרי בפועל כבר אנו נעשים יוצרי ערכים חדשים, שלא ידעום שום אומה ולשון. יצרנו חדש סוציאליזם — אומה, שאף-על-פי שאין לה עדיין מדינה ולשון, אף-על-פי-כן היא אומה מפני שהיא מצפה לתחייתן. יצרנו חדש מדיני — אומה שבה אל ארצה לאחר שעזבתה לפני ששים דור. יצרנו חדש כלכלי — עם של תגרנים חוזר לעבודת-האדמה. יצרנו חדש משפטי את מושג-הבית הלאומי. ולסוף, יצרנו חדש היסטורי — לשון מתה, ששבה לתחיה שלמה. כל זה הוא — תורה חדשה, שתצא מציון ומן הציוניות לכל העמים. ואולם לנו יש ללמוד מן האנגלים דבר, שחיינו הלאומיים תלויים בו: את אמנות-השלטון בארצות מרובות-עמים ומשונות-דתות, שארץ-ישראל היא היותר מופלאה שביניהן. אם דבר זה נלמוד מהם, לא יפחידנו מה שהגורל קשר אותנו בעם הערבי. הרי גם לאחר כבוש-יהושע, ישב ישראל בקרב הכנעני" במשך כמה מאות שנה. ואם אמת זו נלמוד מהם, לא נצטער על שיוסיפו להיות בארץ-ישראל בת-קדש למושלמים ולנוצרים לכל כתותיהם. "כי ביתי בית-תפלה יקרא לכל העמים" לא יא יכול להיות מוכן באופן אחר במשך שנות-דורות ויובלות-שנים. הבה נלמוד אל המתנות האנגליות, שמודווגת בתוכם אל ההתמדה לרדוף אחר התכלית העיקרית ואל הוויתור על כל הדברים הטפלים או על הדברים שאין לשנותם לעת-עתה, — והתכלית העיקרית תושג בהקדם או לאחר זמן.

.II

דבר המלכות וההכרזה של הנציב העליון היהודי של ארץ-ישראל. שנתפרסמו והוכרו בחגיגות מרובה בירושלים, בארמון הנציב, על הר-הזיתים, בכ"א תמוז, ש"ז, במעמד מוזמנים מכל ערי-יהודה מן היהודים, המושלמים והנוצרים (ובכ"ב תמוז — בחיפה, במעמד מוזמנים משימרון ומן הגליל), גרמו גם שמחה, גם צער ליהודי מצפה לגאולה קרובה.

שמחה בלי גבול היתה לראות את הבן הנאמן לעם העתיק והשב לימי-עלומיו עומד בראש הארץ העתיקה והמתחדשת וממרומי הר-הזיתים, כרב ושליט, שיפו-כחו הוא כמעט בלי גבול, הוא מכריז ומודיע בהדרת-מלך פרונראמא מפורטת ונפלאה בשלמותה ובחקפה הגדול של עבודה מדינית ומעשית, שנכלל בה כל מה שהארץ החרכה כמהה אליו זה כמה. פרונראמות כאלו לא נשמעו יוצאות אף מפיותיהם של ראשי-המיניסטרים במדינות יותר גדולות ממדינתנו. זו היתה שעה היסטורית גדולה, ראויה לבוא אחר המאורע הגדול של סאן-רימו ולהערך אליו.

ואולם היו גם מוקנמים מעצבים בשעה הגדולה. ב"דבר-המלכות" הוטעם ה"בית הלאומי לעם-ישראל"; אך ביחד עם זה הוטעם גם "בנינו המודרג". ובנין מודרג — כמה פירושים מרחיבים או מקצרים יכולים להיות להדרגה זו! והיהודים נזכרו כאן במקום השלישי, אחר הנוצרים והמושלמים. בהכרזתו של הנציב נזכרו היהודים פעם אחת במקום הראשון (ופעם שניה — במקום האחרון), אבל הבית הלאומי נזכר רק כלאחר-ידי, בדרך-העברה. ולעומת זה, בנוגע לעליה — עיקר כל העיקרים בשבילנו — הוטעם בפירוש, ש"הנמלים והגבולות יפחחו לעליה מוגבלת" וש"בעתיד הקרוב ביותר יופיע חוק, הקובע השגחה ממשלתית על עליה והמפרט את התנאים, שעל-פיהם יכנסו העולים". אנו בעצמנו אין אנו מצדדים כלל בזכותה של עליה מבוהלת, שבלא שום ספק תביא לידי קאטאסטרופה. אבל חשבנו, שההשגחה עליה תהא, לכל הפחות, בהשתתפותה של ההסתדרות הציונית; ואולם "השגחה ממשלתית" כלל בד אינה יכולה לספק את רוחנו. וכל "דבר-המלכות" וכל הכרזת הנציב העליון נתרגמו ערבית תחלה ואחר-כך עברית. כך הוא המנהג כל הזמן. הטעם הוא — מפני שהערביים הם הרוב. אבל, אם כן, מה בין "בית לאומי" ו"זכויות המעושים"? הרי גם על-פי זכות-המעוט היינו באים אחר הרוב... אפשר שקשה לשנות דבר זה בנוגע לתרגום שבעל-פה כדי שלא להרגיז ולא להקניט. אבל בנוגע לפקודות והודעות רשמיות שבדפוס הרי אפשר היה לעשות כמו שהיו נוהגים בפולניה אף בימי שלטון רוסיה הצארית: להעמיד את שלש הלשונות, האנגלית, העברית והערבית, לא זו אחר זו, אלא זו בצד זו, בשורה מחולקת לשלשה טורים, אנגלית מימין, ערבית משמאל ועברית באמצע, או להיפך. ע"י כך היינו מרגישים, שאין אנו, לכל הפחות בנוגע להלשון, אזרחים ממדרגה נמוכה מזו של הערביים.

ואף=על=פי=כן גדולה היתה הכרזת הנציב העליון ודבר גדול יש ללמוד ממנה. ההבדל העיקרי בין ארצות-הגלות ובין ארץ=ישראל הוא : שם, בגלות, כל מה שהיהודי יוצר הוא הוספה על יצירתו של ה"עיקרי"; כאן יוצר היהודי את העיקרי, שהוא דבר שוה לכל נפש. במלות אחרות : שם היהדות היא הוספה על האנושיות, וכאן כל יצירה יהדותית היא באותה שעה עצמה גם אנושית .

דוגמה אחת קטנה :

בארצות=הגלות מיסדים "גימנסיה עברית לבנים", "מוזיאון עברי" או בית=ספר=לנגינה עברי". בארץ=ישראל מוסדים "גימנסיה לבנים" סתם, "בית=נכחת" סתם ובית=ספר=לנגינה סתם. מפני שבגלות הגימנסיה העברית, המוזיאון העברי או בית=הספר=לנגינה העברי הם הוספות על הגימנסיה האנגלית, הרוסית, הפולנית, ועוד, בעוד שבארץ=ישראל אין כאן הוספה, אלא עיקר המוסד הוא בשביל כל התושבים, יהודים, מושלמים ונוצרים, ואם במקרה עדיין אין הערביים או הנוצרים משתמשים בהם, הרי אין זה אלא מקרה, ויום יבוא וישתנה הדבר (ובאמת, בית=הספר=לנגינה שבירושלים משמש לכל האומות, אף=על=פי שועד=הצירים מכלכל את חקציבו, ויש בתי=ספר בארץ=ישראל, שאף ערביים לומדים בהם). זהו בטול המחיצה בין יהדות ואנושיות, שהוא הוא בטול הגלות במובנה היותר עצמי.

הנציב העליון היהודי, סיר הרברט סמואל, שד"ר ווייצמאן קרא לו לא רק בשם ה"יהודי הגדול", אלא גם בשם המנהל הגאוני, ושאף מתנגדי מפלגתו המדינית חושבים אותו לאדם בעל כשרונות שלא מן המצוי, הרגיש בדבר בחושו הסרנני הנפלא. לא רק בתור נציב בריטי חייב הוא לדאוג למובת התושבים כולם. הוא מרגיש ומבין, שכל מה שיועיל לארץ כולה יביא תועלת גם לבית הלאומי של עם=ישראל". לא אחת ושתיים הטעים הנציב העליון את הדבר החשוב, שהתנגדותם של הערביים ליהודים תפסוק עם התחלת העבודה המעשית בארץ. ואמנם, העבודות המעשיות הגדולות, שסמך בהכרזתו המצוינת, שיש בה רחבות ומעוף מתמיהים, צריכות לקדם כל=כך את הארץ כולה. עד שתהיינה לברכה ליהודים, למושלמים ולנוצרים כאחד ; וכל מה שיועיל לכל הארץ, לכל התושבים, יקרב גם את היהודים אל בנין "ביתם הלאומי". ואמנם, שתי פעמים הטעים סיר הרברט סמואל את הדבר בהכרזתו. פעם אמר בפירוש, ש"האמצעים, שמטרתם לעזור ליסוד הבית הלאומי ליהודים, יפיעו הרבה להתפתחות זו" (כלומר, להתפתחות הכלכלית של הארץ" בכל ל). ובפעם השניה הטעים, ש"באמת, גם אי=אפשר להתפתחות זו לצאת לפועל בלי הכנסת כחות=אנשים נוספים" (כלומר, בלא עליה יהודית).

הדברים ברורים : המחיצה בין יהדות ובין לא=יהדות צריכה ליפול. בגלות יש עבודה לאומית ועבודה אנושית=כללית. כאן, בארץ=ישראל המתחדשת, כל עבודה

אנושית= כללית היא עבודה לאומית. רעיון זה, שנראה כל-כך פשוט, הוא זר ומזר ליהודי-הגלות. ורק רוח סדרנית גדולה וחפשית כרוחו של סיר הרברט סמיואל יכלה להקיף את הרעיון הגדול בכל מלוא תפוסתו המעשית. כי כהרצל, ש מפני שלא ידע ג'טו וחוקים מגבילים, אף אם לא ידע גם את המוני היהודים ואת היהדות כלל, יכול היה להתרומם מן הלאומיות אל האנושיות ולעשות את האנושיות עצמה — לאומיות מדינית עברית, כך אף הרברט סמיואל, המיניסטר האנגלי, שאף הוא לא ידע גטו והגבלות, דוקא מפני שאינו יודע את יהדות-הגטו, מוכשר להתעלות מן האנושיות אל הלאומיות המדינית העברית ולעשות לאומיות זו עצמה — אנושיות. ואם בדרך זו ילך, ואם את דרכו זו ילמד גם אותנו, יפעל גדולות באומה ושמו יעמוד בשורה אחת עם שמותיהם של זרובבל ונחמיה פחות-יהודה. כי הוא יתקן את שלשלת-הזהב של היהדות המדינית, שניתקה לפני ששים דור!

III

צופה ומביט אני, איך כל ראשי הממלכות בכל העולם כולו, מללויד ג'ורג' עד סון=יאט=פן הסיני, מוויניזילוס עד לוויצקי האוקרייני, ממברכים את האומה הישראלית, בצורת ההסתדרות הציונית, לגאולתה ופדות-נפשה. יש שברכו ברכות אך מפני הנמוס ויש בכרכות יוצאות מן הלב. אבל מתנוסס ביניהן להדרת-יפעה — נאומו של בא'לפור באספת-העם לכבוד סאן=רימו, שהיתה בלונדון ביום י"ב יולי. מעולם לא שמענו, שנוצרי יבין כך את ענין ארץ=ישראל. את הרברט סמיואל, שאינו מבני מפלגתו המדינית, קרא בשם "מדיני גדול ויהודי פר-לבב". ולעריבים פנה ואמר: "אין העריבים צריכים לשכוח, שהאנגלים שחררו אותם, כוננו להם ממלכה בחג'אס ומכניס להם שלטון עצמי בארם=נהרים. אל תרע עינם, איפוא, בארץ=ישראל הקטנה, שלמרות מה שרוב תושביה עריבים, היא לפי המובן העמוק ביותר של ההגדרה העצמית, ארץ יהודית". מה שאנו טוענים תמיד בדבר "כבשת=הרש"... ואת דבריו סיים: "היהודים ישמרו תמיד את אמונם לבריטניה, והבריטים ישמרו את אמונם ליהודים".

אימתי דברו גדולי=השלטון של ממלכות גדולות אל היהודים בלשון כזו? — עדיין אנו זוכרים, כמה היו ה"עבדים בתוך חירות" מהפעלים ממה שאיזה נוצרי בעל=השפעה היה מגנה את האנטישמיות ומוכיח, שגם בין היהודים יש אנשים ישרים". עדיין אנו זוכרים, כמה היה הרצל — שכל ימיו לא היו אלא מלחמת שחרור=עצמי מן העבדות של המתבוללים — מאושר, אם איזה מיניסטר היה שם לבו לציוניות. עכשיו נשתנו פני הדברים. ללויד ג'ורג' שולח מלג'אמות⁷ של ברכה חמות לוועדת הציוניים באמריקה ולועידה הציונית בלונדון. מילראן, נייטי, וויניזילוס, מאס אריק, ועוד, ועוד, ואפילו שר=החיצון הסיני, שולחים דבריהם החמים אל ההסתדרויות הציוניות כאל באות=כת מדינית של אומה היתה

ובאלפור מעורר את הערביים על אֶחָדָם שבדרישותיהם ומעמיד את היהודים ואת הבריטים כשתי אומות, שיש ביניהן פעולה של גומלים...
ואל נא יאמרו לי: אף התפעלות זו מדבריהם של ללויד־ג'ורג' ובאלפור וחבריהם היא "עבדות בתוך חירות". לא התפעלות היא זו, אלא הכרה. הכרה עמוקה ומרוממת, שהיהדות יצאה מקרב־זויות, שהיהדות נעשתה גם כח מדיני, ולא רק כח פינאנסי ותרבותי בלבד, שהאומה הישראלית היא אומה בין האומות, ולא "מפלצת", ולא "הופעה פתילוגית", כהגדרתו של פִּינְסְקֶר בשעתו. בא הקץ למצבנו המשונה והמובדל מתוך מה שאנו "נשמה ערשילאית", רוח בלא גוף. עדיין אין לנו "מדינת־היהודים" בפועל, ועוד הרבה זמן לא תהיה, אבל בכך כבר היא מצויה. כבר קיים הגוף, שנשמחן מוכנת להתלבש בו. אף אז נהיה שונים מן העמים, אחרים: נשמותיהן של האומות שונות הן. אבל שונה אינו צריך להיות משונה, אחר אינו צריך להיות מתימה. והכרתם של גדולי־המדינות באומה עברית חיה, ודוקא בצורת ההסתדרות הציונית, היא האית לכך, שלא מפלצת אנו עוד, אלא אומה בריאה — הולכת ומבריאה, הולכת ומתלבשת בכל תאריה של האומה החיה.
ואם נשים לב, שעוד לא פסו אדוקים ומתבוללים בארץ — שתי הקצוות, שמסכימות זו לזו בדבר אחד: שאין לישראל אלא דת בלבד — כלל וכלל, — איך לא נשמח למראה הגדול, שנראה לעינינו ואיך לא נתפעל מן הפלא הנשגב, שנעשה בימינו? —

IV

ובשים לב לכל המראות הנהדרים הללו של־יום־הגדולות — מה ידאב הלב לקרוא על הנעשה כועידה הציונית בלונדון, שנפתחה בעצם היום, שבו קרא הנציב הראשון אשר ליהודה את דבר־המלכות ואת הכריתו הנהדרה מעל הר־הזיתים...
בשעה שאני כותב את המורים האלה עדיין אין פרטי המשא־והמתן של הועידה ידועים לנו כאן. בארץ־ישראל, מפני רחוק־המקום, ורוצה אני לקוות, שסוף־סוף מצאה הועידה את דרכה, לכל הפחות, בנוגע להעבודה המעשית. ואף־על־פי־כן הלב מתפנין מצער ומרחף בין תקוה ופחד, נוטה יותר כלפי הפחד...
שבע שנים רצופות — ואילו שבע שנים! — לא ראו הציונים זה את זה ולא יכלו לישא וליתן על עניני האומה, הארץ והתנועה. כמה שנויים נתהוו בעולם, כמה דם של יהודים נשפך, כמה רכוש של יהודים חרב, ולעומת זה — כמה חדשות ונפלאות, שלא פלל להם איש. קמו ונהיו... והנה זכו הציונים להתכנס לאסיפה רבה בלונדון, במטרופולין של ארץ־ישראל החדשה, ובזמן הסמוך והתכוף למאורע־סאן־רימו ולמנויו של הנציב היהודי הראשון בארץ־ישראל... כמה עלית־נשמה, כמה רוממות־נפש, כמה־גודל־רוח צריכים היו להיות מורגשים בכל נאום, בכל דבור, בכל כתיב! ברגע גדול כזה — איך אפשר שיהיו מוכי־התנועה, שליחי ההסתדרויות, קטנים ופעוטים?

לצערנו, עברו רוב ימי־הועידה בקטנות שאין דוגמתה. „גושׁ של ״דוברי אנגלית״, ״גושׁ של ״דוברי צרפתית״, ״גושׁ של ״כני-הארץ״... וחשבונוֹת ישנים התחילו מחשבים טובי-התנועה זה עם זה! כאילו אין עכשיו שום ענינים יותר חשובים מאלה! — עכשיו, בשעה שהתחילה העבודה ממשי, אותה עבודה גדולה ורחבה, שראינה בתוֹן, שהיתה משאת-נפש לפינסקר ול־הֶרֶצֶל, שקרא לה אוֹסִישְקִין עוד בימי־המלחמה בשם ה־״עליה השלישית״; עכשיו, בשעה שנצרכים עשרות מיליונים של לירה שטרלינג ובאותה שעה עצמה דלל מקורה של המטרופולין של היהדות — אירופה הצפונית והמרכזית — ועינינו תלויות לאמריקה, שכבר נתנה וחזרה ונתנה, ולאות אנו מרגישים בתוכה, ואך התאמצות שלמעלה מן הרגיל יכולה לעוררה ל־״מעשה רב״ חדש, פודה ומציל ממש; עכשיו, בשעה שהתנועה הסוציאליסטית לכל צורותיה גוזלת מאתנו אלפי נפשות ושופכת רעל לתוך הנפשות הצעירות, ישנשאר נאמנות לציוניות; עכשיו, שצריכה להעשות עבודה שלמעלה מכה-אנוש מפני שנשקפת לארץ־ישראל סכנת קאמאסצרופה כלכלית ולעם־ישראל — סכנת חרפת-עולם וכלמת-נצח על שנתן לעבור לרגע היותר גדול בחייו הבלתי-חפשיים, — עכשיו, בשעה שנשקפת לנו בארץ סכנת ז'ארגוניאציה אנגלואציה וערבואציה, — עכשיו לא מצאו אף הצירים המסורים לרעיונו גדול ענין אחר לענות בו מלהתבדל לפי לשונותיהם המדוברות וממחלוקת פעוטה לשם שמים ואף שלא לשם שמים! ...

קורא אני את הנאומים העיקריים, שנאמנו בוועידה, ואני רואה לצערי, שהרגע הגדול מאין כמוהו לא הוליד בשום מוח אף רעיון גדול אחד, אף מלה גואלת אחת, ואפילו לא דבור מפותח, שהא העם ניזון בו מוועידה לוועידה ויהא בו חומר להלהיב את הלבבות ולעורר את הרוחות. אפילו בימי חבת-ציון, ואין צורך לומר בימים והגדולים של אחד-העם, הרצל ונורדוי, כמה רעיונות חדשים נולדו בציוניות וכמה הִפְרו רעיונות אלה את התנועה בפרט ואת האומה בכלל! ואז הרי לא עמדו לפנינו תעודות גדולות כמעט מכה-אנוש פְּכִימִינִי ואף לא היו באותם הימים מאורעות מסוגלים להלהיב את הלבבות דומים אפילו במקצת למאורעות חב־ב־רים והמפלאים שבימינו. ואף-על־פ־כֵּן, מי שקורא את הנאומים ואת הווכחים של ועידת־לונדון מוצא לפניו — מדבר־שגמה... ובמה נבוא לפני העם? במה נעורר את רוחו, שיקריב קרבנות לשם מטרותינו העצומות, שלא הציתו אש-קודש אף במנהיגינו? — והרי ה־כִּים תלוי בלב־וְהִי לא רק לכספים אנו צריכים, אלא קודם כל, לנפשות — לנשמה כולה... .

נורא הוא הרעיון וקשה לאמרו, אבל חובה לאמרו: אם רגע גדול כזה מצא דור של אנש־פולמוס, סימן רע הוא הדבר לתנועה כולה, לאומה כולה... .
ירושלם, ז' אב תר"ס.

דְּבַר-הַמְלָכוֹת וְדְבַר-הַנְּצִיב

(באספת המזמנים בכ"א תמוז בירושלים ובכ"ב תמוז בחיפה*).
אני מצווה על-ידי רוסמות הוד מלכותו, המלך ג'ורג' החמישי, למסור
לכם את הדברים הבאים:

I. דְּבַר-מַלְכוּת לְתוֹשְׁבֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

מעצמות ההסכמה, שצבאותיהן עושרו נצחון במלחמה שעברה, מסרו לממלכתי
ממניות (מאנדאט) לשמור על טובת עניי ארץ-ישראל ולהבטיח לארצכם את התפתחותה
בשלום ובהצלחה, שנמנעה מכם זה רבות בשנים.

לבי רוחש גאון בזכרי את החלק החשוב, ילקחו צבאותי תחת פקודת המצביא
הראשי, הלורד אֶלְג'י, בשחרור ארצכם מתחת ידי הוטרקים, ושמוח אשמה, אם
נוכל, אני ועמי, להיות גם הסכות, שעל-ידיהן תבואנה עליכם ברכות הנהלה ברוח
החכמה והחירות.

רצוני להבטיחכם, שהחובות המושלות על הממשלה הממונה עליכם תקלאנה
בלי כל נמיה ומשא-פנים ושמשלתי החליטה לכבד את הזכויות של כל גזע ושל
כל אמונה הנמצאים ביניכם, הן במשך התקופה, שעוד תעבור עד שאגודת-העמים
תאשר בהחלט את תנאי הממונות, והן בעתיד, כשממונות זו תתגשם בעובדה ממש.
ידוע לכולכם למדי, כי מעצמות-ההסכמה ביחד עם הממשלות בעלות-
בריתן החליטו לאחוז באמצעים, שיבטיחו את הבנין המודרג
של בית לאומי לעם-ישראל בארץ-ישראל האמצעים האלה לא
ישפיעו בשום אופן על הזכויות האזרחיות או הדתיות של כלל תושבי ארץ-ישראל
ולא יקמינו את הצלחתם.

מובטחני בנציב העליון, שמניתיו כדי להוציא לפועל את העיקרים האלה, שהוא
ימלא תפקידו בכל לבו ונפשו ובאופן מוצלח ושישתדל להגדיל בכל יָקְלָתוֹ את
אשרם של כל המעמדות והחבורות שביניכם ולאחד אותם.

מכיר אני בהכרה עמוקה את גודל ערך התפקיד, הקשור בהנהלת הארץ הקדושה
גם לנוצרים, גם למושלמים, גם ליהודים, ובהתעניינות עמוקה ומתוך ידידות חמה
אשים את לבי להתקדמותה ולהתפתחותה העתידה של מדינה, אשר לקורותיה היתה
חשיבות כל-כך ענקית לעולם כולו.

ג'ורג', קיסר ומלך.

(*) אף-על-פי ש, דְּבַר-הַמְלָכוֹת "וְדְבַר-הַנְּצִיב" כבר נרפסו בכל העיתונים הציוניים, אנו
מוצאים לנחוצך לתתם גם ב"השלח": בירחון משתמרים הרבירים יותר, ופי כמותם ראויים להשתמר
בגנוי ההיסטוריה הישראלית? (המערכת).

II. דבר-הנציב.

הוד מלכותו הואיל לשים על שכמי את משרת נציבו העליון, לשבת ראש בהנהלה האזרחית, שנוצרה עכשיו.

העיקרים, שימשלו בשיטה המדינית של הנהלה זו, כבר נתבטאו בהודעת-החן, שקראתי לפניכם.

בכל קצוי-ארץ, במקום שהנהלה ברישית מושלת, שולטים חירות גמורה ושוויון-זכויות לכל האמונות: צדק שוה לכל איש ואיש במדינה בלי משא פנים למעמדו, לגזעו או לדתו; הסדרים נשמרים ביד חזקה; עול ושוחד נשמדים מן הארץ; מסי-העם נקבעים ברוח היושר והצדק; ההתפתחות הכלכלית של המדינה הולכת ומתקדמת והצלחת התושבים הולכת וגדלה.

ברישיה הגדולה אינה דורשת את טובת-עצמה. שום מס אינו מוטל כדי להגדיל את הכנסותיה. המסים, שהעם משלם, מוצאים לטובת העם. אלה הם העיקרים הברורים והנכונים של הנהלה. הם יסוד גדולת הממלכה הבריטית והם הם העיקרים, שעל-פיהם תתקד הנהלת ארץ-ישראל תחת הממונות, שנמסרה לה על-ידי המעצמות ותחת השגחת חבר-הלאומים.

גבולות הארץ, בצפון ובמזרח עוד לא נקבעו ואני מקוה, שנבוא לידי הסכמה משביעה רצון בלי עכובים יתרים.

לארץ-ישראל תהיה הנהלה מיוחדת לעצמה, שתעמוד בקשרים ישירים עם שרי הוד-מלכותו בלונדון.

כשתלבש הממונות את צורתה המוחלטת תבוסם הפקידות האזרחית של הארץ על יסוד תדיר; המשרות יובטחו לנושאייהן, אם רק יהיו מוכשרים לעבודתם והנהגתם תהיה נכונה, עם זכויות-הענקה לסיגים ידועים של פקידה; המדרגות העליונות תהיינה מורכבות בדרך כלל מפקידים ברישים, עד שיגיע הזמן ומספר הולך וגדול של בני הארץ, מוכשרים למדי לעבודה, יוכל לקבל על עצמו חלק יותר גדול בתפקיד-הנהלה; המדרגות הנשארות תהיינה פתוחות לכל בני הארץ בלי הבדל-דת. יושר-הפקידים הוא התנאי הראשון להנהלה טובה. הממשלה תשחמש בכל תוקף-החוקים נגד כל אדם נותן או מציע שוחד לאיזה פקיד שלה או לאיזה חבר או פקיד של עיריה. וכמו-כן נגד כל אדם, בלי משא-פנים למקום שהוא תופס, שיקבל שוחד.

ברדעתי למנות מועצה מצומצמת במספר-חבריה, שרוב חבריה יהיו פקירי הממשלה ושתכיל גם-כן עשרה חברים מתוך הצבור, נבחרים מתוך כתות-העם השונות; המועצה תתאסף לעתים קרובות ואני אשב ראש בה. הצעות החוקים הנוגעים לענינים חשובים והתקציב הכספי השנתי יוצגו לפני המועצה להבעת עצתה. לחברים מתוך הצבור תהיה גם הזכות לעורר שאלות, שאליהן רוצים הם להפנות את שימת-לב הממשלה. החלטותיה של מועצה זו תתפרסמה.

כאלה היו בהרבה ארצות הממלכה הבריטית הצעירים הראשונים בפתוח מוסדות של הנהלה עצמית, ואני מקוה שבמשך הזמן תתהווה התפתחות כזו מתוך ההתחלות האלו גם בארץ-ישראל.

בהצעת ברית-השלום עם טורקיה נכנס סעיף בדבר מני ועדה מיוחדת על-ידי הממשלה הבריטית, שתעיין בכל השאלות והדרישות, שנוגעות לעדות

ולדתות השונות בארץ ישראל, ושחזר אותן.
הרכבת ועדה זו תהא בהתאם לענינים הדתיים, שעליהם ידונו. יושב-הראש יתמנה על-ידי מועצת חברי-הלאומים. לאחר שתכרת ברית-השלום עם טורקיה ובהתחשבות עם השנויים היכולים להתרחש בינתיים, תוסד הועדה הנוכחת, כאמור.
בינתיים תדחינה כל השאלות, שהועדה תצטרך לעסוק בהן, והשאלות הנוגעות למקומות הקדושים² בכלל, עד הזמן ההוא.

בשמה אפשר להעיר, שכבר הגיע הזמן להתחיל בהחצות את ההתפתחות הכללית של הארץ, שנתעכבה זה שנים מפני מצב המלחמה ששלט ומפני התוצאות שבאו בעקבותיה. האמצעים, שמטרתן לעזור ליסוד הבית הלאומי ליהודים, יסייעו הרבה להתפתחות זו. מכירת קרקעות ומשא-ומתן אחר בקרקעות יתחדשו בעתיד הקרוב ביותר; הגבלות ידועות, שכוונתן היא למנוע בעד ספסרות בקרקעות, תחולנה על משא-ומתן זה, והגבלות אלו תתבררנה בחוק, שיופיע מיד.
בדעתי למנות ועד לקרקעות, שיכיל פקיד בריטי ועוד שני חברים. בועד כזה יוכלו היהודים, המושלמים והנוצרים לתת³ את אמונם הגמור.

תפקידו יהיה לברה אילו קרקעות מוכשרים להתישבות יותר צפופה. להחיש את התפתחות הארץ ולהבטיח, שעובדי-האדמה בעלי-המקנה והבעלים הנוכחים לא יסכלו מעושי ואי-צדק.

מדידת קרקעות כללית ורשימתם תתחיל בקרוב; ובקשר עם זה יוסד בית-משפט לסדור עסקי-הקרקעות. מטרת המוסדים האלה זה⁴ לקבוע את הגבולים והזכויות של כל רכוש ורכוש, ועל-ידי כך — להמנע מן הסכסוכים והמשפטים הבלתי-פוסקים, שעד עכשיו היו כל-כך למשא על התושבים.

מדידה ורשימה זו של כל הארץ תאריך זמן מרובה. והיא תרחק קרימה במהירות האפשרית ביותר. צעדים יעשו גם-כן ליסודם הקרוב של בנקים⁵ לנתינת הלואות לזמנים ארוכים לחקלאיים⁶ ולבעלי מסחר עירוני.

מסלות הברזל תעבורנה בקרוב להנהלה אזרחית. העבודות הנחוצות תעשינה לפני הגשמים, כדי להמנע מחזרת הפסקות בקשור-הדרכים, שגרמו להפסדים ולא-נעימות בחורף שעבר. מסלת-הברזל בין יפו ולוד תתרחב, ויש תכניות להתפתחויות אחרות במסלות-הברזל בעתיד.

עומדת על הפרק תכנית רחבה של עבודות צבוריות, שתכיל סלילת דרכים והמתקן, הרחבת הקשרים הטלגרפיים והטלפוניים, המצאת כח חשמלי בכל הארץ, בנין נמל בחיפה, יבוש בצות ויעור של קרקעות חמתיאיות לכך. חלק מן הפעולות רבות-ההוצאות האלה צריך יהיה לדחות עד שימצאו אמצעים כספיים יותר גדולים. אולם מקוה אני, שיעלה בידי לסדר הלוואה תיכף⁷ כשיחתך בהחלט גורל הארץ בסכום, שיאפשר להתחיל בחלקים אחדים של תכנית זו. חלקים אחרים יוצאו לפועל בשלמותם או בחלקם על-ידי עבודתן של הסתדרויות בלתי-ממשליות ובאמצעיהן.

מחלקת הבריאות הציבורית תעמול להטבת בריאותם של כל התושבים, וביחוד להשגדת הקדחת.

כשתגדלנה הכנסות-הארץ בהתאם להצלחתה המתקדמת תוכל מחלקת-החנוך לפעול יותר ויותר בעד חנוך העם, שזהו התנאי הראשון בכל מדינה של

מדרגת-תרבות גבוהה.

הבנינים ההיסטוריים, שעל-ידם נעשתה ירושלים לנקודת-ההתעניינות עמוקה לתיירים מכל קצי-חבל, ישתמרו ברגש כבוד והעריצה, ויאֶחֱזוּ אמצעים להיטיב את מראה העיר העתיקה. והקירות-הקדמוניות תתפתח, וצעדים יעשו להבטיח, שהשכונות החדשות, שמתחדדות להבנות בהרבה מערי ארץ-ישראל, תבנינה על-פי הכניות ראויות.

מודעות, המקלקלות את טראה העיר, תאסרנה, וכל מה שאפשר יעשה כדי להרבות את בקורי עולי-הרגל והתיירים בארץ-הקודש.^ז התפתחות-הארץ לא רק שתביא קדמה במצבם של התושבים הנוכחים, אלא שתמציא גם אמצעי-קים למספר גדול של תושבים נוספים. ובאמת, גם אי-אפשר להתפתחות זו לצאת לפועל בלי הכנסת כחות אנשים נוספים. הנמלים והגבולים יפתחו בקרוב לעליה מוגבלת, שכמותה תתאים להמצאת עבודה ודירות בארץ.^ח בעתיד הקרוב ביותר יופיע חוק, שקובע השגחה ממשלתית על העליה ומשרט את התנאים, שעל-פיהם יכנסו העולים.^ט

בתקותי, שכבר שקמה התרגזות-הרוחות, שגרמה למהומות המעציבות בירושלים לפני שלשה חדשים, ושיש לקוות לאחוד יותר חוק בין כל שדרות התושבים, אני מכריז בזה חנינה לכל אלה הנאסרים עתה בתור תוצאת המהומות האלה ולכל האסירים המדיניים בארץ-ישראל. זכויותיהם האזרחיות והמדיניות תושבנה להם בשלמותן. בגדר חנינה זו אין נכנסים שני אנשים, שנתנו ערבון ולא מסרו את עצמם למשפט, ולא שני האנשים, שהשתמשו במהומות לעשות מעשה חמא נתעב. אֵל לשערי, שחנינה כזו אומרת, שמשקפים על מהומות כגון אלו בקלות. אם תחזורנה — עתידות הן להרכא בכל האמצעים העומדים ברשותי, ולא תהיה סליחה כזו בפעם אחרת.

לציין את ההתחלה החדשה מושיט אני יד סולחת למספר אנשים הנאסרים עתה על פשעים נגד החוק, בבחרי באנשים, שהם ראויים ביותר להתחשבות רחמנית. בנוגע לעצמי אני מבקר, שבמקום דברי יכריזו מעשי לתושבים על התמכרותי לעיני הארץ ההיסטורית והקדושה הזו ועל רגשי היושר והצדק המלים אותי בקבלי על עצמי את התפקיד הנעלה, שנמסר לידי. ואני תפלה, שברכת אל שדי, שלפניו כורעים בך באותה יראת-הכבוד מושלמים, נוצרים ויהודים, תבוא על אספה זו ועל כל תושבי הארץ הזאת. —

ספרים חדשים.

שנתקבלו בבית-המערכת של „השלח“:

ישראל זנגביל: עיקר חלומים. תרגם מאנגלית ברשות-המחבר א. ש. אור לאנס.
הוצאת „קדימה“. ניו-יורק 1918; 90 עמ'.
אשר בן-ישראל: שירת החין. הוצאת א. ז. רבינוביץ. צפת הרעיה; 98 עמ'.
א. י. הכהן קוק: התחיה השלמה או תחית-הקורש. הוצאת „דגל ירושלים“. ירושלים,
סיון תרפ"ט; 6 עמ'.
יצחק ספקטור: זיכרונותי הגבור הלאומי. מוקדש לשבוע של קרן-הגאולה. [ירושלים,
תרפ"ט]; 4 עמ'.

מזרח ומערב: סאסא היסטוריוס-ספרותי לחקירת היהדות הספרדית והמזרחית בתפוצות-
הגולה. יו"ל שש פעמים בשנה. העורך והמו"ל: אברהם אלמאליח.
כרך א', חוברת ג' — ד'. ירושלים, סבת-אייר תרפ"ט.
השרה. תוספת חדשה לה„פועל הצעיר“. חוברות שמושיות למשק החקלאי המעורב. יו"ל ע"י
ועדת החקלאות של ה„פועל הצעיר“ בעריכת א. ל. יסה. חוברת א', יסו,
תמוז תרפ"ט.

הרפואה. רבעון רפואי. כלי-מבטא של ההסתדרות המדינית העברית בא"י. העורך:
ד"ר אריה פייגנבוים. המו"ל: ההסתדרות המדינית העברית בא"י.
שנה א', חוברת א', ירושלים, ניסן — סיון תרפ"ט.

גננו. חוברות לחנוך התינוקות בנגן-הילדים ובבית-האם. הוצאת „התאחדות הגננות“ בהסתדרות
המורים בארץ-ישראל. חוברת ב' — ג'. ירושלים, סיון תרפ"ט.
הדביר. ירחון לתורה וחכמת-ישראל. עורך ע"י הועדה התורנית שע"י הסתדרות הצעיר ארץ-
הישראלית. העורך האחראי: הרב אהרן ויסנשטרן. קובץ ז' — ט'.
ירושלים, ניסן — סיון תרפ"ט.

העברי. עתון שבועי. העורך: הרב מאיר ברלין. המו"ל: „הברית עתונות
עברית“. שנה י', גליונות י"ח — כ"ג. ניו-יורק, כ"ה אייר — ב' תמוז תרפ"ט.
ועד-הלשון בירושלים (תוצאת ועד-הצירים): א. רצענות; ב. נגרות (לוחות של ציורי-
כלים בצירוף שמותיהם העבריים). ירושלים תרפ"ט.

מיניסטריון לעניני היהודים [בלישה]: החוק על דבר ועדי-הקהלות והאגיד-
מטרוקציה להגשמתו (עברית ו"ארגון). קובנה תרפ"ג;
24 עמ'.

לה רינאסינסיה ג'ודיאה (La Renaissance Juive). אורגאנו ציוניסטה
(באיספניולית וצרפתית). אנוי I, סיריאה 2, נוי

32 — 36. סאלוניקי, 18 סיון — 16 תמוז תרפ"ג.

Leon Simon, Studies in Jewish Nationalism. With an Introduction by Alfred E. Zimmermann. London 1920; XI, 174 pp.

Barnoh Krupnik: Die Jüdischen Parteien. Ein Ueberblick zur Orientierung. Jüdischer Verlag. Berlin 1919; 30 SS.

Jankew Seldmann: Aus dem heiligen Buche Sohar des Rabbi Schimon ben Jochai. Eine Auswahl. Welt-Verlag. Berlin [1920]; 63 SS.

La Nation (האומה). 1re Année, No. 30; Constantinople, 28 Mai 1920.

מִלְחַמַת־שָׁנִים.

(ספור)

מאת

ד"ר א. קלאטשקא (*).

I.

אולם=השעורים של האינסטיטוט לנתוח התחיל מתמלא סטודנטים. ובעד החלונות הרחבים והגדולים, שהיו מכוונים כלפי החצר, שהיתה מוקפת בנינים גבוהים — בתי־שרת של האינסטיטוט —, חדר אור כהה ומעורפל של בוקר=סתי.

הפרופיסור גינצה נגש לקריאת שעורו הרגיל. על השולחן הגדול, שהיה משמש קתדרה, עמדו קערות=קערות, ובהן מוחות ממולחים וכבושים באלכוהול של בני־אדם. ועל הטבלה היו תלויות תמונות=המוח בצורתו השונות. את המקום היותר חשוב בין התמונות הללו תפסה תמונה אחת — פרי=המצאתו של גינצה. תמונה זו היתה עשויה בצורת תינוקות ערומים, שאבריהם מחוברים ומשולבים זה בזה, ובאופן שחלק ידוע של גופם — ולא דוקא היותר צנוע — היה מתאר את קוי=המוח העקומים והעקלקלים המרובים. ומדי שנה בשנה, כשהגיע תור השעור על המוח, היתה תמונה זו מעוררת את בדיחת=הרעת של הסטודנטים, שהפרופיסור היה מענגם בהלצותיו החריפות. כמעט כל שומעי=השעור הנוכחי היו בני=הזמן הראשון, חוץ מסטודנטים בודדים אחדים, שיִשְׁבוּ על הספסלים הגבוהים, שגינצה היה קורא להם בלצון: ה'ללו'ות'. אלה היו זקנים, שבאו לחזור על למודיהם קודם הבחינות, ותכליתם היתה — להטות אליהם את חסרו של גינצה, וגם אחדים מן הצעירים, שרצו להתיחד לשם שיחה או לשם ענינים צדדיים. הפעם ישב באחת ה'ללו'ות' הללו צעיר אחד, שקרא בקונטרס קטן. כדי שלא להטות על עצמו את תשומת=לכם של הפרופיסור והחברים הניח את הקונטרס על גבי ספר=הנתוח העֵבָה שלפניו, ומומן לזמן אף העיף את עיניו על הטבלה או על הפרופיסור, כדי לצאת ידי חובתו. גינצה, שהיה לפניו פרופיסור בדורפאט, ידע ודיעה

(*) הבחינתו השמועה ב"התורן", שמספר צעיר ובעל=כשרון זה, שפרסם ב"השלח" כמעט את כל ספוריו ומחזותיו, מת בסחלת=הפיסוס, רוצים אנו לחשוב, שידיעה זו מושעת=היא. עוד לפני שבועות מועטים פרסם ב"הצפירה" ספור הומוריסטי — "הצפירה" אינה יודעת מה שיועד, "התורן", ומי יתן ותתברר השמועה המעציבה (המערבת).

מספקת את הלשון הרוסית וראה את עצמו כאפיטרופוס של הסטודנטים. שבאו מרוסיה. הוא ידע מי מהם לומד תורה לשמה, מי מהם מתעצל, מי מהם עוסק בצרכי-צבור ומבכר את הקונטרסים על "תקין-העולם" על-פני ספר האנאטומיה. ולפיכך ידע היטב, כי פרוז'אן — אותו צעיר מן ה"לוח'ות" — הוא אחד מאלה האחרונים. מתוך שמחה פנימית קרא פרוז'אן בקונטרס על העבודה בארץ-ישראל, שנתכוון לקרוא עליה הרצאה לפני החברים בימים הקרובים. קריאתו של פרוז'אן הופרעה פתאום על ידי צחוקם השואן של הסטודנטים לרגלי אחת מבדיחותיו של גינצה; ושעה זו היתה שעת-רצון מלפני גינצה, שבה היו משתמשים הצעירים, שאחרו לבוא, להכנס אל האולם ולשבת על מקומם. בלי שישמעו את הנויפה הרגילה של המורה. בין המאחרים היה הפעם מרש"ק, בן-עירו של פרוז'אן, שהלך וטפס בזהירות על גבי המעלות כדי להגיע אל חבורו. כמובן, שלם אף הוא — כדי לגרום נחת-רוח לגינצה — את מס-הצחוק הידועי — ומיד נכנס בשיחה עם פרוז'אן.

— חבל, שלא היית אתמול באספה! — אמר פרוז'אן: — האספה היתה

סוערת מאד.

— עסוק הייתי, — השיב מרש"ק בבת-צחוק, שהכנים בה כוונה מיוחדת.

— סלמה בקרה אותך בודאי, — אמר פרוז'אן לא בלי קנאה.

וכדי לכסית על רגש זה התחיל מספר לו על האספה, שהיתה אתמול. זו היתה

באמת אספה רבת-שואן. החברים עזבו את האכסניה בשעה מאוחרת מאד. חלוקי-הדעות וההתרגשות היו גדולים וקרוב היה הדבר, שיגרמו למחלוקת ולפירוד גמור בין החברים. הגורם לזה היה, לפי דעתם, פרוז'אן, שהגביר את ההתרגשות בקאתו הנפרזה. היא גלה, כי אחד מן הצעירים, שרצה להמנות על חברי האגודה, היה לפנים כותב מאמרים בעתון הרוסי האנטישמי "העת החדשה". וגור ועמד על דעתו, שבשום אופן לא יתן לו לביא בקהלם.

למה הם מצפצפים כאזוים? — הגיע אליהם פתאום קולו של אחד מן

השכנים.

פניו של פרוז'אן האדוימו. הוא כבש את עיניו בספר ואמר:

— דבור זה הוא על חשבוננו.

מרש"ק העיף עין על מי שהוציא מפיו דבור עולב זה, שנעץ גם בו את עיניו כחרבות. נדמה לו למרש"ק, כאילו הדברים פלחו את האויר בבהירות יתרה ועוד רגע. וגינצה וכל הסטודנטים יפנו אליו את עיניהם. הוא קבל על עצמו שלא להסתכל בפניו של הסטודנט הגרמני, שישב בקרבה ידועה אליו; אבל מומן לזמן לא עצר ברוחו להעיף עליו מבט לצדו. הוא ידע, שהגרמני מדבר עליו עם חברו ושומר מה שאמר כדי להקניטו; ודבר זה העביר לפניו את זכרון הערב שעבר.

כי ביצעה שש-ז'אן קרא אתמול תגר על אותי הצעיר העלוב, שכתב לפנים מאמרים בעתון אנטישמי, והציע להחרימו מקהל-הסטודנטים, ישב מרש"ק באחת

מאכסניות-הסמודנטים שבפריבר-העיר, שהיא מכונה בשם ה"עכבר הקטן", ביחד עם סלמה מכרתו, ומתוך סקרנות של תלמיד מתחיל הסתכל בכל הנעשה באכסניה זו. רובם של המבקרים היו מן הסמודנטים ה"עיקריים". מהם ישבו כנופיות, כנופיות על יד השלחנות המפוזרים באולם, שחו שכר והתעלסו עם העלמות, מהם יצאו במחולות על הבמה — חלק האולם, שהיה מותרם ממנו על-ידי חופת-עץ ובאחת מפנותיו הישמיעה מקהלת-המנגנים את מנגינותיה מתוך כוונה והשחזרות יתרה, כאילו הרגישה, שתעודתה ועבודתה לשעשע את הצעירים הן תעודה נשגבה, עבודת-הקודש. המוסיקה והרקודים נסכו רוח-שכרון על מרש"ק. הוא דרגיש תשוּקָה עזה לקפיץ לתוך גלי-המרקדים מתוך הפקרות ושכחה עצמית, והעובדה, שלא למד מימיו את אומנות-הריקוד, נראתה לו עתה כחטא שאין לו כפרה. סלמה, שהיו לה כאן, באכסניה, הרבה חברות וגם מכרים בין הצעירים. היתה מקבלת לפקים את הזמנתו של צעיר זה או אחר לצאת במחולות, כי קשה היה לה מאד לעמוד בנסיון ולכבוש את יצרה. ופעם בפעם היתה פורשת ממרש"ק בן-זוגה מתוך בת-צחוק של תינוק שסרה ומבקש סליחה :

— הלא תרשה לי מחמדי ?

מרש"ק לא קנא את סלמה בלבו, אבל ראה את עצמו כ"אבל בין החתנים", כנזיר בין שותי-יין. אמנם, גם בין הצעירים משלהם היו הרבה, שפרשו מן המחולות ; אבל מרש"ק הרגיש, שיש בינם וכינו איזה הבדל, — ודבר זה השרה עליו רוח-עצבית. הוא זכר את הימים, — והימים ההם לא היו רחוקים כל-כך, — שהמחולות ושאר תענוג-הנוער היו נחשבים בעיניו כחטא, ולכל הפחות, כדבר, שאין שכרו עולה בהפסדו, אבוד-זמן-לבטלה. "שנוי-הערכים", שעשה בחשבון-עולמו, היה עוד חדש עמו, ושבעתים ביום קמו עוד כשמן על דרכו מנהג-המסורת ונמוסי-ילדותו. כמעט מתוך בושא השקף מרש"ק מסביב לו בכל פעם שפרשה סלמה ממנו לריקוד והוא נשאר על מקומו יחיד ונעזב. דומה, כאילו עיני כל הצעירים מכוונות אליו. הוא היה הרוסי היחיד והמיוחד באכסניה זו ; ועובדה זו, שלא שם אליה לב תחלה, היתה לה עתה בעיניו חשיבות יתרה. כלום לא היתה כאן הטעמה ברורה של שנוי-רשויות, של סייג ומחיצה ? כלום לא היה בקורו זה באכסניה זו פריצות-גדר ובטול-מנהג ?

אדומה מהתעוררות ומדוֹשֵׁשֶׁנֶת-עונג היתה סלמה חוזרת אחר המחול אל מרש"ק, וכאילו רצתה לגמול לו על רגעי-הפרישות המועטים היתה מפטפפת בלי הרף ומסתכלת בו מתוך חבה יתרה ותענוג מגולה. הלא היא אהבה אותו ! היא הראתה לו דבר זה בעליל ! היא עזבה בגללו את מברה הראשון — את מיִלֶר, גם-כן סמודנט-רופא, — ועכשיו לא שמה לב אליו כלל וכלל . . . אף הוא נמצא כאן באולם. היא פגשה אותו על הבמה בין המרקדים, אך העמידה פנים כאילו אינה רואה אותו. יודעת היא שהוא כועס עליה, אבל אחת היא לה ! . . . באמת לא מצא מילר מעולם חן בעיניה, אך היא נגררה אחריו מתוך שטות ושוב-לב . . . אִיִּנְךָ חברתה, שמתרועעת

עם שולץ ה, בן-עירו של מילר, פתחה אותה להתחבר אל זה האחרון והיא עשתה זאת מתוך שעמוס... אבל עתה מאושרת היא!.. היא השתוקקה כל ימיה להתודע אל יוסי'. היא לא תרפה ממנו מן ה"יוסי" שלה..

— והלא גם אתה לא תעזבני? האין זאת, מחמדי? — מתרפקת עליו סלמה.
— יודע אתה? מילר זרק עלי מבט כאילו אמר לבלעני! — צוחקת היא: —
שוטה הוא!.. הוא הלך אחרי כל הזמן... הנה! רואה אתה? הוא הולך עם שולצה ואנ'כן...
— אני מכיר אותו — אומר מרש"ק, ובטוי של גאווה ושמחה בלתי-כבושה האיר את פניו.

הוא ראה את עצמו כמנצח... מילר זה הוא חברו לעבודה באולם=הנתוח... מרש"ק היה נכון לחבק ולנשק את סלמה בגלל משפט=הבכורה, שנתנה לו... מילר עבר באולם ומרש"ק הכיר על פניו, שהוא נעשה שינא לו... שם באולם=הנתוח, לא שם מילר אליו לב מימי. כבן-קורפוראציה היה מובדל ומופרש משאר החברים, ומן הזרים לא כל שכן? — וכמעט מעולם לא החליפו ביניהם דברים, למרות קרבתם זה לזה ועבודתם על-יד שלחן אחד, משותף. ואולם כאן, באכסניה, לא גרע מילר עיניו ממנו ושנאה בלתי=מסותרת נשקפה מין... הדבר היה לא=נעים למרש"ק... הוא האדים. והתעוררות=עצבים תקפתו... דומה, כאילו מילר ושולצה קושרים עליו קשר.

— שוטה, שוטה! — לא פסקה סלמה מלהטיח דברים כלפי מילר, ובתוך כך היא מעמדת פנים של לגלוג על חשבוננו. היא צחקה וקנדה את פניה כלפי אנ'כן, שענתה לה גם-כן בצחוק ובדברים, שלא הגיעו לאזניה מפני ריחוק=המקום.
— יודע אתה, אצירי? — פנתה סלמה אל מרש"ק ונתקרה אליו כמו בכוונה, באופן שראשה וראשו יגעו זה בזה: כבר השעה מאוחרת!.. נלך מכאן!
ולאחר שקמה ממקומה הוסיפה מתוך לחישה: —
אליך... טוב?
ושניהם עזבו את האולם.

שעורו של גינצה הגיע לסופו והסמדינאים נתפזרו באולם=הנתוח הסמוך ונגשו לעבודתם. מרש"ק ומילר עבדו יחד, בקרן=זוית אחת, וכשהתחילה העבודה על=יד ה"גופות" עמדו זה בצד זה. מילר, בחור כבן עשרים, בעל פנים חירות וכחישות, לא ידע לשלוט ברוחו. ומיד לאחר שנגש מרש"ק אל שולחן=העבודה ואמר להתחיל בהכשרת=הגופה, פרש מילר על השולחן את ספת=האנאטומיה הגדולה עד אפס מקום למרש"ק.

זה היה באמת מעשה=תינוק. אך מרש"ק אף הוא לא היה יכול לשלוט ברוחו. — סליחה! — פתח: — אני מכישך לסלק את המפה קצת הצדה.

— גם-רוח אתה! — התפרץ מילר בקריאה וכל גופו רעד.
 — אני דורש ממך עוד פעם, שתפנה לי את מקומי! — הוציא מרש"ק מסיו,
 משתדל לאצול לקולו מנוחה, ואחז בשולי המפה כדי לסלקה הצדה.
 — זוהי הוצפה, שומע אתה? גסות-רוח! — נודעוץ מילר וצעק.
 — שומע! — אמר מרש"ק כשזכר את סלמה ואת האופן, שבו בטאה מלה

... .

מילר התנפל עליו. באולם קם שאון. הסטודנטים, שעברו בקרבם, נגשו אליהם.
 פרז'אן השתדל להשקיט את מרש"ק. הופיע יושב-הראש של הקורפוראציה, שנמנה
 בה מילה, גם-כן סטודנט-רופא, מן המתחילים. בטון מלא-חשיבות, כיאות לרגע רב-
 ערך כזה, פנה אל מילר:

— מוכתחני, שאתה יודע מה חובתך לעשות! אני וכל חבריך מוכנים לשרתך...
 ובחשיבות, כלעומת שבא, חזר אל מקומו..

— אתה תלחם מלחמת-שנים! — פנה פרז'אן אל בן-עירו מתוך מבוכה: — כיצד

היה הדבר?

II

המאורע עם מרש"ק היה ידוע לכתחלה רק לחלק קטן של הסטודנטים. כלומר
 לבני-ה"זמן" שלו, שעברו עמו יחד באולם-הנתוח. אולם כשבא מרש"ק לסעוד את
 סעודת-הצהרים באכסניה נוכח מיד, שהדבר כבר נודע לכל בני-האגודה. הוא נעשה
 גבור-היום. הכל התעניינו בדבר ושאלו אותו בדבר הפרטים. סטודנט אחד מן הזקנים,
 שעמד לגמור את חוק-למודיו ושהצטיין משאר החברים בבגדיו המהוגנים, כיאות
 לרופא צעיר, העיקף את מבטו על מרש"ק, כאילו ראה אותו בפעם הראשונה, וסנן דרך
 שניו:

— זוהי, אמנם, חדשה! בימינו לא היו דברים כאלה...

— זהו מאורע משמח. — התלהב שני, גם-כן מן הזקנים, יליד קורלאנד, שדבר
 אך גרמנית, ולפיכך היה, מצד אחד, מכובד על הצעירים, ומצד שני לא מצא מעולם
 מערערים על דבריו, כי הרוב היה מתקשה בדבור הגרמני: — צריך ללמד אותם דרך-
 ארץ קצת, — האריך מתוך התעוררות: — אני מקנא בך בגלל דבר זה... שמות!..
 איני מאמין, שישכמו חברי-הקורפוראציה למלחמת-אקדחים. בודאי יבחרו ברמחים!
 הוא טפח על שכמו של מרש"ק, כאילו רצה לעודד את רוחו והמשיך את
 דבריו:

— אני אלק עמך אל מורה. מוטחה. בימים אחרים ילמדך את האומנות לשלוש

ברמחים.

היו גם כאלה, שגנו את מרש"ק בגלל מאורע זה. המאורע הפתיע אותם בחרושו.
 לדעתם, עלול דבר זה לחדד את חיתוסים בין התישבים ובין הגרים ולהביאיש את רחם

של ה"רוסים" בעיני ה"עיקריים", וכיוצא בזה.

— ובלבד שלא ירדע הדבר לניצח! — יעצו הזקנים: — דבר זה יגרום לו צער ויוכל לגרום נזק והפסד לה"רוסים"...

היו גם כאלה, שבכוונה הסיחו את דעתם מן המאורע. הם חישבו ומצאו, שהשעה אינה יפה למאורעות כאלה, וראו בכל מה שנעשה מנהג של קלות-דעת. הם פסקו מלדבר על דבר זה וחזרו לאותו ענין, שהעסיק אותם מערב-היום. עדיין היו תחת השפעתם של האספה, שהיתה אתמול, והרשמים שהשאירה. הם אמרו פה אחד, כי פרוז'אן, שהיה משתמש בכל הזדמנות הבאה לידו להבליש את קנאתו להרעיון הלאומי, השתדל ביחד עם בני-סיעתו להטביע על האגודה את חותם-הציוניות; ובזה ראו נכבת-דעת של הצבור. הרי האגודה לא באה — כך נאמר, לכל הפחות, בספר-התקנות שלה — אלא לאחד את הצעירים מרוסיה, לברוא להם אכסניה כללית ותמיכה הדדית ולסייע להשתלמותם העצמית; ובכך צריכה היא להיות למעלה מעניי-מפלגות. ואולם פרוז'אן התאמץ לאצול על אגודה זו מרוחו. מתנגדיו ראו בזה סכנה לעצמם ובשעת-הסעודה התחילה מנסרת באויר השמועה, שהרבה מן הצעירים נכונים לעזוב אגודה זו ולבנות במה לעצמם. מורגש היה, שהרוחות סוערות מאד. וביחד עם זה הובע הרעיון, שאגודה בלא צבע ובלא פרוגרמה מדינית זו או אחרת לא תוכל להשביע רצון. הזמן והמקום דורשים יחס ברור לשאלות המדיניות המנסרות בעולם. הזמן היה — ימי מלחמת רוסיה ויאפאן. והמקום — גרמניה, — שבה היתה אפשרות לעשות תעמולה בין הצעירים לטובת רעיון-השחרור בלי להמצא תחת ההשגחה המעולה של הבולשת הרוסית... המאורע באותו הסטודנט החדש, שאמר להכנס אל האגודה ופרוז'אן פסל אותו, לא היה אלא הטפה האחרונה, שמלאה את סאת-מבלנותם של המתנגדים לאגודה, שאינה כלום על-פי תקנותיה, אבל נוטה היא לציוניות על-פי השפעתם של פרוז'אן וחבריו.

מרש"ק הרגיש אי-מנוחה בנפשו. עד עתה כמעט לא לקח שום חלק בענייני-המפלגות ועמד מרחוק לחלוקי-הדעות. אבל עתה נדמה לו, שחייב הוא לקבל החלטה זו או אחרת, לברר את יחסו לדחית הסופר ב"עת החדשה" ולחזות דעה מסוימת ויוצאת מן הלב. התרגשותו הפנימית, שהשתדל לכבוש אותה, דרשה בחזקה במיו כלפי חוץ. — והוא התחיל לצדד בזכותו של פרוז'אן. הוא לא ראה מימיו את "בעל-הדבר"; אבל שונא הוא אותו בלבד. והוא אמר, שכל החברים חייבים להביע גועל-נפש ובזיו לאדם, שנועז לכתוב מאמרים בעתון אנטישמי... אי-אפשר לפסוח על שתי הסעיפים... האדם צריך להיות תקיף בדעתו וברוחו!

התלהבותו של מרש"ק, שהכל ידעו אותו עד עתה לאדם שלו ועומד מחוץ לריב-מפלגות, הביאה אחרים מן הצעירים לידי צחוק חשאי. הם הסתכלו זה בפניו של זה באירוניה, כנמלכים בדעתם, אם כדאי הוא בכלל להתווכח עמו. גם בעיני-פרוז'אן

נוצץ היה שביב של חמלה והוא אמר בבת-צחוק:

— חבל, שלא היית כאן אחמול... אמרו לסקל אותי באבנים...

מכטי-הסטודנטים, שהיו מלאים כמעט רחמים, לא נתעלמו ממרש"ק. דומה, כאילו געשה פתאום מותרם ומנודה מקהל זה. חייב הוא לעשות איזה מעשה, כדי לזכות שנית ולהכנס בחברתם. חייב הוא להטהר ולהצרף, כביכול, מאיזה סמא, שחמא ולא ידע מהו... הוא הסתכל בפניו של פרוז'אן, בתקוה למצוא בו איזה סיוע ובטחון; אבל זה האחרון אָבַל במנותה את סעודתו והתלוצץ עם אחד מן החברים.

— ובכן אתה תהיה הסיקונדאנט שלי. — אמר מרש"ק, לאחר שקם ממקומו, אל פרוז'אן, ובאותה שעה נדמה לו, שהרים את קולו יותר מדי וצחק צחוק של התעוררות: — את השני בחר לך בעצמך!...

— אני אחיה הסיקונדאנט השני, — הכריז ליברמאן, אותו יליד-קורלאנר, שהמאורע מצא חן בעיניו והיה לפי טעמו...

אחר סעודת-הצהרים היה מרש"ק נוהג לחזור לביתו. שם היה מתגולל על הדרגש כשעה קלה וקורא את המכתבים, שהיה מקבל מביתו ושבעלת-הבית שלו, פרוי פודל, אלמנה-תופרת זקנה, היתה מניחה, כיד-הסדר הטובה עליה, על גבי חשלחן במקום קבוע. הפעם שנה מרש"ק ממנהגו ושם את צעדיו אל הרחוב העיקרי והשוואן שבמרכז העיר... הוא הלך מבית-משתה אחד אל השני ושתי שברי מורדף ממחשבות טורדות. שענו אותו, ולא ידע שְׁלִי בנפשו. לסוף החליט ללכת אל אולם-הנחות, כי הבדידות היתה קשה לו והוא לא רצה להבלט לחבריו, ביחוד לפרוז'אן, את חולשת-רוחו. מספר הסטודנטים היה אחר הצהרים פחות משהיה בבוקר, כנהוג. מקומו של מילר נפקד, ומרש"ק ראה בזה מעין נצחון רוחני, שהיה על צדו. אך רפיון-נפשו לא נתן לו להתרכז בעבודה. הוא נגש אל פרוז'אן, שעמד על-יד גופה חדשה. והתחיל מפטפט עמו.

פתאום הסתכל בפני המת וקרא:

— הלא יהודי היא!

פרוז'אן, שלכאורה לא שם לב אל עובדה זו, הסתכל אף הוא בגופה ואמר:

— אמנם כן, של יהודי, — ולאחר רגע הוסיף ואמר:

— ובכן, מה בכך?

מרש"ק האדים. הוא נתבייש ברגש המוזר, שעורר בו מראה הגופה היהודית, שגורלה היה כגורל כל הגופות המזומנות לנחות.

„מפני-מה עבר פרוז'אן בשחיקה ובלא שום תשומת-לב על עובדה זו?“ — שאל מרש"ק את עצמו: — כלום לא פעל עליו דבר זה? או אולי כבש בקרבו את הרגיש המזרחי שהרגיש גם הוא, ולא נתן לו כטוי? כלום לא אחת היא, גופתו של מי מנתחים

כאן? של יהודי או של לא-יהודי?"

הוא רצה לבוא בדברים עם חברו על ענין זה. מפני-מה לא פעל עליו עד עכשיו מראהו של מת בכלל? מפני-מה הרגיש עתה התרגשות בלתי-רגילה כזו? הוא הסתכל בפני המת: זה היה איש בן ארבעים ומעלה; — ובעל פרצוף יהודי טפוס... מי הוא האיש הזה? מה היו מלאכתו ומעשהו? כיצד בא הגה ונתגלגל באינסמיטות לנתוח? כלום לא היו לו קרובים ומיודעים, שיכלו לפרות אותו מן הנתוח? מפני-מה לא הביאו אותו לקבר-ישראל?

— עלי אין המות עושה שום רושם, — דבר פרו'אן באזניו: — היו ימים, ששאלות החיים והמות ענו אותי ולא נתנו לי מנוחה. יש שגם בלילה נדדה שנתי מעיני כשהתעמקתי בחקירה על "הבל-הבלים" של חיינו. על העובדה, שהאדם משול כחרש הנשבר, "כציץ נובל", וכדומה, כאמור במחזור. עכשיו חדלתי להרהר בדברים אלה. כל זה הוא ענין לחוקרים, שעומדים למעלה מחיי-המציאות. עלינו, הצעירים, מוטלת חובה לעבוד בעד עמנו.

— ומה לעשות? — נפלם מפיו של מרש"ק שלא ברצון והוא נבהל בעצמו מפני קולו, שניאה לו מלא יאוש וצער מופרז.

— שאלת-היהודים — זוהי השאלה, שאנו חייבים לפתור. — השיב פרו'אן — : זוהי שאלה של חיים, של מציאות ממשית.

— אבל השאלה כל-כך סבוכה היא. — פלם מפיו מרש"ק, שמחשבותיו היו ממנו והלאה וכאב חד נקר בלבו.

— הציוניות — זהו הפתרון היחיד והמיחד, — חזר פרו'אן על דבריו — : ברירה אחרת אין. החיים או הפְּתוּת — דרך בינונית אין בשבילנו...

"החיים או המות — ברירה אחרת אין!" — הדברים האלה התרידו את מרש"ק. הוא שמע בהם את התשובה על השאלה, שנקרה כל הזמן במוחו ולא נתנה לו לנוח ולשקוט אף רגע. מכל מה שדבר אליו פרו'אן לא נכנס לאוזניו כלום. הוא הקשיב לדבריו אך ורק כדי להשתיק את ההתרגשות, שסערה בנפשו, ולהבליג על צערו. "המות או החיים" — זוהי החידה, שהוא עומד עתה לפני פתרונה. הוא לא חשב מימיו על דבר זה ועתה הופיעה לפניו שאלה זו בכל חריפותה ונוראותה. מה עשה? למה הכניס את עצמו בענין רע כזה? איזו רוח השיאה אותו להתקוטט עם הגרמני? לשם מה? — אילו היה יכול לפתוח את לבו לפני חברו, להביע לו את רגשי-החרטה, שמענים אותו, להתוודות לפניו ולבקש עצה ותחבולה, איך להחליץ ממלחמת-השנים!.. פרו'אן הוא הסיקונדאנט שלו, והוא, מרש"ק, אינו מדבר עמו על ענין זה כלל!

הוא חזק את לבו ואמר במנוחה:

— אימתי תדבר עם הסיקונדאנטים של מילר?

— אני אתראה היום עם ליברמאן, — השיב פרו'אן מתוך חשיבות וכובד,

ראש: — הוא מנוסה ממני בעיניים אלה.

מרש"ק יצא החוצה. הערב בא. הוא ראה את עצמו, כאילו לוחצים את מוחו בצבתות — והעולם נעשה לו צר. לשם מה התקוטט עם מילר? ומה אם יִהְיֶה? — הרעיון, שאביו ואמו יקבלו את ה"בשורה" בדבר מיתתו, הרעיד את כל גופו. אילו היה יכול להתמודד לפני מי-שהוא, לומר לו: שהוא מתחיש על כל ענין זה, ולצאת בכבוד מן המצר — היה מאושר. אל מי יפנה? לפני מי מחבריו יוכל לשפוך את שיחו? — החברים נראו לו ברגע זה כל-כך זרים ורחוקים! אפילו פרוז'אן לא התעניין בו כראוי. לפי דעתו... אולי אשם בזה הוא עצמו: הוא התרחק כל ימיו מן החברים, לא התחבר אף אל אחד מהם, לא השתתף בחייה הפנימיים של האגודה, לא היה נמנה בשום מפלגה מדינית. ובכלל, לא היו לו שום דעות מוצקות וברורות. לא היתה לו בהיים שום מטרה ותכלית. עובדה זו היתה סבת אסונו עכשיו. כשבא לגרמניה התמכר יותר מדאי אל חיי-תענוגות. אביו מחסר את עצמו ואת בני-ביתו מצרכים הרבה ומעניק לו די-מחסורו. כדי שילמוד, והוא...

מלא-התעוררות תעה מרש"ק ברחובות-העיר. הערב בא והוא נכנס אל קרובו. זה היה שאר-בשרו של אביו, שהתישב בעיר זו לפני חמש-עשרה שנה, כשהיה עוד בחור, ויסד כאן קונסורה למסחר-התבואה.

בקונסורה זו ישב עכשיו קרובו על-יד שלחן-העבודה, ברק את המכתבים, שחבר עוזרו והגיש לו, וחתם את שמו עליהם. היתה שעת נעילת-הקונסורה. — שלום! מה נשמע? — השיב הקרוב על אמירת-השלום של מרש"ק, ובלי שהמתין לתשובתו נשתקע במכתבים. עוזרו הסתכל בתכופות בשעון כשהוא נשען על רגלו האחת והשנייה חליפות, ומתוך אי-סבלנות הבה באצבעו על גב שולחן-הכתיבה. על אמירת-השלום של הנכנס ענה בקול יבש: הוא התיחס אל הסטודנטים הרוסיים כאל "נחותי הרגא", כמנהג הגרמנים המהורים, אף-על-פי שאביו היה הוא עצמו מן המהגרים מרוסיה.

על סף-הדלת הופיעה אשתו של בעל-הבית. כנראה, היתה גם היא מלאה אי-סבלנות, כהלבלה, מצפה לבעלה לפת-ערבית. על פניה היתה העווה של אי-רצון: עד היום לא יכלה ללמד את בעלה, שילך בנמוסי המדינה וינעל את הקונסורה בשעה המיועדת. אין בו ולא כלום ממדת-הדיוק, שבה מצטיינת היא, ובכלל כל בני-ארצה: היא היתה ילידת-ריגה וראתה את עצמה גרמנית כשרה. את אי-רצונה הביעה האשה למרש"ק, שלא השיב לה כלום ונכנס לחדר הסמוך, המרקלין. בשעה זו היה קרובו האדם היחיד והמיוחד הקרוב לו באמת במדה ידועה, את העוזר הגאותני ואת האשה לא אהב מימיו ולא רצה להכנס עמהם בשיחה.

במרקלין השהעשע ילד בן חמש על יד אומנת. בלי שידע עוד את האלפא-ביתא היה קורא בעל־פה את התרומים, שהיו רשומים תחת הצוירים בספר-השעשועים

הגרמני. כדי לצאת ידי חובתו אמר שלום להאומנת ונשק את הילד. קלא-התעוררות התחיל מתהלך בשרקלין הלך ושוב.

— ארשור, סיים במהרה את עבודתך ונלך לאכול. הנה גם מר מרש'ק בא, — נשמע קולה של האשה, שעזבה את הקינטורה ונכנסה אל השרקלין.

— זה לא כבר היה בביתנו סטודנט אחד ושמו ברוכוביץ או !רחוביץ, איני יודעת בדיוק, — פתחה האשה, — והוא בנו של מלמד אחד מווילנה. . . . הוא בא הנה עם מכתב-המלצה אל בעלי. . . . בחר אמלל וחולה !

היא התחילה מדברת על הסטודנטים, שבאו בשנה זו מרוסיה במספר עצום. הם גורמים הרבה דאגות ועטל לבעלי-הבתים המקומיים. יש כאלה שאין להם, ממש, בגד ללבוש ונעלים על רגליהם.

נשמעה נעילת הקופה ומשק המפתחות. הופיע בעל-הבית. אשתו נזרחה לקראתו כדי לישב את העניבה, שצנחה ממקומה, והזמינה את בני הבית אל חדר-האוכל, לפת-ערבית. השיחה על הסטודנטים לא פסקה. כי להגלי הגזרות ברוסיה נשתתף לגרמניה זרם של צעירים, שלא היה כמוהו עד השנה ההיא, ובעלי-הבתים מצאו די-חומר לשיחה. מרש'ק לא עצר כח לשמוע את הדברים הבטלים ואמר :

— וכל השאיפה להשכלה גבוהה לשם מה היא באה? לשם מה כל הקרבנות, שהצעירים מקריבים? — היו ימים, שהשאלה: "רב או רופא?", היתה שאולתו של ה"המלש" היהודי. שאלה זו שאל גם אבי בימיו והשיב עליה: "רופא". אבל אנו, הבנים, מבקרים את מעשי אבותיהם ולנו אין תשובה זו ברורה ביותר ...

— משום מה? — אמר בעל-הבית ונעימה של צער היתה בקולו: — זוכרני, איך היה אביך משתוקק לנסוע לחוץ-לארץ כדי להכנס לאוניברסיטה. אף הוא רצה ללמוד את חכמת-הרפואה. ומובטחני, שאילו היה עולה בידו להשיג את מטרתו בודאי היה נעשה פרופיסור.

— איני יודע... אפשר! — השיב מרש'ק: — אחת יודע אני בודאי: בין אלה שלא למדו יש הרבה, שרואים את עצמם כאילו היו יכולים להיות פרופיסורים. ובין אלה שלומדים איני רואה אף אחד, שיהא מוכשר לכך או שיש לו התשוקה לכך... — משום-מה? ואתה — נסה קרובו להעיר.

— שטות! — קרא מרש'ק בהתרגשות קלה: — מעולם לא עלתה מחשבה זרה כזו על לבי... אני נגררתי אחר האוניברסיטה כאחת מן הצאן, בעדרנו הגדול... — לפנים היו האנשים לומדים באופן אחר לגמרי, — אמר בעל-הבית כשקוע בזכרונות: — זוכרני, איך היה לומד אביך...

רעה הלפז בנפשו של מרש'ק. זכרונותיו של אביו הביא אותו שוב לידי התרגשות. רוא לא עצר כח להאריך בשיחה ומיד אחר פת-ערבית נפטר מקרוביו וחזר לביתו.

.III

למחר קם מרש"ק בשעה מאוחרת. הוא התהפך כל הלילה על משכבו ורק לפנות בקר נרדם קצת. הוא אחר את זמן השעור, וללכת לעבוד באולכ=הנתוח לא אבה. הוא רצה להשתחרר מרשמי-יום-יום הרגילים, שנעשו עליו למורח, ושם את פעמיו אל בנין-הבורסה. בנין זה עמד סמוך לשכונת-היהודים הישנה, במקום שואן ומלא=תנועה, ומרש"ק אמר להשתיק בשואן זה את מחשביתו הקשות. הבורסה משכה את לבו לא מפני הצד המסחרי שלה, אלא — מפני הצורה היהודית שלה, מפני ההתעוררות מלאת=החיים, שהעלתה על לבו את זכר עיר=מולדתו. בימים הראשונים לבואו לעיר גרמנית זו, קודם שזחלילו השעורים, היה מבקר את הבורסה כמעט מדי יום ביומו. שם היה פוגש את קרובו, וזה האחרון, בסביבה של זוסחרים, היה מציא חן בעיניו יותר מבכיתו. השאיפה לחקות את צורות=החיים דג=מניות, שהיתה מורגשת על כל צעד בכיתו, בחיי=משפחתו, עוררה במרש"ק גועל=נפש. וכשהיה קרובו בבורסה, אחוז=בולמוס=המסחר, מדבר בהסח=הרעת, יהודית, היה מרש"ק מסתכל בו מתוך ששחה=לאד ותענוג של נקמה.

— מה אתה עושה כאן? — שאל קרובו.

— לא כלום!

מרש"ק החוויר.

— אנו, הסוחרים, מצטערים על שלא נעשינו סטורנטיס, והסטורנטיס של עכשיו

כנראה, מתקנאים בנו, הסוחרים. — התלוצץ שותפו, שעמד על=ידו.

— שמעני, — פתח קרובו בקול דאגה ומשך אותו הצדה: — שמעתי עליך,

שאזח עסק ביש אירע לך... מפני=מה לא הגדת לי אתמול?

— מי ספר לך דבר זה? — שאל מרש"ק בהתרגשות.

— שמעני... הלא אחת היא... כיצד ואיך נפל הדבר? — המשיך קרובו לדבר

בטון של מוכיח: — מצולם לא עלה על דעתי, שתנהג בשנעון. חייב האדם לבלום את

רגשותיו... הלא אנו כאן, "כגלות"...

המלה "גלות" הרגיזה את מרש"ק. הוא זכר את בנו של קרובו, שפספס

אתמול את החרוזים הגרמניים על האנס וגרישל ו"פרוי הולה", את אשחוו, שדקדקה

בהברה הגרמנית, ואת עוזרו, שחשב את עצמו ל"טיבטיני" מהור...

— אני איני "כגלות" כאן, — השיב מרש"ק בעקשנות: — אני מרגיש את

עצמי על צד היותר טוב ולא אתן למי=שהוא לעלבני.

• — לא טוב אתה עושה... לא טוב! חייב אתה להשתדל בכל האמצעים ולהשתמש

ממלחמת=שנים... ה' יודע מה יהא בסופה, — אמר קרובו מתוך צער אמתי.

— בשום אופן לא אשתמש! — אמר מרש"ק.

— לא עליך אני מצטער, אלא על איך!

נשמע צלצול-הפעמון, השיחה הופסקה ומרש"ק יצא החוצה.
היתה שעת ארוחת-הצהרים והוא נודדו אל האכסניה, כדי לשמוע חדשות מפ' הסיקונדאנטיים שלו.

ליברמאן ופיוז'אן כבר המתינו לו, ועובדה זו היתה נעימה לו. הוא הראה, כביכול, שהוא מתיחס במנוחה אל המלחמה הקרובה לבוא.

— הגנו להודיעך, — פנה ליברמאן אל מרש"ק, שנראה היה שהוא, ליברמאן, התגאה בו — שדברנו עם הסיקונדאנטיים של הצד שכנגד... בקיצור, דבר מלחמת-השנים עוד לא הוחלט ביניהם.

— כיצד? — קרא מרש"ק. לבו היה דופק בחזקה מתוך תקווה בלתי-בירורה,
— לפי השולחן-העירך' שלהם — הסביר פיוז'אן, — חייבים הם לקרוא לאספה כללית תחלה.

— באחת: הכרתי. שהם מפקקים בדבר מתוך פחדנות, — קרא ליברמאן: —
מתר נדע אחרית-דבר...

האפשרות, שמלחמת-השנים לא תתקיים והוא יחלץ מן הענין הרע בדרך כבוד, עודדה קצת את רוחו. הוא לא רצה לשמוע את הווכוחים השונים, שהתעוררו שוב לרגלי המאורע, ויצא החוצה. רוצה היה להסיח את דעתו מן המאורע לגמרו, והתחיל תועה ברחובות העיר. הוא נכנס לסימטה קטנה. פתאום זכר, שהיום הוא יום-הששי — וראה את עצמו עומד לפני בית נהדר ונשגב. זה היה בית-כנסת ליהודי גרמניה — והוא נכנס לתיכו. "סינאגוגה רפורמית" — עלה על דעתו, והוא שמח למקרה, שהוליכו לכאן. באולם המרווח היו אך מתפללים מועטים מאד, ואף אלה לא התפללו כנהוג בבתי-הכנסיות הללו. השמישים, לבושי "תגות" שחורות וארוכות וחבושי מצנפות מרובעות, התהלכו דרך המבואות והשניחו על הסדר ועל השקט. שאגב שום אדם לא אמר להפריעם. בשעה המיועדת נשמע צלצול חשמלי ומאחורי הקלעים יצא החזן וישב על הכסא, בשכנותו של ה"רבניקר". נשמע צלצול שני — והתחילה קבלת-שבת. השעמום היה גדול מאד. הוא התחרט על שנכנס ובטל זמן לחנם. גם הדרשה הגרמנית של ה"רבינר" בדבר "גת" הקדושה והפרוצידורה המשונה של נחום-אבלים — הרב הלך בלוית סגנו לקראת האבלים, אלה מול אלה, והשמיע באזניהם דברי-נחומים, — גם דבר חדש זה, שראה בפעם הראשונה בחייו, לא יכול לגיש את השעמום מלבדו. ופתאום חל מבטו על אחד מן המתאבלים. זה היה איש כבן ארבעים וחמש. הוא השקף על הרב מתוך משקפיה-זהב במבט של התרכזות וצער הרישי. כאילו אמר לשמוע ספיו תשובה על השאלה הקשה, שהעיקה עליו. מרש"ק זכר את אביו — וראשו נעשה עליו פלגל... הוא ראה את אביו — והנה הוא מתאבל עליו, על בנו. הוא מתאבל מתוך שתיקה וצער חרישי. הוא רוצה למצוא טעם ו"צדוקהדין" — ואינו מוצא... לשם מה נהרג בני? על שום מה חרף את נפשו למית? — מלחמת-השנים הוא דבר זר ליהודים,

דבר, שאין לו מסירת-אבות ושום קשר עם רוח-היהדות. כלום אין מיתה כזו. חלול-השם" ממש? —

מרש"ק היה זה כבר מחוץ לסימטת-בית-הכנסת. הוא רץ ברחובות. מורדף מרעיון של הרטה, שלחך את לבו כאש-צירבת... נכון היה למות ברגע זה — ובלבר שיחלץ מיסוריו... זעה קרה כסתה את גופי... „רפה-כח וחלוש-עצבים אני" — אמר לעצמו — „איני אדם"... הנסיון הראשון בחייו, שבא לידו, הראה לו בפועל, שאינו יכול לשלוט ברוחו כלל, וישלא נוצר לפעולות גדולות, כי קטן-רוח וקטן-לב הוא... הלא מלחמת-השנים לא הוחלטה עדיין!... הלא יש תקוה, שיחלץ ממנה...

הוא הקטין את פסיעותיו כדי למצוא מנוחת-נפש ולכבוש את התרגשותו. מראה הרחוב הישן והצוחל — היתה שעת נעילת-החנויות — הרגיע אותו קצת... פה ושם נשמע שאון הדלתות והשבכות, שנסגרו והורדו. על-יד החנויות הופיעו העלמות — המשרתות בחנויות — שנתכונו לשוב הביתה. מרן שנצטרפו לבחורים, שהמתינו להן, או לחברותיהן, וזוגות, זוגות מלאי-עליצות הלכו לדרך. מרש"ק ראה, שאחדות מהן נסתכלו בו מתוך קורת-רוח. כאילו אמרו להזמין, שילוו אותו בדרך, — ודבר זה נתן שמחה בלבו. הרגש של אפסות ודכדוך-נפש נסתלקו ממנו לרגע. הכרת ערך-עצמו נתחזקה וקבלה, כביכול, סיוע ואשור ידוע. דומה, כאילו העלמות הרגישו בדביו, שהוא מתענה בלבו, ואמצו וחזקו את רוחו במבטיהן האלמים, שאמרו כביכול: „אשריך, כי גבר אתה! בנורלך נפלה הזכות להלחם ולהגן בעדנו...". „צריך, אני להשתחרר מן הפחד ומן ההתרגשות היתרה", — החליט מרש"ק בנפשו. צריך הוא להראות, לכל החברים, שאינו פחדן... למה לי לבקש התנצלות והצטדקות למלחמת-השנים ולמיתה, שתבוא לי על-ידה? הלא כל סברותיו, שמיתה כזו אינה לפי רוח-היהדות, לא באו אלא לכסות על פחדנותו! וכי אינו אחד מן הצעירים, שאומרים לחדש את פני היהדות הישנה, שמבקשים דרכים חדשות. בשבילה? — כן, אשריהו וטיב חלקו, שבא לידו דבר כזה!..

והוא ראה את עצמו כגבור ושפע של כחות מלא את נשמתו... הוא זכר את סלמה מתוך גאווה. היא בברה אותו על פני מילר! צריך הוא להראות, כי רם ונשא הוא ממנו. והוא הרגיש תשוקה עזה לראות את סלמה. חבל, שהזמין לה ראיון רק ביום הראשון!

מרש"ק עמד שוב בשכונת-הסטודנטים. ורגש-הבדידות חזר ותקף אותו. הוא לא רצה להכנס לביתו. זה שני ימים, שלא היה חוזר לחדרו אלא בלילה, סמוך לשינה. אינו יכול להשאיר בדר ויחיד... אבל לאן ילך? — כמה מנוחים הם החיים! אין מרחביה לא לגוף ולא לנשמה! האכסניה, דירתו, קרובו ואולם-השעורים — זהו עולמו, שאין מפלט ומנוס ממנו...

„אכנס אל שיפירין", החליט בנפשו לאחר שזכר את הפירוד, שנתהוה באגודה,

שאחד מראשי-הקושרים עליה היה אותו שיפ"ן, ובחדרו של זה היו מתאספים כל מרי-הנפש והמקמרים, שאמרו ליסד אגודה חדשה.

הכנופיה הקטנה, שמצא מ-ש"ק במעונו של שיפ"ן, קבלה אותו בסבר פנים יפות. כולם ידעו, שעד עכשיו עמד מחוץ למפלגות, וקו לרכוש אותו בתור חבר לאגודתם, שאמרו ליסד. הוא התודע אל צעיר חדש, ושיפ"ן לחש באזניו, שזהו אותו „בעל-המאמרים" המפורסם.. זה היה בתור כבן עשרים ושמונה, בעל גב כפוף, מי שהיה „בחור-ישיבה" לפני, ומרש"ק הצטער בלבו על שדבר עליו קשות שלא בפניו וקודם שידע אותו פנים אל פנים... אחד מן הצעירים קרא הרצאה קצרה על לאסאָל, שעוררה וכוחים שונים. וכשנגע הדבר במיתתו של לאסאָל ובמלחמת-השנים, שנהרג בה, גודעזע מרש"ק: הרעיון בדבר מלחמת-השנים שב לענותו... עבשיו, אפשר, בשעה זו, נתאספו חבריו של מילר והם דנים בדבר... אפשר שמחר יצא להלחם... מחר יהרג...¹

הוא נפטר מן החברים ורץ הביתה.

בעלת-הבית הזקנה פתחה את הדלת למרש"ק ומתוך דאגה שאלה לשלומו— זה שני ימים, שלא ראתה אותו. גם פת-שחרית לא אכל, ואת החלות הקטנות, שהיתה מגשת לו מדי בוקר, השאיר על השלחן. והיא הודיעה לו, ששני חברים מסתינים לו זה כשעה קלה... מרש"ק שמע קול-צלצול באזניו, וקרב היה ליפול... לבו חדל מלדפוק... הוא נחפו אל חדרו— ומצא שם את ליברמאן ופרוואן.

ליברמאן, לבוש מעיל שחור מגוהץ ועל ידיו קפ"ות לבנות, התיצב באמצע החדר וקרא בקשיבות מעל הגליון, שאחז בידיו:

„להיושב ראש של אגודת-הספורנטים ברוסיה.

„הנני להודיעך, כי לרגלי המאורע המעציב, שאירע באולם-הנתוח בין" חבר האגודה הנזכרת ובין חבר אגודתנו „יִסְנֶה", שאני מתכבד לעמוד בראשה, קראנו אספה כללית והחלטנו:

(1. בשים לב, ש-אגודת הספורנטים ברוסיה אינה נכנסת לגדר האגודות הנלחמות, כגון האגודות המתקיימות בגרמניה, אין חברנו יכול להלחם בארון מרש"ק מלחמת-שנים;

(2. החלטנו לפנות אליך בתור יושב-ראש של האגודה, שתשפיע על חבריך, שישתמשו להבא מהתנגשויות טמין זה, ונקוה, שגם חברינו ימנעו את עצמם מלחמת אמשלות לכך.

ברגשות-כבוד. N. N."

— מבין אתה? — שאל ליברמאן את מרש"ק, שעמד נדהם ולא הוציא מפיו אף

הגה: — זוהי פחדנות פשוטה מצדם — ולא יותר. אתה נצחת!

מִרְשָׁק לֹא שָׁמַע כְּלוּם... עֲרֻבִיָּה הִיָּתָה בְּמוֹחוֹ וְכָל מֶה שֶׁעָבַר עָלָיו בְּמִשְׁךְ שְׁנֵי הַיָּמִים נִרְאָה לוֹ כְּחִלּוֹם קֶשֶׁה, שֶׁנִּסְתַּלַּק לִפְתָּע פֶּתְאוּם... הוּא לֹא הֵבִין כְּלוּם מִמֶּה שֶׁשָּׁמַע, אֲבָל הוּא יָדַע דָּבָר זֶה: שֶׁהִסְכֵּנָה חֶלְפָּה וְעִבְרָה, וְלִבּוֹ הָיָה מְפֹזָז וּמִרְקָד בְּקִרְבּוֹ מִתּוֹךְ שִׁמְחָה. נִכּוֹן הָיָה לַחֲבֹק אֶת כָּל הַחֲבֵרִים יַחַד, בְּלִי הַבְּדֵל, וְאִפְּלוּ אֶת מִלֵּךְ וְאֶת כָּל חֲבֵרֵי "לִיטְוִיָּה"...

וּבְשִׁשָּׁשׁ עַל הַמַּטָּה, עֵיף מְרֻב הַתְּרַגְּשׁוֹת, הוֹצִיָא מִפִּי כְּאִילוּ בְּהִיסָח=הַדְּעָת: — אִמְנֵם כֵּן, זֹהִי פַחַדְנוֹת...

נגינה שמית.

מאת

אברהם צבי אירלזון.

שיש שני טפוסים בנגינתם של בני-האדם התרבותיים, הנגינה המזרחית והנגינה האירופית. על זה אין מי שיחלוק: כל אדם מכיר מיד את ההבדל הבולט שבין שני הטפוסים הללו, אף אם אינו יודע במה נבדלות נגינות אלו, אם ביסודותיהן או בצורתן או בשני הדברים כאחד. אולם ממציאותה של נגינה מיוחדת לגזע השמי אין יודעים עדיין לא הקהל החובב־המשכיל ואף לא הקהל הנגנית; אפילו חוקר־הנגינה לא התעוררו לעמוד על עובדה זו. על־כן חושבני לא למותר לבאר דבר זה בקיצור. שהרי אם נבוא לבססו באופן מחקרי, בדוגמאות ונסיגות יהא זה ענין לבעלי־מקצוע, שחקירת הנגינה אומנותם. כאן יובלט בעיקרו הערך האֶתְנולוגי של הנגינה השמית, שיש לו גם חשיבות מעשית בכל הנוגע לעתידותיהם של חיינו הלאומיים והתרבותיים עכשיו, בשעה שאנו באים לבנות את „ביתנו הלאומי“ בסביבת בני־ישם.

וקודם שנגש לעצם הענין, נברר לנו את מהותה של אותה נגינה. שאנו רגילים לכנותה בשם „נגינה מזרחית“, ולעמותה — מהות הנגינה המערבית או האירופית קִהָיָה? כבר בארתי במקום אחר⁽¹⁾, כי גוי גוי ונגינתו. לכל עם יש לו נגינתו שלו, שנוצרה על־ידי השפעת הטבע והאקלים. שבהם נתפתח אותו גוי, בצירוף תנאי־חיים מיוחדים. אולם נגינות הגויים עומדות עכשיו בתקופה של התפתחות שנייה, סיקונדרית. כי כבר קִדְמָתָן נגינה אחרת, נגינת־הגזע. כשישבו כל שבטי־הגזע, כלומר משפחותיו, בארץ אחת, בטבע ואקלים משותפים, הובעה נגינתם הפרימיטיבית והוקבעו יסודותיה כמו שהובעה והוקבעה לִשְׁוֹן־הגזע. וכשם שהיו להגזע „שפה אחת ודברים אחרים“, כך היתה לו נגינה אחת. אחר אלפים בשנים של ישיבת־אחים באה יד־ההכרח, מלחמת החיים והקיום, והפיצה את משפחות־הגזע על פני כל הארמה, באקלים שונים ובתנאים מתחלפים. מן המשפחות נוצרו עמים, גויים גדולים וחזקים או קטנים וחלשים. יש שמשפחה אחת נדרה צפונה והשניה — דרומה, האחת מזרחה והשניה מערבה, ובמשך הדורות התנכרו זו לזו ובה במדה נתרחקו זו מזו גם בנגינתן ובלשונן. כי מי יאמר עכשיו, שנגינת הפינים והטורקים, או הגרמנים והיהודים, קרובות זו לזו ברוחן? הלא נגינת הטורקים והיהודים שייכת לנגינה המזרחית ונגינת הפינים והגרמנים — לנגינה האירופית. — מכאן, שהמזרח, כלומר, טבעו ואקלימו, קובעים טפוס מיוחד,

(1) שי של ספרות לשבועון „חדשות מהארץ“, בעריכת ש. בן-ציון, מאמר „גויים ונגינותם“ (תמוז תרע"ח).

וטון על-פי המד-קול המושלם, המצאת אפון, וכל המדידות, הראו שמספר גל-הקול של מדרגות הנגינה המזרחית משונה לגמרי ממספר הגלים במדרגות הנגינה האירופית. ועל-פי המדידות הללו יוצא באמת הפצול הדק של רבעי-מדרגות. נמצא, שהיסוד הקולי שונה לגמרי בנגינת-המזרח מבנגינת-המערב. להמחרי ייש רכוש קולי עשיר ומדוקדק יותר מלמערבי, והוא משתמש באוצרו לבטוי-נפשו. נמצא, שבטויו זה דק יותר מן הבטוי בכמות הקולית של הרמוניה, שכל עיקרה אינו אלא בצירוף-טונים, כלומר, בטוי כמותי. וזוהי הסבה שאין הרמוניה בנגינה המזרחית, ולא עוד, אלא שאין היא סובלת צירוף-קולות של הרמוניה.

היסוד השני הוא הסלסול. לא יתואר בנגינה המזרחית קול פשוט, ישר. כי מכיון שהאזיר זך ודק ורוב הארץ — ארץ-גבנונים, הרי ההד מצוי מאד, והוא הולך ונשנה הרבה פעמים. משום כך נולד הטעם להרעת הקול ולהשנותו בקלות, שזהו הסלסול. וסלסול מזרחי שונה הוא מסלסול אירופי. כי האחרון אמנותי הוא, כלומר, אינו עממי והוא מתהוו בתוך הקול על-ידי שני מקומו בהרמה ובהשפלה, מה שאין כן בסלסול המזרחי. שבו הקול נצב לא למעלה ולא למטה, אלא הסלסול מתהוו על-ידי הרעת הלשון, ודומה לתרועת השופר, שהיא על טון אחד.

היסוד השלישי הוא העממיות. הנגינה המזרחית היא עממית, או ברוח הנגינה העממית, ולא כנגינה האירופית, שבה נגינה עממית לחוד ונגינה אמנותית לחוד; וזו האחרונה היא ער עכשיו רק קנין-יחידים, כלומר, קנין מנגנים, שנתחנכו בה, ואין העם מכין אותה. נגינה אמנותית זו יצירת יחידים, בעלי רוח ודמיון, היא יחידים שואפים להשגות רמות מעל לגבולות ההשגה העממית. ובמובן זה קיצוניות יש בה. כטבע המערב ואקלימו. מה שאין כן בנגינת-המזרח. היא נשארה בגבולות החשגה העממית, בלי קיצוניות של פרטים, כטבע וכאקלים שבמזרח. וכשם שהתרבות המזרחית התפתחה עד גבול ידוע ועמדה, כאילו קול ממרום השמיע לה: „עד פה תבואי ולא תוסיפי; וזכת להגיע לידי אמתיות נצחיות, שאין להוסיף עליהן, כי הן גבול ההשגה האנושית“ — כך אף הנגינה. — משום כך אמצעי הבטוי הנגינותי המזרחי פשוטים הם מאד לעומת האמצעים האמנותיים הכבירים של אירופה. ומשום כך נשארה הצורה הנגינותית המזרחית קטנה ופשוטה: הנעימות המזרחיות קטנות הן לעומת המנגינות הענקיות של הנגינה האירופית, שנמשכות שעות שלמות.

עד כאן על הנגינה המזרחית בכלל בהשוואה אל הנגינה האירופית בכלל. אולם כשם שבאחרונה נבדלות זו מזו נגינת הסעיפים השונים של הגזע הארי היושב באירופה: הסלאוונים, הגרמנים והרומנים. — כך — ועוד יותר — נבדלות אף נגינות הגזעים היושבים במזרח: השמי, המונגולי והארי. שהרי גזעים מובדלים הם ולא סעיפים של גזע אחד, אף-על-פי שהמזרח המביע על כולם חותם משותף במובן ידוע.

שלשה סעיפים לגזע השמי: הערבי, העברי-היהודי והארמי, ששרידו נשתמר בתוך הנוצרים-היעקביים והנכסטר'ניים. הערבי והארמי נשארו במזרח; היהודי הורחק ברובו מן המזרח. אבל נגניתיהם של שלשת הסעיפים כאחד מיוסדות על יסוד משותף, שמי. לנגינה השמית יש שלשת היסודות המנויים: הקולי, הסלסולי והעממיות. שלשת אלה יש לה כמו לכל הנגינה המזרחית, אך בצורה מיוחדת ובמדה שלה. אף בה יש מדרגות דקות, אלא שסדרן בסולמות הוא באופן מיוחד.

סדר המדרגות הנקרא "סולם" אינו ענין לכד בנגינה המזרחית, כמו בנגינה האירופית, אלא הוא יוצא מתוך ה"נוסח" הנקרא "מקם" בערבית, "מקמה", וכן בפרסית וטורקית. בעקרו מציין שם זה את המקום, הדיוקן, הבמה, שעליה היה המשוור-המזמר עומד בשעה שהיה שר לפני המלך. מן המקום עבר השם אל השירה והנגינה, עד שסוג ידוע של השירה עצמה נקרא "מקם". ולפיכך קבלה מלה זו שתי הוראות: אחת מצומצמת לקול דוקא, לעצם המון, והשניה לסוג הנגינה, לנוסח פלוני או אלמוני, ופירושו הוא — מין זמר, שיש בו תנועות ומדרגות קבועות, שהולכות ונשנות. יש מקמים. שיש להם סולמות מיוחדים, סדר-מדרגות מיוחד, ויש מקמים, שאין להם סולמות מקוריים, אלא משותפים הם עם מקמים אחרים. ולפיכך אי-אפשר להשוות את המושג "מקם" לסולם-הקולות האירופי. כי בעוד שהאחרונים מציינים סולם בלבד, שאפשר לזמר בו כל מיני זמר, הגה מקם מציין גם את הסולם וגם מין זמר קבוע, ובעיקר — מין ונוסח ידוע של זמר.

מקמים כאלה נמצאים בכל הנגינה המזרחית. אלא שלכל גזע יש מקמים מיוחדים לו, או חביבים עליו ביותר. נמצא, שכל הנגינה המזרחית נחלקת למקמים, כלומר לנוסחאות. יש במזרח כשבעים מקמים, ששנים-עשר מהם נקראים "אבות", כלומר עיקריים. לכל אחד מהם סדר-מדרגות או סולמות מיוחד. מה שאין כן להבנים. התהוות המקמים היתה באופן זה: הנגינה המזרחית מנוגנת היא על-פי השמועה בלבד, בלי טעמים או קוים שבכתב. משום כך נוצרו סימנים נגניתיים על-פי השמועה, זאת אומרת, סימנים בולטים מתוך עצם הנגינה, ממהלך קולותיה ותנועותיה. ואלה הם סימני המקמים: א) טוני-הסולם וסדר-המדרגות, כלומר, מדרגות דקות משוערים שונים. ב) סדר-הטונים; כי יש מקמים, שיש להם סולם משותף, אלא שנבדלים הם בסדר-הטונים, כגון המקם "ראשת" ו"נוא", שלשניהם טונים משותפים, אלא ש"ראשת" גומר ב"ד" ו"נוא" גומר ב"סול". ג) הגובה: אותו סולם עצמו. כשמגביהים אותו בקווארטה או בקווינטה, נקרא מקם אחר, כגון "ע"ק"מ"תחיל ב"סי" ול"שינא" אותו הסולם. אלא שמתחיל ב"מי", ואף לאוג' אותו הסולם, אלא שהוא מתחיל ב"סי" הגבוה. — ד) קבוצה קבועה של תנועות או מהלך-טונים, שחוזרות ונשנות באופן בולט וטפוסי. — ה) יש שהמשקל קבוע מקם, כגון ה"שנבר" (שבים), כלומר עגול, "ספיאן" — עצוב וממושך, וכיוצא בזה. כי כשם שהחוש הקולי מפותח בבן-המזרח, כך מפותח בו אף החוש

המשקלי. המשקלים הנגינותיים מגוונים הם בנגינה המזרחית הרבה יותר מבנגינה האירופית. יש הרבה משקלים זוגיים, ובפרט משקלים בלתי-זוגיים, והם „קֶחַגֶר” – מִזְ מדות, „פֶּאחַח” – עֶשֶׂר מדות, „מֶחַגֶר” הקטן – ז’ מדות, „אופֶר” יֵשׁ מדות, „מֶרובֶע” – יֵג מדות, „הִנֹחַח” – ז’ מדות, „זֶרֶפֶת” – יֵג מדות, „הֶסמֶאעִי הכֶבֶד” – עֶשֶׂר מדות, „הֶסמֶאעִי המִדְרֵג” – ו’ מדות, „הֶסמֶאעִי הַמְעוֹפֶף” – ג’ מדות, „הֶאֱקֶצֶאק” – ט’ מדות, וכיוצא בזה. – יש מקמים, שבהם נמצאים כל חמשת הסימנים, ויש כאלה, שלא נמצא בהם אלא סימן אחד.

בענין המקמים אין כל גזעי-המזרח משותפים, כאמור, אלא לכל גזע יש המקמים, שבהם הוא מזמר. מכל המקמים המרוכים שמיים הם ונמצאים בשלשת סעיפי הגזע רק מקמים אלה:

א) בִּיֶאֱתִי, בערבית ה„ביתִי”, כלומר המקורי, בננוד למקמים הזרים. הוא עממי מאוד; כי בדואים ופלחים בעיר ובשדה מזמרים בו בחבה יִתְרֶה.

סדר-המדרגות של סולמו הוא רי $\frac{3}{4}$ מי $\frac{3}{4}$ פֶּא $\frac{1}{4}$ סוֹל $\frac{1}{4}$ לֶא $\frac{2}{4}$ סי $\frac{1}{4}$ דִּי $\frac{1}{4}$ רי. נמצא, שהוא דומה להסולם הרך האֶאֱוֹלִי. מקם זה נמצא בדיוק גם בנוסח הנוצרי היעקבי-המאדוניטי, שנקרא „קֶלֶא תִּיֶאֱיֶא”. בנגינה העברית הרי ידועים הנוסח של קריאת הנביאים והנוסח הנקרא „מֶגֶן אֲבוֹתִי”, וכן „ישתבח”, ובכלל מרובים הם הנגונים בנוסח זה ובסולם זה אצלנו. ויש לו סעיפים אחדים, אם הוא נוטה להקווארטה סול אז נקרא „ביאת-צבא” ונמצא בנגינה העברית בצורה זו בנביאים, ואם הוא נוטה להקווינטה לֶא, הוא נקרא „ביאת-חֹסִינִי” ונמצא בתוכנו בצורה זו ב„מֶגֶן אֲבוֹתִי” ו„ישתבח”. זה הכלל: הֶסְפִּימָה תמיד קטנה ומדרגה שלמה בינה ובין האוקטבה. אבל לא תמיד משתמשים בסולם של אוקטבה; יש נעימות, שהסולם שלהן אינו מגיע אלא עד הקווארטה או עד הקווינטה, כגון נוסח התהלים האשכנזי, ואפילו רק פֶּרְצִיה למעלה וסיקונדה למטה. כי כל מה שמספר-המדרגות מצומצם יותר, סימן לעתיקות הוא.

יהודי-אירופה מזמרים את המדרגות רי $\frac{1}{4}$ מי $\frac{2}{4}$ פֶּא כסדר-המדרגות האירופי, מפני שיהודי-אירופה אינם מבחינים את טעם המדרגות הדקות ופצולן מחמת הדורות המרובים, שהיו נתונים תחת השפעתה של הנגינה האירופית, וחוש-השמע שלהם הושפע במשך אלף ושמונה מאות שנה מאקלים-הצפון, באופן שהפסידו את דקות-השמיעה וחריפותה המזרחית. ומסבה זו נתהוו שנויים עיקריים גם בעצם הנגינה העברית בין הנגינה האשכנזית ובין המזרחית, כגון בנוסח.

ב) „עִירָאק”, על שם ארם-נהרים הרומית, בכל מקם זה נפוץ בעם הערבי לא פחות מן ה„ביאתִי”, וכמו־כן הוא מצוי הרבה בנגינות של היעקביים והנסטורנים וקוראים לו „קֶלֶא תִּיֶאֱיֶא”¹). סולמו הוא מי $\frac{3}{4}$ פֶּא $\frac{1}{4}$ סוֹל $\frac{3}{4}$ לֶא $\frac{3}{4}$ סי $\frac{1}{4}$ דִּי $\frac{1}{4}$ רי $\frac{3}{4}$.

1) השמות הארמיים הללו תרגום הם מיוונית, שגם בנגינתה מסמנים את הסולמות על-פי הטונים, הראשון דו, השני רי, השלישי מי, וכו', וכן קוראים הפרסים להראשון „ראשתִי”.

מי, ודומה הוא בטעמו להסולם הפריגי שבבנינת הנוצרים, או, כפי שנקרא עכשיו, "הקול השלישי". את ה"פא" מרמזים לפעמים ברבע מדרגה כדי לקרבו ל"סול" ואת ה"סי" משפילים לפעמים ברבע כדי לקרבו ל"לא". נמצא, שבאפנים אלה תהא בין "מי" ל"פא" מדרגה שלמה ובין "לא" ל"סי" מחצית-המדרגה. בבנינה העברית המזרחית נפוץ מקם זה לא פחות מבין הערביים והארמיים. יהודי-אירופה האשכנזים שנו נוסח זה בהשפעת הסולם החזק, כי לפי טעם אירופי אי-אפשר לסיים ב"מי", שהרי אז נשארת הנגינה כתלויה על בלימה. אלא צריכה היא לרדת עד "דו", ואז מרגיש המנגן יסוד ובסיס. משום כך שנו את סולם הנוסח על-ידי מה שהוסיפו את שני המונים עד "דו" שלמטה. כל היהודים קוראים בנוסח זה בתורה, רות קהלת ואסתר, הליטאים קוראים בנוסח זה גם שיר-השירים, והמזרחים — גם משלי. וכך הוא גם נוסח התפלה. כלומר תפלת-עמידה, מה שקוראים האשכנזים "נוסח ה' מלך". כל יהודי המזרח מתפללים בו עמידה בימים נוראים. האשכנזים — רק מלכויות ושופרות, התימנים מתפללים בו עמידה בכל ימות השנה מלבד ימים נוראים, והוא עברי, לדעת, מן התורה, מפני שיסוד-העמידה היתה בזמן בית שני ברכת-כהנים, שהיא פסוקים מן התורה, ועליהם נוספו ברכות-ההודאה, ואמרו את הברכות הללו בנוסח ברכת-כהנים, כפי ששמעוה ויצאת מפי הכהנים, ונשאר נוסח זה בקבלה. וסימן לעתיקותו הוא מה שנמצא אצל כל חלקי העם בכל העולם כולו, אפילו באותם החלקים, שבכל ימי-הגלות לא באו במגע ומשא זה עם זה. נמצא, שלנוסח "ה' מלך" האשכנזי נכנס שבוש, שיסודו — השפעה אירופית, ועמ"ה הארצות או המתבוללים שבחזונים מרבים לקלקל ועושים ממנו סולם חזק פשוט. — ועוד סימן לדבר. במקם "עיראק" אין הסולם עולה עד כדי האוקטבה, מי, ולעולם עולה הוא רק עד "דו", ולפני החתום הוא יורד עד ה"דו" הנמוך, ואם יקרה שיעלה עד "מי", משפילים אותו ונמצאת בין "רי" ל"מי" רק מחצית-המדרגה. ואותו דבר עצמו נמצא גם בנוסח "ה' מלך" לאשכנזים. נוסח עברי זה בצורתו העיקרית שייך לתקופה שלפני הנצרות, והנוצרים לקחוהו לתפלותיהם ונמצא בתפלות הקתולים עד היום, כפי שהוכחתי במקום אחר ⁽¹⁾.

נוסח "ביאתי" הוא הזמרה להשתפכות-הנפש ולהבעת תחנונים, נחמות וגעגועים. יש בו רכות מיוחדת, חום נפשי, אבל בלי מרירות ויאוש ובלי הסתערות פראית :

לחשני "דוכא" (דו-שני, כא — מקום), ואחר-כך, סיכא" (סוי-שלישי, כא — מקום). וכו'. ובנראה, בזמן שלטון התרבות היוונית קבלו העמים המזרחיים מן היוונים ראשי-פרקים של חזרת הנגינה היוונית. אך טעות היא לחשוב, שביחד עם הצורות החיצוניות נשלחו עמי-המזרח מן יוונים גם את עצם נגינתם, כמו שמחליטים הרבה חוקרים בזמן האחרון. עד ככה הצורות נשארו רק חיצוניות — יוכיחו הטעמים, שהכניסו היהודים אל התנ"ך, שמלבד הצורות אין בהם שום צד-שזה עם הטעמים היווניים; וכן השמות הנגינותיים אצל הפרסים והיעקביים, והטעמים של השומרונים, שנקראים "סורי מקרתא". כל התרבות היוונית נשארה בחוגים העליונים והיתה ענין לחכמים אך אל תוך העם לא חדרה ובו לא נודעו עקבותיה.

(1) מזרח ומערב, ח' ג' — די, עמ' 195.

כולו מלא עדינות ותקוה. ולא מקרה הוא, שרוב נגוני החסידים קבועים בסולם של נוסח זה, ובפרט נגוני החסידים החב"דיים. — נוסח "עיראק" הוא בטוי של רענונות ועוז, התרוממות-רוח ואצילות, ועל-כן נקבע לתורה, לשיר-השירים, לרות, וכיוצא בזה.

ג) "רהאו", והוא מסוגל גם להשקטת-הרוח וגם לקנים והגה. סולמו הוא בדיוק כמו סולמו של מקם "ביאתי". אלא שהוא גומר והותם על הפרצה "סא", ומתנועע עד הקפטימה "רו", זה שנותן לו מעם מיוחד. האגדה הערבית אומרת, שכשפותחים בו מיד מתאספים לשמוע אותו גם המלאכים וגם השדים, כלומר, שהוא מסוגל לאצילות וגם לענין נשמי¹). הוא נקרא "רהאו" על שם העיר אֶרְסָה, שנקראה בפי הארמיים "אורחא", והערביים שבשו את השם מפני שחשבו את "אור" לסימן-הידיעה "אל", שלפני האותיות השמשיות מבטאים אותה כפי האות הבאה אחריה ולפני ר' יבטאוה "אר". ובכן גרסו את השם "אר-רהא" ועכשיו נקראת העיר "אורפא". ובפי היהודים "אור-כשרים". בעיר זו ובסביבתה היה מפורסם נוסח=נגינה, שעוד פיתאגוראס התעניין בו כשעבר בעיר זו במאה החמישית קודם ספ'ה"נ²). — במקם זה מזמרים הערביים הסוריים, וכן הערביים שבארץ-ישראל, ובנגינה העברית נמצא הוא בנוסח איכה ובסליחות. וכן בנוסח איוב, ויהודי אשכנז קוראים בו בתורה בימים נוראים, כי לפי קבלתם צריך שיהא נגון התורה בימים נוראים "כמתאונן"³).

אולם גם פיוטים הרבה וגם י"ג מדות שבסליחות אומרים בנוסח זה, ויהודי המזרח אומרים בו גם כל נדרי⁴; וכן אומרים כל היהודים בכל העולם את ה"חודי" הקצר "אשמנו" בנוסח זה. והנוצרים הקתוליים, שנשארו בנגינתם הרבה שרידים מן הנגינה העברית, קוראים בו את הפרק הרביעי של איכה, כמו שמזמרים את התפלה "קירָה אֶלִּיוֹן" (ה', רחם עלינו) בנוסח "עיראק" בסגנון קריאת-התורה היהודית. וזה לקוח מתוך ההלל, שאותו גם-כן מזמרים יהודי המזרח, ובפרט התימנים והבבליים, בנוסח התורה; והנוצרים הראשונים המשיכו את אופן הזמרה העברית ונשאר בתוכם עד היום.

שלשת הנוסחאות המובאים הם הנוסחאות העיקריים, שהעמים השמיים מזמרים בהם. יש נוסח אחר, המקם חג'אז, שנוהגים הערביים והארמיים לזמר בו ענינים עצובים, כגון קינה למתים, ולתוך חלק מן היהודים חדר ונתקבל בתוכו ונקרא בשם "נוסח אהבה רבה". אך אינו שמי כלל ועיקר. וסבת שמו "חג'אז", שהוא על שם המדינה הערבית חג'אז, לפי קבלת הערביים כך היא: כשכבש עומר הכליף את פרס, הביא משוררים פרסיים שבויים למכה העיר הקדושה לצוה עליהם, שילמדו את עבדי שירי-פרס. והללו פתחו בקינה בנוסח אספהאני, שדומה לחג'אז, ונתחבב על הכליף נוסח

(1) עיין במלון הערבי מוחיט אל-מוחיט, בערך, רהאו.

(2) לפי המסורת, מצא שם את השון השביעי, ולזה היה יכל לגרום רק הנוסח, רהאו.

שבו השון השביעי בולט מאד.

(3) יענין מחזור אשכנזים, סביוניטה שיזי, קריאת-התורה לראש-השנה.

זה ונקבע בתור נוסח קדוש, שבו יתפלל המאזין מעל המגדל ויקרא את המאמינים לתפלה עד היום.

בבנינה העברית העתיקה אין נוסח חג'אז. לא בבנינות התנ"ך ולא בתפלות העתיקות. התימנים, הפרסים והבבלים, וכן המערביים, האשליקים והספרדים האירופיים, אינם יודעים אותו, והוא נמצא רק בתפלת הסוריים בעיני מיתה או קינות לט' באב, ובקרב הספרדים המזרחיים — בתפלת מוסף של שבת. וכן בתוך האשכנזים, הפולנים והליטאים. ונוסח זה אינו שמי, משום שאין בבנינה השמית מדרגות גדולות ממדרגות שלמות, ובכולם של נוסח זה המדרגה השניה שלו היא בת מדרגה ומחצה. כי מדרגות מיותרות יכלאו הן קנין הגזע המונולי בלבד, והן מביעות התרגשות והסתערות מרובה וקיצונית, גם יגון עמוק ומרה שחורה ויאוש גמור; רגשות, שאינם בגזע השמי, ועל אחת כמה וכמה בעם היהודי. וכבר הנוצרים-היוונים הראשונים הכירו, שהבנינה העברית היא פשוטה וטבעית במה שאין בה מדרגות כוזבות, ואין בה הסתערות קיצונית, כבנינה היוונית, ועל כן בחרו בבנינה-היהודים⁽¹⁾.

אלה הם יסודות הבנינה השמית מצד הכמות. ואיכותה של הבנינה השמית במה נשתנתה משאר הבנינות? — הרי היסודות הכמותיים, שהעירונו עליהם, עדיין אינם מבלישים את הבנינה השמית למדי. צריך להוסיף עליהם את היסודות האיכותיים, שהם — התנועות והצורה, כי בהם ועל-ידם הרוח מתבטא.

התנועה תופסת את המקום העיקרי בבנינה השמית, וגם הצורה מפלה לה. הבנינה השמית תנועות-תנועות נתנה. יש בה תנועות קבועות, נצחיות, שאינן משתנות ואינן חולפות במשך מאות, ואפשר גם אלפים בשנים. כבר הראיתי, שהתנועות של קריאת התורה, הנביאים וחמש מגילות עתיקות הן לא יאחר מוזן-החורבן. תנועות התפלה העתיקה עתיקות הן מן התפלה בעצמה. והתנועות חיות ורעננות הן. מוצקות הן ומלאות-כח, ואי אפשר לשנותן, ואינן נתונות לפתוח, לעשות מהן וואריאציות ולבנות מהן צורה נגינתית אירופית, מפני שמבעד מתנגד גמור לכל מעשי-הלחמים הגקראים "עבוד". סוד-כחן הוא הצמצום. דומה, כאילו נצטמצמה הרוח השמית והביעה את כל רחשיה בתנועה בת שלשה-ארבעה טונים. כגרעין-חול זה, שלמרות קטנותו ישאר לעולם, משום שגרעין הוא. צמצום-הבטוי, שהשמי מצטיין בו בשירתו ובפרי-רוחו בכלל נמצא גם בבנינות. — אפשר חוסר טונים בטבע-מולדתו, במדבר ערב, הביא אותו לידי צמצום זה; בכל אופן יש קשר וחבור בין חוש-הצמצום שלו ובין רעיון-האחרות והנצחיות של בורא-העולם, שהוליד הרוח השמי. המונשוניות של הטבע מולידה גם שיר אחד, תנועה אחת: שמש אחת כמרום ושיר יחיד ללב — ואין שני. והצורה קטנה ומצומצמת אף היא. בבנינה הבלתי שקולה, הנקראת "תהיל", הצורה היא רק מסגרת רפה למהלך-התנועות. תנועת פתיחה, תנועת חצי-תום ותנועה סופית —

(1) עיין: מ. וואגנר, מבוא לבנינות הגריגוריות, לייפציג 1910, ח"א, עמ' 14 ואילך.

זוהי הצורה הכללית בנגינה הדבורית הבלתי-משקלית. בנגינה המשקלית — אנֶשֶׁה — הצורה היא יותר חזקה, אלא שאף-על-פי-כן היא נשארת מצומצמת מאד. נעימה בדרך כלל אין לה אלא שמונה משקלים לכל היותר, ויש נעימות הרבה, שהן רק בנות ארבעה משקלים. התנועות מוצקות הן. אך לא כן הצורה. ביד כל אחד לצור לו צורה כאות-נפשו, ובלבד שיהיה סדר הגיוני בצורתו. מכאן — החירות הגמורה, שהיא נתונה לכל אדם להגות את רחשי-לבו, ומכאן — גם שנוי הנוסחאות, שהנגינה השמית מצטיינת בו. ודבר זה נמצא באופן טפסי בחזנות היהודית במזרח ובמערב. תנועות מוצקות למה הן דומות? — למלים שבלשון, שהרשות ביד כל אדם לצרפן לפי רוחו; בעוד שהצורה המוצקת שוללת את החירות. מאבנת וממיתה את הרגש האישי. ומכאן — ההתאבנות בנגינה הקתולית. זו האחרונה קבלה מן הנגינה העברית-השמית את התנועות ביחד עם הצורה, שקבעו לה במקרה הנוצרים-היהודים, ובלא הבנה באופן הנגינה השמית קבעו את הצורות במקום לקבוע רק את התנועות. ולפיכך נשארה נגינתם זו מוקשה, בלי תנועת-חיים. —

ושני פנים לנגינה השמית: א) משמשת היא כעין פירוש והסברת הרעיונות המובעים במלים, ואז היא דבורית — "תחיל"; וב) היא עצמה מביעה את רחשי-הלב וממלאה את מקום המלים לגמרי, ואז היא נגינה בלי מצע-הלשון. ולפיכך לא מקרה הוא, שהעריבים מצד אחד והחסידים מצד שני מזמרים בלא מלים. ואין נגינה זו באה במקום הנגינה האינסטרומנטאלית האירופית. כי באחרונה אין הקול החי, בת-קולה של הנפש, אלא מלאכותית היא לגמרה. ואולם המלאכותית האמנותית בנגינה תועבת-נפשו של השמי היא. ומשום כך נשארה נגינתו טבעית: היא נשארה בגבול נגינה עממית ומובנת לכל. כל נגינה, שאינה נקנית לו מפה לאוזן ואין הלב עונה לה והרגש נפתח לפניה. אין זו נגינה בעיניו. יגיעה ונגינה הן לו שתי קצוות; אין הוא סובל למד וחריפות בנגינתו. הוא, ששכלו כל-כך חריף ומחודד בעינים אחרים, אינו סובל שתוף-המוח לנגינתו. מכיון שמתכונן הוא לזמר, מיד הוא משליט את מדת-הרגש על מדת-השכל. הנגינה צריכה להיות מוֹן-הרגש, ולפיכך צריכה היא להיות תולדת-הרגש. — בתנאים כאלה הרי כל האמנות הגדולה שבנגינה האירופית בשלה לנבי השמי ממילא, שהרי אינה מביאה לו שום הנאה רוחנית. — ומאותו טעם עצמו אין השמי סובל את נגינת-הפרט אם אין בה בטוי כללי ועממי, ואי-אפשר שתתפתח אצלו נגינה מופתית, קלאסית, של יחידים, שהשגתם רמה מהשגת-הכלל ושהניחו ביסוד-נגינתם רעיונות ורחשים, שצריכים למד כדי לרדת לסוף-דעתם. —

התנועה המצומצמת בתור יסוד ההבעה הנגינות נמצאת ביצירות הנגינה העברית החזונית לא פחות מבנגינה הערבית והארמית. כל כח-היצירה נצטמצם בתנועה, ומשום כך הזקה היא מאד, כי היא תמצית-הרגש. אם נעיין ביצירותיו של ויינטרוב האב. שנקרא "קאשמאן", או באלו של ניסי הבלזי, או נראה, שהעיקר הוא בהן התנועה. בה מצטמצמת כל היצירה ובה היא מתגשמת. וכח ממיר עז בתנועותיהם

של החזנים הללו. כששומע אותן יהודי — מיד הוא נגרר אחיהן, כי חודרות הן אל לבו וכובשות את רוחו ואינן פוסקות מלצלצל באזניו וּמַלְהִיטִין את נפשו; ובהן הוא מוצא את כל ספוקו. ה"תנועה" היתה תמיד העיקר בנגינה היהודית. ושגור היה על-פי החזנים מן הדור שעבר הפתגם: "חזן כוראלי עם להקת-משורריו, שזמרים באופן כוראלי (כלומר, בצורת הנגינה האירופית ועל-פי יסודותיה). למה הוא דומה? לעגלה ריקה, שהיא רתומה לסוסים אבירים. מוטב סוס דל, אבל טעון סחורה, מסוסים דוהרים ועגלתם ריקה". —

מכל המנגנים היהודים הגדולים שקמו באירופה במאה שעברה, רק בשנים מהם מתבטאת הנגינה העברית. האחד הוא מנדלסון. בנגינותיו יש תנועות עבריות אמיתיות, שנשארו כמות שהן, בלא פתוח ועבוד. כעשרים מנעימותיו יכולות להכנס אל תוך אוצר נגינתו הלאומית. ואם נעיין בהם נראה גם-כן, שמלבד רוחן ואופן העברי שמיות הן מפאת פשטותן ומפני שהן נובעות מן הרגשי, ועל-כן חודרות הן אל הלב העברי. מובן, שנעימות אלו כסולם הרך המזרחי חן קבועות, באותו סולם, שהגרמני המהוד שונא אותו, ולא פעם שמעתי אחד מחניכי-הנגינה הגרמניים אומר: "שונא אני את הסולם הרך!" — נעימות אלו של מנדלסון אינן מן היצירות הגדולות שלו, אלא דוקא שירים קטנים במלים ובלא מלים. — השני הוא רובינשטיין, שבהרבה מיצירותיו יש נעימות יהודיות, ומפני שהיה יליד מדינה שבה גברה השפעתה של הנגינה הצוענית, הראה חבה יתרה להסולם החג'אזי הנ' בחזיונו. המכבים" ובנעימותיו לשירי "חפזי" הפרסי (Mirza Schaffy).

ועוד מדה מיוחדת יש לנגינה השמית: אין בה נגינת-קודש לחוד ונגינת-חול לחוד. העברי מזמר את הקוראן ואת תפלותיו באותם הסגנונים והנוסחאות, שבהם הוא מזמר את שירי-האהבה שלו. ואין יוצאים מכלל זה אפילו שירי-רקוד, כי שירי-רקוד נמצאים בתוך זמרת הדרווישים. והוא הדין גם בנגינה העברית: אין בה נגינת-חול, כי קודש וחול משמשים בה ביחד¹. ואין להביא ראיה מנגינות-הקודש של האשכנזים, שנקראות "סקאריבוכה" (כנראה, מן המלה Sacra), או מן ה"חזניא" הספרדית-הפורטוגזית, כי זו הן חקיי לנגינת-הקודש הקתולית ונתהוו בימי-הביניים, אף-על-פי שמקורן חולין: נגינת-חול שנתקדשו. ואין כאן המקום לברר את הענין בפרוטרוט.

ואין פלא בדבר, שאין לו להשמי נגינת-קודש לחוד. שהרי הוא עצמו יוצר את אלהיו, הוא הוא שהכיר בעצמו את בוראו בצורה שמית, על-פי הלך-נפשו ותנאי-חיו בסביבתו המזרחית, והוא הוא שמתפלל לאלהיו בלשונו שלו, באותה לשון,

(1) הארמיים חרלו מלחיות חיי-עם זה כבר, ועל-כן אין להם נגינת-חול כלל: מסתפקים הם בנגינה הערבית-הסורית או הקורדית. נגינות-התפלות שלהם עתיקות הן: הן באו עוד מתקופת חיייהם הלאומיים ונתקדשו כדרך שמתקדש כל קנין תרבותי, שעבר זמנו וסבה ידועה מברחת לתחזיק בו.

שהוא משתמש בה לכל בטיי-נפשו בכל חייו. את אופן עבודת-בוראו לקח-ושתוקח: חייו השמים-המזרחיים ומנהגיו כלפי-אלהיו הם מסקנת מאורעות-חייו בתור פרט ובתור-בן-עמו; ולפיכך מכבד-הוא את אלהיו ממבד שידיו ונגימתיו ושופך לפניו את שיה-עשיות באותה-נגינה, שהוא שופך בה את מרי שיחו והגיגו על עניני חייו בכלל, בכל דבר מעיק את לבו בתור פרט-שהיה "כדבר איש אל רעהו" ידבר אל אלהיו...

אמנם, מן הנגינה-העבדית נישל במשך הגלות-מעם-הטבע, דיח-השדה. כי מלבד נגינת התורה ורות ושיר-השירים לליטאים, בולט בה טעם של מרירות על דוע-המצפון של אדם מ-ישראל. אבל אותו טעם עצמו מורגש גם בכל השירה העממית היהודית. שאינה-תפלתית כלל:

בנגינה הניצונית-הקדושה הקתולית, אין הדבר כך. יסוד-אמונתם שאול מנהגיהם-שאוילים, תפלותיהם שאולות זנס נגינותיהם שאולות מן היהודים, ואינם בטיי לנפשם שלחם, רוב האריות מלבד אציל-הרוח שבאנגלים, עד היום לא-חדרו עוד אל תוך עיקר-הרעיונות של אמונתם, למרות כל ההשתדלות והתקנים לעשותה שנה לנפשם. אין פלא, אפוא, שכל-ענין-האמונה היה להם לדבר של צורך-חינוכי, אפלי אינו-הכרח פנימי, הכת-הלבן צורך הנובע מן הכפשי. משום כך יש להם נגינה חולנית-שהיא נגינת-ישלחם נגינת-חייהם, הבעת נפשם-שלחם. שהרי-נגינת-הקדושה שאולה היא מן השמים ואינה-אומרת להם כלום, ומפני שאינה מובנת להם, לפיכך אינם יודעים לומר אותה אל נכון ונעשתה בפיהם חנוטה, ללא רוח-חיים, ומשום כך בשל לוטר את הנגינה הקתולית ויצר במקומה נגינה-גרמנית לעבודת-הקדושה וקבר עשו כל הכנסיות, ששנתחדו מעול-דומי: נטלו נגינות עממיות, נגינות משלחם ועשו אותן קדושה אולם אצל הקתולים הקדוש לחוד והחול לחוד, שהרי הקדוש שאול הוא והחול מקורי הוא...

אלה הם קצות דרכיה של הנגינה השמית באותם היסודות-ששלשה הסעיפים של הגזע משתנים בהם: הסעיף היהודי קבלו אמנם, השפעה מגועים אחרים—מאותם העמים, שחי בקרבם עוד בימי בית-שני: העמים ששכנו-מסביב-לים-החזקן; ועל אחת כמה וכמה הושפעו-מזרים כשנצא במלח-והיה נתון בצוורים שונים תחת-השפעתם של אקלימים שונים. אחרים מן דמרכזים היהודיים הושפעו מן המגולים, אחרים—מן הסלאונים, אחרים—מן הרמנים ואחרים—מן הגרמנים. אלא שהשפעה זו שתוצאתה היתה ספינת יסודות-דומים, מכאן שנתעלה ברוח היהודי, קבלה גם את הצורה השמית ונסתגלה אליה. ואם אי-אפשר היה ליסודות הדומים להסתכל, הורחקו ונתמטל ולא נשאר זכר מהם⁽¹⁾. נמצא שהנגינה היהודית שמית נשארה בעיקרה, שדרות-העם הוגות עד היום נגינה שמית, בגבולותיה ועל-פי יסודותיה ועד היום אין היהודי

(1) אין מקום בסקירת קציה זו לדבר, מה מנגינת-חול נתקבל ונשתמר בנגינה העברית,

מתלהב לשמע בנינה אירופית. רק חלק קטן מן העם, שנתחנך על ההשכלה הנכרית וששעבד את טעמו למעם נכרי, הוא שמרגיש בבנינה האירופית הזרה; וכן מרגישים בה המנגנים המלומדים, שנתחנכו על הבנינה האירופית. רק אלה הם היהודים החידים, שהתבוללו בבנינה זו ומשתדלים להפיצה בקהל היהודי. והקהל? — האמת נתנה להאמר: הקהל היהודי: אפילו בגולה, עדיין לא למד לשנות את טעמו השמי. ואם בגולה כך, בארץ-ישראל, בסביבה שמית ובאקלים מזרחי, לא-כל-שכן? — מסופקני מאד אם יעלה הדבר להשריש בעם, שהוא שב עכשיו לארצו המזרחית, את הבנינה האירופית. משני טעמים: משום שאי-אפשר להפוך את המזרח למערב, ומשום שרוח שמי-עברי מוצק בן שלשת אלפים שנה יעמיד נגד זה בכל עקשנותו המפורסמת ויתנגד-לכך בכל-תקפו.

וכדאי היה להכיר את הדבר מראש, כדי להמנע ממלחמה ממין מלחמות-הרוח,

שהיהודי הראה בהן-גבורה יתרה...

הומניסמוס יהודי

(סוף).

מאת

א. מ. ליפשיץ.

אבל יש טענות אחרות. שיש בהם משום עלבון לאומי, ואף-על-פי-כן צריך למפל בהן ולהשיב עליהן. יאמרו: שיש להטיל ספק, אם יכולים הלמודים היהודיים דוקא לספק דרישות חנוך הומניסטי מפותח, שעליו להקנות דעת האדם ורוחו מתוך יצירותיו, את חיי החברה והתרבות. ויערערו המערערים, שאין הלמודים היהודיים יכולים לפרנס את הצרכים הללו, ואין רוח הערכין היהודיים מתאים לערכין האירופיים. והם לתרבות אירופית ישאפו, ועליהם לסגלה לבנים במלואה, באמצעים מלאים — ואין זו הדרך. ובכלל אין בטחונם בערכין היהודיים גדול כל-כך. אדרבה, עלינו ללכת וללמוד הכל מאירופה ולהשתחרר מעצמנו מעט. הם למעט כוונתם ועל המצוי הם מצטערים, — ויבוא הומניסמוס יהודי להוסיף עליהם.

רק אנשים, שאינם בקיאים בטיב בית-ספר, יכולים לשעון טענות כאלו. אין מפלט מהכרעה בנדון זה. אין גם טפוס אירופי מופשט כשם שאין אדם מופשט. יש מספר עמים באירופה, שכללם הם האנושיות האירופית. אבל המוציאים מפייהם: אירופה, מתכוונים לאומה אירופית ידועה, שהיא היא להם אירופה זו. כמו שכל אדם, באמרו "אדם", מתכוון לאדם כפי שידעו והכירו כל ימיו. ואם לא נשים במרכז-הלמודים את הלמודים הקלאסיים ולא את היהודיים, תבוא שלא נטובתנו ושלא מדעתנו תרבות אחרת לאומית ותמלא את בית-ספרנו, ואפשר — מה שהוא עוד יותר גרוע — לא רוח אחת, אלא רוח כמה עמים, כמספר הרוחות החיים במורים, ויבראו אנדרולומסיה רוחנית בבית-ספרנו.

לאלה השוללים לגמרי את הערכין הישראליים. — לאלה לא אוכל להשיב בלי לצאת מגדר וזכות פדגוגי — עמדתי הרוחנית אחרת היא, עמדה של חיוב גמור ושל הערצה מופלגת לערכין הללו, ואין אס-כן מקום לחיכוח כלל. אבל לאומרים, שאין הלמודים היהודיים יכולים לספק צורך חנוך הומניסטי. להם יש להשיב תשובה. יש כאן טעות: הלמוד אינו צריך לתת תוכן מדעי מודרני. אלא להיות גורם ספּהּתּח. הלא גם הלמודים הקלאסיים אינם נותנים חמרים מודרניים, הרבה מן ההשתלמות יושג על-ידי אופן-ההוראה. —

יש חומר בלמודים היהודיים כדי הומניסמוס חנוכי מושלם, ואת כל סתרי רוח-האדם אפשר להכיר מכאן כמו שאפשר לדרשם מיון ומרומי.

הלא זוהי דרישתו, שנוליד בכני-הנעורים את ההכרה היהודית הגדולה, את ההערצה הגדולה לערכים היהודיים ואת הבטחון הגדול במהות היהדות. אסור שתאבד לנו ההכרה שהיהדות היא התגלמות האנושיות באחת מצורותיה היותר עליות ושהערכין היהודיים אין להם חלוקה ותמורה. והמהות היהודית היא גדולה ואצילית בחירותה וביסוריה.

גם בטענה, שאין התאמה בין רוח-ישראל ובין רוח התרבות האירופית יש סתירה פנימית. אלה שוללי-ערכין עומדים כאן על נקודת-מצבם של יהודים חרדים, שהם רואנים לנגידים שבין האממות היהודיות ובין דעות אירופיות. ואף אני מאלה המעיינים לא אחת בפובלימה זו. שסכנה נשקפת ממנה לרוחניות הדתית של ישראל. — אבל להם הערכין הלא הם רק לאומיים ורוחניים, ואנו, כאן לזוכי דתי לא נכנסנו ומנקודת-מצב דתית לא דנו! מה להם כי ישענו?

אמת תרבות-אירופה נתבססה על תרבות יון ורומי; אבל רוחה לא פחות ישראלית מיונית. את השכלתה נתן לה העולם הקלאסי. את נשמתה נפח בה ישראל. הלא הדת היא שקבעה את השקפת-העולם של כל העמים, וכל רוחם מלאה את רוחה. והנצרות הלא העבירה רעיונות ומושגים משרות ידועות בעמנו אל נפש כל העמים. והמקרא פעל את פעולתו הרוחנית בלתי-פוסקת למימות תרגום-השבעים. וכל ימיה של הנצרות נאבקים בס' היסודות היהודיים עם היסודות האליליים, והרפורמציה היתה התנגשות בין היסודות השונים הללו בתוך הנצרות עצמה. וכמה מגדולי-אירופה יתהונו, כמה יהודים הם ברוחם אף בשעה שיתנגדו ליהדות בפיהם.

הפילוסופיה האירופית בשיטותיה הגדולות קבלה בדרך הנצרות השקפת-עולם תיאוסטית וקרבתה אל היסודות האליליים שבנצרות הלכה הלך ומעוט.

ההשפעה היהודית שפעה לא רק בנתיבות הידועים. ברינסאנס עצמה היה חלק גם להשפעת-היהדות. באירופה התחילו עוסקים מאז בחקירת העברית והמקרא. והיו שעורר את כל התנועות הדתיות הגדולות, שהרגיזו מוסדות-ארץ. ה"אמת העברית" קראו למקור העברי. והיא היתה אחת מן התביעות, שתבעו עמי-אירופה ממרחם הדתית.

ולא אמת, שגדול המרחק בין התכונות הרוחניות, המתבטאות ברוח-ישראל, ובין תכונות-אירופה. יש התאמה דוקא בכמה מן התכונות העיקריות בין תרבותנו העתיקה ובין התרבות המודרנית. השקפת-העולם הנוצרית השפיעה עליה גם כמה ממדות רוחניות אלו.

מה שציון את רוח-ישראל — היתה הבחירה, חירות-הרוח, הרשות הרוחנית. שאר עמי-קדם היו נתונים תחת עול הכרח רוחני וגזרה קדומה. גם אירופה של היום העמידה את עולמה על הבחירה ועל חירות-הרוח, אירופה זו שקבלה דחיפה רוחנית

עצומה מרעיונותיו של קאנט על עולם-הבחירה ועל אופי אינטליגנציה.

מדה אחרת ישראלית היתה השאיפה לכללות: לעשות את העולם כלל. ההכללה היתה יסוד-השקפותיו של כל יהודי, אף הפחות שבפחותים. ההכללה הפילוסופית, שנולדה ביוני, היתה קנין יחידים, ויש שהיתה הפשטה. שלא נתמלאה חומר ממשי. הכללות הישראלית היתה מלאה את כל העולם, ומסירות נעלה ורעיונות דתיים מלאוה תוכן מרוסם. לפיכך היתה השכלת-ישראל תמיד אידיאלית ואחדותית במובן הסינתזה העליונה, ובלי-שלוה וניגוזת בחייה בתוך הפרטים. כי דוקא השאיפה לכללות לא תתן לשלוה רוחנית, שתגיע לידי שלמות לעולם, ותפגע רבוי גונים: מן חרות המתייחדה. ישראל בא אל עולמו דרך האין-סוף, ודבק בו מאוס מן האחדות והרוחניות שבנצח. ואירופה, בשאיפתה להכללה, שהוא יסוד העבודה הרוחנית והמדינית, בשאיפתה למצוא תמיד את הכלל העולה, ואת הכלל שאחר כל הכללים, קרובה היא לרוח-ישראל מאשר לרוח יון.

תרבות-ישראל היא סובקטיבית ופנימית. גדולת תצורותינו השיריות מאז ועד היום הן בשירה הגותית (לירית). היחיד היה בישראל עולם: מלא, ורעיונותיו מצאו להם בטוי. תרבות-ישראל הקדימה את שאר העמים בבריות מושג-האישיות כמו שהקדימם בבריות מושג-האנושיות, מושג-האדם, שעמית-הקדם היו חסרים אותו. האישיות הפופרית האחרת בעד מעשיה הרעים והטובים היתה ליסוד תורת-המוסר בישראל. והאנושיות האחת, והחובות נגד כל מי שנבראו בצלם מלאו את השקפת-החיים הישראלית. וידעה הנבואה הישראלית למצוא פשרה בין האישיות ובין הכלל הלאומי ובין הכלל האנושי ואינם צוררים זה את זה. ורעיון האישיות בתוך מושג האלהות מציין את חתורה הישראלית מול דתות ומול שיטות אחרות. גם חותמה של אירופה, השתי העובר בכל מפעליה הרוחניים, היא הסובקטיביות והיחידות. כל האמנות החדשה מיסודת-על התבדלות-האישיות, על הבלטת היחיד, על שליטתו המיסרית.

ומפני שהיתה לישראל השקפת-עולם מקפת הקדימה את כל העמים ביצירת-פילוסופיה-היסטורית. רעיון-ההשגחה היה לרעיון היסמורי, שמנכחו יכלו ללחוץ השתלשלות היסטורית. וכבר העידותי, עד כמה מכועה התרבות החדשה בהיסטוריותה, ברעיונות ההתהוות וההתפחות.

ורעיון השלום הנצחי, שחוזהו נביא-ישראל. הלא היה אף בשעת-מלחמה משא-נפש לכל טובי-אירופה.

המוסר הישראלי שאף לכבוש האנוכיות מיום שנאמר, ואהבת לרעך כמוך" זעד האגדה התלמודית, שאין ערוך לאהבת הבריות המתבטאת בה, ועד ספרות-המוסר, שהרחמנות והחמלה יסודה, ועד החסידות, שעשתה אהבת-ישראל: לעיקר חזרתה. אף בימי ההשכלה קם הוגה דעות ב"ש — ש"ד"ל, והעמיד כל יהדותו על הלב ועל החמלה. ורוח-אירופה נוטה אף הוא לאלטרואיזמוס, והשאיפות הסוציאליות והמעשים הסוציאליים

יוכחו; והמפלגות החולקות על המוסר האירופי הקיים, ודורשות סדר-חברה חדשים, ושואפות ליצירת מוסר חברתי חדש, להיכן דרכן נוטה? — ונבדוק אחר מיסדיהן ונמצא: כי רוח-ישראל הרעיש כאן את אירופה ממסודותיה.

על יסוד השקפת-החיים המיוחדת נוצרו סדרי-משפחה מיוחדים ואידיאל יהודי של צניעות. והיו תקיפות בתולדותינו שהגענו בהן להתגשמות נעלה של האידיאל. המוסרי בחיי-המשפחה. אין ספק, שאירופה מודה היום באידיאל היהודי של צניעות, שקלטתו מתוך המקרא. המושגים, שהם יסוד חיי-האשיות באירופה, חסרו לעמי-קדם, ואף-ליון. גם אפילו שפך את הוד-רוחו על אהבת-הזכור. אנו היינו חפשים לגמרי מנטיה אי-טבעית זו: לא נחשדו ישראל על הזכור.

אחרי כל אלה, איה כאן הנגוד המופלג ואיה כאן חסרון הכשר של היהדות. להיות ליסוד השכלה הומניסטית גבוהה? — מה שיתנו לאירופה הלמודים הקלאסיים, יוכלו לתת לנו הלמודים היהודיים. יותר מזה: כי אין שום מרחק בינינו ובין קניינינו. עלינו להיות את עצמנו, לחדור אל תוך רוחנו, ללמוד את אשר לנו, למען היות לאדם-יהודי.

על בית-הספר בארץ-ישראל רבו התלונות: שאין לו עצמות, שלא יצר מפוס עצמי, שהוא כהעתיק, כתרגום של בית ספר אחר — אין תרופה למחוש, זה אלא בלמודים העצמיים של העם.

עתידה להינסך בזמן קרוב או רחוק אוניברסיטה עברית בירושלים, שתהיה גולת-הכותרת של כל מערכת בתי-הספר. האוניברסיטה האירופית דרשה מרוב תלמידיה ידיעה בלשונות הקלאסיות בתור יסוד לעבודתם המדעית. בית-מדרשנו העליון בורא, ידעו. מתלמידיו ידיעות מרובות בלמודי היהדות, כי עבודתה העצמית, פעולתה, שמה תראה פרי, תהיה במקצועות הלאומיים. היא תשאף לחדש את פני המדע העברי, פני תולדות-ישראל, מחקר-הלשון, דרישת-המקרא, חקירת-התלמוד; וכל אלה יזיקו ללמודים היהודיים.

הלמודים היהודיים צריכים, אמנם, להתמלא רוח נכון, למען תפוס מקומם המרכזי בבית-הספר. עליהם להרצות את מהות האנשיות הישראלית בכל גלוייה בעבר, ובהווה. מתוך הבנה נפשית רחבה ובקשר תמידי עם כל מרעיה-הרוח. צריך לשגם לב בהם לאחדות המבט את המעשים, למצוא את עומק הכלל של הפרטים. אחדות אפשר למצוא, בתוך כל הפרטים כשנבנים את מאור האידיאה לתוך המעשים. האידיאה היא כמסקלית למעשים, כעין קצור לפרטים.

הלמודים היהודיים הם: א) העבר הישראלי — תולדות המעשים והמאורעות. ב) תולדות הרוח ויצירותיו — הספרות הלאומית והעממית של כל הדורות. ג) הלשון — שבה מתאחדים עבר וזהו. ד) מערכת הרעיונות הישראליים ותולדותיהם בישראל. ככל הלמודים צריך לתת לתלמידים השכלה ולא מדע, לא כמו שהם מתעבדים.

בבית-חרשתה של חכמת-ישראל, אלא תמצית מנופה בשלש-עשרה נפה.
 דוקא בעבר הישראלי ובתולדות-ישראל אפשר למתוח חבלים מראש-מקדמי-העם עד היום. עמי-אירופה, כשהם רוצים לחזור אל עצמם, מוכרחים לדלג על תקופות שלמות, והקרקע שנעשה בחייהם הרוחניים על-ידי חלוקה הדת המקורית בדת חצי-ישראלית, הוא קרע בתולדותיהם, והם מטולטלים בין התקופות. יש בתולדות ישראל מה שאין בתולדות עם אחר: התפתחות של דת אלפי שנים, מורשת תרבות מתקופות לתקופות. נדודי-תרבות במרחבי-ארצות, הולדת מרכזים רוחניים, פריחתם וגיעתם, הנחלת קנינים רוחניים ממרכז למרכז. פריחה וגויעה ותחיה, וחזור חלילה כמה פעמים — חזיונות, שיש כיוצא בהם רק בדברי-ימי-העולם. אין להמלט בתולדות-ישראל מהתנגשות העבר בהווה; אולם התנגשות של שלום תהיה זו. עלינו ללמד בכל אופן את התלמידים להכיר את עצמם ולקבוע יחסיהם אל קניני העבר. תולדות-ישראל, תכלולנה הרבה תקופות והרבה ארצות וחוגי-תרבות שונים, ונעורים חקנה אין לפניהן. אין להבין תקופות עתיקות בלי הבנה שלמה בחיי ההווה. נוכל להשתבח ברציפות, ב"קונטינוואיות" של תולדותינו, במה שחיינו בהווה הם המשך תכופ ורצוף של עברנו, וכמה שלשלאות, שחלחלן בראשית דברי-ימינו, מתרחקות בימינו ולעינינו, ומתוך סיפ-שלשלאות נבין תחלתן. ולהפך, ההווה אינו מובן אלא מתוך העבר; כל חזיון בהווה מקושר ומעורה ואינו מתפיס ליודעים אלא מתוכו. רק במקום שאין תרבות אין עבר, וחסרי-תרבות אינם לעבר. רוב עמי-אירופה לא ימצאו ענין וחפץ בראשית-תולדותיהם, שלא תגיד להם הרבה, כשירצו למצוא אפ"ם שלמים וגדולים, ואפ"ם בני-תרבות, יוכרחו לנוע על יזן ורומי. אנו נמצא בתוכנו אנושיות חזקה ומסוימת, ואין לנו צורך לקחתה בהקפה מאחרים. אפ"ן של התקופות הקדומות מסוים ומוצק ומקוריים מפעליהן. ענקים עוברים בקמפון לפנינו וממילים אימה בענקיותם, מימות-האבות ועד ימי התנאים והאמוראים. בכל התקופות הללו נחל איתן של מקוריות זורם וממלאנו, מראשית ועד סוף ימי תקופת באוני-בבל.

חירות ישראלית לא נשום אלא באויר-קדמותנו. אויר ארץ-ישראל מנשב כאן ובני-חורין עולים לפנינו עד ימי אמוראי-ארץ-ישראל. ובתוך חירות בלי לחץ מן החוץ גדלה תרבות-ישראל בכבל, באכזמנומיה רוחנית, בקבוץ ישראלי גדול, שספק בעצמו את צרכיו בחומר וברוח. ובימי-הבינים — בתוך אלפי מניעות. בתוך עקת-מעיקים, חיו אבותינו את חייהם, את חיי-נפשם, — ואומה שלמה עמדה בנפשה על דעותיה.

יש בתקופתנו הקדומה אחדות רוח וגוף, שאין כמוה בשום אומה וספרות, הרמוניה, שהיא רחוקה בשוה מסגוף ומשכרון-החושים. יש כאן עושר באישיות ובנפשיות, שיעשה עלינו רושם כמעט מוֹרֵגִי. יש כאן אפקים רחבים, שיפקחו עיני-אדם לראות מעבר לגבולים. דברה כאן נפש-האדם בלשון המשתמעת לכל העמים ולכל הדורות בלי פרוש ובלי הסבר.

יש בתולדות-ישראל כדי להקנות חוש היסטורי והבנה היסטורית. רציפות הארוכה עלולה להראות כל סודות ההתפתחות וההתהוות בחזיונות הרוח. ומויגת עבר בהוה, ושרשי הוה בעבר, ונופי עבר בהוה. יש כאן מקום להטות את ההרגשה להחיה לתוך תקופות, להערכת תקופות, להבנת מעשים מתוך תקופתם. חלק של המקרא הוא ספרות היסטורית, שיש בה אמנות-ספור ותומת-השקפה והסבר-מעשים. ורבים המקורות הנלמדים בכלל בספרותנו, שהם יוסיפו הבנה להיסטוריה ויקבלו ממנה הסבר ופירוש. יש בהיסטוריה הישראלית קשר אל תולדות כל העולם ונקודות-מגע אל כל התקופות, כי יְהוָה בדמינו את כל דברי-ימי-העולם ואת כל הארצות. יש בתולדותינו כדי להכיר את כל המושגים ההיסטוריים וכל צורות-ההתהוות: תקופה של ממשלת שופטים, ושל מלכות, ושל שלטון נציבים ופחות זרים, וסדרי ממשלת-זקנים, של סוּזֵר, של אבטונומיה בגולה, צורות שונות של סדרי-חברה בגולה, נשיאים, ראשי-גלויות, נגידים, ועדי-ארצות ומועצות. יש כאן מושגים, שאינם אלא בתולדות עם גולה, והבנתם נחוצה לנו.

תעודה גדולה היא זו — להכיר את האדם מישראל קודם שנתכסה בשכבות עבות של תרבות זרה, לדלות את אור נפשו, שנגנו בבית-גנזיו בספרות. לראות מה שבראו הדורות בכל התקופות, לקשר ראש בסוף, להפוך את כל המאורעות לשלשלת אחת, לגלות בפרט את עומק הכלל, למציא תכונות הכלל ורוחו בפרטים, לבוא אחר יצרי הדורות, לחזור וליצור מה שכבר עשו, ליצור ביצירה חזרת גדולה מה שיצר רוח ישראל בכללותו.

למודים שכאלה וחוראה כזו תִּלְבֶּה את אהבת היהדות בלבבות, תרבה את קרבת הרוח לכל התקופות בגפשות; הכרת ההוד המוסרי היא תכלית לעצמה. הרגשה עמוקה וחבה גדולה תִּפְּקִינָה בלב וקרב לגדולת-הטבע ולגודל מפעלי-אדם. ממעין-העבר יקרו חיים להוה ולעתיד. הנפש תִּרְפָּא מקריעה מתוך שלות-ההכרה, התמיסה תִּפְּנֶה מקום לשלמות נפשית, דעת-העבר תשא פרי במעשי-העתיד.

נעביר את הדורות הבאים דרך היכלי העבר הגדול, נורם לחזות חזון-עמנו בשעת חירותנו הכבירה, כשהיה פורה ומקורי, פן נשקע בעבשית קלוקל, מתוך חולשת ההוה הנחשל. עלינו לדעת, שקיומנו היהודי יונק עדין מחנוך העם בגטו, מן החיים העצמיים שלא, — ומה יהיה כשתכלה שארית השפעה מקורית זו ולא תהיה עוד בבנינו לחלוות של תורה, שקלטהו בדרך ישרה או בלתי-ישרה? — נדאג ליום לפני באו.

מלבד תולדות-ישראל, שהן, אמנם, בתקופות ידועות תולדות הרוח והספרות, ובכל התקופות — תנאי להבנת הספרות. יש להורות גם ספרות. בתולדות-ישראל יספירו לנו על העבר, בספרות ידבר העבר עצמו אלינו, — ומה שלא נתן להתפרש בהצאה, רוח-הדורות, תקלוש רוח התלמיד מתוך הספרות. בספרותנו נתעברה רוח

התקופות, בצירותיה צר עמנו את נפשו. יש טוענים, שאמנם יש צורך בלמוד ספרות, אבל נביא הכל מפרי ההוה, מזה שיצר עמנו בהוה. אבל מה נעשה וספרותנו החדשה היא צעירה ודלה ולא תפרנס אדם אלא לשנים מועטות, ואחר-כך שוב אינו מוצא ספוק לרוב ימי-חיו. והרבה פעמים שמעתי מתאוננים על כך, ואני משתאה ומתפלא: הרי יופי לאין שעור שמות בספרות-הדורות, יופי צנוע, שיגלה בהיסת-הדעת, ויופי נשא, שיבוא אלינו בעים-רוח, ואוצרות שמורים כאן, — והללו מתלוננים ומתנוונים באין מזון לרוחם. ברם, המפתחות הפותחים שערי-יופי אינם בידהם. הצורות הספרותיות אינן מובנות ואינן מורגשות להם. הבן יבינו רק צורות, שיש כמותן באירופה. אצל עמים אחרים מרחו לגלות ולפרש כל היפה ביצירות-העבר ולהחזירו לדור, ויש שנתגלו גנוים, שאיש לא ידעם. הנה גלו הגרמנים את הניבלונגים, והעמים הצפוניים — את האדה, ונדרשו ונתפישו עד שנעשו קנין חי וקיים של העם. חייבים אנו למסור את המפתחות לאיצרותינו ביד בנינו כדי שלא ירעבו בשעה שנגנים בלים באין מבין. למוד הספרות צריך להקנות לתלמיד הבנה בצורות הספרותיות החדשות, אבל צריך לכלול גם צורות ספרותיות, שהן מיוחדות רק לנו. אהבת-הספרות תביא לידי אהבת-העם. התלמיד יצולל לדלות מרגליות מן הים הגדול הזה, וכל יקרות-נפשנו תחזה עינו, ובהשיחו את רוח-הדורות מתוך דספרים תגלר קרבת-הנפש אל העם ואל עברו, מתוך למוד רחב של ספרות ירכוש לו השכלה ספרותית והבנה ביצירות-ההוה, ירכוש לו קנה-מדה להעריך בו את החדשות ואת הישנות. השכלה ספרותית של משכיל עברי אינה שלמה בלי דעת ספרות עתיקה — כך הוא המצב, לא רק הדרשה.

לכל הלשונות נובעים שני מעינות-חיים: לשון הדבור והספרות, ומדי פעם בפעם ירלו הסופרים מתוך שני המעינות הללו ערכין לשוניים חדשים, שהיו שפונים עדיהם. לנו רק מקום אחד להעשרת הלשון: זוהי הספרות. לשון-הדבור כלום לא תתן, באין לה משלה כלום, ובספרותנו איצרות-לשין בלומים לאין סוף, המחכים לחופרי-מטמונים. ולספרותנו לא קול אחד, אלא קולות-רבים. לכל דור סגנונו המיוחד, ולכל ערכי-הסגנון זכות-אזרח בלשוננו היום. זהו המציין את לשוננו הספרותית, שאין לפניה פסול ונושן, וכל חמרי-הלשין כשרים לשמושה. החמרים הלשוניים שבפי כל יתישנו ויתמססו מהר, אם לא יעשירים תדיר מתוך הספרות. תנאי הכרחי לסגנון ספרותי אצלנו — דעת הלשין ממקורותיה. היודעה רק מכלי שני לא ישלוש בה לעולם שליטה מלאה.

הלשון תשול מקום עיקרי בהומניסמוס לאומי. הלשון הוא המצע ליחוד הלאומי, התגלמות רוח-העם בהביות וברבורים. ונפש-האומה מבקשת היום גאולה חדשה בלשון, בטוי חדש למחשבת-ההוה. תחית-הלשון היא יצירתנו היותר גדולה, והתאבקות תמידית יש בין ההוה ובין הלשון העתיקה-החדשה. נפש כל אדם מישראל מבקשת לה בטוי לגעגועים צפוניים.

אנו חיים בתקופת תחית-הלשון. וגדולה האחריות של דורות-המעבר. כל אחד

מאתנו שותף ביצירת-הלשון, כל דבור עלול כאן להשפיע, לחזק במוי"ם חדשים, מו"טעים או מתוקנים, ולדחות י"שנים. הלשון עדיין אינה שלמה ומושלמת בפינו, צריך להעשירה בכל רגע, ואוצרותיה מכועים וגנויים בספרות. המשכילים צריכים להיות נושאי-ההתפתחות, ומסיהם תתעשר ותשתפר הלשון. ולפיכך נצרכת למשכילינו ידועה עמקנית בלשון יתר על משכילי עמים אחרים. תפקידו של בית-הספר — למסור את הלשון הלאומית לבני-הדור. זהו תפקידו היותר גדול, ומי שב כחותיו עליו להקדיש לתפקיד זה. על בית הספר לשמור על הלשון מכל משחית ומחבל, לשמור על אפיה מחדור בבריסמים לתוכה ולכל תחללה השפעות זרות, האירכות לה בפי כל, את יפעתה.

לשונונו היא המאגדת כל תקופות תולדותינו, ובכל תקופה נשאה פרי חדש. כתקופות תולדותינו תקופות לשונונו. היא — אספקלריה לכל ההויה הישראלית, בה נוכל לקרוא רשמי כל הדורות, ועוד בה רשמים מלפני סדרי זמנים היסטוריים. וכל תו-ההשתלשלות מתגלים ליודע, ומורגשים אף לבלתי-יודע. וכל תקופת-הלשון חיות בשבילנו, וכולן מפרשות זו את זו. אין ידיעה מלאה בלשון בלי דעת כל חייה — חייה הן לא פסקו לנו.

המעלה, שמנו חכמים בלשונונו עתיקות, מצויה בה ביותר: הקשר שבין השרשים והשמות שקוף ובהיר ביותר, ועדיין חיה ההוראה הממשית של המלים.

העברית היא לשון כל ספרותנו שבעבר ושבחרה. היא גם היום לשון כל העם מעל ללשונו הגלות, היא לשונונו. אבל היא גם יסוד למקצועות מדעיים אחדים לכל עמי-אירופה, וחכמים רבים מקדישים לה כל כחם, ועלינו להורות, שהרבה עשו להקירתה ולברור-ספרותה. ויש מושגים גדולים בעולם-הרוח של העמים הנשואים, שהם מתפרשים במלואה רק מתוך העברית.

העיסק בדקדוק הלשון מקבץ ימצא בה את התועלת הפורמאלית אשר למדע של צורות.

אם נשים עוד לב לזה, שהתלמידים ידעו, לכל הפחות, עוד שתי לשונות (ארמית וערבית). ובדיואלקטים שונים, נראה את רוב האפשרויות, שתתן הוראת-הלשון, שחמרים כאלה מוכנים לה, להבנת רוח-האדם, התפתחותו ופתחויו בלשון. צריך לראות את הלשון ככריה חיה ומתפתחת, בעלת היסטוריה עשירה, שעקבותיה במלים. מתוך מליה העתיקות תדברנה אלינו כל תקופות-עמנו — היסטוריה שקפאה או היסטוריה חיה חיים נצחיים.

עד כאן אין בין בית-ספרנו ובין בית-ספר לאומי של עם אחר ולא כלום. כל הלמודים הללו: היסטוריה, לשון וספרות, נלמדים בכל מקום. מדה זו של הומניסמוס לאומי עלינו לדרוש גם מבית-ספר ריאלי. אבל למען עשות למורים אלה נושא הומניסמוס חנוכי, עלינו לדרוש יותר, להעמיק יותר, אם חפצנו שהתלמידים יהיו

משכילים, כלומר, שרוחם תהיה מפותחת ופתוחה לקראת השכלה עברית וכללית. עיקר כוונת ההומניסמוס היהודי עלינו לשים, אם כן, על שני למודים נוספים אצלנו, שאין להבליעה בלמוד הספרות, אלא צריך לכלכלם לעצמם, והם יסוד ללמודים אחרים, והם יקבלו הארה מלמודים אחרים. שני הלמודים הנוספים הם: מקרא ותלמוד. אין למטרם בלמוד-הספרות והם קובעים ברכה יומן לעצמם כל ימי בית-הספר. וביה מוסדותינו המצב הוא באמת כך.

המקרא הוא קנין. כל העמים ונלמד אצל כולם; אבל אנו עם-המקרא אנו, וזה מטיל חובה עלינו. המקרא הוא יסוד דעת הלשון העברית ביחוד. דקדוק העברית החדשה, מימי ההשכלה, הוא ברובו הדקדוק המקראי. אוצר-הלשון של המקרא הוא היסוד הכי חשוב בלשון. ומשם יקנה התלמיד את דעת ההוראה המקורית של השרשים. במקרא עדיין העברית חיה את החיים העצמיים, שרם קבלה השפעת תקופה ארמית ארוכה. אבל, מצד אחר, אסור לעשות את המקרא חומר ללמוד הלשון בלבד, כמו שהיה נוהג, ואשר זהו שגיאה להורות את המקרא פסוקים פסוקים, בלי לראות את המשך ואת הכלל.

המקרא הוא האוצר הגדול של הרוחניות הישראלית, של הרעיונות הישראליים — שמהם נשאב אנו וישאב כל העולם, כל ימי-עולם. ובשעת הוראתו יש לשים לב ביחוד לברור הרעיונות ולגלוי שירתו הגדולה.

מה ישאנו קוראים בקיאות במקראות, שאותה דורשים מתלמיד. היא מין ידיעה אינטימית, מעין היכרות, ויש לה ערך גדול לקליטת רוח-המקרא, שלא תבוא מן ההרצאות, אלא מתוך ידיעה כזו⁽¹⁾.

המקרא חי לא רק לעצמו, אלא בכל ספרותנו, שכולה פירי-פירותיו.

התלמוד ספרות שלמה לעצמו הוא, אפיה של היהדות התגשם בו ביחוד. האנשים שבו „מעור אחד“ ויהדותם מקורית ועצמית. התלמוד הוא המבדילנו מכתות יהודיות אחרות ומן האומות. בעוד שהמקרא היום הוא קנין-האנושיות. התלמוד היה יסוד כל החיים הישראליים בכל הדורות, הוא נחמם בימי-רעה וחזקם בימי-טובה. וכל יצירות-הרוח שבכל הספרות. לרבות הספרות החדשה, מובנות במלואן רק לחדעיו. והערכין, שיתן התלמוד, הם ערכי-חיים. חיי-ישראל-במקום שהם בצבעם המקורי, מסודרים לפי התלמוד ומובנים רק מתוכו. ולפיכך אסור שיהא התלמוד למוד חנוט. שיטת הוראת התלמוד בבית-הספר החדש דורשת, אמנם, התבוננות ועדיין לא נחקרה

(1) אצא כאן מגדרי ואגע במצב שבבתי-הספר הבינוניים: הספרים נלמדים במשך זמן מרובה, והתלמיד נבחן בהם על-פי-רוב לסרוגין, ויודע בהבחנה מספר פרקים, באופן שאין לעולם השקפה כוללת על כל המקרא, ואין בקיאות נקנית מתוך זה. מצד אחר קשה לדרוש בשעת בחינת-הגומר ידיעת כל הספרים בבת-אחת. בבית-המדרש למורים בירושלים נתחלקה לצורך זה הבחינה במקרא לשתיים שלוש שנים ודורשים ידיעה מלאה ובקיאות שלמה בכל עשרים וארבעה ספרים. לרבות חומש ורשיי. זהו נסיון חדש.

שאלה זו. התלמוד ידרוש באין-ספק שעות מרובות אם נרצה, שלא ישאר עולם זר ובלום לתלמידים; אבל נשים לב למספר השעות, שתאבלנה הרונית והיונית בבית-ספר אירופי, ונדע, שיכול ניכל, אם יהיה רצון.

הפרובלימה של פילוסופיה והשקפת-עולם בבית-הספר תעסיקנו בשתי פנים, שבשתיהן העסיקה את חכמי-הפרגנויה: בתור שאלת-למוד הפילוסופיה ולמוד-הדת. ברוב מדינות-אירופה מלמדים את שני הלמודים, ואך נכריע אנו? — לפי דעת, יוכל למוד זה להיות בתוכנו כאחד. שתי השאלות הן בשבילנו פחות מסוככות. אין דת-ישראל מחייבת הסבר שיטתי ידוע, — כאסכולמטיקה ידועה לדתות אחרות, — היא התפשרה בשעתה עם שיטת אריסטו' ואפלטון. ובימינו עם שיטת וולף ולייבניץ, קאנט והגל. משלה יש לה עולם-מסתורין עמוק וערפלי, שעברו עליו כמה תקופות וחלפו עליו כמה זרמים איתנים. היום רוב המשכילים הדתיים נוטים להסבר קאנטי פחות או יותר. אבל אין שום הסבר חובה. מתוך פרופידיטיקה פילוסופית יכולים להסביר את ההשקפות היהודיות ואת הרעיונות היהודיים באופן פילוסופי. צריך להסכים לזה אף מי שאינו דתי: הרעיונות היהודיים, הממלאים את כל הספרות, ידועים לתלמידים, אבל בלי פרושה-המושגים באופן שיטתי. בימי-הבינים נוצרה אצלינו ספרות פילוסופית, שידעיתה נחוצה והבנתה המלאה אפשרית אך מתוך השכלה פילוסופית. שאלת-למוד-הדת אצלינו אף היא אחרת מאצל עמים אחרים, בהיות בה למוד מעשים דתיים ומוסריים עיקר. ואלה הם סדרי-חיים של ישראל בכל הדורות, ובלעדי ידיעתם אין להבין חיים אלה; וברינים כלול המוסר הישראלי, המבוסס על השקפת-החיים המיוחדת. אלא שכנגד כל אלה יש מענה, שאף בחדרים ובישיבות לא למדו דת. בימי-אבותינו היה כל למודם אך דת, וכל החיים היו תורה היה. היהדות נבדלת מלאומיות אחרת במה שלא קבלה את דתה מעם אחר ויש לה מערכת רעיונות ורגשות, שדם שלה. היהדות לא תוותר על זה מלהיות נורמאטיבית. להגיד לאדם, "מה טוב" ומה אמת. והתלמיד צריך לדעת גם יהדות זו. לי היא דת וחיי-החיים, שכל הנפש תלויה בה — אבל גם למי שאינו דתי היא דעת, וצריך לדרשה מן התלמיד. לרצונם או שלא לרצונם של הצד שכנגד: אנו "עם-הדת" — שתי הדתות התקיפות בעולם בנות-ידתנו הן. אין לעצום עין מפני העובדין ההיסטוריים. שום דת אחרת אינה משלת אחריותה על איזו אומה ולשון, ואין הדת נקראת על שם עם מיוחד. ודתנו היא דת-ישראל — שלנו היא ואנו שלה. לא באתי להכריע בשאלה זו, אלא לעוררה ולחזות בה דעתי.

חוששני, שמא יוכלו לשעות בדבריי, שכוונתי היחה למעט בכל שאר הלמודים מפני שלא דברתי עליהם. ההתרכזות הלמודית צריכה לשים את הלמודים היהדותיים במרכז, שישפיעו על כל הלמודים מידום ויסדרום באופן אורגאני; אבל מוכן, שאין הם צריכים לדחות מסניהם לא-למודים הומניסטיים ולא ריאליים.

כמה פעמים הזכרתי, שאף שאר הלמודים צריכים לקבל השפעת למודי היהדות.

אנס; להסביר דבר זה בדוגמאות אחדות.

היסטוריה כללית תמול מקום יחשוב בבית-ספר הומניסטי. צריך לשאוף להקבלה בין דברי-ימי-העמים ובין דברי-ימי-ישראל, ויש מקום למצוא ביניהם נקודות קשור הרבה, שהרי תולדות כל העמים תולדותינו. אבל אין דעתי נוחה מוונה של ההיסטוריה הכללית עם תולדות-ישראל בבית-ספר בינוני. בזוג שכזה שתיהן לזכות. פרובלימה קשה היא לנו שאלת העם המרכזי. כל העמים הגדולים מעמידים את עמם במרכז-המאורעות, ומתוך נקודת-מצבו יספרו את תולדות כל העמים. בתקופה שלפני תולדותיהם, ובתולדות עמים קטנים, זוהי שאלה קשה, אבל יש שפתרונה פשוט, מפני שכרור להם, איזה עם קרוב להם ולנפשם ומאיזה עם באה להם ההשפעה העיקרית. בכל הארצות הגרמניות מרכז בהוראת היסטוריה הן תחלה יון ורומי, ואחר-כך — הקיסרות הרומית של הגרמנים. לעמים הקטנים שבבאלקאן ביזאנטיה היא המרכז. אבל לנו קשה השאלה על אחת שבע: אנו לא נוכל להיות למרכז היסטורי, כי אין מרכז מטלטל מגולה אל גולה. והיכן יש לבקש? כלום בממלכות-המזרח תחלה, ואחר-כך — בסוריה היוונית, ואחר-כך ביומי, ובביזאנטיה והכליפות וטורקיה? — או אולי בארצות, ששם היה מרכז תרבותי לנו, והיה אם כן מרכז מטלטל ונודד? — עד עכשיו, היה המצב כך, שכל מורה להיסטוריה בבית-ספר בינוני שם במרכז את העם, שמבית-מדרשו בא להורות בארץ. מי שאינו בעל-מקצוע יחשוב, שקל לפתור את השאלה בהעדר כל מרכז ובתת חלק לכל העמים בשוה. זה אינו בגדר האפשר בהוראה מיתודית ובהשגה היסטורית. ובכל אופן קשה להכריע. קשה לדחות את רומי ויון ממקומן המרכזי, מפני שדיעתן נחוצה באירופה, ואנו כפופים לה.

מלבד שאלת-המרכז חשובה לנו השקפת עולם יהודית, שתבטא בהיסטוריה כללית, והערכה יהודית מתוך השקפותינו ומתוך נקודת-מצבנו, ואפשר יש גם מקום לתבוע דין-עמנו מן העולם, וכמו-כן צריך להראות את מקום שאיפותינו בתולדות-המזרח ובעתידותיו.

גם בגיאוגרפיה יש לשים את הגיאוגרפיה של ארץ-ישראל בראש, ואולי גם לסיים בה. זוהי שאלה מיתודית, ובה יש לשים לב ביחוד למעטה היהודי של האדמה בעבר ובהווה. למוד זה צריך ביחוד לעזרנו לקשר את בנינו אל הארץ על-ידי גלוי הקשרים בין הארץ והעם. גם בגיאוגרפיה כללית יש לשים לב לקשר שבין העבר היהודי ובין הארצות וגם למציאות היהודית בגולה⁽¹⁾. כבר אמרתי למעלה,

(1) למשל: אפשר שבבית-ספר באסיה אין צורך להזכיר את טריוויוס ורומנג' בשמפניה בצרפת; אבל את ערי רשי ובעלי-התוספות צריך להזכיר. ואת ורמיזא, מגנצה ואשפירא, אמנס. צריך להזכיר; אבל אפשר בלי החטעמה, שאותה תדרושנה תולדותינו. והוא הדין לוילנה, "ירושלים שבליטא" סימי הגאון ועד ימי ההשכלה

שבדמינו יהדנו את כל הארצות. כך דרך כל העמים בגיאוגראפיה כללית לשים את ארצם במרכז-הלמוד. בהורותם את המושגים הכלליים דוקא מתוך ארצם ובהשוואה תמידית אליה. גיבה ההרים נקבע ביחס להר-אדצס, וגידל הנהרות — בהשוואה לנהרותם. ובזמן האחרון נשמעה דרישה. שהגיאוגראפיה תשמש לפוליטיקה הלאומית. ובגיאוגראפיה מתימטית — צריך להורות את חשבון-העבור של הלוח העברי, מלבד הלוח האירופי, ובכלל אם אפשר, יש להורות את יסודות התכונה, כי אין מקצוע מרומם את הנפש כמוה. הגיאוגראפיה המתימטית שייכת בבתי-ספר בינונים לפעמים למקצוע החשבון, והרי אף כאן מקום של צביון לאומי במקצוע זה. שלכאורה אין לו שום ענין ללאומיות, ואף-על-פי-כן יודעים מורי-העמים למצוא אף כאן דרך להתגלות אפיו של לאומם באופן ההרצאה ובדוגמאות, ובקצת זכרונות היסטוריים. ואף לנו יש דוגמאות מן התלמוד וכיוצא בזה.

ואפילו במקצועות הריאליים תבוא הלאומיות ותגבה חלקה, ותמצא נקודות-מגע אליהם. תולדות-הטבע תפרשנה ביחוד את טבע ארץ-המולדת; את החי והצומח שבה יורו בהרחבה יתרה, ובתור דוגמה לכל משפחה ולכל סוג ישמשו ככל האפשר צמחי-הארץ וחיות-הארץ; ומראי-מקומות מתוך הספרות ומתוך האגדות העממיות ישרו מרוח-העם על ההרצאה. ספרי שמאל בגרמנית הם למופת בדרך לאומית זו. וכל זה אפשר גם בתוכנו. המקרא והאגדה יש לפניהם חיות וצמחים החביבים עליהם, ונמשלו ישראל לפרחים ולאיילות ולעופות, ויש בעלי-חיים, שנעשו סמלים במדות (וגם נעשה נסיון בספרו החשוב של י. אהרונ'י, שהשתדל למלאות את תביעות רחבות ויפות). דרך כזו פתוחה בכל מדעי-הטבע במקצת.

ממילא מובן, שיש צורך גם בבתי-ספר ריאליים ומקצועיים ביישוב גדול ומסודר, ובהם יהיה רכז הלמודים אחר; אבל גם בהם לא יקפחו הלומדים היהודיים. בהם יהיה רכז למודי כפול, שני מרכזי-למוד בבית אחת. גם למודי-חיהדות וגם הלמודים הריאליים — שניהם יהיו למרכזי למודים. בבית-מדרש למורים יהיו הלמודים העבריים מרכז גדול, אבל גם תורת-החנוך וההכשרה-לחנוך יהיו בהעיקר גדול. השאלה העיקרית כאן: שיהא לבית-ספר בינוני אופי קבוע ומהות קבועה, שיוחלט להיכן הוא נוטה, אם הוא ריאלי או הומני, וכאשר יוחלט כן יהיה, שלא יטה לצד-י צדדים ולא ימטו יסודותיו — ולא תקרע נפש התלמיד, התלויה לה בין עולמות שונים.

פונתי דברי עד עכשיו לבתי-ספר בינוניים, והמחלוקת, שנתעוררה באירופה, נתעוררה רק בנוגע לאלה. שם היא שאלת ההומניסמוס הקלאסי — אבל בתור שאלת הומניסמוס לאומי יהודי, שאלת כל בתי-הספר הוא. לכל

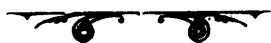
ו מ ז י ב ו ז. עירו של ר' ישראל בעל-שם, והישובים הגדולים בגולה, והמספרים העיקריים בנוגע ליהודים ולמצבם.

העמים אין זו שאלה כלל. בית-הספר העממי משמש בעיקר ללשון הלאומית. בית-הספר שזו צריכה סעה, כגון שעם-הארץ מדבר בדיאלקטים. יש, אמנם, שיטות שונות, שהן פרפראות לתורת-החנוך, והממלכה המיסדת את בתי-הספר תשים אליהן לב. אבל כל אלה לא יזווה מלדאוג לצרכיה תחלה. שיטה ריאליסטית אינה באה כנגד השיטה הלאומית. בזמן האחרון נתחדשו שאיפות מעשיות של "בית-ספר מעשי", "בית-ספר לעבודה", — אבל עדיין לא נתחדש כלום למעשה, ובכל אופן לא יפגוש זה בלאומיותו של בית-הספר. אבל אצלנו יש לחוש ולחוש לרוחם של בתי-הספר העממיים, שחקדישו זמן ללמודים הריאליים יתר על מדת בית-ספר עממי והמעטו בהוראת הלמודים הלאומיים, ויריעת המקרא והספרות לוקה. זוהי באמת שאלה. שאלת-הלאומיות בבית-הספר העממי, וסכנה נשקפת מכאן להתפתחותנו ולתחייתנו. מורגשת ירידה ברעית העברית בבית-הספר בארץ-ישראל. התלמידים הבאים מבתי-הספר העממיים אינם החומר המוכן לבתי-הספר הבינוניים. המורים זוכרים בנענועים את התלמידים, שכאו מישיבות ושהביאו את העברית עמם. צפונה בזה תלויה קשה על בית-הספר העממי בארץ-ישראל. הכל מודים, שתלמידי בתי-הספר העממיים אינם יכולים להגיע למדרגת תלמידי ה"חדרים" הקודמים בעברית. תלמידי בית-ספר עירוני גרמני יודעים גרמנית יותר מהוגנת ומתוקנת משיוּדעים תלמידי בית-ספר עירוני עברי את לשונם העברית. יש כאן בית-מחוש ואנו חייבים לבקש תרופה.

ובנוגע לבתי-הספר הבינוניים, כמדומה, שיש למעין, שגם עכשיו הומנסמוס לאומי שולט בהם. כנגד זה אומר בפירושו, שרצוני היה בעיקר לפרש את הרעיון, שרבים נוהים אחריו, באופן שיטתי, למצוא במיו למציאות, לחדש הלכה נוספת על המעשה ולהביא את הרעיונות לבורו, ואפשר גם את הנגודים — לידי גלוי, ולעודד פולמוס של דעות במקום שיש ערכוב שאיפות ומגמות.

מצד אחר יאמרו, שגדשתי סאה בדרישותי. צריך אני להעיר, שבגימנסיות באירופה (כגון פרוסיה, ווירטמברג, אויסטריה, רוסיה) הוקדשו שלשת רִבְעִים של שעות-ההוראה ללמודים הומנסמיים. אנו, שאוצרותנו מרובים — עלינו לעשות כמתקנים שבהם. מוכרחים להיות בבית-הספר למודים עיקריים ולמודים טפלים. מוכרחת להיות כאן ברירה והכרעה.

יותר מעד עכשיו צריכים בתי-הספר העממיים והבינוניים להקדיש שעות ותשומת-לב ללמודי-היהדות, ומביניהם ביחוד להוראת המקרא והתלמוד ולשפור הלשון בפי התלמידים, לתקונה — להצלחה. בשעה גדולה, בשעת תחית הלשון והעם, אנו חיים — והאחריות גדולה.

צפּור-אַדָם.

גית-כְּרוּבִים שָׁם, וּכְרוֹם-מֶרְחָקָם
הִנֵּפֶשׁ תִּשְׁבַּח אֶרֶץ-נוֹרָה.

כְּרוֹם, שָׁם הִיכָל יֵשׁ לֵאלֹהִים
מִחוּץ לְזֹמָן –

שָׁם יֵשׁ עוֹד, יֵשׁ לְמִצּוֹא מְרֻגָע,
לְשׁוֹט בְּעֶרְוָה נְכוּחַ
וְלִשְׁבֹּחַ כָּל הַנִּעֲשֶׂה כְּאֵן...

שָׁם נִמְצָא אֶחָד, בְּמֶרְחָקִים כְּחוּלִים.
אִי, עֵבֶר-אִי,

בוֹ עוֹד לֹא נִחְקְרוּ חֲגֻבִים
שְׁנֵאֲנִים שָׁם, שֶׁהֵם גְּאוּלִּים
מֵעוֹלָם זֶה – מִבֵּית-הַשִּׁבְי.

לָשֵׁם בְּנִפְיָה פְּרוֹשׁ תִּלְכָּנוֹת,
שָׂא נִפְשִׁי, שָׂא! –

כִּי פְצוּעָה הִיא, וּמִבְקָשָׁה מָנוֹס –
וּמִבְקָה וְאַבְרָהָה, בְּכַנְף-דְּרָגָנוֹת,
בְּשִׁיר, בְּרִיקִיעַ עוֹרֵם-כְּאֵן... –

וְאֵם כָּלִיל בִּפְשִׁי מִן הָעוֹלָם
לֹא תוֹכֵל צֹאחַ,

כְּאֵין מָנוֹס מִן הַחַיִּים וְקוֹלָם;
וְאֵם תּוֹכָה חוֹלָם, עִם שְׂאוֹלָם

עַד מִנֹּת תִּתְּלֵץ הִיא לְשֹׂאחַת-.

צפּור-אַדָם, שְׁבִיאוֹרָה,

עַל גִּן-הָעִיר,

אֶל בֵּין תִּקְשֹׁת בְּעֶזֶן תִּמְכִּיר-.

שָׂמָּה תוֹכֵל אוֹתִי הַעֲבִיר
מֵעוֹלָם זֶה אִי עוֹלָם-דְּכִיר?

שׁוֹר : תִּחַרל גִּשְׁם, עוֹד מִבְּהִיקוֹת
מִפּוֹת-שָׁבִי

בְּגִן עַל עֲלִים, כְּמוֹ נְשִׁיקוֹת...

אֶה לִי בְּעֶמְקֵי הַיָּם מְצִיקוֹת,
בְּהִיעִיק עוֹלָם וְצַעַר בּוֹ.

הָעוֹלָם נִעֲשֶׂה לִי שְׁבִיאוֹ

וְלִנְפֹשִׁי – בְּלוֹב,

אֲשֶׁר בּוֹ כּוֹמֶשֶׁה הִיא בְּחִשָּׁאִי...

עוֹד מַעֲט וְשִׁבְחָהּ רוֹן פִּלְאִי

בְּיִלְדוּתָהּ שְׂמִיעָה מִפִּי כְּרוֹב ; –

אֶה כִּי רָאֵתָה אֶת שְׁבִילָה,

בְּתִמְלַח שְׁבִיל,

חֵץ-וְהֵב שָׁל וּכְרוֹנוֹת פִּלְחָה,

וּכְצֹפֹר נִנְעָרָה, וּבְגִידָה

עַד דְּרוֹר מְרוֹמֵי-אוֹר, לָהּ גִּיל.

שְׂאֵנָה! – יֵשׁ עוֹד בְּאִיזָה מְקוֹם

דְּכִיר, עוֹזֵם-הוֹר,

מֵעֶבֶר לְקִשְׁתּוֹ זֶה, אֶל דְּרָקָם –

<p>לָאֵח אִוְבָה, שְׁכַמּוֹץ יִפְעַר בְּחֻשְׁבַּת-לֵיל. בְּיִשְׂרָה תוֹרִיד חֲזוֹן-הַזֶּהר שֶׁל נוֹף, שְׁשַׁעְרוֹ הַמְּפֹאָר הוא קִשְׁתִּי תוֹכָה מְנַחֵם אֵל.</p>	<p>לוֹ רָנַע אֶחָד אֶל-יִרְאָנָה. אֵת נוֹף-הַחֲלוֹם! ... וּבְשׁוֹבָה לְעוֹלָם, שְׁצַדְנָה בְּרַע הוּא, לְשֵׁם כִּי תוֹרִידָנָה. הִיא תוֹרִיד אֶתָּה חֲזוֹן-הָרֹם!</p>
--	---

1919.

ש מ ע ון ג י נ צ ב ו ר ג .

עֵבֶר וְכִנְעַן.

מאת

ד"ר נחום סלושין.

מאמר ראשון: האמורי והכנעני.

ג. ארץ = כנען.

כשנלו היקסוס מצרים נתבצרו גדודיהם בנגב-יהודה. פיר ה של אותו הדור הוא אח-מ-שו הראשון (בערך 1580 לפני סה"נ), רדף אחריהם ואחר מצור של שלוש שנים⁽¹⁾ לכד את מבצר שרוחן (יהושע, י"ט, ו'), בשבת שמעון, ששמש להם מרכז⁽²⁾. מן העת ההיא והלאה הוסיפו מלכי מצרים לעלות על ארץ "חרו" או "צחו" מצפון ושפכו את ממשלתם עליה⁽³⁾. ואולם ראשית-מגמתם היתה — להגן על חבל-הים של פניקיה, שנעשה מרכז, שאליו עמים שונים מצפון ומים מן היום שתש כחה של ממלכת-המצרים והמרכז המדיני עבר לחתים מצפון ולמצרים מנגב.

כי מלבד החתים שבצפון ובמיתני, היא נהרים, התחוללה בימים ההם תנועה של עמים גדולה בכל רחבי הים התיכון. מרכזה של תנועה זו היה אי כרתים, שבו נתגלו בימינו שרידי תרבות קדומה, שהיא ידועה בשם "התרבות המינאית", וממנה הסתעפה התרבות המיקנית, על שם מיקני, מקום מכרה-הנחושת על יד ים האגאי והקרית באסיה הקטנה; כל עמי-הים הקדמונים האלה הצטיינו בהתפתחות טכנית גדולה, שהיתה מיוסדת על חרושת הנחושת ועל הברונזה⁽⁴⁾. העמים הללו היו קרובים בתכונתם ובמוצאם לעמי החתים⁽⁵⁾. הם סחרו אל ארץ-מצרים וארץ-החתים בכלי-יוצר ובמליון של ברונזה, מעשי-ידיהם של אומנים מקוריים. בכרתים משלה במשך שנות מאות, תאלאסוקראטיה" או ממשלה, שנשענה על ספינות, ששמו לארצות רחוקות והיו להם יהוסים של מסחר עם מצרים ועם החתים.

(1) עיי' מאספירו, עמ' 205.

(2) בשם "צחו" או "צחו" נזכר חבל-הים בכתב-המצריים, ולפעמים נזכר גם בשם "כפת" או "כפתור" (שם), שהוא משותף לפניקיה, לקיפרוס ולכרתים; "שארי" אי כפתור" נזכרת בקשר עם הפלשתים.

(3) היווצר לעמוד על אפיה של תרבות זו ימצא את תמצית החקירות עליה בספרו של

Dussaud, Les Civilisations préhelléniques

(4) הרבר עוד לא הוברר, אבל יש ידים להשקפה זו.

והנה בתקופה שהגענו לה כבר התחילה היירדה של מושלי-הים בכרתים. מצד אחד, כבשו החתים את אלסיה היא קפרוס (ארץ-הנחושת), שלפי דעת רבים נקראה בשם כתים על שםם⁽¹⁾. מצד שני התחילו מלכי-מצרים להחריד בצ'ים את אבירי-הים במערב ים-התיכון ולהשליט בכל מבואותיו את המסחר הנוסד על שלום ובטחון-הרכוש.

ומאחר שארץ-כנען, וביחוד חבל-הים, היתה המרכז הטבעי והגיאוגרפי, שבו נפגשו כל עמי הצפון והמערב מזה ועמי המזרח והנגב מזה — התחילה מן העת ההיא והלאה לתפוש מקום גדול בהתפתחות הכלכלית של ארצות-הקדם. עד שהגיעה פיניקיה ברבות הימים לגדולה בתור גברת-הים ומרכז-המסחר הים-התיכוני.

פרעה אמֶנְחֶמְסֵפּוּ הראשון עלה על ארץ "חרו" בשנת 1559, אבל עדיין לא נזכרה הארץ בכתובת על מלחמה זו בשם "ארץ כנען" מפורש⁽²⁾.

בשנת 1539 עבר תוסמטשו. הראשון את כל ארץ סוריה והגיע עד לארץ-נהרים מעבר לפרת, זה הנהר, שלא דמנו בו רגלי המצרים מעולם, עד שהתפלא פרעה לראות, "כי מימי שושפים באופן הפוך במעלה הנהר ולא במורד", כלומר, מצפון לדרום, שלא כנילוס, השוטף ויורד מדרום לצפון. ולא החזיק המלך הזה מעמד בארץ. רק בימי תוסמטשו השלישי (בשנת 1480), שעשה שבע-עשרה מלחמות רצופות בסוריה, נשברה זרוע-החתים ובהכשל עוזר נפלו גם עזוריהם, מלכי ארץ כנען, והארץ ניתנה בידי המושלים, שהמשילו מלכי-מצרים על הארץ. תוסמטשו השלישי הכה את מלכי-ברית, שבראשה עמד מלך קדש אשר בלבנון, שהיה ממלכי-החתים, כמו שנראה מאגרות תל-אמרנה. לאחר שהכה את מלך-מיתני, שממשלתו התפשטה אז עד הרי-אררט, וכבש את כרכמיש הבירה, שם את לבו להכניע את תושבי-כנען, ובמלחמה על יד מגידו נצח את עם "רותינו" (או "לושן") ושבה מהם שבי רב. בין השבויים נזכרו שבטי אי-ק-ב-ר, או אי-ש-ס-ר, שחוקרים שונים ראו בהם את השמות העברים, יעקבאל (אי יעקב-חר) ויוספאל; אבל, לדעתנו, אין להוציא מקריאה מסופקת כזו שום דבר ברור ביחס לראשית האומה הישראלית.

אחר הנצחונות האלה היו מביאים מלכי ככל, מיתני והחתים מס לפרעה ולא נשארה אלא ממשלת החתים בצפון שהוסיפה לעמוד ברשות-עצמה. וכשנחלש כח-החתים לא פגש עוד מלך-מצרים מעצור בדרכו ובצר את עמדתו בערי-כנען. בין הערים הפיניקיות שכבש נמנו עיר הצמרי וביחוד ארוד, שבתקופת ממשלת-החתים היתה הנקודה הגיאוגרפית היותר קרובה להם, ועל-כן גדלה חשיבותה בתור ראשית

(1) השם, אלאסיה נזכר באשורית בשם "אלישיה" (אוי אלישע?), והוא מיוחד לאוי-קיפורס בתקופה הקדומה. כי החתים נלחמו את מלחמותיהם גם בים — יוצא מכתבות תל-אמרנה, ועוד. וכבר שערתי בספרי הצרפתי, שהשם כתי (Kition), בירת-קיפורס הקדומה, מתאים לחתי, והצ'ים מיד כתים נזכרו בפרשה-בלעם. הומיל בספרו: *Frundris*, עמ' 62, מסכים לדעה זו.

(2) עיין מאספירו, עמ' 207.

ערי חבל־הים לפנים. כל נסיכי־האמורי אשר בלבנון נשארו על כנם בתור פקידים מושלים בשם פרעה; אבל באותה שעה שם תושמשו השלישי את לבו לקרב את התושבים אל התרבות המצרית ושלח את בני הקצינים למצרים ללמוד שם חכמה ודעת. ואולם, כמו שנראה מאגרות תל־אמרנה, לא יכלה התרבות המצרית להקלט בארץ והרשון הבבליה הוסיפה למשול בכל ארצות האמורי והכנעני, עד שנשתכחו מפניה כל הלשונות הזרות, שחדרו לתוכן על־ידי הכבושים השונים⁽¹⁾.

ואולם ידוע ידעו מלכי־מצרים, שלא יחזיקו מעמד בארץ־כנען, שהמרבר הבדיל בינה ובין ארצה ועממיה השונים היו רחוקים מחיי־המצרים ותרבותם. ועל־כן שמו את לבם לכרות ברית עם מלכות־מיתני, שענינה היתה צרה בממשלת־החתים ורק בעזרתה היה בידם לשמור על אחוזתיהם בא־סיה⁽²⁾. לתכלית זו השיא תושמשו הרביעי את בתו לאַרְמַטְסִיָה מלך־מיתני. וכדבר הזה עשו הבאים אחריו. שאף הם התחתנו במלכי־החתים⁽³⁾. כיוצא בזה מצינו, שכשנברה מלכות־ישראל התחתן פרעה בשלמה, שהיה מושל על כל ארצות עבר־הנהר.

בימי־מלכותו של תושמשו השלישי התפשטה ממשלת מצרים על כל ארץ־כנען ואת אימתה הטילה גם על כל מלכי ארצות־הנהרים, כמו שהראינו ממכתבי תל־אמרנה, שנכתבו בימי אמנחותפּו השלישי (מלך בערך 1411) ובימי בנו אמנחותפּו הרביעי (מלך בשנת 1385)⁽⁴⁾. ביחוד גדל והתרחב בעת ההיא המסחר בין ארץ־מצרים ובין הממשלות הגדולות שבאסיה. מצרים הוציאה כסף וזהב לכבל והכשרים שולחים לארץ־הנילוס אבנים יקרות, עגלות וסוסי־מלחמה. מה שמראה לנו, שמסחר הסוסים התפתח במצרים רק בזמן מאוחר, קרוב לימי מלכות־שלמה, שעליו נאמר, שהיה מוציא סוסים ממצרים. לכל מלכי־החתים ולמלכי־ארם (מלכים א', י', כ"ה — כ"ט)⁽⁵⁾. "א־הנחושת", הוא קיפרוס (כתים), הוציא למצרים נחושת במחיר כסף וזהב, ומושלו ערכו אף הם מכתבים לפרעה בלשון וכתב בבלים⁽⁶⁾.

עד כמה גדול היה אז כבודה של מלכות מצרים בעיני מלכי־הקדם נראה מתעודת־מסע דיפלומטית זו, שעריך אחד במלכי־החתים ונתן ביד הציר, ששלח אל פרעה: למלכי כנען, עברי־אחי (כלומר פרעה). ראו, הנה שלחתי את איכיה מלאכי אל מלך מצרים

(1) על כבושי המצריים בכנען עיין מאספירו. כנען נודעה בכתב־היתדות בשם "מֶת־בִּינֶחִי".

(2) מלכות־מיתני אף־על־פי שמלכותה היו קרובים לחתים קבלה את השפעת השמיים יושבי הארץ. וכן מצינו, שמלכות מוזכרים בשם אלהי שמא ועשתר ולא בשם סותיר, אלהי החתים (אגרות תל־אל־אמרנה).

(3) גילוי־היפה, אחותו של תושרתה מלך־מיתני. נשלחה לפרעה במצרים (שם).

(4) "ארץ כנען הלא ארץ היא". כותב אחד ממלכי נהרים לאמנחותפּו הרביעי, ועל יסוד זה הוא דורש, שישבו לו את הכסף. שגולו מאנשיו שם (מכתב 8).

(5) עד כמה היו אז הסוסים חשובים במצרים נראה ממכתבו זה של מלך־אשור לפרעה: "מה שאבי לא שלח לך, אנכי שולח לך, והוא: מרכבה ושני סוסים ואבנים יקרות" (מכתב 15).

(6) תל־אל אמרנה, מכתב 30.

אחי להביע לו את צערי (על מות אביו). לא יהין איש לעצור אותו בדרכו ושומרים מיוחדים ילוו אותו בדרכו וביד . . . תביאו אותו מהר למצרים וכל מעשה-אונס לא יעשה לו⁽¹⁾.

אבל בזמן שאנו מוצאים את גדולתה של ממשלת-מצרים כבר אנו מוצאים את כל חולשתה ותכביה רפיון רוחה. כבר אז היתה ארץ=הנילוס למבטח=שוא למיתני בעל=בריתה. מצפון לממלכת-בבל נוסדה ממלכה אדירה חדשה—מלכות=שור, שבראשה עמדו כהנים עובדי אשור אלהים. אשור=אֶבְלִיט מלכה היה שולח לפרעה מכתבים, ובה דבר מלך=שלטון עומד ברשות עצמו, עד שהתאונן מלך=בבל באוני פרעה על שקבל את פני=המלאכים, ששלח מלך=אשור, בעוד שנחשב לעכדו מאז. ואולם לאחר זמן מה נרתו בבל ואשור ברית=שלום ביניהם, ומאז התחזקו בני=שם ופרקו את עול=החתים מעליהם⁽²⁾.

ואולם ממלכת=החתים הצפונית אשר נכתי הבירה התחזקה ועשתה חיל בימי מלכות שוב לוֹ לִי מֶה. הוא אשר יסד שושלת חתית מפוארת, שממנה יצאו מלכים גדולים, ומכתבים היו רצים ובאים בין מלך זה ובין פרעה מלך מצרים.

בעת ההיא הרגישו גם מלכי=הכנענים ברפיון=רוחה של ממשלת המצרים, ויש מהם שבקשו עצות להסיר את עול=סובלה מעליהם. הנה כי כן נמצא במכתבו של מלך הכשיתים בבבל כדברים החשובים האלה: "בימי קוריגלזו אבי כתבו לו כל הכנענים: יש בדעתנו לעבור את גבול=הארץ ולהתנפל על נבולותיה של מצרים. אנא תן את ירך לנו. אבל אבי ענה להם בכתב לאחר: — חדלו לכם מן הרעיון, כי אשית את ידי עמכם, ואם מרוב שנאתכם תתחברו לאחר, אבוא ואשודד אתכם, כי על כן בעל=ברית אני לו. ולא שמע אבי לו בגלל אבין"⁽³⁾.

תעודה זו היא היחידה, שנראה מתוכה, שבזמן מן הזמנים היה למלכי=כנען איזה ערך מדיני וצבאי עד אשר יזמו לעלות על מצרים בעזרת בעלי=בריתם החתים או המיתני. וברור הדבר, שהכנענים היו קרובים ברוחם ובשאיפותיהם למלכות=החתים. ואפילו בשעה שדברו בפניהם שלום לפרעה, הנה בלבם זממו לפרוק את עולו מעליהם⁽⁴⁾. וזוהי סבת=הדבר, שנמחו עקבות ממשלת מצרים בארץ בדורות המאוחרים והיתה כלא היתה מעולם.

צפיתם של עמי=כנען לא ארכה הרבה. כי קמה מהפכה דתית ופילוסופית גדולה בארץ מצרים וסכסכה את מצרים במצרים לאורך ימים. כי המלך אמֶנְחֶסֶפּוּ הֶרְכִיעַ (מלך בערך 1400) בטל את כל אלהי=מצרים ואמר לעמו לעבוד לאל אחד בלבד, הוא "אמון", רוח=השמש, וגם את שמו שנה לאחנאמן (רוח=אמון). ובריה חרשה בנה, אשר שם אחיטאמן (אופק אמון) קָרָא לה, הוא המקום, שנקרא עכשיו

(1) שם, שם.

(2) שם מכתב 9.

(3) שם, מכתב 8.

(4) עיין להלן.

בשם. תל-אל-אמרנה" ובחורבותיו מצאו את האגרות החשובות של תל-אל-אמרנה מומנם של אמנוחטפו השלישי והרביעי.

או התחוללה מלחמת-אזרחים במצרים. כי כהני אלהי-מצרים הסיתו את העם למרוד במלכם ולהתקומם על האמונה החדשה שיסד. ולרגלי המקרים האלה לא יכלו שרי-מצרים לעצור בעד המרידות והפרעות, שנתרבו מעבר לגבולות ארץ-הנילוס⁽¹⁾.

אגרות תל-אל-אמרנה מלאות פרטים מעניינים על העושק והגזל, שרבו אז בכל רחבי ארץ-כנען. הנה כי כן תובע בורבניאס מלך כרדוניאש (או כשדים) ממלך מצרים, שישלם לו את דמי נזקי סלמו שליחו, שהתנפלו עליו שודדים בדרך וגזלו את כל אשר לו⁽²⁾. אשור-אבלים, מלך אשור, מתאונן אף הוא על הגזל והעושק, שסבלו עבדיו כשעברו בארץ-המערב.

זו היתה ראשית התקופה הסוערת ומלאת-הפרעות, אשר ממנה ליצירת עם-ישראל תוצאות. היא התקופה, שנמשכה עד ימי המלחמה הגדולה, שבה גברו שבטי-ישראל המאוחדים על ברית מלכי-הכנענים בימי דבורה. בכל משך זמן זה, יותר ממאתים שנה, לא הצליחו הכנענים להכות שורש בארץ, שמשלו בה, ועוד פחות מזה עלה בידם לעקור מן השורש את התכונה השמית המיוחדת לתרבות של ילידי-הארץ. לשוא נתמכו מלכיהם בגבורת-החתים, כי בצוק העתים יצא שוגי לולימה מחתי הבירה, כבש את כל ארצות-החתים ושם קץ לממלכות-האמורי שמצפון ללבנון⁽³⁾. אחר-כך פנה אל מלכי האמורי שבסביבות החרמון והגליל ושם את עבד-אשירתו מלכם ואת עזירו בנו למס עובד⁽⁴⁾. גם ארץ מיתני או נהרים נכבשה בעת ההיא לפני מלך החתים, ובסוף מלכות-אחנאטון לא הוסיפה עוד ארץ-כנען לסור למשמעתו. אז התיצב עבד-אשירתו בראש גדודים של שודדים ועלה על ערי-פיניקיה לכבוש. לשוא יתחנן רב-אד מושל-גבל לפרעה, שימהר וישיעוהו מן החתים מצפון; מן הנודדים ממזרח מן האמורי עבד אשירתו ובנו עזירו, שעלו על חבל-ים; לריק יתנענעו על הימים הראשונים הטובים, "כאשר היה למלך מצרים, אָני בתוך הים", אשר "אז החזיקה זרוע-המלך העצומה את ארץ נהרים ואת ארץ-כפת (חבל-הים), אבל קעת באו החבירי⁽⁵⁾". והנה הם תופשים את כל ערי-הארץ.

כך יתאוננו מלכי-כנען ומושליה במכתביהם השלוחים לפרעה, שבהם הם מזכירים ראשונה בשם "חבירי", שהתחילו לרשת את מקומם. אבל ישומע לא היה להם. אחרי מותו של אחנאטון קמו מהומות גדולות במצרים, ולפי דעת קצת חכמים,

(1) על מהפכה הינומיאסמית גדולה זו וערכה עיי' ביחוד בספרו של מאספירו, עמ' 248 ואילך

(2) אגרות תל-אמרנה, מכתב 8.

(3) עיין בספרו הנז' של גרשג על החתים.

(4) יוצא ממכתביו של מושל-גבל לפרעה בלוחות תל-אל-אמרנה. במכתב 126 מסופר,

ש"באו אנשי צבא מארץ חתי ועלו על גובלוי", הוא גבל.

(5) על חבירי, שהם העברים, כמו שתוכיחו התגליות האחרונות, ידובר להלן.

עזבו שרידי עובדי-השמש את מצרים והתפשטו בארץ-הנגב ובכנען; וכך הכשירו את יושביהם לאמונה באחדות-האלהות. והדברים קשים ומסובכים.

לערך בשנת 1350 מלך תומ-אן-חמן (חור-אם-חב) במצרים והחזיר את עטרת-האמון לישנה. הוא כרת ברית עם מלך-החתים, שהשאיר בידו חלק מארץ כנען. אבל הסדר במצרים ובכנען לא שב עוד על מכנוי במשך ימים רבים.

תקופת חל-אל-אמרנה היא, כאמור, התקופה היחידה, שבה אנו מוצאים את השם "כנען" מוסב אל חלק גדול מארץ-ישראל המערבית. אמנם, בכתבות המצריות יחסו גם אז את השם "כנען"⁽¹⁾. "כינוחי" או "כנחו" (ח במקום ע) לארץ-השפלה ביחוד; ומצד אחר נראה מכתבי-היתדות, שמלכי האמורי הוסיפו להחזיק מעמד בהרי-הארץ, עד שנועזו לרדת וללחוף את ערי חבל-הים. ואולם אין ספק בדברי, שאם יש תקופה, שבה גדלה השפעתם של שבטי-הכנענים ביותר, היתה זו דוקא התקופה, שאנו עומדים בה. החפירות, שנעשו בח'ענך, בל'כיש ובג'זר⁽²⁾, מוכיחות, שהשפעה זו לא היתה מקורית כלל: מצד אחד נראה, שתושבי-הארץ הוסיפו לעבוד את אלהי השמיים הקדמונים (וביחוד את אל'עליון ואת אל'היה שמים), שהרי שמות-העצם הפרטיים שלהם, שאנו מוצאים בכתבות, הם שמיים ורק במעוטם הם זרים לרוחן של לשונות-שם. גם הלשון והכתב, שהשתמשו בהם, היו ממקור בבלי, אף-על-פי שכבר נראית בלשון ההיא נטיה כלפי הלשון העברית בצורתה הספרותית המאוחרת⁽³⁾. ומן הצד השני אנו רואים, שכבר חדרו לארץ השפעות, שבאו מכל קצות הים-התיכון. עבודת סו'ת'ך, אלהי-החתים, היתה ידועה בער'כנען, והשמות היו דומים לשמות המצויים בין החתים, וביחוד מצוין הדבר, שעקבות האמנות ששלטה אז בכנען (כמו שנראה מכלי היוצר, משרידי-הכנייה ומן המקומות הקדושים, שנחקרו במקומות שונים), דומים הם כולם לאמנות, שאנו רואים כמותה בתקופת-הברונזה בקיפ'רוס, בכרתים ובכל מבואות הים-התיכון המזרחי.

בכל אופן עדיין לא היה לארץ-כנען אופי תרבותי מיוחד לה. שום דבר אינו מוכיח על מציאותן של עצמות תרבותית והכרה לאומית כנעניות מיוחדות. הכנענים היו ונשארו זרים בארץ לא-להם. ומטעם זה עצמו אין להתפלא, אם אין אנו מוצאים באגרות חל-אל-אמרנה, ואפילו בחפירות מתקופה יותר מאוחרת, שום זכר ללשון העברית בצורתה המקראית והקלאסית: הסבה פשוטה היא מאד: לשון זו עדיין לא נולדה אז. וכמו-כן אין בשום מקום זכר לכתב העברי: אף הוא עוד לא היה ולא נברא בעת ההיא.

(1) "כנען" הוא באמת רק שם מקום בנגב.

(2) תמצית החקירות האלו נתפרסמה על-ידי מאקאליסטר בספר אנגלי, שקצורו נדפס בחוצאת "לעם". ובמאמרים שונים, ובהם גם מאמר בקובץ "העופר", ח"ב, (3) עיין להלן.

ארץ-כנען כולה נמצאה בימים שקדמו לכניסת שבטי-ישראל במצב של בין-השמשות: כבר שקעה שמשו של תיבות-המוריבי שמשלה בארץ-האמורי במשך כאלף שנה והטביעה על ארץ זו חותם שמי לרורי-דורות. מפני הצרות והפרעות שבאו לרגלי כבושי החתים והמצריים, כבר נשבתה התרבות השמיית העתיקה מטהרתה ומשלימותה וירדה פלאים: הלשון והדת נתפוררו ונפידו לניבים ואמונות מקומיים וקלטו לחיכם יסודות מרובים ושונים של אמונות החתים וניביהם.

ומה שנוגע לתרבות המצרית העתיקה, כבר אמרנו, שהשפעתה היתה יותר שלילית מחיובית. את האופי השמי הקדמון החריבה, אבל מרותה לא עצרה כח לשפוך על הארץ.

בראשית תקופת השופטים היתה ארץ-כנען מאוספת מעמים ושבטים שונים מפורדים ונבדלים זה מזה, כמו שאנו רואים בספרי יהושע ושופטים, שמכתבי המושלים הקטנים, הערוכים אל מלכי-מצרים, הפיצו עליהם אור בהיר. שום תרבות היה ומתפתחת לא אחדה את תושבי-הארץ, שום הכרה ברורה משתוף שאיפותיהם ועניניהם לא חברה אותם לעם אחד ומיוחד.

תקופה זו, שעליה אמר המשורר: "בפרוע פרעות בישראל", היא תור חבלי-הלידה של מרכז החדש לעם ולתרבות החדשה, שעליה נקרא שם "ארץ-העברים".

(סוף המאמר הראשון).

מורדת

(ציור).

מאת

משה סמילנסקי.

I.

בעיירה קטנה, בחוף יער-אֶרְנִים גדול, ישבו אבותיה. משפחה עשירה ומיוחסת. ראשיהבית היה לא האב, אלא הסבא, אבי-האם. זקן גבוה, חסון כאורן, בעל פנים נועמים, עינים מפיצות אש ולב רגש. לדבריו היו חרדים בתו וחתנו ולא היו מעזים לעבור על מוצא-פיו. והיא היתה בת-יחידה.

כשראיתיה בפעם הראשונה, היתה כבת שש או שבע. ערמת תלתלים שחורים על ראשה הזקוף ושתי עינים אפורות ויורות אש לה כעיני-הסבא. ואת אש-עיניה כסו עפעפיה השחורים והארוכים. רק לעתים רחוקות היו עיניה רבות ברקים וגזים ושקטה היתה, קולה לא נשמע בבית. והיתה נחבאה אל הכלים. כמתגנבת היתה מתהלכת, על בהונות רגליה. מפני האנשים הזרים, באי-הבית, היתה מתביישת. והסבא אהבה, וגם המנן העז של קש-לבי, שהיה מכסה חמיד על רגשותיו, לא היה יכול לכסית על רגשו הרך אל נכדתו הקטנה.

ועוד פעם ראיתיה, והיא אז כבת שתיס-עשרה. דקה, זקופה, עם נמיה לגובה של אורן, כסבא. ילדה היא עדיין — ועל פניה כבר יש איזה דבר משל אשה. וראשה מכוסה ערמת-תלתלים גדולה מבראשונה. וברקי עיניה האפורות מתעלמים בתוך הערפל של העפעפים השחורים והארוכים. והסבא אוהבה פי שנים. ביחד עם הנערים היתה הולכת אל ה"חדר". והזקן היה מתגאה בכשרונותיה. וכשבאתי בקשני לנסותה, עד כמה ידיעותיה מגיעות. וכשילדה-נערה זו ישבה קרובה אלי, פתחה את התנ"ך הגדול של הסבא, פקחה את עפעפיה השחורים ושתי עיניה האפורות, הגדולות והמביעות שאלה הוסבו אלי — דפק בי לבי ונימה נפשית דקה רעדה. היא ידעה על ברים את כל הספרים, שעברה עליהם; ועם תשובותיה על שאלותי סרה הביישנות לאט-לאט מעל פניה ואודם קל של התעוררות כסתם — כאשה האדימה, לא כילדה. וריח מלא-קסם נף ממנה ושבני. ואשאל את נפשי: האומנם רק ילדה בת שתיס-עשרה היא זו? ..

לאחר מספר-שעות, כשעזבתי את הבית, שוב בקשתי עיני וגם מצאנה. ושוב היתה ילדה נבלמה, שוב התהלכה בצעד-חרש וקולה לא נשמע. פניה שקטים יצעק דק של ביישנות פרוש עליהם.

.II

עברו עוד חמש שנים. ימים גדולים הפרידו אותי מן הארץ, שבה נולדתי מֵיעֶר־הָאֲרָנִים הגדול, שבתוכו הסתתרה העיירה הקטנה עם הסבא הזועם ועם נכדתי הילדה־האשה. אבל הימים הגדולים האלה לא כבו בלבי את איש־געגועי אל הארץ ההיא ואל אשר בה. ושוב נדדתי אליה לשבור את צמאון־געגועי. ואבא גם עד העיירה הקטנה אשר בתוך יער־הָאֲרָנִים הגדול. היער, שבו צל־תמיד ורחש סודי בלתי־פוסק. פני הזקן לא נשתנו. גבוה, חסון וזקוף כשהיה. ורק לבנתו רבתה, כלבנת האוֹרֶן חשוף־הקליפה. חתנו ובתו, שעדיין הם חוסים בצלו, זקנו. והילדה הנכדה גדלה, גבהה ונזדקפה. תלחליה לא היו לה עוד: שתי צמות שחורות ועבות התפתלו כנחשים על ערפּה. עפעפיה השחורים היו פקוחים לרוחה ושתי עיניה האפורות הביטו ישר אליך מתוך שאלה־חוקרת: מי אתה ולמי אתה? . . . הסבא, אֶהְיֶה כקדם. והפעם היתה אהבתו חבויה מתחת לצעיף קל של דאגה, ששכנה על מצחו ועל פניו המקומטים. וגם אל פני האב והאם התבוננתי ואדע, כי יש דאגה בבית.

מה הדאגה?

— נכדך גדלה, — אמרתי לזקן: — עוד מעט — כלה . . .
— ואת התנ"ך עדיין אף יודעת כמו אז? — פניתי אליה — והפסקתי. דברי קלעו אל פצע. היא הביטה אלי מתוך תרעומת קשה: „גם אתה?” — ופניהם של האב והאם נתמלאו דאגה. ועל מצחו הגבוה של הזקן עבר צל קל של צער וכעס עצור.
— „אנו אין אנו עוד ילדה תמימה. אנו רוצות בגימנסיה ולא בתנ"ך, — אמר הזקן בלשון־רבים לשם התול, ומבט קשה צנח על פני נכדתי.
— ובי אי־אשר ללמוד גם תנ"ך וגם בגימנסיה? . . . — אמרה בקול עז וביטח — : בשנה השבע־עשרה עוד מוקדם לחשוב על חתנים.
„אף כאן, בתוך יער־הָאֲרָנִים, באה התמורה? ומנין לה קול זה של הכרה עצמית ובטחון?”

— אל תדברי עזות! — קראה האם מתוך צער גלוי.
והזקן התרומם מלוא קומתו הזקופה, נתן עיניו בי ואמר בהשעמה:
— ואנכי חושב, שנערה בת שבע־עשרה יכולה וצריכה לחשוב על חתן! . . .
— אגמור את הגימנסיה, — השיבה בבטחון: — עוד שלש שנים. ואז עוד אספיק. בת עשרים אינה בתולה זקנה. אז אעשה כדבריכם.
— ידעתך; איני מאמין בך עוד, — אמר הזקן ופנה אלי: — כבר רמתני פעם. לפני שנתים באה פתאום ואמרה: „תנו לי להתכונן למחלקה החמישית של גימנסיה ולא אוסיף”. הסכמתי. הלכה אל עיר־המחוז. למדה. הצליחה עמדה בבחינות. ועכשיו: שוב גימנסיה.

הבטתי אל הנערה. מנין רצון זה וכח־ההחלטה? וכיצד באה לידי כך כאן, בין הארנים? . . . ואדע ברגע הזה, כי מוכן אני לעזור לה בכל. והיא הרגישה בזה כרגע. זיק של מחשבה חדשה נצנץ בעיניה.
— הבה, נשאל אותו. . . . יהי הוא השופט בינינו — פנתה בהחלט אל הזקן, — וככל אשר יגיד כן יקום.
ועוד לא הסכים לה הזקן — וכבר פנתה אלי בשאלה:

— מה קודם: „כלה" או גמר-הלמודים בגימנסיה?
 היא ידעה את תשובתי מראש.
 — ובאמת, הלא הצדק אֶתָּה... — פניתי אל הזקן: — את החופה לא
 תאחר בשנת העשרים. לא כדאי להפסיק את הלמודים באמצע.
 פני-האבות נתעוו מראנה. והזקן התעורר כתיך החלטה גמורה ואמר:
 — כדברך כן יהיה. היא תסיים את למודי-הגימנסיה. ובוה — נגמר! ואם גם
 אז לא תשמע לקולי, — אז — אני או היא!
 היא קרבה אליו, חבקתו ונשקה לו. ופניו הווארו רגע קט אור של אושר.
 וכשהגיעה שעת-הפרדה לא מצאתי את הנכדה בבית. היא יצאה מן הבית לפני
 איזה זמן. פני-האבות היו מלאים מבוכה על שיצאה בלא ברכת-שלום. ופניו של
 הזקן שוב היו נזעמים.
 — התחילה משתמשת ויוצאת מרשות-אבות — מה לעשות? — נאנחה ראם
 והביטה אלי מבט של בקשת-השתתפות.
 — מ ו ר ד ת , — פָּנִי הזקן מבער לשפתיו.
 ופתאום פנה אלי ואמר:
 — ואתה הולך לשוב לארץ-השורקים שלך?
 קולו המר והמלא התול הפליאני.
 — איזו שאלה? בודאי!
 — שמוט אתה עושה, במחילה מכבודך. ההולכים למות — מקומם שם. אי
 זה מקום בשביל הרוצים בחיים.
 — הרי זו ארץ-אבות... ירושלים!
 — הבל-הבלים. עם משיח — ירושלים כאן. בלא משיח — הבל גם
 שם. טורקים וקברים. צעירים אינם צריכים לקברים. צעירים צריכים לחיים. אבותיך
 זקנו — עסקיהם לפניך. בנה לך בית וקה לך אשה כאן.
 ברכתי את הזקן ואת בניו והלכתי. לבי נקפני. ולא ידעתי על מה: אם על
 דברי-הזקן או על התחמקותה של נכדתו.

עגלתי עברה בדרך-המלך והגיעה עד סוף היער. ופתאום נראתה לי מבין העצים
 עלמה זקופת-קומה. שמענענת לי מרחוק במטפחת לבנה.
 „מי היא זו? האמנם היא?...“
 כן. זו היתה היא. ברגלים מהירות רצה ישר אל עגלתי. עצרתי בעגלון. קפצתי
 ארצה והלכתי לקראתה. פניה היו נלהבים ועיניה נוצצות ניצוץ של התעוררות יתרה.
 — הלכתי ככוונה לפניך. רציתי לראותך לבדך, קודם שתלך מזה. בפניהם לא
 יכולתי להגיד לך מה שבדעתי.
 — מה הדבר? — לבי הלם.
 — להם שקרתי. לך איני רוצה לשקר. אני עוזבת אותם. לא אשוב אליהם.
 — מפני-מה?
 — איני רוצה בחיים של אמא: בשול ולידה... לידה ובישול...
 — ומה את רוצה?
 — רוצה אני בחיים של מעשה, של פעולה, של עבודה למופת אחרים.

—מנין לה מחשבות אלו ורצון זה?...?

ופתאום נצנצה מחשבה חדשה במוחי:

—רוצה את בחיים של פעולה? — בואי עמי ותמצאי חיים רחבי-הקף,

עשירי-עתיד.

—לא! כלום יש לכם הקף רחב? הנהה אני עליך, כיצד יכול אתה, כה

צעיר וכה חזק, לרקוב שם, על גבי השמרים השקטים... אילו היית כאן...

רגע רעדה לי בקולה איזו נימה דקה שהחרידתני. אבל לבי לא היה באותו

רגע לנימה זו. דבריה גלביני.

— כיצד את, כמעט ילדה, מרשה לעצמך לדבר כך?! — לחיים של תחיה

לאומית, את קוראת 'רקבון', שמרים שקטים?...?

— תחיה לאומית! תריסר מושבות — וטורקים!... כאן לפניך — כל

העולם. כאן חיים. כאן תנועה. כאן המון רב. ושם מדבר, התנוונות.

הושטתי לה את ידי להפרד ממנה. היא הביטה אלי נבוכה והאדימה. והושיטה

לי את ידה.

— סלח לי... הכאבתי את לבך לרביבך.

— אין דבר. בכל אופן אני שמח—אני שמח, שאינך ככל כנות עיירותינו. הצליחי.

—כן?—

בעיניה נצנץ זיק של הכרת-תודה. נסעתי. ומרגיש הייתי, שעדיין היא עומדת

על אם-הדרך ומבטת אחרי. הרגשתי בה ולא יכולתי להפנות את ראשי אליה. ולסוף,

כשפנתי לאחורי, ראיתי מרחוק נקודה לבנה אחת, שהלכה ונבלעה בתוך חללו של

האור.

לבי נתפוס. נתכוון מתוך כאב. ולא ידעתי מה היה כאבי: חרטה, או תרעומת,

או—כאב של אברה גדולה...

III

עברו הרבה שנים. זכרונה של אותה ארץ, שאהבתיה פעם והתגעגעתי אליה

ולכל אשר בה, הלך ונמחה מלבי. כבר אהבתי את הארץ הישנה-החדשה, שהקדשתי

לה את חיי, ובכל פעם שנת-חקתי ממנה התגעגעתי אליה ולכל אשר בה. אבל נפשי

לא ידעה מנוחה. לעתים קרובות התרועצה בי נשמתי. ובקשתי להמית את תולעת

אי-מנוחתי עלידי נדודים בארץ ומחוצה לה.

ושוב הלכתי אל הארץ ההיא. הפעם הלכתי בלי ארבה וכלי געגועים. הלכתי

כדי לזכור נשכחות. נודדתי במקומות רחוקים מן הפנה שנולדתי בה, רחוקים גם

מיער-הארנים עתיק-הימים ומאותה העיירה, שבה ישבו הסבא ונכדתי. לא נתכוונתי

אף לבוא אל המקומות הרם. קרובי לא נשארו שם וזכר האנשים והמקומות, שהיה

פעם בה חביב עלי, נמחה לאט, לאט מעל לוח-לבי. איני יודע, באילו דרכים הגיעה

השמועה עד לאותה עיירה, שבאתי מעבר לימים, וכיצד נודע לרם מקום-מושבי. עופות

השמים הוליכו את הקול. ופתאום, ביום בהיר אחד, קבלתי מכתב מן האב והאם, שבו

בקשו אותי לבוא לעיירתם בענין חשוב מאד. והוסיפו, שגם הזקן מבקשני לבוא.

את שָׁמָּה לא הזכירו.

—עוד הזקן חי... והיכן היא?... מה היה לה?—

ומתוך תהום-הנפש התעורר דבר, שחשבתיו כמת זה כבר. התעוררו געגועים חזקים. ובלי חשוב הרבה שמתי את פעמי לאותו יער ולאותה העיירה. וכשנכנסתי הביתה חדרו אבותיה לקראתי. הם זקנו מאד. האב כולו הפך לבן. וגם דאָם — מאחורי הפאה הנכרית שלה התפרצו החוצה שערות לבנות. — הכריך מיד... אך זהו יריד נאמן! פנית לבקשתנו... סוחר-עצים מליטה עברו כאן ומפיהם שמענו עליך... לא רצינו לכתוב לך. חשבנו: סרוד אתה. והזקן אומר: פתבו. הוא יבוא. רווק אתה עדיין?

— כמו שעניכם רואות: בגפי ובמקלי.

שניהם נענעו בראשם תנועה של שלילה והביטו אלי מבט של השתוממות והשתתפות-בצער גם יחד.

לבי נקפני. רציתי לשאל עליה — ולא מצאתי און בנפשי...

מאחורי הדלת, מן החדר השני, נשמעו צעדי רגלים משורכות דרכן בקושי. פני האם חזרו קצת. הציצה כלפי הדלת מתוך דאגה, השחה את ראשה אלי ואמרה: — הוא, המסכן, נעשה חרש לגמרו... אל תתן לו להרגיש בכך... אינו סובל... דלת-החדר נפתחה. על המפתח הופיעה תמונה, שנחרתה עמוק, עמוק בלבי: גבוה, חסון כאורן, כמו שהיה, — כמדומה לי, זקוף עוד יותר, וראשו נשא למרום כקודם. אבל! יורן מבהיל כסה את פניו. והעינים כאילו קמו בחוריהן... וצעיף של אָבל קשה, כאבל על מת, כסה את הפנים החורים הללו ואת העינים שקמו. — אָהא!.. סוף-סוף חזר מארץ-הקברים שלו — קרא אלי בקול רם, שלא כקולו הרגיל.

מהרתי לקראתו והוא הושיט לי את ידו ולחץ את ידי בכל כחו.

— שָׁב! הלא עיפת מן הדרך. אנכי אעמוד. הישיבה קשה עלי. זקנתי. עכשיו אלך גם אנכי עִמָּךְ. לא נשאר לי כלום אלא למות. תקחני?.. לזאת קראתך הנה... הוא נתן בי עינים חודרות, כאילו בקש למצוא בי דבר-מה או לכסות ממני דבר-מה, והוסיף:

— אשה ובנים יש לך?

— אין.

הוא הביט אל בתו, כאילו נחש, אם פון היטיב לחשובתי?

— אין? אילו ימים הגיעונו! אילו דורות! אילו אנשים חדשים! אנו —

קשה היה לנו לשבת בלא אשה גם עד שמונה-עשרה.

הוא נשתתק. עבר את החדר לכל ארכו. עמד ונתן עיניו בבתו: מכר ספרת לו? — ומבטה שלה השיב: "לא". ואז נגש לאט, לאט עד לדלתי החדר השני — ונעלם בו כלעומת שבא.

IV

והאם ספרה לי מתוך לחש למחצה:

...הלא תזכור מה שהבטיחה אָז?.. היא לא עמדה בדבורה. לאחר שנמרה

את הבחינות האחרונות בגימנסיה חזרה הביתה. שמחנו עליה כעל משיח. הוא לא ידע מה לעשות לה. על כפים נשאה כילדה קטנה. אהבה מאוד. והיא שתקה כל הימים. עציבות-רוח היתה. ופתאום, ביום בהיר אחד, עמדה לפניו בראש כפוף ואמרה:

— ברכני לפני לכתי מכס...

הוא קפץ כנשך-עקרב וצעק :

— לאן תלכי ?

— אל המרחב... צר לי המקום כאן...

— לא תעזי ! את הבטחת לי ! לא תוכלי לשקר לי !

ואז הרימה אף היא ראש ודברה קשות...

— לא תוכל להכריחני!.. לא תעזי!..

א ל י ו דברה כך!...

פניו חזרו כמות. הוא רעד כולו. והיא עומדת לעומתו נטוית-גרון וזקופת-ראש ומציצה ישר⁷ אל פניו. אף עפעפיה לא רעדו... אני — מתה בי נפשי... רגע קשה היה. נדמה לה, שהוא מרים את ידו... צעקתי... הם הביטו בי תמהים — ופנו איש לעברו... באותו ערב יצאה מן הבית ולא חזרה... לאחר מספר ימים נודע לנו, שהיא בעיר-המחוז. מורה... נכדתו — מורה!.. מחזרת על הפתחים לבקש שעורים... אמרנו לנסוע אחריה ולהחזירה הביתה בעל-כרחיה. הוא מאן : „היא מאסה בנו — תלך לה“. אמור היה להזכיר את שמה. וכשהגיע ממנה מכתב לשלוח לה את תעודתה, צוה לשלוח לה, אבל לא לכתוב... היא הלכה לעיר-הפלך ונכנסה לאוניברסיטה.

— לאוניברסיטה ? ואמצעים ?

— אמצעים ? כלום היתה צריכה לאמצעים ? הפעם אחת שקרתי לו. אמרתי:

חולה אני, לעצתו של הרופא המפורסם שבעיר-הפלך אני זקוקה. הוא הסכים לי בשתיקה. ובלכתי נתן לי כסף פי עשרה ממה שהייתי צריכה. ידעתי לשם מה הוא נותן לי את הכסף... ואשמח. ואשמור את הדבר בלבי. וגם אני קמצתי בשבילה. אבל לשוא. מצאתיה יחפה למחצה, רעבה למחצה ופניה נהפכו לירקון... היא שמחה לקראתי כילדה קטנה. אבל את הכסף לא לקחה מידי. ודברים נוראים השמיעה לי אז... הכסף שלכם מרפה... דם וזעה של אנשים עמלים דבקו בו... אילו דבורים!.. וברגעים שאין היא מדברת כך, היא מחבקת אותי, מנשקת לי ומתפנקת.

שבתי הביתה במסח-נפש. וכשחזרתי לא שאלני הזקן דבר וחצי-דבר. רק הציץ בי — וכבשתי פני בקרקע. ולא הוסיף. ובסוף החודש. כשבקר את החשבונות של הקופה בחדר עם בעלי, דק ומצא, שחזרתי את הכסף... הוא קפץ ממקומו כנשך-עקרב ורץ אלי... נכנס, יצא — ולא אמר כלום... ובאותו יום חלק את כל הכסף הזה לעניים... היא פסקה את דבורה ושתקה שתיקה קשה. חשבתי, שגמרה את ספורה ושאלתיה :

— ולא חזרה עוד אף פעם?!

היא התחללה, נתעוררה ממחשבותיה הקשות ונתנה עינה בי :

— חזרה... אבל לא אלינו...

היא החליפה רוח רגע והוסיפה :

— זה היה רק לפני שנה. הלא שמעת על המהומות, שהיו במקומותינו. אף היער

הזה היה כמקרה. היער גדול, דרך שלשה פלכים הוא עובר. ובת-החרושת לנסירות-עצים מרובים בו לאין מספר. ובכן גדלה התנועה בין המון הפועלים, העובדים בבית-החרושת, ודברים הגיעו אלינו, שאף היא כאן וחברה היא לוועד הראשי, שנהל כל תנועה זו ביער... לכתחלה לא האמנו. אבל אנשים נאמנים, עדי-ראיה, ראוה

כאן; אף בין הפועלים שלנו בבית-החרושת שלנו... בקשנו עצות מה לעשות. וגמנו הסתרנו את הדבר. והמרידה פרצה גם בין פועלינו. הפועלים שבתו, בקשו לפטר את המשגיחים, להגדיל את שכרם ולתת להם חלק ברוחים... היתה מהומה ומבוכה. בעלי היה אויב-עצות. אז נסע הוא עצמו אל בית-החרושת... בשנים האחרונות, מיום שעזבה אותנו היא ואזניו כבדו, פסק לצאת מן הבית. רק פעמים ביום היה הולך לבית-הכנסת... הוא בא אל בית-החרושת, קרא לפועלים, דבר עמהם. והם כאילו התחילו מסכימים ומוותרים. הם פחדו מפניו וגם כבדוהו מאד: אף פעם לא נענש פועל על-ידו ולא נתקפח שכרו. אבל באו אחדים מחברי הועד הראשי וסכלו את עצתו. הזקן האמין בכחו והלך אל ישיבת-הועד שלרם. וכשבא אל ישיבתם והבחין במבטו את המסיבים, נתקלו עיניו בה... היא הציצה ישר בפניו... — את? נגדי עם אויבי?!...!

כך צעק — ונפל מלוא קומתו ארצה. כפשע היה בינו ובין המות. מת-למחצה הביאוהו הביתה. אמרנו נואש לחיו... למחר בבוקר קם והלך לבית-הכנסת, וכשחזר משם שלח פקודה: לסגור את בתי-החרושת, שלו ושל בעלי, לפטר את כל הפועלים, ולמכור את כל המכונות בכל מחיר שהוא... אבל באותו לילה נשרף בית-החרושת שלו וכל החומר החי שבו... הפקידות של היער מזהה למקיס-המעשה עם פלוגה של קוזקים. הכו, ענשו, חקרו ודרשו, חפשו עשרה מן הפועלים ושמום בבית-האסורים בעיר-הסחח... ובעוד ימים אחדים באה אף היא אל הקטיגור ואמרה:

— אף ידי היתה עם מבעירי-הבערה, — ואסרו גם אותה...

— והיא אסורה עד היום?

— כן. זה חצי-שנה ויותר.

— ואין להצילה?

— יש ויש. היא העידה עדות-שקר בעצמה. כל הפועלים שנתפסו וכל העדים העידו בחקירה הראשונה והנוספת, שידה לא היתה באמצע. אחר הפגישה עם הזקן ביער חזרה מיד לעיר-הפלך... והקטיגור הוא ידיו של הזקן. הזקן הציליהו פעם, כשהקטיגור עדיין היה חוקר-דין, מעסק ביש. והיא צריכה רק לחזור מדבריה הראשונים, ואז יציה הקטיגור לשחררה עד למשפט בערבון של כסף. ובמשפט יזכה. אין אף עד אחד, שיעיד לרעתה. ואם לאו — תברח אליך... כאילו הלמה את ראשי...

— נו?

— אינה רוצה...

— כיצד?

— אינה רוצה לחזור מדבריה.

V

מאחורי הדלת, מן החדר השני, חזרו וגשמעו צעדים של רגלים. משרכות דרכן בקושי. עצרתי בנשימתי והפניתי מבטי כלפי הדלת הפתוחה. אבל הצעדים שבו כלעומת שבאו — ונעלמו.

— רוצה היה להכנס, — אמרה באנחה ובקול נמוך: — אבל מתבייש הוא

בתרשותו...

ופתאום אמרה בקול יותר חזק:
 — הוא רוצה לבקשך — לשם כך בקש לקרוא לך... לא נכון הדבר, שקרא
 לך על מנת לנסוע עמך... הוא לא יסע. לא יעזבנה... בישביל ה קרא לך...
 — בשבילה? לי?
 — הוא מקוה, שאתה תישפיע עליה. או שתחזור מדבריה בפני הקטיגור,
 או — שתברח עמך... את האפשרות לברוח יסדרו לה...
 — את כל חיי מוכן אני לתת כדי להצילה. אבל אם אתם לא השפעתם
 עליה — אנכי מה?...
 היא שתקה רגע ואמרה:
 — יודע אתה מה שאמר בימים האחרונים?
 — מה? — שאלתי ולבי דפק בי.
 — רק איש אחד היה יכול להצילה בזמנה, ולא ידע כיצד...
 — ומי הוא זה?
 — אתה... —

הוא עמד בכל הדרת-שיבתו על מפתן-החדר והתבונן בי ובבת-שיחתי, ואחר-
 כך יצא לאמצע החדר ואמר, מביט ישר אלי:
 — שמעת את אשר עוללה לנו? — ואתה המלצת או עליה. זוכר אתה?
 שתקתי. אבל לא יכולתי לשחרר את מבטי ממבטו הקשה, שעמד עלי וכאילו
 העמידני לדין קשה.
 — זהו סוף המרידה בהורים. ואתה? — עד היום בלי אשה ובנים. מה היו
 אומרים אבותיך, עליהם השלום, אילו ראוך בכך?...
 הוא הסב מעלי את מבטו. עבר לכל אורך-החדר, חזר ועמד למולי, נתן עיניו
 בי ואמר:

— תעשה את בקשתי?
 זה לא היה קל. בין רגע נשתנה. זה היה קול שבור ורציץ. קול ספוג צער
 ויסורים של עולם מלא.
 — אעשה. אעשה! בכל לבי ונפשי אעשה!
 — ידעתי. אתה לא הכזבת את תקותי. ואם בשורה טובה תהא בפיד—תבוא.
 אברכך לפני לכתך מעולם-התהו הזה. ואם, חלילה, רעה תהא הבשורה — אל תבוא.
 תלך לדרך...
 הוא הפסיק דבורו פתאום. דבר-מה נחקע בגרונו וכאילו נחנק בו... ובצעדים
 יותר מהירים מבראשונה חזר אל הדלת ונעלם בה. ובתו מַהרה אחריו.

•VI

מכתבו של הקטיגור, שהוקן הבין בשבילי למפרע, פתח לפני לרוחה את שערי
 בית-הסוהר לאסירים מדיניים שבגיר-המחוז. ואף השוטרי, שהביא אותה אל חדר-
 השיחות, נסתלק תכף ומיד.

— אתה!... הבנתי, שאין זה אחד משלנו...
 היא הושיטה לי את ידה, אשר להצתיה מתוך שתיקה אלמת. לא יכולתי

להוציא הגה מפי.

—מה הביאך לכאן? מה שלומך? ומפני-מה אתה שותק? ולמה חורו פניך? —
לא חשבת למצאני בכנרת? אלו? אין דבר! הכל חדש תחת השמש. מקרי ובלתי-
צפוי... .

היא לא פסקה מלדבר ואני הייתי כנדרם תחת שמש דבורה ותחת רושם-
הופעתה. לא מצאתי את עצמי. הנה היא. גבוהה כסבא. אותן העינים. וכמעט אותה
הבעת-הפנים. שני ארנים-אחים ביער.

—למה לא תפתח פיך? — דבר! ספר! — ראו-נא: נאלם! בתוככם
אין רגילים ביסורים? ועוד אתם מתפארים. שדרך חדשה אתם סוללים... נה הגידה
סוף-סוף, מה שלומך? .. יש אשה? בנים? פנה חמה? לא?! אה! גם במדבר
שלכם נגעה רעה חדשה זו?

היא נשתתקה רגע והביטה אלי מבט עצוק וחודר. ואז הוסיפה — הפעם בקול
חדש. קול אטום ורוער כל-שהוא:

— היית שם, אצלם? .. מה עושה הזקן? חי? בריא? — מסכן. אני
מקרבת את קצו. בשמים עדי: לא בודון "ולא מרוע-לב" עשיתי מה שעשיתי...
הוא לא יבוא הנח? לא...

היא הפסיקה לרגע, נגשה קרוב אלי ואמרה בקול חזק:
— אם תשוב אליהם, תאמר לו: אותו אהבתי ואהב יותר מכל אשר
אהבתי בחיי... .

ושוב נשתתקה. שקעה בתהום של מחשבות. אחר-כך חזרה ונתעוררה ונתנה
עיניה בי:

— למה באת?

קולה היה קר ומבטה זועם וחודר. מבטו של הסבא.

— להצילך...

— כיצד?

— אם תרצי...

— אה! .. רצונו של הקטיגור... לא. לחנם הטרחת את עצמך... הם.

היושבים עמי כאן. חברי-הם. לא אעזבם. יחד בשלנו—יחד נאכל.

כדבת לחצה את לבי. אין מפלט לה. רגעים אחדים שתקנו שנינו שתיקה קשה.
ושוב האירו פניה והביטה אלי מבט טוב ורך.

— ואתה עדיין אתה נודד... סימן לא-טוב הוא נדידה זו שלך... אין

מנוחה בנפשך... ואמונתך-הגידה את האמת—כלום אינה לקויה?..

דבריה הפתאומיים הביאוני במבוכה.

— מנוחה, אמנם. אין לי אבל אמינתי אינה לקויה.

— האמנם? שלמה, מלאה וממלאת את כל הנפש?

תחת מבטה החודר השפילתי את עיני.

ושוב קפצה מעיני לעיני:

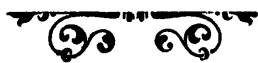
— הודה לי על האמת: הזקן שלחך הנה להצילני? — מסכן. חכם ומנוסה

הוא — והרבה תמימות בן. כל ימי קוה, שאתה תהיה גואל לי.

— זה מנין לך?

— הוא הגיד לי פעם.
 — ואת מה השיבות?
 — אני? — צחקתי. אמרתי לו, שפעם רצתי אחריו אל היער... חה, חה, חה!..
 בצחוקה היתה איוו נימה לא-כנה.
 — האמנם רצת או אחר? ..
 — כמעט... אבל! אתה לא ידעת כי צד לקרוא לי... חה, חה, חה!..
 על פניה עבר אודם קל, שנששש על-ידי הצחוק.
 — ועכשיו?
 — עכשיו? ! אתה מתלוצץ בי?
 פניה נעשו פתאום רציניים מאד ומבמה — שוב חודר וזועם.
 — שמע=נא לי: אם נתן ל כל חבריך לברוח, תברחי מן הארץ הזו אלינו?
 היא שחקה רגע. אחר-כך שלחה בי מבט=רציני למחצה וליצני-למחצה:
 — הרימו שם דגל של מרד ואלך אחריו.
 — מרד? מרד במי?
 — בכל! בשורקים. בכל סדרי השקר והנצול, בכל הכעור והמאוס... בנו הכל מחדש!..
 — אנו—קומץ של אנשים.. לא לנו המרידה... לנו היצירה האמיתית...
 פניה נעשו רציניים לגמרי ועמוקים כההם:
 — שמע=נא לי. נחרל מדברי=שמות. אני לא אלך אחריו. המים שלכם לא=עמוקים, הם, מים עומדים. וגם אתה אינך זה שהיית פעם: צעיר, חזק, בעל כתפים רחבות ואמונה שלמה ומוצקה. כברול... אז היה כך קסם... עכשיו זקנת. על פניך קמטים. וגם בנפשך קמטים. רק אחת רוצה אני להגיד לך ב ש ב י ל כ ם , קודם שנפרדי, והפעם—לנצח: כל עוד לא יתלו השורקים אחדים מכם, תשארו קומץ של אנשים, ויצירתכם לא יהיו לה לא רחבות ולא מעוף...
 ועוד דבריה בפייה — צלצל הפעמון והשוטר הופיע בדלת.

אל הזקן לא שבתיו. וכשבאתי אל עיר-החוף לשוב לארצי הגיעתני השמועה, שהזקן שבק חיים לכל חי. הסער הפיל ארצה את האורן הזקן. ואחריו הגיע תורו של האורן הצעיר — — —

הַחַיִּים הַבְּלָפְלָיִים בְּיִשְׂרָאֵל בַּיָּמֵי בֵּית שְׁנִי

(סוף).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

אַרְנֶסְט רֶנָּאן קרא להורדוס: „שלמה חדש". ואמנם, ביחד עם שנויים עצומים, יש גם דמיון ידוע בין מלכות=שלמה ובין מלכות=הורדוס. אף הורדוס, כשלמה בשעתו, רצה להוציא את ישראל מקרדוזית קטנה ומבודלת אל העולם הגדול של זמנו — אל רחבי המלכות=בכפה של רומי ואל מכמני תרבות=העולם של יוון. וכשלמה רצה הורדוס אף הוא לעשות דבר זה על-ידי הרחבת המסחר בארצו, הנהגת חיים עשירים ומרוצים, סבלנות לפולחנים זרים, רבוי=נשים ובנינים מפוארים. אבל סוף-סוף במלכות=שלמה כך היתה אף מלכותו של הורדוס נהדרת כלפי חוץ ורקבה מתוכה. במלכות=שלמה נראתה אף היא עשירה ותקיפה בעיני הזרים, אבל העם בהמוניו — נתיניו של הורדוס — נלאה לשאת את עול-המסים ואת המשטר הקשה ומאס בשנויים המרובים ממטבע, שטבעה המסורת ההיסטורית של האומה. וכבימי מלכות=שלמה היו הממלכות הקטנות שבסביבה נכנעות ליהודה או יראות מפניה. ואולם הממלכות הגדולות — מצרים של שישק ורומי של אבגוסטוס — היו מתיחסות ברצון אל מלך ישראל ויהודה וניתנות לו חירות של הנהגה כל עוד היה „נאמן בבריתן", כלומר, נשמע להן; באופן שכל התפארת וכל השלטון היו אך למראית-עין. והעם היה מרגיש בזה וידע להעריך את התפארת ואת העשירות ואת ההצלחה בחצר המלך הגדול או הקיסר כערבן הפחות למדי. כאילו חקה הורדוס את שלמה מדעת: כמותו נשא נפשו לבנינים מפוארים וכמותו בנה את בית-המקדש. ואפילו ברכוי-נשים היה הורדוס דומה לשלמה במסצת. וגורלה המדיני של ארץ-ישראל לאחר שמת הורדוס דומה הרבה לגורלה של זו לאחר מיתתו של שלמה⁽¹⁾. אבל ביחוד דומים היו בפוליטיקה הכלכלית שלהם. שלש שאיפות עיקריות היו לו להורדוס בעולמו: השלטון, הפרסום והתאווה.

(1) עיין: יוסף קלוזנר, ישו הנוצרי, העתיד, ספר ח', בסימנים מיוחדים,

שלוש אלו הן שנרמזו לה שיבקש קרבת ה"עולם הגדול" בעל שני הפנים של אז: העולם הרומי, שהיה יכול לתת לו שלטון, והעולם היווני, שהיה יכול לתת לו שם-תפארת וספוק לכל תאוותיו. הרומים היו אנשי-מלחמה, היוונים—אנשי-מסחר. ומאחר שלעשות מלחמות ולהצטיין על-ידי נצחונות ולהתעשר על-ידי השלל וחבזה לא היו הרומיים "אוהביו" נותנים לה לא נשאר לו אלא להצטיין ולהתעשר על-ידי המסחר, שהוא אך הוא יכול היה להמציא לו אמצעים חמריים גדולים לבנינים מפוארים ולמסוק-תאוותיו.

אף בפוליטיקה המסחרית שלה, כמו בכמה ענינים מדיניים שלא כאן המקום לדבר עליהם, יצא מתחלה בעקבות החשמונאים. כבר ראינו, שהורקנוס השני (ובוראי עוד יוחנן הורקנוס הראשון ואלכסנדר ינאי לפניו) היה גובה מכס מסחרות פנים וחוץ; ובפירוש נזכרו ביניהן מסחרות המובאות דרך הנמל יפו. ומיד אחר מיתתו של הורדוס אנו רואים את העם דורש בחוקה, שיבטלו את המכס, שהיו גובים בימיו של הורדוס, בלי חמלה. מכל מה שהיה נמכר ונקנה בשוק (קדמוניות, י"ח, ה', ד'). ובכן—מכס כפול ומכופל. זהו המכס הפנימי. וחזן מזה דרש העם באיתו מעמה שיבטלו גם את המיסים השנתיים¹,—כפי הנראה מס-הגלגולת, שהיה נגבה בימי הורדוס בכל שנה ושנה ושאיין לו ענין למסחר. ואולם, זולת למכס על הסחרות הנמכרות והנקנות בפנים דארץ, דאג הורדוס למכס הגבולים. שההורדוס המשיך את השלישיקה הימית של החשמונאים—נראה ממטבעותיו, שאף עליהם באוספיות ועגנים, כעל המטבעות של בית-החשמונאים—רמז לסחרהים¹. יוסף בן מתתיהו מסעים על-פי יקולויס מדמשק, שבנין קיסריה לא בא אלא כדי שיהיה לארץ-ישראל נמל יותר טוב ויותר מרכזי מזה של יפו ושל דאר (קדמוניות, ט"ו, ט', ו'). ואמנם, הנמל הנפלא של קיסריה, שנקרא בשם "סבסטוס" ויוסף בן מתתיהו הרבה להללו, נעשה מיכו לסחר ארץ-ישראל ותפס מקום חשוב בחיים הכלכליים כבחיים המדיניים של האומה. כל סחרות חוץ-לארץ, שהיו מובאות לארץ-ישראל, היו עובדות דרכי, וכל סחרות ארץ-ישראל, שהיו נשלחות לחוץ-לארץ, היו יצאות ממנו. הוא עשה את קיסריה צרה ומתקלית לעיר-החוף דאר, עכו ואשקלון, שלא משל עליהן, ואף לצור, צידון וארד² הכנעניות². וההכנסות של עיר-חוף זו היו עצומות. אבל היו להורדוס הכנסות הגונות אף מן המכסים של שאר שלש עיר-חוף, שהיו שליט עליהן: מיפו, אנתידון ועזה.

1. עיין: ש. רסאלי, מבעות היהודים. ירושלים תרע"ג, עמ' צ"ח—ק"א, ולוח י"א, ציורים ס"א—ס"ז.

2. חוץ מקדמוניות, ט"ו, ח', וט"ו, ו', ושלחמות, א', כ"א. ח', ח', עיין על זה גם כן: Plinius, Hist. Nat., V, 13-69.

ביחוד מן העיר הראשונה והאחרונה.

מאחר שסחר-החזק היה מרובה ומפותח בארץ-ישראל, כמו שראינו, יכול היה הורדוס למצוא במכס-הסחורות הבאות מ"מדינות-הים" מעין לא-אכזב להוצאותיו המרובות. והוא השתדל ל¹מצא את המסחר לא רק בערי-ממשלתו, אלא אף בערים אחרות, שנתינו היו להם משא-ומתן עמהן. בזה אני מבאר במדה הגונה את טובותיו המרובות, שעשה להערים היווניות והכנעניות בגבולי ארץ-ישראל, אף לאלו שלא היו משועבדות לו, וגם לערי-המסחר הרחוקות והזרות. ודאי שגרמו לכך גם רדיפתו אחר הכבוד ושאיפתו להתרצות אל אדוניו, הקיסר ברומי, שהקיפוהו יוונים מכל צד; אבל סוף-סוף לא זוהי הסבה היחידה. אילמלא כך, היה מטיב לערי-איטליה בכלל ולרומי בפרט, יותר משהיטיב לערי צור וצידון, יוון ואסיה הקטנה; ובפועל הרי אנו רואים את ההפך מזה. הוא מיסד גימנסיות בטריפוליס הסורית ("מטבלוס" של עכשיו), בדמשק ובעכו, — שלש ערים מסחריות ממדרגה ראשונה. בצידון הוא מיסד תיאטרון, ובצור ובבארות ובאשקלון — שווקים ובסלקאות (מלחמות, א', כ"א, י"א); ואולם אף כל הערים הללו הן דוקא ערי-מסחר ממדרגה ראשונה, שהסחורות היוצאות דרך שווקיהן ונמליהן היו באות לארץ-ישראל ושבו שווקיהן היו מוכרים כמה וכמה מתוצאות ארץ-ישראל ודרך נמליהן היו מוצאים אותן. בוודאי בנה שווקים ובסלקאות בצור ובבארות לא בלא מחשבה של מסחר; ובנוגע לאשקלון יש לנו חזק להשעיתנו זו: יוסף בן מתתיהו מטעים (מלחמות, שם, שם), שבאשקלון בנה הורדוס. בסלקאות (אולמי-עמודים), שהיו מעוררות תמהון בגדלן ובהדרגן; ואולם כבר אנו יודעים מן התלמוד (תוספתא, אהילות, י"ח, י"ח), שבסלקאות נפלאות אלו שמשו עוד בימי רבי ור' ישמעאל בר' יוסי ור' אליעזר הקפרי ור' פנחס בן יאיר לממכר חטה (מכרים חטים בבסלקאות שלהן), — חטה זו, שארץ-ישראל נתברכה בה והיתה מוציאתה לחוץ¹). ובכן יש לנו רשות לשער, שאף על-ידי בנינו ברודוס ובאנטיוכיה, באתונה, בלאקידים מונרכאס וכן שבמסיה (מלחמות, שם, שם), חשב לא להתפרסם בלבד, אלא למשוך את הלכבות של תושבי ערי המסחר והתרבות הגדולות של הזמן אל ארץ-ישראל ולקשר עם הסוחרים היווניים החרצים קשרי משא-ומתן מסחרי.

ואם נחזיק בהשקפה חדשה זו יופץ אור חדש על דאגותיו של הורדוס לטובת היהודים שמתוין לארץ-ישראל, וביחוד לטובתם של היהודים היושבים באיים היוניים ובאסיה הקטנה כולה. כבר אמר כותב תולדותיו של המסחר העברי העתיק בצדק: "הגולה הישראלית של אותו זמן (סוף בית שני), עד כמה שאפשר להכירה ולתפסה בסקירתנו, נתפשטה סוף-סוף אך בארצות, ערים ואיים של

(1) עיי' Herzfeld, Handelsgechichte etc., SS. 131, 150; Krauss, Talmud. Archäol., II, 366

מסחר פורח; ממדינות שאין בהן מסחר כזה, אין כמעט אף שם אחד של ישוב יהודי בזמן ההוא מבצבץ ועולה לפנינו; ודבר זה הרי אינו יכול להיות מקרה בלבד⁽¹⁾. כבר ראינו כמה מירובים היו סכומי-הכסף, שהיו שולחים יהודי אסיה הקטנה והקרובים אליהם במקום לבית-המקדש בירושלים. והחוקר הגדול, א. שווארץ, הוכיח, שבכל שנה ושנה היה נשאר ב"לשכה" (באוצר) של בית-המקדש עודף של כ"ג ככר-כסף⁽²⁾. ושני הדברים האלה כאחד—היחסים של מסחר מצד אחד והסכומים העצומים של נדבות לבית-המקדש מצד שני—הם הם שעוררו את הורדוס, וזלת הדבר השלישי: רצונו למצוא חן בעיני נתיניו בארץ-ישראל בתור מגן-היהדות בעולם כולו—ולהשתדל למובתם של יהודי-הגולה. אחד מעיקרי בקשותיהם של היהודים והורדוס מליצם מלפני אנגריפס הרומי היה — שלא יעכבו פקידיו-רומי או המלכים בעלי-ביתם את הנדבות, שהיהודים בתפוצות-הגולה שולחים לירושלים; ובדבר נדבות אלו לא רק הוצאה החלטתו של אנגריפס זה למובת היהודים, אלא דוקא אותה מטעמות בכל חוקה כמעט כל פקודותיהם של אבגוסטוס ואנגריפס (קדמוניות, ט"ז, ו', א' — ו'). בוודאי היתה בזה להורדוס—היהודים החסידים הללו ודאי לשם שמים נתכוונו—פניה גדולה. אף-על-פי-כן שאין ראיות ברורות על זה, קשה להטיל ספק בדבר, שהורדוס היה משתמש גם באוצרו של בית-המקדש. מלך, שכל-כך נצטרך לכסף עד שהגיע לידי חפוש כספים בקבר-דוד, כיוחנן הורקנוס הראשון בשעתו, והוציא משם המון תבשיטים של זהב וסגולות שונות⁽³⁾ (קדמוניות, ט"ז, ו', א'); מלך בעל תכונה עריצה ויחס "קל" לקדש-האומה כהורדוס. שנועז בסוף ימיו להעמיד נשר רומי על שערי בית-המקדש, ודאי לא חשש גם להוציא כספים מקופת בית-המקדש לשם בנינו המרובים ושאר הוצאותיו; ובפרט שהיתה לו אמצעלה, שגם על-פי דין מותר להוציא לצרכי-צבור מעילים כסף מקופת ה"לשכה"⁽⁴⁾. ובזה יש לבאר את רוב החליפיים של הכהנים הגדולים בימיו של הורדוס. וזלת יונתן אריסטובולוס, שהורדוס הוכרח למנות כהן-גדול על-פי דרישתם של אנטוניוס וקליפטרה. ושמעון בן בייטוס, שהוכרח לעשותו כהן-גדול משום בתו היפה, היה סמנה ומפטר כהנים גדולים זה אחר זה; ועל-פי-רוב היו הממונים אנשים מן השוק, ולפעמים אף זרים בירושלים. התכלית מובנת: כהנים-גדולים כאלה היו בידו כחומר ביד היוצר והיו כוסרים לידו את אוצרו של בית-המקדש לצרכים, שראה בהם הוא צרכי-העיר או טובת-הכלל... מה שלא נשאר לנו ידיעה היסטורית ברורה מזה — דבר זה אינו צריך להפליאנו. ידיעותיו של יוסף בן מתתיהו בעניני מלכות-הורדוס

(1) עיין: Herzfeld, Handelsgesch., 88, 273—274.

(2) עיין מאמרו: Die Schatzkammer des Tempels in Jerusalem (Monats-

schrift, 1919, 8, 234).

(3) אמת-המים וחומת העיר ומגדלותיה, וכל צרכי

העיר, באין משירי הלשכה (שקלים, פיר, מ"ב).

שאובות בירבון מקור נכרי וניקולוים מדמשק, שלא ראה בישמוש בקופת-המקדש לצרכים "מדיניים" שום רע, ועליכן לא ראה צורך בדבר להטעימו. ובתלמוד לא נשארו על הורדוס אלא ידיעות מקוטעות ואגדות מועטות. הידיעה בדבר רגולה בקבר = דוד הגיעה עדינו מפני שהמעשה כפתיחת הקבר הרעיש את הלבבות והוליד אגדות מבהילות כמעשה היליודרוס בשעתו, ואולם קבלת כספים מאוצר-המקדש נעשתה בחשאי, ושום אדם לא ידע מזה כלום זולת הבהן-הגדול הבור, שהיה "יציר-כפיו" של הורדוס, והגובר והאמרכל, שלא היו אלא פקידים בלבד; ועליכן לא הגיעה לידינו על זה שום שמועה. ועד כמה היה אוצר-המקדש עשיר בכספים יש להוכיח משוד-המקדש של קראסוס, שגול ממנו בימי הורקנוס השני, לפי חשבוננו של¹ הרצפלד², סך 42,487,000 מארק! — ולפיכך דואג הורדוס לכך, שכל הכספים, שמנדבים יהודי כל ארצות העולם הידוע אז, יבואו לאוצר-המקדש ולא לכיסם של פקדי רומי (למשל, של פלאקוס, שהמליץ עליו ציצרון) או של מלכי הארצות הקטנות (למשל, של מרתרת מלך פונטוס).³ ורק עלידי סכמים עצומים אלה, שבחלק מהם השתמש הורדוס בהמר ובאסור, יש לבאר את דאפשויות המסל'א, שהיתה להורדוס לבנות בנינים מרובים ויקרים כאלה וגם להוציא היצאות מרובות כאלו על "שוחד בדרך כבוד" לאנשונים וקלפסטרס ואבגוסטוס קיסר והנציבים הסורים וה"רשורים" היווניים, ולסוף—על מעמד ביתו ושרי-חצרו ונשיו ופלגנשיו ובניו המרובים וצבאו הנכרי ושומרי-ראשו ומרגליו ותלייניו.

ההכנסות הרגילות של הורדוס היו עולות לסך 1,000 ככר. כי לאחר שנתחלקה מלכותו קבלו בניו: ארכילאוס הכנסה של שש מאות ככר, אנטיפאס — 200 ככר ופוליפוס — 100, ושולמית אחותו — 60 ככר. חוץ מזה היתה לו הכנסה מנכסי-המלכות ביריחו ואבגוסטוס קיסר נתן לו במתנה את ההכנסות ממכרות-הנחושת באי-קפריסין. אבל להוצאות העצומות המנויות למעלה לא הספיקו אפילו כל ההכנסות המרובות הללו, שבאו ממסים ומכסים קשים מאד, ואף לא גולת-המקדש בחשאי. והורדוס מצא עוד מקור אחד לפרנסתו: את החרמת הנכסים של הפושעים המדיניים.

כמעט בכל טרור מדיני, ואפילו דתי, יש, זולת הצד המדיני (או הדתי) הברור שבו, עוד צד "פינאנסי". טורקימאדה היה שורף את המינים מן היהודים ומן המורים והשתרל בגירושם מן הארץ מתוך קנאות דתית; אבל פרדינאנד ואיזבלה ה"חסידים" נתכוננו גם להנכסים המוחרמים והסכימו לגירוש-ספרד אך מפני שיכלו לאסור על היהודים לקחת עמהם מטבעות כסף וזהב, ובכך—"ירשו" כמעט את כל נכסיהם... וכך היה הדבר גם בימי המהפכה הצרפתית הגדולה: מתוך קנאה מדינית היו הורגים את האצילים הריואליסטים, ובין כך היו מחרימים את נכסיהם לאוצר-הרש

1) *Handelsgeschichte etc.*, Note 31, S. 334.

פובליקה, שהוצרכה לכסף. ואף בימינו ולעינינו ראינו מחזות דומים לאלה הרבה; וביחוד בממשלת הסובייטים, שהכסף לה תועבה, ואף-על-פי-כן היא הורגת את ב'על-הכסף בתור "בורגנים" ומחרמת את רכושם...

הורדוס הוצרך לכסף עד מאד: אילמלא כן לא היה מגיע עד לידי חפוש בקבר-דוד. ולפיכך מצא לו מעיין לא-אכזב של הכנסה: היה מתגולל ומתנפל על מיוחד-העשירים מכני ירושלים, ואף משאר ערי-יהודה, מאשימם בחבה לבית-חשמונאי, או במחשבות קשה ומרד, הורגם — ומחרים את נכסיהם. כדבר הזה עשה עוד בתחלת מלכותו. שהרג אז ארבעים וחמשה מיקירי-ירושלים ונטל את כל נכסיהם ואת כל כספם וזהבם לעצמו (קדמוניות, ט"ז, א', ב'). וכדבר הזה הוסיף לעשות במשך כל ימי-מלכותו. כל המרדור המדיני שלו וכל הריגול המזוהם, שהנהיג ביהודה, היתה להם לא כל-כך סבה מדינית ואישית (העריצות של תכונת-הורדוס אינה מושלת בספק והיא נתגלתה בהריגת אשתו ושלשת בניו!) כמו שהיתה לה סבה כלכלית: השאיפה להחרמת-נכסים; אילמלא שאיפה זו גם אז היה הורדוס עושה מעשי-אכזריות; אבל שיטה של מרדור ושל ריגול לא היה מנהיג: היה מסתפק בהקטנות בודדות וארעיות. מומן לזמן ומהזדמנות להזדמנות. ואולם מפני שהוצרך כל-כך לכסף מוכרח היה לרגל, לבלש, להתגולל ולהתנפל, כדי למצוא אקשלה לרציחות-בהמון ולהחרמת נכסים לעשרות ולמאות. וכך נתלכד כאן המומנט הכלכלי במומנט המדיני עד לאין הפריד ביניהם. כדבר הזה כבר הרגיש אף יוסף בן מתתיהו ורמז עליו בדברים אלה: "מאחר שלא היה בכחו לעזוב את מעשה-האונס מפני שדבר זה היה יכול להזיק להכנסותיו, השתמש באיבת-העם גיפה לתכלית התעשרותו הפרטית" (קדמוניות, ט"ז, ו', ד').

ועוד דבר אחר יש צד כלכלי, שנזדווג אל הצד המדיני שבו: במפעליו בעבר-הירדן.

כבר ראינו למעלה, שהדרכים של השיירות באותו זמן היו מוליכות דרך סלע-ערב (פמרה). כאן היה מקום מסחר של חליפים בסחורות יקרות של ארצות שונות, קרובות ורחוקות. במסחר זה עסקו ביחוד בני-גבולות⁽¹⁾. והם, או ערביים פראים בני-שבטיהם, קרעו אליהם בזמנים ידועים גם את חבל-הארגוב ("מרכונא" בתרגום יונתן) ואף את ח'רן, אף-על-פי שאותו קבל עבדות מלך-נביות מידי העריץ זינודורוס. ערביים פראים אלה מלאו את הארץ, פרעות ושוד; ובוזה השביתו את המסחר העובר דרך המחוזות הללו, שהרי אי-אפשר לשיירות בלא בטחון החיים והרכוש. ולפיכך נלחם הורדוס בערביים פראים אלה ובזינודורוס הנזכר ובסולא הערבי עד שנצחם; וליתר בטחון הושיב במחוזות הללו אדומים ויהודים-בבל (קדמוניות, ט"ז, ט', א' — ב', ו', ח' — ט'; י"ז, א' — ג'; בני-בתירה). את כל אלה עשה

(1) עיין בפרוט: Herzfeld, Handelsgeschichte, SS. 243—246.

הורדוס לא לשם שלטון מדיני בלבד. אנו מוצאים, שהורדוס דורש ממלך-נביות ששים ככר, שהוא חייב לו דמי-חכירה (שם, ט"ז, ט', א'). והרי אף למלחמתו בחרת מלך ערב בתחלת מלכותו היו גם גורמים כלכליים, — מה שלא שלם הרת לא נשונים מאתם ככר, שהורדוס היה ערב בעדם (קדמוניות, ט"ו, ד', ד'), — אלא שהסבות המדיניות נראות יותר מפני שהורגלו ההיסטוריונים העתיקים להטעין יותר. וויל הויזן אומר, שהורדוס "הועיל לא מעט ליסודה ולשגשוגה של המדינה, שנעשתה אחר-כך הפרובינציה הרומית ערבִיָה ועתידה היתה להעשות בעלת ערך היסטורי עולמי על-ידי מצבה הכפול (בתור ארץ ערבית ורומית כאחת) ולהיות לשער העיקרי, שבעדו חדר המערב לערב וערב למערב"⁽¹⁾. לא היתה איפוא, למלחמותיו ומעשיו של הורדוס בעבר-הירדן ובגבול-ערב רק תכונה מדינית בלבד, אלא היו לו גם שאיפות כלכליות ותרבותיות, שלא האחרונה בהן היתה השאיפה להבטיח את דרכה השיירות הגדולה, ועמה — את מסחר-החליפים החשוב, שהכנים גם להורדוס כסף לא מעט.

ואם אף ההכנסות המרובות הללו לא הספיקו לו, הרי זה מפני שנפשו הרחבה של הורדוס כשאול לא ידעה שבעה. בכמה מקומות מטעים יוסף בן מתתיהו (למשל, בקדמוניות, ט"ו, ו', ז'), שהוצאותיו היו לא לפי כחה של ממלכתו הקטנה לערך-היהודים אפילו אז עדיין היו בעיקרם עם עובד-אדמה ונשיתם למסחר אך התחילה להתפתח, אסור, "להעיר ולעורר את האהבה עד שתחפץ". הורדוס לא השגיח בזה ורצה לשנית את כל רוחו של ישראל בפעם אחת. את המסחר ואת התרבות החיצונית הנכריה (את התרבות הפנימית של היוונים לא ידע, ואף לא נועז לצאת נגד היהדות ביד רמה) נסה לנטוע בקרב ישראל; ובזה דמה להשיג שלש מטרות בבת אחת: להוציא את היהודים מחוגם הצר ולהכניסם לתוך העולם הגדול, וביחד עם זה למצוא מוצא לכסף ולנהול כבוד. ואולם עם-ישראל לא היה יכול לשאת את עול-המסים הכבד ולהתהפך לעם של סוחרים כולו כהיוונים באותו זמן. וכשם שמיד אחר פטירתו של שלמה באו ראשי-העם ודרשו מרחב עם בנו: "אביך הקשה את עולנו, ואתה עתה הקל מעבודת-אביך הקשה ומעולו הכבד", כך דרש העם מיד אחר מיתתו של הורדוס מארכי לאוס בני, ש"קל מן המסים השנתיים" וש"יבטל את המכס, שהיו גיבים בלי חמלה מכל הנקנה והנמכר בשווקים" (קדמוניות, י"ז, ח', ד'). אבל זקני-ישראל באו על הורדוס בקובלנה גם לפני מושל-רומי, ובה דברו, בין שאר האשמותיהם, גם את הדברים הקשים הללו: "את הערים הסמוכות לארץ-ישראל קשט ופאר בלי הפסק על חשבונם של נתיניו הכוזבים. את העם הביא לידי דלות גמורה, בעוד שמצא אותו — חיון מיוצאים מן הכלל — במצב של אמידות.

(1) J. Wellhausen, Israelit. u. Jüd. Geschichte, 7. Aufl., עיין: § 312 (ובכלל עמ' 310—313).

את רכושם של בני-היחש, שהיה דן אותם למיתה על העוון היותר-קל, היה מחריס ומאותם המיוחסים, שהיה נותן להם את נפשם לשלל, היה נוטל את כספם. חוץ ממה שהמסים המוטלים על כל חושב מדי שנה בשנה היו נשלים בזרוע ובלי חמלה, אי-אפשר היה בלא שוחד גם לו לעצמו וגם למקורביו ולירידיו ולפקידיו שלהם נמסרה גביית-המסים. בלי שלמונים אי-אפשר היה לחיות" (קדמוניות, י"ז, י"א, ב'). ובמקום אחר הם אומרים: "וכך באו במקום האמידות הקודמת והמדות הטובות של העבר דלות גמורה ומדות רעות" (מלחמות ב', ו', ב')¹.

במקצת הצליח הפצו של הורדוס בידו מפני שהגיעה השעה לכך והעם הוכן לכך על-ידי המאורעות. עוד מימי החשמונאים התחילו היהודים עוסקים במסחר במדה דגינה; והמלכות-בכפה של רומי אי-אפשר היה שתשאיר את עמ-ישראל הנפוץ בכל מדינותיה, שעם זה הוא גם בעל אלהי-העולם, עומד מן דצד לתנועה העולמית הגדולה של אותו זמן, שהותנתה על-ידי מלכות-העולם הרומית ותרבות-העולם היוונית. והורדוס הכשיר אף הוא, בתוך שאר הסבות, את היהודים להעשות עם-המסחר ואת הנצרות — להעשות דת עולמית בתוך המלכות הרומית העולמית. אבל מעט-האונס המדיניים וההכרח הכלכלי והתרבותי הקיצוני, שהשתמש בהם הורדוס לתכליתיו, אי-אפשר היה שלא יביאו לידי קאטאסטרופה בזמן הקרוב. הם הרגו את כל הארץ ומוטטו את יסודותיה. המסים, המכסים והחרמת-הנכסים דלדלו את המדינה במובן הכלכלי, וכבדוהם של זקני-ישראל אל אבנוס-קיסר, ביחד עם "דלות נוראה" הולידו גם "מדות רעות": ככל דלדול כלכלי, שמרקה את מחסרי-הכל וההולכים בשל, שביחד עם המתנגזים והמוחים האידאליסטיים נגד המצב הירוד הם מצפים לכל שנוי ותמורה במשטר המדיני לשם הטבת מצבם או סתם לשם שוד ונקמה, גרמה אף הפוליטיקה הכלכלית של הורדוס לתסיסת מרקניונו, שהן הן תחלת-החורבן.

הפוליטיקה הכלכלית של הורדוס, שמבארת הרבה והרבה מן הפוליטיקה המדינית שלו, גרמה, מצד אחד, למצה שהיהודים נעשו לאחר זמן, עם החורבן ורפואה, שלא נתן להם להשתרש בקרקע זר, עם של סיחרים, ומצד שני גרמה, על-ידי מה שהוציאה את היהודים מחוגם הלאומי המיוחד, שהיהדות נעשתה דת עולמית בצורת הנצרות. ואולם היא היא שגרמה גם לחורבן-המדינה וחורבן-האומה, ובה גרמה גם להתפשטות הנצרות ונצחונה, מאין באומה הישואלית כה מדינ-לאומי חזק ומושרש בקרקע, שיתקומם לה בעוז: הרי אין משמר ומחזיק בנושנות כהאכר המחובר לקרקע, — והפוליטיקה הכלכלית של הורדוס הרבתה סותרים ותלושים בישראל.

1) עיינו: יוסף קלוזר, ישו הנוצרי, "העתיד", ספר ה', בסמנים מיוחדים, עמ' 101—102 והערה 1 לעמ' 102. על קלקול המדות עיינו גם קדמוניות, ט"ז, ח', א'.

והנציבים הרומיים בנגישותיהם וברדיפת-השלמונים שלהם גמרו מה שהתחיל הורדוס. להם לא היתה פוליטיקה כלכלית כלל, אלא שאיפה למוצין ולנצל, עד שהביאו את העם לידי מעשה-סיקריקון ולידי זו ההתמרמרות, שאין לה מוצא אלא במרדה. מרדה גדולה זו על צד האמת נמשכה יותר משבעים שנה. היא התחילה במיתתו של הורדוס ונסתיימה בימי אספסינוס וטיטוס. וסופה היה — שארץ ישראל, שהיתה הולכת ומתפתחת לאט-לאט למדינה פורחת מימי נחמיה ועד ימי אנטיוכוס אפיפאנס ומימי שמעון בן מתתיהו עד סוף-ימיה של שלומציון המלכה, נתדלדלה ונתמלאה בלתי-מרוצים ומחוסרי-כל, ומתוך כך היתה מתפצצת פעם בפעם כנגד רומי, — עד שנפלה כתביססת ברמיה ובניה נחפורו לכל רוח. ומאז באה על מקומה של פוליטיקה כלכלית לאומית אחת ומואחדה, מיוכזת בארץ אחת — בארץ הלאומית, מצבים כלכליים הרבה, כמספר ארצות-התפוצה, שכל אחד מהם היה מותנה לא על-ידי תנאי החיים הכלכליים של האומה מבפנים, אלא על-ידי הפוליטיקה הכלכלית הישונה והמשונה של אומות זרות ואויבות, שונאות ושנואות, שיהודי כל ארץ וארץ מוכרחים היו להסתגל אליה ולחיות על פיה. והיצירה הרוחנית, שמצד אחד ינקה מציירות העבר הלאומי הגדול ומסגולות-הגזע, ומצד שני — מפוליטיקה כלכלית זרה, היתה עשירה ורבגונית ומפליאה בהרכבת היסודות הזרים והשונים שבה, ככל מה שמתרכב מיסודות הפכיים, אבל לא עוד הגיעה לידי מקורות! גמורה ולידי השלמות של היצירה הרוחנית הלאומית, שעומדת ברשות-עצמה ומתבססת על כלכלה לאומית אחדותית ובת-חורין.

העירות, הוספות ותקונים: חוברת א' של הכרך הנוכחי, עמ' 57, שורה 2: בדבר מדרגה הרמה של עבודת-האדמה ביהודה הובאו למטה דברי "אגרת אריסטאס" (הוצאת ווינדלאנד, סעיפים 107, 112 — 117), שיש בהם הפרוה, אבל סוף-סוף גם הרבה אסתי שם, שם, שורה 15: ואולם ר' יהודה (בבא בתרא, קכ"ב ע"א) ור' יוסי מצפורי (כתובות, קי"ב ע"א) אומרים: "סאה ביהודה שיה חמש סאין בגליל".

שם, שם, שורה 18: בדבר "אוצר של יחיד" ו"אוצר של מלכים" עיין תוספתא דמאי, א', י"ג — י"ד. ועיין ספרו החשוב מאד של A. Büchler, The economic Conditions of Judaea after the Destruction of the Second Temple, London 1912, pp. 57—59. שם, שם, שורה 21: בימי אגריפס הראשון היתה יהודה מכלכלת בלחם את צור וצידון, כמו שנראה מתוך פסוק מסית לפי תוס' באיוונגליון: "בני צור וצידון וכו' לקחו מתי ארצותם מארץ-העלך" (מעשי-השליחים, י"ב, כ').

שם, שם, הערה 1: בדבר "בית-רבעל" ראוי להוסיף, ועיין: Robertson, Religion of the Semites, Edinburgh 1889, pp. 84, 116. שם, עמ' 58, שורה 18: מכפר-סיגנה היו נוטלים יין לנסכים (משנה כנחות, פ"ח, מ"ו). ולרעתו של A. Neubauer, Géographie de Talmud, p. 84. זהו סוכנה על-ידי פו. את המלים, וגם אין וראות, שהיו מצוינים ביניהם אף בימי בית שני, יש למחוק, שהיו נוטלו מהם יין לנסכים, ובכך — בפני הבית

שם, עמ' 59, שורה 1: בדבר "תקועה" שבגליל עיין "תשובת-הגאונים", הוצאת ליק, סימן ק"ד, דף ל"ג, והערותו של ר"ש ב"ב בסוף הספר, עמ' 26.

שם, שם, שורה 7: יוחנן מגוש-חלב קבל סמוך לחורבן את המנוסולין למכירת השטן של הנליל לסוחרים בקיסריה או ליהודי-סוריה (מלחמות, ב' כ"א, ב'; חיי-יוסף, י"ג, ובתרגומו של קלמן שולמאן בשם "תולדות יוסף", ווילנה תר"ט, עמ' 15).

שם, שם, שורה 16: בדבר דבש של תמרים עיין מלחמות, ד', ח', ג'. מליניוס (Hist. nat., XIII, 44) אומר: שיהודה מפורסמת בתמריה כמצרים בבשמים, והוא מונה חמשה מינים של תמרים מצוינים בטעמם ובריחם (עיין גם-כן: Tacitus, Hist., V, 6), ובתלמוד אנו מוצאים בדבר דבש של תאנים: "אמר ר' יעקב בן דוסתאי: מלוד לאונוני מילין; פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים" (כתובות, קי"א, סוף ע"ב). שיש כאן הפרזה נראה גם מן המליצה "קדמתי בנשף"; אבל על כל פנים זה אות על רבוי של דבש זה בשפלה-לוד.

שם, שם, שורה 28: בדבר עין-נדי קודם החורבן עיין: Büchler, The economic Conditions of Judaea, etc., p. 62, note 4. שם, שם, שורה 29: בדבר גידול בהמה דקה בארץ-ישראל (האסור—אחר החורבן) עיין Büchler, p. 45 (נגד קרויס, REJ, 1907, 53, 14 sqn.).

שם, עמ' 60. שורה 7: ביהודה היו הנשים טוות יותר צמר ובגליל — פשתן; ואף היו מוכרות כל-צמר ביהודה וכל-פשתן בגליל (משה בבא קמא, פ"ו, מ"ט). עיין: R. P. Schwalb, La Vie privée du peuple Juif à l'époque de Jésus Christ. Paris 1910, pp. 203 — 204.

שם, שם, סוף שורה 2: על השיבתה של סריכיא בתור מקום מליחת הרגים ומכירתם מעיד אסתר בון (Géog. arch., XVI), ושם (XVI, 2) מזכיר אסתרבון לשבח את ה"סוריים" (ציר של דגים מלוחים ואפשר קו:פרוויים של דגים) של סריכיא, וכן גם מין של אילנות דופים לתפוחים.

שם, עמ' 61, שורה 16: עמנואל ליב רצה להחזיק בנוסח "נתר אנפטרין" שבשבת (צ' ע"א), בסורית גם "אפטרין" מ.אפרוניש-וין' ביוונית. ואולם נגד זה עיין: K r a u s s, Talmud. Archäologie, Nete III, 248. B. I. S. 575.

שם, עמ' 63, שורה 16: על התנאים, שהיו בעלי-מלאכה מיד אחר החורבן, יש להוסיף את ר' יהודה הנחתום, ר' יהודה הבשם, ר' יהושע הגרסי (סוחר-גרסים), ועוד (עיין Büchler, עמ' 50). שם, שורה 24: במקום המלה היוונית, שהיא משובשת כמו כמעט כל המלות היווניות שבמאמר (שעל-כן מלקטן באותיות יוניות), יש לקרוא byrseus (באותיות רומיות במקום יווניות). שם, שורה 27: "להביים" צ"ל: "להביים" בסגול.

שם, עמ' 64, שורה 1: במקום המלה היוונית המשונה לפירוש "זוגיות" צריכה להיות מלה רומית: dyces.

שם, שם, שורה 10: בדבר ציירים מיראל יש להעיר: הרי גם על אלה-ישראל אמרו: "אין צייר באלהינו" (ברכות, י' ע"א; מגלה, י"ד ע"א). ואת הסוכה היו מעשרים "בסדינים המצוירים" (סוכה, י' ע"א). שקשה לחשוב, שציורו בירי נכרים.

שם, שם, שורה 26: במקום המלה היוונית המשובשת צ"ל (באותיות רומיות): pinax. שם, עמ' 65, שורה 11: בזמן מאוחר היו בצפון-ירי הרבה אורגים (ירושלמי, בבא בתרא, פ"ג, ה"ג), והבר היותר גדולה בא מבת-שאן (ירושלמי, קידושין, פ"ב, ה"ה) ומחירו היה היותר גבוה במחירים של כל מיני בד: כך הוקבע המחיר בפקודתו של דיוקליס מגנום קיסר (עיין: ש. מונק, פלשתינה, תרגום ד"ר מ. רבינזון ווילנה תרס"ט, עמ' 37), ובדרום היו בזמנו של ר' הושעיה הגדול (במחצה הראשונה של המאה השלישית) ערים צובעות את הארגמן (תנחומא, נשוא, ח'; ובהוצאת בובר, שם, י"ד, הערה ע') ובזמן יותר מאוחר מזכיר המחבר של Totius urbis descriptio (מן המאה הרביעית לסה"נ) את לוד, שם, קיסריה וצרפת בתור "מציטיות בארגמן" (עיין: Büchler, The econ. Cond., p. 50, note 1).

הזכרת ב', עמ' 154, הערה 1, שורה 1, צ"ל: peuple.

שם, עמ' 155, שורה 15: על רבן גמליאל השני ועשרו עיין:

Büchler, The economic Conditions pp. 37—38.
חוברת ג', עמ' 254, שורה 17: "החיות" צ"ל "חנויות".

שם, שורה 20: צ"ל topografisch ברוסית.

שם, עמ' 255, שורה 11: צ"ל Velum.

שם, עמ' 256, הערה 1, שורה 4: על מלה "מפה" העיר סר א. בן-יהודה במדרש הלשון, שהסליך והבלשון היומי קוויג מי ליינוס (לערך 35—110 לספחה) העיר עליה (בספרו: Inst. Orat., I, 4, 57). שהיא שם פנימי, ובכן שמית לגמרה.
שם, עמ' 257, שורה 22: אחר, תוספתא, הוסיפה מלה "פסחים".

שם, עמ' 261, שורה 29: שהיהודים עסקו בספינות אף לאחר החורבן—דבר זה נראה מספור מעניין זה של הפילוסוף הניאו-אפלטוני, המליץ והמפורר היווני סיג'זיוס (לערך 375—412 לספחה). שבשנת 401 התנצר ובשנת 410 נעשה ההגמון הנוצרי של עכו (Synesius, Epistola, IV, 9—20). הוא נסע ממוסידיון לקיריני בספינה, שבעלה היה היהודי אמצאצבניס. לספינה זו היו 12 ספנים, רובם יהודים, נובלים, שבקשו את נפש היוונים לספותה. בספינה היו 50 נוסעים, בהם נשים וילדים, ביום הששי, ערב שבת, קמה רוח-סערה. וכשבא לילה-השבת עזב השייט היהודי את המשוט, כדי שלא יחלל את השבת, הנוסעים התחננו לו, שלא יעשה כך. אך הוא לא שם לב לתחנון וקרא בכתבי-הקודש בקול רם, כמכבי אמתו ושומר-תורה. והוא שב אל המשוט רק בהציג-הלילה, כשנתגברה הסערה והיתה סכנת-נמשות דבר. הוא נהג, איפוא, על-פי התלמוד (יומא, פ"ה ע"א וע"ב), שאך, פקודת-נפש דוחה שבת" (עין: N. Slosch, Les Hébréo Phéniciens et les Juives-Berbers, II, ch V).

שם, עמ' 262, שורה 23: במקום, מוכרים ואף" צ"ל, היו מוכרים אף".

שם, שורה 29: ובקיר עמאוס, בשפלת-יהודה, היה שוק ("מסלים") של בהמות, שהרי שם, לקחו רבן גמליאל ור' יהושע בהמה למטה בנו של רבן גמליאל (משנה, כריתות, פ"ג, מ"ז; חולין, צ"א ע"ב).

שם, עמ' 263, שורה 14: על ה"כפות" של מסחר עיין: Büchler, The economic Conditions, p. 58, note 2.

שם, עמ' 264, שורה 30: "הרגים וחרימים ומוכסים" באים זה בצד זה גם במשנה, נדרים, פ"ג, מ"ד, ובבא קמא, ק"ג ע"א.

שם, בהערה 1, שורה 2: galilische צ"ל galiläische.

שם, עמ' 265, שורה 5: יש להוסיף על מראה המקום, "פסחים, קי"ב ע"ב"—בבא קמא, ק"ג ע"א.

שם, שורה 24: על עשירי ירושלים סמוך לחורבן ומיד אחריו עיין: Büchler, The econ. Cond., pp. 44—41.

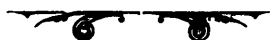
שם, עמ' 266, שורה 1: בדבר רוצחים וחמסנים מישראל מיד אחר החורבן עיין: Büchler, שורה 56, וסוף הערה 5 לעמ' 56—57.

חוברת ד'—ה', עמ' 392, שורה 15: על תגבורת החריצות היהודית בעבודת-הארמה בתקופה הפרסית אפשר שהשפיעה דת-ז'רמוס טרה, שהיא רואה בעבודה לשם ישוב-העולם חובה דתית גמורה (סיוע לנצחונם של אלהי האור והתרבות על אלהי החושך והתהום-נבחו): כל הזרוע דגן—זרוע קדושה" (עין על זה: H. Weinheimer, Geschichte des Volkes Israel, Berlin 1911, II, 29—30).

שם, עמ' 393, שורה 2: "בירים" צ"ל, "בירים".

שם, עמ' 395, שורה 16: "מעומס" צ"ל, "מומסם".

שם, שורה 18: את ערכה של יפו בתור נמל בשביל יהודה ושומרון יש לראות אף מתוספתא, דמאי, א', י"א, הלוקח מן הספינה ביסוי וכו'.

ירושלים.

א.

קרית-לבי אתי הרחוקני.
ירושלים!
מוח-תבליט סביב לך.
בו תאזיני;
ואור-צחצחות, וך-הנצח.
יאיר עיני.
אד כחלחל עולה יומם
מוד שמיד;
נשמת-שדי הוא ואד-נביאיו.
אשר בידיה יוריד מלך.
מלך-מעתה במסגרים...
עיר-מלכי אתי.
על אורך ועל תבליתך;
מה אשרה נפשי
משל-הדרה.
אתי קרית-לבי הרחוקני.
ירושלים!

ב.

קרית קמיי-לידה!
עליך עבר פבר
זי-הרניך —
יהי ערב.
לידה יבוא.

ה ש ל ה

לֹא יִקְהַת הַזֶּדֶה-הַמְרֹאוֹת
 וּמִכְפָּלֵי-הַמִּסְתּוֹרִין.
 וְאֲנִי,
 רוֹעֵד מֹל כּוֹכָבִךָ.
 אֶת פָּנַי אֶלִּים,
 כִּי שֹׁפְנֵי מוֹרָא ;
 וְעַל רֹאשִׁי
 הָאוֹר הַשֹּׁנֵיָא יִהְיֶה.
 אוֹר קִסְמֵי-לֵילֹתֶיךָ.

ג.

קוֹמִי, אוֹרִי, אֶתִּי, יְדִידַת־מֶלֶכִּי!
 עַל הַהָרִים
 נִגְהֶךְ זִיּוֹת־רַחֲבִים,
 יֵאִיר נֶצַח.
 רֵם וְדָמִי וּמִשְׁאֵל־הַגְּבוּנוֹת.
 בְּקִרְיַת־סֶלֶעַ, צְבִי־הַנְּפֹת, —
 אוֹרֶךְ הָעַן יִתְפַּלֵּשׁ.
 קוֹמִי, אוֹרִי,
 שְׁלַחִי זֹהַר לִי
 וּנְאֻלִּי ;
 הִנֵּי לִי מִקְדָּשׁ,
 הִנֵּי לִי מִגֵּן.
 אֶתִּי, יְדִידַת־מֶלֶכִּי!
 אָמֵן הַלְלוּ.

יהודי-פולין ב"ספר העליון".

מאת

שלום שווארץ.

I.

סוף-סוף נתפרסמו על-ידי הממשלה האנגלית הרצאות הועדה המיוחדת, שנשלחה בחודש ספטמבר 1919 מטעם הממשלה הבריטית לפולין על מנת שתחקור ותדרוש בדבר מצבם של היהודים במדינה זו. אנו מוצאים כאן את הדין-והחשבון היסודי, העיקרי, של ראש-הועדה, סיר סטיוארט סמית' אל, את השגותיו המרובות של חברי-הועדה, הקפטיין רייט (נוצרי) ואת ההוספות של הציר הבריטי בווארשה, סיר ה. רומבולד. קובץ התעודות החשובות האלו נדפס בספר מיוחד, בין שאר הספרים הלבנים, שהממשלה האנגלית מפזרת מזמן לזמן, ובהם תעודות מדיניות שונות. הפעם הופיע הספר על-פי דרישתו של בית-הנבחרים, שהתעניין הרבה בתוצאות עבודתה של ועדת-סמית' ובקש את הממשלה לפרסם בקהל את עצם ההרצאות, שהוגשו על-ידי חברי הועדה, ואת מסקנותיה. נזכרה-נא, שעל הרצאותיה של ועדה אחרת, דוכה לזו, ועדת-מורגנטאו, לא היו זכאים כלל בקונגרס האמריקני: שם, בארצות-הברית, נשתכח העניין לגמרי. מה שאין כן באנגליה, שבחוגים המדיניים שלה מעלים פעם בפעם שאלה זו על הפרק. ואין ספק בדבר, שאף תוצאות מעשיות תהינה לעבודת-הועדה והצעותיה. הרבה סבות גרמו לכך, וכנראה, הסבה העיקרית היא — ההבדל הגדול בין השיטות המדיניות של שתי הממלכות האנגלו-סבסיות האלו, שהן קרובות כל-כך זו לזו ברוחן ורחוקות כל-כך זו מזו במוסדיהן הממלכתיים ובדרכיהן המדיניות. באנגליה שולט משטר פארלמנטרי טהור, לכל פרשיו ודקדוקיו, והממשלה קשורה שם באלפי נימים בבית-הנבחרים, שמשגיח על מעשיה ואורב לכל צעדיה. את ההפך הגמור מזה אנו מוצאים בחוקת הריפובליקה האטלאנטית: היא הבדילה והפרידה בין שתי הרשויות האלו, בין הממשלה ובין הקונגרס. ואין רשות אחת נכנסת לתוך תחומה של חברתה. ביחוד זכור ובלוט הדבר במקצוע הפוליטיקה החיצונית, שעל-פי החוקה האמריקנית היא בכלל ענין רק לבית העליון של הקונגרס, להסניאט. וכך אינך הרבה, ששאלת-המלאכות של מורגנטאו וחבריו לא מצאה דרך עד עכשיו בבית-הנבחרים הוואשינגטוני, אף-על-פי שבקרוב תמלא שנה מיום שיצאה מלאכות זו מפולין וגמרה את עבודתה. וספק גדול הוא, אם אפשר לשנות את המצב אפילו על-ידי דחיפה מן החוץ. יותר מדאי שקועה עתה המדינה בענייני הפנימיים: במלחמת הבחירות הממשמששות וכאות. אין נפשם של העסקנים המדיניים אל שאלות אחרות. וחץ מזה, הרי דעת-הקהל באמריקה מתנגדת עכשיו בכלל להתערבות בעניני-אירופה, והתנגדות זו היא היא שעוררה את

המלחמה העזה בדבר ההשתתפות באגודת-העמים.

לא כן ועזת-סמיואל. מלאכות זו יצאה לפולניה בידיעתו והסכמתו של בית-הנבחרים האנגלי, הלה מתעניין בהרצאותיה, והן גם נמסרו לאגודת-העמים לדון עליהן ולהוציא משפט. בתשובה לשואלים בבית-הנבחרים המעימו באי-כחה של הממשלה האנגלית לא אחת ושתיים. שהממשלה צותה על שליחיה במועצה של אגודת-העמים לעורר את אגודת-העמים, שתעניין בדבר, שהרי עליה מוטלת החובה, בתוקף החוזה הווריסאלי, להשגיח על מלוי הסעיפים הנוגעים לזכויות-היהודים בפולניה. אפשר לומר בבטחה, שהדבר יביא לפני אגודת-העמים; וכך תעלה על הכמה בין-הלאומית שאלת-ההגנה על זכויותינו, שהובטחו לנו על-פי האמנות החדשות. בווריסאליה הוכרו לראשונה בכל הקפו הרחב העיקר הגדול, ששאלת-היהודים בתוך המדינות השונות, שבני-ישראל יושבים בהן, היא שאלה בין-לאומית, ושמירת-זכויותינו במדינות אלו היא חובת כל הממלכות האחריות לשלום העולמי. אבל "לא המדרש עיקר, אלא המעשה". הרצאתו של סמואל תוכיח, אם גם במעשה, ולא רק בעיון בלבד, נאמנות ממלכות-אירופה לחבשתן ואם באמת יש מגן ומחסד ליהודים שבפולניה ובמדינות אחרות. בענינים מדיניים גדול כחו של "פריצ'נט", של העובדה הראשונה; והרצאתו של סמיואל היא עובדה ראשונה, שהיא מעידה, שהאמנה בדבר זכויות-היהודים אינה "פסטה" נירי, אלא התחייבות בין-לאומית, שכל המספר אותה ענוש יענש. איזה משפט תוציא המועצה של אגודת-העמים, אם תכיר, שיש כאן הפרת-הברית מצד פולניה או לא? — דבר זה נראה, אחר-כך. חשיבות עיקרית יש לעצם העובדה, שתביעת זכויותינו הועמדה על הפרק, שהממשלה והעם הפולני, שנוהגים בנו מנהג-פראים, רואים, שיש אונן שומעת ועין בזה, וסוף-סוף עתידים הם ליתן את הדין. במובן פרינציפאלי זה גדול ערכה של הרצאת-סמיואל, ואפילו ההערות המיזכות של מתנגדיו, אינן יכולות למעטו; חשוב כאן ביותר עצם הדבר, שהשאלה בדבר מלוי הסעיפים הנוגעים לזכויות-היהודים, עולה עכשיו על הפרק כשאלה כללית, שזו ענין לפוליטיקה בין-לאומית.

טיפסי ההוצאות של סמיואל והממלאים אחריו נדפסו בשלמותם בשבועון האנגלי-היהודי Jewish Chronicle (גליון 2675, מיום כ"ג תמוז תר"פ). כשאתה הופך בדפים הדחוסים האלה ומתעמק בקריאת הספרים האיומים, יש שחרדה תאחזך ובקושי מאמין אתה למראה-עיןך: האמנם זהו פרק מחיי היהודים בפולניה במאה-העשרים? והלא כן הוא הדבר. אמת מרה לפנינו, עובדות "יבשות", בלי כחל וסרק. בגדון העובדות אין הבדל בין סמיואל למתנגדיו; אף הם מספרים כמותו דברים נוראים ומתרידים. אך הארת-הדברים שונה, היא. והרושם הוא מחריד ממש. ההיסטוריון שלעתיד-לביא לא יבין, האין החקיימה גיא-תופת כזו במרכז-אירופה והאין נעשו לעיני כל העולם הנאור דברים, שעמים פראים ודאי היו מתביישים בהם? — מה שנוגע לאוקריינה יש "תירוף": אין להם, לעמים התרבותיים, דריסת-רגל שם, ולפיכך אין הם יכולים להועיל כלום. אם זהו תירוף מספיק, — שאלה אחרת היא; אבל תירוף הוא. ועוד אחת: שם, באוקריינה, עושות את מעשיהן חבורות של מרצחים. — כנופיות של שורדים, שאינן מכירות כביכול בעול-מלכות. לא כן הוא המצב ביחס לפולניה. באי-כח רשמיים של ממלכות אירופה ואמריקה יושבים בעיר המלוכה של מדינה זו; כל העמים הנאורים באים ביחסים כלכליים, מדיניים ותרבותיים עם פולניה, שנחשבת כבת למשפחת-העמים. בפולניה שולט משטר דימוקראטי, עם

בית-נבחרים וממשלה אחראית בפניו; לא מהומות ומבוכות במדינה, אלא מנוחה וסדר. יש בממלכה צבא מאורגן, משטרה, בתי-משפט, בקצור, הכל על מקומו. ואיככה היה דבר הנורא הזה?

חידה היא, ורק לאלהים פתרונים...

II.

כשחזר סמיואל ללונדון, לאחר שגמר את עבודתו בפולניה, נתקבל בכבוד גדול על-ידי היהדות האנגלית. בכל מקום שהיה מופיע היו הנאספים קמים ממקומותיהם ומברכים אותו בהתלהבות ובתנועות-רצון. ובימים האחרונים, לרגלי פרסום הרצאות-הועדה, קבלה אספת ועדי הקהלות העבריות באנגליה החלטה להביע תודה לסמיואל על עבודתו. אפילו אם ניחם חלק מהתלהבות זו לעיברה, שיהודי-אנגליה אינם רגילים בדבר שעשה סמיואל, כלשונו המלאה גאון לאומי, באומץ-הלב, שהראה בענין-ההגנה על זכויות אחינו בזמן שְׁתִּיתָ בפולניה, — גם אז יהא לפנינו מעשה ראוי לכבוד ויקר. סמיואל נסע לווארשה לא כשליח-היהודים, אלא כציר הממשלה הבריטית. ואף-על-פי-כן, מיד לאחר שבא לפולניה ידע לבדוא יחסים קרובים, יחס-אחים, בינו ובין יהודי-הארץ. במשך כל ימי שהותו במדינה היה למין מרכז מדיני, מרכז עממי במלוא מובן-המלה, לאחינו הנדרסים שבפולניה. כל דבר קשה היו מביאים אליו, את כל הציות היו מתנים לפניו וממנו היו מבקשים עזרה, והוא היה נענה לכל. אדם ומתהלך עמו כריע ואח. וביחד עם זה ידע לשמור על משמרתו, משמרת-הכבוד, על מצבו בתור שליח הממלכה האנגלית. העתונות הפולנית שזיא כולה אנטישמית, התנפלה עליו יום-יום, חרפה וגרפה אותו ואת מעשיו; אבל הוא לא נבהל מפניה והמשיך את עבודתו במנוחה ובטאקט. שעוררו רגשי כבוד והשתוממות גם בלבות שונאים. סמיואל כתב את הרצאתו וערך את מסקנותיו לאחר שבקר את רוב הערים, שהיו שם פריעות, לאחר שקבל גבית-עדות מיהודים ונוצרים. לאחר שחקר באמת את הענין שלפניו מכל הצדדים, הוא מביא דברים רק לאחר שבדק אותם בעצמו ונוכח לדעת את אמתותם. ולפיכך יש להרצאתו ערך של תעודה היסטורית גמורה. הוא כותב בטון סתני וקר, כחוקר-דין וכפקיד בריטי; אבל מבעד כל שורה ושורה מציץ אלינו בעל לב מרגיש, שמשתתף בצער הנפשות, שהוא מספר עליהן. כמורגטוי בהרצאתו, גם סמיואל משתדל לרכך את דינו ונוטה לדון את הממשלה הפולנית לכף-זכות, כנראה, מפני "דרכי-שלום". אולם מה גדול ההבדל בין שתי ההרצאות! — זהו ממש אותו הבדל, שיש בין שני האנשים האלה... מורגטוי מדבר כאחד המתבוללים, שתמיד פחדנים הם בשאלת-היהודים, וכאיש-מפלגה. הוא מתרסם לפני הפולנים ומחניף לממשלתם; והוא אינו מתיייש לחזור בהרצאתו על אחדות מעלילותיהם של האנטישמים הפולניים. הוא אינו מתאפק מלהביא בתעודה רשמית דבר, שבוודאי שמע מפי חבריו המתבוללים בווארשה: שהציוניים הם בעוכריו של העם היהודי. מפני ש"הם יוצרים את התהום שבינו ובין העם הפולני". סמיואל לעומתו מדבר כאדם מכיר את ערך-עצמו ואת ערך שליחותו הנעלה. הוא אינו מעלים שום דבר, שום עובדה, מכאן את הענין מכל צדדיו ודובר אמת באופן ברור וגלוי. הוא מבטל בשובה ונחת, אבל בכל חוקה-ההגיון, את טענותיהם של שונאי-ישראל, ובלי משים הוא מופיע לפנינו בהרצאתו כמנן על אחיו, כלוחם לזכויותיהם בפולניה. הוא אוביקטיבי בכל דבריו, ומשום כך גדול

הרושם, שהם עושים, וערכם רם כל-כך.

במבוא להוצאתו מזכיר סמיואל את התעודות, שניתנו למשלחת כשנסעה לדרכה. התעודה הראשונה: לבקר את האשמות המיוחדות, שנאשמה בהן הממשלה הפולנית. כלומר, את יחסה הרע אל יהודי-המדינה. בפרט היה מוטל על הועדה לחקור את ענין הפרעות וההתנפלויות על היהודים, באילו מקומות אירעו באשמת השלטונות, שלא עצרו בעד התפרצותן או גם סייעו להן באופן ישיר, והיכן להפך, אחזו השלטונות בכל האמצעים האפשריים לדכאן. והתעודה השנייה היתה — להסיר אי-הבנה, בנוגע לדברים שונים (כלומר, בשאלת-היהודים) בין פולניה ואנגליה ולהטיב על-ידי כך את היחסים שבין שתי המדינות הללו. לשם זה קבל סמיוארט סמיואל הוראות להציע הצעות לפני ממשלתו, שכן היה יפה לשפר את היחסים ההדדיים של היהודים וישרא תושבי פולניה; מה שעלול להשפיע לטוב על מצב-המדינה בכלל. ביחוד היה סמיואל חייב לחקור את ענין הפרעות ביהודים, את ענין ה"פיגיומים". מחבר ההרצאה מעיר, שבאנגליה מבינים בזה (והבנה זו היא ירושה מן הממשלה הרוסית) התנפלויות על היהודים, שעורכת הממשלה עצמה או אינה משתדלת לעצור בעדן. במובן זה היו, לפי דעתו של סמיואל המיוסדת על חקירה ודרישה, פוגרומים בערים הללו: בלבוב, בלידז ובוויילנה. בפינסק היה רצח צבאי. בזמן הפרעות בקראקה ובלודז עשו השלטונות הצבאיים כל מה שבהם לבלום את החיילים הפורעים. "בכלל, עד כמה שלשלטון האזרחי היה כח ממשי, היה המצב במקומות-הצבא הולך וטוב".

ההרצאה ממעטת את מעשי-הרשע של ה'אנדארמריה הפולנית, שתעודתה היתה לשמור על הסדר בחבל-המדינה לאחר שיצאו מרם הגרמנים. אפיה של זו היה צבאי למחצה ופקידיה היו על-פי-רוב אנשים מושחת-המדות. כח-ההרשאה של ה'אנדארמריה היה כמעט בלתי-מוגבל: היא לא היתה תלויה בשלטונות האזרחיים כלל. בכל עיר ועיר היו ה'אנדארמים מתפרצים אל תוך בתי-היהודים בתואנה של חפוש נשק, והיו מכים ובוזזים את היהודים. כל זה היה נעשה בגלוי, ומוצא לא היה ליהודים. אף עכשיו, אף-על-פי שמלבד ה'אנדארמריה כבר יש גם משטרה, המצב הוא כקודם. אין להכיר שנויים לטובה, — שלום-היהודים במדינה הוא בסכנה. אבל — מתנחם סמיואל — "הממשלה מכירה בחסינותיה של ה'אנדארמריה, וכפי ששמעת, היא משתדלת לסדרה על יסודות חדשים". נוסף מצדנו, שתקוה זו של המרצה הנכבד לא נתקיימה. וה'אנדארמים הפולניים משיכים כיום את מעשיהם הרעים באותה הבטחה כבימים, שבהם ישב סמיואל בפולניה.

ולא רק ה'אנדארמים, אלא גם הפקידים הנמוכים שבבתי-המשפט ובהנהלה הם אנשים ממדרגה נמוכה של השכלה ומוסר, ומצטיינים הם, מלבד ברדיפת-היהודים, גם במקח-שחוד במדה מפלואה. כך הוא בפולניה הקונגרסאית. מעט יותר טוב הוא המצב בגאליציה ובפוזנה, מפני ששם נשאר על מקומו חלק מפקדי הממשלות הקודמות, האוסטרית וגרמנית. — ואלה הם אנשים מסוג אחר לגמרי. הפקידים העליונים בפולניה לא היתה להם שום שייכות לרדיפת-היהודים, וכל פעם שהפנו את תשומת-לבם אל הפגעים, היו פועלים ברוח הצדק והמשפט. על זה יש להעיר: ודאי היה הדבר בימים שישבה המלאכית הבריטית ביוארש. סמיואל מצדו מוסף, שהיו מבינים לא היו בשום מקום פרעות ביהודים במשך כל חמשת החדשים, שהיו המלאכיות האמריקנית והאנגלית במדינה. ובכן ברור הדבר, — מטעים סמיואל, — אם

הממשלה-הפולנית היתה די חזקה לשמור על הסדר במשך זמן זה, יש בכחה לעשות כך אף להבא.

מחבר-ההוצאה מתאר את חיי אחינו בפולניה. רובם הגדול הם עניים מרודים, סובלי מחסור ורעב. על-פי-רוב הם מחוסרי עבודה, אף-על-פי שבעלי-מלאכה ופועלים מרובים ביניהם. נחלקים הם למתבוללים, לציוניים ולאדוקים; אדוקים הרבה יש גם בין הציוניים. לשון-הדבור שלהם היא "אידיש", אולם בזמן האחרון נכרת נמיה לעשות את העברית אף ללשון המדוברת. מחמת קרבתו של "אידיש" ללשון הגרמנית, היו הגרמנים בוחרים, בשעת-הכבוש, לעשות עסקים עם היהודים יותר מעם שאר התושבים. וזה נתן מקום להאשים את היהודים, שהיו להם דברים עם הגרמנים. ואך נוסדה ממשלה פולנית יצאו החיצה נגש-השנאה ליהודים. החרם על היהודים, שרפה קצת בשנות-המלחמה, התחיל שולט עכשיו בכל תקפו. מה היה יחס הממשלה אל החרם? — היא הכריזה בפומבי, שאינה מרוצה בו, אבל עובדה היא, שהממשלה עצמה התחילה מפטרת ממשרתם יהודים הרבה, שהיו פקידים בימי-הכבוש. בעוד שלא התנהגה כך ביחס לפקידים פולניים. רופאים יהודים אינם מתקבלים לעבוד בבתי-חולים. באוניברסיטאות אחדות מתקיימות הגבלות בנוגע לכניסת תלמידים יהודיים. אין מקבלים יהודים בתור פקידים במשרדי-הדואר, במסלות-הברזל ובצבא, ולא בתור מורים בבתי-הספר הנמוכים והעליונים. "הספר" אשכנזי הוא יוצא מן הכלל (יודעים אנו, שגם זה אינו עוד יוצא מן הכלל, מכיון שההנהלה העליונה של האוניברסיטה הווארשאית מאנה לאשרו בתור מורה קורא-שעורים). אך ממירים היהודים את דתם — וכל המשרות האלו פתוחות לפניהם. כמדומה לנו, שגם ב"חומה" זו כבר נראו פרצים גדולים, והפולנים מסרבים ל"זכות" במשרות גם את ה"מומרים להכעים".

סמיאל מספר על היחס הרע ליהודים בנוגע לחלוקת צרכי-המוזנות השונים (לחם, סוכר, תפוחי-אדמה) שנמצאת בידי הפקידים הנמוכים. מחלקים לניצרים תהלה, ואחר-כך ליהודים. ויש שבאים היהודים — וכבר אזל הכל, והבחסנים ריקים. "הידיעה, שהנהיגו שני תורים, ליהודים לחוד ולנוצרים לחוד, לא נתאשרה", אומר בעל-ההוצאה. אבל במקום זה כמה נגישות ב"תור" האחר, המשותף! כמה פעמים הוכו היהודים ב"תור" מכות-רצח, שגררו אחריהם מקרי-מות...

שיטה מסודרת מצאה המלאכית בנוגע להתאמצותם של השלטונות הפולניים, ביחוד בערי-השדה, להוציא את המסחר מזידי היהודים. אף הממשלה עצמה אינה נקיה משאיפה זו. מכדילים את היהודים לרע בנוגע למסחר-עזרות, נפט, מלח, לחם, וכיוצא באלו. ביחד עם זה לא מצאתי שום יסוד להתאוננות, שהממשלה מבדלת לרעה את הסוחרים היהודים בנוגע לתניית רשיונות להכניס סחורות מחוץ-לארץ. הדבר מיכן מאליו... חרם מצד הצבור הפולני, סוציאלי ומסחרי, חרם חסר, שנתמך על-ידי העתונות, קיים בפולניה. במקומות אחדים יש בתי-דין צבוריים, שבהם דנים את אלה הפולנים, שיש להם מנע-ומשא מסחרי עם היהודים. אין ספק, שבכחה של הממשלה להחליש תנועה זו על-ידי אסור תעמולת-החרם. אבל אף-על-פי שהממשלה הביעה את אי-שביעת-רצונה מן החרם, נותנים להעתונות הפולנית לנהל תעמולה נמרצה ברוח זה בו בזמן, שאף העתונים היהודיים סוגרים על העבירה היותר קלה. בפולניה שולט הרעיון, כי את "הליטאים", כלומרי היהודים שבאו מרוסיה, צריך להכריח לשוב

למקומם. ולדעתו אם ממשלה הגונה וחי"שקט יסודו שוב כרוסיה, תהיה הגירה כללית למדינה זו, ולא רק מקרב היהודים. אלא גם מקרב שאר תושבי פולניה". בעל-ההרצאה מזכיר את התפקיד הגדול, שהיו ממלאים היהודים בעבר בתור מנהלי העסקים בין רוסיה ופולניה, גם בתור מוציא-סחורות וגם בתור בעלי-תעשייה. גורמים אחרים למה שהסוחרים ובעלי-החרושת היהודיים נכונים לעזוב את הארץ הם: חוסר חמרים גלמים, הקושי למצוא צרכי אוכל והסקה והמחרים הנכונים שבאו בעקב שער-הכספים הגרוע.

האינציאטיבה בכל מה שנוגע לעסקים נמצאת כמעט רק בידי היהודים. התעשייה של צמר-גפן בלודז והתפתחותה של העיר בכלל הן ברובן מעשי ידי היהודים. התעשייה והמסחר בכל המדינה — גם כן. אי-אפשר להחליף חלק חשוב כזה של תושבי-הארץ באנשים חרשים, שאין להם שום ידיעה ונסיון בעניני-המסחר הגדולים, אשר עוד יגדלו ויתרבו בתוקף אמנת-השלום, שהיא נוחה מאד לפולניה. אף-על-פי-כן שולט הרעיון הכוזב, שיש היכולת להוציא חלק גדול של העסקים מידי היהודים ולהעבירם לידי אחרים. "אם יהודי פולני יגורש מחנותו או מבית-החרושת שלו, לא יחייב דבר זה את המקום, לפולני נוצרי, אלא רק יקטין את המסחר והחרושת". ביחוד חשובה השאלה בנוגע ליחס-מסחר עם חוץ-לארץ: אי-אפשר, בלי לגרום לתוצאות קשות, לדחות ממקומם בתי-מסחר ישנים שרכשו להם בעבודתם במשך הרבה שנים במדינות רחוקות קונים וקרייט. עובדה היא, שהיהודים רכשו להם אמן במדה יותר גדולה משכניהם". עד היכן הגיעו הדברים, מעידה העובדה, שכמעט כל סוכני בעלי-האחוזות הפולניים היו יהודים. טובתה של הממלכה הפולנית דורשת, שיתנו למסחר החיצוני, הנמצא בידי היהודים, לגדול ולהתפתח; רק בזה תקות פולניה לתחיה כלכלית ולהטבת שיערי-הכספים שלה. המדינאים הפולניים אומרים, שגדול יותר מן המדה מספר הסוחרים היהודיים הפעושים ביחס למספר הכללי של התושבים. על זה צריך להעיר, שבניהם של הסוחרים האלה שואפים בעצמם לעזוב את מעמדם ולהחליף את פרנסת-אבותיהם בפרנסה אחרת. אבל בכל פנה שהם פונים הם נתקלים בהגבלות ותומרות, — והם מוכרחים לעזוב את הארץ. מועטות הן המשפחות היהודיות במדינה, שלכל הפחות חבר אחד משלהן אינו באמריקה. "הנסיון הורה, — כמו בשאלת-אירלאנד, למשל — שלא טוב למדינה, שיהגרו ממנה אוכלוסין מלאי-יאוש, שהרי הם זורעים את הזרע של מרידות-נפשם בארצות אחרות". תרופה להמצב של עכשיו היא — להנהיג בפולניה מקצועות-תעשייה חדשים, שבהם הראו כשרון מיוחד יהודי ארצות אחרות (הכנת בגדים, נעלים, ערדלים, רהיטים). יהודייה-מערב ודאי היו באים לעזרת אחיהם בנידון הספקת החמרים ושאר הדברים הנצרכים כדי להרים את מצב-התעשייה בין יהודי-פולניה. אבל הנוצרים בפולניה, אף-על-פי שבעצמם אינם עושים עסקים גדולים, מראים את התנגדותם לשאיפה כזו, שהיתה מביאה תועלת גם ליהודים וגם לממלכה כולה. הפולנים עומדים על דעתם ודורשים, שימעיטו את מספר הסוחרים היהודיים ואת מספר האוכלוסים היהודים בכלל. יש בזה משום סכנה לא רק ליהודים, אלא גם למדינה כולה, כפי שיש לדון ממה שהגיע להרבה ארצות, שנהגו בכך. לפני הפולנים שני דרכים: דרך אנגליה, ארצות-הברית, צרפת, הולאנד, איטליה ושאר הממלכות החפשיות, ששם שולט יחס של צדק בנוגע ליהודים ושם הם מביאים תועלת מרובה למדינה; או דרך מצרים הקדומה, ספרד של ימי-הבינים ורוסיה

הצארית. "אם היהודי יוצא, גם ההון יוצא עמו". בזמן הזה, שעניני-פולניה דורשים הכנסת-הון אל המדינה, תשיג על-ידי הרחקת-היהודים את ההפך, הוצאת-ההון. "עוד יש להוסיף: סכנה היא, שישרי-הלב מבין לא-היהודים לא ירצו להשאר במדינה, שאין צדק ויושר שולטים בה". כך, גומר סמיואל פרק זה. כמה אמונה חמה וישרה באדם! לא נכתד: אנו אין אנו מאמינים במציאות "ישרי-לב" כאלה בפולניה הנוכחית. . .

מחבר ההוצאה מטעים את הפוליטיקה הפולנית, שמכרות ואומרת, שהיהודים והבולשביקים הם דבר אחד, ואומר: פוליטיקה זו מטרתה להסב את חשומת-לבו של הקהל מן הממשלה". אין להתפלא. כמובן, אם חלק מצעירי-היהודים, שמוצא את כל הדלתות נעולות בפניו, מקשיב להצעות המבטיחות חירות ושיוון. הממשלה עצמה עלולה היא בכל מעשיה להפוך את היהודים לריבולוציונרים. כל היהודים רוצים רק בחיי מנוחה ושלוש. אם הממשלה הפולנית תתיחס אליהם ברוח הצדק והשיוון, תבטיח לה בזה את תמיכתם ואמונתם. אם לא, אם תוסיף לודפס עד חרמה—חלק מהם, אמנם, יוכרח להגר, אבל אלה הנשארים סוף-סוף יובאו לידי מצב של יאוש גמור ויתקוממו כדי להציל את כבודם האנושי... על-פי החקירה בחלקי-המדינה השונים יוצא, שמספר הבולשביקים בקרב היהודים הוא לא יותר מעשרה אחוזים למאה, פחות הרבה מן המספר היחסי של הבולשביקים שאינם יהודים. אין לשכוח, שהיהודים הם המעמד הבינוני בקרב התושבים; וכרובם הגדול הם אדוקים, בדתם. והלא הבולשביות הוא נגד הבורגניות ונגד הדת. ובכן הרי היתה קבלת התורה הבולשביסית מביאה לרוב יהודי-פולניה חורבן גמור, כלכלי ורוחני.

לאחר שמחבר-ההוצאה חוזר ומזהיר את פולניה, שהגירת היהודים מארצה תגרום להפחתת כחות-היצירה שלה במדה מרובה, עובר הוא לתאר את הפרעות, שאירעו בערים שונות, שהוא עצמו בקר בהן: בלבוב, בפנינסק, בלידה, בוויילנה, בלודז' ובקראקה. הוא מביא פרטים הרבה, שלצערינו אי-אפשר לנו לעמוד עליהם כאן מחוסי-מקום. את הפוגרומים ערך הצבא, שקרא בכל מקום את התושבים להתחבר אליה. בלבוב הוציאו הפולנים דבה, שהיהודים עברו למתנה-האוקייניים שונאיהם; אבל האמת היא, שהיהודים היו נייטרלים במשך כל הזמן, שהתנהלה המלחמה בין שני הצדדים. אף אחד משרי-הצבא האשמים בפרעות-לכוב לא נענש, והאוכלוסין היהודיים גם לא קבלו פצוי על ההזקות המכונסות. סמיואל מספר באריכות את מאורעות-הדמים בפנינסק, שהומתו שם ביריה חמשה ושלושים יהודים. ביניהם מרים עמטיים וצעירים מתלמדים. האנשים האלה, חברי ההסתדרות הציונית, התאספו בבית-העם לזון על עניני הקואופיראטיב המקומי, והלשינו עליהם, שבולשביקים דם ומטרת אספתם היא להתיעץ בדבר הושטת עזרה לחיל הבולשביסטי התנה קרוב לעיר. בלא דין ובלי משפט, אפילו צבאי, הורגו באכזריות של חיות-טרף על-ידי המפקד הפולני. את העניינים הקשים, שנתענו הקרבנות הקדושים האלה עד שיצאה נשמתם, אין לתאר. כשאתה קורא מקצת מן המקצת, שהגיע על זה לאוזניו של סמיואל ומספר בהרצאתו, יאחו בשרך פלצות... בוויילנה ובלידה היתה התואנה לפרעות השמועה, שהיהודים ירו בצבא הפולני. סמיואל מכחיש את הרבר באופן נמרץ על יסוד החקירה, שנעשתה על-ידי. בדבת-וויילנה נסתייעו השלטונות הפולנים בעדותם של שני אנשים, שאמרו עליהם, שהיו חברי המלאכות תדנית בוויילנה בזמן ההוא. סמיואל טרח ומצא, שלא היו דברים מעולם. כפי שנתברר אחר-כך מן הידיעות, שנתקבלו באופן ישר

מממשלת-דרינה, לא היו בני-אדם אלה חברי המלאכות כלל; בריות חשודות הן, שאין להאמין לדבריהן. כדאי להעיר, שבוילנה היו הפרעות בימי שהיתו של הגנרל פילסורסקי, ראש-הממלכה, בכבודו ובעצמו, בעיר וממש כמו שבז'טומיר נערך הפוגרום על-ידי האוקריינים בימים ששהה שם פטלורה, המצביא הראשי. בקראקה ובלודז היה היקף הפרעות הרבה פחות משהיה אילמלא המישטרה, שסייעה בדבר בדרך ישרה או בלתי-ישרה.

לפי דברי המחבר, קשה להגדיר בדיוק את מספר הנרצחים בשעת הפרעות הנזכרות; אבל מספרם הוא, לכל הפחות, 348. מספר זה, שנורא הוא כשהוא לעצמו, מעיד על התנאים הקשים, שבהם נתונים חיי-היהודים בפולניה. במקומות הרבה נלקחים היהודים, ורק היהודים, על-ידי השלטונות הצבאיים לעבודות-הכרה. בבוברויסק הוצאו היהודים לעבודה מבתי-הכנסיות ביום-הכפורים. בלבוב היו תמיד מעירים לשם כך את היהודים משנתם בלילות. בערים אחרות ערכו ציד על היהודים ברחובות. בחוצות-העיר, וביחוד בעגלות-הרכבת, מתנפלים החיילים על היהודים, תולשים את זקניהם, וביחד עם זה גוזלים את רכושם ומכים אותם מכות-רצה, והשלטונות אינם מתערבים בדבר. בווארשה וגם בערים אחרות דואגים השלטונות לנקיון רק בחוצות, שבהם דרים הניצרים, ורבעי-היהודים מלאים אי-נקיון, מה שהוא סכנה לא רק להם, אלא גם לכל העיר.

דרישות-הצינונים בנוגע לזכויות הלאומיות של היהודים מעוררות התמרמרות; מכריוס עליהן, שהן בנגוד גמור להאזרחות הפולנית. „בטעם זה היו מבארים לי, — כותב סמיואל, — בחוגים הרשמיים את סירובה של הממשלה למנות פקידים יהודיים בדואר ובמשרדים אחרים; ואולם לא ניתנו לי הוכחות, שאלה, שאינם מכריוס על לאומיותם העכרית, מקבלים משרות במוסדות הממשלה. צד אופיי במצבם של היהודים הוא, שקשה ליהודי לקבל פצוי על עלבונותיו ונזקיו. התאוננות והשתדלות לפני הממשלה אינן מביאות פיי. יש להם, להיהודים, בסך-הכל 11 ציר בסיים — מן המספר הכללי 390; אבל עבודתם בסיים והשפעתם על דעת-הקהל לא תהיינה נפרות עד שיהיה מספרם כארבעים איש, מספר, שמגיע להם בצדק, כלומי, על-פי יחס-מספרם לשאר תושבי-המדינה.

וטרם יעבור סמיואל להרצות את מסקנותיו האחרונות הוא מביע את צערו העמוק והתמרמרותו על מעשי-הרשע, שפגם למעלה ושגרמו לאבדן כל-כך הרבה נפשות טהורות וחפות מפשע. „הוא מקוה, שהממשלה הפולנית תשתדל להשפיע לטוב על אוכלוסי המדינה; והיהודים מצדם חייבים „להודיין בסבלנות ולהמתין לתוצאותיה של השפעה זו“ (שעוד היום הזה לא הרגשנו, כי דוע!). „שלום היהודים הפולניים ורכושם הם בסכנה, ואם לא יבטלו הגורמים הרעים עד מהרה, פרעות חרשות עתידות להתחולל ביהודים, אפשר אף במדה יותר רחבה מקודם“. הכותב מעים, שהאנטישמיות הקיפה הרבה ארצות. בפולניה התחזקה התנועה האנטישמית מחמת המלחמה, הרעב והמצב המדיני הקשה. „אולם, בדרך כלל, הפולנים הם בעלי נפש נדיבה (Of a generous nature), ואם ההסתות של העתונות תדוכאנה על-ידי הממשלה ביד חזקה, יהיו היהודים בידדות עם שאר אזרחי-פולניה, כמו שהיה הדבר במשך 800 שנה“. בחקוה לסייע לדבר זה. מציע סמיואל לפני הממשלה האנגלית את ההצעות הבאות:

1. להאמין בממשלה הפולנית, שתגשים את סעיפי החוזה מיום 28 ליוני שנת

1919, שנוגעים לזכויות המצוט, ברוח של חבה לנתיניה היהודיים. הממלכה יכולה להיות חזקה רק כשכל חלקי יושביה עובדים בכחות מאוחדים ובאמון הדדי למובתה. 1. לקביע יחס של שוויון אל אוכלוס-היהודים בפולניה, של שוויון אמתי ולא מזויף.

3. לענוש במהרה על כל התנפלות על נתיני-המדינה, בלי הבדל דת וגזע, ועל רכושם, ולפרסם ברבים את שמות הפושעים. הדבר האחרון נצרך ביותר, שהרי תעודתה של הממלכה היא לא עונש לשם נקמה, אלא אזהרה לאחרים.

4. להשיב את יהודי-גאליציה על כנם במוסדות הרשמיים במדה שנעשה דבר זה ביחס ללא-יהודים.

5 לקבל בחזרה את היהודים, הפועלים והפקידים במסלות-הברזל, במדה שנעשה הדבר ביחס ללא-יהודים.

6. לבטל את ההגבלות בנוגע לכניסת היהודים אל האיניברסיטאות.

7. להוציא פקודה, שבה יאמר, שהחסיד הוא נגד החוק, ובה תאסר הדפסת כל הדברים הקוראים לחרם.

8. להביא מיד לפני בית-דין את כל הנאסרים, ששחזקים אותם במחנות מיוחדים, ולנהוג באלה הנמצאים שם יחס אנושי.

9. לעשות הקלות בנוגע לפתוח מקצועות-תעשיה חדשים בפולניה במחשבה תחלה להפוך חלק גדול מאוכלוס-היהודים לעובדים יוצרים.

10. הממשלה הבריטית צריכה לסייע ליהודים הרוצים להגר מפולניה במה שתקל עליהם לבוא למדינות כארץ-ישראל, קאנאדה, אפריקה הדרומית, אלג'יר ואמריקה הדרומית, או למדינות אחרות, שנכונות לקבלם.

11. ליסד באנקים, שאוכלוס-היהודים יתנו אמון בהם ויפקדו בהם את כספם ולא יצטרכו לשאת אותו בכיס או להטמינו בהדריהם.

12. לעיין בהצעה להושיב עליה הצירות הבריטית בווארשה מזכיר, שמבין ומדבר "אידיש".

עד כאן דברי סמיואל. הרצאתו מלאה חכמה ובינה יתרה. הכל בה במדה ובמשקל, בדיוק-ההגדרה ובבהירות של כלל-מדע. שתים-עשרה ההצעות שלו מקיפות את כל השאלות החשובות שבחי היהודים בפולניה. הסעיף הראשון מזכיר לממשלת-פולניה את חובתה, שנובעת מאמנת-השלום, לתת ליהודים שווי-זכויות אזרחי, מדיני ולאומי. הסעיף השני מדבר על הנחיצות לנהוג ביהודים יחס של שוויון אמתי בחיי יום-יום. הסעיפים השלישי והרביעי עוסקים בשאלות-הפרעות והחרם. ההצעות 6,5,4 מדברות על היהודים במשרדים רשמיים ובבתי-הספר העליונים. ההצעה 8 נוגעת בצרה מיוחדת של היהודים בפולניה. הסעיפים 9, 11 עוסקים בשאלת הרמת המצב הכלכלי של היהודים. הסעיף העשירי נוגע בשאלה, שעומדת עכשיו במרכז-חיהם של אחינו במזרח-אירופה — בשאלת-ההגירה. ולסוף, הסעיף האחרון, 12, מביא הצעה, שיש בה חדוש ושחשיבותה בולטת למדי. סמיואל כותב ומפיץ אור על השאלות כעסקן מדיני. על הכל הוא דן מתוך מבט רחב, מנקודת-המבט של טובת הממלכה, של הממלכה בכלל. אבל אף לרגע אינו שוכח את האנשים החיים, הסובלים בפולניה של עכשיו. כשאתה קורא את דבריו חש ומרגיש אתה, שבמשך כל הזמן ראה עומדים לפניו את אחיו הנתונים בצרה, הנענים והעשוקים. מ ו ת ו ל ב ג מ י ח ד — הנה מה שהשקיע

סמיואל בהרצאתו. ביושר-לב של שליו בריטי ובמסירות של אח אוהב חקר ודרש את הכל, חרר לכל פנה של חייהם היהודים בפולניה, ואף את הדברים פחות-הערך לא שבה. מה אופית בנרן זה היא הערתו על אי-הנקיון ברבי-היהודים על יד מקומות אחרים בהרצאתו, שנוגעים בשאלות חשובות וגדולות! יודיע הוא סמיואל, כאדם ממלכתי, כעסקן מדיני בריטי, שבנוגע ליחסים בין עם לעם ובנוגע לזכויות-עם אין "גדול" ו"קטן". כאן הכל חשוב וגדל-ערך. למען השלום אין הוא דן כמה פעמים את הממשלה הפולנית לכף-חובה, ובכל מקום הוא מדבר בלשון רכה ודקה. אבל האמת המרה, הקשה והמחפירה מובלטת בכל שורה של כתביו. הרושם הכללי הוא—שדבר גדול באמת היא הרצאתו של סמיואל . . .

III

ההרצאות הבאות אחריה הן דברי-בקורת, שתעודתם לבטל את ערך כתביו ומסקנותיו של סמיואל. הפולמוס של הציר הבריטי הוא דק, מתון ומסתפק בהגנה על הממשלה הפולנית בלבד. הקפטין רייט לעומתו מרחיק ללכת, וממלחמת-מגן הוא עובר כמעט בכל מקום להשתערויות עצומה. לא די לו להצדיק בכל המעשים הנתעבים את הממשלה הפולנית ואת הרצחם הפולניים; הוא אף מתנפל על היהודים, קרבנותיהם של רוצחים אלה, ומעליל עליהם כל מיני עלילות, שכאילו הועתקו להרצאתו ישר מן הסמרטוט האנטישמי הגם, "Dwa Grosze", הידוע. ה"מאה השחורה" בפולניה עולה הרבה על זו שברוסיה בהמצאותיה הפראיות ובארס-השנאה שלה. יודעת היא להתעטף בשלית של פוליטיקה של היסטוריה ושל מדעיות כביכול. בעצם הרי האנטישמיות הפולנית היא אוכלת-אדם, צמאה לדם ומלאה שנאה ליהודים עד כדי טירוף-הרעת ממש; אלא שגם לה מולה, שיחס-הבריות אליה יהא כמעט יחס של כבוד. הגורם העיקרי לכך הוא, כמובן, מה שפולניה היתה במשך מאה ועשרים שנה במצב של מדינה נלחצת ונרדפת. והנה אנו רואים שני באי-כח רשמיים של הממשלה האנגלית עומדים וחוזרים מלה במלה על דברי-השקרים של האנטישמיים הפולניים, עומדים ונלהמים לה, לפולניה, ביודעים ובלא-יודעים. סיר ה. רומבולד והקפטין רייט בלי ספק גם שניהם אינם אנטישמים במובן הפשוט של המלה; אבל הם נפלו ברשתה של פולניה, שזה כמאה שנים ויותר יש לה שם של נרדפת וסובלת. ועוד גם זאת: מדינאי נוצרי יהיה מי שיהיה, תמיד תהיה השפעת-הנוצרים עליו יותר גדולה מזו של היהודים. משיכה טבעית היתה במרצים הנוצריים אל הסביבה הפולנית, והצבור הפולני השפיע עליהם. על הציר רומבולד ודאי פעל עוד גורם אחד: הצד הדיפלומטי. רצונו של הציר לנקות מפשע את הממלכה, שעל יחסיה הידידותיים עם בריטניה הגדולה הוא מצווה ועומד.

מעשרת הקבים של דברי שטנה ועלילות, שמסרו האנטישמיים הווארשאים להקפטין רייט ולהציר רומבולד, נטל הראשון תשעה קבים. כשמאקוב וכבראפאמן בשעתם, מסתייע רייט בדבריהם של מחברים יהודיים שונים, שמאשרים כביכול את מסקנותיו. וכמותם הוא מסרם את הדברים או מכנים לתוכם כוונה זרה. בימים האלה כבר מיחה אחד מן הסופרים היהודיים, שרייט השתמש בדבריו שלא כהוגן. מוריס מאיר, ערך ה"צייט" הלונדוני, כתב בישנה שעברה בשבועון Jewish Chronicle, שיהודים במזרח-אירופה, כנגד לאותהם שבמערב, נבולים לא רק בדתם,

אלא גם במנהגיהם ובבגדיהם. מה עושה רייט? — הוא מביא את הדברים הללו ונותן להם מובן זה: אף סופרים יהודיים מודים, שיהודי ארצות-המזרח הם בני-אדם שלא מן הישוב... זוהי דוגמה אחת מעשרות, שנמצאות בהרצאתו הנאה. בכל פנותיה מפוזרות עקיצות דקות וגסות ליהודים, à la ניימובסקי, צורר-היהודים המפורסם. הוא מרבה בשקרים, אבל על-פי-דוב לא בהרצאת-העובדות, אלא בהארטן, במסקנותיו. הוא יודע להשתמש בכלי-הויץ החריפים ביותר. וכך הוא מאריך בספורו על רגשי-החבה של היהודים לגרמנים, על רגשי-האיבה שלהם לפולניה ולפולנים, על אי-התכשרותם לחיים תרבותיים מודרניים. רוצה הוא להטיל אימה על קוראיו האנגליים, ולפיכך הוא מספיר, שהיהודים בפולניה שואפים להומרול", כהאירלאנדים בארצם. הוא מתאר את היהודים כאוכלוסים ש"נתגרמנו" ו"שנתרסו". איך לזוג את שני ההפכים האלה? ואיך להתאימם לדבריו, שהיהודים הם בכלל אכזריים נפידים, אנשים החיים "בעבר בנוגע לכל, במנהגיהם, בשאיפותיהם, ועוד? — נאחו הוא רייט בסבך של סתירות הגיוניות קשות, בדרך כל האנטישמיים, אבל אינו שם לב לכך. הוא ממשיך במנוחה את עלילותיו ומספר, שהעתונות היהודית נלחמה בסתן-אבטונומיה לפולניה, שגרמניה היא ליהודים מולדתם הרוחנית, שהיהודים בחרו בשנת 1912 ביאגילוב לציר-הדומה אך ורק כדי להקניט את הפולנים, שחג ונצחון היה ליהודים הכבוש הגרמני, שבשעה שהוכרזה שביתת הנשק ערכו היהודים הפגנות שנאה נגד פולניה, שששת-מסטים היהודים מלבוא לצבא, שהיהודים הם כולם בולשביסטים, שההסתדרות הציונית מכוננת היא נגד פולניה, שבלבוב היו היהודים על צדם של האוקריינים, שהיהודים רגילים במתן שוחד, ועוד, ועוד. לפעמים הוא מעז לשקר בנסות מפליאה. כך, למשל, הוא כותב, שבבלידה "נרצח חייל פולני על-ידי... יהודי, שענה אותו עניינים נוראים, שהם רגילים אצל הרוצחים היהודיים מקרוב החסידים" (סמיואל עומד בהרצאתו על ספור זה ומעיר עליו. שהוא בדוי מן הלב). הרי כאן לפנינו עלילות-דם בצורתה הנבזה. ובחוצפה יתרה מוסיף רייט: "הרגל זה (כלומר, הרגל "העניינים הנוראים") הוא אחד מן המנהגים המרובים, שבסבתם אין הם, היהודים החסידים, נראים לנו לאירופיים". באכזריות מפליאה הוא מלמד זכות על הרוצחים הפינסקאים, אף-על-פי שללבותיהם של הפולנים עצמם כבר חדרה ההכרה, שבפינסק היה מעשה נורא, שקשה למצוא דוגמתו, וזה לא כבר קבלה ועדה מיוחדת של הסיים הווארשאי, לאחר שחקרה את כל הענין, פה אחד החלטה, שעל-פי צריכים האשמים בטבח זה להמסר לדין והקלה היהודית צריכה לקבל פצוי על מעשי-השווד המרובים, שהיו בעיר. הוא מרצה את הדברים בערמה, ועל-כן משתדל הוא שלא להעלים אף אחד ממעשי-הרשע נגד היהודים, אלא שאחר-כך הוא בא וממלא את העובדות, מוסיף באור אחר באור עד שיוצא, שאין להתפלג על מה שאירע, שהרי היהודים אשמים בכל. מכסים, שהפולנים הם מומחים גדולים לו בל-כך. . .

הפרעות ביהודים הן, לדעתו של רייט, רק תוצאות של שנאה הדדית. וכדי להבין את הפרעות הישבי, צריך ללמוד את סבתן ומקורן, צריך לדעת את דברי-ימיהם של היהודים בפולניה. ורייט מרצה באדיבות היסטוריה זו ברוח האנטישמיים המנוסים, כמובן, על-פי ההוראות, שניתנו לו על-ידי ידידיו הפולנים. להיסטוריה הוא מקדיש יותר מחצי-הרצאתו. המקום הבא מעיד עליו, שהוא שם עצמו לפה לפולנים: "הפולנים מתאוננים מזה, — כותב הוא במבוא לדבריו, — שועדות-חיון מתערבות

בעניניהם הפנימיים, בלי שתהיה להן ידיעה כל שהיא בדבריו־ימיהם בעבר, כאילו הם אנשים פראים, בלי היסטוריה משלהם בכלל. בהתאוננות זו הצדק אתם, לפי דעתי".

רעה עינו של רייט ביהודים, והוא מתאונן, — כנראה, בשם ידידיו הפולניים, — שמספרם של היהודים בפולניה הוא גדול יותר מדאי. שלשה (?) מחמשה חלקים של יהודי כל העולם יושבים עכשיו בפולניה. ולפני מאה שנים היו שם אפילו תשעה מעשרה חלקים. "בווארשה" בירת-המדינה, כל אחד משלשה תושבים הוא יהודי, ויש שם 600 בתי־כנסת. בערי־המדינה המצב עוד יותר גרוע; שם הרוב המכריע של האוכלוסים הם יהודים, והשלמים בחגיות הן שם באותיות עבריות! ". באנגליה נמצא יהודי אחד על כל 200 תושב; אבל בפולניה היהודים הם אחד לשבעה". ואולם — ממשיך הסניגור של הפולנים את דבריו — הצרה היותר גדולה היא לא הכמות, אלא האיכות. כרחוק שמים מארץ רחוקים הם יהודי פולניה והמזרח בכלל מאחיהם המערביים. מדברים הם ב"אידיש", שדומה לגרמנית, לשונם של אויבי־הפולנים. פולנית אינם יכולים לדבר ואינם מדברים. כותבים הם באותיות שמייות, שהן רחוקות בצורתן מכל אלפביתא שהיא הנהוגה באירופה. רוב יהודי־פולניה הם חסידים, ואין הם דומים בשום דבר ליהודי־המערב. היהודים האדוקים (בשביל רייט "חסידים" ו"אדוקים" דבר אחד הם) "אינם לא אירופיים ולא אנשים מודרניים בכלל". ההבדל בין יהודי־המערב ובין שכניהם הנוצרים היא הדת בלבד. להפך, "החסידים שונים מן הנוצרים לא רק בדתם ובלאומיותם, אלא בתרבותם בכלל, ולא בעיון בלבד, אלא בכל: באופן־אכילתם, לבושם וחיי יום יום שלהם. שאלת־המונות היא להם ענין של דת. בגדיהם דומים לאלה של ימי הבינים, וכן גם מנהגיהם. זוהי תרבות שמיית, אישלאמית, מזרחית בלב־אירופה". "אחדים ממנהגיהם, כמו, למשל, המנהג לגלח את שערות־ראשה של האשה ולשים על ראשה פאה נכרית, הם מנהגים פראיים גמורים". שני ספרי־קודש יש להם, — מוסף רייט, — "התנ"ך והתלמוד, והספרים האלה כוללים לדעתם את כל החכמות שבעולם, כל חייהם והליכותיהם הם לפי הוראות הספרים הקדושים; עיקרי המצוות נוגעים בשאלות כשר ושבט. אבל הכל נושא עליו חותם של פלפול משונה". והמחבר מביא יצתי דוגמאות בכונה להעיד על המצוות ה"משונות" של היהודים, והן רק מעידות על בורותו. חרי אחת מהן: "אסור לעבוד בשבת. על כן אין להדליק או לכבות אש ביום זה. על כן אין לעשות שום דבר, שתלויה בו עבודת־הדלקה או כבוי־האש. ועל כן אסור לעשן". ושכח הקטיגור האנגלי, בן העם הבקי בכתבי־הקודש, את ה"לאו" המפורש שבתורה: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" . . . הוא מודיע, שמספרם של המנהגים הדתיים אצל היהודים האדוקים גדול מאד (נתרבו על־ידי ה"שלחן ערוך") והם מקיפים את כל חיי היהודים. תרבותם קרומה מאד, היא זו של ימי עזרא ונחמיה. אל הרבנים שלהם הם מתייחסים בכל יראת־הכבוד של מורח. יהודי־המזרח אינם בני־תרבות ב"מובנו שלנו", ועל־כן — הנה השענה העיקרית והרבה העיקרית! — "אין יכולת לפולנים להזדווג עמם, קשה להתערב בהם או אפילו ליצור חוקים משותפים בשבילם". באמת הלא פראים לפנינו בני־אדם שלא מן הישוב. . . ואין, כנראה, תקוה גם להבא, שהרי היהודים "שונים מן הפולנים בגופם, ברוחם ובמסורם, וגם בהשקפת־עולמם והליכותיהם בכלל". ועוד: האוכלוסים הפולניים, בכל חלקיהם ומעמדיהם, מאמינים, שהיהודים נוהגים מנהג של רצח דתי. אמנם, מודה המחבר, אין לאמונה זו הוכחה כל שהיא; אבל דת היהודים ומנהגיהם המזרחיים והמזורים גורמים לה שתקיים, שהרי

הם "מפתיעים את דמיון-העם, ביחוד את דמיונם של האכרים ה"אדוקים בדתם". כבר הראינו למעלה, שבמקום אחר, בדבריו על הסדעות בלידה, תוסף ר"ט עצמו בעלילת דם שאין לה הוכחה כל שהיא, שהרי הוא מספר על העניינים הנוראים, שהם נהגים אצל הרוצחים מקרב החסידים.

המחצה השניה של יהודי-פולניה הם, לפי דבריו, "לאומיים או ציוניים", שחושבים את עצמם לחלק המתקדם של האומה. רבניהם הם בעלי הישכלה עליונה, והעבודה בבתי-התפלה שלהם היא כיוון מתקנת ודומה לזו שבבתי-תפלה לפרוטסטנטים" (?). אין רייט מאריך בענין זה. והוא עובר לדון בשאלה אחרת: בתפקידם הכלכלי של היהודים בפולניה. שלשה רבנים מכל סוגי-המדינה הם יהודים; בווארשה, עיר-הבירה, המסחר נמצא לחצאים בידי היהודים. בעיר-השדה גדול מספר היהודים העוסקים במסחר יותר ויותר, והרבה מהם חיים בעוני ובאי-נקיון. שקשה לשער. בפולניה, שהיא ארץ-אכרים, תפקידו של היהודי בחיי-המדינה גדול מאד. כל אחוזה וכל כפר יש בהם יהודי משלהם, שתופס את מקומו בירושה. הוא סוחר בפרי עבודת האכרים ומוכרה בעיר. כל פולני בעל אחוזה יש לו יהודי שלו, שעושה את כל עסקיו, מנהל את הצד המסחרי של האחוזה וממציא לו כסף להוצאותיו" (תמונה מלפני שבעים שנה!). העיירה היא כולה יהודית והיהודים הם בה סוחר דגן ועורות, חנוונים, תגרנים פעושים, וכדומה. "המתווכים והסוחרים הפעושים האלה תופסים מקום חשוב במדינה בפולניה, שכובשיה עכנו את התפתחותה הכלכלית באופן מלאכותי". יהודי-המזרח אינם עובדים ויוצרים. אלא כמעט רק מתווכים; היסודות היוצרים בקרבם הם מועטים. מה היתה עושה אנגליה, — שואל המחבר, — בתנאים דומים לאלה, אילמלי היתה ארצה מלאה יהודים, שמדברים בלשונם של אויבי-אנגליה, נושאים בגדים מזרחיים ונוהגים מנהגים מזרחיים חיים ברבעים מיוחדים בעוני ובאי-נקיון. מהזיקים את כל המסחר בידיהם ולהם כל התנועות, שמתנוססים עליהן שלטים באותיות עבריות? — כוונתה של שאלת זו ברורה: "מה דעלך סי".

המחבר מתעסק בדברי-ימיהם של היהודים בפולניה וכותב, שבימי-הבינים היו חיי היהודים כאן חיי גן-עדן: מצבם הכלכלי היה מזהיר, ובמובן החברותי והתרבותי היתה להם אבטנומיה רחבה, שהודות לה שמרו את דתם, את לשונם ואת מנהגיהם. היהודים האדוקים גם היום אין להם כלום חוץ מזה, ואין להן שאיפות אחרות מלבד שאיפות דתיות. ראשי האדוקים, שהיו באים להתאגד לפני המלאכות האנגליות על נגישות מצד הממשלה. היו מדברים יותר על החוק בדבר "המנוחה ביום ראשון, שנוגע לשמירת-שבת, מעל פרעות והתנפלויות". החלק השני של היהודים הפולניים הם, אמנם, "אירופיים" אבל "הטבע מחייב", שבעיני הפולנים שני החלקים האלה דבר אחד הם. היהודים הלאומיים או הציוניים, כאותם עמי-המזרח במצרים, בהודו, ועוד, שמעמו מעם-אירופה ומתקוממים על אנגליה השולטת בהם דורשים גם הם חירות ועמידה ברשות-עצמם ואינם רוצים להיות תלויים בפולנים. אם נשאל יהודי אנגלי: "אנגלי אתה?" ישיב: כן. אולם בפולניה מכריזים היהודים, שיהודים הם ולא פולנים. עכשיו הודיעה הממשלה, שהיא נכונה למנות יהודים לאופיצירים, ובלבד שיכריזו על עצמם שהם פולנים. והם סרבו לעשות כך" (ולמה אינם מתמנים יהודים מתבוללים, שמכריזים על עצמם, שהם פולנים ושהם, לפי דברי המחבר, פולנים על צד היותר טוב, כמו שהיהודים באנגליה הם אנגלים?). התנועה הלאומית בקרב היהודים היא שורש הסכסוכים

בין היהודים והפולנים. אבל ביחד עם זה מודיע המחבר, שיש "חצי-התבוללות" בין היהודים וממנה כל הרעה: על-ידה קבלו היהודים ממדות הגרמנים והרוסים. "אך מופיעים היהודים לפני עם-הפולנים כבאי-כחם של "לוהציו". ועוד: בתקופה החדשה התחילו הפולנים להתפתח במקצוע-הכלכלה ולעסוק בפרנסות, שהיו עד עכשיו כולן בידי היהודים; וזה מיניו את היהודים. "חננויות-הקואופראטיבים הפולניות, שדוחקות את רגלי הסוחרים היהודיים, סובלות לפעמים קרובות מן ההתנפלויות של היהודים". מי פתי יאמין בזה?

המחבר עובר לשאלת היהודים שבאו מרוסיה — לשאלת ה"ליטאים". וכדרך הפולנים הוא שופך עליהם את כל חמתו. היהודים הליטאיים תפסו את כל הפרנסות בפולניה, רכשו להם אחוזות, קנו בתים (כל זה היה אסור להם באיסור חמור ברוסיה, אבל הורשה להם בפולניה). ועוד יותר חמאו, שהשפיעו על אחיהם היושבים במדינה מכבר והפכו אותם לקבוצין מיוחד, שהוא זר לפולניה ושונא אותה. "יהודים רבים בפולניה נוטים באמת ובתמים אחר רוסיה", כותב רייט בערמז כבושה, שכונתה ביורה: כלום אין האנשים האלה, שיושבים בפולניה ואוכלים את לחמה ובאותה שעה הם עונבים על מדינה אחרת, אויבתה של פולניה, "ראויים לכל מיני עונשין?" — הפולנים השיבו על תנועה רוסית זו (!) בתנועה אנטישמית, שסודרה על-ידי רומאן דמובסקי".

הסיפאראטיסמוס של היהודים, ממשיך רייט להרצות את דבריו, קבל צורה של תנועה ציונית או לאומית. הציוניים רוצים, שימנו היהודים על קבוצין מיוחד, שיהיה להם מוסד נבחר משלהם, עם זכויות רחבות בנוגע להוצאת-חוקים ולהטלת-מסים, ושחלק מכספי-הממלכה יופרש לצרכי-הצדקה של היהודים. חוץ מזה יהיו ליהודים בא"כ בבת-הנבחרים ובמוסדים המקומיים. על החלק הששי או השביעי של כל הכסאות בסיים ישבו צירים יהודיים, שנבחרו רק על-ידי היהודים. יש יהודים, שדורשים גם בתי-משפט מיוחדים או, לכל הפחות, זכות לדבר "אידיש" בבת-המשפט הכללים. התכנית הלאומית מרחיקה ללכת אף מזה ושאפתה היא — אנטיסמומיה לאומית-אישית, שהובטחה ליהודי-אוקריינה על-ידי אחת מן הממשלות הפורחות ועוברות במדינה זו, לפי החוק של התשיעי לינואר 1918". והמחבר חוזר ושואל: מה היו אומרים באנגליה אילמלא דרשו שם היהודים, שיהיה להם ועד מחוקק מיוחד על-יד בית-הנבחרים הלונדוני, שתהיה להם הזכות לדבר "אידיש" בבת-המשפט האנגליים, ששטרי-הכסף יודפסו גם באותיות עבריות, שהיהודים היושבים בבית העליון או התחתון יבחרו רק על-ידי היהודים. ועוד, ועוד. — ? בשנת 1912 קבלו היהודים בווארשה רוב בבחירות אל הדומה ובחרו, על מנת לקנטר, בציר פולני, שהברי הדומה היו ממלאים את פיהם צחוק מכל הליכותיו. "תשובתם של הפולנים, שבאו לידי יאוש, היה חרם לאומי על כל מיני עסקים עם היהודים". והצדק איתם, כי לפי דברי הסניגור שלהם, זו "היתה הדרך היחידה לפני הפולנים, העם הנכנע, ללחום בעם הנכנע — ביהודים".

רייט מאריך לספר על חיי-היהודים בימי הכבוש הגרמני. האריך נתעשרו, האריך התרועעו עם הגרמנים, שבעזרתם לחצו את פולניה ונצלו אותה. מפלתם של הגרמנים ונצחונה של פולניה באו ליהודים בהסח-הדעת. "אפילו עכשיו כמעט שאין היהודים מאמינים בתחיתה של פולניה. ואחד מהם אמר לי, שעוד נראה לו הרבר כחלום". מה דינם של אזרחים כאלה? ... ומה פלא, שלאחר שיצאו הגרמנים את הארץ וממשלה מסודרת טרם תהיה בפולניה, סבלו היהודים משבט-עברתו של העם הפולני? — מה היה רצונו

של החייל הפולני, שהוא ממעמד-האכזרים, כששדר בזו את היהודים? — רק לקחת מן היהודי את הממון והרכוש, שחלו היה מוציא מידיו בערמה זמן מרובה כל-כך". ודברים כאלה, שחור על גבי לבן, כותב בא-כחה של הממשלה האנגלית! כך מדבר על מעשי שוד וגזלה חבר של מלאכות רשמית, שנושאת עליה שמו של עם נאור ותרבותי, אפשר הראשון לעמ-התרבות של זמננו!...

האשמה היותר חרשה, שהכותב מטיל על היהודים, היא, כמובן, ה**בולשביזם**. הוא מתאר את התנועה הבולשביסטית כתנועה יהודית ומעיר, שלא שאפות רוחניות, אלא, פשוט, טעמים מעשיים בדבר. "הבולשביזם הוא עסק טוב לעניי היהודים": משרות במסדרות שונים, סרסיות, וכיוצא בזה. אף היהודים העשירים משתמשים במצב, אלא "שהם הולכים לשיטתם, *Jüdischer Weise*, כמו שהיהודים קוראים לשיטה של מתן-שוחד". אף פעם לא יצאו ראשי היהודים להתכחש לתנועה הבולשביסטית, ודבר זה מעיר, שמרובים הם בקרב בני-אמונתם ההוגים חבה להבולשביזם.

ורייט, כשהוא מדבר על הפרעות, מעיר, שהחייל הפולני רואה את מעשי-השוד כחלק מחייו הצבאיים ושאנשי-צבא, אף הטובים שבעולם, קשה להחזיקם בסדר ובמשמעת כשהם חוזרים משידה-הקרב. אין הממשלה הפולנית אחראית על הפרעות, ראשית, מפני שחלו הפוגרומים בזמן שלא היה עוד סדר במדינה; שנית, היו אז לממשלה שאלות הרבה יותר חשובות לפתרון ולא יכלה לעסוק בשאלת-היהודים; ושלישית, אילו אף רצתה לעשות דבר-מה, היה זה מן הנמנע, שהרי כל העם הוא נגד היהודים. אילמלא נסתה לדכא את הפרעות, היה העם משלח אותה מיד.

ומה יהיה בסופו של דבר? — רייט חושב, שמיצבם של המוני היהודים בפולניה לא יומב גם בעתיד, אפילו אם ישתנה היחס אליהם מצד הממשלה והעם. הקאופורמיזם וההתפתחות הכלכלית של המדינה בכלל מקפחים את פנימיותיהם. בכתי-החרושת לא יעברו מפני השבת וגם מפני "אי-רצונם של הפועלים הפולנים לעבוד במחיצה אחת עם בני-אדם, שבגדיהם הם מיופשים כל-כך" (ושהיהודים יכולים לעבוד בכתי-חרושת של יהודים. — מחשבה כזו אינה עולה אפילו על דעתו). היהודים יסבלו תמיד מן החרים. לא יקבלו אותם גם בעתיד לא בחשמלית ולא במשרדים אחרים. גמשים הם במדה מרובה לכל מיני העסקים האסורים ולמעשי-רמאות. יש יסוד לדבריהם של הפולנים המתאוננים, שרוב הנתפסים לפשעים אלה הם יהודים". קצורו של דבר: "היהודים אינם מיכשרים לחיות חיי-כלכלה מודרניים", ובנידון זה יש להשוותם לכושיים שבארצות-הברית". בדבר הכושים היה בוקר וואשינגטון, שעשה כל-כך הרבה למיבתם, אימר תמיד, שצריך להחזיקם במורד ובנקיון, ללטרם מלאכה, אומנות ועבודה גופנית, לחנכם. זהו אותו דבר, שזקוקים לו גם המוני היהודים האדוקים. ומכיון שבמדת-השכלתם עולים היהודים הרבה על הכושים, יצליח הנסיון בניגע להם הרבה יותר. ואין מי שעוסק בדבר חוץ מיהודי-המערב, שזרי העם המסכן הזה (כלומר, המיני-היהודים בפולניה), שהוא שקוע בדתו המזרחית והעתיקה, יבש כחשד אל כל מה שיוגש לו לא מיד בנידתו ורבניו".

בזה נגמרת הרצאתו של רייט.

כעין מלואים לה הוא "מכתבו" של סיר ה. רומבולד, הצייר האנגלי בווארשה. בעל-ה"מכתב" מבקר אף הוא את מסקנותיו של סמיואל ומדבר כסניגוריה של הממשלה.

הפולנית; אבל דבריו נאמרים בנחת. הוא מבאר את הפרעות במה שבמים הראשונים אחר שיצאו הגרמנים, ישמרו על הסדר ב"יד של ברזל", לא היה כחם של השלטונות הפולניים נכר בארץ. פקודותיה של הממשלה המרכזית לא היו מתקיימות על-ידי האדמיניסטרציה המקומית. המשמעת בצבא הפולני לא היתה חזקה. רוב הפוגרומים אירעו בשטח-המלחמה, וזה מובן. בפנים-המדינה נהרגו בסך-הכל 18 יהודים מן המספר הכללי של 348. הממשלה אינה אחראית על הפוגרומים. אילמלי נערכו על-ידיה היה מספר הקרבנות גדול הרבה יותר.

כשרומבולד מדבר על מצבם הכלכלי של היהודים בפולניה, הוא מעיר, שסמיואל טועה בהערכת תפקידם של היהודים במדינה. אמת היא, שלפני המלחמה היו היהודים בפולניה מוצאי-הסחורות היחידים, אבל "רק חלק קטן של הסחורות נוצר על-ידם". תעשיית-הצמר בלודז היא ברובה מעשה-ידיהם של הפולנים יוצאי-גרמניה, ולא של היהודים. כמו-כן הגומה יש בדעתו של סמיואל, שהאניציאטיבה בעסקים היא כמעט כולה בידי היהודים. והראיה — "הקואופרטיבים, שהם כולם (?) פולניים".

בעל ה"מכתב" נוגע בשאלת היחסים בימי הכבוש הגרמני ואומר, שאמנם הרבו היהודים לשמש במשרות שונות הודות ל"אידיש", שהוא קרובה לגרמנית, אף-על-פי שהגרמנים יכלו למצוא גם הרבה פולנים יודעי גרמנית. אבל הפולנים סרבו לשרת אצל הגרמנים והלכו אליהם רק מתוך אונס. זהו ההבדל, ובוה מתבאר המעשה, שעשתה אחר-כך הממשלה הפולנית: שפטרה את היהודים, שהיו פקידים אצל הגרמנים. אין בזה משום אנטישמיות כלל. לדעתו של רומבולד, שהרי, עובדה היא, שהפולנים המכונים "אקטיביסטים", שהגו חבה בשעתם להגרמנים, לא קבלו עד היום משרות אצל הממשלה הפולנית. ועובדה היא — נוסף על זה — שפילסודסקי, מי שהיה ראש וראשון לה"אקטיביסטים" ויוצר-הלגיונים, הוא עכשיו ראש-הממלכה בפולניה. . .

בעל ה"מכתב" מכחיש את דבריו של סמיואל, שבערי-השדה מסייעים השלטונות הפולניים לתנועת-החרם על היהודים. לדעתו, מורגשת בזה ביותר יד הקואופרטיבים הפולניים, שהולכים ומתרבים. עד כמה שיש ביכלתה של הממשלה לפעול על-ידי הוצאת פקודות וכרוזים, היא משתדלת לעצור בעד החרם; אבל "למעלה מיכלתה של כל ממשלה, תהיה איזו שתהיה, היא — להכריח את אזרחיה לעשות עסקים עם בני-אדם, שהם, האזרחים, אינם רוצים לעשות עסקים עמהם".

רומבולד דן בהצעות והמעשיות של סמיואל, ואמר, שהצדק עם סמיואל, הרורש מלוי הסעיף בדבר זכויות-היהודים (הסעיף 93 בחוזה-השלום); אבל גם היהודים צריכים למלא את חובתם לממלכה הפולנית. הוא מסכים לשש ההצעות הראשונות. בנוגע להצעה 9 הוא סתוה דעתו בעדה; ואולם מסופק הוא, אם יביא הדבר לידי תוצאות ממשיות, מפני ש"אף לפני המלחמה, כשלא היה מחסור בחמרים גלמיים, היה מספר הפועלים מקרב היהודים מוגבל מאד". בדבר הצעה 11 מעיר רומבולד, שיש בווארשה באנק להלוואות, שטמאל תפקיד באנק של הממלכה, ואין באנק זה מבדיל בעסקיו בין יהודים לפולנים. מלבד זה, הנה החוקים השולטים במדינה הם אותם שהיו ברוסיה, ויש רשות ליהודים ליסד להם באנקים כרצונם. בדבר ההצעה האחרונה, למנות מזכיר מיוחד ל"אידיש" במלאכות הבריטית בווארשה, מטעים בעל ה"מכתב", שתעודתו של מזכיר זה היתה בעיקרה — השגחה על מלוי הסעיף 93 של אמנת-השלום. מכיון שבקד הסעיפים בדבר זכויות עמי-המעוט ערבה אגודת-העמים, רצוי הדבר אם — אין

נותנים אמן בפולניה, שתגשם סעיף זה — שאגורת-העמים תשניה על זה. „אני אמיל דופי — כותב רומבולד — בממשלת הוד-מלכית, אם תקח על עצמה לבדה את פתיגה של שאלה זו, מה שיאדע אם תעשה הממשלה כהצעתו של סיר סמיוארט סמיואל". על שאר הצעותיו של סמיואל עובר הצייר בשתיקה.

בעל-המכתב גימר בסניגוריה כללית על מדינת-פולניה. הוא מראה על הפרעות, שהיו בזמן-המעבר, אחר שביתת-הנשק, בהונגריה ובצ'כוסלובקיה, ומטעים ביחוד את השחיתות הנוראות באוקריינה, מציג את כל אלה לעימת הפוגרומים בפולניה ובא לידי מסקנה, שבפולניה סבלו היהודים היבשה פחות מכל ארץ אחרת, ורק לחנם בחרו במדינה זו להאשמותיהם ולמחאותיהם. כריש בהרצאתו, יועץ גם הוא ליהודי-המערב להתחשב בקשי-המצב, שבו נמצאים בני-דתם בפולניה, ולדון בשאלה, איזוהי הדרך הטובה ביותר לבוא לעזרתם.

הרושם הכללי של שתי התעודות הרשמיות האחרונות הוא מעציב. יתר על כן: הוא מדכא. שליחי עם נאור וגדול ראו לפניהם הנרדפים, יש של צרות וענווים. ראו אותה שלמה נרדפת בלי חמלה וכלבים משושים עומדים כל היום לאכלה, — ולא הביעו את מחאתם והתמרמרותם, לא יצאו בלשון חריפה נגד העם הרוף ולא השתתפו בצערם של הנרדפים. אפשר היה לקוות, שאם לא את עיקרי הצדק והיושר, לכל הפחות, את נקודת-הטבח הממלכתית יקחו לקנה-מדתם ויראו לפולניה על הסכנה הגדולה הנשקפת לעתידה ממדיניות של חסם וגול, יוכירו לה את הכלל הדיוע, שכל ממלכה, שמבדלת בין אזרחיה ומשקעת את כל כח ברדיפת חלק מהם במקום להתמכר לענייני-הממלכה, לפתוחם ולשכלולם, — מרה תהיה אחרית (ופולניה באמת טעמה את טעם הלקח הזה אחר-כך במלחמתה בבו לשביקים). אולם סיר ה. רומבולד והקספין רייט לא כן עשו. הם פונים בדברי-מסר לא אל הרוצחים והעושים, אלא אל הניצחים והנעשקים. וכך הם עושים בו בזמן, שהנגישות והרדיפות ביחס אל היהודים הולכות ונמשכות. כמה אכזריות בדבר!

היתה לפניהם, לפני רומבולד ורייט, תעודה אחת: לנקות מפשע את הממשלה הפולנית. לגול מעליה את האשמה בדבר הפריעות ולחץ-היהודים בכלל. תעודה זו היתה להם, כנראה, בבחינת „מחשבה תחלה", ואת מעשיהם פיונו למחשבה זו. נכר מכל ישורה וישורה שבהרצאותיהם, שהם נמלכו אך ורק בצד האחד: בבאי-כחם של הפולנים; ולא במתוקנים שבהם, אלא דוקא בגרועים ובמקולקלים שבהם. כוונתם היא לבטל את מענותיו של סמיואל; אבל האיד הם עושים דבר זה! פחות משחם מצדיקים את הממשלה הפולנית הם מאשימים את היהודים. הם מתנפלים בכתיבה על חלק גדול מעמנו בגסות ובאכזריות ומעלילים עליו כל מיני עלילות ושקרים. וכי אין הרצאתו של רייט מעין פיגורום רוחני ביהודי-פולניה?

בפעם המאה נוכחנו לדעת, שאנשים נוצרים, אף הנאורים שבהם, מוחם מלא משפטים קדומים אין מספר בנוגע ליהודים, ולפיכך נקל כל-כך ללמדם את כל התורה האנטישמית „על רגל אחת". ואם עוד נוספים על זה רגשי-הלב (כמו להקספין רייט) או מנמה ידועה (כמו להצייר רומבולד), מקבלים הדברים צורה מחדדת ממש. יוצאת תמונה, שמסתכלים אנו בה ואין אנו מאמינים למראה-עינינו . . .

הועידה הציונית בלונדון.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

I.

הועידה השנתית של ההסתדרות הציונית העולמית, שבאה במקום קונגרס ציוני ושנתוועדה בימי כ"א תמוז — ח' אב, ש"ז (בהפסקה של עשרה ימים בינתיים, בשביל עבודת-הועדות), — היא חידה, שקשה למצוא לה פתרון. שבע שנים רצופות לא נתוועדו הציונים, — ושבע שנים, שבאות במקום שבעה יובלות. העולם כולו נשתנה, על היהדות בכלל ועל הציוניות בפרט עברו חליפות ותמורות, שנתנו לכל חייהן לכל הסתעפותם צורה חדשה ומהלך חדש. מן ההכרח הוא, איפוא, שבמשך זמן כזה יצטברו רעיונות, הרגשות, תכניות של עבודה. והיכן הם כולם? מפני-מה לא נתגלו בוועידה-קינגס? — ואנשים חדשים הרי גם הם הכרה הם שיקומו בזמן כזה ויבואו לידי גילוי בשנויי-נשיתם ובהלך-מחשבותיהם החדש, ואף אותם לא ראינו — זולת בראנדייס, לורד רוטשילד וסיר אלפרד מונד, שקמו לציוניות אך בימי-המלחמה האחרונים. ולעומת זה שמענו בוועידה זו בקורת קטנונית ומחוסרת-מעוף, מחלוקת לשם שמים ושלא לשם שמים, ששום תביעות חדשות באמת לא תבעה, אלא גרמה עצמות יבשות והתנפלותה על אישיות, שהוקינו בעבודה ציונית, היתה מרובה מבירור השקפת-העולם, שממנה התביעות נובעות ויוצאות. ואילו היתה ועידה זו מוצאת לה מקום מיד אחר הפסח — מיד אחר הפרעות בירושלים, שנראות היו לרבים כסוף כל התקוות הציוניות החדשות, — אף אז היה יחס כזה להתעוררות של ההסתדרות הציונית מעיד על קטנות-מוחין, אבל היה מוכן. הלב המר מבקש על מי לשפוך את חמתו — ומוצא את המנהיגים האחראים, אף-על-פי שהם אישנים בדבר לא יותר מן הסבה החיצונית האחרונה. ואולם לאחר סאן-רימו ומנויו של סמיואל הרי אפשר היה לצפות ליהם אחר. רוח של חג היה צריך ללבוש את הנועדים בפעם הראשונה לאחר המלחמה. ועלית-הגשמה, שבאה ברגעים גדולים לאומה ולתנועה, צריכה היתה לשטוף ולהדיר ולקרק את כל הקטנות ואת כל המרירות ואת כל הנגיד האישי שבנפש החונגת, הצוהלת ורָגָה. ולמה באה אחרת ממה שאפשר היה לצפות?

פתרון החידה הנפלאה כלול בשתי מלים: המלחמה והפרעות.

יסורים ממרקים עוונותיו של אדם — לא, לא תמיד. פעמים שהיסורים מדכאים ומדהימים כל-כך, עד שהם מביאים לידי בלבול וטירוף-דעת. ואז אינם „מטהרים“ כלל וכלל, כמו שחשבו אריסטו' מצד אחד וחכמינו בכל הדורות מצד אחר, אלא להפך: משחיתים את הנפש עם הבשר, מאכזרים את צלילות-הרוח ומטמטמים את המוח. אנדרלמוסיה באה לעולם-הרוח כמו לעולם המדיני והכלכלי. הפרעות מביאות לידי פראות. ומכאן — הטלת כל האשמה על המנהיגים, אי-הבנת-המצב, אי-הכרת-תודה על מה שהושג כמעט שלא בדרך-הטבע, — באחת: ירידת-הרוח במקום עליית-הנשמה...

וכהשפעתן של המלחמה והפרעות שאחריה על התביעות המדיניות והמעשיות של הועידה. כך השפעתן של הירידה הכללית במצב הכלכלי והרוחני של העולם כולו ותגבורת התנועה הסוציאליסטית בעולם על היחס אל הלשון העברית, שנתגלה בו עידה זו.

להיהודים היושבים בארץ-ישראל אין אף מושג קל מהשפעת הסוציאליזמוס בכל צורותיו על היחס השלילי להלשון העברית והיחס החיובי אל ה'ארגון'. כל הפיו-נראמה הלאומית של כל המפלגות הסוציאליסטיות בישראל בכל הארצות שבעולם, זולת ארץ-ישראל, נכללת במלה אחת: ה'ארגון'. ה'ארגון' בא במקום הדת הישראלית, במקום דרכי-החיים הישראליות, במקום ידיעת דברי ימי-ישראל, במקום חכמת-ישראלי. במקום כל היצירות הלאומיות, הדתיות והחולוניות, שלנו. ה'ארגון' — זהו הסעף האחד והמיוחד בפרוגרמה הלאומית של כל מי שאינו ציוני ואינו מתבולל גמור; ויש גם ציוניים הרבה ומתבוללים גמורים לא מעט, שה'ארגון' הוא עיקר בפרו-נראמה שלהם. וכל זה פועל, מוכרח לפעול, מדעת ושלא מדעת, ולפיכך אנו רואים אף בוועידה הציונית תביעה נמרצה לדבר „אידיש“ במקום „עברית“. זולת אחדים מחברי „המזרחי“ ימרו דוד לין לא עמד בנסיון אף אחד. לא רק ווייצמאן, אלא אפילו סוקולוב, הסופר העברי המפורסם, הוכרח לדבר ז'ארגון. נאום-הנעילה, היותר חגיגי והיותר ארומס-רוח בכל הקונגרסים והועידות, נאם בז'ארגון על-ידו. אפילו ד"ר מוסיון הוכרח לדבר ז'ארגון. ואימתי? — בשעת הווכוחים על התרבות העברית! — ואוסישקין הקנאי לעברית, שהרצה בעברית את הרצאתו היותר חשובה, שהשיב בעברית את תשובתו הראשונה והמפורטת, שהיה היחיד, שדבר עברית בשעת אספת-העם הגדולה של כ"ו תמוז (י"ב יולי) בהשתתפותם של באלפור ורוקסטרסיל (דרך אגב: אספה, שהתרוממה לנוכה, שלא השיגתו הועידה רציונית כולה), — אפילו אוסישקין הוכרח להשיב פעם אחת בז'ארגון האשכנזי. כמה גדול היה הלחץ מצד הרוח השולט עכשיו בישראל אם אף ועידה ציונית נהגה כך! — זהו דבר כל-כך מעציב, עד שקשה להעריכו יותר מערכו. ודבר סימפטומטי בשביל ההגירה הבאה.

אנו, בארץ־ישראל, שקטים בנדון זה יותר מדאי. נראה לנו, שהנצחון של הלשון העברית שלם הוא ואין שום סכנה נשקפת לה. ועל־כן נחלשה קנאתנו לעברית. זוהי טעות גסה! מעולם לא היתה הסכנה גדולה כבימינו. עוד מעט וישטוף את הארץ גל של לשונות זרות, והז'ארגון האשכנזי בראשן. והאי הקטן של דוברי־עברית צריך להיות סלע בלב־ים כדי שלא יסחף על אילנותיו הצעירים ויציו ופרחיו הרכים.

במקום נשמות מטהרות ורצונות מאושישים ומחוסמים כברול על־ידי היסורים והפרעות יש לנו עכשיו בגלות המון נשמות מרוסקות ורצוצות ורצונות מרוככים ומקולשים על־ידי הרדיפות מצד אחד, על־ידי הזרמים הסוציאליסטיים הקיצונים מצד שני ועל־ידי הירידה הכלכלית והרוחנית מצד שלישי. ובמקום עמידה־על־הדעת בשאלת הלשון הלאומית, בלא פשרות והרכנות־ראש לכל צד, יש לנו עכשיו בגלות ז'ארגונים ואידישיסטים למחצה, לשליש ולרביע, שאפשר מסוכנים הם לנו יותר מן האידישיסטים השלמים, שבלא שום ספק ימהרו לבוא אחריהם לארצנו וישתמשו בהם לתכליתם.

זאת התורה, שהורתה לנו הועידה הציונית בלונדון. לחנם חשבנו, כי צרה תרומם גוי. הצרה, צרת־היהודים בצורותיה הנוראות של עכשיו, סִכְרָת את מעוק־הגאולה כנטל־חול על כנפי־נשר. ועוד מלחמה ארוכה וקשה לנו עם הגלות בפרצופה החדש : זו הציוניות, שמתעמטת בשלית של ראדיקאליות וריבולוציוניות, ובאמת אין היא אלא שאיפה חדשה להצאיות והסתגלות לרוחות המנשבות בעולם כיום הזה. רוחות, שאינן ציוניות ואף יהודיות־אנושיות אינן — — —

II

כמעט חודש עבר מיום שנסתיימה הועידה. וכבר אפשר לנו — וחיבים אנו — להיות אוניקטיביים ביוחסנו אליה. אין לשכוח, שכמעט כל הקונגרסים הציוניים היו מלאים מחלוקות וקטטות ופולמוס אישי. ואין לשכוח, שרוב הקונגרסים היו משאירים מתחלה רושם לא־נעים — רושם של דבורים בלבד ושל ריקנות פנימית. ואף־על־פי־כן ברבות הימים היה הרושם הרע הולך ונמחה לאט־לאט והקונגרסים — אף הבלתי־מוצלחים ביותר — היו מצעידים קדימה את התנועה ואת האומה. ושתי סבות בדבר. ראשית, סוף־סוף ה"שכל הקבוצי" יש לו מעלותיו שלו. אם דברי־הבקורת אינם מוצלחים, ההחלטות המעשיות בירבון מושכלות הן. ושנית, הנאומים העיקריים — של הרצל, של נורדוי, של גאסטר, של סוקולוב (ובקונגרסים הראשונים — של בירנבוים ושל זנגוויל) — היו נותנים מוזן לרוח; והרוח הוא שפותח גם את צורות־הכסף לאחר שהוא קונה נפשות. הדבר האחרון, לצערנו הגדול, היה חסר בועידה זו. הנשמה היתה חסרה. בולמוס של "מעשיות", שהביאו האמריקנים עמם, אחז את חברי הועידה, — ו"מעשיות" זו נתבטאה בשני דברים : בדבור לאין סוף ובשנאה לכל רעיון נאצל. אף נורדוי, סוקולוב ווייצמאן, דברני־הקונגרס מאז, יוצרי־רעיונות, סיסמות ו"דבורים מפוצצים", הפעם דרשו דרשות, שכמעט לא היה בהן מן החרוש הרעיוני ולא כלום. זהו לקח

גדול, שכבר העירותי עליו במאמרי הקודם⁽¹⁾.
ואולם מה שנוגע להחלטות המעשיות, הנה לא כולן החמיאו את המטרה.

המשפרכים חשוכות עמדו לפני הועידה הציונית בלונדון: שאלת עליה, שאלת הקרקע, שאלת הכספים. שאלת התרבות ושאלת ההנהגה. את שאלת עליה לא תפסה הועידה במלוא הקפה. היא לא הכירה בכל קשיה, בכל כובד-האחריות, שהיא מטלת על ההסתדרות הציונית. היותר מעשית בשאלה זו היתה הרצאתו של א. מ. אוסישקין, שעשה חשבון, שאם יהיו לנו כך וכך כספים (4,000,000 ל"מ) אפשר יהיה ליישב 30,000 איש בשנה הבאה. החשבון — חשבון-צדק הוא, אלא שאף הוא אינו חושש לאלפי מיני המעצורים, שיש בעליה רחבה. אין העליה שאלת הכסף בלבד. יש כאן אלפי שאלות אחרות. יש הן תהינה מכריעות בשעת הדגירה הרחבה. בכסף הרבה אפשר להרבות מקבלי-חלוקה חדשים או אף לגרום לכך, שיכנסו שלשים אלף בפתח אחד ויצאו עשרים ושמונת אלפים בפתח אחר. בדבר זה הכל מרמז את עצמם: מנורדוי, שמדבר על עליית חצי-מיליון, עד ווייצמאן ואוסישקין, שמדברים על ישוב של 30,000 — 50,000 בשנה, ועד ה"פועל הצעיר" ו"אחדות-העבודה", שתובעים "עליה בלתי-מוגבלת". ארצנו שוממה — כלומר, חולה היא. ולחולה צריך להגדיל את כה-הקבול שלו לאט-לאט ומעט-מעט. אם כדי להביא את החולה נלעיסהו יורה של נזיד בפעם אחת — נמית אותו. אם עכשיו אין לנו אפשרות לסדר בחודש מאה אנשים חדשים, שבאו לארץ-ישראל בריאים ומוכשרים לעבודה וחרוצים מאד, אין זה רק מפני שאין לנו "תקציבים" ככל הדרוש. האמונה בתקציבים", שנעשו לנו כעין פשיש ר"ל, גדולה בתוכנו יותר מראי. פוזות בעיני-העליה, אפילו עם תקציבים גדולים, יכולה להביא או לידי חלוקה או לידי קאטאסטרופה. צריכה תכנית מעובדת לכל פרטיה, צריכה זהירות מרובה. — וקודם כל חלילה לנו לרמות את עצמנו. גם חומר-האדם שבארצות-הגולה, גם מצבם החמרי של אחינו בכל מקום שיש אוכלוסים יהודיים מרובים (חוץ מארץ-השפלה, שאפשר לתן כסף, אבל לא אוכלוסים מרובים), אינם פתירים לקוות לעליה רחבה תיכף וימיד. אמת הדבר, יצירת רוב יהודי בארץ היא לנו שאלת החיים והמות. אבל אם נכין בסיס להרבה על-ידי מעט אנו מקרבים יצירתו של רוב כזה. ואם נתחיל מהרבה אפשר שממנו ישאר אחר-כך רק מעט מן המעט... יש דרך ארוכה וקצרה ויש דרך קצרה וארוכה — חלילה לנו לבחור בדרך האחרונה ולעמוד בפני גדר או כותל... את כל אלה לא הכיר אף אחד מן המדברים על העליה. קלה היא בעיניהם מפני שהיא נראית כשאלת-הכסף בלבד. ומי יתן ו"קלות" זו לא תביא לידי קושי, שבתנאים של עכשיו אי-אפשר יהא לנו

(1) עיין: "יום-גדולות" ב"השלח", הכרך הנוכחי, החוברת הקודמת (למעלה, עמ' 470—471).

להתנבר עליו. ואז תוכרח אנגליה, יוכרח נציבנו העליון, בכל התמכרותו לענין הגדול של בית לאומי, להגביל את העליה יותר מן הרצוי לנו — — —

השאלה השניה היא שאלת הקרקע. כאן התלקחה המלחמה היותר קשה — והפעם מלחמה לשם שמים. באי-כחן של מפלגות-הפועלים דרשו אסור קניית קרקעות על-ידי פרטים לגמרי, ושאר החברים, ואדולף ביהם — אדם בעל דעות רא"ד קאליות — בראשם, דרשו, אמנם, שהפוליטיקה הקרקעית שלנו תהא מכוונת כלפי הלאמת-הקרקע, אבל אין לאסור גם על יחידים, שיקנו קרקעות בארץ-ישראל, אלא שצריך להגביל את הספרות. בכל לשון של המעטה המעימו ביהם וחבריו, שאף הם נוטים לפרינציפיון, שהקרקע, שעליו נבנה הישוב העברי, צריך להיות קנינו של העם העברי. ובאמת, אם אין אנו רוצים לעשות את כל דברינו על "חברה חדשה" ועל "אידיאל-הנביאים" פלסתר, אי-אפשר שלא נשאף להלאמת הארץ, שאליה כבר שואפות התקנות העתיקות של שמיטה ויובל, ואפילו לקט, שכחה ופאה ומצות-העניקה. ואולם במצב של עכשיו, כל עוד שהאנגלי והערבי ושאר האומות מתירים מכירת קרקע ליחידים וקנייתם וכל עוד שאין אפילו תקוה קלה, שהקרקע-הקיימת תקבץ את הסכומים העצומים, שיש בהם הכרח לגאולת הקרקעות ולעבודם על-ידי קבוצות וכיוצא בזה, חטא הוא לנעול דלת בפני גואלי-הארץ מן העשירים היחידים, ותהא אפילו סכנה מרובה, שהם יעבדו עבודה זרה". בסכנה זו יכולים אנו להלחם; אבל כשהארמה תעבור לזרים — אפילו דעה אסורה לנו לחוות בנוגע למעשיהם של אלו... כל מה שמענו החברים של "אחדות-העבודה", "הפועל הצעיר" ו"צעירי-ציון", הרבה מן האמת היה בו; אבל הרי מתנגדיהם אף לא הכחישו את הצורך בהלאמה ואת סכנות הספרות וה"עבודה הזרה". ואף-על-פי-כן ההחלטה, שנתקבלה על-ידי הרוב, שאין לאסור קניית קרקעות על יחידים, אלא שההסדרות תומכת רק באלה שעובדים בעצמם את האדמה (תקנו של מרקס פלאן), נכונה היא. חברים של "אחדות-העבודה" ושל "הפועל הצעיר" מצאו לנכון להכריז, שזוהי "פוליטיקה אנטי-ציונית" ואפילו "בגידה בציוניות". אבל, אם נעיין, בדברי, נמצא, שההפך מזה היא האמת. לא שני עיקרים עמדו כאן זה לעומת זה: העיקר הסוציאליסטי והעיקר הקאפיטאליסטי; אלא היתה כאן שאלה יותר עמוקה: אם יש להשליש בציוניות את הפרימאט הציוני או הציוניות אינה אלא אמצעי להגשמתו של עיקר אחר — העיקר הסוציאליסטי. אם אדם הוא ציוני ראוי לשם זה, — ויהא בהשקפתו הכלליות סוציאליסטן גמור, קיצוני, — מוכרח הוא לומר לעצמו: הציוניות צריכה להתגשם בהקדם ואם אי-אפשר לעת-עתה בדרך הסוציאליזם, יהא זה בדרך הבורגנות, — ובלבד שתתגשם שעה אחת קודם שיתחזקו אחרים. ובלבד שלא ננעול דלת בפני שום כחות לאומיים, ובלבד שלא תהפך נחלתנו לזרים. והסוציאליסטים הציוניים אינם אומרים כך: הם משלישים את הפרימאט הסוציאליסטי בציוניות. מוטב שתתעכב גאולת-

הארץ — ובלבד שלא יסבול העיקר הסוציאליסטי. מי שאינו סוציאליסט אין לו חלק ונחלה בארץ. ובזה דומים הסוציאליסטים העבריים להמורחיים' כשתי טפות-מים: אף המורחיים' אינם מודים בפרימאט של הציוניות; במקומו בא הפרימאט של הדת. אם לא תהא הציוניות דתית — מוטב שלא תהיה כלל. הועידה הציונית בלונדון דחתה את כל ההישקפות, שהציוניות משמשת להן רק אמצעי ואינה להן עליונה על כל התביעות והדרישות האחרות. ובזה הלכה בדרך הנכונה, דרך הציוניות השלמה.

החדוש הגדול, שחדשה הועידה הציונית בלונדון, היה בשאלה השלישית — בשאלת הכספים. הצעותיהם של ניידיץ וזלאטופולסקי בדבר קרן-היסוד, שנתבססו על המעשר, שיפרוש כל עם-ישראל, לוקחות לב. כל מקום שמחדשים מוסד עברי היסטורי לתכלית חדשה יש תקוה, שהמוסד הישן-החדש ימצא לו הד בלבבות. דברי, שהעבר והעתיד נתלכדו בו והרומאנטיקה והריאליזם הולכות בו שלובות-זרוע, מדבר אל הלב ומתקבל על הדעת של המוני-ישראל. זלאטופולסקי הזכיר את ערך המעשר בימי רבינו גרשום מאור-הגולה, שתקן, שהמועט, ואפילו היחיד, יכול לכופ את הרוב על המעשר. ואת העלאת המעשר לכ"ה אחוזים בימי גזרת ת"ח ות"ט, — מה שהציל מכליה את הנמלטים ממות. כל זה אי-אפשר שלא ישפיע על הצבור העברי. אבל במה דברים אמורים? — אם לא נרמה את עצמנו ולא נשליך על המעשר את כל תקותנו בנוגע לכספים העצומים, הנצרכים לבנין הגדול והחדש תיכף ומיד, אפילו לשם עליה מוגבלת. מוסד חדש-ישן כזה דורש זמן מרובה עד שישב לתחיה וישתרש בחיים. אם נדע להשרישו מעט-מעט, מובטחני, שימים יבואו והוא יכניס לנו מיליונים בכל שנה ושנה. אבל בזמן הראשון, לצערנו, אין לצפות ממנו לגדולות. והרי לסכומים היותר עצומים אנו צריכים דוקא בזמן הראשון. ולזה לא שמר הועידה הפינאנסית את לבה כלל מפני שהיתה שקועה ברעיון היפה, היפה באמת, אבל ברעיון, שצריך הוא לצמוח ולגדול ואך לאחר זמן יביא פירות...

השאלה הרביעית היתה שאלת-תרבות (שנצטמצמה, לצערנו, כמעט בחנוך בלבד). למרות התנגדותם של האמריקנים, שדרשו, שהועידה תעסוק רק בענייני ארץ-ישראל בלבד, הכניסה הועידה — באיזו פעם אתר הקונגרס החמישי? — גם את עבודת התרבות בחוץ-לארץ לתוך הפרוגראמה הציונית; ואת התקציב של ועד-החנוך בארץ-ישראל קבלה כמעט בלא שנויים. — תקציב גדול בערך לעומת מה שהיה בשנה שעברה, תקציב מתאים להוצאות המרובות הכרוכות בהלאמת-העולים. שבזודאי יהיו בהם אידישיסטים שלא מדעת" במספר עצום, ואפשר — אף אידישיסטים-מדעת" לא-מעט. כפי הנראה, היה יסוד ידוע לאחד-העם" לקרוא "קריאת-ביתים" זו. שגם עכשיו הוא משיג את הציוניות רק בתור פתרון לאומי או רוחני. למרות מה שאפילו בישיבה, שדנה על החנוך, הוכרחו עבריים גמורים כד' מוסס נזון לדבר ז'ארגון, כאמור, הרגישו

חברי-הועדה הרגשה אינסטינקטיבית, שעבודת-התרבות היא עיקר כל העיקרים בציוניות; ודוקא אל תקציבו של ועד-החנוך התיחסה יחס נאה ביותר. — ומקים בראש כל ההחלטות בדבר החנוך תופסות ההחלטות בדבר פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים. הועדה, שבראשה עמד הד"ר פוזנאנסקי, הכירה ברבה, שלא תולד אוניברסיטה בפעם אחת, והחליטה, שצריך לפתוח, מוסדות-חקירה לפיסיקה, ג'מיה ומיקרוביאלוגיה, מחלקה לחכמת-ישראל ולחכמת הקדם ומוסד לחקירת הלשון העברית. בזה החליטה, ראשית, שהאוניברסיטה אינה נוצרת, אלא מתהווה, ושנית, שמשפט אחד בה למדעים כלליים ולמדעים עבריים מיוחדים. כל זה נכון. ונכונה היא בוודאי גם ההחלטה, שבכל מה שנוגע לאוניברסיטה מוטלת החובה על ההנהגה לדאוג, קודם כל, לאיכות המדעית של המוסדים, בלי לוותר כל-שהוא לא לשם חסכון ולא לשם חפזון. בוודאי באוניברסיטה האיכות עיקר ולא הכמות וחלילה לנו לשים לב ל"חסכון" בדבר הגדול הזה. ואולם המלים "ולא לשם חפזון" יכולות לתת מקום לדחיית פתיחתה של האוניברסיטה. לצערנו, ה"חפזון" הכרחי הוא במצבנו המיוחד בארץ. כבר התאינו רבים בוועדה הלונדונית עצמה, שצעירים למאות — מבחר הכחות הצעירים באמת — עזבו, עוזבים ועומדים לעזוב את הארץ מפני שאין בה מקום להשתלס. אם טוב הדבר, שבולמוס-ההשתלסות אחז את צעירנו, ואם לא — את העובדה אין לשנות. מה תוצאותיה של "הגירה מהופכת" זו ללונדון ולניו-יורק — יודעים הכל. הרבה מצעירינו המעולים אובדים בארצות הנכריות והרבה מאלה, ששבים משם לארץ-ישראל, ספוגים הם שלא מדעת רוח זרה. שעבשיו — בימי שלטונה של הלשון האנגלית בארץ — יכולה היא להעשות מסוכנת לנו. רק התשת פתיחתה של האוניברסיטה העברית יכולה לשים קץ ל"הגירה מהופכת" זו. על החזק, שימצאו באוניברסיטה עברית לשוננו הלאומית ואידיאלינו הלאומיים, שאוניברסיטה כזו תשמש להם מרכז, ובכלל, מבחר צעירנו, נושאי האידיאלים המדיניים והרוחניים שלנו, אין להרבות דברים. אבל אף לישוב תהא האוניברסיטה לישועה גדולה. אם הגימנסיה גרמה למאות משפחות שיתישבו בארץ תגרום האוניברסיטה לכך לא לפי-משפחות. כל המעשים האלה מכריחים אותנו להחליט, שאם נוותר כל-שהוא בפתיחת האוניברסיטה "לשם חפזון", יצא הפסדנו בשכרנו. כמה שנמתין, לא יהיו לנו פרופסורים גדולים וביחד עם זה יודעים לקרוא שעורים בעברית כהוגן. אם הפרופסור היותר גדול יגמם את שעוריו בעברית משובשת ורצועה, לא יפעל על שומעיו. ואם יקרא בלשון זרה, — הרי אנו יוצרים "פריצידנט" מסוכן, שיביא לנו "בכיה לדורות". צריך, אפוא, להתחיל בכחות העבריים המדעיים. שכבר הם מצויים בתוכנו ושרורים השלמה. ואולם חושבנו, שהשלמה זו תבוא לא על-ידי השתלמות מבחון, אלא ע"י השתלמות מופנים: הכל יתוקן וישופר בתוך פתלי האוניברסיטה

גופה. וכך כל שעה של המתנה היא הוצאת כחות צעירים לבטלה ואבוד זמן והשפעה. השאלה החמישית היתה שאלת ההסתדרות. זהו החדוש הגדול השני של הועידה הציונית בלונדון. הד"ר האנטקה הפליאנו ושמתנו בהודעתו שההסתדרות הציונית מזנה עכשיו יותר ממיליון חברים מאורגנים; וכך הרב בזמן שאין אפשרות להתארגן לכל מליוני היהודים שברוסיה ואוקריינה. הסתדרות גדולה כזו דורשת משטר חדש. והתעודות הגדולות לאין שעור. שיש להעכשיו בבנין הארץ ובהכשרת-העם, עושות את מצבה של ההנהגה קשה ביותר. ולפיכך החליטו חברי הועד-הפועל הגדול והמצומצם להתפטר כדי שתהא אפשרות לוועידה לעשות ריאורגניזציה גמורה של ההנהגה וההנהלה (זכות, שיש על-פי ספר-התקנות של ההסתדרות הציונית אך לקיגורם בלבד). בראש ההסתדרות הועמדה הנהגה עליונה של שלשה: לואיס בראנדייס, ד"ר חיים ווייצמאן, נחום סוקולוב. שלשת אלה ממנים את ראשי הדיפארטמנטים השונים באשורו של הועד-הפועל הגדול. ועד-פועל גדול זה מתרחב ולתוכו נבחרים חברים: א) על פי רשימה כללית; ב) על-פי הצעת הפדיראציות והפראקציות. מפני-כן עלה מספרם של חברי הועד-הפועל הגדול עד 88. זהו מספר עצום של בני-אדם שונים ומשונים, שהם, אמנם, באי-כחם של כל הזרמים והסיעות בציוניות; אבל עבודה מעשית כמעט אי-אפשר לעבוד בחבורה גדולה כזו, והלואי שלא תהיה ההתמנות לוועד-הפועל הגדול "עליה" בלבד. . . . ראוי להזכיר עוד את המוסד החדש לגמיו: "ועד-הנאמנים", שאין הוא "קומיטה" של רואי-חשבון" בלבד, שהרי הוא "קוצב גם את הסכומים הנצרכים למשרות וצרכים שונים". לוועד כזה, שבראשו עומדים אנשים מפורסמים כסר אלפרד מונד (מי שהיה מיניסטר באנגליה), לורד רוטשילד וברנהארד פלכסנר, יכול להיות תפקיד גדול בימים הבאים; וכבר נבחרו שנים ממנו (הלורד רוטשילד ופלכסנר) לחברי המועצה של הבאנק הלאומי. וראוי לציין, שבישיבה הראשונה של הועד-הפועל הגדול, שבה נבחר הלורד רוטשילד לנשיא-הועד והפרופ' ווארבורג ול. מוצקין לסגנו ושבה נתפטר גורדוי סיקר וקורט בלוטנפלד מן הועד-הפועל הגדול, כבר נבחרו א. מ. אוסישקין, יוליוס סימון ונחמיה די לימה לחברי הועד-הפועל המצומצם. באופן שהעבודה המעשית בארץ-ישראל תשאר בידי אוסישקין, עניני-הכספים יהיו בידי סימון ועניני הקדן-הקיימת — בידי די לימה. אם אין כל האותות מתעים, תהא למשטר חדש ומורכב זה של ההסתדרות הציונית השפעה עצומה על כל מהלך-התנועה. לסוף יש להזכיר עוד החלטה חשובה אחת: להקהיל קונגרס יהודי-עולמי על יסודות דימוקראטיים, שיעסוק בכל שאלות-האומה כולן. מובן מאליו, שההחלטה נתכוונה, קודם כל, להתעסקותו של קונגרס זה בבנין הבית הלאומי בארץ-ישראל. וזה בא מתוך החשש, שכחותיהם של הציונים לא יספיקו לכך. החשש

נכון הוא; אבל כלום לא גדול ממנו הוא החשש למסור את בנינו הלאומי היותר יקר בידי בני־אדם. שאפילו סאן־רימו ומנויו של סמיואל לא עוררום להתחבר אלינו? —

וכך אנו רואים, שאם רעיונות חדשים לא הבניסה הועידה הציונית בלונדון, אם דחתה אותנו מעליה בזכותיה הריקים ובאפני-פולמוס הבלתי־נאים, הנה הרבה מהחלשותיה יש להן ערך מרובה ושני חדושיה—קרן־היסוד ומשטר־ההנהגה החדש—יש להם עתיד גדול. גם אנשים חדשים מצאה במקצת: בראנדייס, לורד רומשילד, סיר אלפרד מונד, ועוד. ברבות הימים ישבכ כל הדוחה והשלילי שבה וישאר כל המושך והחיובי, שהביאה עמה לעולמה של התנועה. כך דרכה של תנועה בריאה ומלאת־חיים: היא קולטת את הגרעין ופולטת את הקליפה. ופעמים שהרע כהטוב משמש לטובתה ולהנאתה: רק את הנידון למיתה ממית הרע, ואולם להחי וללא־הליח נעשה הרע אותו המלאך הרע־הטוב. כאחד, שמכה אותי, ועל־ידי הכאות יוצצמו הוא אומר לו: גִּדְל!

ותנועתנו חיה היא ובנינו הלאומי ילך ויגדל למרות כל אם רק לא נבוא להחיש את גידולו על־ידי שנויים ראדיקאליים ברוח אמרקני...

ירושלים, ב' אלול תר"פ.

בְּדִבְרֵי הַמִּתְכַּחֲסִים שְׁבָאֲרִץ־יִשְׂרָאֵל.

מאת

ד"ר א. י. בראַבר.

ספרותנו, שהיא עשירה כל־כך ביצירות מעולם־הדמיון, בספורים עוסקים בחטטים
בנפשות מטורפות לגמון או למחצה, בשירים הִי־פֶרֶם־נֶדְרָנִים ובמאמרים פותרים את
כל השאלות הלאומיות, החברתיות והכלכליות בבקאות ובנחתון של מתקני־עולם
מנוסים במלאכה זו, עניה היא בחקירות על טבע־ארצנו ועל האפשרויות הכלכליות
שבה. ולפיכך תחזיק נא ספרותנו טובה להשלח, שפנה מקום למאמר חשוב מצד
נושאו על „המתכות והמחצבים בארץ־ישראל” לד״ר מ. זאגורודסקי⁽¹⁾.

ערך המתכות והמחצבים בחיי־הכלכלה של כל ארץ ידוע וברור למדי. וכדאי
הוא בלי ספק, שכל אחד ממשכילי־עמנו ידע מה יש לנו לקוות בנידון זה מאדמת
ארץ־אבותינו.

והנה, לכאורה, מאמר על העושר הטמון בחיק־האדמה ענין הוא לבעל־מקצוע,
כלומר, למהנדס מחצבי ולא לגיאולוג, אפילו כשהוא מומחה. ובפרט לא למי־שחורת־
הארץ היא לו למוד צדדי. כגון לחקלאי או לגיאוגראף. אבל מאחר שאין לנו עוד
בארץ בעל־מקצוע במלוא מובן־המלה, מחויבי־תודה אנו להאוגורנוס ד״ר זאגורודסקי,
שטרח ועמל לזכות את הרבים במאמר, שקשה כל־כך לפרשו הן מצד תבנו והן מצד
הלשון. על היצירות הלשוניות שבמאמר זה איני רשאי לדון: זהו ענין לבלשנים
היושבים במדרש־הלשון. אבל על התוכן יש לי להעיר הערות הרבה, ואת היותר
חשובות שבהן אביא בזה. אמנם, לא מִשְׁרִי הן; מתוך הספרות שאבתי אותן, לרגלי
עבודה מדעית אחרת בחוץ־לארץ. עד היום אין, לצערנו, בארץ־ישראל אף ספריה אחת
מקצועית לידיעת ארץ־ישראל, מלבד הספריות של החוקרים הארכיאולוגים. ולפיכך היה
מחברנו מחוסר־ספרים ונכשל בידיעות נושנות. ומאחר שהמאמר „השלח” בלי ספק
ישמש זמן מרובה מקור ראשון לקוראים עבריים בשאלה חשובה זו, מצאתי לנכון
למלאות את החסר במאמרו של המחבר הנכבד.

ההקדמה הגיאולוגית שבראש המאמר נותנת מקום למעות. ארצנו מתחלקת
לארבע רצועות ארוכות מקבילות זו לזו: שפלת־החוף, רמת־המערב, שקע־הירדן ורמת־
המזרח. לא יתכן, איפוא, לומר, ש„ארצנו היא חלק מן ההרים הנמשכים מן הטוירוס
עד הסיני”. יותר נכון לומר: ארץ־ישראל היא חלק ממבטל ערב־סוריה, המשך מן הטבלה

האפריקנית הגדולה עם שכבותיה המאונות, שהיא נפרדת ממנה על-ידי שבר בסוף התור השלישוני.

גם החלוקה הגיאולוגית של ד"ר זאגורודסקי אינה מדויקת. הלא לקוראים הדיוטים לגמרם בגיאולוגיה הוא מהפון, ולהם צריך להסביר, שבתקופה הקדמונית או הארכאית אין עוד בעלי-חיים על האדמה ושבבתקופות הבאות נשארו בשכבות שרידים מהם, ועל-פיהם אנו מבחינים שלש תקופות גדולות בתולדות קרום-האדמה: העתיקה, הבינונית והחדשה. בכל תקופה יש תורים ידועים, שמתאימים לזמן-התפשטותם של בעלי-חיים ידועים, וכתוך כל תור יש גילים ובגילים יש עֲדָנִים. אפשר להשתמש בשמות אחרים לקביעת הזמנים הגיאולוגיים. אבל אסור להשתמש במושג "תקופה" בשביל ה"אלוביום", אם כבר השתמשו בו בשביל ה"ארכאיקום". לפי המונחים, שהשתמשתי אני בהם, יש בתקופת-הביניים תור-הקרטון, האחרון בתקופה זו, ובו ארבעה גילים: אבן-החול הנובית, צ'ינומן, טורון, ננון. שתי הרמות שבארץ-ישראל שייכות ברובן לתור זה. הגיל הראשון תופס רק מקום מצומצם על-יד ים = ה מ ל ח ובעמקי הנהרות במואבי בעמון ובגלעד.

התקופה החדשה כוללת שני תורים: השלישוני והרביעוני, מן הגיל הראשון של התור השלישוני, שנקרא אֶאֱוִיקִין, יש בארצנו רק שרידים מועטים, שמצטיינים באי-פרִיָּהם, כגון הר הגלבוע והר עיבל, וכן יש לנו רצועות מן הגיל היותר צעיר שבו, הוא הפֶּלִיסטִיקִין, לרגלי הרמה המערבית, ביחוד בדרום.

בתור הרביעוני יש שני גילים, הדילוביום והאלוביום. בגיל הדילוביום היה באירופה עידן-הקרח ובארצנו — עידן גשמים מרובים, שהיו יורדים כל ימות-השנה. האלוביום זהו הזמן וגיאולוגי הנוכחי, שמתחיל אלפ-שנים הרבה קודם תקופת ההיסטוריה הכתובה.

המחבר אומר: "והנה מתקופת הכלח (הקדמונית), מן התקופה העתיקה, ומתקופת הביניים מן היצירות הבכורות שלה — סלעי-גבישים". הוא מונה שלש תקופות ולסוף הוא אומר: "מן היצירות הבכורות שלה"; והקירא לא יבין לאיזו תקופה נתפון. ולפיכך אעיר: הופעת המתכות והמחצבים קשורה בתנאים הנמצאים רק בתורים וגילים ידועים. עשירים במתכות הם ביחוד תורים וגילים אחרים מן התקופה העתיקה. תור אחד עשיר ביחוד בפחם ונקרא בשביל זה תור-הפחם או קארבון.

שכבות התקופה העתיקה מתור ה"קאמבריום" ועל שם ההרים הקאמבריים במדינת אוּאָלֶס שבבריטניה) נמצאות בקצה ים-המלח הדרומי-מזרחי וממזרח לעמק-הערבה. בשכבות הללו יש גירי נחושת ועופרת. בימים קדמונים, ביחוד בימי הביזאנטים, חצבו נחושת בסביבת פונון. גם בלבנון מצאו נחושת.

את השנויים, שנתהוו כקרום אדמת ארצנו בתקופה השלישונית "צל" בדילוביום המוקדם) מיחס ד"ר ז. "לרעידות ולזרזות (?) מבטן-האדמה". ולא יתכן לומר כך.

הזנעה אינה גורם לשנויים, אלא מלווה היא את התפרקות השקבות ואח הגתקן ממקומן. הסבה היא התכווצות הגרעין של האדמה. עד שלבוש הקרום שעליו נעשה גדול יותר מדאי בשבילו והוא שוקע, מתפרק או מתקטט.

עמק יזרעאל נוצר על ידי שברי-הרוחב, וכן עמק זבולון המקביל לו. על ידי הזזות נגלו, לפי בעל-המאמר, במקומות אחדים שכבית תחתונות שונות (האבן הנובית במזרח-הירדן ושכבית הזינון והטורון). משפט קצר זה דורש כמה וכמה הוספות חשובות: ראשית, סדר השכבות, כפי שהזכרתי, הוא: אבן-החול הנובית — צינומן, טורון וזינון, ויש מקום ומאוחר בגאולוגיה. שנית, האבן הנובית מופיעה, אמנם, רק בעבר-הירדן המזרחי, אבל גם שלשת הגילים המאוחרים מגולים שם; והם מגולים לא במקומות אחדים, אלא רוב אדמת-ארצנו בנויה משכבות אלו. אמנם, על שתי השכבות הקדומות שבקטשון אפשר לומר, שנגלו בעקבות הפעולות הפנימיות, השברים, ועוד; אבל שתי השכבות העליונות נגלו גם בלא זה. ידוע, שהמים העליונים שוחקים את הסלעים, שנויי-החום מפרקים אותם לאבנים ולחצץ. והרוח נושאת את האבק הרחק ממקום-התהוותו. שחק-הסלעים חזק היה ביחוד בעידן-הגשמים, בזמן שכל הנחלים היו מלאים מים. ואז נסחפו השכבות של התור השלישוני מן הרמה ונשארו רק במקומות בודדים. על ידי השבר נגלו ראשי-השכבות (בשם ראש-השכבה קוראים את דתחלה השכבה ולא את שטחה).

בנוגע לפעולות הגעשיות, שהיו בארץ-ישראל, הביא מחברנו דעות נזשות. לא מלועות של הרייגעש בודדים נורקי הכמויות המרובות של הלבה המכסה את ההר, אלא את הבשן את גולן וחלק מן הגליל. אלא מסדקים הרבה נבעו ול הריי-געש יש רק ערך של תופעות לוואי. עיבדה זו הכירו החוקרים עוד לפני זמן מרובה: דוֹרְגֵנְס (Doergens) בסוף שנות החמישים ושטיבל בסוף שנות-השמינים למאה שעברה. הרייגעש שבארץ-ישראל מתרוממים לכל היותר 200 מטר מעל לסביבה ונבראו בזמן שהזרם כבר התחיל פוסק ומתקרר; כעין אבעבועות על הלבה הז — ולא יותר. אי-אפשר להשוותם לבזוב (מטר) ולאֶטנה (3,270), שפלטו את כל הלבה שבסביבתם ודם מתרוממים פתאום מתוך סביבה שפלה. הלבה זורמת, כמו כל נוזל, מלמעלה למטה, ולא יתכן, שתעבור מעבר-הירדן אל עמק-יזרעאל או אל הגליל. אף שם פלטה הארץ לבה מתוך סדקים. אלא שאין שם הרייגעש ניכרים עד היום הזה כמו בגולן ובחורן.

לפי מחברנו התירו הרייגעש ניצוצות, שהגיעו מעבר הירדן המזרחי עד שומרון (בסביבות זכרון-יעקב). אבל הלא מה-הגעש הגלילי תל-אל-פרס, שהוא הקרוב לזכרון ביותר, יש מרחק של 100 קילומטר בערך; ובכן ממרחק גדול כל-כך קלע הרייגעש לזכרון בניצוצותיו, ודוקא שם נפלו הניצוצות הללו ולא במקומות אחרים במרחק זה מן ההר? אפשר שהיו פעם מן הפעמים הרייגעש כאלה; אבל אין ראיה

לרעיונו של ד"ר זאגורודסקי על ניצוציות-לבה פורחים באוויר במרחק של 100 קילומטר. אפילו כשהתפוצץ מחצית האי הקטן קראקאטוי לרסיסים, בשעה שאפרו הגעשי התקדם מלא שנים אחדות את שכבות האוויר העליונות עד שנראו אורות בשמים שעות אחדות אחר שקיעת-החמה, — אף אז לא נזקקי ניצוצות של לבה במרחק של 100 קמ. אבל מעניין הוא, שהלבה שבסביבת-זכרון ובהר הכרמל נמצאת לא רק על גבי שכבות קרמוניות, אלא גם ביניהן. איזה כח היה להם לניצוצות הללו לחזור לתוך השכבות ולהתכנסות שוב בקרשן! בקצור: הלבה שבכרמל ועל-יד זכרון דבר אין לה עם הלבה שבעבר-הירדן המזרחי. קדומה היא לה הרבה בזמן, כי נפלטת עוד בתור-הקרשן על קרקע-הים. ולשיטת-הניצוצות אין יסוד.

מסקנת המחבר, שרק עופרת ובדיל אפשריות הן באדמת-הקרשן בארץ-ישראל, מוטעית היא, כי באבן-החול הנובית ובשכבות הצינומן נמצא גם ברזל, אם אמנם לא בכמות מרובה ולא מן המין המשובח. והרי הצינונים כבר חצבו ברזל בלבנון, וגם לתעשית כל-יזן שבדמשק, שזכתה לפרסום גדול בעולם בימי-הביניים, השתמשו בברזל הלבנוני. ואפילו על אדמת ארץ-ישראל בנבולותיה המצומצמים, במעקת אל נרבה, בין נחל יבוק ונחל-רג'יב, יש מכרה-ברזל קדום. והלבנון הלא היה בפרוגראמת-הכבושים («אעברה» נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן, ההר הטוב הזה והלבנון», דברים, ג', כ"ח י'; «המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול, נהר פרת... יהיה גבולכם», יהושע, א', ד'). הנוסעים מידיעים על מציאות נחושת בלבנון בשכבות קרמוניות. ובקצה הדרומי-מזרחי של ים-המלח, בשכבות-קאמבריום, פרו עוד בימי-הבי-זאנטינים, כלומר, בתקופה של תנועת-מסחר חזקה, נחושת בקרבת פונון. ועד היום הזה יש גידי מלכיש בכל הסביבה.

את הפסוק בתורה על עושר א"י בנחושת וברזל אפשר, אפוא, להבין כפשוטו ואין צורך לדרש בולת — בקל ולהחליש בוודאות גמורה, שהשם «בולת» נגזר מ«ברזל». המלה «בולת» מחדושו של בן-יהודה היא ואינה נזכרת כלל אצל קרמונינו. היא מצויה רק אצל הסופרים הרומיים בשם basaltos. יש אומרים, שהשם הזה בא מיוונית Basan lithos, כלומר, אבן-הבשן. ומאחר שבאמת נפוצה אבן זו בכל חבל הגולן, הברשן והחורן, לכן קראתיה בשם ה«קשנית», וכבר הורה אותו זקן עצמו, ששם זה הולם את האבן הארצישראלית יותר משם «בולת». לשם זה בשביל אבן המכסה עד 1/5 מכל ארץ-ישראל יש, כמדומני, זכות-קיום גדולה מזו של «זרחן» בשביל «פוספיר», «חירית» בשביל «טוף» ו«סגקית» בשביל «פורפור». הלא כל השמות הללו בין-לאומיים הם, ולמה לנו להכניס «מברקים» ומורשונים גם בין המונחים המדעיים שלנו?

ההערה, שיש בולת עם 20% ברזל, היא בלי ספק טעות-המסדר: אפילו 2% היא הרבה, כי אף אחוז כזה של ברזל אינו מצוי בתוכה.

לספוריהם של הערביים על נחושת וברזל בדרי-יהודה אין יסוד במציאות. ואף תקותו של המחבר ל"מקומות אופל וצלמות" בשרשי-ההרים, שמשם תצמח תשועה לארצנו העניה במתכות, אך תקות-שוא היא. בקרמון לא ימצאו ברזל ונחושת במדה שנוכל להתחרות בסחורה המובאה מארצות, שהן בנויות כולן¹ משכבות התקופה העתיקה. תקוה יש רק לשכבות העתיקות בהר-שעיר, בחצי אי-סיני ובארץ מדין. שם יש גם שרידי-עופרת.

בנוגע למחצבים מעיר ד"ר זאגורוסקי בראש הפרק השני של מאמרו, שהשתמש בספרו של פרופ' בלאנקנהורן משנת 1902. ואולם בלאנקנהורן היה עוד שתי פעמים בארץ-ישראל, ובשנת 1908 חקר שוב ביחד עם הזואולוג אהרונ' ועם הבוטאניקן המנוח אהרונסון את ים-המלח ועמק-הירדן והוציא את ספרו: *Naturwissenschaftliche Studien am Toten Meere*, שבו גלה דברים חדשים. וגם מוסיל ביחד עם הגיאולוג קוֹגֶר הביאו חדשות בעניננו בספר: *Arabia Petraea*. על יסוד חומר זה אפשר לפרש את הסתום במאמרו של ד"ר זאגורוסקי, שהרי בלאנקנהורן כבר גלה את "סודותיו", שהיו ידועים ברובם לחוקרים אחרים קודם לכן. עוד בשנת 1874 מצא קֶרְקֶסְן על-יד ראש מִקְצִיר, מצפון לעין-גדי, קרם דק של נפט על פני כי-ים-המלח ושער, שיש שם מעין של נפט על סרקע-הים. גם לארט (Lartet) הצרפתי ברק את המים שם ומצא בהם חומר נפטי. ואף בנחל סֶבְבָה אצל מִקְצִיר, כחצי שעה מדרום למבצר, להגלי ההר, ניכר, שהיו מעינות-נפט בתקופה קדומה. לדעתו של בלאנקנהורן יתכן, שבעומק נמצא שם עד היום הזה הרבה נפט. מעבר לים-המלח המזרחי מדרום לשפך נחל-ארנון, ממערב לכף מחודר, שנקרא בפי הערביים בשם יִבְיָתָה שִׁיף לִיט, מצא התייר רוֹמֶה בשנת 1874 בור של חמר ומתוכו היה הנפט מכבץ ועולה. עכשיו מכוסה המקום מי-ים-המלח, שעלו בעשרות השנים האחרונות. פֶּזֶס קֶרֶס בשנת 1900 בערך מצפון לשפך נהר זרקה מִעֵין מעין של נפט נובע מתוך סלע של אבן חול נובית.

והמהנדס הגרמני שוהמאכר מצא בשנת 1884 מעין של נפט קרוב לכפר אֶבְסִיר על-יד הירמוק ויסד חברה, שהתחילה בקדושים, אבל לא הצליחה. את ההשערה, שרצועת-הקצה הנראית בים-המלח קרוב לראש-אל-פֶשְׁקָה מתאמת לסדק בקרקע-הים כבר בטל בלנקנהורן עצמו.

ואף על המסתורים בענין ה"תזרחת" (כלומר ה"פֶּסֶסֶאט") כבר זרחה שמשו של המדע. ואלו הם המקומות, ששם היא נמצאת: (1) בדרך מחברון לקצה ים-המלח המערבי, בין זוברת העליונה והתחתונה, (2) בדרך מתקוע לעין-גדי על-יד ואדי אֶשֶׁ שוקף ורוגום נואִימָה, (3) שם, על-יד ביר-אֶלֶלָה (4) בדרך מבית-לחם למנזר מר-סבא, בין חרבות אֶל-הַגִּלָה וביר אֶל-עֵבֶד (5) בסביבות נבי־מוסה, (6) בדרך מירושלים

ליריחו קרוב למקום, שמשם פורשת הדרך לנבי מוסה. (7) ממזרח לַסְלָט על רמת סִירְרָה, דרומית-מערבית לַבְּקָעָה. (8) על-יד בתי-הנתיבות ברבת בני-עמון ובמען. היותר משובח והיותר מרובה הוא הַפּוּסְפָאט של סיררו. אבל גם שם אין הכמות מספקת כדי להשקיע הרבה כסף במכונות ולבנות דרכים לשם הוצאת המחצב להוץ-לארץ. במאמר על המכרות בארץ-ישראל ראוי היה להזכיר את עֶשְׂרָה המופלג של ארצנו באבני-בנין משובחות הן בַּפֶּן וְהֵן בַּחֲזָקָן. ולכל סביבה יש לה מינה המיוחדים. בִּירוּשָׁלַיִם היותר משובחים הם מִיֵּי הַמִּינִי, ביחוד מיזוי אֶחָד־ר כְּלוּמִי, שִׁישׁ ירוק, ואחד־ר = אֶחָמִר, כְּלוּמִי ירוק-אדום. הצבע בא מתערובת של פוספור, שיש בהן. באבנים הללו משתמשים ביחוד לקשוט בתי-כנסיות ובניני-צבור מבפנים. "מיזוי יהודי" הוא אבן-הבנין היותר נפוצה בירושלים. הסתתים מבחינים בין מין "לח" ל"יבש", כְּלוּמִי, בין רך וקשה. אבן דִּיר־סִינִי מתפרקת לטבלאות ומשמשת לרצף בה את החדרים; אבל עושים ממנה גם את המשקוף. מְלָכָה – שִׁישׁ-המלך היא אבן רכה וקלה לעבוד. צבעה לכן עם להבות וְדִיּוֹת. בימים קדמונים הרבו להשתמש בה בתור אבן לבנין. מערות-הקברים המרובות שבסביבת ירושלים הצוכות ברובן בשכבות הַמְּלָכָה. אבן רכה אחרת היא הַקַּעְקוּהָה, שהיא משמשת למצבות וּלְכִתּוּבֹת שונות. – ובסביבות־יפו יש אבני חול-סירי מעורבים בצדפים מן הדילוביום. בימי-הורדוס היתה אבן זו חביבה כל-כך, עד שהביאוה לעמק-הירדן לבנין ארמונות-המלך שעל־יד יְרֵיחוֹ.

בקשר עם המחצבים שבארץ-ישראל, יש להזכיר גם את המַעֲיָנוֹת המחצביים המרובים, שנמצאים במקומות הרבה לאורך שקע-הירדן, וביחוד מצד־מזרח. אחדים מהם, כגון בערה, היא קִלְיָרֹאָה, בעמק ואדי זרקה מַעֲיָן, חֲמִי־פַחֵל, היא פְּלָה בינִיתִי חֲמִי־גֶדֶר, עֶכְשִׁיו אֶל־חֲמִי־עלִיד מְקִים, וחֲמִי־טַב־רִיָּה. היו מקומות-רחצה מפורסמים בימים קדמונים. לפי החקירות האחרונות יש בהן חמרים מְרַפֵּאִים, ואף פעולה רִאֲדִית יש להן. ומאחר שבכל המקומות הללו גם האקלים נעים מאד בתורף, יש תקוה, שבעתיד קרוב תבנינה מחורבותיהן ותשובנה להיות מעינות-רפואה לאלפי חולים. עתידה ארץ-ישראל למשוך אליה תיירים ממרחק לא רק לשם ספוק רוחני, אלא גם לרפואת-הגוף.

ירושלים, חמשה-עשר באב, תר"ף.

בְּאֶרֶץ וּבְחוּץ־לָאָרֶץ

(השקפה כללית).

ג*).

I. בארץ. עבודתו של הנציב העליון, צעדים אמיים, אבל במוחים. התחלת העליה. חוסר-דירות והוסר-עבודה.

II. בחוץ-לארץ. התחלת כבוש הקהלות המערביות. הבחירות בקהלות וויגה וברלין. רוחות מנשבות. — ב פ ו ל נ י ה, חרטה הבאה לאחר-זמן. פוגרומים של בורחים. כרוזים פטריוטיים. — המשך ה"טורר הלבן" בהונגריה. החרם הכלכלי של הפועלים, פטריוטיסמוס מתוך אונס. — רדיפת הציוניים ב ב ו ל ש ו ו י ק י ה. התנצלות של אנוסים. — הבחירות להפארלמנט ברומניה. — הקונגרס של ויהודי = א מ ר י ק ה. החלטת הגונה ומסכות משונות. — הועידה הי"ב של פועלי-ציון באמריקה. פשרות. לידע ולהזהר! — עלילות חמבתוללים באיטליה. "מהרסיך ומחריבין"... אברות: אהרן כהנשטאם וחיים פיאלקוב זיל. הקדוש פרוסיסור ישראל פרידלנדר. ודירב. קאנטור. אליעזר קלאטשקא ואליעזר שמינינמאן זיל.

בי"ד תמוז דרך הנציב הראשון ליהודה על אדמת ארץ-ישראל ובכ"א תמוז קרא בפני קהל-מזומנים, יהודים, ערביים ונוצרים, את "דבר-המלכות" ואת פורגראמט העבודה שלו⁽¹⁾. מאז עבר קצת יותר מחודש. גדולות לא נעשו, כמובן, במשך זמן קצר כזה. אבל דבר-מה הולך ונעשה, שמצערנו לקראת הגרולות. נתרבו קצת הפקידים העבריים בכל משרדי-הממלכה, נשתתקו קצת ההתנפלויות מצד העתונים הערביים. אמנם, ההתנפלויות לא פסקו ולהתמעשותן גרמו, קודם כל, מפלתו של פיאצ'א וכבוש דמשק על-ידי הצרפתים; אבל בלא ספק גרמה לכך גם הפוליטיקה המתונה והנבינה של הנציב היהודי, שאינו בא על הערביים בעקפים ובטרוניה. מזכויותיהם, ולצערנו, אפילו מעליונותם בארץ וקדימתם ליהודים בכל דבר, לא נגרע על-ידו כקוצו של יו". ואף-על-פ"כ עומד הוא על המשמר גם ביחס לזכויותיהם של היהודים, שלא תקופחנה יותר מדאי. הלשון העברית תופסת יותר מקום בחיי-המדינה משתפסה בימי בולס. עדיין רחוקה הדרך משוויון גמור ללשון ה"בית הלאומי" ולשאר שתי הלשונויות, ולנו, היהודים, יש עוד הרבה לקבול והרבה לתבוע; אבל הרי אין זו אלא התחלה. מעט-מעט מוצאים חוקים חדשים בדבר מכירת קרקעות וקנייתם, בדבר מס-הקרקע, ואפילו בדבר חפירות מדעיות. נוסדות ועדות לסדר כל ענין וענין, ובכל ועדה יש, אמנם, מקום בראש לערביים ונוצרים. אבל יש בה באי-כח גם ליהודים (על-פי רוב ביחס למספרם בארץ, בלא תשומת-לב לבית הלאומי המובטח). הותרה אספת הנובחרים. מעט-מעט מנהיגים בארץ מלפונים, עושים הכנות לבנין נמלים ביפו ובחיפה, וביחוד מקילים את הכניסה לארץ. שמועות נתפשטו, שבעוד זמן מעט תצאנה פקודות ברורות בדבר ההגירה, בדבר זכויותיה של הלשון העברית, בדבר המדות והמשקלים, ויודפסו תו-

(* עיין, השלחי, הכרך הנוכחי, חוברת ג' (למעלה, עמ' 292 — 300).

(1) הם באו בסוף החוברת הקודמת (למעלה, עמ' 472 — 475). על תכנם והשיבותם

עיין, יום-גדולות, לר"י יוסף קלונדר, שם (למעלה, עמ' 467 — 469).

פוסטה, שתהא בהם גם כתובת עברית ומוי יתן ולא תבוא זו לאחרונה, אלא בצדן של האנגלית והערבית), תתקפנה כתבות עבריות במבלאות של תחנות מסלות-הברזל, וכיוצא בזה. מה שמעורר בנו כבוד ויקר לנציב העליון הוא — שיש בו מה שקרא ג'טה: Andacht vor dem Kleinen (יראת-הכבוד אל הדבר הקטן). יודע הוא, שמדברים קטנים אלה מתהווים החיים, כלומר, הַיְחָת־החיים הפשוטים ואשרם. ואם יתנו לו את האמצעים החמריים ואת חומר-האנשים הנצרך, ואם לא יאיצו בו ולא יבואו עליו במענות, כדרכה של האומה העצבנית והפזיזה, יעשה הוא בארץ-ישראל מה שעשו הנציבים חביו במצרים ובקפריסין; בהבדל זה, שכאן ירכו כל מעשיו את אושר כל העמים היושבים בארץ, וביתר עם זה יקלו למלא אחר התחייבותה של אנגליה בפני אגודת-העמים: לבנות בית לאומי לעם-ישראל בארצו ההיסטורית.

והעליה התחילה. בכל שבוע נכנסים לארץ עשרות אחדים של עולים — חלוצים וחלוצות. תנאי-הכניסה הוקלו הרבה. כאמור, אבל לא הוכן בשביל העולים כלום. אין דירות ואין עבודה. ואולם נִקְנַע מלהוציא משפט על זה עד שניראה מה שיעשו ראשי-התנועה השבים מן הועידה הלונדונית.

ובחוג-לארץ יש לציין כמה וכמה מאורעות משמחים. בווינה עלה בירי הציוניים, לאחר מלחמה ארוכה והודות להשפעתו של החכם המופלא, הרב ד"ר צ. פ. חיות, לבחור אל הקהלה המתבוללת של שעה-עשר ציוניים (לעומת כ' מתבוללים וג' חרדים), וביניהם רבי-פעלים כמהנדס שטריקר, ד"ר שלימ, ד"ר מרגלית, ועוד. ובברלין נבחרו שנים-עשר חברי-ההנהגה של הקהלה המתבוללת עוד יותר — ארבעה ציוניים. והד"ר קליי בראשם. זוהי התחלה של כבוש הקהלות המערביות, שהיו סגורות ומסוגרות בפני הציוניים. רוחות חדשות מנשבות בעולמן של אוסטריה וגרמניה המנוצחות. באו עליהן יסורים והן מפשפשות במעשיהן. והן נעשו דימוקראטיות הרבה יותר מקודם. ולפיכך אף התנועה הציונית מצלחת עכשיו יותר בין יהודי הארצות הללו. כי ההתבוללות היא תוצאתם של שובע-עושר ושובע-וצון, שבעקבותיהם בא קפאון על הנקודה של הרפורמיסטים הראשונים והאפיונים שלהם; והיא שלטת ביותר בקרב השדרות העליונות כל עוד אינן משגיחות בשדרות הנמוכות והביניניות, שהן עצם העם. לאחר שנשבר „גאונם" של „היהודים הגדולים" בארצות הגרמניות ונתפנה מקום בחיים הצבוריים גם לשאר היהודים בהמונם (עד כמה שאפשר לדבר על „המון" יהודי במערב-אירופה), נתפנה מקום גם לציוניות — תנועת חשבון-הנפש ותנועת-ההמונים מישראל.

ולעומת המאורעות המשמחים שבפנים-היהדות יש לציין שורה של מאורעות מעציבים במצבה המדיני החיצוני.

בפולניה הולך ונמשך הפוגרום שבחשאי עד אין קץ. פטורי פקידים מישראל על לא-דבר, דחית סטנדרנטיות עבריות בתור סאנטיארינות מתגרבות בכת-החולים

הצבאיים בוארשה, הכאות וגזירות-זקן בתחנות של מסלת-הברזל (באופן שכמעט חדלו היהודים לנסוע ברכבת — היהודים, שבתור סוחרים וגו' הם „עם של נוסעים“!), וכיוצא באלו נגישות ועלבונויות קטנים וגדולים עד לאין שעור, — כל אלה ממררים את חייהם של יהודי-פולניה. והארץ החמאה באה על שכרה. לאחר נצחונות מזהירים הוכו הפולנים מכה רבה על-ידי הבולשוויקים, שעמדו בשערי ווארשה. אז אחזה חרדה את שליט-פולניה „בשעת-חרום“ הואילו בחסדם — בהשתדלותו של ד"ר אלפרד נויסג — להתוועד עם צירי-היהודים ב„סיים הפולני“ ועם בא-כחן של המפלגות הישראליות בפולניה ול„המתיק“ את מטרות היחוסים שבין היהודים ובין הפולנים. שלוש פנים נתוועדו יחד, ובעידות השתתפו ראש המיניסטרוני הפולני, מיניסטרים ובאי-כחם וגם ראשי המפלגות הפולניות שב„סיים“. דברו הרבה ובאו לידי החלטה ליסד מועצה מיחדת לעניני-היהודים ולהוציא כרוזים נגד השערירות ברחובות ובמסילות-הברזל ונגד גזלת-משפטים של היהודים, ועוד. לשם תקוות מרובות במועצה אין מן הראוי; האנטישמיות הפולנית כבר נשתרשה בחטא וקיימת היא בכל שדרות האומה בכלל ובחוץ-הממשלה בפרט. ההרטה באה לאחר זמן. צריך היה לבלום את השנאה ואת הרשעות לפני שנתים, כשאך נוסדה ממשלת-פולניה. ואולם העובדה כשהיא לעצמה, שראש-המיניסטרים הפולני וחבריו קוראים לבאי-כחם של היהודים ומבקשים למצוא דרך כדי למעט את התנגדותם של יהודי כל הארצות לפולניה. — עובדה זו כשהיא לעצמה מעידה כמאה עדים, שכבר נעשו היהודים כח מדיני, שכל ממלכה מוכרחת להביאו בחשבון; אלא שלא תמיד אנו יודעים להשתמש בכח זה לטובתה של האומה והחלונות והתחנות והבקשות באות בתיכנון לפרקים במקום התיבוע והמחאה היודעות ערך-עצמן...

ופעמים שמעשים מחוסרי גאון לאומי הם הכרח. הלב רואב לקריאת הכרוזים הפטריוטיים של יהודי-פולניה מכל השדרות והמפלגות. מצד אחד, הנגישות והעלבינות אינם יכולים לעורר הרגשות פטריוטיות; ומצד שני, מפני דרכי-שלום אי אפשר ליהודים לפרוש מן הצבור הפולני ולהצדיק בזה את דין-האנטישמיים; ובפרט בשעה שבאמת כבוש פולניה על-ידי הבולשוויקים הוא אסון ליהודים: החנוונים, הסוחרים והמתווכים מכל המינים שבין יהודי-פולניה נדונים לדלדול ואף לכליה גמורה על-ידי שלטון האגרוף האדום; ואף על הקהלות הישראליות, בתי-הספר העבריים, העתונות והספרות העבריות נגזרת על-ידי הבולשוויקים גזרת-שמד. כלום יכולים היהודים לרצות בזה? — אבל בשעה שהם מפיצים כרוזים פטריוטיים, מראים הגבורים הפולניים, שהפכו עורף לחיילותיהם של הבולשוויקים, את „גבורתם“ ביהודי-ליטה: חומסים ושודרים בעצם היום את בתי-המסחר היהודיים בוילנה, בווזיסט וברצחין ומרצחים נפשות נקיות של יהודים וקנים בטרופי ובלאנדורובה. וכיוצא בזה.

ואף בהונגאריה הולך ונמשך ה„טרור הלבן“. וכשהגיע למדרגה שאין לשאתו עוד, התעוררו עליו הפועלים שבארצות-המערב והכריזו חרם כלכלי על

הונגאריה וממשלתה. בפירוש הכרזיו הפועלים, שבאו לתבוע את עלבונם של הפועלים סתם, שנרדפים בהונגריה בתור בולשוויקים, ולא את עלבונם של היהודים בפרט. אף-על-פי-כן מאשימות הממשלה והמפלגות הימניות שבהונגאריה את היהודים, ש"הבאישו את ריחה" של זו בארצות-המערב, ויהודי-הונגאריה האומללים מוכרחים לפרסם כרוזים פטריוטיים, שבהם הם דורשים לבטל את החרם הכלכלי ומצדיקים במדה ידועה גם את הממשלה ההונגארית של עכשיו... וכי נדון אותם על כך? — חלילה לנו! — אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו" — הלואי שלא נגיע אנו למקומם לעולם!

והרי אף הציוניים בבולשוויקיה לא עמדו בנסיון. היתה במסקנה אסיפה ציונית לכבוד סאן-רימו — ונאסרו כל המשתתפים בה. הרי בארץ החירות הפרוליטארית" שולטים בתי-הכלא וההמחות בירה שלטון בלי מצרים. האשימו את הציוניים אשמות מגוחכות, שהיו מעוררות צחוק גדול אילמלא היו תוצאותיהן יכולות להיות מקפאות-הדם. בהתאמצות מרובה מצד ועדה-הסיוע מאמריקה עלה בידי הנאסרים להשתחרר. אבל לשחרור קדמה "התנצלות" מצדם, שנאון לאומי יש בה אך מעט מאד. אבל לא נדון גם אותם: כשחרבו של התליין תלויה ממעל לראשך קשה להרים ראש זה בנאון, שמא יותו... .

ורוקא ברומיניה — ארץ-השורש של האנטישמיות — שקטה רדיפת-היהודים זמן-מה. צריך היה לפייס את יהודי-בוקובינה, שנהנו באויסמריה מכל הזכויות המדיניות והלאומיות, ואת יהודי-ביסאריביה, שידעו גם הם ימים טובים תחת שלטון-קאסר. ואף-על-פי-כן בבחירות להפאצ'רלמנט הברומיני בחר מיליון של יהודים רק בציריהודי אחד!... דבר זה הוכיח לרומינים את חולשתם המדינית והלאומית של היהודים — ומיד התחילו מתגרים בהם: דוחים אותם ממשורות הממשלה, גוזלים את זכויותיהם ואף מתנפלים עליהם בפאצ'רלמנט. ישיבו נא אחינו ברומיניה דבר זה אל לבם: רק בהתארגנות ובעמידה על הדעת ישועתם אן, לכל הפחות, חצי-ישועתם! ויהודי-אמריקה הכירו סוף-סוף בערכה של התארגנות לאומית, שיש לה באת-כח ראוייה לשם זה. בי"ג-י"ד סיון, ש"ה, נתאסף בפילאדלפיה בפעם השניה (בפעם הראשונה נתאסף בשנת 1918) הקונגרס של יהודי-אמריקה. רוב ישיבותיו עביו במחלוקת אם קונגרס זה צריך להתועד רק לעת-מצא או צריך הוא להעשות מוסד מתמיד של היהדות האמריקנית. ורק לאחר נעילתו של הקונגרס עמד מרגד-הו בובליק (סופר "השלח" לפניו ועורך "ידי-שעם מאגבלאט" היום) וקרא: "הקונגרס מת — יחי הקונגרס!" — ומיד הוצאה החלטה, שהקונגרס מוסיף להתקיים בתור מוסד מתמיד של יהודי-אמריקה. שמיסד כזה נצרך הוא מאין כמוהו — כזה קשה ליהודי לאומי להטיל ספק ואולם המסכות המשונות, שבהן הוצאה ההחלטה בדבר התמידות של הקונגרס, מעוררות חשש, שמא לא תהא לו אפשרות להתקיים מפני שהיהודים הגדולים של אמריקה לא יתמכו

בו. ואמנם, מיום שהוצאה ההחלטה כבר עברו כמעט שלשה חדשים — ועדיין לא שמענו על שום פעולות חשובות של מוסד מתמיד זה.

ובתחלת יולי נסגרה הועידה השתים-עשרה של פועלי ציון באמריקה. חוץ מן השאלות בדבר הכרתה של "אחדות-העבודה" ובדבר ההשתתפות בקונגרס הציוני ובכנסיה המתחדת של יהודי-אמריקה, שנפתרו בחיוב, עמדו על הפרק שני ענינים, עיקריים אלה: בדבר התישבות בהון לאומי ובהון פרטי—מה שגרם לווכוחים סיערים כל־כך גם בוועידה הציונית בלונדון⁽¹⁾—ושאלת הלשון הלאומית, שצריכה לשלוט בארץ-ישראל. בשתי השאלות הוצאו החלטות פשרניות. בשאלה הראשונה הוחלט, שבהלוואה הלאומית, שתקבל ההסתדרות הציונית או היהדות העולמית, יש לתמוך רק ישוב קואופראטיבי ולא פרטי; ואולם יש מקום בארץ גם להון הפרטי, אלא שיעמוד תחת השגחת השלטון הצבורי, — כמעט מה שהוציאה הועידה הציונית בלונדון ומה שחשבו חברי המפלגות הסוציאליסטיות שלנו לבנידה בציוניות "ולפוליטיקה אנטי-ציונית" ...⁽²⁾. ובנוגע לשאלת הלשונות הוחלט, שלעתה צריך לתת גם בארץ-ישראל זכויות שוות ללשון העברית וללשון ה"יהודית" (ומפני־מה לא גם לאיספאנוולית, ערבית-יהודית, טאטית, בוכארתית-יהודית, ועוד, ועוד?). ואולם בעתיד צריכה להיות לשון לאומית אחת ליהודים; אלא שהברירה בידי יהודי ארץ-ישראל לבחור בעברית או ב"יהודית", וז'יט לובסקי, שהגן על החלטה זו, נמק אותה במבחן, שהוא בושח בעם ישראל, שלא יעזוב את לשונו היהודית" (כלומר, את הוצ'ארגון האשכנזי). כדאי לשים לב לדבר זה. בו יתאחדו שתי הקצוות: יהודי. מאה שערים, ו"גנוה-צדק" רובו יהודי חברון, צפת וטבריה, שנתקדש להם הוצ'ארגון בקדושת הוצ'ופיצה וזשטריימל, יושימו יד בנידון זה להסוציאליסטים מכל המינים, שהוצ'ארגון נתקדש להם בקדושתה של סוציאליות לאומית או לאומיות סוציאלית. דבר זה צריך לידע — ולהזהר ממנו. כי לא השחוק היא התאחדותה של הקנאות הדתית עם הקנאות הריבולוציונית — והסכנה מרובה.

הסוציאליסטים-האידישנים הם מתבוללים-למחצה. אין הם מתנגדים ללאומיות הישראלית, אבל שונאים דם תכלית שנאה את הלאומיות ההיסטורית. את ה"דינאציונאליזאציה" (במילה-לאומית) כבר עזבו, אבל עדיין הם מחזיקים ב"דיהיס-טוריאציה". כלומר, בהתנגדות לכל קנין היסטורי. ואולם עוד לא פסו גם מתבוללים גמורים מן העולם. ובאשמתם של אלו בטלה הממשלה האיסלקית את שלטון-הקהלה הציונית שבעיר פ'י'רנצ'י הקטיגור העליון בעיר זו, סיניור אריסטו מורטארה. אחיו של לודוביקו מורטארה, שהוא מיניסטר למשפטים באיטליה, לא רצה להיות חבר לקהלה הישראלית שבפירנצ'י מפני שבחירה בציוניים לעומדים בראשה והחזיר את העתון האיטלקי המצוין בציוניותו ובעכריותו

(1) לחועידה הציונית בלונדון הוקדש בחוברת הנוכחית מאמר מיוחד (הערכת).

(2) עיין במאמר המיוחד בחוברת הנוכחית (למעלה, עמ' 570). (המערכת).

Israel, שהקהלה הפלורנסינית תומכת בו. אבל, כנראה, לא הסתפק בזה והודיע למקום הדרוש, ששלטון-הקהלה הציוני מסוכן הוא לממלכה האיטלקית, שהרי הוא מטיף לממלכה יהודית בארץ-ישראל, שאף יהודי-איטליה צריכים להיות נתיניה (!sic), מוציא מכספי-הצדקה למשרות ציוניות, יש לו דגלים יהודיים מיוחדים, וכו' וכו' בזה פשעים נגד המלוכה. ואחיו המיניסטר למשפטים נשמע למלישונות הבזויה — ומיד הוציא פקודה להפסיק את פעולתו של שלטון-הקהלה! — ודבר כזה נעשה באיטליה — באיטליה של סאן-רימו, באיטליה, שראש-המיניסטרים שלה, סיניור נייטי, תמך בציוניות בכל עוז!... „מירסיד ומתריבך”...

חוב ענוס יש לי למלא: להזכיר נשמות. נשמותיהם של שני עסקני החנוך העברי, של עסקן צבורי ושל שלשה סופרי-ישראל. שלשת אלה אינם שוים בכשרונותיהם ובשדה-פעולתם, אבל שוים הם בדבר מעציב אחד: שלשתם מתו קודם זמנם. יהמיתה קודם זמנה היא הגדולה שבצרות, אומר פתגם יהודי עתיק.

לפני חדשים אחדים מתו באוקריינה אהרן בן משה כהנא שטאס וחיים פיאלקוב, ששניהם, כל אחד על-פי דרכו, הרבו לפעול להלאמת החנוך הישראלי במדינות-רוסיה.

ובכ"ז תמוז נרצחו על-יד העיירה יארמולינץ באוקריינה שליחי „וועד-הסיוע המאוחד של יהודי-אמריקה”, הפרופ' ד"ר ישראל פרידלנדר והרב המטיף מניו-יורק, ד"ר ברגנארד קאנטור.

ובקיבוץ נפטרו (מי יודע אימתי ומי יודע מאיזו סבה?) המספרים הצעירים מרובי-הכשרון ונותני-התקווה, ד"ר אליעזר קלאטשקא ואליעזר שטיינמאן. שונים ומשונים היו שלשת אלה זה מזה. האחד הקדיש את כחו לחכמת-ישראל וביחד עם זה — להפצת דעותיהם של אחד-העם ודובנוב בקרב יהודי-המערב, והשנים העשירו את ספרותנו היפה ברומאנים, ספורים ומחזות מצוינים. שלשתם היו מסופרי „השלח”. שבו פרסמו את רוב יצירותיהם העבריות. בוודאי יצאו בקרב סופרי „השלח” מעריצי-כשיונם, שיקדישו לכל אחד מהם מאמר-הערכה, שהוא מקנה את פעולתם בספרותנו המדעית והיפה. המשקף על פני מאורעות-חיינו יכול רק להוריד דמעה על האברות שאינן חוזרות לעמנו, על הכחות הצעירים, שנבלו קודם שהגיעו לתור-פריחתם, על מזלו הרע של עמנו, שמסכות-חיינו גורמות למבחר כחותיו להבדל במלחמת-הקיום הקשה או במלחמה הלאומית הקשה עוד יותר. קדושים הם הפרופ' פרידלנדר הנרצח וחברו הרב ד"ר קאנטור; אבל כלום לא קדושים הם קדושה לאומית גם שני סופרינו הצעירים, שנפלו חללים על במת הספרות מפני שהעם ריוו-הפוגרומים לא היה יכול לבוא לעזרתם ולא שעה אליהם מקוצר-רוח ומלחמה קשה?...

ה מ ש ק י פ.

עמים ומדינות

(השקפה מדינית).

ה.

שני מאורעות קרובים זה לזה באפים ובמהותם אירעו בימים האלה: טורקיה חתמה סוף-סוף על חוזה-השלום וצרפת גרשה את פייזאל מדרמשק, כבשה את סוריה הפנימית, מדיום דמשק עד צפון חלב, ושמה, לכל הפחות לעת עתה, קץ לממלכה-ערב, שהיתה צריכה להשתרע "מהרי-הטורוס צפונה עד גבול-מצרים דרומה ומגבול-פרס מזרחה עד הים הגדול, ים-התיכון, מערבה".

גורל אחד למלכות-עותמאניה ולממלכת-ערב. הראשונה, בתור ממלכה רודה בעמים שונים, נעלמה ממפת-העולם. היא נשארה מלכות לאומית בנבולות החבלים המיושבים מבני הגזע הטורקי באסיה הקטנה. אמנם, השאירו לה עוד את קושטה, אבל הלא בפירוש נאמר בחוזה-השלום, שזהו רק כתנאי אם תראה בהנהגתה, שהיא ראויה לכך. ואנו מבינים, מהו פירושו הממשי של תנאי זה. השולטן הטורקי יהא נתון מעכשיו בין הפטיש והסרן של עמים שונים, שהם מתחרים ב"השפעה" על המזרח, ובהזדמנות ראשונה תהיה קושטה לפרות לשני הממלכה ה"משפיעה", כלומר: החזקה ביותר. ואפילו עכשיו — השולטן של הטורקים בקושטה יהיה רק על-פי השם בלבד. השמירה על ה"מצרים" נעשית בין-לאומית. טורקיה קבלה, אמנם, ותור מצד ההסכמה, ובוועדה הבין-לאומית, שתפקח על עניני המצרים, יהיה גם בא-כחו של השולטן. אבל ותור זה אין לו שום חשיבות ממשית, מפני שאין שום חשיבות ממשית לכל טורקיה כשהיא לעצמה לאחר שהיא נתונה מעכשיו תחת רשותה של ועדה כספית בין-לאומית, שבלעדיה לא תוכל לציג שום צעד בהנהגת המדינה. היא נפרדה מן הים לגמרי: כל חופי הים האגיאיים והשירים נמסרו ליוון; תברקיה כמעט כולה בידי יוון. אדריינופול, הקדושה לטורקים, עיר-קברות-מלכיה, נכבשה על-ידי יוון. וניז'ריוס, במדיניותו הפקחית, הגדיל את יוון באותה מדה, שאפילו הפאנהליניסטים היותר נלהבים לא העזו לראותה בחלומם.

ממלכת עותמאניה הגדולה נעשתה מדינה טורקית קטנה במובן המדיני, אם כי גדולה היא עוד למדי במובן הארצי. במקומה קמה ממלכה יוונית, שגדלה גם במובן הארצי וגם במובן המדיני. אמנם, גם עכשיו גדולה טורקיה פי כמה וכמה ביצטחה מיוון. אבל יוון "לחוף ימים תשכון", ומלבד זה היא תשען על "מגינה וקרן-ישעה",

בריטניה הגדולה. ואפשר לחשוב, שיון זה בכשרונותיה העצמיים הגדולים ובחסות-בריטניה, תהיה המושלת בים-התיכון, ביחוד לאחר שהמפתחות המסחריים לאורך הים שבין הים-השחור ובין הים-התיכון הם בידה בפועל. את כל הרכוש המדיני והארצי הזה נתן ליון וויניזלום. ובכל זאת רבו מתנגדיו כיון עצמה, ואחד מהם התנקש בחייו ורק בדרך-נס נצל שר-השרים היוני בפצעים קלים.

ולתבוסה הארצית והמדינית של טורקיה גרם באחרונה מוסטפה קמל פחה. כוונתו למפלה הדיפלומטית, שמצאה לה את בטויה בחוזה-השלום, שנחתם בסיביר. אילמלא מוסטפה קמל זה ונסיונו האומלל להלחם בהסכמה, לא היו אולי תנאי-השלום כל-כך קשים בשביל טורקיה. כשתי שנים עברו מזמן חתימת שביתת-הנשק עד זמן חתימת חוזה-השלום. אילו הכירו הטורקים בחולשתם והיו נותנים לדיפלומטיה המנוסה שלהם את היכולת להראות את כחה, היו יכולים להציל מן המפלות הרבה דברים יקרים. מי יודע, אם לא היו מצילים אפילו את איזמיר ואדריינופול. אבל, משגורה גזרת-כליה על אומה, משתמם ראשיה ומנהיגיה. נשתמו בזמנם חברי. אחדות וקדמה; גשתמו עכשיו ה"לאומיים". כשיצאה טורקיה מתחת עול-עריצותו של עבד-אל-חמיד ונכנסה לתקופה של חירות, לא הבינו ראשיה, שאין חירות חיצונית בלי חירות פנימית, שהחירות הפנימית צריכה להיות קודמת לחירות החיצונית. אומה כובשת בחרב ובקשת היתה טורקיה תמיד, אבל לא אומה בת-תרבות. ובזמננו אומה, שאינה בת-תרבות, אינה יכולה להתקיים. בעלי "אחדות וקדמה" לא יסדו בתי-ספר, לא דאגו להשכלת-העם, לא עשו מה שאפשר כדי להרימו משפלות מצבו החמרי והרוחני. ראשית מעשיהם היתה — להגדיל את הצבא, לסדר את הכחות הלוחמים. ואולם גם הצבא בזמננו אינו יכול עוד להיות מה שהיה לפניו. גם הצבא דורש עכשיו השכלה, דעת, תרבות. הגבורה האישית אינה עכשיו ולא כלום במלחמה. העיקר הוא הסדור המדעי. חברי "אחדות וקדמה" עזבו את העם לנפשו, לא דאגו לו, לא שמו לב לחינוכו; וגם לקדמת-הארץ החמרית לא דאגו. עיקר המחשבה היה מכוון למלחמה כלפי חוץ; וגם לתכלית זו לא עשו כמתוקנים שבהם ולא תקנו שום דבר. רק קריאות בוז ושנאה כלפי אומות-חוץ, רק פרוות ריקות על שחרור מעולה של אירופה נשמעו מפייהם — חוץ מזה לא עשו כלום. שום נסיון למפעלים אמתיים של קדמה, שבשה דגלה, לא נעשו. לו כספים מחוץ-לארץ ובכסף זה קנו מחוץ-לארץ אניות-מלחמה שנתישנו, כאילו בשתים או שלש ספינות ישנות אפשר היה להם לצאת משעבוד לגאולה, בשעה שציי-המלחמה של עמי-אירופה מלאו את הים למאות.

וכך יצאו הטורקים מעול-העריצות של עבד-אל-חמיד כדי להכניס את ראשם בעול-העריצות של האנגליירים והפלעתיים, והתמללים. העם הטורקי הוא עם פאסיבי; בנקל נותן הוא לאדונים למשול בו. לא העם עשה את המהפכה בשנת 1908. הוא

אינו מוכשר לכך. הוא אוהב את התקפים וברצון הוא נושא בעול. העם לא היה נגד עבד-אל-חמיד ולא יכול להיות נגד אנוויר וחבריו. והמנהיגים הערצים ההרדשים עשו כל מה שלבם הפיק, לא פחות. אם לא יותר, מעבד-אל-חמיד.

הנמוק היותר נכון, שההסכם נותן לחוזה-השלום הקשה עם טורקיה, הוא — שהממלכה העותמאנית לא ידעה ואינה יודעת לשלוט על עמים זרים. היוצא מזה, שצריך לשלול ממנה את השלטון על עמים אחרים. נכון אמנם, הדבר, שבכלל אין מן הראוי שיהיה שלטון עם בעם; צריך שיהיה כל עם שוור בביתו. אולם, כנראה, זהו מזמור-שיר לעתיד-לבוא, לימות-המשיח. ואם בעולם השפל הזה נגזר על איזו אומה להיות כפופה לעם זה, צריך העם השולט להיות, לכל-הפחות, בן-תרבות. צריך העם השולט להכניס איזה דבר משלו, צריך הוא להביא עמו לעולם תרבות, חמירת ורוחניות. טורקיה לא היה לה משלה כלום. באיזו רשות תשלוט על אחרים, בשעה שכל העמים שתחת ממשלתה גדולים ממנה בחכמה, בהשכלה, בחנוך, בתרבות? — היא ידעה רק לשפוך דם כמים. הטראגדיה של האומה הארמנית תחת שלטון העותמאנים מעוררת זועה לא פחות מזו של האומה הישראלית תחת שלטון הרומאנובים. ההבדל הוא רק בזה — שעם ישראל יושב בארץ-הרוסים, או בארצות שנכבשו על-ידי הרוסים, בשעה שהארמנים יושבים על אדמתם. תפקיד מפואר היה למחוללי המהפכה בטורקיה בשנת 1908: לתת חירות, נגבולות ידועים, לעמים הבלתי-טורקיים ולהרים את העם הטורקי עצמו משפלותו הכלכלית והתרבותית. לעבודה מתמדת ובלתי-פוסקת זו צריכים היו להקדיש את כל הכחות. את כל המרץ הלאומי ואת כל הכספים, שלוו מחוץ-לארץ. ומה עשו ה„משחררים“? — הם הקדישו את כל הכחות, את כל המרץ הלאומי ואת כל הכספים לפתוח הרוח הצבאי בעם הטורקי. וזוהי סבת מפתלם.

וכשם שלא הבינו האנווירים בשעתם את תפקידם, כך לא הבינוהו גם ה„לאומיים“ ומוסמטה קמאל בראשם מימי שביבת-הנשק ועד היום הזה. האנווירים בקשו בעלי-ברית בין היונקרים הפרוסיים ומוסמטה קמאל הלך לכרות ברית עם לנין ופרוצקי. היונקרים הפרוסיים לא נתכוונו בכרתם עם „אחדות-וקדמה“ אלא להנאתם. בעתונות הגרמנית נאמרו הדברים, אפילו בשעת המלחמה, בפירוש. בעיני הגרמנים היתה טורקיה טובה, לכל היותר, כדי להיות לקולוניה גרמנית. כשהיו מדברים עם הגרמנים על טורקיה בתור בעלת-ברית היו מחייכים. חייל גרמני פשוט היה מתחם לשר-צבא טורקי בכוח. כל מיני שמות של גנאי ושל בוז היו מתהלכים בצבא הגרמני במזרח ביחס לראשי-הצבא הטורקיים. ואיזה יחס היה מצד בני-ארצם של לנין וטרוצקי לטורקים — לא קשה לשער. רמז לזה מוצאים אנו בהוצאת לנין בקונגרס של האי-טרנציונאל השלישי במוסקבה, ששם מדובר על העמים העומדים במדרגה תרבותית נמוכה. הרוסים והטורקים לא היו יכולים, כמובן, להתחם זה לזה ביחס של שני עמים שווים, אלא בזה של בני-תרבות למחוסרי-תרבות... את הצורך בהתרוממות למעלה תרבותית לא הבינו

לא האנווירים ולא ה"לאומיים". ואת עונם זה ישא העם המזרחי. עם-החרב בחרב יפול.

ולא הבינו את תפקידם גם ראשי הערביים ומנהיגיהם בדמשק. ופרי מעלליהם הם אוכלים. חבל! אם יש ערביים חושבים, שהיהודים רואים את תחית העם הערבי בעין רעה, אינם אלא טועים. לא בלי רגש עמוק של עצבות קראנו את פרשת-המאורעות בדמשק. האומה הערבית היתה לפנינו בת תרבות עליונה. ואומה, שהיתה פעם בת-תרבות, אין זה מן הנמנע, שתהיה שוב לאומה תרבותית ממדרגה ראשונה. בתקופת-הזוהר התרבותית של האומה הערבית היו עם-ישראל ועם-ערב שותפים לעבודה. שנשארה לזכרון בדברי-ימי-האנושיות כעבודת אחת מן התקופות היותר פוריות בכל הנוגע להתקדמות-המדע. עם-ישראל, בשאפו לתחיה, היה תמיד מלא רצון לעזור גם לתחית עם-ערב. אבל, מוכן מאליה שאין עם ישראל יכול לתאר לעצמו, שארצו תהיה לחלק מממלכת-ערב. אנו רוצים לקבל את ארצנו, לשוב בה לתחיה לאומית, כלכלית, תרבותית ומדינית. לערביים יש די מקום בארצם כדי לפתח בה את מרצם הלאומי. שני העמים, ישראל וערב, יכולים, כל אחד בארצו וישניהם יחד כשכנים טובים, להחיות את המזרח ולעשותו אור-לגויים. על בסיס זה של חירות גמורה לכל אחד בארצו ושל שכנות ושותפות בעבודה בהחיות המזרח אנו מוכנים תמיד להושיט יד לאחינו בגזע. אין אנו מסופקים בדבר, שסוף-סוף היינו מוצאים דרך, להבנה הדדית ולעבודה משותפת. והנה באו המקרים, ולכל הפחות, לעת-עתה הפכו את הקערה הערבית על פיה. ואין אנו שמחים לאידם, אלא להפך, משתתפים בצערם. ואולם את האמת צריכים אנו להגיד להם בפניהם. והאמת היא, שעוד לא הספיקו הערבים הסורים ליסד את מדינתם הלאומית — וכבר חשבו מחשבות על "ערב הגדולה"; עוד לא הספיקו אפילו להתחיל בהנחת היסוד למדינה סורית — וכבר רצו לבלוע ארצות לא-להם. לפיכך הובטחה מלוכה בסוריה הפנימית, בגבולות ארבע הערים: דמשק, חומס, חמה וחלב; והוא הלך והכריז את עצמו למלך לא רק בגבולות אלה, אלא גם על ערי חוף-הים, על הלבנון, על ארץ ישראל, על... ועל... רצה פייצאל לבלוע ארצות ולשלוט על אחת מן האימפריות הגדולות אשר בארץ. וכבר צעקו השובניסטים הערביים: ערב הגדולה!.. ערב הרחבה!.. ערב השלמה!.. ובאותה שעה לא נוסד בערי-סוריה במשך שתי שנים אף מוסד חנוכי או תרבותי בשביל התושבים, לא נעשה כלום לפתוח עבודת כלכלית. לעומת זה הספיקו להנהיג עבודת-צבא חיונית בשביל עם עני ואביון. עבודת-האדמה נשארה בשפל-המדרגה, ואת האכר, הגנן והפועל והחקלאי קראו לעבודת הצבא. הרעיון הראשון היה: להיות למלכות-בכפה ולצאת למלחמה. למלחמה על מי? — על צרפת, על הציונים, על כל האויבים החיצוניים והפנימיים...

צין מן האדמה קונגס סורי. מי בחר בו? על יסוד מה בחרו בו? מה היה תפקידו? — הוא דבר על שלמות סורית הגדולה והרחבה. אבל סוריה מורכבת היא

מחבלים שונים, ממדינות שונות, משכמים שונים. במקום לעבוד עבודה ממשית עסק הקונגרס בצעקנות, בנגננות ו . . . ובחשיפת מים בכברה. אומרים, שיר נעלמה נהגה את כל התעמולה הריקה, הנבוכה והנפוחה הזו למטרותיה האימפריאליסטיות. אם אמת הדבר, אז עוד יותר יש להאשים את הצעקנים והנגננים, שנעשו ביוזמים או בלא יודעים, בכוונה או בלי כוונה, בהכרה או מתוך חוסר-הכרה, כלי-שרת לזרים. בשעה שפיהם היה מלא פזמונים על אהבת-המולדת. בנאווה ובגודל-לבב, שהביאו את העימידים מן הצד. הבלתי נוגעים בדבר. לידי צחוק. ואת המעינינים בדבר — לידי חמה כבושה, הרימו חברי הקונגרס הסורי ראש. הגיע הדבר לידי כך, ששכבא אחד-היהודים לרמשק, ולמרות מה שלא היה לו שום יפוי-כח משום מוסד רשמי נסה להכנס במשא-ומתן של שלום והבנה הדדית בין היהודים ובין „ממשלת-דמשק“. הרימו חברי-הקונגרס קול-צעקה על זה, כאילו באו היהודים לגזול מסוריה את היקר והקדוש לה... .

את כל כחו קבל פייצאל מאירופה. מממשלות-ההסכם. והקונגרס הכריז על מלוכה ועל מלך בסוריה בלי שאל את פי הממשלות. והלא בלעדיתן כמה נחשבו המלך והקונגרס וכל ממשלת-סוריה? — אם הוציאו את סוריה מירי-טורקיה, כלום עשו זאת כדי למסרה לגמרה לידי הערביים. בלי פקוח, בלי השגחה וכלי הנהלה עליונה? — קראו את פייצאל לאירופה כדי שיתן שם דין וחשבון על מעשיו — הקונגרס לא נתן לו ללכת, כאילו כבר היה באמת מלך בלתי תלוי בדעת-הממשלות.

ובפנים הארץ ומסביב לה נסדרה שורה של מעשי חסם ושוד נגד הנוצרים והיהודים, מפסוף-הארץ ועד דרומה. אפשר להגיד בבטחה גמורה, שבכל מעשי החסם והשוד, בכל הפרעות והמקבחים בכל ההריגות והשחיתות היתה יד-דמשק באמצע. כל השודדים, הפורעים, הרוצחים והמסיתים לשוד ולרצח מצאו בדמשק מחסה ויד ענונה, שהיתה מלטפתם כלמך אב את בנו-מחמדו על מעשים טובים שעשה. אפילו מסית-ירושלים ברחו לדמשק ושם הבטיחו להם השתדלות, שתנתן להם חנינה. אין לשכוח, שבאזור המזרחי עצמו היה שקט יחסי וכל מעשי-האלמות היו באזורים האחרים; ודמשק שמשעה עיר-מקלט למחולל-הם.

בסוף ימים נתנו לצרפת מאנדאט על סוריה, והקונגרס חשב את החלטת סוף-ימיו לדבר שלא היה ולא נברא, אלא משל היה. בוודאי אין לחשוב, שרק טובת-סוריה לנגד עיני צרפת בקבלת המאנדאט. כמו שלא רק טובת ארם-נהרים לנגד עיני בריטניה הגדולה, שקבלה את המאנדאט על ארץ זו. ואין לחשוב גם-כן, שהמושג הבין-לאומי החדש „ממונות“ הוא סמל הצדק והיושר. אבל, אם סמל של צדק ויושר אין כאן, לפחות, צריכים להיות כאן: בטחון-הרכוש, מנוחת-התושבים והתקדמות כלכלית ותרבותית. אין מעניננו כאן להתעכב על ההבדל שבין השיטה הקולוניאלית של בריטניה הגדולה ובין זו של צרפת במובן שמירת העצמות הלאומית של העמים אשר תחת שלטונן. אבל הדרישות האמורות של בטחון ומנוחה, התפתחות והתקדמות הן

הצר השוה שביניהן.

אין מדינה נבראת בהבל פיהם של עסקנים צבוריים. אלא בעבודה ממושכת ומתמדת של דורות. דבר זה אין מבינים בתוכנו הזנזוילים למיניהם, שאינם פוסקים מלצעוק על מפלת הציונות המדינית בסאן-רימו, ודבר זה לא הבינו הצעקנים הקיצוניים שבקונגרס הסורי. פייצאל עצמו מודה על אמת זו. אולם כשם שלא היה לו האבטוריטט למשול בקונגרס הסורי והוא נתן לו למשול בעצמו, כך בוודאי לא יהיה לו האבטוריטט גם לנהל מדינה . . .

ולא הבינו את תפקידם גם הפולנים והם עומדים על עברי פי פחת. למה תקפו את הבולשביים?—האמשלה, שהבולשביים הכינו התקפה, נמצאה בדויה מן הלב. לא היה שום זכר לרבר מעין זה. כנאומו בפארלמנט האנגלי מבחיש לו ליד-ג'ורג' בן דין זה באופן רשמי. הוא מאשים את הפולנים בפירושי, שהם התחילו בהתקפה בלי שיהיה אף רמז קל להתקפה מצד הבולשביים. ולפיכך הוא דורש, שישאו את עוונם ויפגעו לדרשותיהם של הבולשביים. ולעומתו עומד מילראן ומחזק את ידי הפולנים במלחמתם. ולא עוד, אלא שהוא צועד צעד עוד יותר מזור. בלי להתייעץ תחלה עם בעלי-בירתה של צרפת ובלי לקבל על זה את הסכמתם הוא מכיר בממשלת ווראנגל הקרמאי בתור ממשלה רוסית. והנה סכסוך בין צרפת ובין בריטניה הגדולה. בסכסוך זה תומכת איטליה בפוליטיקת-השלום של בריטניה, וצרפת מצאה לה פתאום בוילסון תומך בפוליטיקה שלה נגד השלום עם הבולשביים. — ווילסון, שלא הצליח להשיג מן המוסדות הנבחרים בארצו את האישור לחוזה השלום הווירסאלי ושבעוד חודשים מספר הוא עוזב את הבית הלבן ומפנה את מקומו לאחר, וצרפת, המתבוססת בדמיה, שבמשך דורות ותצטרך לחבש את פצעיה, כאילו שמחה לקראת מלחמה חדשה. וכבר שימעים אנו בעתונים ה"משפיעים" של צרפת, שמזכירים לבריטניה הגדולה את אשר עוללה לה אירלאנד, כאילו היו עומדים ומאיימים עליה. שתדע את אשר לפניך...

ואמנם, מלחמה אכזרית מתנהלת עכשיו בין אנגליה ובין אירלאנד. מלחמה לחיים ולמוות. מאית אנגלים נהרגים או נפצעים באירלאנד על-ידי הסיינים ואלפי אירלאנדים ממלאים את בתי-הסוהר דאנגליים. אנגליה, שהגיעה עכשיו אל מרום-גדלה המדיני, עומדת לפני האגוז האירלאנדי ואינה יודעת כיצד לפצחו. בימי המלחמה העולמית היתה יד גרמניה באמצע לסכסך את האירלאנדים באנגליה. עכשיו, כפי שמבטיחים, נעזרים האירלאנדים על-ידי הבולשביים במלחמתם באנגלים. גם ל ל ו י ד ג'ורג' מודה, שהשערה זו יש על מה שחשסמך.

כי התעמולה הבולשבית היא כללית, עולמית, ומנעת עד לפנות היותר גדחות בעולם. הבולשביים מוציאים את שארית הכסף, שנטלו מן הבורגנים—על פרופאגאנדה ושל הדעות הבולשביות בכל רחבי-תבל לשם החלשת המדינות הרכושניות

הגדולות, ובראשן אנגליה וצרפת. יודעת זאת אנגליה וחושבת היא, שלמכה זו יש רק תרופה אחת: לעשות שלום עם הבולשביים. הפוליטיקה הריאלית דורשת אחת משתי אלה: או מלחמה או שלום. בשביל מלחמה אין כחות, ועל-כן צריך לעשות שלום. הבולשביים הראו, שיש להם כחות יוצאים מן הכלל, וכאלה אינם באירופה ואינם גם באנגליה. הם הוצאו במשך חמש שנים עד המפה האחרונה. ומצד אחר, כל אלה שנמלטו מן הגיהנום הבולשבי מודים ואומרים, שהבולשביות, בתור שיטה מדינית ובתור כח של הנהלה, מתקיימת רק בכח-מלחמתה עם אויביה ושהשלום הוא לה סם-מוות, כי ברגע שתחדל להלחם תהדל גם להתקיים. כל זה מבאר לנו, מפני-מה הפוליטיקה האנגלית, שאינה נגררת אחר סנטימנטאליות יתרה, שואפת לשלום עם האויב היותר מסוכן לכל המשטר המדיני שלה.

מי ינצח? — התהיה יד ברישניה הגדולה ואיטליה על העליונה, או צרפת, הנשענת על משענת קנה רצון של ווילסון, תנצח? — התשובה על שאלה זו תהיה גם תשובה על שאלה אחרת: הישאר חזונו-ווירסאליה בתקפו או יתאסף קונגרס-שלום חדש? הרעיון בדבר אספת-שלום חדשה הולך ומתקדם במהירות הרבה יותר גדולה משיכולנו לקוות לזה לפני חדשים אחדים. במובן זה היתה התקפת הפולנים ותוצאותיה לטנף, המרים את הפעולה ודוחפה להתגשמות מהירה. התקפה זו הראתה לאירופה את הסכנה הגדולה, הכרוכה במצב העלול לגרום בכל רגע להתפרצות האש מן הגחלת השמונה מתחת לשכבת-האפר של החזונו הווירסאלי. עד שלא יתה שלום במזרח-אירופה לא יהיה שלום בעולם, ובמזרח-אירופה יש כח גדול, יש כחות-איתנים, שהראו גדולות גם בסדור מלחמתי וגם בדרכי-הדיפלומטיה. וההכרה הכללית היא, שבפני כח זה צריך, במדה ידועה, להכניע, וצריך, בכל אופן, להשתדל ולהשלים עמו. נחוצה, אפוא, אספה חדשה, בהשתתפות רוסיה החדשה. דבריו של קראפוטסקין באגרתו לפועל-אנגליה הם עכשיו כמעט הדעה הכללית של העולם התרבותי: צריך לעזוב לגמרי את הרעיון בדבר התערבות מווינת בעניני רוסיה. כל העולם הנאור מודה, שעל רוסיה עוברת עתה מהפכה, שעקקה וחשיבותה דומים לאלה של המהפכה האנגלית באמצע המאה השבע-עשרה ושל המהפכה הצרפתית בסוף המאה השמונה-עשרה. רוסיה הבולשביסטית, כפי שהיא עכשיו, לא תתקיים. הדיקטטורה המרוכזת של מפלגה אחת סופה מפלה גמורה. כוח מודה גם קראפוטסקין. חייו של הבולשביסט הנוכחי ברוסיה תלויים בהתערבות המווינת של הזרים. אלה ששבים מרוסיה מספרים, שברוסיה לוב חושב את לנין למגינה ומושיעה של רוסיה. תחדל-נא ההתערבות המווינת בעניני-רוסיה ויבוא הקץ גם לבולשביסטמו של עכשיו, כלומר: לקומוניסטמו המדיני המרוכז ביד מפלגה, שנעשה, כבטויו של קראפוטסקין, ביורוקרטיה כל-כך איזומה, עד שביחס אליה הביורוקרטיה הצרפתית, הדורשת התערבות של ארבעים פקיד לשם מכירת עץ, שנעקר על-ידי הרוח בדרך-המלך, הריהו דבר של מה בכך (המכתב נדפס בתרגום עברי בקונטרס, גליון מ"ח).

ההכרה בנחיצות השלום עם רוסיה החדשה נוספת היא להכרה החולכת וגדולה, שחזרה-שלום של ווירסאליה הוא בעל-מוס, שאין לו תקנה. ראו זאת ראשי אירופה ומנהיגיה בקפה. מקפה כבר יצאו לא רק פירוש לחוזה, אלא "תוספות" עליו, כלומר: במול סעיפים על ידי התקשרויות חדשות. "שלום-הצדק" של האיקונומיסטן הצרפתי-היהודי רפאל ז'ורז' לוי, שפואנקארה והנחלים אחריו אוחזים בו כבקרת-מזבח, הולך ונוסס, ועוד מעט ויעצום עיניו לנצח בלי שימצא מי שיבכה את מותו ויספידהו. האנגלים היו הראשונים, שתקעו בשופר הגדול של שלום אמתי. וספרו של קיינס הוא, במובן זה, מאלה שאפשר לקרוא בשם: "מחוללי-מהפכה". האנגלים ממשיכים מה שהתחילו. מן החוגים המתקדמים ביותר, שקיינם שיך אליהם, עברה הרנה גם למחנה הנוטה ימינה. בשבועון, "אובסרב", שנחשב לכלי-מבטאו של ללורד ג'ורג', נרפס מאמר של עורכו, שמבטל את חוזה-ווירסאליה ודורש כנסית-שלום חדשה. השוביניים הצרפתים מביאים את הדעות המובעות במאמר זה בקצף על שפתיהם, מכיון שהם רואים בהן את דעותיו של ללורד ג'ורג' עצמו.

ובצרפת גופה, לפחות בחוגים השמאליים שלה, חולך הרעיון ופורץ לו נתיב לאט-לאט, אך בבטחה גמורה, שצריך להתיחס אל הדימוקראטיה הגרמנית לא ביחס של מנצה נוקם ונוטר, אלא כאל בת-ברית בדרך הקדמה האנושית. מתחילים להבין בצרפת, שהיחס הבלתי-משלים של איבה נצחת מוליך להחלשת הכה המדיני של הדימוקראטיה הגרמנית ולהגברת כחות-החושיך של האומה הגרמנית; מתחילים להבין, שהכחות הדימוקראטיים של הארצות צריכים להתאחד, לעזור זה לזה, לתת יד זה לזה, כדי לשמור על האנושיות מנסיגה-לאחור אל ימי-הבינים. ומכיון שהכרה זו התחילה לחדור לשדרות הדימוקראטיה המתקדמת של העולם, שוב לא תפסוק. נתנו למתים לקבור את המתים. על קברותיהם עולם חדש יפנה...

מ' דינאי.

”מִגֵּת־קֶדֶם”

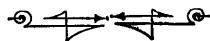
(רשימת-בקורת).

מגלת-קדם. ל א ס פ ה ל ו י .
איש-ירושלים. שירים ראשונים.

איש-ירושלים. אכן, אין להטיל ספק בירושלמיות של אסף הלוי. כי איפה, אם לא בפנה נדחת זו, נשתמרו תוס-רגשות והשקפת-עולם אידילית שכאלה?
השאלות האורות” לא יצקו את רעלן לתוך נשמתו, סערות=מרד איומות לא כווהו במגען. והריהו יושב לו שטוף-זהרה של שמש=מולדת וחורו חרוזים לכבודה. ואנו, מפונקי דקות חולנית של נפש בת-דורנו, טפוחי מעוף=הרעיון ותהומיות=ההרגשה, מסתכלים בתמהון בצמצום זה, בבהירות ילדותית זו, ויהי הפייטן עצמו בעינינו כעין ”מגלת-קדם”...

יש, אמנם, גם לאדם מודרני שאיפה לפרימיטיביות; אך שם היא באה מתוך הרכבה של כח אֶלֶמנטרי ותרבותיות יתרה; מה שאין כאן.
ומה יש כאן? — אהבה לנוף=מכורותיו. שהיא נוגעת עד הלב בפשטות בטויה הילדותי, יש הבנה לרוחה של אגדה ערבית. ויש אשר תעלה מבין דפי=הספר נשימת ארץ קדומה באויר=הרחמים שלה, בכספי=לילותיה, ”ביריעת דינור עוטפת שפולי-רקיעים”.
לשונו עברית היא למדי ואף עשירה. אך היא כמעט משוללת תמונות, צבעי=דמיון, השאלות פיוטיות. שירים אחדים מוצלחים הם מאד לפי שלמות סגנונם וה — couleur locale שלהם, כגון: ”השבב”. על אחדים נסוך חוש של הומור נעים. כזה הוא השיר ”אפותיקן”:
חילָה בַּמַּחְלַת־יִבְשָׁה אָנְכִי.

הספר נדפס על נייר טוב ובהדור מזרחי.

יספרים חדשים. שנתקבלו בבית-המערכת של „השלח“:

ש. ל. גרדון: נביאים אחרונים. עם באור חדש, מפות וציורים. א. ישעיהו, ספר ראשון. ווארשה תר"ף; XLIV גס 382 עמ'.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק: (א) אורות, הוצאת „דגל ירושלים“, ירושלים תר"ף, 123 עמ'; (ב) המחשבה הישראלית, מלוקטת ע"י

אלחנן קלסנון, כ"ו עמ'.

ד"ר דוד דראַב מאַן: הגלות בתוך הנאמול, ונלוה לזה הערה חשובה כאת הרה"ג אברהם יצחק הכהן קוק, הוצאת י. ש. סגל, ראשון-לציון. ירושלים תר"ף; 17 עמ'.

ישראל הלוי טלר: האנגלים והערכים, הוצאת הנ"ל. יפו תר"ף; 11 עמ'.

שירים לעם: חוברת א', הוצאת הנ"ל. ירושלים תר"ס; 7 עמ'.

אמיל זולה: החורבן. תרגום ט. פאדובא. חלק ראשון ושני, יפו [תר"ף]; 244 וגם 232 עמ'.

הוצאת „תורגמן“, ירושלים תר"ס: (א) מיגואל די סירונסים: דון קישוט איש למנשא: תורגם ע"י ח. נ. ביאליק. הוצאה שנייה; 139 עמ';

(ב) וויקטור הוגו: שנת התשעים ושלש. תורגם מצרפתית ע"י מ. בן-אליעזר. כניל; 236 עמ'; (ג) וואלטר סקוט: אייבנה, תורגם מאנגלית ע"י הנ"ל. כניל; 274 עמ'. (ד) אלף לילה ולילה תורגם מערבית ע"י דוד ילין כניל; 162 עמ'.

חד-יומנים (במקום „הצפירה“, שהופסקה ע"י הרשות הפולנית): השחר; זוהר-הצפירה; חודר-הצפירה; קרני-הצפירה; נוגה-הצפירה; זיו-הצפירה. ווארשה, ח' — י"ד אב תר"ס.

דער אידישער צענטראל-באנק אין ליטע. אין נאמען פון רעדאקציע-קאָלעגיע: ל. גארפונקעל. ארויסגעבער: קאָוונער ציונים מישער אַדגאָניזאציע.

די אידישע (ולמעלה, דער אידישער!) צענטראל-באנק אין ליטע. קאָוונע 1920; 8 זייטען.

דאָס אידישע פאָלק. אפיציעלער אָרגאן פון דער אמעריקאנער ציונים-מישער אָרגאניזאציע. צוועלפטער יאָהרגאנג. NNo 25=26; ניו-יאָרק, מ' — ט"ז תמוז תר"ף.

Dr. A. Marmorstein: The Doctrine of Merits in Old Rabbinical Literature. Jews' College Publication, No. 7. London 1920; 199 pp.

Al-Tyra, La Nouvelle Alliance (Essai d'une synthèse de politique nationale juive). Bruxelles 1920; 35 pp.

Le Juif, Publié par l'organisation du Mizrahi en France (צרפתית) Redacteur: J. Gross Vogel. 2ème Année, NNo 22 — 28; Strasbourg, 8 Juin — 30 Juillet 1920.

Dr. Jesekiel Kaufmann: Eine Abhandlung über den Zureichenden Grund 1. Teil: Der logische Grund. Berlin 1920; 55 SS.

Jüdische Rundschau. XXV, Jahrg., NNo. 41 — 48. Berlin, 29. VI — 20. VII, 1910.

Israel. Direttori: Rabb. Dante Lattes, Alfonso Pacifici. Anno V, NNo. 27 — 30, Firenze — Roma, 8 — 29 Luglio 1920.

